ETIMOLOGII ROMÂNEŞTI CONTROVERSATE
IPOTEZE ŞI SOLUŢII

CONTROVERSIAL ROMANIAN ETYMOLOGIES
HYPOTHESES AND SOLUTIONS

ÉTYMOLOGIES ROUMAINES CONTROVERSÉES
HYPOTHÈSES ET SOLUTIONS

KONTROVERSE RUMÄNISCHE ETYMOLOGIEN
HYPOTHESEN UND LÖSUNGEN

PÂRVU BOERESCU

ETIMOLOGII ROMÂNEŞTI CONTROVERSATE

IPOTEZE ŞI SOLUŢII

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Bucureşti, 2017

Copyright © Editura Academiei Române, 2017
Toate drepturile asupra acestei ediţii sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5
Bucureşti, România
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

Referenţi: Acad. MARIUS SALA
Cercetător ştiinţific I dr. DUMITRU LOŞONŢI
Cercetător ştiinţific I dr. CĂTĂLINA VĂTĂŞESCU
Prof. univ. dr. CRISTIAN MOROIANU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

BOERESCU, PÂRVU
Etimologii româneşti controversate. Ipoteze şi soluţii / Pârvu Boerescu. –
Bucureşti : Editura Academiei Române, 2017
ISBN 978-973-27-2733-1

00

Redactor: Ana BOROŞ
Tehnoredactor: Luiza STAN
Coperta: Mariana ŞERBĂNESCU

Bun de tipar: 10.02.2017. Format: 16/70×100
Coli de tipar: 33,25
C.Z. pentru biblioteci mari: 459-54
C.Z. pentru biblioteci mici: 459

C U P R I N S

Cuvânt-înainte 9
Abrevieri bibliografice 13
Alte abrevieri 36

1. Elemente latine populare moştenite:
A *arăta, arătare, arătos* (I) 39
A *arăta, areta, arreta* (II) 50
Arătos (II) 65
Arcer 66
Arţar (I) 70
Arţar (II) 72
A (se) *ateia* (I) 75
A (se) *ateia* (II) 79
A (se) *ateia* (III) 80
A *băga* (I) 82
A *băga* (II) 87
A *băga* (III) 89
Băţ (alături de alţi urmaşi ai lat. *vitis, vitea, viteum*) 94
Băţ, biţ, biţă 103
Coleaşă 107
Rom. *creţ* şi alb. *krec, kreçe, krecë* 109
A se *dărăpăna*[1] 119
A *dărăpăna*[2]/ a *drăpăna* 119
A se *desfăta/ desfăida* 120
A *feri* 122
A *feri*[1] 122
A (se) *feri*[2] 122
Glugă 124
A lepăda 126
A *merge* 127
Miel 128
Mire 129
Păstaie 134
Pururi/ pururea 135
A *răbda* 136
Scorbură 143
A *scurma* 144
A *spăla* 145
Stavăr, stauăr 147
*Stâlpuri: *stâlpură, *stâlp*[2] 148
Strai, reg., dial. *strań(u)* 150
Străin 151
Ţandără, ţandură, ţandră, zandură, zadră (I, II) 153
Zădrea, zăndurea 162
Vătui 163
Vorbă, a *vorbi* 164
Viarbă 178

2. Creaţii lexicale ale bilingvismului latin – daco-moesic şi traco-ilir:
Abur 181
Beregată 200
Ciopată, a *ciopârţi* (I, II) 203
Flacără 209
Mălai 213
Mânz, -ă 216
Ţeapă, ţep 218
Ţăpoi 222
A *zgâria* (I., II.) 223
A *zgârma* 227
A *zgrepţăna*[1], a se *zgrepţăna*[2] (a *zgripţena*), a *zgrepăna*, *zgrepănătură* 228

3. Elemente care aparţin probabil substratului daco-moesic:
Borţ 233
Burtă 234
Cârlig 235
Cârlionţ 236
Despre *cotor* şi familia lui etimologică 238
Cot[2], *cotofleanţ, cotonog* 246
Cotoroage, a se *cotorogi* 247
Cotoroanţă 248
A se *cotorosi*[1], a se *descotorosi* 248
Melc, cubelc, culbec 250
Molid, molete, meleajen 263
Terci 269
A *zgândări* (a *zgândăra,* a *zgădări*, a *zgâdăra*, a *bozgândi*) 271
Zgândară (zgâdară) 274

4. Elemente onomatopeice şi creaţii expresive probabil autohtone:
A (se) *bâlbâi* 275
Ciob (I) 278
Ciob (II) 281
Ciomp 289
Ciump 290
Pociumb 292
A *ciopli* 293
A *ciuguli* 295
A *piguli* 296
Fleandură (I, II) 299
Fleanţă 303
Floandăr, floandără 305
Fulg 307
A (se) *gâdila* 313
A *gânguri*, a *gunguri* 317
Guguş, guguştiuc 318
A se *perpeli* 319
A se *văi(e)ta,* a se *văiera*, a se *văicări* 322
A se *zbârli*, a se *zburli* 324
A (se) *zborî*[2], a *zburî* 324
A (se) *zborşi* 325

5. Împrumuturi probabil vechi germanice:
Teafăr 326
Viscol, vicol 339

6. Creaţii lexicale ale bilingvismului român – nord sau sud-slav:
Voroavă 348
Zbleancă 351
A *zblencăi,* a *zblencăni,* a *zbăncăni* 351
A *zderia (*a *zdăria,* a *zdârâia,* a *zdârăia,* a *zdărla,* a *zdârla)* 353
A *zdreli* 354
Zdrelea, zdrele 355
A *zdocni,* a *zducni* 357
Zdreanţă (dreanţă, streanţă, treanţă, cotreanţă) 358
Zem(b)le(a), (d)zealo (zalu) 361

7. Împrumuturi şi creaţii expresive recente:
A *cafti* 362
Chiul 367
Contrabas 369
Frigider 370
Gheaţă[2] (bani *gheaţă*) 371
Hahaleră (I, II) 373
A *stârci*[1] 378
A *stârci*[2] 378
A *stârfoci* 378
Şpagă[1] 379
Şperţ 384
Ţafandache 386
Zaibăr[1] 387
Zaibăr[2] 388
Zăbăuc 389
Zăft 389

8. Completări la *Dicţionarul etimologic al limbii române,* Volumul I (A–B)
A agina, al-pari, alţar[1]*, alţar*[2]*, bahniţă*[1]*, bandură*[1]*, bălătruc, beanc, bejarcă, betcă, blăndură, blucă, bobonete, boboroade, bodârlău*[2]*, bodoroanţe, bogdan*[2]*, borugă, boşorog, a bozgândi, breanc, bulan*[1,2]*, bulău*[1,2]*, bunceag, a buşuma*[1]*, a buşuna* 390

9. *Codex Comanicus.* Corespondenţe lexicale româno-cumane 397

10. Recenzii: Mihai Vinereanu, dr., *Dicţionar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică* 425

Controversial Romanian Etymologies. Hypotheses and Solutions. English Abstract ... 429

Indice de nume de autori 467

Indice de cuvinte 475

C U V Â N T - Î N A I N T E

Volumul de faţă reuneşte contribuţiile autorului în domeniul etimologiei limbii române, publicate în paginile revistelor „Limba română” şi „Studii şi cercetări lingvistice”, cu începere din anul 2000, până în prezent.

Titlul ales: *Etimologii româneşti controversate* reflectă, dincolo de o realitate a cercetării etimologice în genere, situaţia nesatisfăcătoare a unui număr mult prea mare de discuţii nerezolvate în legătură cu etimologiile unor cuvinte din vechiul fond lexical al limbii române, asupra cărora lingviştii români şi străini nu au reuşit să se pună de acord până în prezent. În categoria cuvintelor cu origine controversată pot fi incluse, de asemenea, unele cuvinte ale limbii curente care sunt însoţite în dicţionare de menţiunea „etimologie necunoscută”, sintagmă care adeseori ocultează existenţa sau persistenţa unor vechi dispute.

Controversele etimologice pot avea câteodată un caracter general. Originea autohtonă a circa 70–80 de cuvinte româneşti comune cu albaneza, îndeobşte acceptată de lingviştii români în cea de a doua jumătate a secolului XX, este adesea contestată, în străinătate, de unii specialişti în limbile albaneză şi română. În opinia unor cercetători străini contemporani, printre care se remarcă Vladimir Orel, de exemplu, aproape toate cuvintele româneşti „comune” numai cu albaneza ar fi simple împrumuturi din albaneză, la o dată eventual mai veche sau mai recentă. Trebuie menţionat faptul că Orel, AED, 1998 nu utilizează informaţiile mai noi asupra problemei, aduse de acad. Gr. Brâncuş, în VALR, 1983.

Un motiv suplimentar de controversă îl constituie evoluţia fonetică istorică a cuvintelor atribuite substratului preroman, având în vedere concluzia implicită care rezultă din majoritatea studiilor dedicate acestui domeniu, conform căreia unele dintre aceste elemente considerate traco-dace, după ce au intrat în latina orientală dunăreană (carpato-balcanică), nu s-ar fi integrat în sistemul fonetic al limbii latine populare. Un *b* intervocalic, de exemplu, s-ar fi putut păstra în cuvântul *abur*, comun cu alb. *avull*, (înv. şi dial.) *abull*, spre deosebire de *b* intervocalic din cuvintele de origine latină, care ori a dispărut: *caballus* > *cal*, *sebum* > *seu* etc., ori s-a transformat în *g* încă din epoca latină: *rubus* > *rug*, *uber* > *uger* etc.

Acelaşi caracter general îl are şi controversa privind existenţa sau nonexistenţa elementelor vechi germanice în limba română. Criticile negative aproape unanime în legătură cu etimologiile gepide etc. propuse mai demult de C. Diculescu, împreună cu necunoaşterea în profunzime a istoriei limbilor germanice şi a influenţei acestora asupra limbii române au descurajat până în prezent cercetarea specializată a acestui domeniu de studiu, lăsând loc liber diverselor fabulaţii şi rătăciri etimologico-fantastice, de pildă celor aşa-zis „moeso-gotice”, ori pseudolatine până la absurd, care pot fi întâlnite, în ultimii cinci ani, în două dintre revistele literare româneşti[1]. Aceste ficţiuni încearcă să se substituie

[1] Autor: apreciatul hispanist Andrei Ionescu, în „Cultura”, cu începere din anul 2011; vezi de exemplu: nr. 43/ 10.11.2012, online, nr. 14/ 18.04.2013, p. 30 (articol programatic), nr. 17, 23, 28, 31,

cercetării etimologice din mediul academic, beneficiind de o îngăduinţă neobişnuită, fără teamă de ridicol.

O controversă deosebit de stranie este întreţinută din ce în ce mai intens de adepţii unor teorii agresive, pseudoştiinţifice şi mitizante, care încearcă să impună printr-o propagandă insidioasă false credinţe privind „neromanizarea Daciei" şi „originea puternic majoritară traco-dacă a limbii române", având drept corolar ideea că limba română nu ar fi o limbă romanică[2]. Negarea caracterului moştenit latino-romanic al limbii române se face prin ignorarea voită a marilor asemănări morfologice şi fonetice, atât de clare şi de bine dovedite, cu limba latină şi cu celelalte limbi surori romanice occidentale. Asemănările menţionate, care sunt prea greu de negat sau de escamotat, s-ar explica prin teoria evident lipsită de probe că limba latină ar fi fost derivată, într-un trecut nebulos, din limba (proto)dacilor![3]

Controversele etimologice profesioniste sunt deosebit de benefice pentru ştiinţă. Ele ar trebui să fie încurajate şi stimulate permanent, prin exercitarea sistematică a spiritului critic, cu informaţii corecte şi bine verificate, cu o bună argumentare, cu urbanitate şi cu bună-credinţă. Ar fi un mare progres dacă s-ar reveni la tradiţia anterioară anilor '40 din secolul trecut, în privinţa recenziilor şi dărilor de seamă critice, amănunţite şi creative, luând ca exemplu recenziile scrise de Theodor Capidan şi de Sextil Puşcariu la etimologiile româneşti ale lui Petar Skok, în „Dacoromania" (IV/2,1924–1926, p. 1252–1268; VI, 1929–1930, p. 520–525 etc.), sau pe cele aparţinând lui Iorgu Iordan, la *Dicţionarul român-german* de H. Tiktin, ori la *Originea românilor* de Al. Philippide, în „Zeitschrift für romanische Philologie" (XLVIII, 1928, p. 715–722; L. 1930, p. 369–377 etc.).

Aşa cum spunea cu dreptate Al. Graur, orice cuvânt are o *singură* etimologie – anume etimologia *justă*, fie ea şi „multiplă" sau „convergentă", dacă este cazul. Cu acest gând, am încercat să reducem, pe cât ne-a fost posibil, numărul controverselor etimologice, chiar dacă de cele mai multe ori am fost siliţi să rămânem pe tărâmul etimologiei *ipotetice*. De aici, necesitatea adăugării subtitlului: *ipoteze şi soluţii*.

35, 38 etc./ 2013, iar în „România literară": nr. 44/ 2.11, 2012, p. 4 („*Schiţă de program*"), nr. 47 şi 50–51/2012, nr. 3, 9, 15, 20, 31 etc./ 2013, până în prezent (anul 2016). Cf. Virgil Nestorescu, *Etimologie sau diletantism?*, în LR, LX, 2011, nr. 4, p. 522–528.

[2] Pentru amănunte, vezi comentariile noastre critice, *infra*, în Cap. 10. Vezi, de asemenea, cu ajutorul cuvintelor-cheie: *daci, traco-daci, romanizare* etc., polemica dusă pe internet pe această temă. Pentru ansamblul problemei, vezi acad. Gr. Brâncuş, *Problemele substratului limbii române*, în LR, LXII, 2013, nr. 4, p. 417–423; Dan Alexe, *Dacopatia şi alte rătăciri româneşti*, Humanitas, 2015, p. 50–123 etc.

[3] Propaganda în cauză nu pare să fie destinată cu prioritate specialiştilor din institutele româneşti de lingvistică, care studiază şi apără etimologia ştiinţifică a limbii române, şi nici publicului nespecialist dotat cu bun-simţ critic şi istoric. Campania se adresează unui public mai puţin informat şi mai uşor influenţabil, în cadrul unui război informaţional menit să falsifice identitatea românească. Nu este de mirare că în aceste teorii pretins „ştiinţifice" subzistă rezidual toate tendinţele motivate geopolitic de negare a romanităţii limbii române, de la „basnele" combătute în secolul al XVII-lea de savantul cronicar moldovean Miron Costin, până la teoriile lingvistice antiromâneşti ale epocii staliniste, a căror falsitate pornită din interese politice a fost dovedită şi criticată de pe poziţii ştiinţifice solide de marele lingvist român Eugen Coşeriu, alături de ilustrul romanist italian Carlo Tagliavini şi alături de alţi mulţi savanţi de renume, români şi străini, bine informaţi şi oneşti.

Suntem conştienţi de faptul că soluţiile etimologice pe care le-am oferit sunt bazate pe informaţiile de care am dispus la un moment dat, acela fiind materialul din care ne-am clădit ipotezele de lucru. Revenirea asupra aceluiaşi subiect, aşa cum se va vedea uneori în capitolele care urmează, se justifică prin acumularea de noi informaţii, de natură să completeze sau să corecteze detalii ale ipotezelor iniţiale.

Am considerat necesar ca volumul să fie structurat în capitole care reunesc etimologiile cuvintelor aparţinând aceleiaşi limbi de origine. Lista de cuvinte a fiecărui capitol a fost ordonată alfabetic, cu foarte puţine excepţii justificate prin unitatea sensurilor.

În paginile acestei cărţi sunt discutate, cu egal interes şi fără prejudecăţi, etimologiile dificile ale unor cuvinte pe care le considerăm probabil moştenite din latina populară (*arţar, a băga, băţ, creţ, glugă, mire, a răbda* etc.) sau de origine probabil autohtonă (*burtă, cârlionţ, cotor, melc, terci, a zgândări* etc.), etimologiile unor cuvinte onomatopeice sau de origine expresivă (*a ciopli, a ciuguli, fulg, a gâdila, a se zbârli* etc.), ale unor împrumuturi probabil vechi germanice (*teafăr, viscol*), nord-slave şi sud-slave (*voroavă, a zderia, zbleancă* etc.) sau recente (*şpagă, şperţ*). Alte etimologii par să fie mai complicate, fiind cu mare probabilitate rezultatul contaminărilor cauzate de bilingvismul latin-autohton (*abur, beregată, flacără, ţeapă* etc.).

Păstrăm o deosebită recunoştinţă regretatului cercetător şi profesor universitar Theodor Hristea, precum şi domnului academician Grigore Brâncuş, care, în calitate de referenţi ştiinţifici, au citit articolele incluse în acest volum, oferindu-ne în decursul timpului, cu mare generozitate, sugestii pentru îmbunătăţirea sau corectarea unor detalii din textele noastre publicate iniţial în reviste.

Cartea aceasta n-ar fi putut vedea lumina tiparului fără sprijinul deosebit de generos primit

din partea domnului academician Marius Sala, directorul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" din Bucureşti, conducătorul lucrărilor la *Dicţionarul* tezaur al *limbii române*, DLR, la *Dicţionarul etimologic al limbii române*, DELR, şi mentorul multor generaţii de cercetători ai etimologiilor româneşti;

din partea doamnei cercetător ştiinţific I dr. Cătălina Vătăşescu (Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române);

din partea domnului cercetător ştiinţific I dr. Dumitru Loşonţi (Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" al Academiei Române, Cluj-Napoca);

precum şi din partea domnului profesor universitar dr. Cristian Moroianu (Facultatea de Litere, Universitatea Bucureşti), redactorul responsabil al volumului al II-lea din *Dicţionarul etimologic al limbii române*, DELR, editat sub egida Academiei Române.

Tuturor le suntem foarte recunoscători pentru ajutorul acordat şi le exprimăm, din toată inima, cele mai calde mulţumiri pentru bunăvoinţa şi atenţia cu care au citit articolele cuprinse în acest volum, pentru toate sugestiile şi sfaturile care ne-au ajutat substanţial la definitivarea textului, precum şi pentru referatele ştiinţifice favorabile care au recomandat această carte spre publicare la Editura Academiei Române.

Last but not least, îi multumim fiicei noastre, Despina Reid, pentru ideea originală, justă şi bogată în consecinţe, a posibilei înrudiri etimologice îndepărtate între cuvintele engl. *whisk* şi rom. *viscol*. De asemenea, îi mulţumim cu mult drag fiicei noastre pentru ajutorul dat la traducerea rezumatului acestei cărţi în limba engleză.

Înainte de a încheia, dorim să adresăm atât redacţiei revistei „Limba română", cât şi Editurii Academiei Române, îndeosebi doamnelor Ana Boroş şi Luiza Stan, sincere mulţumiri pentru publicarea în revistă şi apoi în volum a contribuţiilor noastre la studiul etimologiei limbii române.

Cartea aceasta a fost subvenționată, printr-un fericit concurs de împrejurări și după o istorie extrem de zbuciumată, din rămășițele unei mici moșteniri lăsate familiei noastre de către Ioan V. Socec, unul dintre străbunicii mei pe linie paternă, cel care a fost și va rămâne în istorie drept cel mai important librar și editor din România celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, prieten al scriitorilor și gazdă bucureșteană a Societății „Junimea", deschizător de drumuri în modernizarea editurilor românești.

Dedic cartea mea amintirii lui Ioan V. Socec, în editura căruia au apărut ediţiile princeps ale clasicilor români Eminescu, Maiorescu, Odobescu și, în special, monumentalul *Etymologicum Magnum* Romaniae, de Bogdan Petriceicu Hasdeu, tipărit în condiții grafice excepționale, la un nivel european neîntrecut nici astăzi.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Alessio, *Concordanze* = Giovanni Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti romeni e quelli calabresi*, în „Annali della Facoltá di Lettere e Filosofia", I, Bari, 1954.

Alessio, STC = Giovanni Alessio, *Saggio di toponomastica calabrese*, Firenze, 1939.

Alföldy, 1977 = Géza Alföldy, Rezension zu I.I. Russu, *Inscripţiile Daciei Romane*, vol. I, [...], în „Historische Zeitschrift", 224, H. 3, p. 667–669.

ALIL = „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, 1950–.

ALR, I/I = Sever Pop, *Atlasul Linguistic Român*, Partea I, vol. I, (A. *Părţile corpului omenesc şi boalele lui*), Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938.

ALR, II/I = Emil Petrovici, *Atlasul Lingvistic Român*, Partea II, vol. I. (C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*), Muzeul Limbii Române, Sibiu – Leipzig, 1940.

ALR, II/I = Emil Petrovici, *Atlasul Lingvistic Român*, Partea II, vol. II, *Familia, Naşterea, Copilăria, Nunta, Moartea*, Sibiu – Leipzig, 1942.

ALR s.n. IV = Academia R.P.R., Filiala Cluj, Institutul de Lingvistică, *Atlasul Lingvistic Român*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei, 1965.

ALR s.n., V = Academia R.S.R., Filiala din Cluj, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară, *Atlasul Lingvistic Român*, Serie nouă, vol. V, Editura Academiei, 1966.

ALR s.n., VII = Academia R.S.R., Filiala din Cluj, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară, *Atlasul Lingvistic Român*, Serie nouă, vol. VII, *Verbul*, Editura Academiei, 1972.

ALRM, I/I = Sever Pop, *Micul Atlas Linguistic Român*, Partea I, vol. I. (A. *Părţile corpului omenesc şi boalele lui*), Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938.

ALRM, I/II = Sever Pop, *Micul Atlas Linguistic Român*, Partea I, vol. II, *Familia, Naşterea, Botezul, Copilăria, Nunta, Moartea*, Sibiu, Muzeul Limbii române, 1940.

ALRM s.n., II = E. Petrovici, I. Pătruţ, *Micul Atlas Lingvistic Român*, serie nouă, vol. II, Editura Academiei, 1967.

ALRR Bas. = Vasile Pavel (red.), *Atlasul Lingvistic Român pe Regiuni. Basarabia, Bucovina de Nord, Transnistria*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1998.

Andriotis, *Lex.* = N. Andriotis, *'Ετυμολογικό λεξικό τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς*, Atena, 1951.

***Anon. Car.*[1]** = *Anonyimus Carasebesiensis. Cel mai vechi dicţionariu al limbei române, după manuscriptul din biblioteca Universităţii din Pesta* [editat de Gr. Creţu], în Revista [Societăţii] „Tinerimea Română", s. n., vol. I, Bucureşti, 1898, [*Introducere*, p. 320–325; *Dicţionar*, p. 326–380].

***Anon. Car.*[2]** = v. **DV-L** (*Dictionarium Valachico-Latinum*).

Arapi, 2016 = Irina Arapi, *Imaginea lui Gjergj Kastrioti Skanderbeg în literatura veche românească (sec. XVII– XVIII)*, în „Prietenul albanezului/ Miku i shqiptarit", XVI, nr. 175, p. 13–15.

Arbure, DB-R = Zamfir C. Arbure, *Dicţionarul bulgaro-român*, 1909.

ArR = *Archivum Romanicum.* Nuova rivista di Filologia romanza, dir. Giulio Bertoni, Geneva, 1917–.

Arvinte, 1971 = Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den Rumänischen Mundarten (nach der Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)*, Berlin, Akademie Verlag, 1971.

AUT = „Analele Universităţii Timişoara", Seria Ştiinţe filologice, (II, 1964).

Avram, 1964 = Andrei Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti.* Extras din SCL, XV, 1964, fasc. 1–5, Bucureşti.

Avram, 1990 = Andrei Avram, *Nazalitatea şi rotacismul în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1990.

Avram, NCE = Andrei Avram, *Noi contribuţii etimologice*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Etymologica* 7, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001.

Avram, NE = Andrei Avram, *Note etimologice*, în LR, XLVII, 1998, 1–2, p. 7–17, republicate în:

Avram, PE = Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Etymologica* 4, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2000.

Avram, 2005 = Andrei Avram, *Metafonia şi fenomenele conexe în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Avram, 2012 = Andrei Avram, *Studii de fonetică istorică a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2012.

Avram, 2013 = Andrei Avram, *Contribuţii la morfonologia limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Bacalbaşa, *Buc.* = Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. I, Bucureşti, Editura Eminescu, 1987.

Bailly = A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine. Paris, Librairie Hachette, [1950].

BalkA = „Balkan-Archiv", herausg. Gustav Weigand, Leipzig, II (1926), III (1927).

Barić, *A.Arb.St.* = H. Barić, în „Arhiv za arbansku starinu, jezik i etnologiju", I–III, Beograd, 1924–1926.

Barić, *ARSt.* = H. Barić, *Albanorumänische Studien*, *I. Teil*, Sarajevo, Institut für Balkanforschung, 1919.

Barić, *Hymje* = H. Barić, *Hymje në historin e gjuhës shqipe*, Prishtinë, 1955.

Battaglia, GDLI = Salvatore Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana*, vol. I–XXI, Torino, UTET, [1961]–2002.

Baubec–Geafer, DR–T = Agiemin Baubec, Deniz Baubec Geafer, *Dicţionar român-turc*, Bucureşti, Editura Internaţional Scorpion, 1993.

Baubec–Grecu, DT-R = Agiemin Baubec, Mitică Grecu, *Dicţionar turc-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979.

BER (I–V) = Bălgarska Akademia na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik. Vl. Gheorghiev, I. Duridanov [redactori], Iv. Gălăbov, I. Zaimov, St. Ilcev et al., *Bălgarski etimologičen rečnik*, I (А–З), Sofia, 1971, II (И–КРЕПЯ), 1977–1979, III (КРЕС–МЕ), 1980–1986, IV (МИ–П), 1987–1995.

Bernecker, SEW = Erich Bernecker, *Slavisches etyimologisches Wörterbuch*, 1 Band (A – L), Heidelberg, 1908–1913; ed. a 2-a, 1924.

Biblia, 1914 = *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi şi a celei Nouă. ...* Ediţia Sfântului Sinod. Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1914.

Biblia, 1975 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită acum a doua oară ..., cu aprobarea Sfântului Sinod, Bucureşti, Editura Institutului biblic şi de misiune ortodoxă al B.O.R., 1975.

Biblia, *Vulg.* = *Biblia Sacra Vulgatae editionis*, ... Venetiis, apud Nicolaum Pezzana, MDCCXXXVII.

BL = Faculté des Lettres de Bucarest, Laboratoire de Phonétique expérimentale, „*Bulletin linguistique*" publié par Al. Rosetti, Paris – Bucureşti, 1932–1948.

Bobb, *Dicţ.* = *Dictionariu rumanesc, lateinesc, si unguresc*, dein orenduiala Excellentii sale preosfintitului Ioan Bobb, Vladeicul Fogarasului, asediat si cu venitu Cassi Clerului typarit. In doao tomuri. In Clus..., t. I, 1822; t. II, 1823.

Bocşan–Ungureanu, 2015 = George Bocşan, Dan Ungureanu, *Old Turkic Hydronyms in Romania*, în SCL, LXVI, 2015, nr. 1, p. 115–120.

Boerescu, 2000 a = Pârvu Boerescu, *Paralelisme lexicale expresive româno-albaneze (Sugestii etimologice)*, în revista „Limba română”, XLIX, 2000, nr. 2, *Omagiu Profesoarei Flora Şuteu*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 193–203. [*flacără* 193–196, *fleandură* 197–201, *flenderiţă* 201, *flenduros* 201, *fleanţă* 201, *negură* 195, *scorbură* 195, 199, *ţandură* 195, 199, *volbură* 195, *zdreanţă* 201].

Boerescu, 2000 b = Pârvu Boerescu, *Note etimologice. Ţandără, ţandură, zandură*, în LR. XLIX, 2000, nr. 3, p. 425–430 [*ţandără, ţandră, ţandură, zadră, zandură*].

Boerescu, 2001 a = Pârvu Boerescu, *Ipoteze şi sugestii etimologice* (I), în LR. L, 2001, nr. 3–4, p. 165–180. [*ciob* 165–168, *ciomp* 168–170, *ciopată, ciopartă, ciopârti, ciopârţi* 170–172, *ciorb* 167, *cioblă, ciublă* 168, *ciobli, ciubli* 168, *ciombur* 174, *ciopli* 168, *ciump* 172–174, *pociump(/b)* 174, *ţandără* 165, *ţăpoi* 178, *ţeapă* 175–178].

Boerescu, 2001 b = Pârvu Boerescu, *Ipoteze şi sugestii etimologice* (II), în LR. L, 2001, nr. 5–6, p. 263–276 [*arcer* 265–268, *arţar* 263–365, *băga* 269–274].

Boerescu, 2002 = Pârvu Boerescu, *Paralele lexicale expresive româno-albaneze şi sud-slave*, în LR. LI, 2002, nr. 1–3, p. 37–54 [*bâlbâi* 37–38, *ciopli* 38–39, *ciuciulete* 40–41, *ciuguli* 41–42, *gâdila* 42–45, *gânguri, gunguri* 45, *guguş, guguştiuc* 45–46, *pârpăli* 47, *a se perpeli* 46–48, *piguli* 48–51, *vai, a se văita, a se văicări* 51–52].

Boerescu, 2003 a = Pârvu Boerescu, *Completări la* DLR, *Tom* XIV, *Litera* Z *(Note etimologice şi lexicale)* (I), în LR. LII, 2003, nr. 1–3, p. 21–36 [*zaibăr*[1] 21–22, *zaibăr*[2] 22, *zăbăuc: var. băzăuc* 22, *zadră* 22–23, *zădrea, zăndurea* 22–23, *zăvt* 23, *a se zbârli, a se zburli* 23–24, *zbleancă 24*–25, *a zblencăi, a zblencăni, a zbăncăni* 25, *a zborî*[2], *a zburî* 25–26, *a se zborşi*[2] 26, *a zderia (a zdăria, a zdărâia, a zdârăia, a zdărla, a zdârla)* 26–27, *a zdreli* 28–29, *zdrelea* 29, *zdrele* 29–30, *zdreanţă (dreanţă, streanţă, treanţă, cotreanţă, strai* 33*)* 30–33, *a zdocni, a zdohni/ zduhni, a zducni, a zdugni, a zdâgni* 33–34, *zem(b)le(a), (d)zealo (zalu)* 34].

Boerescu, 2003 b = Pârvu Boerescu, *Completări la* DLR, *Tom* XIV, *Litera* Z *(Note etimologice şi lexicale)* (II), în LR. LII, 2003, nr. 4, p. 169–184 [*zgancă (gance, gănci)* 169–171, *a zgânceli (a zgâncili, a zgânciuli, a zgânciori)* 171, *a zgândări (a zgândăra, a zgădări, a zgâdăra, a bozgândi)* 171–174, *zgândără, zgâdără* 175, *a zgâria* 175–178 *a zgârma* 178, *a zgrepţăna* 178–182, *a se zgrepţăna, zgrepănătură* 182].

Boerescu, 2004 = Pârvu Boerescu, *Despre* cotor *şi familia lui etimologică*, în LR. LII, 2004, nr. 5–6, p. 256–266 [*cotor* 256–264, *a se (des)cotorosi* 261*, cotofleanţ, cotonog, cotreanţă, cotoroanţă* 262].

Boerescu, 2005 a = Pârvu Boerescu, *Dificultăţi ale etimologiei limbii române:* băţ *(alături de alţi urmaşi romanici ai lat.* vitis, vitea, viteum), în LR. LIV, 2005, nr. 1–4, p. 27–38 [*băţ* 27–36].

Boerescu, 2005 b = Pârvu Boerescu, *Dificultăţi ale etimologiei limbii române:* I. *vorbă, (a) vorbi*, în LR. LIV, 2005, nr. 5–6, p. 131–148.

Boerescu, 2006 a = Pârvu Boerescu, *Dificultăţi ale etimologiei limbii române:* II. *viarbă*; III. *voroavă, (a) vorovi*, în LR. LV, 2006, nr. 1–2, p. 85–93 [*viarbă* 85–88, *voroavă, a vorovi* 88–90].

Boerescu, 2006 b = Pârvu Boerescu, *Dificultăţi ale etimologiei limbii române: este* hahaleră *un cuvânt creat de I. L. Caragiale ?*, în LR. LV, 2006, nr. 3–4, p. 133–138.

Boerescu, 2007 a = Pârvu Boerescu, *Dificultăţi ale etimologiei limbii române:* a arăta, arătare, arătos, în LR. LVI, 2007, nr. 1, p. 3–18 [*a arăta* 3–14, *arătare* 7, 8, *arătos* 6, 14, *a arâta* 11, *a arreta* 9–11, (înv.) *arretare* 11–12, *cât, câte* 13, *mare* 12, *a merge* 13, *nearătos* 14, *scorbură* 14, *străin* 13, *ţeapă* 14].

Boerescu, 2007 b = Pârvu Boerescu, *Dificultăţi ale etimologiei limbii române:* a răbda, în LR. LVI, 2007, nr. 3, p. 245–254 [*a răbda* 245–251, *răbdare* 249–250].

Boerescu, 2007 c = Pârvu Boerescu, *Note, completări şi comentarii etimologice* (I), în LR. LVI, 2007, nr. 4, p. 400–412 [*a (se) ateia* 400–405, *a băga* 405–407, *băţ, biţ, biţă* 407–410].

Boerescu, 2008 a = Pârvu Boerescu, *Note, completări şi comentarii etimologice* (II). *Din nou despre:* ciopată, ciob, hahaleră, în LR. LVII, 2008, nr. 2, p. 117–130 [*ciob* 119–126, *ciomp* 118 nota 14, *ciopată* 117–119, *ciopartă* 119, *a ciopăţi*, *a ciopârţi* 119, *hahaleră* 126–128].

Boerescu, 2008 b = Pârvu Boerescu, CODEX COMANICUS: *Corespondenţe lexicale româno-cumane*, în LR. LVII, 2008, nr. 4, p. 434–458 [*alaci* 436, *beci* 437, 454, *bugă* 438, *burlan* 438, 454, *cazma* 439, *cărăbaşă* 439, *cărăbuş* (gr., lat.) 440, *căuş* 440, 455, *chior* 440, *chiorpeacă* 440, *chirpici* 440, *ciob* 440, 454, *chiţcan* 440, 456, *corhană* 441, *curgan* 441, *duşman* 441, 455, *gorgan* 441, 455, *hălăciugă* 443, 454, *hoardă* 443, *hobaie* 443, 455, *hoinar* 443, *iurt* 443, 455, *maidan* 444, *oină* 445, 454, *(i)ortoman* 443, 445, 455, *toi* 447, 454, *ţăcălie* 447, 456].

Boerescu, 2009 = Pârvu Boerescu, *Propuneri şi argumente pentru revizuirea unor etimologii din DEX, DLR, DEXI* [I], în LR. LVIII, 2009, nr. 4, p. 466–480 [*abatesă, abductor, abecedar, abilita, abonament, aborigen, abrutiza, abţigui, abzigui, abur* 467, *abura*[1,2], *aburi, aburca, acadea, acătării, acompaniament, acordor*[2], *adânc, alerga, alunga, amanet, aprig, arăta* 468, *arătare, arretare, arătos, arcer, arţar, ateia, baltag, barz, barză* 469, *băga, băţ, băzăuc, bâlbâi, beci, beregată* 470, *biţă, bolbora, bolborosi, boşorog, bozgândi, brad, bulz* 471, *bură*[1], *bură*[2], *burduf, burlan, burtă, butaş, capsă, castană, catifea, cazma, cărăbaşă, cărăbuş* 472, *căţăra, căuş, cârlan, cârlig, chindie, chiorpeacă, chirpici, chiţcan* 473, *ciob, ciocârlie, ciomp, ciopată, ciopârţi, cioplea, ciopli, ciorb, ciubli, ciuciulete, ciump, ciuguli* 474, *clarinet, cobuz, contrabas, cot, cotofleanţ, cotonog, cotor* 475, *cotoroage, cotoroanţă, cotorosi, cotreanţă, creţ, cunti* 476, *cuntiimânt, cuntinri, cuntiri, cută, desfăta* 477, *desfăida* 478, *desfătat, desfeciori, dezmierda, duşman, face vorbă, feri*[1], *feri*[2], *flacără* 479].

Boerescu, 2010 = Pârvu Boerescu, *Propuneri şi argumente pentru revizuirea unor etimologii din DEX, DLR, DEXI* [II], în LR. LIX, 2010, nr. 2, p. 185–206 [*fleandură, fleanţă, fluier, fumuriu, gance, gardină, gâdila* 185, *gânguri, bani gheaţă, glugă, gorgan, grapă, gudura, guguş* 186, *guguştiuc, guzgan, habar, hahaleră, hoardă, hobaie, hoban, hobâc, hoinar, iurt, jupân, lahaniu, lepăda* 187, *lespede, leu*[2], *liotă, maidan, mal, mare* 188, *marulă, mălai, mânz, mânzare, mânzat, mânzată* 189, *merge, miel, mire, molid, morman, movilă, năut, noian* 190, *oină, olog, ortoman, paragină, păstaie, pătrare, perpeli, pielm* 191, *piguli, pitic, pociumb, popă, pururea, răbda, rânc, rîncaci*[1], *râncaci*[2] 192, *râncă, râng, sânger, sârmă scălâmb, scânci, scorbură, scrob*[3], *scurma* 193, *serai, sor*[2], *sor*[3], *spăla, spânz*[1], *spânz*[2], *stârci*[1], *stârci*[2], *stârfoci, stingher, stingheri*[1], *stingheri*[2], *strai, strań(u)* 194, *străin, streanţă, supăra, şontorog, şorici*[1], *şorici*[2], *şpagă, şterţ, talpă, tearfă, tercălău, tercăzău* 195, *terci, tifon, toi, treanţă, tuci, ţafandache, ţanc*[2] 196, *ţandără, ţăcălie, ţăncuşă, ţăpoi, ţeapă*[1,2], *ţep, ţeh, ţenchi, ţipa*[2], *urca* 197, *urdoare, vai, văita, văicări, văl, vătui, viarbă, vorbă, vorbi* 198, *voroavă, vorovi, zadră, zaibăr, zădrea, zăndurea, zăvt, zbârli, zbleancă, zblencăi, zbori*[2], *zborşi*[1], *zborşi*[2], *zderia* 199, *zdreanţă, zdrele*[1,2], *zdrelea, zdreli, zducni*[1,2], *zgancă, zgâncili* 200, *zgândări, zgâria, zgârma,* (ar.) *zgrâmare, zgrepţăna*[1] 201, *zgrepţăna*[2], *boare*[1], *brie, (burtă), dărăpăna*[1], *dărăpăna*[2], *ducă*[2], *(duşman)* 202].

Boerescu, 2011 a = Pârvu Boerescu, *Dificultăţi ale etimologiei limbii române: abur*, în LR, LX, 2011, nr. 2, p. 193–229.

Boerescu, 2011 b = Pârvu Boerescu, *Mihai Vinereanu, dr., Dicţionar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică,* Bucureşti, S.C. ALCOR EDIMPEX S.R.L., 2008 şi 2009, 935 p., recenzie în LR, LX, 2011, nr. 2, p. 291–293.

Boerescu, 2011 c = Pârvu Boerescu, *Cuvinte româneşti cu „etimologia necunoscută":* 1. *beregată*, 2. *a băga*, 3. *viscol/ vicol*, în LR, LX, 2011, nr. 4, p. 505–528.

Boerescu, 2011 d = Pârvu Boerescu, *Cuvinte româneşti cu „etimologia necunoscută": teafăr*, în SCL, LXII, 2011, nr. 2, p. 211–226.

Boerescu, 2012 = Pârvu Boerescu, *Note etimologice şi lexicale* I. *fulg*, II. *stâlpuri: *stâlpură, *stâlp*[2], în LR, LXI, 2012, nr. 1, p. 45–53.

Boerescu, 2013 a = Pârvu Boerescu, *Etimologii:* I. *şpagă*[1], II. *şperţ*, în LR, LXII, 2013/ 1, 8–16.

Boerescu, 2013 b = Pârvu Boerescu, *Completări la Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR), Volumul I (A–B)*, în LR, LXII, 2013, nr. 4, p. 425–433.

Boerescu, 2014 a = Pârvu Boerescu, *Precizări şi rectificări: arţar, cârlionţ, a (se) desfăta/ a desfăida, gheaţă*[2] *(bani gheaţă), glugă*, în LR, LXIII, 2014, nr. 1, p. 3–13.

Boerescu, 2014 b = Pârvu Boerescu, *Precizări şi rectificări* (II): *mire*, în LR, LXIII, 2014, nr. 3, p. 305–311.

Boerescu, 2014 c = Pârvu Boerescu, *Rom. creţ şi alb. krec, kreçe, krecë – o nouă ipoteză etimologică*, în LR, LXIII, 2014, nr. 4, p. 477–488.

Boerescu, 2015 a = Pârvu Boerescu, *Frigider, molid, molete (Precizări şi rectificări – IV)*, în LR, LXIV, 2015, nr. 1, p. 5–12.

Boerescu, 2015 b = Pârvu Boerescu, *Coleaşă, mălai, terci, stavăr – note etimologice şi lexicale*, în LR, LXIV, 2015, nr. 3, p. 331–341.

Boerescu, 2015 c = Pârvu Boerescu, *Melc, cubelc, culbec*, în LR, LXIV, 2015, nr. 4, p. 457–473.

Boerescu, 2016 a = Pârvu Boerescu, *Din nou despre a arăta, a areta, a arreta, arătos*, în LR, LXV, 2016, nr. 1, p. 3–23.

Boerescu, 2016 b = Pârvu Boerescu, *Din nou despre fleandură şi ţandără*, în LR, LXV, 2016, nr. 3, (preprint).

Boerescu, 2016 c = Pârvu Boerescu, *A cafti, caltaboş, chiul. Note etimologice şi lexicale*, în LR, LXV, 2016, nr. 4, (preprint).

Boerio, DDV = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia, 1867 (online).

Bogaci, 1937 = Gh. Bogaci, *Note semantice „A vorbi, vorbă"*, în rev. „Arhiva", XLIV, 1937, nr. 2–3, p. 251–253.

Bogrea, 1971 = V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, (ediţie îngrijită de Mircea Borcilă şi Ion Mării), Cluj, Editura Dacia, 1971.

Bosworth–Toller, AgSD = Joseph Bosworth, T. Northcote Toller, *Anglo-Saxon Dictionary*, Oxford, Clarendon Press, 1898. Ediţie online 2010: http://www.bosworthtoller.com, site maintained by Ondrej Tichy, Charles University, Prague.

BPh. = Universitatea din Iaşi, *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide"* Director: Iorgu Iordan, Iaşi, 1934–1948.

Brâncuş, VALR/ VA = Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Brâncuş, *Concordanţe* = Grigore Brâncuş, *Concordanţe lingvistice româno-albaneze*, Bibliotheca Thracologica XXX, Bucureşti, M.E.N., Institutul Român de Tracologie, 1999.

Brâncuş, 2004 = Grigore Brâncuş, *Istoria cuvintelor*, ed. a 2-a, Universitatea Spiru Haret, Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de mâine*, 2004.

Brâncuş, 2007 = Grigore Brâncuş, *Despre evoluţia lat. **-ulus** în română*, în Brâncuş, SILR, vol. I, p. 158–160 (şi urm.).

Brâncuş, SILR = Grigore Brâncuş, *Studii de istorie a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. I. 2007, vol. II. 2008, vol. III. 2013.

Brâncuş, 2009 = Grigore Brâncuş *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Bucureşti, Editura Dacica, 2009.

Brâncuş, 2012 = Grigore Brâncuş, *Atlasul dialectal al limbii albaneze. Elemente comune cu româna*, în „Fonetică şi dialectologie", XXXI, 2012, p. 5–19.

Brâncuş, 2013 = Grigore Brâncuş, *Problemele substratului limbii române*, în LR, LXII, 2013, nr. 4, p. 417–423

Brugmann, *Abrégé* = K. Brugmann, *Abrégé de grammaire comparée des langues indo-européenes*, traduit par J. Bloch, A. Cuny et A. Ernout, sous la direction de A. Meillet et R. Gauthiot, Paris, 1905.

Brunner, 1986 = Linus Brunner, *Die Sprache der Räter*, 1986, online.

BTR = *Bălgrsko tălkoven rečnik*, vtoro izdanje, Sofia, 1963.

Bugeanu, 1968 = Dan Bugeanu, *Note etimologice şi lexicale, Este **popor** un cuvânt împrumutat?*, în LR, XVII, nr. 1, 1968, p. 51–57.

Bugeanu, 1969 = Dan Bugeanu, *Note etimologice şi lexicale*, în LR, XVIII, 3, 1969, p. 259–266.

Byck – Graur = J. Byck et A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în „Bulletin linguistique", I, 1933, p. 14–57.

Byhan, *Istr. Gl.* = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für die rumänische Sprache", Leipzig, 1899, p. 174–398.

Çabej, 1976 = Eqrem Çabej, *Rumänisch-albanische Wortparallelen*, în RRL, XXI, 1976, nr. 1, p. 55–57.

Çabej, InILA = Eqrem Çabej, *Introducere în istoria limbii albaneză.* Traducere din albaneză: Adriana Ionescu. *Prefaţă, note, bibliografie:* C. Poghirc. Editura Universităţii din Bucureşti, 1997.

Çabej, SE = Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, I. *Hyrje*. Tiranë, Akademia e Shkencave, Instituti i Gjuhësisë, 1982 (vol. II: *A–B*, 1976; vol. III: *C–D*, 1987; vol. IV: *DH–J*, 1996).

Çabej, *St.gj.* = Eqrem Çabej, *Studime gjiuhësore*, I–VII, Prishtinë, Rilindja, 1975–1977.

Caciuperi, 1996 = Apostol N. Caciuperi, *Dicţionar român-aromân*, editat de Katharina Caciuperi-Titz & Herbert-Werner Mühlroth, Ed. Atlas, [1996].

CADE = *Dicţionarul enciclopedic ilustrat* „*Cartea Românească*", Partea I:

I.-A. Candrea, *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, Bucureşti, 1931.

Camaj, *AlbWb* = Camaj, Martin, *Albanische Wortbildung*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1966 (*Albanische Forschungen*, VI).

Candrea, *Le consonantisme* = I.-A. Candrea-Hecht, *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme*. Paris, Librairie Émile Bouillon, Éditeur, 1902.

Candrea, *Megl.* = I.-A. Candrea, *Glosar megleno-român*, în rev. „Grai şi suflet", III. f. 1, 1927, p. 175–209 (A–C); III, f. 2, 1928, p. 381–412 (Č–L'); VI, 1933–34, p. 163–192 (M-R); VII, 1937, p. 194–230 (S–Ž).

Cantemir, D., DM = Dimitrie Cantemir, *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, Traducere de Gh. Guţu... Bucureşti, Editura Academiei, 1973.

Cantemir, Tr. 1959 = Traian Cantemir, *Texte istroromâne* (culese de), [*Glosar*, p. 157–], Editura Academiei, 1959.

Capidan, *Megl.* = Theodor Capidan, *Megleromânii*, III, *Dicţionar meglenoromân*, Academia Română, Studii şi cercetări, XXV, Bucureşti, f.a.

Caragiale, 1909 = I. L. Caragiale, *Ţal!...* în vol. *Schiţe şi amintiri,* II. *Lanţul slăbiciunilor*, B.P.T., Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 49.

CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine* [A – Putea], Bucureşti, 1907–1914.

CDER = v. **Ciorănescu, DER.**

Chambers DE = Robert K. Barnhart, Editor, *Chambers Dictionary of Etymology*, [Edimburgh – New York], Chambers, [2004].

Chelaru, 1937 = Valentin Gr. Chelaru, *Din limbajul mahalalelor*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide", vol. IV (1937), p. 102–131.

Chivu, 1978 = Gh. Chivu, *Copiştii Codicelui Sturdzan*, în LR, 27, nr. 1, 1978, p. 59–71.

Chivu, 1993 = Vezi **CS**.

Cihac, DÉDR/ CDED = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I, II, Francfort s/M – Berlin – Bucureşti, 1870, 1879.

Cimochowski, LP = Wacław Cimochowski, în „Lingua Posnaniensis", (III, p. 165–168), Poznań, 1949–, cf. *Studia Albanica* II. *In memoriam Wacław Cimochowski*, Sawicka Irena (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 2005.

Ciorănescu, DER/ CDER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Tenerife, Universidad de la Laguna, 1958–1966. (Versiunea românească: Alexandru Ciorănescu, *DER. Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Saeculum I.O., 2001.)

Cipariu, 1854 = Tim. Cipariu, *Elemente de limba romana dupa dialecte si monumente vechi*, Blasiu, Cu tipariulu sem. diecesanu, MDCCCLIV. (Partea I. *Fonetic'a, Grafic'a*, p. 3–94.) Vezi ediţia de *Opere*, vol. I, p. 183–227– (276).

Cipariu, *Opere* = Timotei Cipariu, *Opere*, Ediţie îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Bucureşti, Editura Academiei, vol. I, 1987, vol. 2, 1992.

Ciureanu, 1935 = P. Ciureanu, *Note de argot*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide", vol. II (1935), p. 203–207.

CL = „Cercetări de lingvistică", Cluj(-Napoca), 1956–1993.

Coman, *Gl. d.* = P. Coman, *Glosar dialectal*, Bucureşti, 1939.

Conea–Donat, *Contr.* = I. Conea, I. Donat, *Contributions à l'étude de la toponymie pétchénègue-comane de la Plaine Roumaine du Bas-Danube*, în vol.: *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques, à Munich, du 24 au 28 Août 1958*, Bucarest, Editura Academiei, 1958.

Constantinescu, DO = Vezi **DO**.

Coresi, 1577 = Diaconul Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589.* Text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma. Bucureşti, 1976.

Coresi, *T.* = *Tetraevangheliarul tipărit de Coresi, Braşov, 1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti, 1574.* Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.

Cornu, DL = Bertrand Cornu, *Dictionnaire en ligne Wallon liégeois–Français et Français–Wallon liégeois* (2008), www.freelang.com/enligne/wallon_liegeois.php.

Corominas, DCELC = J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, I–IV, Berna, Editorial Franke [1954].

Corominas–Pascual = Joan Corominas, José A. Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I–V, Madrid, Editorial Gredos, 1991.

Coromines, DECLLC = Joan Coromines, *Diccionari etimologic i complementari de la llengua catalana* (4.a edició). Curial Edicions Catalans SA., 1982–1991.

Cortelazzo, Marcato, DIDE = Manlio Cortelazzo, Carla Marcato, *I dialetti italiani. Dizionario etimologico.* Torino, UTET, 1998.

Cortelazzo, Zolli, DELIT = Manlio Cortelazzo, Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana*, I, (A–C), Zanichelli, 1991 (ed. I, 1979).

Coteanu – Sala, 1987 = Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia şi limba română*, Bucureşti, Editura Academiei, 1987.

CS = *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text şi indice de cuvinte de Gheorghe Chivu. [Bucureşti], Editura Academiei, 1993.

CSP I, II = Academia Română, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Puşcariu", „*Caietele Sextil Puşcariu*", vol I. *Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Puşcariu"*, Ediția I, Cluj-Napoca, 12–13 septembrie 2013, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2015. Vol. II, *Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Puşcariu"*, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 10–11 septembrie 2015, Cluj-Napoca, Scriptor • Argonaut, 2015.

Curtius[3] = Georg Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, Dritte Auflage, Leipzig, Druck und Verlag von B.G. Teubner,1869.

CV = *Codicele Voroneţean,* Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Universitatea Bucureşti, Institutul de Lingvistică, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (A – De, F – Lojniță), Bucureşti, Socec şi Sfetea, (1907)–1913–1949.

Dalametra, DM = I. Dalametra, *Dicţionar macedo-român*, Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, Carol Göbl, 1906.

DB-Fr = L. Stéphanova, A. Radev, G. Dortchev, N. Kolev, *Dictionnaire bulgare-français*, Deuxième édition, Sofia, Naouka i Izkustvo, 1973.

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*. Ediţia a doua, augmentată. [Bucureşti], Editura Academiei, 1974.

DÉHF = J. Dubois, H. Mitterand, A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Larousse [1994].

DEL = Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Wojcicki *Dicţionarul de expresii şi locuţiuni ale limbii române*, Bucureşti, Editura Albatros, 1985.

DELR, I = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Marius Sala, Andrei Avram (red. resp.), Doru Mihăescu (resp. vol.), *Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR)*, Vol. I, A–B, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

DELR, II/1 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Marius Sala, Andrei Avram (red. resp.), Cristian Moroianu (resp. vol.), *Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR)*, Vol. II, Litera C, partea 1, *Ca – Cizmă*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2015.

DELS = Akademiia Nauk SSSR, IRI, O.N. Trubacev (sub redacţia), *Etimologičeskii slovar' slavjanskih jazykov*, NI, Moscova, 1974–. (Fasc. 38, 2014.) V. şi **Trubacev, ESSJA**.

Demiraj, B., AS = Bardhyl Demiraj, *Albanische Studien (Untersuchungen zum albanischen Erbwortschatz)*, Amsterdam – Atlanta, GA, Editions Rodopi B.V., 1997.

Demiraj, Sh. *HistGramm* = Shaban Demiraj, *Historische Grammatik der albanesischen Sprache*; Wien, Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1993.

Densusianu, HLR/ ILR = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I–II, Paris, 1901, 1938. Traducere în limba română: *Istoria limbii române*, I–II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961.

Densusianu, 1907 = O. Densusianu, *Un dicţionar pretins etimologic*, I, în rev. „Vieaţa nouă", III, (1907), 5, p. 114–118, republ. în vol. *Opere*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 642–646.

Densusianu, 1925 = O. Densusianu, *Semantism anterior despărţirei dialectelor române*, I, în rev. „Grai şi suflet", II, (1925), 1, p. 1–21, republ. în vol. *Opere*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 585–601.

Densusianu, 1937 = Ovid Densusianu, *Limba română în secolul al XVII-lea*, curs, 1935–1937, tipărit în vol. *Opere*, III, Bucureşti, Editura Minerva, 1977, p. 17–184.

DE–R = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Leon Levițchi (red. resp.), *Dicţionar englez-român*, ediţia a II-a, Editura Univers Enciclopedic, 2004.

DEX = Academia R. S. România, Institutul de Lingvistică. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, 1975. Supliment, 1988. Ediţia a II-a, Univers Enciclopedic, 1996; ediţie revăzută şi adăugită, Univers Enciclopedic Gold, 2009.

DEXI = Eugenia Dima (coordonator ştiinţific), *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*, [Chişinău], Ed. Arc & Gunivas, 2007.

DG–R = Academia Română, Universitatea Bucureşti, Institutul de Lingvistică; M. Isbăşescu, M. Iliescu (coord.), *Dicţionar german-român*, Editura Academiei, 1989.

DGS = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Maria Marin (coord.), *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, I–III, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 2009–2011.

DI = Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică, *Dicţionar invers*, Editura Academiei, 1957.

DIARO = Matilda Caragiu Marioţeanu, *Dicţionar aromân (macedo-vlah). DIARO*, I (A–D), Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997.

Diculescu, OLR = Const. C. Diculescu, *Originile limbii române. Studii critice, rezultate nouă*, extras din „Analele Academiei Române", T. XXIX, *Memoriile Secţiei Literare*, 1907.

Diculescu, 1923 = Constantin C. Diculescu, *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I. Band, Leipzig, 1923.

Diculescu, 1925 = Constantin C. Diculescu, *Contribuţii la vechimea creştinismului în Dacia*, Cluj, Institutul de istorie naţională, 1925.

Diculescu *El. v.gr.* = C. Diculescu, *Elementele vechi greceşti în limba română*, în DR, IV, 1924–1926, I, p. 394–516 [*mire*, p. 492].

Diculescu, 1929 = Constantin Diculescu, *Altgermanische Bestandteile [im Rumänischen] und die rumänische Kontinuitätsfrage*. Erster Teil. Sonderabzug aus: „Zeitschrift für romanische Philologie", Halle (Saale), Max Niemayer Verlag, 1929.

Diez, EWR = Friedrich Diez, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, I, II, (1852), Dritte verbesserte und vermehrte Ausgabe, Bonn, Bei Adolph Marcus, 1869.

Dimitrescu, 1964 = Florica Dimitrescu, *Contribuţii la repartizarea regională a lexicului românesc în secolul al XVI-lea*, în SCL, 15, nr. 4, 1964, p. 539–559.

Dimitrescu, 1967 = Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967.

Dincă, DERD = Petru Dincă, *Dicţionar etimologic român.* I. *Cuvintele de origine dacă*, Ploieşti, Editura Premier, 2011.

Dinu, 1996 = Mihai Dinu, *Personalitatea limbii române. Fizionomia vocabularului*, [Bucureşti], Ed. ALL, Cartea Românească, 1996.

DIt–R = Al. Balaci (coord.) et al., *Dicţionar italian-român*, Bucureşti, Ed. 100+1 Gramar, 1996.

DIVR = D. M. Pippidi (cond.), *Dicţionar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976.

DLR (s.n.) = Academia Română, Redactori responsabili: Iorgu Iordan, Al. Graur, Ion Coteanu; Marius Sala, Gh. Mihăilă, *Dicţionarul limbii române*, serie nouă; tom VI–

XIV (Literele M – Z), tom I/3–8 (Literele D – E), tom III–V (Literele K – L), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965–2010.

DLRC = Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică, *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, I–IV, Bucureşti, Editura Academiei, 1955–1957.

DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, Editura Academiei, 1958.

DM–R = Fundaţia Beatrice Alapítvány; (red.) Reinhart Erzsébet, Lázar Edit, Román Győző, *Dicţionar maghiar-român*, Editura Carocom'94 SRL, Bucureşti, 2005.

DMd–R = Mile Tomici, *Dicţionar macedonean-român*, Skopje – Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986.

DO = N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, [Bucureşti], Editura Academiei, 1963.

DOOM[1] = Academia RSR, Institutul de Lingvistică; Mioara Avram (red. resp.), *Dicţionarul Ortografic, Ortoepic şi Morfologic al Limbii Române*, [Bucureşti], Editura Academiei, 1982.

DOOM[2] = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – A. Rosetti", Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicţionarul Ortografic, Ortoepic şi Morfologic al Limbii Române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

DOSard = *Ditzionàriu (Online) de sa limba sarda*, © 2000–2009, Edizioni Condaghes. Web Design: MAGICA Servizi informatici. www.ditzionariu.org.

Dosoftei, *Ps.v.* = Dosoftei, mitropolitul Moldovei, *Psaltirea în versuri* (1673), în *Opere*, I., *Versuri*. Ediţie critică de N.A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu. Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

DR = *„Dacoromania"*, Buletinul «Muzeului limbii române», condus de Sextil Puşcariu, Cluj, 1920–1948.

DR, s.n. = *„Dacoromania"*, serie nouă. Revistă a Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" [Cluj–Napoca], Editura Academiei Române, 1994–.

DRAE = Real Academia Española, *Diccionario de la lengua española*, Vigésima segunda edición, http://buscon.rae.es/draeI/ *(online)*.

DRAG = *Dicionario da Real Academia Galega*, Fundación Barrié *(online)*.

Drăganu, 1933 = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, Academia Română, Studii şi cercetări XXI, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1933.

DR-B, 1962 = St. Romanski, St. Ilcev, *Dicţionar romîn-bulgar*, Sofia, Editura Academiei Bulgare de Ştiinţe, 1962.

DR–B, 1972 = Spaska Kanurkova, *Dicţionar român-bulgar*, Sofia – Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972.

DR-E = Leon Leviţchi, Aurel Bantaş, *Dicţionar român-englez*, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1973.

Drimba, CC = Vladimir Drimba, *Codex Comanicus*, Édition diplomatique avec fac-similés, Bucarest, Editura Enciclopedică, 2000.

Drimba, CE = Vladimir Drimba, *Cercetări etimologice*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Etymologica* 8, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001.

Drimba, 1964 = Vladimir Drimba, *Recenzie*: H. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen* (Berlin, Akademie Verlag, 1960), în „Revue roumaine de linguistique", IX, 1964, p. 99–109.

DR–M = Béla Kelemen, Sász Lőrinc, *Dicţionar român-maghiar*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980.

DR–Scr = Radu Flora (red. princ.), *Dicţionar român-sârbocroat*, Panciova, Ed. Libertatea, 1979.

DScr–R = Dorin Gămulescu, Mirco Jivcovici, *Dicţionar sârbocroat-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1970.

DSp–R = Alexandru Calciu, Zaira Samharadze, *Dicţionar spaniol-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1992.

DSu–R = Jörgen F. Salzer, *Mic dicţionar suedez-român*, Bucureşti, Editura Sport – Turism, 1981.

DŞL = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Nemira, 2001.

DTă–Ru = Akademiĭa Nauk SSSR, Kazanskiĭ Institut ĭazîka, literaturî i istoriĭ, *Tatarsko-russkiĭ slovar'*, Moskva, Izdatel'stvo Sovetskaja Enţiklopedija, 1966.

DTc–R = Agiemin Baubec, Mitică Grecu, *Dicţionar turc-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979.

DTS = Rossijskaja Akademija Nauk, Institut Vostočnyh Rukopisej, V.M. Nadeljaev, D.M. Nasilov, E.R. Tenišev, A.M. Ščerbak (redactori), *Drevnetjurskij Slovar'*, L.: «Nauka», Leningradskoje otdelenije. 1969. (*online*)

Du Cange = Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. I–VIII, Akademische Druck und Verlaganstalt, Graz, Austria, 1954. (Reproducere a ediţiilor din 1883–1887 şi 1937–1938.)

DU–R = *Dicţionar ucrainean-român* [red. G. Cocotailo], Bucureşti Editura Didactică şi Pedagogică, Cernăuţi, Editura Alexandru cel Bun, [1996 (1964)].

Duridanov = Duridanov, I., *Thrakisch-dakische Studien*, I Teil, *Die thrakisch- und dakisch-baltischen Sprachbeziehungen*, Sofia, 1969.

Duvernois = A. Duvernois, *Slovar' bolgarskogo jazyka po pamjatnikam narodnoj slovesnosti i proizvedenijam novejšej pečati*, I–II, Moskva, Universitetskaja tipografija, 1885–1889.

DV–L = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti", *Dictionarium Valachico-Latinum*. Primul dicţionar al limbii române. Studiu introductiv, ediţie, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.

Ernout–Meillet, DÉLL = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris 1959.

ESUM = *Етимологічний словник української мови*, Том перший, А – Г, Київ, Видвництво «Наукова Думка», 1982.

EWA = v. **Meyer, EWAS**.

FCLR, I = Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Formarea cuvintelor în limba română*, Volumul I: acad. Al. Graur, Mioara Avram (red. resp.), Fulvia Ciobanu, Finuţa Hasan, *Compunerea*. Editura Academiei, 1970.

FCLR, II/ *Prefixele* = Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Formarea cuvintelor în limba română*, Volumul al II-lea: Red. resp. Acad. Al. Graur, Mioara Avram, *Prefixele*. [Bucureşti], Editura Academiei, 1978.

FCLR, III/ *Sufixele* 1 = Universitatea Bucureşti, Institutul de Lingvistică, *Formarea cuvintelor în limba română*, Volumul al III-lea: Laura Vasiliu, *Sufixele*. 1. *Derivarea verbală*. Editura Academiei, 1989.

FCLR, IV, 1/ *Sufixele* [2] =Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", *Formarea cuvintelor în limba română*, Volumul al IV-lea: *Sufixele*. *Derivarea nominală şi adverbială*, Partea I. Coordonator Marina Rădulescu Sala, Editura Academiei Române, 2015.

Ferro, LRR = Teresa Ferro, *Latino, romeno e romanzo. Studi linguistici*, [Cluj-Napoca], Dacia, 2003.

Feist, EWG = Sigmund Feist, *Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache*. *Mit Einschluss des Krimgotischen und sonstiger gotischer Sprachreste.* Halle (Saale), Max Niemayer, 1923.

FEW (**Wartburg, FEW**) = Walther von Wartburg, *Französisches etymologisches wörterbuch. Eine darstellung des galloromanischen sprachschatzes.* [sic] 1. Band, A – B. Tübingen, J.C.B. Mohr (P. Siebeck), 1948. (Ediţia I, 1922.). 3. Band, D – F, 1949. Band 14, Lieferung 56, Basel, 1957. Band 14, Lieferung 67, Basel, 1959. Band 14, Lieferung 76/77, Basel, 1961. Band 15, Teil I, Lieferung 124, Basel, 1968, Band 25, Lieferung 135, Basel, 1970. (Terminat în 2002; *Index*, (réalisé sous la direction d'Éva Buchi), 2 vol., Paris, Champion, 2003 [online: https://apps.atilf.fr/lecteurFEW/]; *Bibliographie*, Strasbourg, 2010.)

Fischer, *Componenţa* = I. Fischer, *Componenţa pe origini a vocabularului latin*, în: Academia R.S. România, *Istoria limbii române*, I., *Limba latină*, Editura Academiei, 1965, p. 32.

Fischer, LD = I. Fischer, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.

Florescu, 2001 = Cristina Florescu, *Note lexicale şi etimologice. Hahaleră*, în rev. „Limba română", L, nr. 3–4, p. 189–191, Bucureşti, 2001.

FSH, 1954 = *Fjalor i Gjuhës Shqipe*, Tiranë, 1954.

FSHS = Akademia e Shkencave; A. Kostallari (kryered.), *Fjalor i Shqipes së sotme*, Tiranë, 1984.

Gabinschi, 1997 = Marc Gabinschi, *Etimoanele comune ca mărturii ale contactelor dintre popoare (contribuţii la cunoaşterea lexicului autohton din limba română)*, în „Thraco-Dacica", XVIII, 1–2, 1997, p. 5–45.

Gáldi, *Dict.* = *Samuelis Klein Dictionarium Valachico-Latinum*. Bevezető tanulmánnyal közzéteszi Gáldi László. Budapest, 1944.

Gamillscheg, RG = Ernst Gamillscheg, *Romania Germanica – Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreiches*, I–II. Berlin, de Gruyter, 1934–1935.

Gaster, ***Chrest.*** = Moses Gaster, *Chrestomaţie română*, texte tipărite şi manuscrise [sec. XVI–XIX], dialectale şi populare, cu o introducere, gramatică şi un glosar româno-francez. Vol. I. *Introducere; gramatică, texte* [1550–1710]. Vol. II. *Texte* [1710–1830], *Dialectologie, Literatură populară, glosar*. Leipzig, F.A. Brockhaus – Bucureşti, Socec & Co., 1891.

Gaster, *Die Gutturalen* = M. Gaster, *Zur rumänischen Lautgeschichte. Die Gutturalen*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", II, 1878, p. 376.

Gerola, 1939 = Berengario Gerola, *Correnti linguistiche e dialetti neolatini nell'area retica*, Istituto di studi per il Alto Adige, Roma, 1939.

Gheţie, 1978 = Ion Gheţie, *Psaltirea Hurmuzachi şi filiaţia Psaltirilor româneşti din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*, în LR, 27, nr. 1, 1978, p. 51–57.

Gheţie, 1982 = Ion Gheţie, *Banatul şi textele rotacizante*, în LR, 31, nr. 3, 1982, p. 238–246.

Ghica, *Scrisori* = Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, Ediţiune nouă, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1887.

Gil'ferding, *Ot.* = Aleksandr F. Gil'ferding, *Ob otnošenii jazyka slavjanskogo k jazykam rodstvennym*, Moskva, Universitetskaja tipografija, 1853.

Giuglea, 1909 = G. Giuglea, *Cercetări lexicografice. Elemente latine în limba română*, Bucureşti, 1909.

Giuglea, 1941 = G. Giuglea, *Éléments préromans en rhétoroman et en roumain*, în LL, I, 1941, nr. 2, p. 215–221. Studiu republicat în: **Giuglea, CRR**, p. 231–236.

Giuglea, 1944 = G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944.

Giuglea, CRR/1983 = G. Giuglea, *Cuvinte româneşti şi romanice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Giuglea, 1988 = George Giuglea, *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc.* Ediţie îngrijită [...] de Florenţa Sădeanu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

Gl. dial. Olt. = *Glosar Dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu şi Magdalena Vulpe. Bucureşti, Editura Academiei, 1967.

Glonţ, *Dicţ. Fr.-Rom.* = Vasile Glonţ, *Dicţionar francez-român*, Bucureşti, Cugetarea, f.a. [1939].

Godin, WADS = Marie Amelie Freiin von Godin, *Wörtebuch der albanesischen und deutschen Sprache*, I, *Albanesisch-Deutsch*, Leipzig, Otto Harassowitz, 1930.

Graur, BL, IV, 1936 = Al. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în „Bulletin linguistique", IV, 1936, p. 64–119.

Graur, BL, XIV, 1946 = Al Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în Faculté des Lettres de Bucarest, Laboratoire de Phonétique expérimentale, „*Bulletin linguistique*" publié par Al. Rosetti, Paris – Bucureşti, 1946, p. 106–113.

Graur, CREW = Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în „Bulletin linguistique", V, 1937, p. 80–124.

Graur, DCC = Al. Graur, *Dicţionar de cuvinte călătoare*, Bucureşti, Editura Albatros, 1978.

Graur, ER = Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Editura Academiei, 1963.

Graur, AER = Al. Graur, *Alte etimologii româneşti*, Editura Academiei, 1975.

Graur, NL = Al. Graur, *Nume de locuri*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972.

Graur, NP = Acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1965.

Grimm, DM = Jacob Grimm, *Deutsche Mythologie*, Dritte Ausgabe, Götingen, 1854.

Grønbech, KW = K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch*. *Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Køpenhagen, Einar Munsgaard, 1942.

GS = *Grai şi suflet.* Revista „Institutului de filologie şi folklor", publicată de Ovid Densusianu, Bucureşti, Atelierele Socec & Co. SA. Vol I/1 (1923), I/2 (1924), II/1 (1925), II/2 (1926), III/1 (1927), III/2 (1928) etc., VII (1937).

Guţu, DL–R = G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Hamp, 1975 = Eric P. Hamp, *Abur*, în RRL, XX, 5, 1975, p. 499–500.

Hamp, 1976 = Eric P. Hamp, ***u̯*** *and* ***b*** *before* ***u*** *and next to vowel*, în RRL, XXI, 1976, nr. 1, p. 49–54.

Hasdeu, *Col.Tr.* = B. P. Hasdeu (director), „Columna lui Traian", 1873 [*mire*: p. 110].

Hasdeu, *Cuvente*/ CB = *Cuvente den bătrâni. Limba română vorbită între 1550–1600. Studiu paleografico-linguistic* de Bogdan Petriceicu Hasdeu. *Cu observaţiuni filologice* de Hugo Schuchardt.... 1878. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă. I–III, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983.

Hasdeu, EMR (HEM) = B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. *Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, I–IV, Bucureşti, Socec, 1887–1893; ed. Gr. Brâncuş, I–III, Bucureşti, Minerva, 1972–1976.

Hasdeu, *Principii* = B. P. Hasdeu, *Principie de filologiă comparativă*, t. I, 1875.

Hasdeu, *Studii*, 1988 = v. **HSLF**.

Haust, DL = Jean Haust, *Dictionnaire liégeois (Le dialecte wallon de Liège, 2me partie)*, Liège, 1933 [2008].

Henry, LÉBM = Victor Henry, *Lexique étymologique des termes les plus usuels du breton moderne*, Rennes, 1900.

HistS-Atl, 1913 = F.W. Putzgers *Historischer Schul-Atlas zur alten, mittleren und neuen Geschichte*, Bielefeld u. Leipzig, Velhagen & Klasing, 1913.

Hristea, 1968 = Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968

Hristea, 1995 = Theodor Hristea, *L'étymologie populaire et ses rapports avec l'attraction paronymique,* în vol. *Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*, a cura di Coman Lupu e Lorenzo Renzi. *Linguistica generale e romanza*, Padova, Unipress, 1995, p. 583–597.

Hristea, 2006 = Theodor Hristea, *Contaminaţia în raporturile ei cu etimologia populară*, studiu publicat în volumul omagial: *Antic şi modern. In honorem Luciae Wald*, Bucureşti. Humanitas, 2006, p. 295–327.

HSLF, 1988 = B. P. Hasdeu, *Studii de lingvistică şi filologie,* 2 vol., Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Gr. Brâncuş. Bucureşti, Editura Minerva, 1988.

IEW = v. **Pokorny, IEW**.

Iliescu, 1965 = Maria Iliescu, *Du latin au roumain – sur quelques traits méconnus de la langue roumaine*, în RRL, X, 1965, nr. 1–3, p. 91–100.

Iliescu, 1977 = Maria Iliescu, *Retoromana şi cuvintele româneşti de substrat*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 2, p. 181–186.

ILR I = Academia R.S. România, *Istoria limbii române*, vol. I. *Limba latină*, Bucureşti, Editura Academiei, 1965.

ILR, II/ Poghirc, 1969 = C. Poghirc, *Influenţa autohtonă*, în: Academia R.S. România, *Istoria limbii române*, vol. II., Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. 313–365.

Jokl, LKUBA = Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter, 1923.

Ionescu, LR, 1980 = Adriana Ionescu, *Sufixul românesc* ***-ură***, în LR, 1980, nr. 5, p. 501–502.

Ionescu, 1985 = Adriana Ionescu, *Lexicul românesc de proveniență autohtonă în textele din sec. al XVI-lea – al XVIII-lea*, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 1985.

Ionnescu-Gion = G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, Stab. graf. Socec, 1899.

Iordan, 1920/ *Diftongarea* = Iorgu Iordan, *Diftongarea lui* ***e*** *şi* ***o*** *accentuaţi în poziţiile* ***ă***, ***e***, Iaşi, „Viaţa romînească" S.A., 1920.

Iordan, BPh = Iorgu Iordan, *Note lingvistice*, în „Buletinul Institutului de filologie romînă «Alexandru Philippide»", II, 1935, p. 165–203.

Iordan, *Stilistica* = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Societatea Română de Linguistică, Seria II, Studii 4, Bucureşti, Institutul de Linguistică Română, 1944.

Iordan, DNF = Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Iordan, *Toponimia* = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, [Bucureşti], Edit. Academiei, 1963.

Iovan, MDB-R = Tiberiu Iovan, *Mic dicţionar bulgar-român*, Bucureşti, Editura Sport–Turism, 1988.

Iovan, DB–R/ 1994 = Tiberiu Iovan, *Dicţionar bulgar-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1994.

Ivănescu, 1976 = G. Ivănescu, *Le mot roumain d'origine thraco-dace* ***arţar*** *et le traitement de l'occlusive palatale *k' dans le thraco-dace*, în vol. *Thraco-Dacica*. Recueil d'études à l'occasion du II Congrès International de Thracologie (Bucarest, 4–10 Septembre 1976), p. 327–328.

Ivănescu, ILR = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980. Reeditare, Editura Junimea, 2000.

Ivănescu, *ap.* Mihăescu = V. **Mihăescu, H., *La romanité***.

***Îndereptarea legii*, 1652** = Cf. *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, însoţită... de... *Îndreptarea legii* a lui Matei Basarab. [Ediţie] de S. G. Longinescu, Bucureşti, Carol Göbl, 1912.

JB/ JIRS = Jahresbericht des Instituts für die rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig, herausg. Gustav Weigand, I (1894) – XXIX (1921).

Juilland, 1965 = Alphonse Juilland, P. M. H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency dictionary of Rumanian Words*, London – The Hague – Paris, Mouton & Co., 1965.

Király, 1986 = Francisc Király, *Din istoricul ortografiei româneşti. (Secolul al XVII-lea)*, Universitatea din Timişoara, Facultatea de Filologie, Timişoara, 1986. (Multigrafiat.)

Király, CL = Király Francisc, *Contacte lingvistice. Adaptarea fonetică a împrumuturilor româneşti de origine maghiară*, Timişoara, Editura Facla, 1990.

Kisch, *Nösner W.* = Gustav Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*. *Ein Beitrag zur siebenbürgisch-sächsischen Wörterbuch*, Bistritz (Siebenbürgen), 1900.

Kisch, *Vergl. Wbuch* = Gustav Kisch, *Vergleichendes Wörterbuch der Nösner* [...], (Forschung zur Volkskunde der Deutsche in Siebenbürgen, 1. Heft, Hermannstadt, 1905).

Kluge, EWdS = Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, bearbeitet von Walther Mitzka, 19 Auflage, Berlin, 1963.

Köbler, AhdW = Gerhard Köbler, *Althochdeutsches Wörterbuch.* (4 Auflage) 1993 © G. Köbler: http://www.koeblergerhard.de/germanistischewoerterbuecher/althochdeutscheswoerterbuch/ahdZ.pdf

Köbler, GW = Gerhard Köbler *Gotisches Wörterbuch*, (2 Auflage) 1989 © Gerhard Köbler:

http://www.koeblergerhard.de/germanistischewoerterbuecher/gotischeswoerterbuch/GOT-T.pdf

Köbler, IGW = Gerhard Köbler *Indogermanisches Wörterbuch*, (3. Auflage) 2006 © G. Köbler: http://www.koeblergerhard.de/idgwbhin.html

Kokona, 1966/ *Fj.Fr.-Sh.* = Vedat Kokona, *Fjalor frengjisht – shqip*, Tiranë, 1966.

Kokona, 1977/ *Fj.Sh.-Fr.* = Vedat Kokona, *Fjalor shqip – frengjisht*, Tiranë, 1977.

Krahe, SILL = Hans Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, *Erster Teil: Die Quellen*, Wiesbaden, 1955.

Kuun, CC = *Codex Cumanicus Bibliothecae ad Divi Marci Venetiarum*. Primum ex integro edidit prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit Comes Géza Kuun, Budapestini Editio Scient. Academiae Hung., 1880 (vol. II: *Additamentum ad Codicem Cumanicum*, Budae, 1883).

Kuun, CC_2 = *Codex Cumanicus*. Edited by G. Kuun. With the *Prolegomena to the Codex Cumanicus* by Louis Ligeti, Budapest, 1981.

Labourasse, *Gloss. Meuse* = Henri Labourasse, *Glossaire abrégé du patois de la Meuse, notamment de celui des Vouthons*, 1887, *online.*

Lambrior, 1878 = A. Lambrior, *L*'E *bref latin en roumain*, în „Romania", VII, (1878), p. 85–93, republicat în vol. *Studii de lingvistică şi folcloristică*, Iaşi, 1976, p. 25–32.

Laurian, *Tentamen*[1], 1840 = [August Treboniu Laurian], *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam Linguae Romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae*, Auctore A. Trebonio Lauriano. Viennæ. Typis Congregationis Mechitaristarum. 1840.

Laurian, *Tentamen*[2] = [August Treboniu Laurian], *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam Linguae Romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae*. Ediţie, studiu şi note de Katalin Dumitraşcu. Traducere de Katalin şi Emil Dumitraşcu. Craiova, Editura Universitaria, 2002.

Laurian–Massim, DLR/ LaurM/ LM = August Tr. Laurianu, J. C. Massim, *Dictionariulu limbei romane*, Dupo insarcinarea data de Societatea Academica Romana, elaboratu ca proiectu de..., Bucuresci, Noua Typographia a Laboratoriloru Romani, 1871. Tomu II, I–Z, Collaboratori Josefu Hodosiu si G. Baritiu, 1876.

Laurian–Massim/ LaurM/ LM, *Gloss.* = A.T. Laurian, I. C. Massim, (III) *Glossariu, care coprinde vorbele d'in limba romana straine prin originea sau form'a loru, cumu si celle de origine induiosa*, Bucuresci, 1871 [1877].

LB = *Lesicon / Românescu-Lâtinescu-Ungures-/cu-Nemţescu* / quare/ De mai mulţi autori, în cursul' a trideci, si / mai multoru ani s'au lucrat. In Buda. Cu Tipariul' si cu Chieltuelele Tipografiei a Crăiescei Universităţi Unguresci. 1825.

LEI = Akademie der Wissenschaften und der Literatur – Mainz. *Lessico etimologico italiano. Edito per incarico della Comissione per la Filologia Romanza da* Max Pfister. Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Band I, 1979–1984.

Leskien, 2009 = A. Leskien, *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1909.

Lett.–DW = K. Mühlenbachs, *Latviešu valodas vārdnīca. Lettisch-deutsches Wörterbuch*. Redigiert, ergänzt und fortgesetz von J. Endzelin, B. I–IV, Rigā, 1923–1932 (–1943).

LEV = Konstantins Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, s. I–II, Riga, «Avots», 1992.

LEW = v. **Walde–Hofmann, LEW**.

LL = Académie Roumaine, „Langue et littérature". Bulletin de la Section Littéraire, Bucureşti, I, 1941, nr. 2; vol. II, 1943.

Loşonţi, 2000/ TRFR = Dumitru Loşonţi, *Toponime româneşti care descriu forme de relief*, [Cluj-Napoca], Clusium, 2000.

Loşonţi, 2001/ SSE = Dumitru Loşonţi, *Soluţii şi sugestii etimologice*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Etymologica* 9, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001.

Loşonţi, CIE = Dumitru Loşonţi, *Certitudini şi ipoteze etimologice*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 26, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2007.

Loşonţi, 2013 = Dumitru Loşonţi, *Etimologii puşcariene controversate,* în CSP, I, 2015, p. 77–85.

LR = Academia Română, Secţia de Filologie şi Literatură, revista „Limba română", Bucureşti, Editura Academiei, 1952–.

LM = v. **Laurian–Massim, DLR**.

LSI = Renzo Respini (coord.), Ottavio Besomi, Adriano Ferrari, Dante Isella, Lorenzo Sganzini, Federico Spiess, *Lesssico dialettale della Svizzera italiana*, 5 vol., Centro di dialettologia e di etnografia, Bellinzona, 2004.

Malkiel, *Ling. gen. rom.* = Yakov Malkiel, *Linguistica generale, filologia romanica, etimologia*, Firenze, 1970.

Mardarie, *Lex.* = Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc şi tâlcuirea numelor din 1649,...* Studiu, note şi indicele cuvintelor româneşti de Grigorie Creţu... Bucureşti, Carol Göbl, 1900.

Mareş, 1982 = Alexandru Mareş, *Filiaţia Psaltirilor româneşti din secolul al XVI-lea*, în vol.: Universitatea din Bucureşti, Institutul de Lingvistică, *Cele mai vechi texte româneşti*, Contribuţii filologice şi lingvistice. Coordonator: Ion Gheţie. Bucureşti, 1982, p. 207–261.

Mareş, 2006 = Alexandru Mareş, *Cărţi populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. Contribuţii filologice*, Bucureşti, FNŞA, 2006.

Marian, *Nunta* = Simion Florea Marian, *Nunta la români*, Studiu istorico-etnografic, comparativ, Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, Tipografia Carol Göbl, 1890.

Marin, 2015 = Maria Marin, *Câteva particularităţi ale graiurilor daco-române din sud-estul Ucrainei şi Caucaz din perspectiva concepţiei lui Sextil Puşcariu despre ariile laterale*, în vol. CSP, II, 2015, p. 217–228.

Mărgărit, CES = Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice şi semantice*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 27, Bucureşti, Editura Academiei, 2007.

Mărgărit, ISE = Iulia Mărgărit, *Ipoteze şi sugestii etimologice. Note şi articole*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 18, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Mărgărit, NCES = Iulia Mărgărit, *Noi comentarii etimologice şi semantice*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 28, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.

MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Micul dicţionar academic*, 4 vol., Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001–2003.

MDTL = Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Mic dicţionar de terminologie ştiinţifică*, Bucureşti, Editura Albatros, 1980.

Meyer, EWAS/ EWA = Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891.

Meyer, 1892 = Gustav Meyer, *Albanesische Studien*, III., *Lautlehre der indogermanischen Bestandtheile des Albanesischen*, Viena, 1892.

Meyer, *Grundriss* = *Die Lateinische Elemente im Albanesischen* von Gustav Meyer, neu bearbeitet von Wilhelm Meyer-Lübke. În: Gröbers *Grundriss der Romanischen Philologie*, I, 2e Auflage, 1904–1906, p. 1039–1057.

Meyer, IF = Gustav Meyer, *Etymologisches aus den Balkansprachen. 12. Rumänisch bag*, în *Indogermanische Forschungen*, Zeitschrift für Sprach- und Altertumskunde, herausgegeben von Karl Brugmann und Wilhelm Streitberg, VI Band, Strassburg, 1896, p. 115–116.

Meyer-Lübke, *Grammaire* = W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, t. II, *Morphologie*, Paris, 1895.

Meyer-Lübke, *Etymologien* = W. Meyer-Lübke, *Zur Wortgeschichte.* I. *Etymologien.* 1. rum. *arăta* ‘zeigen’, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, XIX, 1895, p. 574–575.

M–FSz = Eckhardt Sándor, *Magyar-Francia Szótar*, Budapest, 1958.

Mihăescu, *La romanité*/ 1993/ RSEE = H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Editura Academiei, 1993.

Mihăilă, 1960 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română – Studiu lexico-semantic* –, Bucureşti, Editura Academiei, 1960.

Mihăilă, 1973 = G. Mihăilă, *Studii de lexicologie şi de istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973.

Mihăilă, 2002 = G. Mihăilă, *Contribuţii la etimologia limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 15, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2002.

Mihăilă, 2010 = G. Mihăilă, *Contribuţii la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.

Mihăileanu, DMR = Şt. Mihăileanu, *Dicţionar macedo-român*, Bucureşti, Carol Göbl, 1901.

Miklosich, AlbF = Franz Miklosich, *Albanische Forschungen*, I. *Die slavischen Elemente im Albanischen* (Denkschriften der Akademie, Wien, K. Gerold's Sohn, XIX, 1870, p. 337–374), II. *Die romanischen Elemente im Albanischen* (DAW, XX, 1871, p. 1–88).

Miklosich, *Cons.* II = Franz Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Consonantismus.* II, Wien, 1882.

Miklosich, *Lex*. = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum.* Emendatum auctum. Vindobonae, MDCCCLXVI.

Miklosich, *Slav.El.R.* = Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861.

Miklosich, 1870/ *Slav.El.Ngr.* = Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Neugriechischen*, Wien, 1870.

Miklosich, 1886/ EW = Fr. Miklosich, *Etyimologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886.

Mistral, *Felibr.* = Frédéric Mistral, *Lou Tresor dóu Felibrige*, t. I–II, ed. 1979, *online.*

Mladenov, EtR = Стефанъ Младеновъ, *Етимологически и правописенъ речникъ на българския книжовенъ езикъ*, София, [1941].

Mohl, 1899 = F. George Mohl, *Introduction à la chronologie du latin vulgaire. Étude de philologie historique*. Paris, Émile Bouillon Éditeurs, 1899.

Moldovanu, HVT/ ALIL 2008 = Dragoş Moldovanu, *Hidronime de origine veche turcică în sudul Moldovei*, în „Anuar de Lingvistică şi Istorie Literară", t. XLII–XLIII, 2007–2008, p. 9–28.

NALR, Banat = P. Neiescu şi colab., *Noul Atlas lingvistic român.* I. *Banat*, Bucureşti, Editura Academiei, 1980.

Nandriş, 1963 = Octave Nandris, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963.

Neiescu, DDI = Petru Neiescu, *Dicţionarul dialectului istroromân*, Vol. I, A – C, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011; Vol. II, Č – K, 2015; Vol. III, L –Pinţa^2, 2016.

Nestorescu, 1999/ CE = Virgil Nestorescu, *Cercetări etimologice*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Etymologica*, 3, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1999.

Nestorescu, 2002 = Virgil Nestorescu, *Contacte lingvistice interbalcanice. Elemente româneşti în limba bulgară*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al Rosetti", *Etymologica* 12, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2002.

Nl.-Fr.H/ DFr.-Nl. = L. Grootaers' *Nederlands-frans Handwoordenboek*, *Dictionnaire français-néerlandais*, Leuven-Brussel/ Louvain-Bruxelles, Vander, [1975].

NTB = *Noul Testament sau Împăcarea au Legea Noao*…, Tipăritu-s-au… în cetatea Belgradului, 1648. Reeditare: *Noul Testament tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ştefan, Mitropolitul Transilvaniei.* Alba Iulia, 1988.

Orel, AED = Vl. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Bril, Leiden – Boston – Köln, 1998.

Palazzi, NDLI = Fernando Palazzi, *Novissimo dizionario della lingua italiana*, etimologico − fraseologico – grammaticale − ideologico − nomenclatore e dei sinonimi. Seconda edizione, Milano, Casa editrice Ceschina, f.a. [1939, 1957]

Papahagi, P. *Megl.* = Pericle Papahagi, *Megleno-românii*. *Studiu etnografico-filologic*. I–II, Extras din „Analele Academiei Române", s. II, t. XXV, Bucureşti, Carol Göbl, 1902.

Papahagi, P., NE = Pericle Papahagi, *Notiţe etimologice*, în „Analele Academiei Române", Mem. secţ. lit., seria II, t. XXIX, 1906–1907, p. 201–248.

Papahagi, (T.), DDA = v. **DDA**.

Parlangèli, *StMs.* = Oronzo Parlangèli, *Studi Mesapici* (Iscrizioni, lessico, glosse e indici), Milano (Mem. Ist. Lomb. – Acc. Sci. Lett., vol. XXVI), 1960.

Pascu, DEM = G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédoroumain*, I, *Les éléments latins et romans*; II, *Les éléments grecs, turcs, slaves, albanais, germaniques, hongrois, néologismes, créations immédiates, obscurs*, Iaşi, Cultura naţională, 1925.

Pascu, *Lat.* = G. Pascu, *Lateinische Elemente im Rumänischen*, în „Archivum Romanicum”, VI (1922), p. 254–276.

Pascu, SR/ *Suf.*/ 1916 = Giorge Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti – Leipzig – Viena, Ediţiunea Academiei Române, 1916.

Pedersen / H.Pr. = Holger Pedersen, *Albanesische Texte mit Glossar*, Leipzig, S. Hirzel, 1895.

Petrovici, 1943 = Emil Petrovici, *Texte dialectale. Supliment la Atlasul Lingvistic Român*, II, Muzeul Limbii Române, Sibiu – Leipzig, 1943.

Petrovici, DR, X = Emil Petrovici, *Recensii* (la Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, III, *Limbile slave meridionale*, Bucureşti, 1940), în DR, X/I, 1941, p. 128–146.

Petrovici, 1965 = Emil Petrovici, *Note etimologice. Abur*, în CL, X, 1965, p. 357–358.

Petrovici, SDT = Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Volum îngrijit de I. Pătruţ, B. Kelemen, I. Mării, Bucureşti, Editura Academiei, 1970.

Peţinis, DGr−R = Lambros Peţinis, *Dicţionar grec-român*, Bucureşti, Editura Vox, 1995.

PEW = v. **Puşcariu, EW.**

PH, (2005) = *Psaltirea Hurmuzachi*, vol. I, Studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, vol. II. *Indice* de cuvinte, de Rovena Şenchi. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Bucureşti, Editura Academiei, 2005.

Philippide, *Principii* = Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii* (în *Istoria limbii romîne*, vol. I.), 1894, reeditate în *Opere alese. Teoria limbii*, ediţie de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil. Cu un studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu. Bucureşti, Editura Academiei, 1984 (p. 1–225).

Philippide, 1905 = Al. Philippide, *Altgriechische Elemente im Rumänischen*, Halle a.d.S., 1905.

Philippide, 1909 = Al. Philippide, *Un specialist român la Lipsca*, Iaşi, Tipografia „Dacia” P. & D. Iliescu, 1909.

Philippide, OR, II = Al. Philippide, *Originea romînilor*, II, *Ce spun limbile romînă şi albaneză*, Iaşi, Tipografia Viaţa Românească, 1927.

Pisani, 1947 = Vittore Pisani, *Albanica*, în „Revue des études indo-européennes”, Tome IV, fasc. 1–2, Bucarest – Paris, 1947, p. 5–20.

Poghirc, 1968 = Cicerone Poghirc, *Problèmes actuels de l'étymologie roumaine*, în RRL, XIII, nr. 3, 1968.

Poghirc, 1969 = v. **ILR, II**.

Pokorny, IEW = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern und München; Band I–II, 1965.

Pontbriant, *Dicţ. rom.-fr.* = Raoul de Pontbriant, *Dicţiunaru româno-francesu*, Bucuresci şi Göttinge – Paris – Leipzig, Tipografi’a ḑurn. Nationalulu, 1862.

Poruciuc, 1997 = Adrian Poruciuc, *O propunere de re-introducere în domeniul elementelor vechi germanice păstrate în limba română*, în vol. *Omagiu Profesorului Vasile Arvinte*, AUI, Secţ. III e., Lingvistică, t. XLIII, 1997, p. 207–225.

Poruciuc, 1998/ CE = Adrian Poruciuc, *Confluenţe şi etimologii*, Iaşi, Polirom, 1998.

Prati, VEI = Angelico Prati, *Vocabolario etimologico italiano*, Garzanti, [1951].

PS (1916) = *Psaltirea Scheiană*, ediţie critică de I.-A. Candrea, II. *Textul şi glosarele*, Bucureşti, 1916.

Psalmii, 1993 = Bilioteca Scripturii, XI, *Psalmii*, Arhiepiscopia romano-catolică, Bucureşti [Milano, Garzanti Editore, 1993].

Psaltire, 1843 = *Psaltirea Proorocului şi Împăratului David*. Acum iarăş întru acest chip typări[tă] dupre izvodul cel dintâiu, în zilele prealuminatului nostru Domn Mihail G.G. Sturza Vvd., cu blagoslovenia Înalt Preasfinţi[tului] Arhie. şi Mitropolit al Moldaviei, kyriu kyr Meletie, prin sirguinţa şi cheltuiala preacuviosu[lui] arhim. şi stareţ al Sfintelor Monastiri Neamţul şi Secul, kyr Neonil, în typografia Sfintei Mon. Neamţul, în anul 1843, de ieroshim. Isaia Duhóv. şi typ.

Puşcariu, DR, III = Sextil Puşcariu, *Recensii* (la P. Skok, *Slaves et roumain*), în DR, III, 1923, p. 817–851 (p. 832–835).

Puşcariu, EW/ PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I, *Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.

Puşcariu, *Lat. Ti u. Ki* = Sextil Puşcariu, *Lateinisches **Ţi** und **Ķi** im Rumänischen, Italienischen und Sardischen*, [Sonderabdruck aus dem XI. Jahresberichte des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig], Leipzig, 1904.

Puşcariu, LR, I/II = Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, Bucureşti, Editura Fundaţiilor Regale, 1940; vol. II, *Rostirea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, (1959), 1994.

Puşcariu, 1937 = Sextil Puşcariu, *Études de linguistique roumaine*, Bucureşti – Cluj, Imprimeria Naţională, 1937.

Puşcariu, 1943 = Sextil Puşcariu, *Das rumänische Präfix **des-*** (extras din „Zeitschrift für romanische Philologie", 63, 1943, 1–23).

Puşcariu, *St. istr.* = Sextil Puşcariu (în colab. cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan), *Studii istroromâne*, vol. III, Academia Română, Studii şi cercetări, XVI, Bucureşti, Cultura Naţională, 1929.

Radlov/ Radloff, OCTH/ VWT-D = W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte*, I/1, I/2, II/1, II/2, III–IV, St. Petersburg, 1893–1911 (vol. I şi II *online*).

R–BR = Bălgarska Akademia na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik, akad. St. Romanski, St. Ilčev [redactori], *Rumănsko-bălgarski rečnik*, Sofia, 1962.

Redhouse, T-E Lex. = James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople, H. Matteosian, 1921.

Reichenkron, 1966/ *Das Dakische* = Günter Reichenkron, *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1966.

Resmeriţă, DESLR = Al. Resmeriţă, *Dicţionar etimologico-semantic al limbii române*, Craiova, 1924.

REW[1,3] = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. [Erste Auflage], Heidelberg, 1911 [*online*]. **3.** vollständig neu bearbeitete Auflage. Heidelberg, 1935. (7., unveränderte Auflage, Universitäts Verlag Winter, 2009.)

Rizescu, 1978 = I. Rizescu, [Prefixul] *Po- (p-, pă-, pa-)*, în vol. *Formarea cuvintelor în limba română*, II, Editura Academiei, 1978.

Roesler, 1865 = Dr. E. Robert Roesler, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen*, Wien, 1865.

Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, ediţie definitivă, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986.

RSEE = v. **Mihăescu, 1993.**

Rusnac LR, Ch. = George Rusnac, *Sextil Puşcariu: adept şi critic al neogramaticilor* în rev. „Limba română", Chişinău, XI, nr. 1–3, 2001, p. 236–239.

Russu, DR XI = I.I. Russu, *Etimologii*. 1. *Arăta*, în DR, XI (1948), p. 218–222.

Russu, EtnR (ER) = I.I. Russu, *Etnogeneza românilor*. *Fondul autohton traco-dacic şi componenta latino-romanică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.

Russu, *Ilirii* = I.I. Russu, *Ilirii. Istoria – Limba şi onomastica – Romanizarea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

Russu, 1984 = I.I. Russu, *Despre vocabularul românesc autohton* (*În legătură cu o nouă monografie*), în CL, XXIX, 2, 1984, p. 155–159.

Sachs–Villatte = Sachs–Villatte, *Enzyklopädisches französisch-deutsches und deutsch-französisches Wörterbuch*, Hand- und Schul-Ausgabe, I. *Französisch-deutsch*, II. *Deutsch-französisch*, von Prof. Dr. Karl Sachs, Berlin–Schöneberg, Langenscheidtsche Verlagbuchhandlung, 1911.

Sala, 1970 = Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1970.

Sala, *Contributions* = Marius Sala, *Contributions à la phonétique historique du roumain*, Paris, Éditions Klincksieck, 1976.

Sala, 1987 = v. **Coteanu–Sala, 1987**.

Sala, ACR = Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte româneşti*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2005; vol. II, 2006.

Sala, IE = Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1999.

Sala, IELR = Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Etymologica* 20, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Sala, VRLR = Marius Sala (coordonator), *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

Saramandu, DR, s.n. II = Nicolae Saramandu, *Romanitatea răsăriteană în lumina comparaţiei interdialectale*, în rev. „Dacoromania”, serie nouă, II, 1996–1997, p. 177–182.

Schmidt, KZ = Manfred Erwin Schmidt, *Untersuchungen zur albanischen Sprachgeschichte*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, begründet von A. Kuhn”, 57. Band, Göttingen, 1930, p. 1–42.

SCL = „Studii şi cercetări lingvistice”, Bucureşti, 1950–.

Scriban, DLR/ SDLR = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (etimologiĭ, înţelesurĭ, exemple, citaţiunĭ, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Ediţiunea întîĭa, Institutu de arte grafice „Presa bună”, Iaşĭ, 1939.

SDEM = N. Raevschi, M. Gabinschi (redactori), *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti*, Chişinău, ESV, 1978.

SDIO = *Studii de dialectologie, istoria limbii şi onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

SDLR = v. **Scriban, DLR**.

Seche L., 1974 = Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică*, Bucureşti, Editura Academiei, 1974.

Seche M., 1969 = Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. II, *de la 1880 până astăzi*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969.

Sevastos, 1889 = Elena Sevastos, *Nunta la români*, Studiu istorico-etnografic comparativ. Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, Tipografia Carol Göbl, 1889.

SJP (1908, 1915) = *Słownik języka polskiego*, ułożony pod redakcją Adama Kryńzskiego i Władisława Niedźwiedzkiego. Tom IV, Warszawa, 1908, Tom VI, 1915 .

SJP (1958) = Polska Akademia Nauk, *Słownik języka polskiego*. Tom pierwszy, *A–Ć*, Warszawa, 1958.

Skok, 1930 = Peter Skok, *Gibt es altgermanische Bestandteile in Rumänischen?*, în ZRPh, 50, 1930, p. 257–279.

Skok, ERHSJ/ ER = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, (I–IV), Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1971–1973.

Sławski, SEJP/ SE = Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczni języka polskiego*, t. 1–5, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków, 1952–1982.

Smith, 1875 = William Smith, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London, 1875, p. 740–744, *online*.

SSW/ *Sieb.-Sächs. W.* = Adolf Schullerus, [Sigrid Haldenwang *et alii*], *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, Berlin und Leipzig, W. de Gruyter [etc.], I–VIII, 1908–2006 [Literele A–R].

Stifter, *Celtic* = Dr. David Stifter, *Old Celtic Languages*, II. *Celtic in Northern Italy: Lepontic and Cisalpine Gaulish*, curs online, 2008, 2012.

Suciu, CRT = Emil Suciu, *Cuvinte româneşti de origine turcă*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 21, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.

Suciu, IT/ SDT = Emil Suciu, *Influenţa turcă asupra limbii române.* I. *Studiu monografic*. II, *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă* [SDT], Bucureşti, Editura Academiei Române, 2009, 2010.

SUM = В. О. Винник, Л. А. Юрчук (ред.), *Словник української мови*, Том п'ятий, Київ, Видвництво «Наукова Думка», 1974.

Şăineanu, 1887 = L. Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studie istorice despre transiţiunea sensurilor*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române, 1887.

Şăineanu, DU(LR) 3,5,6,8 = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, A treia ediţiune, 1914; A cincea ediţiune [1925]; A şasea ediţiune, 1929; ed. a VIII-a, Craiova, „Scrisul Românesc" f.a. [1938].

Şăineanu, IO = Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, vol. I (*Introducerea*), vol. II_1 (*Vocabularul*. 1. *Vorbe populare*), vol. II_2 (*Vocabularul*. 2. *Vorbe istorice*, *împrumuturi literare*, *Indice general*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp, 1900.

Sainéan, *Langage parisien* = Lazare Sainéan (Şăineanu), *Le langage parisien au XIXe siècle*. Facteurs sociaux. Contingents linguistiques. Faits sémantiques. Influences littéraires. Paris, E. de Boccard, éditeur, 1920.

„Şăineanu", 1995 = „Şăineanu", *Dicţionar universal al limbii române*, Ediţie revăzută de Carmen-Gabriela Pamfil, I. Oprea et al., Ed. Mydocenter, 1995.

ŞIO = v. **Şăineanu, IO.**

Tabasio, *Leventina* = Pippo Tabasio, *Piccolo dizionario illustratto del dialetto dell'Alta Leventina*. Base: il *dialetto* nel comune di Quinto, online (https://sites.google.com/site/**leventinese**/).

Tamás, EWUER = Lájos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, London – The Hague – Paris, Mouton & Co, 1967.

Teaha, CLG = Teofil Teaha, *Cuvinte latineşti moştenite în graiurile româneşti actuale*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 16, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Tiktin, DRG/ TDRG = H. Tiktin, *Dicţionar român-german*, Bucureşti, Imprimeria Statului, (1895) – 1903–1925.

Tiktin–Miron, RDW^3^ = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*. 3° überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Cluj–Napoca, ed. Clusium, 2000.

TLL = *Thesaurus linguae latinae*, editus auctoritate et consilio academiarum quinque Germanicarum Berolinensis, Gottingensis, Lipsiensis, Monacensis, Vindobonensis. Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri, 1900–[2015], 11 vol. (A – recido) etc. Ediţie electronică şi online: Bayerische Akademie der Wissenschaften, München, De Gruyter, 2008–.

Topciu (R., L.) – Melonashi = Renata Topciu, Ana Melonashi, Luan Topciu, *Dicţionar albanez-român/ Fjalor shqip-rumanisht*, [Iaşi], Polirom, 2003.

Trubacev, ESSJA = *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, под редакций О.Н. Трубачева. В. 4. Москва. 1977 (В. 1–38, 1974–2014). Cf. **DELS**.

Turato–Durante, VEV = G.F. Turato, D. Durante, *Vocabolario etimologico veneto italiano*, Padova, La Galiverna, 1978.

Vasiliu, 1937 = Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în rev. „Grai şi suflet", Bucureşti, Socec & Co, S.A., vol. VII, 1937, p. 95–131.

Vasmer, AWF = Max Vasmer, *Studien zur albanesischen Wortforschung*, Dorpat, Universität Derpt, 1921.

Vasmer, RussEW/ Fasmer, RES = Max Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, I–IV, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1950–1958 (Ediția rusă, cu comentarii de Oleg N. Trubacev, 1964–1973).

Vătăşescu, *Vocab.*, 1997 = Cătălina Vătăşescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, Ministerul Educaţiei, Institutul Român de Tracologie, „Bibliotheca thracologica", XIX, Bucureşti, 1997.

Vătăşescu, LR, 1999 = Cătălina Vătăşescu, *Alb. **-ullë**, rom. **-ură** în cuvinte de origine latină*, în LR, 1999, nr. 1–2, p. 173–178.

Vătăşescu, 2006 = Cătălina Vătăşescu, *Studii româno-albaneze. Note semantice şi etimologice*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 26, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.

Vinereanu, 2008/ DEIE = Mihai Vinereanu, *Dicţionar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, Bucureşti, Alcor Edimpex, 2008.

Vlasin, 2015 = Veronica Ana Vlasin, Horia Dan Vlasin, *Termeni pentru specii cu areal natural restrâns: 'cer' (Quercus cerris),'gârniță' (Quercus frainetto), 'jepi' (Pinus mugo),'zadă' (Larix decidua)*, în CSP, II, 2015, p. 498–519.

VLW = Aug. Doutrepont, Jules Feller, Jean Haust, *Vocabulaire général de la Langue Wallonne*, în „Bulletin de la Société Liégeoise de Litterature Wallonne", N°s 1 et 2, 2006, p. 59 şi urm. Vezi: www.archive.org/stream/bulletindudict (online).

VR = „Viaţa românească". Revistă literară şi ştiinţifică, Iaşi, 1906–1916, 1920–1940, 1944–.

Vrabie, 2001 = Emil Vrabie, *Etimologii româneşti şi străine*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Etymologica* 11, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001.

Vries, ANEW = Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, Leiden, E.J. Brill, 1961.

Vulpe, 1997 = Magdalena Vulpe, *Un argument în favoarea etimologiei latine a lui **mire***, în LR, 46, 1997, nr. 1–2, p. 119–122.

WA–D = Oda Buchholz, Wilfried Fiedler, Gerda Uhlisch, *Wörterbuch Albanisch-Deutsch*, Leipzig, [1977].

Wald–Sluşanschi, ILIE = Lucia Wald, Dan Sluşanschi, în colaborare cu Francisca Băltăceanu, *Introducere în studiul limbii şi culturii indo-europene*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.

Walde–Hofmann, LEW/ W–H, LEW/ WH = Alois Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3 neubearbeitete Auflage von J.B. Hofmann, I, II, Heidelberg, 1938 (1954).

Walde–Pokorny/ WP = Alois Walde, Julius Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*, I−III, Berlin − Leipzig, B. I, 1930; B. II. 1927.

Wartburg, FEW = v. **FEW**.

Weigand, 1892 = Gustav Weigand, *Vlacho-meglen, Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Teil 1–2, Leipzig, 1892.

Weigand, Jb. = Gustav Weigand, „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", I–XXIX, Leipzig, J.A. Barth, 1894–1921.

Weigand, 1921 = Gustav Weigand, *Ursprung der südkarpatischen Flussnamen in Rumänien*, în Weigand, Jb., XXVI–XXIX, 1921, p. 70–103.

Wendt, TER = H. Wendt, *Die türkische Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960.

Windisch, 2012 = Rudolf Windisch, *Vulgärlateinische Spuren in den **Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae***?, în ALIL, t. 52, 2012, p. 39–54.

Zafiu, 2010 = Rodica Zafiu, *101 cuvinte argotice*, Bucureşti, Humanitas, 2010.

Zamfir, 2005 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al VI-lea – al XVII-lea)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. I, 2005, vol. II, 2007.

ZRPh = „Zeitschrift für romanische Philologie", Halle, 1877 ş.u.

ALTE ABREVIERI

a. = *ante*/ anul ...
ac. = acuzativ
adj. = adjectiv, adjectival
adv. = adverb, adverbial
ags. = anglo-saxon (v. engl.)
ahd. = *Althochdeutsch*
alb. = albanez(ă)
ap. = *apud*
arab. = arab(ă)
ar./ arom. = aromân(ă)
arh. = arhaic(ă)
arm. = armean(ă)
art. = articol, articulat
astur. = asturian(ă)
autoht. = autohton(ă)
avest. = avestic(ă), cf. zend.
bal(uči). = beluci(st)an(ă)
Ban./ băn. = (din) Banat
basil. = dial. din Basilicata
belarus = belarus(ă)
bergam. = dial. din Bergamo
bg. = bulgar(ă)
bresc.= dial. brescian
bret. = breton(ă)
Buc. = Bucovina
cca = circa
calabr. = calabreză
cat. = catalan(ă)
ceh. = ceh(ă)
cf. = *confer*
Chr. = *Christus, -um*
cit. = citat
col. = coloana
comask. = dial. din Como
comp. = compară (cu)
conj. = conjunctiv
cors. = corsican(ă)
cr. = croat(ă)
cum. = cuman(ă)
cymr. = cymric(ă), galez(ă)
dac. = dac(ă), dacic(ă)
dalm. = dalmat(ă)
dat. = dativ
der. = derivat
d. Hr. = după Hristos
dial. = dialectal
dim. = diminutiv
d.-m. = daco-moesic
dr./ drom. = dacoromân(ă)
ed. = ediţia, editat de
e.g. = *exempli gratia*
eng. = engadinez(ă)
engl. = englez(ă)
et. = etimologie, etimon
expres. = expresiv
f. = fila
fasc. = fascicula
f./ fem. = feminin
fig. = figurat
fr. = francez(ă)
francic. = francic(ă)
frk./ francon. = francon(ă)
fries./ friz. = frizon(ă)
friul. = friulan(ă)
gael. = gaelic(ă)
galiz. = galician(ă), galeg(ă)
gall. = galic(ă), din Galia
galleg. = galeg(ă), galician(ă)
gen. = genitiv
gepid. = gepidic(ă)
g./ gm./ germ. = german(ă)
get. = getic(ă)
gheg. = gheg(ă)
gmc. = germanic(ă)
got. = gotic(ă)
gr. = grec, (veche) greacă
gr. biz. = greaca bizantină

h. = harta
hd. = *Hochdeutsch*
hitt. = hitit(ă)
hot. = hotărât
ibid. = *ibidem*, în acelaşi loc
id. = *idem*, acelaşi, la fel
i.-e. = indo-european(ă)
imp. = imperativ
ind. = indicativ
ilir. = ilir(ă), iliric(ă)
ir./ istr. = istroromân(ă)
irl. = irlandez(ă)
island. = islandez(ă)
istr./ ir = istroromân(ă)
it. = italian(ă)
î. Hr. = inainte de Hristos
înv. = învechit
j. = de jos (*nieder*)/ judeţ
lat. (cl.) = latin(ă) (clasică)
lat. dun. = latină dunăreană
lat. pop. = latină populară
let. = leton(ă)
lit./ lituan. = lituanian(ă)
l.c./ loc. cit. = locul citat
loc. = locuţiune
log. = (sard.) logudorez(ă)
lor. = loren(ă)
lucr. cit. = lucrarea citată
m./ masc. = masculin
m./ med. = medie/ medieval
maced. = macedonean(ă)
magh. = maghiar(ă)
Mar. = Maramureş
march. = dial. din Marche
megl./ mr. = meglenoromână
messap. = mesapic
mhd. = *Mittelhochdeutsch*
mnd. = *Mittelniederdeutsch*
mod. = modern
moes. = moesic (din Moesia)
Mold. = Moldova
mosel. = *Moselisch* (Moselle)
ms. = manuscris
Munt. = Muntenia
n. = neutru/ (+ limbă) nou(ă)
nap. = napolitan(ă)
nd. = *Niederdeutsch*
n.n. = nota noastră
nec. = necunoscut(ă)
nehot. = nehotărât(ă)
neol. = neologism, neologic
nes. = nesigur(ă)
ngr. = neogrec, neogreacă
nl. = neerlandez(ă), ol.
nord./ n. = nordic, scandinav
norv. = norvegian
occ. = occitan(ă)
ol. = olandez(ă)
Olt. = Oltenia
onomat. = onomatopeic(ă)
op. cit. = *opus citatum*
or./ orig. = origine
osc. = osc(ă)
P (+ limbă) = Proto...
p. = *post*
part. = participiu
pers. = persan(ă)
pf. s. = perfectul simplu
pg./ ptg. = portughez(ă)
PIE = protoindo-europeană
piemont. = piemontez(ă)
pl. = plural
pol. = polonez(ă)
polab. = polab(ă)
pop. = popular(ă)
pref. = prefix
prep. = prepoziţie
prerom. = preroman(ă)
prez./ pr. = prezent
pron./ pr. = pronume
prov. = provensal(ă)
prsl. = protoslav(ă)
prus. = (vechea) prusiană
p-tcc. limba prototurcică
rad. = radical
r. com. = român(ă) comun(ă)
r./rom. = român(ă), românesc
refl. = reflexiv
reg. = regional
ret. = retoroman(ă)
rmc./ romanic. = romanic(ă)
rroma. = rromanì/ rrom(ă)
rus. = rus(ă)
rut. = rutean(ă), ucr. de vest
santand. = dial. din Santander
sard. = sard(ă)
sax. = saxon(ă)
sec. = secol
s./ subst. = substantiv
s. = de sus (*hoch/ ober*)
s.v. = *sub voce*
săs. = săsesc, săsească
scand. = scandinav(ă)
scoţ. = scoţian(ă)
scr./ s.-cr. = sârbo-croat(ă)
sg. = singular
sic./ sicil. = sicilian(ă)
skt./ sanskr. = sanscrit(ă)
sl. = slav(ă)
slavon./ slv. = slavon(ă)
slovac. = slovac(ă)
slov. = sloven(ă)
s.n. = serie nouă
s.n. = sublinierea noastră
sp. = spaniol(ă)
srb./ sb. = sârb(ă)
sueb. = suebic(ă)
sued. = suedez(ă)
suf. = sufix
sursilv. = sursilvan(ă)
tarant. = veche tarentin(ă)
tăt. = tătar(ă)
târz. = târziu, târzie
tc. (ot.) = turc(ă) (otomană)
tess./ ticin. = *Tessinisch* (dial. din Ticino)
tosc. = tosc(ă)
toscan. = toscan(ă)
tr./ trac. = trac(ă)
Trans. = Transilvania
tr.-dac. = traco-dac(ă)
turcic./ tcc. = turcic(ă)
ţig. = ţigănesc, ţigănească
ucr. = ucrainean(ă)
uengad. = *Unterengadinisch*
umbr. = umbric(ă) (Umbria)
v. (+ limbă/ dial.) = vechi

v. = vezi
var. = variantă
vb. = verb(al)
ven. = veneţian(ă)
v. ind. = vechi indian
vulg./ vg. = vulgar(ă)
wall./ wallon. = valon(ă)
zend. = zendic(ă), cf. avest.

Semne grafice
* = neatestat;
** = improbabil
< = provine din limba...
> = a dat în limba...
← = creaţie internă din...
→ = a evoluat semantic spre..

↔ = corespondență lexicală între două limbi.
/ = sau (în exemplificări etc.)
// = + etimologii respinse
// = separă traducerile diferite ale unui citat din Biblie etc.

1. ELEMENTE LATINE POPULARE MOŞTENITE

A ARĂTA, ARĂTARE, ARĂTOS

I

Verbul *a arăta*, care ocupă un loc important în limbă, a fost recent dat ca exemplu de „dilemă etimologică de nerezolvat, în care toate etimoanele propuse sunt cuvinte latineşti" (Sala, IELR, p. 120). Soluţiile etimologice de până acum, într-adevăr toate criticabile, au fost adunate selectiv de mai multe ori, rezumatul discuţiilor putând fi găsit fără efort în DR, XI, 1948, p. 218–222 (I.I. Russu, *Etimologii*, 1. *Arăta*); apoi, cu unele omisiuni, la Coteanu-Sala, 1987, p. 96; la Marius Sala, 2005 (p. 119–120), ceea ce face inutilă reproducerea acestuia încă o dată aici. Celelalte propuneri de etimologii, neantologate, dacă sunt la fel de ridicole precum lat. *arrestare* (la Pontbriant, cf. Bobb), nu sunt nici ele de vreun folos.

Mai interesantă ni se pare citarea, pentru comparaţie şi pentru o mai justă evaluare, a unora dintre explicaţiile semantice aduse în sprijinul soluţiilor mai vechi.

Cei care s-au gândit la adv. lat. *recte* „drept, în linie dreaptă" (Petru Maior, LB) sau la participiul perfect al verbului lat. *regō, -ĕre* „a conduce (drept înainte), a dirija", anume *rectus* „drept, direct", de unde prototipul **arrectare* (prezent deja ca formă grafică ultraetimologizantă – *arrecta(re)* [arată, a arăta] – la A. Tr. Laurian, în *Tentamen criticum*, 1840, p. 293 şi 116), au avut în vedere fie relaţia dintre *a-i arăta cuiva drumul bun = a-l î n d r e p t a pe drumul cel bun* sau *a arăta (cu privirea, cu ochii) spre = a-şi î n d r e p t a (privirile, ochii) spre* (cf. Tiktin, DRG, p. 91 etc.), fie raţionamentul expus în DA, t. I, p. 225:

> «Sensul original a fost „a face drept, a îndrepta", în înţelesul fran. *dresser* (<**direct-iare*). Într-o frază, ca: *După coama munţilor se arată luna,* avem a face cu o figură, în care luna se aseamănă cu o fiinţă care „se scoală de jos", „se ridică" (fr. *se redresse*), devenind astfel tot mai perceptibilă pentru vederea noastră. Nota aceasta nouă, care implică şi efectul acţiunii asupra observatorului ei, devine pe încetul stăpânitoare. D a c ă [*s.n., P.B.*] în limba străveche *luna se arată* era numai o expresie figurată, însemnând aproape acelaşi lucru ca: „luna răsare", – astăzi fraza aceasta însemnează „luna se iveşte". Avem deci aceeaşi trecere de sens ca în expresiile „a scoate în relief" = „a î n ă l ţ a o figură dintr-o suprafaţă" şi, prin urmare, „a o face să se v a d ă mai bine", şi în „a releva ceva" = „a ridica ceva din nou" şi, prin urmare, „a-l înfăţişa mai bine".»

Aproximativ aceeaşi reprezentare a înţelesurilor o avea şi I.I. Russu (*lucr. cit.*), adeptul altui etimon, anume lat. **elatare* < *ēlātus, a, um*, explicat prin: „dus; ridicat, înălţat (la propr. şi fig.); mândru, îngâmfat; descoperit, dat la iveală, dat pe faţă, spus" [diferit de *elatare* (< *ex latus*) relevat de W. Meyer-Lübke la Cassiodor]:

«Esenţa semantică a lui *arăta* e ideea de „a scoate un lucru în evidenţă; r i d i c a r e, î n ă l ţ a r e, ieşire la iveală”, şi numai în legătură cu aceste noţiuni trebuie să stea arhetipul etimologic al verbului nostru...» etc.

Sensul de „ridicare” sau „înălţare” a fost invocat, o dată mai mult, de A. Scriban (DLR, p. 116), dar cu propunerea unui lat. **ad-rectare*, din *arrigo, -igere, -éctum* „a ridica”. Tot la lat. *arrectus* „aufgerichtet” se gândise mai înainte W. Meyer-Lübke (REW[3], 671), deşi sp. *arrecho* „ţeapăn, înfipt” şi sp. *arrechar* „aufrichten [a ridica, a înălţa (îndreptând)], steif sein [a fi rigid]”, care derivă normal din *arrectus*, respectiv din varianta **arrectiare*, nu au vreo legătură cu rom. *a arăta* (Graur, *Corr.*, BL, V, p. 88: «*arăta* ne viens probablement pas de ARRECTUS, [cf.] Graur–Rosetti BL 4, 184»). Astfel se face că, în ciuda nepotrivirilor de ordin formal sau semantic semnalate şi criticate de B. P. Hasdeu şi de H. Tiktin, deşi fusese respins de I.-A. Candrea, Al. Philippide, L. Şăineanu, G. Pascu, G. Giuglea, Al. Graur, Al. Rosetti, I.I. Russu, Al. Ciorănescu, sau neluat în seamă de O. Densusianu, H. Mihăescu etc., lat. **arrectare* figurează de la Cihac (DEDR) şi DA, până la SDEM (cu rezerve de ordin fonetic) şi, în continuare, probabil *faute de mieux* (pe baza artificiului semantic imaginat de W. Meyer-Lübke şi preluat de A. Scriban), în DEX şi în MDA, I, 2001, ca etimon sigur pentru *a arăta*.

Cu mult mai utilă este partea nespeculativă din informaţiile oferite de B.P. Hasdeu (în EMR, p. 1556–1557), care credea că:

«sensul fundamental al cuvântului este acela juridic de a v ă d i, a scoate la iveală pe un vinovat, a-l *arăta.* Astfel ne izbim de spaniolul *reptar* şi *retar* „accuser, défier”, provenţalul *reptar* „imputer, blamer”, portughezul *reptar* şi vechiul francez *reter*... Forma vulgară *a r r è t o* se găseşte şi-n latinitatea medievală, bunăoară: „A r r e t a t i de crimine aliquo qualiterque magni et enormi...” (Du Cange, V, 637) ».

Ipoteza lui Hasdeu, bazată pe o analogie p a r ţ i a l credibilă, dar argumentată la nivelul ştiinţei din vremea lui, nu s-a putut impune, deşi are marele merit că etimonul propus pentru comparaţie, *arretati* „acuzaţi...” etc., extras din glose, corespunde perfect din punct de vedere fonetic.

Menționăm pe scurt și următoarele păreri:

– Al. Ciorănescu (DER, 369) care relua etimologia propusă de I.-A. Candrea în 1902 („Romania”, XXXI, 301), la care autorul ei a renunţat ulterior: lat. **arrătāre* < *rătāre* „calculer, compter, déterminer, fixer”, din care rom. *arăta* „déterminer – préciser – indiquer, montrer” (*ap.* I.I. Russu, *lucr. cit.*) – cf. Ciorănescu:

«Semantismul se explică în lumina unor expresii ca fr. *je suis fixé sur son compte*, care înseamnă *je suis bien renseigné*» sau

– I.-A. Candrea (GS III, 1928, p. 423–424): «trebuie pornit de la un prototip cu *-rre-* (*arreta* Ps. Hurm.); din lat. *reiterare* : în port. *redrar, arredrar*, friul. *redra* „a prăşi, a săpa viţa a doua oară”; dar *reiterare* trebuie să fi avut aceleaşi sensuri ca *iterare* „recommencer, reprendre, repeter, raconter etc.” În rom. *ad-reiterare* > **arretrare*[1] „a expune, a istorisi, a explica”. *Arăta* „indiquer”

[1] Deşi îi erau cunoscute propunerile etimologice anterioare, ale lui I.-A. Candrea (1928), G. Giuglea (1926), S. Puşcariu (DA), Ovid Densusianu scria în HLR II, 1938, p. 83 (ILR, 1961,

înseamnă de fapt „a repeta ca să se ştie bine, a da toate preciziunile” etc. [*ap*. I.I. Russu, *lucr. cit.*]».

Soluţiile menţionate nu ţin seama îndeajuns de înţelesurile mai vechi sau mai noi ale cuvântului. Singurul dintre cei citaţi de I.I. Russu (şi omis de Coteanu – Sala, *lucr. cit.*) care s-a străduit să strângă la un loc sensurile de bază ale tuturor cuvintelor care formează familia verbului *a arăta*, nereuşind însă să le dea o interpretare adecvată, a fost G. Giuglea (în DR, IV, 1924–1926, p. 377–379; cf. 1983, p. 178–181):

> «Atrag atenţiunea însă asupra derivatelor, al căror sens duce la un prototip de la care credem că se poate porni pentru explicarea lui „arăta” (v. mai departe termenii „figură, faţă, visum” etc.) Astfel, derivatele: *arătare* „apparition, fantôme, vision monstre (comp. în special „la arătare” = „pe faţă” în fraza *Domnul la arătare veni-va*, din Biblia 1688). Sensul de „apariţie”, „vedenie” se întâlneşte în textele vechi (comp. şi *Arătarea Domnului* „*ἐπιφάνια*”). Sensul de *chip, înfăţişare, aspect, fenomen* se întâlneşte în Varlaam, Neculce etc. Cantemir traduce chiar pe *arătare* cu „monstru”. În fine, este de reţinut derivatul *arătos* „imposant”, „chipeş”, „de belle prestance”, „cu înfăţişare măreaţă” (şi în texte vechi).»

După ce analizează tipurile mai însemnate de cuvinte indo-europene şi romanice care exprimă ideea de *a arăta*, G. Giuglea conchide astfel:

> «Ideea de „a (se) arăta” porneşte în atâtea cazuri de la cea de „chip, figură, vedenie (ce se vede)”... Există... în v.-gr. un cuvânt cu sensurile exemplelor citate mai sus... cuvântul v.-gr. *ῥέϑος* „membre” şi prin ext. „corpul întreg”, apoi „visage, air, aspect”... Acest element [împrumutat din vechea greacă] **rĕtu-* a putut exista ca atâtea altele în latina vulgară din Balcani şi de la Dunăre. Din punct de vedere formal, fie că admitem prefixul *ad-*, fie că plecăm de la un simplu derivat **rĕtare* ajungem la *ar*/*retà* (cf. v. dacorom. *arretu* din textele s. XVI) şi apoi *a(r)răta*...
>
> Dovada cea mai puternică pentru susţinerea acestei etimologii,..., este derivatul *arătos* „chipeş, zdravăn, impozant”. Derivatele adjectivale în *-osus* se formează, de obicei, de la substantive, precum *flocos, friguros* etc. şi mai ales echivalentul morfologico-semantic al lui „arătos”, *frumos* < lat. *formosus* (< *forma*)...»

Sinonimia dintre cuvintele *arătos* şi *chipeş* l-a condus pe G. Giuglea la încercarea neizbutită de imaginare a unui inexistent şi imposibil **rĕtu-* „chip, figură”, încercare bazată pe eroarea de a-l considera pe *arătos* drept derivat adjectival de la un substantiv care nu s-a păstrat, contrazicând evidenţa faptului că *arătos* nu este altceva decât derivatul verbului *a arăta*, la fel cum *bucuros* şi *sperios* sunt derivatele verbelor *a bucura*, respectiv *a speria*.

Ne putem întreba totuşi, pe bună dreptate, ce anume l-a derutat pe acest harnic cercetător al etimologiilor româneşti? Constatăm că, într-adevăr, *bucuros* este cel ce *se bucură*, *sperios* este acela care *se sperie* (de orice). *Arătos* este însă

---

p. 57): „etimologia acestui cuvânt [*arreta, arrăta, arăta*] este n e c u n o s c u t ă, dar presupune un prototip l a t i n cu doi *r*” [s.n., *P.B.*].

cel... *chipeş* (*chipos*) şi nu cel care *se arată* = cel care „se iveşte" de undeva (cf. DA)!

Dacă acordăm mai multă atenţie acestei aparente nepotriviri, vom observa că sensul generic mai îndepărtat al verbului *a arăta* trebuie să fi fost cel de „*a arăta bine*", prin e x c e l e n ţ ă. Sinonim uneori cu *frumos*, *mândru*, *chipeş*, *măreţ*, *falnic*, adj. *arătos* caracterizează mai mult exteriorul corporal, denotând un sistem complex de „*semne bune*", receptat în ansamblu şi intuit ca sumă a trăsăturilor unei fiinţe sau a unui obiect ce ne lasă o bună impresie, cum ar fi în citatul dat de B.P. Hasdeu (EMR, p. 1564) dintr-o variantă a baladei *Meşterul Manole*: *Mare-i şi frumoasă, / Mândră ş-arătoasă / Sfânta mănăstire, / Chip de pomenire...*

Urmând cu consecvenţă ideea echivalenţei în derivare dintre adjectivele *arătos* şi *chipeş*, G. Giuglea includea în «seria de termini [care cuprind, mai aproape sau mai depărtată, ideea de „a arăta, a comunica, a face să se vadă ceva" şi care] pornesc de la ideea de „figură – faţă – vedenie"», mai întâi pe «lat. *monstrum*, *monstrare* (> fr. *montrer*, it. *monstrare* [sic, corect *mostrare*] rom. *mustra*, cf. şi arom. *ţe-arăt*, cu sens de ameninţare, ca şi în dacorom. „ţi-arăt eu !")...» (Giuglea, 1983, p. 180).

Din alăturarea cuvântului latin cu urmaşii săi romanici se poate observa că limbile romanice occidentale au moştenit verbul lat. *monstrare* cu înţelesul său de bază, cel de „a arăta", în timp ce rom. *a mustra* prezintă o evoluţie semantică care nu se poate explica altfel decât prin faptul că sensul de bază al lat. *monstrare* a fost preluat de un alt arhetip latin, cel al rom. *a arăta*.

Exista oare şi în limba latină evoluţia de sens imaginată de Giuglea, de la *vedenie* sau de la „*figură* (monstruoasă)" spre cel de *arătare* „ceva care se manifestă" (cf. *arêtare – ostensio*, în *Anonymus Caransebesiensis*)?

Într-adevăr, lat. *monstrum horrendum* (Vergilius) este tradus, în *Dicţionarul latin-român* de G. Guţu, prin „*arătare* îngrozitoare" (cu referire la ciclopul Polifem).

Dar primul sens, probabil şi cel mai vechi, al lui *monstrum* este cel magico-religios, anume un „semn m i n u n a t dat de zei spre a feri (pe cineva) de rău" sau, mai simplu, „minune", cu un exemplu din *Aeneida* lui Vergilius: *ad parentem monstra deum refero* „vestesc tatălui meu semnele date de zei".

„Semnele" date latinilor de către zei „*se arată*", tot astfel cum în divinaţia populară românească se spune că, atunci când *dai în bobi*, norocul, viitorul „*se arată în bobi* " (sau când *dai în cărţi*, viitorul etc. „*se arată în cărţi*" etc.). În DA, I, p. 225, găsim un citat din *Sărbătorile la români*, de S. F. Marian (I, p. 100), deosebit de expresiv pentru lămurirea sensului iniţial, magico-religios, al verbului nostru: «*Şi dacă... se înfruptă* [nu ţin post] *în vreuna din aceste zile* [de ex., vinerea], *atunci* [femeile] *spun că* <u>*n u*</u> *l i se a r a t ă, adică, că le merge rău*.» Exact în acelaşi context, afirmaţia „*li se arată*", prin opoziţie, ar trebui să însemne că „le merge *bine*", prin aceea că, abia atunci ar avea semne prevestitoare bune. Să ne reamintim că şi adj. *arătos* avea acelaşi sens iniţial, anume despre ceva care prezintă semne bune, care „arată *bine*".

Desigur, sensul iniţial pozitiv nu a putut rezista nemodificat în faţa evidenţei că „semnele" pot fi şi rele, acestea fiind de altminteri cel mai uşor de identificat de

către o minte superstiţioasă. De aici şi aparenta contradicţie dintre citatul anterior şi punctul de vedere întrucâtva mai nou (relatat de G. Dobrin, din comuna Voila, Făgăraş, ca răspuns la chestionarul lui Hasdeu – EMR, p. 1555): *cred că lucrând* [vinerea] *vrun lucru din acestea, l i s- a r a t ă, adecă femeia care lucră păţeşte ceva: o cuprinde vro boală, îi coace vrun deget, i s-aruncă a-buba* etc. Hasdeu mai adaugă pentru ilustrarea acestui sens un citat din *Lexiconul Budan*, unde *binele* sau *răul* apar explicit: „mi se *arată* bine... [=] res mihi succedit, die Sache gelingt mir, es glückt mir, es geht mir von der Hand"; din contra: „mi se *arată* rău."

Sensul vechi de „minune", de „revelaţie" sau de „manifestare" al lat. *monstrum*, cf. *nec dubis ea signa dedit Tritonia monstris* „şi Atena ne-a dat aceste semne prin minuni neîndoielnice" (Vergilius, *ap.* Guţu, *lucr. cit.*), se regăseşte cu uşurinţă în înţelesurile nealterate în sens peiorativ ale subst. *arătare*: «Întru acest an [1672] făcutu-s-au şi o minune mare, *arătare* la Hotin, într-o mănăstire mică ce este supt cetate au lăcrămat icoana Maicei Domnului, căt se răsturna lacrimile pre chipul icoanei de le vedea toţi oamenii, şi pica într-o tipsie ce era pusă supt icoană, de era de mirare a privi *arătare* şi sămn ca acela.» (Neculce, *Letop.* II, p. 219, *ap.* Hasdeu, EMR, p. 1559). Sensul de „epifanie" sau de „teofanie" al substantivului este şi el adesea regăsit în citatele din DA: *Domnul l a a r ă t a r e veni-va* (Arsenie din Bisericani) sau *Dumnezău î n t r u a r ă t a r e veni-va* (*Biblia*, 1688); *A r ă t a r e a Domnului* „Boboteaza" („Épiphanie") etc.

În concluzie, ansamblul s e m n e l o r care se m a n i f e s t ă înaintea ochilor noştri, despre care vorbeam mai înainte, în legătură cu adj. *arătos*, acesta constituie esenţa a ceea ce „se arată". A urmat apoi o evoluţie semantică deosebit de interesantă, în direcţia „umanizării" semnelor divine. De la înţelesul pasiv de „a manifesta semne" [bune] printr-o epifanie a sacrului, s-a ajuns apoi la sensul activ, cât se poate de omenesc, dar generic (intranzitiv), de „a face semne" (iniţial nedefinite!): *acela era arâtând lor şi era mut* – Coresi, *Tetraevangheliar*, 1560–1561, 111^{v}/1, adică: *el le făcea semne întruna, şi a rămas mut* – Luca, 1, 22).

Cu cât ne întoarcem mai mult în timp, semnele (preponderent bune, întrucât erau d o r i t e ca atare) aveau în primul rând un caracter magic şi se regăseau mai ales în practicile religioase ale antichităţii. Astfel, etimonul verbului *a arăta* cred că poate fi identificat cu cea mai mare probabilitate în terminologia religioasă latină, dacă ţinem seama de faptul, constatat adesea, că aceleaşi cauze (aceleaşi mentalităţi) produc, de cele mai multe ori, efecte lingvistice cu un semantism asemănător.

Un asemenea verb latin, foarte potrivit ca înţeles, este *litō, -ās, āuī, ātum, āre*, explicat cu un remarcabil simţ analitic de către G. Guţu, în DL-R, după cum urmează:

1. a avea semne că jertfa este *bine* primită de zei: *Manlium egregie litasse* (Livius 8, 9, 1) - Manlius a avut semne foarte bune la jertfa adusă; *[si] ab collega litatum est* (Livius, *ibid.*) – [dacă] s-au obţinut [şi de] la sacrificiul adus de colegul său semne favorabile; *prox[u]mā hostiā litatur [saepe] pulcherrime* (Cicero, div. 2, 36) – prin victima următoare s-au obţinut [adesea] cele mai bune semne [următorul animal jertfit (li se) „*arată*"... cel mai *bine*!] (comp. cu traducerea prea puţin sugestivă: „on offre ensuite une victime favorable, agréable aux dieux", Quicherat,

1923, p. 775); *non auspicato, nec litato instruunt aciem* (Livius 5, 38, 1) – orânduiesc linia de luptă fără a lua auspiciile şi fără să fi obţinut semne favorabile prin jertfe;

2. (*despre victimă*) a da semne bune: *victima [...] litavit* (Suetonius, Otho, 8, 3) – animalul adus ca jertfă a dat semne bune; *sacrificio non litante* (Suetonius, Aug. 96, 2) – sacrificiul nedând semne bune [animalul sacrificat „*nearătând*" (*bine*), victima nefiind „*arătoasă*"!] etc. (cf. *Thesaurus linguae latinae*, vol. VII, 2, fasc. X, 1987, p. 1511).

După cum se vede, verbul acesta avea o mare importanţă în viaţa soldaţilor romani. Nicio acţiune importantă, nicio luptă nu putea începe fără cercetarea semnelor divine, a căror manifestare favorabilă era strict necesară pentru succesul întreprinderii. În Dacia, provincie esenţialmente militară a imperiului, semnele obţinute prin sacrificarea păsărilor (*e.g.* a puilor) sau animalelor (*e.g.* a mieilor), interpretate de haruspicii, auguri sau de alţi oficianţi, se pare că erau mai importante pentru soldaţi decât *monstra*, minunile atribuite zeităţilor religiei oficiale romane, degradate rapid prin conotaţii negative. Oricum, „semnele" date de jertfe se pare că aveau un impact deosebit de puternic în viaţa spirituală ostăşească din acele timpuri.

Verbului latin *litō, -āre* i se atribuie o etimologie greacă, fiind explicat de dicţionarul Ernout–Meillet, 1959, p. 363, astfel: «sans doute gr. λιτή „prière"»; cf. A. Walde, LEW, 1938, p. 814.: *litāre* ist ein Denominativ von **lita* = gr. λιτή f. „Bitte [rugăciune]". Vezi, totuşi, şi v. gr. λιτά, cf. «3. *λις „1. couverture pour couvrir un cadavre, 2. couverture, 3. couverture de charriot, 4. voile"» (Bailly, p. 1197).

Desigur, verbul *litō, āre* ar putea fi considerat ca etimon al verbului *a arăta* numai în cazul în care acesta ar fi fost derivat cu un prefix convenabil. Compusul lat. *perlitō, āre* „a oferi un sacrificiu plăcut zeilor", deşi a consolidat şi a potenţat celălalt sens (**3.**, *ap*. Guţu, s.v.) al verbului *litāre*, anume cel de „a sacrifica spre a obţine semne bune", nu a fost moştenit în română sau în celelalte limbi romanice, din cauza înţelesului său restrâns la practici religioase de mult dispărute.

În latina daco-moesică s-a păstrat însă cu succes, credem, cu sensurile tradiţionale expuse anterior, celălalt verb amintit de Ernout–Meillet (*lucr. cit.*): *ēlĭtō, ēlĭtāre*, compus „ab *ex* et *lĭtāre*" şi atestat abia târziu, în latina merovingiană din Galia, în scrierile episcopului beatificat Gregorius din Tours (sec. VI), cf. *Thesaurus linguae latinae* (vol. V, 2, fasc. III, Lipsiae, 1933, p. 393), cu următorul citat: «*magicis artibus te elitandum putasti* (Greg. Tur., *Gloria Martyrum* [în MGH, I, p. 542/37–38], v. Bonnet, *Le latin de Grégoire de Tours*, p. 195, 4)». Traducerea franceză (liberă) din *Histoires de S. Gregoire* (1668, p. 128): *Vous avez eu la pensée d'user d'arts magiques* ar putea fi interpretată mai curând astfel: *Te-ai gândit ca să (ne) a r ă ţ i (nişte) vrăjitorii mincinoase*.

Popularul *ēlĭtāre*, care dobândise deja în Galia, în sec. VI, un înţeles apropiat de cel românesc de astăzi al verbului *a arăta*, a avut probabil acelaşi sens iniţial cu *litāre*, anume cel de „a avea / a da / a manifesta (în exterior) semne (bune)", din care, prin transformările fonetice specifice limbii române şi prin evoluţiile de sens cunoscute, s-a ajuns la complexitatea semantică a verbului *a arăta*.

Din punct de vedere fonetic, *l* intervocalic din lat. *ēlĭtāre* s-a transformat în *r*, *ē* iniţial a evoluat în limba română spre *a* (cf. *arici* < lat. *ēricius* etc.), iar *ĭ* a devenit mai întâi *e*, şi apoi *ă*, în poziţie neaccentuată, printr-o contaminare ulterioară[2].

În ciuda acestor evoluţii fonetice normale şi în ciuda faptului că din punct de vedere semantic potrivirile sunt mai mult decât satisfăcătoare, etimologia propusă mai sus pune o problemă ale cărei dificultăţi majore se cer a fi rezolvate mulţumitor, în prealabil, pentru a se putea ajunge la o concluzie bine întemeiată.

În *Codicele Voroneţean*, în psaltirile *Scheiană* şi *Hurmuzachi*, verbul *a arăta* este întâlnit, aproape fără excepţie, ortografiat cu ρρ (*rr*), care redă un *r̄* (forte) şi care, în mod normal, ar trebui să provină dintr-un etimon latin cu *-rr-*. Cealaltă corespondenţă grafică, cea dintre ρ românesc simplu din aceste vechi scrieri şi *r* latin simplu sau *r* românesc provenit dintr-un *l* latin intervocalic este şi ea respectată riguros (v. de ex., cuvintele *curat, a zbura* etc.).

Întrucât nu există nici un motiv de ordin fonetic pentru care *r* românesc simplu, intervocalic (şi justificat etimologic ca atare) să fi devenit *r̄* lung în perioada dintre sec. VI şi XVI, explicaţia acestui fenomen trebuie căutată în altă parte.

Revenind la înţelesurile verbului *a arăta*, în special la cele ale variantelor acestuia – *a areta, a arreta*, constatăm că unele dintre ele (cf. DA), relativ puţine şi t o a t e ieşite din uz, se explică mai greu pornind de la etimonul propus mai înainte, lat. *ēlĭtāre*. De exemplu, *a face arătare* „a denunţa” (CADE), cf. *fă-ţi pomană şi nu mă arăta* „ne me dénonce pas” (Damé, D.R.-Fr.); *l-am arătat la poliţie* (DA); *am să te arăt la minister* [!] „a pârî” (CADE), şi apoi, în special, expresia învechită *a arăta pricină* „a băga vină”, „imputer, accuser” (DA), «„*a arăta pricină*” sinonim cu î m p u t „reprocher, incriminer”» (Hasdeu, EMR, p. 1554).

Substantivul *arătare* are şi el o serie de sensuri vechi mai puţin cunoscute (neînregistrate în DA, nesemnalate nici în studiul lingvistic din ediţia *Psaltirii Hurmuzachi*, 2005, p. [36], 64), anume: *mustrare, pedeapsă, certare, învăţătură*, pe care le exemplificăm mai jos.

Psalmul 149, 7: *a face despus în limbi şi a r ă t a r e în oamenri* (PH, 2005, I, p. 211) // *Ca să facă izbândă întru neamuri, m u s t r ă r i între noroade* (Psaltire, 1843, f. ρ̅ηа[151]/r) // *ca să se răzbune pe neamuri şi să p e d e p s e a s c ă pe popoare* (Biblia, 1975, p. 636) // *ca să arunce răzbunare asupra oamenilor şi p e d e a p s ă asupra popoarelor* (Psalmii, 1993, p. 428).

Psalmul 17, 39 (PH: 17, 36): *şi a r r e t a r e a ta înderepta-me-va pă‹nră› în margire şi a r r e t a r e a ta însăşi me va învăţa* (PH, 2005, I, p. 100) // *şi c e r t a r e a ta m-au îndreptat întru sfârşit şi c e r t a r e a ta aceasta mă va învăţa* (Psaltire, 1843, f. ѧї[14]/v) // *şi c e r t a r e a ta m-a îndreptat până în sfârşit şi c e r t a r e a ta însăşi mă va învăţa* (Biblia, 1975, p. 572).

[2] În conformitate cu demonstraţia noastră recentă, expusă în cea de a doua secţiune dedicată etimologiei verbului *a arăta*, lat. târz. *ēlĭtāre* s-a contaminat cu lat. târz. *ēlātāre* şi cu lat. pop. **arre(p)tāre*, ca urmare a fenomenului denumit de noi „convergenţă etimologică” (v. *infra*).

Psalmul 118, 66: *Bunrătăţile a r r ă t a r i e i şi înţe‹le›geriei învaţă-me, că porâncitelor tale credzuiu* (PH, 2005, I, p. 190) // *Dulčaţă şi î n v ă ţ ă t u r ă şi înţerepcĭuri învaţă-me, că dziselor tale credzuŭu* (PS, 1916, II, p. 256) // *Bunătate şi î n v ă ţ ă t u r ă, şi cunoştinţă mă învaţă, că poruncile tale am crezut* (Psaltire, 1843, f. ϸκѕ[126]/r) // *Învaţă-mă bunătatea, î n v ă ţ ă t u r a şi cunoştinţa, că în poruncile Tale am crezut* (Biblia, 1975, p. 624) // *Învaţă-mă d r e a p t a c u g e t a r e şi ştiinţa, căci în judecăţile tale mi-am pus* încrederea (Psalmii, 1993, p. 357). La cele de mai sus se adaugă şi expresia: *d e a r ă t a r e* „pentru învăţătură, drept exemplu” (DA, s.v.).

Toate aceste înţelesuri fac trimitere la formele v. fr., m. fr. sau fr. dial. *reter*, *retter*, *redter*, *rater* etc.; v. prov. *reptar* „accuser, blâmer” (unele dintre ele semnalate încă de Hasdeu), cu derivatele v. fr. *reté* (bien ou mal) „renommé”, v. fr. *ret*, *rette*, *arretement* „accusation”, *repte* „reproche” (FEW, X, Lief. 79, p. 280); precum şi la cat., v. sp., ptg. *reptar* şi sp. «*retar* del antiguo *reptar* „acusar”, del lat. *repŭtare* „calcular, reflexionar, considerar” que en el bajo latin tomó el sentido de „hacer un reproche”», cf. v. sp. *rrebtar* (Corominas, III, p. 1101).

Forma latină (populară) cerută de exemplul din PH, *arretare* şi de cuvintele vechi franceze, provensale şi iberice asemănătoare ca formă şi înţeles ar fi **arreptare*, cu o evoluţie fonetică în română asemănătoare în privinţa grupului consonantic *pt* cu cea a verbului *a boteza* (< lat. *baptizare*), dar explicabilă numai prin contaminarea cu *ēlĭtāre*, care nu conţinea grupul *pt*.

Originea acestui **arreptare* nu este deloc limpede. În Du Cange (VII, 1938, p. 62) se încearcă apropierea verbelor *reptare*, *retare*, *arretare* de lat. *rectum* „drept”, din cauza variantei grafice *rectare* „a acuza”, atestată în latina medievală din Anglia (formă pseudoetimologică, bazată probabil pe o etimologie populară a scriitorilor englezi).

> «*Retare*, *rettare* pro *Rectare*... „*quod Retari non poterit de murtro*”, „*qui Rectati sunt de latrocinio*”... *Arretare* idem quod *Retare* Fortescutus de Landibus legum Angliae, cap. 36: *Arretati de crimine aliquo qualitercumque magni et enormi* etc. Hinc nostrum *Arrêter* pro sistere, detinere, retinere quod ei, qui in jus appellatur, recedere non liceat, quousquae Rectum fecerit parti, a qua impeditur sed et forte inde etiam vox *Arrêt*, pro judicio latum in eum, qui *arretatur* seu in jus vocatur».

Începând cu Diez (EW[2], I, 346), amplu citat de Hasdeu (*ibidem*), urmat de W. Meyer-Lübke (REW[3], nr. 7232), de J. Corominas (*lucr. cit.*) şi de W.v. Wartburg (FEW, X, Lief. 79, p. 280) există un larg consens în privinţa etimonului lat. *repŭtare* „a socoti, a număra; a reflecta, a se gândi” [*(ad-)repŭtare* > **(ar)reptare*].

> W.v. Wartburg (*l. cit.*, [cu ortografia din FEW]): «Lt. REPUTARE bedeutet eigentlich „rechnen [a socoti]”, dann „überdenken, erwägen [a se gândi mai bine, a cumpăni, a chibzui, a considera]”. Im christlichen latein wird es dann verwendet im sinne von „jemandem etwas anrechnen [a-i pune cuiva la socoteală]”, so zuerst bei Tertullian: *alicui nec bona opera reputare nec mala* [„Să nu-i socotească cuiva nici faptele bune şi nici pe cele rele”], dann in

der Vulgata, 2 Reges (Samuel), 19,19: *ne reputes mihi, Domine mi, iniquitatem* [„Doamne al meu, să nu-mi socoteşti ca o nelegiuire”]; 2 Cor. 5.19: *non reputans (Deus) illis delicta ipsorum* [„(Dumnezeu) nesocotindu-le (neţinându-le în socoteală) greşelile lor”]; Rom. 4.9: *quia reputata est Abrahae fides ad iustitiam* [„pentru că i s-a socotit lui Avraam credinţa ca dreptate”]. Diese verwendung hat moralisch ganz neutralen charakter. Nur in ihr lebt das verbum fort und nur im gallorom. (oben I.) und im kat. *reptar* „tadeln [a reproşa, a mustra]”; aber die bedeutung verliert die beziehung auf das moralisch positiv zu wertende, sodass sie auf „tadeln” zusammenschmilzt. Es ist also der umgekehrte vorgang wie bei lt. *vĭtium* > it. *vezzo*. Asp. *reptar* „anklagen [a acuza, a învinui]” (> sp. *retar* „herausfordern [a provoca (la luptă)]”) ist wohl aus dem kat. entlehnt), Corom. 3, 1101. Aus den fr. übernommen e. *to rate* „schelten [a mustra]” – Diez 267; ML 7232 [...] P. Meyer, *Recueil d'anciens textes bas-latins*, 11): *Caballo suo quem mihi reputabat nunquam furavi*, wo *reputare* „zurückverlangen [a cere înapoi, a reclama]” bedeutet.»

În ceea ce ne priveşte, credem că lat. **arreptare* reprezintă o formă populară care a continuat în latina dunăreană verbul lat. *arripiō, -ĕre* „a apuca, a prinde, a înşfăca (fr. *saisir*)”, ca frecventativ al acestuia, fiind derivat de la part. perf. pas. al acestuia, *arreptus, -a, -um*. Printre înţelesurile derivate ale verbului *arripiō* întâlnim pe cel de „a ataca (prin vorbe), a critica”: *primores populi arripuit* (Horatius) *atacă* pe fruntaşii poporului; cel de „a chema în judecată”, „a acuza”: *consules abeuntes magistratu tribunus plebis arripuit* (Livius) tribunul plebei a *chemat în judecată* consulii care ieşeau din funcţie; şi, în sfârşit, pe cel de „a învăţa”: *arripere celeriter res innumerabiles* (Cicero) a *învăţa* repede nenumărate lucruri (Guţu, DL-R).

Din nou, remarcabila potrivire de sensuri dintre lat. **arreptare* „a ataca, a critica, a chema în judecată, a învăţa” şi rom. înv. *a-i arăta pricină, a-l arăta la poliţie* etc., dintre acesta şi *arretarea* (PH) ca „mustrare, certare, pedeapsă, învăţătură”, dintre acesta şi verbul din aromână «*arătu* [ce] este rar, uzitat numai în expresiunile de a m e n i n ţ a r e *l' arătă năsu*, i-o va face, [î]şi va răzbuna» (Mihăileanu, DMR, p. 38), ne îndreptăţeşte să-l considerăm şi pe acesta, de asemenea, ca etimon al verbului românesc *a arăta*, deoarece prin lat. **arreptare* se justifică atât formele cu *-rr-*, cât şi apariţia lui *ă* sub accent. Să reţinem totuşi că sensurile aproape dispărute, astăzi, de „acuzare” sau de „mustrare” sau „pedeapsă” ale verbului *a arăta* şi ale subst. *arătare* (< **arreptare*) sunt clar apropiate de cele al sp. *retar* „a provoca, a acuza, a mustra”, fără a mai insista acum asupra etimologiei verbelor ibero- şi galoromanice citate anterior.

În consecinţă, vom susţine deocamdată ipoteza contaminării prin atracţie paronimică (şi apoi omonimică[3]) a două verbe româneşti arhaice, **aretare* (< *ēlĭtāre*) şi *arretare* (< **arreptare* < *arreptus*), verbe care au putut circula în

[3] Cf. A. Dauzat, *Les Patois*, Paris, 1927, p. 109, *ap.* I. Iordan, *Etimologii populare*, în „Arhiva”, Iaşi, 1932, nr. 1–3, p. 34 ş.u. Vezi şi Th. Hristea, *Contaminația în raporturile ei cu etimologia populară*, în vol. *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, Bucureşti, Humanitas, 2006.

paralel în latina dunăreană, până la completa lor contopire – spre sfârşitul perioadei românei comune. Din punct de vedere strict fonetic, varianta regională cu *â* accentuat, din Crişana şi, izolat, din Moldova (ALR, s.n. VII, h. 1859), *arât, arâtă*, dar şi *arâtăm* (ibid., h. 1860), *a arâta* etc. se explică mult mai bine prin fuzionarea foarte timpurie a celor două etimoane, sub forma **arritare*, ca variantă mai veche, într-o arie cunoscută pentru conservatismul ei lingvistic.

Contaminarea şi suprapunerea celor două verbe, **aretare* (< *ēlĭtāre*) şi *arretare* (< **arreptare*) întâmpină o dificultate de principiu: este posibil ca două paronime, devenite (aproape) omonime, să se contopească semantic astfel încât să rămânem cu impresia că avem de-a face cu un singur cuvânt?

Referindu-se la etimologiile populare datorate atracţiei paronimice, Theodor Hristea (1968, p. 215) subliniază următorul aspect: „acţiunea fenomenului este adeseori cu totul lipsită de „logică" şi producerea lui nu se poate explica decât prin simpla contiguitate formală a cuvintelor". Iar mai departe, pe baza unor exemple preluate din română, franceză, italiană şi rusă, acelaşi autor mai susţine că, „în toate aceste cazuri, sensul cuvintelor care vin în contact nu se apropie câtuşi de puţin, spre deosebire de forma lor care este asemănătoare şi care a fost, de altfel, hotărâtoare în producerea fenomenului". Rămâne însă de examinat mai în amănunt modul în care evoluează semantic cuvintele supuse contaminării, pentru a putea identifica tendinţele convergente.

Fenomenul contaminaţiei mai multor etimoane, ca argument în explicarea originii unor vechi cuvinte româneşti, a fost discutat de acad. Marius Sala (IELR, 2005, p. 152, p. 163–164) cu referire la adj. *mare* (< adj. lat. *mas, maris* „mascul"), pe baza unui citat din I. Fischer (LD, p. 142): «e de presupus că schimbarea de sens s-a produs din cauza asemănării cu un cuvânt autohton». Aşa cum mai arată Marius Sala, această soluţie fusese propusă anterior de CADE, 1048, şi de H. Tiktin (DRG, p. 952), având ca termen de comparaţie adjectivul alb. (m.) *i madh*, (f.) *e madhe* „mare", varianta comună, cea mai răspândită şi totodată literară.

Schimbarea de sens evocată aici ar presupune de fapt un transfer semantic de la un cuvânt la altul. Cuvântul păstrat, adj. lat. (ac.) *marem*, din exemplul nostru, ar fi primit sensurile presupusului cuvânt autohton (comparat cu alb. *madh(e)*, şi nu cu dial. *mallë*, care este mai nou în albaneză, posibil chiar împrumutat din aromână), concomitent cu pierderea sensului iniţial, din latină, al lui *mas, maris* („mascul, bărbătesc"). Marele inconvenient al acestei soluţii este acela că ea nu e unanim acceptată. Grigore Brâncuş (VALR, p. 92–93), de pildă, susţine ipoteza că adj. *mare* ar fi exclusiv un cuvânt „sigur autohton", deşi sunetul *z* (de fapt *dz*, cf. Orel, AED, p. 240) nu se transformă niciodată într-un *r*, în evoluţiile fonetice istorice ale limbii române. Nici coincidenţele frazeologice invocate în sprijin nu sunt în întregime convingătoare, întrucât alături de alb. *zemër e madhe*, rom. *inimă (suflet) mare* mai există şi lat. *mares animi* (Horaţiu, *ap.* Guţu, DL-R), un exemplu în care tranziţia semantică este evidentă.

Am arătat cu altă ocazie (LR, 2/2000, p. 193–196) că rom. *flacără* nu poate fi explicat mulţumitor decât prin transferul de sens de la un cuvânt presupus autohton (cf. alb. *flakë* „flacără") spre cuvântul moştenit din latină **flaccula* (cf. it.

fiaccola „torţă mică”), care şi-a pierdut sensul său propriu în aceleaşi condiţii de omofonie semnalate şi în cazul adjectivului lat. *mas, maris*.

Etimologia populară, rezultatul atracţiei paronimice, este, desigur, un fenomen mai lesne observabil în cuvintele mai recente, create pe teren românesc. Am semnalat în LR, nr. 1–3/2003, p. 33–34, cazul verbului *a zducni*, interpretat de autorii DLR, vol. XIV, drept un singur cuvânt, deşi în articolul respectiv se pot identifica clar cele două cuvinte a căror contaminare a avut loc şi originea fiecăruia în parte: *a zducni* < *a zduhni* (cf. *a-şi da duhul*) şi *a zducni* (cf. onomat. *zdup!*).

Contaminaţia populară nu este luată în calcul decât sporadic pentru faza latină a evoluţiei limbilor romanice, deşi Marius Sala (IELR, p. 118) invocă exemplul deosebit de interesant al v. sp. *deçir*, ptg. *descer*, explicate de Y. Malkiel prin: «una confusione dimostrabile nel latino tardo fra *decidere* „tagliare, abbattere” da *coedere*, e *descindere* „strappar via”, da *scindere* (Ernout–Meillet): graviglio in cui *descendere* „scendere”, da *scandere* „arrampicarsi”, deve essere finalmente attrato in seguito a un’ulteriore contaminazione» (Malkiel, *Ling. gen. rom.*, p. 104).

Am redat în întregime citatul pentru a se vedea că o confuzie între două cuvinte latineşti, cu o contaminare ulterioară tot pe teren latin sau romanic, este posibilă şi acceptabilă, atunci când faptele sunt clar demonstrabile şi pledează elocvent pentru această explicaţie (vezi şi cazul aproape unanim acceptat, dar mai uşor descifrabil şi de aceea recunoscut încă din anul 1807 de către Vasilie Aaron – prin grafia *quŏt*, al suprapunerii lat. *quantus* cu *quotus* şi *cata* > rom. *cât(e)*, cf. DA, I/II, p. 195).

Dintre exemplele româneşti asemănătoare mai putem cita verbul *a zgâria* (LR, 4/2003, p. 178), datorat confuziei dintre lat. *excorio* şi *scabo*, prototipul rezultat **scario* fiind influenţat fonetic de elementul expresiv românesc *zg-r*, lexicalizat în onomatopeea *zgranţ*, alături de verbul *a zgrepţăna*, contaminare a lat. **crepināre* (< *crepāre*) cu acelaşi element onomatopeic *zgr-ţ*. (*ibid.*, p. 182). Mult discutata evoluţie semantică a verbului *a merge* (< lat. *mĕrgĕre*) poate fi şi ea mult mai uşor explicată dacă s-ar admite o veche contaminare a înţelesurilor, de tip paronimic, între lat. *mĕrgĕre* „a (se) scufunda”; (poetic, despre stele) „a apune” şi lat. *pĕrgĕre* „a porni, a merge mai departe” – *pergite* „haide(ţi)! (fr. *allez*!)”, ce fusese semnalată încă de A. Tr. Laurian (*Tentamen*, p. 228: „*Pergiti a casa ! – Pergite domum !*”), la care s-a mai adăugat influenţa verbului lat. *meō, āre* „a trece dintr-un loc într-altul, a merge, a circula, a călători” (v. şi formele „scurte” regionale, prez. ind., 2, 3 sg., 1, 2 pl.: *mei, me(ie), mem / măm, me(ie)ţi*, cf. Cristi Mujdei, Tine van Hecke, în SCL, 1997, p. 285–293) etc.

Contaminarea unor cuvinte latine (sau latine şi autohtone etc.) a fost şi este şi în prezent privită cu mare neîncredere de către lexicografi, fapt semnalat mai demult de Sextil Puşcariu, într-un studiu dedicat fenomenului (în DR, VII, 1931–1933, *Etimologii: AFINĂ, STRĂIN*, p. 103–114), plin de sugestii utile, dar din păcate neluate în seamă. O confirmare a acestei neîncrederi exagerate o constituie faptul că un cuvânt ca *străin*, de pildă, (cu toate variantele sale fonetice din DLR s.n., inclusiv v. rom. *striin(r)u* sau reg. *strién*), explicat convingător de Puşcariu, în

anul 1933, prin contaminarea dintre sinonimele lat. *alienus* şi *extraneus* (> lat. pop. **extralienus*), continuă să figureze în DEX cu „etimologia necunoscută”, iar în DLR s.n., X/5, 1994 şi în MDA, IV, 2003, doar cu etimonul potrivit din punct de vedere semantic, dar vădit insuficient din punct de vedere fonetic, lat. *extraneus* (analogia acestuia cu lat. *rubeus* > *roib*, de ex., propusă de Al. Ciorănescu, DER, 8233, este inoperantă din cauza poziţiei accentului). Alteori, prudenţa nejustificată şi neîncrederea excesivă pot conduce la erori, ca aceea când, de exemplu în MDA, I, p. 452, lat. *quantus* a fost eliminat din seria celor trei etimoane contaminate, atribuite cuvântului *cât, câte* – în DA (v. *supra*).

Etimologia unor cuvinte precum *scorbură, ţeapă* şi a altor câteva, care pot fi considerate în continuare nişte „dileme” ce nu şi-au găsit încă rezolvarea acceptabilă, ar putea fi soluţionată definitiv dacă am renunţa şi în aceste cazuri, bine motivat, la „idealul” etimonului unic, perfect din toate punctele de vedere, etimon care adesea se dovedeşte insuficient, oricât am fi de siguri în legătură cu existenţa lui. Realitatea lingvistică se dovedeşte a fi, de nenumărate ori, ca urmare a contaminărilor şi nu numai a acestora, cu mult mai bogată semantic şi mai diversă din punct de vedere fonetic, decât am putea noi să o încadrăm, procustian, într-o ecuaţie etimologică obligatorie cu numai doi termeni.

Revenind la familia verbului *a arăta*, adj. *arătos* este derivatul foarte vechi al variantei **areta, arăta* (< *ēlĭtāre*), ţinând seama de înţelesul său atât de apropiat de cel al etimonului latin îndepărtat, propus aici, *lĭtāre*. [Vezi *infra, ARĂTOS* (II) şi nota nr. 32.]

În rezumat, *a arăta* continuă vechile sensuri ale verbului lat. *ēlĭtāre* (< *lĭtāre*), transferate verbului lat. pop. **arreptāre* (< *arripĕre, arreptus*) cu începere din momentul în care, din cauza unor evoluţii fonetice normale, cele două verbe au devenit paronime.

[Cf . LR, LVI, 2007, nr. 1, p. 3–18; LR, LVIII, 2009/4, p. 468–469.]

A ARĂTA, A ARETA, A ARRETA

II

Într-un număr anterior al revistei *Limba română* (2007, nr. 1, p. 3–18), am propus pentru rezolvarea etimologiei verbului *a arăta* două noi etimoane în loc de unul singur, anume: 1) lat. *ēlĭtāre* „a arăta (vrăjitorii)/ a face semne (magice)”, cuvânt atestat în latina târzie din Galia[4], derivat popular al verbului *lĭtāre* „a avea/ a da/ a manifesta (în exterior) semne (bune)” şi 2) lat. pop. **arreptare* „a ataca, a critica, a chema în judecată, a reproşa, a mustra, a învăţa” (cf. lat. mediev. *arretare*

[4] La Gregorius (Grégoire) din Tours (sec. VI), cf. *Thesaurus linguae latinae* (vol. V, 2, fasc. III, Lipsiae, 1933, p. 393), cu următorul citat: *magicis artibus te elitandum putasti* „te-ai gândit ca să arăţi (nişte) înşelătorii vrăjitoreşti” (cf. Gregorius episcopus Turonicus, *Gloria Martyrum*, în MGH, I, p. 542/37–38). O dovadă în plus că latina populară târzie era relativ unitară în toată Romania, din Galia până în Dacia, ar fi sensul *românesc* „a se aprinde” al verbului lat. *apprehendere* „a lua”, care este atestat pentru prima oară tot la Grégoire de Tours (cf. Sala, IELR, p. 51).

[*arretati* „acuzaţi”] (Du Cange, V, 637); cf. v. fr. şi fr. dial. *reter, retter*, v. sp., v. occ. *reptar* etc. „a acuza, a învinui”, dar care nu provine din lat. *repŭtare* „a socoti, a număra; a reflecta, a se gândi” (cf. REW[3], nr. 7232; FEW, X, 79, 280 etc.), ci din lat. *arreptus*, participiul pasiv al verbului lat. *arripiō, -ĕre*, care, pe lângă înţelesul său generic de „a apuca, a prinde (fr. *saisir*)”, mai înseamnă şi „a ataca (prin vorbe), a critica, a chema în judecată, a acuza; a învăţa”[5].

Verbul *a arăta* se singularizează în istoria lingvisticii româneşti prin numărul imens de ipoteze etimologice propuse. Cu câteva puţine excepţii[6], toate au în vedere numai etimoane latineşti, care însă nu sunt satisfăcătoare, fie din motive fonetice, fie din motive semantice, fie din ambele motive la un loc. Efortul nostru a fost încurajat de un scurt pasaj din lucrarea fundamentală a acad. Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române* (2005, p. 122): „În primul caz [în cazul verbului *a arăta*] numărul mare de soluţii etimologice poate avea o explicaţie subiectivă (fiind cuvinte frecvente, greu de explicat, au atras atenţia specialiştilor). În acelaşi timp această situaţie poate avea şi o explicaţie obiectivă: fiind vorba de cuvinte importante, frecvente, ele au putut suferi tot felul de contaminări, produse la început în anumite contexte”.

În *Dicţionarul etimologic al limbii române*, vol. I (2011, p. 118–119), soluţia propusă de noi nu a fost nici măcar citată, lucru perfect explicabil prin aceea că cei mai mulţi lingvişti nu pot crede şi nici nu sunt pregătiţi să accepte că verbul *a arăta* n u ar fi un cuvânt cu o formă iniţială unică din care să fi fost derivate celelalte variante. Veritabilă *wishful thinking*, dorinţa generală a specialiştilor a rămas aceeaşi de peste 150 de ani: găsirea unui singur etimon (incontestabil), prin care s-ar explica toate evoluţiile fonetice şi semantice cunoscute. Rezultatul cercetărilor din această foarte lungă perioadă de timp ne arată însă că idealul unei etimologii „simple”, necontestate şi incontestabile, nu nu numai că nu a fost atins: el a rămas mai îndepărtat decât era acum o sută de ani.

Motivele sunt multiple. Numărul de ipoteze neacceptate sau total inacceptabile ar fi o dovadă a faptului că mai sunt încă multe lucruri neclare.

---

[5] V. fr. *reter, retter* „a provoca” şi v. prov. *reptar* „a acuza” pot fi derivate regresive din lat. târz. şi mediev. **arreptare* id. sau ar putea proveni din lat. pop. **reptare* = lat. *raptare* „a duce cu forţa (târând), a acuza etc.”, influenţat fonetic şi semantic de lat. *arreptus* „atacat, acuzat, chemat în judecată” (*arripio*), *correptus* „înhăţat (prins), acuzat, blamat, mustrat etc.” (*corripio*), *correptor* „cel care critică, cenzor”. Astfel, **reptare* a devenit omonim cu *reptare* „a târî”.

[6] Vezi, de exemplu, E. Çabej, SE, II, 1976, 73, 436–437: < alb. (gheg. înv.) *arëtonj, me arrëtuem* „cogitare, simulare etc.” < gr. biz. *ἀρετή* „virtute, vigoare, curaj”, cf. alb. (înv.) *arrëtí = mjeshtri* „pricepere, meşteşug, artificiu, şmecherie” [mai curând din lat. **arratare* < *ratus (reor)* „a socoti, a gândi”]; M. Vinereanu, DEIE, 87: origine traco-dacă, cf. cymr. *arddangosfa* „a arăta a expune”[!!] [...] PIE **ar(e), arə-* [...] (IEW, 55) [...] **aredh* (IEW, 59), cf. v.irl. *no-raidiu, no-radim* „înţelept, învăţat”[!], got. *rodjan* „a vorbi”, alb. *ruaj* (aor. *ruajta*) „a păzi, a avea grijă de”[!] [etc.]; P. Dincă, DERD, 35: origine dacă, cf. germ. *raten* < v. germ. *ratan*, sued. *råda* [etc.] „a sfătui”[!], galez. *rhithio* „a arăta[?!], a părea” = [„to appear, to seem, to conjure”!], [...], let. *rādīt* „a arăta, a indica” [*es rādu, tu rādi, viņš rāda, mēs rādām, jūs rādāt, viņi rāda* „eu arăt, tu arăţi, ... ei arată”, cf. lit. *ródyti*: *àš ródau, tu ródai, jìs ródo, mẽs ródome, jũs ródote, jie ródo* „eu arăt etc.” Totuşi, unui *d* din limbile baltice îi corespunde un *d* românesc: rom. *doină*, cf. let. şi lit. *daina*!].

Printre acestea, de exemplu, vocala *ă* din *a ară̆ta* (*ară̆t, ară̆tăm, să ară̆te*) ar putea proveni oare dintr-un *a* etimologic, caz în care *ă* accentuat ar fi analogic, ori dimpotrivă, dintr-un *e* accentuat, dacă era precedat de consoana „forte” [r̄] (cf. lat. *reus* = *r̄eus* > rom. *rău*)? De asemenea, mai persistă neclarităţi privind vocala *e* din *a arĕta* (*eu arĕt, tu arĕţi, el să arĕte*), una dintre variantele regionale ale verbului *a arăta* din aria nordică, rămânând discutabile întrebările dacă vocala *e* este etimologică sau dacă este rezultatul unor evoluţii fonetice vechi, în latina dunăreană, ori mai noi, bazate sau pe asimilări succesive şi pe analogii, pe teren românesc, sau/şi pe pronunţarea „moale” a lui *r* sau *rr* [r̄] la început de silabă. Pe de altă parte, în Crişana, tot în aria nordică, este utilizată şi forma *a arâ̆ta (arâ̆t, arâ̆tăm, să arâ̆te)*, al cărei fonetism n-a putut fi explicat mulţumitor până acum, dar care presupune în mod cert pronunţarea „dură” a unui *r (rr)* urmat de *i* în aceeaşi poziţie (cf. lat. *riuus* = *r̄iuus* > rom. *râu*). În sfârşit, variantele *a arreta, a arrăta*, împreună cu forma prefixată *înarreta* din *Psaltirea Hurmuzachi*, complet ieşite din uz, atestate numai în sec. XVI, aveau în acea vreme multe alte sensuri diferite: „a mustra”, „a certa”, „a pedepsi”; „a învăţa (pe altcineva)”; „a acuza”, „a pârî”, „a denunţa”, inclusiv în forma infinitivului lung substantivat. Sensurile arhaice, neobişnuite şi dispărute în prezent ale variantei *a arreta* pot lăsa oricui impresia că avem de a face cu un alt cuvânt, diferit fonetic şi semantic de *a arăta*, dar care, la începuturile literaturii noastre scrise, se afla în faza finală a contaminării cu acesta din urmă[7].

Formularea din DELR I, 2011, p. 118: etimologie nesigură, probabil lat. **arrectare* (< *rectus*) „a face drept, a îndrepta” reprezintă o importantă concesie făcută lungii „tradiţii” etimologice şi lexicografice care începe cu *Tentamen criticum* de August Treboniu Laurian (1840, p. 293, 116), continuându-se prin A. Cihac, DÉDR, I; Laurian şi Massim, DLR; apoi prin DA şi Scriban, DLR, inclusiv prin REW[3], nr. 671 etc., până în zilele noastre, în DEX, MDA, DEXI etc.

Pentru a vedea mai limpede cât de improbabil este etimonul **arrectare*, faţă de cele spuse de noi în articolul precedent, va trebui să adăugăm câteva detalii care ni se par hotărâtoare. Adjectivul lat. *rēctus* „drept, direct” nu s-a păstrat în limba română. S-a păstrat doar compusul *dīrēctus* „în linie dreaptă, drept, direct”, în forma lat. pop. *dērēctus* sau **dĭrēctus* > rom. (înv.) *derept* > *drept,* ar. *d(i)rept*. Pe lângă verbul derivat lat. pop. **dīrēctiāre* (> it. *d(i)rizzare*, sp. *(en)derezar* „a îndrepta”, fr. *dresser* „a ridica, a înălţa, a ciuli” etc. cf. REW[3], 2645), în latina populară a apărut încă o variantă a acestui verb romanic: **dērēctāre/ *dĭrēctāre*, a cărei existenţă este probată şi confirmată atât de rom. (înv.) *a derepta*, cât şi de sard. log. *deretare* [= *addereta̍re, ponner dritu, fagher addereta̍* =] „it. dirigere”, „a îndrepta”, spre deosebire de sard. *adaretzai*,

[7] Acest aspect este posibil să fi fost întrevăzut, fără să fi fost explicat de W. Meyer-Lübke (ZRPh, 10, 1895, 574) şi de I.I. Russu (DR, 11, 1948, 218–222), susţinătorii etimonului lat. *elatare*, care nu poate avea nici cea mai mică legătură fonetică cu dr. (înv.) *a arreta*. Ar putea fi invocată în acest sens şi intuiţia lui I.-A. Candrea: «O mare parte din cuvintele păstrate încă în limbă apar în textele rotacizante cu un înţeles deosebit de cel de astăzi, şi anume mai apropiat de cel p r i m i t i v. Astfel: *ară̆ta* „a m u s t r a”...» (*Psaltirea Scheiană*, 1916, I, p. CCCXXXIV [*s.n., P.B.*]).

adderetzai, aderessai etc. „raddrizzare, aggiustare”, „a îndrepta, a drege” < lat. **directiare* (cf. *Ditzionàriu de sa limba sarda*, online, s.v.).

Din acest exemplu se poate constata că grupul consonantic latin intervocalic *-ct-* se transformă în limba română, f ă r ă e x c e p ţ i e[8], în *-pt-*, indiferent dacă este precedat sau dacă este urmat de o vocală accentuată (cf. *lápte* < lat. *lacte(m)/ lac, lactis ~ lăptúcă* < lat. *lactūca*; *opt* < lat. *octo* ~ *cuptór* < lat. **coctorium* etc.)[9]. Mai mult decât atât, prezenţa lui *p* în grupul *-pt-* precedat de vocală accentuată este atât de normală, încât adverbul *îndărăt* (< lat. *in-de-retro*) are o variantă „hipercorectă” cu *p* epentetic, analogic: *îndărăpt* (cf. *derept* etc.). În consecinţă, dispariţia lui *p* din **arăpt, a *arăpta* < lat. **arrectare* nu poate fi justificată prin nimic, dacă se afirmă că acest etimon ar fi s i n g u r u l acceptabil.

Prin contrast, evoluţia de la lat. *arrectus* [„aufgerichtet” REW[3], 671] „ridicat, înălţat, ciulit”; „încordat, aţâţat, nestăpânit” la sp. *arrecho* „ridicat, ţeapăn, rigid, încordat, irascibil, excitat” este normală din punct de vedere fonetic (cf. lat. pop. *dērēctus* > sp. *derecho*) şi prezintă o perfectă continuitate semantică. Verbul derivat sp. *arrechar* păstrează aceleaşi înţelesuri: [„aufrichten, steif sein”, *ibid.*] „a ridica, a înălţa (îndreptând); a sta ţeapăn”; „a supăra, a se mânia, a deveni destrăbălat” (cf. DSp-R şi DRAE). Lat. *arrectus* s-a păstrat şi în vechea franceză: *arroit* „aufgerichtet” (REW[3], 671) „ridicat, înălţat, îndreptat”, de asemenea cu evoluţii fonetice şi semantice normale.

Legătura stabilită în *Lexiconul Budan* între verbul *a arăta* şi lat. *rectē* „în linie dreaptă, drept”, cu gândul la *a face drept, a îndrepta*, are toate caracteristicile unei false asocieri etimologice, al cărei succes de durată a fost cauzat şi întreţinut de sinonimia relativă dintre verbele ***a îndrepta*** şi ***a arăta***. În fapt, această sinonimie este strict condiţionată de prezenţa complementului direct „calea” sau „drumul”, subiectul propoziţiei trebuind să fie o persoană ori un pronume personal: *„Ţ-**am îndereptat c a l e a** într-acoace...”* (Dosoftei, V. S., 83/2, *ap.* DA, II/I, s.v. *îndrepta*, p. 641) = ***[Eu]** ţi-**am arătat c a l e a** [(dreaptă)...]*. În momentul în care „calea” sau „drumul” nu mai sunt complemente directe, iar subiectul nu mai este reprezentat de o persoană, sinonimia dintre verbele *a îndrepta* şi *a arăta* dispare cu totul: *„Ape şerpuind prin văi adânci... / Şi-**ndreptându-se în cale** / La biserica din vale”* (Alecsandri, P. II, p. 34, *ap.* DA, *locul citat*).

---

[8] O etimologie precum *a vătăma* < lat. *victimare* (DLR, XII/I, p. 163) este mai mult decât îndoielnică (cf. Puşcariu, EW, 1865; Ciorănescu, DER, 9182; Papahagi DDA, p. 1255; I.I. Russu, ER, p. 416–417). În aromână, din lat. *victimo*, forma normală ar fi fost **veaptim* (cf. ar. *cheaptin* < lat. *pectino* etc.), nu *vatăm*. Vezi şi celelalte exemple de etimologii inacceptabile cu lat. ***ct*** > rom. ***t***: *deretica* < **directicare*, *nelutatec* < *ne* + lat. **luctaticus* (Puşcariu, EW, 1905, nr. 503, 1169), *întuneca* < **in-nocticare* (Giuglea, 1909, p. 10), *flutura* < **fluctulare* (Diez etc., cf. Puşcariu, *Conv. Lit.*, 44, 1910, p. 536), *împletici* < lat. **implecticare* = *implectere* + *implicare* (Puşcariu, DR, VII, 1931–1933, p. 112) etc.

[9] Vezi şi M. Gaster, *Die Gutturalen*, ZRPh, 2, 1878, 376; Fr. Miklosich, *Consonantismus*, II, 1882, p. 66; I.-A. Candrea, *Le consonantisme*, 1902, p. 88–92; Marius Sala, *Contributions*, 1976, p. 171–185. Vezi, în special, Al. Graur – Al. Rosetti, *À propos du traitement des groupes lat.* CT *et* CS *en roumain*, în BL, IV, 1936, p. 184–185.

Exemplul metaforelor date de S. Puşcariu în DA, I/I, s.v. *arăta*, p. 225, în sprijinul etimonului lat. **arrectare*: „După coama munţilor **se arată** luna” = „**se iveşte**” = „**răsare**” = „**se ridică/ se înalţă**” este şi el clar irelevant pentru etimologia verbului *a arăta*, dacă ţinem seama de absenţa unei sinonimii recunoscute între expresiile de sens contrar: „luna se **ascunde** [= **dispare**] (în nori/ după coama munţilor)” sau „luna **coboară** [= **apune**] (după coama munţilor)”.

Mai util poate fi exemplul „Să-ş **rădice** mâinile puţintel **şi** să **arate** Sfânta Evanghelie (*Liturghierul lui Coresi*, ed. Al. Mareş, 1969, f. 32^{v}/7), unde vom observa că cele două acţiuni, cea de „a ridica”/„a înălţa” (ceva) şi cea de „a arăta” (ceva) nu se suprapun din punct de vedere semantic, chiar dacă se întâmplă să fie consecutive sau câteodată simultane. „Ridicarea” mâinilor trebuie să fie însoţită de intenţia clară de a „prezenta” un obiect, de a atrage atenţia asupra lui, ori „expunându-l”, cf. lat. *exponere* şi ar. *spuneare* „a arăta”, ori „scoţându-l” în evidenţă, adică „purtându-l/ aducându-l în afară”, cf. lat. *efferre (ex + ferre)*, al cărui frecventativ: *elatare* este în mod cert îndreptăţit pentru a fi acceptat printre etimoanele verbului *a arăta* (= *a arăta*[1]), întrucât dovedeşte o evoluţie fonetică normală şi o continuitate semantică evidentă, de la latina populară până în prezent.

Pe de altă parte, în momentul în care acţiunea de „ridicare” a mâinii este însoţită de intenţia de „a face un semn”, pentru „a indica” un loc, o direcţie etc., s e m n u l făcut este definitoriu pentru acţiunea de „a arăta” ceva, iar nu simpla „ridicare” a mâinii, care nici măcar nu este necesară atunci când arătăm (cu mâna lăsată în jos!) spre o anumită urmă de pe pământ. În latină, verbul *innuere* avea sensul activ de „a face semn(e) cu mâna”, iar *litare* avea sensul cel mai general, pasiv, de „a avea/ a primi semne divine”[10]. Cu înţelesul de „a da/ a face semne magice” – „în afară” (cf. *ex* + *litare*) şi preluând sensurile verbelor lat. *monstrare* „a arăta” < lat *monstrum* „semn minunat dat de zei, minune” şi *innuere* „a face semn(e) cu mâna”, derivatul lat. târziu *elitare* a fost în egală măsură moştenit în română prin verbul *a areta* = *a arăta*[2] „a avea/ a primi semne magice”, „a face semne cu mâna” [11] etc.

---

[10] Verbul lat. *litare* „a avea/ a primi semne divine (bune)” făcea parte din acelaşi câmp semantic cu verbul *monstrare* „a arăta” < lat. *monstrum* „semn minunat dat de zei, minune”, iar atestarea târzie a derivatului *elitare* doar în Galia nu reprezintă un impediment pentru acceptarea sa ca etimon al verbului rom. *a areta* = *a arăta*[2]. Limesul dacic, la fel ca şi limesul galic, era apărat de un număr important de legiuni romane şi de alte trupe auxiliare, fiind un lucru ştiut că practicile magico-religioase ale augurilor aveau o influenţă covârşitoare asupra vieţii spirituale a militarilor latinofoni. Atât doar că verbul *elitare* „a arăta prin semne magice” nu s-a putut menţine în Galia nu numai din cauza conţinutului său explicit păgân, în condiţiile cenzurii unei ierarhii bisericeşti puternic organizate, ci mai curând din motive fonetice (cf. lat. **oblitare* > fr. *oublier* „a u**ita**”). În spaţiul carpato-dunărean, verbele lat. *monstrare* şi *elitare* şi-au păstrat mai multă vreme înţelesul lor magic, prin care se explică cel puţin parţial evoluţia şi specializarea lor diferită semantic (cf. lat. *monstrare* > fr. *montrer* „a arăta”, dar lat. *monstrare* > rom. *a mustra*, cf. fr. *remontrance* „mustrare”).

[11] De exemplu: *Acela **era arătând** lor şi era mut* (Coresi, *Tetraevangheliar*, 1560–1561, 111^{v}/1). // *Şi el **arăta** lor, şi rămase mut* (Biblia, 1688, p. 589). // *Că le **făcea semn** cu mâna, şi a rămas mut* (Biblia, 1914, Luca, 1. 22). // **и тъ бѣ помаважимь · и прѣбываше нѣмь.** [cf. slv. **казати (по-, оу-)** „a arăta”] (Coresi, *Evangheliar*, 1562, 101^{r}/24–101^{v}/1). // *Et ipse erat **innuens** [= *elitans] illis et permansit mutus* (Vulgata). // *For he **beckoned** onto them...* [cf. *to show* „a arăta”] (*The Holy Bible*, Oxford, 1884). // *Und er **winkte** ihnen...* [cf. *zeigen* „a arăta”] (*Die Heilige Schrift*, trad. M. Luther).

Problema căreia nu i-am acordat suficientă atenţie în articolul nostru anterior este c o n t i n u i t a t e a semantică a verbelor latine populare, moştenite în limbile romanice şi îndeosebi în limba română. De aceea, îl citãm pe I. Fischer, care atrage atenţia asupra următorului fapt:

„Se observă, în tot cursul istoriei limbii latine, progresul verbelor frecventative, care devin sinonime cu verbele simple şi apoi le iau locul; uneori înlocuirea s-a produs încă înaintea perioadei literare iar formele simple nu sunt deloc atestate sau apar exclusiv la gramatici şi glosatori [...]. Fenomenul continuă şi mai târziu, şi în unele cazuri frecventativul nu e cunoscut decât din limbile romanice; câteva exemple: *audeo* [*ausus*] – **auso* (> fr. *oser*), *cano* [*cantus*] – *canto, (ad)iuuo* [*(ad)iutus*] – *adiuto, iacio* [*iactus*] – *iacto, no – nato, obliuiscor* [*oblitus sum*] – **oblito* (> rom. *uita*), *pello* [*pulsus*] – *pulso, quatio* [*quassus*] – *quasso, scindo* [*scissus*] – **scisso, sternuo – sternuto*"[12]. (Sublinierile şi adaosurile între paranteze drepte ne aparţin şi urmăresc să evidenţieze derivarea verbului frecventativ din tema supinului/ participiului perfect pasiv al verbului simplu, odată cu regularizarea conjugării.)

Pentru clarificarea etimologiei verbului *a arăta*, suntem datori să exemplificăm (după G. Guţu, DL-R, p. 383) c o n t i n u i t a t e a semantică dintre verbul lat. cl. *efferō, effĕrre, extulī, ēlātum (< ex + ferō)*, urmat de verbul lat. pop. (târz.) *ēlātō, ēlātāre*[13] < *ēlātus, -a, -um* şi apoi de verbul *a arăta* (*a arătа*[1]):

● ***Efferre** aliquid versibus* (Cicero, *De Oratore*, 3, 14, 52): *a **expune** ceva în versuri.*

● *Res... alio **elata** verbo* (Cicero, *Rhethorica, ad Brutum*, 71,72): *lucru **arătat (spus)** prin alt cuvânt* (cf. I.I. Russu, DR, XI, 1948, p. 221).

● ***Elata**que vox eius in vulgum hisce verbis* (Tacitus, *Annales* 12, 21): *...cuvintele lui răspândite [**spuse**] în public...*

● *Petrus et apostoli... verbum domini constanter **elatabant*** (Cassiodorus [sec. VI], *Compl. in act.* 5, 17, p. 1386[A], în *Thes. l. Lat.*, V, 2, p. 326): *Petru şi apostolii... propovăduiau [**expuneau**/ făceau cunoscut = predicau/ răspândeau/ vesteau] cu statornicie Cuvântul Domnului.*

● *Să începem de acum **arăta** [= **spune** = trata/ povesti] şi de împărăţia rimlenilor de-nceputul lor* (Moxa, 1620, p. 352, *ap.* Hasdeu, EMR, p. 1549).

● *Am ibovnic logofăt, / pe nume să vi-l **arăt** [= **spun**]: numele lui, Trandafir, / duşmanii mi-l pun la bir...* (G. D. Teodorescu, *Poez. pop.* p. 325, *ap.* Hasdeu, EMR, p. 1550).

Cf. slv. *pomavati* „nutare", *pomaṇoti* „nutare, innuere", „a face semn(e) cu mâna" (Fr. Miklosich, *Lex.*, p. 618). Vezi engl. *to beckon* „a face semn cu mâna, a arăta printr-un gest" şi *to show* „a arăta", cu sensul mai vechi de „a lăsa să se vadă" (sec. XII). Evoluţiile semantice sunt diferite, de exemplu, în limbile germanice: engl. *to show* „a arăta" < v. engl *scēawian* „a privi, a vedea", cf. germ. *schauen* „a privi, a se uita" (Chambers, DE, p. 1000), ori engl. *to teach* „a învăţa/ instrui/ preda" < v. engl. *tæcan* „a arăta", cf. engl. *token* „semn" etc. (*ibid.*, p. 1119), cf. germ. *zeigen* „a arăta" şi *Zeichen* „semn".

[12] I. Fischer, *Componenţa pe origini a vocabularului latin*, în: Academia R.S. România, *Istoria limbii române*, I., *Limba latină*, Editura Academiei, 1965, 32. V. şi Elena Slave, *Verbele frecventative (iterative, intensive)*, *ibid.*, 94–95.

[13] Cf. W. Meyer-Lübke, *Zur Wortgeschichte.* I. *Etymologien.* 1. rum. *arăta* ʻzeigen', în *Zeitschrift für romanische Philologie*, XIX, 1895, p. 574–575.

Pentru comparaţie, exemplificăm mai jos continuitatea semantică dintre lat. *expōnĕre* şi ar. *aspuneare* [„a spune”] şi *spuneare* „a arăta” (cf. Guţu, DL-R, p. 440):

● ***Exponere*** *argentum* (cf. Cicero, *Verres, Oratio* II, 3, 33: *triclinia strata argentumque* ***expositum*** *in aedibus*): *a* ***expune*** *[= a pune afară/ la vedere = a* ***arăta****] argintăria.*

● ***Exponere*** *rem pluribus verbis* (Cicero, *De Finibus* 3,15: *rem... pluribus verbis* ***exponere*****)**: *a* ***expune*** *acţiunea [= a* ***arăta*** *pricina] mai pe larg.*

● *Haec enim, quae adhuc* ***exposui*** (Cicero, *De Re Publica*, 2, 63 [23]): *aceste (forme) pe care le-am* ***expus*** *[= le-am* ***arătat****] până acum.*

● ar. *Ĩno aoă s'ţ* ***aspunŭ*** *unu sboru.* – dr. *Vino aici să-ţi* ***spun*** *o vorbă* (Mihăileanu, DM-R, p. 53), dar:

● ar. *Intrâ s-ţ-u* ***spunu*** *casa!* – dr. *Intră să-ţi* ***arăt*** *casa!* (M. Caragiu-Marioţeanu, DIARO, p. 68).

● ar. *Ti* ***spuneari*** *Íi* ***spuşu*** *cumu s-lucreaḍâ cuverta.* – dr. *De* ***arătat*** *i-am* ***arătat*** *cum se lucrează cuvertura* (*ibid.*).

● ar. ***Spuni*** *ghini tu faţâ* – dr. ***Arată*** *bine la faţă* (*ibid.*).

● ar. *Ńi si* ***spusi*** *Stâ-Mâria-n yisu* – dr. *Mi s-a* ***arătat*** *Sânta Maria-n vis* (*ibid.*), cf. *I* ***s-au arătat*** *Maica Precistă în vis* (Neculce, *Letop.* p. 202, *ap.* Hasdeu, EMR, p. 1551).

De asemenea, continuitatea semantică dintre lat. *expōnĕre* şi v. rom. *a spune* „a arăta”, întărită totuşi prin echivalenţa cu termenul din originalul slavon:

● *Se* ***spunie*** *loru vrătutea sa* (PS, 223_{32}, Ps. 105.8). // *A* ***arrăta*** *puterea ‹sa›* (PH 90^{v}/1). // *Ca să* ***facă cunoscută*** *puterea Lui* (Biblia, 2006). // **сказати силѫ своѫ** (Coresi, 1577, 207^{r}/9). // *Ut* ***notam faceret*** *potentiam suam* (Vulgata).

● ***Spure-mi****, Doamne, calea...* (PS, 296_{29}, Ps. 142.8). // ***Arrata-mi****, Doamne, calea în ceaea ce voiu i.* (PH 120^{v}/15) // **скажи ми г҃н пѫть...** (Coresi, 1577, 272^{r}/18) // ***Notam fac*** *mihi viam...* (Vulgata).

● ***Spuse*** *Domnul spăsenia sa* (PS, 202_{32}, Ps. 97.2 [3]). // ***Arrătă*** *Dumnedzeu spăsenia sa* (PH 81^{r}/17). // ***Cunoscută a făcut*** *Domnul mântuirea Sa* (Biblia, 2006). // **сказа г҃ь спс҃енїе своѐ** (Coresi, 1577, 189^{r}/2–3). // ***Notum fecit*** *Dominus salutare suum* (Vulgata).

Lipsa mai multor mărturii scrise despre forma intermediară lat. pop. *ēlātāre* poate fi suplinită prin exemplificarea continuităţii semantice directe dintre verbul simplu lat. cl. *effĕrre* şi rom. *a arăta* (cf. Guţu, DL-R, p. 383):

● *Volo enim* ***se efferat*** *[= se *elatet] in adolescente fecunditas* (Cicero, *Rhethorica, ad Brutum* 7, 26): *căci vreau ca la un tânăr să* ***se arate*** *fecunditatea spiritului.*

● *Athenae tuae, qua in urbe primum* ***se*** *orator* ***extulit*** *[= se *elatavit]* (Cicero, *De Oratore* 2, 21, 88): *(Atena ta), oraşul în care pentru prima oară* ***s-a ivit*** *[= se* ***arătă****] un orator.*

Istoria românească a etimonului *elatare* începe în anul 1895, când W. Meyer-Lübke a elaborat, credem, cea mai bună soluţie etimologică[14] (parţială)

[14] W. Meyer-Lübke, 1895, p. 575: „Das lateinisch anlautendes tonloses *e* in Rumänischen zu *a* wird (Tiktin, Zs. XI, 69, rom. Gramm. I, 294, [...]) und da ferner intervokalisches *l* sich stets zu *r* wandelt, so kann *arăta* auf *ēlatāre* zurückgehen, das bei Cassiodor in der Verbindung *elatare verbum*

dintre toate câte au fost propuse până acum pentru verbul *a arăta*. Nemulţumit de faptul că Al. Philippide acceptase (în *Istoria limbii române,* I, p. 39) etimonul *arrectare*, după ce acesta fusese criticat şi respins de către M. Gaster (în *Zs.R.Ph.*, II, p. 378) şi de Fr. Miklosich (*Beitr. zur Lautlehre der rum. Dial. Consonantismus,* II, p. 65) pentru nepotrivirea semantică cu rom. *a arăta* şi mai ales pentru „tratamentul cu totul nemaiîntâlnit al grupului *ct*", respectiv pentru „neobişnuita transformare a lui *ct* [latin] în *t* [din limba română]", marele savant romanist din Viena era de părere că trebuie să renunţăm, să înlăturăm „liniştiţi" etimologia *arrectare*, „chiar dacă nu am cunoaşte vreo altă explicaţie".

În mod asemănător, W. Meyer-Lübke respingea etimonul *ad-reputare*, dat de Hasdeu, nu atât din cauza deosebirilor semantice dintre acesta şi verbul *a arăta*, cât pentru faptul că sincopa lui *u* nu ar fi putut aparţine perioadei latine, iar evoluţia unui *pt* latin la *t* românesc era, după părerea lui, la fel de neobişnuită ca şi aceea a grupului *ct* latin la *t* românesc[15].

Având în vedere evoluţiile fonetice cunoscute: ***e*** latin iniţial, neaccentuat > rom. ***a-*** şi ***-l-*** latin intervocalic > rom. ***-r-***, W. Meyer-Lübke s-a gândit că verbul lat. *elatare*, atestat târziu, în sec. VI, în scrierile lui Cassiodor[16] (*elatare verbum domini* „a propovădui/ a predica/ a răspândi/ a vesti Cuvântul Domnului") ar fi etimonul cel mai sigur pentru rom. *a arăta*[17]. Acest *elatare* era derivat fie din adj. *elatus* „înalt", de unde ar fi dobândit sensurile „a înălţa, a ridica", apoi „a scoate în evidenţă", „a arăta", fie din adj. *latus* „lat", în acest caz *elatare* evoluând semantic de la „a se lăţi/ răspândi", la „a vesti", „a face cunoscut". Soluţia *elatare* < *elatus* „înalt" pare să fi fost cea preferată de W. Meyer-Lübke, deoarece etimologia alternativă: „ab *ex* et *latus*", singura consemnată ulterior în *Thesaurus linguae Latinae* (t. V_2, p. 326), apare aici pe locul al doilea.

În dicţionarul etimologic dedicat profesorului său (PEW, 1905, nr. 108), S. Puşcariu a acceptat etimologia *elato, -are*: „care se potriveşte cel mai bine, deşi tranziţia semantică nu este cu totul clară" (evident, având în vedere explicaţiile contradictorii ale lui Meyer-Lübke, pe care le-am citat mai sus). În acelaşi loc, Puşcariu respingea etimologia *ad-recto, -are,* pe care o atribuie eronat lui Miklosich, considerând-o improbabilă din cauza formei istroromâne *arǫt*, cu ***ǫ*** dintr-un mai vechi ***a***.

---

domini vorkommt. Man mag zweifeln, ob das lateinische Wort *elātare* von *elātus* ‘hoch’ oder *elătare* von *lătus* ‘breit’ zu schreiben sei, ob es also bedeute ‘erhöhen, hervorheben, zeigen’ oder ‘verbreiten, ausbreiten, verkünden, bekannt machen’, doch bleibt das für das Rumänische ganz gleichgültig, da die neue Bedeutung sich von beiden Grundlagen aus gleich ungezwungen entwickelt." [*S.n., P.B.*]

[15] Din acest din urmă motiv, el dădea ca exemplu verbul *a căta*, preferându-i ca etimon forma **cautare*, reconstruită de V. Burlă, acceptată de Fr. Miklosich (*op.cit.*, p. 33) şi de H. Tiktin (*Zs.* X, p. 253) în locul lat. *captare*, pentru care vezi discuţia la Ciorănescu, DER, nr. 1572.

[16] Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (490–585), secretar al regelui ostrogot Teodoric, istoric şi scriitor ecleziastic, fondatorul mânăstirii Vivarium, lângă Scylletium (Italia), unde a pus bazele practicii copierii de către călugări a vechilor manuscrise păgâne şi creştine (*Enciclopedia Universală Britannica*, vol. III, p. 255).

[17] Dorind să preîntâmpine posibilele obiecţii, W. Meyer-Lübke a considerat că varianta *arét* ar fi mai nouă decât „*arắt* – singurul atestat în textele mai vechi", bazându-se probabil numai pe informaţiile furnizate de *Chrestomatia* lui Gaster. Sunetul *e* ar fi fost astfel „secundar", „la fel cu *e* din *lepăd* < lat. *lapido*".

Am văzut mai sus felul în care S. Puşcariu şi-a modificat radical părerile, în Dicţionarul Academiei, în partea etimologică redactată de el însuşi în anul 1908 (*s.v. a arăta*). Reconsiderarea părerilor lui Sextil Puşcariu a avut drept consecinţă faptul că W. Meyer-Lübke a renunţat la propria sa opinie, înregistrând în REW[1] (1911, nr. 671), dar numai ca trimitere la DA, vechea etimologie susţinută acum de discipolul său: [**arrectare* <] *arrectus*[18], aceeaşi pe care în anul 1895 o considerase complet greşită şi care trebuia să fi fost înlăturată fără drept de apel... W. Meyer-Lübke a reamintit totuşi, în prima ediţie a REW, etimologia pe care o dăduse anterior[19], explicând că „*elatare* „a vesti [!]" şi **adratare* < *ratus* (*reor, rērī*) [„socotit, gândit; calculat, stabilit etc.", *ap.* Candrea] trebuie să fie respinse, ţinându-se seama din punct de vedere formal de v. rom. *a aretà*" (cu trimitere la nr. 671). În REW[3] (1935), nr. 2837 – *elatare* a fost eliminat definitiv din lista cuvintelor latine moştenite de limbile romanice şi din indexul dicţionarului, ceea ce constituie o evidentă pierdere pentru istoria limbii române.

În ciuda inconsecvenţelor lui W. Meyer-Lübke, etimonul *elatare* va continua să fie menţionat, cu rezerve, de către Al. Philippide (1927)[20], însă va fi acceptat cu convingere, în anul 1948, de către Ioan I. Russu[21]. Acest autor a avut meritul de a analiza critic, pentru prima oară, toate soluţiile anterioare, reuşind să identifice, dintre ele, singura etimologie care, fără reinterpretări, rămâne valabilă şi în prezent pentru verbul *a arăta*. Se pare însă că savantul clujean nu a avut la dispoziţie textul lui W. Meyer-Lübke din 1895, motiv probabil pentru care nu-l citează pe acesta ca prim autor al etimologiei *elatare* < *elatus (efferre)*. Spre deosebire de W. Meyer-Lübke, acordând un credit total etimologiei din *Thesaurus* (t. V_2, III, 1933, p. 326): *elatare* „ab *ex* et *latus*", I.I. Russu respinge orice legătură între rom. *arăta* şi lat. *elatare* „a vesti [!]" relevat de Meyer-Lübke la Cassiodor, având impresia că descoperă un alt **elatare*, neatestat[22]...

Adevărul istoric privind această etimologie a fost restabilit de acad. Marius Sala (1987, p. 96; IELR, 2005, p. 119): «lat. *elato* (W. Meyer-Lübke, admis cu rezerve de A. Philippide şi i n t e g r a l de I.I. Russu)...» [*s.n., P.B.*]. Aşa cum rezultă şi din exemplele de continuităţi semantice prezentate mai sus, *ēlātō* de la Cassiodor şi **elato* descris de I.I. Russu sunt unul şi acelaşi verb frecventativ, derivat şi continuator romanic al lat. *effĕrō, ēlātum, effĕrre*.

---

[18] REW[1], nr. 671: **arrĕctus** „aufgerichtet" (*aures arrigere* „die Ohren spitzen"). Ital. *dar retta* „Gehör schenken" Caix, Stud. 483. — Ablt.: rum. *arătà* „zeigen" Dicţ. Limb. Rom., span. *arrechar* „aufrichten", „steif sein".

[19] REW[1], nr. 2837: ***elatare** „verkünden". (Rum. *arătà* „zeigen" [Meyer-Lübke:] ZRPh. XIX, 574, [I.-A. Candrea:] **adratare* zu *ratus* R. XXXI, 301 sind begrifflich und mit Rücksicht auf a[lt]rum. *aretà* formell abzulehnen; vgl. 671).

[20] *Originea Românilor*, II, p. 56: „*arăt* < *elato*? (mai puţin probabil din **arrecto*, măcar că Meyer-Lübke, ademenit de argumentarea falşă din DLR, a adoptat această etimologie în REW 671, 2837)".

[21] I.I. Russu, *Etimologii*. 1. **Arăta**, în „Dacoromania", XI (1948), p. 218–222.

[22] «**Elatare*... un derivat verbal de la *ēlātus, -a, -um* „dus, ridicat, înălţat (la propr. şi fig.); mândru, îmgâmfat; descoperit, dat la iveală, dat pe faţă, spus"...; e participiul trecut... al lui *effero (ec-fero), extŭli, ēlātum, efferre* „a scoate, a se duce, a se arăta, a face cunoscut ceva, a arăta; a ridica, a înălţa"... Deci: *ēlātus* > **ēlātāre* (ca *oblitus* > *oblitāre* > fr. *oublier*, rom. *a uita* etc.).»

Continuitatea semantică de la latină la română, atât de firească în foarte multe dintre cuvintele româneşti moştenite (*habēre* > *a avea*, *panem* > *pâine*, *ūīnum* > *vin* etc.), rămâne un criteriu fundamental şi în cazul verbului *a arăta*, cu evoluţii fonetice istorice normale. Astfel:

● Lat. ***efférre (ēlātus)*** > lat. târz. (frecventativ) ***ēlātāre*** > rom. ***a (se) arăta***[1] (+ *a arreta* = ***a arătă***[2]) „a pune la vedere, a expune, a face cunoscut; a se ivi, a se manifesta”, ***arătare***[1] „manifestare, revelaţie; indicaţie, îndrumare, declaraţie, expunere”. Frecventativul lat. *elatare* a preluat nu numai sensurile etimonului său *efférre, elatum*, ci şi pe cele ale altor verbe cu înţelesul de *a arăta*[1]: lat. *afférre, edĕre, indicare, manifestare*[23], *monstrare* (> rom. *mustra*, cu o evoluţie semantică divergentă), *ostendĕre, ostentare, praebēre* etc.

● Lat. ***lītāre*** > lat. târz. ***ēlītāre*** > rom. (înv., dial.) ***a (se) areta*** = ***a (se) arăta***[2] „a avea/ a da semne bune (magice)[24], a face semne, a face semn cu mâna (spre), a indica” ***arătare***[2] „semn divin/ magic, epifanie, teofanie”, adj. ***arătos*** „care are semne bune (care **arată** bine), chipeş, măreţ”. În mod asemănător, lat. *elitare* a preluat nu numai sensurile etimonului său *litare*, ci şi pe cele ale verbelor cu înţelesul de *a arăta*[2]: lat. *indicare, innuere, monstrare, nuere, nutare, significare* etc.

● Lat. ***arripĕre (arreptus)*** > lat.-romanic (frecventativ) ****arreptāre*** > rom. (înv., ieşit din uz) ***a arreta***[1] = ***a arăta***[3] „a reclama, a acuza, a denunţa”, ***arătare***[3] „plângere, reclamaţie, denunţare”. Lat. ***arripĕre (arreptus)*** > lat.-romanic ****arreptāre*** > rom. (înv., ieşit din uz) ***arretare***[1] „învăţătură” şi lat. ***arripĕre (arreptus)***, cf. lat. ***corripĕre***[25] > rom. (înv., ieşit din uz) ***a arreta***[2]***/ a arăta***[1] „a certa, a blama, a pedepsi”, ***arretare***[2]***/ arătare***[3] „certare, mustrare”, ***a înarreta***[26] „a certa, a mustra”.

Dispariţia neobişnuită a vechiului *p* din lat. **arreptare* reprezintă un accident fonetic, provocat de contaminarea cu celelalte verbe convergente, *elatare* şi *elitare*,

---

[23] De exemplu: *Şi eu iubi-voiu el şi* ***arăta-mă voiu*** *lui însumi* (Coresi, *Tetraevangheliar*, 1560–1561, 219ᵛ/11). // *Şi eu îl voiu iubi pre el, şi* ***mă voi arăta*** *lui.* (*Biblia*, 1914: Ioan, 14, 21) // *Et ego diligam eum et* ***manifestabo*** *[= *elatabo] ei meipsum* (*Vulgata*).

[24] Cf. ● Victima... **litavit** (Suetonius, *Otho* 8, 3): animalul adus ca jertfă **a dat semne bune** [= **arăta bine**] (*ibid.*).

● Şi dacă... se înfruptă [nu ţin post] în vreuna din aceste zile [de ex., vinerea], atunci [femeile] spun că nu li **se arată**, adică, că le merge rău [li **se arată** = **au semne** că le merge bine]. (S. F. Marian, *Sărbătorile la români*, I, p. 100, ap. DA, I/I, p. 225).

● Nu prea **arăţi** (Pamfile, Jocuri, II): „nu prea **pari** om de ispravă” = „nu prea **ai semne** că ai fi om de ispravă” (DA, I/I, p. 224).

[25] De exemplu: *În oblicire de fără lege* ***arătat-ai*** *omul* (PS 75$_3$, Ps. 39.12 [38.14]). // *În oblicire de fără leage* ***arătat-ai*** *omul* (Coresi, 1577, 72ʳ/11). // *Întru aflarea fărădelegiei lui* ***căznit-ai*** *omul* (PH 33ᵛ/3). // *Întru mustrări pentru fărădelege* ***ai pedepsit*** *pre om* (*Biblia*, 1914). // **въ ѳбличеніе ѳ беѕа́кони пока́ѕалъ ѣси чл҃ка** (Coresi, 1577, 72ʳ/10).// *Propter iniquitatem* ***corripuisti*** *[(**corripere** „a lua la rost, a blama, a mustra”)→ **arripuisti** = ***arreptavisti**] hominem* (*Vulgata*).

[26] Cf. ***Înarreta-me-va*** *dereptu cu mila şi afla-me-va...* (PH 119ᵛ/1, Ps. 140.5, ed. 2005, I, p. 205). // ***Pedepsĕşte-mă*** *dereptul cu meserére şi oblicĕşte-mă...* (Coresi, 1577, 269ᵛ/6). // ***Certa-mă-va*** *dreptul cu milă şi mă va mustra...* (Biblia, 2006). // **пока́жетмѧ пра́вединкь**... (Coresi, 1577, 269ᵛ/3). // ***Corripiet*** *[→ **arripiet** = ***arreptabit**] **me** justus in misericordia, et increpabit me* (*Vulgata*).

care amândouă au numai un *t* intervocalic. Prezenţa în *Psaltirea Hurmuzaki* a formelor *arrăta* (90^{v}/1) şi *arreta* (35^{v}/9), toate cu înţelesul de *a arăta*[1] (< lat. *elatare*), dovedeşte cu prisosinţă faptul că varianta *a arreta* (< lat. **arreptare*) a contribuit de timpuriu, în egală măsură cu celelalte două variante moştenite din etimoanele *elatare* şi *elitare*, la apariţia unui singur verb românesc foarte bogat semantic, care a păstrat r e g i o n a l, mai multe variante f o n e t i c e.

Formele vechi româneşti a ş t e p t a t e, în conformitate cu transformările fonetice normale ale celor trei etimoane, sunt următoarele:

– lat. *elatare*: v. rom. şi dial. *(să) arat(u)* [cf. ar., ir.], *(să) *araţi, arată, să arate, aratat* [cf. ir.] > *arătat, aratare* [cf. ir.] > *arătare;*

– lat. *elitare*: rom. *(să) aret(u), (să) areţi, *arẹată, să arẹate* > *să arete, (*)aretat, (*)aretare;*

– lat. **arre(p)tare*: v. rom. *(să) (*)arret(u)* > *(*)arrăt(u), (să) (*)arreţi, (*)arrẹată* > *arrată, să (*)arrẹate* > *să arrate, arretat* > *aflătat, arretare* > *ar(r)ătare;*

Formele vechi româneşti a t e s t a t e în principalele texte rotacizante din secolul al XVI-lea sunt următoarele:

● *Psaltirea Hurmuzaki*, 2005, I (v. PH, în *Abr. bibl.*): – *arătáre (în oamenri)* 125r/7 (s. f.);

- *arráta-mi* 120v/15 (imper. 2), *arrátă-mi-o* 19v/10, *arr‹át›ă noo* 72r/24 (imperativ 2); *a arrătá (putearea)* 90r/26 (inf.); *voiu arrătá lui* 78v/14 (ind. viit. I, 1); *arrătáiu-mă* (refl. ind. pf. s. 1); *nu arrătă lor* 124r/15, *arrătă (Dumnedzeu)* 81r/17, *arră‹tă› (calea)* 85r/7 (ind. pf. s. 3);

- *arrătárea (cuventelor tale)* 107v/20, *(bunrătăţile) arrătáriei* 104v/24 (s. f.);

- *me arretá-‹voiu› (feaţeei Dzeului)* 35v/9 (refl. ind. viit. I, 1), *arretá-va mie* 49r/20 (ind. viit. I, 3), *i te-ai arretátu lui* 121r/11 (refl. ind. pf. c. 2), *arret‹ănd›u (învăţă-me Domnulu)* 101v/10 (ger.);

- *arretárea ta (înderepta-me-va/ me va învăţa)*13r/22, 24 (s. f.).

● *Psaltirea Scheiană* (PS, cu paginile ediţiei Candrea): – *aflătă (zgăul)* 21_{15} (ind. pf. s. 3); *aflătát-ai (omul)* 75_{3} (ind. pf. c. 2); *(coarne) aflătându* 135_{2} (ger.).

● *Codicele Voroneţean* (v. CV, în *Abr. bibl.*): – *(a se întări) aflătă (şi spunre)* 84r/12 (ind. pr. 3[/imper. 2?]); *aflătă-mi (credinţa ta)* 60v/8 (imper. 2); *voiu aflătá ţie* 60v/9 (ind. viit. 1); *se aflăte (credinţa/ lucrul său)* 54r/13, 63r/11 (conj. pr. 6); *(spre aceasta) aflătáiu-ţi-me, (cum se te...)* 39r/8 (refl. ind. pf. s. 1). După secolul al XVI-lea formele cu ***-rr-*** ***(-r-)*** dispar din textele păstrate.

● Formele cu ***e*** tematic se mai regăsesc în secolul al XVII-lea, izolat, într-o *Propovedanie în ziua lui Lazăr* (considerată bănăţeană de Dana-Mihaela Zamfir): *ca să se arẹte putẹarẹ lui Dumnezeu* (cf. Gaster, *Chrest.* I, p. 137_{27}), *ca să arẹte* (*ibid.*, p. 138_{6}), *să-i arẹte* (*ibid.*, p. 139_{37}), precum şi în două documente moldovenşti: *să aréte înnaintea egumenului* (document emis de Miron Barnovschi, 1626, în DRH, A, XIX/122, p. 152_{22}), *am dzis să-ş aréte drésele* (doc. emis de Vasilie [Lupu], 1635, în DRH, A, XXIII/199, p. 235_{6}), *ap.* Zamfir, 2005, I, p. 235.

Pentru secolul al XVIII-lea dispunem, deocamdată, de o singură atestare a formei cu ***e*** tematic: *Când să aret şi să grăescu...* (Enachi Kogălniceanu, *Stihuri...*, 1777, *ap.* Gaster, *Chrest.*, II, p. 111).

● În secolul XX, paradigma verbului *a arăta* se dovedeşte mai bogată în variante locale orale, înregistrate de ALR, s.n., vol. VII, *Verbul*, în hărţile nr. 1859, 1860 şi 2037. Din acestea se poate constata că ariile de răspândire ale diferitelor forme regionale au o extindere variabilă, fapt care necesită o analiză etimologică specială pentru fiecare caz în parte.

Pentru toate modurile şi timpurile verbului *a arăta* putem deosebi o mică arie s t a b i l ă, perfect o m o g e n ă din punct de vedere morfologic, reprezentată de varianta vestică ***a arâta***, pe care o vom discuta mai jos, restul teritoriului fiind reprezentat de o arie aparent u n i t a r ă, delimitată de formele indicativului prezent 1, 3, 4: ***ar*ă*t***, ***ar*a*tă, ar*ă*tăm*** (cf. h. 1859, 1860).

La ind. prez., pers. 2 sg. (cf. h. 1859), forma ***are*ţ*i*** se află în minoritate ca întindere, în raport cu forma *arăţi/ arăţ*, care predomină în sudul şi vestul Banatului, în jud. Hunedoara, în Oltenia, Muntenia, Moldova, în jud. Bistriţa-Năsăud şi în răsăritul jud. Maramureş. Varianta cu ***e*** tematic ocupă o arie compactă numai în centrul Transilvaniei (punctele 141 – Micăsasa/ Copşa Mică, 157 – Vânători/ Sighişoara, 172 – Arpaşu de Jos/ Victoria, 228 – Topliţa, 235 – Voiniceni/ Târgu Mureş, 250 – Petreştii de Jos/ Turda), apoi o arie restrânsă formată din jud. Satu Mare şi vestul jud. Maramureş (punctele 272 – Boiu Mare/ Baia Mare, 334 – Moftinu Mic/ Carei, 346 – Negreşti-Oaş, 349 – Groşi/ Baia Mare) şi un punct izolat (76 – Chizitău/ Buziaş) din nordul Banatului.

Se poate presupune că, în trecut, aria formei *are*ţ*i* era mai întinsă, prin comparaţie cu aria formei de conj. prez., pers. 3 sg. ***să are*ţ*e*** (cf. h. 2037), aceasta din urmă fiind atestată, în plus faţă de punctele menţionate, în Bucovina (pct. 386 – Marginea/ Rădăuţi), apoi mai spre vest, în Munţii Apuseni (pct. 95 – Scărişoara/ Câmpeni, 102 – Feneş/ Zlatna) şi chiar în Oltenia Subcarpatică (pct. 812 – Grădiştea, la sud de Horezu).

Forma analogică mai nouă a conj. prez., pers. 3 sg.: ***să ar*ă*te*** s-a extins nu numai în aria variantei *să ar**a**te* (cf. Zamfir, *op. cit.*, p. 234), dar şi în aria variantei *să ar**e**te*, acest fenomen putând fi recunoscut după rostirea sunetului intermediar dintre *ắ (ą́)* şi *é (ę́, ę́)*, în Banat-Hunedoara şi nord-vestul Olteniei (punctele 27, 105, 833, 836), în nordul Moldovei (punctele 365, 551), în nord-estul Transilvaniei şi în Maramureş (punctele 219, 253).

În raport cu situaţia actuală, este verosimil să credem că paradigma verbului *a arăta* a avut trei variante f o n e t i c e arhaice, în întregime contaminate semantic: una „sudică” şi „estică”, cu ***á*** *(> **ắ**)* tematic (****ar*a*tare***, cf. *el**a**tare*), alta „centrală” şi „nordică”, cu ***é*** *(> **ắ**)* tematic (***ar(r)e*t*are***, cf. *arr**e**(p)tare, el*ĭ*tare*), iar a treia, „vestică”, cu ***í*** *(> **á**)* tematic (****arr*i*tare***, cf. *el*ĭ*tare, *arreptare*).

● Din punctul de vedere al originii, se poate presupune că formele *ar*ă*t, ar*ă*ţi*, cu *ă* accentuat (< lat. *elatare*), sunt foarte probabil analogice, după modelul formelor cu *ă* neaccentuat: *ar*ă*tăm, ar*ă*taţi, ar*ă*tai, ar*ă*tat* etc., cf. *adăp (adapă, a adăpa* < lat. *adaquare), adăst (adastă, a adăsta* < lat. *adastare), agăţ (agaţă, a agăţa/ acăţa* < lat. **accaptiare)* etc., toate cu *a* etimologic, putându-se invoca, eventual, şi analogia cu verbele *a crăpa* şi *a prăda* (*crăp, crapă*, respectiv *prăd, pradă*), cu *ă* accentuat < *e* (sau *e* < *ae*) latin[27].

[27] Cf. S. Puşcariu, LR, II, *Rostirea*, p. 353; I.-A. Candrea, *Le consonantisme*, p. 72–73.

Forma de ind. şi conj. prez. 1. *arăt* poate proveni atât din lat. *elatare* cât şi din lat. **arreptare*. Dacă *arăt* este analogic după *arătăm* etc. (< *elatare*), el este în acelaşi timp şi rezultatul normal al velarizării lui *r̄* din mai vechiul **arretu* (< **arre(p)tare*), iar *arată* continuă normal atât pe lat. *elatat*, cât şi pe lat. **arre(p)tat*, cu reducerea diftongului *e̯a* din **arre̯ată* la *a*, sub influenţa lui *r̄* forte precedent (cf. Marius Sala, *Contributions*, p. 105). Această remarcabilă convergenţă a avut drept consecinţă dispariţia variantelor mult mai puţin frecvente în dacoromână: *arat(u), *araţi* < lat. *elato, elatas* (*elatare*, cf. *aro, arare*!), respectiv **areată* < lat. *elitat*, încă din perioada preliterară a limbii române.

Formele cu *e* tematic, păstrate regional: *aret, areţi, să aret, să arete (< să are̯ate)* provin în mod normal din lat. *elitare*, dar pentru perioada anterioară secolului al XVII-lea putem presupune că ele ar putea proveni, cel puţin în zonele nordice, şi din formele cu *r̄* (forte) atestate în textele rotacizante: *arretat, arretare*, care cer echivalentele **arreţi, să *arre̯ate*.

● Varianta regională ***a arâta*** – ***arât***, ***arâţi*** (h. 1859), dar şi ***arấtă, arâtắm*** (h. 1860), respectiv ***să arâte*** (h. 2037), cu ***â*** în loc de *ă*, indiferent de poziţia accentului, atestată doar în Crişana şi, izolat, lângă Miercurea-Ciuc (pct. 574), în sudul Moldovei (pct. 605) şi în unele graiuri sudice (cf. DGS, I, p. 37), cu reflexe în varianta istroromână învechită *arâta-vor*, dar absentă din textele literare şi necunoscută în celelalte regiuni nord-dunărene, ar putea fi explicată din punct de vedere f o n e t i c prin fuzionarea foarte timpurie, mai ales în latina din vestul Daciei Superioare, a două dintre etimoanele discutate: lat. ***elitare***[28] şi ***arre(p)tare***, sub o formă regională latină târzie şi apoi românească arhaică: ****arritare***, cf. rom. *a întărâta* < v. rom. *a înterrita* (PH) < lat. *interritare*; rom. *a (s)fărâma* (cf. *sfărimă*, Moxa, *ap.* Zamfir, 2005, I, p. 185) < *fărâmă* < lat. **farrimen*, cf. alb. *thërrime*; rom. *a urî* < v. rom. *urri* (PH) < lat. **horrire* (cf. rom. *urăşte* < v. rom. *urrăşte* (PH) < lat. *horrescit*, cf. alb. *urrej* < lat.); rom. *râu* < v. rom. *rriu* (PH) < lat. *riuus*, într-o arie cunoscută pentru conservatismul ei lingvistic.

Părerea contrară, conform căreia varianta *a arâta* ar putea fi recentă, pare să fie mult mai puţin probabilă, întrucât puţinele atestări ale verbului *a arăta* în texte provenite din Ţara Crişurilor, între secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea, nu sunt deosebit de relevante. Nici presupunerea că *ă* din *arăt* s-ar fi închis recent la *â*, iar această „inovaţie” s-ar fi extins prin analogie la întreaga paradigmă a verbului: *arâtă, să arâte* în loc de *arată, să arate*, nu pare să fie nici ea mai probabilă, deoarece, în privinţa închiderii lui *ă* accentuat la *â*, în acelaşi context fonetic, observăm că nu sunt atestate variante regionale de tipul **îndărất* în loc de *îndărắt* (cf. *înderretu*, în PH). Comparaţia cu unele forme similare, regionale, din paradigma verbului *a dărâma*[29] ar necesita o discuţie aparte despre etimologia acestuia, care însă nu-şi are locul aici.

---

[28] Probabil cu *ī* în acest caz, în loc de *ĭ*, mai ales în zonele vestice ale Daciei Romane. Confuziile privind cantitatea vocalică pot fi întâlnite uneori în latina dunăreană, vezi, de exemplu, lat. pop. **mīhi* (= lat. cl. *mĭhi*) > rom. *mie* (cf. Sala, IELR, p. 39), ori lat. pop. *nutrīcium* (= lat. cl. *nutrīcium*) > rom. *nutreţ* (cf. CDDE, nr. 1264) etc.

[29] Vezi variantele bănăţene (cf. ALR s.n., VII, h. 1883, 1884, pct. 29, 36): *dărắm, dărámă* < lat. *deramare*. Formele majoritare cu ***ấ*** tematic (*dărấm, dărấmă*) cer etimonul ***de(r)imare*** (< lat.

Verbul *a arăta* poate fi, aşa cum am demonstrat până acum, continuatorul românesc al verbelor lat. *ēlātāre* (< *efferre*), *ēlĭtāre* (< *lĭtāre*) şi **arreptāre* (< *arripĕre*), a căror evoluţie convergentă a început în latina dunăreană şi s-a desăvârşit în româna comună. Factorul determinant al acestui fenomen a fost reprezentat de atracţia paronimică din ce în ce mai puternică dintre cele trei verbe latine, amplificată continuu pe măsură ce transformările fonetice normale suferite în evoluţia lor spre română au adâncit apropierea dintre ele în planul expresiei.

Rolul de catalizator al aceluiaşi fenomen, în planul conţinutului, a fost jucat de cvasisinonimia dintre verbele lat. *elatare* şi *elitare*, a căror semantică supletivă (sau completivă) a făcut ca centrul de gravitaţie al celor trei evoluţii fonetice, care stau la originea diferitelor variante lexicale ale acestui verb, să se deplaseze spre una singură dintre ele, anume *a arăta*, cu consecinţa marginalizării până la (sau aproape de) dispariţie a celorlalte forme moştenite: *a areta, arrăta, arreta, arâta.*

Având în vedere existenţa celor trei etimoane latine pentru un singur verb românesc, în mod normal, fenomenul descris de noi ar trebui să fie încadrat în conceptul mai larg al „etimologiei multiple”[30], aşa cum a procedat Al. Graur în legătură cu exemplul reprezentat de verbul *a mesteca* (cf. *mestecă mămăliga cu mestecăul*, dar *mesteci carnea cu dinţii*), provenit din lat. *(*)mixticare* (= **ammixticare*) „a amesteca” şi din lat. *masticare* „a frământa mâncarea în gură” (Al. Graur, *Studii*, 1960, p. 71, *ap.* Marius Sala, IELR, p. 66).

Se mai pot adăuga câteva exemple care se încadrează în aceeaşi tipologie. Mult discutatul verb *a frământa* este rezultatul convergenţei dintre lat. pop. **fragmentare* (< *fragmentum*) şi lat. pop. **frementare* (< *fermentare*), o etimologie nouă, propusă de Iulia Mărgărit (ISE, p. 203–216). „Convergenţa etimologică” este ilustrată foarte sugestiv atunci când este recunoscută existenţa a două verbe *a frământa*, devenite omonime, care au moştenit sensurile ambelor etimoane latine sub o formă „comasată”, astfel încât lasă impresia că am avea de a face cu un singur cuvânt românesc.

Fiind vorba, în discuţia noastră, despre un fenomen de asociere lingvistică destul de rar întâlnit şi practic nedefinit până în prezent, suntem de părere că denumirea sa cea mai potrivită ar trebui să fie aceea de c o n v e r g e n ţ ă e t i m o l o g i c ă, al cărei criteriu fundamental de recunoaştere nu poate fi altul decât identificarea c o n t i n u i t ă ţ i l o r s e m a n t i c e. Acestea ar putea fi detectate, credem, în cazul oricărui cuvânt românesc foarte bogat în înţelesuri (uneori atât de divergente, încât să nu pară posibilă vreo legătură între ele),

---

**dē- + rīma + -āre*, cf. *a (s)fărâma* ← *fărâmă* < lat. **farrimen*, cf. alb. *dërrmoj, thërrmoj*), întrucât închiderea lui *ă* neaccentuat la *â* nu se justifică analogic.

[30] Va trebui să renunţăm însă la denumirea de etimologie multiplă pentru exemplele asemănătoare, întrucât a ea fost folosită mai recent doar în sens restrâns, de Gh. Constantinescu-Dobridor (MDTL, p. 86) şi de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (DŞL, p. 203) între alţii, exclusiv pentru etimoanele „multiple” provenite din „surse” diferite (cf. DEX, s.v.). În majoritatea cazurilor, în etimologia multiplă astfel înţeleasă (anume în etimologia multiplă externă) este implicat de fapt un s i n g u r etimon îndepărtat, un singur cuvânt „călător”, ale cărui forme şi sensuri, mai mult sau mai puţin diferenţiate diacronic, diatopic şi diaglosic, au fost împrumutate în română din cel puţin două limbi diferite.

incluzând şi eventualitatea existenţei unor variante fonetice greu explicabile printr-un singur etimon, pornind şi de la faptul că respectivul cuvânt ar fi înregistrat cu o etimologie considerată „necunoscută” sau „nesigură”.

Termenul pe care îl propunem: „convergenţa etimologică” nu apare consemnat în dicţionarele româneşti de specialitate. Totuşi, ideea convergenţei etimoanelor latine, cu sau fără o contaminare între ele, nu este o noutate, întrucât ea poate fi întâlnită, sporadic, de exemplu în *Albanian Etymological Dictionary* de Vladimir Orel[31] etc., ori este subînţeleasă, de exemplu, în cazul cuvântului *cât (câtă, câţi, câte)*, care, cu multiplele sale valori morfologice, a fost explicat de Sextil Puşcariu ca fiind: „rezultatul a m e s t e c u l u i [*s.n., P.B.*] a trei cuvinte deosebite: lat. *quantus, -a, -um*, lat. *quotus, -a, -um* şi lat.-pop. *cata* (< gr. *κατά*). Amestecul acesta e atât de intim, încât uneori e imposibil a mai deosebi astăzi cele trei cuvinte, care s-au influenţat şi în privinţa formei [...] Atunci când sensul cantitativ predomină, recunoaştem uşor pe lat. *quantus* şi tot astfel când corelativul său e *atât*; când înţelesul lui e distributiv, etimologia lui e lat.-pop. *cata* (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II. § 569); când înţelesul lui este enumerativ şi tot astfel când corelativul său e *tot*, recunoaştem pe lat. *quotus*...” (DA, II/I, fasc. 3, 1928, s.v. *cât, -ă*, p. 195).

În ultimă instanţă, aproape toate tipurile de contaminări lexicale petrecute în faza latină dunăreană a limbii române ar putea fi incluse în conceptul mai larg al convergenţei etimologice, orice contaminare presupunând de obicei interacţiunea dintre două rădăcini apropiate din punct de vedere fonetic şi/sau semantic.

În sfârşit, o specie aparte de convergenţă etimologică poate să includă mai multe etimoane latine sinonime, amestecate, hibridate chiar în lipsa oricărei atracţii paronimice. Acesta este cazul paradigmei verbului rom. *a fi*, din lat. *fiō, fierī* „a fi (făcut)” şi lat. *sum, esse* „a fi, a exista”, ori cazul verbului fr. *aller* „a merge, a umbla, a se duce”, care provine din amestecul convergent al verbelor latine: *ambulō, -āre* „a umbla, a se plimba, a merge” + *vadō, -ere* „a merge, a porni” + *eō, īre* „a merge, a se duce”.

Pe parcursul acestui volum pot fi întâlnite suficiente exemple de cuvinte româneşti provenite din convergenţa etimologică a două sau trei etimoane latine populare, ori latine populare şi autohtone etc.: *abur, a arăta/ areta/ arreta, a băga, beregată/* ir. *biricuată, creţ, a (se) desfăta/ desfăida, a (se) feri, flacără, a lepăda, mălai, a merge, scorbură, strai/ strań, străin/ strien/ striin, ţeapă/ ţep* etc.

A arăta: lat. *ēlātāre (< effĕre)* + lat. *ēlĭtāre (< lĭtāre)* + lat. **arre(p)tāre (< arripĕre)*;

A arreta, arretare: lat. **arre(p)tāre (< arripĕre)*.

[LR, LXV, 2016, nr. 1, p. 3–23.]

[31] (Orel AED, p. 308): „**pajtoj**, aor. *pajtova* ‘to appease, to reconcile, to hire, to engage’ [...] Borrowed from Rom **pāctāre* [...] in vhich derivatives of Lat *pāx* ‘peace’ and *pāciscor* ‘to make a bargain’ have c o n v e r g e d...”

A R Ă T O S

Adjectivul *arătos* pare să fie cel mai vechi derivat al verbului *a areta* (> *a arăta*[2]) < lat. *ēlĭtāre* „a face semne magice”, ţinând seama de înţelesurile sale: „calitatea de a arăta bine (prosper, măreţ sau frumos)” – „chipeş”, „cu o înfăţişare măreaţă”, „impozant”, „cu aspect plăcut”, sensuri care sunt atât de apropiate de cele ale etimonului său cel mai îndepărtat, lat. *lĭtāre:* „(*despre victimă*) a da semne bune”: *victima [...] litavit* (Suetonius, Otho, 8, 3) – animalul adus ca jertfă a dat *semne bune* [*a „arătat” bine!*]; *sacrificio non litante* (Suetonius, Aug. 96, 2) – sacrificiul nedând *semne bune* [animalul sacrificat „*nearătând*” (*bine*), victima nefiind „*arătoasă*”!] etc. (cf. *Thesaurus linguae latinae*, vol. VII, 2, fasc. X, 1987, p. 1511).

Suntem acum de părere că adj. *arătos* provine cel mai probabil din lat. pop. (dun.) ***ēlĭtōsus*** „care se manifestă (în exterior) prin semne bune, care arată bine”, ca derivat verbal al lat. pop. *ēlĭtāre*, cf. lat. cl. *lĭtāre*. Derivatul poate şi trebuie să fie de dată latină (târzie), pentru că numai prin el a fost păstrat nealterat înţelesul cel mai vechi, magico-religios, al verbului simplu lat. *litare* (de unde *ex* + *litare* > *elitare* > *areta*/*arăta*[2]), în timp ce, în toate variantele sale, verbul românesc *a arăta* a pierdut aproape complet sensul său latin iniţial, cel de „a arăta ***bine***”, în lipsa oricărui determinant.

Arătos[32]**: lat. ****ēlĭtōsus* **< *ēlĭtō*, cf. *lĭtō* (****aretos* **> *arătos*, cf. *arăta*).**

[LR, LXV, 2016, nr. 1, p. 19.]

[32] Adjectivul *nearătos*, negativul lui *arătos*, deşi fusese înregistrat împreună cu acesta din urmă, pe baza unui citat ilustrativ, în DA, I/I, s.v., p. 227, a dispărut cu desăvârşire din dicţionarele ulterioare: DI, DLRM, DLR s.n., DEX, DOOM, MDA, DEXI etc.

A R C *E* R

Deşi *arcer* apare la unii autori, de exemplu la Al. Ciorănescu (DER, 434), ca o variantă a cuvântului *arţar*, este evident că avem de a face cu două cuvinte cu totul deosebite semantic şi morfologic: sg. m. *arţar* – pl. *arţari*, sg. n. *arcer* – pl. *arcere*.

Sensul cuvântului *arcer* este acela de „tocilă" sau „piatră de ascuţit". B.P. Hasdeu exemplifică utilizarea acestui cuvânt astfel:

«Costinescu : „*Arcer*, piatra pe care bărbierul ascute bricele".

„Ion pădurariul mi-a istorisit, că Mama-Pădurii şi-au ascuţit dinţii cu *arceriu*, adecă cute pietrificată din a r ţ a r i u, când era să se lupte ea cu Făt-frumos. Din arţariu se fac gialăie sau rendele, coade de topor şi de sapă etc., fiind foarte tare şi alb; acest lemn se pietrifică, după spusa ţăranilor, făcându-se a r c e r i u pentru ascuţit bricele..." (Iconom G. Theodorescu, Galaţi, Mavromolu)» (Hasdeu, *EMR*, p. 1500).

B.P. Hasdeu mai precizează: [sinonimele] „*Arcer*, cute şi gresie nu sunt tot un fel de piatră: cu g r e s i e se ascut coasele ţăranilor; cu c u t e se ascut cuţitele; cu *arcer* se ascut bricele, adecă tăiuşurile cele mai fine."

În completarea celor de mai sus citǎm părerea lui S. Puşcariu (DR, IX, p. 442): „Etimologia [cuvântu]lui ar fi greu de găsit dacă n-am vedea, dintr-o comunicare făcută de Fl. Marian şi publicată în *Dicţionarul Academiei*, că *arcerul* e «un fel de cute făcută din lemn care a stat mai mulţi ani în apă şi apoi s-a pietrificat; se ascut cu dânsa bricele»."

Soluţia propusă de Hasdeu (*loc. cit.*): lat. *acernum* „de/ din arţar" este în mod evident influenţată de etimologia populară *arcer* < (lemn de) *arţar*, aşa cum apare ea în citatul semnat G. Theodorescu (v. *supra*).

Părerea lui Al. Cihac, preluată şi de A. Scriban, DLR: cf. „it. *acciaro* şi *acciarino*: cute de oţel. V. *acioaie*, cp. cu *masat*" (vezi şi Cioranescu DER, 434) nu pare verosimilă, iar ideea lui Al. Ciorănescu conform căreia *arcer* şi *arţar* ar putea proveni din acelaşi etimon este cu totul inacceptabilă, fonetic şi semantic.

Explicaţia oferită de S. Puşcariu (DR, IX, p. 442) porneşte de la echivalenţa dintre numele latinesc al unei specii de stejar: *ilex, -icem* şi numele german al aceluiaşi arbore cu esenţă tare: *Steineiche* „gorun" (compus din *Eiche* „stejar" şi *Stein* „(de) piatră" = stejar cu lemn tare ca piatra): „acest *ilex, -icem*, cu acelaşi sufix instrumental ca în *mâner*, ar fi dat româneşte *ar(e)cer*."

Această ipoteză este contrazisă mai întâi de numărul mare de înţelesuri pe care le primeşte cuvântul german *Stein*, altele decât cel propriu-zis de „piatră", atunci când acesta intră în compunerea unor nume de arbori sau de alte plante, de mamifere, păsări sau peşti etc.: *Steinbuche „*carpen" (*Buche „*fag"), *Steinesche* „frasin mare" (*Esche „*frasin"), *steinalt* „bătrân de tot" (*alt* „bătrân"), *Steinbock* „ţap sălbatic" (*Bock* „ţap"), *Steinflechte* „lichen de stâncă" (*Flechte* „lichen, muşchi"), *Steinhuhn* „potârniche de munte" (*Huhn* „găină"), *Steinkarpfen* „caracudă" (*Karpfen* „crap"), *Steinklette* „scaietele popii" (*Klette* „brusture"), *Steinweichsel „*vişin sălbatic" (*Weichsel(baum)* „vişin") etc. (cf. DG-R, 1989).

Apoi, nici evoluţiile fonetice propuse de S. Puşcariu nu ne conving. Dacă s-ar fi păstrat în română, lat. *īlex, īlĭcem* nu ar fi putut deveni **arece*, întrucât în

poziţie iniţială *ī* latin nu se transformă niciodată într-un *a* românesc, cf. *īlia* > *ie* etc. Chiar şi în cazul în care am lua drept punct de plecare varianta oscă sau umbrică *ēlex, ēlĭce(m)*, cf. it. *elce*, veneţ. *éleze* (REW[3], nr. 4259) sau derivatul lat. *ilĭcĕus*, cf. it. *leccio* (REW[3], nr. 4262), dificultăţile fonetice şi semantice semnalate fac imposibilă derivarea lui *arcer* din lat. *īlex* sau *ēlex* „specia de stejar *Quercus ilex*". De altminteri, lat. *īlex, īlĭcem* s-a păstrat cu acelaşi sens în albaneză: *ilqe* „stejar mediteranean", dar nu şi în română, unde ar fi avut forma **ílce*/ **ílcă*, la fel ca *salce*/ *salcă* şi alb. *shelqe*/ *shelk*/ *shelg* < lat. *salix, salĭcis* „salcie" (cf. Cătălina Vătăşescu, *Vocab.*, 1997, p. 165).

Punctul nostru de plecare îl constituie filiaţia certă dintre toponimul antic roman *Ratiaria*, port pe malul drept al Dunării şi fostă capitală a *Daciei Ripensis*, provincie organizată la sud de Dunăre de către împăratul Aurelian după retragerea legiunilor din Dacia Traiană, pe de o parte, şi numele actual al aceleiaşi localităţi: *Arčăr* în limba bulgară, iar în româneşte *Arcer(-Palanca)*, pe de altă parte. Evoluţia fonetică de la *Ratiaria* la *Arcer*, într-o regiune cu o foarte probabilă permanenţă de vieţuire a populaţiei daco-romane, pune o problemă de principiu: avem de a face cu un fonetism slav sau cu unul specific romanic/ românesc în condiţiile istorice enunţate?

Al. Rosetti observa că tratamentul fonetic al cuvintelor latine pătrunse la o dată mai recentă în slavă „a fost condiţionat de aceiaşi factori care au condiţionat împrumutarea termenilor latini în slava comună, şi anume de faptul că ei au fost pronunţaţi după maniera de a pronunţa a populaţiilor locale" (Rosetti, ILR, p. 558). Din exemplele date de Al. Rosetti (*loc. cit.*): „lat. *palatia* > s.-cr. *polača*, lat. *retiaculum* > s.-cr. *ričăglo*, lat. *statione* > s.-cr. *stačun*", rezultă că grupul latin *ti* este atestat în limbile slave sudice întotdeauna cu *č*, indiferent de locul accentului şi indiferent dacă *ti* era urmat de vocala *a* sau *o*.

Dacă este adevărat că slavii au preluat pronunţarea cu *č* de la populaţia romanică în mijlocul căreia s-au aşezat, ar însemna că evoluţia fonetică de la *Ratiaria* spre forma românească *Arcer* are un foarte probabil caracter romanic, cu excepţia dispariţiei vocalei finale după model slav (v. *supra*, s.-cr. *stačun* în loc de rom. **stăciune*).

Petar Skok (vezi recenzia lui E. Petrovici, în DR, VII, p. 361) propunea evoluţia fonetică: *Ratiaria* > **Răciare*, de unde, în urma contaminării cu *arţar*, ar fi rezultat prototipul romanic preluat de slavii sudici: **Arciare*. Nu credem că metateza sunetelor iniţiale ale formei pe care o considerăm corect reconstruită de P. Skok se poate explica printr-o contaminare paronimică lipsită de orice motivaţie materială cu numele *arţarului*. (Vezi, totuşi, bg. reg. *арчáр* „arţar", Nestorescu, 2002, p. 25.) Pe de altă parte, nu ne convinge nici obiecţia lui E. Petrovici, conform căreia forma intermediară romanică ar fi trebuit sa fie **Răţare* şi nu **Răciare* – cf. *înălţare, brăţară*, pentru motivul arătat mai sus – slavii au preluat pronunţia romanică, iar dacă aceştia ar fi auzit un *ts* în locul lui *č*, ei ar fi împrumutat fără probleme sunetul *ts*, existent şi în limbile slave de sud.

Cuvintele latineşti *ratis* şi *ratiariae* au sensul de „plută" sau chiar de „ponton", iar *ratis* mai era folosit şi cu sensul de „pod plutitor, pod de luntre unite" (Guţu, DL-R, 1983, s.v.). Originea numelui oraşului roman *Ratiaria* ar putea fi

explicată mulţumitor dacă pornim de la premisa că în acest loc exista iniţial un mic port pentru plute şi pontoane de transport fluvial (*Urbs Ratiaria*).

O primă ipoteză privind originea substantivului comun *arcer* „piatră de ascuţit tăişuri fine" s-ar putea baza pe *tradiţia* populară (atestată de Hasdeu, EMR şi în DA) conform căreia *arcerul* este „un fel de *cute* făcută din lemn care a stat mai mulţi ani în apă şi apoi s-a pietrificat". Dacă acceptăm posibilitatea vreunei legături între *concepţia populară* despre fenomenul pietrificării lemnului şi a transformării lui în unealtă de ascuţit, pe de o parte, şi *explicaţia etimologică* a cuvântului *arcer*, pe de altă parte, atunci posibilul său etimon ar fi, cu suficientă probabilitate, lat. (*ligna*) **ratiaria* „lemne (recuperate) *din* plute", de unde ar putea proveni, eventual după modelul lat. *cibus* „hrană, mâncare" / *cibaria* „(raţii de) hrană" / (*vinum*) *cibarium* (adj.) „(vin) de masă" / *cibarium* (s.) „făină proastă" etc., un subst. lat. pop. **ratiarium* „unealtă de ascuţit făcută din trunchiurile de lemn tare care, utilizate pentru construcţia plutelor, au stat multă vreme în apă, până s-au «petrificat».

Adjectivul lat. **ratiarius* poate fi presupus pornind de la numele portului dunărean omonim şi de la substantivul *ratiariae* „un fel de plută", care, deşi substantiv, are forma unui adjectiv feminin plural. În dicţionarul latin-român de G. Guţu nu apare decât substantivul *ratiarius* „plutaş" (întâlnit în *Digesta Iustiniani* – sec. VI p. Chr.).

Din punct de vedere fonetic, trecerea de la *a* la *e* este normală şi relativ târzie (cf. *mâner, oier, liturghiar/ liturghier, vistiar/ vistier* etc.), fiind atestată şi o formă *arciar* (DA, DI), probabil identică semantic cu *arcer*. Evoluţia sunetelor iniţiale, de la numele antic al oraşului la cel contemporan *(Ratiaria > Arcer)*, se poate explica prin proteza timpurie a unui *a*: *a*+**răciariu* (cf. *alămâie, alăută, auă* etc.), cu consecinţa sincopării ulterioare a vocalei neaccentuate *ă*: **arăciariu* > **ar[ă]ciariu* (cf. *ar[ă]dica, dăr[â]ma, făr[â]ma* etc.) > *arcer(iu)*.

În privinţa apariţiei substantivelor neutre, create cu sufixul *-ar/ -er* < lat. *-arium*, cf.: *frunzar* „adăpost făcut *din* (ramuri cu) frunze", *băligar* „grămadă *de* baligi" etc. (v. şi G. Pascu, *Suf.*, p. 84 şi 92–93.).

Faptul că *arcerele* pot fi confecţionate şi din piatra numită *pisoc* (Bucovina, cf. DA) nu afectează relaţia semantică stabilită prin etimologia propusă de noi mai sus. Pentru variantele nordice *alcer(iu), hălcer(iu)*, cf. *ulcior* < *urcior*.

Ipoteza noastră de mai sus poate fi însă foarte uşor contrazisă cu argumentul corect, la nivelul cunoştinţelor de azi, că lemnul, oricât de tare ar fi el, nu se pietrifică stând în apă, chiar dacă se întâmplă uneori să se conserve şi să nu putrezească timp de câteva secole.

Făcând apel la metoda de analiză etimologică *Wörter und Sachen*, vom încerca să înţelegem motivul pentru care ţăranii vedeau în *arcer* un lemn pietrificat. Domnul dr. Bogdan Marinescu, cercetător la Institutul Geologic al României, a avut amabilitatea să ne dea următoarele explicaţii:

1. Lemnul se poate pietrifica în anumite condiţii speciale de mediu, acest proces purtând numele de *silicifiere a lemnului*.
2. Lemnul silicifiat îşi păstrează înfăţişarea iniţială, însă structura sa internă a suferit modificări profunde pe parcursul unor perioade foarte îndelungate de

timp, substanţele organice fiind înlocuite treptat cu siliciu, a cărui granulaţie fină este utilă pentru ascuţirea unor tăişuri fine.

3. Lemnul silicifiat este un mineral mai rar întâlnit decât gresia, de exemplu, iar unul din locurile cunoscute unde acesta se găseşte în mare cantitate este pădurea pietrificată din insula Lesbos (Grecia).

În consecinţă, putem presupune că lemnul silicifiat era un obiect de schimb ce trebuia adus de la mari distanţe şi care putea fi comercializat în cantităţi semnificative doar în marile centrele urbane, din Antichitate până la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Ca o a doua ipoteză, să fi fost oare oraşul Arcer, capitală de provincie până la cucerirea slavă, locul de unde ţăranii latinofoni din apropierea Dunării îşi procurau în prima jumătate a mileniului întâi „pietrele" sau „lemnele" de arcer de care aveau nevoie? Desigur, această ipoteză este condiţionată şi de întrebarea dacă se poate stabili o relaţie între numele obiectului şi cel al locului de proveniență. Astăzi ni se pare normal să bem *murfatlar*, *cotnari* sau *borsec*, să mâncăm *parizer*, *homorod*, *făgăraş* etc. Fenomenul prin care numele unor obiecte de primă necesitate pot să-şi aibă originea în numele localităţii, al regiunii sau al ţării de unde au fost procurate este frecvent în limbile europene, de exemplu în engleză *china* a ajuns să însemne orice serviciu de masă din porţelan etc.

O a treia ipoteză privind etimologia cuvântului *arcer*, care le reuneşte pe primele două şi care ar putea explica în acelaşi timp originea credinţei privind pietrificarea lemnului în apă, ar fi aceea a unei etimologii populare: sintagma *Ratiaria(e) ligna* „lemne de Arcer" să fi fost interpretată ca *ligna *ratiāria* „lemne din plute", o omonimie care ar putea permite acestă contaminare semantică.

Arcer: lat. **ratiārium (lignum)*, cf. *ratis*, cf. *(Colonia) Ratiāria*, cf. bg. *Arčăr*, rom. *Arcer(-Palanca)*.

[LR, 2001/5–6, p. 265–268; 2009/4, p. 469, cf. DELR, I, p. 120.]

A R Ţ *A* R

I

Arţarul (*acer platanoides, acer tartaricum*) are o etimologie controversată şi încă insuficient clarificată.

B.P. Hasdeu relua în *Etymologicum Magnum Romaniae* soluţia propusă de V. Burlă (*Studie filologice*, 1880, p. 137), anume: în loc de lat. cl. *acer*, „o formă latină vulgară a r c e (= span. a r c e) prin sufixul - a r i u m" (Hasdeu, EMR, II, p. 1756–1759). Hasdeu mai aducea în sprijin, după Diez şi Cihac, DEDR (I), forma catalană *ars*. Această soluţie a fost acceptată în 1905 de Sextil Puşcariu cu rezerva: „*scheint* von ACER, durch Mittelstufen *ACRE > * ARCE (sp. arce) + ARIUM entstanden zu sein, vgl. sic. *atssaru*, rom. *atssar*, parm. *atsser*." (Puşcariu, EW, 131, *s.n., P.B.*) Dicţionarele etimologice ulterioare fie că preiau etimologia dată de V. Burlă, de ex. SDEM, fie că o resping: în CDDE şi în CADE cuvântul nu apare printre elementele latine ale limbii române, iar în DEX: „et. nec." (cf. Graur, CREW, p. 86.).

Al. Ciorănescu credea că numele *arţarului* (*acer tartaricum*), cu variantele *(h)arţar(iu), aţar* [?], *arcer* [!] provine „probabil din lat. **arcearius*, care reprezintă mai puţin numele arborelui, *acer* (Puşcariu, *Lat. Ţ u. K*, p. 63, Puşcariu, EW, nr. 131, REW[3] nr. 91, DA), cât mai ales o referire la *arcus* „arc", care se fabrica de obicei din lemnul acestuia..." (Ciorănescu, DER, 434). Apropierea semantică imaginată de Al. Ciorănescu ar avea drept consecinţă că forma **arcearius* ar fi o variantă contaminată a adjectivului *arcuarius* „(lemn etc.) de arcuri", ceea ce pare dificil, mai ales din punct de vedere fonetic.

G. Ivănescu a propus pentru *arţar* o etimologie traco-dacă, prin comparaţie cu germ. *A(l)horn „*arţar" (v. Ivănescu, 1976, p. 327–328 şi Ivănescu, ILR, 1980, p. 260), soluţie reluată de acelaşi autor şi în vol.: H. Mihăescu, *La romanité*.., 1993, p. 315). Contribuţia anterioară a lui G. Ivănescu în privinţa acestui cuvânt (AUT, 1964, p. 260–262) a fost criticată de I.I. Russu în următorii termeni: „exemplele alese la întâmplare de G. Ivănescu şi mai ales „arhetipurile" sale presupuse traco-dace (*arţar* din **ak'ar(n)os*; [...]) nu sunt valabile, inutile pentru etimologia românească şi traco-dacică i.-e." (Russu, EtnR, p. 65).

Trebuie să pornim de la faptul că, în limbile romanice, urmaşii cuvântului latin *acer* sunt nume de arbori înrudiţi cu arţarul, dar diferiţi ca specie: it. *acero* înseamnă „paltin"; sp. *arce* (atestat sub această formă – cu metateză – la o dată relativ recentă, forma mai veche fiind *azre* sau chiar *ázere* – în secolele XV şi XVI, cf. J. Corominas, DCELC. I, p. 251; atestare citată şi de G. Ivănescu, 1976) înseamnă „jugastru", doar fr. *érable* înseamnă „arţar", dar acesta ar proveni dintr-un derivat galoroman târziu – *acerabulus* (REW[3] nr. 93).

În limba latină exista cuvântul *acer crispum* sau *acer non crispum* „arţar cu vine ondulate" sau „arţar care nu are vine ondulate" (Plinius, *apud* Guţu, DL-R). Adj. lat. *crispus „*încreţit, ondulat" era folosit, cu acelaşi sens particular, şi pentru marmura cu vinişoare ondulate. It. *acero*, neînsoţit de determinări particulare, mai păstrează acelaşi sens: „*legno bianco a onde*" (Palazzi, NDLI).

În limba italiană arţarul poartă numele de *acero riccio* sau *platanaria*. Adjectivul *riccio* „creţ”, „cârlionţat”, „buclat” este omofon cu substantivul *riccio* „arici”, „coajă ţepoasă (de castană)”, „cârlionţ”, „buclă” etc. (cf. DIt-R; Prati, VEI; Palazzi, NDLI). Dacă explicaţia etimologică a cuvântului italian este corectă şi adj. *riccio* este înrudit nu numai formal, ci şi semantic cu subst. *riccio* < lat. *ericius*, atunci sensul primar al acestui adjectiv pare să fi fost cel de „ţepos” (pentru acele ariciului) sau de „zbârlit” (pentru păr etc.). Având în vedere acest sens iniţial, alăturarea calificativului *riccio* pe lângă genericul *acero* nu pare să fi fost datorată vreunei asemănări între florile în formă de ciorchine, între fructele înaripate sau dintre oricare alte caracteristici ale arţarului şi nişte bucle sau cârlionţi. După părerea noastră, ar fi mai curând de luat în seamă asemănarea dintre forma zigzagată, încreţită (it. *arricciata*), cu colţuri ascuţite a marginilor frunzelor palmate ale arţarului şi forma zbârlită (it. *arricciata*) a ţepilor ariciului, ceea ce ne sugerează o nouă soluţie privind etimologia cuvântului românesc *arţar.*

Această primă ipoteză pleacă de la asemănarea arătată mai sus (*acer quasi „ericius*” = *acer *ericium*, în latina rustică din Italia, > it. *acero riccio*), care permite imaginarea unei forme populare din latina dunăreană (*acer*) **erici-* + *-arium* (adj. n.) > **er[i]ciarius* (genul masculin fiind ceva obişnuit pentru numele copacilor) > *arţar(iu)*.

Pentru a ilustra raportul dintre denumirea unui arbore şi o caracteristică a acestuia, exemplificăm câteva nume de arbori analizabile, mai vechi sau mai noi în limbă, construite cu sufixul *-ar* > lat. *-arius*: *ghindar* (reg.) „stejar” < lat. *glandarius* „de ghindă” – Puşcariu, EW, nr. 716, CDDE, nr. 741, REW^3 nr. 3774, DA (sau derivat românesc: < *ghindă* + suf. *-ar* – DEX, MDA); *tufar* „specie de stejar cu ramuri dese crescute de la rădăcină” < *tufă*, *oţetar* „arbore ale cărui fructe pot fi folosite la fabricarea oţetului” < *oţet* etc. (cf. DEX).

Dacă analogia cu limba italiană ar putea fi considerată problematică, o a doua ipoteză are în vedere exclusiv numele româneşti ale celor două specii de „*acer*”: *acer campestre* – „jugastru” şi *acer platanoides* – „arţar”. Se admite îndeobşte că *jugastru* provine dintr-un lat. **iugaster* = (*lignum*) **iugastrum* (< *iugum* „jug”), cu sensul: „lemn alb, de esenţă tare, din care se confecţionează jugurile” (cf. Al. Ciorănescu, DER, nr. 4638, H. Mihăescu, *La romanité*, p. 174).

În limba latină, subst. *ericius* avea (în limbajul militar) sensul derivat: „grindă rezistentă prevăzută cu ţepi de fier”, ca armă de apărare sau ca element de fortificaţie pasageră (Caesar, *apud* Guţu, 1983: *erat obiectus portae ericius* „în faţa porţii era pusă de-a curmezişul o grindă cu ţepi de fier”). Este foarte posibil ca numele acestui tip de armă, confecţionată din lemnul tare de arţar, să stea la originea denumirii arborelui: (*lignum*) **ericiarium* „lemn de esenţă tare, din care se confecţionează «aricii»” > **er[i]ciarius* > *arţar(iu)*.

Indiferent care dintre cele două explicaţii etimologice se va dovedi mai apropiată de realitate, evoluţia fonetică de la **er[i]ciarius* la *arţar* este absolut normală, cu *e* lat. iniţial modificat în *a*, ca în *arici*, cu vocala neaccentuată sincopată, ca în formele *amnar* < *amânar*, *ardic* < *ridic/ rădic* sau ca în cuvintele *domn* < lat. *dom[i]nus*, *varză* < lat. *vir[i]dia*, *verde* < lat. *vir[i]dis* etc. şi cu grupul

lat. *ci* + *a* trecut la *ţ*, ca în cuvintele româneşti *ameninţa, aţă, brăţară, gheaţă, încălţa* etc.

Evoluţia fonetică divergentă: *arici* – cu [č] (formă normală, cf. M. Sala, 1970, p. 76), dar *arţar* – cu [ţ] – se explică atât prin sufixare şi prin mutarea accentului, cât şi prin dezetimologizare, prin pierderea relaţiei semantice arhaice dintre cele două cuvinte.

Arţar: lat.ēr(ĭ)ciārius (acer *ērĭciārium)*, cf. *ērīcius*, cf. it. *acero riccio.***

[LR, 2001/5–6, p. 263–265; 2009/4, p. 469, cf. DELR, I, p. 137.]

II

În *Dicţionarul etimologic al limbii române*, I (A–B), 2011, p. 137, soluţia noastră etimologică a fost respinsă, fiind transcrisă greşit: «lat. **eric**e**arius* (< *ericius* „arici”)», în loc de lat. **ēr[i]c**i**ārius* < adj. **ēric**i**ārium (acer)* (< *ēricius*[2]) „al armei de apărare (sau lemn pentru manufacturarea armei) numită *ēricius* [grindă din lemn (de arţar) cu ţepi de fier, în formă de arici]”.

1. Sufixul lat. *-ārius* formează derivate substantivale latine nume de agent: *lignārius* „lemnar, dulgher, tăietor de lemne”, nume ale locului unde se găseşte ceva: *grānārium* „grânar” şi/sau nume colective: *vitiārium* „pepinieră, răsadniţă de viţă de vie” etc. (v. Elena Slave, în ILR, I, 1965, p. 78–80). Adjectivele latine derivate cu sufixul *-ārius* au fost adesea substantivate în limbile romanice: lat *glandārius* „**de** ghindă” > r. *ghindar*, prov. *aglandier*, cat. *glaner* „stejar”, mallorc. *glanera*, occ. *aglandiero* „pădure de stejari” (REW[3], 3774), cf. lat. *vitea* „**de** viţă (de vie)” > r. *viţă (de vie)* etc. Sufixul lat. *-ārius* (> r. *-ar[iu]*) a redevenit productiv pentru numele de plante abia mult mai târziu, de exemplu în derivatele româneşti *tufar* < *tufă*, *oţetar* < *oţet* etc.

Etimonul imaginat de V. Burlă (*St.*, 137, cf. HEM, 1758, PEW, 131), pornind de la o formă cu metatează, cf. v. sp. *arce*, cat. *ars*, derivatul lat. **arce-ārius* nu ar fi putut să aibă iniţial decât o valoare de adjectiv: „**de** arţar”, cf. adj. *glandārius* „**de** ghindă”, rămânând să presupunem că **arceārius* ar fi fost substantivat în limba română în acelaşi mod în care adjectivul a t e s t a t *acereus* „**de** arţar” (dublet al lat. *acernus*) a evoluat în unele dialecte retoromane spre formele substantivate ret. *ažier, ažer, ažé* „arţar” (cf. REW[3], nr. 95).

Cu toate acestea, putem oare să fim siguri că în limba latină s-a mai putut dezvolta, alături de adjectivele atestate *acernus* şi *acereus*, încă un omonim al acestora, neatestat: adj. **arceārius*? Putem oare să avem certitudinea că, dimpotrivă, în limba latină nu a existat, totuşi, adjectivul – ulterior substantivat – *(acer) *ēr[i]ciārium*, dacă luăm ca termen de comparaţie it. *acero riccio* [< lat. pop. **ēricius, -ia, -ium*], care numai acesta are înţelesul de „*Acer platanoides*”, specia românească denumită „arţar”?

Va trebui totuşi să reamintim aici, în plus faţă de cele spuse anterior, faptul că în limba latină sufixul *-ārius* era ataşat în mod normal unor substantive, având funcţia de a construi cu ajutorul său derivate adjectivale (cf. lat. *ratis* „plută” → **ratiārium lignum* „lemn al plutei” > r. *arcer*, v. *supra*) ori derivate substantivale **nume de agent al folosinţei** (cf. lat. *grānārium* „hambar de grâu” > r. *grânar* id., „adăpost pentru păstrarea grâului”, poate şi *ignis* „foc” → *ign(i)ārium* „iască”,

„material de aprins” > r. *amnar*, cf. DELR, I, p. 79). Din această cauză, soluţia alternativă dată de V. Burlă (v. HEM, DA): *arţar* < lat. pop. **arceārius* (lat. pop. **arce* [= *acer*] + suf. *-ārius*) ni se pare mult mai puţin probabilă, pentru că în acest caz sufixul *-ārius* nu construieşte un nume de agent al folosinţei[1], ci numai un eventual adjectiv, care nici acesta nu se poate compara din punct de vedere semantic cu lat. *glandārius* „ghindar” („copacul care produce ghindă”). Pe de altă parte, un lat. pop. **arce* nu poate fi pus în legătură cu lat. *arcus* „arc” (v. Ciorănescu), deoarece lat. *arcus, -ūs* avea aceeaşi formă la genitiv sg. şi la plural (nom. şi ac.).

În sfârşit, numele arţarului pare să fi fost determinat, cel puţin parţial, şi de forma ascuţită (zbârlită ca *ariciul*, cf. fr. *hérissé*) a tăieturilor frunzelor sale. Vezi şi Julius Pokorny, IEW, I, 20: lat. *acer* „arţar” aparţine radicalului i.-e. *a ̂k-*, *a ̂ker-* „ascuţit”.

Un argument suplimentar în favoarea etimologiei *(acer) *ēr[i]ciārium* îl constituie prezenţa în latină a sintagmei *acer crispum* „(lemn de) arţar cu vine, cu ondulaţii” (Plinius). Între lat. *(acer) crispum* „ondulat” şi *(acer) *ēricium* „de arici”, „zbârlit (ca *ariciul*)” etc. (cf. it. *acero riccio*) a existat o veche sinonimie, dovedită de omonimia actuală dintre subst. it. *riccio* „arici” şi adj. it. *riccio* „ondulat, creţ”.

2. Aşa-zisele variante „suspecte” (cf. DA şi DELR) *arcer* şi *arciar* nu sunt altceva decât nişte forme grafice etimologizante: *arcériu* = ѧрцѣрїѡ [arţeáriu], în *Lexiconul Budan*, şi *arciariu* [arţariu], în LM, I, p. 83, cf. p. 22: «ACERU, m., **acer, aceris**, n., unu arbore allu carui nume a degeneratu fórte in limba romana, in câtu a devenitu arciariu.»

Pe lângă formele insuficient explicate *alţier* şi *arcior*, cu adevărat suspectă este însă varianta ***aţar***, care nu apare decât la D. Grecescu (*Conspectul Florei României*, 1898, p. 149) şi la autorii care l-au citat ulterior: «*Acer platanoides* (vulg. *aţar, arţar*)». Suntem de părere că forma *aţar*, care nu este întâlnită nicăieri în textele dialectale româneşti, reprezintă doar transcrierea „modernizată” de către D. Grecescu a cuvântului inexistent *acer*, luat din dicţionarul lui Laurian şi Massim.

3. Pentru aceste motive, trebuie să admitem că paralela făcută în DELR I, p. 137, între formele româneşti *arţar, aţar[?]* şi variantele dialectale siciliene *ázzaru* şi *àrzaru* (cf. LEI, I, 363_{36}) este mai mult decât problematică.

În privinţa sic. *ázzaru*, W. Meyer-Lübke (REW 91) considera că acesta ar proveni din italiană (it. *ácero* > sic. *àttsaru*), spre deosebire de sic. *ağğiru, ağğyaru* etc., care ar fi moştenite direct din lat. *acer*.

Iorgu Iordan (*C̦i şi Ți latineşti în dialectele italiene de sud*, JbRPh, 1922/ *Opere alese*, 1968, p. 45) adăuga o explicaţie fonetică ipotezei din REW: «În unele graiuri din Italia de sud se poate constata tendinţa de a transforma ital. *ce* în *cia*; dacă presupunem că ital. *ácero* ar fi devenit *áciaro* foarte devreme, *-zza-* de astăzi

[1] Un caz oarecum asemănător îl reprezintă numele arborelui înrudit cu arţarul: *jugastru* (*Acer campestre*) < lat. pop. **iugaster* „lemn pentru maufacturarea jugurilor” < lat. *iugum* „jug”. De remarcat că sufixul lat. pop. *-aster* a dobândit, în acest caz, aceeaşi calitate, aceea de a construi un nume de agent al folosinţei.

s-ar putea explica prin analogie: deoarece lat. *-cia-* îi corespunde în siciliană *-zza-*, şi *-cia-* de mai târziu a fost tratat la fel.»

Max Pfister (LEI, I, 1984, p. 363_{36-37}) include formele siciliene *aceru, àciru, àzzaru, àrzaru* printre descendenţii lat. *acer*, **acerus*, asimilaţia vocalică şi metateza (cf. sp. *arce*) fiind invocată doar pentru varianta toscană *áracio*, nu însă şi pentru sic. *àrzaru*. Originea formelor siciliene citate este explicată astfel: «Il tipo ACER/ **acerus* è la base dell'it. *acero* (2.a), irradiato dalla Toscana e dalla lingua nazionale» (p. 366_{21}).

Conform părerilor autorilor citaţi mai sus, formele *ázzaru* şi *àrzaru* ar fi relativ recente în dialectele siciliene, reprezentând adaptări fonetice ale cuvântului toscan (italian literar) *ácero*. Dacă sic. *àrzaru* ar putea fi rezultatul unei evoluţii posterioare fazei latine, este totuşi imposibil să credem că r. *arţar* ar fi şi el un derivat recent cu sufixul *-ar(iu)*, dintr-o rădăcină arhaică românească **arţ-*, care însă nu poate proveni din lat. **arce* = *acer*, deoarece lat. *ce* nu evoluează în dacoromână spre un *ţe*, ci numai spre r. *ce* [ĉe], cf. r. *calce* < lat. *calx, calcem* (PEW, 256) etc.

Deşi avem convingerea că soluţia noastră este cea mai verosimilă, din punct de vedere fonetic şi semantic, etimologia cuvântului ***arţar*** rămâne în continuare nedecisă, ambele soluţii etimologice, ipoteticele adjective substantivate **lat. *arceārius**, respectiv **lat. *ērſi]ciārius**, având în comun doar dezavantajul de a nu putea explica forma siciliană *àrzaru*.

[Cf. LR, L, 2001, nr. 5–6, p. 263–265 şi LR, LXIII, 2014, nr. 1, p. 3–5.]

A (S E) A T E I *A*

I

Înregistrat în MDA ca verb regional, răspândit în Banat (cf. HEM, DA), dar atestat şi în Oltenia (cf. A. Avram[1]), *a (se) ateia* are următoarele sensuri: „a (se) primeni”/ „a (se) îmbrăca în haine curate”[2], respectiv „a se îmbrăca de sărbătoare”, aşa cum rezultă din citatele date în DA: *Petru s-a ateiat de biserică, de Paşti* etc.”[3]; *m-am aceiat de bal* (cf. DA). În plus, în MDA este atestat şi un alt sens al verbului, cel de „a se dezbrăca”, de fapt tot „a se primeni”, „a-şi schimba hainele murdare”, aşa cum rezultă din contextul *atei-te şi te culcă*, consemnat într-un dosar manuscris al DA (DLR s.n.)[4]. Deosebit de interesantă este şi expresia *las' că te aceiu*[5] *eu pe tine* (= „las' că-ţi dau eu ţie”), tradusă nu foarte exact, în DA, prin *mettre (qqn) à la raison, remettre (qqn.) à sa place*. Persoana I de la prezentul indicativului are două forme: *(mă) atei(u)* şi *(mă) ateiez*. Derivatele verbului (cf. DA şi MDA) sunt: adj. *ateiat* 1. „primenit”, 2. „îmbrăcat de sărbătoare”, 3. „dezbrăcat”: *Brâul se poartă la sărbători, când omul e aceiat frumos*[6]; subst. n. *ateiat* (rar) „primenire, ateiere, dezbrăcare” (cf. MDA ms.); subst. verbal *ateiere*; subst. f. *ateieturi* „haine curate, de sărbătoare”: „Aceiat însemnează înschimbat în haine curate sau *aceieturi*”[7].

Originea verbului *a (se) ateia*, rămas în DA şi MDA cu „etimologia necunoscută”, a fost discutată de S. Mangiuca[8], primul care a emis ipoteza comparaţiei cu it. *attillarsi* „se parer, s'orner avec trop d'affectation”. Deşi a fost respinsă de B.P. Hasdeu (HEM, p. 142), întrucât m.-lat. *attitulare*, din care ar fi fost derivat verbul it. *attillare*, nu poate sta la originea românescului *ateiez*, această soluţie a fost reluată de A. Philippide, pe baza unei relaţii posibile cu lat. *tela* „pânză, ţesătură”.[9]

Nesiguranţa în privinţa presupusului etimon comun al verbelor it. *attillare* şi rom. *ateia* se continuă în DA, sub motivul că it. *attillare* şi v. prov. *atilhar, atillar* „par a fi de origine germană”, în timp ce W. Meyer-Lübke (REW, nr. 564) crede că verbele it. *attillare*, pg. *atilar*, prov. *atilhar* ar fi împrumutate din v. fr. (afrz.)

---

[1] Cf. A. Avram, CIE, p. 16, cu trimitere la *Glosar dialectal Oltenia*, Bucureşti, 1967.

[2] Cf. DA, în com. Măidan, jud. Caraş-Severin.

[3] Cf. S. Mangiuca, rev. „Familia”, 1884, p. 67, *ap.* HEM şi DA.

[4] Cf. V. Vîrcol, *Din graiul popular al judeţului Mehedinţi,* în „Noua revistă română”, Bucureşti, 1910, vol. VIII, nr. 3, pag. 85 (informaţii obţinute prin amabilitatea D-rei Monica Busuioc).

[5] Grafiile cu *-ce-* în loc de *-te-*, din sursele citate, aproximează pronunţarea regională bănăţeană a consoanei *t*, devenită o africată prepalatală (*ć*), atunci când este urmată de vocalele *e, i* sau de iot (*-i̯*).

[6] Cf. Liuba-Iana, M, p. 21, *ap.* DA, s.v. *ateiat*.

[7] S. Liuba, Caransebeş, com. Maidan, *ap.* HEM, p. 143–144.

[8] Vezi *supra*, nota nr. 3.

[9] În „Zeitschrift für romanische Philologie” (ZRPh), 1907, B. XXXI: *Rumänische Etymologien*, p. 294–295: „lat. **attillare, *attilliare,* wovon auch it. *attillare,* accomodarsi i vestiti adosso con cura; altprov. *atilhar, atillar* disposer, arranjer, ajuster; prov. *atilha* arranger, parer, attifer; sp. *atildar* ornare, expolire; [...] Aus *attilliare* oder *attiliare* muſste dem rum. Lautwandel gemäſs *ateĭá* [...] entstehen. Das romanische *attillare, attilliare,* welches man gewöhnlich als *attitulare* betrachtet, ist vielleicht mit *tela* Gewebe [> rom. înv./reg. *teară* „pânză, urzeală etc.”] in Beziehung zu setzen.”

atilier, acesta din urmă provenind dintr-un romanic **aptīcŭlare* „herrichten, putzen” [a aranja, a curăţa] (< lat. *aptus*).

Încercarea lui S. Puşcariu[10] de a lega rom. *ateia* de verbul **destiliare* „vor der Reife abfallen” [(despre fructe) a cădea înainte de coacere] etc. (< lat. *stilus* „Stiel” [tulpină, cotor, codiţă a frunzelor sau a fructelor]) şi de a explica apariţia unui **attiliare* „mit Stielen (> Nadeln) heften oder aufputzen” [a prinde cu „ace”[11], a împodobi] printr-o falsă analiză: **des-tiliare* în loc de **de-stil-iare*, împreună cu o schimbare de sufix (cf. *descoperi* – *acoperi*) > **attiliare* > rom. *ateia*, a fost notată de către W. Meyer-Lübke în REW[3], *Nachträge*, p. 806, dar a fost respinsă pe bună dreptate de Al. Graur[12].

Impresionat de amplele *Corrections roumaines au REW* ale lui Al. Graur[13], Leo Spitzer (BL, VI, 1938, p. 235–237) propunea o „etimologie românească” pentru verbul *a ateia*, anume o derivare din substantivul neutru *tei*, care mai are şi semnificaţia de „frânghie, funie făcută din liberul teiului”, rezultând verbul *a (se) ateia*, cu o evoluţie semantică de la „a se încinge cu o funie”, la „a se găti [a se îmbrăca] de sărbătoare”.

După scurta prezentare critică a ipotezelor mai vechi, incluzând şi etimologia propusă de Leo Spitzer (v. *supra*) – care „nu este câtuşi de puţin convingătoare, în ciuda explicaţiilor privitoare la «la couleur de style du verbe»”, Andrei Avram (CIE, 2006, p. 16–18) ne oferă o perspectivă radical schimbată asupra originii verbului *a (se) ateia*. Ţinând seama, mai ales, de aria de răspândire a acestuia, Andrei Avram crede că:

> „la originea verbului se află un substantiv, neatestat, legat etimologic de sb. *halja* ‘haină’ [> sb. *haljina*[14]].”

Originală, ingenioasă şi atractivă la prima vedere, soluţia lui A. Avram porneşte de la presupunerea că:

> „sb. *halja* a devenit în graiurile româneşti din Banat şi din Oltenia, **haie* [= haină], de unde colectivul **hăiet* ([...], ca variantă a lui *hăinet* [„haine

[10] Cf. ZRPh, 1913, B. XXXVII – în *Besprechungen*, [recenzie la REW ed. 1911–1912] p. 112, cu privire la REW nr. 2604.

[11] Este posibil ca S. Puşcariu să se fi lăsat influenţat de soluţia semantică din HEM, p. 143: «A *aceĭà* este „a prinde cu *ace*”, „a spilcui”. Un om *aceĭat* este cineva „tiré à quatre épingles”.» Evoluţia semantică *Stielen* > *Nadeln*, propusă de Puşcariu, anume ca lat. *stilus* „ţepuşă, ţăruş, condei, cotor, codiţă” să fi dobândit şi înţelesul lui *acus*, este ceva improbabil.

[12] În BL, V, 1937, p. 95: „[REW] 2604 N, I ***destiliare*** n’est guère plus probable que ***apticulare*** (564)”.

[13] Recenzie critică, făcută în BL, V, 1937, p. 80–124, de către Al. Graur, ediţiei definitive a REW – în care se remarcă un număr important de contestări ale formelor latineşti reconstruite, în favoarea unor derivări pe teren românesc.

[14] În limba sârbă, *háljina* „rochie, îmbrăcăminte femeiască, haină”, cu pl. *haljine* „haine, aşternuturi” – etimonul românesculuі *haină* – este simţit ca un derivat augmentativ din sb., cr. *halja*, cuvânt sud-slav cu o etimologie controversată. P. Skok (ERHS, I, p. 652–653, s.v. *hâlj*) repinge etimonul persan *χali*, resp. tc. *halı* „covor, carpetă” (Miklosich, Bernecker), întrucât rom. *haină*, cu *i* < sb. *lj*, ar dovedi vechimea cuvântului *haljina*, dinaintea perioadei turceşti. Sunt date spre comparaţie gr. *χλαῖνα*, ionic *χλαίνη* „vêtement de dessus, manteau de laine épais et chaud, couverture” şi lat. *laena* „manta de iarnă”. P. Skok presupune că bg. *halína* şi sb. *háljina* (< mai vechi *haljĭna*) ar putea fi împrumutate direct dintr-un cuvânt balcano-romanic: [*]*halęna*.

multe", „avere la casa omului"]...). Verbul corespunzător lui **hăiet* ar fi **hăieta* sau, după producerea unei metateze – [i̯]...[t] > [t]...[i̯] –, **hăteia* [...]. Transformarea lui **hăteia* în *ateia* nu pune probleme."

Din punct de vedere semantic:

«pentru legătura dintre „haină (în general, nu numai curată sau/şi de bună calitate)" şi „a (se) îmbrăca în haine curate; s'endimancher" cf. *înţoli* „a (se) îmbrăca în haine noi; a se îmbrăca bine, elegant"...»

Să remarcăm (1.) că aproape toate verbele româneşti care exprimă acţiunea de *a (se) îmbrăca*, cu excepţia lui *ateia*, sunt formate cu prefixul *în-* (lat. *in-*), indiferent dacă sunt derivate dintr-un substantiv – obiect de îmbrăcăminte – sau doar dintr-un verb cu înţelesul corespunzător: *îmbrăca, înveşti/ înveşte, veşmânta/ înveşmânta, cotoşma/ încotoşma, încotoşmăni/ încotoşmăna, înfofoli, hăibăra/ înhăibăra, înhăimura, înţoli* etc. Să mai remarcăm (2.) că verbele româneşti care desemnează grija de „a (se) îmbrăca curat, de sărbătoare, cu podoabe" sunt, cu puţinele excepţii[15], verbe de conjugarea a IV-a: *a (se) – dichisi, ferchezui, găti, împodobi, podobi, muchilipsi, pădăi, primeni, puţui, puţului, schili, sclivisi, stoli, stolisi, şucări, tocmi*[16] etc.

Luând în considerare ultima ipoteză citată, ne-am fi aşteptat, mai întâi, contrar celor susţinute de autor, ca verbul să fi fost derivat direct din băn. **haie* „haină" – din acel prezumat împrumut relativ recent, de origină sârbească – şi să fie încadrat, conform modelelor menţionate sub (1) şi (2), mai întâi în conjugarea a IV-a şi cu prefixul *în-*, sub forma **(în)hăi*, eventual şi **(în)hăia*, dacă pornim de la singularul **haie*, sau **(în)hăiura*, de la pluralul **hăiuri*. Un verb *hăi* există însă, cu sensul de „a îndemna vitele", „a goni fiarele la vânătoare" (MDA), ceea ce face ca existenţa unui omonim al său, neatestat, să fie foarte puţin probabilă. Trecând mai departe, desigur, nimic nu ne împiedică să continuăm jocul presupunerilor, spunând că substantivului colectiv *hăinet* i-ar corespunde posibilul derivat regional **hăiet* (< **haie*). O adevărată dificultate, insurmontabilă, după cum se va vedea, apare abia în momentul în care ar trebui să acceptăm că acestui **hăiet* i-ar corespunde un nou derivat, verbul tranzitiv şi reflexiv *a *hăieta*, care ar fi dobândit treptat sensurile lui *ateia*, înainte de a suferi o metateză.

În principiu, din punct de vedere strict fonetic, *-a*, vocala tematică a conjugării I, poate fi ataşată oricărui substantiv, pentru a obţine un derivat verbal: *amanet > amaneta, haită > (în)hăita, clei > încleia* etc.

Ceea ce poate constitui pentru oricine o surpriză este faptul că, în *Dicţionarul invers* al limbii române (1957), nu există n i c i u n derivat verbal de la colectivele de tipul *bănet, blănet, brădet, cârpet, hăinet, mestecănet, tineret, ţolet* etc., nici la conjugarea I şi nici la conjugarea a IV-a.

O paradigmă verbală precum *eu (mă) *hăiét* [cf. *aştept*]/ **hăietez* sau *(mă) *háiet* [cf. *(mă) vaiet*] – *a (se) *hăieta* este la fel de improbabilă şi de neconvingătoare ca şi oricare altă derivare forţată de tipul *eu mă *ţolet / *ţoletez* –

[15] De exemplu: *a (se) – aranja, câştiga, drege, moţa*. Vezi nota următoare.

[16] Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Editura Academiei, 1982, s.v. *împodobi*.

*a se *ţoleta* (< *ţolet!*), în loc de *eu mă înţolesc* (< *ţol*). Singura explicaţie care poate fi găsită, deocamdată, pentru absenţa derivatelor verbale, în cazurile menţionate, este aceea că substantivele colective formate cu sufixul *-ét* reprezintă punctul terminus al unei evoluţii semantice şi fonetice care îşi este suficientă sieşi.

Un alt motiv pentru care credem că etimologia verbului *ateia* ar trebui căutată în altă parte îl reprezintă complexitatea sa semantică. Nu avem motive să-i punem la îndoială sensul implicit de „a (se) dezbrăca", presupus în mod firesc de glosarea „a-şi schimba hainele (murdare)". Utilizarea verbului pare să se dispenseze de necesitatea distingerii înţelesurilor contrare cu ajutorul sufixelor *în-* şi, mai ales, *des-/dez-* (cf. *dezbrăca, dezveşti, descotoşmăni, desfofoli, deshăimura* etc.). De altfel, nici expresia „*las' că te atei(u) eu*" – o ameninţare „contondentă" – nu poate explicată suficient prin sensurile figurate ale verbelor *a îmbrăca (curat, frumos)*, respectiv *a dezbrăca* pe cineva, de ceva.

Revenind la ipoteza lui Leo Spitzer, o derivare românească cu ajutorul prefixului *a-*, pentru verbul *ateia*, nu se justifică suficient, din moment ce însuşi Al. Graur susţine în alte cazuri (*op. cit.*, p. 87), contrar REW^3 nr. 269, 6: «Il est peu probable que *afunda* ait été fait en roumain» sau (*ibidem*, p. 114, cf. REW^3 nr. 8248, 2): «*aşterne* ne vient pas de ***sternere***: c'est un composé, sans doute de date latine». Am văzut că, în română, în câmpul semantic al „îmbrăcării", respectiv în cel al „dezbrăcării", prefixul *a-* este identificabil numai în verbul *ateia*. În schimb, în franceză întâlnim verbele *s'accoutrer* „a se aranja, a se îmbrăca ridicol" (< **acconsuturare* < lat. *consutura*), *s'affubler* „a se îmbrăca bizar, a se deghiza" (< **affibulare* < lat. *fibula*) etc. (DEHF, p. 6, 13); în italiană, *attillare* (v. *supra*), *azzimare* „a (se) dichisi, a (se) aranja" (< **adaestimare* < lat. *aestimare*) etc. (REW, 139); în spaniolă, *aderezar(se)* „a (se) împodobi, a (se) găti" (< **(ad)directiare* < lat. *directus*), *asear(se)* „a pune în ordine, a curăţa, a-şi pune haine curate" (< **assēdare* < lat. *sedes*) etc. (Corominas, DCELC, I, p. 38, 299), toate formate cu prefixul *a(d)-*, în latina târzie.

Etimonul romanic **attiliare*, care ar corespunde perfect din punct de vedere fonetic cu verbul *ateia*, a fost imaginat de Al. Philippide, fiind acceptat apoi şi de S. Puşcariu. Problema rămasă nerezolvată a fost aceea a găsirii cuvântului latin, convenabil din punct de vedere semantic, căruia să-i putem ataşa verbul derivat **attiliare*.

Acest substantiv ar putea fi lat. *tilia* „tei", cu sensul secundar, datorat metonimiei, de *albeţ* (*albuleţ* sau alburn), un ţesut fibros de sub scoarţa *teiului* (sau a ulmului, cf. Guţu, DL-R), din care se extrag *teiele* (< lat. *tiliae*, cu singular neutru refăcut după numele arborelui) „fibrele din scoarţă de tei [mai precis din *albeţ*, din liberul teiului], folosite la legat şi la fabricat sfori, frânghii, rogojini" (cf. MDA).

Principala caracteristică a acestui ţesut interior, al teiului, este culoarea sa albicioasă, care dă impresia de proaspăt, de curat, prin comparaţie cu scoarţa copacului, de o culoare mai închisă, aparent „murdară". Lat. **attiliare* avea ca înţeles, pe de o parte, acţiunea de a „dezbrăca" teiul de scoarţă, prin lovituri cu o unealtă potrivită, iar pe de altă parte, sensul, devenit ulterior dominant, de „a fi îmbrăcat curat", tot prin comparaţie, însă cu noul aspect al trunchiului copacului,

„inima” acestuia fiind învelită cu un ţesut curat şi „primenit”, după înlăturarea scoarţei. Practic, trunchiului de *tei*, decojit, i s-a „schimbat” vechea îmbrăcăminte, el fiind „*ateiat*” cu una nouă şi curată. Astfel credem că au apărut sensurile, aparent ireconciliabile simultan, de „a (se) dezbrăca”, respectiv de „a (se) îmbrăca curat” (care însă ca acţiuni succesive se subsumează activităţii de „a se primeni”!), împreună cu ideea de „a lovi” pe cineva pentru a-i schimba pornirile rele.

Tehnologia primitivă de obţinere a fibrelor din tei, foarte răspândită în trecutul îndepărtat[17], aparţinea industriei casnice din perioada latinei dunărene, dintr-o epocă în care viaţa unor oameni foarte săraci depindea exclusiv de resursele zonelor subcarpatice, unde, printre altele, existau păduri de tei.

Ni se pare firesc ca acelaşi lat. **attiliare* (< *tilia*$_2$) să fie etimonul corect al v. fr. *atilier*[18], respectiv al v. prov. *atilhar*, contrar părerii lui Leo Spitzer, care încerca să derive aceste verbe dintr-un v. fr. *tille* „funie, sfoară, făcută din scoarţa teiului” sau din v. fr. *til* „scoarţa teiului”, în ciuda unor evidente dificultăţi formale şi semantice, semnalate în parte de însuşi autorul articolului citat.

A (se)ateia: lat. *_attĭliare_ < _ad_ + _tĭlia_$_2$ „alburn (cu fibrele lemnoase de uz casnic)”.

[LR, LVI, 2007, nr. 4, p. 400–405; LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 469.]

II

ATEI*A*. Vb. (Banat, Oltenia) {[pron. băn.: *aćei*a]} „a se îmbrăca de sărbătoare – se vêtir de fête” {şi „a (se) primeni, a (se) dezbrăca; a aranja, a pune în ordine (pe cineva)”} 1884.

Etimologie controversată. De reţinut, mai mult sub beneficiu de inventar:

♦ {lat. pop. **attiliare* „a curăţa/ dezbrăca teiul de scoarţă pentru a ajunge la alburn → a folosi fibrele albe, curate ale alburnului (liberului) teiului” < lat. *ad-* şi *tilia*$_2$ „alburn”, cf. v. fr. *atilier* şi v. prov. *atilhar* „arranger, disposer, parer” (< lat. *tilia*$_2$), [cf. fr. *habiller* „a îmbrăca” < v. fr. *abiller* „préparer (un tronc d’arbre)” < gall. **bilia* „trunchi de copac”] P. Boerescu, LR, 56, 2007, 4, 400–405;}

// ♦ Lat. **aptabiliare* < lat. *aptabilis* „folositor, utilizabil, destoinic” (*Thes. l. lat.*, 2, 323), cf. lat. *apto* „aptum facio, paro, instruo – a potrivi, a aranja, a ajusta, a pregăti etc.” (*ibid.*, 326). Lat. **aptabiliare* > **atăeĭa* > *ateĭa* (*-pt-* > *-t-* înainte de accent[!], cf. S. Puşcariu, DR, 1, 1920–1921, 425) **P. Skok**, ZRPh, 50, 1930, 265, etim. acceptată de L. Tamás, AECO, 2, 1936, 313 (n. 113), cf. Al. Rosetti, ILR, 1986, 221. ♦ V. fr. ***(s’)atillier*** „arranger, ajuster, (se) parer”, v. prov. ***atilhar*** „arranger, disposer, ajuster, parer” < lat. **aptīcŭlāre* „a aranja, a găti, a curăţa” (< lat. *aptus*) REW^3 564, FEW 25/135, 1970, 60.

// ♦ Cf. it. ***attillar****si* „a se îmbrăca cu grijă, a se aranja, a se găti, a se dichisi” S. Mangiuca, „Familia”, 1884, 67; ♦ cf. v. prov. *atilhar,* cf. lat. *tela* „teară, ţesătură,

[17] O dovadă indirectă a acestei răspândiri o constituie păstrarea în limbă a nenumăratelor expresii figurate în care apare *teiul*, mai ales cu sensul său utilitar: *a lega două în tei* „a reuşi să adune ceva avere”; *a găsi tei de curmei* „a găsi pretexte”; *a lega tei de curmei* „a fi sărac”; *a face din tei curmei* „a încerca toate mijloacele”; *a juca pe tei belit* „a fi pus pe stricăciuni”; *a mai lungi cuiva teiele* „a păsui pe cineva” etc. (cf. DLR s.n., MDA).

[18] Cf. *atillier* „arranger, disposer, parer”, în BL, VI, 1938, p. 236.

urzeală” Al. Philippide, ZRPh, 31, 1907, 294; ♦ lat. **attiliare* „a prinde cu „ace” (= lat. *stilus*), „a împodobi”, prin falsă analiză ← lat. **dēstiliāre* (< *stilus* „tulpină, tijă etc.”) S. Puscariu, ZRPh, 37, 1913, 112, cf. REW[3] *Nachträge* 2604, p. 806; ♦ etim. lat. **aptīcŭlāre* şi **dēstiliāre* > r. *ateia*, respinse de Al. Graur, BL, 5, 1937, 95.

// ♦ Lat. **atteuiare* < lat. *ad-* + gepid. **tēwjan*, cf. gotic. *ga-tēwjan* „a pune în ordine, a aranja”, cf. cat. *cavall* ***ateviat*** „*equus phaleratus* – cal cu harnaşamentul bogat împodobit” C. Diculescu, ZRPh., 49, 1929, 405 (21), E. Gamillscheg, *Romania Germanica*, 1935, 2, 294, A. Poruciuc, „The Journal of Indo-European Studies”, 39, 2011, 3–4, 355–361, cf. J. Coromines, DECLLC, I, s.v. *ataviar* „a (se) aranja, a (se) găti, a (se) dichisi”; ♦ etim. gepid. (= got.) **tēwjan* > r. *ateia*, respinsă de P. Skok, ZRPh, 50, 1930, 265 şi de L. Tamás, AECO, 2, 1936, 313 (n. 113), cf. Al. Rosetti, ILR, 1986, 221.

// ♦ Rom. **hăteia* (← **hăiet* ← **haie* < srb. *halja* „haină”) A. Avram, CIE, 16–18; etim. acceptată de DELR, 1, 151; obiecţii: P. Boerescu, LR, 56, 2007, 4, 402–403.

// ♦ *Aceia* (= *ateia*) ← pl. *ace*, cf. fr. *épinglé*, cf. „a se pune la patru ace”, HEM, 1, 142–143; // ♦ *ateia* ← *tei*, *teie* „frânghii, funii etc. făcute din liberul teiului”, cf. fr. *tille* „curmei de tei” L. Spitzer, BL, 6, 1938, 235–237; // ♦ *ateia* ← *înt'eia*/ *înćeia*, variante reg. ale vb. *încheia* (comunicare acad. Gr. Brâncuş). // ♦ Et. nec. DA, CDER 505, MDA.

[Extras din art. *Completări la Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR), Volumul I (A–B)*, în LR, LXII, 2013, nr. 4, p. 426. Vezi *infra*, Capitolul 8, nota nr. 1.]

III

Aşa cum am arătat în secţiunea publicată anterior, controversa în jurul etimologiei verbului *a ateia* a rămas nerezolvată. DELR, I, p. 151 a optat pentru soluţia lui Andrei Avram (unul dintre redactorii responsabili ai dicţionarului), fără să fie luate în seamă criticile noastre. Derivarea propusă de acest autor: de la srb. *halja* „haină” la **hăiet* „mulţime de haine” (cuvânt românesc inexistent) şi apoi la *ateia* „a se îmbrăca de sărbătoare”, dar şi „a (se) primeni, a (se) dezbrăca; a aranja, a pune în ordine (pe cineva)” este imposibilă din punct de vedere morfologic şi vizibil insuficientă din punct de vedere semantic. Cu excepţia etimologiei date de noi, ca îmbunătăţire a celei anterioare a lui L. Spitzer, celelalte soluţii enumerate mai sus nu sunt verosimile şi nu ne pot convinge. Lat. **aptabiliare* (P. Skok) se loveşte în primul rând de dificultatea dispariţiei lui *p* din grupul *pt* (cf. r. *săptămână* < lat. *septimana* etc.). Lat. **dēstiliāre* (< *stilus* „tulpină, tijă”, S. Puşcariu; REW[3]) fusese respins de Al. Graur din motive pe care nu le mai reluăm. Verbul gotic. *gatēwjan* „a pune în ordine, a aranja”, cf. v. engl. *tâwian* id. (C. Diculescu, E. Gamillscheg, A. Poruciuc) ar fi oarecum potrivit ca semantism, dar derivarea sa pe teren românesc (afereza lui *ga-*, înlocuit cu lat. *ad-*) este prea puţin credibilă, chiar dacă putem accepta existenţa unor împrumuturi vechi germanice în limba română.

Ceea ce nu s-a discutat suficient până acum este asemănarea dintre verbul r. *a ateia*, împreună cu corespondentul său v. fr. *atilier*, şi verbul fr. *(s')habiller* „a

(se) îmbrăca". Conform CNRTL (ATILF)[19], verbul francez atestat iniţial sub forma *s'abiller* (cca 1200) avea înţelesul de „a se pregăti", „a se găti", fiind derivat dintr-un cuvânt latin medieval de origine galică: *bille* „trunchi de copac" < **bilia*, cf. irl. *bile* idem. V.fr. *abiller* însemna „préparer une bille", a pregăti un trunchi de copac tăiat, îndepărtând scoarţa, extragând liberul (alburnul) şi prelucrând lemnul sub diverse forme. Abia la începutul sec. al XV-lea *s'abiller* dobândeşte sensul actual de „a se îmbrăca". Pe de altă parte, importanţa fibrelor extrase din alburnul copacilor în societăţile rurale arhaice este dovedită şi de verbul fr. *bâtir* „a construi", care avea iniţial înţelesul de „a însăila părţile unui veşmânt" şi care provine din francicul **bastjan* „a prelucra scoarţa", „a lega cu sfoară făcută din fibrele alburnului", din **basta* „alburn", „fibră lemnoasă" sau „fir gros de cânepă".

Prin comparaţie, nu vedem care ar fi motivul pentru care vb. r. *a ateia* nu ar putea proveni din lat. *ad-* şi *tilia*$_2$ „alburnul teiului, ulmului etc.", conform demonstraţiei noastre (v. *supra*, **I**).

[**Addenda**, 2015.]

[19] Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, *Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française* (*online*: www.cnrtl.fr./etymologie/).

A BĂGA

I

Originea acestui cuvânt atât de uzitat, existent şi în dialectele sud-dunărene, a fost şi a rămas până în prezent enigmatică şi extrem de controversată.

Rom. *a băga* are ca echivalente romanice pe it. *introdurre, mettere, far entrare, ficcare* etc.; fr. *mettre (dedans), fourrer, introduire, ficher, impliquer* etc.; sp. *meter, hincar, echar* etc. De remarcat că, în româna actuală, verbele latine *mittere* şi *figere* (*figicare*) nu s-au păstrat decât indirect, prin lat. *tramittere* „a trimite" şi *infigere* „a înfige". Spre deosebire de situaţia din limbile romanice occidentale, locul acestor verbe în sistemul limbii române este ocupat, pentru acelaşi semantism, alături de verbul *ponere* > *a pune*, doar de verbul *a băga* (cf. Giuglea, DR, II, p. 362–379; 1983, p. 76–90).

Soluţiile etimologice mai vechi se pot clasifica după un criteriu *semantic* deosebit de important din punctul nostru de vedere, anume: existenţa sau nonexistenţa unui *raport originar* dintre acţiunea de *a băga* şi locul („recipientul") efectuării acţiunii.

Astfel, se poate constata că mai întâi au fost avute în vedere verbele care *nu* precizează locul acţiunii. Le redăm după I.I Russu (EtnR, p. 262–263): lat. *pangere, pagere* „a înfige, a îndesa, a stabili, a pune" (LaurM, *Gloss.*, p. 42); lat. rustic *vadare* „faire aller en avant", cauzativ, cf. *vadere* „aller en avant" (Hasdeu, EMR, III, p. 2334); gr. *βάζω*, *βάνω*, *βάλλω* („a pune" – Cihac, DÉDR, II, p. 638); (cf.) alb. gheg *baĭg* „fero" („a purta, a duce" etc. – Miklosich, SlElR, p. 8; criticat de Philippide, OR, II, p. 697) [cf. alb. (reg.) *baj*, ap. Çabej, SE, II, p. 131]; cf. bg. *băkam „*fourrer, glisser" (Pascu, ArR, X, 1926) [v. şi bg. *păham „*a băga, a vârî"]; cf. v. sl. *badati* „a găuri" (Scriban, DLR, p. 145) etc.

O altă serie de soluţii etimologice se întemeiază pe convingerea că verbul poate fi derivat din cuvinte care reprezintă *locul* unde se poate băga ceva. Citărm câteva exemple din repertoriul dat de I.I. Russu (l.c.): „cf. fr. *bagage* (G. Meyer, IF, VI 1896, p. 115–116, [acceptat de Rohlfs, *Differenzierung*, 29 – apud Ciorănescu, DER, 595: romanic **bag* > prov. *baga*, de unde fr. *bague, bagage*]); v. germ *bauga* „inel" („fiare, lanţuri" – Giuglea, DR II, p. 372–379); **baga* „Schlauch" („burduf" – Meyer-L. REW^3 880) etc.

Alături de etimologiile latine, greceşti, romanice, germanice sau slave, pe care le-am enumerat parţial, s-a impus ideea că verbul *a băga* ar putea proveni din substratul autohton (Fr. Miklosich, H. Tiktin, S. Puşcariu, G. Reichenkron, I.I. Russu, Gr. Brâncuş, H. Mihăescu etc.), fără să i se poată descoperi însă o înrudire verosimilă cu vreun cuvânt albanez sau cu vreo rădăcină indo-europeană plauzibilă, caz rar întâlnit în cercetarea etimologică şi care invită la reflecţie.

Mai recent, încercările de elucidare a originii verbului *a băga* s-au îndreptat din nou spre limba latină. Soluţia oferită de Al. Ciorănescu, acceptată şi de SDEM, anume lat. *bīgāre* „a înjuga, a înhăma" (< *bīga „*car cu doi cai" – Cioranescu, DER, 595), cu un semantism neconvingător, a fost pe drept criticată de Andrei Avram pentru imposibilitatea evoluţiei fonetice a lui [ī] latin, din prima silabă a

etimonului *bīgāre*, la [ă] românesc. Chiar dacă am presupune o neobişnuită trecere de la [ī] la [ĭ] sau [ē], într-un **bĭgo* sau **bēgo*, la prezentul indicativului acestui verb, astfel reconstruit, nu poate rezulta în limba română decât: **băg*, **begi*, **bagă*, prin analogie cu verbele româneşti în a căror rădăcină, după labialele [*b*] sau [*v*], întâlnim un [ă] corespunzător lui [ĭ] sau [ē] latin: *îmbăt, învăţ, vărs* etc. (cf. Lambrior, 1878; 1976, p. 29).

Andrei Avram susţine o altă soluţie privind originea *latină* a verbului *a băga*, având ca punct de plecare trei fenomene fonetice: tendinţa spre sonorizare a velarei surde iniţiale din bogata familie românească a lat. *cavus* (subst. şi adj.), frecvenţa metatezei în limba română (de ex. *văgăună – găvăună*) şi transformarea lat. *u* (= [u̯]) iniţial prevocalic în [b] (de ex. *băşică, bătrân*). Este invocat şi un fenomen privitor la derivare, anume existenţa unui mare număr de cuvinte cu două variante, cu şi fără prefixul *în-* (de exemplu *bucura – îmbucura*). Evoluţia propusă este următoarea: lat. *caua* „groapă” > **gaua* > **uaga* > **baga* „groapă” [!] > **imbagare* > **bagare*, iniţial: „a îngropa” (Avram, NCE, 2001, p. 36-43).

Avem de a face însă cu o succesiune neverosimilă de forme *neatestate* care nu au lăsat urmaşi în nicio limbă romanică, iar din această cauză cele mai multe evoluţii fonetice propuse, deşi sunt posibile, nu sunt în acelaşi timp şi probabile, neavând necesarul suport lingvistic real.

Într-un plan secund al demonstraţiei lui Andrei Avram apar şi două argumente de ordin semantic: a) lat. **bagare* „a îngropa” ar fi dobândit sensul general de „a băga”, în mod asemănător etimonului panromanic *carricare* „a pune în car”, din care derivă rom. *a încărca* şi celelalte cuvinte romanice care atestă aceeaşi extindere a sensului iniţial, iar b) presupusele variante coexistente **imbagare* şi **bagare* ar fi avut acelaşi sens, «în care este inclusă ideea de „interioritate”».

Primul argument nu convinge, deoarece nici în domeniul *romanic* şi nici în limbile *slave* învecinate nu sunt atestate apropieri formale semnificative între verbele care exprimă acţiunea de a „băga” şi termenii echivalenţi cu sensul de „groapă”, „scobitură”, „gaură” etc. Este adevărat că germ. *graben* „a săpa (o groapă etc.)” are şi sensul secundar de „a băga”, „a îndesa”. De asemenea, gr. *χώνω* „a vârî, a băga” are ca derivat verbul *παραχώνω* „a îngropa”. Aceste relaţii nu sunt însă relevante pentru limba română.

Apoi, ideea de „interioritate” este mult mai complexă decât pare. „Interioritatea” la care se raportează acţiunea exprimată de unele din verbele exemplificate de Andrei Avram este inclusă formal în corpul acestora, acţiunea fiind precis definită şi determinată de locul sau de „interiorul” referenţial. Verbul *a îngropa*, de exemplu, se referă la un interior clar precizat – *groapa*, care este întotdeauna recognoscibil, fie că e vorba de „a îngropa via”, fie că apare în expresii ca: „să-l îngrop dacă-l ştiu cine-i!” (cf. Tiktin, DRG).

Spre deosebire de rom. *a îngropa*, *a îmbuca*, *a îngăura* etc., respectiv de lat. *invaginare* etc. şi de presupusul etimon lat. **imbagare*, caracteristica verbului *a băga* este aceea că nu conţine în sine determinarea interiorităţii. „Recipientul”, „locul” acţiunii de a *a băga* este cât se poate de indiferent şi exterior raportat la

verb. Reluând exemplele date de Andrei Avram, dacă este corect să spunem că „încarc fânul în car", nu putem însă să spunem: „îl îngrop în groapă" şi cu atât mai puţin „îmbuc în gură", decât cel mult atunci când „recipientele" trebuie diferenţiate neapărat – „îl îngrop în groapa altuia" etc., dovadă că aceste verbe conţin efectiv ideea precisă de interioritate. Dimpotrivă, „a băga pe cineva în groapă" sau „a băga aţa în ac, mâncarea în gură, inelul pe deget" (şi nu „degetul în inel" – v. Giuglea!) etc. nu implică niciodată un anumit loc sau un „recipient" preferenţial. Se poate *băga* orice oriunde, similar acţiunii de a *intra* oriunde. Din punct de vedere semantic, alegerea cuvântului lat. *cava* „gaură, groapă" ca etimon îndepărtat al verbului *a băga* este îndoielnică, în aceeaşi măsură în care, din principiu, nu ne conving lat. *biga* (Ciorănescu), v. germ. *bauga* „inel" (Giuglea), romanicul **baga* „burduf" (Meyer-Lübke) – ultima soluţie totuşi acceptabilă din punct de vedere fonetic, dar şi ea neatestată! etc.

Pentru evoluţia sensurilor, preferăm explicaţiile lui B.P. Hasdeu (Hasdeu, EMR, ed. 1976, III, p. 83 şi urm.) care nu au fost suficient luate în seamă până acum:

„*Bag* exprimă în modul cel mai general, sub raportul moral ca şi cel material, noţiunea de „faire entrer" şi este în antiteză cu s c o t, al cărui înţeles fundamental e de asemenea cauzativ: „faire sortir". [...] Tocmai din cauza acestui înţeles fundamental, *bag* se construieşte mai cu samă cu î n şi apoi pe a doua linie cu l a, adecă cu „in" şi „ad", cele două prepoziţiuni ale verbilor de mergere." (p. 85)

Observaţia lui Hasdeu este esenţială. Verbul *a băga* aparţine din punct de vedere semantic şi funcţional categoriei verbelor care exprimă o *mişcare*, analogă – la modul cel mai general – cu *mersul omului*. În consecinţă, soluţia pe care o alegem trebuie să se înscrie cu necesitate în această categorie de verbe.

Acceptând ca evident faptul că singurul etimon corect din punct de vedere fonetic al verbului *a băga* este, aşa cum au arătat H. Tiktin (DRG, I, p. 143), S. Puşcariu (DR. V, p. 902), I.I. Russu (EtnR, 1981, p. 263) şi A. Avram (NCE, 2001, p. 36-43) un arhaic **vag-āre/ *bag-āre*, varianta cu *v* iniţial fiind în egală măsură acceptabilă şi concordantă cu evoluţiile fonetice ale limbii române, propunem revenirea la soluţia dată de *Lexiconul de la Buda*: „*bag* a obsoleto *vagio*, unde et *vagina*", cu observaţia că avem aici de a face în mod cert cu un *lapsus calami* sau cu o greşeală de tipar: „*vagio*" în loc de „*vago*". În dicţionarele limbii latine nu există niciun verb învechit *vagiō*, ci numai *vagō, vagāre*, formă latină arhaică pentru *vagor, vagāri*.

Sensurile verbului lat. *vagō* sunt: „a rătăci", „a fi agitat de vânt", „a ondula". Lat. *vagor* înseamnă, printre altele, „a merge încoace şi încolo", „a se mişca" (despre astre) *vagantes stellae*; *luna iisdem spatiis vagatur* [ca şi soarele], iar adverbul *vagē* precizează sensul mişcării: „încoace şi încolo", „într-o parte şi în alta" (Guţu, DL-R).

Singurul cuvânt din aria romanică occidentală căruia i se atribuie în mod cert o descendenţă directă din lat. *vagare* ar fi doar *vaiier*, din vechea franceză (cf. REW[3], nr. 9121a), cu unele evoluţii semantice interesante (cf. Wartburg, FEW, XIV, Lief. 56, p. 120: *aler vajant „*déborder" (fleuve), cca 1150, *vaier/ vajer/ aler vaiant* „faire des incursions militaires" (= *a intra în* teritoriul duşman), dar şi cu sensul clasic: „errer à l'aventure" – sfârşitul sec. XII). Şi mai interesant este

exemplul dat de W.v. Wartburg (l.c.): varianta v. fr. *vaguer „*se deplacer au hasard (d'une *partie du corps – s.n., P.B.*)" – v., de asemenea, comparaţia cu v. germ. (ahd.) *wagon* „in Bewegung sein".

Lat. *vagāri* s-a păstrat şi în greaca bizantină, tot ca termen din jargonul militar: *βαγεύειν*, dar cu un sens mult mai apropiat de cel clasic: „vadrouiller, vagabonder, sans billet de permission" (Mihăescu, 1993, p. 404)

Dacă între rom. *bag, a băga* şi lat. *vagō, vagāre* există o perfectă corespondenţă fonetică, dificultăţile evoluţiei semantice de la lat. *vagāre/ vagāri* la rom. *a băga* necesită o analiză atentă. Aparent, între lat. *vagāre/ vagāri* şi rom. *a băga* n-ar exista nicio înrudire, din cauza semantismului mult diferit. Nu trebuie să uităm însă că multe verbe latine au avut o evoluţie semantică surprinzătoare, atât în română cât şi în spaniolă, franceză sau albaneză. Lat. *plicāre* „a îndoi", „a înfăşura", a ajuns să însemne în română „a pleca", iar în spaniolă „a sosi" – *llegar*. Lat. *mergere* „a afunda", „a scufunda" şi-a schimbat sensul în evoluţia spre română în „a merge", iar în albaneză aceluiaşi etimon îi corespunde *mërgoj* „a îndepărta", „a exila"; lat. *mittere* „a trimite", „a arunca" etc. a dat în franceză *mettre* „a pune"; lat. *extricāre „*a desface, a descurca" a evoluat semantic în română la „a strica" etc.

Analogia imaginată, pare-se, de către autorii *Lexiconului Budan*, preluată apoi şi de către S. Puşcariu (DR, V, p. 902), are cu multă probabilitate ca model înrudirea dovedită a verbului fr. *fourrer* „a băga", „a introduce" etc. cu subst. fr. *fourreau* „teacă" (a unei săbii etc.). Acest model a fost extins şi la posibila pereche echivalentă a unui lat. **vago, -are* cu sensul presupus de „a introduce" şi lat. *vāgīna*, termen panromanic cu excepţia românei pentru „teacă" (Guţu, DL-R: *gladium in vaginam recondere* „a băga, a vârî din nou sabia în teacă", *gladium e vagina educere* „a scoate sabia din teacă").

Împotriva analogiei invocate aici s-ar putea aduce argumentul că, în franceză, atât *fourrer* cât şi *fourreau* provin dintr-un germanic (francic) *fōdr* cu sensul de „căptuşeală" (REW[3], 3405 a: „Futter"; Wartburg, FEW, vol. 3, p. 672–674), iar sensul „a băga" (atestat în sec. XV) al vb. fr. *fourrer* este mult mai recent decât cel de „a căptuşi" şi este specific francez, întrucât nu se regăseşte între sensurile verbului înrudit spaniol *forrar*. Pe de altă parte, în latina dunăreană, *vagina* „teacă", „păstaie" a fost înlocuit la o dată relativ veche cu termenul latin de origine greacă *theca* „înveliş", „capac", „cutiuţă", dar şi „teacă", ceea ce face mai puţin probabilă înrudirea în sincronie dintre presupusul **vago* „a băga" şi *vagina „*teacă". Nu este probabilă nici derivarea arhaică propusă de S. Puşcariu a termenului lat. *vagina* „teacă" dintr-un **vago,* prin analogie cu *ruo – ruina*, situaţie în care **vago* „a băga?" ar fi dispărut din cauza omonimiei cu celălalt *vago(r)* „a umbla încoace şi încolo" etc. (DR, V, p. 902, cf. Walde, LEW, II, p. 725). S. Puşcariu a abandonat apoi cu totul ipoteza originii latine a verbului *a băga*, considerându-l autohton (LR. I, p. 176), ţinând probabil seama şi de faptul că lat. *vāgīna* nu are încă o etimologie cunoscută. (Vezi, mai recent, Ernout–Meillet, DÉLL, s.v., în care este pusă la îndoială existenţa unei rădăcini i.-e. **u̯āĝ-*, propusă anterior de Walde–Pokorny, I, p. 214.)

În ciuda tuturor acestor posibile obiecţii, credem că relaţia semantică între lat. *vagāri/ vagāre* (cu sensul generic de „a se mişca încoace şi încolo" – de cele

mai multe ori „înainte şi înapoi”, devenit apoi verb tranzitiv) şi lat. *thēca* „teaca” (unei săbii etc.) este firească, deoarece acestei relaţii îi este specifică mişcarea alternativă de a băga şi a scoate sabia din teacă, cu o restrângere de sens ulterioară doar la mişcarea de a băga sabia în teacă. Ipoteza noastră s-ar mai putea sprijini şi pe probabilitatea apartenenţei lat. *vagō, vagāre* la jargonul militar al armatei romane, jargon căruia îi aparţin cel puţin parţial alte verbe precum **invitiāre* „a învăţa”, *plicāre* „a pleca” etc.

Alături de această primă ipoteză, trebuie să ţinem seama de complexitatea semantică a verbului românesc, care include în plus faţă de sensurile curente date de dicţionare, o puternică conotaţie sexuală. Exemplificăm această situaţie pentru verbul francez *ficher „*a înfige (bătând)” etc., a cărui utilizare eufemistică cu sensul lui *foutre* i-a modificat paradigma verbală, având participiul trecut refăcut, *fichu, -e*, adăugându-i şi o formă hibridă de infinitiv, în interjecţia *fichtre!* De asemenea, mai putem aminti sensul derivat (obscen) al verbului fr. *(se) branler* „a (se) clătina”, „a oscila”, „a (se) mişca”, verb al cărui etimon îndepărtat este v. fr. *brand* „spadă”.

Cel mai important ni se pare exemplul verbului albanez *fut/ fus, (futem)* „a (se) băga”, împrumutat probabil din latină (Puşcariu, EW; CDDE etc.; vezi şi părerea contrarie a lui V. Orel, EAD: *fus* aor. *futa*: „From PAlb *sputja,* a form with *s* mobile etymologically related to Lat *putō* ‘to trim, to prune’ [!]”). Varianta alb. *fus* este secundară. Alb. *fut* ar putea proveni fie direct din lat. *fŭt(u)ō, -ĕre,* dintr-o variantă cu *u* lung: lat. [ū] > alb. [y = ü] > [i], cf. *brūma* > *brymë, brimë* „brumă” etc., iar grupul *-ti-* > alb. **-tj* > **ts* > *s* (Meyer-Lübke, *Grundriss*, I, 1904–1906, p. 1046), fie, mai probabil, prin analogie cu numeroasele verbe care prezintă aceeaşi variaţie consonantică, cf. alb. *tut/ tus, (tutem)* „a (se) înfricoşa”, *mat/ mas* „a măsura” etc. (Sh. Demiraj, *HistGramm.*, 1993, p. 66). Dacă acceptăm etimologia propusă de lingviştii români pentru cuvântul albanez discutat, am avea mărturia unui remarcabil paralelism semantic între limbile albaneză şi română, bazat pe conotaţia sexuală comună a verbelor cu semnificaţia de „a băga”.

Este inutil să mai insistăm asupra acestei conotaţii a verbului românesc, prin care se poate explica atât faptul că verbul latin, iniţial intranzitiv, devine tranzitiv, cât şi intersectarea dintre sensul unei mişcări „încoace şi încolo” şi sensul „a face să intre sau a intra undeva; a (se) introduce, a (se) vârî”, din dacoromână (DEX), **în comparaţie şi în contrast cu aromâna, unde este atestat şi sensul opus: alături de înţelesul curent al derivatului *băgat* „fr. *mis*, pus”, întâlnim şi *băgat „jeté*, aruncat”, ori *băgătură* „avort la oi”, sinonim cu *vătămătură* „idem”** (T. Papahagi, DDA, p. 260).

Pentru explicarea apariţiei sensului actual dacoromânesc s-ar putea adăuga şi o a treia ipoteză, care ar completa şi le ar susţine pe primele două în contextele menţionate, fără să fie însă strict necesară. S-ar putea ca lat. *vagō, vagāre* să fi fost eventual influenţat semantic în perioada latinei dunărene atât de lat. *figō, figere* „a înfige” etc. (cf. it. *ficcare*, fr. *ficher*, sp. *hincar*), cât şi de o serie de verbe paronime fără urmaşi romanici: lat. *adāgō* (= *adigō*) „a împinge, a mâna, a înfige” (derivat al lui *āgō*), lat. *pa(n)gō* „a înfige, a implânta” (cf. Laurian–Massim, *Gloss.*), chiar şi de verbul gr. *βάλλω* „a arunca, a pune ceva *pe* sau *în*”, cu variantele sale ngr. *βάζω*

„a pune” şi *βάνω, μπάζω* „a băga” (cf. Cihac, DEDR, II; DA), a cărui rădăcină este înrudită, probabil, şi cu strămoşul verbului albanez *vë* „a pune”.

Modelul semantic transmis de către verbele greceşti *βάλλω*, *βάζω* şi *βάνω* verbului lat. *vago*, în evoluţia sa spre rom. *a băga*, ar putea fi confirmat de semnificaţiile principale ale verbului aromânesc *bagu, bâgari* „a pune ceva pe (în) ceva” etc., (de ex. *bag-u pânea pi measâ*! „pune pâinea pe masă!” etc.), influenţa greacă asupra dialectului aromân fiind cu mult mai puternică decât cea exercitată asupra dialectului dacoromân.

Conotaţia sexuală amintită, de origine autohtonă, este ilustrată mult mai complet în dialectul aromân, unde forma reflexivă a verbului *bagu*: *s-bâgari* este perfect sinonimă cu arom. *s-fútire*: (despre o femeie care) „*s-bagâ cu cari s-hibâ, bârbatu s-hibâ*” = „se culcă cu oricine, bărbat să fie” (DIARO, I, p. 112–113).

Contaminarea semantică a două (sau, adăugăm noi, mai multe) cuvinte, prin atracţie paronimică, a fost discutată recent de Cristi Mujdei şi Tine van Hecke, care au propus (în SCL, XLVIII, 1997, p. 290, 292) „comme une solution aux problèmes formels et sémantiques concernant l’étymologie de *a merge*, la participation du latin *meare* ‘aller’, ‘passer’, ‘circuler’ [...] Le verbe *meare* a donné son sens à *mergere*.” [Vezi şi G. Giuglea, în DR, I, 1920–1921, p. 486.]

În concluzie, credem că există o deplină identitate formală între verbul latin *vagō (vagor)* şi forma reconstruită **vago*, prototipul cel mai probabil al verbului românesc *bag*, *a băga*, iar evoluţia semantică atipică a verbului lat. *vagō*, proprie numai limbii române, poate fi datorată, în bună parte, unor influenţe combinate, autohtone şi vechi greceşti.

[LR, L, 2001, nr. 5–6, p. 269–274.]

II

În legătură cu soluţiile etimologice divergente, propuse de A. Avram (în NCE, p. 36–43) şi de către noi (în LR, L, 2001, 5–6, p. 269–274), pentru acest verb, dorim să clarificăm, în limita posibilului, unele probleme de detaliu.

Împotriva soluţiei noastre: *a băga* < **bagare* < lat. *vagare* „ a rătăci”, „a se mişca (încoace şi încolo)”, verb latin arhaic, transmis românei prin latina populară, din care provine şi v. fr. *vaiier* – REW[3], 9121a; FEW, XIV, 56, p. 120, cu o evoluţie semantică atipică în limba română, presupunând două restrângeri de sens: „a se mişca încoace şi încolo” > „a băga şi [sau pentru] a scoate” > „a băga”, este adusă următoarea obiecţie: „ipoteza unei asemenea evoluţii este sprijinită [...] atât de unele fapte, cât şi de... alte ipoteze” (A. Avram, CIE, p. 29).

Reamintim că notele care ne aparţin despre *arţar*, *arcer* şi *a băga* erau cuprinse sub titlul general „*Ipoteze şi sugestii etimologice* (II)”[1]. Dacă pentru etimologia primelor două cuvinte am putut invoca în sprijin suficient de multe fapte verificabile, pentru originea verbului *a băga*, despre care nu avem nimic sigur, am imaginat o ipoteză care se constituie mai curând ca o suită de *sugestii etimologice*, întemeiate pe analogii pe care le considerăm plauzibile. În mod cert nu deţinem exclusivitatea acestui procedeu, iar calea de control a *tuturor sugestiilor*

[1] Vezi: Boerescu, 2001 b, p. 263–276.

etimologice date până în prezent pentru verbul *a băga* este cea a „îndoielii metodice" carteziene, prin care se va delimita treptat ceea ce este verosimil pentru toţi, din multitudinea argumentelor contradictorii vehiculate.

În orice caz, nu credem că este relevant să judecăm care este „soluţia mai avantajoasă, sub aspectul plauzibilităţii", după *numărul* evoluţiilor semantice imaginate (cf. A. Avram, CIE, p. 30), în ipoteza Domniei Sale existând «*o singură* schimbare pe plan semantic: „a băga într-un anumit tip de «recipient»" > „a băga"», iar în a noastră, cele *două* restrângeri ale înţelesului, citate mai sus.

De asemenea, nu ne-am exprimat suficient de bine gândul şi am greşit atunci când am invocat un criteriu *cantitativ*, în legătură cu evoluţia formală propusă de A. Avram (lat. *caua* „groapă" > **gaua* > **uaga* > **baga* > **imbagare* = **bagare* „a îngropa" > prin generalizare, *a băga*): «prea multe forme *neatestate*, care nu au lăsat urmaşi în nicio limbă romanică, iar din această cauză, evoluţiile propuse, deşi sunt posibile, nu sunt în acelaşi timp şi probabile, neavând necesarul suport lingvistic real».

Într-adevăr, putem fi de acord că numărul transformărilor, în sine, nu are o relevanţă deosebită, însă cu o rezervă: ipotezele etimologice care implică un număr mai mic de „accidente" fonetice au totuşi mai multe şanse de a corespunde realităţii şi, în acelaşi timp, par să fie mai uşor controlabile.

În fapt, posibilitatea şi probabilitatea producerii unei transformări fonetice se judecă individual, iar una dintre obiecţii s-a referit direct la forma reconstruită **baga* „groapă", marcată de noi cu semnul exclamării, deoarece aici şi-ar fi găsit locul o trimitere la un cuvânt romanic dialectal, identic din punct de vedere fonetic şi foarte apropiat ca înţeles, atestat în REW[3], 9115. 2., anume: arcos. (sp. dial.) *baga* „Einsenkung im Boden" [adâncitură în teren], pus în legătură de către W. Meyer-Lübke cu **vacus*, variantă populară, alături de **vocus*, a adj. lat. *vacuus* „leer" [„gol, neocupat, liber"]. Se înţelege de la sine că acceptarea (fie şi numai pentru un moment) a posibilităţii vreunei înrudiri între verbul *a băga* şi forma romanică citată ar avea drept consecinţă anularea evoluţiei fonetice propuse de autor, care ar trebui înlocuită cu o alta, cel puţin la fel de bine justificată şi de plauzibilă în plan romanic, de exemplu: lat. *uac(u)a*, substantivat: **uaca* „spaţiu gol" > **uaga* > romanic **baga* „adâncitură în teren" = „groapă".

Ar mai trebui amintite şi celelalte forme romanice omonime, pentru a urmări firescul evoluţiilor semantice înregistrate, mai ales în cazul nord-it. *baga*[2] „Bündel", „Beutel", „Börse" [„legătură, boccea; pungă, săculeţ, traistă; pungă de bani"] şi fig. „dicker Bauch" [„burtă mare, grasă, burduhan"], cu derivatele verbale: bergam., bresc. *bagár* „saufen" [„a se adăpa, a se beţivi"], comask. *bagá* „zechen" [„a bea zdravăn, a trage la măsea"], care l-au determinat pe W. Meyer-Lübke să includă verbul rom. *a băga* [cf. *bagă în el/ bagă la burdihan*!] printre urmaşii romanicului **baga* „Schlauch" [„burduf"] (REW, 880).

[2] Cuvânt de origine probabil germanică (scandinavă), pus în comparaţie cu v. island. *baggi* „pack, bundle", respectiv cu engl. *bag*, în *Chambers [Barnhart] Dictionary of Etymology*, Edinburgh, New York, 2004, s.v. *bag*, p. 71.

Cea de a doua obiecţie care ne aparţine era de ordin semantic (P.B., *art. cit.*, p. 270–271): «spre deosebire de rom. *a îngropa*, *a îmbuca*, *a îngăura* etc., respectiv de lat. *invaginare* etc. şi de presupusul etimon lat **imbagare*, caracteristica verbului *a băga* este aceea că nu conţine în sine determinarea interiorităţii. „Recipientul", „locul" acţiunii este cât se poate de indiferent şi de exterior raportat la verb.» În replică, spusele noastre sunt circumstanţiate astfel: «Chiar dacă admitem însă că aşa stau lucrurile astăzi, nu putem să susţinem că la fel de indiferent faţă de noţiunea de „interioritate" era verbul cu sensul lui f u n d a m e n t a l o r i g i n a r » (A. Avram, CIE, p. 27–28 [sublinierea aparţine autorului]). Această afirmaţie categorică nu este însă urmată de niciun argument care să o sprijine, nu este ilustrată cu niciun exemplu pentru comparaţie. Presupusul sens fundamental originar rămâne astfel în totalitate nedemonstrat.

Luând ca exemplu verbul *a încărca* (< lat. **incarrĭcāre* < *carrus* „car"), vom observa, pe de o parte, continuitatea semantică în diacronie, rezultată din evidenta generalizare a sensului originar (de la „a pune sau a aşeza ceva într-un car" s-a ajuns că se poate încărca orice, în oricare „recipient" sau „vehicul", explicit sau implicit), iar pe de altă parte, păstrarea nealterată a înţelesului iniţial, înglobat organic în complexitatea semantică dobândită de acest verb de-a lungul timpului. Astfel se explică formulările eliptice de tipul „*încarc fânul*", în care care locutorul exprimă acţiunea fără să aibă nevoie de refererenţialul recipientului concret.

Nu dorim să mai comentăm deocamdată ipoteza noastră şi nici măcar utilizarea cu conotaţie sexuală a verbului *a băga*, atât de neechivocă şi lipsită de eufemism în limbajul popular, deoarece timpul va hotărî măsura în care am contribuit sau nu la elucidarea unei enigme majore a etimologiei limbii române.

[LR, LVI, 2007, nr. 4, p. 405–407.]

III

Verbul **A BĂGA**, un exemplu tipic de cuvânt cu „etimologie necunoscută", a fost explicat, cf. I.I. Russu, ER, 162, prin **latină** (B o b b, I, 94: *abago*, *inago*, v. *introago*; LB, 43: „*bag* a obsoleto *vagio* [sic], unde et *vagina*" [probabil, un *lapsus calami: vagio* în loc de lat. arhaic *vago*]; L a u r i a n – M a s s i m, *Gloss.*, 42: *pango*, *pago*; H a s d e u, EMR, 2334: **vadāre*, cf. *vado*; P u ş c a r i u, DR, V, 902: un alt **vagō* decât *vagor*, cf. *vāgina*; C i o r ă n e s c u, 595: *bīgare* < *bīga*; A. A v r a m, NCE, 36: **bagare* < **baga* = *caua*; B o e r e s c u, LR, 2001/5–6, 269: **bagāre* = *vagāre*/ *vagāri*); prin (neo)**greacă** (C i h a c, II, 638: cf. *βάζω*, *βάνω*, *βάλλω* „a pune"); prin vechea **germană** (G i u g l e a, DR, II, 272: < *bauga* „inel"); prin vechea **slavă** (S c r i b a n, D, 145: cf. *badati* „a găuri"); prin **bulgară** (G. P a s c u, ArhR, X, 473: cf. [reg.] *băkam* „fourrer, glisser" [vezi şi bg. lit. *păham* „a băga, a vârî"]); **romanic** (M e y e r - L ü b k e, REW[3], 880: < **baga* „burduf"); **autohton**, comparat cu **albaneza** (M i k l o s i c h, SE, 8: cf. alb. dial. gheg *baĭg* „fero" [„a purta"]); împrumut dintr-o limbă **nordică**, indo-europeană (G. M e y e r, IF (1896), 115, v. *infra*); prin **dacică** (G. R e i c h e n k r o n, *Das Dakische*, 87: i.-e. **bedh-* „stechen, besser in die Erde stechen, graben", cf. IEW, 113; cf. bg. *bărkam (se), brăkvam* „a (se) băga" etc. P. D i n c ă, DERD, 43 [< prsl.

brk-, brāk-*, BER, I, 103!]); prin **traco-dacă (I.I. R u s s u, ER, 261, v. *infra*; Adriana I o n e s c u, 1985, 49: rad. i.-e. **bhāgh-* „a lupta” → a intra (în luptă); M. V i n e r e a n u, DEIE, 2008, 120: < PIE **bhag-* „a împărţi, a aloca”, cf. IEW, 107; Barnhart, 71).

Dintre explicaţiile etimologice detaliate anterioare, deosebit de interesantă pentru o discuţie mai largă este cea dată de Gustav Meyer (IF, 1896, p. 115): «*a băga* aparţine rădăcinii **romanice** *baga*, cu înţelesul de bază „povară purtată de animale, burduf umplut cu vin”, cf. v. fr. *bagua, bague* „legătură, boccea”, sp. *baga* [?] „povara catârului”, nord-it. *baga* „burduf, burtă, burdihan”, bresc. *bagar*, bergam. *bagà* „a bea zdravăn, a adăpa, a trage la măsea”, friul. *baghe* „burduf”, it. *bagaglio,* fr. *bagage* „bagaj”. Dacă acest *bag-* ar fi străin în limbile latino-romanice, el ar putea fi pus în legătură cu rad. i.-e. **bhag-*, cf. v. ind. *bhájati* „distribuie acordă”; cf. gr. *φαγεῖν* „a mânca” (< „porţie de mâncare”); cf. v. sl. *bogŭ* „bogăţie” [etc.]». Concluzia lui Gustav Meyer era următoarea: „Cuvântul românesc ar trebui să fie împrumutat dintr-o limbă nordică [germanică], în care i.-e. *bh-* se preface în *b*”.

Cu 85 de ani mai târziu, concluzia lui I.I. Russu (ER, 262) se dovedeşte a fi mai puţin clară, dar mult mai prudentă: *a băga* „trebuie atribuit fondului autohton (DLR, Puşcariu), dar o etimologie limpede, sigură nu se poate oferi, căci între bazele indo-europene încă nu găsim o legătură [semantică! *n.n., P.B.*] verosimilă pentru un arhetip de forma **bag-, *vag-*, deci vreo bază i.-e. **b(h)ag-, *b(h)eg(h)-*, respectiv **u̯ag-/ u̯eg(h)-*”.

Soluţia dată de noi a pornit de la constatarea citată mai sus: dacă nu poate fi găsită o legătură verosimilă cu vreunul dintre radicalele indo-europene studiate de I.I. Russu, şansele cele mai mari sunt ca verbul *a băga* să fie de origine latino-romanică.

În primul nostru articol dedicat acestui verb (LR, 2001/5–6, p. 269–274), eram de părere că un verb latin popular **bagāre* poate fi pus în relaţie, cel mai probabil, cu lat. arh. *vagāre,* respectiv cu lat. cl. *vagāri* „a (se) mişca încoace şi încolo”, prin comparaţie cu evoluţia semantică suferită de lat. *vagāre* în vechea franceză: v. fr. *vaiier, vajer* „a deborda, a invada etc.” (REW^3, 9121a), cf. *aler vajant „*déborder” (fleuve), cca 1150, *vaier/ vajer/ aler vaiant* „faire des incursions militaires” (= *a intra şi a ieşi în/ din* teritoriul duşman), cf. v. fr. *vager* „*pousser* au hasard” (plante), *vaguer* „se *déplacer* au hasard (d’une *partie du corps*)” (Wartburg, FEW, XIV, 56, p. 120).

Desigur, a trebuit să admitem că a intervenit o evidentă restrângere de sens: de la „a mişca ceva încoace şi încolo”, la „a introduce *şi* (sau *pentru*) a scoate ceva (o sabie în/din teacă [= lat. *vāgina*] etc.)”. Dar, la fel ca şi în cazul verbului lat. *plicāre* „a îndoi, a împături, a strânge (vele, corturi, bagaje)”, care în spaniolă a evoluat spre *llegar* „a sosi”, iar în româneşte a evoluat spre *a pleca,* în mod asemănător, lat. pop. **bagare* a prezentat o dezvoltare semantică divergentă, ajungând ca, printr-o p o l a r i z a r e d e s e n s, *a băga* să însemne doar „a introduce, a pune”, în timp ce ***baguer***, de exemplu, în dialectul valon din Liège să dobândească sensul generic opus, cel de „a scoate (afară)”, mai precis: „a mişca,

a muta ceva din loc" sau „a da/ a trage afară" (REW^3, 880: „ausziehen"; cf. FEW, I, 204: „déménager, décamper"; cf. Haust, DL, 56 şi Cornu, DL, 2008: „déménager, déloger, expulser").

În legătură cu acest fenomen de polarizare, dovedit de înţelesurile opuse ale r. *băga* şi wall. *baguer*, ar merita să fie discutată şi ipoteza păstrării ambelor „poluri" semantice ale lat. pop. **bagare* în aromână, unde întâlnim derivatele *băgat* „*mis*, pus", dar şi *băgat* „*jeté*, aruncat", ori *băgătură* „avort la oi", sinonim cu *vătămătură* „idem", dacă sensurile acestora au fost corect înregistrate de T. Papahagi (DDA, p. 260), cf. I. Dalametra, *Dicţ.*, 1906, p. 38 şi Per. Papahagi, *Basme aromâne*, 1905, p. 731.

Dacă acceptăm contaminarea în latina populară dintre *vagāre/ *bagāre* şi *vacāre/ *vocāre* (cf. REW^3, 9108), am mai putea adăuga o polarizare de sens paralelă şi în ceea ce priveşte verbul sard logudorez ***bogare*** „a scoate", cu o mulţime de subsensuri, cf. *Ditzionàriu de sa limba sarda* [*online*], s.v. *bocàre*: „*leare o zugher dae intro a fora* [„a lua (cu sine) ceva dinăuntru în afară, a scoate", cf. lat. *vacāre/ vacuāre* şi *vagāre*, cu sens restrâns!], fintzas in su sensu de fagher bider [chiar în sensul de „a scoate la vedere, a face să se vadă"], de ammustrare [de „a arăta"]; leare (unu pinzos) dae dossu [„a lua (un obiect) dintr-un ansamblu/ dintr-un corp (complex)"], catzare [„a da afară"], fagher benner mancu [„a face să vină mai puţin"], ispendhere [„a cheltui"], nâdu de cantidade leàrendhe una parte o fintzas totu [„a lua o parte sau aproape totul dintr-o cantitate"]; agabbare [„a termina"]; istesiare de pare [„a depărta, a distanţa de (ceva)"], moer dae s'incàssiu (fintzas unu mermu) [„a scoate, a disloca din încheietură/ din montură (chiar şi un membru)"]; *essire dae su letu de su riu* [„a deborda (a ieşi din albia râului)", cf. v. fr. *vaiier*!]; *crobu cun crobu no si ndi bogant s'ogu* [„corb la corb nu-şi scoate ochiul"] etc.

Dificultatea pe care nu am discutat-o până acum este aceea că wallon. *baguer* „a scoate (afară)" este înregistrat în REW^3, 880 (împreună cu r. *a băga*), ca aparţinând rădăcinii romanice **baga*, care, aşa cum am văzut mai sus, ar putea fi înrudită cu engl. *bag* „sac, traistă" şi cu v. isl. *baggi* „pack, bundle" „legătură, boccea" (cf. *Chambers* [Barnhart], DE, s.v. *bag*, p. 71), fără să avem o raportare limpede la vreun radical indo-european cunoscut.

Arătam în cel de al doilea articol al nostru în legătură cu verbul *a băga* (Boerescu, 2007 c, p. 405–407) că «ar mai trebui amintite şi celelalte forme romanice omonime, pentru a urmări firescul evoluţiilor semantice înregistrate, mai ales în cazul nord-it. *baga* „Bündel", „Beutel", „Börse" [„legătură, boccea; pungă, săculeţ, traistă; pungă de bani"] şi fig. „dicker Bauch" [„burtă mare, grasă, burduhan"], cu derivatele verbale: bergam., bresc. *bagár* „saufen" [„a se adăpa, a se beţivi"], comask. *bagá* „zechen" [„a bea zdravăn, a trage la măsea"], care l-au determinat pe W. Meyer-Lübke, pe urmele lui G. Meyer, să includă verbul rom. *a băga* [cf. *bagă în el/ bagă la burdihan*!] printre urmaşii romanicului **baga* „Schlauch" [„burduf"] (REW^3, 880).»

Posibilitatea ca verbul *a băga* să fie raportat în paralel şi la tema romanică **baga* „burduf" ar putea fi susţinută într-o oarecare măsură de comparaţia dintre *a băga* şi MEngl. *bagge* „bag" > *baggen* „to put in a bag", cf. engl. *bag* „sac"/ *to bag*

„a băga în sac, a îndesa", pe baza relaţiei semantice dintre *burduf* şi *a burduşi* „a umple tare, a îndesa, a înghesui".

Evoluţia fonetică şi restrângerea de sens amintită mai sus, de la lat. *vagāre* „a mişca ceva încoace şi încolo", la **bagāre* „a introduce *şi* (sau *pentru*) a scoate" este clar confirmată de existenţa verbului wallon. (Liège) *baguer*, care, la fel cu r. *a băga*, poate fi legat apoi de rădăcina romanică **baga* „burduf" (REW[3], 880) printr-o contaminare din perioada latină târzie, ceea ce a permis ca ocluziva velară sonoră *g* să fie păstrată nealterată în dialectul din Liège, spre deosebire de v. fr. *vaiier*, unde ocluziva a dispărut în mod normal. Wallon. *baguer* şi sard. log. *bogare*, ambele având înţelesul general de „a scoate" sau de „a mişca (ceva, în afară)", se apropie din punct de vedere semantic pe de o parte de lat. *vacāre* „a fi gol" (REW[3], 9108, cf. *vacuāre* „a goli" – REW[3], 9114), iar pe de altă parte de v. fr. *vaiier* „a deborda" sau „a intra în/ (şi) *a ieşi* din/ teritoriul duşman" (< lat. *vagāre*). În cazul acestor forme romanice occidentale trebuie să admitem contaminarea locală între cele două cuvinte latine cu fonetism apropiat şi cu sensuri de multe ori convergente: *vacāre* (şi var. **vocāre*) + *vagāre*, iar apoi o nouă contaminare, cu **bagāre* < **bag(a)* (cf. REW[3], 880).

În ceea ce priveşte verbul r. *a băga*, începem să credem că lat. pop. **bagāre* = cl. *vagāre/ -ri*, însoţit uneori de o vădită conotaţie sexuală (cf. alb. *fus, fut* „a băga, a introduce, a vârî") trebuia să fi fost influenţat în Romania răsăriteană, începând cu sec. III d. Hr., şi de romanicul **baga* „burduf" (comparat cu radicalul nordic **bagg-* „sac, boccea"), inclusiv de verbele derivate din această temă.

Restrângerile sau dezvoltările semantice neobişnuite, neaşteptate sau divergente, ajungând uneori la sensuri opuse, sunt întâlnite în toate limbile romanice fără ca acestea să devină o „problemă" din punct de vedere etimologic. Ele pot fi datorate fie unor evoluţii semantice locale, cum ar fi sp. *llegar* „a sosi" comparat cu r. *a pleca*; it. *salire* „a urca" sau sp. *salir* „a ieşi" în comparaţie cu r. *a sări*; fr. *partir* şi it. *partire* „a pleca" (< lat. *partīre* „a împărţi, a despărţi, *a pleca de undeva" – REW 6259) în comparaţie cu r. *a împărţi* (< lat. *impartīre* „a împărți, a da partea cuvenită etc.", CDDE, 1343, DA, DEX, REW 4294) etc., fie unor contaminări multiple, pentru care se pot vedea cele câteva exemple cu explicaţiile date de Yakov Malkiel, ap. Marius Sala, IELR, 117–121 şi de către noi, în Boerescu, 2007 a, p. 3–18 [cu adăugiri ulterioare]): *a arăta* < lat. *ēlātāre* (< *ēlātum, efferre*) + *ēlitāre* (< *litāre*) + **arreptāre* (< *arreptum, arripere*), *cât, câte* < lat. *quantus* + *quotus* + *cata*, *a merge* < lat. *mergere* + *meāre* + *pergere*, *scorbură* < lat. *corbula* + **scrobula* (< *scrobis*), *străin* < lat. **extraliēnus* (< *extrāneus* + *aliēnus*) etc.

Romanicul *baga*, v. islandez *baggi* şi m. engl. *bagge* (cf. engl. *bag*) nu sunt înregistrate ca aparţinând vreunuia dintre radicalele indo-europene din dicţionarele Walde–Pokorny (WP), Walde–Hofmann (LEW) sau Pokorny (IEW). Apartenenţa acestor cuvinte la rad. i.-e. **bhag-* (cf. G. Meyer, IF, 115; Pokorny, IEW, 107) este împiedicată nu numai de marele ecart semantic dintre v. pers. *baga* „zeu" sau sl. *Bogŭ* „Dumnezeu", de exemplu, şi romanicul *baga* „burduf, boccea, povară pentru animale", dar şi de prea dificila încadrare a acestuia din urmă în semantismul iniţial atribuit radicalului i.-e. **bhag-*.

Nici comparaţia cu gr. *φαγεῖν* „a mânca” (Vinereanu, DEIE, 120, cf. IEW, 107), care ar putea fi eventual interpretat şi ca „*a pune ceva în* stomac”, nu pare să fie de mai mult folos, deoarece *a băga* **nu** poate fi pus în legătură, aşa cum bine a arătat I.I. Russu, cu rad. i.-e. **bhag-*, al cărui sens principal este cel de „a împărţi, a destina (a fi destinat) ca parte, ca porţie”, cf. v. ind. *bhajati* „el distribuie, acordă”; av. *baga* „parte, destin (mai ales favorabil)”, v. sl. *bogŭ* „Dumnezeu”, *bogatŭ* „bogat” etc. (WP, II, 127–128, IEW, 107, citat după I.I. Russu, ER, 263).

În consecinţă, verbul *a băga* este moştenit cu cea mai mare probabilitate din lat. pop. **baga̅re* (arh. *vagāre*), cf. v. fr. *vaiier*, *vajer*, *vaguer*, cf. wall. (Liège) *baguer*, sard. log. *bogare*, prin contaminare cu rădăcina romanică **baga* (cf. REW[3], 880).

Dacă am postula în paralel existenţa unui cuvânt autohton cu formă şi sensuri asemănătoare, care ar fi interacţionat cu lat. *vagāre/ *bagāre*, fie chiar şi invocând comparaţia neconcludentă cu engl. *to bag* – ceea ce ar presupune o înrudire extrem de îndepărtată, această ultimă ipoteză ar avea nevoie în viitor de cercetări comparative mult mai aprofundate, în toate limbile şi dialectele aparţinând familiei indo-europene, pentru a deveni realmente credibilă.

O etimologie foarte simplă şi necontroversată pentru verbul *a băga* pare să fi rămas un ideal încă neatins. De aceea, îmbogăţirea şi trierea continuă a cunoştinţelor noastre despre acest verb rămâne singura cale de urmat pentru găsirea acelei soluţii etimologice optime şi definitive pe care o dorim cu toţii.

A băga: lat. dun. **bagō, *bagāre* < lat. *vagō, vagāre (vagor, vagāri)* + romanic **baga*.

[LR, LX, 2011, nr. 4, p. 507–510, cf. DELR, I, p. 202.]

B Ă Ţ

(ALĂTURI DE ALŢI URMAŞI ROMANICI AI LAT. *VITIS, VITEA, VITEUM*)

I

Unele cuvinte româneşti, precum substantivul *băţ*, pun probleme atât de dificile din punctul de vedere al cercetării etimologice, încât riscă să rămână definitiv în dicţionare cu menţiunea „*etimologie necunoscută*”. Într-o asemenea situaţie, resemnarea ni se pare a fi cea mai nepotrivită atitudine, iar neluarea în seamă a mulţimii ipotezelor emise de-a lungul timpului privind originea acestui cuvânt este în mod cert contraproductivă. Toate etimologiile propuse până acum, chiar dacă le considerăm în parte sau în întregime greşite, merită să fie examinate cu atenţie, întrucât ele reprezintă trepte ale cunoaşterii, fără de care progresul ştiinţific nu ar fi posibil. Lectura critică a soluțiilor date anterior, fără a neglija comentariile polemice ale autorilor acestora, ne ajută să discernem ceea ce poate fi utilizat din contribuţiile mai vechi, iar apoi, prin crearea unei „mase critice” de informaţie, vederea de ansamblu asupra tuturor detaliilor ne poate permite o evaluare mai justă a şanselor găsirii adevăratei etimologii a cuvântului analizat.

I. Pornind de la bibliografia cuvântului *băţ*, dată de Al. Ciorănescu (DER, nr. 727), observăm că soluţiile cele mai vechi, începând cu cea atribuită inexact lui Fr. Miklosich (*Slav. Elem.*, 16), şi nu adevăratului autor, anume Al. Cihac (DEDR, II, p. 10, s.v. „*bătă*”) presupun o origine slavă a acestuia, prin comparaţie cu sl. *bŭtŭ* „sceptrum” (şi „toiag”, cf. SDEM, p. 66: slavon. **бѣтъ**, s.v. *bâtă*).

Ideea originii slave este continuată de H. Tiktin (DRG, p. 179/II), dar cu un etimon reconstruit: „Et.: Hängt viell., wie auch *bîtă* «Knüttel» [«Knüppel» la Tiktin–Miron, RDW], mit serb. etc. *bat*, russ. *botŭ* (Urform nach Miklosich Et. Wb. **batŭ*) zusammen. Das von Cihac angeführte ksl. *bŭtŭ* ist nicht genügend belegt.”

În DA, după precizarea „*etimologia necunoscută*”, urmează comentariul: Cuvântul [*băţ*] aminteşte pe de o parte pe *bât*[1], *bâtă*, pe de altă parte pe ung. *pálca* – pronunţat mai ales *páca* „baston”. Despre *bât*[1], ca variantă a lui *bâtă*, cu acelaşi sens, se precizează tot în DA (s.v. *bâtă*) «că în Ţara Haţegului însemnează „beţigaş”..., cf. *Bât de trestie* (a. 1811, Iorga, S.D. XII, 227).» În DA mai este înregistrată şi forma *bâţ* (în Maramureş), fie o contaminare între *bât* şi *băţ*, fie o simplă variantă ortografică învechită (*â* = [ă] şi [â] la Gergely de Csokotis, 1819 etc.), eliminată din lista mai recentului MDA, dar prezentă în DELR, I. (A–B), 2011, p. 208.

Presupusa legătură etimologică dintre *băţ* şi *bâtă* este invocată şi de L. Şăineanu [DULR[5], s.v. *băţ*]: „Singular abstras din *beţe*: primitiv **băt* (cf. *bâtă*).”

Al. Ciorănescu (*l. cit.*) este de părere că „ipoteza [lui Miklosich(!) şi a lui Cihac: sl. *bŭtŭ* „sceptrum” (> rom. *bâtă*), de unde provine şi mag. *bot*...] lasă neexplicată transformarea lui *t* în *ţ*.” După cum susţine acest autor, *băţ* ar proveni: „Probabil din sl. *bičĭ* „flagellum”, cf. dubletul *bici*. Fonetismul nu este clar, dar dificultăţile pe care le prezintă nu sunt de netrecut. Pledează în favoarea acestei ipoteze identitatea sensurilor şi absenţa acestor cuvinte în dialecte.”

În sfârşit, în SDEM (1978, p. 68) apare o altă etimologie slavă: Origine neclară. Probabil, împrumut sud-slav. Comp. v. sl. **бодьць** „băţ ascuţit cu care se mână vitele” (< **бости, бодати** „a împunge”); s.-cr. *бодаų* (gen. *боųа*) „ghimpe”, „ascuţiş”; *боųати* „a împunge uşor”; bg. *бодеų* „împunsătură”; „ghimpe”; *боųвам* „a înţepa uşor”.

Explicaţiile prin limba latină date pentru cuvântul *băţ* sunt, după Al. Ciorănescu (*l. cit*): lat. **vĭttum* (< *vĭtta* „branche” [ramură(?!), cf. rom. *bată*]) – G. Pascu, *Lat. Elem.*, p. 256;

lat. *vitium* [„defect”, „viciu” (!?)] – A. Scriban, DicţLR, s.v.;

lat *vectis* [„pârghie”, „manivelă”, „rangă”, „drug”, „baston” (Guţu, DL-R)] (cf. calabr., basil. *bett* „baston”) – Lausberg, *Mundarten*, p. 186. Pentru că Al. Ciorănescu nu epuizează bibliografia cuvântului, exemplificăm în continuare şi alte păreri, mai întâi pe cea a lui Al. Resmeriţă (DESLR):

„Lat., scurtare de la *bacilum*, băţ”, o ipoteză evident incorectă, care răspunde totuşi cerinţelor criteriului semantic.

Apoi, punctul de vedere exprimat de G. Giuglea în 1922 (*Cuvinte şi lucruri*. *Elemente germane în orientul romanic*. *Addenda*, în DR, II, p. 401; cf. Giuglea, 1983, p. 110), improbabil, dar extrem de interesant şi util:

«Rom. *băţ* < *bitus* „lignum quo vincti flagellantur” (CGL II, 570, 13). Cuvântul îl dă I. Brüch (*D. Einfl. d. g. Spr. auf Vulgärlat.*, p. 10) ca german. Sensul românesc corespunde celui de mai sus, cf. DA. Ca fonetică, *ţ* rom. s-ar explica prin faptul pătrunderii cuvântului la noi, din ahd. [vechea germană de sus] sau din langob. [longobardă], având de a face deci cu un *t* german vechi devenit mai târziu sunet africat (z) [ts]. Din latina vulgară *t* n-ar putea da în româneşte *ţ*. Cât despre *i* din *bitus*, ca să ajungă după labială la *ă* (cf. *pīlus* > *păr*) a trebuit să fie scurt. Mai adăugăm că în ce priveşte pe *t* german vechi (> ahd. *-zz-*) însuşi Kluge (cf. Brüch, l.c.) a derivat pe mhd. [germ. de sus medie] *bizze*, an. [vechi scandinav] *bite* „Querbalken” [„traversă”, „grindă transversală”] din o bază *bito* (coresp. lui *bitus*).»

G. Ivănescu (în H. Mihăescu, *La romanité*..., 1993, p. 316) crede că: „Parmi les mots sans étymologie précisée, il y en a assurément quelques-uns d’origine thraco-dace: *băţ* «bâton», «baguette»”. Cu aceeaşi explicaţie G. Ivănescu listează în continuare şi cuvintele *bâtă*, *boată*, *boţ*,... *hoţ* etc.

Examinând ipotezele enumerate, constatăm că ultima dintre ele, etimologia traco-dacă este cel mai puţin argumentată. Cercetătorii substratului autohton, de la B.P. Hasdeu, până la I.I. Russu şi Gr. Brâncuş, nu au inclus niciodată cuvântul *băţ* printre elementele presupuse traco-dace ale limbii române. În lipsa unor dovezi pozitive, această soluţie nu poate fi luată în seamă.

Înainte de a discuta celelalte propuneri de etimologii, este necesară, mai întâi, lămurirea unor aspecte formale care ţin de fonetica istorică a limbii române.

Cuvintele româneşti mai vechi care se termină în *-ţ* sunt fie de origine latină, de ex.: *braţ* < *brachium*, *găinaţ* > *galīnāceum*, *judeţ* < *iudĭcium*, *negoţ* < *negōtium*, *nutreţ* < *nutrĭcium*, *ospăţ* < *hospĭtium*, *preţ* < *pretium*, *puţ* < *puteus* etc., fie de origine veche slavă sau sud-slavă, de ex. *coteţ* < v. sl. **котьць**, cf. bg. *комеų*, *hârleţ* < v. sl. **рълець**, **рълець**, *crivăţ* < bg. (maced. cf. SDEM) *кривеų*, *şugubăţ* (*şugubeţ*) < v. sl. **дъгшегъгъбьць** (influenţat de *a şugui* < v. sl. **шеговати**) etc. Subst. *conovăţ*

(pl. *conoveţe*) < rus. *коновязь* este un bun exemplu al influenţei paradigmei lexicale a cuvântului *băţ* asupra unor împrumuturi mai recente.

Această limitare formală îl determină pe G. Giuglea să renunţe destul de repede la etimologia „germanică" citată mai sus, propunând (în *Raportul anual* publicat în DR, V, 1927–1928, p. 897), pentru *băţ*, ca etimon, lat. *abietem* (**abieteus*) [„lance", etc. (din lemn „de brad"), sens specializat care nu s-a păstrat în celelalte limbi romanice]. Într-adevăr, forma reconstruită **abieteus* ar fi ilustrat mulţumitor cel puţin una dintre posibilele evoluţii fonetice spre *-ţ* românesc.

A. Scriban era şi el la fel de conştient de dificultăţile fonetice puse de evoluţia la *-ţ*, ceea ce reiese din propunerea sa, neînţeleasă de Al. Ciorănescu: „Cp. [Compară!] cu *bâtă* şi cu ung. *bot* – băţ, dacă nu mai degrabă cu lat. *vitium* care, dacă s-ar fi păstrat, ar fi dat *băţ*." Este foarte probabil că Scriban avea în vedere doar evoluţia fonetică normală de la *vitium* la *băţ*, şi nu pe cea semantică, evident imposibilă, dacă avem în vedere pe lat. *vitium* din latina clasică, şi nu pe *vitium* din glosele latine târzii (cf. Du Cange, 1954, VIII, p. 359). Nu putem şti dacă cel de al doilea i-a fost cunoscut lui Scriban.

Sextil Puşcariu se dovedeşte preocupat de aceeaşi evoluţie fonetică, în recenzia sa la articolul *Slave et roumain* de P. Skok („Études slaves" III, 1923, p. 62): „Cât despre *băţ*, explicarea lui Skok dintr-o formă a pluralului *bati* [s.-cr. *bat* „bâtă" („măciucă, mai, baston, [lat.] clava, malleus, baculum, verber, pistillum, surculus", cf. DELS, II, p. 167)], devenit **beţi* (ca *făt – feţi*) cu noul singular refăcut din plural şi cu *ţ* [?] din diminutivul *băţic*, ni se pare cu totul improbabilă. Să nu fie oare un diminutiv în *ьсь* [-ьць] de la prototipul lui *bât*, în felul lui *colţ*, explicat acum de Skok?" [DR, III, 1923, p. 834].

Dacă *bâtă* ar putea fi un singular feminin refăcut după pluralul neutru *bâte* al lui *bât*, aşa cum explică E. Petrovici (DR X, 1941, I, p. 138), un diminutiv al lui *bât* nu ar putea fi decât **bâteţ*, cu accentul pe *e*, ca în *podeţ* etc. De la un diminutiv al ipoteticelor prototipuri slav. *bŭtŭ* sau v. sl. **batŭ* (cf. Miklosich, EWsS, 1886; Bernecker, SEW, I, p. 46; DELS, II, p. 167–168, III, p. 141), sub formele **bŭtĭcĭ*, respectiv **batĭcĭ*, este greu de crezut că s-ar fi ajuns la fonetismul actual *băţ*, cu atât mai mult cu cât în istroromână este atestat diminutivul *bătícĭ* „beţişor etc." < cr. *batić*, slov. *batič* (cf. Byhan, *Istr. Gl.* p. 198), al istr. *băt* (pl. *băture* şi *băte/ băti*): „băţ" (Tr. Cantemir, 1959, p. 158) sau „bâtă, ciocan, mai" (Puşcariu, *St. istr.* III, p. 304).

V. sl. **бодьць** „băţ ascuţit cu care se mână vitele", cf. scr. *бодаų* (gen. *боųа*) sau bg. *бодеų* „ghimpe" (SDEM), nu se justifică din punct de vedere fonetic, întrucât, de exemplu, *o* accentuat nu devine *ă* accentuat în niciunul dintre împrumuturile slave ale limbii române. De altminteri, în aromână există cuvântul *budec* (pl. *budeţ*) „băţ (alpestru)" (cf. Caciuperi, DR–Ar.), care este împrumutat tocmai din acest v. sl. **бодьць**, dovedind o evoluţie fonetică normală, dar cu un singular refăcut. De remarcat că G. Pascu, DEMR, II, p. 183 şi T. Papahagi, DDA, s.v. îl consideră pe ar. *budec* derivat din bg. *бодеų* „aiguillon", în ciuda semantismului divergent.

Părerea lui Al. Ciorănescu, conform căreia *băţ* ar fi un dublet de origine slavă al lui *bici*, lasă fără răspuns întrebarea: dacă *bici* este un cuvânt panslav,

românesc, (probabil) şi albanez, din ce limbă am împrumutat noi pe aşa-zisul său dublet *băţ*?!

Celelalte soluţii citate nu ţin seama în primul rând de legităţile evoluţiilor fonetice româneşti, cunoscute şi recunoscute ca atare. Magh. *pálca* „băţ”, amintit în DA, provine din v.sl. **палица**, etimon căruia îi aparţine şi rom. *paliţă* „par”, „băţ”. Magh. *á*, din *pálca*, nu poate fi continuat de un *ă* românesc accentuat, iar magh. *p* iniţial nu se află sonorizat în niciun împrumut românesc din maghiară.

Ipoteticul [sl.] **băt* (Şăineanu) nu poate proveni din *bât*, întrucât *â* accentuat nu se deschide niciodată la *ă*, în monosilabe. De asemenea, atât în **băt*, cât şi în la fel de puţin probabilul lat. **vĭttum* (Pascu), [ţ] nu poate proveni dintr-un plural al acestora, deoarece alternanţa flexionară *t* ~ *ţ* nu apare niciodată la substantivele neutre româneşti. G. Pascu a ales soluţia citată, lat. **vittum*, probabil pe baza comparaţiei cu *băt* „baculus” din *Anonymus Caransebesiensis* (v. ortografia ediţiei Creţu, 1898), şi cu *băt* „băţ etc.” din dialectul istroromân. Situaţia reală este însă cu totul alta. În manuscrisul *Anon. Car.* (DV-L) apare grafia *bêt*, unde *ê* redă ambele sunete, *ă* şi *â*. Acest *bêt* bănăţean din sec. al XVII-lea este identic din punct de vedere fonetic şi semantic cu *bât* „beţigaş”, semnalat de O. Densusianu în Ţara Haţegului. Înrudirea sa cu *băţ* nu este demonstrată. Istroromânul *băt*, conform părerii lui A. Byhan „ist nicht das dr. *bâtă* Kolben, Stock, sondern nur mit ihm verwandt, vielmehr das slov., kr. *bat* Keule, Hammer...” [nu este dr. *bâtă*, fiind numai înrudit cu el, este mai degrabă slovenul şi croatul *bat* „ciomag, mai (ciocan de lemn)”] (*Istr. Gl.* p. 198).

Lat. *bacil(l)um* (Resmeriţă), **abieteus* (Giuglea), *vectis* (Lausberg), dacă s-ar fi păstrat, ar fi dat în româneşte **băcel* (cf. REW^3, nr. 982), respectiv **(a)ieţ* ([?] cf. REW^3, nr. 25), respectiv **viepte* (cf. REW^3, nr. 9173).

II. Soluţia pe care o întrevedem porneşte de la câteva fapte istorice şi de limbă bine atestate. În latină, alături de *fustis* (> rom. *fuşte*), *băţul* cel mai obişnuit se numea *baculum*. Acesta s-a păstrat în italiană cu un sens puţin modificat: *bacchio* „prăjină cu care se bat pomii pentru a culege fructele căzute”. Diminutivul lui *bacchio*, în forma sa feminină *bacchetta* „vargă” „băţ” etc., a fost împrumutat limbii franceze: *baguette*, de unde îl avem şi noi: *baghetă*. În franceză şi în italiană, lat. *baculum* a fost înlocuit prin derivatele *bâton* (> rom. *baton*), respectiv *bastone* (> rom. *baston*), provenind din *bastum*, cuvânt latin atestat izolat abia în sec. IV (Lampride), de origine probabil greacă (cf. W.v. Wartburg, FEW, I, 1948, p. 279; Cortelazzo–Zolli, DELIT., I, p. 121), şi care nu are nicio legătură cu rom. *băţ*.

În dicţionarul latin-român al lui G. Guţu întâlnim un citat din Tacitus care ne sugerează o nouă soluţie etimologică: ‘[*centurio Lucilius*...] *fracta vite in tergo militis* (C. Cornelii Taciti *Annalium*, Liber I, XXIII) „[centurionul Lucilius... a] frânt (în două) băţul pe spatele unui soldat”, ceea ce ne aminteşte de expresia românească: *a-i rupe cuiva nişte beţe pe spinare*.

Lat. *vītis*, pe lângă sensul comun de „viţă (de vie)”, mai însemna şi „varga centurionului”, care vargă, nuia sau, probabil, un băţ rigid, constituia în acelaşi timp însemnul gradului militar al centurionului, de unde *vitem poscere*, la Iuvenal, „a cere, a solicita gradul de centurion” (Iuvenalis, *Sat.* XIV, 193, *ap.* Guţu, *op. cit.*, s.v. *vītis*).

Ceea ce ne interesează din aceste citate este faptul că bătaia era instituţionalizată în armata imperială romană, iar *băţul*, ca termen generic, comun, al obiectelor contondente folosite pentru aplicarea bătăii, a fost moştenit în română din jargonul militar al veteranilor – al „bătrânilor" lasaţi la vatră – împroprietăriţi mai ales în Dacia, dar şi în celelalte provincii dunărene ale Imperiului. Această moştenire se poate explica şi prin p r e s t i g i u l de care se bucurau diferitele obiecte simbolice de pedeapsă ale tradiţiei militare romane, cum ar fi, de exemplu, nuielele înmănuncheate în *fasciile* lictorilor etc. „Băţul", ale cărui diverse forme şi utilizări sunt excelent exemplificate în primul dicţionar tipărit al limbii române – Bobb, *Dicţ.*, s.v. *bati*, poate fi întâlnit din cele mai vechi timpuri şi până astăzi ca semn al puterii şi al meritelor militare, de la sceptru până la bastonul de mareşal...

O confirmare a acestei ipoteze ne este oferită de H. Mihăescu (*La romanité...*, 1993, p. 405): „Du latin *vitis* «vigne» est né le dérivé *vitea*, d'où le roumain *viţă* «cep de vigne». Le mot devait passer chez les Byzantins (*βίτζα*) et chez les Slaves (*vica*), puis en grec moderne: βίτζα «baguette mince». Les gloses arabo-latines expliquent *bissa* par *corrigia* [curea], cependant que les textes byzantins utilisent βίτζα avec le sens de «verge mince, fouet fait de lanières tressées» (Du Cange, p. 205 [Cf. ediţia din 1954, I, p. 668]). Sous la plume de Mauricius, le vocable connaît deux variantes: βέτζα et βέζα (54, 29)."

Dacă mai adăugăm citatul oferit de G. Giuglea (*l. cit.*): lat. *bitus* „lignum quo vincti flagellantur" (CGL II, 570, 13; Du Cange, I. 1954, s.v. *bittus*), tabloul devine complet şi putem să schiţăm istoria cuvântului *băţ*.

Timp de câteva secole, utilizarea în paralel a cuvântului latin *vitis*, atât cu sensul de viţă de vie, cât şi cu cel militar, de obiect contondent, a dus la pierderea parţială a sentimentului legăturii etimologice dintre cele două înţelesuri ale cuvântului, cu consecinţa diferenţierii lor fonetice din ce în ce mai pronunţate.

Urmaşii romanici ai lat. *vītis* sunt dalm. (vegl.) *vaita*, it. *vite*, friaul. *vit*, sard. log. *bide*, sp. *vid*, pg. *vide(ira)* şi, ceea ce ne interesează cel mai mult, arom. *γite* / *ghite* / *γită* / *ghită* / *aγită*, toate aceste cuvinte romanice având numai sensul de „viţă de vie", şi nu pe cel militar, de „vargă", „băţ" etc. (cf. REW[3], nr. 9395; Puşcariu, EW, nr. 1925). În romanitatea occidentală lat. *vitis* a mai dezvoltat şi sensul tehnic de „şurub" (cf. it. *vite*).

Suntem de părere că *bitus* „lemn, băţ, vargă", atestat în glosele latine târzii (cf. varianta grafică cu *t* dublat, *bittus* [*Lignum quo vincti flagellantur*. DIEF.], în Du Cange, I, 1954, p. 668), este o altă dezvoltare a lui *vitis*, în Galia, cu o semnificativă schimbare morfologică, trecerea la declinarea a II-a, şi cu betacizarea lui [u] consonantic iniţial.

Nu credem, în acelaşi timp, că soluţia dată de Kluge şi citată de Giuglea (v. *supra*) este mai verosimilă sau cel puţin posibilă. O bârnă transversală sau o traversă din lemn, sensul tehnic al etimonului germanic (vechi scandinav) dat şi de W.v. Wartburg (FEW, 15/I, Lief. 124, 1968, p. 122), care se păstrează în fr. *bitte* (mar.) „babá" (butuc fixat pe puntea navei, în jurul căruia se înfăşoară parâma ancorei), nu se potriveşte cu sensul lui *bitus* (*bittus*), astfel cum este el glosat.

Mai credem, de asemenea, că *bit(t)us* romanic occidental avea în Galia varianta mai veche, feminină, **bit(t)e*, **bit(t)a* (< *vitis*) „vargă, băţ", păstrată în fr.

bit(t)e „membru viril” (cf. sinonimul fr. *verge* < lat. *virga* „vargă”, la rândul ei parţial sinonimă cu lat. *vitis*, ca termen militar), şi care este explicată de Wartburg (FEW, 15/I, Lief. 124, 1968, p. 121) prin *bíta* (anord. [vechi scandinav]) „beissen” [a muşca], cu o evoluţie semantică extrem de complicată şi neconvingătoare. Verbele fr. (dial.) *biter* „toucher”, *abiter* „toucher à”, „coucher avec une femme” (cf. Wartburg, *l. cit.*), la rândul lor, ar putea fi derivate ale v. fr. **bit(t)e* „verge, bâton”, prin comparaţie şi prin analogie cu expresia românească: *a atinge pe cineva cu băţul* sau *cu nuiaua* – „a atinge” = „a lovi”, sens existent şi în franceză: *Toucher les boeufs*: les stimuler avec la *touche* [long bâton], pour les faire avancer. (*Petit Larousse*, 1969, p. 1028).

III. În întreg domeniul romanic, dar mai ales în Dacia, lat. *vitis* s-a aflat în concurenţă cu derivatul lat. *vitea* (adj. *viteus* „de viţă de vie”, substantivizat: (*)*vitea* „viţă” etc.). S. Puşcariu (EW, nr. 1911) citează alături de rom *viţă* şi forma franceză de sud-est *vissa* „viţă”. În REW[3], nr. 9388 mai este citată forma it. dial. (march.) *vittsa* „Weidenrute”, „Gerte” [„nuia de răchită”, „vargă, cravaşă”] (v. şi Tiktin, DRG, III, p. 1760/1). De asemenea, piemont. şi fr. *vis* „şurub, scară în spiralăˮ sunt numele unor obiecte care preiau forma spiralată a cârceilor viţei de vie, [provenind mai probabil din aceeaşi formă originară, *vitea*, în ciuda părerii contrare a lui W.v. Wartburg, care îi consideră urmaşi direcţi ai lat *vitis*.]

În greaca bizantină, aşa cum arăta H. Mihăescu (v. *supra*), βίτζα (< *vitea*) se traduce prin „vargă (subţire)” sau „nuia” (sens moştenit din cel generic, de obiect contondent, pentru pedeapsă, bine atestat în armata bizantină, moştenitoare a tradiţiilor militare din Imperiul Roman de Răsărit). Sensul militar al lui βίτζα a devenit predominant în neogreaca literară, acelaşi cuvânt desemnând şi „butucul de viţăˮ doar sporadic, în vorbirea populară (cf. Mihăescu, *op. cit.*, p. 260), ceea ce se explică prin faptul că greaca avea proprii săi termeni pentru viţa de vie. N. Andriotis (*Lex.* 1951), urmat de T. Papahagi (DDA, s.v. *viţă*), afirmă că ngr. βίτζα „λεπτὴ βέργα” provine din lat. *vitea* printr-un intermediar slav. Este mult mai probabil că ngr. βίτζα este moştenit fără vreun intermediar din greaca bizantină, în timp ce v. sl. *vica* are o etimologie mai complicată, a cărei discuţie iese din cadrul acestui articol. Macedoneanul *вицa* ar putea fi totuşi un împrumut din greaca bizantină, mai curând decât o dezvoltare a v. sl. *vica*. Vezi şi [Miklosich, 1870]: ngr. βίτζα „es ist rum. *vic*ъ, *vitis*, flagellum, woher auch bulg. [v. bg., maced. actual (*n.n., P.B.*)] *vic*ъ”.

În dialectul aromân este atestat cuvântul *viţă*, cu acelaşi sens ca în neogreacă, „verge, baguette” (pl. *viţe*, la G. Pascu, DEM, I, nr. 780, p. 99), respectiv „nuia «houssine»” (pl. *viţă*, la T. Papahagi, DDA, p. 1270). G. Pascu (*l. cit.*) credea că aromânescul *viţă* „verge, baguette” poate fi moştenit direct din lat. *vitea (ligna)* „sarment, planté de vigne”, ceea ce nu este adevărat. Cuvântul *viţă* din dialectul aromân, cu *vi-* iniţial păstrat nealterat, este cu certitudine un împrumut mai recent (cf. Papahagi, DDA).

IV. Credem în justeţea presupunerii că, în latina dunăreană sau, mai precis, în latina din Dacia Traiană, derivatul feminin *vitea* „viţă” nu a preluat şi sensul de obiect contondent al lui *vitis*, care a fost transmis exclusiv neutrului lat. *viteum*,

evoluat la rom. *băţ*. Fenomenul este simetric cu apariţia romanicului occidental *bit(t)us*, atestat în glose.

Trecerea la genul neutru este atestată şi de glosa lat. *vitium* (Du Cange, VIII, 1938, ed. 1954, p. 359): *Hic in Lateranensi Patriarchio... a novo fecit triclinium, quod diversis marmoribus, et Vitio, metallis, atque musivo, et pictura ornavit.* (Anastasius Biblioth., in S. Zacharia P.P., pag. 78.), unde *vitium* provine foarte probabil din adj. neutru lat. *viteum*. Înţelesul glosei pune însă probleme destul de dificile. Cu ce a fost dotată sau împodobită sala de mese a patriarhiei de la *San Giovanni in Laterano*, după ce fusese reconstruită, în sec. VI? Cu diverse plăci sau alte ornamente din marmură şi cu „*Viţe*" [din] *metal*, de asemenea cu mozaicuri şi cu pictură. Două dintre manuscrisele ulterioare l-au modificat pe *vitio* în *vitri* sau *vitro* („cu sticlă"), ceea ce nu pare să aibă mai mult sens. Interpretarea dată în *Du Cange* porneşte de la ipoteza unui singur cuvânt – *vitiometallum*, cu sensul (pl.): *vites [ex metallis]* „ornamente [metalice] în formă de viţă", care poartă şi numele de *vineolas* sau *viticulas* „vignettes". Pe de altă parte, am fi de părere că glosa *vitium* (< *viteum*) mai poate fi comparată şi cu it. *viticcio* „braţ de fier fixat în zid pentru lumânări" (cf. DIt-R), acesta provenind dintr-un neatestat **viticeum*, o altă dezvoltare târzie a lat. *vitis*/ *viteum*.

În evoluţia spre română, genul neutru nou dobândit se explică mulţumitor prin trecerea *băţului* în categoria „inanimatelor", în timp ce *viţa* păstrează genul feminin, specific şi altor plante, iar ipoteza unei elipse din lat. *viteum lignum* [cf. Pascu, DEM, I, 780, p. 99, (s.v. *viţă*)], cf. lat. *vites novellae* (> *nuiele*), este posibilă, dar nu şi necesară.

Limitarea ariei lui *viteum* (> *băţ*) la nordul Dunării o atribuim împrejurării că, în meglenoromână, (*vitea* >) *viţa* a păstrat, după părerea lui Sextil Puşcariu, ambele sensuri, atât cel de „viţă de vie", cât şi cel de „băţ" (cf. Puşcariu, EW, nr. 1911), în timp ce aromâna prezintă un fenomen fonetic conservator, divergent în raport cu cel din dacoromână (*γite* „viţă" < *vītis*).

Cele două sensuri paralele ale substantivului *vitis* s-au transmis în mod firesc şi adjectivului, ulterior substantivului *viteum*, fapt confirmat prin existenţa derivatului *vetatus*, al lat. *vitis*, atestat foarte târziu ca sinonim al lui *virgatus* „vărgat" (Du Cange, 1938, VIII, p. 297), ceea ce dovedeşte remanenţa sensului militar al lat. *vitis* într-o mare parte a domeniului romanic.

Evoluţia fonetică de la *vīteum* la *băţ* este justificată, în ceea ce priveşte iniţiala, de paralelismul cu formele atestate: *bit(t)us* „băţ", respectiv derivatul *bitatum* (= *vitatum*, cf. lat. cl. *vītilis*), în *arbustum bitatum* „locum arboribus consitum ad quas applicantur *vites*" [„parcelă de pădure sau păşune îngrădită cu beţe şi nuiele"] (Du Cange, 1954, I, p. 669, 670), şi *bissa* „corrigia" [„curea"] din glosele latino-arabe (*ibidem*). Pentru aceeaşi evoluţie, vezi şi rom. *băşică*, *berbece* etc. Formele regionale *biţ* „şuviţă sau smoc de păr, de lână", *biţă* (de păr) „coadă de păr împletit" (cu prefix: *zbiţă*), împreună cu derivatele *biţos* „miţos, lăţos, cu lâna lungă, atârnată" şi *biţat* „idem" (Teofil Teaha, 2005, p. 320–323) reprezintă o confirmare categorică a existenţei fenomenului betacizării, pe terenul limbii române, şi în alte cuvinte din aceeaşi familie etimologică, provenind din lat. *vitea*, *viteum*.

Trecerea de la *ī* accentuat, la *ĭ*, şi apoi la *e* (un accident fonetic relativ izolat în română) este probată de formele greceşti cu *e*, *βέτζα* [fr.] „lien”, cf. Mihăescu, *op. cit.*, p. 353 (pentru semantism compară cu pg. *vide* „cordon ombilical”, în REW[3]), şi *βέζα* – din *Strategikon*-ul împăratului Mauricius (sec. al VI-lea p. Chr.) – care presupun o variantă latină populară *vĭtea*, cu *ĭ* scurt, probabil un reflex al pronunţării locale a latinofonilor de lângă Dunăre. Pentru coexistenţa formelor *vītea* şi *vĭteum*, în latina din Dacia Traiană, s-ar putea invoca o analogie cu situaţia vocalei *e* din latina vulgară, pronumele posesiv *mĕus*, masculin, (ca şi neutrul *mĕum*) având un *e* scurt, în timp ce acelaşi pronume, dar feminin, *mēa*, avea un *e* lung (Rosetti, ILR, p. 87). Posibilitatea existenţei unui *ĭ* scurt în latina dunăreană, în locul unui *ī* lung din latina clasică, mai este probată şi de cuvântul *nutreţ*, al cărui etimon este lat. pop. *nutrĭcium* şi nu lat. cl. *nutrīcium* (Puşcariu, EW, 1210).

Evoluţia secvenţei finale lat. *-teum*, dintr-un **bĭteum* > **betium*, este cea normală, asemănătoare cu cea a lat. *puteus* (> r. *puţ*) sau lat. *hospitium* (> r. *ospăţ*).

Rămâne de lămurit evoluţia semantică a lat. *vītis* (*vītea*/ *viteum* > **bĭteum* > **betiu(m)* > **betsu* > *băţ*), de la sensul generic de obiect contondent de uz militar, pentru pedeapsă etc., confecţionat din materiale diverse (vergi mai mult sau mai puţin elastice, fâşii de piele împletite, curele etc.), la cel de ramură de copac dreaptă şi nu foarte subţire, de cele mai multe ori decojită, cu lemnul tare şi uscat, tăiată sau ruptă, de diferite dimensiuni, utilizată pentru pedepse sau ca armă primitivă de apărare şi de atac, apoi ca baston sau toiag pentru cei vârstnici.

Lucrurile se explică pe de o parte prin specializarea termenilor: *băţul*, tipic rigid, se deosebeşte de *varga* mai subţire şi mai elastică sau de *nuiaua* (< lat. *novella* „viţă tânără”), care este total flexibilă. O evoluţie semantică asemănătoare, de la „flexibil” la „rigid”, este atestată pentru ngr. βέργα, împrumutat din lat. *virga*, care a dobândit şi sensul 2.: „băţ, bâtă” (Peţinis, D.Gr-R, 1995), iar derivatul gr. biz. *βεργίον* este atestat la Mauricius (*op. cit.*, *apud* Mihăescu, *La romanité...*, p. 404), însemnând băţul sau bastonul de lemn tare, folosit de recruţi pentru exerciţii de luptă, în locul săbiilor.

Pe de altă parte, dispariţia organizării militare romane de expresie latină, în anul 271 d. Hr. la nord de Dunăre, cu peste trei secole mai devreme decât dispariţia acesteia la sudul fluviului (anul 602 d. Hr.), a putut contribui la circumscrierea utilizării băţului mai ales în cadrul vieţii casnice a românilor nord-dunăreni – beţele cu care se joacă copiii sau cu care aceştia sunt pedepsiţi de părinţi, băţul cu care săteanul se apără de câini sau în care se sprijină pe teren accidentat etc. Specializarea sensului se mai poate datora dispariţiei din sistem a urmaşilor lat. *baculum* şi *bacillum*, precum şi apariţiei împrumuturilor *bât* sau *bâtă*, *toiag*, *cârjă*, *bici*, *ciomag*, *gârbaci* etc.

V. Ipoteza pe care am prezentat-o pare să fie uneori vulnerabilă din câteva motive: 1) transformarea neobişnuită în română, dar parţial probată prin comparaţie cu greaca din sec. al VI-lea, a lat. *ī* accentuat în rom. *ă* (etc., v. *supra*); 2) neconcordanţa surselor privind meglenoromâna. Sensul de *băţ* („Stock”) al megl. *viţă*, consemnat de Puşcariu (EW), nu se regăseşte în sursele acestui dicţionar, pentru meglenoromână, anume la G. Weigand (1892) sau la P. Papahagi

(*Megl.* II). El nu este confirmat nici de I.-A. Candrea (*Megl.* VII) şi nici de Th. Capidan (*Megl*. III, s.v. *vitsă*). La ultimul întâlnim un singur exemplu: *Dats *unã pratšcă di vitsă* „Daţi-mi un băţ de viţă”, unde *pratšcă* are fonetismul caracteristic limbii macedonene: *прачка* „băţ, nuia, butuc (de viţă)” (DMd-R).

Cea de a treia obiecţie posibilă priveşte datarea evoluţiei lat. **viteum* > rom. *băţ*, evoluţie care, limitându-se exlusiv la dacoromână, ar fi trebuit să se petreacă abia într-o fază posterioară românei comune. Fără îndoială însă, fenomenul s-a desfăşurat mai devreme, cu începere din sec. III. p. Chr., doar la nordul Dunării, iar evoluţia din dialectele sud-dunărene trebuie explicată altfel.

O soluţie complementară ar fi să acceptăm, împreună cu Nicolae Saramandu (DR, s.n., II, 1996–1997, p. 178, 179), că în româna comună existau suficient de multe diferenţieri dialectale vechi, strămoşii aromânilor păstrând de pildă, pe alocuri, aproape nealterată forma latină cea mai veche, sg. *ɣite (ghite)*, pl. *ɣiti* (Dalametra, DM, p. 106), cu pierderea sensului de „băţ”. În graiul strămoşilor meglenoromânilor *vitis/ vitea* a evoluat către varianta romanică (nord-dunăreană) şi mediogreacă *viţă*, cu aceeaşi formă la sg. şi la pl. (Densusianu, ILR, I, p. 216) sau cu pl. *viţi* (Candrea *Megl.* VII, p. 224), mai probabil f ă r ă păstrarea ambelor sensuri, adică doar „viţă de vie”, nu şi „băţ”. În consecinţă, inovaţia nord-dunăreană *viteum* > **betiu(m)* > *băţ* fie că nu era caracteristică românilor care s-au aşezat în regiunea Meglenului, fie că reprezenta o variantă fonetică ce s-a pierdut între timp la meglenoromâni.

Soluţia complementară expusă mai sus nu este general acceptată. Ea contrazice, de exemplu, părererile lui T. Papahagi (DDA, s. v. *aɣită*) şi ale lui H. Mihăescu (*op. cit.*, p. 260), conform cărora formele aromâneşti *ɣite* (sg.) şi *ɣită* ar fi inovaţii posterioare românei comune, şi nu forme etimologice, aşa cum susţineau, de exemplu, S. Puşcariu (EW, nr. 1925), G. Pascu (DEM, I, nr. 779), W. Meyer-Lübke (REW[3], nr. 9395) sau Al. Rosetti (ILR, p. 359).

În rezumat:

Rom. **băţ <** lat. **bĭteum* (lat. *vītea*/ *viteum* < *vītis* „vargă a centurionului” etc.), cf. gr. biz. βέτζα, ngr. βίτζα „vargă subţire etc.”; cf. lat. (în glose) *vitium* „tijă sau obiect (ornamental) în formă de viţă” etc.; cf. *bit(t)us* „băţ” etc. (Du Cange, 1954).

De asemenea, pe baza aceluiaşi material, propunem şi etimologiile franceze:

fr. **bit(t)e** „membre viril” < v. fr. **bit(t)e* < lat. **bīt(t)a* (< lat. cl. *vītis* „verge” etc.), cf. lat. (glose) *bit(t)us* „bâton”, *bissa* „courroie” etc.;

fr. dial. (**a**)**biter** „toucher” etc. < lat. (*ad-* +) **bī(t)te*/ **bi(t)ta* (< lat. cl. *vītis*) „bâton, verge” etc.; cf. *touche* „long bâton”, *toucher les bœufs* „les stimuler avec la touche”.

[LR, LIV, 2005, nr. 1–4, p. 27–38.]

BĂŢ, BIŢ, BIŢĂ

II

În articolul nostru despre etimologia cuvântului *băţ*[1], am citat un scurt pasaj înregistrat în Du Cange (1938, 1954, p. 359), dintr-o cronică scrisă în sec. VI: „*Hic in Lateranensi Patriarchio...*”. Din păcate, la corectură, ne-a scăpat o greşeală de dactilografiere, o literă în plus, care îngreunează înţelegerea textului. Este vorba, desigur, de bazilica patriarhală *San Giovanni in Laterano*, din Roma, alături de care, în Evul Mediu timpuriu, se afla *Domus Lateranensis*, sediul Patriarhiei şi al Curiei romane, palat şi reşedinţă a papilor până la începutul secolului al XIV-lea. Glosa latină târzie *vitium*, păstrată în acest text, dovedeşte supravieţuirea populară, în arii diferite, a adj. lat. *viteus, vitea, viteum*, sub forma unui substantiv de genul neutru, *vitium*, care, datorită unei specializări semantice, în Dacia Traiană, a evoluat spre românescul *băţ*.

Pentru evoluţia lui *u* consonantic latin iniţial, de la *viteum/ vitium* la **bĭteum/ *bĭtium* (> **betiu* > *băţ*), invocasem în sprijin comparaţia cu formele romanice înrudite la origine, *bit(t)us* „băţ”, în glosele din Galia (CGL, II, 570, 13), şi *bissa* „curea”, din glosele latino-arabe (Du Cange, 1954, I, p. 669, 670), dar pentru a ilustra fenomenul betacizării acestui sunet în latina dunăreană, nu am găsit atunci alte exemple româneşti decât pe cele arhicunoscute, *băşică*, *berbece* etc., şi nu vreun cuvânt cu o evoluţie fonetică similară, care să fi fost moştenit din aceeaşi rădăcină latină.

Printr-o fericită coincidenţă, spre bucuria noastră, Teofil Teaha s-a ocupat de clarificarea originii variantelor unui termen popular, întâlnit în graiurile dacoromâneşti vestice şi nordice, ce ne rămăsese necunoscut, anume *biţă*/ *biţ* „viţă de păr sau de lână, smoc de păr etc.”[2].

Spre deosebire de *Dicţionarul Academiei*, în care nu apare decât varianta *biţ*, subst. n., cu indicaţia etimologică „cf. miţ(ă), viţă, şuviţă”, şi de MDA, care dă aceeaşi etimologie ca „nesigură”, cu omiterea referirii la „şuviţă”, în lucrarea citată a lui Teofil Teaha forma de bază a cuvântului este considerată pe bună dreptate a fi cea de genul feminin: *biţă* (pl. *biţă*, *biţî*, *biţe*), alături de care sunt enumerate variantele de genul neutru: *biţ* (pl. *biţe* sau *biţuri*) sau masculin: *biţ* (pl. *biţi*), cu o mare bogăţie a subvariantelor datorate palatalizării bilabialei iniţiale sau altor transformări specifice graiurilor ardeleneşti, maramureşene sau bănăţene. De asemenea, mai sunt amintite: derivatul *zbiţă* „şuviţă de păr împletit” (Teaha, CLG, p. 322; neînregistrat în DLR s.n., unde figurează doar adj. *zbiţaş*); formele contaminate (cf. *balţ*) sau dezvoltate expresiv (cf. Ciorănescu, DER, 7510): *zbilţă* „smoc de păr etc.” (cf. DLR s.n.), *zbilţ* „laţ cu care se prind animale sau păsări sălbatice”, *bilţ* (*ghilţ* în DA) „idem”.

Inspirat probabil de analogia oferită în DA pentru adj. *biţos*: „cu biţe (= viţe) lungi, miţos, lăţos, cu părul mare, stufos”, dar mai ales de nenumăratele contexte în care formele de plural *biţe* şi *viţe* sunt folosite cu exact acelaşi înţeles, Teofil Teaha

[1] Vezi: Boerescu, 2005 a, p. 27–38.

[2] Teofil Teaha, *Cuvinte latineşti moştenite în graiurile româneşti actuale*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, p. 320–327.

dă etimologia corectă a cuvântului *biţă*: lat. **bītea*, variantă locală, cu betacism, a substantivului lat. pop. **vītea* (cf. adj. lat. *viteus, -a, -um* „de viţă de vie"), căruia i s-au transmis sensurile lui *vitis* „plantă cu mlădiţe din care ies cârcei agăţători şi răsuciţi în formă de spirală; curpen; vrej la dovleci" (Teaha, CLG, p. 324), respectiv „viţă, viţă-de-vie, vrej etc." (Guţu, DL-R, 1983, s.v.).

Pentru cercetarea noastră asupra etimologiei cuvântului *băţ*, are o deosebită importanţă faptul că Teofil Teaha (*ibid.*, p. 324) îl contrazice pe Petar Skok (*Etim. Rječnik*, p. 145), care credea că rom. *biţ* şi scr. *bič* au drept etimon lat. *viteus* (< *vitis*), cercetătorul român susţinând cu deplină întemeiere că: „forma de singular *biţ* este refăcută din pl. *biţă*, după modelul *miţă* > *miţ*." (*id.*, p. 326).

Într-adevăr, dacă *biţ* ar fi fost derivat direct dintr-un lat. *viteus* sau *viteum*, ar fi însemnat că în aceste cazuri *i* latin era lung, iar demonstraţia noastră, sprijinită pe ipoteza că *i* din lat. **biteum* (= cl. *viteum*) era scurt, ar fi fost pusă în întregime sub semnul întrebării.

Etimologia cuvântului *biţă/ biţ* vine astfel şi în sprijinul celorlalte argumente de ordin fonetic pe care le-am invocat în favoarea etimologiei mele: lat. pop. **bĭteum/ *bĭtium* (cf. lat. cl. *vīteum/* lat. târz. *vitium*) > **betiu* > *băţ*, anume:

- analogia cu pron. lat. *mĕus, mĕum, mēa* (Rosetti, ILR, p. 87),
- analogia cu un exemplu de substantiv latin neutru care avea în Dacia o formă populară cu *i* scurt în locul unui *i* lung: *nutrĭcium* (cf. lat. cl. *nutrīcium*) > *nutreţ* (Puşcariu, EW, 1210), aceste fapte pledând pentru corectitudinea ipotezei mele enunţate mai sus.

În felul acesta, putem schiţa un tablou mai cuprinzător al familiei de cuvinte româneşti moştenite din lat. *vitis, vitea, viteum.*

Lat. *vītis* este continuat în romanitatea orientală doar de forma aromânească: (sg.) *γite* / *ghite*, (pl.) *γiti* [Dalametra, DM, p. 106], cu variantele ulterioare *γită* / *ghită*, (pl.) *γite* / *ghite* „viţă" [Caciuperi, DR-A, p. 356], respectiv *aγită*, (pl. *aγite*) „viţă-de-vie" [*ibidem*]. Această etimologie, pe care o considerăm corectă, a fost susţinută de S. Puşcariu (EW, 1925), G. Pascu (DEM, I, 779), W. Meyer-Lübke (REW^3, 9395), Al. Rosetti (ILR, p. 359). A fost însă respinsă de T. Papahagi (DDA, s.v. *aγită*) şi de H. Mihăescu (*La romanité...*, p. 260), cu argumente care nu ni se par convingătoare, întrucât se presupune că forma ipotetică ar. **γiţă* (< *vitea*) s-ar fi transformat în *γită* (pentru evitarea confuziei cu mai recentul *viţă* „nuia"!) şi apoi în *γite* (un singular feminin refăcut!), ceea ce implică o evoluţie cu totul imposibilă din punct de vedere fonetic.

Lat. *vītis* stă la originea neologismelor româneşti împrumutate din franceză: *vitacee, viticol* (cf. *agricol*), *viticultor, viticultură*, cuvinte culte, create în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, aparţinând terminologiei ştiinţifice internaţionale.

Lat. *vītea*, substantivat, este continuat în dialectele dacoromân şi meglenoromân de substantivul *viţă*, care a moştenit sensurile lui *vītis*, cu pierderea parţială sau totală a unor subsensuri specializate, preluate, în dacoromână, de *curpen* (păstrat probabil din substrat), de *vrej* (< bg.) şi de *băţ* (< *viteum = vitis* „varga centurionului" din armata romană).

Termenul dacoromânesc *viţă* este însoţit de obicei de determinări, care, atunci când se întâmplă să lipsească, de cele mai multe ori pot fi deduse din

context. Enumerăm compusele şi sintagmele în care apare substantivul *viţă*, unele cu ortografia din DLR s.n., altele cu ortografia din MDA, pentru ca scrierea acestora să fie normată într-o viitoare ediţie a DOOM, după modelul *viţă-de-vie*[3]: *viţă de vin*, *viţa vinului*, *viţă de struguri*; *viţă-de-vie-sălbatică*, *viţă-sălbatică* (reg. *lăuruscă*), *viţă păsărească*, *viţă-de-pădure*, *viţă-albă* (reg. *crăiasă*), *viţă-de-munte*, *viţă-americană-de-vară*; *viţă-de-Canada*, *viţă-sălbatică-americană* (pop. *viţă-puturoasă*), *viţă-japoneză*; *viţă oloagă*, *viţă ardeoane*; (reg.) *viţă-de-hamei*; *viţă-albă* (*curpen*, (reg.) *luminoasă*), *viţă-neagră*, *viţa-evreului/-ilor*, *viţa-corcilor*; *viţă oarbă/ moartă*, *viţă de rădăcină*; apoi *viţă de păr*, *viţă de lână*, *viţă* [din păr] *de capră*, *viţă de iască*, *viţă de fum* (cf. DLR s.n., t. XIII/2, p. 702–710). Cu sensurile figurate (privind descendenţa, originea etnică, neamul, seminţia, familia, rasa, specia), substantivul *viţă* apare uneori precedat de prepoziţiile *de* sau *din*: *de viţă* (*veche*) etc.; dar şi: *viţa omenească*, aici neexistând probleme de ortografie.

Alături de varianta regională *viţ* „fir pentru înşirarea mărgelelor”, consemnată corect, în articolul despre *viţă* din DLR s.n. mai apare şi forma regională *ghiţ* „smoc de păr” (pl. *ghiţe*), o evidentă confuzie cu variantele palatalizate ale cuvântului *biţ* (< *biţă* < lat. **bitea*). De aceea nici sensul de „smoc de păr, smoc de lână”, „moţ”, atribuit în DLR (s.v.: II, 2, p. 707. col. 1) cuvântului *viţă*, pare să nu existe, el aparţinând de fapt cuvântului *biţ(ă)*.

Dintre derivatele cuvântului *viţă*: *viţat*, *viţătură*, *viţion*, *viţişoară*, *viţiţă*, *viţos*, *viţuică* şi *viţuţă*, doar primul pune o problemă etimologică, întrucât sintagma *măr viţat* este glosată doar ca „numele unei specii de mere verzi şi tari care se menţin până în vara anului următor”, fără alte explicaţii. Acesta pare să fie motivul pentru care cuvântul a fost lăsat cu „etimologia necunoscută” în DLR şi MDA. Se poate face totuşi o comparaţie cu sensul regional al adj. *viţos* (despre părţi ale fructelor, cf. DLR, s.v.): „fibros, lemnos”, iar atunci evoluţia semantică a adj. *viţat* devine explicabilă, prin echivalarea *viţelor* cu *fibrele* tari, lemnoase.

În dialectul aromân, *viţă* „verge, baguette” (pl. *viţe*, la G. Pascu DEM, I, nr. 780, p. 99), respectiv „nuia «houssine»” (pl. *viţă*, la T. Papahagi, DDA, p. 1270) este un cuvânt împrumutat din ngr. βίτζα „nuia, vargă” (cf. Peţinis, DGr-R), el neputând fi în niciun caz moştenit direct din lat. *vitea (ligna)* „sarment, planté de vigne”, aşa cum credea G. Pascu (*l. cit.*), din cauza lui *vi-* iniţial păstrat nealterat. Ngr. βίτζα continuă, probabil fără niciun intermediar slav, sensul de „vargă sau băţ”, preluat de greaca bizantină direct din jargonul militar latin al Imperiului Roman de Răsărit.

Sensul militar, cel de „armă”, atestat mai întâi pentru substantivul lat. *vītis* „nuiaua, varga, băţul centurionului”, la sudul Dunării a rămas caracteristic limbajului soldăţesc, moştenit ulterior, în mod firesc, de vorbitorii de limbă greacă din armata bizantină, pornind de la forma substantivată **vitea* (fără betacism).

[3] În ediția a doua a DOOM, apărută în anul 2005, *viţă-de-vie* era singurul exemplu din lista de cuvinte, de scriere cu cratimă a compuşilor substantivului *viţă*. La pag. LXXIII, noua regulă ortografică este formulată astfel: „Se generalizează scrierea cu cratimă a compuselor **nesudate** care denumesc ... **specii** distincte de plante ... (cu **nume ştiinţifice diferite**)”. De observat că unele dintre exemplele date mai sus sunt dificil de încadrat între denumirile de plante „cu nume ştiinţifice diferite”, fără a avea în prealabil informaţii suplimentare din nomenclatura botanică.

Acelaşi sens militar a fost transmis la nordul Dunării substantivului lat. **biteum* (= **viteum*) > rom. *băţ*.

Merită să fie amintită în acest loc buna intuiţie a lui N. Iorga, care, în volumul al II-lea din *Istoria românilor*[4] (p. 134), include *băţul* printre „uneltele de război" aparţinând fondului de cuvinte latine moştenite în limba română.

Având în vedere că variantele cu „betacism" ale substantivelor latine populare **vitea*, **viteum*, respectiv **bitea* (> *biţă* > *biţ*) şi **biteum* (> *băţ*) au fost discutate suficient în paragrafele anterioare, credem că nu mai este necesar să revenim asupra lor.

[LR, LVI, 2007, nr. 4, p. 407–410, cf. DELR, I, p. 120.]

(Addenda, 2012): O bine-venită confirmare a etimologiei noastre dată cuvântului *băţ* ne este oferită de *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*[5] (I, p. 83), în care este menţionat sensul regional (1º) al lui *băţ*: „butaş de viţă-de-vie", care atestează o veche şi o foarte interesantă evoluţie semantică de la latina populară la română. În acest context, etimonul discutat, **bitium*, coincide cu forma populară a sintagmei *(plantaria) vitium* „(butaşi) de viţă-de-vie", cf. lat. *crinis vitium* „şuviţe de păr" (Virgil Matei, *Dicţionar român-latin*, 2004, p. 626).

Băţ: lat. **bĭtium = viteum, vītea* < *vītis* „viţă de vie, vargă a centurionului"
= *(plantaria) vitium* „(butaşi) de viţă-de-vie"

[4] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. II, *Oamenii pământului* (*până la anul 1000*), Bucureşti, 1936.

[5] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*. Autori: Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin. Bucureşti, Editura Academiei Române. Vol. I, (A – C), 2009. Vol II, (D – O), 2010. Vol III, (P – Z), 2011.

C O L E A Ş Ă

Coleaşă, cu variantele *coleşă, culeaşă, culeşă, culesă, culeş, culiş* etc. (cf. MDA, I, 601) este un cuvânt regional, parţial sinonim cu *terciul*. Principalele sale sensuri (cf. DA, I/II, 652–653) sunt: „mâncare ciobănească făcută din făină fiartă până ce dă o pastă moale, un fel de terci” sau „mâncare moale ca terciul, preparată din făină de grâu, prăjită în untură, sau unt, sau cu slănină”, „care se mănâncă de obicei cu lapte, cu jintiţă”; „coleaşă rece, unsă cu său de berbec sau de mioară”; apoi „mămăligă” (probabil la origine numai mămăliga foarte moale, pripită); „ciulama cu lapte (fără carne)” etc. *Coleaşa*, din aria dacoromână nordică, este termenul echivalent pentru *terci* din aria sudică, cuvântul existând însă şi în dialectul aromân, sub formele *culeaşu* şi *culeaciu*, cu acelaşi înţeles. (Vezi şi *scrob*[1], sensurile 3, 4, din DLR, *s.v.*)

Etimologiile date în DDA de T. Papahagi: bg. *kul´aša* „Art Brei” pentru ar. *culeaşu* şi alb. *kul'áč* pentru ar. *culeaciu* sunt neconvingătoare, întrucât bg. *kuljaša*, fiind exclusiv un cuvânt popular şi regional, pare să fie împrumutat din română sau din aromână, la fel ca şi ceilalţi termeni asemănători din limbile slave învecinate (cf. A. Cihac, II, p. 68 şi DA, I/II, p. 653 etc.), iar alb. *kul'áč* (*kulaç*) înseamnă doar „colac” sau „plăcintă (cu foi)”. De exemplu, *coleaşă* este tradus în bulgară prin *káша* ori *качамáк* (DR-B, 1962, *s.v.*).

Prezenţa cuvântului *coleaşă* în dialectul aromân (ar. *culeaşu*) face ca derivarea acestuia din magh. *köles* „mei” (G. Weigand, *Jahresber.* XVI, p. 222; MDA) să fie cu totul neplauzibilă, întrucât în aromână nu există cuvinte de origine maghiară. În plus, este foarte greu de crezut că un cuvânt românesc precum *coleaşa*, aparţinând vieţii păstoreşti, ar putea fi un împrumut maghiar, intermediat de limbile slave învecinate, dacă avem în vedere etimologiile slave propuse ulterior, care reiau selectiv şi uneori inexact exemplele date de A. Cihac[1]: „Vgl. serb., croat *kulješ* [!] «Wasserbrei», czech. *gulaše* «Mehlbrei»” (TDRG, 391); „Serb. *kulïeş*” [!] (ŞDU[5], 46); „srb. *kuleš*” [!] (CADE, 307); „bg. *kuléaša*, sârb. *kùlješ*, gen. *-jèša*, rut, *kuliš*, terci, *kuleša*, mămăligă, probabil din ung. *köles-kása* [!], din *köles*, mei, şi *kása*, coleaşă” (SDLR, 316); „< srb. *kulješ*, cf. magh. *köles* „terci (de mei) [!]” (DEXI, 396). În DEX apare doar etimologia: „din srb. *kulješ,* bg. *kulijaša*”. În DA se consideră că termenul are o origine obscură, deşi prezenţa acestuia în toate ţările învecinate care au fost străbătute de păstorii români sugerează mai curând originea românească a termenilor echivalenţi din limbile slave.

Credem că acest cuvânt este foarte probabil moştenit din lat. pop. **collēsia*, la rândul lui împrumutat din gr. *κόλλησις* „acţiunea de a lipi, a lega (împreună), a uni → a îngloba, a amalgama, a se coagula etc.”, dar şi „tremper” – acţiunea de a

---

[1] A. de Cihac, DÉDR, II, p. 68: **Coléaşă**, covâşă, s. *bouille de farine*; (Ion. C. 78 et Stam. Dict. au mot *mehlbrei* ont, (peut-être par confusion avec magy. kovasz *levain*, vsl. kvasŭ), *covaşă*; Codr. Dict. a *colărezi* fromentée); - *coleaşă de meiu* bouille de millet; - **coleşesc**, *i* vb. humecter, amollir; - *coleşér, culeşér*, s., moulinet pour la coleasa (Conv. l. XI, 24); *čech.* kulaše, gulaše [*guluše* la P. Skok, ER, II, 231] *bouille de farine*; *serb.* kulješ, kulješa, *cibi genus*; du *magy.* köleskása *bouille de millet, gruau de millet*; (köles *millet*, kása *bouille de gruau*); *alb.* kjoul *bouille de farine, ragoût, sauce*; v. *caşă* El. sl., *riscaşă* El. magy.

înmuia (în apă), cf. Bailly, p. 1293. Laurian şi Massim (DLR, 777) au fost primii care au apropiat *coleaşa* de lat. pop. **colla* „materie cleioasă” [REW^3 2039] (< gr. *κόλλα* idem; cf. *(τά) κόλλυβα* „colivă”; cf. *κολλίκιος* „făcut din orz măcinat gros”, *κόλλιξ* „turtă vâscoasă din orz, dată sclavilor”, cf. *κολλύρα* „aluat necrescut, fără drojdie; prăjitură lipicioasă”; cf. gr. *κολλυρίς* „bucată de aluat etc.” şi *colărezi* „bucăţele de cocă etc.”). Vezi şi împrumuturile alb. *koll(ë),* bg. *kola* „scrobeală”, alb. *kollarís,* bg. *kolòs(v)am* „a apreta”, din neogreacă.

Coleaşa se poate înscrie astfel printre împrumuturile vechi greceşti ale limbii române, intermediate de latina dunăreană, făcând parte din acelaşi câmp semantic cu *cir* < lat. pop. *chylus* < gr. *χῦλος* (H. Mihăescu, *La romanité*, p. 52), alături de împrumuturile mai noi *colărezi*, *colivă*.

Un argument suplimentar pentru această etimologie latină îl constituie în special existenţa în limba română a verbului derivat *a (se) coleşi* „a (se) face moale, a (se) muia etc.” („humecter”, la Cihac), care continuă cu suficientă fidelitate sensul secundar al lat. dun. **collēsia* < gr. *κόλλησις* „tremper” – acţiunea de a înmuia (în apă)”, dar care nu se regăseşte în limbile învecinate. Vezi şi *coleşer* „făcăleţ” ori „ceaun”, format din *coleaşă* cu sufixul *-er* < lat. *-arius* (cf. P. Skok, ER, II, p. 231).

În consecinţă, încercarea făcută în BER (t. III/19–20, 124; cf. Fr. Sławski, SEPJ, 3, 247) de a deriva toate cuvintele slave înrudite, inclusiv rom. *coleaşă*, dintr-un verb vechi slav neatestat **kulešiti* – comparat cu belarus. dial. *кулешиць* „a dilua” – este o soluţie nerealistă.

Coleaşă: lat. pop. (dun.) **collēsia* < gr. *κόλλησις*.

[LR, LXIV, 2015, nr. 3, p. 331–332.]

ROM. *C R E Ţ* ŞI ALB. *K R E C, K R E Ç E, K R E C Ë*

– O NOUĂ IPOTEZĂ ETIMOLOGICĂ –

Omagiu domnului academician Marius Sala

1. Adjectivul ***creţ, creaţă,*** cu variantele (reg.) *crăţ, craţă* „(despre păr, lână) răsucit în inele sau în spirală, ondulat; (despre suprafeţe) încreţit, îndoit în cute, ridat, plisat etc.” este înregistrat în DEX, MDA şi DEXI cu menţiunea „etimologie necunoscută”. Păstrat numai în dialectul dacoromân, *creţ* a fost înlocuit în aromână prin împrumuturile mai recente din neogreacă[1]: *căţăros* < *κατσαρός* şi *zgur* < *σγουρός*. Adj. ar. *crăţăros*, dat de G. Giuglea[2] ca echivalent al lui *creţ*, este citat în *Dicţionarul dialectului aromân* de T. Papahagi (p. 384, 365) fără a i se preciza înţelesul, cu o trimitere la adj. ar. *cârţânos* „trosnitor, zgomotos, viguros”.

1.1. În DA, s.v.[3], acceptându-se ideea că etimologia lui *creţ* continuă să fie necunoscută, sunt enumerate ipotezele lui O. Densusianu: ♦ lat. **c(i)rrĭcius* < *cirrus*[4] „buclă de păr, cârlionţ”; S. Puşcariu[5], urmat de G. Pascu[6]: ♦ lat. **crĭcius* < **crĭcus* = gr. *κρίκος* „cerc, inel, brăţară, buclă, cârlig (buclă a agrafei)” = lat. *cĭrcus* „cerc”, poate sub influenţa lui *crispus* „creţ” – vezi şi A. Philippide[7]: posibil ♦ *krekion*, gr. *κρικίον* „ineluş, cerculeţ”; G. Giuglea (1.)[8]: adj. postverbal din *a (în)creţi* < ♦ got. **kraitjan* (cf. gmc. **kraita* = germ. *Kreis* „cerc”); Giuglea (2.)[9]: ♦ gr. *κρέξ, -κός* „meşă de păr pe frunte”. Vezi şi Giuglea (3.): ♦ lat. **creptus (crĕpitus)* [„plesnitură”] (cf. sp. *crieta, grieta*, pg. *greta*, it. *cretto*, v. fr. *cretel*, toate cu înţelesul general: „crăpătură care se formează în mod natural pe pământ, pe piele”), cu „absorbirea” de către acest **creptus* a înţelesului lat. *crispus* „creţ” şi cu evoluţia fonetică *t* > *ţ* din pl. **crepti* şi din verbul derivat **increptire*[10].

1.2. Legătura etimologică cu lat. *crispus* „creţ”, invocată începând cu *Lexiconul de la Buda* (p. 145), preluată apoi, parţial, de Laurian şi Massim (LM, I, p. 899), a fost acceptată de B.P. Hasdeu şi H. Schuchardt[11], de H. Tiktin (DRG, p. 437) şi de A. Scriban (DLR, p. 364), fără explicarea dificultăţilor fonetice.

1.3. Prin analogie cu unele dintre adjectivele terminate în *-éţ, -eáţă* (*glumeţ, isteţ, răzleţ, semeţ* etc.), originea slavă a lui *creţ* a fost susţinută de A. Cihac[12] şi

---

[1] Cf. T. Papahagi, DDA, p. 356, 1297; A.N. Caciuperi, *Dicţionar român-aromân*, p. 99.

[2] DR, II, 1921–1922, p. 395.

[3] DA, t. I/2, fasc. 12, 1939, p. 905.

[4] În GS, I, 1923, p. 164. Ipoteza lui Densusianu pare să fi fost inspirată de vechea etimologie: it. *riccio* „creţ” < lat. **cirrĭcius* < *cirrus* „buclă” (Ménage, *ap.* Diez, EWR, 1869, p. 349). Totuşi, lat. **c(i)rrĭcius* > doar rom. *crăţ*, nu şi *creţ* (cf. S. Puşcariu, v. nota 5).

[5] S. Puşcariu, *Recensii*, în DR, III, 1923, p. 843–844.

[6] ArR, X, p. 473, *ap.* I.I. Russu, ER, p. 298.

[7] VR, vol. XVI, 1910, p. 33, *ap.* I.I. Russu, ER, p. 298.

[8] DR, II, 1921–1922, p. 395; cf. Giuglea, CRR, 1983, p. 103–105.

[9] În DR, III, 1923, p. 625.

[10] În LL, II, 1943, p. 20–66, cf. Giuglea, CRR, 1983, p. 268–270.

[11] B.P. Hasdeu, CuvB, I, p. 111; cf. ed 1984, p. 150, 494, 528, 546.

[12] Cihac, DÉDR, II, p. 82, *ap.* I.I. Russu, ER, p. 298.

A. Byhan[13]: din sb., bg. *krecav* (< sl. **krętъ-ĭc-avŭ),* [recunoscut ulterior ca împrumut din română de T. Capidan, I.-A. Candrea etc.]; G. Weigand[14]: din *kretŭcŭ*, temă sl. *krętъ-ati, krękǫti* „biegen, drehen” („a îndoi, a încovoia, a suci, a învârti”); Al. Ciorănescu (DER, nr. 2564): în legătură cu sl. *krŭčiti* „a răsuci”, cf. slov. *krèč*, ceh. *krč* „cârcel”, cf. pol. *kręty* „creţ”; N. Raevschi, M. Gabinschi (SDEM, p. 210): comp. scr. *krecav* „creţ, ondulat, dinţat”, sloven. *krécati* „a întoarce”, *kréčati* „a îndrepta”, rus. [dial]. *кретать* „a suci” [= *крутить*], *крячем* „prin răsucire, sucind”, polon. *kręty* „sucit, în formă de spirală”.

1.4. S. Puşcariu (1923) a fost cel dintâi care a crezut că adj. *creţ* ar putea proveni din substratul preroman: «fie că originea acestui cuvânt e latină sau autohtonă şi numai înrudită cu familia greco-latină de care am vorbit mai sus [lat. **crĭcius* < **crĭcus* = gr. *κρίκος*, lat. *circus*],... sigur este că el nu poate deriva din serbo-croatul *krecav* „creţ”.»[15]

I.I. Russu[16] a reluat ideea originii autohtone, oscilând între cele două soluţii oferite de fazele mai vechi posibile, **creciu* sau **cretiu*, prima dintre ele aparţinând ipotetic bazei i.-e. **kerk-, *krek-,* rad. i.-e. **ker-, *(s)ker-* „a încovoia, întoarce, îndoi, (în)strâmba” (Pokorny, p. 935), cf. gr. *κρίκος, κίρκος* „cerc, inel”, lat. *circus* „cerc”, *circum* „împrejur, în jurul”, *circā,* v. sl. *sŭ-krŭčiti* „a (se) strânge, a (se) închirci”, rus. *корча* „cârcel, crampă, convulsie”, ceh dial. *krkva* „zbârcitură, creţ, încreţitură, cută”. Soluţia alternativă ar fi aparţinut bazei **kert-, *kerət-, *krāt-* „a întoarce, a răsuci” a aceluiaşi rad. **(s)ker-* (Pokorny, p. 584), cf. lat. *crātis* „împletitură de nuiele, ţarc, grătar”, v. ind. **kṛtsa-* „împletitură”, alb. dial. *kjerthull* „cerc, vârtelniţă, depănătoare” etc.

1.4.1. Argumentul cel mai puternic în favoarea etimologiei autohtone a fost dat de acad. Gr. Brâncuş[17]: comparaţia cu adj. alb. ***krec*** *(fik krec)* „(despre smochinele albe) cu pieliţa plesnită din loc în loc” [când încep să se „smochinească”?], identic formal cu rom. *creţ* „încreţit”, cuvântul fiind semnalat de Al. Xhuvani în anul 1960, în „Buletinul Universităţii din Tirana” (BUT, 14, 4, p. 3), cu menţiunea că este un cuvânt î m p r u m u t a t din română. Gr. Brâncuş a inclus încă o dată[18] adj. *creţ* printre cuvintele aparţinând „probabil” fondului lexical autohton, iar G. Mihăilă era de părere că ar fi vorba de un element autohton „sigur”, atestat în anul 1330, prin comparaţie cu «alb. f. *krecë* „figue à l’écorce crevée çà et là; épine”»[19].

2. A fost necesar să reluăm în amănunt discuţia din jurul originii adjectivului *creţ*, pentru motivul că principalele direcţii de cercetare etimologică – latină, slavă, autohtonă – nu au dus până acum la rezultate acceptabile.

---

[13] În JB, V, 1898, p. 316, idem.

[14] În BalkA, II, p. 472; III, p. 107, idem.

[15] S. Puşcariu, în DR, III, 1923, p. 844.

[16] În CL, VII, 1962, p. 124; Russu, ER, 1981, p. 298–299.

[17] Gr. Brâncuş, în SCL, XXIII, 1972, p. 304.

[18] Gr. Brâncuş, VA, 1983, p. 137. În [2009], Gr. Brâncuş îl omite pe *creţ* din lista cuvintelor autohtone.

[19] G. Mihăilă, *Contribuţii...*, 2010, p. 93, 303. Negăsind cuvântul *krec* în dicţionarele albaneze curente, autorul a confundat adj. *krec, -e* cu subst. *krecë*, atribuindu-i celui din urmă ambele sensuri divergente: „(smochină) crăpată”, respectiv „ghimpe”.

2.1. Etimologia slavă ar trebui să fie respinsă definitiv, deoarece rădăcinile vechi slave citate la § 1.3. nu ar fi putut avea alt reflex românesc decât variantele **cârci*, cf. rom. *cârcel* şi ceh. *krčit čelo* „a încreţi fruntea”, cf. ar. ***cârčil'ĭos***/ *ncărčil'eat* „buclat, cârlionţat” – Papahagi, DDA, p. 362, 859, ori **crânt*, cf. *a scrânti* şi pol. *kręcić (się)* „a (se) învârti, a (se) răsuci”, sloven. *krécati* şi srb., cr. *krétati*, cf. Skok, ER, II, p. 191–192. Srb. *krècav* şi bg. *крѣцав* sunt în mod cert împrumuturi din română, cf. Skok, ER, II, 1972, p. 191, s.v. *krešpati*, respectiv BER, III, 1980, p. 3.

2.2. În privinţa limbii albaneze, observăm că familia lexicală a adj. alb. *krec*, citat de Gr. Brâncuş după Al. Xhuvani, este mult mai bogată decât s-ar fi crezut la prima vedere. În *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe [Dicţionarul limbii albaneze contemporane]*, Tirana, 1980, adj. *krec* nu este înregistrat, fiind un cuvânt regional – gheg (din Albania centrală, la Elbasan, cf. Xhuvani, BUT, 14, 4, p. 3), relativ puţin utilizat, din moment ce a fost semnalat abia în anul 1960.

2.2.1. În locul acestuia apare însă (la pag. 880) substantivul fem. ***krécë***, *-a*, pl. *-a*, *-at*. În *Dicţionarul albanez-român* de Renata Topciu, Ana Melonashi şi Luan Topciu (2003), alb. *krécë* este tradus prin: 1. ac (frunză) de conifer. 2. ghimpe; vârful/ acul ghimpelui. 3. os de peşte. 4. ţeapă a spicului. În acest din urmă dicţionar întâlnim şi substantivul fem. *kreçe, -ja*, pl. *-e, -et*: „koka e lakrës – căpăţână de varză”.

Etimologia substantivului alb. *krécë* „ac, ţeapă, ghimpe, os de peşte” nu ne este cunoscută din alte surse, negăsind până acum vreo referinţă în lucrările consultate.

2.2.2. În schimb, după E. Çabej, *Studime etimologjike...*, I, 1982, p. 181 (61), alb. *kreçe* „chou pommé [varză cu căpăţână”]” provine, prin elipsă, din *lakën* ***kreçe***, cu acelaşi sens. La pag. 254 (108) se face precizarea că alb. ***krece*** şi ***krejçe*** „varză” sunt considerate cuvinte autohtone în albaneză, fără a se da însă alte detalii.

Iată deci că adjectivul alb. m. ***krec,*** f**.** ***krece***, substantivat, are încă două variante fonetice[20]: ***kreçe*** şi ***krejçe***, alăturate iniţial cuvântului *lakën*, varianta ghegă a alb. (tosc şi literar) *lakër* „varză”. Pentru vorbitorii limbii române, varza „cu căpăţână” este bine cunoscută sub numele generic de *varză creaţă* „plantă cu frunze mari, groase şi ondulate, care se învelesc unele pe altele formând o căpăţână compactă; (reg.) curechi” (*Brassica oleracea var. capitata f. alba*), ori „plantă cu frunze creţe, de culoare verde-gălbuie, care formează o căpăţână afânată; (reg.) chel” (*Brassica oleracea var. sabauda*), cf. DLR, XIII/1, p. 87. În consecinţă, există o concordanţă lexicală perfectă între expresiile alb. *lakën krece* şi rom. *varză creaţă*, cu singura diferenţă că alb. *krec, -e*, nemaifiind folosit şi în alte contexte, şi-a pierdut sensul iniţial, din cauza concurenţei cu sinonimele mult mai frecvente alb. *krela-krela*, (reg.) *klerë* şi *kaçurrel* „creţ”, specializându-se cu înţelesul de „căpăţână” de varză sub influenţa formelor paronime albaneze: *kreu* „capul”, *krerë* „capete” ale subst. *krye/* (dial.) *krej* „cap” (cf. Leotti, DA-I, p. 499).

[20] Alături de formele *krece, kreçe, krejçe* ar trebui luată în seamă şi varianta (înv.?) *krecke* „Kopfkohl”, „cavolo cappuccio”, cf. A.M.v. Godin, WADS, I, p. 95; cf. A. Leotti, DA-I, p. 491.

2.3. Din punctul de vedere al criteriului s e m a n t i c, înţelesurile divergente ale corespondentelor albaneze ale adj. rom. *creţ* creează probleme aproape insolubile. Nu există dovezi că substantivul alb. *krecë* „ac de pin, ţeapă, ghimpe, os de peşte” ar avea o origine diferită de cea a adjectivului *krec, -e* (despre smochină) „cu pieliţa plesnită din loc în loc” (înainte de a fi „încreţită”, „smochinită”?) sau (despre varză) „creaţă, cu căpăţână”. În consecinţă, avem datoria să explicăm cum este posibil ca acelaşi cuvânt, folosit ca determinant, să aibă înţelesul de a fi „curbat, răsucit, ondulat, buclat, ridat, plisat, plesnit” etc., iar folosit ca substantiv, să devină numele unor obiecte foarte subţiri, foarte drepte şi foarte ascuţite, precum „acele coniferelor”, „ţepii spicului” sau „oasele de peşte”. Această polarizare semantică neobişnuită necesită în mod obligatoriu o explicaţie necontradictorie.

3. Întrucât etimologia lui *creţ* nu poate fi rezolvată în contextul prea puţin relevant în cazul nostru al comparaţiei indo-europene, preferăm să utilizăm pentru comparaţie, în primul rând, datele existente în interiorul familiei limbilor romanice. O analiză dedicată termenilor cu înţelesul „creţ”, din domeniul romanic, după câte ştim, nu a mai fost întreprinsă până acum, pentru lămurirea etimologiei cuvântului românesc *creţ*.

3.1. Lat. ***crĭspus, -a, -um*** este singurul adjectiv latin moştenit din indo-europeană (bază i.-e. **kreis-p-*, rad. i.-e. **(s)ker-*, Pokorny, p. 935, 938), care semnifică în primul rând calitatea de a fi „încreţit, ondulat” (despre păr) sau „ondulat, cu încreţituri, cu vine” (despre marmură, lemn, frunze etc.), cu exemplele date de G. Guţu (DL-R, p. 284): *crispi cincinni* „zulufi ondulaţi” (Plautus), *marmor undatim crispum* „marmură cu vine ondulate” (Plinius), *acer non crispum* „arţar care nu are vine” (Plinius), *lactuca crispissimi folii* „lăptuca cu frunza foarte creaţă” (Columella).

Posteritatea adj. *crĭspus* şi a verbului *crĭspāre* „a încreţi, a ondula, a bucla, a văluri etc.” acoperă întreaga arie romanică centrală şi apuseană (cf. REW^3, 2329, 2327a): it. *crespo* „creţ, încreţit, cu creţuri”, *crespare, increspare* „a încreţi”, log. *krispu*, engad. *kraisp*, v. fr. *crespe*, occ., cat. *cresp*, fr. *crêper* „a friza, a încreţi, a crepona”, *crêpu* (despre păr) „scurt şi creţ”, *crêpelé* „creţ”, sp. *crespo* „creţ, cârlionţat, ondulat, încreţit”, pg. *crespo* „zbârcit, încreţit, creţ”, occ., cat., sp. *crespar, encrespar* „a încreţi”, pg. *crispar* „a provoca zbârcituri, a încreţi” etc. Familiei etimologice a adjectivului lat. *crĭspus, -a, -um* îi aparţin şi substantivele it. *crespa* „zbârcitură, încreţitură, rid; creţ, cută; ondulare”, friul. *grespe* „zbârcitură, creţ, rid”, sp. *crespa* „chică, plete”, fr. *crêpe* „clătită, gogoaşă, (textile:) crep, material creponat” etc.

Moştenirea lăsată de adj. lat. *crĭspus* limbilor romanice este caracterizată în special prin numărul mare de forme derivate şi contaminate. Cuvântul cel mai apropiat fonetic de rom. *creţ* este urmaşul diminutivului lat. *crispulus* „cârlionţat, creţ”, care a devenit în urma unei evoluţii fonetice normale în limba galiciană: ***crecho*** (cf. DRAG) şi *crencho* „creţ” (REW^3, 2328a). Substantivul galician *crecha*, cu varianta *crencha* are sensul de „coadă de păr împletită” (sinonim: galleg., sp. *trenza*, pg. *trança*). Sp. *crencha* „despărţitură/ şuviţă a părului” este considerat de

García de Diego ca un posibil împrumut din galiciană, contaminat cu cat. şi sp. reg. *trena* „împletitură (a părului etc.)” < lat. *trīnis* „câte trei”, în timp ce J. Corrominas preferă, cu rezerve, etimologia lui Cabrera: *crencha* < lat. **crīnicula*, *crīniculus* „(fir de) păr, şuviţă”, diminutivul lui *crīnis* „păr, coadă împletită”, ori postverbal al verbului *crenchar* < lat. **crīnīculare* „a face şuviţe sau cozi din păr”. O altă formă apropiată fonetic de cele iberice poate fi întâlnită în corsicană: *creccia* (*kreča*), variantă fonetică a it. şi cors. *treccia* „coadă de păr împletit”, care în REW[3], 8893 este atribuită contaminării dintre lat. **trichea* „coadă, cosiţă” şi lat. *coma* „coamă”, deşi mult mai probabilă ar putea fi contaminarea dintre lat. **trichea* şi lat. *crīnis*, care au acelaşi sens: „coadă împletită”.

Lat. *crispus* a fost împrumutat şi în albaneză ca adjectiv, ulterior substantivat: *kreshpë* „oaie cu lâna lungă şi aspră, oaie bârsană”. Atât alb. *kreshpë* cât şi verbul derivat alb. *kreshpëroj* „a aspri lâna, a face să i se ridice părul măciucă, a face să se zbârlească părul” şi (refl.) *kreshpërohem* „a se zbârli, a i se face părul măciucă, a se aspri (despre lână)” denotă o restrângere şi o specializare semantică pe care le întâlnim şi la sard. *crispu* „aspru, zbârlit, dur”, trebuind să fie explicate în contextul concurenţei cu adjectivele care au în prezent înţelesul iniţial al lat. *crispus* – „creţ”, în cazul albanezei: *krela-krela* (*klerë*) şi *kaçurrel* „creţ”.

3.2. În limbile romanice din arealul italic şi iberic întâlnim câteva adjective sinonime cu continuatorii romanici ai lat. *crispus*, care îşi au însă originea în subst. lat. ***ericius*** „arici”. În italiană găsim: it. ***riccio*** (adj.) „cârlionţat, creţ, buclat”, (substantivat) „cârlionţ, buclă; capăt îndoit la vioară”, identic cu subst. it. *riccio*, în primul rând „arici” şi apoi, prin analogie, „bârnă groasă cu ţepi (în faţa unui meterez) – înţeles specializat moştenit din latină; coajă ţepoasă (de castană); dinte de răzătoare; ţeapă de lemn”, cf. vb. it. *arricciare* „a încreţi, a cârlionţa, a răsuci, a îndoi; (*arricciare il pelo/ i peli*) a-şi zbârli părul, a i se face părul măciucă”.

Evoluţiile de sens divergente din limba italiană prezintă un mare interes pentru cercetarea noastră. Pe de o parte, de la imaginea ariciului cu ţepii „zbârliţi” s-a ajuns, prin analogie, la înţelesul de „(păr omenesc) zbârlit, ridicat în sus”, iar apoi, la cel de păr „creţ”. Pe de altă parte, de la aceeaşi imagine a ţepilor zbârliţi şi ascuţiti ai ariciului s-a ajuns la numele individualizat al „dintelui de răzătoare” sau la acela al unei „ţepe de lemn”.

În domeniul iberic evoluţiile sunt în mare măsură similare cf. REW[3], 2897: alături de cat. *aritz, [eriçó]*, cat. reg. *oriç*, sp. *erizo* (cu variantele reg. *arizón, erizón*, santand. *orizo*, astur. *oriciu*, galleg. *ourizo*, ap. Corominas, DCELC, II, p. 313, IV, p. 419), pg. *ouriço* „arici, coajă de castană cu ţepi, om ursuz” şi de verbele derivate cat. *erisar, [arrissar]*, sp. *rizar, enrizar* „a încreţi, a ondula etc., (înv.) a (se) zbârli”, pg. *eriçar, ouriçar* „a (se) zbârli, a ciufuli”, găsim adjectivul sp. ***rizo*** „creţ”, încreţit, cârlionţat etc.” şi substantivele sp. *rizo*, pg. *riço* „buclă, cârlionţ, moţ”. Vezi şi fr. *hérisser*, engad. *ričer*, friul. *risá* „a (se) zbârli”.

Etimologia adjectivelor it. *riccio* şi sp. *rizo* „creţ etc.”: din lat. *ērīcius* „arici”, dată de Fr. Diez (EWR[3], 1869, p. 349 [*online*]) şi acceptată de W. Meyer-Lübke (REW[3], 2897), este considerată de J. Corominas (DCELC, IV, p. 36) ca fiind „indudable” – neîndoielnică.

Observăm că în limba română, alături de subst. *arici* există numai verbul derivat (reg.) *a (se) arici*, glosat (în DA, I/1, p. 251) „a se zbârli" (despre păr: *mi s-a aricit părul în cap*) sau „a se strânge, a se ghemui" (despre om: *mă aricesc*) etc.

B.P. Hasdeu (EMR, II, p. 1648) mai semnalează sensul regional colectiv al pluralului neutru ***arice*** „ghimpii sau ţepii ariciului": *[Mama-pădurii] avea... părul ca aricele*, o atestare de cea mai mare importanţă pentru cercetarea noastră, aşa cum se va vedea mai jos.

3.3. Pentru a ne explica apariţia adjectivelor it. *riccio* şi sp. *rizo* „creţ", trebuie să ne întoarcem la forma arhaică a cuvântului latin: *(h)ēr, (h)ēris* „arici", din care provine, cu ajutorul sufixului adjectival *-icius*, forma amplificată a acestuia, *ēricius*, cea care, în variantele populare cu *ī* (lung), **ērīcius, -iī* sau **ērīciō, -ōnis*, a fost moştenită de toate limbile romanice, pătrunzând şi în albaneză.

Suntem de părere că sensul a d j e c t i v a l al derivatului *ēricius* „de arici/ ca ariciul" s-ar fi putut păstra n e a t e s t a t, în latina populară, fiind transmis apoi limbilor spaniolă şi italiană cu sensul evoluat de la „(părul) zbârlit, ridicat", la cel de „(păr) creţ". În favoarea acestei ipoteze putem invoca prezenţa în latină a sintagmei *acer crispum* „(lemn de) arţar cu vine, cu ondulaţii" al cărei echivalent latin popular *acer *ericium* a fost moştenit de it. *acero riccio* „arţar (*Acer platanoides*)", confirmându-se astfel înrudirea dintre omonimele it. *riccio* „arici" şi adj. it. *riccio* „ondulat, creţ".

3.4. În aceste condiţii, aparenta dispariţie t o t a l ă din limba română atât a adjectivului lat. *crispus, -a, -um*, cât şi cea a adjectivului lat. **ēricius -a, -um*, deveniţi omonimi în latina târzie, poate părea cel puţin ciudată, la prima vedere. Imaginea de ansamblu a celor expuse până acum poate deveni însă mult mai clară dacă renunţăm la ipoteza facilă sugerată de identitatea fonetică dintre rom. *creţ* şi alb. *krec*. În lipsa unor termeni de comparaţie din alte limbi, nu este totuşi obligatoriu, în principiu, ca ambele cuvinte să aibă o origine traco-dacă.

3.5. De asemenea, lucrurile devin şi mai limpezi dacă acceptăm că subst. alb. *krelë/ krela* „cârlionţi" şi adj. alb. *krela-krela,* respectiv *klerë* „creţ" n u sunt împrumuturi din lat. **cerebellus* „related to the head – în legătură cu capul", cum crede Vl. Orel (AED, p. 195), ci sunt cuvinte a u t o h t o n e în albaneză, prin comparaţie cu let. *krails* „gebogen, gekrümmt – arcuit, încovoiat" (Pokorny, p. 936), cu v. germ. de s. *kral* „cârlig" (Köbler, AhdW., p. 196) sau v. germ. de s., germ. m. de s. *krol* „cârlionţat, creţ" şi germ. m. de s. *krol(le)* „cârlionţ" (Pokorny, p. 390) etc.

Astfel, este puţin probabil ca în albaneză să fi existat două adjective autohtone sinonime, *krela* şi *krec*. Dacă primul este, aşa cum am arătat, un cuvânt autohton şi are o circulaţie generală în limbă, cel de al doilea, fiind păstrat doar regional şi numai în câteva contexte izolate, nu poate fi altceva decât un cuvânt împrumutat.

3.6. Din punctul de vedere al foneticii istorice albaneze, *krec* n u poate fi autohton în limba albaneză, adică moştenit dintr-o bază indo-europeană comună **krek-io-*, ori **kert-(s)-io-*, aparţinând rad. i.-e. **ker-*, **(s)ker-*. Dacă ar fi fost un cuvânt moştenit în albaneză, de la o bază i.-e. **krek-i̯o-* am fi avut probabil o formă

albaneză **kreq-*, sau de la i.-e. **kert-(s)-i̯o-*, alb. **kres-*[21], dar nu *krec*, deoarece, în mod normal, sunetul *c* [*ts*] final albanez ori este împrumutat din limbile învecinate (cf. *kotec* „coteţ" etc.), ori face parte din suf. *-ec*, de origine sud-slavă (cf. *kodrec* „deluşor", *gardhec* „coşar de porumb" etc.), ori este rezultatul unor evoluţii fonetice interne mai recente. Toate aceste argumente pledează în favoarea ipotezei că alb. *krec* ar trebui să fie un î m p r u m u t vechi, probabil din latina dunăreană târzie sau/şi din româna comună.

4. Ajungem astfel la singura soluţie care poate da un răspuns satisfăcător tuturor problemelor de care ne-am lovit până acum. În latina dunăreană, ca şi în cea italică sau iberică, presupunem că au circulat în paralel cele două sinonime cu înţelesul de „creţ": ***crĭspus*** şi ****ēricius***.

Printr-o contaminare fonetică puternic motivată semantic s-a ajuns doar în latina dunăreană la forma hibridă, populară, ****crĭcius***, care este şi cea mai acceptabilă din punctul de vedere al foneticii istorice româneşti, întrucât a fost propusă anterior de S. Puşcariu şi de G. Pascu (v. *supra*), fiind luată ca bază de discuţie chiar şi de către I.I. Russu (ER, p. 299).

Fapt cu totul remarcabil, acesta nu ar fi singurul caz în care două adjective latine sinonime s-au suprapus fonetic în latina dunăreană. Sextil Puşcariu a arătat încă din anii 1930 (în DR, VII, p. 105–106) că fenomenul este posibil, demonstrând existenţa etimonului lat. (dun.) **extraliēnus* al adj. *străin*, rezultat al contaminării dintre sinonimele lat. *extrāneus* şi *aliēnus*. Anterior, Petar Skok [1930, p. 259] se gândise tot la o contaminaţie: «Adj. südsl. *странъ* „fremd" + rum. *vecin* > rum. *strein*», care ni se pare însă mult mai puţin probabilă.

Deşi ştim că demonstraţia lui S. Puşcariu nu a convins pe toată lumea – în ciuda faptului că prin lat. **extraliēnus* pot fi explicate toate variantele fonetice ale lui *străin*, fără excepţie, inclusiv băn. înv. *strién*, avem suficiente argumente verificabile pentru a susţine că lat. dun. **crĭcius* este singurul etimon care poate justifica t o a t e evoluţiile s e m a n t i c e atestate în română şi în albaneză, pe baza încrucişării petrecute în latina dunăreană între ***crĭ(spus)*** şi ****(ē)ri*cius**.

4.1. Mai întâi, să reamintim faptul că evoluţiile fonetice de la lat. dun. **crĭcius* la rom. *creţ* sunt normale, *ĭ* scurt latin evoluând la *e* românesc, cf. lat. *circus* > rom. *cerc*, lat. lat. *siccus* > rom. *sec* etc., iar secvenţa finală lat. *-cius, -cia* sau *-cium*, la rom. *-ţ*, cf. lat. *iudicium* > rom. *judeţ*, lat. *nutricium* > rom. *nutreţ* etc.

4.1.1. În albaneză, evoluţia lui *ĭ* scurt latin este similară, cf. lat. *crĭspa* > alb. *kreshpë*, în timp ce prezenţa africatelor [*tʃ*] din alb. *kreçe* şi [*ts*] din alb. *krece* dovedeşte faptul că împrumutul în albaneză al celor două variante a avut loc curând după apariţia africatelor în arealul romanic răsăritean. Din punctul de vedere al evoluţiei lat. [*k*] + [*i*] în hiat şi al palatalizării velarelor în albaneză, acest lucru înseamnă că alb. *iriq* „arici", de exemplu, este un împrumut din lat. **ērīcius*, spre deosebire de alb. *krec*, cu varianta *(*)kreç, kreçe*, care sunt împrumuturi din forma mult mai recentă **creciu-, -ia*, din latina dunăreană aflată în faza de tranziţie spre româna comună.

[21] Cf. Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore*, III, Prishtinë, 1976, p. 127, 130.

4.2. Pentru evoluţia sensurilor, remarcăm că rom. *creţ* nu a moştenit din lat. *crispus* decât sensurile clasice ale acestuia, inovaţiile semantice: „aspru, creponat etc.” nemaifiind preluate de lat. dun. **cricius*, acestea dezvoltându-se mai ales după ce lat. *crispus* şi-a transferat complet înţelesul său de bază fie adjectivului romanic **ericius*, fie ca urmare a concurenţei cu alte adjective sinonime (vezi cazul limbilor sardă şi albaneză).

Relaţiile dintre *arici* (< lat. **ērīcius*) şi *creţ* (< lat. *crĭspus* + **ēricius*) se caracterizează printr-o dezetimologizare timpurie, cauzată pe de o parte de diferenţierea fonetică apărută: substituirea lui *a* iniţial prin *c* şi tratamentul diferit al lat. *ī* (> rom. *i*) faţă de cel al lat. *ĭ* (> rom. *e*), iar pe de altă parte, de împuţinarea familiei româneşti a lat. **ērīcius*, forma sa adjectivală **ēricius* „ca ariciul etc.”, moştenită ca atare în italiană şi în spaniolă, fiind absorbită de hibridul lat. dun. **crĭcius* > rom. *creţ*. Nici măcar derivatul rom. reg. *a (se) arici* (despre păr) nu a dobândit răspândirea pe care o are fr. *(se) hérisser* „a (se) zbârli” < lat. **ericiare*, cf. fr. *hérisson* „arici” < lat. **ericio, -ionis* (DÉHF, p. 369), deoarece acesta a fost puternic concurat de verbul de origine onomatopeică *a (se) zbârli* (v. P. Boerescu, LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 23–24).

4.3. Sintagma alb. (gheg.) *lakën krece* nu pune probleme semantice, fiind perfect identică cu echivalentul ei românesc *varză creaţă* sau *cu căpăţână*, chiar dacă, prin elipsă, adj. *krece* s-a substantivat, rămânând numai cu înţelesul de „varză” – „chou pommé”, menţionat de E. Çabej (*op. cit.*). De precizat, nu există dovezi care să ateste apartenenţa cuvintelor *krec, krece* sau a variantei *kreçe* la familia cuvântului alb. *krye* şi *kreu* (pl.) *krerë* „cap, căpăţână etc.”, cu atât mai mult cu cât *krece* „varză” – „chou pommé” are sinonimul alb. *kryelakër* „varză albă” sau „varză cu căpăţână” (cuvânt compus în mod normal din *krye* „cap, căpăţână etc.” şi *lakër* „varză”).

4.3.1. Prezenţa în albaneză a variantei fonetice *kreçe* a lui *krece*, ca element est-romanic târziu, reprezintă o neaşteptată şi foarte bine-venită confirmare a ipotezei formulate de către acad. Marius Sala cu privire la transformarea velarei surde latine [*k*] + [*i*] + [*o*], [*u*] (accentuate sau nu) în africata rom. com. [*č*]: lat. *brachium* > rom. com. **braču*, lat. *iudicium* > rom. com. **ğudeču*, lat. *incalcĕō* > rom. com. *əncalču*, lat. **ērīcius* > rom. com. *ariču*. Evoluţia ulterioară a africatei surde [*č*] la [*ţ*] a fost condiţionată în limba română de analogia cu formele flexionare care aveau un [*ţ*], de exemplu **braču* > *braţu*, după pluralul **braţə, braţe*; **ğudeču* > *giudeţu*, după **ğudeţə, giudeţe (> judeţ, -e)*; *əncalču* > *əncalţu*, după *əncalţi, əncalţə* etc., în timp ce *arici(u)* şi-a păstrat nealterată forma *ariču* dobândită în româna comună, din cauză că nu a existat o formă flexionară cu [*ţ*] care să declanşeze transformarea analogică a mai vechiului **-ču* în *-ţ*, pluralul lui *arici* fiind tot *arici* (cf. M. Sala, *Contributions à la phonétique historique du roumain*, 1976, p. 119–125).

4.3.2. Absenţa mărturiilor scrise din perioada românei comune a făcut ca această ipoteză să nu poată fi demonstrată până acum prin atestări documentare sigure. Iată însă că evoluţia lat. dun. **crĭcius* la rom. com. **creču* este confirmată de împrumutul albanez *(*)kreç, kreçe*, păstrat ca variantă neevoluată la alb. *krec*,

pentru motivul că în albaneză nu au existat aceleaşi condiţionări fonetice care au provocat în limba română evoluţia lui [*č*] din rom. com. **creču* la [*ţ*] din *creţ*.

În albaneză analogia a funcţionat în mod simetric, dinspre formele de singular spre cele de plural: *(*)kreç* a dobândit forma de feminin *(lakën) kreçe*, cu varianta derivată *krejçe*, în timp ce forma pe care o considerăm ulterioară, mai apropiată de română, alb. (sg. m.) *krec*, are femininul albanez normal *krece*, care nu a fost împrumutat direct din rom. com. (f.) **creţə*.

4.3.3. Semnificativă ni se pare şi împrejurarea că rom. com. **crečʼ(u)* s-a menţinut nealterat nu numai în albaneză, ci şi la românii din Serbia, până târziu, la începutul secolului al XIV-lea. În hrisovul din anul 1330, de la mânăstirea din Dečani, Serbia, sunt amintiţi românii *Běloš i brat'mu Krecul*ь – *Béloş* şi fratele său *Creţul* (cf. G. Mihăilă, *Contribuţii...*, 2010, p. 93). Petar Skok are marele merit că menţionează în plus, în *Dicţionarul etimologic al limbii croate sau sârbe* (ERHJ, vol. II, p. 191), citând din acelaşi document de la mânăstirea din Dečani, antroponimul *Kreč*, care nu este altceva decât supravieţuirea „pietrificată" în mediul lingvistic slav a formei rom. com. **creču*, care n-ar mai trebui să fie însoţită de asterisc, ea fiind atestată în acelaşi timp şi în acelaşi loc cu forma actuală *creţ*.

4.4. Aşa cum am arătat mai sus, adj. alb. *krec* nu a mai păstrat în niciun context înţelesul său iniţial împrumutat din latina dunăreană în faza de trecere spre româna comună: „creţ", care este exprimat astăzi prin alb. *krela-krela* – reduplicare a unui cuvânt autohton, conform demonstraţiei noastre (v. supra, § 3.5) – sau prin *kaçurrel*, pare-se un împrumut slav (cf. Orel, AED, p. 163). Evoluţia semantică prezentă în contextul alb. *fik krec* „smochină (coaptă) cu pieliţa plesnită" este uşor explicabilă printr-o dezvoltare specializată a subsensurilor româneşti ale adj. *creţ* (despre piele): „încreţit, ridat, zbârcit". O specializare semantică similară o întâlnim în italiană: *crespa* (s.) „zbârcitură, rid, cută", ori în împrumuturile slovene: *kŕišpa* „Runzel" – „zbârcitură, rid", *kŕišpati* „a se zbârci (despre piele)" sau srb. şi cr. *krȅšpati* „idem" (cf. Skok, ER, p. 191).

4.5. Cea mai interesantă mărturie şi în acelaşi timp cea mai preţioasă dovadă a contaminării şi contopirii adjectivelor latine *crĭspus* şi **ēricius* ne este oferită de substantivul alb. *krecë* „ac de pin, ţeapă a spicului, os de peşte, ghimpe".

Alb. *krecë* este împrumutat în mod cert dintr-o formă regională, sudică, a latinei dunărene, aflată în contact cu protoalbaneza: **crĭcia*, un plural neutru substantivat al adj. **crĭcius, -ium*, care a preluat integral şi exclusiv sensurile componentei contaminate: **ēricius, -ium* „de arici, ca ariciul".

Ca formă de plural ulterior singularizat, lat. dun. **crĭcia* a dobândit prin substantivare un înţeles mai general: „obiecte din natură similare ghimpilor (subţiri, lungi şi ascuţiţi) ai ariciului", acest sens, împreună cu specializările ulterioare, fiind transmis împrumutului alb. *krecë* „ac de pin, ţeapă a spicului, os de peşte, ghimpe".

În acest fel, forma contaminată de plural neutru lat. dun. **crĭcia* (> alb. sg. *krecë*, dar nepăstrată în dialectele româneşti sud-dunărene) se dovedeşte a fi echivalentul perfect al variantei nord-dunărene de adjectiv pl. neutru lat. dun. **ērīcia*, din care provine, neîndoielnic, substantivul neutru regional (pl.) *arice* „ghimpii ariciului", semnalat de B.P. Hasdeu (EMR, II, p. 1648), cf. şi it. *riccio* „ţeapă etc.".

4.6. La sfârşitul demonstraţiei noastre putem încerca să schiţăm o cronologie relativă a împrumuturilor albaneze din lat. pop. **ērīcius* şi lat. dun. **crĭcius, *crĭcia*. Primul împrumutat a fost *iriq* „arici”, probabil în sec. III–V d. Hr. (din cauza păstrării lui *i* iniţial neaccentuat[22]). Următoarele împrumuturi au fost adj. *(*)kreç, kreçe* şi subst. *krecë*, al căror fonetism corespunde momentului apariţiei africatelor surde româneşti, în perioada de tranziţie de la latina dunăreană la româna comună (probabil sec. VI–VII), în timp ce formele mai rar folosite *krec, krece* par să fi apărut la o dată ulterioară, sunetul [*ts*] putându-se datora fie unei influenţe sporadice a românei comune asupra unora dintre graiurile albaneze, fie împrumutului unui mai vechi intermediar sârbesc **krec*, fără sufixul *-av*, cf. antrop. *Kréco,* atestat într-un sat din Bosnia[23], fie unei evoluţii fonetice interne a limbii albaneze, de natură analogică.

5. Rezumăm etimologiile discutate în acest articol, după cum urmează:

rom. ***arici*** < lat. pop. *****ērīcius*** (lat. cl. ***ērĭcius***, cf. REW[3], 2897);

rom. ***arice*** (reg., pl. n.) „ghimpii ariciului” < (adj.) lat. dun. *****ērīcium*** „de arici”;

rom. ***creţ*** < lat. dun. *****crĭcius*** < lat. ***crĭspus*** + (adj.) *****ēricius*** (> it. ***riccio***, sp. ***rizo***);

alb. ***kreçe, krec*** < lat. dun. → rom. com. *****creciu*** < lat. dun. *****crĭcius***, cf. rom. ***creţ***;

alb. ***krecë*** < lat. dun. → rom. com. *****crĭcia***/*****creţə*** < lat. balc. *****crĭcium*** = lat. dun. *****ērīcium***, cf. rom. (reg.) ***arice***.

alb. ***krela-krela*** „creţ”, ***krelë/ krela*** „cârlionţi” – cuv. **autohtone**, cf. let. ***krails*** „arcuit, încovoiat”, cf. v. gm. s. ***krol*** „cârlionţat, creţ”, v. gm. s. ***kral*** „cârlig” etc.

[LR, LXIII, nr. 4, 2014, p. 477–488.]

[22] Cf. E. Çabej, SF, 1968, 3, p. 90, *ap.* Cătălina Vătăşescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, 1997, p. 207.

[23] Petar Skok, *Zum Balkanlatein* III. *Lautliches*, în „Zeitschrift für romanische Philologie”, 50, 1930, p. 503.

A SE DĂRĂPĂNA[1]

Verbul reflexiv *a se dărăpăna*[1], glosat „a se ruina, a se distruge cu încetul”, credem că este moştenit din lat. dun. ***dērapĭnāre** < lat. ***dē- + rapīna*** „prădăciune, jaf”, cf. lat. *rapiō, -ĕre* „a răpi, a jefui”, cf. *dēripiō, -ĕre* „a smulge, a trage jos”, cf. *dīripiō, -ĕre* „a jefui, a prăda”.

Derivarea unui verb latin dintr-un substantiv, cu ajutorul prefixului *dē-* pare să fie mai mult o caracteristică a latinei populare, mai ales a celei dunărene, cf. *a dăpăra/ depăra* „a smulge părul din cap” < lat. *dēpilāre* „a depila, a jumuli de pene” (*dē- + pilus* „păr”), *a depăna* < lat. **dēpanāre* (*dē- + pānus* „sul cu fire”), *a dărâma* (cu variantele din Banat *dărama/ dărăma*) < lat. **dēramāre* (*dē- + rāmus* „ramură”) şi **dēr(r)imāre* (*dē- + rīma* „crăpătură, spărtură”, cf. *rīmas agere*), *a dărâna* „a deşela” < lat. *dē- + rēn* „rinichi” (vezi şi r. *rână*), tendinţă dezvoltată apoi pe teren românesc, cf. *a deşela* < *şale*, (reg.) *a dărâpa* < *râpă* etc.

Pentru *ĭ* din latina dunăreană care înlocuieşte uneori un *ī* din latina clasică, vezi, în acest volum, etimologiile cuvintelor *băţ* şi *a răbda*, prin comparaţie cu derivarea unanim acceptată a lui *nutreţ* < lat. pop. *nutrĭcium* şi nu din lat. cl. *nutrīcium*.

Foarte probabil, din cauza acestui *ī* lung, care aparţinea doar latinei clasice, Al. Graur era de părere că „*dărăpăna* < *DERAPĪNĀRE est impossible[1]” (CREW, în BL, V, 1937, p. 95). Dar nici derivarea sa din bg. (pop.) *drápam* „a pieptăna, a zgâria”, aşa cum se susţine în DLR s.n., *s.v.*, sau din bg. *dărpam, da drăpna* „a trage (de păr), a smulge” (cf. DA, I/III/1, 1949, p. 50) nu este deloc posibilă din punct de vedere semantic.

În orice caz, acest verb în forma sa reflexivă este mult mai probabil să fi fost moştenit din latina populară, decât să fi fost derivat pe teren românesc, cu sufixul durativ *-ăna*, din cuvântul regional, foarte rar, *a se dărâpa* „a se rostogoli în râpă” (cf. CDDE, despre care nu avem nicio dovadă că ar fi dezvoltat vreodată sensul figurat: „a se duce de râpă”.

Etimologia **dērapĭnāre* a fost propusă mai întâi de Sextil Puşcariu (PEW, nr. 484), pornind însă de la un alt verb latin popular: **dērapiō* (refăcut din *dēripiō*) + suf. *-ĭno*, o evoluţie ce ni se pare a fi prea complicată şi insuficient justificată semantic.

Ipoteza lui Sextil Puşcariu, lat. **dērapĭnāre*, a fost acceptată de W. Meyer-Lübke (REW[3], nr. 2579), de I.-A. Candrea (CADE), A. Scriban (SDLR), MDA şi DEXI.

Dărăpăna[1]: lat. *dērapĭnāre (dē- + rapīna + -āre).

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 202.]

A DĂRĂPĂNA[2] / A DRĂPĂNA

Verbul tranzitiv *a dărăpăna*[2] este, în opinia noastră, un alt cuvânt, parţial omonim cu *a (se) dărăpăna*[1], deşi este înregistrat împreună cu acesta şi cu varianta sa învechită *a drăpăna* în aceeaşi intrare din DLR, s.n., I/3, p. 101–102. Verbul *a*

[1] Corectura lui Al. Graur la REW[3] nr. 2579 era totuşi parţial întemeiată, deoarece W. Meyer-Lübke transcrisese greşit, cu un *ī* lung, etimonul propus de S. Puşcariu în PEW, nr. 484: **dērapĭnāre*, cu *ĭ* scurt.

dărăpăna[2] / *a drăpăna* are însă un înţeles clar diferit de cel al omonimului său, anume: „a(-şi) smulge (părul etc.), a jumuli, a zgâria, a sfâşia”, fiind fără îndoială împrumutat din bg. *dărpam* (imp.), *drăpna* (pf.) „a trage, a smuci”, cf. bg. *derá* „a jupui, a sfâşia” (cf. DA; BER, I, 465); cf. bg. (pop.) *drápam* „a pieptăna, a zgâria” (cf. DEX; DLR s.n.; BER, I, 421).

Dărăpăna[2]/ drăpăna: din bg. *dărpam, drăpna.*

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 202[2].]

A (S E) D E S F Ă T A / D E S F Ă I D A

Conform DEXI (2007, p. 547), *a (se) desfăta* este un verb moştenit din lat. (pop.) ****dīsfētāre***, derivat cu prefixul adversativ *dis-* din lat. ***foetēre*** *(fētēre)* „a puţi, a mirosi urât” (cf. lat. *fētor* „putoare”, *ap.* L. Şăineanu, DU, 1925, p. 201).

Evoluţia semantică, explicată convingător de Al. Ciorănescu (DER, nr. 2888), este următoarea: de la sensul iniţial „(a se) curăţi de mirosuri urâte” s-a ajuns mai întâi la cel de „a resimţi plăcerea de a fi curat, bine mirositor”, iar apoi, prin extensiune, la acela de „a-şi bucura simţurile”. Fără îndoială, apariţia acestui verb latin care nu s-a păstrat decât în dacoromână nu-şi are originea în „limbajul de dădacă”, prin analogie cu *a dezmierda*, aşa cum credea L. Şăineanu, ci se explică prin condiţiile de viaţă ale soldaţilor legiunilor care apărau *limesul* dacic: o baie bună a fost întotdeauna o „des-fătare”, mai ales în termele antice, instituţii de mare însemnătate ale civilizaţiei romane în Dacia Traiană. Ulterior, creştinismul va adăuga o nouă dimensiune spirituală „desfătării” trupeşti: *Drepţii... se vor duce... întru desfătare şi dezmierdăciune neîncetată*, cu păstrarea implicită a sensului etimologic de „*curăţie* a *sufletului* şi a *trupului*” (a. 1643, cf. DLR). *Unii să să dezmiarde şi să să dez**v**ăteadze* (*ap.* Varlaam, C, 74) etc. Pentru *-v- < -f-* din varianta *a dezvăta*, vezi analogia cu *svat* sau *svânt, ap.* O. Densusianu, ILR, II, 86. Alăturarea în vechile texte religioase a celor două verbe moştenite, *a desfăta* şi *a dezmierda*, este însă deosebit de semnificativă pentru paralelismul evoluţiilor lor semantice.

De aceea, nu putem trece cu vederea soluţia etimologică eronată prezentă în DLR s.n., *s.v.*, preluată de la A. Scriban (SDLR, p. 411): «Pref. *des-* + *fată*» (iniţial: „a dezvirgina”!), probabil o „etimologie populară” involuntară.

La nivel strict lingvistic, mai rarele verbe compuse cu *des-* + subst.: *descăpăţâna, desfiera, desfira, desträma, dezbârna, dezgărdina, dezghioca, dezlăţa, dezlâna*, implică toate acţiunea concretă de a „desface” un obiect dintr-o structură mai complexă, iar *desfeciori*[2]*, desfeti, desholtei* – „despărţirea”, la fel de concretă, de o anumită stare (cf. sp. *despedirse de soltero* „a se desholtei”).

Sensul figurat de „a se desfăta” nu poate fi derivat nici din *des-* + *făt* („o dezvoltare a puterilor”, L. Spitzer, R.F. II, 284–286, *ap.* DR, 6, 1930, p. 548), cf. sp. *deshijar* „a înţărca, a separa puii”, nici din *des-* + *a (se) (*în)făta*, un nonsens, şi nici din *des-* + *fată (fată mare!)*, având în vedere că verbul *a se desfăta* este, în

[2] Soluția noastră din anul 2010 a fost citată de Dumitru Loșonți în studiul *Etimologii pușcariene controversate* (II), din vol. „Caietele Sextil Pușcariu”, I, 2013, p. 78. În opinia lui Dumitru Loșonți, există un singur verb *a dărăpăna*, moștenit cu toate sensurile sale din lat. dun. **dērapīnāre* (vechea etimologie a lui Sextil Pușcariu, din PEW, 484), „format cu prefixul *de-...* și sufixul *-ino, -inare* de la *rapio, -ere*”, care are și înțelesul de „a smulge”, prin comparație și cu lat. *dīripiō* „a sfâșia, a sfârteca” etc.

mod normal, reflexiv! Asemănările formale dintre derivate, cf. *fătăciune*, *desfătăciune*, se datorează semiomonimiei îndelungate dintre lat. *fētāre* „a făta” şi **dis-fētēre* „a (se) desfăta”, după trecerea celui din urmă la conjugarea I.

Nu s-a insistat suficient până acum asupra originii variantei (populare şi învechite) ***a desfăida***, atribuită verbului *a desfăta*, care este de fapt un cuvânt diferit, cu o altă etimologie: lat. pop. ****dīs-fēdāre*** „a înfrumuseţa, a împodobi, a fi atrăgător”. Printr-o perfectă analogie cu lat. **dis-fētēre*, verbul **dis-fēdāre* este derivat din lat. ***foedāre*** *(fēdāre)* „a face respingător, a desfigura, a mânji, a sluţi”, sensul contrar fiind determinat de prezenţa prefixului lat. *dīs-*. Sunetul *-i-* din *a desfă**i**da* este în mod cert secundar, oltenesc. Ca urmare a atracţiei paronimice, prin contaminarea şi contopirea semantică totală cu *a (se) desfăta* (< lat. **dīs-fētēre/*dīs-fētāre*), urmaşul românesc al lat. **dīs-fēdāre*, *a desfă(i)da* a dobândit şi înţelesul de „a(-şi) bucura simţurile etc.”, devenind practic sinonim cu *a desfăta*. Tot ca urmare a atracţiei paronimice şi a contaminării celor două verbe, putem presupune că schimbarea conjugării de la **dis-fētēre* la **dis-fētāre* a avut loc după modelul paronimului lat. **dis-fēdāre* „a înfrumuseţa”, încă din perioada latinei dunărene.

O consecinţă surprinzătoare a convergenţei etimologice dintre lat. **dis-fētēre* şi lat. **dis-fēdāre* este modul asimetric în care cele două verbe paronime şi parasinonime şi-au distribuit înţelesurile în variantele româneşti moştenite *a desfăta* şi *a desfăida*.

În citatul „*sufletu îl [i-l?] desfăidau*” [= *bucurau*] (DLR, I/4, p. 626, s.v. *desfăta*), *a desfăida* a preluat aproape exclusiv doar înţelesul lui *a desfăta*. În schimb, *a desfăta* a împrumutat forma tranzitivă şi, parţial, semnificaţia paronimului *a desfăida* (v. *desfăta:* sensul învechit II.), în citatul: *Mihai-Vodă o au mărit* [biserica] *şi o au desfătat precum se vede* [*desfătat = desfăidat* „înfrumuseţat”], unde *des-făidarea* „înfrumuseţarea” poate proveni şi din *des-fătarea* „curăţarea” urmelor de fum de pe frescele zugrăvite pe pereţi, între cele două verbe de origine latină intervenind o permanentă încrucişare formală şi semantică. Atragem atenţia că sensul II, „a mări, a extinde” nu este ilustrat nicăieri în DLR, s.v. *desfăta*/ *desfăida*.

Adjectivul ***desfătat***, cu varianta *dezvătat*, are următoarele înţelesuri: „*plăcut (simţurilor), agreabil, atrăgător, încântător, împodobit, înfrumuseţat, atractiv, dorit, râvnit;* (p. ext.:) *dăruit cu toate calităţile, bogat*”. Provine din participiul verbului *a desfăta*, după ce acesta a preluat sensurile verbului paronim lat. **disfēdāre*, contrarul verbului *foedāre* „a face respingător, a mânji, a desfigura, a sluţi”. Vezi exemplul «*Besearică mare şi* ***desfătată***» = „mare şi curată, îngrijită, înfrumuseţată, plăcută la vedere” (Dosoftei, *ap.* DLR), glosat de G. Mihăilă (SLIL, 1973, 91) în mod nejustificat: „biserică mare şi lărgită”), cf. «*locuri* ***desfătate****... cu ape curătoare*» = „plăcute, atrăgătoare, încântătoare” (Simion Dascălul) etc.

Sensurile „larg”, „mare”, „deschis”, „întins” atribuite în DLR s.n. adjectivului *desfătat* nu rezultă câtuşi de puţin din contextele citatelor ilustrative menţionate.

A desfăida: lat. **dīs-fēdāre*, contaminat cu

A desfăta: lat. **dis-fētēre* (> ****dis-fētāre***).

[LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 477–479; LR, LXIII, 2014, nr. 1, p. 7–8.]

A FER*I*

Pentru clarificarea originii acestui verb, înregistrat în DEX cu „etimologie necunoscută”, este necesar să reamintim vechimea sa în limbă, atestată încă din româna comună, fapt dovedit de formele ar. *afirescu, afirire* şi megl. *mi fires*. În consecinţă, etimologia propusă în DEXI: < magh. *félre* „la o parte” (după o sugestie din DA privind imperativul regional *féri!*) nu poate avea niciun temei, deoarece nu explică formele sud-dunărene amintite mai sus. De asemenea, originea dacică a acestui verb se dovedeşte a fi total neîntemeiată. Ne referim mai întâi la ipoteza lui G. Reichenkron (*Das Dakische*, p. 120)**:** din rad. i.-e. **pel-*, **ple-* „verdecken, verhüllen”, „a acoperi, a înfăşura, a ascunde” (cf. Pokorny, IEW, p. 803, – acestui radical aparţinându-i de fapt lat. *pellis, pellem* „piele”). V. isl. *fela* (ibid.) „a ascunde, a acoperi”, de exemplu, nu are nimic în comun cu *a feri*, în afară de întâmplătoarea coincidenţă a primelor două sunete. Vezi, de asemenea, aceeaşi lipsă de spirit critic, la M. Vinereanu, DEIE, p. 354: [PIE] *p* > [rom.] *f* [1][!]. Ajungem apoi la ipoteza dacică a lui P. Dincă (DERD 459, p. 114): cf. v. nord., feroez. *verja* „a apăra, a proteja”, cf. gr. *pheídomai* „a cruţa, a menaja”, [de fapt „a economisi etc.”]. Este vizibil că ambele ipoteze prin substrat întâmpină dificultăţi fonetice şi semantice insurmontabile. Înţelesurile asemănătoare ale verbului *a păzi* (< v. sl. *paziti* „a urmări atent etc.”, cf. Ciorănescu, DER, 6229) nu au relevanţă pentru etimologia verbului *a feri*, în pofida sinonimiei parţiale dintre cele două cuvinte.

O soluţie corectă trebuie însă să ţină seama de faptul că, în realitate, avem de a face cu două verbe omonime *a feri*, cu înţelesuri şi etimologii diferite. Primul este:

A FER*I* [1]

Verb învechit (cf. DA), având sensul 1 din MDA, p. 405: „a respecta (cu stricteţe) o sărbătoare sau o datină calendaristică”, care provine din lat. pop. **fērīre*, cf. lat. cl. *fēriae* „sărbători”, cf. lat. *fēriārī* „a fi în sărbătoare, a fi în repaus” (S. Puşcariu, în DA), eventual prin contaminare (vezi MDA, sensurile 2: „a se conforma unui obicei, unei porunci” şi 3: „a păstra ceva (neatins)”) cu lat. *fĕrīre* (fig.) „a ţine, a respecta”, cf. *foedus ferire* „a încheia o alianţă”. Apoi:

A (S E) FER*I* [2]

Verb care are sensurile 4–25 din MDA: „a (se) păzi de”, „a (se) apăra”, „a ocroti”, „a (se) ascunde”, „a cruţa”, „a evita ceva/ pe cineva”, „a (se) da (iute) deoparte (pentru a evita ceva)” = *a (se) da în lături, a (se) da înapoi, a (se) da din drum*, „a se da la o parte pentru a proteja ceva” etc. şi care provine din lat. pop.

[1] Cum rămâne atunci cu *pârâu, prunc*, în care [*p] indo-european nu a evoluat la [f] în traco-dacă şi apoi în română?

**aufĕrīre* (cl. *auferre*, cu lat. *ĕ* > *ē*, după **fērīre* > *feri*[1]) „a îndepărta, a duce departe (de ceva), a se trage de o parte, a se da în lături” > rom. com. **aferire*, cf. ar. *afirire*, cu afereza lui *a-* în dacoromână (cf. *a răbda*, vezi *infra* s.v.).

Soluția aparține lui G. Giuglea (CRR, p. 258, cf. DR, IV, 1926, p. 1554) și lui I.-A. Candrea (GS, III, 1928, p. 424). Cf. REW[3], nr. 9642, lat. **aufĕrīre* s-a păstrat numai în română.

Sensul actual al verbului *a feri*[2] era prezent și în latina clasică: *auferre sacra publicae ab incendiis procul* „a duce odoarele publice departe de incendii” = „a *feri* odoarele publice de incendii, mutându-le într-un loc *ferit*” (Titus Livius, *Hist. ab Urbe condita*, V, 39, *ap*. G. Guțu, DL-R).

Feri[1]: **lat. pop. *_fērīre_, cf. lat. _fēriae_, _fēriārī_, _fĕrīre_.**

Feri[2]: **lat. pop. *_aufĕrīre_, cf. lat. _aufĕrre_, cf. lat. pop. *_fērīre_ > _feri_[1].**

[Cf. LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 479.]

G L *U* G Ă

Obiect de îmbrăcăminte utilizat din cele mai vechi timpuri pentru acoperirea capului, *gluga* are o etimologie controversată şi nesigură. Soluţia dată de H. Tiktin (DRG, p. 689): „Mhd. *gugele*, jetzt oberdeutsch *Gugel* = lat. *cuculla*; auch bulg. *gugla*" nu ni se pare suficient de convingătoare, întrucât piesele cele mai importante din îmbrăcămintea tradiţională a ciobanilor români poartă denumiri foarte vechi, fie moştenite din latină, fie preluate din substrat: *barbur, brâu, căciulă, cămaşă, cioareci*, v.dr. şi ar. *gună* „haină îmblănită"[1], *iţari, pieptar, sarică, ţundră*.

Mai întâi, nu este de înţeles cum şi pe ce cale un cuvânt din germana medie, precum *gugele*, ar fi putut să fie împrumutat în română, ipoteza unui intermediar germano-bulgar (cf. BER, I, p. 292 etc.) fiind nu numai ilogică, dar şi cu totul improbabilă. În al doilea rând, ipoteza împrumutului cuvântului *glugă* direct din varianta săsească *gugəl* nu poate să fie nici ea acceptată, deoarece este contrazisă de fapte care nu lasă loc vreunui dubiu.

Pe de o parte, într-o scrisoare trimisă din Câmpulungul Moldovenesc, la începutul secolului al XVII-lea, întâlnim cuvântul *o gúgălă* [ѡ gugъlъ, ѡ gugъlѧ] „glugă" (Al. Rosetti, *Lettres roumaines de Bistritza*, nr. $16_{20,\ 22}$, în GS, II/2, 1926, p. 244 şi III/1, 1927, p. 44), acesta fiind în mod evident adevăratul împrumut (regional!) din săs. *gugəl*, care nu a fost încă înregistrat în dicţionare.

Pe de altă parte, la sfârşitul secolului al XVII-lea a fost deja atestat în graiurile săseşti dubletul mai nou săs. *gluga*, împrumutat din română (SSW, II, p. 266, *apud* V. Nestorescu, CE, p. 58). Este absurd să credem că, pe parcursul unui singur secol, al XVII-lea, împrumutul săsesc *gúgălă* ar fi putut să-şi modifice forma în *glugă*, reuşind performanţa să se întoarcă înapoi în acelaşi idiom germanic, cu noul aspect fonetic românesc.

Pentru aceste motive, credem că substantivul *glugă*, cu variantele sale ***cuclă***, *cluc*, ***clucă***, *clugă* şi *glucă* (cf. MDA şi DGS, 2, 127), este moştenit din lat. *cŭc(ŭ)lla*, forma românească cea mai veche, *cuclă*, fiind rezultatul unei sincope, iar apoi *clucă*, al unei metateze: lat. *cŭc(ŭ)lla* > **cuclla* > **clluca*.

Cele mai numeroase şi mai bine cunoscute exemple relativ similare de metateză sunt lat. **clagum* < *coag(u)lum* (cheag), **clinga* < *cing(u)la* (chingă), **glibbus* < **gibb(u)lus* (gheb), cu evoluţia normală a grupurilor lat. *cl-* şi *gl-*. Fiind însă vorba de un alt grup consonantic latin, anume **cll-*, cu *l* forte, din **clluca* < **cuclla* < lat. târz. *cŭcŭlla* = lat. *cŭcŭllus* „glugă", este evident că *ll* forte (velar), urmat de *ú*, nu putea fi palatalizat, *cll-* latin păstrându-se astfel, în acest caz atipic, nealterat[2].

---

[1] Termenul ar. *gună*, azi dispărut din dacoromână, este moştenit din lat. *gunna*, fiind împrumutat în albaneză: *gunë*, în sârbă şi croată: *gunj*, *gunja*, în bulgară (reg.) *guna*, *gunja* şi în alte limbi învecinate arealului dacoromân. Toate aceste amănunte ne sunt oferite de Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc, în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Bucureşti, Editura Academiei, 1978, p. 102–103 (cf. Cătălina Vătăşescu, *Vocab.*, p. 80).

[2] Vezi şi cuvântul reg. (Banat) ***blucă*** „bulgăraş, globuleţ; ghindă" < lat. dun. ****blluca*** = lat. *bulluca*, un derivat cu suf. *-uca* din lat. *bulla* „bulă de aer, balon de săpun, bumb, capsulă", cf. Petar Skok, „Zeitschrift für romanische Philologie", 50, 1930, p. 270.

Sonorizarea succesivă şi târzie a ocluzivelor velare se poate datora mai curând unei tendinţe interne a limbii române (v. *a acăţa* > *a agăţa* etc.), întrucât influenţa cuvântului din germana medie *gugele* sau a formei săseşti *gugəl* asupra vechii variante din Muntenia, *clucă*, este prea puțin probabilă.

Virgil Nestorescu (CE, p. 56–58) consideră că bg. *gugla*, magh. *gluga* etc. sunt împrumuturi din română. Totuşi, bg. *gugla* poate să reprezinte un împrumut mai vechi, din latina balcanică sau din româna comună, anterior metatezei **cuclla* > **clluca*, fără să mai fie nevoie de ipoteza intermediarului germ. m. s. *gugele*, invocat de BER, I, p. 292, după Bernecker, SEW, I, p. 640. Sonorizarea ocluzivelor velare ar fi putut avea loc în paralel, atât în română cât şi în bulgară.

Glugă: **lat. *cŭc(ŭ)lla* (> lat. dun. *clluca)**.

[LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 186; LR, LXIII, 2014, nr. 1, p. 10–11.]

A LEPĂDA

Verbul românesc *a lepăda/ a lăpăda* este moştenit probabil din lat. pop. ***lepĭdāre*** „a (se) coji, a năpârli, a avorta” (< lat. *lepis, -idis* > ***lĕpĭda, -ae*** „solz(i) etc.” < gr.), cf. v. gr. ***λέπω*** şi ***λεπίζω*** „a curăţa ceva de coajă, de solzi, de piele” (N. Drăganu, DR, VI, p. 295–299; DA, II/III/3, p. 162; Al. Graur, ER, p. 110; M. Sala, IELR, 2005, p. 124), prin contaminarea certă, timpurie, în latina populară, cu lat. ***lapĭdāre*** „a arunca (cu pietre)” (cf. LexB, S. Puşcariu, EW, nr. 936, Tiktin, DRG, L. Spitzer, DR, IV, p. 645, MDA, DLR, s.n. IV, 2008, p. 707. Prin „tradiţie”, toate lucrările citate pledează pentru logica excluderii: „ori *lapidare*, ori **lepidare*”, spre deosebire de punctul nostru de vedere, bazat pe logica includerii: „şi **lepidare*”, şi *lapidare*”.

Un argument puternic şi necunoscut până acum în sprijinul acestei contaminări îl constituie adj. it. reg. toscan *(uovo) làpido* = rom. reg. *(ou) lăpădat* (ouat prematur, fără găoace, doar cu pieliţă)”, cf. Cortelazzo–Marcato, DIDE, p. 245, dar înregistrat după LEI cu etimologia greşită: lat. (< gr.) *apalus* „(ou) moale”.

Ar. *[a]lipidat* „kühn” [îndrăzneţ], „entschlossen [hotărât]” (REW[3], 5076a) este înregistrat de T. Papahagi (DDA, p. 137) alături de subst. *alipidare* „action de (se) lancer” [*alipidat* = „cel care (se) aruncă → cu îndrăzneală, cu hotărâre”], aceste sensuri derivate aparţinând în mod clar verbului lat. *lapidare* „lancer ...”, păstrând însă fonetismul celuilalt verb convergent –**lepĭdāre*.

Din punct de vedere fonetic, rom. pop. *a lăpăda, (eu) lapăd* continuă verbul lat. *lapido*, iar forma literară *a lepăda, (eu) lepăd, leapăd* continuă verbul lat. pop. **lĕpĭdare*, cu *l* păstrat din cauza contaminării, fără să mai fie nevoie de alte teorii contradictorii menite să explice ipoteticele evoluţii fonetice de la o variantă la cealaltă[1].

Lepăda/ lăpăda: lat. pop. *lepĭdāre + lat. *lapidāre*.

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 187.]

[1] Celelalte etimologii propuse pentru verbul a *lepăda*: prima, lat. **liquidare* „a face lichid, a lichefia” < *liquidus* „lichid, curgător” (E. Herzog, DR, t. I, p. 220–222; t. V, p. 483–494, cf. REW[3] nr. 5076a) este nepotrivită nu numai semantic, dar şi fonetic: lat. *qu* urmat de *i* nu devine niciodată *p* în română; iar cea de a doua (M. Vinereanu, DEIE, 487): tr.-dac. **laqŭado*, din PIE **lekŭ-* [corect: **leik*$^{\mu}$*-*] „a lăsa în urmă, a părăsi”, „a lepăda(?)” [corect: „a lăsa un rest”] (IEW, 669), cf. gr. *λείπω* „a lăsa, a părăsi”, cf. lat. *linquo* „a lăsa în urmă, a părăsi” etc., este ambiguă semantic şi nu explică existenţa formelor paralele dr. *lapăd/ lepăd, leapăd, a lăpăda/ a lepăda*, cu *a* sau *e*, respectiv ar. *aleapid, alipidare*, şi nici adjectivul toscan sus-menţionat.

A M*E*R G E

În ciuda dificultăţilor semantice, verbul românesc *a merge* este moştenit în mod cert din lat. *mergĕre* „a afunda, a (se) scufunda”; (poetic, despre stele) „a apune” etc., fiind influenţat semantic în latina populară de paronimele sale: lat. *meāre* „a se mişca, a trece dintr-un loc într-altul, a merge, a circula, a călători” şi lat. *pergĕre* „a merge (mai departe), a porni”, cf. *pergite* „haide(ţi)! (fr. *allez*!)”, *pergite domum!* „mergeţi acasă!” (cf. A. Tr. Laurian, *Tentamen criticum*, p. 228); cf. REW, 5525, *ap.* Al. Graur, AER, p. 60. Ipoteza dublei contaminări: *mergere* + *meāre* ↔ *mergere* + *pergere* aparţine lui G. Giuglea, în DR, I, 1920–1921, p. 486.

Verbele româneşti *a cure* (înv. şi reg. < lat. *currĕre*) şi *a merge* (< lat. *mergĕre*) s-au influenţat reciproc de-a lungul timpului, din această influenţă rezultând formele refăcute *a curge*, după *a merge*, respectiv (reg.) *a mere*, după *a cure* (CDDE 457, 1080 etc.). Rămâne deocamdată o problemă deschisă dacă formele „scurte” regionale, prez. ind., 2, 3 sg., 1, 2 pl.: *mei*, *me(ie)*, *mem/ măm*, *me(ie)ţi*, citate de Cristi Mujdei şi Tine van Hecke (în SCL, 1997, p. 285–293) sunt relicte ale verbului lat. *meāre*, trecut la conjugarea a III-a, ca urmare a contaminării cu lat. *mergĕre*, ori dacă sunt forme relativ recente, rezultate din sincoparea lui *r* din *a mere*, cum ar fi imperativul *mei!*, scurtat din *meri!*, cf. *piei!*, din *pieri!*.

Foarte importantă este şi atestarea variantei lat. *„immargebam... in quartum decimumque annum”...* „mergeam în (pe) anul al 14-lea..”, dintr-un epitaf latin descoperit în Bulgaria, unde verbul *immergo* din inscripţia astfel emendată era tradus de C. Daicoviciu (DR, V, 1927–1928, p. 477), prin „mă cufund”, mă bag (în), *merg* (în). De asemenea, în DR, II, 1921–1922, p. 879 este consemnat un alt citat, în latina medievală din *Gesta* (izvorul principal pentru întâia cruciată): *„fatigati vero erant qui eorum, miseruntque se in quoddam casale et mersi sunt in unam domum”*, unde sensul lui *mergere* este aici „a merge” (R. I. VII, 158). Vezi, de asemenea, E. Hamp (SCL, 1976, nr. 1, p. 73); H. Mihăescu, *La romanité*, 1993, p. 39, n. 75.

Alb. *mërgoj* „a pleca în pribegie”, (fig.) „a îndepărta” are aceeaşi origine latină, cf. Vl. Orel, AED, p. 262.

O posibilă influenţă dacică asupra verbului lat. *mergo*, care ar explica evoluţia sensurilor în română a fost sugerată de I. Fischer (LD, 1985, p. 142), fiind expusă mai pe larg de Dan Sluşanschi (Wald–Sluşanschi, ILIE, 1987, p. 116), acest autor invocând în sprijinul ipotezei sale influenţa unor forme de substrat: **merg-/*marg-*, reconstruite prin comparaţie cu albaneza (v. *supra*), cu arm. *merdžem* „a merge (din loc), a se îndepărta” şi cu sanscritul *mārga* „cale drum” (vezi şi nota de subsol adiacentă, *ibidem*). Ipoteza unei influenţe daco-trace, prin comparaţie cu alte limbi indo-europene, nu ni se pare relevantă; este chiar inutilă în cazul nostru, întrucât influenţa semantică a paronimelor latine amintite mai sus este foarte veridică, fapt demonstrat cu suficiente exemple atestate în latina populară şi târzie, în care evoluţia sensurilor de la latină la română este prezentă fără niciun echivoc.

Soluţia propusă de Al. Graur (AER, p. 60), comparaţia cu fr. *marcher*, după modelul *(în)fige* ~ fr. *ficher* este contrazisă de DÉHF (p. 298): *ficher* < lat. pop.

**figicāre* şi nu direct din lat. *figere*, iar *marcher* (*ibid*, p. 455) este totuşi un împrumut germanic, din „franc. *markôn* „marquer, «imprimer le pas»” (le sens le plus ancien de *marcher* est presser avec le pied, mettre le pied sur).

Merge: lat. *mergĕre*, cf. lat. *meāre*, *pergĕre*.

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 190.]

M I E L

Etimologia tradiţională a cestui cuvânt este lat. *agnellus*, iniţial un diminutiv latin: „mieluşel”. Pentru a explica evoluţia fonetică **mniel* > *miel*, unii s-au gândit la posibila influenţă a unui paronim autohton (**melo* „animal mic”) asupra grupului consonantic *mn-*, din **mniel*.

Soluţia influenţei autohtone, propusă de M.-M. Rădulescu (*ap.* A. Avram, PE, p. 83) nu este suficientă pentru a explica cazul similar al lui *m*, în *mia* (< lat. *agnella*) sau în *miţă* (< lat. **agnīcia*).

Alb. *mjetë* „resturi de lână etc.”, singurul cuvânt care ar putea fi luat ca termen de comparaţie pentru r. *miţă*, nu pare să fie un termen vechi, autohton în albaneză. Alb. *mjetë* ar putea fi derivat ori din gr. *mítos* „fir de lână” (Vl. Orel, AED, p. 270), ori din alb. *jet* „a rămâne”, cu prefixul *m-* (Eq. Çabej, *St. gj.*, I, p. 352).

Vezi şi comentariile lui Sextil Puşcariu despre etimologia cuvintelor *miel* şi *miaţă* (reg., înv. „febră” < lat. **ignitia*), din DR, I, 1920–1921, p. 425.

Miel: lat. *agnellus*.

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 190.]

M*I*R E

Într-un articol anterior (Boerescu, 2010), am pledat, fără multe explicaţii, în favoarea etimologiei latine a cuvântului *mire*: < lat. *miles*[1] „soldat, ostaş, ofiţer [de gardă] la palat (în timpul imperiului) etc.” şi pentru renunţarea definitivă la etimologia propusă în DEX, DLR, MDA şi DEXI: cf. alb. *i mirë* „bun etc.”, ţinând seama în special de observaţiile Magdalenei Vulpe (1997, cf. Marius Sala, IELR, p. 164–166.), cu privire la păstrarea sensului iniţial latin al cuvântului *mire*, în câteva colinde tradiţionale româneşti, de pildă: *La poarta lu împăratu / Şade un mire rezematu / Şi se cere la vânatu…*

În afară de colinde, putem găsi alte contexte, în special în oraţiile de nuntă numite *colăcării/ conăcării/ conăcăşii*, unde sunt prezente aluziile la faptul că *mirele* aparţine în mod esenţial armatei. Mirele, în timpul nunţii, nu e doar un simplu „soldat”, el este hiperbolizat de obicei în postură de comandant. Asemenea unor cunoscute personaje din basme, *mirele* este un *împărat*[2] (< lat. *imperator* „comandant suprem al armatei”). Unul dintre cei doi *colăceri* îl prezintă pe mire după cum urmează: *Numaidecât noi spunem / C-al nostru cinstit împărat / De dimineaţă s-a sculat, / Pe ochi negri s-a spălat, / În palat că s-a îmbrăcat, / În suliţă s-a rezemat, / În scări de aur s-a înălţat, / Peste toţi a căutat / Şi ne-a ales pe noi,/ Pe aceşti doi, / Doi voinici pe doi cai murgi, / Din cai sumeţi, / Din gură îndrăzneţi...* Şi în continuare: *Al nostru cinstit împărat / Cu oştile s-a luat la vânat. / Ş-a vânat munţii cu săptămânile, / Dealurile cu zilele, / Ş-a dat într-un mijloc [de] cale, / Şi-ntr-o urmă de fiară, / Care şi împăratul să miară. / Şi strânse toţi domnii şi sfetnicii / Şi ziseră că e urmă de zână, / Ca să fie cu al nostru împărat bună-mpreună...* (V. Gh. Pădureanu, Făurei, jud. Putna, *ap.* Elena Sevastos, *Nunta la români*, p. 104, 105). „Vânătoarea” este desigur o metaforă rituală pentru găsirea fetei dorite de *mire*, metaforă perpetuată din vremuri imemoriale, în mitologia arhaică asociată celui mai important eveniment din viaţa omului, căsătoria.

---

[1] Această etimologie, propusă de T. Cipariu (*Elem.*, 1854, p. 118–119 [*O.*, p. 238]) şi reluată de P. Papahagi (*Not. etim.*, în A.A.Rom., 29, p. 236), a fost acceptată de H. Tiktin (DRG, p. 993), S. Puşcariu (LR, I, p. 357) etc. Ipotezei iniţiale, P. Skok (ASPh, 37, 1920, p. 85–87), W. Meyer-Lübke (REW[3] 5568) şi E. Petrovici (DR, 5, 1927–1928, p. 482) i-au adăugat, ca explicaţie, prea puţin probabilul calc semantic după bg., srb. *vojno* „soldat, soţ” (< v. sl. *voinŭ* „luptător, războinic, soldat”), cf. rom. (reg.) *voină/ voinea* „însurăţel”, uneori şi „logodnic”. Dezvoltarea semantică a srb. hipocoristic (înv.) *vójno* „soţ” este explicată în Skok, ERHSJ, III, p. 612, prin simpla comparaţie cu rom. *mire*, iar bg. dial. (din graiurile nordice) *вòйно*, glosat exclusiv ca „flăcău, holtei, iubit, ibovnic, soţ”, este comparat de BER, I, p. 173, pentru semantism, cu rom. *voinic*. Presupusul calc semantic s-a produs mai probabil în srb. şi bg. *vojno*, după rom. *mire* şi *voinic*.

[2] Tradiţia populară precreştină despre *mirele – împărat*, la fel ca şi cea a *cununii* împletite din flori a *miresei*, a fost întreţinută, întărită, dar şi parţial modificată prin slujba creştină a *Cununiei*, în timpul căreia, pe capul mirilor sunt aşezate cununi din metal, care imită coroanele cu care erau încoronaţi împăraţii bizantini. Semnificaţia *cununii mirilor* este însă mult diferită de aceea a *coroanei împăratului.* Cununa mirilor simbolizează în tradiţia ortodoxă podoaba, cinstea şi răsplata pentru curăţia lor, darul lor binecuvântat de a da viaţă, de a naşte prunci. Cununile mirilor sunt asemănate în timpul slujbei cununiei cu cele ale sfinţilor mucenici, încununaţi pentru că s-au jertfit pentru cruce şi credinţă. Ridicarea cununilor, la sfârşitul cununiei, se face în semn de mulţumire şi jertfă adusă lui Dumnezeu. Pentru detalii, vezi, de exemplu: Ierom. Petru Pruteanu, *Studiu istorico-liturgic asupra Slujbei Cununiei*, online.

În schimb, un refuz din partea miresei, ori nerespectarea tradiţiei şi a obligaţiilor care sunt în sarcina familiei acesteia sunt prevenite prin ameninţări care se încadrează în aceeaşi hiperbolă a mirelui – „împărat” şi „comandant de oşti”: *Că vine dumnealui* [mirele] / *cu nunul cel mare / Şi cu fiii dumisale, / Cu boieri bătrâni, / Cu voinici tineri, / Din cai jucând, / Din gură vin bând, / Din pistoale foc vărsând. / Şi când va descălica, / Cu oastea sa, / Pământul se va cutremura / Şi dumneavoastră mare frică veţi lua. / Şi câte nu vor fi de ajuns, / Atunci nu veţi avea loc de ascuns, / Şi nici gură de răspuns...* (*Ibid.*, p. 106).

Oraţiile de nuntă mai scot în evidenţă şi faptul că mirele este „tânăr”: *Tânărul mirele nostru / la vânat că s-a luat...* De asemenea, nelipsită este şi lauda la adresa frumuseţii celor doi miri, mirele şi mireasa: *Hai cu danţu' cătinel, / Că mirele-i frumuşel / Şi mireasa ca şi el...* Sau: *Să trăieşti, mireasă, / Tânără, frumoasă...* (*Ibid.*, p. 118, 220, 140).

Încercările de a deriva cuvântul *mire* din v. sl. *milŭ* „drag, iubit” (Cihac), din substratul dac, prin comparaţie cu alb. *i mirë* „bun” [→ „bun de însurat”?, „cu calităţi”?], frumos[?][3] (Hasdeu, 1873, cf. Brâncuş, VA, p. 143), din v. gr. *meĩrax* „fată tânără, tânăr, adolescent efeminat[!]” (Diculescu), ori din acelaşi substrat dac, dar prin comparaţie cu v. ind. *marya-* „bărbat, tânăr, ibovnic etc.”, cf. rad. i.-e. **merio-* „om tânăr” (I.I. Russu, ER, p. 355; v. şi Wald–Sluşanschi, p. 116), fie prin comparaţie cu v. sl. *milŭ* „drag, iubit”, prus. *mīls* id., lit. *meilùs* id., de unde ipoteza unui trac **milu* „drag, iubit, scump” (Ivănescu[4], ILR, p. 259), nu au făcut nimic altceva decât să scoată cuvântul din contextul său istoric şi etnografic firesc[5].

Rămâne însă de datoria noastră să lămurim tranziţia semantică, aparent greu explicabilă, de la lat. *miles* „soldat” la românescul *mire*. Mai întâi, trebuie să arătăm că pentru a deveni „mire”, în realitate, nu este neapărat necesar ca acesta să fie un bărbat „frumos”, „bun”, „tânăr”, „drag” etc., deşi aceste calităţi sunt întâlnite la marea majoritate a mirilor. Singura condiţie cerută i m p e r a t i v este aceea ca bărbatul să vrea şi să fie hotărât să se *însoare* (< lat. **inuxorare* < *uxor* „soţie”) în

[3] Sensul de bază al adj. alb. *i mirë* este „bun”, în timp ce omul „frumos” se regăseşte în adj. alb. *i bukur*, cuvânt existent şi în substratul limbii române, ţinând seama de antroponimul *Bucur*. Asocierea dintre alb. *mirë* „bun” şi „mire” este nepotrivită semantic, inclusiv în raport cu tendinţa de origine latină populară de a transforma adj. *bun*, din *„tată bun”*, în *„bunic”*, înlocuitorul lui *auş* (< lat. *avus* „bunic”) sau *ghiuj* (cf. alb. *gjysh* „idem”). Acad. Gr. Brâncuş mai semnalează corespondenţa dintre alb. *mirë, -a*, pl. *mira, -te*, din dialectele albaneze vorbite în Grecia, şi rom. *bunele*, zâne din mitologia comună balcanică (FD, 31, 2012, p. 19).

[4] G. Ivănescu invoca în sprijinul ipotezei sale existenţa formei *mir(u)*, atestată în Hunedoara (ALR, I, vol. II, h. 256), care ar fi cea mai veche, iar *mire*, după părerea autorului, fiind la origine numai vocativul lui *mir* [!]. Credem că reg. *mir, mńir*$^{[ĭu]}$ (Ştei – j. Hunedoara, Arieşeni – Nucet, în Munţii Apuseni), eventual şi *mńir̯adz*^{u} (atestat la Certege – Câmpeni, Scărişoara – Abrud) ar putea fi continuatorii unui element de substrat **meiriu-* „om tânăr”, ca sinonime autohtone ale băn. *june* „tânăr” → „mire” (vezi şi Wald–Sluşanschi, p. 116). Recent, Maria Marin este de părere că subst. masc. *mir* „mire”, atestat nu numai în Ţara Haţegului, ci şi în Maramureş, în nordul Bucovinei şi în cel al Basarabiei etc., „este un singular creat, analogic, după pluralul *miri*” (Marin, 2015, în CSP, II, p. 227).

[5] Dacă în limba dacilor *mirele* ar fi avut doar înţelesul iniţial de „bărbat tânăr”, „frumos”, „bun” etc., de ce oare, după nuntă, mirelui nu i se mai spune niciodată „mire”? Este posibil ca mirele să fi fost bun, tânăr şi frumos doar până în ziua nunţii?!

mod legiuit (din punct de vedere religios şi civil) cu aleasa sa, devenită *mireasă* (< *mire* + suf. *-easă* < lat. *-ĭssa* < gr.), iar această hotărâre trebuie să fie finalizată obligatoriu printr-o *nuntă* (< lat. *nuptiae*), ceremonie care schimbă statutul social al *mirelui*, transformându-l în *om însurat* (cf. lat. *uxoratus* id.) sau *însurăţel* (imediat după nuntă), *soţ* (< lat. *socius* id.) sau *bărbat legiuit*, ori (înv., reg.) *mărit* (< lat. *maritus* „soţ"), cu drepturi şi obligaţii, cunoscute în evoluţia lor istorică din legile sau pravilele care au reglementat şi continuă să reglementeze *dreptul* familiei.

Termenii româneşti de înrudire, înainte şi după căsătorie, sunt aproape toţi de origine latină. Excepţiile, de exemplu *logdnic, logodnică*, *logodnă*, de origine slavonă (DLR), au fost împrumutate relativ târziu, abia după ce lat. *spo(n)sus*, *spo(n)sa*, *spo(n)salia*, cu acelaşi înţeles (> rom. **spus, *spusă, *spusaie*, cf. fr. *époux, épouse, épousaille*), au dispărut din cauza concurenţei cu formele flexionare ale verbului *a spune*. În Ardeal se mai păstrează încă sinonimele *încredinţat, încredinţată* pentru *logodnic, logodnică*, respectiv *încredinţare* sau *credinţă* pentru *logodnă*, cf. it. *fidanzato*, fr. *fiancé* etc., cf. lat. *fides* „credinţă". În DVL (*Anonymus Caransebesiensis*), apare şi arhaismul *giune „sponsus"*, „logodnic", care, sub forma *june* „tânăr (care se însoară)", este unul dintre sinonimele regionale ale „mirelui", în Banat şi sudul Crişanei.

Ceea ce frapează în cazul cuvântului *mire* este faptul că acesta nu are niciun corespondent propriu-zis în celelalte limbi romanice. Comparaţia cu fr. *beau-fils* (sugerată de Şăineanu, în susţinerea etimologiei albaneze[6]) nu este potrivită, deoarece *ginere* (< lat. *gener* „ginere, viitor ginere") sau *ginerică*, numele purtat de mire în ziua nunţii, mai ales în aria sudică, în Muntenia şi Oltenia (cf. ALRM, I/II, h. 356), ca şi alb. *dhëndër* „mire, ginere", reflectă doar o relaţie cu socrii mirelui, oficializată la cununie şi c o n t i n u a t ă până la decesul acestora. Deşi cuvântul *mire* este tradus destul de aproximativ prin pg. *noivo*, sp. *novio*, it. *fidanzato* „logodnic" sau it. *(promesso) sposo*, fr. *promis, marié* „logodnic, căsătorit", la români, *mirele* nu este considerat un simplu sinonim al lui *logodnic*, logodna fiind doar un eveniment din viaţa mirelui, când biserica oficializează promisiunea de căsătorie.

Explicaţia acestui caz singular o găsim în istoria Daciei Traiane şi în contextul relaţiilor sociale care s-au întemeiat după includerea Daciei în Imperiul Roman. Dacia a fost de la început o provincie imperială, condusă de împărat, prin reprezentantul său – *Legatus Augusti pro praetore*, spre deosebire de alte provincii, mai demult cucerite, care erau administrate de senat. Dacia având o mare importanţă strategică, pe teritoriul ei au fost staţionate permanent mai multe legiuni ale armatei romane, precum şi un mare număr de trupe auxiliare.

Printre dovezile arheologice descoperite pe teritoriul Daciei, au o mare relevanţă în problema noastră *diplomele militare* romane din bronz, editate de Ioan I. Russu în vol. *Inscripţiile Daciei Romane*, I. (1975), diplome militare care conţin informaţii de primă mână şi total fiabile[7] privind viaţa soldaţilor, *milites*, care au

[6] În albaneză nici nu există sintagma *djalë i mirë* „fiu bun, frumos", ca echivalent al fr. *beau-fils* „ginere".

[7] În ciuda discuţiei deschise de Rudolf Windisch (în ALIL, 52, 2012, p. 39–54), pornind de la criticile aduse lui I.I. Russu (1975) de G. Alföldy (1977).

luptat, au trăit şi au fost împământeniţi în Dacia. Câteva dintre diplomele păstrate intacte conţin un text standard, de exemplu Diploma D X, din 22 martie 129 (*op. cit.*, p. 100):

Imp(erator) [Împăratul]... Hadrianus Aug(ustus) [urmează titlurile]... *equitib(us) et peditib(us) qui militaver(unt) in [călăraşilor şi pedestraşilor care au fost soldaţi în]...* [urmează numele unităţilor militare şi ale comandanţilor acestora] *quin(is) et vicen(is) pluribusve stipendis emeritis* ***dimissis honesta missione*** *[după un serviciu militar de 25 sau mai mulţi ani, (fiind)* ***eliberaţi din armată****, cinstiţi şi răsplătiţi] quorum nomina subscripta sunt ipsis liberis posterisque [(şi) ale căror nume sunt consemnate mai jos în această carte (în acest decret)] eorum* ***civitatem*** *dedit [li s-a dat* ***dreptul de cetăţenie****] et* ***conubium*** *cum uxoribus quas tunc habuissent cum est civitas iis data [şi* ***dreptul de legiuită căsătorie*** *cu soţiile pe care le aveau atunci când li s-a acordat cetăţenia] aut siqui caelibes essent cum iis quas postea duxissent dumtaxat singuli singulas [sau, dacă sunt necăsătoriţi, cu cele pe care după aceea le vor lua, (dar) numai pentru câte una]...* [urmează data actului, numele militarilor lăsaţi la vatră, autentificarea copiei în conformitate cu decretul afişat la Roma, numele martorilor etc.].

Dreptul de *legiuită căsătorie – ius con(n)ubii* avea o importanţă fundamentală în legislaţia romană, atât prin condiţiile impuse, cât şi prin consecinţele sale juridice. *Iustum matrimonium*[8] nu putea avea loc decât între *cetăţenii romani*. *Peregrinii* – oamenii liberi care până în anul 212 d. Hr.[9] nu aveau cetăţenia, se puteau căsători legal doar cu permisiunea împăratului, în provinciile administrate în numele împăratului, respectiv cu cea a senatului, în provinciile administrate direct de senat. *Connubium* avea drept efect *patria potestas*, în sensul că soţia şi copiii primeau statutul social al soţului – *pater familias*, cu toţii fiind însă sub autoritatea („puterea") tatălui familiei. Prin căsătoria *cum conventione*, soţia trecea legal în *familia* soţului, devenind *mater familias*, *quae in manum convenit*. Soţia *in manu* (aflată sub autoritatea bărbatului) dobândea dreptul de a-şi moşteni soţul, în rând cu copiii acestuia.

Din textul diplomei militare citate rezultă clar că soldatul (*miles – mirele*) putea trăi în concubinaj cu *o soţie*, de obicei *peregrină* (fără cetăţenie) – *uxor militis* –, numită ulterior *mir**easă*** (cf. *împărăt**easă***), dar nunta propriu-zisă, *nunta legiuită*, cu toată solemnitatea ei, nu putea avea loc decât cu p e r m i s i u n e a împăratului, în baza decretului de lăsare la vatră, mai exact, în ziua în care *soldatul – „mire"* **înceta** de a mai fi soldat – „mire", devenind cetăţean: lat. *civis* ***romanus*** (> rom. *rumân/român*), soţ: *rumân la uşa casei* „soţ care aduce banii în casă soţiei" (DLR, s.v.); *rumânu meu* „soţul meu" (ALRM, II/I, h. 211) şi veteran: lat. ***veteranus*** (> lat. pop. **betranus* > rom. *bătrân*).

Anterior căsătoriei legale (*connubium*), *miles* – soldatul-„mire" era obligat să trăiască în garnizoana fortificată, în *castrum*, iar *uxor militis* – „mireasa" nu putea

[8] „Căsătoria legiuită", cf. W. Smith, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, 1875, p. 740–744.

[9] An în care, prin *Constitutio Antoniniana*, toţi oamenii liberi locuitori în imperiu, indiferent de origine, au primit cetăţenia romană.

trăi decât în *cannabae*, în locuinţele civile (barăcile) din vecinătatea garnizoanei, probabil împreună cu familia ei. Abia după *connubium* „nunta legiuită” şi după eliberarea din armată, ex-„mirele” se putea aşeza la ***casa lui***[10], împreună cu ex-„mireasa”, care, după nuntă, „şi-a luat ziua bună” de la părinţi, plecând de obicei din locuinţa acestora.

Având în vedere faptul că lăsarea la vatră, primirea cetăţeniei şi căsătoria legiuită reprezentau încununarea carierei „soldatului”, numele de *mire* – „soldat”, atât de specific, a fost păstrat îndeosebi în Dacia Superioară (mai târziu *Dacia Porolissensis* şi *Dacia Apulensis,* azi, în Transilvania), deoarece această provincie de graniţă, intens militarizată, a fost părăsită brusc şi d e f i n i t i v, cu mai mult de trei secole înainte ca Imperiul Roman de Răsărit să-şi piardă provinciile latinofone sud-dunărene, devenind apoi Imperiul Bizantin, de limbă greacă.

În ciuda faptului că daco-romanii au trebuit să trăiască după părăsirea Daciei sub stăpânirea diverselor popoare migratoare, deşi răspândirea creştinismului a adus cu sine schimbări esenţiale în pregătirea şi în ceremonia nunţii, la nord de Carpaţi s-a păstrat totuşi intactă, în popor, amintirea soldatului-cetăţean, *miles emeritus* – „mirele” care „şade rezemat la poarta împăratului” şi care vrea să se căsătorească (care „se cere la vânat”!), împreună cu amintirea mai îndepărtată a soldatului – „mire” – *miles,* devenit în situaţii e x c e p ţ i o n a l e *împărat – imperator,* în secolul al III-lea, o epocă încă glorioasă a Imperiului, când un soldat deosebit de viteaz şi de merituos, precum *Maximinus Thrax*, născut în Moesia, din simplu ţăran-soldat a ajuns ofiţer, comandant de legiuni şi apoi împărat (235–238 d. Hr.), în urma aclamaţiilor trupelor din subordine.

La sudul Dunării şi chiar la sud de Carpaţi, în zona recucerită periodic de la stăpânitorii migratori[11], această amintire s-a şters cu timpul, în perioada de decadenţă a Imperiului, viaţa militară pierzându-şi mult din prestigiu sub influenţa noilor concepţii creştine. Nu întâmplător, în meglenoromână s-a păstrat doar cuvântul *ămpirat* „împărat”, iar în aromână nu mai există nici *împărat* şi nici *mire*, cuvinte care au fost înlocuite cu *amiră* „împărat” (< gr. *amirãx* idem < tc.), respectiv cu *gámbro/ grambó/* etc. (< gr. *gambrós* „mire, ginere”).

Etimologia cuvântului ar. *măireasă* (cu diftong) „mireasă”, termen existent doar în aromâna nordică (după DDA, p. 777, cf. *n(i)veastă noauă* id.**,** în aromâna sudică), a fost lămurită de acad. Gr. Brâncuş încă din anul 1983 (VA, p. 143): rom. com. *mireasă*, „adaptat la pronunţia specifică unor graiuri albaneze de nord: *mirë* > *ma̯irë* [„bun”], *shtëpi* > *shtëpa̯i* , *shpa̯i* [„casă”]”.

Mire: lat. *miles*.

[LR, LXII, 2014, nr. 3, p. 305–311.]

---

[10] Importanţa evenimentului aşezării mirelui-soldat, devenit însurăţel, în aceeaşi *casă* cu mireasa, după nuntă, este dovedită de existenţa derivatului *căsător(iu)* „om însurat, stabilit la casa lui” (< *a *căsa* < lat. pop. **casare*), cuvânt exclusiv masculin în dacoromână, cu familia sa de cuvinte: *a se căsători, căsătorie* (cf. CDDE 281; DA, I/II, p. 176).

[11] După părăsirea Daciei Traiane, Imperiul Roman a menţinut aproape permanent „capete de pod” militare pe malul stâng al Dunării, din Banat până în Delta Dunării. Constantin cel Mare, după ce i-a izgonit pe goţi, a construit la Sucidava (Celei) un nou pod de piatră peste Dunăre (inaugurat la 5 iulie 328 d. Hr.), pentru a reconsolida dominaţia romană asupra teritoriului Munteniei şi Olteniei (actuala arie a graiurilor dacoromâne sudice).

P Ă S T A I E

Cuvântul dr. *păstaie* „fruct dehiscent al unor leguminoase, în formă de teacă, cu seminţele prinse de-a lungul liniei de sudură a carpelei; teacă fără boabele de fasole, mazăre etc.”, cu variantele *păstare* şi reg. *păstară, păstăl* etc., la fel ca şi ar. *păstal'e, pistal'e,* provine din lat. pop. ***pĭstālia/ *pĭstālem,*** cf. lat. *pĭstāre* „a pisa, a fărâmiţa etc.” (cf. Guţu, DL-R).

Menţiunea «cuvânt autohton, cf. alb. *pistaë*» [conform normelor ortografice şi ortoepice actuale: alb. *pishtajë, bishtajë*] din DEX, DLR, MDA şi DEXI (cf. I.I. Russu, ER, p. 368, Gr. Brâncuş, VA, p. 145, G. Ivănescu, ap. Mihăescu, *La romanité...*, p. 313) este foarte îndoielnică, în măsura în care soluţia dată de E. Çabej: alb. *bishtajë* „păstaie, teacă, coajă; pănuşă de porumb; fasole verde/ ţucără/ grasă, mazăre”, ca derivat al alb. *bisht* „coadă; (bot.) peţiol, peduncul, codiţă” (SE, I, p. 198, 254) este contrazisă de Vl. Orel (AED, p. 27): alb. *bishtajë* < romanic. ***pistālia,*** cf. lat. *pistāre* „a pisa, a fărâmiţa, a urlui” (cf. alb. *u bë bishtajë* „s-a făcut *păstaie*” = „s-a zdrobit, s-a fărâmiţat”, Topciu–Melonashi, DA-R, p. 95).

Pentru evoluţia semantică de la ***pĭstālia** la *păstaie*, vezi explicaţiile detaliate, împreună cu exemplele unor evoluţii asemănătoare din alte limbi, din CDDE, nr. 1351, la care se poate adăuga şi comparaţia cu *păsat* (reg.) „mei” < lat. *pisātum* „ceva pisat”.

Etimologia latină a fost susţinută de W. Meyer-Lübke, fiind acceptată şi de Al. Graur: [REW[3]] 6536, „rum. *păstaie,* mazed. *pistal'e;* viennent à peu près certainement de PISTARE avec *ĭ.*” (BL, V, 109). Vezi şi Al. Ciorănescu, DER, nr. 6187.

O bine-venită confirmare a etimologiei latine a cuvântului *păstaie* ne este oferită de *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice,* de Maria Marin, Iulia Mărgărit *et alii,* vol. III, p. 28, unde găsim glosarea: 4° *păstaie* [mai ales la pl.] „puzderie de cânepă”, cu exemplele: „O batem [cânepa] d-o curăţăm dă *păstăile* acelea” [...] „are *păstăi* pe fir”. „Păstăile” cânepei sunt dovada cea mai sigură a păstrării în unele graiurile populare a vechiului sens colectiv al cuvântului lat. pop. ***pistalia***, anume „fărâme obţinute din pisarea (baterea etc.) diverselor teci ale plantelor”, de unde apoi sensul specializat de teacă uscată (fără boabe, fără fire) şi prin extensie, teacă cu boabe etc., o evoluţie semantică petrecută în paralel, atât în română cât şi în albaneză.

Faptul că păstăile au o formă alungită, în formă de codiţe care atârnă din plante, a provocat în limba albaneză contaminarea lui *pishtajë* cu *bisht*[1] „coadă”, obţinându-se forma mai nouă *bishtajë*.

Păstaie: lat. pop. *pĭstālia/ *pĭstālem, cf. lat. *pĭstāre.*

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 191.]

---

[1] Este foarte posibil ca această contaminare, mai recentă, cu alb. *bisht*, să explice păstrarea secvenţei iniţiale *pi-* a formei etimologice alb. *pishtajë* (< lat. ***pistalia***), spre deosebire de pierderea aceleiaşi secvenţe în alb. (reg.) *shter/ shterë* „piuă, piuliţă, mojar de piatră” (< lat. ***pistarium,*** cf. lat. *pistare* „a pisa, a fărâmiţa”, lat. *pistillum* „pisălog”, lat. *pistor* „morar, brutar”), vezi H. Mihăescu, *La romanité...*, 1993, § 38, p. 61.

P*U*R U R I / P*U*R U R E A

Adverbul *púrurea* sau *púruri* „întruna, mereu, totdeauna, în toată vremea etc.”, cu variantele *pórurea*, (înv.) *purure*, *púrurilea* etc., provine din lat. *pŏrrō*, dar nu cu sens spaţial: „mai departe, tot înainte”, ci cu sens temporal: „în viitor, de acum înainte” + suf. *-re/-ri*, cf. *aiurea*, *altminterea/-ri*, *nicăierea/-ri*. Această etimologie a fost dată de T. Cipariu (*Gr*., p. 127), fiind acceptată de L. Şăineanu (DU), de H. Tiktin (DRG), de I.-A. Candrea (CADE), de N. Raevschi şi M. Gabinschi (SDEM).

În latina dunăreană, *nunc* [„now”] *et semper* [„forever”] din rugăciunea *Gloria Patri* au fost înlocuite de *(eccum) modo* [„acum”] *et porro(-re)* [„în viitor”] = „acum şi pururea”, iar apoi, sub influenţa slavă: „şi în vecii vecilor” = *et in saecula saeculorum*.

Din punct de vedere semantic, coexistenţa unui sens spaţial cu unul temporal este atestată şi în engleză, unde *always* „întotdeauna” (< v. engl. *ealne weg*), cu sensul iniţial „all the way, the whole way” – „tot drumul”, a dobândit şi înţelesul temporal „at every time, continually” – „oricând, încontinuu” (Chambers, DE, p. 27).

Comparaţia cu lat. *pūrus*, *pūrum* „curat; necondiţionat, fără excepţii” (S. Puşcariu, EW, 1411, REW[3], 6864, DEX, MDA) nu este necesară, deoarece evoluţia fonetică a lat. *-ó-* > rom. *-ú-* este confirmată atât de varianta probabil mai veche – *pórurea*, cât şi de rom. *pur*[1] (cf. *por*[4]) „ai (*allium rotundum*)”; (reg.) „praz” etc. < lat. *pŏrrum* „praz” etc., alături de exemplele date anterior de H. Tiktin (DRG, p. 1283): „*múrsec, cúlc, úşă* = [lat.] *mŏrsico, cŏllŏco, ŏstium*”.

Comparaţia cu alb. *përherë* „întotdeauna” (DEXI etc.) este inacceptabilă fonetic (ar fi evoluat la **păreáră* în limba română!), pe lângă faptul că e vorba de un compus albanez analizabil, nu prea vechi, cf. Gr. Brâncuş, VA, p. 146. Alte soluţii, precum comparaţia cu alb. (reg.) *prore* = *përherë* (P. Dincă, DERD, p. 212), ori cu un substantiv derivat din rad. dac. **por-*, **par-*[2], cf. rad. i.-e. **por-* „timp, durată”[3] (Adriana Ionescu, *ap.* Brâncuş, VA, p. 146) sunt în egală măsură neconvingătoare.

Pururi/-rea: lat. *pŏrrō* + suf. *-re.*

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 192.]

---

[2] Un radical dac neatestat **por-* „pururi” poate părea mai puţin probabil, dacă ţinem seama de existenţa certă a elementelor omonime dace atestate: *-por, -porus* şi *-poris*, raportate de I.I. Russu la rad. i.-e. **per-* „a naşte, a produce; pui, făt, fiu” (I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, 1967, p. 115).

[3] Radicalul i.-e. **por-* „timp, durată” nu este menţionat ca atare de J. Pokorny, în IEW. Există în schimb o variantă a rad. i.-e. **2**. **per-*: (**f.**) **perā-* (p. 813) care formează adverbe cu sens temporal: v. ind. *purā́* „vormals, früher; ehe, bevor” – „odinioară, altădată, mai devreme, mai înainte ca, mai înainte de”, avest. *para*, v. pers. *parā* „zuvor” – „mai înainte (de)”, v. germ. şi v. engl. *fora* „vorn, vorher” – „înainte (de), dinainte”, toate cu un sens total opus celui al adverbului românesc *pururi*. Adverbele lat. *porrō* şi gr. *πόρρω, πόρσω* „vorwärts” – „înainte (spre)” aparţin bazei (**i.**) *porsō(d)* (IEW, p. 816) a rad. i.-e. **2**. **per-* „das Hinausführen über” – „(con)ducerea afară (peste)”, care numai în latină a dezvoltat înţelesul temporal cunoscut: „de acum înainte, în viitor”.

A RĂBDA

Etimologia verbului *a răbda* a rămas necunoscută în ciuda tuturor eforturilor depuse până în present (cf. DEX, DLR s.n., MDA). Soluţiile anterioare, neacceptate, sunt următoarele (cf. Ciorănescu, DER, 7000, p. 650; I.I. Russu, ER, 1981, p. 376; etc.):

– A Graeco *Rabdos, Rabdizo* „muleto baculo" [a bate cu băţul] (Bobb, *Dicţ.*, II, p. 273);

– gr. *ράβδος* [„băţ, baston, toiag"] (Pontbriant, p. 602);

– «poate din lat. **reobdurare*» [*obdurare* „a se ţine tare"] (Cihac, DEDR, I, 1870, p. 224);

– v.sl. *raditi* (*roditi*), *ražda* „curam gerere, curae esse [a avea grijă de]"; *otražditi* „tolerare" etc. (Cihac, DEDR, II, 1879, p. 302; Weigand, BalkA, II, p. 302);

– lat., din *re* şi *abdo, abdere*, a se ascunde = a-şi ascunde suferinţa (Resmeriţă, p. 652);

– lat. *rĭgĭdare* (cf. Seneca *Epist.* 71) > **rĭgdare* „a face rigid, a fi rigid = a nu suferi schimbări prin influenţele omeneşti", prin analogie cu *a îndura* (E. Herzog, DR, I, p. 222–224; DR, V, p. 495-497) [acceptat de REW[3], nr. 7313a, de SDEM şi de V. Drimba, 2001, p. 319–320];

– lat. *regere* „a conduce, cârmui, stăpâni" (> it. *reggere* „tener su" etc. [„a rezista la"]) > **reg(i)dare* > *rebda* (Giuglea, în DR, IV, p. 380, Giuglea, 1983, p. 181–182);

– lat. **răbĭdāre* „a turba", cf. *fames rabida* „foame turbată", contrarul lui *a crăpa* „a mânca până la saturaţie" (Puşcariu, DR, VIII, p. 130, LR, I, 1940, p. 122);

– «*răbda*... nu poate fi explicat prin *rigidare*...; **rabidare* [...] nu are mai multe şanse de a fi acceptat» (Rosetti, ILR, p. 183);

– cp. cu lat. *répedo, -áre* „a te retrage" (Scriban, DLR, p. 1091);

– cf. alb. *i rreptë (i rrebtë)* „aspru, crâncen" (M. Gabinschi, LLM, Chişinău, V, 1962, 2, p. 66);

– lat. **re-e(n)mendāre* „a îmbunătăţi" > **remda* > **rămbda*, cf. sp. *remendar* „a întări (cu un petic)" [şi sp. *enmendar* „a îndrepta, a drege"], cf. mr. *amindari* „a îmbunătăţi, a câştiga" [şi *amintu* „câştig, mă folosesc, prăpădesc, pierd" (cf. Mihăileanu, DMR, p. 25)] etc. (Ciorănescu, DER, 7000 [v. REW[3], nr. 2860: *ēmĕndāre* „ausbessern"]);

– «în caracterizarea formelor după opoziţia analogic/ etimologic trebuie să pornim de la un etimon cu *é* (probabil *rebdo*)» (Zamfir, 2005, p. 238).

– Arom. *aravdu, arăvdare* < gr. *ραβδίζω* (cf. *ραβδόνω*) „canneler", „a orna cu caneluri" [etc., cf. Puşcariu – lat. **rabidare*] (Papahagi, DDA, p. 185).

I.I. Russu era de părere (*l. cit.*) că: «în limba veche, verbul avea forma *rebda (reabda)* ce pare să fie cea etimologică, bază *reb-d-*, a cărei semnificaţie (umilire, supunere, privaţiune, suferinţă, împilare) indică apartenenţa la i.-e. **orbho-* „orfan, rămas orfan" […] Baza carpato-balcanică *reb-da* presupune fie un **areb-d-* cu aferezarea lui *a-* în dial. drom., fie un **rbh-* cu *r* sonant > *re*, dacă nu este o evoluţie analogică cu cea din limbile slave. Elementul sufixal *-d-* e original şi unic [!?] (posibil i.-e. *-dh-* exprimând starea, mai ales starea încheiată…).»

În *Istoria limbii române* (p. 548), Al. Rosetti critică din principiu metoda propusă de I.I. Russu pentru identificarea cuvintelor „traco-dace” – trimiterea directă la rădăcini indo-europene neatestate, luând ca exemplu tocmai verbul pe care îl discutăm: «A spune că dr. *răbda*, de exemplu, reproduce un i.-e. **orbho-*, **robh-* (Russu, 1967, p. 209; *Id.*, 1970, p. 96) nu comportă nicio consecinţă în privinţa apartenenţei reale a cuvântului la fondul de cuvinte al limbii române. Căci apropierea face abstracţie de consideraţiile istorice, care singure sunt în stare să plaseze faptele în cadrul lor natural şi să ne explice cum s-a ajuns la forma cuvântului românesc.»

Într-adevăr, dincolo de totala lor nepotrivire fonetică, ce legătură ar putea fi totuşi între cuvintele date spre comparaţie de către I.I. Russu (*l. cit.*): lat. *orbus* „despoiat de un lucru”; gr. *ορφανός* „orfan”, v.ind. *árbha* „mic, slab; copil”;… *rob, robie, robotă* etc. etc. şi verbul discutat, *a răbda*? Se poate construi o etimologie doar pe coincidenţe semantice de tipul: „rabzi” când îţi lipseşte ceva (lat. *orbus!*) sau „rabzi” când eşti constrâns (eşti *rob!*)?

În cercetarea de faţă luăm ca punct de plecare părerea lui H. Tiktin (DRG, III, p. 1289): «Etymologie unbekannt, obwohl sicherlich Erbwort.» Caracterul m o ş t e n i t al verbului *a răbda* poate fi confirmat de fonetismul său din secolul al XVI-lea sau din graiurile actuale: «De la *a rebda*, formele normale ale indicativului prezent sunt *eu rebdu, tu rebdzi, el rĕbdă*.» (Al. Rosetti, ILR, p. 503; cf. Densusianu, ILR, II, p. 56). Chiar dacă persoana a 2-a, ind. prez. *rebdz(i)* (*răbdz*) nu este atestată, pare-se, în textele din sec. al XVI-lea cercetate de Dana-Mihaela Zamfir (*op. cit.*, p. 238, cf. *a răbda:* p. 238–241), sunetul moştenit *dz*, caracteristic formei nordice *răbdz* etc., a fost notat dialectal, în *Atlasul lingvistic român*, pe o arie largă ce include Banatul, nordul Maramureşului, jud. Bistriţa-Năsăud, Bucovina şi Moldova centrală (mai ales pe Valea Siretului). Forma străveche *rebdz* mai poate fi întâlnită încă în Maramureş (punctul 346, harta nr. 1865, ALR s.n., vol. VII). De mare utilitate este şi forma verbului păstrată în aromână : *aravdu (tine aravdz)*, *arăvdare*, în care *a* iniţial ar putea fi etimologic (vezi şi ipoteza lui I.I. Russu: **areb-d-*, citată mai sus), iar nu protetic, ca în *alavdu* (*laud*), de exemplu.

În DLR s.n. şi în MDA sensurile verbului *a răbda* par să se grupeze mai ales în jurul ideii de suferinţă, durere, neplăcere, care trebuie „suportată” sau „îndurată” cu „resemnare”. Doar ca verb intranzitiv, reflexiv, el primeşte şi înţelesul de „a-şi înfrâna pornirile, a se abţine, a se stăpâni”.

Pentru a clarifica semnificaţia sa de bază, primordială, ar fi mai util să nu despărţim categoric înţelesurile verbului nostru de cele ale substantivului verbal *răbdare* şi de cele ale adjectivului derivat *răbdător*. Comună tuturor acestor cuvinte nu este în primul rând ideea de *suferinţă*, ci, în mai mare măsură, aceea de r e z i s t e n ţ ă în timp, mai ales în privinţa *înfrânării* sau *abţinerii* de la ceva, cu o v o i n ţ ă corespunzătoare. Răbdarea este o v i r t u t e ! („milostenie duhovnicească” sau „rod al Sfântului Duh”, vezi *Bucvar*, 1771, f. 22^{v}, 23^{r}). Definiţia cuvântului, dată de L. Şăineanu (DULR^{5}, p. 523) începe chiar astfel: «*răbdare* 1. v i r t u t e ce ne face să suportăm răstriştile cu bărbăţie şi fără a cârti; 2. linişte cu care s-aşteaptă ceva ce întârzie a veni; 3. stăruinţă, statornicie: *cu răbdarea toate se fac*…»

Dacă imaginăm un dialog simplu, între un tată lipsit de mijloace de subzistenţă şi copilul lui înfometat, vom sesiza fără greş care este sensul propriu, cel imediat, al verbului *a răbda*.

– *Tată, mi-e foame !*
– *Ba pune-ţi pofta-n cui !*
– *Tată, dar mor de foame !*
– *Rabdă până mâine, pentru că azi n-am ce să-ţi dau de mâncare.*
– *Degeaba îmi ceri să rabd. Nu pot ! Mereu mă gândesc la mâncare !*
– *Atunci n-ai decât să mănânci răbdări prăjite !…*

În dialogul de mai sus, *a răbda* înseamnă „a te sili să nu ai *poftă*" sau „a te lupta cu o *dorinţă* imperioasă, a te *opune dorinţei*". Între expresia „*a-ţi pune pofta în cui*" şi verbul „*a răbda*" există o remarcabilă sinonimie. De aici porneşte ipoteza etimologică pe care o propunem.

În limba latină, verbul *libet, libēre, libitum est* „place, a face plăcere" are un derivat care întruneşte condiţiile formale şi semantice de care avem nevoie: substantivul *libīdō* „dorinţă, poftă" sau, în sens absolut, „impetus merus" (sufletesc sau corporal). Constatăm, în acelaşi timp, că o serie de verbe latine sunt derivate cu prefixul privativ *ē-*, precum : *ēdentō* „*fac* să rămână *fără* dinţi, îi rup cuiva dinţii", *ēgelō* „încălzesc, *fac* să fie călduţ" (*contrarul* lui *gelō* „îngheţ, *fac* să îngheţe"), *ēgelidāre* „a dezgheţa" (v. *gelidus* „rece ca gheaţa"), *ēnervāre* „a moleşi" (v. *nervus* „vigoare"), *ēnōdāre* „a curăţa (trunchiurile copacilor) de noduri, a le lăsa *fără* noduri" etc. (cf. Guţu, DL-R).

După modelul verbelor exemplificate, am putea reconstrui, din *ē-* şi *libīdō,* o formă populară, proprie e x c l u s i v latinei daco-moesice: **ēlĭb(i)dō*, **ēlĭb(i)dāre* > r. com. **arebdu*, **arebdare* > dr. *rebd(u)*/ *rabd, a rebda*/ *răbda*, cu sensul aproximativ de „a *face/* a te *sili* să nu pofteşti, să nu doreşti" (ceva) sau, mai precis, (auto)impunerea silită sau voită a unei *stări* opuse „*dorinţei*" sau contrare „*poftei*" – exemplificată în dialogul propus anterior – anume starea de „*răbdare*". O confirmare a acestui semantism, probabil cel mai vechi din limba română, îl avem în *Noul Testament* de la Bălgrad: „*Să vă răbdaţi de poftele trupeşti*" (1648, 183^{v}/4, citat în DLR, s.n., t. IX, p. 53).

Din punctul de vedere al evoluţiilor fonetice, ar trebui să presupunem că, înainte de dispariţia timpurie a opoziţiei de cantitate vocalică, ce pare să fi fost mai puţin riguroasă în latina danubiană, *ī* din lat. *libīdō* a devenit scurt, la fel ca *ĭ* din *nutrĭcium* (lat. cl. *nutrīcium*) > *nutreţ* sau ca *ĭ* din **bĭtium* (lat. cl. *vīteum*) > *băţ* (v. *supra*, cf. LR, 2005, 1–4, p. 27–38). Fiind tot timpul neaccentuat în verbul derivat, acest *(ĭ)* din **ēlĭb(ĭ)dō*, **ēlĭb(ĭ)dāre* a fost sincopat în mod firesc, cf. *vĭr(ĭ)dis* > *verde* sau **ēr(ĭ)ciāriu(s)* > *arţar* (v. *supra*, cf. LR, 2001, 5–6, p. 263–265). Transformarea lui *ē* iniţial în *a*, a lui *l* intervocalic în *r* şi a lui *ĭ* accentuat în *e* (apoi în *ă*) nu pun probleme. Formele grafice care redau de obicei rostirea cu *r̄*, de exemplu ѓрѣбдь etc. din *Psaltirea Hurmuzachi* (PH, ed. 2005, facsimil, f. 22^{r}/11), sunt, în cazul nostru, a n a l o g i c e şi nu etimologice, după ce *r* din dr. arh. **arebda* a devenit iniţial. Formele cu *r* simplu pot fi totuşi întâlnite, mai rar, în textele rotacizante, alături de cele cu *rr*, de exemplu în *Psaltirea Scheiană*:

rebdaĭu-te 276[13-14], *rebdă* 276[14], *rebdară* 224[3], fiind datorate probabil altui copist (ed. Candrea, 1916, II, *Glosar*, s.v.).

Mai greu de explicat rămâne afereza aparent generalizată a lui *a-* iniţial românesc arhaic, din forma română comună **arebda* > dr. *r(r)ebda* > *răbda*, care pare să nu fi lăsat urme ale sunetului aferezat la nordul Dunării (v. DLR s.n., s.v.). Din fericire, această aparenţă este contrazisă de anchetele pe teren destinate redactării volumului VII, *Verbul*, din *Atlasul lingvistic român* (serie nouă), unde, în Crişana, în punctul cartografic 305, au fost notate formele *arebzi*, *arabdă*, *arăbdăm*, care îl mai păstrează pe *a-* relict < lat. *ē-*. Ele au fost semnalate de Rodica Orza (în CL, XXI, nr. 2, 1976, p. 205), dar prezumate de autoare drept forme protetice accidentale. O dificultate suplimentară ar putea fi aceea că fenomenul pare să nu se fi petrecut în condiţii identice cu afereza unui *a* latin, din evoluţiile substantivelor moştenite *mătuşă, miel, mia, nămaie, râie* etc. (cf. Puşcariu, LR, II, p. 346). Totuşi, ar exista cel puţin un termen de comparaţie pentru acest tip de afereză, anume în verbul lat. *ērādīcō, ērādīcāre* „a dezrădăcina” > dr. *a rădica/ ridica/ arădica/ ardica*, dacă această etimologie dată de H. Tiktin (cf. I.I. Russu, ER, p. 377) ar fi unanim acceptată. (Ea a fost primită de I.-A. Candrea, Al. Graur, A. Scriban, de autorii DLR s.n. şi MDA, dar nu şi de W. Meyer-Lübke, de exemplu, care în REW[3], nr. 7303, opta pentru lat. *rīdica* „arac de viţă” ; cf. *ridicāre* „a lega via” – Du Cange [Cioranescu, DER, 7177]).

S-ar putea presupune că afereza lui *a-* din *a *arebda/ arăbda* se datorează concentrării maximei sonorităţi a cuvântului asupra grupului consonantic *-bd-*, cu consecinţa slăbirii rapide acestui *a* iniţial până la dispariţie.

Fonetismul sud-dunărean cu *v* în loc de *b* (aromân *aravdu*, meglenoromân *ravdu*), atestat izolat şi la nord de Dunăre, în Moldova, lângă Tecuci, în punctul cartografic 600: *răvd* (cf. Rodica Orza, *l.cit.*), poate să se fi dezvoltat în continuarea unei foarte vechi oscilaţii între *b* şi *u* consonantic, încă din faza latină a limbii, dar numai după sincoparea lui *(ĭ)* din lat. **ēlīb(ĭ)dāre*. În glosele latine târzii (*Glossae Codicis Vaticani*... etc.), alături de *libido* (CGL, 4, p. 534/24) apare mai des forma *liuido* cu diferite explicaţii: *liuido* cupiditas vel voluptas (CGL, 4, p. 109/34), *liuido* amoris voluntas (CGL, 5, p. 536/48) sau *liuido* amandi voluntas (CGL, 5, p. 536/51).

Este evident că româna nu a urmat exemplul celorlalte limbi romanice, deoarece modelului italian *patire la fame* sau celui spaniol *padecer hambre* ar fi trebuit să-i corespundă expresia românească **a păţi de foame*, care însă a dispărut din limbă. (Vezi totuşi *păţiia rău de săti* „suferea[u] rău/ răbda[u] de sete”, în sec. al XVII-lea, la V. Bogrea, *Studii de semantică*, 11, în DR, III, p. 414.) Echivalentele fr. *endurer la faim* sau *souffrir la faim*, anume *a îndura foamea* sau *a suferi foamea*, chiar dacă sunt atestate în limba literară a secolului al XIX-lea, ele nu apar în limba veche şi par să fi fost calchiate după model francez. Aparent şi doar incidental sinonime, verbele moştenite a *răbda*, a *îndura* şi a *suferi* sunt considerabil diferite din punctul de vedere al înţelesului lor iniţial, diferenţa dintre ele fiind mult mai limpede prin punerea în acelaşi context a *răbdării* cu *îndurarea*, respectiv cu *suferinţa*, filiaţia sensurilor devenind astfel suficient de clară.

Răbdarea, ca stare de durată, opusă poftelor sau dorinţelor, este asociată mai întâi cu suferinţa. Dacă cineva *rabdă* de foame înseamnă că, în acelaşi timp, *suferă*

din cauza foamei, iar dacă cel în cauză este nevoit să rabde mai multă vreme, suferinţa sa va fi cu atât mai mare. Contextele pe care ni le oferă limba veche sunt deosebit de relevante pentru modul cum a apărut această tranziţie semantică. În citatul «*Să suferi nedreptăţile cu răbdare*» (*Bucvar*, 1771, f. 23^{r}/16, în DLR s.n., t. X/5, s.v. *suferi*, p. 1922) „*răbdarea*” poate fi interpretată astfel: 1) „să te opui dorinţei de a-ţi face singur dreptate” = „să *rabzi* nedreptăţile” (de unde, apoi: *rabd multe*), 2) „să te întăreşti pentru a suporta suferinţa” = „să *înduri* nedreptatea” şi 3) „să *aştepţi* să ţi se facă dreptate” = „să *rabzi îndelung*” (dacă este nevoie).

Aşa cum s-a văzut deja din exemplul anterior, a *răbda* mai înseamnă, în plus, să aştepţi. „*E-libidarea*” de foame, lupta cu pofta de mâncare, de exemplu, implică trecerea unui interval de timp până la încetarea stării de răbdare: *rabd de foame până ce găsesc ceva să mănânc* etc. De aici sensul larg răspândit de „aşteptare”, însoţit de „speranţă”, al verbului *a răbda*, care, în citatul următor, nu mai păstrează nimic din semantismul iniţial: «*Rreabdă Domnulu, îmbărbăteadză-te şi se întărească înrima ta, rreabdă Domnulu.*» (*Psalmul* 26, din PH, ed. 2005, p. 108), vers care în *Biblia* Sfântului Sinod (1975, p. 576) este tradus: «*Aşteaptă pe Domnul, îmbărbătează-te şi să se întărească inima ta şi aşteaptă pe Domnul*», în timp ce în *Psalmii* editaţi de Arhiepiscopia romano-catolică din Bucureşti găsim: «*Nădăjduieşte în Domnul şi fii tare; ai inimă vitează şi nădăjduieşte în Domnul*» ([Milano, Garzanti, 1993], p. 87). Citatul din *Psaltirea Humuzachi* ar putea să ne facă să credem că *a răbda*, tranzitiv, ar putea fi cel mai vechi în limbă. Totuşi, avem certitudinea că verbul a fost mai întâi intranzitiv, aceasta fiind şi utilizarea sa normală în cele mai multe contexte actuale: *rabd de frig* mai bine decât *rabd frig*, în afara cazului când apare o determinare: *rabd frigul de afară, dar nu şi pe cel din casă*.

În limba veche, *a răbda*, intranzitiv, a mai dezvoltat şi sensul de „îngăduinţă” sau de „toleranţă”, plecând atât de la înţelesul de „aşteptare”, cât şi de la sensurile „sublimate” ale „*e-libidării*”. „Poftele”, p o r n i r i l e care transcend fiziologicul pot fi şi ele „răbdate”, considerându-se, în anumite condiţii, că este mai oportun să ne abţinem, temporar, de la punerea în fapt a dorinţelor sau a intenţiilor noastre. În *Tetraevanghelul* lui Coresi găsim: «*Rabdâ mïe şi tot▲ da-ţ-voĭu*», ca răspuns la: «*Dă-mi cătu-mi eşti datorĭu*» (Matei, 18, 29, f. 39^{v}/7, ed. 1963, p. 62), faţă de «*Mai îngăduieşte-mă şi voi plăti*» din textul biblic actual. *Rabdă mie* înseamnă mai întâi „înfrânează-ţi dorinţa – *libido, cupiditas*” (de a-mi cere imediat toţi banii împrumutaţi), iar abia apoi consecinţa înfrânării: „aşteaptă-mă” (cu plata).

Ca atribut al răbdării, „toleranţa” nu poate fi interpretată aproape în nici un caz drept o dovadă peremptorie a blândeţii de caracter sau, mai ales, a *resemnării* celui ce rabdă, ci doar ca pe o s u s p e n d a r e t e m p o r a r ă a intoleranţei, prin autocenzură: *cât o să-i mai rabd obrăzniciile?* (până ce îl voi pedepsi!). Sau: *nu l-ar mai răbda pământul!* (care nu l-a înghiţit încă...). Bineînţeles, armistiţiul în lupta sufletească cu intoleranţa are o limită bine definită: aceea când *ajungi la marginea/capătul răbdării*, când *îţi ieşi* sau cineva *te scoate din răbdări*.

Etimonul **ēlīb(i)dō*, **ēlīb(i)dāre*, propus acum pentru verbul *a răbda*, deşi nu pune probleme fonetice sau semantice de nerezolvat, are totuşi un inconvenient major. Lat. *lībīdō* nu s-a păstrat în nicio limbă romanică, cum nu s-a păstrat nici verbul impersonal lat. *libet*, deşi acesta din urmă este înregistrat în REW^{3}, 5014b,

cu referire la limba română, urmându-l pe S. Puşcariu (DR, III, p. 397–406), contestat însă de Al. Graur (*Corrections au REW*, BL, V, p. 103) şi de O. Densusianu (ILR, II, p. 116).

Aşa cum arată Al. Rosetti (ILR, p. 87): «o formă reconstruită pe baza unei presupuneri, fără să existe un termen de comparaţie, este nesigură – afară de cazuri excepţionale – şi nu are şansă de a fi luată în consideraţie de cine vrea să urmeze o metodă riguros ştiinţifică». Ţinând seama de argumentele anterioare, verbul *a răbda* ar putea constitui un astfel de caz cu totul excepţional, cu atât mai mult cu cât probabilitatea de a i se descoperi o cât de mică înrudire în plan romanic este aproape nulă.

Rezumându-ne deocamdată numai la prefix, productivitatea lui *ē-* privativ latin a fost destul de redusă, iar cazurile în care lat. *ē-* a fost moştenit de limbile romanice sunt extrem de rare şi de nesigure, de ex. fr. *édenter*, dat de REW[3], 2828, care este mai curând un împrumut cult din sec. XIII (DÉHF, p. 245), la fel ca şi fr. *énerver* (DÉHF, p. 254) etc. A se vedea, totuşi, apariţia acestui prefix în latina târzie, de exemplu în verbul din latina merovingiană: *ēlītĭgāre* cu variantele *elidicare, elidegatus* „extra omnem litem et controversiam ponere, ita ut qui *elitigata* ordine possidet, pleno jure et absque ullius reclamatione possidere dicatur" (Du Cange, III, p. 248), moştenit în v.fr.: *esligier, eslegier* „gerichtlich erwirken" (REW[3], 2846a), ori *e* iniţial al verbului latin din glose: *eling(u)are* „linguam secare" (Du Cange, *l.cit.*) etc.

O altă dificultate ne apare atunci când am încerca să determinăm motivele pentru care, în latina dunăreană, de la sensul lui *lĭbīdō* şi cu ajutorul unui prefix privativ s-ar fi ajuns la un verb cu semnificaţii atât de variate ca acelea ale lui *a răbda*. Pentru o explicare raţională a acestui fenomen am putea lua în considerare cel puţin două ipoteze.

Prima s-ar referi la privaţiunile vieţii soldăţeşti romane, care trebuiau să fie „răbdate" în perioade lungi de timp pe parcursul celor 25 de ani de serviciu militar, în legiunile sau în unităţile auxiliare ale armatei imperiale. Soldatul roman era „motivat" de disciplina militară şi de propria sa educaţie cazonă pentru a răbda, pe termen lung, de frig, de foame şi de oboseală, „*e-libidându-se*" cu stăruinţă de orice poftă sau dorinţă de confort fizic. Definiţia răbdării, citată mai sus, după Şăineanu, se potriveşte foarte bine cu această ipoteză.

O a doua ipoteză, care nu o exclude pe cea dintâi, ar putea avea în vedere mesajul moral al creştinismului din primele secole ale bisericii, întemeiat pe ascetism, pe renunţarea la plăcerile simţurilor, la pofte, ca o condiţie a mântuirii şi a dobândirii vieţii veşnice. Acest imperativ moral ar fi putut avea un impact mult mai puternic la locuitorii din Dacia Romană, „părăsiţi" de Imperiu şi lăsaţi fără apărare „în calea tuturor răutăţilor", ca «*să se înveţe cu tărie să rabde ce le se va tâmpla şi să fie răbdători*» (comentariu la Matei, 14, 23–24, citat din Coresi, *Evanghelie cu învăţătură... (1581)*, ed. 1914, p. 265, în DLR s.n., *l. cit.*). Creştinătatea dacoromană putea interpreta, probabil, această situaţie greu de răbdat nu numai ca pe o pedeapsă divină pentru păcatele omeneşti, din neînfrânare sau desfrânare, dar şi ca pe o consecinţă a mărturisirii credinţei creştine sub dominaţia popoarelor migratoare, păgâne, cf. Matei, 10, 22: «*şi veţi fi urâţi derepт҃ь numele*

mïeu. Čela če va râbda pânâ ѧ̂ sfrъşitь, ačela mânćuitь va fi» (*Tetraevanghelul* lui Coresi, 19v/15, ed. 1963, p. 51), aproape identic ca formulare în *Biblia* Sfântului Sinod (1975): *Şi veţi fi urâţi de toţi pentru Numele meu, iar cel care va răbda până în sfârşit, acela se va mântui.*

Aceste posibile explicaţii nu înlătură în întregime misterul păstrării unui derivat al lat. *libido* în română, dar ne ajută să ne facem o idee mai clară despre ceea ce s-ar fi putut întâmpla cu acest cuvânt în perioada de formare a limbii române.

Pentru acceptarea etimonului latin popular carpato-balcanic **ēlĭb(ĭ)dāre* (> *rebda*/ *răbda*), precum şi a celelorlalte etimologii latine propuse de noi, *(acer) *ēr(ĭ)ciāriu(m)* (> *arţar*), **bagāre = vagāre* + **baga* (> *băga*), **bĭtium = vīteum* (> *băţ*), *ēlātāre < efferre, elātum* + *ēlĭtāre < lĭtāre* + **arreptāre < arrĭpĕre, arreptum* (> *arăta, ar(r)eta*), **ratiārium*, cf. *(Colonia) Ratiaria* (> *arcer*), *taeda* (> **ţadă* + r. *'-ură/-'ără* [< *-ŭla*] > *ţandără, ţandură, ţandră*, *daeda* > *zadă* + r. *'-ură* [< *-ŭla*] > *zandură, zadră*), *verba* (> *viarbă*), *verbum* (> **vərbu* > **vorb(u), vorbe* > *vorbă*), credem că nu ar mai fi nevoie de nimic altceva decât de... *răbdare*!

A răbda: lat. pop. **ēlĭb(ĭ)dō, *ēlĭb(ĭ)dāre < ē- + lĭbīdō.*

[LR, LVI, 2007, nr. 3, p. 245–254.]

S C *O* R B U R Ă

Acest cuvânt mult discutat este moştenit, în opinia noastră, din lat. pop. reg. **scŏrbŭla*, cuvânt apărut prin contaminarea dintre lat. *cŏrbŭla* „coşuleţ” → „stup” → „scorbură cu albine sălbatice” (G. Giuglea, CRR, p. 264) şi lat. **scrŏbŭla* < **scrŏbus* (cl. *scrŏbis*) „groapă (mică), cavitate etc.” (I.-A. Candrea, ELC, 1901, p. 44). Contaminarea s-a produs prin suprapunerea, în latina dunăreană, a două imagini: 1) stupul primitiv, făcut din împletitură sau scoarţă de copac, cf. (reg.) *coş* „stup”[1] şi 2) scobitura din trunchiul de copac în care albinele sălbatice şi-au făcut stup (Boerescu, LR, 2000, nr. 2, p. 195, 199; LR, 2007, nr. 1, p. 14).

Pentru primul element al contaminării, vezi alb. *korbull* „putină, butoiaş din lemn” şi alb. reg. *korbullak* „stup” (Gr. Brâncuş, VA, p. 147). Alb. *korbull* este împrumutat din lat. *corbula* (Orel, AED, p. 191), în timp ce echivalentul albanez al lui *scorbură – zgarbull = zgarbë* „scorbură” – provine din alb. *garbë* „crestătură, scobitură” (Vl. Orel, AED, p. 522, 109). Sensul r e g i o n a l de „scorbură” al alb. *korbull* se datorează influenţei paronimului alb. *zgarbull*, pe baza aceleiaşi evoluţii semantice: „coş”→ „orice recipient”→ „stup”→ „scorbură (cu albine sălbatice)”. Vezi şi (reg.) *scrob*[3], *crov* (DLR, MDA). Menţiunea din DEXI: „probabil cuv. autoht., cf. alb. *korbull*” [< lat. *corbula*] este total neîntemeiată.

În privinţa celui de al doilea element al contaminării propuse de noi, lat. **scrŏbŭla*, diminutiv al lat. *scrŏbis*, I.-A. Candrea (ELC, 1901, p. 44) s-a gândit la o metateză: **scrŏbŭla* > lat. pop. **scŏrbula* > *scorbură*, soluţie acceptată fără rezerve de G. Pascu, *Beiträge*, 1920, p. 12, de V. Bogrea, în DR, I, 1920, p. 257, apoi în CADE, p. 1121, în DLRM, 1958, p. 750, în SDEM, p. 383 şi în cele din urmă de H. Mihăescu, *La romanité...*, 1993, p. 163.

S. Puşcariu (PEW, 1905, nr. 1561) a adăugat ipoteza unui singular refăcut după plural: lat. pop. **scrŏbus* (= *scrobis* „groapă”) > **scŏrbus* > rom. *scorb* „gaură”, pl. *scorburi* > sg. *scorbură*, cf. *ram, ramuri* > *ramură*, soluţie agreată de L. Şăineanu, DULR[5], p. 570, de H. Tiktin, DGR, p. 389, de J. Byck şi Al. Graur, în BL, I, 1933, p. 14–57 (cf. J. Byck, 1967, p. 66) şi de I. Fischer, în Tratatul de istorie a limbii române, ILR, II, p. 154.

Cu toate acestea, metateza propusă de I.-A. Candrea din **scrŏbŭla* se explică mult mai bine dacă acceptăm contaminarea cu lat. *cŏrbŭla* (etimologia propusă de G. Giuglea), în acest fel atât evoluţia fonetică, cât şi cea semantică dobândind pe această cale o motivare bine întemeiată şi mult mai credibilă[2].

---

[1] Compară cu it. dial. (comasc. şi tessin.) *skurbin* „stup de albine” (G. Giuglea, CRR, p. 264–266), cf. REW[3], 7747.

[2] Etimologia latină a alb. *korbull* < lat. *corbula* (Orel, 1998, p. 191) este confirmată de mulţimea cazurilor similare de substantive feminine albaneze terminate în *'-ull*, împrumutate din limba latină (cf. Mihăescu, *La romanité*, 1993 [M], Vătăşescu, *Vocab.*, 1997 [V], Orel, AED, 1998 [O], pentru bibliografie): alb. *krrokull* „şofran” < lat. pop. **croculum/-ula* < lat. *crocum* „şofran” (O, 200); alb. *frush(k)ull*, „fluier, şuierat” < lat. *fistula* „ţeavă, nai” (O, 103); alb. *mendull*, „migdală” < lat. pop. **amendula* < lat. *amygdala* (M: *amyndala*) „migdală” (M, 51; V, 166; O, 256); alb. *ndrikull*, „naşă, ţaţă etc.” < lat. *matricula*, cf. *matercula* „mămică”, cu sensul lui **matrina* „naşă” (M, 60; V, 112; O, 288); alb. *nofull* „falcă” < lat. *offula* „bucată de carne, de pâine” (M, 47; V, 25; O, 301: < *in*

Scorbură: lat. dun. **scŏrbŭla* < lat. pop. **scrŏbŭla* (cf. lat. *scrŏbis*) + lat. *cŏrbŭla.*

[Cf. LR, XLIX, 2000, nr.2, p. 195; LR, LVI, 2007, nr. 1, p.14; LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 193.]

A SCURMA

Verbul moştenit din latina dunăreană *a scurma* are varianta învechită şi ieşită din uz *a scurrima* „a săpa" (*Psalt. Hurm.* 80^{r}/13, Ps. 93). Acesta este motivul cel mai temeinic pentru a accepta derivarea acestuia din lat. pop. **excorrimāre* < *rimāre* (cl. *rimāri*) „a scormoni etc.". Formele *a scârma* sau *a scruma* sunt simple variante fonetice mai recente, fără semnificaţie pentru etimologia acestui cuvânt.

Verbele alb. *gërmoj* „a săpa, a scotoci" (< *gërmë* „literă" < v. gr. *grámma* „zgârietură, literă"), *zgërmis* „a răzui" (< *grimë* „fărâmiţă" < *grij* „a da pe răzătoare"), din DLR, MDA şi DEXI, (ca şi r. *a curma*) n u a u nicio legătură etimologică cu *a scur(ri)ma*. (Vezi şi Vl. Orel, AED, p. 115, 124; G. Giuglea, CRR, p. 39; A. Avram, CIE, p. 128–130, cu mai multe detalii).

Dintre verbele albaneze, *shkërmoj* „a curăţa (prin frecare, prin răzuire)", „a scotoci"; (despre păsări şi porci) „a scurma (pământul)" şi alb. *skërmit* „a scrijeli, a râcâi, a roade, a scormoni, a ciupi, a ciuguli" (Topciu–Melonashi, *s.v.*), date ca termene de comparaţie de P. Dincă (DERD, p. 227, respectiv p. 225–226) pentru a demonstra originea dacică a verbului *a scurma*, doar primul dintre ele ar putea fi, totuşi, în mod cu totul ipotetic, un corespondent albanez al verbului r. *a scurma*.

Cel de al doilea verb, alb. *skërmit*, care este o formă recentă (vezi *s-* netrecut la *sh-*), tocmai din această cauză nu trebuie să fie luat în seamă atunci când discutăm eventualitatea unei înrudiri prin substrat. Dacă am lua în considerare o asemenea eventualitate, ar putea fi necesar să acceptăm o contaminare între lat. pop **excorrimāre* şi o rădăcină autohtonă comună cu strămoşul verbului actual alb. *shkërmoj*, în perioada bilingvismului latin-autohton.

Etimologia verbelor alb. *shkërmoj* şi *skërmit* nu este explicată în dicţionarele etimologice albaneze pe care le avem la dispoziţie, dar se poate presupune că ambele sunt variante fonetice ale verbelor alb. *gërmoj* şi, respectiv, *zgërmis* „a

---

offulae); alb. *petull* „gogoaşă, clătită, foaie prăjită de plăcintă" < lat. pop. **pittula* < **pitta*, cf. lat. *pittacium* „foaie de pânză, de hârtie, bucată de piele etc." (cf. Candrea, CL. 38, 874, Puşcariu EW, 1287, V, 91; – O, 317, îl consideră alb. autohton); alb. *pjergull*, „boltă de viţă de vie etc." < lat. *pergula* idem (M, 40; O, 330); alb. *rregull*, „regulă etc." < lat. *regula* idem (O, 380), cu derivatul alb. *shregull* „leagăn" (O, 435); alb. *rrotull* (*rrokull*), „rotiţă, disc, mosor" < lat. *rotula* „roată mică" (O, 390); alb. *sqetull*, s.f. „subsuoară" < lat. pop. **scetula* < lat. *scutula* „omoplat etc." (O, 400); alb. *shigjetull*, s.f. „specie de şarpe veninos" < lat. *sagittula* „săgeată mică" (sau der. alb.?, P.B.); alb. *shpatull* „omoplat, spinare, talpa plugului" < lat. *spatula* „spată (de animal) etc." (M, 48, 66; V, 32, 349, 146; O, 428); alb. *tjegull* „olan, ţiglă" < lat. *tegula* „ţiglă" (M, 48; V, 100; O, 457); alb. *vetull* „sprânceană" < lat. pop. **vittula* < lat. *vitta* „bentiţă (pentru păr), fâşie" (M, 49, 66; V, 27; O, 503). Excepţiile, puţinele substantive feminine terminate în *'-ull*, de origine autohtonă în albaneză: *brushtull* (cuvânt sud-slav după Çabej, SE, II, 1976, s.v.), *modhull, netull, sumbull, thumbull* (< *thumb*?]) nu au corespondente în limba latină. Ele corespund doar elementelor autohtone ale limbii române: *brusture, mazăre, mătură, sâmbure, ţumburuş.*

săpa, a scotoci", fără să putem identifica deocamdată motivul apariţiei modificărilor fonetice constatate.

Foarte interesant, din perspectiva câmpurilor semantice, este şi verbul ar. *asgurńire, zgurńire* „a scormoni", foarte apropiat fonetic de ar. *gruńeare* „a grohăi". Înrudirea etimologică dintre *a scurma* (< lat. **excorrimāre*) şi *a râma* „a scormoni cu râtul" (< lat. = *rimāre, rimāri* „a scormoni") îşi găseşte un neaşteptat paralelism aromânesc, cu acelaşi tip de înrudire între ar. *asgurńescŭ, asgurńire*/ *zgurńescŭ, zgurńire* „a scormoni" (< lat. **ex-grunnīre*, cf. T. Papahagi, DDA, p. 1298) şi ar. *gruńedzŭ, gruńeare* „a grohăi" (< lat. **grunniāre* = *grunnīre*, id., cf. T. Papahagi, *ibid.*, p. 600).

Pentru *a zgârma*, înregistrat în DLR ca variantă a verbului *a scurma*, v. *infra*, Cap. **2.**, s.v.

Scurma: lat. pop. ****excorrimāre* **< *rimāre* (cl. *rimāri*).

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 193.]

A S P Ă L *A*

Contestând etimologia tradiţională a acestui verb, dată de T. Cipariu şi acceptată în DLR, s.v.: lat. pop. (*?)*experlavāre*, din lat. *lavāre* „a (spă)la", Emil Petrovici a propus, după mărturia lui Ion Gheţie, ca fiind mult mai credibilă varianta prefixată: **superlauāre* „a spăla la suprafaţă" „a spăla *pe deasupra*" (LR, XLI, 1992, nr. 1–2, p. 35), noua etimologie fiind acceptată recent de acad. Marius Sala (ACR, II, p. 208). Trebuie spus însă că prefixul lat. *super-* nu s-a mai păstrat şi în alte verbe româneşti moştenite din latină.

Din punct de vedere semantic, noua soluţie etimologică ar putea fi sprijinită de imaginea spălatului la râu, unde rufele sunt aşezate succesiv pe o piatră lată, jumătate d e a s u p r a apei, fiind frecate cu săpun şi bătute cu maiul pe toată s u p r a f a ţ a lor.

Ca fonetism, trebuie să arătăm că lat. *ex-per-* şi *super* au devenit omofone în aromână: lat. *experiurāre, expēiurāre* „a jura fals" > ar. ***spri**giurare, spigiurare* „conjurer", respectiv prep. lat. ***super*** „deasupra, peste, către" > ar. ***spri*** „spre", situaţia fiind parţial similară şi în dacoromână: lat. ***super*** > dr. ***spre*** şi lat. (pl.) ***super**cilia* > dr. ***spr**âncene* (ar. ***spri**ndzeane*).

În PEW 1613, Sextil Puşcariu propusese etimonul mai potrivit fonetic **expellauāre*, în care *r* din prefixul *ex-per-* ar fi fost asimilat la *l*, din cauza sunetului *l* iniţial al verbului *lauāre*, modelul fiind lat. *perluceō* > *pelluceō* „a se vedea prin, a fi transparent". Această soluţie a fost preluată de Candrea şi Densusianu, CDDE 936; Candrea, CADE; Scriban, SDLR; DEX; DEXI.

Diferenţa în privinţa fonetismului este importantă, deoarece lat. **exper**lāuare* s-a păstrat cu certitudine în aromână, având forma normală aşteptată: ***spri**láu, **spri**láre* „trop laver", în timp ce lat. pop. **expe**ll**a**uare* ar fi devenit ar. *(a)spé**l**, (a)spi**l**áre* „laver", după T. Papahagi, DDA, s.v. Din această cauză, ar fi preferabil să acceptăm ca variantă posibilă soluţia alternativă: lat. **supe**ll**a**uāre*, care ar explica cu mai puţine probleme forma normală dr. *a spăla*, respectiv ar. *(a)spilare*, în special fără să fim nevoiţi să propunem o serie de ipotetice evoluţii fonetice, de la lat. **superlauāre* sau de la **experlauāre* la rom. com. **sprelare*,

care ar fi devenit **splelare* (prin asimilare), iar apoi **spelare*, *a spăla* (prin disimilare completă, cf. *preumblu* > **plimblu* > *plimb*, ap. S. Puşcariu, LR, II, p. 129). Disimilarea imaginată este departe de a fi obligatorie, vezi lat. *perlongus* „foarte lung" > dr. *prelung*, ar. *prilungu*.

În problema scurtării formei normale de indicativ prezent, pers. 1, sg. **speláu* (< **expellauō* ori **supellauō*), la dr. *spăl* şi ar. *(a)spél*, cu mutarea accentului de pe rădăcină pe prefix, ne putem întreba dacă nu a intervenit în această evoluţie şi un alt verb latin, anume *expellō, *expellāre*, dar nu derivat din lat. *pellis*, aşa cum credea Ov. Densusianu („Romania", XXVI, 1897, p. 100), ci numai ca variantă populară a verbului lat. *expellere* „a îndepărta, a scoate afară (murdăria)", cf. adj. lat. târz. (sec. V) *expellitīvus* = *purgātōrius*, fr. *détersif* „care foloseşte la curăţare; curăţitor" (cf. gr. *ῥυπτικός*, la Oribasius, cf. TLL, V.2, p. 1629, r. 70–75).

S-ar părea că prefixul latin *super-* apare şi în alb. *shplaj* < *shpëlaj* < *shpërlaj* „a limpezi, a clăti" < alb. *laj* „a (spă)la", ceea ce, dacă ar fi adevărat, ar dovedi un perfect paralelism al derivării latine atât în română cât şi în albaneză, chiar dacă verbul alb. *laj* şi prefixul alb. *shpër-* au etimologii foarte controversate, cf. Vl. Orel (AED)[3]. Totuşi, Cătălina Vătăşescu crede că atât verbul albanez *shp(ër)laj* cât şi rom. *a spăla* provin din lat. **experlauāre*, cf. Cătălina Vătăşescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, 1997, p. 50.

Ipoteza lui E. Petrovici nu ar explica mulţumitor nici formele citate de Al. Rosetti în ILR, p. 173, după G. Alessio, *Concordanze*, p. 44: calabr. merid. *sprullavari* „allungare (un brodo) con molta acqua" [„a lungi (o zeamă de carne) cu multă apă"], calabr. septentr. *špaddavare* „risciacquare una caldaia" [„a clăti o căldare"]; cf. sic. *spirlavatu* „dilavato, di tereno in cui l'acqua abbia portato via il fiore della terra" [„erodat/ luat de ape, despre terenul căruia apa i-a spălat/ i-a dus cu ea *suprafaţa*/ partea cea mai bună a pământului arabil]. Ultimul exemplu, sic. *spirlavatu* ar putea sugera prezenţa prefixului lat. *super-*, mai mult din punct de vedere semantic.

Giovanni Alessio (*loc. cit.*) dă etimonul lat. *ex-perlavāre* ca fiind atestat, fără asterisc.

Spăla: lat. pop. **expellauāre* (*ex-* + *perlauāre*), ori **supellauāre* (*super + *lauāre*), cf. lat. *expellō, *-āre* = *expellere*.

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 194.]

---

[3] Cf. Orel, AED (p. 429): «**shpërbëhet** refl. 'to rot, to decompose' [„a se descompune, a putrezi"]. Derivative of *bëj* [„a face etc."]. As in many other verbs, the prefix *shpër-* borrowed from Lat *super-* is used here» [*s.n., P.B.*]. Cătălina Vătăşescu ne atrage atenţia că în exemplul dat de Vl. Orel, avem de a face cu un prefix alb. *shpër-* diferit, compus din *sh-* + *për-*, şi nu cu un împrumut din lat. *super*, întrucât *sh-* este prefixul albanez care creează antonime (*comunicare personală*). Într-adevăr, dacă alb. *bëhet* înseamnă „se face, se transformă, devine", în *shpërbëhet* „se descompune" regăsim sensul etimologic contrar: „se desface", *shpërbëhet* fiind desigur antonimul verbului simplu *bëhet* „se face". Dacă exemplul dat de Vl. Orel nu era potrivit, trebuie să remarcăm că alb. *shpërlaj* „a clăti, a limpezi" nu este antonimul verbului *laj* „a la, a spăla", iar în acest caz împrumutul prefixului lat. *super-* este posibil, cf. *shpërbyth* „a lua peste picior", *shpërbythem* „a se da îndărăt", cf. *bythë* „fund, dos, piciorul sau baza unui obiect", *shpërfytyroj* „a transfigura", cf. *fytyroj* „a contura, a înfăţişa", *shpërhap* „a răvăşi, a împrăştia", cf. *hap* „a desface, a răsfira", *shpërvarem* „a se căţăra, a se apleca (pe fereastră), a se atârna", cf. *varem* „a se agăţa, a se sprijini, a se apleca" (v. şi lat. *superdare* „a se apleca deasupra") etc. (Vezi R. Topciu, A. Melonashi, L. Topciu, *Dicţionar albanez-român*, 2003).

S T A V Ă R, S T A U Ă R

Substantivul *stavăr*, având înţelesul de „statornicie”, atestat în sec. al XVII-lea şi pare-se ieşit din uz după acest secol, constituie din multe puncte de vedere o enigmă etimologică.

Conform DLR (t. X/5, 1994, p. 1526), cuvântul apare de cel puţin patru ori în scrierile Mitropolitului Dosoftei: *Minunând pre eparhul cu stavărul şi nemutatul gândului său.* (*Vieţile sfinţilor*, ianuarie, 1^{v}/20). *Şi deaca vădzu împăratul stavărul şi tăria gândului ei, i se feace ruşine şi o slobodzî.* (*Id., ibid.*, 4 septembrie, f. 7^{r}/11). De asemenea, el apare şi în locuţiunea adverbială *de stavăr* „temeinic”: *Foarte de stavăr învăţând.* (*Id., ibid.* februarie 53^{r}/8). *Cine altul au făcut atâta nebunie să-şi dăruiască toată avuţia pentru deşarta nădejde a viitoare fericinţă, carea nu o ştii de stavăr.* (Dosoftei, VS, 1 martie, *ap.* Tiktin DRG). Interesant este că *stavăr* intră şi în expresii, fiind atestat şi la alţi autori: *Când... bărbatul... nice la un lucru nu va fi om de stavăr..., să-l gonească şi să-l scoaţă dentr-acel loc.* (*Pravila Moldovei* [a lui Vasile Lupu], ed. 1912, p. 168). „A fi om de stavăr” înseamnă în acest context „a fi om pe care te poţi bizui”, „a fi om cumsecade” (cf. DLR, s.v.). Cuvântul a fost înregistrat mai întâi de I. Budai-Deleanu (*Lex. r.-n.*).

Recent, Eugen Munteanu semnalează (în ALIL, t. LIV, 2014, p. 86)[1] utilizarea locuţiunii *de stavăr* cu valoare adjectivală în manuscrisul *Vechiului Testament* (ms. nr. 45, de la B.A.R., filiala Cluj), a cărui traducere este atribuită lui Nicolae Milescu[2]. Contextul în care apare această locuţiune este unul mai neobişnuit: *Şi săpătură prestă iale şi prestă uşile bisêricii heruvim[i] şi finici spre săpătura sfintelor şi de stavăr lêmne despre faţa lui elam pre denafară* (Iez. 41:25). E. Munteanu compară această ocurenţă cu gr. *σπουδαῖα ξύλα* din textul grecesc al *Septuagintei* şi cu *kostbares Holz*, respectiv *excellent wood*, din vechile traduceri germane şi engleze ale *Septuagintei*. În *Biblia* de la Bucureşti (1688), în acelaşi context, izvodul moldovenesc este corectat prin *lêmne de treabă*, traducere menţinută până la ediţia *Bibliei* Sfântului Sinod din 1914. În *Biblia* sinodală din 1988 (2006) textul a fost modificat astfel: *Şi pe ele, pe uşile templului, erau sculptaţi heruvimi şi palmieri, ca şi pe pereţi. Iar în faţa pridvorului, afară, era o pardoseală de lemn*. Se pare că lemnele „de bună calitate” sau „scumpe” erau şi „de treabă” pentru a călca cu nădejde pe ele, fiind „solide şi stabile”, potrivite pentru pardoseala din faţa pridvorului templului.

Etimologia dată de Hasdeu (HEM, II, col. 2159, s.v. *avăr*) era adj. lat. *stabilis* „pe care se poate sprijini bine piciorul”; „care se ţine bine, stabil, tare, solid”; „neclintit, statornic etc.” (Guţu, DL-R; cf. REW[3], nr. 8207). De aceeaşi părere a fost şi A. Scriban (SDLR, p. 1238): „lat. *stábilis, stábile* stabil. Pentru *v* intervocalic compară cu *avere*. În Serbia *stávor*, herghelie (stavă)”.

---

[1] Eugen Munteanu, în art. *Material lexical inedit din versiunea „Milescu” revizuită a* Vechiului Testament *(Ms. 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române)*.

[2] Traducere revizuită apoi, probabil, de Mitropolitul Dosoftei, manuscrisul în cauză fiind copiat în Muntenia de Dumitru din Câmpulung, la comanda Mitropolitului Theodosie Veştemeanu (cf. Eugen Munteanu, *l.c.*).

Controversele încep cu H. Tiktin (DRG[1], p. 1487): „Ansch. eigne Bildung des Verf.s nach [După cum se vede, o creaţie *proprie* a autorului (Dosoftei) după] lat. *stabile, stabilitas*. Vgl. dazu die gelehrten Bildungen [Compară cu formaţiile savante] *a staveri', staverimâ'nt* = a stabili, stabiliment [cf. G.A. Polizu, *Voc. rom.-germ.*, 1857].” Apoi, I.-A. Candrea propunea (în CADE, p. 1198) o etimologie slavă: „comp. *stăvi*”. Verbul *a se stăvi* (înv., reg.) „a se stabili, a se pripăşi, a rămâne; a trăi, a se menţine etc.” este împrumutat din v. sl. *staviti* id. (cf. DLR, s.v.).

Argumentul lui H. Tiktin este forţat, deoarece *stavăr* nu este atestat numai la Mitropolitul Dosoftei, iar probabilitatea ca acest mare cărturar moldovean să fi fost tocmai în acest caz un „latinist” *avant la lettre*, cunoscător al tuturor evoluţiilor fonetice istorice ale limbii române, ni se pare minimă. Ideea lui I.-A. Candrea porneşte de la o oarecare potrivire fonetică între *stávăr* şi *a se stăví*, aparenţa unei apropieri semantice între cele două cuvinte fiind însă mai mult iluzorie, iar derivarea lui *stavăr* din v. sl. *staviti* sau din *a se stăvi* ni se pare imposibilă.

În sfârşit, argumentul lui A. Scriban, păstrarea lui *-v-* intervocalic în *stavăr* < lat. *stabilis, stabile*, prin comparaţie cu *avere* < lat. *habēre*, trebuie corectat în sensul că *-b-* latin intervocalic s-a transformat normal în *-u̯-*, care fiind însă la început de silabă a devenit mai târziu *-v-* în anumite regiuni, de exemplu în Banat, în Bucovina, cf. *píuă > pívă*, ori *núăr > núvăr* etc. (Sala, *Contributions*, p. 46).

În ceea ce priveşte forma „normală” a lui ***stavăr***: ****stauăr*** (< ****stabilum*** = lat. ***stabilis***), este foarte probabil că aceasta nu s-a putut menţine din cauza confuziei şi a concurenţei cu ***stauăr*** „**strungă**”, cuvânt regional, prezent în DI, p. 563, s.v., cf. ALR I 1796/273, cf. fişa ms. ***stáu̯ăr'u̯*** din arhiva DLR/ ALR (pe care au fost adăugate ulterior şi punctele cartografice 26, 45, 59, 77, 94, 98, 100, 107, 109, 259, 266, 273, 278, 280, 283, 289, 298, 302, 341, 355).

Acest ***stauăr*** „strungă” – absent din DLR s.n. – ar putea fi moştenit din lat. pop. ****stabilum***, o formă contaminată a lat. ***stabulum*** (> rom. reg. *staor*, ***stauor*** şi *staur*), cf. *staul* (< lat. ****stablum***). Vezi, de asemenea, variantele *stau* şi *stav* ale lui *staul*.

Vechimea în limbă a cuvântului *stavăr* este dovedită de fenomenul rar al conversiunii timpurii, complete şi ireversibile, a adjectivului latin într-un substantiv românesc, care a fost inclus apoi în locuţiunea adverbială/ adjectivală *de stavăr*. Avem convingerea că această etimologie este sigură, în ciuda faptului că *stavăr*, spre deosebire de *stauăr*, nu s-a mai păstrat în graiurile populare.

Stavăr: lat. pop. *stabilum = lat. *stabilis (stabilitas).*
Stauăr: lat. pop. *stabilum = lat. *stabulum.*
[LR, LXIV, 2015, nr. 3, p. 337–341.]

S T *Â* L P U R I: *STÂLPURĂ, *STÂLP[2]

În DLR, t. X/5, p. 1612, în articolul despre *stâlp*, cu sensul de bază „lemn lung şi gros, uneori cioplit, fixat în pământ pentru a susţine ceva”, mai întâlnim şi un alt sens, învechit şi regional, presupus că ar aparţine aceluiaşi cuvânt, care a fost împrumutat din v. sl. *stlŭpŭ* („gr. *στήλη*, lat. *columna*”, Miklosich, *Lex.*, p. 884), dar având genul neutru: „III. 1. ram” [sau „ramură, creangă”, *n.n., P.B.*], aşa cum

rezultă din citatul: *De smochin învăţaţi-vă pildă, iată când vor fi stâlpurile lui tinere şi înfrunzeaşte să ştiţi că aproape iaste vara* (N. Test., 1648, f. 59^{r}/29).

Suntem de părere că o soluţie corectă ar trebui să pornească de la premisa că *stâlpuri*, din citatul de mai sus, este un plural feminin, la fel ca *linguri, măturі, scânduri, scorburi*. De asemenea, credem că ar fi oportun să ne inspirăm din soluţiile mai vechi ale lui S. Puşcariu (EW, nr. 1645) sau I.-A. Candrea (CADE, p. 1206) cu privire la cuvântul înrudit *stâlpare*, derivat de aceştia din formele reconstruite lat. pop. **stirpalis*, respectiv **stirparia* < lat. cl. *stirps*.

Aşadar, din substantivul feminin lat. *stirps* (cu variantele *stirpēs, stirpis*) „3. ramură, lăstar” (Guţu, p. 1156), posibil şi sub influenţa paronimului *stipula* „pai [tijă] verde” (< *stipēs* „2. ramură de copac”), sugerat de H. Tiktin (DRG, p. 1496), s-a format în latina dunăreană derivatul diminutival (devenit apoi sinonim): **stirpula*, care a fost moştenit în română sub forma **stirpură, *stârpură*, cu pluralul **stârpure*. Prin disimilare regresivă s-a ajuns la pluralul *stâlpure, stâlpuri*, cel atât de bine atestat în textele din secolul al XVI-lea. Apoi, singularul neutru refăcut **stâlp* a dobândit, prin atracţie omonimică, noul plural masculin *stâlpi*, atestat în anul 1784: *în mâna dreaptă stâlpi de busuoc pusu-mi-au* (cf. DLR).

Din aceste motive, este evident că **stâlpură*, deşi nu apare în DLR, şi **stâlp*^{2} (pl. ***stâlpuri***) cu sensul de „ramură” (< lat.) ar trebui să fie înregistrate şi discutate separat de *stâlp*^{1} (pl. *stâlpi*) „pilon, par, reazem” (< v. sl.), în noul *Dicţionar etimologic al limbii române*. Astfel, **stâlp*^{2} (pl. *stâlpuri*) se alătură celorlalte cazuri asemănătoare de omonime cu origini diferite, care nu pun niciun fel de probleme etimologice, de exemplu: *coş, coşi* şi *coşuri* „larvă, bubuliţă” < lat. *cossis/ cossus* „vierme al lemnului” şi *coş, coşuri* „recipient din nuiele împletite” < sl. *košĭ* „idem”; *râs, râsuri* „râset” < lat. *risus* „idem” şi *râs, râşi* „linx” < sl. *ryšĭ* „idem”; *somn* „starea celui care doarme” < lat. *somnus* „idem” şi *somn, somni* „un peşte” < sl. *somŭ* „idem”.

Reamintim că prima atestare a formei *stâlpuri* se găseşte în *Tetraevanghelul* lui Coresi, datat 1560–1561 şi nu 1574, cum apare în DLR. Forma *stâlpure* este atestată în *Palia de la Orăştie*, în anul 1582. În limba scrisă, cuvântul *stâlpuri* a dispărut din uz către sfârşitul secolului al XVIII-lea, din cauza conflictului semantic şi a concurenţei cu mai frecventul *stâlp*^{1}.

În ceea ce priveşte cuvântul *stâlpare* „ramură înverzită”, atestat în sec. al XVI-lea împreună cu pl. *stâlpuri* „ramuri”, la Coresi, este foarte puţin probabil ca el să fie un derivat românesc dintr-un **stâlp*^{2} „ramură”, a cărui formă de singular nu este atestată în citatele selectate în DLR şi al cărui plural contaminat *stâlpi* apare abia spre sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Dacă *stâlpare* (cu varianta *stâlpariu*) este moştenit din lat. **stirpalis* sau din lat. **stirparia* (ambele ipoteze presupunând derivarea din lat. *stirps*) nu se poate stabili cu precizie, întrucât cele două soluţii sunt în egală măsură posibile. Fiind însă un amănunt lipsit de relevanţă, preferăm explicaţia dată de G. Pascu (*Sufixele româneşti*, p. 90), care ni se pare a fi cea mai bună:

«*Stâlpare* „crenguţă care se ţine în mână la sărbătoarea numită *Stâlpări* [sau *Florii, n.n., P.B.*]”, *stălpare, stăŭpare* [*ŭ* = *ł* velar, în Ţara Oaşului] „crenguţă” (Candrea [*Graiul din Ţara Oaşului*, p. 46]) < **stirpalis* ori **stirparia* < *stirps* „rejeton, surgeon, branche”.»

Stâlpuri: lat. **stirpulae* < **stirpae*, sg. **stirpa* = *stirps*, cf. *stipula*.
Stâlpare: lat. **stirpalis*/ **stirparia* < *stirps*.
[Cf. LR, LXI, 2012, nr. 1, p. 51–53.]

S T R *A* I, alături de reg., dial. S T R *A* Ń (U)

Glosat mai ales ca „pătură, cergă, învelitoare" sau (mai mult în Moldova) ca „veşmânt"[3], cuvântul *strai* este explicat din punct de vedere etimologic, în DLR s.n., s.v., prin comparaţie cu lat. *stragŭlum* „aşternut, cuvertură, husă". Etimologia propusă în DLR, dată de Giandomenico Serra (DR, IX, p. 192) prin comparaţie cu triest., friul. *straja*[4], *strae* (Cormons) etc., a fost selectată din mulţimea soluţiilor etimologice înregistrate până acum – latine, autohtone, slave etc. (cf. Tiktin, DRG; Ciorănescu, DER, nr. 8232; etc.) şi este o măsură de prudenţă, întrucât din lat. *stragulum*, pl. *stragula*, respectiv din lat. pop. **straglum*, pl. **stragla*, am fi avut în româneşte, cel mai probabil, formele **straghiu*, **straghie* (cf. *unghi* < lat. *angŭlus, unghie* < lat. *ŭngŭla*). Chiar dacă pierderea sunetului [ǵ] intervocalic poate fi admisă (vezi şi *aghiasmă*/ *aiasmă* – caz oarecum asemănător), totuşi lat. *stragulum* nu explică prezenţa sunetului [ń] din formele bănăţene şi aromâneşti *strań(i)u*, *straṅe*. Din acest motiv, Al. Ciorănescu credea că *strai* este şi el un împrumut sud-slav, iar cuvintele sârbeşti date de acest autor (în locul citat) ca termene de comparaţie pentru arom. *strańu*: sb. *tranje* şi *tralje* (pl.) „zdrenţe" ar putea fi de folos, cel mult, pentru a ajuta la clarificarea originii variantelor *treanţă*, *tramţă*, *tranţă*, cu grupul iniţial *tr-* (fără *s-*), ale cuvântului *zdreanţă* (vezi, de asemenea, rom. *otreapă* şi rus. *трянка* „zdreanţă").

Sinonimele *strań(u)*, din Banat (cf. *Anon. Car.*, DVL, 2008, p. 122 [4408]: *strany* „strai") şi *strańĭŭ* „haină" din dialectul aromân (cf. Papahagi, DDA, p. 1119) pot fi raportate la un etimon diferit, la o formă lat. pop. **strāmnium*, a adjectivului lat. *strāmĭnius*, REW[3], 8288, cl. *strāmĭneum* „acoperit (cu paie)", cf. *strāmen* „aşternut (de paie)". Pentru evoluţia fonetică, vezi sugestia din DA, s.v. *grui*. O eventuală influenţă a cuvântului srb. (reg.) *tranje* „zdrenţe" e puţin probabilă în Banat. Disimilat, srb. *tranje* (< *tralje*) este rar, iar fenomenul este atestat mai ales în sud, în Muntenegru şi Kosovo (cf. Skok, ER, III, p. 490). Nici ipoteza împrumutului din srb. *tralje* (SDEM, s.v. *strai*) nu rezolvă prezenţa lui *-ń-* dialectal şi regional.

Strai: lat. *strag(ŭ)lum*.

Strańĭŭ (ar.), strań(u) (băn.): lat. pop. **strāmnium*, lat. *strāmĭnius*, cf. *strāmen*.

[Cf. LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 33; LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 194.]

---

[3] Cf. Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc, în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1978, p. 43–44.

[4] După Gd. Serra, *loc. cit.*, formele dialectale italiene provin din pluralul colectiv în *a* al [lat.] neutru *stragulum*, substantivat, din adj. *stragulus, -a, -um* (cf.: «quidquid enim, ait Varr. 5 II 35, insternebant (super culcitam) asternendum stragulum appellabant»)...

S T R Ă *I* N

Am considerat iniţial că *străin* (adj., subst.) şi variantele sale învechite sau populare *striín*, *striínru*, băn. (înv., reg., rar) *strièn* (*Anon. Car.* – DVL, 2008, p. 123 [4440]), băn. (frecvent) *strin* şi arom. *strin* pot proveni, cel mai probabil, din lat. pop. **extraliēnus* < lat. cl. *extrāneus* + *aliēnus*, ambele cuvinte latine contaminate însemnând „străin”. Această etimologie aparţine lui Sextil Puşcariu (DR, VII, 1931–1933, p. 105–106).

Contopirea celor două sinonime în latina dunăreană a putut avea şi un sens intensiv, elementul *stră-* identificându-se cu prefixul analizabil din *străbun*, *străvechi* etc. În etimologia acceptată în DLR: lat. *extrāneus*, metateza ar fi posibilă, dar mutarea accentului ar rămâne inexplicabilă. De aceea, de la un ipotetic **strá**i**nu* (sau de la v. sl. *strá**n**ĭnŭ*, cf. bg. *strà**n**en*, REW[3] 3098), nu se poate ajunge la (reg. şi înv., cu rotacism) *streíru, strií(n)ru* sau la băn. (înv.) *strién*.

Varianta (înv. şi pop.) *strein* a apărut probabil ca urmare a pronunţării „moi”, regionale, a lui *r*, poate şi din cauza fenomenului de anticipare a poziţiei palatale a vocalei *i* din silaba următoare. A lipsit puţin ca varianta *strein* să devină literară, spre deosebire, de pildă, de verbul *a strecura*, care s-a impus în limba standard, probabil datorită contaminării cu verbul *a trece* şi cu derivatul *trecătoare*[1], deşi varianta *străcura* a fost cea direct moştenită din lat. **extracolare*.

H. Mihăescu (*La romanité...*, 1993, p. 276) propunea derivarea lui *străin* din lat. **extra(n)īnus* < *extrāneus*, dând spre comparaţie mai întâi formele dialectale italiene fără *(n)*: tosc. *straino*, calabr. *strainu* „sans maître (maison)”, cf. sic. *iri strainiu* [sic] „partir de son pays”.

Neînţelegerea problemei accentului pleacă de la citatul inexact al lui Al. Rosetti (ILR, 1986, p. 173) din lucrarea lui G. Alessio, *Concordanze*, p. 45–46, unde formei calabreze septentrionale *straìnu* „senza padrone”, cu *i* accentuat, i se adaugă şi cea siciliană, copiată însă greşit *iri straìniu*, în locul formei siciliene corecte *iri stràniu* „andare fuori del proprio paese”. Giovanni Alessio este cel care demonstrează convingător concordanţa dintre rom. *străín* şi calabr. *straìnu*, reconstruind pe baza lor un etimon lat. pop. **extraīnus* < adv. lat. *extrā* „în (şi) din afară” + sufixul foarte frecvent în latina târzie *-īnus* (care formează adjective) = lat. cl. *extrāneus* „din afară, străin”. Soluţia propusă de G. Alessio a fost preluată de Al. Rosetti (ILR, 173), de autorii SDEM, fiind considerată corectă şi adecvată de către Dumitru Loşonţi (comunicare personală).

Dacă ne limităm numai la forma literară drom. *străin*, etimonul **extraīnus* este acceptabil, în ciuda faptului că în secvenţa vocalică *-ăí-*, bisilabică, hiatul a apărut de obicei în urma dispariţiei unei consoane: *făină* şi (v.rom. şi reg.) *făńină* < lat. *farīna* (cf. drom. reg., arom., megl. *fărină*), *găină* < lat. *gallīna* id. (cf. arom. *găl'ină*), *necáire* (*nicăieri*) < lat. *nec aliubi *-re*.

Dacă luăm însă în considerare şi celelalte variante al cuvântului, vom observa că în limba română nu este posibilă evoluţia: ***i*** acentuat + *n*, la ***e*** accentuat

[1] Pentru semantism, compară cu it. *colare* sau *passare* „a strecura”, it. *passino* sau *colino*, *colatoio* „strecurătoare”; cf. sp. *colar, trascolar* sau *passar* „a strecura”, sp. *coladera, colador* „strecurătoare”; cf. fr. *passer, (s')écouler* „a strecura”, *passoire* sau *couloire* „strecurătoare”.

+ *n*. Lat. *plēnus* devine rom. *plin*, dar lat. **extraīnus* nu poate deveni băn. (înv.) *strién*. Nu există alte cazuri similare, iar o metateză de tipul *streín* > *strién* ni se pare neverosimilă.

În opinia noastră, etimologia propusă de S. Puşcariu rămâne valabilă cel puţin pentru formele băn. *strién*, *striín*, *strin* şi ar. *strin*, cu evoluţia fonetică posibilă: lat. pop. **extraliēnus* > rom. com. **strəl'énu* > rom. arh. **str**e**l'**é**n(u)* > v. drom. (vest) **str**i**l'**é**n(u)* (> băn. înv. *strién*), ori **str**e**l'**í**n(u)* > băn., mar. (înv.) *striín(ru)* > băn. *strin*. Aromâna a urmat aceeaşi evoluţie fonetică, cu observaţia că secvenţei iniţiale v. drom. *stre-* îi corespunde în mod normal un arom. *stri-*, iar dispariţia lui *l'* intervocalic s-ar putea explica prin contaminarea dintre lat. pop. **extraliēnus* şi **extraīnus*, care au coexistat în unele arii. Pentru alte soluţii etimologice, mult mai puţin probabile, vezi I. Gheţie, SCL, XXVI, 1975, nr. 2, p. 175–182.

Străin: lat. pop. **extraīnus* < lat. *extrā* + lat. târz. *-īnus* (G. Alessio). (Reg., dial.) Strin, strién: lat. pop. **extraliēnus* < lat. cl. *extrāneus* + *aliēnus* (S. Puşcariu).

[Cf. LR, LVI, 2007, nr. 1, p. 13; cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 195, cu completări (2016).]

Ţ*A* N D Ă R Ă, Ţ*A* N D U R Ă, Ţ*A* N D R Ă, Z*A* N D U R Ă, Z*A* D R Ă

I

Cuvântul *ţandără* (pl. *ţăndări, ţandări, ţăndăre*) este înregistrat în DLR s.n. cu variantele: *ţandură* (pl. *ţănduri, ţandure*), *ţendură, ţândură, ţândără, ţândră, ţandur, ţandră* etc. şi de asemenea *zandură, zandur/ dzandur, zadră*. Sensurile sale principale sunt (conform DLR, s.v.):

1. Bucată mică (subţire şi lunguiaţă) care se desprinde sau sare dintr-un lemn, dintr-un os, dintr-o piatră etc., prin cioplire, spargere sau lovire... Bucată mică, neînsemnată.

2. Bucată dintr-un obiect de sticlă, de faianţă, de lut etc. spart...

3. (Regional) Bucată despicată dintr-un lemn sau dintr-o scândură...

4. (învechit; cu sens colectiv) Lemn pentru foc...

Aşa cum vom vedea mai departe, aceste sensuri trebuie să fie reordonate din punct de vedere istoric într-o altă succesiune.

Etimologia acestui cuvânt este deosebit de instructivă, întrucât, pentru rezolvarea ei, trebuie împăcate două din trăsăturile fonetice şi morfologice întâlnite în variantele *ţandură*/ *zandură*, care sunt aparent ireconciliabile:

a) păstrarea unui [a] accentuat nealterat, de obicei neevoluat la [â] în context nazal, ceea ce ar însemna că *ţandură* este un cuvânt intrat mai recent în limbă, deci un posibil împrumut, şi

b) existenţa sufixului neaccentuat *'-ură*, moştenit, după opinia noastră, numai din latină. Teoretic, s-ar putea accepta ca un alt sufix moştenit foarte productiv, precum *-úră*, să fie alăturat analogic unei teme împrumutate, pentru a înlocui o desinenţă neuzuală în română, ca în exemplul *tevatură* < tc. *tevatür*, dar acest lucru ar fi imposibil de demonstrat în cazul sufixului nostru, deoarece rămâne absolut inexplicabil modul în care sunetul românesc [ă] neaccentuat din varianta *ţandără* s-ar fi putut închide la [u] neaccentuat din varianta *ţandură*, fără nici un motiv aparent.

În ciuda acestei contradicţii, cu puţine excepţii, părerea general acceptată până în prezent este că *ţandără* (*ţandură, zandură*) trebuie să fie un cuvânt care a intrat în limbă târziu, după încheierea acţiunii legii fonetice de închidere a vocalei [a] sub accent în poziţie nazală şi, în consecinţă, au fost căutate etimoane sud-slave, maghiare sau săseşti care să se potrivească cât de cât cu înţelesul său destul de complex.

H. Tiktin (DRG, III, p. 1556–1557), urmându-l pe Al. Cihac (DEDR, II, p. 429), propunea cu prudenţă doar comparaţia („*Vgl*.”) cu „nslov. *candra*, magy. *candra*, *cond(o)ra*”, etimologie acceptată şi de I.-A. Candrea în CADE. Mergând pe aceleaşi urme, în SDEM (1978, Chişinău) întâlnim o explicaţie amănunţită: „Origine neclară. Probabil, împr. ung.: *candra*, *condora* „haină”, „postav”, „cârpă”; „fată destrăbălată”. Dacă examinăm harta nr. 46 din *ALRR Basarabia, Bucovina de Nord, Transnistria* (1998), vom constata că la întrebarea: „Dar [cum se zice] la aceea subţire şi ascuţită care intră sub unghie ori sub piele?”, în locul cuvintelor *ţeapă* sau *aşchie* din limba literară comună, în toată Basarabia centrală se răspunde cu *ţándurî* sau *ţándrî*. Evoluţia semantică de la „haină”, „cârpă” la „ceva subţire şi

ascuţit care intră sub unghie” nu se poate susţine cu niciun argument. De altminteri, din ung. *condra* „haină veche stricată” etc. avem în româneşte *ţoandră*: tot „haină veche stricată” (G. Pascu, *apud* I. Iordan, BPh, 1935, p. 170). Suntem de părere că *ţoandră* nu poate fi, aşa cum se susţine în DLR s.n. o simplă variantă fonetică a cuvântului *ţundră*, care este totuşi diferit ca sens şi este înregistrat cu „etimologia necunoscută” în DEX şi DLR s.n.

În DR, II, 1923, p. 709, Nicolae Drăganu dădea următoarea etimologie: „*ţandură* şi *ţandără*, s.f. – 1° „bucată, despicătură de lemn, aşchie de aprins focul”; 2° „pricină de ceartă” trebuie derivat din [dial. germ.] săs[esc] *zander* [de fapt *zą̈nder*, cu un semn subscris sub *a*, oarecum asemănător cu *ą* ([o^{n}] polonez)], iar în transcriere fonetică: *tsǫndər* = [dial. germ.] fr[ancon] mosel. *zonder*, germ. mod. *Zunder*, pe care-l dă G. Kisch *Vergl. Wbuch* 251”. Soluţia a fost acceptată de A. Scriban (SDLR, 1939): „săs. *zander* „aşchie de aţâţat focul, germ. *Zunder* „iască de aţâţat focul”; etimologie preluată de DLRM şi de DEX, care transcrie greşit etimonul: „Din săs. *zänder* (< germ. *Zunder*); magh. *candra*”; apoi de DLR s.n.: „Din săs. *zander* (germ. *Zunder*)”. Să remarcăm mai întâi că niciunul dintre dicţionarele citate nu transcrie cuvântul săsesc dat de Drăganu cu semnul cuvenit sub *a*, ca să nu mai vorbim de trema adăugată din DEX (inclusiv în noua ediţie), în care caz *zą̈nder* [tsǫndər] ar trebui să se pronunţe *tsändər*[1] „ţendăr”, în loc de „ţandăr”.

Din punct de vedere fonetic, nici soluţia dată de N. Drăganu nu rezolvă problema apariţiei sufixului moştenit *-ură*, din varianta *ţandură*, cu răspândire în toată Moldova istorică. De asemenea, ar fi fost necesar ca măcar în DLR s.n. să fie lămurită evoluţia fonetică a etimonului săsesc în română, de la *ţ*, presupus a fi fost împrumutat, la *z*, românesc, din varianta *zandură*.

Din punct de vedere semantic, trebuie stabilit de la început că germ. *Zunder* nu are sensul de „aşchie”. Sensul de bază al cuvântului este cel de „iască”, iarbă uscată utilizată pentru a aprinde focul (germ. *zünden*) cu amnarul. Sensul 2., derivat din primul, este cel de „fitil” – material textil *inflamabil* (germ. *zundbar*) în formă de fir; iar prin extensie orice „aprinzător”, „amorsă” etc. În Austria, *Zunder* mai înseamnă şi „chibrit” (cf. fr. *allumette* „chibrit”), sensuri date de *Dicţionarul român-german*, ed. a 2-a, 1989. În trecut au existat mai multe feluri de chibrituri, unele din fitil rigid îmbrăcat într-o pojghiţă de ceară dură, chibrituri din carton şi în cele din urmă beţişoarele de lemn fasonate industrial, de astăzi. Dacă în săseşte *zą̈nder* (tsǫndər) ar avea şi sensul de aşchie, care nu a fost atestat, acesta ar fi cu mare probabilitate împrumutat din română.

În 1883, B.P. Hasdeu, explicând etimologia cuvântului *flacără*, dădea ca exemplu cele două variante, *ţandără* şi *ţandură*, pentru a dovedi că sufixul *-ără* nu presupune nicio dificultate etimologică, el fiind derivat din sufixul neaccentuat lat. *-ură*, în acelaşi timp pentru a demonstra că această evoluţie nu afecta cu nimic originea latină a cuvântului *flacără* (Hasdeu, SLF, 1988, p. 401). Puţin mai târziu, în vol. II din *Etymologicum Magnum Romaniae* (p. 1178; ed. 1974, II, p. 56, s.v. *andrea*), B.P. Hasdeu îsi schimbă părerea, citãm: «Al nostru „*ţàndără* = éclat de

[1] Nu ştim dacă soluţia din DEX s-a inspirat sau nu din varianta locală *tsängder* (cu *ng* velar), atestată numai la Sibiu (v. *infra*).

bois", pe care Cihac (II, 429) îl confundă cu „*ţundră* = lambeau, vieux manteau", este un dublet etimologic cu „*şindilă* = bardeau"; dar „*şindilă*" vine din modernul german sau chiar din medio-germanul „*Schindel*", pe când „*ţàndără*", cu accentul pe prima silabă şi cu trecerea finalului *-ala* în *-ără*, se urcă tocmai la vechiul german „*scìntala*" (citeşte: sţindala), derivat din latinul „*scindula*", din care însă nu poate să se tragă d'a-dreptul românul „*ţàndără*", căci latinul *sci-* devine la noi *şti-*, iar latinul *-ula* se face *-ură*. [...] Neşte termeni industriali de cusătorie sau de lemnărie ca *andreà* sau *ţàndără*, intraţi la Români imediat din vechea germană, adică înainte de secolul XI...»

Chiar şi atunci când s-a întâmplat în mod excepţional să intuiască corect originea latină a unui cuvânt precum *ţandără*, Al. Resmeriţă (DESLR, 1924, p. 821) nu reuşeşte să-i dea un etimon latin cât de cât plauzibil. El nu face altceva decât să preia necritic etimologia fantezistă dată de Laurian şi Massim în *Glossariu* (p. 559): „lat. diformat din *scindula* în *ţindula*". Explicaţiile sensurilor cuvântului *ţandără* la acest autor sunt însă net superioare celor date de predecesori: „1. aşchie de lemn; 2. ţepuşă sau ţepligă; 3. despicătură mare de lemn; 4. sfărămături mici".)

Am redat aceste păreri total greşite din punctul de vedere al evoluţiilor fonetice şi semantice (păreri omise în bibliografia cuvântului la Al. Ciorănescu, de exemplu), deoarece intuiţia lui Hasdeu din 1883, urmată de cea a lui Resmeriţă din 1924, privind necesitatea ca acest cuvânt să-şi găsească un etimon latin satisfăcător, consecinţă a existenţei unui sufix caracteristic, cu siguranţă moştenit din latină, era o intuiţie principial corectă. Tentativa a eşuat şi ideea a fost d i s c r e d i t a t ă din cauza neidentificării unei rădăcini latine acceptabile. *Ţandură* nu putea fi un dublet, intermediat sau nu, al cuvântului *scândură*, deoarece în derivare lat. *scindula* ar fi trebuit să dea în română **şteandură* şi este clar, pe de altă parte, că nici Hasdeu şi probabil nici Resmeriţă nu aveau cunoştinţă despre varianta *zandură*, consemnată în DLR s.v. *ţandără*.

Al. Ciorănescu (DER, nr. 8499) critică pe drept cuvânt etimologiile maghiare şi săseşti anterioare, dar nu găseşte o soluţie pe deplin convingătoare: „Origen dudoso. Probabl. se trata de una formación expresiva, como *fleandură*..." Soluţia lui Ciorănescu se bazează pe marea asemănare fonetică şi pe simetria dintre variantele celor două cuvinte, *fleandură* şi *ţandără*, care se deosebesc, fără excepţie, doar prin iniţiala cuvântului: *fle-* faţă de *ţ-*. Al. Ciorănescu extinde această simetrie inclusiv la etimologia cuvântului *ţandără*, influenţat fiind şi de concluzia lui Iorgu Iordan (BPh, II, 1935, p. 167–180), după care *fleandură* era considerat o creaţie expresivă românească[2]. Nici intuiţia lui Al. Ciorănescu nu este total greşită, deoarece putem identifica în structura fonetică a acestor două cuvinte un element expresiv comun, la care ne vom referi în continuare.

Cea mai recentă referire critică la originea cuvântului *ţandără* o găsim la Gr. Rusnac („Limba română", Chişinău, 2001, nr. 1–3, p. 240): „*ţândără* (*ţandără*) – bucată mică (subţire şi lunguiaţă) care se desprinde sau sare dintr-un lemn, dintr-o piatră etc. – [2: < sas. *zander*, dar sistemul etemo-aloetic românesc infirmă această supoziţie] (‹etem: ascuţit›)".

[2] Vezi discuţia noastră anterioară despre etimologia cuvântului *fleandură* în LR, XLIX, 2000, nr. 2, p. 193–203 şi *infra*.

Datorăm lui Andrei Avram găsirea celei mai verosimile etimologii pentru *ţandără*. Andrei Avram arăta în LR, XLVII, 1–2/1998, p. 8–9 (*Note etimologice*) şi în PE, 2000, p. 171–172, la cuvântul *ţanc*, următoarele: „Fluctuaţiile de tipul C ~ NC, adică între o consoană orală şi un grup format din aceeaşi consoană şi o consoană nazală precedentă (respectiv, între absenţa şi prezenţa a ceea ce autorul precitat [Al. Ciorănescu], cu exemplele *bo(n)t, cio(n)c, ciu(n)t* numeşte un infix nazal) pot fi ilustrate cu numeroase perechi de variante ca *otic – otinc*, *păstrugă – păstrungă*, *smuci – smunci*, *strug – strung* (varianta adoptată de limba literară). [...] Substantivul a cărui origine ne preocupă aici poate fi pus însă în legătură cu un cuvânt din albaneză, anume *cak* [...] Se înţelege, consoana nazală a fost introdusă în cuvântul românesc *ţac(u)* la o dată posterioară încheierii procesului de alterare a lui [a] accentuat în poziţie nazală."

De fapt, Andrei Avram enunţă implicit o nouă lege fonetică cu privire la grupul format din rom. [a] + NC, în care [a] accentuat, păstrat nealterat, poate fi moştenit din latină sau din substrat, dacă se demonstrează că:

1. N (nazala care precedă consoana ocluzivă C) este de dată mai mult sau mai puţin recentă în limbă, prin identificarea unei rădăcini mai vechi, fără nazală, şi că

2. vocala [a], păstrată ca atare, este rezultatul unei evoluţii fonetice normale în fondul lexical moştenit.

Ţinând seama de efectele acestei legi fonetice, putem avea certitudinea că nazala [n] din variantele mai vechi *ţandură/ zandură* este de dată relativ recentă, în orice caz ulterioară datei de când s-a încheiat acţiunea legii fonetice de închidere a vocalei latine *a* în poziţie nazală la *ə* şi apoi la *â*, care a afectat toate cuvintele moştenite din latină (cf. lat. *scandula* > r. *scândură* etc.).

În varianta iniţială a acestui articol, publicată în LR. nr. 3/2000, am presupus în mod eronat că pentru formele arhaice fără nazală **ţadură/ *zadură* (cea de a doua formă fiind *atestată* sub forma *zadră* în DLR s.n. – s.v.: *zadă*) se puteau reconstrui etimoanele latine **taedula*, **daedula* < lat. *taeda*, respectiv < lat. pop. *daeda* „pin, brad, molift"; „ramură de pin", „lemn de pin"; „torţă"; „bucăţică de grăsime [etc. arsă, inflamabilă]" (G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, 1983, s.v. *taeda*).

Am scăpat din vedere în acel moment că, din punct de vedere fonetic, evoluţia de la **taedula* la *ţandără* nu este posibilă dacă în cea de a doua silabă avem un *u* şi nu un *a*, fenomenul metafoniei fiind strict condiţionat de prezenţa lui *a* în această poziţie. Secvenţa iniţială *tae-* a evoluat similar cu formele mai vechi *ţeară* (< *terra*) sau *zeadă* (< *daeda*) exclusiv în varianta latină nesufixată *taeda* „zadă", ai cărei urmaşi romanici s-au păstrat inclusiv în dalmată (*teda*, cf. REW[3], 8520). Nu avem motive să ne îndoim că în limba română s-au păstrat iniţial ambele variante latine, sub formele aşteptate **ţadă* şi *(d)zadă*. Putem presupune că **ţadă* a dezvoltat un plural neutru **ţadure/ *ţăduri*, în mod asemănător cu aromâna, unde alături de pl. *dzade* al lui *dzadă* întâlnim şi forma *dzăduri*. Credem că **ţadă* a primit de timpuriu sufixul *'-ură*, în paralel şi în mod similar cu sufixarea formei române comune *dzadă* > **dzadură*.

Din cauza „sinonimiei" iniţiale a celor patru variante, s-a ajuns la o diferenţiere fonetică importantă. Varianta nesufixată **ţadă* a dispărut definitiv, sub

presiunea utilizării preferenţiale a variantei *zadă*, în timp ce formele sufixate s-au stabilizat în primul rând sub forma *ţa(n)dură* > *ţandără* şi *ţandră*, iar varianta mai rară **dzadură* a evoluat divergent: **(d)zadură* cu *n* epentetic > *dzandur* şi *zandură*, iar **(d)zadură* fără *n* epentetic > *zadră*. Există o prefectă sinonimie între formele diminutivale *ţândărele* (cf. ALR, II), *zăndurele* şi *zădrele*, ultimele două fiind semnalate de către V. Bidian şi D. Loşonţi[3]. În articolul celor doi cercetători, cuvintele *ţăndăruţă*, *zadră*, *zandură*, *zăndurea*, *zădrea* etc. primesc aceeaşi explicaţie (pl.): „lemnişoare mărunte pe care le rupi ca să aprinzi focul".

Asupra evoluţiei sufixului lat. *-ula* nu mai revenim; a se vedea discuţia despre cuvintele *flacără, fleandură*, cf. LR, XLIX, 2000, nr. 2, p. 193–203 (v. *infra*, Cap. **2.**, respectiv **4.**, s.v.).

Etimologia noastră astfel corectată este mult mai verosimilă, deoarece ambele variante, **ţadă* şi *zadă* descind în mod normal din lat. *taeda* şi lat. pop. *daeda*, iar o formă sufixată **taedula* „kleine Kiefer" – „pin, conifer mic" este înregistrată în REW[3], 8523 cu un unic urmaş romanic occidental, anume „unterengad. *tieula* „kienholz" – „lemn (de pin) imbibat cu răşină".

Cuvântul retoroman din dialectul regiunii Engadina de Jos, pe valea Innului, în Elveţia, este un martor preţios pentru înţelesul originar, precum şi pentru existenţa în română a acestui diminutiv specific zonelor alpine, cuvânt care însă în română s-a răspândit apoi şi în zonele mai joase, de podiş, dobândind sensuri specifice româneşti datorate sinonimiei cu *aşchie*, respectiv *surcea*, după care şi-a extins sfera semantică mult în afara domeniului lemnului.

Este foarte interesant că sensurile din latină ale cuvântului *taeda* (în REW[3]: „Kien" – „lemn de esenţă răşinoasă", „Föhre" – „pin", „Fackel" – „făclie, torţă") se regăsesc atât între sensurile lui *zadă*, cât şi între cele ale lui *ţandără*. Astfel, sensul învechit din DLR – (4.) (colectiv) „lemn pentru foc": „*ţandăra care arde necontenit 8 luni*" sau „*pă an câte două mii stânjeni ţandără din pădurea noastră*" este comparabil cu sensul 1. (Guţu, 1983) al lui *taeda* şi cu cel al lui *zadă*, „copac de esenţă răşinoasă", cu o specializare în română din cauza concurenţei cu *pin* (< lat.), *brad* (probabil din substrat) etc. Sensul 3. înregistrat în DLR s.n. la *zadă*: „ţandără sau aşchie subţire de zadă, de brad sau de alt conifer, întrebuinţată pentru luminat sau pentru aprins focul" este clar moştenit din latină: „Din amnare scăpărau, / Foc în zadă aprindeau". În acest caz sinonimia dintre *zadă* şi *ţandără* este perfectă, la fel ca şi în cazul sensului regional (4. din DLR s.n.): „Grămadă de crengi [...] etc., zdrobite, sfărâmate, tocate etc." cu ex. „De uscate ce sunt paiele s-au făcut *zadă*" (= fărâme, „ţăndări").

Întorcându-ne la presupusul etimon săsesc, aproape general acceptat până acum, trebuie să reamintim că la Gustav Kisch, *Nösner Wörter...*, 1900, *tsondər*, scris fonetic, înseamnă „zgură de fier" (Eisenschlacke der Schmiede). La Fr. Krauss, *Wörterbuch der nordsiebenburgischen Handwerkssprachen*, 1957, acelaşi *tsonder* înseamnă „Sinterstein" – „arsură, cenuşă de fier (pietrificată)" sau chiar „Hammerschlag" – „lovitură de ciocan". În dicţionarul lui G. Kisch din 1905

[3] În articolul *Note lexicale şi etimologice* (CL, XXX, nr. 2, Cluj, 1985, p. 121, 122), fiind însă omise în DLR t. XIV.

(*Vergleichendes Wörterbuch der Nösner*...) definiţia cuvântului săsesc *Zạndər* este dată doar prin echivalenţe: „moselfr. [francona moselană] *Zondər*; m. *Zunder*”. Acesta este motivul pentru care V. Arvinte [1971, p. 88] redă sensurile de bază ale acestui cuvânt săsesc reproducând explicaţiile din dicţionarul etimologic al limbii germane literare (Kluge, s.v.: *Zunder*).

Mai important ni se pare a fi ceea ce aflăm din ALR, partea a II-a, vol. I (autor: Emil Petrovici), din harta nr. 93 (p. 47), despre răspândirea geografică şi despre sensurile atestate ale cuvântului săsesc. Astfel, în punctul 143 (Richişul – jud. Târnava Mare), *tsuóńdăr*, ca şi în punctul 245 (Dipşa, jud. Năsăud), *ţondĕr* din săseşte înseamnă „Feuerschwamm” – „iască”. Tot în punctul 245, Dipşa – Năsăud, saşii spun pentru „ţandără”: *an şivăr, ă şplităr* (hd. [germ. lit.] *Schiefer* – reg. „aşchie de lemn”, respectiv *Splitter* „aşchie, ţandără, şpan, ciob” etc.). Conform datelor oferite de ALR, vedem că românescul „ţandără” şi săsescul „tsonder” n u s e i n t e r s e c t e a z ă în niciun fel: au sensuri diferite şi vorbitorii bilingvi nu le folosesc niciodată în acelaşi context. Tot din această hartă se poate observa că „ţandără” ar fi singurul cuvânt netehnologic (nu implică tehnologie nici măcar cât „troaca”) care să fi fost împrumutat de la saşi şi să se fi răspândit cu diferite variante fonetice şi semantice pe întreg arealul lingvistic dacoromân, de la Pecica Veche, de la marginea de vest a Banatului, până la Nistru sau de la Boian, lângă Cernăuţi, până la Zimnicea, pe Dunăre.

În legătură cu „tehnologia nemţească”, citäm părerea lui Vasile Arvinte [1971, p. 88]: „în Evul Mediu, probabil, oraşele săseşti din Transilvania furnizau populaţiei româneşti astfel de produse (obiecte fabricate) pentru aprinderea focului.” Este greu de crezut că tehnologia germană la care autorul se referă pe aceeaşi pagină poate cuprinde sensurile de bază ale cuvântului *tsọndər* citate chiar de V. Arvinte: *Reisig* „uscături”, *mulmiges Holz* „lemn putrezit”, *getrockneter Baumschwamm* „burete de pădure uscat”.

În privinţa formelor româneşti cu „z” (*zandură, dzandur*), care ar putea fi suspectate că ar fi fost înregistrate sub influenţa grafiei germane, nu vom putea şti niciodată dacă informatorul lui Emil Petrovici a fost sau nu influenţat în pronunţare de grafia germană; acest lucru nu se poate verifica. Ceea ce rămâne sigur este ceea ce a auzit în ancheta sa dialectală Emil Petrovici, ale cărui transcripţii fonetice din ALR II/I sunt de cea mai mare încredere.

În punctul 228 (Topliţa, pe Mureş), Emil Petrovici notează: (sg.) *ḑandur*, pl. *zanduri*. Notaţia cu **ḑ** din ALR II/I este o dovadă incontestabilă a vechimii cuvântului *ţandără*, deoarece această africată sonoră se întâlneşte în aria nordică, în locul sunetului [z], numai în cazul cuvintelor moştenite din limba latină.

[Variantă revizuită a articolului din LR, XLIX, 2000, nr. 3, p. 425–430, cf. LR, 2000, nr. 2, p. 195, 199; 2001, nr. 3–4, p. 165; 2003, nr. 1–3, p. 22–23; 2010, nr. 2, p. 197.]

II

Ţinând seama de necesitatea corectării ipotezei noastre iniţiale, în sensul acceptării etimonului latin *taeda* „zadă”, al cărui urmaş nepăstrat până în prezent,

**ţeadă* a primit sufixul *'-ură*, evoluând mai întâi la **ţadură*, apoi la *ţandură* şi în sfârşit la *ţandără, ţandră*, cu variantele târzii *ţândură, ţândără* sau *ţândră*, am considerat că este necesar să obţinem mai multe informaţii despre etimonul săsesc *zander*, atribuit cuvântului *ţandără* în DLR, s.n. etc., în condiţiile în care volumul care cuprinde litera Z din dicţionarul-tezaur al dialectului săsesc *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* (SSW) nu este încă tipărit. În acest scop, ne-am adresat doamnei dr. Sigrid Haldenwang, cercetător ştiinţific I la Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu, conducătoarea lucrărilor la acest dicţionar, care a avut deosebita amabilitate să ne comunice cele ce urmează:

«Zunder este atestat şi în limba germană literară şi în graiurile săseşti. În acestea din urmă are numai sensurile amintite: 'Feuerschwamm' [„iască pentru aprins focul"] şi 'Eisenschlacke der Schmiede' [zgură de fier din potcovărie]. Formele fonetice sunt: (**ts = ţ**) deci *tsängder* (*ng* velar) (Sibiu), (*dj* muiat) *tsandjer* (Homorod, Viscri, Caţa), *tsondjer* (Ticuşu Vechi, Dacia, Buneşti, Sighişoara), *tsoandjer* (Tătârlaua), *tseunder* (Biertan), *tsainder* (Buneşti); în Transilvania de nord cea mai răspândită formă este: *tsoander*, apoi *tsander* (Jelna, Sângeorzu Nou, Târpiu), *tsonder* (Batoş, Reghin, Dedrad), *tsunder* (Sâniacob, Lechniţa), *tsangder* (Petelea), *tsoangder* sau *tsongder* (Ideciu de Sus). Cuvântul nu are plural. Noţiunea de 'Holzsplitter' [„aşchie/ ţandără de lemn"] nu este atestată! Totuşi, cred ca şi lingvistul Vasile Arvinte: *ţandără* provine din graiurile săseşti cu 'schimbare de sens'. Am scris „oa" pentru *dumpfes* „a"[4]! „*Dumpfes a*" apare în atestările dialectale la începutul secolului al 19 lea, mai mult scris „oa"»

Credem că este necesar să-l citãm şi pe prof. V. Arvinte[5], care explică evoluţia semantică de la săs. *zander* la rom. *ţandără* în felul următor: (în traducere) «Ca urmare a perfecţionării mijloacelor de aprindere a focului, a întrebuinţării chibriturilor din beţişoare de lemn, *ţandără* şi-a pierdut mai târziu, în limba română, înţelesul radicalului german, păstrând în cele din urmă doar înţelesul de „ţandără de lemn", [fr.] „écharde" [aşchie, ţepuşă], astfel cum este dovedit şi ilustrat în ALR[6].»

Deoarece etimologia săsească a cuvântului *ţandără* se sprijină pe argumente de autoritate (aparţine lui N. Drăganu şi este confirmată de prof. Vasile Arvinte şi de Dna Sigrid Haldenwang), devenind o etimologie tradiţională, acceptată în dicţionarul lui A. Scriban şi figurând în toate dicţionarele explicative din ultimii 50–60 de ani: DLRM, DEX, DLR s.n., MDA, DEXI etc., ţinând seama şi de amănuntul important că etimonul tradiţional este bine atestat – spre deosebire de propunerea noastră de mai sus, care conţine un etimon reconstruit, avem obligaţia să verificăm în amănunt, încă o dată, dacă etimonul săs. *zander* (*tsǫndər*) poate fi verosimil.

---

[4] „*Dumpfes a*": „*a* surd", sunet specific săsesc, mai închis decât *a* şi mai deschis decât *o* (*n.n., P.B.*).

[5] Autorul celui mai complet studiu despre influenţa graiurilor săseşti asupra graiurilor limbii române: *Die deutsche Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)*, Berlin, 1971. Pentru *ţandără*, vezi pagina 88 din lucrarea citată.

[6] „Infolge der Vervollkommnung der Mittel zum Feueranzünden, der Verwendung von Streichhölzern, verlor *ţándură* später im Rumänischen die Bedeutung der deutschen Wurzel und hatte schließlich nur noch die von 'Holzsplitter', 'écharde', die auch im ALR belegt ist" (*op. cit., ibidem*).

Pentru a fi credibilă, schimbarea de sens ar trebui să fie explicată în contextul contactelor lingvistice româno-săseşti. Deci, când şi în ce împrejurări au auzit românii cuvântul *zander* şi cum au ajuns ei să-i schimbe înţelesul, clar atestat numai ca „iască”? V. Arvinte susţine că întemeietorii unor familii săseşti purtând numele *Zundel, Zündel, Zindel* au avut ca principală ocupaţie culegerea din pădure a materialelor pentru aprinderea focului. Aceasta ar însemna că, iniţial, *Zunder, zonder* [*tsǫndər*] împreună cu variantele lor locale săseşti aveau un înţeles încă nespecializat, anume „orice material uşor inflamabil”, uscături, iască, lemn putrezit, burete de pădure uscat, la care se pot adăuga, desigur, aşchiile sau acele din lemn de zadă sau ale altor răşinoase, care sunt cunoscute în românește sub numele *ţandure, ţănduri* sau *ţăndări*. În acest caz, nu s-ar mai putea vorbi de o „schimbare” de sens, ci numai de „restrângerea” sensurilor: doar „iască” în graiurile săseşti, doar „aşchie” sau „ţepuşă” în românește. Această restrângere nu este motivată însă prin nimic. Dacă săs. *tsǫndər*, cu sensul iniţial de „iască” a dobândit în graiurile săseşti nordice sensul de „zgură de fier”, iar în germana austriacă *Zunder* „iască” a ajuns să aibă sensul de „chibrit” din lemn, aceste fapte nu justifică evoluţia de sens de la „iască”, „burete uscat” sau „lemn putrezit” la cel de „aşchie” sau „ţepuşă” din română. În cazul limbii române nu este atestată o evoluţie tehnologică care ar putea determina „schimbarea de sens” invocată de V. Arvinte.

Din punct de vedere fonetic lucrurile sunt cu mult mai clare. Cuvântul săsesc are nenumărate variante locale, cărora le-ar putea corespunde o multitudine de variante româneşti împrumutate. Astfel, de la *zunder* am avea **ţundără*, de la *zonder* şi *tsǫndər* – **ţoandără*, de la *tseunder* şi *tsainder* – **ţaindără*, în sfârşit, de la formele cu *dj* (muiat) am avea variante dialectate de tipul **ţondieră/ *ţongheră, *ţoandieră/ *ţoangheră* sau **ţandieră/ *ţangheră*.

Acceptând deocamdată etimonul săsesc, rămâne un mister felul în care românii din aria dacoromână nordică au putut selecta din graiurile săseşti, atât de diferite de la o localitate la alta, exclusiv forma ***ţandură***, al cărei presupus etimon săsesc ***tsandər*** este atestat în Transilvania de Nord în localităţile Jelna, Sângeorzu Nou, Târpiu, iar sub forma *tsa**ng**der*, la Petelea. Forma din aria sudică *ţandără* ar fi putut fi împrumutată doar din etimonul *tsa**n**dj**e**r*, atestat la Homorod, Viscri şi Caţa, cu inovaţia unui *d* depalatalizat. Inexplicabil rămâne şi faptul că un împrumut săsesc, pornit din zone atât de restrânse, s-ar fi putut răspândi pe întreg arealul dacoromân, uneori dincolo de hotarele actuale ale României şi ale Republicii Moldova.

În sfârşit, neexplicată rămâne şi apariţia variantelor cu *z (dz)* iniţial, *zandur, dzandur, zandură*, cu diminutivul (pl.) *zăndurele* (sg. *zăndurea* sau *zăndurică*?). Deşi sunt regionale, rare şi atestate în doar câteva puncte din ALR, localizate în depresiunile Carpaţilor Orientali, aceste variante nu pot proveni din săs. *tsandər*, deoarece sunetul *ţ* moştenit sau împrumutat nu evoluează niciodată la *z (dz)* în limba română. Dacă vom accepta în continuare, de dragul demonstraţiei, că *ţandură* ar putea fi un împrumut săsesc, *zandură* ar trebui să fie o formă contaminată prin etimologie populară. Contaminarea presupune însă existenţa a doi termeni asemănători fonetic şi/sau semantic. Care ar fi al doilea termen? În opinia noastră, el nu există, deoarece din punct de vedere fonetic eventuala influenţă a lui *(d)zadă* asupra formei *ţandură* este practic imposibilă. Dacă nici lingviştii nu au

remarcat până acum înrudirea veche şi reală dintre *ţandură, zandură* şi *zadă*, este cu atât mai puţin probabil ca vorbitorii neinstruiţi care rostesc *zandură* în loc de *ţandură* să fi fost în stare să facă asemenea apropieri etimologice.

În concluzie, între *ţandără/ ţandură* şi săs. *tsạndər* există o remarcabilă apropiere fonetică, insuficientă totuşi pentru stabilirea unei etimologii credibile.

Rămâne de discutat doar dacă varianta reg. *ţendură*, căreia nu-i cunoaştem localizarea, ar fi rezultatul unei contaminări cu varianta săsească din Sibiu *zänder* (*tsängdər*) sau dacă este moştenită direct din lat. **taedula* (< lat. *taeda* „zadă"), cf. engadinez de jos *tieula* „lemn (de pin) imbibat cu răşină" (vezi REW[3], 8523).

Ţandără/ ţandură/ ţandră: din rom. arh. ****ţadură*** < lat. ***taeda*** (> ****ţadă + '-ură***),

Zandură: din rom. arh. ****zadură*** < lat. ***daeda*** (> ***zadă + '-ură***),

Zadră: din ***zadă*** (< lat. ***daeda***) + suf. ***'-ură*** > ****zád(u)ră*** (cf. ***zándură***).

[LR, LXV, 2016, nr. 3 (preprint).]

ZĂDREA, ZĂNDUREA

Zădrea şi *zăndurea* sunt diminutive ale cuvintelor *zadră* (în DLR tom. XIV s.v. *zadă*), respectiv *zandură* (în DLR, tom. XII/1, s.v. *ţandără*), care au fost atestate şi explicate de către Viorel Bidian şi Dumitru Loşonţi, în articolul *Note lexicale şi etimologice*, din revista *Cercetări de lingvistică*, 30, nr. 2, Cluj, 1985 (p. 121, 122), dar care au fost omise de către autorii DLR, tom. XIV.

În articolul citat, cuvintele *ţăndăruţă*, *zadră*, *zandură*, *zăndurea*, *zădrea* etc., toate primesc aceeaşi explicaţie (pl.): „lemnişoare mărunte pe care le rupi ca să aprinzi focul”.

În acord cu ipoteza noastră din *Notele etimologice* publicate în revista „Limba română”, nr. 3/2000, p. 425–430 [cu corecturile de mai sus], atât *ţandără*/ *ţandură*/ *ţandră* (< **ţadă* > **ţandă* + suf. *'-ură*), cât şi *zandură*/ *zadră* (< **zadură* < *zadă* + suf. *'-ură*) provin dintr-un singur etimon latin, care avea două variante fonetice: *taeda*, respectiv *daeda* „lemn de pin (zadă etc.) imbibat cu răşină”, „torţă”, apoi „aşchie subţire (de zadă etc.) întrebuinţată pentru luminat sau pentru aprins focul”.

Trebuie să reamintim detaliul că sunetul [r] din *zadră* (cuvânt regional care are atât sensul mai vechi de „zadă”, cât şi sensul mai nou de „ţandără”) nu a apărut ca urmare a „despicării” sunetului [d] din *zadă*, aşa cum susţinea Sextil Puşcariu (LR, II, *Rostirea*, ed. 1994, § 72, p. 146). El aparţine sufixului *'-ură*, al cărui *u* neaccentuat a fost sincopat ulterior, forma *zadră* fiind simetrică şi sinonimă cu *ţandră* (*ţandrî*), simetria lor extinzându-se şi la formele nesincopate: *zandură*, respectiv *ţandură*. Faptul că în cuvântul *zadră* nu întâlnim dezvoltarea acelui *n* epentetic, apărut relativ mai recent în variantele *zandur(ă)*, *ţandură*, *ţandără*, *ţandră*, se explică mulţumitor prin păstrarea în conştiinţa vorbitorilor a legăturii etimologice dintre *zadă* şi *zadră*, fapt normal, având în vedere mica diferenţă fonetică dintre cele două cuvinte.

În cazul variantelor cu *n* epentetic, apariţia acestuia n-a putut fi inhibată, deoarece nicăieri în limbă nu s-a păstrat dubletul fără sufix **ţadă* – urmaşul românesc normal al lat. *taeda*, în timp ce forma mai veche **zadură*, cu sufixul nesincopat, a suferit influenţa formei paralele (sinonime) *ţandură*, devenind, ca urmare a epentezei sunetului [n], o simplă variantă fonetică a acesteia din urmă.

Întorcându-ne la articolul citat (scris de Viorel Bidian şi Dumitru Loşonţi), pentru a vedea cât de aproape au fost autorii acestuia de găsirea adevăratei etimologii a cuvântului *ţandără*, redăm explicaţia cuvântului *zadră*, de la pag. 122:

„pl. *zedre* ‘lemnişoare mărunte pe care le rupi ca să aprinzi focul’ (Clopotiva HD: 733/448). CADE cunoaşte *zadră* ca variantă a lui *zadă*: ‘1. frumos arbore conifer...; 2. ţandără subţire de zadă, de brad sau de alt conifer, întrebuinţat pentru luminat’.”

zădrea „ţandără”: ***zadră*** + suf. ***-ea***.

zăndurea „ţandără”: ***zandură*** + suf. ***-ea*** (Bidian, Loşonţi).

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 21–23.]

V Ă T *U* I

Cuvântul *vătui* „ied sau miel de un an” este în mod cert moştenit din lat. pop. **vĭtuleus* „puiul oricărui animal domestic” < lat. cl. *vĭtulus* „viţel; pui de animal – de cal, de elefant, de balenă” (cf. Guţu, DL-R), ca nume generic pentru animalele mici sau de vârstă fragedă (I.-A. Candrea, *ap.* S. Puşcariu, EW, nr. 1867; T. Papahagi, DDA, p. 1269, s.v. *vitúl'ĭŭ, vitúl'e* „vătui”; cf. DEX). Fără îndoială, cuvântul lat. pop. **pulleus*, asemănător din punct de vedere fonetic cu **vĭtuleus* = *vitulus*, a fost derivat după acelaşi procedeu din lat. cl. *pullus* „pui”.

În articolul *Retoromana şi cuvintele româneşti de substrat* (SCL, XXVIII, 1977, nr. 2, p. 185), Maria Iliescu aducea ca element de noutate observaţia extrem de interesantă că deplasarea de sens de la „viţel” la „*miel”, „*ied” s-a petrecut în latina populară şi în cazul formei atestate *vitulus*, martor fiind cuvântul friulan *vidul* „uliu care fură miei sau iezi”, cf. germ. *Lämmergeier* idem (*Buteo buteo*).

Menţiunea „cuvânt autohton” din DEXI este neîntemeiată, deoarece alb. *ftujë*, (înv.) *vetulë*, date ca termene de comparaţie în acest dicţionar, urmându-l pe I.I. Russu (ER, p. 417–418), sunt cu siguranţă î m p r u m u t a t e din lat. **vitulea*, aceasta fiind opinia celor mai cunoscuţi şi respectaţi specialişti ai etimologiilor albaneze (Çabej, InILA, p. 75; Orel, AED, p. 105, Cătălina Vătăşescu, *Vocab.*, 1997, p. 205 etc.).

Ipoteza apropierii lui *vătui* de alb. *vjet* (G. Weigand, A. Scriban etc.) nu este nici ea justificată. Adverbul alb. *vjet* „acum un an, anul trecut” este identic cu pluralul *vjet* „ani” al alb. *vit, -i* „an”, iar *(mielul)* ***de un*** *an* nu are alt echivalent decât alb. *(qengj) vjetak,* fiind astfel evident că adj. *vjetak* (cf. rom. *godac*) nu are nimic a face cu *vătui*.

I.I. Russu (ER, p. 417), deşi susţinea originea autohtonă a cuvântului, făcea observaţia că în Teleorman *vătui* (adjectivat) înseamnă doar „mic” şi era de acord că r. *vătui* şi alb. *ftujë* nu pot fi derivate din alb. *vjet*.

Accentuarea oxitonă este specifică tuturor cuvintelor moştenite, plurisilabe, terminate în *-úi*, precum şi diminutivelor cu sufixul *-úi, -úie*, sufix moştenit din latină, cf. Pascu, SR, p. 133–135.

Vătui: lat. pop. **vĭtuleus*, cf. lat. *vĭtulus*.

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 198.]

V*O*RBĂ, A VORB*I*

Încheierea lucrului la litera **V** din Marele Dicţionar Academic, DLR, s.n., t. XIII, a prilejuit o bine-venită discuţie (o v o r o a v ă !) despre c u v â n t u l *v o r b ă*. Sub titlul *O etimologie controversată:* ***vorbă*** **<** *(v. rom.* ***dvorbă*** **<** *) sl.* ***dvorĭba*** („Anuar de lingvistică şi istorie literară”, t. XXXIX – XLI, 1999 – 2001, p. 7–30), Carmen-Gabriela Pamfil face o amplă prezentare a argumentelor care susţin „o soluţie etimologică diferită de aceea acceptată astăzi cvasiunanim pentru substantivul *vorbă* şi, în consecinţă, pentru verbele *a vorbi* şi *a vorovi*, rezultate în urma cercetării lexicografice întreprinse în vederea redactării articolelor corespunzătoare la *Dicţionarul limbii române* al Academiei” (p. 30, nota finală).

I. Soluţiile etimologice mai vechi pentru cuvântul *vorbă*, citate de către Carmen-Gabriela Pamfil, împreună cu toate comentariile autorilor şi cu referinţele bibliografice aferente, pot fi rezumate şi completate după cum urmează:

A) Etimon latin: *verbum* „cuvânt, vorbă etc.” (pl. *verba* „vorbire, vorbe (goale) etc.”; *verba facere* „a vorbi, a face vorbă / vorbire”; etc.).

● D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, [1714–1716], ed. 1825, p. 333; ed. 1973, p. 363. ● T. Cipariu, 1854 (în vol. *Opere*, 1987, I, p. 193; II, 1992, p. 93): *Vorbă* < lat. *verbum*, prin analogie cu lat. *verto – vorto*. ● A. Cihac, DEDR, I, 1870: *Vorbă* < lat. *verbum* (fără invocarea analogiei menţionate anterior). ● L. Şăineanu, 1887, p. 164: *idem*. ● A. Philippide, 1894, p. 66 (în ed. 1984, p. 54, cf. p. 230): *idem*. ● B. P. Hasdeu, fără să combată părerea lui Cihac (*vorbă* < *verbum*), credea că reg. înv. *(a) vorovi* ar fi derivat din *(a) vorbi* [< *vorbă*], prin propagare vocalică progresivă şi prin asimilarea labialelor (Hasdeu, *Cuvente...*, I, 1878, ed. 1983, I, p. 408).

● Fr. Diez, EWR, I, (1852), ed. 1869, p. 306: *Vorbă* < lat. *verbum* (s.v. *parola*). ● M. A. Mussafia, 1868, p. 130: *Vorbă* < lat. *verbum, verba*, cu *o* secundar care s-a dezvoltat „ganz vereinzelt” din [lat.] *e* accentuat, sub influenţa lui *v*, [un caz cu totul izolat]. ● F. G. Mohl, 1899, p. 200: *Vorbă* < lat. pop. – în limba soldaţilor romani din Dacia – **verba*, cf. lat. cl. *verba* (sg. *verbum*), devenit feminin singular, prin analogie cu lat. *stragulum*/ *stragula*. ● G. Körting, L-RW, 1907, nr. 10066.

Etimologie internă (din acelaşi etimon latin). ● *Vorbă* < *vorbesc* < **vărbesc* < **verbesc* < *verbum*: A. Philippide, 1901, p. 393 (*apud* Carmen-Gabriela Pamfil, *art. cit.* p. 8). ● *Vorbă* < **vărbescu...* < *verbum*, cf. ar. *vârghesc* [*văryescu* / *vâryescu*, ap. Papahagi, DDA] „a dojeni”: Th. Capidan (DR, III, 1923, *Raport anual*, p. 1088), acceptat de ● S. Puşcariu (DR, III, 1923, p. 838), cf. ● I. Iordan, 1920, p. 65.

B) Etimologie internă (din etimoane slave).

a) *Vorbă* < *a vorbi* < v. rom. *a vorovi* < sl. **goroviti* < sl. *govoriti* „a vorbi”: ● Gr. Creţu, notă explicativă, în *Lexiconul slavo-românesc* de Mardarie Cozianul, editat în 1900 (*ap.* Carmen-Gabriela Pamfil, *art. cit*., p. 9); ipoteză admisă de ● O. Densusianu, HLR, I, p. 74, dar respinsă ulterior de acelaşi autor

(v. O. Densusianu, *Opere* I, p. 598). ● Carmen-Gabriela Pamfil reia şi susţine ipoteza lui Gr. Creţu, cu o nouă argumentare, preferând etimonul ucrainean *hovoriti* (scris *govoriti*, cf. MDA), aproape general acceptat în prezent pentru verbul *a vorovi*.

b) *Vorbă* < v. rom. *dvorbă* „slujbă (la curte)" < slavon. *dvorĭba* „servitium, ministerium; serviciu la curtea domnească, vizită la curte, omagiu": ● St. Romansky, W.Jb., XIII, 1905–1907, p. 106–108; ipoteză acceptată de: ● L. Şăineanu, DULR[3] (1914); ● H. Tiktin, DRG, s.v. *vorbă*; ● O. Densusianu, GR.S. II. (1925), p. 16–17 (*Opere* I, p. 597); ● Al. Philippide, OR, II, p. 193; ● Gh, Bogaci, 1937; ● I.-A. Candrea, CADE, p. 1444; ● Scriban, DicţLR, s.v.; ● Rosetti, ILR, p. 289, 316; ● G. Ivănescu, ILR, 1980, p. 485; ● G. Mihăilă, ap. Hasdeu, *Cuvente*, I, ed. 1983, p. 592 (nota 287). ● G. Mihăilă, 2002, p. 30.

C) Origine incertă: Al. Ciorănescu, DER, nr. 9350 (ed. 2001, p. 843).

D) Etimologia necunoscută: DLRM, SDEM; *idem* (cf. sl. *dvorĭba*): DEX, MDA.

1. Alături de minuţioasa şi de extrem de utila prezentare a tuturor datelor problemei, partea cea mai temeinică a demonstraţiei făcute de Carmen-Gabriela Pamfil este aceea a contestării oricărei „legături genetice între *dvorbă* şi *vorbă*". Argumentele autoarei, expuse pe larg în studiul citat (vezi p. 12–18), ne conving întru totul. În acest fel, ipoteza etimonului slavon *dvorĭba*, credem, iese definitiv din discuţie atunci când încercăm să aflăm adevărata origine a cuvântului *vorbă*.

Originea latină a acestuia nefiind acceptată, Carmen-Gabriela Pamfil susţine ipoteza etimologică mai veche a lui Gr. Creţu (1900): „*a vorbi* provine din v. rom. *a vorovi*, prin accidente fonetice", iar „*vorbă* este postverbalul lui *vorbi*" (*art. cit*., p. 19).

Verbul *a vorovi*, la rândul lui, ar proveni (cf. Romansky, în *art. cit.*, p. 18–19) din ucr. *hovoriti* [*hovoryty* (DEX), ucr. *говорити* (forma ortografică uzuală)] (prin metateză reciprocă şi asimilaţie) sau, poate, şi dintr-un mai vechi slav *govoriti* „a spune".

Dincolo de aparatul de erudiţie adus de autoare în sprijinul soluţiei propuse, ipoteza citată nu explică unele aspecte legate de funcţionarea sistemului limbii.

Obiecţiile noastre se referă la numărul de transformări sau „accidente" fonetice care ar justifica evoluţia de la ucr. *hovoriti* (sl./ucr. *govoriti*) la rom. *vorbă*, la presupusa cronologie a acestei evoluţii, la „itinerarul" ipotetic parcurs în spaţiul românofon de diferitele „faze intermediare" (fonetice şi lexicale) invocate, iar în cele din urmă, la raportul dintre vechimea unui cuvânt în limbă şi importanţa sa în sistem.

Prima etapă ar fi reprezentată de evoluţia ucr. *hovoryty* (< sl. *govoriti*) > rom. *a vorovi*, cu varianta nordică *a* ***horovi***, nediscutată în articolul citat: am avea d o u ă modificări fonetice succesive, metateza şi asimilarea. Oare varianta (mult mai rară) *a horovi* (DA, DI, MDA) este un stadiu mai vechi, dinaintea asimilării, sau reprezintă o evoluţie ulterioară, sub influenţă ucraineană, din forma comună *a vorovi*? De răspunsul la această întrebare depinde includerea verbului *a vorovi* printre împrumuturile mai recente (vest-)ucrainene sau printre împrumuturile mai vechi slave, în cadrul ipotezei menţionate.

În a doua etapă, de la *a vorovi* la *a vorbi* am mai avea alte d o u ă schimbări fonetice: sincopa şi disimilarea. Cum au apărut însă aceste fenomene, concomitent sau succesiv? Realitatea lingvistică pare să fie următoarea: alături de *voroabă* şi *vorvă*, ambele presupuse a fi derivate postverbale, sunt atestate verbele *a vorobi* şi *a vorvi*. Aceasta ar înseamna că ipotetica sincopare a lui *o* neaccentuat ar fi condus mai întâi spre forma *a vorvi*, iar disimilarea consonantică $v - v > v - b$ ar fi permis apariţia formei distincte *a vorobi*, fără ca sincoparea celui de al doilea *o* să mai fie necesară. Ipoteza s u p r a p u n e r i i celor două fenomene, sincopa vocalică şi disimilarea consonantică, prin care ar fi luat naştere verbul atât de larg răspândit *a vorbi*, rămâne astfel total nedemonstrată. (Vezi şi opinia negativă a lui O. Densusianu în legătură cu derivarea directă a lui *vorbi* din *vorovi*, cf. vol. *Opere*, I, p. 597 şi 598, nota 1.)

Evoluţia ipotetică descrisă mai sus ar necesita cel puţin p a t r u modificări fonetice succesive, grupate două câte două, petrecute într-o ordine aleatorie, plus o derivare postverbală. În total, un minimum de c i n c i modificări fonetice şi morfologice.

Când s-ar fi produs acestea? Conform ipotezei etimonului ucrainean *hovoriti* (Romansky) şi ţinând seama că prima atestare a cuvântului *a vorbi* se găseşte în *Lucrul apostolesc. Apostolul* tipărit de Diaconul Coresi[1] ([1563], ed. 1930, p. 389/8), durata evoluţiei astfel imaginate s-ar limita la cinci, maximum şase secole, ceea ce este foarte puţin în raport cu posibilitatea reală a apariţiei unui număr atât de mare de „accidente" fonetice succesive.

Din punctul de vedere al geografiei lingvistice, presupusa mobilitate spaţială a cuvântului ucrainean *hovoriti* ar întrece orice imaginaţie. În limita a doar cinci sau şase secole, acesta s-ar fi răspândit pe întreg arealul limbii române, depăşind chiar malul Dunării (din Banatul sârbesc şi din valea Timocului până în Dobrogea). În acelaşi interval de timp, după ce împrumutul ucrainean *a vorovi* ar fi evoluat la forma preponderent sudică *a vorbi*, el ar mai fi avut timp să-şi creeze un postverbal, *vorbă*, care a putut să se întoarcă înapoi în aria nordică, suferind noi alterări fonetice şi semantice: *horbă, a horbi* (alături de *a vorghi* [*vorǵi*], din regiunile cu labialele palatalizate).

Chiar dacă am elimina din modelul evolutiv oferit de Carmen-Gabriela Pamfil etimonul ucrainean şi am accepta doar verbul sl. *govoriti*, ca punct de plecare, extinderea cu câteva sute de ani a presupusei perioade de evoluţie nu este suficientă pentru ca probabilitatea apariţiei atâtor transformări fonetice, petrecute succesiv prin migraţii lexicale în arii geografice diferite, să devină mai uşor acceptabilă.

2. Cel mai surprinzător aspect din ipoteza discutată până acum ar fi imensa şi uimitoarea capacitate a cuvântului *vorbă* (presupus a fi un derivat intern de dată relativ recentă) de a-şi cuceri, în scurt timp, un loc atât de important în sistemul limbii.

[1] Prezenţa controversatului *a vorbi* într-un act muntenesc din anul 1550 (ap. Pamfil, *art. cit.*, p. 20, cf. N. Stoicescu, *Sfatul domnesc...*, p. 161) nu se confirmă. Originalul documentului din care a fost extras citatul dat de N. Stoicescu (nr. 427, din D.p.I.R., s. B, II, p. 402) fusese scris în slavonă, iar traducerea românească a acestuia aparţine editorilor din 1951. Ar mai fi de notat că prima atestare dată aceluiaşi verb în MDA, IV, s.v. (la Dosoftei, VS [1682–1686]) nu este nici ea justificată.

Carmen-Gabriela Pamfil ne oferă următoarele informaţii în această privinţă (*art. cit.*, nota 1): „Cuvintele din familia lexicală *vorbi* (peste 30 la număr) au o frecvenţă mare în limbă, fiind şi foarte bogate semantic; *vorbă*, de pildă, are peste 40 de sensuri şi subsensuri şi intră în alcătuirea a peste 150 de sintagme, locuţiuni şi expresii; *a vorbi* [...] are [...] 40 de accepţii şi intră în peste 90 de construcţii fixe."

Toţi marii lingvişti români au arătat că există un raport direct proporţional între rangul superior ocupat de un cuvânt în limbă şi vechimea sa.

B. P. Hasdeu, prin cunoscuta sa teorie a circulaţiei cuvintelor (EMR, I, p. XLVI–LIX), a stabilit că *verba primae necessitatis*, cuvintele cele mai frecvente ale limbii române aveau şi vechimea cea mai mare, în marea lor majoritate fiind moştenite din latină. Teoria lui Hasdeu a fost confirmată de toate studiile de statistică lexicală ulterioare.

Conform statisticii efectuate de Alphonse şi Ileana Juilland, în *Frequency Dictionary of the Rumanian Words*, 1965, pe baza unui corpus cu 500 000 de intrări, singurele două cuvinte de origine slavă care depăşeşc ca număr de ocurenţe pe *vorbă* (350) şi *a vorbi* (455) sunt *a trebui* (978) şi *vreme* (419). Cvasisinonimul *cuvânt*, de origine latină, este înregistrat cu numai 286 de ocurenţe, fiind situat la un rang inferior faţă de elementele nelatine *a privi* (332) şi *drum* (309). Să mai notăm că frecvenţa lexicală a împrumutului maghiar *gând* (179) este mai mică decât cea a derivatului său *a gândi* (234), ceea ce ne arată puţina relevanţă a acestui tip de statistică pentru a stabili care este cuvântul derivat, dintre un verb şi un substantiv cu acelaşi radical.

În lucrarea *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică* (Luiza Seche, 1974) întâlnim următoarea înşiruire în ordinea descrescândă a frecvenţelor elementelor lexicale nelatine: *iubi*, *privi*, *val*, *vreme*, *gândi*, *gând*, *glas*, *izvor*, ***vorbi*** (et. nec.!, cf. CADE), *trăi*, *trebui*, *buză*, *chip*, *copilă*, *pat*, *haină*, *privire*, ***vorbă*** (slav!). În urma altor 10 cuvinte de origine nelatină apare şi elementul moştenit *cuvânt*. Constatăm că t o a t e elementele nelatine citate nu prezintă dificultăţi etimologice. Nu găsim în această listă derivate ale cuvintelor de origine slavă etc. Nu întâlnim urme ale vreunor transformări fonetice de tipul metatezelor, asimilărilor, disimilărilor etc.

Ovid Densusianu atrăgea atenţia încă din anul 1907 că:

„Bogăţia, vitalitatea elementelor, de o provenienţă sau alta, ale unei limbi nu se judecă numai după cantitatea cuvintelor-tip, ci şi după numărul derivatelor la care acestea au dat naştere. [...] Să punem alături două cuvinte-tip, unul de origine latină şi altul de origine slavă, şi să vedem deosebirea dintre ele din acest punct de vedere; aşa d. e. *alb* şi *lacom*. Pe când alături de acest din urmă găsim numai cuvinte derivate ca *lăcomie*, *a se lăcomi*, din cel dintâi şi-a luat naştere o extraordinar de bogată familie de cuvinte, ca *albicios*, *alburiu*, *albineţ*, *albui*, *albuş*, *albitor*, *albitură*, *înălbi* ş. a. [...] Forma latină a fost mai productivă, ceea ce înseamnă că trăieşte mai mult, are mai mare importanţă, ca element constitutiv al limbei noastre, pe când cea slavă este mai sărac reprezentată în forme secundare..." (Densusianu, 1907, în vol. *Opere*, I, p. 643).

Sextil Puşcariu, citat de Marius Sala (1987, p. 106), relua observaţia lui Densusianu, arătând că *alb*, de origine latină, are nu mai puţin de 40 de derivate înregistrate în DA, în timp ce *sur* (de origine sud-slavă) numai 7. Comparaţia a fost

utilizată de acad. Marius Sala pentru a demonstra etimologia latină a cuvântului *talpă*, care şi el are 40 de derivate.

Dacă familia cuvântului *vorbă* numără peste 30 de unităţi lexicale, acesta nu se poate încadra decât printre elementele vechi ale limbii, şi nicidecum printre derivatele recente ale unor presupuse împrumuturi ucrainene.

Bogăţia semantică este un alt criteriu relevant pentru vechimea unui cuvânt. Acad. Marius Sala îl cita pe Sextil Puşcariu (*Études*, p. 47, *ibidem*), care arată că „termenii împrumutaţi răspândiţi în toată ţara au o dezvoltare semantică săracă în raport cu a celor moşteniţi din latină. [...] Această proporţie între vechimea termenilor şi bogăţia semantică se repetă cu o regularitate perfectă, astfel că un cuvânt ca *a băga* a cărui etimologie este necunoscută [atribuit de noi fondului latin moştenit şi nu substratului autohton, în LR, L, 5–6/2001, p. 269–274 (v. *supra*)], dar care ocupă 13 coloane din dicţionar, putem fi aproape siguri că este un cuvânt foarte vechi".

Cuvântul *talpă* are, după aprecierea lui Marius Sala, 37 de sensuri, intră în compunerea a 16 cuvinte compuse şi în 18 expresii. Numărul derivatelor sale, menţionat anterior, este de 40. Aceste fapte pledează, împreună cu alte multe argumente, în favoarea originii latine a acestui cuvânt.

Prin comparaţie, termenul *vorbă*, care are peste 40 de sensuri şi subsensuri şi intră în alcătuirea a peste 150 [!] de sintagme, locuţiuni şi expresii (cf. Carmen-Gabriela Pamfil, *l. cit.*), poate fi el un derivat târziu dintr-un împrumut vechi slav, aşa cum credea Grigore Creţu în 1900, sau dintr-un împrumut ucrainean, aşa cum a susţinut recent Carmen-Gabriela Pamfil?

Cuvântul *vorbă*, atestat iniţial în aria sudică, nu poate fi în nici un caz urmaşul cuvântului *dvorbă* „slujbă (la curte)", un împrumut din slavonă atestat numai în Moldova, abia d u p ă constituirea curţilor domneşti. *Dvorbă* a fost păstrat apoi, cu acelaşi semantism, până la dispariţia sa din uz, aşa cum bine a demonstrat Carmen-Gabriela Pamfil. Despre verbul slavon **двор'бити** „a consilia", „a spune (a propune)", necunoscut în slavona din ţările slave, dar atestat în originalul slavon al *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab*, există părerea că ar fi o creaţie românească (P.A. Lavrov, *Слова…*, p. 36 etc., *ap.* Mihăilă, 2002, p. 30). El pare să fi fost derivat din slavon. **дворьба** „servitium" (Miklosich, *Lex.* 156), sub influenţa verbului românesc *a vorbi*.

În aceeaşi măsură, *vorbă* nu se poate înscrie nici în ipotetica filiaţie prin împrumut, transformări fonetice şi derivare: ucr. *hovoriti* (sl. *govoriti*) „a vorbi" > dr. nordic *vorovi* > dr. sudic *vorbi* > postverbal *vorbă*.

Întrucât nu există, după câte ştim, nicio încercare suficient de bine argumentată de a atribui cuvântul *vorbă* substratului autohton, iar presupusa sa origine germanică (Diculescu, *ap.* Rosetti, ILR, p. 221) fiind cu totul improbabilă, nu ne mai rămâne, prin excludere, decât soluţia reconsiderării ipotezei iniţiale, care fusese susţinută de Diez, Cipariu, Cihac, Mussafia, Şăineanu, Mohl, Philippide, Körting, Capidan, Puşcariu şi Iordan, cea a descendenţei cuvântului românesc *vorbă* din lat. *verbum*. Merită să reamintim faptul că penultimii doi autori n-au renunţat niciodată la acest punct de vedere.

3. Reconsiderarea de care vorbim poate fi susţinută cu informaţii şi argumente noi, de dată foarte recentă, pe care autoarea articolului citat, din „Anuarul de lingvistică şi istorie literară", 1999–2001, desigur că nu le-a avut la îndemână.

Matematician şi lingvist, autor al lucrării *Personalitatea limbii române, fizionomia vocabularului* (1996), Mihai Dinu este primul cercetător care reuneşte într-un model matematic complex parametrii statistici ai lexicului limbii române, repartizat pe clase etimologice şi analizat din trei puncte de vedere: cel al productivităţii (al numărului de derivate), cel al bogăţiei semantice (al numărului de înţelesuri) şi cel al numărului de expresii şi locuţiuni din care fiecare cuvânt face parte. Această cercetare are meritul că stabileşte o serie de corelaţii cu caracter obiectiv, care permit o mai bună înţelegere a structurii sistemului limbii române actuale şi, în acelaşi timp, permit o evaluare critică, suficient de riguroasă în anumite cazuri, a soluţiilor etimologice aflate în DEX, principala sa sursă de referinţă.

Statistica citată se întemeiează pe materialul lexical şi pe etimologiile oferite de DLRM, actualizate prin DEX, acestea fiind singurele opere lexicografice de proporţii mai mari, complete la data redactării lucrării. Se mai adaugă, pentru numărul de locuţiuni şi expresii, *Dicţionarul de expresii şi locuţiuni ale limbii române* de Gabriela Duda, Aglaia Gugui şi Marie Jeanne Wojcicki (Ed. Albatros, 1985).

Iată câteva dintre concluziile la care ajunge Mihai Dinu:

„Cel puţin în ceea ce priveşte raporturile dintre stratul latin primordial şi împrumuturile vechi slave, uzajul se află într-o concordanţă atât de strânsă cu structura semantică încât statistica frecvenţelor de folosire a cuvintelor se prezintă aproape redundantă în raport cu ierarhia indusă de criteriul polisemiei" (p. 264).

Această constatare ne permite să nu considerăm criteriul frecvenţei lexicale a cuvântului *vorbă* drept singurul definitoriu pentru statutul său în limbă şi pentru apartenenţa sa la o anumită clasă etimologică.

Mihai Dinu se referă apoi la puterea de derivare:

„Dintre cele mai prolifice 82 de cuvinte, 5 sunt de provenienţă necunoscută, deşi potrivit calculelor nu ar fi trebuit să existe decât un singur cuvânt de acest fel. Originea autohtonă (foarte probabilă pentru *pânză* şi *băiat*) sau slavă (posibilă pentru *vorbă* ori *pungă*) a celorlalte 4 ar explica pe deplin decalajul observat" (p. 186).

„Este de reţinut faptul că, după ce în paragraful precedent [v. *supra*] se conturaseră unele argumente în favoarea provenienţei din substrat a controversatului cuvânt *vorbă*, acum [pe baza criteriului polisemiei] balanţa s-a aplecat din nou, şi destul de energic, către ipoteza originii v e c h i [*s.n., P.B.*] slave." (p. 234.) Mihai Dinu arată aici că „fondul latin moştenit conţine 60 de termeni cu câte 11 înţelesuri" [minimum], cărora li se adaugă, la aceeaşi cifră de 11, *vorbă* şi *colţ*, ultimul mai curând vechi slav, în opinia lui Mihai Dinu, decât sud-slav, după DEX. În acelaşi timp, cele mai „polisemice" cuvinte slave (*sfânt* şi *val*) sunt înregistrate în DLRM şi DEX cu numai 9 sensuri.

În privinţa numărului de expresii şi locuţiuni generate, aflăm că:

„Cele 304 cuvinte care intră în expresii nu reprezintă decât 2,01% din totalul de 15.121 termeni „francezi" nederivaţi din DLRM, pe când în cazul fondului latin vechi, acelaşi raport atingea 40,23%. Pentru împrumuturile vechi slave valoarea este intermediară, 20,36%, rezultat de natură să sugereze existenţa unei relaţii de proporţionalitate între vechimea afluenţilor vocabularului şi 'producţia' lor de expresii şi locuţiuni" (p. 266).

În cele din urmă, Mihai Dinu se simte obligat de rezultatele cercetărilor sale să admită ipoteza originii latine a cuvântului *vorbă*:

„Într-adevăr, valorile numerice ale celor trei indicatori de importanţă a cuvintelor îl situează pe *vorbă* în plin domeniu latin: dacă extragem din listele prezentate anterior termenii aflaţi simultan în toate cele trei clasamente pe unul din primele 100 de locuri, constatăm că ele sunt în totalitate moştenite, cu o unică (eventuală) excepţie care ar fi tocmai *vorbă*. [...] *Vorbă* rămâne unul din cuvintele fundamentale ale limbii române, comparabil ca importanţă lingvistică numai cu cei mai însemnaţi dintre termenii latini moşteniţi" (p. 283).

Pentru a verifica această constatare, autorul a stabilit pe baza unei singure formule matematice ierarhia celor mai importante 14 cuvinte ale limbii române, prin corelarea celor trei criterii de evaluare considerate definitorii. A rezultat următoarea listă, în ordinea descrescătoare a lui *r* (raza vectoare a punctului din sistemul cartezian tridimensional ale cărui axe sunt ataşate, respectiv, polisemiei, productivităţii şi numărului de expresii): *ţine*, *ochi*, *face*, *pune*, *bate*, *trage*, *bun*, ***vorbă***, *sta*, *faţă*, *parte*, *veni*, *strânge*, *cruce* (*ibidem*, p. 283).

Nu discutăm acum evoluţia fonetică inclusă în ipoteza etimologică pe care o construieşte Mihai Dinu. Cel mai important este rezultatul de principiu al cercetării sale: cu o m a x i m ă probabilitate, *vorbă* este un cuvânt moştenit din limba latină.

4. Obiecţiile tradiţionale care se ridică împotriva acestei constatări obiectivate în prezent pe cale matematică privesc următoarele aspecte:

1) fonetica istorică – evoluţia lat. *é* > rom. *ó*, considerată imposibilă;
   – nediftongarea lui *ó* în poziţia *ă*, cu excepţia ariei nord-vestice;
2) gramatica istorică – apariţia genului feminin (din forma de plural neutru latin, *verba*, dintr-o formă de plural neutru românesc, cu singularul feminin refăcut, sau inerentă presupusei calităţi de postverbal a substantivului *vorbă*?);
3) atestarea târzie a cuvântului – către jumătatea secolului al XVII-lea, mai întâi în Muntenia;
4) sinonimia şi concurenţa cu rom. înv. şi reg. *voroavă*;
5) sinonimia cu dr. *cuvânt*.

5. Vom discuta obiecţiile menţionate începând cu ultima dintre ele. De ce a mai fost necesară „crearea" sinonimului *cuvânt* (< lat. *conventus* „adunare", *conventum* „înţelegere"), dacă româna ar fi moştenit lat. *verbum* „cuvânt"? (Carmen-Gabriela Pamfil, *art. cit.* p. 9.)

Lucrurile se explică firesc prin evoluţia semantică a lat. *verbum* pe întreg domeniul romanic. Se constată că în limbile romanice apusene (cu excepţia retoromanei[2]), sensul popular de „cuvânt, vorbă" al urmaşilor lui *verbum* (sg. sau

[2] Lat. *verbum* a lăsat urme în dialectul **sursilvan** al retoromanei, anume *vierv*, pl. *viarvs* „cuvânt, vorbă" sau „sunet", „limbă": *il Vierv divin* „Cuvântul Domnului", *il Vierv ei daventaus carn* „Cuvântul a devenit carne (s-a întrupat)"; *buca far vierv* „a nu scoate o vorbă", *ins ha udiu buca vierv* „nu s-a auzit nicio vorbă (niciun sunet, nimic)"; *vierv matern* „limbă maternă". Sinonimul lui *vierv* în sursilvană este *plaid* „cuvânt, vorbire, expresie" < lat. *placitum* „înţeles, sens" [„ceea ce este plăcut, cu măsură", pl. *placita* „percepte, învăţături", *ap.* Guţu, DL-R]. Vezi şi sursilv. *viarva* „limbă, grai etc." (Dr. Alexi Decurtins, *Niev vocabulari sursilvan online*).

pl.) s-a pierdut, el fiind reactualizat mai târziu, ca un cultism, sub influenţa bisericii catolice şi a şcolii. De exemplu (cf. REW[3], 9223), în sarda logudoreză pl. *bervos* [*bèrβos*] s-a păstrat doar cu înţelesul de „formule magice (pentru vrăjirea gloanţelor)"; în graiul catalan din Mallorca (Baleare) *berba* înseamnă „glumă". Subst. f. sg. *verba* din spaniolă se traduce prin „vorbărie, trăncăneală, limbuţie", iar pl. *verbos* prin „înjurături". În portugheză s. f. sg. *verba* s-a specializat cu sensul popular de „mustrare, dojană". În vechea franceză, *verve* avea mai multe înţelesuri: „proverb", „cuvântarea unui mesager", „idee sau inspiraţie", „vorbe urâte". (În română, *vervă* a fost împrumutat cu toate sensurile actuale ale fr. *verve*.) În graiurile occitane sunt atestate: *vèrbo* „şmecherie", „înşelăciune" şi *vęrgo* „antren, vervă, energie" (Dauphiné); *varbo* „vorbăria celui care s-a îmbătat" (Annecy, Savoia), *bèrbo* „flecăreală, vorbărie" (Aveyron) etc., cf. W. v. Wartburg, FEW, B. 14, 1959, p. 278.

Spre deosebire de domeniul romanic occidental, aşa cum sublinia L. Şăineanu (1887, p. 164), „*verbum* a transmis româneşte, sub forma *vorbă*, t o a t e nuanţele sale de sens" [populare, *s.n., P.B.*].

Câteva dintre primele atestări ale cuvântului *vorbă* în limba română fac parte din locuţiunea *a face vorbă = a vorbi, a se adresa cuiva, a ţine o cuvântare*, ieşită astăzi din uz, dar care dovedeşte supravieţuirea în limba română veche a locuţiunii latine *verbum* / *verba facere* „a vorbi (în public)" etc. Citatul dat de Gh. Guţu, DL-R: *verba facere apud regem* (Cornelius Nepos, sec. I a. Chr.) este uimitor de asemănător cu citatul din *Letopiseţul* lui Miron Costin: *au făcut vorbă cătră craiul.* (O. 284, cf. *art. cit.* p. 9). Nu avem de a face cu un latinism cult, pentru că în *Îndereptarea legii* a lui Matei Basarab (1652, ed. 1912, p. 29), unde aflăm una dintre cele mai vechi atestări ale cuvântului *vorbă*, întâlnim exact aceeaşi locuţiune: *vom să facem vorbă*, păstrată în plan romanic, după câte ştim, numai în retoromana sursilvană: *far vierv* „a cuvânta, a vorbi, a se face auzit"[3] şi în spaniola americană: *hacer verbos*, dar cu înţelesul modificat: „a înjura". Locuţiunea înv. *a face cuvânt* (cf. Coresi, *Ev.* 306/32, citat în DA, s.v. *cuvânt*) nu este perfect sinonimă cu *a face vorbă*, deşi este evident că prima dintre ele reprezintă un calc după cea de a doua. O. Densusianu notează că *a face cuvânt*, întâlnit în *Cronica* lui Radu Popescu, înseamnă propriu-zis „a da prilej de vorbă, a lăsa să meargă zvonul" (Densusianu, 1937, în vol. *Opere*, III, p. 142).

Vorbă şi *cuvânt* au fost de la început sinonime? *Cuvânt* nu a fost „creat" în limbă cu scopul de a-l înlocui pe lat. *verbum*, ci a fost moştenit, pur şi simplu, împreună cu înţelesurile etimoanelor sale, în primul rând cu cele ale lat. *conventum*: „înţelegere", „acord" (*a-şi da cuvântul, a se ţine de cuvânt*). Situaţia este parţial asemănătoare cu cea din albaneză, unde *kuvënd* a preluat acelaşi sens de bază al lat. *conventum*: „acord", „promisiune", fără să evolueze însă spre înţelesul fr. *„mot"*. Între *cuvânt* şi *vorbă* exista iniţial o opoziţie semantică puternică, păstrată uneori şi astăzi în limba literară: *mă ţin de cuvânt*, dar *te ţin de vorbă*.

În foarte multe dintre sintagmele, locuţiunile şi expresiile la care participă *vorbă*, simţul lingvistic comun ne împiedică să-l înlocuim cu aşa-zisul său sinonim *cuvânt*. Nu credem că s-ar putea spune corect şi pe înţeles: *a-i lua cuiva cuvântul*

[3] Vezi expresiile citate în nota anterioară.

din gură, să nu zici cuvânt mare, cuvântul (a)cela, povestea cuvântului, a schimba/ a suci/ a lungi/ cuvântul, a purta pe cineva cu cuvântul, scump la cuvânt, a intra/ a se băga în cuvânt, în loc de *a-i lua cuiva vorba din gură, să nu zici vorbă mare, vorba (a)ceea, povestea vorbei, a schimba/ a suci/ a lungi vorba, a purta pe cineva cu vorba, scump la vorbă, a intra/ a se băga în vorbă* etc. etc.!

Evoluţia celor doi termeni pe teren românesc este caracterizată prin multiple interferenţe semantice, prin reorganizarea sensurilor şi prin specializare frazeologică. Utilizarea lor complementară, modernă, o întâlnim de pildă la Petru Maior (*Ist.* 200/6, cf. DA, s.v. *cuvânt*): *Acest obiceai de a mesteca în vorbă cuvinte greceşti nu de mult îl luară boierii.* Doar în anumite contexte este posibilă utilizarea amândurora ca sinonime. Situaţia lingvistică prezentată în harta nr. 28 din ALR I/I şi în harta nr. 41 din ALRM I/I nu reflectă decât contextul destul de restrâns de sinonimie dintre drom. *cuvânt*, *vorbă*, dr. reg. *besiadă*, ar. *zbor*, megl. *laf* etc., generat de întrebarea indirectă, oarecum ambiguă, la care s-a răspuns în respectiva anchetă dialectală: *Când vorbeşte omul, ce spune?*, cu completarea: *Acele despre care ziceţi că sânt „goale" sau „verzi şi uscate"?*.

Pe de altă parte, sensurile depreciative dobândite de urmaşii lat. *verbum*, inclusiv de românescul *vorbă*: *vorbe goale*; *vorbe de clacă*; *vorbe viclene*/ *urâte*; *vorba multă, sărăcia omului*; *a-i ieşi* (cuiva) *vorbe* (sau *vorbă grea/ încurcată/ fără omenie, vorbe înşelătoare/ netrebnice*, în *Dicţionarul* Bobb, II, 1823) etc., având de multe ori ca punct de plecare sensul formei de plural latin, l-au făcut impropriu pentru a reda sensul textului evanghelic: *La început era Cuvântul*, şi nu *vorba*! Aceasta în condiţiile în care vechile traduceri biblice româneşti nu s-au aflat sub influenţa versiunii latine *Vulgata*.

Perechea de cuvinte moştenite *cuvânt* şi *vorbă* nu reprezintă o excepţie printre limbile romanice. În franceză, *mot* şi *parole* au o distribuţie semantică diferită, dar ambele provin din latina târzie 'bas latin' (**muttum* 'son émis', respectiv *parabola* 'comparaison', cf. DÉHF, p. 489, 549).

Sinonimia (relativă) dintre *vorbă* şi *voroavă*, precum şi concurenţa dintre aceşti doi termeni în româna din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, amplu ilustrată prin citatele selectate de Carmen-Gabriela Pamfil (*art. cit.* p. 22–24), nu constituie în niciun fel vreo piedică pentru ca unul dintre cele două cuvinte să fie latin, iar celălalt slav (cf. *timp*/ *vreme*, *faţă*/ *obraz*, *aer*/ *văzduh*, *putere*/ *vlagă* etc., inclusiv sinonimele paronime cu etimologii diferite semnalate de noi în LR, LI, nr. 1–3/2003, p. 26–27 şi 4/2003, p. 175–178: *a zgâria* latin, faţă de *a (z)dăria, zderia* slav). Problema originii cuvântului *voroavă* o vom discuta separat (v. *infra*).

Atestarea târzie[4], în anul 1649 (la Mardarie, *Lex.*, ed. Creţu, 1900: nr. 184, p. 19 şi nr. 3351, p. 107, Index, p. 239), a cuvântului *vorbă* nu ar constitui o problemă, aşa cum recunoaşte şi Carmen-Gabriela Pamfil (v. *art. cit.* p. 9), dacă n-ar fi în cauză încărcătura sa semantică, motiv pentru care el trebuia „să-şi fi manifestat neîntrerupt existenţa, dacă ar fi provenit din latină." Totuşi, ţinând

[4] Prima atestare a cuvântului *vorbă*, considerată de autorii MDA că s-ar găsi în vechea traducere românească a *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, se poate accepta numai dacă se dovedeşte că versiunea tradusă a *Învăţăturilor* datează dinainte de anul 1650.

seama tocmai de încărcătura sa semantică, s-ar cuveni să recunoştem că *vorbă* este un cuvânt popular, păstrat neîntrerupt în limbă, dar care o vreme a fost utilizat mai mult în ariile sudice şi vestice ale dialectului dacoromân. În textele provenite din aria nordică (mai ales din Maramureş, unde *vorbă* este puţin uzitat şi în prezent) era mai normal ca el să nu apară. Dacă mai ţinem seama de faptul că primele traduceri religioase aparţin ariei nordice, iar limba traducerilor era puternic influenţată de originalul slav, dacă mai adăugăm şi influenţa slavonei ca limbă de cultură, până la dispariţia ei din uz, atestarea târzie a cuvântului *vorbă* se explică suficient prin împrejurările arătate.

Nu poate fi neglijat nici aspectul stilistic: cuvântul *vorbă*, deşi atât de răspândit astăzi, nu este întâlnit în multe dintre variantele stilistice tradiţionale, de exemplu în limba vechilor tranzacţii scrise, în *zapise*, unde nu-şi are locul, şi nici în majoritatea stilurilor ştiinţifice actuale ale limbii. Nici măcar în ultimele ediţii ale *Bibliei*, în *Psalmi*, de pildă, nu găsim cuvântul *vorbă*, deşi în multe contexte acesta ar putea fi sinonim cu *grai* / *graiuri*. În *Psaltirile* mai vechi, *verba* „*dicendi*" nu includeau nici măcar verbul *a vorbi*. Alături de *a zice, a spune, a striga* nu întâlnim decât sinonimul *a grăi*.

6. Obiecţiile cele mai puternice împotriva etimologiei latine a cuvântului *vorbă* se întemeiază pe argumente care ţin de fonetica istorică a limbii române. Acestea se rezumă, în ultimă instanţă, la constatarea că nu mai există „vreun alt exemplu care să ilustreze schimbarea lat. *é* > rom. *ó*" (cf. Pamfil, *art. cit.*, p. 8). În acest fel, absenţa altor exemple similare este conceptualizată ca o lege fonetică, postulându-se imposibilitatea unei asemenea evoluţii.

Dacă la nivelul anului 1900, într-un moment de apogeu al reacţiei ştiinţifice generate de exagerările latiniste ale perioadei anterioare, o asemenea „lege fonetică" era pe deplin acceptabilă, astăzi, pe baza cunoştinţelor acumulate de atunci şi până acum, nu mai suntem în situaţia de a pune la îndoială originea cuvântului *vorbă*, care este cu maximă probabilitate un cuvânt moştenit. Ne revine însă misiunea mult mai dificilă şi mai riscantă de a e x p l i c a această evoluţie fonetică a t i p i c ă, care include şi o schimbare de gen gramatical.

Făcând abstracţie de ipoteza lui F. G. Mohl (lat. **vorba*, cf. lat. pl. *verba*) şi de câteva cazuri nesigure (sard. *noula* < lat. *nĕbula* sau v. sp. *bosar* < lat. *vorso* = *vĕrso*, ap. Körting, L-RW, nr. 6485 şi 10091), etapele necesare ale transformării fonetice *é* > *ó* sunt: nediftongarea lui *ĕ* latin accentuat, velarizarea lui *e* şi înlocuirea acestuia cu un *ă* arhaic [ə], iar în cele din urmă rotunjirea (iar nu închiderea) vocalei apărute prin velarizare.

Sunetul *ĕ* latin accentuat apare de obicei diftongat în română: *fier* < *ferrum*, *fierb* < *ferveō*, *vier* < *verres*, *vierme* < *vermis*, *viers* < *versum* etc.

Cazurile de n e d i f t o n g a r e a lui [*ĕ*] latin accentuat au fost condiţionate, în perioada latinei dunărene şi în perioada românei comune, de natura şi de acţiunea sunetelor învecinate, din aceeaşi silabă şi/sau din silaba următoare. Aşa cum arată Marius Sala (1970), de exemplu, nediftongarea lui [ĕ́] latin a putut fi favorizată de contextul nazal, în care caz a prevalat tendinţa romanică de închidere a vocalelor în poziţie nazală (p. 124–125). De asemenea, [ę́] român comun (< [ĕ́]

latin) nu s-a diftongat dacă era precedat de [r̄] (lat. *rĕus* > *reu*, lat. *crĕpo* > *crepu*), de [n] (lat. *nĕco* > *necu*, lat. *nĕbula* > *negurə*, lat. *anĕllus* > *ənelu*) sau dacă era urmat de o consoană palatală, ca urmare a acţiunii disimilatoare a acesteia (r. com. *vecl'u* < lat. *vĕt(u)lum*) (Sala, 1970, p. 125–126).

Se poate constata că toate transformările fonetice la care ne-am referit s-au petrecut într-un c o n t e x t c o n s o n a n t i c special, caracteristic fiecărei situaţii în parte. Influenţa contextului consonantic fusese definită încă de către A. Mussafia (1868, p. 146) „...dans son étude sur le vocalisme roumain... M. Mussafia dit: «Le voisinage des labiales et de *r* et le voisinage moins actif des sifflantes favorisent le trouble de l'*e* vers l'*ă*, à condition que la syllabe suivante ne contienne pas un *e* ou un *i*, ainsi: *inbi[bi]to–îmbăt*, ***verso–vărs***, *foetus–făt*, *pilus–păr*, *mē–mă*, *siccus–săc* etc.»" (*ap*. Lambrior, 1878, [1976, p. 29]). În acelaşi studiu, savantul austriac mai susţinea că *vorbă* provine din lat. *verbum*, *verba*, cu *o* secundar care s-a dezvoltat „ganz vereinzelt" [cu totul izolat] din *e* accentuat, sub influenţa lui *v* (1868, p. 130).

A. Mussafia intuise corect faptul că evoluţia fonetică unică în limba română a lat. *verbum* la rom. *vorbă* s-a putut datora acţiunii contextului consonantic, exemplificat de el prin labiala [*v*]. Totuşi, [*v*] iniţial, scos din context, nu putea provoca el singur nediftongarea prealabilă a lui [*e*] scurt latin accentuat (compară cazurile „normale" de evoluţie: rom. *viers* < lat. *vĕrsum* sau retorom. *vierf/ vierv* < lat. *vĕrbum*).

Pe lângă acţiunea lui [v] iniţial din lat. *verbum*, în contextul vocalic nepalatal din silaba următoare, ar mai fi fost nevoie de încă un factor inhibant al diftongării. Acesta putea fi constituit de prezenţa grupului consonantic *-rb-*, în care bilabiala sonoră [b] ar fi avut rolul determinant de inhibitor al diftongării. Acelaşi dublu context labial sonor ar fi putut cauza transformarea rapidă a lui [ę] deschis (< lat. [ĕ]) în vocala închisă [ę], imediat după dispariţia timpurie a opoziţiei de cantitate vocalică în romanitatea orientală.

Această ipoteză poate fi controlată prin observaţii empirice privind coarticulaţia sunetelor, închiderea lui *e* putându-se datora unei acomodări care se explică prin efectele legii minimului efort. Iorgu Iordan ne confirmă acest punct de vedere: „limba română nu poate admite pe un **ĕ** latin popular pentru clasicul **ē**, dimpotrivă, chiar pe **ĕ** clasic îl închide foarte adesea, prefăcându-l în **ę** = clasic **ē** " (1920, p. 64).

Contextul consonantic **bilabial** şi **sonor**, caracteristic silabei a doua din lat. *verbum* a determinat, cu cea mai mare probabilitate, păstrarea nediftongată a vocalei *ĕ*, într-o primă etapă din evoluţia discutată (cea a latinei dunărene).

În aceleaşi condiţii şi în aceeaşi perioadă, concomitent, lat. pl. *verba*, devenit feminin singular (cf. lat. *stragula* sau drom. *poamă* < lat. *pōma*, sg. *pōmum*), a putut să fie păstrat ca dublet al lui **verbu*, însă cu o altă evoluţie fonetică şi semantică: **verbə* şi apoi *vęarbə* (vezi, în capitolul următor, discuţia despre variantele *vearbă* şi *varbă* ale cuvântului *viarbă*).

Formele populare v. sp. *vierbo*, respectiv retorom. (sursilvan.) *vierf* „vorbă" (cf. REW[3], nr. 9223; cf. *verv*, *ap*. Körting, L-RW, nr. 10 066) s-ar putea explica,

prima, printr-o mai accentuată tendinţă a diftongării în spaniolă (cf. sp. *niebla* – pg. *névoa*, sard. *neula*, it. *nebbia*, rtr. *nebla*, r. *negură* sau sp. *viejo* – pg. *velho*, it. *vecchio*, r. *vechi* etc.), iar cea de a doua prin pierderea bilabialităţii şi a sonorităţii consoanei finale.

În etapa următoare, velarizarea lui *e*, devenit î n c h i s, din r. com. **verbu* se explică, aşa cum arată Marius Sala (1970, p. 62), prin faptul că „în dacoromână, toate consoanele intervocalice sau iniţiale pe care le luăm în discuţie (deci labialele şi dentalele orale), devenite consoane forte, au avut acţiune velarizatoare asupra vocalei următoare, la fel ca [r̄]". Dintre exemplele oferite de autor selectăm numai cazul lui *v* la iniţială de cuvânt, urmat de un *ă* accentuat, anume lat. *uerum* > dr. *văr* şi lat. *uendo* > dr. *vând*, la care am mai putea adăuga celelalte cuvinte în care rom. [*ă*] provine dintr-un lat. [ŕ], de ex. lat. *virgo* > **virgula* > r. com. *vergurə* > drom. înv. *vărgură* etc.

Apariţia formei drom. **vərbu*, cu *e* velarizat sub influenţa consoanei precedente, poate fi datată mult î n a i n t e de sfârşitul perioadei române comune.

Acest punct de vedere se sprijină pe faptul că acţiunea velarizatoare a lui *v* a putut să se manifeste izolat î n a i n t e a despărţirii dialectelor, lucru dovedit şi de apariţia într-o perioadă anterioară a derivatului lat. pop. **verbīre* < *verbum*, continuat de **vərbescu*, **vərbi(re)*, în paralel cu **vərbu* (cf. *orbescu*/ *orbi(re)* < *orbu*), verbul derivat fiind păstrat în aromână cu un sens modificat, dar explicabil în plan romanic (cf. pg. *verba* „mustrare" sau fr. reg. *verve* „réprimande..."): *vărɣescu*/ *vârɣescu* „a dojeni, a certa" (v. Papahagi, DDA, s.v.). La A. Caciuperi (DR-Ar, s.v. *a certa*) întâlnim aceleaşi forme (*vârğescu*/ *vărğescu*), iar pentru s. f. *certare* (dojană) aflăm infinitivele substantivate *vărğire*, *vârğire*, *vurğire* (cf. ar. *fămeal'e*, *fumeal'e* „familie", v. rom. *fămeaie* idem; vezi şi similitudinea evoluţiilor paralele: drom. *vorbire*, drom. reg. *vorǵire*, ar. *vurğire*). Apariţia în aromână a sunetului [ɣ] se explică mai uşor dacă pornim de la o formă locală paralelă sau ulterioară **vərvescu* în loc de rom. com. **vərbescu*. Menţionăm, totuşi, ipoteza prea puţin probabilă a lui G. Pascu (DEM, p. 212): *vărghire*, derivat din ar. *vreavă* „cris, tumulte, vacarme, bruit, querelle, dispute". S-ar putea admite cel mult o influenţă târzie a semantismului substantivului *vreavă* asupra verbului *vârɣescu*, consolidând specializarea sa semantică, care se explică suficient prin comparaţie cu portugheza sau cu vechea franceză. Etimologia lui G. Pascu poate fi valabilă cel mult pentru vb. megl. *vrigh̯és* „vorbesc încet", dar şi „fac zgomot" (cf. Capidan, *Megl.* III, s.v., cf. drom. *vrevesc*).

Putem reţine, pentru această etapă a evoluţiei fonetice, c o e x i s t e n ţ a formelor cu acelaşi sens **vərbu* şi *vɤ̯ərbə*, alături de verbul mai nou apărut **vərbi(re)*. Abia în urma acestei evoluţii am putea presupune că neutrul **vərbu* (> **vorb(u)*) a cedat locul unui feminin sg. **vərbə*/ *vorbă* sub influenţa complexă a pluralului neutru (feminin prin analogie) **vərbe*/ *vorbe* şi a verbului derivat **vərbescu*/ *vorbesc*. Forma majoritar învingătoare **vərbə* a fost imaginată mai întâi de Mihai Dinu (*op. cit.* p. 284), dar cu o explicaţie fonetică istorică în mare parte eronată.

Această evoluţie, categoric favorizată de existenţa verbului *vərbescu*/ *vorbesc*, ar justifica pe de o parte păstrarea n e î n t r e r u p t ă a lat. *verbum*,

verba în limbă, iar pe de altă parte ar explica schimbarea de gen gramatical, femininul *vorbă* putând fi în egală măsură un singular probabil refăcut după pluralul neutru **vərbe*/ *vorbe* şi/sau un derivat postverbal de la *a vorbi*.

Forma feminină *vo̯arbă* (< lat. pl. *verba*), dezvoltată independent de neutrul sg. **vərbu* > **vorb(u)* (< lat. sg. *verbum*), a dobândit un semantism specific numai limbii române şi s-a păstrat ca una din variantele cuvântului *viarbă*, conform ipotezei pe care o vom dezvolta în capitolul următor.

Ultima etapă, rotunjirea (labializarea) lui [ə] se explică relativ uşor prin continuitatea de acţiune combinată a labiodentalei sonore iniţiale [v] cu cea a contextului puternic labializant al oclusivei sonore [b] din silaba următoare.

Putem presupune o nouă evoluţie, spre [o], petrecută în p a r a l e l, atât în formele cu [ə] neaccentuat ale verbului **vərbi(re)* > *a vorbi*, cât şi în forma **vərbə*, în care grupul *-ărb-* accentuat, fiind instabil (inexistent în limba actuală în afară de pluralul relativ recent *bărbi*), a putut evolua cu uşurinţă spre *-orb-*, alăturându-se celorlalte cuvinte moştenite care conţin aceeaşi secvenţă sonoră: *orb, corb, sorb, sorbă* (subst.), *sorb(i)* (vb.).

Să remarcăm că [ă] din secvenţa sonoră accentuată *-ărb-* s-a închis în împrumuturile de origine slavă *gârb(ov), hârb* etc., în condiţiile în care nu a existat o acţiune conjugată a d o u ă labiale sonore, aşa cum a fost cazul u n i c, în privinţa contextului, al substantivului *vorbă*.

Evoluţia lui [ă] spre [o] apare ca o realizare constantă a dublului context labial, cu două oclusive bilabiale (de obicei sonante) identice sau cel puţin cu una dintre consoanele labiale sonore, atunci când consoanele sunt diferite, de exemplu: lat. pop. *batti(d)zo*[5] (< lat. cl. *baptizō* < gr. *βαπτίζω*) > rom. *a boteza*; lat. *palumbus* > rom. *părumb* > *porumb*; expr. *mămâie* > *momâie*/ *mămăiaţă* > *momâiaţă*; expr. **bălb-* > *bolbore*, *bolborosesc*, *bolboros*; pop. *borboase* (cf. *barbură*); slavon. *vŭvidenije* > rom. *văvidenie* > *Vovidenie*; sl. *zabaviti* (bg. *zabavjam*) > rom. *zăbăvi* > *zăbovi*; sl., sb. *mamiti* (bg. *mamja*) > rom. *a momi*, inclusiv alte evoluţii mai recente: magh. *paszternák*, scr. *pastrnak*, germ. *Pasternak*, *Pastinak* > drom. *păstârnac* > dr. reg. *postârnac*; bg. *vapsam* > drom. *a văpsi* > *a vopsi*, precum şi dr. reg. *fomeie, pomânt*; *momilă* (cf. *namilă*!); *bolbotaie* (cf. *vălvătaie*) etc[6]. Influenţa dublului context labial sonor se manifestă puternic până în secolul XX inclusiv. Astfel, în punctul 337, pe harta nr. 28 din ALR I/I este consemnată forma *vo̯orbă*, martoră a unei noi etape de închidere vocalică şi de labializare, posterioară evoluţiei de la lat. *verbum* la rom. *vorbă*.

Parcurgerea celor trei etape menţionate s-a petrecut, fără îndoială, într-o perioadă de timp destul de lungă. Vocala *o* din *vorbă* a apărut relativ târziu, probabil la începutul celui de al doilea mileniu, eventual înainte de despărţirea dialectului istroromân, dacă acordăm credit citatului lui L. Şăineanu (1887, p. 165): „La Istriano-Români *vorbă* se aude numai în Jeĭune, la ceilalţi *cuvint* (I. Maiorescu[7])”.

---

[5] Cf. H. Mihăescu, *La Romanité...*, 1993, § 27, p. 43.

[6] Influenţa dublului context labial, principala cauză a evoluţiei lui [*ă*] spre [*o*] nu exclude acţiunea convergentă a altor influenţe, cum ar fi contaminările cu cuvinte apropiate ca sens, care conţineau în rădăcină sunetul *o* (de ex. *momilă*, cf. *momâie*; *bolbotaie* cf. *bobot, a boboti* etc.).

[7] Cuvintele istroromâne asemănătoare cu cele din dacoromână, înregistrate de Ioan Maiorescu, dar care nu au fost confirmate de cercetările dialectale ulterioare, sunt considerate în genere ca fiind

Nediftongarea lui *o* pe cea mai mare parte a teritoriului dacoromân se poate datora atât apariţiei sale târzii, cât şi posibilei supravieţuiri, pentru câtva timp încă, a variantei dispărute de neutru **vorb(u)*. În vestul ţării, unde întâlnim pe o arie compactă numai formele populare reg. *voarbă* [v̯uarbă]/ *voarvă* (cf. ALRM, I/I, h. 41), acest fenomen se poate explica printr-o evoluţie mai rapidă de la *verbum* spre *vorbă/ vorvă*, cu consecinţa unei tendinţe spre metafonie care s-a manifestat numai în această regiune. În mod semnificativ, teritoriul de răspândire al lui *voarbă* se suprapune cu aria lingvistică conservatoare vestică, singura în care s-au păstrat cuvintele latine moştenite *ai, brâncă, nea, pedestru* etc. (Puşcariu, LR, I, p. 339; h. 18, 27, 35).

Sunetul [v] medial din variantele *vorvă*/ *voarvă* şi din derivatul *a vorvi* (destul de rare, dar localizate în nord-vestul ţării şi izolat în curbura carpatică: *vorvă* în punctele 359, 595, iar *voarvă* în punctele 337, 355 din ALR, I/I) ne aminteşte de evoluţia fonetică specifică din aromână, *văryire*/ *vâryire*/ *vuryire*, în care sunetul [γ] ([ğ]) provine dintr-un [v] mai vechi. Tendinţa de trecere de la *-rb-* la *-rv-* este atestată în inscripţiile italice încă din anul 395 (cf. Wartburg, FEW, B. 14, p. 279) şi este confirmată de evoluţiile din v. pg. *vervo*, v. fr. *verve* sau din retorom. *vierv, viarva* (v. *supra*). De aceea, este mult mai probabil ca apariţia formelor *vorvă*/ *voarvă*/ *a vorvi* să se fi datorat asimilării consonatice pe arii izolate, încă în perioada românei comune, decât să fi fost rezultatul vreunei contaminări mai recente cu v. rom. *voroavă*/ *a vorovi*.

În rezumat: ***vorbă*** este moştenit din lat. ***verbum***, cu o evoluţie fonetică influenţată de dublul context consonantic, labial şi sonor, şi de verbul derivat lat. pop. ****verbīre***.

A face vorbă (înv.) „a vorbi, a ţine o cuvântare”, cf. lat. ***verba facere***[8]; cf. ***vorbă.***

Lat. *verbum* > r. com.vərbu* > r. arh. **vorbu,* vorbe > sg. *vorbă.***

Lat. *verbum* > lat. pop. **verbīre* > r. com. **vərbescu, *vərbire* > *vorbesc, a vorbi*.

R. com. **vərbescu, *vərbire* > ar. *vărγescu, vărγire*.

[Cf. LR, LIV, 2005, nr. 5–6, p. 131–148; LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 198.]

---

invenţii „patriotice” ale acestuia. O ipoteză bazată pe prezumţia de onestitate a autorului ar putea lua în calcul şi fireasca dispariţie din uz, pe parcursul câtorva decenii din secolul al XIX-lea, a unora dintre cuvintele istroromâne de acest tip, mai rar uzitate, precum *vorbă*.

[8] Vezi: *au făcut vorbă către craiul* (M. Costin, O, 284), cf. *verba facere apud regem* (Cornelius Nepos, sec. I î. Hr.); *vom să facem vorbă* (*Îndereptarea legii*, 1652, ed. 1912, p. 29.). Deşi Miron Costin cunoştea limba latină, este puţin probabil că *a face vorbă* ar putea fi un decalc neologic. [LR, 2005, LIV, nr. 5–6, p. 139; LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 479.]

V I A R B Ă

Cuvântul *viarbă* nu ne-ar fi atras atenţia dacă nu am fi întâlnit în DLR s.n., t. XIII/2 o variantă regională a acestuia, anume *vierb*. În secţiunea anterioară, privind originea cuvântului *vorbă*, susţinusem ipoteza că lat. *verbum* a avut o evoluţie atipică în limba română: [e] scurt accentuat latin a trecut prin mai multe faze de transformări fonetice, a rămas nediftongat, a fost velarizat şi apoi rotunjit, toate aceste schimbări fiind cauzate de acţiunea permanentă a dublului context consonantic labial şi sonor, unic în felul său în acest caz. Partea cea mai vulnerabilă a ipotezei noastre era constituită de puţinătatea argumentelor în favoarea nediftongării lui [e] din *verbum*. Cu atât mai surprinzătoare a fost descoperirea faptului că în limba actuală avem cuvântul *vierb*, al cărui fonetism părea să anuleze întreaga noastră argumentaţie: diftongul *ie* există chiar în contextul în care noi afirmam că el nu se putea dezvolta.

Viarbă (pl. *vierbe, vierbi, viarbe* sau *vierburi*) este un cuvânt popular, care aparţine terminologiei meşteşugului casnic al producerii pânzeturilor la războiul de ţesut tradiţional. *Viarba* este definită, cf. DLR s.n., ca un mănunchi format de obicei din trei fire de tort, de aţă sau de bumbac, reprezentând cea mai mică unitate de măsură la urzitul pânzei. Este sinonimă cu *numărătură*.

Variantele sale se grupează în funcţie de evoluţiile vocalice sau consonantice. Alături de *vearbă* (pl. *verbe*, cf. Liuba – Iana, citat în DLR; cf. Şăineanu, DULR; CADE; Ciorănescu, DER, nr. 9202) există forma evoluată *varbă*, cu diftongul *ea* redus la *a*, sub influenţa labialei iniţiale, precum şi (f.) *vierbă*, (n.) *vierb*, care par să fie, cu suficientă certitudine, singulare refăcute după pluralul *vierbe*.

Evoluţia consoanei *v* iniţiale, în unele graiuri, este o ilustrare elocventă a schemei date de Al. Rosetti (ILR, p. 368) pentru plalatalizarea acestei labiodentale sonore: *ghearbă* (pl. *gherbe*), *jerbă* şi *jerb* (pl. *jerbe*) etc.

Etimologia propusă de A. Scriban (SDLR, p. 1404): v. sl. **връвь** „sfoară” (în transliterare: *vrŭvĭ*, scris de Scriban *vrŭ**bĭ**!*) a fost preluată de Ciorănescu, DER, 9192 (adăugând comparaţia cu srb. *vrbca* „cordon” [= corect: *vr̋vca* „şnur”, cf. srb. *vr̋ba, vr̋bica* „salcie, sălcioară, verbiţă”!]), apoi şi de autorii dicţionarelor academice contemporane, DEX, DLR s.n. şi MDA.

Dacă înţelesul etimonului vechi slav, citat mai sus, poate părea într-o oarecare măsură acceptabil, evoluţia fonetică de la v. sl. *vrŭvĭ* la rom. *viarbă* ni se pare imposibilă. Vechiul slav *vrŭvĭ* ar fi trebuit să dea în româneşte **vârv*, ca *stârv* (< *v*. sl. *strŭvo, strŭvĭ*) – cf. Tiktin, DRG – vezi şi *râs* < v. sl. *rysĭ*, *morcov* < v. sl. **mrŭkŭvĭ* – sau, cel mult, **vârvie*, ca *obârşie* (< *v*. sl. *obrŭšĭ*) etc. – cf. Mihăilă, 2002, p. 145.

Ideea unei alte etimologii pentru *viarbă* are două surse. Să ne fie îngăduit să le detaliem, pentru că raţionamentele făcute, chiar şi cele abandonate pentru că erau greşite, pot fi uneori mai instructive şi mai utile decât însăşi concluzia la care am ajuns în cele din urmă.

Pe de o parte, în cadrul ipotezei noastre, conform căreia un cuvânt atât de vechi şi de intens folosit ca *vorbă* putea şi trebuia să fie direct moştenit din lat.

verbum, am acceptat în acelaşi timp şi punctul de plecare, admisibil în principiu, al ipotezei lui Mihai Dinu (1996, p. 284), anume că, în paralel cu lat. *verbum* s-ar fi putut păstra în limbă şi forma de plural lat. *verba*, tratată ca un singular colectiv, tot astfel cum a apărut reg. *poamă* „fruct, struguri" alături de *pom*.

Am putut crede, un moment, că o formă veche românească „**varbă*" (< „**vạarbə*" < lat. *verba*) ar fi putut sta la baza variantei regionale, din Munţii Apuseni şi din Crişana, *voarbă* (= *vorbă*), al cărei element asilabic [*ŭ*] s-ar fi dezvoltat epentetic sub influenţa lui [v]. Când am luat cunoştinţă de existenţa variantelor cuvântului *viarbă* (*vearbă* şi *varbă*), ne-am dat seama că evoluţia la care ne gândisem era nefondată şi că nu are nicio legătură cu forma regională *voarbă*.

Pe de altă parte, însă, nu puteam să trecem cu vederea coincidenţa frapantă dintre formele imaginate iniţial, privind posibila evoluţie fonetică normală a lat. *verba* în româneşte şi variantele atestate ale cuvântului *viarbă*. Analogia cu modelele lat. *herba* > rom. *iarbă* sau lat. *fervat* > rom. (*să*) *fiarbă* se impunea cu evidenţă, dar înrudirea celor două cuvinte ni se părea greu de acceptat din cauza enigmaticei divergenţe dintre sensurile acestora.

Soluţia corectă a problemei ne-a fost oferită de studiul lui Ovid Densusianu: *Semantism anterior despărţirei dialectelor*, II (GS, 1925, f. 2, p. 320; *Opere*, I, p. 609). Iată citatul care confirmă mai presus de orice îndoială originea latină a cuvântului *viarbă*:

«*Rost*, de la înţelesul de „gură" amintit mai sus, a ajuns să însemne „deschizătura iţelor prin care trece suveica" şi tot astfel în aromână (*arost*) şi meglenită (*rost*), unde se întrebuinţează şi *gură* cu o semnificaţie analogă (comp. *graiuri* „firele de la război").»

Sinonimia dintre „*graiuri*" şi „*vorbe*" reprezintă cheia ieşirii din impasul semantic amintit. Firele numite *vierbe*[1] sau (în unele dialecte) *graiuri* trec prin *rosturile* ţesăturii sau ies din *rostul* (deschizătura) iţelor, aşa cum *vorbele* trec sau ies prin/ din *gură*.

Metaforele şi metonimiile sunt cu siguranţă cele mai frecvente procedee de îmbogăţire semantică a lexicului moştenit. În acest caz avem de a face cu un fenomen neobişnuit de catacreză, atât de vechi, încât metafora lexicală reprezentată de cuvântul *vearbă*/ *viarbă* etc. a devenit total neinteligibilă pentru vorbitorii de azi ai limbii române. După ce *vierbele* şi-au pierdut sensul iniţial de *vorbe*, pe alocuri, dialectal, aceeaşi imaginaţie analogică a transferat *graiurilor* semnificaţia (neatestată în DA sau MDA pentru dacoromână) de *fire* care trec prin *rostul* (*gura*) sau deschizătura *iţelor*.

---

[1] În plan romanic, echivalentul *vierbei* este cuvântul retoroman sursilvan *viarva* „limbă, grai, vorbire, fel de a se exprima" (< lat. *verba* „vorbe, cuvinte" – un plural singularizat, cu o altă evoluţie semantică): *nossa viarba* „limba noastră", *buna viarva* „vorba bună", *viarva* (sens colectiv) „cuvintele unui cântec" (Dr. Alexi Decurtins, *Niev vocabulari sursilvan online*). Merită să citäm o veche inscripţie păstrată pe faţada unei case din localitatea sursilvană Trun (Elveţia, cantonul Graubünden – *Chantun Grischun*): *Romontsch, Romontsch ei nies lungatg e viva nossa viarva / schi ditg che sin nos cuolms il matg verdegia nova jarva* „Romanşa, romanşa e limba noastră (*limbajul* nostru). Şi să trăiască (să *vieze*) graiul nostru (felul nostru de a *vorbi*) atât timp cât pe munţii noştri (pe *culmile* noastre) în (luna) mai înverzeşte iarba nouă" (Wikipedia, s.v. *sursilvan*, imagine online).

Terminologia utilizată la războiul de ţesut include de altminteri un mare număr de cuvinte vechi, moştenite din latină sau păstrate din substrat: *pânză*, *a urzi* (*urzeală*, *urzitoare*), *fire*, *iţe*, *aţă*, *tort*, *rost*, *păpuşi*, *căţel*, *a număra* (*numărătură*), *a alege* (*alesătură*) etc., fără să mai citǎm şi numele de origine latină ale pieselor care alcătuiesc unealta propriu-zisă, enumerate şi ilustrate în CADE, p. 1052.

În mod cert, originea cuvântului *viarbă* se regăseşte în forma de plural latin *verba* „vorbe". Diftongarea lui [e] din *verba* la [e̯a] din *ve̯arbă* a fost foarte probabil un fenomen paralel cu apariţia formei drom. **vərbu*, împreună cu derivatul verbal **vərbi(re)*, cu *e* velarizat sub influenţa consoanei precedente, încă înainte de sfârşitul perioadei românei comune (cf. varianta occitană reg. *varbo* „vorbăria beţivului" sau derivatul reg. *avarver* „ébruiter" [„a duce vorba", „a răspândi o veste" etc.], în Yonne, *ap*. Wartburg, FEW, 14, p. 278).

Păstrarea pluralului latin *verba* sub formele *viarbă*, pl. *vierbe*, respectiv *vearbă* (şi *varbă*), pl. *verbe* constituie un argument în plus pentru dovedirea etimologiei latine a cuvântului *vorbă* (< lat. sg. *verbum*). Diftongul celei dintâi variante de bază, *i̯a* din *viarbă*, reprezintă o dezvoltare a unui *é̯* (deschis) românesc arhaic (< lat. ĕ), în timp ce prezenţa diftongului *e̯a* (redus ulterior la *a* simplu), din *vearbă* (*varbă*), presupune existenţa anterioară a unui *é̯* (închis), de asemenea românesc arhaic, provenit în mod normal, de obicei, din *ē* latin accentuat. Avem prin aceasta o confirmare neîndoielnică a evoluţiei accidentale, timpurii şi specifice numai dialectului dacoromân, a lui *é̯*, încadrat de labialele *v* şi *b*, la *é̯* (închis) românesc arhaic (v. şi I. Iordan, 1920, p. 64). Cu atât mai mult suntem îndreptăţiţi să susţinem că această transformare a avut loc în primul rând în forma de singular **verbu* (> *vorbă*), cu *e* rămas nediftongat în poziţia *u*, ca urmare a înlocuirii lui *é̯* (deschis) cu *é̯* (închis).

Ceea ce deosebeşte cuvântul *viarbă* de toţi ceilalţi termeni moşteniţi ai tehnologiei ţesutului casnic este aceea că înţelesul iniţial al cuvântului s-a pierdut cu totul, lat. pl. *verba* specializându-se de timpuriu exclusiv ca unitate de măsură a numărului de fire folosite la urzit pânza. De aceea, *viarbă* şi *vorbă* formează astăzi o familie de cuvinte complet dezetimologizată. Din acest punct de vedere, forma „împietrită" *viarbă* ne aminteşte de alte câteva relicte morfologice, de exemplu, de vechiul nume, şi el greu de înţeles, al *Râului de Moare* (< lat. pl. *molae*) din Ţara Haţegului, modernizat în prezent şi făcut inteligibil sub forma *Râului de Mori* etc.

Putem presupune că *verbele*/ *vierbele* etc. au reprezentat iniţial termenul generic al firelor care trec printre iţe la războiul de ţesut şi al unităţii de măsură a urzelii. Cu trecerea timpului, *viarba* a rămas doar măsura cea mai mică, de numai trei fire.

Interesant este faptul că *jirébia*, numele destul de răspândit al unităţii de măsură care cuprinde de obicei zece *vierbe*, pare să aibă aceeaşi origine îndepărtată cu cea a cuvântului *viarbă*, prin intermediul variantelor româneşti regionale *jerbă*, *jerb* (pl. *jerbe*), împrumutate de secuii şi maghiarii transilvăneni sub forma *zseréb*. Cuvântul maghiar a fost ulterior reîmprumutat de către români, *jirébia* devenind un multiplu al *jerbelor*/ *vierbelor* etc. (cf. DA, t. II, p. II, f. 1, 1937, p. 29).

În rezumat:

Viarbă/ **vearbă**/ **varbă** este moştenit din lat. pl. ***verba*** „vorbe", devenit singular. Pentru semantism, compară (pl.) *vierbe* cu *graiuri* „firele de la război" (Densusianu, *O.*, I, p. 609);

[LR, LIV, 2005, nr. 5–6, p. 131–148.]

2. CREAŢII LEXICALE ALE BILINGVISMULUI LATIN – DACO-MOESIC ŞI TRACO-ILIR[1]

A B U R

Etimologia cuvântului *abur*, cu variantele *abor*, *abore*, *abure*, rămâne în continuare controversată, dificultăţile întâlnite în încercarea de a o rezolva fiind foarte mari.

Cea mai veche atestare a acestuia se află în *Psaltirea Hurmuzaki*: *aburъ* (115^{r}/23), articulat *aburulъ* (120^{v}/11), cf. *aburu* (nearticulat) în *Codicele Voroneţean* (65^{v}/10), aceasta fiind forma sa cea mai veche şi, probabil, cea mai apropiată de etimon.

Sensurile cuvântului *abur* sunt următoarele (cf. DA, I, 8): 1. vapori de apă etc., lichid trecut în stare gazoasă; exhalaţie, fum; aer încărcat cu vapori (ceaţă rară); tăria vinului, emanaţie, mireasmă, aromă; 2. respiraţie, suflu; 3. suflet al animalelor sau (cf. MDA): 3. suflet. Adriana Ionescu (1985, 33) menţionează şi alte sensuri figurate: „viaţă"; „furtună"[2]; „haos, nelinişte, confuzie". În sursele consultate nu a mai fost înregistrat până acum sensul religios de „duh (dumnezeiesc)" al lui *abur*, atestat în *Psaltirea Hurmuzaki*.

Grigore Brâncuş (VA, 28–30) îl include pe *abur* printre „cuvintele autohtone sigure", prin raportare la alb. *avull*, dialectal (gheg) şi învechit: *abull* (*ap.* Gazulli), cu variantele *avullë* (Bogdani, sec. XVII) şi *avëll* (Meyer, EWA, 21), având sensurile: „abur; dogoarea focului, foc, căldură mare" sau (cf. Topciu–Melonashi, DA-R, 47) „1. abur, vapori de apă; 2. ceaţă rară; 3. val de căldură; dogoare, dogoreală"; etc. 6. (ca adj.) „cald, fierbinte, foarte încălzit"; (fig.) *marr avull* „a lua f o c, a se înfuria, a se aprinde" etc. În acelaşi timp, Gr. Brâncuş respinge categoric ipoteza împrumutului lui *abur* din limba albaneză (< alb. ***a*vull**): «Explicaţia prin albaneză, indiferent de varianta de la care pornim, ridică dificultăţi de ordin fonetic peste care nu se poate trece» (VA, 29). Concluzia autorului este extrem de prudentă: „Nu poate fi tăgăduită însă înrudirea celor două cuvinte şi provenienţa lor, în mod independent, dintr-un izvor comun", reluând aproape identic spusele lui B.P. Hasdeu: «*abur* şi albanezul *avul[l]*... sânt de aceeaşi origine primitivă, însă fără a se fi putut naşte unul din altul» (EMR, I, 101).

„Izvorul comun" a fost raportat la radicalul i.-e. **u̯e-*, **au̯e-* „a sufla, a bate vântul", cf. gr. *ἄυρα* „suflare, boare, curent de aer" etc., ipoteză propusă de Hasdeu (EMR, I, 101), aprobată de I.I. Russu (ER, 246): i.-e. **au̯-o-l-* > tr./il. **avol- *avul-* > r. *abure*[3] [*-v-* > *-b-*!], citată de Gr. Brâncuş şi reluată de Wald–Sluşanschi (ILIE,

[1] Dac, moesic, trac şi ilir sunt în acest context termeni geografici care delimitează arealul bilingvismului latin-autohton.

[2] Mai potrivit şi mai verosimil ar fi fost „**nor** de furtună": «*vânt samănă şi* ***abur*** *va săcera*» (*loc. cit.*).

[3] «Un i.-e. **au̯-o-l-* a dat în zona traco-iliră **avol- avul-*, conservat mai fidel în alb., devenit[?] *abure* în rom., cu *l* > *r* şi păstrarea neconformă a lui *b* intervocalic din *v*.» (I.I. Russu, *loc. cit.*, s.n., P.B.)

114, 118): «daco-moes. **awolo* „suflu fierbinte, dogoare” < i.-e. **əw-* „a sufla”, cf. gr. *ἄνω* „a sufla”, lat. *uentus*», ipoteză care lasă neexplicată presupusa tranziţie fonetică: i.-e. **-u̯-* (intervocalic) > tr.-dac./il. **-b-* > v. alb. dial. şi r. *-b-*, din *abull* şi *abur*.

Desigur, au mai fost avansate şi alte propuneri cu privire la comparaţia în plan indo-european, care ar justifica totuşi prezenţa lui *b* intervocalic, de exemplu aceea după care *abur* şi alb. *avull* ar fi „foarte probabil” amplificări ale rad. i.-e. **ab-* „apă” (Gr. Brâncuş, VA, 29); prin comparaţie cu messap. *atabulus*[4] [*at-abulus* „(*vântul*) care bate] de dincolo de apă [dinspre Marea Adriatică!]” (H. Krahe, 1955, 41, cf. M. E. Schmidt[5], KZ, 57, 1930, 15) sau: i.-e. **ab-* „apă” + suf. daco-moes. *-ules* (A. Ionescu[6], 1985, 35) etimologie greu sustenabilă semantic, care nu rezolvă nici măcar problema menţinerii lui *b* intervocalic. (Pentru ipoteza lui N. Jokl, o explicaţie exclusiv pe terenul limbii albaneze, vezi *infra*, cf. E. Çabej, SE, II, 116 şi comentariile lui Gr. Brâncuş, VA, 29.) Ar mai trebui citat prototipul ipotetic alb.-rom. **agwulo*, cf. mnd. *qualm* „abur, fum”, propus de H. Barić[7], sau ipoteza lui Gustav Meyer: «alb. *avull* < **abros* (comp. cu r. *abur*) < i.-e. **abhros*, cf. v. ind. *abhrás*, avest. *awra-*, n. pers. *abr*, kurd. *(h)avr* „nor”.»[8]

După cum se poate lesne observa, dincolo de nepotrivirile semantice şi fonetice cu cele mai multe dintre radicalele indo-europene propuse pentru comparaţie, dificultatea principală a etimologiei lui *abur* se reduce, în ultimă instanţă, la problema o r i g i n i i şi apoi a p ă s t r ă r i i lui *b* intervocalic autohton în română, respectiv a lui *b* autohton evoluat la *v* intervocalic în albaneză.

În această situaţie, singura şansă pentru găsirea unei soluţii etimologice corecte este să pornim în ipotezele noastre de la legile bine verificate şi validate ale foneticii istorice, căutând în acelaşi timp evoluţiile semantice cele mai plauzibile. În plus, e bine să ne bazăm numai pe ceea ce este sigur: 1. *abur* şi alb. *avull* sunt cuvinte vechi, anterioare împrumuturilor din slavă. 2. Ele provin în ambele limbi dintr-un „izvor” comun, neputând fi împrumuturi din albaneză în română sau din română în albaneză. 3. În ambele limbi, *b* intervocalic nu a dispărut în acest caz, *b* fiind păstrat nealterat în română, doar în albaneză fiind transformat ulterior în *v*.

Dacă gândim astfel, se vor exclude de la sine acele soluţii care admit evoluţiile interne numai într-una dintre cele două limbi. De exemplu, ipoteza lui N. Jokl: cf. alb. *valë* „val, undă, clocot, dogoare”: bază **a-vel-(os)* sau **a-v^{e}l-(os)* „căldură, febră”, la care E. Çabej (SE, II, 117) adaugă comparaţia cu alb. (reg.) *avë*

---

[4] I.I. Russu (*Ilirii*, 53) contestă apartenenţa lui *atabulus* la lexicul iliro-messapic (Cf. Parlangèli, *StMs*. 404–417).

[5] Redăm şi punctul de vedere al lui M. E. Schmidt, *op. cit.*, 15: «aşa cum arată mesap. *At-abulus* „numele unui vânt la Apuli”, **abulo-* aparţine împreună cu arm. *amp* „nor”, gr. *ὄμβρος* „ploaie”, v. ind. *ambu* „apă”, gall. *ambe* „râu” la un i.-e. **abnis*...»

[6] Adriana Ionescu citează inexact din Duridanov (1969, 35): „tr. *aba* „râu”, cf. let. *Abara*, *Abula*.” În discuţia autorului despre *Calabeus*, numele antic, presupus dacic, al unui râu din Dobrogea, secvenţa finală *-abeus* (**abai-*,**abavia*) a fost raportată la numele altor râuri: let. *Abava*, lit. *Abistà*, *Abela*, cf. i.-e. **ab-* „apă, râu”, cf. v. irl. *ab* „râu”, lat. *amnis* (< **abnis*) „id.”.

[7] Un prototip albanez-român **agwulo* < i.-e. **g^{u}(h)-* şi **g(h)u̯-*; **g^{u}l̥l-*, cf. mnd. *qualm* „abur, fum” (Barić, ARS, 107). Vezi şi Pokorny, IEW, 471–472. [Tr.-d. **-gw-* > r. *-b-*, cf. lat. *interro**g**āre*/ **inter**gu**āre* > r. *între**b**a*, lat. *lin**gu**a* > r. *lim**b**ă* ?! (*n.n., P.B.*)]

[8] G. Meyer, *Albanische Studien*, III, 36; vezi şi Pokorny, IEW, 316.

„răsuflare, suflet”, ori ipoteza lui B. Demiraj (AS, 85 şi 72): cf. alb. *aft* „Duft”, „aromă, abur fin, ceaţă”, „Luftzug”, „curent de aer” şi alb. *afsh* „Atem”, „răsuflare, suflu”[9] < **av(ə)*, cf. rad. i.-e. **h*$_2$*eu̯h*$_1$- „wehen, blasen, hauchen”, „a sufla”, cu referire doar la limba albaneză, precum şi ipoteza lui Al. Philippide (*Principii*, 1894, 33), reluată de E. Petrovici (CL, X, 2, 1965, 357): *abur* < *boare* „adierea vântului” < lat. *boreas* „vânt din nord”[10], o evoluţie explicabilă ipotetic numai pe teren românesc.

Prin urmare, ţinând seama de înrudirea certă dintre r. *abur* şi alb. *avull*, suntem datori să clarificăm mai întâi originea cuvântului albanez, în contextul evoluţiilor fonetice istorice ale limbii albaneze.

Cea mai recentă contribuţie în această direcţie este dată de Vl. Orel (AED, 12), care reconstruieşte o formă PAlb. **abula*, continuând un mai vechi **n̥̆bh(u)lo-*[11], ce ar aparţine bazei i.-e. **nebh-* „umed, apă, ceaţă, nor”. Astfel, *abur* şi alb. *avull* ar fi înrudite în plan indo-european cu lat. *nebula*[12] (> r. *negură*), cf. Pokorny, IEW, 315.

Vl. Orel explică în continuare modul cum s-a păstrat, pare-se d o a r în acest caz, *v* intervocalic albanez: „în privinţa lui *-v-*, acesta este reflexul procesului nefinalizat de spirantizare şi de dispariţie a ocluzivelor sonore intervocalice; aşteptata schimbare a lui *-v-* în zero nu a avut loc deoarece acesta preceda o vocală rotunjită posterioară”.[13]

Mai demult, E. Çabej arăta că: „încă din perioada preistorică şi din perioada antică a albanezei, ocluzivele sonore *b, d, g* au dispărut când se aflau în poziţie intervocalică. [...] Fenomenul a cuprins elementele autohtone şi împrumuturile greceşti vechi şi latine ale albanezei.” (E. Çabej, *Introducere în istoria limbii albaneze*, 1997, p. 169.) În exemplificările oferite de autor cu privire la *b* intervocalic nu apar însă decât alb. *kalë* „cal” < lat. *caballus* şi *djall* „demon” < *diabolus* (vezi şi altele la Brâncuş, VA, 29), fără niciun exemplu de dispariţie a lui *b* intervocalic autohton. Nici păstrarea lui *b* probabil protoalbanez, în *rrebe, rribë, shkabë*, ori latin, în *rrobull* „varietate de pin” < *robur* „gorun, lemn tare (de stejar etc.)” sau **robullus* (cf. REW[3], 7353), nu este explicată. După regula generală dată de E. Çabej, acestea ar trebui să fie nişte împrumuturi târzii din latină, cum ar fi *pëganë/ pëgërë* < *paganus*, ori cuvinte de origine slavă etc. Înlocuirea lui *b* intervocalic, singur sau în grup consonantic, cu *v*, în câteva împrumuturi vechi din

---

[9] Cf. alb. *afsh* „val de căldură, aburii pământului; boare; val de frig; duh, suflare, răsuflare caldă, aburi care ies din gură; duhoare, mireasmă”, *aft* „rafală de vânt”, *avër* „zăpuşeală, arşiţă, valuri de căldură, dar şi sloiuri de gheaţă”, vezi şi *avdos* „sloi de gheaţă” (Topciu–Melonashi, cf. Orel, AED, 12).

[10] Vezi şi DA, I, 586; Ciorănescu, DER, 942.

[11] Un prototip asemănător fusese dat şi de E. Hamp (RRL, 1975, 500): «Alb. *avull* and Skt. *abhrá* go back to IE **Nbhlo-*» [*N* = nazală sonantă de tipul *m̥,n̥*], ipoteză criticată şi respinsă de Vl. Orel (*l. cit.*).

[12] La legătura directă dintre alb. *avull* şi lat. *nebula* se gândise V. Pisani (REIE, 1947, 17): lat. vg. **nebla* „negură, ceaţă, vapori” (cf. it. *nebbia* etc.) > alb. **njablë* (cf. alb. *shalë* „şa” < lat. *sella* „id.”). Prin separarea lui *një* (num. alb. „un, o”) ar fi rămas doar **ablë*, de unde, cu o vocală anaptistică: *abull* > r. *abur* şi alb. *avull*. Pentru genul masculin, cf. it. *nuvola* şi *nuvolo* „nor”.

[13] «As to *-v-*, it reflects the unfinished process of spirantization and loss of intervocalic voiced stops; the expected change of *-v-* to zero did not occur as it preceeded a back rounded vowel» (Orel, AED, 12).

latină nu este nici măcar amintită de autorul acestei de altminteri foarte valoroase introduceri în fonetica istorică a limbii albaneze.

Pe de altă parte, fără să observe acest lucru, pe parcursul dicţionarului său, *Albanian Etymological Dictionary* (1998), Vl. Orel contrazice atât legea fonetică enunţată de E. Çabej, cât şi propria sa teorie, atribuind etimologii autohtone unor cuvinte care îl păstrează pe *b* intervocalic, anume *rrebe* „toană, capriciu” şi *rrebull* „bălţat” < PAlb. **raiba* (id., 379), *rribë* „furtună, vânt, cascadă, torent” < PAlb. **wribā* (id., 386) etc. De asemenea, apar alte situaţii cu *-b-* arhaic, prin comparaţie cu un *-p-* latin sau un *-b-* vechi slav, în *gabonje* şi *shkabë* < PAlb. **gaba/ *kaba* „vultur” (id., 107, 415) etc. Văzând acestea, putem să ne întrebăm de ce *-b-* din PAlb. **abula*, considerat autohton, nu putea să se fi păstrat totuşi neschimbat, similar cazurilor citate.

Parcurgând corpusul de etimologii din dicţionarul lui Vl. Orel, confruntat şi cu repertoriul împrumuturilor latine din albaneză (Cătălina Vătăşescu, 1997), am constatat un fapt care nu a mai fost relevat până acum: cu excepţia presupusului cuvânt autohton alb. *avull*, evoluţia *-b-* > *-v-* este specifică numai unora dintre elementele latine vechi ale limbii albaneze, precum *javë* „săptămână” < *hebdomas*[14] (Orel, AED, 158); *vgje* „pin mediteranean (negru, ~ de Alep etc.)”, cu variantele mai apropiate de etimon *vgjenjë* „idem” şi ***vjenjë*** „cedru”, cf. *venjë* „un fel de tisă, ienupăr de Fenicia” (Çabej, SE, I, 172) < *abiēgnum*[15] „de brad” (Orel, AED, 506); *rrevë* „sorţ, (tragere la) sorţi” < *rebus*, dat.-abl. pl. al lui *res* „lucru, circumstanţă”, cu *-b-* lat. intervocalic > *-v-* (Orel, AED, 381), spre deosebire de *rrebe* (v. supra), cu *-b-* protoalbanez.

Nu am întâlnit alte cuvinte albaneze cu *v* intervocalic provenit nici dintr-un *b* autohton şi nici dintr-un *b* slav ori de altă origine. Alb. *rrojbë* „carthamus” pare să fie împrumutat din r. *roibă* (cf. Orel, AED, 389) sau mai curând din lat. **robia* = *rubia* (Vătăşescu, 1997, 185, cu bibliografie), iar în alb. *zgjebe* < lat. *scabiēs* „râie” (cf. *zgaibă*), prezenţa *iotului* a permis, la fel ca în română, păstrarea nealterată a lui *b* latin, deoarece acesta a încetat să mai fie intervocalic[16].

În consecinţă, ajungem la concluzia conform căreia alb. *abull* (formă dialectală ghegă învechită, practic dispărută), *avull* (cu varianta *avëll*) ar putea să fie un vechi împrumut d i n l a t i n ă.

Revenind acum la limba română, variantele regionale, învechite sau rare ale lui ***abur****: abor, abore, abure* se încadrează perfect în tipologia variantelor unor cuvinte m o ş t e n i t e care au dobândit o structură fonetică asemănătoare[17]: *fagur, fagor,* ***fagure*** (< lat. **favulus*); ***faur****, fauor* (< lat. *faber, -brum*); ***grangur****, grangor, grangure* (< lat. *galgulus*); ***graur****, graure* (< lat. *graulus*); ***laur****, laor,*

[14] Cătălina Vătăşescu (1997, 130) consideră acestă etimologie ca fiind „îndoielnică”, probabil din cauza formei dalmate *yedma* sau a celei retoromane (obw.) *yamna* (REW[3], 4090), unde *b* din lat. *hebd(o)mas* „săptămână” a dispărut în mod normal. Reducerea grupului *-bd(m)-* din *hebd(om)as* la *-b-* (> *-v-*) din alb. *javë* rămâne totuşi unica ipoteză posibilă, câtă vreme nu găsim o altă soluţie etimologică.

[15] Etimologie citată şi de Cătălina Vătăşescu (1997, 159), însă precedată de „?”.

[16] Cf. Florica Dimitrescu, 1967, 88; etc.

[17] Vezi MDA, cf. CDDE; S. Puşcariu, DR, V, 762 şi Gr. Brâncuş, SILR, I, 159.

laore, laure (< lat. *laurus*)*; martur, **martor**, martore, marture* (< lat. *martur, -em = martyr*); ***mascur**, mascor, mascru, mascure* (< lat. *masculus*); ***taur**, taor, taore, taure* (< lat. *taurus*); ***vultur**, vultor, vulture* (< lat. *vultur, -em*) etc., având în comun faptul că toate sunt substantive masculine, iar, cu excepţia lui *fagure*, toate primesc în mod normal articolul hotărât *-(u)l*, iar numai accidental, analogic, art. *-(e)le*. Această tipologie este sensibil diferită în cazul masculinelor care provin cu maximă probabilitate din substrat, de obicei terminate în *-**ur**e* (< dac.-moes. **-ules*, cf. Adriana Ionescu, 1980, 501), cu art. hot. *-le*, de exemplu: ***brusture***[18], *brustur, bruscan, bruscălan, brustan, brostan* (cf. alb. *brushtull* „iederă"); ***sâmbure**, sâmbur, simbure, sumbur* (cf. alb. *sumbull, thumbull* „bumb, gămălie, nod")*; **viezure**, viezur, viezură, viezune, viezună, vierzure, viezire, viezine* (cf. alb. *vjedhullë, vjedull* „idem"). De remarcat faptul că *brushtull, sumbull, thumbull, vjedull* etc. sunt substantive feminine în limba albaneză standard, iar *avull*, substantiv masculin.

Originea latină pentru alb. *avull* şi statutul de cuvânt moştenit pentru *abur* pot fi însă demonstrate cu o singură condiţie: etimonul sau etimoanele latine să explice satisfăcător şi congruent evoluţiile fonetice şi semantice din ambele limbi.

De aceea, acceptând postulatul că *abur* este un cuvânt vechi în limbă, existent şi în aromână, în ipoteza că ar fi moştenit din latină, ţinând cont şi de variante, forma acestuia, în latina dunăreană, putea să fi fost: ***a(b)bŏr, -em**, cf. lat. *arbŏrem* > rom. *arbure* sau ***a(b)bŭr, -ŏrem**, cf. lat. *rōbŭr* „lemn tare (de stejar etc.)" > alb. *rrobull* „varietate de pin", ori ***a(b)bŭlus**, cf. lat. *mascŭlus* > *mascur* şi alb. *mashkull* „mascul" sau ***a(b)bŭle-**, cf. lat. dun. ***vedzule-** şi alb. *vjedhull(ë) / vjedull* (fem.) „viezure" < PAlb. **wedza* (Orel, AED, 510).

Împotriva variantelor **a(b)bŏrem*, **a(b)bŭrem*, **a(b)bŭle-* se ridică observaţia lui B.P. Hasdeu (EMR, I, 96): „articulat însă, poporul zice numai *aborul* sau *aburul*, niciodată *aborele* sau *aburele*[19]." De aceea, forma arhaică primară a lui *abur* trebuie să fi fost ****a(b)bŭlus***, căreia îi corespunde perfect, din punct de vedere fonetic, varianta albaneză dialectală mai veche (ghegă) *abull*.

I.-A. Candrea (*Le consonantisme*, 63) era de părere că tratamentul grupului latin **-bb-** în română a urmat regula generală: pierzându-şi primul element, ar fi trebuit să se reducă la *b* (simplu) şi după aceea să dispară cu totul în poziţie intervocalică. Excepţiile cu *b* păstrat: verbul *abat* «doit être considéré comme un dérivé roumain de *bat*» şi nu ca moştenit din lat **abbattere*, iar la originea verbului *a abura* n-ar sta lat. **abburare*, «mais un primitif inconnu auquel se rattache aussi l'alb. *avul[l]*».

Etimonul necunoscut invocat de Candrea nu putea să fie autohton, deoarece cuvintele autohtone intrate în latina populară dunăreană au evoluat din punct de

---

[18] G. Giuglea (1944, 112) era de părere că *brustur(e)* ar fi un singular refăcut din pl. *brusturi*, dintr-un primitiv **burst*, comparat din cauza florilor ţepoase cu v. isl. *burst*, ags. *byrst*, ahd. *burst* „Borste" etc., toate având sensul de „ghimpe, ţep, păr ţepos (de perie)". Pentru alb. *brushtull*, vezi Orel, AED, 38.

[19] Vezi şi varianta rară, articulată *áburea* (DA), care s-ar putea explica prin preferinţa autorului (ardelean) al *Povăţuirii pentru economia de câmp* (1806) pentru analogia cu fem. *mazărea*, în locul celei cu masc. *viezurele*, care necesită o silabă în plus. Este însă prea puţin probabil ca varianta *abure* să fi fost vreodată articulată fem. pl. **aburile*, în loc de *aburii* !

vedere fonetic în mod asemănător cuvintelor moştenite din latină, deci, în conformitate cu teoria citată, fie că era autohton, fie că era latin, *b* din *abur* nu s-ar fi putut păstra[20]. Dacă r. *abur* ar fi fost un împrumut din protoalbaneză, aşa cum credeau I.-A. Candrea şi, mai recent, Vl. Orel printre alţii, pentru justificarea păstrării lui *b*, acest pretins împrumut vechi albanez ar fi trebuit să intre în limbă concomitent cu împrumuturile slave de tipul *babă*, *pagubă*, *slobod* etc., ceea ce iarăşi nu se poate accepta, de această dată din punct de vedere cronologic, întrucât vecinătatea dintre strămoşii românilor şi cei ai albanezilor a fost întreruptă tocmai prin venirea slavilor[21].

Cea mai plauzibilă soluţie ar fi să considerăm că grupul *bb* latin s-a conservat ca un ***-b-*** forte, moştenit ca atare din latina dunăreană, atât în *a abate* (lat. < *abbattere* – DEX, MDA, DEXI), în *gheb* (lat. < **glibbus* < **gibbŭlus* < *gibbus* – cf. Puşcariu, LR, II, p. 94), cât şi în *abur*, respectiv *a abura*.

Lucrurile s-ar simplifica şi mai mult dacă am accepta, *mutatis mutandis*, părerea lui Vl. Orel din citatul de mai sus, o e x c e p ţ i e a legii în sensul că trecerea lui ***b*** l a t i n intervocalic la ***-u̯-*** a fost i n h i b a t ă atunci când ***b*** era geminat (***-bb-***), ori atunci când ***b*** era precedat de un ***o***, cu condiţia strictă să fi fost urmat n u m a i de ***ŭ*** (scurt), cf alb. *rróbull* < lat. *robŭr*. În aceste contexte, păstrarea lui *b* intervocalic n-ar mai constitui o anomalie, nici în română şi nici în albaneză, iar alte câteva etimologii româneşti nesigure ar fi şi ele lămurite definitiv, fără probleme, de exemplu *a aburca*, cf. *a urca*[22] şi (reg.) *scrob*$^{(3)}$ „groapă cu apă”, din lat. pop. **scrŏbŭs* (cl. *scrobs* şi *scrobis* „groapă”).

Oricum, este cert că secvenţa lat. *-abu-* a suferit tratamente diferite în română: **habunt*[23] > *au* şi *stabu̯lum* > *staur; sabūcus* > *soc* (cf. ar. *saúgu, săuc,*

---

[20] Vezi şi opinia contrară (V. Frăţilă, în LR, 1972, 3, 250), improbabilă, conform căreia *Ibru*, numele unui pârâu de pe teritoriul satului Stroieşti, din nordul judeţului Gorj, ar proveni din substratul autohton, *b* fiind păstrat la fel ca şi în *abur*. În *Dicţionarul topografic şi statistic al României* de D. Frunzescu (1872) şi în *Marele Dicţionar Geografic al României* (IV, 1901) acest pârâu nu este înregistrat. În schimb apar *Ibra* şi *Imbra*, numele unor ostroave ale Dunării din dreptul satului Potelu, respectiv, mai sus de Celei, în fostul jud. Romanaţi, *Ibrianul* – două sate în jud. Dâmboviţa, *Ibrişorul* – deal în jud. Tulcea, com. Slava Rusă, *Valea Imbrului* – vale în jud. Galaţi, com. Pechea.

[21] Remarcabilă este, în acest sens, opinia lui G. Giuglea (1944, 22): Originea lor [dr. *abur* şi alb. *avull*] este necunoscută, ea ar putea să fie latină, greacă sau preromanică, dar păstrarea sunetului [*b*] în forma românească presupune un *-bv- -bb-*, aşadar o dezvoltare proprie numai limbii noastre. De aceea, centrul de iradiere, de răspândire al acestora, trebuie căutat în altă parte decât în domeniul albanez.

[22] În privinţa verbului *a aburca*, etimologia dată de S. Puşcariu (acceptată în DA, CADE şi REW^3, 606), **arboricāre*, este neverosimilă din punct de vedere semantic şi prea complicată din punct de vedere fonetic. În schimb, înrudirea verbelor *a aburca* şi *a urca* este evidentă, aceasta rămânând singura soluţie etimologică care ar merita să fie luată în seamă: r. *a (se) aburca*, din lat. *ab-* **(b)ŭrīcāre* (= **ŏrīcāre*, cl. *orīrī*). Apariţia lui *b-* protetic în verbul lat. pop. **ŭrīcāre* (*a urca*) > **bŭrīcāre* (*a burica*), şi apoi a prefixului *ab-* + **bŭr(ĭ)cāre* (*a aburca*), ar putea fi explicată prin modelul lat. *ūrere, **b**ustum; **b**ustum; (am**b**ustum) am**b**ūrere* > pop. **ab**urāre* (cf. Ciorănescu, DER, 29; REW^3, 15 etc.).

[23] În latina dunăreană **habunt* devenise deja **haunt* (cf. W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, II, p. 300), spre deosebire de *habetis* sau *habere* care au evoluat mai ales atunci când era urmat de un *e* accentuat spre **(h)aveti(s)*, **(h)avere*, cu *v* intervocalic analogic, în toate limbile romanice, cu excepţia unor variante aromâne sudice şi a dialectului sard logudorez (cf. I.-A. Candrea, *Le consonantisme*, 5; M. Sala, *Contributions*, 149, 159–160, 208; REW^3, 3958).

soc, sug, suug); *habuī > avui* şi **habutum > avut; ab-*(b)ŭrĭcō > abúrc*, faţă de **bŭrĭcō > búrec* (v. şi Hasdeu, EMR, I, *Addenda*); (lat. < gr.) *carabus > cărăb(úş)*. Păstrarea lui *-b-* în *abur* şi *cărăbuş*, în contextele fonetice amintite, a fost consolidată şi de necesitatea evitării omonimiei supărătoare cu *aur*, respectiv cu *cărăuş*.

În această ecuaţie cu un număr mare al necunoscutelor, unele dintre ipotezele anterioare citate de I.I. Russu (ER, 245), precum lat. *vapor* (Maior, LB, 2; Diez, EWR, 359; Miklosich, AlbF, II, 69; LaurM, DLR, I, 16; Cihac, DEDR, I, 1; Meyer, EWAlb, 21), **vapulus, vapor* (Pascu, SR, 77 etc.) sau **ā-volo, -āre* [!] (Pericle Papahagi) sunt în mod cert neconvingătoare, fie din motive fonetice, fie din motive semantice, fie din amândouă în acelaşi timp. Totuşi, soluţiile lui O. Densusianu: postverbal din **ab-burō, -īre* (*ad* + *burere*, refăcut din *bustum*) „a arde", sau **abbulīre > a aburi* („Romania", XXV, 130–131, cf. Puşcariu, EW, 5), şi Al. Ciorănescu: *albŭlus* „pată albă" [sic] (CDER, 28), cf. it. *avolo* (REW[3], 328) pot să rămână în discuţie, întrucât fiecare dintre ele conţine câte un sâmbure de adevăr, pentru o derivare pornind de la un verb latin pronunţându-se ferm şi Marius Sala (IER, 162).

Critica lui Al. Ciorănescu făcută ipotezei lui O. Densusianu: „ideea de vapori nu se potriveşte cu cea de combustie" este excesivă şi injustă, întrucât *aburii* sunt vaporii degajaţi prin fierbere, iar relaţia combustie – căldură (fierbere) – abur nu poate fi exclusă, din principiu, ca posibilă evoluţie semantică (v. *infra*). Nici ideea că *abur* ar putea fi un deverbativ de la *a abura* sau *a aburi* nu este atât de absurdă din punct de vedere formal, dacă avem în vedere că *zăpadă* este dat de dicţionarele recente ca postverbal de la *a zăpădi* sau (înv.) *turbur* „tulburare, agitaţie" apare în aceleaşi dicţionare ca postverbal de la (înv.) *a turbura* < lat. **turbulare* etc.

Propunerea lui Al. Ciorănescu: adj. lat. ***albŭlus*** „alburiu, albicios, alb", substantivat, cu înţelesul transferat asupra unui suport material: „ceva alburiu, albicios" este suficient de adecvată, ţinând seama de faptul că aburii din apa clocotită, norişorul de aburi din respiraţie şi ceaţa mai rară au într-adevăr acea culoare alburie care a determinat, în nordul Europei, apropierea de sens primitivă dintre *răsuflare* şi *abur*. Adj. lat. *albŭlus, -a* are ca urmaşi romanici, de exemplu, adj. it. *(acque) álbule* „(ape) albicioase", dar mai ales substantive: it. *álbula* „cataractă la câini", care l-a înlocuit pe lat. *albūgō* „albeaţă la ochi"; (aret.) *acquálbura* „apă care ţâşneşte din izvor" etc., dar şi formele disimilate: it. ***avolo*** şi *avola*, fr. *ablette*, un peşte alb numit *albişoară, ablişoară* sau *obleţ*, etc. (REW[3], 328 şi LEI, I, 1508–1511). Este interesant faptul că în familia lui *albus* singurul caz de disimilare totală a sunetului *l* din grupul *lb* a avut loc tocmai în adjectivul substantivat *albŭlus, albŭla*, devenit fie **ab(u)la > *a b l a* > fr. *able(tte)* şi r. **ablă > abl-işoară* (cf. Puşcariu, DR, III, 826), cu primul *u* sincopat, fie ****a b ŭ l u s*** (vezi REW[3], 328. 2.), cu acelaşi *u* n e s i n c o p a t, atunci când numele culorii alburii a fost transferat posesorului culorii respective. Şi mai interesant este detaliul că ambele evoluţii fonetice au avut loc şi în română (dacă la feminin nu este vorba totuşi de o simplă metateză: *al<u>bi</u>şoară* > *ab<u>li</u>şoară*). Disimilarea a avut loc în ciuda faptului că grupul *-lb-* este păstrat în toate celelalte cazuri, cu excepţia lui *searbăd* „palid" < **exalbidus*, fiind întărit şi de evoluţia lat. *-lv-* > *-lb-* (v. *albie*, cf. lat. *alveus, volbură* < lat. **volvula* etc.).

Problema cea mai dificilă din punct de vedere semantic şi fonetic este aceea a neîncrederii generale într-un lat. pop. ***a(l)bŭlus***, cu sensul iniţial de „(abur) alburiu”, despre care se crede că nu ar fi putut exista, chiar dacă grupul lat. *-lb-* ar fi fost redus la *-(b)b-*, trecând prin etapa intermediară *-u̯b-*. Pentru a confirma disimilarea grupului lat. *-lb-* şi păstrarea lui *b* intervocalic, dar mai ales pentru a face mai probabilă evoluţia semantică de la ceva „alburiu” la „aburul” provenit din fierbere este necesară ipoteza contaminării lui ***albŭlus*** **/** ****aubŭlus***[24] „*norişorul *alburiu* provenit din respiraţie, vizibil în aerul rece” cu deverbativul ****abbŭllus***[25] „*aburul fierbinte ieşit din apa clocotită” < lat. pop. ****ab-bullāre*** (despre apa fiartă care dă în clocot) „a scoate aburi fierbinţi” < lat. *bullāre/ bullīre* „a clocoti, a fierbe în clocot” (cf. alb. *avulloj* (5) „a scoate aburi”). Prin influenţa verbului *bullāre* (cu prefixul **ab-*), se pot explica, în plus, sensurile „val de căldură; dogoare, dogoreală” ale alb. *avull* şi, parţial, sensul popular de „a dogori” al verbului r. *a aburi*.

Obţinută prin simplificarea grupului *-lb-* din *albulus* şi a lui *-ll-* din **abbullus*, din cele două cuvinte intrate în coliziune, forma arhetipală ****á(b)bulus*** ar fi dobândit astfel sensul general păstrat până în prezent, cel de vapori de apă, albicioşi, calzi sau. Practic, lat. *albulus* l-ar fi „absorbit” pe **abbullus*, din contopirea lor rezultând evoluţia fonetică: *-lb- (-u̯b-) + -bb- > -bb-* şi schimbarea desinenţei *'-ullus* > suf. *'-ulus*[26], cu păstrarea accentului tonic pe *a* iniţial.

Ipoteza astfel formulată poate părea nejustificată din cauza faptului că verbul reconstruit ****ab-bullāre*** nu s-a păstrat nemodificat nicăieri în limbile şi dialectele romanice, motiv pentru care nici nu putea fi înregistrat în REW[3], chiar dacă W. Meyer-Lübke ar fi avut în vedere o asemenea formă romanică.

Realitatea existenţei variantelor prefixate din latina populară **ab-bullāre* / **ab-bullīre* „a fierbe în clocote scoţând aburi”, care au preluat şi înţelesul verbului *ēbullīre* „a da pe dinafară (despre apa care fierbe)” sau pe cel al verbului *bullāre* „a clocoti” este c o n f i r m a t ă, totuşi, de sensurile divergente ale lat. pop. ****abburāre*** „a arde, a pârli, a pârjoli” (cf. lat. cl. *ambūrĕre* „a arde jur împrejur, a arde pe jumătate, a pârli”), deoarece în REW[3], nr. 15, s.v. **abburāre*, apar unele forme romanice care au o altă semnificaţie decât „verbrennen”, anume it. dial. (Subiaco, Romagna) ***abburare*** „a da pe dinafară” (despre apa care fierbe în clocot într-o oală cu capac) sau wallon. (Liège/ Lüttich) [scris fonetic:] *a b u r* „a clocoti” (REW[3], 1389) [***aboûre*** „jaillir à gros bouillons, déborder”, VLW, 63; Haust, DL, 5].

Relaţia semantică dintre combustie şi fierberea apei în clocote a condus astfel la contaminarea latină târzie dintre lat. *ēbullīre*, lat. pop. **ab-bullāre* / **ab-bullīre* şi **abburare*, având ca reflexe romanice occidentale: sp. *aburar* „a arde (complet)”, galiz. *aburar* „a pârjoli”; v. prov. *abrá* „a aprinde, a aţâţa, a arde

---

[24] Vezi şi r. reg. ***aubu*** = *alb(u)* – Marius Sala, *Contributions*, 31.

[25] Citām câteva exemple de substantive postverbale latine, pentru comparaţie (cf. Ernout–Meillet): *ambulō* „umblu” – *fūn-ambulus* „dansator pe funie”, *coquō* „gătesc” – *coquus* „bucătar”, *currō* „alerg” – *currus* „car”, *dō* „dau” – *dōs* „zestre”, *genō* „nasc” – *genus* „obârşie, neam”, *mergō* „scufund, plonjez” – *mergus* „cufundar”, *prōmō* „scot ceva din ceva” – *prōmus* „(sclavul care scoate vinul din amfore/ sulurile din bibliotecă:) chelar, custode”, *sonō* „sun” – *sonus* „sunet”, *titillō* „gâdil” – *titillus* „gâdilare”, *vellō* „smulg, tund” – *vellus* „lână tunsă, smoc”, *volō* „(eu) zbor” – **volus* „zbor” etc.

[26] Vezi şi lat. pop. **termulus* (> r. *ţărm(ur)*), înlocuind lat. cl. *terminus* (DLR, s.v.) etc.

(rufele, cu fierul de călcat)"; wallon. (Lüttich/ Liège) ***abur*** [***aboûre***] (cf. lat. *ēbullīre*) „a clocoti, a da pe dinafară (despre apa care fierbe)"; fr.-prov. (Lyon) *abüró* „a resimţi o durere"; it. dial. *abburare* „a se pârli la soare" (toscan. „a pârli, a rumeni, a arde rufele"; cors. „a se pârli la foc, a se arde la soare"); it. dial. (Subiaco, Romagna) ***abburare*** (cf. lat. *ēbullīre*) „a da pe dinafară (despre apa care fierbe)"; gigl. *abburá* „a se înroşi, a se învăpăia"; nap. *abburrá* „a lăsa pete ruginii, pe rufe, la călcat"; friul. ***zborá*** „a face aburi" < lat. pop. **exburāre* (< *exūrĕre* + **abburāre* + **abbullāre*) şi nu din *boreas* – REW[3], 1219.

Din punct de vedere semantic, putem observa că albaneza păstrează mai bine decât româna sensurile de bază ale verbului latin popular **abburare* „a arde, a pârli, a pârjoli", dacă avem în vedere înţelesurile exclusiv albaneze ale substantivului *avull*: „dogoare, dogoreală"; „opărire, boală a unor arbori manifestată prin veştejirea frunzelor şi putrezirea rădăcinilor (atunci când după o ploaie urmează o căldură excesivă)"; cf. *marr një avull pranë sobës* „mă încălzesc (puţin) la sobă"; *më hipën një avull* „mă ia cu cald"; *flet me avull* „vorbeşte cu înflăcărare"; apoi ale adjectivului *avull* „fierbinte, foarte încălzit" şi ale verbului *avulloj*, refl. *avullohem*: (reg.) „a desţeleni prin ardere", „a se încălzi/dezmorţi (puţin) la foc", cf. *më avullon koka* (lit.) „îmi arde/ clocoteşte capul" = „nu ştiu unde îmi este capul (de atâtea grji/ necazuri)", cf. Topciu–Melonashi, DA-R; *iu avullua gjaku* „îi fierbe [clocoteşte!] sângele (de mare supărare, de ură [de mânie])", *ap.* Brâncuş, *Concordanţe*, 155; etc.

Cu toate acestea, în forma sa actuală, verbul alb. ***avulloj*** are înfăţişarea unui derivat pe teren albanez din *avull* (< lat. **a(b)bulus*), deoarece lat. **ab-bullāre* ar fi avut mai probabil, prin derivare directă, reflexul alb. **abuloj/* **avuloj*, iar lat. **abburāre*, alb. **aburoj/* **avurroj*, forme inexistente. Pentru a explica apariţia sensurilor secundare pe care le-am citat, ale verbului alb. *avulloj*, *avullohem*, singura soluţie ar fi să admitem că a avut loc, cu vădită necesitate, o contaminare semantică iniţială între prototipul latin **a(b)bulare* „a scoate aburi" şi cele două forme protoromanice, **abbullāre* şi **abburāre*, care numai ele aveau sensurile de „a clocoti", respectiv de „a arde, a pârjoli".

Tot astfel pot fi explicate sensurile secundare ale verbului r. *(a) abura*[27] (ind. pr. 3 sg. şi: *abură*) care, pe lângă „a scoate aburi, a exala, a adia (despre vânt), mai înseamnă şi a (se) îmbujora, a (se) rumeni (la foc, în cuptor, despre friptură)" sau sensul

[27] Dacă în dacoromână verbul *a abura* are şi înţelesul de „a adia (despre vânt)", explicabil prin sensul de „suflare" al lui *abur*, trebuie să semnalăm faptul că originile altor sensuri locale ale lui *a abura*, de exemplu *a dormi aburat*[2] „a dormi buştean" (*Glosar dialectal. Oltenia*, 1967, p. 1) sau, în aromână, *aburedzŭ, aburare*: 2. „a şopti" şi 3. a(-şi) aminti" (Papahagi, DDA, 100) au rămas deocamdată insuficient explicate.

În legătură cu verbul *a abura*, prezenţa radicalului *-bur-* ar putea să fie relevantă pentru alte câteva verbe moştenite, evidenţiindu-se astfel similitudinile şi posibilele relaţii etimologice dintre *a* ***abura***, *a bol****bura*** şi *a vol****bura***. Verbul *a bolbura* (cu var. *bolbora, bolborăi, bulbura*) „a bolborosi" şi „a se agita, a face zgomot" este în mod cert o formaţie expresivă moştenită, probabil din lat. pop. **volbulāre*/ **bolbulāre*/ **bolbolāre*, şi acestea din lat. (*)***volvola*** / ****volvula*** „*vârtej, *agitaţie", sub influenţa semantică a lat. ***bullāre*** „a clocoti, a bolborosi". Alternanţa *bo-/bu- ~ vo-* poate fi comparată cu lat. *bulbus*/ *volvus* „bulb" (< gr.). (Vezi şi CDDE, 785; REW, 1386, 1388; Vătăşescu, 1999, p. 175 etc.)

secundar al verbului *(a) aburi:* „a sufla" şi „a dogori" în acelaşi timp, cf. Hasdeu, EMR, I, 105: *Ş-un vânt cald ce-o aburit / Florile le-au oborit* (Pompiliu, Sibiu); *Dincotro [vântul] abureşte / Tot mă arde, mă pârleşte...* (com. Gârcina, Neamţ).

O problemă nerezolvată până acum este aceea a identificării originii celui de al doilea sens românesc al lui *abur*, cel de suflare, suflu, răsuflare sau suflet, asupra căruia B.P. Hasdeu insista în mod special, cu deplină justificare, în EMR, I, 96–102.

Limba populară abundă în exemple de utilizare a acestui al doilea sens, care aparţine şi verbelor *a abura* şi *a aburi* (după Hasdeu, EMR, I, 97 şi urm.): *Fugi deochi fierbinte, / Că te-ajung* ***aborii*** *de părinte* (descântec din Orlat, Sibiu) [*abori* = suflare (peste cap) împotriva deochiului]; *acela n-are suflet ca oamenii, ci numai* ***abor*** *ca câinii* (com. Cugieru, Transilvania); ***aburul*** *dobitocului, muritor şi nemică întorcător* (Cantemir, *Divanul lumii* A.I.R. II, 128); *Îndată pornirăm / Şi venirăm / pe faţa pământului, / Pe* ***aburii*** *vântului* (com. Doamna, j. Neamţ). Cf. ***aburel*** [suflare, adiere] *de vânt*; cf. ***abureală*** „vânt de miazăzi sau *borilă*" (com. Găiceana, Tecuci).

Sensul de „răsuflare, suflet sau duh" este şi el prezent la Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, 1673, Ps. **134. 17** (*ap*. Hasdeu, EMR, I, 97): *Urechi au şi nu pot s-audză, / Nice* ***a b u r i*** *nu le iaste-n budză*, comparat de Hasdeu cu Silvestru, 1651: *nici iaste* ***răsuflare*** *în rostul lor*; cu Coresi, 1577: *nece iaste* ***suflet*** *în rostulŭ lorŭ*; cu Arsenie de la Bisericani (ms., cca 1650): *nice iaste* ***suflare*** *întru gurile lor*; la care mai adăugăm noi *Psaltirea Hurmuzaki* (115[r]/23): *nece amu e* ***a b u r ŭ*** *în rrostu‹l› lor*; *Psalt. Sch.* (221[r], 134.17): *nece iaste* ***duhu*** *în rostul lor*; *Biblia*, 1975: *Că nu este* ***duh*** *în gura lor*; Cornilescu, 1931: *nici nu este vreo* ***răsuflare*** *în gura lor* şi *Psalmii*, 1993: *şi nu este* ***suflare*** *în gura lor* (slav.: **нивѡ є́сть дх҃а оу҃стахъ нихъ**; lat.: *neque enim est spiritus in ore ipsorum*).

În textul încă insuficient valorificat al *Psaltirii Hurmuzaki* (v. ed. 2005), *abur* este de cele mai multe ori sinonim cu *duh*, care nu înseamnă doar „suflare" sau „suflet" ci şi „duhul dumnezeiesc (Sfântul Duh)" în sens teologic creştin, aşa cum apare el în *Psalmi*. Fiind un aspect prea puţin relevat până acum, considerăm că este necesară prezentarea tuturor contextelor în care *abur* este folosit cu sensul predominant din PH, cel de *duh*, traducând slav. **дх҃ъ, дъхновє́ніе** (**дх҃а**), **дх҃ъ вѹ҃ренъ**, lat. *spiritus, spiritus procellarum.*

Ps. **118. 131.** – slv. **и҆ въвлѣкохъ дх҃ъ**, lat. *& attraxi spiritum*: PH, 107[v]/24 – *şi traşu* ***abur***... PS, 207[r] (263. 5-6) şi C, 1577, 243[r] (521) – *şi traş* ***duhŭ***... Dosoftei, Ps. v. – *şi-am tras* ***suflet***... Biblia, 1914 – *şi am tras* ***duh***... Biblia, 1975 – *şi am* ***aflat***... Cornilescu, 1931 – *şi am* ***suspinat***... Psalmii, 1993 – *şi am* ***sorbit***...

Din Ps. **103. 31.** – slv. **пкла́ши дх҃ъ свои**, lat. *Emittes spiritum tuum*: PH, 87[v]/6 – *Trimite-veri* ***aburul*** *lor*... PS, 170[r] (217. 1-2) şi C, 1577, 201[r] (435) – *Tremeteţi* ***duhul*** *tău...* Dosoftei, Ps. v. – ***Duhul*** *tău când li-i trimite...* Biblia, 1975 – *Trimite-vei* ***Duhul*** *Tău...* Cornilescu, 1931 – *Trimiţi* ***Duhul*** *Tău...* Psalmii, 1993 – *De vei trimite* ***duhul*** *tău...*

În *Psaltirea Hurmuzaki*, de asemenea, *aburul* poate fi sufletul şi credinţa omului în Dumnezeu, ca în Ps. **141. 4.** – slv. **ѣ́гдѣ̀ и҆ждѣ́заѧше ѿ мене дх҃ъ мои**, lat. *In deficiendo ex me spiritum meum*: PH, 119[v]/24 – *Cându se cumpliia de la menre* ***aburul*** *mieu...* PS, 230[r] (294. 8-9) – *Căndu periîa de la mere* ***sufletul*** *mieu...* C, 1577, 270[v] (578) – *Când periia de la mine* ***sufletul*** *mieu...* Dosoftei, P.v. – *Pentru greu ce mi se strânge pregiur* ***suflet****, de mă stânge...* Biblia, 1975 – *Când lipsea dintru mine* ***duhul*** *meu...* Cornilescu, 1931 – *Când* ***duhul*** *meu era copleşit în mine...* Psalmii, 1993 – *Şi de slăbeşte în mine* ***duhul*** *meu...* Sau ca în Ps. **142. 7.** – slv. **ско́ро оу҆слы́ши ма гн҃ скончаса дх҃ъ мои**, lat. *Velociter exaudi me, Domine: defecit spiritus meus*: PH, 120[v]/11 – *Currundu audzi-me, Doamne, cumpli-‹se›* ***aburul*** *mieu...* PS, 231[v] (296. 4-6) – *Curundu me ascultă, Doamne, cumpli-se* ***sufletul*** *mieu...* C, 1577, 272[r] (581) – *...cumpli-se* ***duhul*** *mieu...* Dosoftei, P.v. – *De sârg să mi-audz Dumnedzău svinte /Din* ***suflet*** *săc mişea rugăminte...* Biblia, 1914 – *Degrab auzi-mă Doamne, slăbit-a* ***duhul*** *mie.* Biblia, 1975 – *Degrab auzi-mă Doamne, că a slăbit* ***duhul*** *meu...* Cornilescu, 1931 – *Doamne grăbeşte-te, răspunde-mi! Mi se topeşte* ***duhul***:... Psalmii, 1993 – *Degrab' auzi-mă Doamne; s-a istovit* ***sufletul*** *meu...*

Desigur, *aburul* are în *Psaltirea Hurmuzaki*, uneori, şi sensul teologic al suflării divine sau al vântului dumnezeiesc, de exemplu în Ps. **147. 7.** (Psalt. Sch: **147. 8.**) – slv. **дъхнетъ дх҃ъ е́го**, lat. *flabit spiritus ejus*: PH, 124[r]/11 – *sufla-va* ***aburul*** *lui...* PS, 238[v], (305. 6-7) şi C, 1577, 280[r] (597) sau Biblia, 1914/ 1975 – *sufla-va* ***Duhul*** *Lui...* Cornilescu, 1931 – *face să sufle* ***vântul Său****...* Psalmii, 1993 – *stârneşte* ***vântul****...* Sau în Ps. **17. 18.** – slv. **ѿ запрѣщенїа твоего гн҃. ѿ дъхновенїа дх҃а гнѣва твоего**; lat. *Ab increpatione tua, Domine, ab inspiratione spiritus irae tuae*: PH, 12[r]/19 – *de cuntiimântul tău, Doamne, şi de* ***aburul duhului*** *mâniei tale.* PS, 23[v] /24[r] (26. 6-8.) – *de zepretitul tău, Doamne, de* ***suflaré duhului*** *măniiei tale.* C. 1577, 26[r]/5-11 (85) – *de zăpretitul tău, Doamne, de* ***suflarea duhului*** *mâniei tale.* Dosoftei, P.v. – *De îngrozâtură şi de grea-nfocare/ Ce-a să slobodzască Domnul cu* ***suflare****.* Biblia, 1975 – *De certarea Ta Doamne, de* ***suflarea Duhului*** *mâniei Tale.* Cornilescu, 1931 – *la mustrarea Ta, Doamne, prin* ***vuietul suflării*** *nărilor Tale.* Psalmii, 1993 – *de mustrarea ta, Doamne, de* ***viforul suflării*** *nărilor tale...*

Tot în *Psaltirea Hurmuzaki*, *aburul* poate avea sensul exclusiv material de „bătaie a vântului, vânt puternic", cf. slavon. ... **снѣгъ. го́лот и҆ дх҃ъ вѣ҆рен҃ъ**[28], lat. ... *nix, glacies, spiritus procellarum*, anume în Ps. **148. 8**: PH, 124[v]/3 – *Focul, grindirea,* ***neaoa***, ***bruma***, ***abur de vicol****...* PS, 239[r]-239[v] (306. 8-9) – *Focul, grindirea,* ***néoa***, ***sturii*** *şi* ***duhŭ répede****...* C, 1577, 281[r] (599) – *Focul, grindinea,* ***zăpada***, ***gheţile*** *şi* ***duh reapede****...* Dosoftei, P.v. – ***Omeţii*** *şi* ***gheţile*** *şi* ***vântul****...* Biblia, 1914 – *Focul, grindina,* ***zăpada***, ***gheaţa***, ***duhul cel de vifor****...* Biblia, 1975 – *Focul, grindina,* ***zăpada***, ***gheaţa***, ***viforul****...* Cornilescu, 1931 – *foc şi grindină,*

[28] Citatele slavone au fost reproduse după ediţia din 1976 a *Psaltirii slavo-române*, tipărită de diaconul Coresi în 1577 (v. *Abr. bibl.*).

zăpadă şi abur, vânt al furtunii... Psalmii, 1993 – *Focul, grindina,* ***neaua***, ***ceaţa***, ***suflarea vijeliei***...

În limba veche întâlnim sensurile de „suflare, răsuflare, duh" ale lui *abur* transmise şi diminutivului *aburel*, de exemplu la Dosoftei (1683, f. 86, *ap.* Hasdeu, EMR, I, 103): *...priimiţŭ roaâ a Duhului svântŭ, roâ înfocatâ, roaâ nu umădâ şi cu* ***aburelŭ*** *de* ***vântŭ*** *pemintescŭ, ce roaâ înfocatâ cu* ***aburelŭ*** *Dumnedzăescŭ ce* ***suflă*** *cu focŭ, nu cu focŭ de cesta ce arde şi veştedziaşte, ce cu focŭ luminători şi întrămători...*

În consecinţă, sensul de bază al cuvântului *abur* din *Psaltirea Hurmuzaki* este cel de „suflare", „suflu", „răsuflare"[29], în cartea *Psalmilor* lipsind conotaţia materială a vaporilor de apă. *Abur* este însă permanent s i n o n i m cu *duh* în toate sensurile exemplificate:

„**suflare**" – ***abur*** *în rrostul lor* (**PH**, 115^{r}/23, Ps. 134.17) **vs.** ***duhul*** *a rrostului a lui* (**PH**, 26^{v}/21, Ps. 32.6), cf. *duhul gurii lui* (Biblia, 1975) sau *suflarea gurii lui* (Cornilescu, 1931);

„**duhul dumnezeiesc**" – *Trimite-veri* ***aburul*** *lor* (**PH**, 87^{v}/6, Ps. 103.31), cf. *Trimite-vei Duhul Tău* (Biblia, 1975) **vs.** ***Duhul*** *sfântu al tău nu-l lua de la menre* (**PH**, 43^{v}/4, Ps. 50.13);

„**suflet** (al omului credincios)" – *Cându se cumpliia de la menre* ***aburul*** *mieu* (**PH**, 119^{v}/24, Ps. 141.4), cf. *Când lipsea dintru mine duhul meu* (Biblia 1975) sau *S-a istovit sufletul meu* (Psalmii, 1993) **vs.** *Nece încredzu cu Dumnedzău* ***duhul*** *său* (**PH**, 65^{v}/10, Ps. 77.8), cf. *nu şi-a încredinţat lui Dumnezeu duhul său* (Biblia, 1975);

„**vânt puternic**" – ***abur*** *de vicol* (**PH**, 124^{v}/3, Ps. 148.8), cf. *vânt al furtunii* (Cornilescu, 1931) **vs.** ***duh*** *de vihor*[30] (**PH**, 8^{r}/1, Ps. 10.6) şi ***duhul*** *vihorului* (**PH**, 40^{v}/2, Ps. 47.8) etc.

Întrucât manuscrisul *Psaltirii Hurmuzaki* pare să fi fost copiat de o singură persoană, e necesar să ştim de ce slavonul доухъ боурѣнъ (lat. *spiritus procellarum*) „vânt de furtună" a fost tradus de două ori la începutul *Psaltirii* prin *duh de vihor*, iar la sfârşitul ei prin *abur de vicol*, fiind greu de crezut că cele două sintagme pot coexista firesc în graiul aceluiaşi vorbitor.

Explicaţia noastră porneşte de la concluziile studiului *Filiaţia Psaltirilor româneşti din secolul al XVI-lea*, de Alexandru Mareş, în legătură cu traducerea şi copierea *Psaltirii Hurmuzaki* (1982, p. 227–228): copistul a utilizat un izvod slavon cu o traducere românească intercalată între rânduri, pe care a prelucrat-o în grabă şi neatent, comparând-o şi cu o altă versiune slavonă, puţin diferită, dovadă fiind cuvintele slavone intercalate din greşeală în text. Scribul nu era un simplu copist, el prelucra sursele sale, având ambiţia de a interveni cu soluţii proprii în traducerea copiată. Ţinem seama totodată şi de opinia lui Ion Gheţie privind localizarea traducerii *Psalmilor*, rezumate în *Studiul filologic* al ediţiei din 2005 (p. 20–21): «originalul *Psaltirii Hurmuzaki* provine din colţul sud-vestic al ţării

[29] Cuvintele *răsuflare* şi *suflare* nu apar deloc în indicele de cuvinte al *Psaltirii Hurmuzaki.*

[30] Compară cu traducerile mai servile din slavonă: доухъ боурѣнъ – *duhŭ bure* sau *duhulŭ buriei* (*Psaltirea Scheiană*, p. 17/6, f. 15^{v}; p. 91/4, f. 75^{r}), ori *duh cu bură* (Coresi, *Psaltirea slavo-română*, 1577, p. 66, f. 16^{v}).

(Banat–Hunedoara), fiind copiat apoi în Moldova[31]. Existenţa unui intermediar nord-ardelenesc rămâne incertă...»

La începutul *Psaltirii Hurmuzaki* întâlnim un prim strat de limbă, care utilizează consecvent formele *duh* (f. 8^{r}, 26^{v}, 40^{v}, 43^{v}, 65^{v}), *duh de vihor* (f. 8^{r}, 40^{v}), *den sămânţă în sămânţă* „din neam în neam” (f. 6^{v}, 68^{r}, 72^{r}, 82^{v}, 106^{r}). Cam de la mijlocul manuscrisului (cu aproximaţie, de la *Psalmul* 79) începe să apară un strat de limbă parţial diferit, cu mai multe arhaisme, caracterizat de exemplu prin *abur* „suflare, duh” (f. 87^{v}, 115^{r}, 119^{v}), *abur de vicol* „vânt de furtună” (f. 124^{v}), *i-voru* „vor merge” (f. 69^{v}, 71^{v}) şi *voiu i*[32] „voi merge” (f. 73^{r}, 117^{v}, 120^{v}), *pre gintul gintului/ ginturelor* „din neam în neam” (f. 76^{v}, 84^{r}, 84^{v}, 91^{v}, 115^{r}, 122^{r}, 123^{r}) etc.

Ţinând seama de varianta: *pre sămânţa sămânţelor vestim* ***hvala***[33] [„lauda”!] *ta* (68^{r}/13), putem aprecia cu certitudine că primul strat de limbă aparţine graiului bănăţean-hunedorean. Cu aceeaşi certitudine, putem spune despre sintagma *pre gintul ginturelor* că este puţin probabil să fi circulat simultan cu varianta sinonimă *den sămânţă în sămânţă*, tot acolo, în aceeaşi zonă, Banat – Hunedoara.

Cel de al doilea strat de limbă, care se suprapune la un moment dat peste primul, f ă r ă să-l înlocuiască integral, nu poate fi localizat cu precizie, dar este evident că aparţine ariei nordice[34]. Tot ce putem spune, având în vedere sinonimia discontinuă cronologic şi geografic dintre *sămânţă*, *gintu* şi *neam*, este că stratul nordic al *Psaltirii Hurmuzaki* poate fi recunoscut cu uşurinţă şi pe tot parcursul manuscrisului *Psaltirii Scheiene*, dovadă fiind contextele în care, în locul variantei iniţiale din PH: *den sămânţă în sămânţă* (vezi f. 6^{v}, 68^{r}, 72^{r}, 82^{v}), în PS figurează de la început: *din gintu în gintu* (p. 14/12 – f. 13^{v}, p. 175/7 – f. 138^{r}, p. 205/10 – f. 162^{r}), iar numai spre sfârşit (cf. PH, 106^{r}): *în neamu şi neamu* (PS, p. 258/17 – f. 203^{v}).

---

[31] Vezi însă Andrei Avram (1990, 135–136): «Aşadar constatarea că în PH apar de regulă grafii de tipul **лѣнръ** (**лѣлръ**) şi că, în epoca în care se poate presupune că a fost tradus şi copiat acest text, în documentele slavone redactate în Moldova apar numai grafii de tipul **лѣръ** pledează în favoarea părerii că rotacismul din PH este o particularitate provenită dintr-un grai vorbit în Maramureş sau într-o regiune apropiată din nordul Transilvaniei, nu dintr-un grai vorbit în nordul Moldovei.»

[32] Verbul defectiv arhaic *i* < lat. *īre* „a merge” (traducerea sl. **ити** „id.”), în afară de *voiu i* din PH (cf. sp. *voy a irme* „mă voi duce”), s-a mai păstrat doar în *Psaltirea Scheiană* (p. 328/17) sub forma *imu* pers. 1. pl, pr. ind. (cf. pg. *imus*), apoi în istr. *yid* pers. 2 pl. pr. ind. (REW^{3}, 4545), cf. pg. *ides*, şi în imp.: *(Murgu,) i!* „mergi!” din aromână (Papahagi, DDA, 670), înlocuit în dacoromână prin forma amplificată *(calule) di!* < *i* repetat, cu *d* protetic, cf. *a dâmbla* „a umbla” (DLR, s.n., I/3, 117), cf. *alb – dalb* etc. (v. Puşcariu, LR, II, 387); cf. fr. *va-t-il?*, *y a-t-il?* Vezi, totuşi, fr. *dia!* „hăis!”, cf. *(oui-)da!* „sigur că (da)!” = „(da,) hai!” < (dublu imperativ.) *dis* ***va!***, cf. DÉHF, 220, 205. Cf. sp. *anda!* „di!” (Vezi şi bg. *di!*, *dii!* „di”, cu etimologie neclară, cf. BER, I, 380.)

[33] Reg. (Banat) *hvala* < srb. *hvala* „laudă”, cf. r. *fală*.

[34] Arhaismul *gintu* „neam, generaţie” (< lat. *gens* şi *genitus*) a mai supravieţuit în *Codicele Voroneţean* (15^{v}/7, cf. ibid.: *neamure* 54^{r}/5, 55^{r}/9) şi în *Codex Sturdzanus*: *Cuvântu de îmblare pe la munci (Apocalipsul Maicii Domnului)*, f. 17^{v}/5,10, 35^{r}/5; *Cugetări în ora morţii*, f. 37/8, 38^{v}/14 (v. şi Chivu, 1993, CS, p. 101–102). Ţinând seama de localizarea copiilor păstrate, O. Densusianu specifica (ILR, II, 313) că: *gint, i* [vb.] şi alte câteva [...] «nu le întâlnim decât în texte care provin din regiunile nordice, aşa încât acolo putem fixa ultima lor etapă de circulaţie.» De aceeaşi părere sunt Florica Dimitrescu (1964, 547) şi Alexandru Mareş, care, recent, îl include pe *gint* printre „alte elemente lexicale nordice” (2006, 35). Această opinie general acceptată se coroborează parţial şi cu faptul că *vicol* „viscol”, din sintagma *abur de vicol* (PH, 124^{v}/3), este un cuvânt care aparţine în mod cert ariei nordice.

Aceste fapte certe vin să întărească cea de a doua ipoteză a lui Ion Gheţie (PH, 2005, 21), conform căreia *Psaltirea Hurmuzaki* derivă din traducerea intercalată în izvodul de provenienţă bănăţeană, probabil uzat[35], care a suferit la un moment dat[36] unele modificări prin folosirea versiunii care conţinea un neîndoielnic strat de limbă nordic[37] [probabil maramureşean, *n.n., P.B.*], din care descinde în primul rând *Psaltirea Scheiană*. Este puţin probabil ca exemplele *i-vor, gintu* şi chiar *abur* „duh" să se datoreze exclusiv intervenţiei permanente a copistului în traducere, întrucât nu vedem motivul pentru care acesta ar fi devenit brusc conştient, abia pe la jumătatea manuscrisului, că traducerea din izvod nu se mai potrivea cu propriul său grai.

Existenţa celei de a doua versiuni româneşti, pe care n-o putem denumi decât nordică, poate fi dovedită prin consecvenţa cu care apare cuvântul *gint* în *Psaltirea Scheiană*, în aceleaşi contexte cu *sămânţă* şi *gint* din *Psaltirea Hurmuzaki*, în timp ce în celelalte *Psaltiri* din secolul al XVI-lea întâlnim în aceleaşi locuri doar *neam* sau *rudă*, iar mai târziu, la Dosoftei, şi *rod* (toate sinonimele traducând pe sl. ⷬⷭ҃ⷣⷴⷴⷴ). Este foarte probabil ca această versiune cu un limbaj arhaic, posibil intercalată şi ea între rândurile unui vechi manuscris slavon, să mai fi fost folosită ulterior (direct sau printr-un izvod intermediar) la copierea *Psaltirii Scheiene*, după care s-ar fi pierdut.

Deşi nu avem date suficiente pentru a stabili cu maximă certitudine care a fost situaţia reală, credem că perfecta sinonimie dintre *abur* şi *duh*, atestată doar în *Psaltirea Hurmuzaki*, cel mai vechi text literar românesc păstrat până la noi, va trebui să fie explicată nu numai în plan diatopic, dar şi, într-o oarecare măsură, în cel diacronic.

În limba albaneză, prin contrast, cel de al doilea sens românesc al lui *abur*, cel de „suflare, suflu, răsuflare" sau „suflet" poate fi întâlnit doar izolat, pare-se numai în expresia *ia mori avullin dikujt* „i-a scos sufletul cuiva" (lit.: „i-a luat *aburul* cuiva"!), în timp ce echivalente lui *abur* cu sensul (2): alb. (reg.) *avë* „răsuflare, suflet", *afsh* (2) „duh, suflare, răsuflare caldă, aburi care ies din gură; duhoare, mireasmă" şi *aft* „rafală de vânt" sunt autohtone în albaneză şi pot fi raportate fără dificultăţi la rad. i.-e. **u̯e-*, **au̯e-* „a sufla, a bate vântul" (cf. Orel, AED, 2; vezi şi Hasdeu, EMR, I, 101), o raportare însă greu de admis, mai ales din punct de vedere fonetic, în privinţa lui *abur*. În consecinţă, originea p r e r o m a n ă a celui de al doilea sens al lui *abur* cu greu poate fi demonstrată prin comparaţia cu alb. *afsh, aft*, care în albaneză au o origine autohtonă, şi nici cu (reg.) *avë*, despre care se crede că ar proveni din *avull*.

---

[35] Pentru ca un preot să scrie o nouă copie a *Psaltirii*, vechiul manuscris trebuia să fie ori deteriorat, ori prea incomod la citire (în cazul traducerii româneşti intercalate între rândurile originalului slavon), ori împrumutat pe termen scurt. Copierea manuscriselor se putea face şi în afara centrelor mânăstireşti (vezi cazul popii Grigorie din Măhaci, semnatarul unora dintre copiile incluse în *Codex Sturdzanus*).

[36] Utilizarea celei de a doua versiuni româneşti pare să înceapă cu aproximaţie de la f. 68^{r}, ţinând seama de locul unde apar în manuscris cuvintele şi sintagmele arhaice, nordice, exemplificate mai sus.

[37] În acelaşi strat de limbă al *Psaltirii Hurmuzaki* se includ arhaismele *a se înarreta* (119^{v}/1), *a prevence* (112^{v}/10) şi *a scurrima* (80^{r}/22), care nu se mai regăsesc în niciun alt text românesc ulterior.

Pe de altă parte, nici măcar dacă am încerca să reconstruim cu respectarea strictă a legilor foneticii istorice i.-e. un strămoş autohton al cuvântului *abur*, alăturând (artificial şi total neverosimil) radicalele i.-e. ***ab***- „apă, râu”, cf. v. irl. *ab* „râu”, *Avon* (râu în Anglia) **şi** **bher*- „a clocoti etc.”, respectiv. i.-e. ***bhuro***- (WP, II, 167, 191), cf. v. ind. *bhuráti* „se mişcă (brusc), fierbe”, sau i.-e. ***ab***- „apă” **şi** ***bholo***- „ceaţă, pâclă, abur etc.”, cf. leton. *buls*, *bula* „ceaţă înăbuşitoare, aer încărcat cu aburi, negură, pâclă etc.” (cf. Pokorny, IEW, 162, 132), tot n-am putea dovedi existenţa sensului etimologic de „(ră)suflare” al lui *abur*.

Singura concesie ce s-ar putea face ipotezei originii autohtone a lui *abur*, ar putea fi să presupunem că în limba daco-moesică ar fi existat totuşi acel cuvânt reconstruit de Dan Sluşanschi (ILIE, 114, cf. B.P. Hasdeu, EMR, I, 101): ***awolo*** „suflare” care nu s-a păstrat sub forma aşteptată: ***áor*** (de la i.-e. **au̯-ol-* nu se putea ajunge la tr.-dac./il. **ab-ulo*[38] şi apoi la r. *ab-ur*). În timpul bilingvismului latin-daco-get, **awolo* ar fi putut să-şi transfere sensul principal paronimului latin *a(l)bŭlus* „(ceva) alburiu” → „(aburii) alburii ai **răsuflării**”, motivând astfel mai puternic evoluţia semantică a acestuia în contaminarea cu postverbalul **abbŭllus*, de la verbul lat. **ab-bullāre* „a scoate aburi prin fierbere”, precum şi evoluţia fonetică *'-ullus* > *'-ulus*, tratată ca o schimbare de sufix, probabil în urma unei false analize.

În consecinţă, sensul de „suflare” al lui *abur* este datorat, foarte probabil, c o n t a m i n ă r i i cu presupusul cuvânt d a c o - m o e s i c ***awolo***, care avea d o a r acest sens particular, fără să excludem rolul a n a l o g i e i (cf. DA, s.v. *abur*, sensul 2), atât în limba populară (cf. *a scoate aburi pe gură* „a vorbi zadarnic”) cât şi în limba vechilor traduceri româneşti după originalele slavone ale cărţilor bisericeşti.

În ceea ce priveşte influenţa slavă, în *Lexiconul* slavo-român al lui Mardarie Cozianul (ed. Creţu, p. 134) slavonul *duhŭ* este tradus prin *duhul sfânt* (884 **дх҃ъ с҃тый**), *înger* (885 = **а҆гг҃ль**), *vântul* (886 **дѹхъ**), *suflet* (887 **дѹхъ**), *vânt vihorât* (889 **дѹхъ вѣ҃рный**), iar traducerea *suflare* (888 **дѹхъ**), cea care ne interesează în mod deosebit, este urmată pe acelaşi rând de cuvântul **пары**, notat cu un semn de întrebare de către Gr. Creţu.

Pluralul **па́ры** al slv. **па́ра** „abur”, adăugat pare-se special de către Mardarie Cozianul, este un alt echivalent slav al slv. *duhŭ* „suflare”, fapt care coincide în mod semnificativ cu utilizarea neobişnuit de frecventă a lui *abur*, cu sensul de *duh, suflare* sau *răsuflare*, în *Psaltirea Hurmuzachi* şi în *Psaltirea în versuri* tradusă de mitropolitul Dosoftei.

Este foarte probabil ca în limbile slave cuvântul *pára* „abur” să fi avut iniţial ambele înţelesuri, atât pe cel de abur cât şi pe cel de răsuflare, o complexitate semantică păstrată în prezent, după câte ştim, numai în limba *polonă*. Vezi, de exemplu, pol. *puściła ostatnią parę* „şi-a dat ultima suflare” (lit.: „i-a ieşit/ a scos/ ultimul *abur*”); *uszła z niego cała para* „i-a ieşit (scos) sufletul (muncind din greu)”/ „a rămas fără suflare (din cauza efortului)”, (lit.: „a ieşit din el tot *aburul*”)

[38] Cf. Brugmann, *Abrégé*, 103–114, 156–158, 495. Vezi şi Pokorny, IEW, I, 71–89 etc.

sau *prożną parę puszczasz z ust* „îţi baţi gura degeaba” (lit.: „în zadar scoţi *aburul* din gură”); *nje śmjał pary z ust puścić* „tăcea chitic/ nu îndrăznea să sufle/ să scoată o vorbă”, (lit.: „nu îndrăznea să lase să-i iasă *aburii* din gură”), cf. PH: *nece amu e* aburŭ *în rrostu‹l› lor*, cf. Dosoftei: *nice* aburi *nu le iaste-n budză*.

S-ar părea că în *Psaltirea în versuri* avem a face, măcar parţial, cu un calc după sensurile polone ale lui *para*: „abur” şi „răsuflare”, întrucât mitropolitul Dosoftei era un bun cunoscător al acestei limbi. Cu greu s-ar putea însă presupune că traducătorul anonim al *Psaltirii Hurmuzaki* ar fi fost şi el, la timpul său, un cărturar român (ardelean) care vorbea polona.

Echivalarea *duhului dumnezeiesc* cu *aburul*, aparţinând numai *Psaltirii Hurmuzaki*, este în mod cert o supravieţuire din dacoromâna arhaică, din vremea când *abur* era folosit nediferenţat pentru a desemna în acelaşi timp o realitate fizică şi un concept religios, cu mult înainte de împrumutarea cuvântului slavon *duh*. Conotaţia religioasă se regăseşte numai în terminologia creştină p o p u l a r ă din latina de la n o r d u l Dunării, sub influenţa cuvântului autohton amintit mai sus, fenomen care nu este atestat în dialectele româneşti sud-dunărene sau în limba albaneză[39].

Prezenţa mai vechiului *abur* în limba română a determinat evoluţia semantică specific românească a împrumutului vechi slav *pară*, care, pierzându-şi înţelesul iniţial de „vapori” sau de „exhalaţie”, acesta din urmă păstrat încă la Coresi, *T.*, ed. 1963, 275: *pară iute dintr-acele udături [ale corpului]*, a devenit aproape sinonim cu „flacără, vâlvătaie, dogoare”.[40]

Legăturile etimologice directe dintre *abur* şi *boare* ni se par prea puţin probabile, în ciuda ipotezelor care propuneau derivarea lui *abur* din *boare* (Philippide; Petrovici) sau a lui *boare* din *abur* (Puşcariu, EW; Tiktin, DRG; DA; cf. REW^3, 1219), coincidenţele semantice dintre cele două cuvinte, precum şi varianta *aboare* putându-se explica mult mai firesc prin contaminarea parţială dintre *abur* şi *boare*$^{(2)}$, care sunt destul de apropiate ca formă şi ca sens. Trebuie spus că *boare* nu are încă o etimologie sigură[41].

---

[39] Lat. *spiritus* s-a păstrat în toate limbile romanice, cu excepţia românei, fiind împrumutat încă din secolele II–IV d. Hr. şi în limba albaneză, datorită creştinismului de expresie latină: *shpirt* „suflet, suflare, viaţă, duh” etc., *Shpirt i Shenjtë* „Sfântul Duh” (cf. alb. *kishë* „biserică”, *fe* „credinţă” etc., vezi Vătăşescu, 2006, 13–32). Vezi şi alb. *duf* „năduf, mânie”, *duhí* „vânt, furtună” (< sl.).

[40] În privinţa cuvântului ***bură***, aparent înrudit cu *abur* din cauza secvenţei fonetice comune *-bur-*, este aproape general acceptat că a fost împrumutat din v. sl. şi slv. *burja* „vijelie, furtună, vânt puternic”, cf. rus., bg. *burja* „furtună, vijelie”, rus. *burán* „viscol”; cf. bg. şi srb. *bura* „furtună, uragan”. Slavonul *burja* a devenit în română *burie* (Coresi, *Ps.* 1577, 125) şi apoi ***bură*$^{(1)}$** (înv.:) „furtună (pe mare)”, nu numai sub influenţa formei sud-slave *bura*, dar mai ales prin apropiere de omonimul ***bură*$^{(2)}$** „ceaţă umedă, ploaie măruntă şi deasă, chiciură”, care pare să fie un străvechi cuvânt românesc, autohton, cf. lituan. *búris* „aversă, ploaie” (*būrỹs* la Pokorny, IEW, 98), cf. alb. *borë* „zăpadă” (Orel, AED, 32) etc. Înrudirea dintre *bură*^{2} şi lat. *boreas* (cf. REW^3, 1219) nu este justificată.

[41] Se pare însă că sub acest cuvânt-titlu se ascund două omonime cu înţelesuri evident opuse: ***boare*^{1}** „adiere” şi ***boare*^{2}** „pâclă, zăpuşeală”, pe care ar trebui să le explicăm separat din punct de vedere etimologic. *Boare*^{1} s-ar putea raporta la rad. onomat. i.-e. **b(e)u-*, **bh(e)u-* „a sufla, a umfla”, fiind o formaţie expresivă derivată dintr-un primitiv ***bu-*** „suflare (lină)”, contaminată fonetic cu lat. *boreas* „vânt de la nord (de furtună)” şi semantic cu lat. *aura* „adiere, briză”, cf. sp. *oreo* şi ar. *avră* idem (cf. REW^3, 788, 794, 1219). Pentru *boare*^{2} „pâclă” etc., vezi I.I. Russu, ER, 265.

E c u a ţ i a i p o t e t i c ă: r. ***abur*** şi v. alb. (şi gheg.) ***abull*** *(> avull)* < lat. pop. ****a (b) b ŭ l u s*** < (*)***a(l)bulus*** **+** ****abbul(l)us***, postverbal de la ****ab-bullāre***, cf. lat. ****abburāre*** explică în mod satisfăcător şi convergent semantismul şi evoluţiile fonetice din română sau din albaneză (adăugând influenţa semantică a unui posibil daco-moesic ****awolo*** „suflare” şi a sl./pol. *para* „abur, suflare” d o a r în ceea ce priveşte dacoromâna).

Înainte de a încheia, văzând nenumăratele exagerări şi erori din dicţionarul etimologic recent publicat de M. Vinereanu (DEIE, 2009), conform căruia aşa-zisele elemente traco-dace „nou descoperite” în lexicul românesc ar fi cu mult mai numeroase decât cuvintele moştenite din limba latină, credem că este necesar să argumentăm, în plus faţă de cele spuse până acum, de ce **nu** credem că *abur* ar fi un cuvânt care ar aparţine substratului traco-geto-dac. Un prototip traco-dac ****ad-bolo*** (Vinereanu, DEIE, 58), raportat la rad. i.-e ****bholo*** „abur, ceaţă” (Pokorny, IEW, 162) este cu totul neverosimil, din cauza vocalei iniţiale accentuate *á-*, ce nu poate proveni dintr-un prefix s u b s t a n t i v a l indo-european, indiferent care ar fi fost el! Acest lucru era bine ştiut de către cercetătorii avizaţi ai substratului limbii române: B.P. Hasdeu, I.I. Russu, H. Krahe, Gr. Brâncuş etc. Radicalele propuse anterior: i.-e. ****au̯e-***, ****ab-*** au cel puţin meritul de a respecta o primă condiţie de ordin fonetic – explicarea păstrării lui *a* iniţial accentuat. Dacă rad. i.-e. ****au̯e-*** „a sufla” trebuie să fie acceptat pentru semantism, ca termen secund al unei contaminări (v. *supra*), ipoteza unui rad. i.-e. ****ab-*** „apă”, amplificat cu un sufix autohton, nu numai că nu justifică păstrarea lui *b* intervocalic, dar nu poate fi susţinută mai ales din punct de vedere semantic. Daco-moes. *Calabeus*, la fel ca şi v. irl. *Abann*, gall. brit. *Abona* şi let. *Abava* sunt nume de râuri. Cuvintele înrudite din domeniul celtic: m. irl. *abac*, cymr. *afanc* au numai sensul de „castor”, „demon al apelor”, „spiriduş” (Pokorny, IEW, 1). Evoluţia semantică *apă* → *abur*, atribuită rad. i.-e. ****ab-***, nu este atestată nicăieri.

Cea mai ingenioasă soluţie rămâne, până acum, cea a lui Vl. Orel (AED, 12), care porneşte de la rad. i.-e. ****nebh-*** „ud, ceaţă, nor”, amplificat cu formantul *-l* în ****nebhelā*** (Pokorny, IEW, 315). Din reducerea sau sincoparea primului *e* ar fi rezultat prototipul ****n̥bh(u)lo-***, cu sonanta silabică *n̥* (accentuată) care, după J. Pokorny (IEW, 770), se poate transforma câteodată într-un *a* iniţial, deşi rareori accentuat. Nici ipoteza lui Vl. Orel nu rezistă însă criticii, deoarece *e* din i.-e. ****nebh-(u)lā*** nu a „căzut” sau nu a fost niciodată „absorbit” de nazala iniţială. Un i.-e. ****n̥bh-*** n-a fost identificat până acum în celelalte limbi indo-europene, deşi avem radicale i.-e. de grad redus – apropiate fonetic şi înrudite semantic cu i.-e. ****nebh-elā*** (cf. lat. *nebula* „negură”) – înregistrate de J. Pokorny (IEW, 316): i.-e. ****m̥bh-(ro-)*** şi ****emb(h)- : *omb(h)-***, cf. v. ind. *abhrá-* „nor”, avest. *awra-* „id.”, n. pers. *abr* „id.”, kurd. *(h)avr* „id.”, arm. *amp* „id.”, f ă r ă să conţină un *b* intervocalic, sau v. ind. *ambu* „apă”, gall. *ambe* „râu”, gr. *ὄμβρος* „ploaie”, lat. *imber* „ploaie torenţială”, inclusiv o serie de nume de râuri europene: engl. *Amber*, fr. *Ambre*, sp. *Ambron*, it. *Ambria* etc., care păstrează grupul nazal *-mb-*, uneori redus la *-m-*, cf. m. cymr. *Amyr*, germ. *Ammer*, *Emmer* etc. Să mai remarcăm că etimologiile bazate

doar pe coincidenţa cu un radical indo-european sau altul (aşa-numitele *Wurzeletymologien*) pot avea o valoare probantă numai dacă sunt susţinute de un număr semnificativ şi convingător de mare al termenilor de comparaţie, al cuvintelor cu existenţă reală, atestate cu certitudine în limbile înrudite[42].

Comparaţia indo-europeană ne ajută însă să înţelegem mai bine convergenţa s e m a n t i c ă latină târzie a paronimelor lat. **abburare* „a arde, a pârjoli", lat. *ēbullīre* „a da pe dinafară (clocotind), a clocoti" şi lat. **ab-bullāre/ *ab-bullīre* „a scoate aburi (*d i n fierbere)", verbe latine contaminate şi evoluate în română până la *a abura* şi *a aburi*. Este suficient să dăm exemplul cuvântului slav *para* „abur, răsuflare, exhalaţie etc." care, raportat la rad. i.-e. **perə: *prē-* „a împrăştia, a stropi; a sufla, a gâfâi etc.", este înrudit în plan indo-european cu hitt. *parāi-* „a aţâţa (focul), a sufla, a (se) agita"; cu gr. *πρηστήρ* „cel care arde sau dă foc – fulger, tornadă cu fulgere etc.", gr. *πρημαίνω* „a sufla violent", cu sl. **prējeti*, cf. pol. *przeć* „a se înfierbânta, a încinge, a fierbe înăbuşit", cf. rus. *преть* „a fierbe înăbuşit, a (se) aburi" (Pokorny, IEW, 809).

În rezumat, propunem noile etimologii:

ÁBUR (Var. *abor, abore, abure*) – Lat. pop. ***á** (**b**) **b ŭ l u s**, foarte probabil din lat. ***a(l)bŭlus*** „ceva alburiu" (+ daco-moes. ****awolo*** „suflare", Wald–Sluşanschi, ILIE, 114) → „aburul vizibil al răsuflării" **+** ****abbŭllus*** „aburul fierbinte" < (****ab*)-*bullāre*** (despre apa fiartă care dă în clocot) „a scoate aburi fierbinţi" < lat. *bullāre/ bullīre* „a fierbe în clocot", cf. lat. ***ēbullīre*** „a da pe dinafară (clocotind)", cf. lat. ****abburāre*** „a arde, a pârli", dar şi romanic: (it. dial.) *abburare* „a clocoti, a da pe dinafară", wallon. *aboûre* idem. Cf. pol. *para* „abur, suflare". ****A(b)bŭlus*** > r. ***abur*** şi alb. dial. gheg înv. ***abull*** > alb. lit. *avull* (subst.) „abur", (adj.) „fierbinte" şi *avulloj* „a scoate aburi" etc.

ABURÁ[1]/ ABURÍ[1] (DA, sensul 1) – Din **abur**.

ABURÁ[2]/ ABURÍ[2] (DA, sensul 2) – Lat. pop. ***a** (**b**) **b u l ā r e**/ ***a** (**b**) **b u l ī r e,** cf. ***á**(**b**)**bŭlus** „abur". Cf. lat. ****ab-bullāre/ *ab-bullīre*** (despre apa sau zeama care fierbe în clocote) „a scoate aburi fierbinţi/ a împrăştia mirosuri", cf. lat. ****abburāre*** (cl. *amburere*, REW[3], 15) „a arde, a pârli" dar şi (dial.) „a clocoti, a da pe dinafară", cf. lat. ***ēbullīre*** „a da pe dinafară (clocotind)". Cf. alb. *avulloj* (5) „a produce/ a scoate aburi (uscându-se)".

Alb. **Avull** (Înv., dial. *abull*) „abur etc." – Lat. pop. ***á** (**b**) **b ŭ l u s**. Vezi **abur**.

Alb. **Avulloj**, **avullohem** „a scoate aburi, a (se) aburi etc." – Lat. pop. ***a** (**b**) **b u l ā r e**, cf. alb. *avull*, cf. r. *a abura.*

ABURCÁ – Lat. dun. **ab**-*(**b**) **ŭ r ĭ c ā r e** (= **ŏrĭcāre*), cf. lat. cl. *orīrī* „a se ridica"; *aburc*, cf. *búrec, búric, a burica* „idem".

---

[42] Cf. A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique* (Oslo, 1925, p. 25, 38): Là où il s'agit de mots remontants vraiment à la «langue commune», il faut restituer un mot de cette langue défini à tous égards, et ne pas se contenter de rapprocher de petits éléments radicaux... La règle de méthode est que seuls des faits positifs bien déterminés justifient un rapprochement...

BOÁRE[1] „adiere” – Formaţie expresivă. Onomat. ***bu-** „suflare (lină)”, cf. lat. *boreas* „vânt de furtună de la nord” + lat. *aura* „adiere, briză” (cf. sp. *oreo*, ar. *avră* „idem”), cf. i.-e. **b(e)u-*, **bh(e)u-* „a sufla” etc. (Pokorny, IEW, 97).

Boare[2] „pâclă”, v. Russu, ER, 265.

BÚRĂ[2] „ploaie măruntă şi deasă, chiciură” – Cuvânt probabil autohton. Cf. lituan. ***búris*** (*būrỹs*) „aversă, ploaie”; cf. alb. ***borë*** „zăpadă”.

Scrob[3] (Reg.) „groapă cu apă” – Lat. pop. ***scrŏbŭs** (lat. cl. *scrobs*/*scrobis* „groapă”).

Friul. **Zborá** „a face aburi” – Lat. ***exburāre** < *exūrĕre* + *(*ab)-bullāre* + **abburāre*.

[LR, LX, 2011, nr. 2, p. 193–229.]

B E R E G *A* T Ă

Prin sintagma „etimologie necunoscută”, întâlnită îndeosebi în dicţionarele explicative generale ale limbii române, autorii acestora îşi mărturisesc cu onestitate neputinţa de a „stabili originea unui cuvânt”, în măsura în care „explicarea evoluţiei lui fonetice şi semantice” (cf. DEX) se dovedeşte a fi insuficientă pentru scopul propus. Am comite însă o mare nedreptate dacă cuvântul „necunoscută” din sintagmă ar fi interpretat fără excepţie *ad litteram* şi dacă am pune în întregime această necunoaştere pe seama „ignoranţei” lexicografilor.

Dimpotrivă, aparenta necunoaştere a etimologiei unui cuvânt poate fi cauzată uneori chiar de excesul de cunoştinţe şi de abundenţa informaţiei structurate într-o multitudine de ipoteze contradictorii şi controversate, în faţa căreia un lexicograf aflat în *l’embarras du choix* preferă să nu se pronunţe. Dicţionarele speciale *etimologice* îşi pot permite luxul de a înlocui aşa-zisa „etimologie necunoscută” prin indicaţii circumscrise fiecărei situaţii în parte: etimologie posibilă/ probabilă/ controversată/ nesigură/ îndoielnică/ obscură etc. şi, doar în ultimă instanţă, necunoscută, deoarece asemenea lucrări dispun de spaţiul necesar pentru explicaţii.

Ambiguitatea sintagmei discutate sporeşte datorită faptului că prin „etimologie” se subînţelege de cele mai multe ori „etimonul” concret, cuvântul sau radicalul originar care ilustrează etimologia căutată, cel mai adesea fără niciun alt comentariu. De aceea, este surprinzător ca într-un dicţionar explicativ de uz curent, precum DEXI, să întâlnim o soluţie etimologică fără ca aceasta să fie însoţită de etimonul aşteptat.

Despre ***beregată***, de exemplu, se afirmă în acest dicţionar că ar fi un „probabil cuvânt autohton”, deşi lipseşte orice încercare de a aproxima presupusul etimon traco-dac justificativ. Acesta trebuia să fi fost reconstruit ţinându-se seama de variantele regionale ale cuvântului, anume: *belegată, berăgată, beregău, bereguş, beregheată, berigată, birighiată, gher(e)beată, verigată*, precum şi de forma istroromână *biricuată*, fără a neglija srb. *berikat* şi sloven. *birikata* (împrumutate din dacoromână, respectiv din istroromână, după opinia autorizată a lui Petar Skok), desigur prin raportare la gr. *φάρυγξ, -υγγος* „gîtlej, faringe” şi la rad. i.-e. ***bh$_e$rug-*** „gâtlej, trahee” (Pokorny, IEW, 145).

Este oare posibilă reconstruirea formei probabile din latina dunăreană pentru *beregată*? Sonorizarea ocluzivei velare, probabil de dată mai recentă (cf. *acăţa* > *agăţa*, *clucă* > *glugă* etc.), nu priveşte decât dialectul dacoromân. De aceea, o formă protoromână ***biricata***, conţinând sufixul latin-romanic *-ata* (cf. *beregău* sau *bereguş*, datorate schimbării de sufix) ar putea explica cele mai multe variante. Dar, dacă *gher(e)beată* a rezultat în mod cert dintr-o metateză, nu putem fi la fel de siguri că palatalizarea ocluzivei velare sonore în *beregheată* şi *birighiată* ar fi cauzată doar de influenţa vocalelor palatale precedente şi nu de prezenţa unui *ḱ* sau *ǵ* originar, al temei româneşti arhaice, care şi ea putea să aibă variante fonetice. Forma *verigată* poate proveni din încrucişarea cu r. *verigă* (< v. sl., cf. DLR), probabil o etimologie populară, fără motivaţie semantică, în timp ce originea variantei *belegată* rămâne deocamdată obscură (cf. *a lega*?).

Soluţiile anterioare pentru etimologia cuvântului *beregată* implică, în primul rând, mari dificultăţi fonetice. Atât în ipoteza lui S. Puşcariu (DR, IX, 440): lat. *verruca* „ieşitură, neg", cu sufixul latin-romanic *-āta* (cf. *bucca, *buccāta*), cât şi în cazul rad. i.-e. *bh$_e$rug-* „gâtlej, trahee", la care se raportează gr. *φάρυγξ, -υγγος* „faringe" (I.I. Russu, DR, XI, 154; ER, 265), în temă apare un *u*, motiv pentru care forma românească aşteptată ar fi fost cu aproximaţie: **văruc-ată* sau **bărug-ată/ *bărâg-ată*[1].

În vechea italiană şi în provensală întâlnim pentru *beregată*, cf. REW[3], 3685, formele *gargatta,* respectiv *gargata*, provenind din sufixarea rădăcinii onomatopeice larg răspândite **garg-* „sunet caracteristic *gargarei*, gâlgâit". Fonetismul acestora, parţial asemănător cu cel al cuvântului românesc, l-a determinat pe W. Meyer-Lübke să imagineze disimilarea primului *g-* din *gargata* la *b-* din *bergată* [sic], o explicaţie vădit insuficientă, după opinia lui Al. Graur (BL, V, 99).

Ne putem întreba, pe bună dreptate, dacă nu este totuşi mai potrivită din toate punctele de vedere etimologia propusă de Petar Skok (ERHS, I, 1971, p. 139): adj. lat. *umbilicāta* „în formă de cordon ombilical", substantivat (cf. adj. lat. *barbātus* „cu barbă, bărbos" > r. *bărbat* = lat. *vir*). Silaba iniţială a lat. *umbilīcus/ *umbulīcus* a căzut, fapt dovedit atât de r. *buric* cât şi de it. pop. *bèllico*, astfel că ni pare perfect acceptabilă din punct de vedere fonetic ipoteza unui etimon latin popular, derivat din **bilīcus*: ****bilicāta***.

Ţinând seama de sensul prim al cuvântului *buric*, cel de cordon ombilical, ne putem imagina tranziţia semantică de la ceva „în formă de cordon ombilical [tăiat]", la organul tubular reprezentat de „laringe", secţionat la animalele sacrificate, după cum şi buricul este *tăiat* la copii şi la animalele nou-născute.

Este interesant faptul că derivatul pe teren românesc al lui buric: *buricat* se referă de multe ori la ceva „ieşit în relief, gurguiat", sens suplimentar pe care îl avea cu multă probabilitate şi adj. lat. *umbilicātus, -a*, întrucât o relaţie semantică similară, dar în direcţie opusă, poate fi identificată în evoluţia de la lat. *gurgulio* „beregată" la r. *gurgui* „vârf, sfârc, mamelon". Examinarea beregatei tăiate a animalelor, precum şi imaginea părţii anterioare a gâtului, la bărbaţi, cu mărul lui Adam proeminent, pot să fi contribuit de asemenea, într-o mare măsură, la specializarea cuvântului latin *(um)bilicāta* pentru ceea ce numim astăzi *beregată*.

Dacă acceptăm etimologia propusă de Petar Skok, mai este oare nevoie de ipoteza originii autohtone, de baza disilabică i.-e. **bhere-g-* „tăietură, faringe" imaginată de I.I. Russu? Faptul că această bază a fost reconstruită pornind numai de la limba română ridică multe semne de întrebare şi ne îndeamnă la prudenţă. Totuşi, ţinând seama de cuvântul v. gr. *φάρυγξ, -υγγος* „gâtlej, faringe", nu putem exclude cu totul probabilitatea existenţei unui mai vechi dublet autohton, apropiat fonetic şi semantic de lat. **(um)bilicāta*.

[1] În ciuda dificultăţilor fonetice şi semantice semnalate de noi în acest articol, în DELR, I (2011, p. 223) este preferată etimologia lui S. Puşcariu, preluată şi de Al. Ciorănescu: lat. **uerrucata* (< *uerruca* „ieşitură, neg"). Întrucât lat. *uerruca* a fost totuşi moştenit în română de cuvântul dialectal *boroacă* „umflătură, gâlcă, tumoare" (T. Teaha, CLG, 2005, p. 301) [cf. *măciucă* şi reg. *mocioacă*], *boroacă* şi *beregată* nu pot face parte din aceeaşi familie etimologică.

Existenţa unei rădăcini autohtone **bereg-* poate fi probată numai indirect, prin comparaţie cu sinonimele derivative *bereg-uş* şi *bereg-ău* „beregată” (despre care nu putem fi absolut siguri că au apărut numai din cauza substituţiei finalei *-ată*, interpretată ca sufix, având în vedere neobişnuita schimbare a genului gramatical), dar mai ales prin comparaţie cu verbul reg. (Olt.) *a beregăna* (< **bereg-*) „a striga din toate puterile” [= „cât îl ţine *beregata*”], cf. *a se viermăna* (< *vierme*) „a se umple de viermi”, ţinând seama şi de simetria în derivare dintre *a beregăţi* „a tăia beregata, a sugruma” şi *a ciopăţi* „a face bucăţi [= a face *ciopăţi*]”, „a ciopârţi” < *ciopată* (v. *infra*).

Dacă a existat, acest cuvânt autohton ar fi putut facilita specializarea sensului cuvântului latin şi ar fi motivat mai puternic evoluţia fonetică *c* > *g* din dacoromână, putând fi considerat ca termen secund al unei contaminări în cadrul bilingvismului latin–geto-dac.

Deşi nu suntem încă pregătiţi să acceptăm mai multe etimoane pentru un cuvânt, atunci când nu putem preciza sursa etimologiei multiple, influenţa reciprocă dintre cuvintele latine şi cele presupus autohtone va rămâne în ultimă instanţă singura soluţie posibilă pentru a evita blocajul în teorii ireductibil opuse, de tipul purismului etimologic, fie el latinist, fie el autohtonist.

Beregată: lat. **bilicāta* = lat. *umbilicāta* + preroman. **bhere-g- (*bh$_e$rug-)*, cf. gr. *φάρυγξ, -υγγος*.

[Cf. LR, LX, 2011, nr. 4, p. 505–507.]

C I O P *A* T Ă, A C I O P Â R Ţ *I*

I

Verbul *a ciopârţi* este considerat derivat din *ciopată* „bucată de carne tăiată din trupul unui om sau al unui animal”. În derivare, *ciopată* a fost modificat după *parte = ciopa(r)tă*. Etimologia dată de DEX: magh. *csapat* „grămadă”, „turmă” (sp. „rebaño” la Cioranescu, DER), „ceată”, „echipă” provine din DA s.v., în dicţionarul tezaur adaugându-se că *csapat* este la rândul lui derivat din magh. *csapni* „a tăia”, „a amputa” [sic]. (Dicţionarele bilingve actuale dau la verbul *csap* doar sensurile principale: „a lovi, a trage o palmă, a trânti la pământ, a arunca”.) Alăturarea pur formală, mai mult grafică decât fonetică, dintre *ciopată* şi *csapat*, care nu au nici o legătură semantică după părerea noastră, a fost imaginată de C. Lacea (DR, IV, 2, 1924, p. 1557). De altminteri, nici soluţia dată de I.A. Candrea în CADE, s.v. *ciopa(r)tă* – ung. *csoport* „grămadă” nu se poate susţine. Nepotrivirile de sens dintre magh. *csapat* sau *csoport* şi rom. *ciopată* justifică investigarea altor soluţii etimologice, cu atât mai mult cu cât din magh. *csoport* avem deja împrumutat cuvântul românesc *ciopor* „turmă”.

Lazăr Şăineanu, pe urmele lui Laurian şi Massim, *Glossariu*, p. 149, s-a gândit că „*ciopă(r)tă*” (cu exemplul din Ispirescu: „începu a mi-l cresta pe şerpe până ce-l făcu ciopăţi, ciopăţi”) poate fi o formă amplificată „dintr-un primitiv *ciop* – trunchiu”, cu trimitere la *ciump* (acesta fiind definit insuficient doar ca „trunchi de arbore tăiat”) şi la *a ciocârti*. Sugestia lui Şăineanu este utilă pentru corecta interpretare a sensului şi a originii cuvântului *ciopată*, în relaţie cu *ciump* (de fapt, mai precis, cu *ciomp*, vezi *infra*, Cap. **4**., s.v.), presupus că ar proveni şi el „dintr-un primitiv *ciop*”. Atragem atenţia că această etimologie a fost dată de L. Şăineanu în al său *Dicţionar universal al limbei române* numai în ediţiile anterioare anului 1948, deoarece în noua aşa-zisă ediţie „Şăineanu” (1995)[1], la cuvântul *ciopată* etimologia dată de adevăratul autor a dispărut, fiind înlocuită cu cea copiată din DA şi din DEX.

I.-A. Candrea dă, credem, cea mai potrivită definiţie pentru cuvântul *ciopa(r)tă*: „Bucată *tăiată* (*s.n., P.B.*) din ceva, cu barda, cu cuţitul, cu sabia”, iar exemplul citat tot din Ispirescu sună astfel: „îi făcu oastea ciopăţi-ciopăţi, de nu scăpă picior de păgân.” (CADE, s.v.)

Apropierea dintre *ciopată* şi alb. *copë* a fost sesizată mai întâi de Al. Philippide, în OR. II, 1928, p. 707: „rom. *ciopăţi* şi *ciopărţi*, pl., mai ales în *a face pe cineva ciopăţi-ciopăţi*, a-l tăia în bucăţi: alb. *tsopă* [ortografiat azi *copë*] „Stück” M.Wört. 442, întrebuinţat ca şi în româneşte: *e bănă tsopăra, tsopăra* [azi: *e bërë copa-copa*] – au făcut-o ciopăţi-ciopăţi.”

Aşa cum am arătat şi la *ciob*, şi la *ciomp*, corespondentul alb. *copë* are sensul de bază (Kokona, 1977, s.v.): „morceau” – bucată (din ceva) (cf. *një copë bukë* – o bucată de pâine) şi (*e diçkaje të thyer* – din ceva spart) „débris”, „éclat”, „fragment” (rămăşiţă, ciob, fragment).

[1] „Şăineanu”, *Dicţionar universal al limbii române*, Ediţie revăzută de Carmen-Gabriela Pamfil, I. Oprea et al., Ed. Mydocenter, 1995.

Ipoteza temei românești arhaice **ciop(-a)*, amplificată cu sufixul *-ată*, după modelul *bucată*, poate fi foarte bine susținută, credem, prin comparația cu alb. *copë*. În privința reduplicării „*ciopăți-ciopăți*” există o evidentă simetrie cu cuvântul *copë*, tratat adverbial: cf. *e bëj copa-copa* (*mishin*): „dépecer la viande”; *ndaj copa-copa* (*mishin*): „mettre, couper en quartiers (la viande)” (V. Kokona, 1977, s.v.).

Derivat al substantivului *copë*, verbul *copëtoj* are o mulțime de sensuri identice cu corespondentul său român *a ciopăți/ ciopârți* (cf. ibidem): „morceler”, „disloquer”, „démembrer”, „déchiqueter” sau, despre carne (*mish*): „dépecer”, „tailler en pièces”, „hacher”. Mircea Mihai Rădulescu (în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, [extras], 1980, p. 23) acceptă această corespondență româno-albaneză: „*copëtoj, ciopăți, ciopârți* descend evidently from a common Ill.-Dac. source”, fără a aduce argumente noi sau alte precizări în sprijinul părerii sale.

Pentru corespondența fonetică dintre alb. [c (= ț)] și rom. [č] se pot pune în comparație cuvintele identice ca sens primitiv, care sunt mai vechi sau mai noi în ambele limbi: *copë / ciob*; *copë / ciomp*; *copë / ciopată* (**ciop-a* + suf. *-ată*)*; copëtoj / ciopăți, ciopârți; cung / ciung; kërcell / cârcel* (M. Gabinschi, 1997, p. 32); *cergë / cergă* etc. După opinia lui Marc Gabinschi (l.c.), „trecerea (*tj >) *ç* [tș] > *c* [ts] (> *s*) este regulată în albaneză”. (Am pus în paranteze rotunde evoluțiile fonetice care nu ne interesează aici.)

Pentru identitatea sensului primar al cuvintelor *ciopată* și *ciomp*, a se vedea s. pl. *ciopătăi*, derivat din *ciopată*, cu înțelesul de „cioante”, iar la singular *ciopățea* „bucată, frântură de lemn” (A. Scriban, DLR, s.v., DA).

Rădăcina probabil autohtonă **ciop(-a)* are, așa cum sperăm că am putut demonstra, o serie de urmași specializați din punct de vedere semantic pe teren românesc – *ciob, ciomp, ciopată* și (vezi mai jos) *ciump*, ca variantă fonetică mai uzitată a lui *ciomp*. Problema care ar mai trebui rezolvată este cea a genului acestei rădăcini în faza sa cea mai veche.

Putem presupune că tema arhaică de mai sus era de gen feminin, echivalentul ei albanez fiind tot de gen feminin. În ambele limbi întâlnim însă fenomenul „heterogeniei” (al schimbării de gen) (termen folosit în germană de Oda Buchholtz, Wilfried Fiedler, *Albanische Grammatik*, Leipzig [1987], § 2.1.5, 2.1.6, p. 210), ceea ce face ca pluralul mai vechi al alb. *copë* să fie *copëra* (*copëna*) (substantiv feminin cu actualul plural neutru), cum îl citează și Philippide, și nu *copa*, forma de plural feminin din albaneza literară de astăzi. Gr. Brâncuș ne atrage atenția (*Genul neutru în albaneză*, SCL, XIV, 1963, 1, p. 78) că fenomenul invocat este vechi în albaneză, deoarece „inițial marca *a* la plural, dezvoltată în anumite situații în *-na, -ra*, a aparținut femininelor, de la care s-a extins la alte genuri”. Pentru română, fenomenul poate fi comparat cu tipul similar de plural, dar mai recent în limbă: *carne – cărnuri, treabă – treburi, vreme – vremuri* etc. (cf. Academia R.S.R., *Gramatica limbii române*, 1966, I, p. 69, Obs. 3; Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, 1986, p. 41 etc.). În sprijinul ipotezei genului feminin inițial mai poate fi invocat tipul de derivare **čopa* > **čopata*, după modelul lat. pop. *bucca* > **buccata*. Dacă tema arhaică ar fi fost de gen masculin

sau neutru, derivatul aşteptat ar fi fost **ciopat*, după modelul lat. *ficus* > *ficatum* > „ficat”, sau rom. *frate* > *fârtat*. Fapt este că **čopa* avea, probabil, pe lângă forma feminină exemplificată şi o formă de neutru **čopu* (cf. lat. *testa* şi *testu* – ambele: „vas de pământ ars, hârb”), de unde apoi, **čop(u)* > *ciob* şi **čo(m)p(u)* > *ciomp*. De la forma de plural *ciompuri* / *ciomburi* avem, mai nou, o formă refăcută de singular: *ciombur* (*şombur*), atestată în NALR, I, Banat, h. 67. (Cf. şi arom. *ciombură* „fulg de zăpadă”, *şombur(ă)* „piatră mică”, fără etimologie, la Papahagi, DDA, s.v.)

[LR. L, 2001, nr. 3–4, p. 170–172.]

II

În cele ce urmează, ne vom referi la unele contribuţii din volumele recent publicate de Andrei Avram[2] şi Emil Suciu[3], în seria *Etymologica*, sub egida Academiei Române şi a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, precum şi la câteva dintre articolele noastre mai vechi, cu privire la etimologia cuvintelor *ciopată*[4], *ciob*[5] [...].

A. Regionalismul ***ciopată*** „bucată de carne, ciozvârtă” a fost explicat eronat, în DA, DEX, MDA şi DEXI, prin magh. *csapat* „ceată, trupă, grămadă”[6], cu o evidentă nepotrivire de sens între etimonul propus şi cuvântul românesc.

Andrei Avram (CIE, p. 50) se întreba: „dacă nu cumva C. Lacea are totuşi dreptate când susţine că *ciopată* provine din maghiară” (v. etimologia „*ciopată* < *csapat* < *csap(ni)*, din DA). Răspunsul este categoric negativ, confirmat și de absența cuvântului la Tamás, EWUER.

Cuvântului maghiar *csapat* îi corespunde în mod cert doar termenul împrumutat, regional, *ciópot* „ceată” (Tamás, EWUER, p. 224; Király, CL, p. 75, neînregistrat în DA/MDA), identic din punct de vedere fonetic şi semantic cu etimonul maghiar. *Ciopátă* este incontestabil un cuvânt cu totul diferit, nu numai ca înţeles, dar şi în ceea ce priveşte vocalismul, locul accentului şi genul gramatical.

De asemenea, fără nicio îndoială, magh. *csap(ni)* nu înseamnă „a tăia, a amputa”, aşa cum credea C. Lacea[7]. De la *Dicţionarul maghiar-latin-german* al lui

---

[2] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Etymologica* 23, Andrei Avram, *Comentarii şi ipoteze etimologice*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006. În continuare cu sigla: A. Avram, CIE.

[3] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Etymologica* 21, Emil Suciu, *Cuvinte româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006. În continuare cu sigla: Suciu, CRT.

[4] Pârvu Boerescu, *Ipoteze şi sugestii etimologice* (I), în LR, L, nr. 3–4, 2001: ***ciopată, ciopartă, a ciopârţi (a ciopârti)***, p. 170–172.

[5] Pârvu Boerescu, *ibidem*: ***ciob***, p. 165–168.

[6] În DM-R, 2005, cuvântul *csapat* este glosat, mai precis, astfel: 1. trupă, grupă; 2. (peior.) gașcă, bandă, gloată; 3. (reg.) ceată; 4. echipă, brigadă (de muncă); 5. (mil.) trupă, unitate, subunitate; pluton, detașament; escadron (de cavalerie); ~ *-ok* (pl.) contingente internaţionale, trupe, armată; 6. (sport) echipă; formaţie; lot; 7. stol; pâlc; cârd (de păsări); 8. pâlc [sic] (de peşti); 9. roi (de insecte). Este limpede că magh. *csapat* se referă, dincolo de diferenţele specifice, la o *grupare* a mai multor *indivizi*, şi nu la o *bucată* desprinsă dintr-un *întreg*.

[7] Probabil prin confuzie cu verbul derivat magh. *elcsap*, care avea şi sensul „praecido, amputo”, astăzi ieşit din uz (cf. Gombocz-Melich, MESZ, I, p. 851).

Fr. Páriz Pápai[8], până la cel mai recent dicţionar maghiar-român[9], verbul magh. *csap* (*tsapom*, la Pápai) este tradus prin „Infligo, Peto, Ico, Ferio, Caedo"; „ich gebe einen Streich, schlage"; „a lovi, a pocni, a plesni; a azvârli, a izbi, a trânti, a da (în), a bate; a da o palmă, a da cu pumnul (în masă); a ţâşni". Etimologia cuvântului *ciopată* trebuie căutată în altă parte.

Soluţia lui Robert Roesler, din turcă (1865, s.v. *čiob*): «*čiopartę* [*ciopa(r)tă*] Bruchstück [„fragment"] – t[urc] p[ersan] *čub* bois, morceau de bois sec ou vert, fétu [lemn, bucată de lemn uscat sau verde, pai]»[10], nefiind nici ea acceptabilă, am propus în LR, nr. 3–4, 2001 comparaţia cu alb. *copë* [tsopə] „bucată, fragment, frântură", etimonul comun, probabil autohton, **čop(-a)* „bucată", specializându-se şi evoluând fonetic (prin amplificare, în urma încrucişării cu sinonimul *bucată*) spre *ciopată* „bucată (tăiată) de carne".

Respingerea ipotezei noastre de către Andrei Avram (CIE, p. 50) se datorează, credem, mai mult faptului că alb. *copë* ar avea o origine „obscură" (cf. Al. Philippide, OR, II, 1927, p. 706), decât soluţiei alternative propuse, deoarece comparaţia dintre *ciopată* şi bg. *čupja* „a sparge a sfărâma, a rupe, a desprinde rupând" şi bg. *čupka* „ciob" prezintă evidente dificultăţi fonetice şi semantice. Mult mai potrivită ar fi fost trimiterea la verbul românesc *a ciopli*[11], al cărui sens de bază este cel de „a tăia" (lemnul, piatra), rădăcinile celor două cuvinte fiind identice.

Alb. *copë* a fost explicat de către C. Tagliavini, N. Jokl şi E. Çabej[12] prin *zopa*[13] „brazdă, bulgăre de pământ", cuvânt dialectal veneţian cu etimologia necunoscută[14], fără înrudiri în domeniile latin, germanic sau slav, dar care ar putea avea o provenienţă ilirică. Diferenţele de înţeles dintre cuvântul albanez, bogat în derivate, şi presupusul lui etimon veneţian, mult mai sărac, corelate cu existenţa formelor româneşti atât de apropiate din punct de vedere semantic şi fonetic de cele albaneze, toate pledează pentru originea comună a celor trei cuvinte, ven. *zopa*, alb.

---

[8] Fr. Páriz Pápai, P. Bod, *Dictionarium Hungarico-Latinum... Nova huic Editioni... addita est Lingua Germanica*, Cibinii, Martin Hochmeister, 1782 (p. 358).

[9] Reinhart Erzsébet, Lázar Edit, Román Győző (red.), *Dicţionar maghiar-român*, Fundaţia Beatrice Alapítvány, Editura Carocom'94 SRL, Bucureşti, 2005 (DM-R, p. 105). Vezi şi: Academia Română, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu", *Dicţionar maghiar-român*. Redactori-şefi: Kelemen Béla şi Szász Lőrinc, Vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010, p. 440.

[10] Dr. E. Robert Roesler, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen*, Wien, 1865.

[11] Cuvânt probabil autohton (cf. P. Boerescu, *a ciopli*, în LR, LI, nr. 1–3, 2002, p. 38–39), înrudit în plan indo-european cu sb. *čòpljiti*, *čòpati* „a rupe cu putere" şi cu bg. *čoplja* „a scobi, a scormoni".

[12] Cf. Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, vol. III, Tiranë, 1987, p. 36, 400.

[13] Ven. *zopa* „zolla o glebo, zoccolo di terra, pezzo di terra spiccata nei campi lavorati" (Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia, G. Cecchini, 1867, p. 821)

[14] Cf. Angelico Prati, *Vocabolario etimologico italiano*, Garzanti, 1951, p. 1001.

În *Vocabolario etimologico veneto italiano* de G.F. Turato şi D. Durante (1978, p. 214, s.v. *sópa*, *zòpa*) sunt date spre comparaţie cuvintele apropiate *zuòppo* (= it. *ceppo* „trunchi de copac, buştean), din vechiul dialect padovan (pavano), şi *zópolo* „barcă construită dintr-un trunchi de arbore scobit", din dialectul veneţian vorbit în Dalmaţia, care, alături de ven. *zopèlo* „încălţăminte din lemn, sabot", pot fi puse în relaţie cu rom. *ciomp* „bucată de trunchi rămasă în picioare după retezarea crengilor", provenit, ca şi *ciopată*, din aceeaşi temă, probabil autohtonă în limba română, **ciopa* / **ciopu* (cf. P. Boerescu, *art. cit.* în nota nr. 3).

copë şi rom. *ciopată*, ţinând seama şi de faptul că sunetului *z* aspru ([ts]) din dialectul veneţian (identic în cazul nostru cu *c* [ts] din albaneză) îi corespunde în italiana literară şi în română sunetul [č]: *zéna ~ cena ~ cină*, *zéra ~ cera ~ ceară*, *zìnque ~ cinque ~ cinci*[15] etc.

Fără îndoială, *ciopată* lasă impresia unui cuvânt foarte vechi în limbă, cea mai bună dovadă fiind necesara succesiune în timp a încrucişărilor temei **ciopa*, mai întâi cu *bucată* (> *ciopată*), apoi cu *parte* (> *ciopartă*), la care se adaugă apariţia verbului *a ciopârţi*, rezultat fie al încrucişării ulterioare dintre derivatul mai vechi *a ciopăţi* (< *ciopată*) şi varianta mai nouă *a ciopârti* (< *ciopartă*), fie al derivării directe de la pluralul *ciopărţi*. Relaţia etimologică dintre verbul alb. *copëtoj* „a fragmenta, a rupe, a tăia în bucăţi, a hăcui, a ciopârţi, a sfărâma etc.” sau alb. *copëloj* „a tăia carnea în bucăţi, a hăcui carnea, a răni grav” şi verbul românesc *a ciopăţi* „a tăia (carnea, animalul) în ciopăţi, a tăia bucăţi-bucăţi”[16] este condiţionată de modul în care a fost realizată derivarea verbelor în cele două limbi: în albaneză, direct din tema *copë*, iar în română, abia mai târziu, din *ciopată* (< **ciopa*), cu pluralul popular, reduplicat, *ciopăţi-ciopăţi* (cf. v. alb. *copëra-copëra*), învechit şi aproape cu totul ieşit din uz. Interesante sunt şi evoluţiile semantice din cadrul acestei familii de cuvinte. Sensul lui *ciopată* s-a restrâns treptat numai la cel de „bucată (mai mare) tăiată, de carne sau de slănină”, cuvântul fiind cunoscut în prezent doar în sudul Transilvaniei şi în regiunea subcarpatică meridională[17], în timp ce diminutivul *ciopăţea*, întâlnit şi în alte regiuni, mai are şi înţelesul de „bucată sau frântură de lemn” (Scriban, SDLR), păstrat din vremea când *ciopată* nu era un cuvânt strict specializat. Variantele mai recente ale verbului derivat *a ciopăţi – a ciopârti*, dar mai ales *a ciopârţi*, forma literară de azi – pot fi utilizate nediferenţiat, inclusiv pentru tăierea (cioplirea, prelucrarea) neîndemânatică a lemnului sau a oricărui alt material.

În rezumat:

ciopa(r)tă: derivat din baza expresivă autohtonă **čopa* + suf. *-ata*, cf. alb. *copë* „bucată”; cf. *bucată*, cf. *parte*;

a ciopăţi (ciopârţi, ciopârti) „a tăia (carnea) în ciopăţi”: din *ciopa(r)tă*; cf. alb. *copëtoj* „a fragmenta, a rupe, a tăia în bucăţi, a ciopârţi”.

[LR, LVII, 2008, nr. 2, p. 117–119.]

[15] Cf. www.dialetto-veneto.it/Vocabolario. Dl Renato Trevisan (El Mestro), creatorul acestui site, a avut amabilitatea de a-mi comunica pagina din vocabularul citat mai sus, împreună cu comentarii şi cu alte informaţii deosebit de utile („El Mestro” <scriviqua@dialetto-veneto.it>).

[16] Această apropiere a fost făcută mai întâi de Mircea Mihai Rădulescu: „*copëtoj, ciopăţi, ciopârţi* descend evidently from a common Ill.-Dac. source” (*Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, [extras], 1980, p. 23).

[17] Cf. ALR, s.n. IV, h. 1094, pct. 130: *ciopată de carne de miel*; h. 1126, pct. 836: *ciopată, fâşie [partal] de slă(n)ină*.

Addenda, 2016. Soluția noastră etimologică fost acceptată de *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), II, 1 (2015), p. 262. Citäm: «**CIOPATĂ** [...] «Etimologie nesigură, probabil element de substrat, cf. alb. *copë* „bucată”, *copëtoj* „a tăia în bucăți”; pentru terminație, cf. *bucată* P. Boerescu, LR, 50, 2001, 170–172 (apropierea între cuvintele rom. şi alb. a fost făcută de Philippide, OR, II, 706, care însă le atribuie ambelor o origine obscură)».

În altă ordine de idei, remarcăm faptul că, în tradiția lexicografică general acceptată (DA, MDA, etc.), verbul ***a ciocârti*** este tratat ca simplă variantă fonetică a verbului a *ciopârți*.

Totuşi, în *Condica limbii rumânești* (B.A.R., ms. rom. nr. 850, circa 1832, f. 142/r), Iordache Golescu face următoarea precizare: „*ciocârtesc* un lemn înseamnă că-l tai câte puţin pă la căpătâie, până îl scurtez dă tot”. Pentru acest motiv, credem că *a ciocârti*, care este departe de a fi perfect sinonim cu *a ciopârţi*, provine din contaminarea verbelor ***ciopârţi*** şi ****co-*cârti**[3] < ****(po)crăti***, acesta din urmă fiind împrumutat din scr. ***kratiti*** „a scurta”, respectiv din scr. ***pokratiti*** „a reduce, a scurta”, cf. *prikratiti* „a scurta, a reteza, a ciunti”, *skratiti* „a scurta, a micşora”, cf. rus. сократить „a scurta, a micşora”.

După toate aparenţele, împrumutul slav, contaminat ulterior, nu s-a mai păstrat ca atare în graiurile dacoromâne, din cauza concurenţei cu verbele *a cârti*[1] şi *a cârti*[2], precum şi din cauza suprapunerii semantice relative cu *a scurta* sau cu *a cârni*.

F L *A* C Ă R Ă

Ne vom opri în rândurile ce urmează asupra unor exemple de creaţii expresive care prezintă, după părerea noastră, un interes deosebit pentru cercetarea etimologică. Datarea formaţiilor lexicale expresive, încadrarea lor în categorii tipologice şi raportarea lor la fondul de cuvinte moştenit, la elementele de substrat sau la împrumuturile mai recente necesită în continuare investigaţii atente pentru o mai bună cunoaştere a acestui domeniu lexical relativ puţin studiat.

Spre deosebire de interjecţiile primare sau de sunetele reflexe, care pot fi create sau re-create pe terenul limbii române în orice moment al evoluţiei ei (cf. S. Puşcariu, 1937, p. 321, 323, 324), alte formaţii lexicale expresive, fie de tip onomatopeic, fie „Lallwörter" etc., anume cele care au pierdut caracterul de „creaţie imediată", îşi au fiecare propria lor istorie, pot fi mai vechi sau mai noi în limbă şi pot fi clasificate din punctul de vedere al originii (al tipologiei expresive) la fel cu toate cuvintele limbii române.

În funcţie de vechimea lor prezumată, unele dintre creaţiile expresive ale limbii române ar putea fi considerate elemente autohtone probabile, cu rădăcini ce pot fi atribuite substratului preroman. Din această perspectivă vom reexamina câteva explicaţii etimologice mai vechi, care nu ni s-au părut suficient de convingătoare, pentru cuvintele *flacără, fleandură, fleanţă* (v. *infra*).

Etimologia cuvântului *flacără*, aproape general acceptată, este lat. **flaccula* (= *facula*) (DEX). Părerile despre evoluţia de la acest etimon la cuvântul românesc diferă însă considerabil, fără să se fi ajuns la un consens. Probabil din această cauză în CADE, de exemplu, *flacără* apare fără etimologie.

Se pun trei întrebări. 1. Cum a apărut grupul iniţial *fl*-? 2. De ce avem două evoluţii: a) lat. *facula* > rom. *fache* şi b) lat. **flaccula* > rom. *flacără* ? 3. Din ce cauză sensul de „torţă (mică)" al lui **flaccula* s-a modificat în cel de „flacără"?

1. În DA, apariţia lui *l* este explicată printr-o contaminare cu lat. *flamma*, fenomen care ar trebui să justifice şi evoluţia de sens, de la „torţă" spre „flacără". Explicaţia aparţine întru totul lui B. P. Hasdeu: *Posteritatea latinului „fax" în limba română. Un cuadruplet linguistic*, în „Columna lui Traian", noua serie, IV, 1883, 3–6, p. 112–121, studiu republicat de Gr. Brâncuş în HSLF, II, 1988, p. 400–408. Fapt este că, dacă o asemenea contaminare s-a produs, în restul domeniului romanic nu a apărut totuşi un transfer de sens identic cu cel din română, deoarece sard. *flac(c)a* şi it. *fiaccola* au păstrat numai înţelesul primar de „torţă" sau „făclie".

S. Puşcariu accepta în 1905 (EW, nr. 620) etimonul latin reconstruit de G. Meyer (EWaS, 107) **flacca* (cu metateză) pentru „*facla* (App. Probi = *facŭla*)", de unde ar proveni atât rom. *flacără,* cât şi alb. *flakë*.

Al. Ciorănescu (DER, 3415) dă o altă explicaţie evoluţiei de la lat. *facula* la rom. *flacără*: „con *l* expresiva, que acompaña a menudo a la *f* inicial, cf. *flămând*, e it. *fiaccola* (...), it. *fieno* < **flenum* < *fenum*, it. *fiòcina* < lat. *fuscina.*" Ipoteza unui *l* expresiv în italiană este pe deplin întemeiată, dar nu şi pentru română, unde avem pe *fân* fără *l*, iar etimologia lui *flămând* continuă să fie controversată. Problema grupului consonantic expresiv românesc *fl*- iniţial a fost prezentată pe larg de Iorgu

Iordan în BPh, II (1935), p. 167–194, dar cuvântul *flacără* nu a fost inclus în acest studiu printre exemplele de creaţii expresive discutate.

În privinţa grupului iniţial *fl-* din cuvântul românesc *flacără*, deocamdată, părerea lui Hasdeu (cf. DA şi DEX) rămâne cea mai plauzibilă din punct de vedere strict formal, fonetic.

2. a) Hasdeu precizează (HSLF, II, p. 402): „Din cele două forme latine *flacula* şi *facula*, ambele deminutive din *fax*, pe când *flacula* trecea pe o cale mai rară în *flacără, facula* păşea la noi pe drumul cel ordinar pentru a deveni *fache* sau *fachie*." După Gr. Brâncuş (*ibid*., p. 539, nota 1.): „*Fache* (şi *fachie*) e cunoscut pe o arie nordică mai largă, cu înţelesul de torţă făcută din aşchii muiate în răşină, care foloseşte la prinsul peştilor noaptea (cf. DA)."

Calea „mai rară", de care vorbea Hasdeu, pe care a urmat-o rom. *flacără*, este susţinută de analogia cu *păcură* < *picula*, cu *mușchi*[2] şi (rar) *muscur* < *musculus* (cu sens anatomic), dar şi de dificultatea rostirii succesive a grupurilor *fl-cl-*, dacă s-ar fi ajuns la forma intermediară **flacla*, un motiv suplimentar pentru care *u* neaccentuat din sufix să fi avut o altă evoluţie.

2. b) Sufixul *-ără* este încă foarte controversat. S. Puşcariu observa în 1905 (EW, nr. 620): „im Suffix nicht ganz klar (*-ula*?)". În REW³, nr. 3137, 2, W. Meyer-Lübke propunea un etimon reconstruit **flaccola*, mai apropiat formal de urmaşul său italian *fiaccola*. Gr. Brâncuş, în nota (4) la studiul lui Hasdeu (HSLF, II, p. 540), este de părere „că secvenţa bisilabică neaccentuată *-ără* intră într-un tip de structură fonetică specifică cuvintelor din substrat: *ábure, mázăre, măgură, strúgure* etc. (Brâncuş, VALR, p. 155). De aceea, e posibil ca în cazul lui *flacără* să avem de a face cu un sufix din traco-dacă".

Sufixul neaccentuat feminin *-ură*, cu varianta secundară *-ără*, era considerat de G. Pascu (1916, p. 56) ca fiind moştenit din lat. *-ulus, -ula* şi se poate constata că acest sufix nu se confundă niciodată cu secvenţa finală neaccentuată, în cele mai multe cazuri probabil autohtonă, *-ur(e)/ -ăr(e)*, din cuvintele: *brusture, mazăre, mugure, sâmbure, viezure* etc.

După părerea Adrianei Ionescu (LR, 5/1980, p. 501–502), «rom. *-ure* < d.m. **-ules* prezintă şi el o variantă feminină *-ură*, care creează, în mare parte, aceleaşi clase de derivate ca şi alb. fem. *-ull(ë)*. Acest sufix apare într-o serie de cuvinte româneşti de origine autohtonă sau care au o etimologie discutabilă, grupate după cum urmează: a) nume de plante (sau părţi ale acestora): *butură, mătură, scorbură*; b) nume de insecte: *buburuză* (cu dublă sufixare: *-ură* + *-ză*); c) obiecte concrete: *zgarbură;* d) fenomene ale naturii, elemente de relief: *măgură, negură, volbură*. Unele dinte aceste cuvinte au corespondente în albaneză: *buburezë* „licurici", *netull* „mătură", *korbull, vorbull*».

Tocmai pentru că multe din exemplele de mai sus au o etimologie discutabilă, de exemplu *negură, scorbură, volbură*, împreună cu corespondentele lor alb. *njegull, korbull, vorbull*, pot fi puse în relaţie la fel de bine şi cu lat. *nebula, corbula, *volvula* < *volvere*, dar mai ales pentru că funcţia (la origine) diminutivală a sufixului neaccentuat *-ură* poate fi recunoscută şi în alte cuvinte din lista dată de Adriana Ionescu, de ex.: *buburuză* cf. rom. *bubă* şi alb. *bubë, măgură* cf. *măgăoaie, măgădău* etc., după părerea noastră, originea latină a sufixului discutat este aproape

sigură, chiar dacă îl întâlnim uneori ataşat şi rădăcinilor cu proveniență foarte probabilă din substrat, ca de exemplu în cuvintele: *buburuză*, *butură*, *fleandură* (vezi *infra*), *măgură, mătură* etc. (vezi şi G. Mihăilă, *Studii de lexicologie...*, 1973, p. 16–17; I. Fischer, LD, p. 141).

În studiul despre sufixele *Alb. -**ullë**, rom. -**ură** în cuvinte de origine latină* (LR, 48, 1999, nr. 1–2, p. 173–178), Cătălina Vătăşescu arată că în română şi albaneză s-a păstrat un număr semnificativ de cuvinte latine cu *u* nesincopat în segmentul final neaccentuat *-ula*, de exemplu *pinnula* > alb. *pendull* (?), rom. *pănură*; **pittula* (< *pitta*) > alb. *petull* „(cul.) gogoaşă”, rom. *pătură* „foaie de aluat”; *pergula* > alb. *pjergullë*, ar. *pergură* „pergolă” etc., la care se adaugă o serie de cuvinte latine păstrate numai în albaneză, precum *matricula* > *ndrikullë* „naşă, cumătră”; *rotula* > *rrotullë* „rotiţă”; *spatula* > *shpatull* „spate, spinare”; *tegula* > *tjegull* „ţiglă” etc. (p. 174), ori păstrate numai în română (vezi exemplul nostru: lat. *picula* > *păcură*). Importantă este analogia dintre română şi albaneză privind evoluţia sufixului lat. *-ula*, la alb. *'-ull(ë)*, dar şi la *'-ëllë*, în exemple precum *pjergull* şi *pegëll* „pergolă”, *rrotull* şi *rrotëll* „rotiţă”, *tjegullë* şi *tjegëll* „ţiglă” etc. (p. 175). În acelaşi articol, Cătălina Vătăşescu aduce argumente foarte convingătoare în favoarea etimologiei latine a cuvântului rom. *volbură* împreună cu alb. *vorbull* < lat. **volvula* < *volvere* „a răsuci, a învârti”, etimonul latin fiind atestat în CGL, V, 398, sub forma *volvola*. Pentru etimologia: lat. *corbula* > alb. *korbull* şi rom. *scorbură*, v. *supra*, în Cap. **1**., s.v. *scorbură*.

B. P. Hasdeu a fost primul care a văzut adevărul despre sufixul *'-ără,* ca variantă secundară a sufixului moştenit *'-ură*: „O dificultate oarecare ne face finalul *-ără* în loc de *-ură*; să nu uităm însă că în acelaşi mod se zice la noi *ţandără* alături cu *ţandură*” (HSLF, II, p. 401). Explicaţia lui Hasdeu a trecut neobservată, deoarece nimeni nu l-a crezut că *ţandură/ ţandără* poate fi un cuvânt moştenit din latină. Deschiderea lui *u* neaccentuat la *ă* poate fi motivată uneori prin analogie, ca în exemplul: *umplătură* < *umplutură,* cf. *umflătură*, dar de cele mai multe ori reprezintă o tendinţă a limbii române, o evoluţie fonetică normală, realizată prin delabializarea lui *u* neaccentuat, fenomen petrecut şi în albaneză (cf. *supra*), şi în română, în cazul unor cuvinte vechi precum *fleandură/ fleandără* (creaţie expresivă autohtonă), ori *ţandură/ ţandără* (derivat timpuriu din **ţadă* < lat. *taeda*), care mai sunt considerate, nejustificat, împrumuturi recente (din săs. *fląnder*, respectiv din săs. *zą̈nder* [*tsǫ̈ndər*], vezi discuţia noastră din Cap. **1**. şi **3**., s.v.).

3. Evoluţia semantică de la „torţă” la „flacără” necesită o explicaţie mai convingătoare decât cea a simplei contaminări fonetice dintre lat. *facula* şi lat. *flamma*. În restul domeniului romanic această evoluţie nu a avut loc decât incomplet, sensul de bază al it. *fiaccola* sau al sard. *fiaca, flaca, fraca* rămânând cel de „torţă” sau „făclie”. Evoluţia semantică de la „torţă” la „flacără”, în română, nu prezintă însă o dificultate de netrecut dacă acceptăm ideea că suita consonantică expresivă *fl-c-*, cu variantele *fl-g- /fl-m-*, a avut şi are o largă răspândire în plan european. Pentru sensul propriu-zis de „flacără” în latină exista *flamma*, în albaneză există în prezent *flakë*.

Cuvântul albanez *flakë* „flacără” are o etimologie controversată. Una dintre ipoteze susţine originea latină a acestuia, pornind de la etimonul propus de

G. Meyer (EWaS, 1891, p. 107): **flacca* (cu metateză) pentru *facla* (cf. Puşcariu EW, citat mai sus). O altă explicaţie, tot prin limba latină, aparţine Vl. Orel (AED, 1998, p. 98): „*flakë*, pl. *flakëra ~ flakëna* „flame". Based on a back formation of an unattested **flakull*. The latter is a borrowing from dialectal Rom. **flakula*, reflected in Ital. *fiaccola*, Rum. *flacără* and is replacing *facula*." Soluţia dată de Vl. Orel are dezavantajul că utilizează două forme neatestate, cea din albaneză fiind prea puţin plauzibilă, în plus, evoluţia semantică de la „torţă" la „flacără" nici nu a fost luată în considerare.

A doua ipoteză scoate în evidenţă trăsăturile fonetice expresive ale acestui cuvânt albanez, identificate ca atare de către Eqrem Çabej, cf. *Studime Etimologjike...* I, 1982, p. 196, 197, unde alb. *flakë* „flacără" este explicat prin: „des lexicalisations de quelques groupes consonantiques expressifs [*flk*], formations que nous pourrrions appeler avec Wilhelm Oehl des «mots figurés» ou bien des «créations lexicales élémentaires»." Alb. *flakë* este inclus de către E. Çabej în marele număr „de mots considérés auparavant comme emprunts (d'origine latino-romane en majorité), mais qui résultent [être], tout au contraire, des mots autochtones" (*ibid*. p. 253, 254). Autohtone, în concepţia lui E. Çabej, nu sunt numai cuvintele moştenite din vechiul fond indo-european al limbii albaneze: „non point tous les mots du fond autochtone, en tels, doivent être absolument anciens et directement susceptibles pour des comparaisons extérieures. Comme dans toute langue du reste, en albanais aussi, outre les onomatopées, les mots formés d'appels, les «créations élémentaires», les appelatifs issus de noms personnels, et d'autres formations du genre, à différentes périodes ont été formés des mots nouveaux, de matière ancienne, donc à partir de quelque mots de base, à l'aide de moyens morphologiques de toute sorte. Ces formations secondaires constituent une bonne partie, et même, pourrait-on dire, une partie essentielle du lexique" (*ibid*. p. 249).

Extinzând comparaţia pe plan european, pentru acţiunea de „a arde cu vâlvătaie", „a arde, a fi în flăcări" avem creaţiile expresive din latină: *flagro, flagrare* (dat ca etimon pentru *flacără* de Cihac, DEDR, II, p. 660), din albaneză: *flak(ë)roj*, din română: *a flăcăra* (cf. Petrovici, 1943, 18, 20; DA, s.v.), din germană: *flackern*, în aceasta din urmă existând variante fonetice ale lui *flackern* care au şi sensul de a tremura sau a pâlpâi (despre lumină): *flickern* sau *flacken* (cf. *Flackerfeuer* „lumină intermitentă", „foc care pâlpâie").

Cu titlu de ipoteză, nu ar fi exclus ca în cazul cuvântului românesc să avem de a face cu un caz de etimologie multiplă, cuvântul latin **flaccula* „torţă (mică)" putând să se suprapună peste un autohton **flaka* („flacără"), de origine expresivă, ca în albaneză, ceea ce ar putea explica evoluţia sa rapidă şi fără păstrarea regională a fonetismului iniţial, de la **flacură* la *flacără*.

Flacără: lat. *facula, *flaccula* + preroman **flaka,* cf. sard. *flaca* „torţă mică", alb. *flakë* „flacără", germ. *Flacker(feuer)* „foc care pâlpâie".

[LR, XLIX, 2000, nr. 2, p. 193–196.]

M Ă L A I

În DLR, s.n., vol IX, p. 232–234, în DEX, DEXI, ca şi în unele dicţionare mai vechi – Şăineanu (DULR), Candrea (CADE), cuvântul *mălai* este însoţit de menţiunea „etimologie necunoscută”, ori este lăsat fără etimologie. Încercările de a i se elucida originea au fost rezumate de Al. Ciorănescu (DER, nr. 5028) şi au fost expuse foarte amănunţit de Andrei Avram, în studiul *Etimologia cuvântului* ***mălai*** *şi o problemă de fonetică istorică a limbii române* (SCL, XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 120–125; *idem*, în vol. *Probleme de etimologie*, 2000, p. 118–125). Din acest motiv, nu considerăm necesar să mai reluăm amănuntele soluţiilor etimologice anterioare, fiind mai util să ne ocupăm de câteva probleme care au fost mai puţin discutate până acum.

Cuvântul *mălai* este plurisemantic. Sensurile sale de bază, aşa cum rezultă din DLR, s.v., sunt: **I. 1. Mei** (*mălai* mărunt, ~ mărunţel, ~ roşu) – *Stogu de malaiu* (a. 1588, Moldova). *Mălaiul, păsatul sau meiul se coseşte după ce i s-au scuturat spicele. Mălaiul, mălaiul mărunţel, păsatul* (*panicum miliaceum*) *se numeşte în Muntenia mei*. **2.** Porumb (*zea mays*) – *Cucuruzul sau mălaiul* [Ardeal]*... îl numesc în Ţeara Românească porumb, în Moldova păpuşoiu.* **3.** P. ext. (Mold., Transilv. şi Maram.; cu sens colectiv) **Boabe de mei**. **4.** (Bot.; reg. şi în sintagmele *mălai tătăresc, mălai mare, mălai turcesc*) Mătură (*Sorghum vulgare*). **II. 1.** S. n. (la pl.; Mold. Transilv. şi Maram.) **Semănătură de mei**; loc destinat unor astfel de semănături. [*Idem*, de porumb.] – *Dat-au o brumă mare, de-u strâcat pânele, mălaiele... Să crească grâiele, mălaiele, păpuşoaiele şi oarzele, la anul şi la mulţi ani.* **2.** s. (Mold.) **Făină de mei**; (Munt. Olt. şi Dobr.) făină de porumb. **3. Turtă** făcută din **făină de mei**, de porumb sau de alte cereale... etc. Tranziţia semantică de la *mălai* ca „mei” sau „făină de mei” la *mălai* ca „porumb”, respectiv „făină de porumb” este un fapt istoric fără importanţă pentru etimologia cuvântului.

Cea mai plauzibilă soluţie etimologică de până acum este cea dată de Andrei Avram (*lucr. cit.*): un derivat substantival – lat. pop. **milialia*, probabil „boabe de mei” (cu sens colectiv) < lat *milium* „mei”, cf. lat. (pl.) *victualia* „Lebensmittel” [alimente] < *victus* „Lebensunterhalt” [hrană], **roralia* „Tau” [rouă] < *ros, roris* [id.] (REW, nr. 7373), **carnalia* < *caro, carnis*. Din punct de vedere fonetic, s-ar fi petrecut o disimilare: **milialia* > *[mel´al´e] > *[melal´e] > *[mălal´e] > *mălaie*, de unde apoi singularul refăcut *mălai*.

În sprijinul acestei etimologii latine pot veni şi cele spuse de A. Ernout şi A. Meillet despre lat. *milium*, în *Dictionnaire étymologique de la langue latine* (2001, p. 403, online): **milium, -ī** n. Mil, millet [„mei”]. Attesté depuis Caton, ancien. ... Panroman, M.-L. [REW], 5572; B. W. s. u.; germanique: v. angl. *mīl*, v. h. a. [v. germ. s.] *milli*, bret. arm. *mell* ? Dérivés: *miliārius,* cf. *miliāria* „cuscute du mil [(bot.) cuscută, torţel]”, M.-L. [REW] 5570 [*miliāria* quirlförmiger Fenchel „molură” (Fench „părânc”), Fettammer „grangur”], 5570a [(herba) *miliaria* eine der Hirse schädliche Pflanze [plantă dăunătoare meiului, „mălură”(??), gălbează sau torţel?]; *miliāca*: *fīcēdula* ortolan, [pitulice], *miliāceus*. [Guţu, DL-R: *miliacus, miliārius* „hrănit cu mei”.] Nom de céréale qui semble indo-européen. On a trois

formes différentes qui paraissent dérivées d'un ancien nom radical, avec des vocalismes variés: *e* dans gr. *μελίνη*, *o* dans lit. *málnos* „sorte de millet", zéro dans lat. *milium*, de **m^{o}liyo-*, avec même vocalisme que dans *cilium* et *similis*.

Un derivat suplimentar din lat. *milium* „mei", şi anume **miliālia* „boabe de mei", alături de *miliāria* „al meiului", „hrănit cu mei" („grangur"), „plante amestecate cu meiul" („cuscută")" şi *miliāca* „hrănit cu mei" („ortolan") etc., **miliālia* aparţinând numai latinei populare dunărene, unde nu s-au păstrat celelalte derivate citate de Meyer-Lübke şi de Ernout – Meillet, nu ar reprezenta ceva imposibil, dar pentru susţinerea aceste ipoteze sunt necesare şi alte argumente.

Din punct de vedere semantic, etimonul propus de Andrei Avram se potriveşte doar cu sensul I. 3. „boabe de mei", fără însă să se poată explica mulţumitor evoluţia semantică de la starea naturală de „mei boabe", la „făina de mei", un produs manufacturat. Evoluţiile istorice pledează pentru un fenomen diferit, în sens opus: lat. *pinsātum* „(ceva) pisat" a evoluat în română, prin extensie, la „boabele care erau cel mai adesea pisate sau măcinate" şi apoi la *păsat*, cu înţelesul de „mei". Într-un mod asemănător, dar la o epocă mult mai veche, în plan indo-european există o legătură etimologică certă între lat. *milium* „mei", gr. *μελίνη* id., v. engl. *mīl* id., alb. *mel* id., bret. *mell* id., lit. *malna, malnos* id. şi germanic. **melwa-*, cf. v. germ. s. *melo* „făină, praf", germ. *Mehl* „făină", v. engl. *mel-u* „făină" etc. împreună cu alb. *miell* „făină" «< PAlb. **melwa* ['flour'] closely related to OHG *mēlo* id., ON *mjǫl* id., Slav **melvo* 'grain for grinding' and continuing IE **melu̯o-*, further - to **mel-* [1] 'grind'.» [Orel, AED, 265, cf. Pokorny, IEW, 716–718; cf. Köbler, IGW, online etc.]).

În consecinţă, dacă acceptăm că în latină, în vechea germanică, în celtica armoricană, în greaca veche şi în vechea albaneză a existat un radical comun *mil-/ mel-* „mei", ar fi o greşeală să ignorăm radicalul paronim *mel-* „făină", existent pe aproape aceeaşi arie largă, în vechea germanică, în vechile limbi scandinave, în vechea albaneză şi în vechea slavă comună (în aceasta din urmă atestat doar cu sensul de „a măcina"). Aceste date însumate pot sprijini ipoteza că şi în substratul limbii române au existat concomitent cele două radicale paronime **mil-/ *mel-* „mei" şi **mel-* „făină", motiv pentru care cel de al doilea **mel-* „făină" s-a specializat exclusiv pentru „făina de mei" din care se face *mămăliga*, alimentul de bază al poporului român din cele mai vechi timpuri, până la apariţia porumbului (păpuşoi, cucuruz), care a fost adus în Europa după descoperirea Americii.

Rămâne deci foarte probabil că lat. pop. **miliālia* < lat. *milium* „mei", propus de Andrei Avram (PE, 118), s-a suprapus peste un cuvânt din substrat: tr.-dac. **melu̯a* „făină (de mei)", cf. alb. *miell* „făină" < PAlb **melwa*, cf. germ. *Mehl* „făină" < PGerm. **melu̯o*, cf. i.-e. **mel-* „a pisa" (Orel, AED, 265; Pokorny, IEW, 716); cf. alb. *mel* (< lat.?), bret. *mell* şi gr. *μελίνη* „mei", din contopirea celor două cuvinte în timpul bilingvismului latin–daco-moesic, din **milialia* şi **melu̯a* rezultând cuvântul latin dunărean **mellalia*, cu multiplele sale înţelesurile de bază: mei, boabe de mei, semănături de mei, făină de mei şi turte de mei. (Tr.-dac. **-lu̯-* > lat. dun. **-ll-* (intervocalic), cf. *mal* < lat. dun. **mallum, -ora* < tr.-dac. **malu̯o*, cf. *Malua, Dacia Maluensis*.)

Cuvântul *mălată* „mămăligă” din *Lexiconul de la Buda*, nu pare să fie înrudit cu *mălai*, în ciuda rădăcinii comune. Ar putea fi explicat printr-o schimbare de sufix, din *măl-igă* „mămăligă” + suf. *-ată*, sub influenţa omonimului *mălată*, variantă a cuvântului de origine slavă (reg.) *mlat* „terci moale, hrană pentru pui din mălai cu apă rece etc.”.

Eventuala relaţie etimologică dintre ***măl****ai* şi ***mămăl****igă,* ***măl****igă* rămâne încă neelucidată, cf. Cihac, DÉDR, II, 1879, p. 185: ***mămăligă***, cfr. it. *melica, meliga*, vénit. *mèlega* „*millet* et *maïs*” [de fapt: „sorg (*Holchus sorghum, Sorghum vulgare*)” şi „porumb (miglio indiano)”]; cf. S. Puşcariu, *Jahresb.* VIII, 223, § 204: ***mămăligă***, derivat în *-igă* (= *ică*) din lat. *mam(m)illa* (idem în DEXI (după Puşcariu), cf. *mălai*); cf. Capidan, DR, VII, 1931–1933, p. 153: ***mămăligă*** ← *mamă*, cf. ar. *mamă* „mâncare făinoasă” [+ *-ăligă*]; Papahagi, DDA, s.v. (ar.) ***mămulig***, ***mumulic***, ***mumulig*** „mămăligă” (< **?**) [cf. ***mulueţă*** „mălăieţ” (< **?**)]; DLR, DEX s.v. *mămăligă* „etimologia necunoscută”. Vezi şi Dan Alexe, 2015, p. 208: ***mămăligă***, din reduplicarea rădăcinii **məl-* [**mə(l)-məl-*]? Cf. *păpălugă*[1] „mâncare pentru copii pregătită cu mămăligă fierbinte şi unt”, cf. *papă* (MDA); cf. *păpăligă* „surcea” (< **?**); cf. *titiligă* „tilincă” (< **?**); cf. *ţuţulig* „leagăn” (< *ţuţu* idem, f.o.) etc.

Coincidenţa fonetică dintre *mălai* şi hitt. *ma-al-la-i* „zdrobit, sfărâmat” (Pokorny, IEW, 717) nu poate avea relevanţă, întrucât sufixul *-ai(e)* este în mod cert moştenit din latină.

Mălai: lat. pop. **miliālia* < lat. *milium* + tr.- dac. **melya*, cf. germ. *Mehl*, v. engl. *melu*, alb. *miell*.

[LR, LXIV, 2015, nr. 3, p. 332–335, cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 189.]

Deşi majoritatea surselor îl atribuie substratului traco-dac, cuvântul *mânz* este moştenit mai curând din lat. pop. **mandius, -ia* „pui care suge, al iepei, al vacii etc.” (cuvânt latin provenit din iliră), cf. S. Puşcariu, EW, 1092; REW[3], 5289; D. Loşonţi, SSE, p. 76–79; cf. Gr. Brâncuş, VA, p. 97–100.

Lat. pop. **mandius* este un cuvânt de origine ilirică, intrat destul de timpuriu în latină sub *această* formă, ţinând seama de vocalismul formelor italice, sarde etc. Un prototip **mendiu/ *mendzu*, cf. messap. *Juppiter Menzana* (ap. Festus) sau trac. *Mezenai* (cf. C. Poghirc, nota 323, *ap*. E. Çabej, InILA, p. 193) nu este necesar, deoarece forma veche albaneză era [*]*manz* [> g. *mâz*, t. *mëz*] (E. Çabej, InILA, p. 138), la Buzuku fiind atestat şi *mangu i sutësë* „puiul ciutei”, o variantă neexplicată (*ibid.*, p. 96).

Începând din sec. II–III d. Hr., lat. pop. **mandius*, cu sensul restrâns de „pui al iepei”, a înlocuit în Romania orientală pe *equulus (*equuleus)* (dispărut din română, deoarece ar fi evoluat la **iépur, *iepúi*), de asemenea pe *vitulus* devenit **vituleus* (care a evoluat semantic spre *vătui*) şi pe *puiandru*, cf. it. *pulendro*.

Pentru etimologia latină pledează prezenţa în italiană a cuvântului *manzo* „viţel etc.” (iniţial:) „mânzul vacii”, în prezent, parţial sinonim cu it. *vitello*. Un alt argument ar fi apariţia derivatului *mânzare*, care a fost creat în latină, iniţial ca adjectiv, cf. *cărare, căşare, pătrare* (v. şi Pascu, SR, p. 89), explicaţie susţinută de Dumitru Loşonţi (SSE, p. 78).

Neavând dovezi certe despre prezenţa lui în graiurile daco-getice, *mânz* poate fi numit „cuvânt autohton” numai dacă acceptăm că ilirii sunt şi ei autohtoni pe teritoriul de formare a limbii române, ceea ce este numai în parte adevărat, dacă ţinem seama că în Dacia Romană a staţionat o singură unitate de cavalerie cu nume iliric, dintre cele cunoscute: *ala Illyricorum, cohors III Delmatarum* (DIVR, p. 342), iar despre coloniştii iliri din Dacia romană se spune că, „Traian a adus imediat [după cucerirea Daciei] multe seminţii de iliri din sudul Dalmaţiei (*pirustes, baridustae, sardeates*), adică lucrători specializaţi în sistemele de extracţie mai dezvoltate [în minele de aur etc.], cărora le-au fost acordate drepturi şi avantaje suplimentare faţă de ceilalţi nou-veniţi” (Academia R.P.R, *Istoria României*, vol. I, [s. red. C. Daicoviciu], 1960, p. 401, apud Teresa Ferro, LRR, 2003, p. 15).

În limba albaneză, *mëz*, gheg. *mâz, mâzi*, tosc. *mës, mëzi* „mânzul iepei” este considerat autohton, de origine iliră, dar, după părerea noastră, a fost influenţat fonetic de cuvântul latin **mandius*, predominant în spaţiul italic şi în cel carpato-balcanic. Vezi, de exemplu, la Vl. Orel, AED, p. 265: PAlb. **mandja* (**mandjo*, cf. E. Çabej, InILA, p. 152), în loc de **mendjo*, cf. messap. *Iuppiter Menzana*, sau chiar **medjo*, cf. trac. *Mezenai*.

Derivatele *(oaie) mânzare* (adj.) „(oaie) cu lapte, (oaie) care se mulge” şi *mânzat* „viţel înţărcat, carne de viţel” (cf. it. *manzo* „viţel, carne de viţel”, alb. *mëzat* „viţel”) sunt moştenite din lat. pop. **mandiaria*, respectiv din lat. pop.

**mandiatus* (D. Loşonţi, SSE, p. 78). Dumitru Loşonţi atrage atenţia asupra faptului că sufixul românesc *-are* (< lat. *-aria*) nu formează adjective pe teren românesc, iar acad. Grigore Brâncuş (VALR, p. 99) demonstrează că alb. *mëzat* „viţel" nu poate fi un derivat pe teren albanez de la *mëz* „mânz al iepei".

Mânz: lat. pop. ****mandius* **(< ilir. ****mandjo*).**

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 189.]

ŢEAPĂ, ŢEP

După ce Al. Philippide (OR, II, p. 718) a atras atenţia că rom. *ţeapă* «nu trebuie pus în legătură cu vechiul bulgar *tsĕpiti* „findere” şi cu cuvintele analoage slave care toate înseamnă „despic, despicătură, crăpătură” (vezi Cihac, DÉDR, II, p. 430)» şi după ce Al. Rosetti a susţinut în mod constant că *ţeapă* face parte dintre „elementele vocabularului comun românei cu albaneza” (Rosetti, ILR, 1978, p. 282; 1986, p. 254), Grigore Brâncuş a demonstrat în mod convingător că *ţeapă* aparţine în primul rând lexicului autohton moştenit (VALR, 1983, p. 124–125), prin comparaţie cu alb. *thep*: „vârf (colţ) ascuţit de stâncă” – *thep shkëmbi = majë e mprehtë e një shkëmbi*, „vârful ascuţit al unui munte” – *thep mali = majë e mprehtë e një mali*, orice „vârf ascuţit” – *majë e mprehtë e diçkaje*, cu exemplul *i bëri një thep shkopit* „el a ascuţit un băţ” (cuvânt cu cuvânt: „i-a făcut un vârf ascuţit băţului” (FS, 1984). De asemenea, alb. *thep* mai are şi alte sensuri, precum (de exemplu în SDEM, 1978, p. 478) „dinte de furcă” etc. Ca urmare, în dicţionarul tezaur (DLR, s.n.), *ţeapă* este dat ca sigur: „cuvânt de origine traco-dacă. Cf. alb. *thep* [...]”.

Pentru că mai persistă părerea că acest cuvânt ar putea avea o origine slavă, motiv pentru care fusese eliminat de I.I. Russu (EtnR, 1981, p. 62), de exemplu, din lista cuvintelor autohtone moştenite, continuând să fie explicat şi în noua ediţie a DEX prin comparaţie cu „sl. č e p a t i” ([sic] – corect: *cĕpati*), „a despica” (cf. scr. *cepati*, care înseamnă nu numai „a despica”, dar şi „a rupe, a sfârtica, a sfâşia; a descoase ; a frânge; a tăia, a reteza”, vezi şi srb. *cjepka* „aşchie, ţandără” – Tomić, p. 107), credem că sunt necesare unele precizări.

Aproape în întreg domeniul romanic occidental întâlnim ca echivalente semantice ale derivatului românesc *a înţepa* forme precum it. *piccare*, fr. *piquer*, sp., pg. *picar*, înrudite, dacă nu chiar derivate din (respectiv) it. *picco*, fr. *pic*, sp., pg. *pico*, toate cu sensul primar de „vârf”. (cf. REW[3], nr. 6495: *pikkare* „stechen”, cu o etimologie insuficient elucidată, probabil de origine expresivă).

Având în vedere tipologia (cel puţin) panromanică a înrudirii formale dintre cuvintele cu sensul de „a înţepa” şi cuvintele care au înţelesul primar de „vârf”, etimologia cuvântului rom. *ţeapă* devine şi mai plauzibilă prin comparaţia cu alb. *thep*, al cărui sens iniţial şi general este cel de „pointe”, „saillie” („vârf ascuţit”, „ieşind” etc. – cf. Kokona, 1977, s.v.). Dezvoltările semantice ulterioare pe teren albanez sau românesc ale rădăcinii comune nu sunt semnificative pentru etimologia prin substrat a cuvântului *ţeapă*.

Ipoteza lui Gr. Brâncuş, după care forma cea mai veche a cuvântului albanez ar fi fost la singular **thap(ë)*, corespondentul unei forme probabile *ţapă* din româna comună, pare şi ea a fi bine justificată. Pentru pluralul feminin, mai puţin frecvent, în *-i*, vezi *groapă* (cuvânt atribuit tot lexicului autohton).

Rămâne de clarificat pe viitor relaţia semnalată de Philippide între rom. *ţeapă* şi it. *zeppa* „pană, aşchie, bucăţică de lemn”; între rom. *a înţepa* şi it. *inzeppare* „a potrivi o mobilă cu pene, a îndesa (*inzeppare un pugno* „a da un pumn”), a îndopa”, apoi între rom. *înţepătură* şi it. *inzeppatura* „fixare/ potrivire/

proptire a unei mobile (cu o pană), îndesare, îndopare" (DIt-R, 1996). Aceste remarcabile coincidenţe fonetice şi morfologice italo-române îl determinau pe Al. Philippide să afirme că între rom. *ţeapă* şi alb. *thep* ar exista „o curioză coincidenţă de sunete şi de înţeles, măcar că originea de o parte şi de alta e cu totul alta" [?!]. Cuvintele italiene citate de Philippide sunt, după părerea lui, „de origine obscură", totuşi el consideră că acestea „nu pot fi separate" de cuvântul românesc (Philippide, OR, II, p. 718).

Nu ne vom ocupa aici de ipoteza înrudirii (cf. REW[3], nr. 8565) între it. *zeppa* „pană de lemn" şi r. *tapă* „aşchie groasă, scobitură pentru îmbinarea unor lemne de construcţie", pe baza unui gotic *tappa* „Spund, Zapfen" – „cep, dop" (vezi S. Puşcariu, DR III, 1923, p. 680 sau DLR s.n. (s.v. *tapă*[1]), cu etimologia: „Din retorom. [sic!] *tappa*").

Ni se pare mai interesantă întrebarea dacă Al. Philippide nu avea totuşi dreptate, măcar parţial, în sensul că *ţeapă* nu poate fi despărţit de alte cuvinte latine şi romanice suficient de apropiate din punct de vedere fonetic, cu condiţia ca acea soluţie să fie bazată cu stricteţe pe coincidenţa certă dintre înţelesurile primare ale cuvintelor puse în comparaţie, chiar dacă ar exista mici diferenţe fonetice mai greu explicabile.

Astfel, este mai mult decât evidentă identitatea de sens dintre rom. *ţeapă* şi cuvântul lat. *cippus*, căruia Ernout – Meillet, DÉLL îi dă următoarele explicaţii: „poteau, borne et spécialement borne d'un tombeau, pierre funéraire". Despre sensul de „par (ascuţit)" al cuvântului lat. *cippus* ni se spune: „Dans la langue militaire – pieu aiguisé enfoncé dans le sol, destiné à arrêter la marche de l'ennemi. [...] Semble appartenir à la langue populaire [...] et César l'attribue à ses soldats". Ar fi greu de crezut ca această neobişnuită identitate semantică să fie rodul exclusiv al unei corespondenţe preistorice, în plan indo-european, şi să nu fie datorată unei evoluţii lingvistice mai recente.

Trebuie să recunoaştem că înţelesul cuvântului *cippus* din jargonul militar latin a fost transmis cu fidelitate n u m a i cuvântului românesc *ţeapă*,[1] al cărui prim sens principal dat de DLR s.n. este acela de „*par ascuţit*", cu multiple întrebuinţări, de la armă de apărare şi instrument de supliciu, la element de susţinere al clăilor de fân, al încărcăturii carelor şi săniilor, al scheletului acoperişului caselor tărăneşti etc.

Este foarte interesant şi faptul că tocmai acest sens „militar" al lui *cippus* n u a fost transmis şi celorlalţi urmaşi ai săi romanici. Conform REW[3] aceştia sunt: it. *ceppo* „Klotz" – „butuc, bârnă" (> log. (sard) *tsipa* „Kork als Deckel des Bienenstock" – „dop, capac al stupului de albine"); kors. *kyeppu* „Flintenkolben" – „patul puştii"; engad. *čep* „Klotz, Opferstock" – „butuc, băţ"; frioul. *tsep* „Stamm, Geschlecht" – „trunchi, tulpină etc."; frz. *cep, sep* „Rebstock, Pflughaupt" – „butuc (de viţă de vie), talpă de plug"; it. *ceppa* „Wurzelstock" – „rizom, tulpină

[1] Vezi, în acest sens, şi părerea lui Petru Maior (1819, p. 44) despre felul în care ar trebui ortografiat cuvântul *ţeapă*, conform principiului etimologic: „Cave porro in scribendo sono *tz* hungarico deceptus confundas ţi sonum hungarici *tz* praeseferens cum ç caudato, e.g. çiépa, *palus acutus*, quod est â Lat. *cippus*, non ţiépa scribi oportet".

subterană"; etc. şi cuvântul *cep* considerat a fi urmaşul său românesc. După Sextil Puşcariu (EW, 333), rom. *cep* „nod (al) lemnului", „dop al butoiului", „canea" ar putea proveni fie din lat *cippus*, fie din vsl. *čepŭ*, bg., scr. *čep* „dop, cep al butoiului, canea" (DEX preferă etimonul latin, iar SDEM propune o încrucişare a reflexului rom. din lat. *cippus* cu *čep* sud-slav).

Dacă în sarda logudoreză şi în friulană urmaşii latinului *cippus* au putut evolua la forme care încep cu *ts*, pe fondul unor diferite dezvoltări semantice, nimic nu ne-ar putea împiedica să presupunem că lat. *cippus* ar fi avut două evoluţii în româna comună: 1) *cep* / *ţep* „nod, dop" (fr. „bondon") şi 2) *ţep* / *cep* „par" (fr. „poteau"), diferenţierea fonetică putând eventual fi motivată semantic. A. Scriban, deşi se gândea la o etimologie slavă, spunea despre *cep* că ar fi o „variantă din *ţep*". Vorbind despre descendenţa cuvântului lat. *cippus*, H. Mihăescu (1993, §189, p. 243) citează şi forma istroromână *ţep* „bondon", ceea ce ne dă un argument în plus în favoarea probabilităţii coexistenţei în latina dunăreană şi în româna comună a celor două variante, cu [tş] (*cepu*) şi cu [ts] (*ţepu*). În sfârşit, o bine-venită confirmare a ipotezei nostre ne este oferită de DELR, II, p. 1, 2015, p. 165, unde *cep* cu sensul de „cui mare de lemn" este considerat ca moştenit din lat. *cippus* (vulg. şi) *cipum* „par ascuţit (etc.)".

Evoluţia neobişnuită în dacoromână a lat. *ci-* [*ki-*] iniţial la *tse-* credem că are o explicaţie suficientă prin ipoteza contaminării foarte timpurii a lat. *cippus* cu *ţep / ţapă* din substratul autohton, în timp ce evoluţia fonetică normală a lat. *cippus* la rom. *cep* „dop la butoi" a fost consolidată, cu o dezvoltare semantică specială (cf. it. dial. abruzz. *ceppe* „turraciolo di legno per chiudere la canella della bote" – Densusianu, HLR, I, p. 226, inexistent în REW[3]), prin coincidenţa perfectă cu *čep* din superstratul slav sudic.

Să remarcăm că în DLR s.n. sensurile I. 1–4 ale cuvântului *ţeapă* pornesc exclusiv de la înţelesul de bază: „par". Ca şi pentru *flacără*, credem că reflexul românesc *ţep* / *cep* al lat. masc. *cippus* „par" s-a suprapus peste acel cuvânt autohton a cărui formă din româna comună a dat-o Gr. Brâncuş: masc. *ţep* şi fem. *ţapă* „orice obiect cu vârf ascuţit, ac, spin". Încrucişarea dintre cele două cuvinte a dus la o profundă reorganizare morfologică şi semantică: femininul de origine autohtonă *ţapă*/ *ţeapă* a preluat sensul de „par" al lui *cippus* din latină, iar masculinul *ţep* (cf. *cippus*), fie el de origine latină, fie dispărut şi refăcut ulterior după forma de plural (cf. *sorţi*), rar la sg. şi mai ales păstrat la pl. masc. art.: *ţepii* – grâului, ai orzului, ai pălămidei, ai scoarţei plantelor, ai ariciului etc., a preluat sensurile cuvântului autohton, rezultând astfel o remarcabilă „rocadă" a genului gramatical, s-ar putea spune completă, dacă nu am avea dovada unor inconsecvenţe înregistrate în DLR s.n.: *ţepile miriştilor* (II. 1. Sadoveanu); *ţepile unui arici* (II. 3. Galaction); *ţepele bărbii* (id., Agârbiceanu); dar *ţepii bărbii* (id., Sahia).

Sensul II. 4. (din DLR s.n.): *ţeapă* (ce intră sub piele sau sub unghie) – sensul cel mai apropiat de cel al corespondentelor sale: it. *zeppa* „pană, aşchie" şi alb. *cep, thep* „vârf (etc.)" – apare de regulă numai la forma de feminin *ţ(e)apă*, pl. *ţepe/ ţăpi/ ţepi*.

Regularizarea morfologică propusă de DOOM, deşi extrem de raţională, este inoperantă în măsura în care uzul a consacrat anomalii de tipul: *ţepii ariciului*

(masc. la pl.), dar *o ţeapă a ariciului* (fem. la sg.) – şi nu *un ţep al ariciului*, formă care, nouă cel puţin, ni se pare nefirească.

O întrebare interesantă ar fi dacă sensul 4. din DLR. s.n. al cuvântului *ţap* „bouc", anume „par", „ţăruş", nu presupune cumva o variantă masculină *ţap*, din femininul *ţapă*, cuvânt devenit apoi omofon cu mai vechiul *ţap* „animal domestic" sau reg. „căprior" (în construcţiile de lemn).

Sensul de „aşchie, ţandără" al substantivelor postverbale srb. *cjepka* „assula" (derivat al verbului scr. *cijèpati, cèpati* „a crăpa, a despica", cf. Skok, ERHSJ, p. 263, s.v. *cijep* „bici, nuia, băţ"), sens care nu se regăseşte în celelalte limbi slave, pare să fie datorat mai curând influenţei substratului românesc şi albanez al limbii sârbe, decât să reprezinte o evoluţie de sens tipic slavă.

Ţeapă, ţep: cf. lat. *cippus*, it. *zeppa*, alb. *thep*; cf. srb. *cjepka*.

[LR, L, 2001, nr. 3–4, p. 175–178.]

În rezumat:

ŢEAPĂ[1] („par ascuţit", DLR, s. I.) – Cf. lat. c i p p u s „idem", încrucişat cu forma romanică expresivă arhaică din care derivă şi (cf.) it. *zeppa*, cuvânt cu etimologie nesigură, dar care **nu** este un împrumut germanic; cf. *ţeapă*[2] (cf. Boerescu, LR, 2001/3–4, 175–178).

ŢEAPĂ[2] (s. II., 4. „aşchie") – Formaţie expresivă înrudită cu italiana. Cf. r. *ţep* şi it. **zeppa** „pană, aşchie, bucăţică de lemn", cu derivatele *înţepa / inzeppare*, *înţepătură / inzeppatura*, dar cu evoluţii semantice divergente în italiană şi română. (Philippide, OR, II, 718; Ciorănescu, 8576).

ŢEP (s. II. 1.–3. „spin etc.") – Cf. alb. **thep**, **cep, qep** „vârf etc." (Brâncuş, VA, 124–125; Orel, AED, 474); cf. it. **zeppo**[2,3] „bucăţică de lemn foarte subţire, cui de lemn, s p i n (stecco)" (Battaglia, GDLI, 21, 2002, p. 1068). Sl. *cĕpati* „a crăpa, a despica" are un semantism prea îndepărtat, iar sl. *cĕpa* (Miklosich, *Lex*. 1108) are un înţeles neprecizat. (cf. Boerescu, LR, 2001/3–4, 175–178).

[LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 197.]

ŢĂPOI

Cuvântul *ţăpoi* (reg.) „furcă mare cu doi sau trei dinţi (pentru fân, paie, coceni)” nu poate fi derivat din *ţeapă*, aşa cum se afirmă în DLR s.n., ci cel mult din varianta fonetică nordică *ţapă* (cf. Pascu, *Suf.*, p. 114; Şăineanu, DU[8] etc.).

Dacă am accepta presupunerea că *ţăpoi* este derivat cu un sufix augmentativ propriu-zis din *ţapă*, cum credea Giorge Pascu (*lucr. cit.*), de exemplu, ar însemna că am avea de a face cu o „*ţeapă mare*”, similar cu un *buboi „*o bubă mare”, cu un *măturoi* „o mătură mare” sau cu un *pietroi* „o piatră mare” etc., ceea ce nu se potriveşte deloc nici cu aspectul şi nici cu întrebuinţarea acestui tip de furcă.

Este mult mai probabil că *ţăpoi* face parte din familia de cuvinte a lui *ţap*, având în vedere atât asemănarea dintre coarnele ţapului şi dinţii ţăpoiului, cât şi mişcarea pe care ţapul o face cu capul atunci când vrea „să ia în coarne”, să atace un alt ţap etc. Această idee mai firească a fost susţinută parţial de H. Tiktin: „Zu *ţap* od. zu ksl. *cêpati, -piti* «spalten», woher auch *ţeapă*, bzw. *augm*. von letzterem” (Tiktin, DRG, s.v.) şi de Al. Ciorănescu: „*ţăpoi*, s. n. (furcă de paie), *ţăpoaică*, s. f. (unealtă de pescuit), *ţapoş*, adj. (înţepător, cu coarne drepte), care ar putea proveni din *ţap* şi din *ţeapă*” (Cioranescu, DER, 8575).

Ţăpoi şi *ţeapă* pot fi apropiate din punct de vedere semantic doar atunci când ambele ar fi utilizate ca arme pentru împungerea adversarului, fapt care nu presupune cu necesitate o origine lexicală comună.

Ţăpoi: din *ţap* + suf. *-oi.*

[LR, L, 2001, nr. 3–4, p. 178; LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 197.]

A ZGÂRI*A*

I

Etimologia verbului *a zgâria* are o bibliografie foarte bogată (cf. Al. Ciorănescu, DER, nr. 7752; I.I. Russu, *Etnogeneza românilor*, 1981, p. 425–426), motiv pentru care vom discuta numai unele dintre etimologiile propuse.

În DLR, t. XIV este propusă comparaţia cu verbul albanez *shqerr*, ceea ce înseamnă că verbului *a zgâria* i se atribuie o origine (probabil!) autohtonă. Această soluţie se află în contrazicere, de exemplu, cu DEX: *a zgâria* – Lat. **scaberare* (< *scaber*), etimologie care aparţine lui I.A. Candrea (CADE). Mai interesant ni se pare însă faptul că Al. Rosetti (ILR, 1986, p. 244–255) nu era de părere că verbul *a zgâria* ar fi avut vreun corespondent albanez, iar Gr. Brâncuş nu a inclus acest verb nici măcar printre „cuvintele autohtone probabile", în *Vocabularul autohton al limbii române* (1983). O asemenea divergenţă de păreri necesită explicaţii.

Opţiunea autorilor DLR, t. XIV pentru comparaţia cu verbul alb. *shqerr* se datorează foarte probabil vehemenţei cu care I.I. Russu (*loc. cit*) a criticat şi a „eliminat în bloc" toate soluţiile anterioare, susţinând la fel de aprig originea autohtonă a cuvântului *a zgâria*: «se i m p u n e înrudirea sau chiar i d e n t i t a t e a [*s.n., P.B.*] cu alb. *shk'er* [„a sfâşia, a rupe cu violenţă"], având aceeaşi esenţă semantică: „t ă i e r e a, facerea unei tăieturi la suprafaţă, încrestare", deci noţiunea primară „a tăia"; forma temei **sgar*- dintr-un mai vechi **skar*- (...), care duce la i.-e. **sker*-, **ker*- „a tăia", recunoscut pentru verbul albanez: WP, II, p. 573–587, 4; Pokorny, IEW, p. 938–947».

Originea acestui verb albanez destul de rar uzitat este explicată de Vl. Orel în dicţionarul său etimologic (AED, 1998, p. 433), astfel: „**shqerr** aor. *shqorra* 'to tear (cloth)' [a rupe, a sfâşia (o ţesătură etc.)]. From PAlb. **skera* related to Gk κείρω 'to cut off ' [a reteza], OIr *scaraim* 'to separate', ON *skera* ' to cut off ' [a tăia, a tunde, la I.I. Russu] and the like". Vl. Orel mai citează opinia lui „Bariç, *Hymje* 35 (to Dac σκιάρη 'kind of thorny plant')". [Cf. alb. ***çjerr*** „a sfâşia, a rupe, a zgâria, a strica, a sparge etc." (*n.n., P.B.*)]

„Esenţa semantică" atribuită de I.I. Russu verbului *a zgâria* – „tăierea, facerea unei tăieturi la suprafaţă" – nu este concordantă cu explicaţiile din DLR tom. XIV: „A(-şi) produce pe piele o rană superficială (de obicei sub formă de d u n g ă [*s.n., P.B.*]) cu unghiile, cu ghearele sau cu un obiect ascuţit". Ceea ce putem fi siguri este că orice tăietură se datorează unui „tăiş" care taie pielea în lungimea corpului tăios, în timp ce zgârietura reprezintă ruperea sau jupuirea pielii „de-a latul" corpului ascuţit. Desigur, o zgârietură poate fi foarte subţire, dacă obiectul care a provocat zgârietura are un vârf care şi el este foarte ascuţit. O unghie, însă, lasă în urmă, de obicei, o zgârietură sub formă de dungă, care poate fi într-atât de lată încât niciodată nu s-ar putea confunda cu o tăietură.

Având în vedere paralelismul formal existent între variantele verbului *a zgâria* şi variantele sinonimului său *a zderia* / *a (z)dăria*, s-ar putea ca şi înţelesul primar şi nespecializat al ambelor verbe să fi fost acelaşi, anume de „a jupui". Am văzut în discuţia despre *a zderia* / *a (z)dăria* că tema panbalcanică -**der*- are în

limbile greacă, albaneză, română, sârbă şi bulgară dezvoltări formale pornind de la sensul general de „a jupui”, însă cu diferite specializări, „a distruge”, în albaneză (*djerr*), respectiv de la „a zgâria” până la „a zdreli”, în română (*a zderia* etc.).

Este posibil, în consecinţă, să credem că verbul *a zgâria* este urmaşul verbului latin *excoriare* „a jupui de piele” (Guţu, 1983), derivat al substantivului *corium* „piele”, panromanic cu excepţia românei. Această etimologie a fost propusă de Al. Ciorănescu (DER, nr. 7752), prin comparaţie cu „it. *scuoiato*” şi „prov. *escoriatz* (*Rom.* II, 341)”, autorul fiind probabil inspirat şi de prezenţa verbului *excoriare* ca traducere a v. sl. *sŭdrati – sŭdera*, în dicţionarul etimologic al lui Al. Cihac (DEDR II, p. 101, s.v. *sgăriu, sdăriu*).

Din punct de vedere fonetic această etimologie nu ar prezenta dificultăţi prea mari, întrucât *o* latin ar fi putut deveni [ă] şi apoi [â] românesc (cf. lat. *coopertorium* > rom. *cârpător*), în poziţie atonă, comunicarea cea mai frecventă fiind reprezentată de perfectul compus *m-a(m) zgâriat!* sau de perfectul simplu, indicativ, *mă zgâriai!* etc.

O eventuală obiecţie s-ar putea aduce în legătură cu dispariţia lat. *corium* din română, moştenirea verbului lat. *excoriare* fiind şi ea slab atestată în domeniul romanic. It. *scuoiato*, sugerat de Al. Ciorănescu, de exemplu, nu este moştenit, ci derivat pe terenul limbii italiene, de la *cuoio*, acesta fiind urmaşul italian al lat. *corium*. Obiecţia menţionată se poate elimina nu numai prin argumentul că există suficient de multe cuvinte de origine latină care s-au păstrat numai în limba română, dar şi prin analiza contextului utilizării verbului *excorio, -are* în limba latină.

În latină au mai existat două verbe cu înţelesul primar de „a scărpina”, care au dobândit şi sensul secundar de „a zgâria”. Acestea sunt *scabo, -ere* şi *scalpo, -ere*. Există o înlănţuire logică a înţelesurilor: scărpinarea poate cauza zgârieturi, care sunt de fapt o jupuire a pielii. În acest sens, am putea accepta că lat. *scabo* (care avea deja înţelesul de „a zgâria”), posibil amplificat sub forma **scabero* (< lat. *scaber* „zgrunţuros” – I.-A. Candrea, CADE, p. 1146), s-ar fi putut intersecta formal şi semantic cu lat. *excorio*, consolidând presupusa formă populară **scario*, din latina dunăreană, care ar părea că se constituie ca strămoş direct al verbului a *zgâria*. I.I. Russu, autorul etimologiei date în DLR tom. XIV, spunea (*loc. cit.*): „Etimologia arată că aveau dreptate cei care postulau pentru verbul românesc un prototip **scar-*...” (anume, A. Tr. Laurian, I.C. Massim, DLR, II, 1876, p. 604: *scariu*; S. Puşcariu, EW, nr. 1938: lat. ***excario***, pus în legătură cu lat. *caries* „putregai” [!] şi cu alb. *qere* „râie” [de fapt „chelbe”, cf. Tiktin, DRG etc.], o derivare unanim respinsă; apoi I.I. Russu însuşi, cu presupusul corespondent autohton **skar-*, al alb. *shqerr*). Ipoteza existenţei în latina dunăreană a prototipurilor **scario*/ **scabero* se justifică deci şi din punct de vedere strict formal: dacă *a zgâria* este vizibil mai apropiat de *excorio* / **scario*, totuşi, aromânescul *zgâir* şi meglenoromânul *zgair* par să fie mai apropiate de varianta reconstruită **scabero*.

Tot astfel se poate explica şi păstrarea verbului lat. *excorio* în română. Prin intersectarea cu derivate din lat. *scabo*, el s-a ataşat familiei acestuia care este relativ bine reprezentată în română (cf. *zgaibă*, *a zgâbui*/ *a zgăibi*, *a zgâima*/ *a zgâmăi*/ *a zgămâi(a)*, *a zgâm(o/u)şi*, majoritatea acestor forme fiind tratate

expresiv, între altele datorită confuziei sunetelor [m] şi [b], confuzie ce pare să fie caracteristică şi altor cuvinte care au suferit un tratament expresiv asemănător (cf. *zbleancă* [v. *infra*] etc.).

Variantele verbului *a zgâria*: *a zgheria* şi *a jgherăia* sunt rezultatul contaminării cu verbul sinonim *a zderia*.

Ar mai trebui elucidat un ultim amănunt: de ce grupul consonantic iniţial *sc-* din prototipul latin dunărean **scariare* a fost sonorizat, spre deosebire de grupul *sc-* al altor verbe, precum *a scărmăna*, *a scărpina* sau *a scârbi*, *a scârţâi* etc., unde acesta a rămas nealterat.

Fenomenul sonorizării (*sc-* > *zg-*) ar putea fi explicat prin comparaţia cu o serie de cuvinte onomatopeice ori cu caracter expresiv, precum *zgranţ* „bolovan colţuros sub apa râului Bistriţa", *a zgrăbăla* „a zgâria cu ghearele, cu dinţii (pieptenului, greblei?)", *a zgrepţăna* „a produce un zgomot cu ghearele pe lemnul uşii" *a zgripţa* „a zgrepţăna" etc. Toate aceste cuvinte au în comun aceeaşi tendinţă imitativă, cel mai bine reprezentată prin onomatopeicul *zgranţ*. Toate sugerează acelaşi zgomot, cel produs prin „zgârierea" *lemnului* uşii de ghearele pisicilor sau ale câinilor, prin „zgârierea" *lemnului* plutelor de bolovanii ascunşi sub apă" etc.

Această tendinţă expresivă nu trebuie să fie absolutizată şi nici nu este necesar ca să o atribuim unor influenţe străine. Vezi, în acest sens, opinia lui G. Weigand, *Krit. Jahresbericht*, 1901, [care] credea că *zgăr-*, *zgărţ-*, *zgârciu* sânt tulpine onomatopeice, de origine slavă, foarte răspândite în bulgăreşte" (S. Puşcariu, *Etimologii*, în DR, II, 1921–1922, p. 604, nota 2).

Rădăcina onomatopeică comună ar putea fi **zgr-*, lexicalizată fie sub formele *zgra-*, *zgră*, *zgre-*, *zgri-*, fie sub forma **zgâr-* (vezi mai jos şi *a zgârma*). Intersectarea tendinţei expresive autohtone de a imita zgomotul produs prin „zgârierea lemnului etc.", cu prototipul de origine latină **scario* (*excorio* + *scabo*) care semnifica doar „zgârierea pielii cu unghiile", pare firească pentru verbul *a zgâria* şi constituie un nou exemplu de influenţă reciprocă între fondul lexical moştenit din latină şi cel expresiv autohton (v. *flacără* etc.).

A zgâria: **lat. **scario, -are*** „a zgâria pielea cu unghiile" < ***excorio*** „jupuiesc" **(+ *scabo*** „scarpin, zgârii"), influenţat de **onomat. *zg(ranţ)*** „zgomotul zgârierii lemnului".

[Cf. LR, 2003, nr. 4, 175–178.]

II

ZGÂRIÁ (Var. *zgăiera, zgăria, zgărăia, zgărâia, zgârăia, zgârâia, zgheria, jgherăia*) – Lat. pop. (expr.) **scariāre* „a zgâria pielea cu unghiile" < lat. *excoriāre* „a jupui, a zgâria" + lat. *scabĕre/*scaberāre* „a scărpina, a zgâria, a râcâi", cu sonorizarea expresivă a grupului consonantic iniţial, cf. onomat. *zgranţ* „zgomotul zgârierii (lemnului)" (Boerescu, LR, 2003/4, 175–178). Vezi şi (reg.) ind. prez. (3) *zgárie*. Cf. bergam. *zgariá/ sgariá* „a zgâria, a râcâi", cremon. *zgariá/ sgariá* „a râcâi"[1] (Puşcariu, DR, II, 604[2]). Var. *zgheria* provine din contaminarea cu *zderia*.

[1] În REW[3], nr. 1726, W. Meyer-Lübke a înregistrat patru verbe dialectale nord-italiene: bergam. *zgariá* „a scotoci, a scormoni, a *zgâria*, a râcâi", cremon. *zgariá* „a râcâi", mant. *zgriá* „a

Tema **scar-* fusese propusă de I.I. Russu (ER, 426) pentru comparaţii în plan indo-european. Lat. *excoriare* (Ciorănescu, 7752), singur, este insuficient. Lat. **scaberare* (Candrea, CADE, 1146), singur, explică cel mult varianta *zgăiera*, ar. *zgâirare* şi megl. *zgairári*.

Existența etimonului latin popular **scariāre* este confirmată şi de Giovanni Alessio (*Concordanze*, 1954, p. 52), prin comparația cu calabr. merid. *scarrijari u focu* „sbraciare il fuoco, stuzzicare la brace" – „a aţâța/ înteți focul, a râcâi în jăratic, a răscoli cărbunii aprinşi" etc. G. Alessio crede că formele dialectale italiene citate şi rom. *a zgâria*, dacă ar putea fi puse în legătură şi cu sard. logud. *cariare* „a frământa", ar duce la etimonul comun lat. *carrere* [sic] „a scărmăna (lâna)", cu varianta pop. *carriō* (*C.Gl.Lat.* V 595, 28 etc.), o soluție de luat în seamă.

Alb. *shqerr* „a rupe, a sfâşia (hainele)" < PAlb. **skera* (cf. Orel, AED, 433), comparat de I.I. Russu (ER, 425) şi în DEXI cu *a zgâria*, nu are nicio legătură etimologică cu acesta. Acelaşi lucru se poate spune şi despre alb. *gërdhij*, *gërdhuc*, *gërvish(t)*, *gërric* care se traduc, totuşi, prin „a zgâria". Latura expresivă sau onomatopeică a verbelor cu înţelesul de „a zgâria": *(z)dr-*, *(z)d[V]r-*, *(z)gr-*, *(z)g[V]r-*, *(s)kr-* este bine reprezentată în română (vezi mai sus) şi în multe alte limbi europene. Rămâne de lămurit relaţia dintre varianta rară *jgherăia* şi alb. *gërryej* „a răzui etc.", *zhgërryej* „a râcâi", propuse pentru comparaţie de M. Gabinschi („Thraco-Dacica", XIV, 1–2, 1993, 39). Alb. *gërryej* „a răzui" ar fi înrudit cu *gërresë* „gresie", cf. Çabej, SE, IV, 496; Orel, AED, 116.

---

zgâria, a *zdreli* pielea omului", comasc. *zgarlá* „a *zgâria*, a râcâi", considerându-le derivate din it. *gariglio, gheriglio*, bergam. *garil* etc. „miez de nucă". Substantivele it. *gariglio, gheriglio*, bergam. *garil* au ca etimon varianta romanică **carilion*, împrumutată din gr. *κάρυον* = lat. *nucleus* „miez de nucă". Alte verbe derivate, precum comasc. *zgariá* „a dezghioca, a coji fructele", bergam. *zgarú* „a depănuşa porumbul", milan. *zgriá* „a scoate sâmburii", dar şi „a scormoni pământul", prezintă o evoluție semantică normală, pornind de la înțelesul lor primar: „a extrage miezul din nuci". Suntem de părere că etimonul romanic **scariliare* „a dezghioca, a scoate miezul nucilor" poate explica foarte bine verbele dialectale comasc. *zgariá* „a dezghioca, a curăța fructele" şi milan. *zgriá* „a acoate sâmburii", dar tranziția semantică de la „a scoate miezul nucilor" la „a scormoni ceva, a râcâi ceva (pământul etc.)" şi în cele din urmă la „a zgâria" sau „a zdreli pielea" ni se pare forțată şi deocamdată insuficient explicată. În ediția întâi a REW (1911), nr. 1692, W. Meyer-Lübke se întreba, pe bună dreptate, dacă rom. *a zgâria* nu putea fi explicat totuşi prin analogie cu formele verbale dialectale nord-italiene menționate mai sus, necrezând că ar fi fost mai potrivit etimonul **excariare*, din lat. *caries*, **caria* „carie, putreziciune", propus anterior de S. Puşcariu (PEW, nr. 1938). În cea de a treia ediție a REW, la nr. 1726, această întrebare a fost eliminată, în timp ce la nr. 1692 a rămas însă, fără alte comentarii, trimiterea inițială la nr. 1726: (3) **carilium*.

[2] Sextil Puşcariu observa (în „Dacoromania", II, 1921–1922, p. 604) că rom. *a zgâria* «se potriveşte cu calabrezul *zgarrare*, neap. *zguarrare*, abruzz. *zgarrá*, milan. *zgará* „a sfâşia", a căror legătură cu franc. *déchirer* şi cu [v.] germ. [şi francic] *skerran* „a zgâria" e totuşi îndoioasă (REW[1]. 7990[: „sind lautlich schwierig" – „prezintă dificultăți fonetice"])». În urma comentariilor lui S. Puşcariu, W. Meyer-Lübke şi-a schimbat părerea în REW[3], 7990, afirmând că formele calabr. *zgarrare*, neap. *zguarrare*, abruzz. *zgarrá*, milan. *zgará* şi rom. *a zgâria* „sind wohl Schallwörter" („sunt foarte probabil cuvinte onomatopeice").

În opinia noastră (2016), asemănarea frapantă dintre bergam. şi cremon. *zgariá*/ *sgariá*, mant. *zgriá*/ *sgriá*, calabr. merid. *scarrijari* şi rom. *a zgâria* se explică prin existența unui etimon romanic comun **scariare* (v. *supra*), ulterior tratat expresiv prin sonorizarea grupului consonantic inițial. Doar în nordul Italiei, bergam. *zgariá* „a zgâria etc." şi mant. *zgriá* „a zgâria, a zdreli" au putut deveni omofone cu comasc. *zgariá* „a dezghioca, a coji fructele" şi cu milan. *zgriá* „a acoate sâmburii", în urma evoluțiilor fonetice convergente ale etimoanelor lat. pop. **scariare* şi **scariliare*.

A zgâria: **lat. pop. ****scariō, -āre* **< lat.** ***scabō, -ĕre*** **+ lat.** ***excoriō, -āre*** **(P.B.) sau < lat. pop. (****ex***)-***carriō, -āre*** **< lat.** ***carō, -ĕre*** **(G. Alessio).**
[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, 201.]

A Z G Â R M *A*

Este o variantă a verbului *a scurma*, specializată pentru sensul de „a scormoni, cu un vătrai, l e m n e l e în foc” – cf. V. Bidian, D. Loşonţi, *Note lexicale şi etimologice*, în CL, 30, nr. 2/1985, p. 122: „*fier de a zgârmat focul*”.

S-ar putea, ipotetic, ca *a zgârma* să fi rezultat din contaminarea între verbele *a scurma* şi *a zgâria*. O a doua ipoteză, mai adecvată semantic, ar putea lua în considerare contaminarea aceluiaşi verb, *a scurma*, cu grupul consonantic expresiv **zg-r-*, lexicalizat în onomat. *zgr(anţ)* „zgomotul zgârierii lemnului” (**zg[â]r-* + *scurma*). A treia ipoteză pledează pentru sonorizarea normală, populară, a grupului iniţial (*sc* > *zg*), ca tendinţă frecventă a limbii române, cf. *scursură* > *zgursură*. *A zgârma* este înregistrat în ALRR – Trans., III, h. 398, iar *zgursură*, în ALRR – Trans., IV, h. 533 (Dumitru Loşonţi, comunicare personală). *A zgurma* este o altă variantă, contaminată sau nu, a verbului *a scurma*, dar mai apropiată de vocalismul originar.

DLR, s.v. procedează corect atunci când nu consideră verbul *a zgârma* drept un cuvânt de sine stătător, sinonim parţial al lui *a scurma*, ci dimpotrivă, doar ca variantă fonetică a acestuia din urmă.

Reamintim părerea noastră, exprimată în capitolul anterior, s.v. *a scurma*, că acest verb are o origine latină certă, dovedită prin atestarea formei arhaice *a scurrima*, în *Psaltirea Hurmuzaki*, nefiind astfel de acord cu ipoteza apartenenţei verbelor *a scurma*/ *a zgârma* la substratul limbii române, prin comparaţie cu alb. (rar) *zgërmis* „a răzui” sau cu alb. *gërmoj* „a scotoci, a scormoni”.

Zgârmá „a scurma, a răscoli lemnele în foc cu vătraiul” – Probabil din ***a scurma* + *a zgâria***, cf. onomat. ***zgr(anţ)*** etc.

Ar. Z G R *Â* M, Z G R Â M *A* R E

Verbul arom. *zgrâm, zgrâmare* „a scărpina, a zgâria” este înregistrat de Tache Papahagi (DDA, p. 1297) fără etimologie („**?**”), cu trimitere însă la sinonimele ar. *scárkin, sgâir* şi *arâm*.

Ar putea fi vorba de un caz de convergenţă etimologică, prin contaminarea dintre două verbe latine, lat. *scabĕre* „a scărpina” şi lat. *rimāre/ rimārī* „a scormoni, a râma”, cu sonorizarea ulterioară, în dialectul aromânesc, a grupului consonantic iniţial.

Având în vedere vecinătatea aromânilor cu vorbitorii de limbă greacă, ne putem întreba dacă în fenomenul arătat mai sus nu a intervenit, suplimentar, o influenţă a acestei limbi, de exemplu prin v. gr. *grámma* „literă”, al cărei sens mai vechi putea fi cel de „zgârietură” (pe nisip, în tăbliţele cu ceară sau în piatră), martor pentru această influenţă fiind alb. *gërmoj* „a săpa, a scotoci” < *gërmë* „literă” (< gr. *grámma*). Vezi şi Orel, AED, 115.

Ar. ***zgrâmare*** „a zgâria, a scărpina” – **Lat.** ***scabĕre*** **+ lat.** ***rimāre/ rimārī***, eventual influenţat şi de **v. gr.** ***grámma*** „literă, zgârietură”.
[LR, LII, 2003, nr. 4, p. 178; LR, LIX, 2010, nr. 2, 201.]

A ZGREPŢĂNA

(A ZGRIPŢENA), A ZGREPĂNA, ZGREPĂNĂTURĂ

I

Verbul *a zgrepţăna* are o largă răspândire în limba română literară, fiind îndeobşte cunoscut datorită utilizării sale frecvente în scrierile autorilor moldoveni. Sensul său de bază, dat de DLR, t. XIV, ar fi cel de „a râcâi (1) (producând un zgomot caracteristic)”: „*Crede că dacă zgrapţănă mâţa la uşă, va urma un mare frig*” (A. Gorovei). „*Foxul... închis acasă în odaia de lângă scări, începu să zgrepţene, scâncind*” (C. Petrescu). „*...parcă nişte câini negri îl urmăriseră şi-acum îi auzea cum zgreapţănă la uşă*” (E. Camilar).

Din citatele selectate mai sus rezultă o caracteristică semantică importantă: verbul *a zgrepţăna* are la origine o imagine auditivă. Subiectul vorbitor primeşte ca semnal zgomotul pe care animalul domestic îl face *râcâind* sau *zgâriind* la uşă. Acţiunea animalului de a râcâi nu este văzută, ci doar auzită şi ghicită. În acest fel, *zgrep(ţ)ănătura* este unul dintre zgomotele-semnal specifice unei uşi, împreună cu *scârţâitul* balamalei, cu *clănţănitul* zăvorului sau al clanţei, cu *hâţânarea* uşii întredeschise, cu *zgâlţâirea* uşii zăvorâte etc.

Trimiterea etimologică din DLR, t. XIV: „Pref. *s(z)-* + **grepţăna**”, este irelevantă, atâta vreme cât în DA tom. II, f. IV, 1913 verbul *a grepţăna* nu este înregistrat ca variantă a verbului *a grăpţăna*. În MDA, II, 2002, *a grăpţăna* – cuvântul-titlu din DA a dispărut cu totul, fiind înlocuit cu *a grăpăna*, inexistent în DA, dar prezent în DI. Chiar dacă în DLR ms., la litera G ar exista variante cu *e*, relaţia etimologică dintre verbele *a se (z)grăp(ţ)ăna* „a se căţăra etc.” şi *a zgrepţăna* „a zgâria la uşă” este încă neclară, motiv pentru care, în DEX, *a zgrepţăna* primeşte menţiunea „et. nec.”.

Sensul de bază al verbului reflexiv este acela de „a se căţăra apucându-se cu ghearele etc.” sau, uneori şi în sens figurat, „a se agăţa”. Pentru etimologie, în DA (s.v. *grapă*) se presupune că *a se grăpţăna*, ca şi *a se zgrepţăna*, derivă din diminutivul alb. *grepth* „cleampă” al substantivului alb. *grep* „cârlig, undiţă”. Relaţia dintre alb. *grep(th)* şi rom. *a se (z)grăp(ţ)ăna* ar fi deci simetrică cu cea dintre rom. *caţă* şi verbele *a se acăţa* (*agăţa*), *a se (a)căţăra*.

H. Tiktin (DRG, p. 1815/1) nu cunoaşte decât forma reflexivă a verbului: *a se zgrepţăna* etc., tradusă: „1. (sich anklammernd) klettern; 2 *de ceva* (kletternd) sich an etw. anklammernd”. Tiktin consideră acest cuvânt ca fiind de origine onomatopeică: „**Et.** Lautmahlend. Zahlreiche verw. Bildungen (deutsch *grapsen*, afrz. *grapir* etc.)”.

Al. Ciorănescu (DER, nr. 7759) urmează mai vechea tradiţie lexicografică în privinţa ordonării sensurilor: „1. A se căţăra agăţându-se. - 2. A se scărpina, a râcâi”, acestea fiind date exact invers decât apar ele în DLR tom. XIV. Pentru etimologie, Al. Ciorănescu este de acord cu H Tiktin: „creaţie expresivă”, şi extinde comparaţia cu sl. *greti*, *grebsti* „a râcâi” şi cu ngr. γρατσουνίζω „a zgrepţăna” [cf. *γρατσουνω* „a zgâria”], pe lângă germ. *grapsen* „a înhăţa, a apuca, a înşfăca”, propus anterior de Tiktin.

Într-o notă publicată în 1937, G. Giuglea era de părere că asupra verbului românesc *a zgrepţa* „şi-a exersat o influenţă şi sârbul *grepsti* „a zgâria, a răzui" [inclusiv „a dărăci, a pieptăna"]" (*Cuvinte româneşti şi romanice*, 1983, p. 230).

Exemplele de creaţii expresive din alte limbi date până acum pentru comparaţie nu sunt întru totul relevante. De exemplu, ngr. *γρατσουνίζω* „a zgrepţăna" şi *γρατσουνω* „a zgâria" fac parte dintr-o altă familie expresivă, în care se include germ. *kratzen* „a zgâria, a râcâi" etc. Derivarea directă a verbului *a zgrepţăna* dintr-o rădăcină albaneză este cu totul improbabilă, iar comparaţia cu alb. *grep* „cârlig" nu este nici ea convingătoare, întrucât forma veche a cuvântului albanez era, aşa cum se arăta şi în DA, v.alb. **grap*, formă arhaică comună cu cuvântul românesc probabil autohton *grapă*. Derivarea directă a verbului *a zgrepţăna* exclusiv dintr-un prototip comun cu *grapă* ar contrazice pe de o parte ideea de creaţie expresivă, iar pe de altă parte nu ar explica din punct de vedere fonetic variantele cu *e* sau *i*, *a zgrepţena*, *a zgripţa*. Comparaţia cu verbele slave enumerate de Al. Ciorănescu poate fi utilă, eventual, în plan indo-european, dar nu este nici ea suficientă sau strict necesară. Nici măcar influenţa verbului scr. *grepsti*, imaginată de G. Giuglea nu se poate susţine, deşi o rădăcină sârbă *grep-* ar fi acceptabilă din punct de vedere fonetic şi semantic, întrucât *a zgrepţăna* şi *a zgrepţa* aparţin conjugării I, iar din punct de vedere geografic este greu de acceptat o influenţă sârbă în nordul Transilvaniei. Cu atât mai mult, în Bucovina şi în nordul Moldovei o asemenea influenţă este exclusă.

Dacă pornim de la ideea susţinută, între alţii, de H. Tiktin şi de Al. Ciorănescu, conform căreia verbul discutat are în mod cert toate caracteristicile unei creaţii expresive, atunci nu ne mai rămâne altceva de făcut decât să-i descoperim elementele constitutive.

Ca şi în cazul verbului *a zgâria*, există două planuri de analiză semantică. Primul se referă la raportul dintre subiectul vorbitor inactiv şi acţiunea „zgrepţănării" exterioare (râcâirea la uşă), iar cel de al doilea implică gândirea relaţiei dintre cel care „se zgreapţănă", animal sau om, şi materialul asupra căruia se exercită acţiunea.

În ambele cazuri avem o imagine sonoră, zgomotul făcut de gheare sau de unghii, ca agenţi ai zgrepţănării, fie pe lemnul uşii, fie pe scoarţa unui copac, fie pe o stâncă etc., perceptibilă mai ales de către subiectul inactiv, cel care observă zgomotele exterioare.

Din punctul de vedere al acţiunii propriu-zise, râcâirea, căţărarea sau agăţarea implică o dificultate care poate să fie atât de mare, încât, pentru animale sau pentru copiii mici, în special, zgrepţănarea nu duce la rezultatul scontat. Câinele sau pisica *nu* pot deschide uşa închisă, fără ajutorul omului. „*Vulpea* [care] *zgrepţănă la rădăcina copacului*" (din cel de al doilea citat dat de DLR) *nu* se poate căţăra pe acesta şi nici nu poate atrage atenţia sturzului pe care voia să-l prindă: „*văzând că sturzul nici nu se uită la ea, îşi luă tălpăşiţa*". (În acest exemplu, sturzul, ca şi omul, este pus în ipostaza de a nu „răspunde" semnalelor „intenţionale" ale vulpii, văzută ca un animal domestic!). „*Mezinul se zgrepţăna şi* ***n****-ajungea şi el la geam*".

Din punct de vedere formal, întâlnim în primul rând grupul consonantic expresiv *zgr-*, comun cu verbul *a zgâria*, care imită zgomotul *zgârieturii* sau al *zgrepţănării* cu unghiile, cu ghearele etc., pe o suprafaţă lemnoasă suficient de netedă pentru a nu oferi puncte de sprijin solide, grup iniţial care reprezintă o tendinţă expresivă autohtonă.

Acesta s-a suprapus peste o rădăcină mai veche **crep*, căreia i se adaugă sunetul [ţ], secundar, deoarece există şi substantivul derivat **zgrepănătură**, fără *ţ*, glosat în DLR ca: „zgârietură făcută de pisică sau de câine cu ghearele", apoi, „zgomot produs de aceste zgârieturi".

Este posibil ca sunetul [ţ] să fi apărut şi prin analogia cu celelalte verbe care imită zgomotele uşii: *a scârţâi, a clănţăni, a hăţăna* / *hâţâna, a zgâlţâi*. În unele variante *ţ* a fost redus la *s*, această libertate a evoluţiilor fonetice fiind specifică creaţiilor expresive.

În legătură cu sufixul verbal *-ăna*, este greu de spus dacă este mai vechi decât *-a* din *a zgrepţa*. Autorii DLR tom. XIV sunt de părere că *a zgrepţa* este un „derivat regresiv de la *zgrepţăna*" şi credem că au dreptate. Aceasta ar însemna că *nu* avem de a face, în cazul verbului *a zgrepţăna*, cu un sufix expresiv, caracteristic multor verbe de origine onomatopeică (*-ăna*, în loc de *-a*, din *a zgrepţa*), ci cu unul moştenit împreună cu rădăcina *-(z)grep-* < -**crep-* (cf. *a dărăpăna, a pieptăna, a scărmăna, a semăna, a t(ă)răgăna*). De obicei, în creaţiile expresive (cf. *a împopoţăna, a tocăna* etc.) sufixele *-ăna* sau *-ăni* reprezintă o simplă amplificare sonoră, cu un conţinut semantic nu întotdeauna intensiv sau iterativ: *a zblencăni* vs. *a zblencăi* (v. *infra*) etc.

Rădăcina arhaică **-crep-* ar putea aparţine verbului lat. *crepō, crepāre*, panromanic, care are drept urmaş în română verbul *a crăpa*. Vezi, în legătură cu păstrarea vocalei *e* în rădăcina verbului *a zgrepţăna*, analogia cu formele mai vechi ale verbului *a crăpa*: *crepá* (Cantemir), *crepă* (Dosoftei), *creápă* (Doine; etc.), cf. DA (v. şi Al. Rosetti, ILR, p. 556, nota 2).

Deosebit de interesant pentru analiza noastră este faptul că sensurile verbului latin *crepare* sunt relativ îndepărtate de cele ale verbului românesc *a crăpa*. Lat. *crepō, crepāre* este tradus de G. Guţu, DL–R, prin: „1. a scoate un zgomot (a scârţâi, a chiorăi, a pârâi, a bubui, a trosni, a clănţăni, a zornăi etc.). Derivatului lat. *crepitō, crepitāre* i se atribuie acelaşi înţeles – „a scoate un zgomot": a clănţăni din dinţi, a susura (despre apă), a zurui (despre grindină), a foşni (despre ramuri), a pârâi (despre paiele în flăcări), a chiorăi (despre intestine), a ţârâi (despre greiere), a dudui (despre loviturile pe nicovală), a sfârâi (despre sarea cu impurităţi, pusă la foc), a ţocăi (despre buze, despre sărut) etc.

În *Dictionnaire étymologique de la langue latine* (1959, p. 149–150), A. Ernout şi A. Meillet dau celor două verbe explicaţii în mare măsură asemănătoare: *crepō, crepāre* „craquer, claquer, pétiller, péter. Se dit de tout ce qui se fend ou éclate avec bruit, notamment du bois, des p o r t e s [*s.n. P.B.*], des étoffes, par suite ‹se fendre, se rompre, crever›. [...] S'applique par extension à toute espèce de bruit et, transitivement, à la parole. [...] Fréquentatif: *crepito*, craquer bruyamment ou souvent. [...] *Crepo* appartient (avec *cornīx* et *crōcio* au groupe des mots expressifs à *kr-*, dont il y a dans plusieurs langues de formations de types variés...".

Important, din punctul nostru de vedere, este faptul că cel mai vechi sens al verbelor lat. *crepo, crepito, increpo* este acela de a scoate, de a produce un zgomot definit numai prin c o n t e x t. Schimbarea semantică petrecută pe teren romanic se caracterizează prin transferul de sens de la efect (de la zgomot) la cauză (la acţiunea care a provocat respectivul zgomot). Pârâitul sau trosnetul lemnului etc. care „se crapă" s-a pierdut aproape complet din înţelesul verbului *a crăpa*, acesta semnificând doar desfacerea, despicarea, plesnirea, fisurarea bruscă a unui lemn (a unei pietre etc. etc.). Zgomotul nedefinit al acţiunii de „a (se) crăpa" nu mai este evocat în citatele date în DA.

Acelaşi transfer de sens poate fi observat şi în cazul verbului românesc *a zgrepţăna*, el imitând iniţial zgomotul produs dincolo de uşa închisă, prin zgârierea lemnului, cu ghearele animalelor, de unde, apoi, acţiunea de „a râcâi", „a zgâria" (lemnul etc.) şi, prin analogie, activitatea dificilă sau imposibilă de a se căţăra sau de a se agăţa pe o suprafaţă verticală relativ netedă.

Rădăcina lat. *crep-* a suferit amplificări nu numai în cadrul limbii latine – *crepitare, increpare*, ci şi în plan romanic – **crĕpantare* (cf. REW[3], 2312): „bersten machen" [a face să (se) crape] – prov. *crebantar*, sp., pg. *quebrantar* „brechen" [a rupe, a sparge] etc.

În concluzie, putem presupune o amplificare a verbului lat. *crepare*, în latina dunăreană, cu ajutorul sufixului *-ĭnare* (cf. lat. *trahere* > **tragere* > *a trage* şi lat. **traginare* > *a t(ă)răgăna* etc.), sub forma lat. **crepĭnare* „(despre animale), a produce un zgomot la uşă" > rom. **crepena*, **crepăna*, forme româneşti arhaice probabile, care, prin intersectarea cu elementul expresiv autohton **zg(r)-* (cf. *zgranţ, a zgâria* etc.) au evoluat la *a zgrepăna* (> *zgrepănătură*), *zgrăpţăna*, *zgrepţăna*, *zgrepţena*, *zgripţena* „a zgâria uşa cu ghearele".

Forma reconstruită **crepĭnare* se raportează la lat. *crepare* asemănător cu modul în care v. fr. *(es)gratiner* (> fr. *égratigner*) „a zgâria" a fost derivat din fr. *gratter* „a scărpina, a râcâi, a răzui", cu ajutorul acestui sufix bine reprezentat în latina populară şi în limbile romanice.

În urma parţialei omofonii a variantelor *a *zgrăpăna, zgrăpţăna* cu verbul *a grăpa*, s-a consolidat, probabil, sensul secundar al verbului *a (se) zgrepţăna*, acela de a se căţăra „grăpiş".

a zgrepţăna: lat. ****crepinare*** „a produce un zgomot (cu ghearele) la uşă" **< lat. *crepo, -are*** „a produce un zgomot etc." **+** onomat. ***zg(ranţ)*** „zgomotul zgârierii lemnului". Cf. **lat. *crepitare, increpare***, romanic ****crepantare*** (REW[3], 2312).

a se zgrepţăna „a se căţăra cu greu sau fără succes, a se agăţa precar etc.": **cf. *a grăp(ăn)a* (< *grapă*)**; (?!) **cf. alb. *grep* < **grap*** „cârlig" şi rom. *a se acăţa* (cf. *caţă*).

zgrepănătură „zgomot (cu ghearele) la uşă": **din *a zgrepăna* + suf. *-(ăt)ură***.

[Cf. LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 21–36 şi LR. LII, 2003, nr. 4, p. 169–184.]

II

ZGREPŢĂNÁ[1] (Var. *zgrepăna*) – Lat. pop. (expr.) ****crepināre*** „a produce un zgomot (cu ghearele) la uşă (despre animale domestice)" **(< lat. *crepāre*** „a

produce un zgomot etc.”). Cu *-ţ-* expresiv epentetic şi cu sonorizarea consoanelor iniţiale, după modelul onomatopeii ***zgr(an)ţ*** „zgomotul zgârierii lemnului”; cf. *zgâria, scărmăna*. Cf. lat. *crepitare*, *increpare* „idem”, romanic **crepantare* (REW[3], 2312; Boerescu, LR, 2003/4, 178–182).

ZGREPŢĂNÁ[2] (a se) – **Cf.** ***(a se) grăp(ăn)a*** „a se căţăra cu greu sau fără succes, a se agăţa precar etc.” **<** ***grapă*** (DA), cf. **alb.** ***grep*** **(< v. alb. *grap)** „cârlig”; cf. **it.** ***grappa*** „(înv.) gheară”, **it.** ***aggrappare*** „a se agăţa strâns”; cf. *a se acăţa*, *caţă*, *a se (a)căţăra.* Nu este acelaşi cuvânt cu *a zgrepţăna*[1]. Omonimia dintre verbul intranzitiv şi cel reflexiv este rezultatul unor evoluţii fonetice (expresive) convergente, din teme diferite: din lat. **crep-*, respectiv din *grapă*, cf. it. *grappa*, alb. **grap-/ grep*.

[LR, LIX, 2010, nr. 2, 201.]

3. ELEMENTE CARE APARŢIN PROBABIL SUBSTRATULUI DACO-MOESIC

BORŢ

S.n. (reg.) „pântecele femeii gravide – ventre de la femme enceinte” 1892, {antrop. *Borţun* 1599, var. *borţă*}.

{Element de substrat, apropiat fonetic de gotică şi albaneză.

Cf. got. *baúrþs* [**borθs**] (= *ga-baúrþs*) „Getragenes – ceea ce este purtat, fătul (în pântecele mamei)”, cf. got. *baúrþei* [borθī] „sarcină, povară” (ap. G. Köbler, GW, 74), cf. gr. *φόρτος, φορτίον* „sarcină, povară”.}

Cf. alb. ***(m)barsë*** „gravidă”, *ap.* Gr. Brâncuş, VA, 133. [Alb. *mbarsë* continuă PAlb. **en-bartja,* înrudit cu i.-e. **bher-* „a naşte” (Vl. Orel, AED, 249). Cf. alb. ***barrsë*** (despre animale femele:) „grea, fecundată, gestantă” (Topciu–Melonashi, DA-R, 66), v. şi Çabej, SE, II, s.v. *barrë*, p. 173–174.] // Vezi continuarea în DELR, 1, p. 268–269.

Cf. **burtă**.

[Extras din articolul *Completări la Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR), Volumul I (A–B),* în LR, LXII, 2013, nr. 4, p. 429. Pentru formatul redactării, vezi *infra*, Cap. **8.**, nota nr. 1.]

BURTĂ

S.f. „abdomen – ventre” c. 1544 (antrop. *Roman Burtul*), var. *bârtă*.

{Element de substrat, apropiat fonetic de vechile limbi germanice şi de sanscrită, cf. v. francon. de nord ***burtha*** (= germ. *Bürde*) „sarcină, povară” (*ap.* G. Köbler, IGW, 122), cf. P. Boerescu, LR, 59, 2010, 2, 202,} cf. skr. ***bhṛtā*** „purtat”, vezi i.-e. com. **bhr̥tā-* „sarcină – fardeau”, participiu trecut pasiv al vb. **bher-ō-* „a purta” C. Poghirc, ILR, 2, 355, G. Ivănescu, *ap.* H. Mihăescu, *La romanité...*, 315 (cf. Pokorny, IEW, 128, 130); el. de substrat, **cf. rad. i.-e. **bu-*, **bhu-* „a umfla” sau i.-e. **bher-* „a duce, a purta”** I.I. Russu, ER, 279–280[1].

// Gepid. (cf. got.) *baúrþei* [borθī] „sarcină, povară”, cf. v. germ. de sus *burdī* „idem”, cf. germ. elveţ. *burde* „uterul vacii, abdomenul femeii însărcinate; intestine, viscere în general” C. Diculescu, *Die Gepiden*, 1, 1922, 177; ZRPh, 49, 1929, 431 [47].

Orig. neclară, probabil moştenit din lat. dun., în care e împrumutat din daco-moesică, cf. alb. *bark* „burtă”[2], *mbarsë* „însărcinată” SDEM, 64; r. ***bur**ic* + suf. hipocoristic slav ***-ta***, prin substituirea secvenţei finale [*-ic*], cf. *burte(a), folte(a),* cf. *buricos, burticos, folticos* P. Skok, ZRPh, 50, 1930, 274–275; et. nec. DA, DEX. Vezi continuarea în DELR, 1, 315.

Cf. **borţ.**

[Extras din articolul *Completări la Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR), Volumul I (A–B)*, în LR, LXII, 2013, nr. 4, p. 431–432. Pentru format, vezi *infra*, Cap. **8.**, nota nr. 1.]

[1] În DELR, 1, p. 315, lui I.I. Russu (ER, 279–281) i se atribuie în mod eronat etimologia care aparţine autorilor SDEM, citată imediat mai jos: cf. alb. *bark* „burtă”, *mbarsë* „însărcinată”. Vezi nota următoare.

[2] Alb. *bark* „burtă” < PAlb. **baruka*, de origine ilirică (cf. tarant. *βάρυκα*), continuă o bază i.-e. **bhor-uko-*, a rad. i.-e. **bher-* (Vl. Orel, AED, 18, cf. E. Çabej, *St.gj.* I, 56), evident diferită de forma i.-e. comună **bhṛtā-*, moştenită de sanscrită, de geto-dacă şi de vechea franconă de nord. De aceea, alb. *bark* nu poate şi nu trebuie să fie considerat corespondentul sau termenul de comparaţie albanez al r. *burtă*.

C Â R L *I* G

Este un element foarte probabil preluat din substratul preroman: rad. **căr-l-* + suf. *-ig* (cf. *băltig* „băltoacă” ← *baltă* etc.). *Cârlig* poate fi comparat cu alb. ***kërr****abë* „caţă, cârlig, clenci”, cu alb. ***kërr****igë* „cârlig de ciorapi, igliţă etc.” (considerat de Th. Capidan, DR, VII, p. 150, un împrumut din română), apoi cu verbul alb. ***kërr****us* „a încovoia, a înclina”, inclusiv cu v. germ. s. (ahd.) ***kral*** „cârlig”. Alţi termeni de comparaţie, în plan indo-european: gr. *kyrtós*, lat. *curvus* (I.I. Russu, ER, p. 294; Vl. Orel, AED, p. 184), v. sl. *krivŭ* „înclinat, arcuit” (A. Cihac, DÉDR, II, p. 43) etc. Vezi *infra* etimologia lui *cârlionţ* (< **căr-l-i(g)-onţ*).

Grupul *-rl-* (*r* „despicat”, cf. S. Puşcariu, LR. II, *Rostirea*, p. 147, care corespunde lui *rr* albanez geminat expresiv) reprezintă o amplificare expresivă tipic autohtonă, cf. *ciocârlie, sfârleză, şopârlă* etc., extinsă analogic în *şorlic, dârlog, scăfârlie* etc. Vezi şi Al. Graur, în BL, IV, p. 97, 98; I.I. Russu, ER, p. 293.

Cuvintele bg. *kărlìg*, cu variantele *kắrlig, kărlik, karlik(a), karljug, kărlug* etc. „caţă, baston sau toiag păstoresc (cu cârlig)”, la fel ca şi srb. *kr̀ljuk* şi alb. *kërlug, kërluk* id. sunt considerate în BER, III, p. 209 cuvinte „balcanice”, cu origine neclară, raportabile la rad. i.-e. **(s)kr̥-*, **(s)ker-* „reža”, „a tăia” [(sic) = „ogắvam, sùča, vărtjà”, „a încovoia etc.”, cf. Pokorny, IEW, p. 935]. Faptul că aceste cuvinte bulgare, sârbe sau albaneze nu au o familie proprie în limbile respective şi că au păstrat doar sensul specializat de „caţă” sau de „băţ ciobănesc” este dovada că ele sunt împrumutate din română. Menţiunea «cf. rus., pol. *karlik* [„pitic”]» din DEXI, după A. Scriban (SDLR, p. 296) nu se poate justifica semantic.

Cârlig: probabil element de substrat, cf. alb. *kërrigë, kërrus*, cf. v. germ. s. *kral*.[1]

[Cf. LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 473.]

[1] În DELR, II, 1 (2015), p. 134, etimologia cuvântului *cârlig* este prezentată astfel: «Etimologie nesigură, probabil element de substrat (< i.-e. **(s)ker-* „încovoia, îndoi”, cf. lat. *curuus* „curbat”, gr. *κυρτός* „curbat, încovoiat”, alb. *kërrus, kurrus* „a încovoia”) Russu, *Etnogeneza*, 294 (termenul există în majoritatea limbilor balcanice, unde poate proveni din română sau din substratul comun).» Cu înţelesul de „cârlig”, avem totuşi numai doi termeni de comparaţie în plan european: alb. *kërr(-)igë* (care deşi nu pare să fie un cuvânt vechi, este totuşi apropiat de română, ca tip al derivării) şi v. germ. s. *kral* (fără etimologie i.-e. clară, cf. G. Köbler, AhdW, *online*, s.v.), v. *infra*, s.v. *cârlionţ*.

C Â R L I *O* N Ţ

Glosat prin „şuviţă de păr încreţită în spirală, buclă, zuluf, perciun, cârligel; unealtă de pescuit (chipcel)” şi înregistrat în DEX şi MDA cu menţiunea „etimologie necunoscută”, substantivul *cârlionţ* nu poate fi despărţit de cuvintele româneşti care au aceeaşi rădăcină (cf. DA, I/2, p. 146–148 şi 611): *cârlanţă* „cârlig pentru tras gunoiul”, *cârlebă* „oaie cu coarnele sucite/ întoarse înainte”, *cârlibuşă* (dim.) „idem” (cf. ar. *cârlibană* „cârlig, caţă ciobănească”), *cârlibonţ* (reg.) „cui din capătul cârligului cu care se scoate găleata cu apă din fântână”, *cârlig* „unealtă de lemn sau de fier, cu un capăt îndoit, de care se atârnă, se prinde sau cu care se poate apuca ceva: bâtă ciobănească adusă puţin la un capăt, caţă, cârlig de undiţă, igliţă etc.”, *cârlobat* (adj.) „gârjob, încovoiat, adus, strâmb”, *cocârlă* (< rad. autoht. **cârl-* + suf. expres. *co-*[4]) „parte a unui obiect adusă în formă de cârlig”, *cocârlonţ* (reg.) „un fel de cârlig în jocul de copii *săgeata*” etc.

I.I. Russu (ER, p. 293–294) este de părere că rădăcina străromână **car-l-* a cuvintelor de mai sus conţine rad. i.-e. **(s)ker-* „a întoarce, a încovoia, a îndoi, (în)strâmba” (cf. Pokorny, IEW, p. 935), prin comparaţie nu numai cu lat. *curvus*, gr. *κυρτός*, alb. *kërrus, kurrus* „a încovoia, a îndoi, a apleca, a gârbovi”, dar şi cu v. lit. *skrelis* „aripă”, v.sl. *krilo (*kri-dlo)* „aripă”, let. *krails* „încovoiat, strâmbat”, exemple care confirmă apariţia formantului *-l-* în prototipul i.-e. **(s)ker-l-*.

Comparaţia cu pol. *karlik* „pitic” şi cu germ. *karl, kerl* „flăcău, bărbat tânăr”, propusă de A. Scriban (DLR, p. 296) şi acceptată de DEXI, este cu totul nejustificată semantic. În schimb, există o evidentă asemănare fonetică şi semantică între rădăcina străromână **carl-*, amplificată în forma actuală *cârlig*, şi cuvântul v. germ. de s. (ahd.) *kral* „cârlig”, astăzi germ. *Kralle* „gheară” (cf. G. Köbler, *Althochdeutsches Wörterbuch*, p. 196, *online*).

De asemenea, r. *cârlionţ* nu poate fi despărţit, din cauza structurii consonantice *k-r-l-*, de echivalentul său alb. *krel* „buclă, cârlionţ, încreţitură”, înregistrat de obicei numai în forma de plural *krelë/ krela*, cu derivatele adj. *krela-krela* şi (prin metateză) *(i) klerë* „creţ” (M.A.v. Godin, WADS, p. 229). După Vl. Orel (AED, p. 195), alb. *krel* ar aparţine unei «variante locale romanice **cerebellus* „în legătură cu capul”, cf. lat. *cerebellāre* „bonetă”». Derivarea cuvântului albanez *krelë/ krela* „cârlionţi” dintr-un adjectiv latin neatestat, omonim cu lat. *cerebellum* „creierul mic”, ar presupune o dezvoltare semantică şi morfologică cel puţin îndoielnică. Mult mai probabilă ar putea fi legătura în plan indo-european dintre alb. *krela* „cârlionţi”, let. *krails* „încovoiat, strâmbat” şi germ. m. de s. *krol* „cârlionţ(at), creţ” (cf. Pokorny, IEW, p. 390, 936).

Dacă paralelismul româno-albanez *cârl-ionţ – krel-ë* ni se pare a fi suficient de bine justificat[1], în schimb, comparaţia propusă de M. Vinereanu (DEIE, p. 205) între r. *cârlionţ* şi alb. *kërlesh* „zbârlit, încurcat” nu pare să aibă vreun temei real, întrucât verbul alb. *kërlesh(em)* „a (se) zbârli, a i se face părul măciucă, a (se) încurca, a (se) ciufuli, a se încăiera” este un derivat cu prefixul *kë(r)-* din alb. *lesh*

[1] Vezi în acest sens şi P. Dincă, DERD, p. 73, care compară cuvântul *cârlionţ* cu alb. *kreloj* „a ondula, a cârlionţa”.

„lână” (M. Camaj, *Albanische Wortbildung*, p. 104, *ap.* Orel, AED, p. 181), cf. alb. *kërveshem* „a se strâmba, a se schimonosi”, din *kër-* şi *vesh* „a pune, a îmbrăca”, cf. *vesh maskën* „a pune masca” etc. (Orel, AED, p. 183, 501, cf. Topciu – Melonashi, DA-R, 1168).

În mod surprinzător, *cârlionţ* are numeroase echivalente foarte apropiate fonetic şi în limbile germanice: engl. *curl* „cârlionţ, buclă, zuluf, şuviţă de păr ondulată, inel”, care provine prin metateză din engl. m. *crulle, crollen, crolle, crul*, cuvânt înrudit cu frisian. *krull* „lock of hair, curl”; oland. m. *crulle*, germ. m. de sus. *krol, krolle*, norv. *krull* etc., toate cu înţelesul cuvântului engl. *curl* „cârlionţ”. În privinţa etimologiei cuvintelor germanice citate, *Online Etymology Dictionary* (w.w.w.etymonline.com) propune o formă protogermanică **krusl*, iar *Chambers Dictionary of Etimology* trimite direct la un prototip i.-e. **grus-lo-*, *grūs-*, cf. i.-e. **greus-*, rad. i.-e. **ger-* „a întoarce, a (ră)suci” (Pokorny, IEW, p. 390), căruia îi aparţin germ. m. de s. *krol(l)* şi germ. *kraus* „creţ” (gmc. **kruzlō, *kruzlōn*, ap. G. Köbler, AhdW., *online*, p. 208).

Dacă admitem, împreună cu I.I. Russu (ER, p. 293) şi cu G. Mihăilă (*Contribuţii*, 2010, p. 86), că r. *cârlig* este un element de substrat, în acest caz *cârlionţ* poate fi un derivat pe teren românesc al aceluiaşi element autohton, preroman, fiind compus probabil din *cârl-i(g)* + *-onţ* (cf. Scriban, DLR, p. 296), etimonul **cârligonţ* fiind acceptat şi în DELR, II, 1, 2015, p. 135, s.v. *cârlig*. Secvenţa finală *-onţ*, înrudită cu *-anţ* din formaţiile onomatopeice *clanţ, cranţ, zgranţ,* are în mod cert un caracter expresiv, cf. *bonţ* „vârf, sfârc”, *cârlibonţ* „cui din capătul cârligului cu care se scoate găleata cu apă din fântână”, *clonţ* „plisc, vârf, dinte canin”, *cocârlonţ* „un fel de cârlig”, *cronţ, ronţ* „zgomotul produs de mestecarea unui aliment crocant între dinţi” etc. Fonetismul variantelor *cărlăonţ, cârlioanţă, cârlion, scărlăonţ, scărlăunţ, scârlionţ* şi al verbelor derivate *a cârlionţa, a scârlăonţa, a scârleonţi* confirmă caracterul expresiv al secvenţei finale, ataşată la rădăcina autohtonă **(s)carl-*/ *(s)cărl-*/ *(s)cârl-*.

Cârlionţ: din ***cârl-i(g) + -onţ***, cf. alb. ***krel,*** v. germ. s. (ahd.) ***kral***, germ. m. s. (mhd.) ***krol.***

[LR, LXIII, 2014, nr. 1, p. 5–6; cf. LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 473.]

DESPRE *C O T O R* ŞI FAMILIA LUI ETIMOLOGICĂ

Cuvântul *cotor* are o caracteristică mai deosebită în lexicografia românească: nu i s-a putut identifica până în prezent, în mod convingător, adevăratul înţeles originar şi nici nu s-a putut stabili care dintre variantele sale fonetice ar fi cea mai veche. Mai persistă unele neclarităţi şi în legătură cu familia sa lexicală, care încă nu este suficient delimitată. Astfel se explică, probabil, de ce în majoritatea surselor lexicografice găsim la acest cuvânt menţiunile: „etimologie necunoscută" (Şăineanu, DULR; Tiktin, DRG; DA; Ciorănescu, DER; DEX; MDA etc.) sau „origine neclară" (SDEM), însoţite doar uneori de sugestii sau de comentarii etimologice. Încercările de a găsi etimologia cuvântului *cotor*, destul de numeroase în ultimii 180 de ani, au fost toate, fără excepţie, nereuşite. Pentru exemplificare, citǎm următoarele păreri:

- Petru Maior (Lex.B., p. 143/2): *Cotoru* n. pl. *-tóre* f. **котóр**, subst.: *caulis, stilus*. Lat. *codex*, vel *codula*. [Lat. *codex* (*caudex*) = trunchi de arbore, buştean, butuc (Guţu, 1983, s.v.).]
- A. Tr. Laurian (Laurian, Massim, DLR, I, p. 956): „*Cotoru*" s.m., pl. *-e*. *caulis, manubrium*. 1. „Stellu sau fustellu" de plantă: *cotorul cucutei*; parte din acest „fustellu" ce rămâne în pământ după ce se taie planta: *cotoarele plantelor* mai groase sunt periculoase, că pot împunge şi vulnerá; 2. mâner, coada de care se apucă şi se ţine un instrument: *cotorul securei* (transformat din *coturu* ca si *poporu* din *popuru*, iară *coturu* pare a fi acelaşi cu *coduru*, cum zic Macedoromânii in loc de *codru*, ieşit din aceeaşi origine cu *codex* sau *caudex*). Vezi *codru* şi *codice*.
- Al. Cihac (DEDR, II, 493): magh. *kötö* „legat zdravăn".
- I.-A. Candrea (CDDE, nr. 400): lat. *captorium* „filet de chasseur, de pêcheur" < *captorius, -a, -um* „qui sert à prendre", cf. *capulus* „manche (de charrue), poignée, garde d'une épée" < *capio*. (CADE, 1931, p. 345): Lat. **captorium* < *capĕre*.
- S. Puşcariu (DA, t. I, p. II, f. XI, 1938, p. 879): Etimologia necunoscută. [Cf. CDDE, *etym. cit.*]. Mai degrabă ne putem gândi la un **coactorium* „locul unde se împreună două lucruri", din *coactus, -a, -um*, participiul lui *cogo*, „împreun, unesc, vâr în ceva". Împotriva unui etimon latin vorbeşte însă pluralul *cotoară* şi verbul *cotorî*, cu *-ă* şi *-î*, ca în cuvinte streine.
- V. Bogrea (*Etimologii*, în DR, IV, p. 802): *cotor*. Forma *cătur* împreună cu *cotorişte* (nu: *codorişte*!) apropie cuvântul rom. de sârb. *katarište* „Fahnenstange [lance de drapel]" (Filipović).
- A. Scriban (DLR, p. 357): *cotor* n. pl. *-oare* (var. din *cătur*) Trunchi de plantă mai mică, *cotor* de floarea soarelui, de cânepă. Registru cu *cotor* (după fr. *régistre à souche*).
  - *cătur* (sârb *kótur*) Vlăstar, de unde şi *cotor*. Mold. Tufiş rătund. *Sare un iepure din cătur*.
- Al. Ciorănescu (DER, 2001, nr. 2499): Origine necunoscută, dar probabil expresivă: cf. *cotrobăi*.

- N. Raevschi şi M. Gabinschi (SDEM, p. 207): Origine neclară. Probabil sud-slavă. Comp. maced. *комур* „val” (la fântână ş. a.); sîrbo-croat. *комур* „roată”, „cerc”, „inel”, „disc”; *компиг* „mădular”, „încheietură”; *комурати* „a da de-a tăvălucul”, „a rostogoli”.
- Dan Bugeanu (*Note etimologice şi lexicale. Cotor,* în LR, XVIII, 1969, nr. 3, p. 259–263): Cuvântul *cotor* (cu un fonetism specific sârbo-croat) este un împrumut mai nou, care a suplimentat pe *cătur*, mai întâi în zona de sud a ţării (*cotor* pare să fie specific acestei regiuni), mai târziu, însă, şi în numeroase regiuni din nord (Bihor, Satu-Mare, Năsăud, Bucovina, Neamţ etc.) [p. 262]. Chiar dacă nu cunoaştem etimonul slav, putem presupune, ţinând seama de bg. *katurjam* [„răstorn” (DA, s.v. *cătur*)] şi de echivalentul scr. *kotur*, existenţa unui v. slav **кътоу́ръ* [p. 263].

Ipotezele etimologice reproduse mai sus nu au putut fi acceptate din cauza unor evidente nepotriviri semantice, iar evoluţiile fonetice care se deduc din exemplele citate, cu o singură excepţie, sunt ori de-a dreptul imposibile, ori prezintă dificultăţi care le fac prea puţin probabile.

Încercând să dăm o definiţie credibilă cuvântului *cotor*, pe calea identificării a ceea ce este comun majorităţii obiectelor care poartă acest nume, constatăm că ne găsim în faţa unui veritabil joc de *puzzle*. Regulile jocului sunt făcute şi mai dificile prin faptul că, dintru început, ne confruntăm cu două modele semantice contradictorii, fiecare cu aspect de postulat logic.

Primul apare în DA:

„I. Î n ţ e l e s u l o r i g i n a r [al cuvântului *cotor*] este: locul unde se împreună sau partea care uneşte două părţi ale unui obiect.”

Cel de al doilea îi aparţine lui Dan Bugeanu (*art. cit.*, p. 260):

«Polisemantismul (foarte bogat...) din dacoromână ne arată că este vorba de un cuvânt mult mai vechi [decât ar. *coturu* (*coθuru*) „cerc de lemn de care atârnă clopotele de vite”] (deşi prima atestare este din 1799, cf. GCR II, 168). Evoluţia semantică este însă uşor de restabilit.

S e n s u l i n i ţ i a l trebuie să fi fost, fără îndoială, acela de „cerc”, „disc”. De aici sfera semantică s-a extins la diferite obiecte de formă circulară, sau chiar cilindrică. Dintre acestea, cele mai pregnant caracteristice şi cele mai des întâlnite sunt crengile sau trunchiul unui copac retezat [...], ori unele obiecte confecţionate de om, ca mânerul de lemn (al unei săbii) sau coada unei mături, a unui topor etc. (Vezi numeroasele sensuri apropiate din DA în care *cotor* denumeşte un obiect cilindric...)»

Pentru a ne lămuri dacă aşa stau lucrurile, suntem nevoiţi să citãm, din DA, cât mai concis, principalele c o n t e x t e în care apare cuvântul *cotor*:

1° *cotorul frunzei* / *cotorul fructelor* „codiţa care leagă frunza de lugerul sau ramura plantei”, „partea superioară a codiţei sau întreaga codiţă care rămâne la fructul cules sau căzut”, cf. *coceanii* sau *cotorii strugurilor* ; *Cotorul verzei* (în opoziţie cu *piciorul* ~) „miezul, inima sau fusul verzei, din care pornesc foile căpăţânei”; [idem, miezul] legat de sepale, la fragi, căpşuni, zmeură şi mure: „*În dorul fragilor, rozi cotoarele*”. Prin analogie: *cotorul cozii* (calului) „rădăcina cozii”; *cotorul penei* (păsărilor): „partea tare,... până unde încep fulgii”; *cotorul*

măturii „partea unde intră coada de lemn în mănunchiul de nuiele etc. formând... o umflătură”; etc.

2° Prin extensie: Tulpina plantelor (mai ales a celor ierboase, de la rădăcină până la resfirarea ramurilor s. a frunzelor): [*pomi înfloriţi*,] *De cotoare depărtaţi, De vârfete-mpreunaţi*. *Cotorul cepei* „coada care creşte înaltă la ceapa lăsată pentru sămânţă”. *Cotor* (la porumb): „paiul de porumb fără frunze, după ce s-a cules fructul”.

3° Prin extensie: (În opoziţie cu vârful) Partea de jos, mai groasă şi mai rezistentă a unei plante sau a unui obiect: *cotorul* snopului de grâu (în opoziţie cu spicele) etc.

4° Partea de jos a tulpinei unui arbore sau (mai ales) a unei plante tăiate, care rămâne ieşită din pământ: *cotorul cucuruzului* / *păpuşoiului* / *porumbului* „*Miriştile... aşa de afund trebuie arate, cât cotorii să intre în pământ*”; fire mai groase şi vineţii rămase în pielea găinei (raţei, gâştei, curcanului) după ce au fost ciupelite: „*Socăciţă, dă-te-ncoace, Că găina toată-i floace, C-ai dubit-o-ntre cuptoriu Şi mi-ai dat-o cu cotori* ”.

II. Prin extensie, mâner, toartă, coardă...

III. [*Cotoare*] 1° Resturi din tulpina (mai groasă) a plantelor s. florilor (mac, urzici, lucernă, fân) rămase în iesle şi nemâncate de vite; resturi, rămăşiţe de crengi tăiate de la pomi şi de la vie; prin extensie, orice rămăşiţe care nu mai servesc la nimic. Cf. *cotorul sparanghelului* „partea care nu se întrebuinţează la mâncare”; *cotor de măr* „coceanul care se aruncă”; *cotor de lumânare* „mucul, partea rămasă ce nu se mai poate ţinea în mână”; *cotor de mătură* „restul dintr-o mătură... roasă de prea multă întrebuinţare”; *cotor de lingură* „lingură cu coada ruptă şi cu găvanul ros”; *cotorul cărţii* [*chitanţierului* (*n.n., P.B.*)] „ceea ce rămâne dintr-o carte legată după ce i s-au rupt scoarţele şi foile” etc.

IV. (Postverbalul verbului *cotorî*) Tăierea de la rădăcină a viţelor inutile...: *Cotorul cel mic se face în fiecare an* [*când se sapă via la rădăcină*]. *Cotorul cel mare, când se taie de la rădăcina viei părţile netrebuincioase şi viţele putrede*.

Examinând contextele enunţate mai sus, ne putem întreba, pe bună dreptate, ce înţeles comun se poate deduce din alăturarea *cotorului de măr,* cu *cotorul verzei,* cu *cotorul penei, cu cotorul porumbului,* sau cu *cotorul snopului de grâu* şi cu *cotorul măturii*? Cotorul mărului, ca să luăm un singur exemplu dintre cele mai uzuale, nu este în niciun caz „locul unde se împreună sau partea care uneşte două părţi ale unui obiect,”, pentru că nu uneşte nimic. De asemenea, cotorul mărului nu poate fi asemuit, nici măcar de departe, cu „un cerc, un disc sau cu un obiect cilindric (din lemn)”.

Condiţia primordială pentru găsirea adevăratei etimologii a unui cuvânt rezidă în stabilirea corectă a înţelesului său iniţial. Pentru a obţine un rezultat credibil, ar trebui să evităm să ne lăsăm influenţaţi în vreun fel de prejudecăţile datorate asemănărilor fonetice sau eventualelor coincidenţe parţiale de sens cu unul sau cu altul dintre cuvintele susceptibile de a fi luate în considerare ca etimon.

Aşa cum am arătat şi cu alte ocazii, în discuţia despre *fleandură*[1] (vezi *infra*), apoi despre verbul *a zgândări*[2] (vezi *infra*), credem că semnificaţia cea mai veche a

[1] Vezi „Limba română”, XLIX, 2000, nr. 2, p. 197–201.
[2] Vezi „Limba română”, LII, 2003, nr. 4, p. 171–174.

unui cuvânt este dată de apartenenţa denotatului la obiectele sau la fenomenele din natură, şi nu la obiectele manufacturate ori la acţiunile în care sunt necesare unelte. Această selecţie nu se poate însă efectua atunci când cele mai multe contexte în care apare cuvântul analizat din punct de vedere semantic aparţin mediului natural. În acest caz, criteriul suplimentar care ar trebui să fie luat în considerare este cel al p r i o r i t ă ţ i i relaţiei om – obiect, faţă de relaţia obiect – obiect, astfel cum aceste relaţii se reflectă în conştiinţa noastră. Credem că există situaţii în care utilitatea obiectului raportată la subiect poate să primeze în raport cu oricare asemănare observabilă în morfologia obiectelor care primesc aceeaşi denumire. Dacă ţinem seama de acest criteriu, ne putem da seama că sensul de bază, iniţial, al cuvântului *cotor* este cel care exprimă cel mai bine interesul pe care respectivul obiect îl stârneşte subiectului vorbitor. Relaţia de i n t e r e s p r a c t i c a omului faţă de obiectele înconjurătoare poate fi definitorie, credem, pentru elucidarea etimologiei cuvântului *cotor*.

Sensul de bază al cuvântului *cotor*, probabil şi cel mai vechi, în acelaşi timp, este: „*ceea ce rămâne* (deocamdată) *nefolosit*” dintr-o *plantă* sau din părţile ei constitutive (*fructe, frunze, tulpină* etc.), cu referire la o plantă singură sau la *snopi*, apoi din *penele* şi din *fulgii* păsărilor etc., indiferent dacă acea parte, devenită „*inutilă*” sub forma cotorului, ar putea fi reciclată ulterior pentru o nouă întrebuinţare.

Mâncăm mărul şi aruncăm cotorul. Curăţăm şi tăiem varza, dar nu punem cotorul în mâncare. Cotoarele sau codiţele fructelor se aruncă sau se pun deoparte în alte scopuri, întrucât ele nu sunt comestibile. Cotoarele penelor sau ale fulgilor păsărilor, de asemenea, se aruncă: dacă rămâne vreun cotor al unei pene, cât de mic, el ne înţeapă prin faţa de pernă. Cotorul cepei este coada acesteia care creşte înaltă şi care nu mai face trebuinţă atunci când ceapa este lăsată pentru sămânţă. Cotorul porumbului este partea inutilizabilă pentru alimentaţia omului, care mai rămâne în pământ, din tulpină, după recoltare şi până la noua arătură. Când e vorba de snopul de grâu se păstrează aceeaşi ierarhie a utilităţii. Spicele au cea mai mare valoare de întrebuinţare. Cotoarele snopilor, adică paiele, după ce vor fi uscate, devin utile abia după ce trebuinţele de hrană ale omului au fost asigurate cu prioritate. Nimeni nu dă grâul de mâncare pentru animale fără ca această departajare să fi fost făcută în prealabil. Nici cotorul măturii prea tocite prin întrebuinţare nu mai foloseşte la nimic.

Desigur, *cotorul*, în anumite contexte, îşi ocultează sau îşi pierde cu totul sensul iniţial. Denumirea de cotor s-a extins în timp şi la alte obiecte, uneori prin analogie cu forma unui cotor arhicunoscut, de exemplu, cu cea a *cotorului de varză*, care este mai gros la bază şi mai subţire la vârf (cf. *cotorul ştiuletelui* de porumb etc.). Astfel se explică, de exemplu, sensurile grupate în DA, la punctul I. 3°. Cf. şi sensurile derivate: *a tăia* ceva *până la cotor*; *a rupe până la cotor* (adică până la bază sau până la miezul n e c o m e s t i b i l).

Sensul derivat, de mâner sau de coadă a unei unelte porneşte de la observaţia general valabilă că aproape toate cotoarele vegetale servesc drept suport detaşabil pentru fixarea părţii u t i l e a plantei (cf. *cotorul securei* sau, cu un sinonim, *coada toporului*).

Caracteristic pentru existenţa cotoarelor vegetale este faptul că le aruncăm sau că le dăm ulterior o altă folosinţă, cu o valoare mai redusă. Putem spune, fără să greşim, că o preocupare inevitabilă a oricărui om este aceea de a se *descotorosi* de lucrurile inutile, şi anume, în primul rând, de *cotoare*.

Punând în evidenţă legătura de sens dintre *cotor* ca fragment vegetal etc. inutil la un moment dat (luat în sensul cel mai general), şi acţiunea de a se (*des*)*cotorosi* de ceva (din cauza inutilităţii sale), aruncăm o nouă lumină asupra derivatelor cuvântului *cotor*.

Pe lângă derivatele cunoscute: *cotoraş, cotorel, cotoroi, cotoros, -oasă, cotorai, cotoraie*; *a cotorî* (*a cotori, a cotări, a încotora, cotorâre, cotorât, cotărât, cotoreală* etc., cf. DA), mai putem adăuga verbele *a* (*se*) *cotorogi* (< *cotor* „ceva devenit inutil” + suf. *-ogi*) „a se acri” (despre lapte), *cotorogit* „lapte acrit înainte de a fi fiert”, deci impropriu pentru a mai fi folosit ca aliment proaspăt, precum şi *a se* (*des*)*cotorosi* (< *cotoros* „cu multe rămăşiţe inutile” + suf. *-i*) „a se debarasa de ceva inutil”, „a scăpa de cineva indezirabil” etc., împreună cu variantele şi derivatele sale verbale.

Pentru că a fost avută în vedere doar presupusa apropiere etimologică dintre verbul românesc *a se descotorosi* şi vb. bg. *kurtulisvam* „fac scăpat” (< tc. *kurtulmak* „a scăpa, a evada” [*kurtarmak*, la Ciorănescu, DER şi în DTc-R]), în DA a fost preferată varianta *a se cortorosi*, respectiv *a se descortorosi*, ca formă de bază a cuvântului-titlu, iar după modelul vechiului dicţionar academic, aceeaşi formă apare şi în MDA. În realitate, formele cu *r* sunt foarte rare şi reprezintă un accident fonetic regional care se poate datora fie influenţei verbului bulgăresc, ceea ce încă nu s-a dovedit, fie unui tratament expresiv (cf. S. Puşcariu, LR, II, *Rostirea*, p. 161), ţinând seama şi de confuzia cu sufixul verbal *-osi*, care şi el are o origine expresivă (cf. Al. Graur, BL, IV, p. 105; Laura Vasiliu, FCLR, III, *Sufixele*, p. 65).

Alte derivate regionale ale cuvântului *cotor* sunt semnalate de către Dumitru Loşonţi: *cotoreag* şi *coterea(n)g* „tulpina porumbului rămasă în porumbişte după tăiere”, *cotring* „coceanul, ciorchinele strugurelui” (Loşonţi, 2001, p. 51–52), alături de alte câteva regionalisme doar înrudite cu acesta prin rădăcina comună *cot-*: *cotălău* (*ibid.*, p. 48) şi *cotolan* „ştiulete de porumb”, *cotolean* „cotor, coadă”, *cotoloi* „ştiulete” (*id.*, p. 50–51).

Credem că mai există şi alte câteva cuvinte compuse cu ajutorul rădăcinii *cot-* (*cotor-*), de exemplu: *cotofleanţ* „cuvânt de batjocură pentru un neamţ din Banat” [cf. *cotor* şi *fleanţ(ă)*, interpretare expresivă a germ. *Kartoffelpflanzer* (v. DA)]; *cotonog* „şchiop, (cal) beteag la picioare” (şi inutilizabil!) [rom. *coto(r)-* + **nog*, cf. v. sl., scr. *noga*, ucr. *noha* „picior”, *cotor* devenind elementul de compunere ucr. *kuter- / kutor-*, împrumutat din română]; *cotoroanţă* „termen batjocoritor pentru o femeie bătrână şi răutăcioasă” (cf. DA) [*cotor* + *(babă cl)oanţă*].

Întorcându-ne la cuvântul *cotor* şi pornind de la sensul lui cel mai general, arătat mai sus, etimologia sa ni se dezvăluie cu uşurinţă. În albaneză există adverbul *kot* „inutilement, en pure perte, en vain”; „inutil, fără folos, în zadar, degeaba, în van, de prisos” şi adjectivul (*i, e*) *kotë* „inutile, vain; futile, superflu;

stérile, illusoire"; „nefolositor, netrebuincios, inutil, zadarnic etc." (Kokona, 1977; Topciu–Melonashi, *DAlb.-Rom.*, s.v.). Cuvântul albanez este moştenit (cf. Çabej, SE, I, p. 159; Orel, AED, p. 193).

Cuvântul românesc *cotor* îşi poate avea originea în substrat, dovadă fiind similitudinile de sens şi rădăcina comună cu corespondentul albanez menţionat. Pentru că în cazul nostru nu întâlnim aşteptata concordanţă a categoriei lexico-gramaticale dintre cuvântul a cărui etimologie o căutăm şi presupusul său etimon (rom. *cotor* fiind substantiv, iar alb. *kot, i kotë*, adverb, respectiv adjectiv), absenţa concordanţei se poate explica, ca şi în cazul celor mai multe cuvinte atribuite substratului, prin aceea că nu există o descendenţă directă a acestor cuvinte româneşti direct din etimoane albaneze, aşa cum mai cred încă unii savanţi străini. Înrudirea dintre cele două cuvinte este suficient de îndepărtată în timp şi în spaţiu, pentru ca rădăcina comună să fi putut evolua diferit, în contexte istorice şi lingvistice diferite.

Din punct de vedere semantic, putem oferi spre comparaţie cazul adjectivului alb. *i, e bardhë* „alb", căruia îi corespunde adj. rom. *bardzu* / *barz* şi substantivul specializat *barză*. În română, adjectivul *barz* are în prezent o arie de răspândire foarte mult restrânsă, din cauza concurenţei cu adj. *alb*, general românesc, moştenit din latină. În acelaşi mod, probabil, nu s-a putut păstra deloc, din substrat, vreun adjectiv **cot*, **coată*, **coţi*, **coate* „netrebuincios, nefolositor etc.", din cauza puternicii omonimii cu substantivul mult mai frecvent *cot*, moştenit şi el din latină. Ca şi în exemplul numelui păsării *barză*, substantivul *cotor* a menţinut o rădăcină autohtonă, de data aceasta sub o formă amplificată şi cu o remarcabil de largă dezvoltare, prin diferenţierea şi specializarea sensului iniţial.

Rădăcina presupus autohtonă **cot* credem că s-a păstrat şi în macedoromână, în locuţiunea adverbială *n cot* „în zadar" (Papahagi, DDA, s.v.), respectiv *în cotu* „in vanum" (G. Meyer, EWaS, s.v. *kot*). Echivalentul albanez al acesteia este *më kot* „în zadar" (Topciu–Melonashi, *op. cit.* p. 491). Deşi are o familie de cuvinte mult mai redusă, iar fonetismul cu *o* este în prezent izolat, locuţiunea aromânească *n cot* poate să nu fie un împrumut recent din albaneză. Motivul îl constituie paralelismul cu dacoromâna, unde s-a păstrat locuţiunea identică semantic: *din cot* „în zadar" (DA, s.v. *cot*). Înlocuirea prepoziţiei *în* cu *din* se datorează foarte probabil, în dacoromână, confuziei dintre radicalul de origine preromană **cot*, păstrat în dacoromână cu sensul de „ceva inutil" şi substantivul omofon *cot* (< lat. *cubitus*), de unde, posibil, şi gestul expresiv al „arătării cotului", ca semn al inutilităţii insistenţei celuilalt şi al refuzului.

Dificultăţile de natură formală ale comparaţiei dintre subst. rom. *cotor* şi adv./adj. alb. *kot* / *kotë* sunt mai mult aparente decât reale.

Variantele fonetice regionale ale cuvântului *cotor* ar fi, conform DA: *cotoară* (singular refăcut după plural); *cătúr* „trunchi curăţat de crengi, ciot, buturugă", dar şi *căturul penei*, *căturul cozii* (calului), *căturul lumânării*; *cotúr* „muchea penei cu care se sparg lemnele"; *cotiór* „răzuşul cu care se curăţă plugul". Formele cu *ă* s-ar putea explica prin transferul sensurilor lui *cotor* către paronimul *cătur* „trunchi de copac doborât" (cf. DA/MDA s.v.). *Cotior*, dacă este într-adevăr

numai o variantă fonetică a lui *cotor*, poate fi datorat unei evoluţii asemănătoare cu cea a lui *cuptior* faţă de *cuptor*. Forma *cotur*, atestată în jud. Mehedinţi, dacă nu este un alt cuvânt, împrumutat din sârbeşte (*kotur*, vezi mai sus, cf. SDEM), ar putea reprezenta o fază mai veche a evoluţiei fonetice a cuvântului *cotor*. Pentru confirmare, poate fi citată varianta *cotúr*, înregistrată în DGS, I, p. 316, cu sensurile „parte din tulpina de porumb rămasă pe câmp după recoltare", respectiv „măsea la coasă".

În încercarea de a reconstrui forma cea mai veche, probabilă, a cuvântului, se poate presupune că accentul se afla iniţial pe prima silabă, prin analogie cu *abur(e)*, *mugur(e)* etc. sau, mai curând, cu lat. *populus* „popor". Analogia cu *populus* ne permite imaginarea unei forme primitive româneşti **cótur(u)* < ****cótulu-*** < rad. probabil autohton **kot-* „(lucru devenit) inutil", amplificat cu sufixul lat. *-ŭlus, -ŭla*, probabil după modelul sinonimului lat. ***cōliculus*** *(cauliculus)* „cotor, tulpină mică, cotor de varză, varză" (> r. *curechi*, doar „varză") sau ***cōdiculus*** (< *cōdex*) = *ramusculus* „rămurea", *curculiunculus* „lucru de nimic", *testula* „ciob", *situlus* „ciubăr", *sterculus* „bălegar" etc. Sufixul lat. *-ulu-s/-m* şi-a pierdut adesea sensul iniţial diminutiv, cf. *genuculum* > *genunchi*, *musculus* > *muşchi* şi *muscur* (sens anatomic), *oculus* > *ochi*, *trunculus* > *trunchi* etc. Credem că sufixul era latinesc, pentru că, spre deosebire de cuvintele autohtone terminate în *-ur(e)*, *cotór* nu prezintă vreo variantă fonetică de tipul **cóture*, cu *e*.

Forma derivată **cótulu*, din latina dunăreană, nu poate fi dovedită în mod direct, deoarece ea nu are un corespondent echivalent în albaneză, precum *avull*, *mugull* etc. (Alb. *kotull* înseamnă „jupe [fustă]", „jupon, rochie", iar alb. *kotorr* „bufflon [viţel al bivoliţei]", „malac" reprezintă doar o coincidenţă fonetică fortuită (cf. Kokona, 1977; Topciu–Melonashi, DAlb.-Rom., s.v). Pe de altă parte, rom. *cotor* se traduce în albaneză prin *koçan*, de origine sud-slavă, identic cu *cocean*, sinonimul românesc din aria nordică al lui *cotor*, apoi prin *zemër* „inimă", *lastar* „lăstar", *bisht* „coadă" etc.).

Din punct de vedere fonetic, deschiderea lui *u* la *o* este normală în silaba posttonică, de exemplu *mártur* > *mártor*, *mắsur* > *măsór*, şi/sau ca urmare a asimilării, de exemplu: tc. *mosúr* > rom. *mosór*, ucr. *koţur* > rom. reg. *coţór* „pisoi" etc. În cazul presupusei evoluţii **cóturu* > *cotór*, asimilarea a fost probabil facilitată de apariţia după sunetul *t* a lui *o* neaccentuat din verbele derivate *a se (des)cotorosi* şi *a cotorî*.

Mutarea accentului este şi ea atestată la diferite epoci: cf. lat. ***populus*** > ***popór*** (cf. D. Bugeanu, 1968, p. 55; Coteanu–Sala, 1987, p. 90–93; Gr. Brâncuş, 2004, p. 158), *împrésur* > *împresór* (S. Puşcariu, în ZRPh, 27, 1903, p. 741, *ap.* Gr. Brâncuş, 2004, p. 157), *încúngiur* > *înconjór* (Ov. Densusianu, ILR, II, p. 132), *înfắşur* > *înfăşór*, *desfắşur* > *desfăşór* etc. Substantivul *cotor* s-a adaptat astfel, analogic, atât ca vocalism, cât şi ca poziţie a accentului, după mulţimea cuvintelor moştenite în *-or*, care au, fără excepţie, accentul pe finală (Gr. Brâncuş, 2004, p. 158). Mutarea accentului a avut şi unele consecinţe de ordin morfologic. Alături de mai vechea formă de plural masculin *cotóri* (păstrată regional), datorită confuziei dintre secvenţa finală *-or* (< *'-ur* < lat. *-ulus*) şi secvenţa accentuată,

identică, provenită din lat. *-ōrium* (cf. *ajutor, cuptor* etc.) s-a răspândit şi s-a impus apoi în limba literară forma mai nouă, de plural neutru, *cotoare*.

În orice caz, remarcabilul paralelism al evoluţiilor fonetice, de la etimon, până la forma actuală a cuvintelor *popor* şi *cotor*, nu poate să fie o coincidenţă absolut întâmplătoare. Paralelismul fusese intuit de Petru Maior şi semnalat explicit de către A. Tr. Laurian, iar justificarea sa convingătoare o datorăm lui Dan Bugeanu. Vezi, de asemenea, explicaţiile date de Grigore Brâncuş şi de G. Mihăilă în legătură cu evoluţia de la lat. *populus* la rom. *popor*, cuvânt moştenit, a cărui etimologie o credem definitiv rezolvată (cf. Gr. Brâncuş, 2004, p. 154–159; G. Mihăilă, 2010, p. 13–15).

Pentru vechimea cuvântului *cotor* mai pledează şi numărul imens de contexte în care el apare în DA, la care se mai poate adăuga faptul că, în acest dicţionar de referinţă, *cotor* este glosat cam pe acelaşi număr de coloane ca şi cuvântul *cot*, de exemplu, care este moştenit.

Există suficiente motive să credem că ipoteza noastră este cea corectă, iar, în felul acesta, *cotor* s-ar putea adăuga celorlalte cuvinte cărora am încercat să le demonstrăm fie proveniența probabilă din substrat, fie originea expresivă, pe baza comparaţiei cu limba albaneză. (Vezi contribuţiile noastre anterioare pentru *ciob*, *ciomp*, *ciopată*, *a ciopârţi*, *a ciopli*, *fleandură*, *fleanţă*, *a se perpeli*, *a piguli*, *a zgândări* etc.)

În rezumat: **cotor** continuă **lat. dun.** ****cŏtŭlus*** **<** ****kotu***, cuvânt probabil autohton, **+ suf. lat. *-ŭlus*** („partea neutilizabilă sau necomestibilă din măr, varză, ceapă, porumb, viţă de vie, snop de grâu etc.”); **cf. ar. *n cot*** şi dr. reg. *din cot* „în zadar, inutil”; **cf. alb. (*më*) *kot*** „în zadar”, **(*i, e*) *kotë*** „netrebuincios etc.”; cf. **lat. *pŏpŭlus*** > r. *popor*; cf. **a se (*des*)*cotorosi*, a *cotorî*** etc. Pentru derivate, altele decât cele ce urmează, vezi Loşonţi, SSE, p. 48–53.

[LR, LII, 2004, nr. 5–6, p. 256–266; LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 475.]

C O T[2]

Adv., doar în loc. adverbială *în* (reg. *din*) *cot* „în zadar, inutil” 1938 (DA).

Element probabil de substrat. Cf. alb. *(më) kot* „în zadar, inutil”, cf. *cotor*. *Kot* este autohton în albaneză (Orel, AED, 193).

Prepoziţia *în (cot[2])*, cf. ar. *n (cot)* a fost înlocuită, datorită unei etimologii populare, cu *din* (*cot*[1] < lat. *cubitus*). Cf. *a-i arăta cuiva cotul* „a arăta că cererea cuiva este zadarnică, a refuza”.

Expresia populară aparent echivocă şi ilogică *mă doare-n cot* „nu-mi pasă” ar putea fi mai bine înţeleasă dacă îl înlocuim pe *în cot*[(2)] cu „inutil” sau cu „ceea ce nu-mi trebuie” (v. *cotor* şi *descotorosi*). Ca replică la o observaţie sau la o jignire, fiind o afirmaţie cu determinant negativ, cf. sp. *eres un inútil*[1] „nu eşti bun de nimic”, *mă doare-n cot* înseamnă de fapt o negaţie: „nu mă doare ceea ce-mi spui, pentru că este ceva fără valoare, care se poate da la o parte şi care nu mă afectează”.

Cot[2]: cf. alb. *(më) kot* „în zadar”.

[LR. LVIII, 2009, nr. 4, p. 475.]

C O T O F L E *A* N Ţ

S.m. (reg.) „poreclă dată şvabilor din Banat – boche” (Weigand, *Jahresbericht*, X, 184), var. *cotoflanţ*, *cotrofleanţ*, *gotofreanţ*.

Creaţie expresivă: ← *coto(r)* + *fleanţ(ă)* P. Boerescu, LR, 52, 2004, nr 5–6, 262, deformare peiorativă, prin etimologie populară, din germ. *Kartoffelpflanzer* „cultivator de cartofi” MDA. // Germ. *Kartoffelpflanze* „cartof” DA, II/1, 845.

Var. *gotofreanţ* ← *cotofleanţ* + *goţă* „bau-bau” + antr. *Franţ* (o nouă deformare, însoţită de o contaminaţie).

Cotofleanţ: cf. *coto(r)* + *fleanţ(ă)*

[LR, LII, 2004, nr. 5–6, p. 262; LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 475.]

C O T O N *O* G

Este utilizat cu valoare adjectivală şi substantivală (despre oameni sau despre animale): „bolnav/ beteag de picioare; care umblă şchiopătând; cu picioarele strâmbe etc.”

Împrumutul direct din ucr. *кутернóгий* „şchiop, paralizat” (DA, I/2, 1938, p. 847), mai corect din ucr. *кутернóгий*, pronunţat [kut̲ernóhei̯], este foarte puţin probabil (v. şi ESUM, 3, 163). Modelul şi termenii de comparaţie cei mai potriviţi pentru acest tip de compunere de origine slavă, în care al doilea termen este sl. *noga* „picior”, se află mai curând pe terenul limbii române: *boinog*, *chirnog*, *ciontonog*, *ciotonog*, *papainog*, *perinog*, *pintenog*, *slăbănog*, *şovârnog* etc.

[1] Am preferat exemplul spaniol, pentru că echivalentul românesc *(eşti un) netrebnic* este polisemantic şi prin el nu se mai înţelege, în primul rând, că „nu eşti bun de nicio treabă”.

Cotonog este foarte probabil o creaţie expresivă, compusă din *coto(r)* „ceva inutil etc.” + **nog* < v. sl. şi srb., bg. *nog(a)* „picior”, care poate fi doar comparată cu ucr. (dial.) *кутернóгий* [kuternóheį] „rus. *хромой, косолапый* – şchiop, cu picioarele strâmbe” (B. D. Grincenko, SUM, II, 1908, p. 333). Ca şi *cio(n)tonog*, *cotonog* este un cuvânt compus în perioada bilingvismului româno-slav, în vremea când românii înţelegeau sensul cuvântului v. sl. (şi srb., bg.) *noga* „picior”, preluând în acelaşi timp şi tipul de compunere slav, cf. v. sl. *po^{n}tonoga* > **pântănog* > *pintenog* (refăcut fonetic după *pinten* < v. sl. *pe^{n}tĭnŭ*, cf. DLR, s.v.), respectiv bg. *slabonoga* > *slăbănog* (*ibid.*). Cuvântul slav *nog(a)* nu s-a păstrat ca atare în română, fiind concurat în primul rând de *picior*, iar ulterior, într-o măsură mai mică, şi de *crac* (< bg.) etc.

Conform *Dicţionarului etimologic al limbii ucrainene* (ESUM, III, 1989, p. 163), adj. dial. *кутернóгий* şi subst. dial. *кутернóга* [kuternóha] „ucr. *кульгавий* – şchiop, *клишонóгий* – cu picioarele strâmbe” sunt compuse ale subst. ucr. *ногá* „picior” cu secvenţa iniţială *kuter-*, care are «o origine neelucidată, posibil/probabil în legătură cu rus. dial. *кутьúрки*, din expresia rus. *вверх кутьúрками* „de-a dura”, rus. dial. *кутырнуться* „a se poticni, a se împiedica, a cădea”; se apropie de asemenea de rus. dial. *кутермéсить* „a zburda, a nu avea astâmpăr”, lit. *kū́turti, kiū́turti* „ucr. *ітu повільно, в стані пригніченості* – a merge domol, abătut, deprimat”, sau din rom. *cutonog* [sic!]. (Sławski III 443)». Vezi şi scr. *kosònog* „picior strâmb” (ESSJA, 11, p. 150).

Cotonog: din *coto(r)* + sl. (srb.) *nog(a)*.

[LR, LII, 2004, nr. 5–6, p. 262; LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 475.]

C O T O R O*A* G E, A (S E) C O T O R O G*I*

Subst. n. pl. **cotoroage** (reg.), cu var. *cătărígi, cotorígi*, cu înţelesul de „piftii”, primeşte în DA (I/2, p. 850) etimologia: «Din srb. *kotrig* „mădular, membru, articulaţie”, influenţat, poate, de *cotonoagă* şi *cotor*». Provine, mai probabil, direct din r. *cotonoage* „picioare (de porc etc.)”, cu *n* disimilat după (reg.) *picioroage* „piftii” şi cu o evoluţie semantică similară. Varianta (pl.) *cotorígi* presupune totuşi un sg. **cotorig* < srb. *kotrig*. Cf. *cotor* şi *(a se) cotorogi* (despre lapte) „a se prinde (brânzi) etc.”. Vezi şi CADE, p. 345, s.v.

A se cotorogi „a se acri, a se strica” (despre lapte): **din *cotor*** „ceva devenit inutil” **+ suf. *-ogi*** sau, cu înţelesul de „a se prinde (brânzi)”, derivat din ***cotoroage*** (cf. Loşonţi, CIE, p. 71–72).

[LR, LII, 2004, nr. 5–6, p. 262; LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 476.]

C O T O R O *A* N Ţ Ă

Despre subst. f. **cotoroanţă**, cu sensurile „1) babă ştirbă/ fără dinţi, femeie bătrână, urâtă şi răutăcioasă, 2) vrăjitoare, 3) femeie blestemată, prostituată”, S. Puşcariu (DA, I/2, p. 850) spune următoarele: «Etimologia necunoscută. (Dacă la baza cuvântului e ideea de femeie gâlcevitoare, certăreaţă, s-ar putea să avem a face cu un derivat din slavul *kotora* „ceartă, sfadă”; dacă însă sensul original este cel de „femeie stricată”, cuvântul ar putea fi o variantă a lui *cotreanţă* şi să vină din ung. *kotroncz* „cârpă, zdreanţă”. CADE).»

Considerăm că r. *cotoroanţă* este o creaţie expresivă românească rezultată dintr-o contaminaţie, un substantiv compus din *cotor* „ceva inutil, bun de aruncat” + (babă cl)*oanţă*, pornind de la imaginea cea mai comună evocată de acest termen: „o femeie foarte bătrână, ştirbă (rămasă aproape fără dinţi), neputincioasă, rea şi gâlcevitoare”. Sensul 3) „femeie blestemată, stricată” presupune un transfer semantic între paronimele *cotreanţă* şi *cotoroanţă*. Reamintim faptul că r. *cotreanţă* este mult mai probabil un derivat românesc, cu pref. *co-*[4], al substantivului *treanţă/ streanţă* (v. *infra*), decât un împrumut din maghiară.

Cotoroanţă: cotor + (babă cl)oanţă.

[LR, LII, 2004, nr. 5–6, p. 262; LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 476.]

A (S E) C O T O R O S *I*[1] / D E S C O T O R O S *I*

Verbului românesc *a (se) cotorosi*, cu variantele: *cotorăsi, cotorisi, cuturisi*, glosat „a se debarasa de ceva inutil” (cf. MDA), i se atribuie de obicei următoarea etimologie: din (înv. reg.) ***cortorosi*** < (sau cf.) bg. *kurtulisvam* „a scăpa de/din, a (se) elibera, a degaja etc.” [cuvânt învechit, neacceptat în limba bulgară literară] < tc. *kurtulmak* „a scăpa, a evada” (Cihac, II, 77; DA). Varianta veche *cortorosi* ar fi devenit *a cotorosi* prin disimilarea completă a primului *r* (cf. S. Puşcariu, DR, VII, p. 116; LR II, 1994, p. 136). Ar. *curturisescu, curturisire* şi *cutursescu, cutursire* „a (se) debarasa” ar fi împrumutate din bg. *kurtulisvam* (Papahagi, DDA, p. 420, 426).

Acestui punct de vedere aproape general acceptat îi opunem soluţia: Din ***cotoros*** „care are multe cotoare (sau un cotor prea mare)” **+ *-i*** (vezi MDA, sensurile 1–5), cf. *a* ***cotorí/-î*** (păstrat reg., în Transilvania) „a tunde viţele inutile, a tăia cotoarele viţei” → *a* ***cotorosí*** „a înlătura cotoarele” etc., cf. *a cârnosi* „a rupe carnea în bucăţi, a sfâşia, a înlătura carnea de pe piele” < *cărnos* „cu multă carne” (CADE, DEX[2]) etc. Vezi şi Al. Graur, BL, IV, 1936, 104–106. Cf. **ar**. *(mi)*

[2] În DELR, I, 1, p. 69, s.v. *carne*, etimonul *cărnos*, din care derivă *a cârnosi* (cf. CADE, DEX), a fost înlocuit prin presupunerea că acest verb ar fi fost derivat din *a cărnui* „a îndepărta resturile de carne de pe dosul unei piei înainte de a o argăsi”, influenţat de *a argăsi* şi de *a târnosi* „a cârnosi” (*argăsi* + *cărnui* → „*cărnăsi*”, iar „prin atracţia lui *târnosi, cărnăsi* ar fi devenit *cărnosi, cârnosi*”, I. Mărgărit, LR, 62, 2013, 4, 435). Obiecţiile noastre sunt următoarele: 1) Forma *cărnăsi* nu este înregistrată în DI, MDA, DGS. Nu sunt dovezi că această formă a existat vreodată. 2) Deşi *cârnosirea* este o etapă distinctă pe parcursul *argăsirii* pieilor şi blănilor, secvenţa (nu sufixul) *-ăsi,*

cutrusesc, ***cutrusíre*** „a (se) tunde” şi *(mi) cutursesc*, ***cutursíre*** „a (se) debarasa” (Mihăileanu, Caciuperi).

Ambele verbe aromâneşti, *cutrusíre* şi *cutursíre*, se explică prin sincopare diferită şi printr-o evoluţie semantică specializată din **cuturusíre*, formă normală, cu închiderea celor trei *o* din *cotorosire* la *u*, ţinând seama că, în aromână, *cotor* nu s-a păstrat. În dacoromână, *cotor* a consolidat păstrarea vocalismului originar cu *o*. Variantele *cotorisi / cotorăsi* s-au născut în urma unei false analize: *cotor* + *-osi*/ *-ăsi*, prin substituţia secvenţei finale.

În privinţa variantei regionale din Muntenia şi Oltenia, *a cortorosi*, învechită şi ieşită din uz, nu credem că a putut fi împrumutată direct din bg. *kurtulisvam* „fac scăpat” < tc. *kurtul(mak)* „a scăpa, a evada”, deoarece, dacă verbul era împrumutat, ar fi trebuit să aibă mai întâi forma românească *a *curtulisi* (vezi şi scr. *kurtalisati, kurtarisati* idem). Prin asimilarea consonantică îndepărtată: *r – l > r – r*, *a *curtulisi* a putut deveni *a *curturisi*, formă care s-a păstrat numai în aromână (v. *curturisire*, cf. BER, III, 150), fără să fi fost atestată în dacoromână. Varianta *a cuturisi*, din MDA, ar putea fi totuşi o formă obţinută prin disimilarea totală a primului *r* din *a *curturisi*, din bg. *kurtulisvam*, dar şi în acest caz, caracterul izolat al acestei variante rare pledează mai curând împotriva relaţiei etimologice dintre *a cuturisi* şi *a cotorosi*.

Avem convingerea că evoluţia fonetică de la *a *curturisi* la *a cortorosi* se explică mai uşor prin contaminarea dintre verbul împrumutat *a *curturisi* şi mult mai vechiul *a cotorosi*, fenomen din care a putut să rezulte în special diversificarea semantică a variantei *cortorosi*. În schimb, presupusa evoluţie fonetică de la ar. *cu**rturi**sescu* la *cu**tur**sescu*, ori de la un verb dr. *a *curtulisi/ *c**urturi**si*, neatestat până acum în graiurile dacoromâne, la *a c**ortoro**si* şi apoi la *a cotorosi*, este o complicaţie teoretică inutilă, atât timp cât există o evidentă înrudire între *cotor* şi derivatele sale *a cotori*, *cotoros* şi *a cotorosi*.

Prefixul *des-* din varianta *descotorosi* a fost adăugat ca urmare a fenomenului de hipercaracterizare (cf. Puşcariu, 1943, 14, *ap.* Ficşinescu, Popescu-Marin, FCLR, II, 90), datorat conştientizării mişcărilor de „desfacere” şi de îndepărtare a cotoarelor, în raport cu păstrarea materialului imediat folosibil.

În rezumat: **a se (des)cotorosi: din *cotoros* + suf. *-i*, cf. *a cârnosi*** etc.

[Cf. LR. LVIII, 2009, nr. 4, p. 476. Revizuire şi completare a ipotezei din LR, LIII, 2004, nr. 5–6, p. 261.]

---

din *a argăsi*, nu avea motive să devină **-osi*, pentru a înlocui sufixul verbal *-ui*, din *a cărnui*. 4) Din cauza bogăţiei sale semantice şi a prezenţei sunetului *â* (cf. *cârnat, cârneleagă*), *a cârnosi* (← *cărnos*) este un derivat mai vechi decât *a cărnui* ← *carne* + sufixul de origine slavă *-ui*, construit după modelul verbului *a târnui* „a înlătura deşeurile (cu *târnul*)”, (reg.) „a îndepărta paiele mici din grâu”. 5) Verbul *a târnosi*[2], derivat din *târn* „mătură” (cf. DLR, MDA) a dobândit sensul „a cărnui”, evident foarte rar atestat (cf. I. Mărgărit, *loc. cit.*, şi MDA, unde lipseşte), sub influenţa verbului *a cârnosi*, care este răspândit în toate regiunile ţării. Pentru o mai bună înţelegere a acestor evoluţii, vezi Th. Hristea, *Contaminaţia în raporturile ei cu etimologia populară*, în vol. *Antic şi modern. In Honorem Luciae Wald*, Humanitas, 2006, p. 295–327, şi *L'étymologie populaire et ses rapports avec l'attraction paronymique*, în vol. *Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*, a cura di Coman Lupu e Lorenzo Renzi. Padova, Unipress, 1995, p. 583–597.

MELC, CUBELC, CULBEC

Denumirea de *melc* sau *cubelc / culbec* (gr. *κοχλίας, λείμαξ*, lat. *cochlea, līmax*, engl. *snail, slug*) este atribuită unor numeroase varietăți de moluște gasteropode, printre cele mai comune fiind, de exemplu, *Helix pomatia* – melcul de vie sau de livadă, o specie des întâlnită de melc terestru cu „coarne" și cochilie.

În dacoromână, alături de formele date în DLR: *melc*, (înv.) *melci(u)* și (reg.) *mălc*[1], *zmélc*, în DA (I/II, p. 962) și MDA (I, 476) sunt atestate și variantele *comelciu, culmeci, cucumălc, cucumelc, cucumelci(u),* cea din urmă în Banat, după A. Scriban (SDLR, p. 375). Variantele regionalismelor *cobelc* sau *cubelc* sunt *cobelci(u), cocobelci(u), cubelci(u), cucubelc*, iar cele ale lui *culbec*, din Moldova de sud, sunt *colbec, culbeci(u), cuberc, cubec* (vezi DA, I/II, p. 962 și MDA, *ibid.*, DI). La fel ca și *melci(u),* variantele *cobelci(u), cubelci(u)* [scrise fonetic *melcĭ, cobelcĭ, cubelcĭ* (sg.)] sunt considerate de A. Scriban ca fiind „vechi". Forma *codobelc* din cântecele copilărești n-ar trebui totuși să fie inclusă printre sinonimele lui *melc*, deoarece este un cuvânt diferit: *(melc) codoberc* „(melc) cu coada bearcă", devenit din cauza rimei: *mel**l**c, mel**l**c codobel**l**c*, cf. *codalb, codobatură, codobâță, codofâț, codolan, codolemn, codorişte, codoroş* etc.

În aromână întâlnim doar forma *zmélčĭŭ*[2] (DDA, p. 1302), sinonimă cu ar. *cărnașu* (< *corn* + suf. *-aș*, cf. DDA, p. 346).

Sinonimele dacoromâne ale *melcului/ cubelcului/ culbecului* sunt *bábiță*[4] ([rar] „varietate de melc fără casă", cu etimologie nesigură: probabil înrudit cu srb. *бàбуџа* „rac de mare", bg. *бàбур* „melc", cf. DA, p. 405, ori cu ucr. *бàбецьь*, rus. *бàбуџа* „guvid", cf. SDEM, p. 43, *bourel* (< *bour*, *buăr* + suf. dim. *-el*, de la „coarnele *boureşti*) și *ghioc/ ghioacă* „melc marin sau numai cochilia acestuia" (< lat. pop. **cloca* = lat. *cochlea* „melc", vezi DEX, DEXI, cf. REW[3], 2011, 6).

A. Scriban a fost singurul care credea că *melc(ĭ)* ar putea fi un derivat: „prescurtat din *cobelcĭ, cubelcĭ, cucumelcĭ*" (SDLR, p. 795). Același autor menționează formele *culcubău* și *cuculbău*, alături de *cocobelcĭ* și *cobelcĭ*, care au dobândit în Transilvania sensul de „pieptenătură femeiască în formă de coarne" (*id.* p. 375). Interesant este că un alt sens al variantei *cobelci(u)*, anume „inel, cercel, belciug" (cf. MDA, s.v. *culbec*, sensurile 5–7), l-a condus pe A. Scriban să imagineze o altă etimologie pe teren românesc: «*cubelcĭ,* metatează din *cĭubelc*, iar acesta din *belcĭug*, adică „răsucit, spiralat"».

Pentru *melc,* după R. de Pontbriant (*Dicț. rom.-fr.*, 1862, p. 431), Laurian și Massim (*Gloss*. p. 369) s-au gândit la o etimologie latină: „*melcu* (pre alocuri *melciu*) – din *limace*, prin metatează". Soluția aceasta, adoptată într-o primă etapă de Al. Philippide[3] și completată de L. Șăineanu[4], nu a mai găsit ulterior aderenți,

---

[1] Și *mălci:* „*mėlcs*", în *Anonymus Caransebesiensis*, nr. 2518, vezi facsimilul din DV-L, ed. Gh. Chivu, 2008.

[2] În *Dicționarul macedo-român* de Șt. Mihăileanu (1901, p. 291) întâlnim în plus formele *melcu,* pl. (art.) *melçili* [*melʦil'i*] și (la p. 471) *smelcu* [*zmelcu*], pl. *smelçĭ* [*zmelʦi*], care nu sunt înregistrate de T. Papahagi în DDA.

[3] În *Principii de istoria limbii,* 1894, p. 295: «În adevăr greul este de a admite metateza *milax – limax*; odată însă aceasta făcut, exemple sigure sânt pentru a întări derivația lui *melc* din *milax,* care ar fi putut avea calea următoare: *milace – melace – mealăce – mearăce* pl. *mearăci – mearce* pl. *mearci*

evoluția fonetică propusă: *līmax, līmacem* > ***mīlace(m)*** > ***melciu*** fiind părăsită de însuși Philippide, în cele din urmă (v. *infra*). Formele regionale franceze date de Şăineanu: *milhauc(o)*[5] (ortografiat *milláouco* în FEW), din Languedoc, şi *meulçon/ mulçon*[6], din Lorena, provin în mod cert din lat. *līmax*, cf. FEW, t. 5 (J–L), p. 339(b), 340(b), dar metateza pare să se fi produs târziu, pe teren galoroman (occ. *milhauco* < occ. *limauco*; *meulçon* < fr. *limaçon*, cf. loren. *leumchon* id.) şi nu direct dintr-un lat. pop. **milace*.

Etimologia slavă a lui *melc* s-a dovedit apoi a fi cea mai la îndemână, având în vedere că în limba bulgară există cuvintele identice semantic: *mèlče, mèlčev, mèlčo, mèlčov, mèlčuv, mèlčuvi, mèlьčuv* (cf. BER). Urmându-l pe Ovid Densusianu: „bulg. *melče* a pătruns în română sub forma *melci*...” (HLR, I, 1901, p. 368/ ILR, I, p. 236), comparația cu trei dintre formele bulgare citate rămâne singura explicație etimologică în câteva dicționare explicative românești[7], deşi aceasta nu are nicio valoare probatorie pentru originea cuvântului, în niciuna dintre cele două limbi învecinate, aflate în contact.

Al. Cihac (DÉDR, 1879, p. 192) a fost cel dintâi care, fără succes, a încercat să extindă comparația cu alte limbi slave, alături de „bulg. *melcjov* [sic] escargot” adăugând „pol. *małž* [*małż*], *małžyk* testacé, ostracé, huître, escargot, *mięczak* [„moluscă”], čech. *měkejš, měkkýš*, mollusque[8]; pol. *miękki, miętki*, čech. *měkký, měký* mou; du vsl. *mękŭkŭ* mollis; [cu trimitere la] Miklosich fdw. 36, cfr. *melciu* avec le pol. *małž*; v. *măcesc, mince, meliţă*; v. Curt. 455[3]”.

Originea slavă a cuvântului *melc* a mai fost susținută de Al. Ciorănescu (CDER, 5197), însă cu un alt etimon, anume din srb. *mela* (de fapt: srb. *ìmela*, cf. bg. *ìmel*) „vâsc”, printr-o derivare după modelul srb. *mòm**a*** „fată, logodnică” [corect: *mòm**ak*** „flăcău, (om) tânăr”] → *mòm**če*** „adolescent, tinerel”. Din moment ce bg. *мелче* [*mèlče*] nu există şi în limba sârbă, derivarea ar fi trebuit să respecte modelul limbii bulgare şi nu pe cel al limbii sârbe: bg. *мòма* „fată” – bg. *момùче* „fetiță”, bg. *мòмък* „flăcău” – bg. *момчè* „băieţandru”! Această ipoteză bazată pe un etimon greşit nu a fost nici măcar citată în BER, III, p. 729.

(cf. pentru căderea lui *ă* neacc. *destúl* de+sătul, *tát-so, sór-ta* etc.) – *mearc* pl. *mearci* (*mearc* supt influința pluralului, cf. *berbéc, şoárec*) – *mealc* pl. *mealci* (cf. *adúlmec* – *adurmec, *túlbur* – turbur) *mealc* pl. *melci* – *melc* pl. *melci* (*melc* supt influința pluralului).»

[4] În DULR[5], 1925, p. 390: «Lat. vulg. *milacem* (pentru *limacem*), de unde *melciu* (bulg. *melčov* vine din românește); cf. în sudul Franței *milhauc*, melc (Tarn) şi *meulçon* (Haute-Marne).»

[5] *Cf.* Frédéric Mistral, *Lou Tresor dóu Felibrige*, t. II, p. 224, 339, ed. 1979, *online*, unde sunt date variantele occ. *limaço, lumaço, limaco, limauco, milhauco, minauco* „limace, limaçon, escargot”.

[6] *Cf.* Henri Labourasse, *Glossaire abrégé du patois de la Meuse, notamment de celui des Vouthons*, 1887, p. 368, *online.*

[7] DLR, s.n., VI, 1965, p. 365, etimologie necunoscută, cf. bg. *мелчо, мелчев, мелчов*; MDA, III, 2003, p. 526: etimologie nesigură, cf. bg. *idem*; DEXI, p. 1125: cf. bg. *idem* etc.

[8] Este necesar să precizăm că termenul *moluscă* (< fr. *mollusque* < lat. *molluscus* „molicel, cam moale”) aparține latinei utilizate de știința modernă, ca nume al unei mari încrengături (*phylum*) de nevertebrate din regnul animal. Lat. cl. *mollusca (nux)* [< lat. *mollis* „moale”] însemna doar „nucă cu coaja subțire [moale]” (cf. Guțu, DL-R), iar lat. științific. *molluscum*, pl. *mollusca* pare să fie o adaptare după *τα μαλακά* „lucrurile moi”, nume întâlnit la Aristotel pentru *sepii* – (zool.) *sepia officinalis* (cf. Wikipedia).

Nemulţumit de dificultăţile fonetice din exemplele date de Al. Cihac, B.P. Hasdeu a fost primul care s-a gândit la o etimologie autohtonă, dacică, pe baza comparaţiei indo-europene[9]: *melc*, dintr-un dac. **miliku*, înrudit cu zend. *mûraka*, cu lat. *murex* „scoică de mare" şi cu bret. *melc'hueden* „melc". Fiind de acord cu părerea lui Gr. Creţu, conform căreia sinonimul *culbec* ar fi o „contracţiune metatetică" din *codobelc*[10], pentru a explica una dintre variantele cuvântului albanez echivalent – *kăthmili* [*këthmill*] „melc" – Hasdeu credea că forma primitivă românească ar fi fost „*codomelc*", ceea ce îi permitea reconstruirea unui prototip tracic **kad(a)miliku*, a cărui formă scurtată **miliku* ar fi aparţinut doar limbii dacilor. Un amănunt interesant: Hasdeu (*ibidem*) era de părere că *melci(u)* ar fi un singular refăcut din pluralul *melci*, al lui *melc*, în ciuda opiniei mult mai răspândite după care formele de singular cu africată: *cobelci, copaci, melci* ar fi cele mai vechi. Dacă luăm în considerare vechimea asemănărilor fonetice dintre ar. *zmélcĭŭ*, bg. *mèlče, mèlčov* şi dr. *melci(u)*, devine mult mai probabil faptul că *melci(u)* este, similar lui *cobelci(u), copaci(u), berbece* pl. *berbeci* etc., forma iniţială moştenită din româna comună sau primitivă (v. şi J. Byck – Al. Graur, în BL, I, p. 23).

Ideile lui Hasdeu nu au fost reluate decât parţial, de H. Tiktin, în TDRG, p. 966: *melc* –Siehe *culbec*, damit warsch. urverw. lat. *murex*, zend. *mûraka* etc. [probabil înrudit la origine cu lat. *murex*...]. Pentru *culbec*, Tiktin (p. 451) are însă o altă opinie: Wohl Nebenform von *melc(ĭŭ)*, wozu vgl. bulg. *melčjov* id., poln. *małž* „Muschel" [Desigur o formă derivată din *melc*..., cf. ...].

În mod surprinzător, Al. Philippide (OR, II, p. 710, 723) dă aceeaşi explicaţie etimologică, atât pentru *culbec*, cât şi pentru *melc*, anume comparaţia cu [citäm:] «alb. *katšamił* [*kaçamill*], *kă9mił* [*këthmill*], *kărmił* [*kërmill*], *krămił* [*krëmill*], *kărmí* [*kërmi*], *kămił* [*këmill*], *garmił* [*garmill*] Schnecke [„melc"] M[eyer, G.]. Wört. 182, H[olger]. P[ede]r[sen]. pag. 88 sqq., H[asdeu], Col[umna lui Traian], anul 1883 pag. 198 sqq. Origine obscură [*s.n., P.B.*]. Presupuneri etimologice pentru cuvântul albanez vezi la M[eyer]. Wört, şi la Vasmer 27».

Opinia lui Al. Philippide a fost reluată de G. Ivănescu (v. H. Mihăescu, *La romanité...*, 1993, p. 311, 313): «§ 223. Mots roumains qui se retrouvent en illyrien et en albanais et qui sont d'origine certaine ou fort probable daco-mésienne: [...] *melc* «colimaçon» (alb. *këtshamill*, *këtshmill* [sic = *këçamill*, *këçmill*])».

I.I. Russu (ER, p. 352–353) crede că *melc(iu)* este un cuvânt de origine traco-dacă, fără corespondent în limba albaneză. (Vezi, în acest sens, şi Gr. Brâncuş, VALR, care nu include *melcul* printre elementele autohtone comune cu albaneza[11].) I.I. Russu s-a gândit la o temă i.-e. **melk-*, ori mai curând **meld-s-*

---

[9] Vezi B.P. Hasdeu, *Bourel, melc şi culbec – Dacii şi latinii într-o scoică*, în vol. *Principii de filologie comparativă*, 1875, t. I, p. 88–98; cf. *Cuvente den bătrâni*, I, p. 292; cf. *Columna lui Traian*, IV, 1883, p. 193, studiu reeditat de acad. Gr. Brâncuş în HSLF, II, 1988, p. 409–426.

[10] Anterior, A. Cihac (DÉDR, II, p. 569) îl inclusese pe *culbec* printre „elementele turceşti": tc. - „*qabouqli, qabouqlou* qui a une écorce, crustacé, *qabouqli (beudjek)* coquillage; *qabouq* écorce, coquille, écale" [sic]. Nici soluţia propusă în MDA (I, p. 476): „*culbec* – probabil o contaminare între *codobelc* şi *melc*" nu poate fi acceptată (din contaminare a rezultat numai forma *codomelc*, vezi MDA, I, p. 593, cu trimitere la *codoberc*).

[11] În HSLF, II, 1988, p. 547 (nota nr. 10), acad. Gr. Brâncuş îşi exprima convingerea că: «*Melc* are aparenţa unui cuvânt din substrat, dar dovezile pentru aceasta ne lipsesc». „Lipsa

„moale” (cf. Reichenkron, *Das Dakische*, p. 142: i.-e. **meld-u̯i-* [transcris de I.I. Russu: **meldhui-*]), aparţinând rad. i.-e. **mel-* „a uza, zdrobi; a măcina” din care „fin, frecat, fraged, plăpând; slab” (WP, II, p. 284–290; IEW, p. 716), bază *mel-k-*, cf., de exemplu, lit. *smulkus* „fin, mărunt” etc.

Prin aprofundarea cercetării în domeniul romanic, G. Giuglea (CRR, p. 235, cf. „Langue et littérature”, I, 1941, p. 220) ajunge la concluzia că *melc* este un cuvânt autohton, pornind de la o «bază preromană **berc*, **nerc* „(it.) lumaca”», prin comparaţie cu formele alpine – tessin. *nerč*, *berš, belerč* „melc(iu)” – din dialectul italian vorbit în cantonul Ticino, din Elveţia[12]. După Giuglea (*ibid.* p. 236), «De la *codobelc* s-a ajuns prin faza *cod(o)belc* la *cubelc, culbec* (prin metateza lui *l*, ca de exemplu în *cârpător* < *coopertorium* etc.)» – o ipoteză nefondată, deoarece elementul de compunere *codo-* este ataşat exclusiv formei *-belc* = *berc*, nu şi rădăcinii mult mai vechi: **belci(u)* din *cobelci(u), cubelci(u)* etc.

În sfârşit, cea mai amănunţită analiză a originii lui *melc* o datorăm *Dicţionarului etimologic al limbii bulgare*, BER, III, p. 729 (în traducere liberă): «***mèlče*** ’ohljuv’ [„melc”] (Slivo Pole, lângă Ruse), ***mèlčev*** [bg.] ’ohljuv’ (1876, Letostruĭ) ***mèlčo, mèlčov*** (P. Kisimov, la Petokladenţi, lângă Pleven/ Plevna, la Loveč/ Lovcea, la Tutrakan/ Turtucaia; lângă Sviştov, ***mèlčuv, mèlčuvi*** (Ruse), ***mèlьčuv*** dial. – După B e r n e k e r, SEW 2, p. 33, care îl compară cu pol. *małż*, belarus. *смоўж* [*smoŭž*], polab. *mou̯z*, cuvântul pare străin, necunoscut [celorlalte limbi slave], şi nici originea nu îi este cunoscută. Rom. *melc, melciu* [bg.] ’ohljuv’ este de asemenea obscur şi s-ar putea să fie sursa cuvântului bulgar (dacă nu cumva e invers). S t. M l a d e n o v (GSU-IFF, XIII-XIV, 1920, 86–89, EtR 291), îl consideră din aceeaşi familie cu pol. *małż* „midie, scoică”, belarus. *смоўж* [*smoŭž*] < *смолж* [*smolž*] ’ohljuv’ [melc], polab. *mou̯z*, norv. *smelta* „gadus minutus” [cod, peşte din Marea Nordului], dan. *smelt* „Osmerus eperlanus” [un fel de barbun], anglo-sax. *smelt, smylt*, engl. dial. *smelt (smout)* „lacs, somon suedez sau norvegian de un an, rus. losos [somon]”, norv. *smolt* „slănină topită, grăsime”, anglo-sax. *smolt*, mnd./germ.m.j. *smalt, smolt*, ahd./v.germ.s. *smalz*, germ. *Schmalz* „untură topită, grăsime”, vezi *smola* [„răşină, smoală”]. – Rad. i.-e. **(s)mel-* [bg.] „слиз [sliz]” [= bg. слуз – *sluz* „mucus, mucozitate”]. Pentru înţeles, compară cu *lìgaveţ* [„vâscos, lipicios”], *slìmak* [cf. pol. *ślimak* „melc”], lat. *limax*. După D u v e r n o i s 1189, [este împrumutat] din română.»

Din datele oferite în BER reţinem în primul rând faptul că numele generic bulgar al *melcului* este „охлюв” *ohljuv*, iar „мелче” *mèlče*, „мелчов” *mèlčov* etc. sunt variantele unui cuvânt cu răspândire regională, atestat mai ales în localităţi situate foarte aproape de malul drept al Dunării, deci în vecinătatea imediată a spaţiului românofon. Mărturia *Dicţionarului etimologic al limbii bulgare* este

---

dovezilor” reprezenta o critică şi o respingere implicită a argumentelor insuficiente sau greşite ale lui I.I. Russu şi ale celorlalţi autori care au susţinut înaintea acestuia soluţia autohtonă, care rămâne totuşi singura verosimilă pentru etimologia lui *melc*.

[12] G. Giuglea a citat incomplet şi parţial eronat formele alpine aduse pentru comparaţie, deoarece numai *nerč* aparţine dialectului ticinez din Elveţia. Celelalte forme sinonime, *berš, belerč* aparţin dialectului învecinat valtellinez, din Italia.

esențială pentru excluderea ipotezei originii slave (bulgare) a lui *melc*, punct de vedere care a fost susţinut cu consecvenţă de B.P. Hasdeu (v. *supra*), L. Şăineanu (*idem),* I.-A. Candrea (*Elementele române în limbile slave,* în „Noua Revistă Română", I, 1900, p. 405), Th. Capidan (*Raporturile lingvistice slavo-române,* în DR, III, 1923, p. 416) etc.

Examinând multiplele ipoteze citate mai sus, constatăm că formele româneşti *melci(u), cobelci(u)* nu sunt nici moştenite din latină şi nici nu par a fi împrumuturi din limbile învecinate.

În consecinţă, singura soluţie probabilă rămâne aceea că *melci(u)* şi *cobelci(u)* sunt cuvinte posibil autohtone şi relativ izolate în spaţiul european, întrucât formele slave citate de Cihac şi de BER (pol. *małż* „moluscă", belarus. *smoŭž* „melc"), chiar dacă au un înţeles asemănător, ar putea să fie înrudite cu româna eventual numai în plan indo-european, dacă se poate demonstra acest lucru.

Pornind de la ipoteza dacică a lui B.P. Hasdeu, şi de la termenii de comparaţie celtici invocaţi de acesta, este necesar să examinăm situaţia cuvintelor cu sensul „melc" în două dintre limbile celtice. La Victor Henry, *Lexique étymologique des termes les plus usuels du breton moderne*, Rennes, 1900 (p. 198 *online*), întâlnim forma: «bret[on moderne] *melc'houéden* [bret. *c'h* = gr. *χ (kh)*], s. f. „colimaçon [melc]", m[oyen] br[eton] *melfeden*, etc., et cf. *melhuenn* V. „morve [mucozitate]", cymr. *malw-od-en* „limaçon": der. du radical **mall*-2 „mou [moale]", mais cf. ir. et gael. *mall* „lent". Voir sous *mallc'héot* (p. 194): s. m. „jusquiame": exactement „herbe molle", le premier terme étant le même que cymr. *mall* „mou"[?!?] et irl. *mall* „lent", soit un celte **mallo-*, pour **mall-wo-*, à peu près pareil à lat. *mollis* [„moale"] et angl. *mellow* [„copt, moale, mălăieţ; moale, afânat"].» Astfel, înrudirea dintre *melci(u)*, bret. *melc'houéden/ melfeden* şi cymr. *malwoden* [şi *malwen*] este extrem de îndepărtată şi la fel de puţin relevantă pentru etimologia cuvântului românesc, ca şi presupusa înrudire cu formele poloneze sau bieloruse antecitate.

Pentru demonstrarea apartenenţei formelor *melciu* şi *cobelciu* la substratul limbii române, suntem datori să vedem în ce măsură putem să le atribuim amândurora o origine comună cu albaneza. În acest scop, este necesar să examinăm mai îndeaproape etimologia variantelor albaneze date de Al. Philippide şi de G. Ivănescu ca termeni echivalenţi şi presupus înrudiţi cu cei româneşti.

Dintre formele alb. *kaçamill, këthmill, kërmill, krëmill, kërmi, këmill, garmill*, în limba literară este utilizată curent doar varianta *kërmill* (sg.), cu art. hot. *kërmilli*; pl. *kërmij*, cu art. hot. *kërmijtë*. În *Dicţionarul albanez-român* de Renata Topciu, Ana Melonashi şi Luan Topciu (p. 431) întâlnim totuşi varianta *kaçamill* (p. 431) care poate însemna şi „melc marin", „melcişor folosit de pescari ca momeală", ori „ghioc" (cf. FSHS, *s.v.*).

O particularitate a limbii albaneze este aceea că unele substantive pot avea două forme de plural. De exemplu alb. *krimb* „vierme", cu pluralul normal *krimba* „viermi" (cf. *ibid.*, p. 497), are o a doua formă de plural: *kërminj* „viermi", care coincide cu una dintre variantele lui *kërmill* date de Vl. Orel: *kërmi* şi *kërminj* „melc". Această coincidenţă l-a determinat pe Eqrem Çabej (SE, I, 1982, p. 174) să fie de acord cu ipoteza lui Wacław Cimochowski („Lingua Posnaniensis", III,

p. 165–168), conform căreia alb. *kërmill* ar fi o formaţie internă a limbii albaneze, relativ mai recentă, derivată dintr-o formă mult mai veche a lexicului moştenit. Citǎm părerile lui E. Çabej (SE, I, 1982, p. 202): „À notre avis, l'appartenance intérieure dans son propre cercle constitue, pour un non petit nombre de mots, un trait plus essentiel, car plus saisissable, plus certain, donc aussi plus réel qu'un rapprochement appuyé sur une comparaison bilaterale isolée. Cette constatation permet d'effectuer un échelonement historique des mots, avec des formations primaires, secondaires et intermédiaires. C'est par cette voie qu'on aboutit à la reconstruction intérieure des mots, ... constater par exemple que... [p. 203] *kërmill* „escargot, limaçon" [va] avec *krimb* „ver" (Cimochowski) et non pas avec le port. *caramujo* „colimaçon", ni avec *ἀκραμύλα* de Hésyche ou avec le gr.-lat. *ceramida* „escargot"..." Apoi, la p. 221: „Du système nominal, le pluriel a pénétré par voie d'analogie au singulier, en provoquant souvent la disparition du véritable singulier... Ici rentrent des formes de singulier...: *kërmill* „escargot, limaçon"..."

Vladimir Orel (AED, p. 182) rezumă ipotezele anterioare astfel: ***kërmill*** m. pl. *kërmij* „snail [melc], slug [melc fără casă]". Other variants are *kërmi* and *kërminj*. Connected with *krimb* (G i l' f e r d i n g *Otn.* 22) as its singularized plural (C i m o c h o w s k i *LP* III 165–168). M e y e r *Wb.* 182 (to Portuguese *caramujo* „sea snail" and other Romance names of snail), 525 (to ἀκραμύλα „snail" Hesychius); V a s m e r *Alb. Wortforsch.* I 27 (from late lat. *ceramida* id.); B a r i ć *AArbSt.* I 214 (agrees with V a s m e r); Ç a b e j *St.* I 278–279 (follows C i m o c h o w s k i). Iar mai departe (p. 197): [tosc] „*krimb* – [gheg] *krym* m. pl. *krimba, kërminj – kryma* „worm", reflecting PAlb. **krim-* connected with IE **k$^{u}_{o}$rmi-* id.: Skt *kṛ́mi,* Lith *kìrmis* [= *kirminas* „vierme, râmă"] and the like... P o k o r n y I 649...".

Nu ne propunem aici să alegem care dintre soluţiile citate ar putea fi cea mai bună etimologie albaneză. Dacă varianta literară *kërmill* este într-adevăr o formă de singular refăcută de la pluralul *kërminj* (sg. **krim-, krimb*) „viermi", dar şi „melci", aşa cum susţine şi B. Demiraj (AE, p. 225), iar pluralul *kërminj* însuşi s-ar datora unei diferenţieri redundante dintre plural şi singular în interiorul cuvântului: *kr-* / *kër-* (comunicarea doamnei Cătălina Vătăşescu, cf. B. Demiraj, AE, p. 225–226), ar trebui să explicăm mai întâi modul în care vechiul radical *kër(-m)-* a fost înlocuit cu numeroasele variante populare mai noi: *kaça-/këç(a)-, kë-, këth-, krë-, gar-*, dând impresia că avem de a face cu un prefix *kër-*, alăturat unui radical aparent mult mai stabil: *-mill*.

Cea mai probabilă explicaţie ar fi aceea a unei substituţii prin falsă analiză, secvenţa *kër-* din *kërmill* fiind echivalată cu formantul *kër-* din *kërbisht* „noadă, vertebră" < *bisht* „coadă" sau din *kërkuq* „pojar, erupţie pe piele" < *kuq* „roşeaţă" etc. Substituirea pare să fie verosimilă cel puţin în cazul variantei *kaçamill,* unde *kër-* din *kërmill* e posibil că ar fi fost înlocuit cu *kaça-*, ţinând seama de sensul acestui al doilea element de compunere, care pare să însemne uneori ceva „răsucit, spiralat", cf. *kaçadredhe* „răsucitură, cârlionţ" < *dredhe* „obiect curbat, cotitură", ori *kaçavidhe* „şurubelniţă < *vidhe* „şurub", un calc după it. *cacciavite* id. (it. *cacciare* „a extrage" sau „a vârî" etc.), dar şi după fr. *tournevis* „şurubelniţă"

[= „răsucește/ învârtește șurubul”]. Deci, un „melc spiralat”, prin hipercaracterizare. Nu găsim deocamdată nicio explicaţie celeilalte forme bine individualizate, *këthmill*, deoarece în dicţionarele de care dispunem nu apar derivate analizabile care să înceapă cu secvenţa *këth-*.

În orice caz, forma *kërminj* „viermi”, dar și *kërmij* „melci”, pluralul normal al lui *kërmill*, ar fi avut dintru început un sens de *plurale tantum*, la modul generic „ființe târâtoare”. O asemenea legătură fonetică și semantică este atestată în vechea engleză, unde (cf. Chambers, DE, p. 1025): „Engl. *snail*, [anul] 1250 *snaile*... developed (with *i* from the earlier *g* as in *nail*) from OE (before 800) *snægl* a diminutive form (with *g* for *c*) of *snaca* a snake [șarpe]; litterally, creeping thing [o târâtoare]. OE *snægl* is cognate with OSax *snegil* snail, MLG *sneil* MHG *snegel* (dial. Germ. *Schnegel*), from Proto-germ. *snaʒilás*, IE **snəkilós*, root **snēk-*, **snək-* (WP, II 698); OIceland. *snigill* (Swedish *snigel*, Danish and Norweg. *snegl*), and Lithuanian *snāke* snail”.

Deşi confuzia dintre alb. *kërminj*: „fiinţe târâtoare”, apoi *kërminj*, și „viermi” și „melci”, poate să fie la fel de veche în albaneză ca și în limbile germanice, nu putem exclude automat nici ipoteza unei contaminări între alb. *kërminj* „fiinţe târâtoare” şi o variantă protoalb. **kramila* sau **kaϑamila*, înrudită cu gr. arh. *ἀκραμύλα* sau *ἀχραδαμύλα* care însemna doar „melc” (din glosele lui Hesychius), cuvânt împrumutat de vechea greacă dintr-o limbă de substrat neindo-europeană, după opinia lui R.S.P. Beekes[13]. De altminteri, înrudirea unui cuvânt albanez cu unul grec arhaic precum *ἀκραμύλα*/ *ἀχραδαμύλα* n-ar avea nimic neobișnuit, dacă ştim că numele latine ale melcului: *cochlea, conchylium* și *limax* sunt identice cu *κοχλίας*, *κογχύλιον* și *λείμαξ* din limba greacă veche (cf. Walde–Hofmann, LEW, 1938, I, p. 241, 258, 802; etc.).

Pentru originea lui *melc*, indiferent care ar fi etimologia cuvântului alb. *kërmill*, este însă cu neputinţă să acceptăm o apropiere fonetică anterioară, credibilă, între forma mai veche *melciu* și un alb. **-mill*, **-minj*. De aceea, originea (sud-)tracă sau iliră a lui *melci(u)* și a lui *cubelci(u)* nu poate fi probată concret printr-o comparaţie cât de cât mulţumitoare cu albaneza, ţinând seama și de faptul că formele bulgare sunt aproape cu siguranţă împrumutate din limba română și nu direct din substratul tracic. În consecinţă, susţinerile lui Al. Philippide (1928, p. 713) și G. Ivănescu (1993, p. 323) sunt cu totul neîntemeiate.

În această situaţie, rămâne valabilă doar comparaţia cu formele nord-italiene (din Alpii elveţieni și italieni) citate de G. Giuglea după B. Gerola[14]: tessin. ***n**erč*, faţă de valtellin. ***b**erš, **b**elerč* „melc”. Deşi în lucrarea autorului italian se vorbeşte

[13] Cf. *Greek-English Etymological Dictionary – Ελληνικά-Αγγλικά ετυμολγικη λεξικό* (www.enacademic.com); cf. Robert S. P. Beekes, în capitolul: *Pre-Greek loanwords in Greek*, din *Indo-European Etymological Dictionaries online* (Brill: iedo.brillonline.nl.).

[14] Berengario Gerola, *Correnti linguistiche e dialetti neolatini nell'area retica*, Istituto di studi per il Alto Adige, Roma, 1939, p. 54. Am putut consulta lucrarea lui Gerola, în format electronic, prin amabilitatea domnilor Victor Celac, cercetător ştiinţific la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, și Matthieu Segui, cadru universitar asociat la Universitatea Paris – Sorbonne (Paris IV) – membri ai Proiectului Internaţional DÉRom (*Dictionnaire étymologique roman*), cărora le mulţumesc călduros, pe această cale, pentru ajutorul oferit.

numai la modul general despre substratul galic al exemplelor date, trebuie să spunem că ***nerč***, care nu aparţine nici actualei arii geografice retice şi nici substratului lingvistic retic[15], este specific dialectului italian din cantonul elveţian Ticino, căruia îi corespunde substratul lepontic.

Lepontii au fost un popor celtic despre care se presupune că s-a despărţit foarte devreme de blocul celtic continental, iar limba leponţilor, distinctă faţă de cea galică cisalpină, a fost prima şi cea mai veche limbă celtică scrisă[16], în inscripţii datând din sec. VI a. Chr, cu un alfabet derivat din cel etrusc. În acest caz, asemănările dintre r. *melc(iu)* şi *nerč* (scris şi *nèrç*[17], ***nèrc***, ***nèrce***, *nèrsc* [ner**š**], *gnér**c*** [***ñ***er**c**], ***s**nèrc, **s**nèrsc* – cf. r. ***z**melc(iu)* etc.[18]), din dialectul Cantonului Ticino şi din cel al văii învecinate Mesolcina, se pot explica mai curând prin derivarea foarte veche dintr-o bază i.-e. comună **melk-i-o*[19], decât printr-o izoglosă celtică **melk-* (cf. bret. *melc'huedenn* „melc"), care nu se poate justifica în cazul substratului traco-dac al limbii române.

Deosebit de semnificativă este mai ales insistenţa lui B. Gerola (*Corr*. p. 53–55, passim) asupra alternanţei *m* : *b* în poziţie iniţială, dintr-o serie de cuvinte aparţinând substratului alpin italo-galic (vechi celtic), printre care sunt citate şi variantele sinonime ale tessin. *nerč* din dialectul italian valtellinez: ***berš***, *belerč*, inclusiv forma contaminată *lümberč* (*lümeia* „lumaca" + **berč* id.), care sunt remarcabil de apropiate fonetic de rădăcina variantei regionale rom. *co**belci(u)***. Între r. *-***b**elciu* şi valtellin. ***b**erš, **b**elerč, lüm**berč*** există identitatea consoanei iniţiale arhaice *b-*, care poate fi reflexul unui *u̯* indo-european, betacizat în

---

[15] Dialectele italo-lombarde sunt despărţite de dialectele retoromane prin *Alpii lepontini*, aflaţi la răsărit de masivul St. Gotthard, care formează cumpăna apelor între afluenţii lacurilor Como, Garda şi Maggiore, spre sud, şi cei ai Rinului şi ai Innului, spre nord. Dialectul ticinez (şi leventinez) se află la sud de această linie de despărţire, la fel ca şi dialectul italian învecinat de la răsărit, din Valtellina (valea Addei), care are tot un substrat celtic, anume cel *vennonetic.* Despre substratul dialectelor retoromane elveţiene nu se ştie nici astăzi cu siguranţă dacă era sau nu indo-european (v. Linus Brunner, *Die Sprache der Räter*, 1986, online; *Die rätische Sprache*, ap. http://www.jfp.ch/inhalt/bw/info/raeti.

[16] Vezi Dr. David Stifter, *Old Celtic Languages*, II. *Celtic in Northern Italy: Lepontic and Cisalpine Gaulish*, curs online, 2008, 2012.

[17] Cf. *Piccolo dizionario illustratto del dialetto dell'Alta Leventina*. Base: il *dialetto* nel comune di Quinto. By Pippo Tabasio. (https://sites.google.com/site/**leventinese**/): «**Nèrç** – Lumacone (senza conchiglia). Non è termino leventinese, apprendo dal LSI [*Lesssico dialettale della Svizzera italiana*, 2004]. Io mi ricordo di aver imparato la parola da bambino dal parroco, originario di Chironico. Beffa dice che non si usa ad Airolo in questo senso, ma solo in quelli di persona o animale gracile (che io non conoscevo). V. **lümèia**, **lümèion** [„melc"].» [Vezi şi celelalte denumiri ale melcului din dialectul ticinez: *isabò, lisabò, rüzabò* etc. cf. LSI; cf. *Repertorio italiano-dialetti* online.]

[18] Cf. Lurà, Franco/ Moretti, Michele (dir.), *Lessico dialettale della Svizzera italiana* (LSI), 5 vol., Bellinzona, Centro di Dialettologia della Svizzera Italiana, 2004 – vol. III, p. 572, pagină obţinută prin bunăvoinţa dnei Pascale Baudinot, de la ATILF CNRS & Université de Lorraine, Nancy, Franţa.

[19] Pentru evoluţiile fonetice de la baza i.-e. comună dacică şi lepontină ****mel**k-i-o* la tessin. (nord-it.) ***ner**ç*, vezi REW[3] nr. 5481a: gall. **mel**ix, -ice* „zadă" > piemont. *mer**ze* id.; nr. 5264a: preromanic. **mal**ga*** „stână" > piemont. *mar**gè*** „vânzător de lapte", *mar**garia*** „lăptărie"; lat. ***matta*** „acoperământ" > lombard., tessin. ***nata*** „brânză proaspătă"; nr. 5614: lat. pop. ****mitius*** (cf. *mitis*) „ofilit, trecut, prea copt" > piemont., est-lombard., friul. ***nits*** id.; nr. 5803b: lat. (< gr.) ***mytilus/ mitulus*** „midie, scoică comestibilă" > it. ***nicchio*** „cochilie, găoace, casă de melc"; etc.

substratul limbii române, similar evoluțiilor din câteva cuvinte latine populare moştenite în română: *berbec(e)* < lat. pop. **bĕrbex, -ēce(m),* cf. lat. cl. *ueruex* etc. De asemenea, raportându-ne la marea familie celtică, există o remarcabilă simetrie semantică între cuvintele bretone moderne *melc'hueden* „melc" şi *melhuenn* „mucozitate", pe de o parte, şi cuvintele reprezentând rămăşiţele substratului vennonetic (vechi galic cisalpin) din regiunea Valtellina: *berš, lümberč* etc. „melc" şi *berča* „urdori la ochi", acesta din urmă fiind atestat în REW[3] nr. 1038a, pe de altă parte.

Revenind la problema alternanţei *m* ~ *b*, suntem datori să citãm şi alte exemple ale substratului galic alpin date de B. Gerola, cum ar fi: **marna* „copaie, covată" – ***b****arnéta* (Alta Valtellina) : ***m****arnéta* (Valle Anzasca, Bormino, Poschiavino), **b****ragna* (gall. **b****aranio-*) „felce maschio, specie de ferigă" – valtell. ***b****raña* : tessin. ***m****areña* etc. La pag. 55, nota 1, *op. cit.,* Gerola subliniază faptul că „alternanţa dintre *-m-* şi *-b-* a fost recunoscută mai întâi ca o caracteristică regională a Traciei, fiind ilustrată prin exemplele [de nume trace păstrate la autorii greci] de tipul *Αμυδών* (Homer) : *Αβυδών* (Strabo), *Δόβηρος* (Tucidide) : *Domeros* (Itin. Ant.), *Σερμυλία* : *Σερβυλία, Medaurus* (CIL, III, 285) din Dalmaţia ~ *Βέδαυρος* la Taso" etc.".

În spaţiul carpato-dunărean, alternanţa *m* ~ *b* a fost semnalată în cazul râului denumit în antichitate *Μουσέος* (Acta Sanct., Apr. II, p. 968), localizat în stânga Dunării, lângă Scythia Minor şi identificat de către istoricul Vasile Pârvan, în *Contribuţii epigrafice* (SICA, 1992, p. 255), ca fiind numele antic, din secolul al IV-lea, al râului Buzău. Mai putem adăuga, într-un context mai larg indo-european, tema i.-e. **mari-* „lac, baltă, mocirlă etc." din hidronimele dace *Marisia, Maris* (Russu, 1967, p. 135; vezi şi fr. *marais, marécage* < frank.) şi *bară*[2] „baltă, mocirlă" din Banat şi Transilvania (cuvânt autohton, cf. Hasdeu, EMR, col. 2487, sau împrumut din srb. *bara*, cf. DELR, I, p. 189).

Cea mai importantă contribuţie la studiul alternanţei *m*/*mb*/*b* în limba traco-dacă o reprezintă studiul lui Cicerone Poghirc, publicat în „Linguistique balkanique" (VI, 1963, p. 97–100). Reluând o parte din exemplele date şi de Gerola, adăugând însă multe altele, C. Poghirc face observaţia extrem de importantă că sunt cazuri în care *m* apare în locul unui *b* justificat etimologic. Citãm după C. Poghirc (p. 97), de exemplu, numele zeiţei dace *Βενδῖς* (Strabo) ~ *Μενδῖς* (Titus Livius), apoi hidronimele dace *Βουζέος ~ Μουσαῖος, Μουσέος* „Buzău", *Τίβισκος, Tibisia ~ Τίμησις* „Timiş", din i.-e. **tibhisjo* „mlăştinos", cf. gr. *τῖφος* „mlaştină". Sunt şi alte situaţii în care *b* apare în locul unui *m* mai vechi: de exemplu numele zeului dac *Γεβελεϊζις*, cf. frigian. *ζεμελεν* „om", v. sl. **зємьꙗ** „pământ" (cf. *pământean* < *pământ* = *om*), ori hidronimul *Μάργος ~ Βάργος* „Morava", din i.e. **meregh-* „a uda, a curge". După ce a examinat cazurile de alternanţe *m*/*mb*/*b* din albaneză, C. Poghirc spune: „n-am găsit exemple ale unei alternanţe asemănătoare în dacoromână, în afară de [interj.] *bă ~ mă*, ori *miţă, miţos ~ biţă, biţos* < lat. **agnicia*". Aici C. Poghirc nu are dreptate, deoarece numai *miţă* provine din lat. **agnicia*, iar aşa cum a arătat Teofil Teaha: *biţă* este moştenit din lat. dun. **bītea* „viţă de păr", variantă locală, cu betacism, a subst. lat. pop. **vītea* (cf. adj. lat. *vīteus, -a, -um* „de viţă de vie"), căruia i s-au transmis sensurile

lui *vitis* „plantă cu mlădiţe din care ies cârcei agăţători şi răsuciţi în formă de spirală; curpen; vrej la dovleci” (Teaha, CLG, p. 324).

Credem că alternanţa *m* ~ *b*, probabil moştenită din substrat, s-a manifestat şi în graiurile populare dacoromâne, aşa cum a arătat Al. Graur (ER, p. 18–23), din cauza unor „formule rimate”, în care *b* a fost schimbat în *m* (un exemplu putând fi *buburuză* ~ *mumuruză*), dar cu restricţia introdusă de Andrei Avram (PE, p. 56): «se înţelege de la sine că între două cuvinte sinonime (sau cvasisinonime), cu [m] şi cu o consoană diferită de [m] la iniţială, nu întotdeauna primul derivă din al doilea» şi «chiar atunci când avem motive să credem că varianta cu [m] are la bază o formă cvasiomofonă (paronimă) cu altă consoană la iniţială, ipoteza conform căreia varianta în discuţie a apărut în cadrul unei formule rimate nu este neapărat necesară». Alternanţa *b*/*m* la iniţială a putut să apară şi în perechi de cuvinte cu un înţeles foarte asemănător sau identic, dar cu etimoane diferite, cum a fost cazul originii alternanţei *biţă* (**bītea*) ~ *miţă* (**agnicia*).

Din punct de vedere semantic, numele melcului este asociat de multe ori, în faza cea mai veche indo-europeană, cu ceva *moale* sau cu ceva vâscos, cleios, *mucilaginos* etc. (v. *supra*). Totuşi, dincolo de „moliciunea” caracteristică melcilor de orice specie, toate celelalte asocieri sunt condiţionate de existenţa „umidităţii”, ştiut fiind că melcii nu pot trăi în locuri uscate.

Există un motiv extrem de puternic pentru care putem presupune că în substratul preroman daco-moesic şi în cel alpin lepontic s-au păstrat, cu un vocalism foarte vechi, două dintre radicalele indo-europene care nu întâmplător prezintă acelaşi tip de alternanţă în poziţie iniţială şi au exact acelaşi înţeles de bază: „ceva ud, apos, umed; umezeală, udătură”, mai întâi (cf. G. Köbler, IGW, *online*): „i.-e. ***melk- (2)**, (var. i.-e. **melg*-) Adj., Sb.: nhd. „Nass” [ud, apos], „Nässe” [umezeală]; ne. „wet” (Adj.); RB.: Pokorny, IEW, 724 (1205/70)”, cu reprezentanţi în limba greacă din epoca homerică şi în limbile germanice [şi celtice], baltice şi slave. Cel mai vechi membru al acestei familii i.-e. este gr. *μέλκιον* (mélkion), atestat la Hesiod (sec. VIII î. Hr.) şi tradus de G. Köbler prin „Nässe” [umezeală, udătură]. Din aceeaşi familie face parte, însă mult mai recent, şi v. sl. **malka*-, cf. rus. *molokita* „mocirlă”, srb., cr. *mlȁka* „teren mocirlos” etc. (cf. Pokorny, IEW, p. 724).

Cel de al doilea radical, aparent o variantă fonetică a lui **melk*- (2) şi având aproximativ acelaşi înţeles, este „i.-e. ***u̯elk- (2)**, (var. i.-e. **u̯elg*-), idg., Adj.: nhd. „Feucht” [umed, jilav], „nass” [ud, apos]; ne. „damp” (Adj.); RB.: Pokorny 1145 (1982/58)”. Acest radical aparţine limbii ilire, limbilor celtice, germanice, baltice, şi slave. G. Köbler insistă asupra formelor protogermanice **welka*-, **welkaz*, adj., cu mai multe sensuri: „welk” [veşted, ofilit], dar şi „weich” [moale, fraged, delicat etc.]; cf. v.germ.s./ahd. *welk** 20, *welc**, *welh**, adj., „weich” [moale, fraged delicat], „milde” [blând, uşor], „feucht” [umed, jilav etc.], cf. DW 28, 1372. De asemenea, foarte interesante sunt formele protogermanice **welkī*-, **welkīn*, sw. F. (n), „Weichheit” [moliciune], cf. v.germ.s./ahd. *welkī** 1, st. F. (ī), „Milde” [blândeţe], „Weichheit” [moliciune]. Vezi şi let. *valks* „umed”, *valka* „umezeală, loc jilav” (Pokorny, IEW, *ibid.*) etc.

Având ca puncte de reper stadiile cele mai îndepărtate în timp ale fondului lexical arhaic indo-european, pe baza acestor reconstrucţii susţinute în mod convingător de numărul mare al cuvintelor atestate în majoritatea familiilor de limbi europene cărora le aparţin cele două radicale citate, putem încerca acum schiţarea istoriei cuvintelor *melc, cubelc* şi *culbec*, având în vedere formele cele mai vechi româneşti cunoscute: *melci(u)* şi *zmelc(iu), cobelci(u)* şi *colbeci(u)*.

Pentru *melci(u),* rad. i.-e. **melk-* (2) „umed, ud; umezeală, udătură" putea să fi fost conţinut de o bază i.-e. carpato-dunăreană, ulterior traco-dacă **melk-i-o-*[20], apropiată fonetic de v. gr. *μέλκιον*, care s-a specializat semantic în substratul preroman al limbii române pentru a denumi moluştele gasteropode, indiferent dacă erau cu sau fără „casă". Putem presupune că această specializare a trecut prin mai multe etape: de la ceva ud sau umed s-a ajuns la ceva mocirlos, umed lipicios, *mucilaginos*, cleios, inclusiv la ceva *moale*, iar de aici, la denumirea fiinţelor care au toate aceste caracteristici, anume melcii în genere, care trăiesc în umezeală, au o carne moale, şi care, târându-se, lasă în urmă o dâră lipicioasă, secretată de „piciorul" melcului pentru a se putea deplasa.

Nu putem exclude din această evoluţie semantică nici înrudirea dintre rad. i.-e. **melk-* (2) şi rad. **mel-* (1), ale cărui dezvoltări i.-e. **meld-s-, *meləḱ-, *melu̯o-* etc. semnifică în primul rând „ceva moale", cf. arm. *mełk* „weichlich, schlaff" [(neplăcut de) moale, fără vlagă – (i-e. **meld-u̯-i-*) la care se gândise G. Reichenkron – v. *supra*], v. ind. *malūka-* „Art Wurm" [un fel de vierme], gr. *μαλακός* (malakós), „weich, zart" [moale, fraged, gingaş], lit. *mùlkis* „Dummkopf" [încet (la minte)], lat. *mel* „Honig" [miere], lat. *mollis* „weich" [moale], germanic **mellō* „loser Schnee" [zăpadă topită, lapoviţă], germanic **melwa-*, **melwam* „Mehl" [făină, cf. rom. *mălai*], v.germ.s./ahd. *mol* „Molch[21], Salamander" şi ceh. *mlok* [salamandră], germanic **smalta-* „Schmalz, Geschmolzenes" [grăsime, untură] etc. (cf. G. Köbler, IGW, *online*, s.v.).

În privinţa cuvintelor *cobelc(iu)* şi *colbec(iu)/ culbec(iu)* ni se pare evident faptul că cea de a doua formă, indiferent de vocalismul prefixului (*co-* sau *cu-*), este rezultatul unei metateze: *cobelc* > *colbec* (*cubelc* > *culbec*), derivatele *colbec* sau *culbec* având avantajul de a conţine două silabe închise, mai uşor de pronunţat, motiv pentru care varianta *culbec* s-a impus în limba literară, cu statutul de regionalism.

Rădăcina românească arhaică **-belciu* poate proveni dintr-o bază preromană **u̯elk-i-o-*, cf. rad. i.-e. **u̯elk-* „umed, jilav; ud, apos" (Pokorny, IEW, p. 1145), al cărei corespondent cel mai apropiat pare să fie adj. v.germ.s./ahd. *welk* „moale, umed, jilav etc." şi subst. v.germ.s./ahd. *welkī* „moliciune etc.". Nu credem însă că răspândirea teritorială a formelor *cobelciu/ culbec* mai mult în Moldova şi în aria nordică ar presupune o influenţă germanică, bastarnică, asupra substratului

[20] Se pare că diftongarea lui *e* ([ę́] > [i̯ę]) din daco-moes. **melkio* a fost inhibată de influenţa disimilatoare a ocluzivei palatale *k'*- din cea de a doua silabă, devenită ulterior africata *ĉ* din sg. şi pl. *melci*. Cf. *vechi* (v. M. Sala, *Contributions*, 1976, p. 207); cf. *merg, mergi* etc. Cf. *terci* şi *telci*.

[21] Cuvântul german *Molch* „salamandră, triton", raportat la ipoteticul nostru etimon daco-moes. **melkio-* „melc", ne aminteşte de evoluţia semantică a alb. (pop.) *çamill* „şopârlă" < alb. *kaçamill* „melc" (cf. E. Çabej, SE, I, p. 231).

preroman local, o asemenea ipoteză nefiind necesară, de vreme ce în dialectele italiene alpine, formele echivalente celor românești – *nerč, berš, belerč* coexistă învecinate pe același teritoriu restrâns din Elveția și nordul Italiei. De asemenea, nu credem că asemănarea fonetică dintre baza carpato-dunăreană **melk-i-o-* „melc" și v. gr. *μέλκιον* „umezeală, udătură" ar avea vreo importanță pentru localizarea lui *(z)melc(iu)* cu precădere în aria sudică a graiurilor dacoromâne și în dialectul aromân.

Totuși, având în vedere repartizarea teritorială a formelor cu *m-*, respectiv cu *b-*, ne putem gândi la o oarecare simetrie între *nerç* din dialectul ticinez cu substrat galic lepontic, alături *bersc* din dialectul valtellinez cu substrat galic vennonetic, și *melc* din aria dacoromână sudică și parțial nord-vestică cu substrat geto-dacic, alături de *cubelc, culbec* etc. din aria nord-estică cu substrat carpo-dacic. Este foarte probabil că limba traco-dacilor avea unele mici diferențieri dialectale, similar multor alte limbi antice vorbite pe arii foarte întinse.

Din punct de vedere semantic, evoluția de la baza preromană **u̯elk-i-o-* „ceva umed, jilav, moale" la *(co)belciu* „melc" este simetrică cu cea de la baza înrudită **melk-i-o-* la *(z)melciu* (v. *supra*), cu diferența că în prima variantă, **u̯elk-i-o-*, tranziția semantică de la ceva „umed, jilav" la ceva „moale" este deja prezentă în *Althochdeutsch*, cu peste un mileniu mai târziu după atestarea cuvântului *μέλκιον* „Nässe" [umezeală, udătură], în greaca arhaică, la Hesiod.

Este necesar să mai semnalăm o altă simetrie, cea a prefixării cu același prefix *co-*, inexplicabilă în lumina datelor de care dispunem, între rom. **-belciu/ melciu* și *cobelciu/ comelciu*, față de fr. *limaçon* și *colimaçon*, cu același înțeles în franceză: „melc cu cochilie în spirală". În limba franceză, prefixul *co-* pare să fie o variantă a prefixului peiorativ *ca-* din graiul normando-picard – *calimaçon* (sfârșitul sec. 14, cf. DÉHF, p. 165).

În română, prefixul *co-*$_4$, fără înțeles precizat, are aparența unui element de compunere expresiv și redundant, inițial probabil intensiv (vezi și Al. Ciorănescu, CDER, nr. 2217, 2233, 2301, 2386, 2483, 2505 etc.), prefix care a fost preluat din substrat și alipit unor teme probabil autohtone sau onomatopeice, de exemplu în: *cobăltoc, cocârlă* (cf. ***cârli**g*), *cocârlonț, cocârță* (cf. *cârță*, MDA), *coclanță, cocleanț,* probabil și în *cotreanță* etc. În FCLR, II, p. 66–68 prefixul *co-*$_2$ a fost explicat din prefixul v.sl. *po-*, mai ales în cazul unor verbe de origine slavă, fie prin disimilare, fie prin asimilare. Este însă mult mai probabil că preexistența în limbă a unui formant expresiv *co-*$_4$ a facilitat apariția modificărilor fonetice în împrumuturile slave care conțineau prefixul *po-*. Închiderea lui *o* la *u* în *cobelciu – cubelciu* etc. se explică prin vechimea formelor prefixate, în care *o* neaccentuat se transformă în *u*, în mod asemănător cu fenomenul petrecut în elementele latine moștenite.

Se poate observa că prefixul *co-*$_4$/*cu*$_2$*-* nu aparține exclusiv formelor *cobelc(iu)/ cubelc(iu)*, adică rădăcinii arhaice **-belciu,* ci și sinonimului *melc(iu),* în varianta *comelciu,* fiind uneori chiar reduplicat, tot redundant: (reg.) *cucumelc/ cucumelci(u),* cf. *cocobelci(u), cucubelc*.

Chiar dacă nu am reușit să elucidăm toate amănuntele istoriei cuvintelor discutate, putem afirma, în concluzie, că surprinzătoarea coincidență dintre cele două radicale indo-europene, **melk-* și **u̯elk-*, foarte asemănătoare fonetic și în

acelaşi timp sinonime, ne-a oferit o soluţie coerentă şi verosimilă, după părerea noastră, pentru originea lui *melc* şi *cubelc (culbec)*, cuvinte care până acum nu au fost explicate mulţumitor. Aşa cum s-a putut vedea, etimologiile mai vechi, bazate de obicei pe simple comparaţii disparate cu forme vag asemănătoare fonetic şi semantic din alte limbi, mai mult sau mai puţin învecinate sau înrudite, au rămas în impasul incertitudinii din lipsa unor criterii de selecţie acceptabile. Suntem de părere că o etimologie bazată doar pe raportarea la un singur radical reconstruit, aparţinând unei faze lingvistice imemoriale şi incontrolabile, poate fi, şi de obicei chiar este lipsită de credibilitate. Dar atunci când ni se oferă şansa de a descoperi corelaţii evidente între două asemenea radicale i.-e., susţinute prin suficiente exemple de cuvinte atestate în cele mai diferite ramuri ale marii familii indo-europene, cu remarcabile coincidenţe fonetice şi semantice, în acest caz nu avem dreptul de a refuza acest tip de explicaţie, care a trebuit şi trebuie să fie dusă până la limita posibilităţilor noastre de cunoaştere a trecutului oricărei limbi.

Melc(iu)/ ar. zmélčĭŭ: element de substrat, cf. v. gr. *μέλκιον*, tessin. *nerč*, bază **melk-i-o-*, rad. i.-e. **melk-* (2).

Cobelc(iu)/ cubelc(iu): element de substrat, din **belciu* + pref. *co-*$_4$/*cu-*$_2$, cf. ahd. *welk*, *welkī-*, valtellin. *berš*, *belerč*, bază **ḭelk-i-o-*, rad. i.-e. **ḭelk-* (2).

Culbec(iu)/ colbec(iu): din cubelc(iu)/ cobelc(iu), prin metateză.

[LR, LXIV, 2015, nr. 4, p. 457–473.]

M O L*I* D, M O L*E* T E, M E L E*A* J E N

Numele acestui arbore din familia pinaceelor *(Picea excelsa)* are câteva variante fonetice deosebit de interesante: *molidv, molidf, molitv, molift, moliv, molit, molidar* etc., în aromână *muliftu*. Este sinonim cu *brad-roşu, brad-negru, molete* etc. Forma sa cea mai veche, atestată în Moldova, este *molidvu*.

În DLR (s.n.) şi în DEX cuvântul este comparat cu alb. *molikë* „pin balcanic, brad argintiu" (*Pinus peuce, Pinus leucodermis*). În DEXI este adăugată precizarea: „cuvânt autohton, cf. alb. *molikë*". Deşi I.I. Russu (ER, 1981) şi Gr. Brâncuş (VALR, 1983; SILR, 2013) nu includ *molidul* printre termenii preluaţi din substrat, G. Ivănescu (*ap.* H. Mihăescu, *La Romanité...*, 1993, p. 313) este de părere că molidul are cu mare probabilitate o origine daco-moesică, prin comparaţie cu alb. *mëllenjë* [cu var. *mullenjë*] „mierlă; sturz negru; (dial.) capră neagră", cu *mëllezë* idem, dar şi „specie de carpen", şi cu *molikë* „pin din Balcani". De la Bardhil Demiraj (*Albanesische Studien*, 1997, p. 20) aflăm însă că sensul „specie de ulm (cf. Orel, AED) sau de carpen" atribuit cuvântului alb. *mëllezë* pare să aparţină mai curând variantei alb. *mullezë* „Hopfenbuche" – „carpen cu floare ca hameiul" (*Ostrya carpinifolia*), cu variantele alb. *m(u)rrizë* şi *morriz* „Weißdorn" – „păducel".

Totuşi, *molikë* nu apare izolat, numai în limba albaneză. Conform *Dicţionarului etimologic al limbii croate sau sârbe* (P. Skok, ERHSJ, p. 451), cuvântul srb. şi cr. *molìka* are exact acelaşi înţeles ca alb. *molikë*, fiind atestat şi cu formele înrudite srb., cr. *omòrika, munìka*. *Molika* există şi în bulgară, cu variantele *morìka* sau *munìka*, dar în plus cu înţelesul de „ienupăr" (cf. Skok, *ibid*.). De asemenea, ar putea fi util să amintim că alb. *molikë* are sinonimul alb. *arne*, iar cuvântul românesc *molid* este tradus în dicţionarele bilingve prin srb., cr. *smreka*, prin bg. *смърч* şi prin gr., ngr. *λάριξ* „zadă; arbore răşinos". De remarcat, forma alb. *mëllezë* „charme-houblon" (*Ostrya carpinifolia*), cf. Kokona, *Fj.shq.-fr.*, 1977, este foarte asemănătoare fonetic cu fr. *mélèze* „zadă", cuvânt provenit în franceză din substratul preroman (cf. DÉHF, 1994, p. 466).

Soluţiile etimologice care merită să fie luate în seamă sunt în număr de trei.

Prima aparţine lui H. Tiktin (DRG, 1006): „Die lautliche Aehnlickeit des dunkles Wortes mit gr. *μόλυβδος* „Blei" ist viell. nicht zufällig" [Asemănarea fonetică... cu gr. *mólyvdos* „plumb" poate să nu fie întâmplătoare]. Această etimologie a fost acceptată ca sigură în SDEM (p. 263): împr. ngr. *μόλυβδος*, comp. bg. *мо́лив* „creion"; noi înşine preferând această etimologie, în LR. 59, 2010/2, p. 190: cf. gr. *mólybdos*, ngr. *mólyvdos* „plumb", gr. *molýbdeos* „de plumb",.., cf. sin. *brad-negru*.

Asemănarea dintre var. dr. *molift*, ar. *muliftu* şi gr. *μολύβδεος* „de plumb" este vizibilă, iar din punct de vedere semantic, legătura dintre culoarea închisă a scoarţei sau a lemnului unor copaci şi numele acestora se regăseşte atât în compusele de tipul *brad-roşu, brad-negru*, cât şi în alb. *mëllenjë* „mierlă [engl. *black*bird], sturz negru, capră neagră" sau *mëllezë* şi *mullezë* „charme-houblon" numit şi „arbre *de fer*" etc., cf. gr. *μέλᾱς* „negru", let. *melns* id.; cf. lat. *mulleus* „roşu, roşcat", lit. *mulvas* „roşcat" etc., raportate de J. Pokorny (IEW, p. 720–721) la rad. i.-e. 6. **mel-, *melə-* „in Farbbezeichnungen, bes. von dunkeln, unreinen,

schmutzigen Farbentönen...” – „cu denumiri de culori sau, mai bine, cu nuanţe de culori închise, amestecate, murdare”. Pokorny include între cuvintele care aparţin acestui radical şi termenul preroman **melix, -icem* > lat. pop. **melatio* > fr. *mélèze* „zadă” (DÉHF, s.v.).

Ceea ce rămâne neclar în această primă ipoteză este calea prin care ar fi intrat termenul grecesc în limba română. Relaţiile comerciale dintre vechii greci şi spaţiul carpato-dunărean durează încă din sec. VII î. Hr., de la construirea cetăţii Histria. Lemnul a fost dintotdeauna unul dintre cele mai importante articole exportate din spaţiul nostru în lumea greacă. Totuşi, când, unde şi în ce limbă ar fi apărut metafora „de plumb” (plumburiu) → „molid”? În limba greacă este atestat un singur nume de plantă derivat din *μόλιβδος* (prin analogie cu culoarea plumbului): *μολίβδαινα* = lat. *Plumbago [europaea]* engl. „leadwort”, „floarea-amorului” (ap. Plinius, *Hist. nat.*, 25, 13). *Molid(v)* pare să nu fie la fel de vechi în limba română ca denumirile româneşti ale unor arbori precum *mesteacănul* sau *zada*, care, deşi au o origine îndepărtată grecească veche, sunt în mod cert moştenite din latină: lat. *mastichinus* „de fistic”, cf. gr. *μαστίχινος* „făcut din gumă de fistic” (cf. Mihăescu, *La romanité*... p. 197), respectiv lat. pop. *daeda* „torţă, lemn de pin, arbore răşinos, zadă” < gr. *δᾳς/ δᾳῖς* (acuz. *δᾳδα/ δᾳῖδα*) idem (cf. Ernout–Meillet, s.v. *taeda*).

Din punct de vedere fonetic, gr. *μόλυβδος* şi *μολύβδεος* nu pot explica suficient forma românească *molidvu*, a cărei metateză din **molibdu/ *molivdu* este mai puţin credibilă. S. Puşcariu (LR, II, *Rostirea*, 1994, p. 169) dă ca exemplu de metateză *molidv* şi *molift*. În mod normal, grupurile *dv* (*vd?*) sau *zv* finale – fiind mai greu de pronunţat – au fost simplificate prin eliminarea unuia dintre cele două elemente: *molivd*[1]*/ molidv* > *molid* [şi *moliv*], *treazv* > *treaz* etc. (Puşcariu, *ibid.* p. 214). Grupul consonantic *dv* (*tv*) este foarte rar în limba română, având uneori acelaşi statut de variantă fonetică, de exemplu în *tidvă/ tivdă*, faţă de forma curentă *tigvă*, ori *molidvă/ molivdă* şi *moliftă*, faţă de forma literară şi etimologică *molitvă*.

Cea de a doua ipoteză aparţine lui Norbert Jokl, în vol. *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen* (Berlin und Leipzig, 1923), unde autorul se ocupă şi de dr. *molid* (p. 196–199 ş.u.). Din recenzia lui Sextil Puşcariu (în „Dacoromania”, III, 1923, p. 817–819) aflăm că Jokl se gândise la o formă albaneză neatestată **molidh(ë)*, inspirându-se din simetria existentă între r. *brad* şi alb. *bredh*, în consecinţă: *molid* şi alb. **molidh(ë)*. Acest **molidh(ë)* ar fi derivatul unui radical protoalbanez **mol'*- „miezul roşcat al lemnului” [→„varietăţi de pin sau de brad”], înrudit cu alb. *mëllenjë, mëllezë, mullezë* (v. *supra*) şi cu *myjë* „duramen”, radical din care ar fi apărut ulterior, cu alt sufix, forma atestată alb. *molikë*. Ipoteza lui N. Jokl a fost acceptată de S. Puşcariu (DR, III, p. 818; LR, II, 1994, p. 208) şi de A. Scriban (SDLR, p. 828: alb. **molidhă* „lemn întunecat şi roş”).

[1] Forma *molivd*, dată de Puşcariu în locul citat, nu apare printre variantele înregistrate în DI sau în DLR (s.v. *molid*). Ne putem întreba dacă este o greşeală de tipar, în loc de *molidv*, sau dacă este o formă despre care S. Puşcariu credea că este reală, dar a cărei existenţă a fost infirmată, pe baza fişierului cu ajutorul căruia au fost redactate DI şi DLR.

Împotriva acestei soluţii se pronunţă dicţionarele etimologice albaneze recente. De exemplu, Vl. Orel (AED, p. 272) susţine că alb. *molikë* ar proveni din sl. **moldika* „copac tânăr şi înalt”, cf. bg., srb., cr. *mladika* – etimologie neconvingătoare în opinia noastră, care se bazează pe un cuvânt care nu se găseşte în dicţionarele curente bulgare sau sârbe şi croate. Bardhil Demiraj, în *Albanische Etymologien*, p. 281, s.v. *mullezë*, spune simplu: „alb. *molikë* < skr., bulg. *molika* idem”, fără niciun alt comentariu. B. Demiraj scrie în acelaşi loc despre rom. *molid* că ar mai avea nevoie de o cercetare specială (pe care acest autor nu o face).

Etimologia sud-slavă a lui *molid* a fost susţinută la noi de L. Şăineanu (DULR, [1925], p. 403): „bulg. *molika*, brădişor (*molikva* [sic], boabă de ienupăr)” şi de I.-A. Candrea (CADE, p. 792): „Comp. bg. *molika*”.

Sub o formă mai elaborată, cea de a treia ipoteză privind originea cuvântului *molid* o găsim în *Dicţionarul etimologic al limbii croate sau sârbe* de Petar Skok (ERHSJ, p. 451, cf. P. Skok, *ZRPh*, 46, 404), din care citäm parţial, în traducere:

«**molika** f. şi bg. *molíka* „Wacholder”, „ienupăr”, alături de *moríka* = *mulika* sau *bjelika* = (varianta cu *n* în loc de *l*, bg. *munika*) *munika* „1. pinus peuce [pin macedonian, pin din Balcani], 2. pinus leucodermis” [pin bosniac (cu scoarţa albă), pin cu platoşă etc.]”. Varianta cu *l*, cu o desinenţă neobişnuită, se găseşte în rom. *molidf / -dvu* (Moldova), *-liv, -litf, -lif*, alături de *molid*. Desinenţa românească se explică în mod cert prin declinarea [slavă] *-y*, gen. *-ъve*: **moliky*, gen. *-kъve* (compară cu *buky*, gen. *bukъve*), a cărei formă nu este atestată la noi până acum [în limba sârbo-croată], dar se compară cu bg. *moríkva* „Wacholderbeere” [„boabe de ienupăr”][2]. Aşa cum se întâmplă de regulă în limba română în privinţa copacilor, **molikva* a devenit [masc.] **molikvu*, dar grupul consonantic *kv*, care nu există în română, a trecut la *tf/ tv* > (prin asimilaţie) *dv*. Cuvântul există de asemenea şi în limba albaneză: *molikë* f. [srb.] „omorika”, „molid”, *drû-ni molike* „omorikovina”, *pyll molikast* „òmōrje n”. În concluzie, cuvântul este balcanic. Nu e atestat în neogreacă... Întrucât *molika* şi *omorika* sunt cuvinte exclusiv balcanice şi datează cu siguranţă încă din epoca iliro-tracică preromană, ele se găsesc desigur şi în latinitatea balcanică [etc.].»

Dicţionarul etimologic al limbii bulgare (BER, IV, 1995), s.v. *молика* „дърво бяла мура”, „Pinus peuce” (p. 216); *морика* (p. 243); *(бяла) мура*[1] „Pinus peuce”, *(черна) мура*[1] „Pinus leucodermis” (p. 330[3]), nu aduce noutăţi în privinţa etimologiei cuvântului *molid*, mulţumindu-se să reproducă ipoteza lui P. Skok din ERSHJ, 451, precum şi părerile lingviştilor B. Ţonev şi A. Selişčev, conform cărora rom. *molid* şi alb. *molikë* sunt împrumuturi din bg. *molìka*. Deşi **molidh(ë)*, cf. Jokl, cât şi **molikva/ *molikvu*, cf. Skok, sunt cuvinte neatestate în albaneză, respectiv în limbile sud-slave, din ambele ipoteze se pot extrage elemente utile pentru a lămuri, în limita posibilului, originea cuvântului românesc *molid* şi a variantelor sale.

[2] Bg. *molikva* (cf. Şăineanu) sau bg. *morikva* (cf. Skok) „boabă/ boabe de ienupăr” nu sunt discutate în BER, IV, 1995, s.v. *молика* şi *морика*.

[3] Bg. *мура*[1], cu etimologia puţin plauzibilă a lui St. Mladenov – cf. gr. *μαυρός* „închis (la culoare), negru” etc. Cu mai multă justificare, ar putea fi luate ca termene de comparaţie cuvintele alb. *murrak* „gri-fier, cenuşiu, maroniu, negricios”, *murrët* „negricios, înnegurat”, *murrë* „vacă de culoare neagră”.

Mai întâi trebuie să arătăm că în limba română există cuvântul plurisemantic (reg.) *molete*[2], care este parţial sinonim cu *molidul*. Conform DLR, t. VI, p. 817, sub denumirea de *molete*[2] sunt incluse sensurile: I. *molete* (în Oltenia, numele peştelui *Nemachilus barbatulus*), cf. var. reg. *molan, molâu, moleac, moină, moiţă, moloi* idem, apoi II. S. m. (1. – în Banat, Oltenia, sud-vestul Transilvaniei –) Numele mai multor specii de conifere: a) *pin* (*Pinus*), b) *jep* (*Pinus pumilio*), c) *zadă* (*Larix decidua*), d) *brad* (*Abies*), *molid* (*Picea excelsa*), f) *ienupăr pitic* (*Juniperus nana*); 2) – reg., la pl. *brădet*. Sensul III se referă la *moletele articular* sau *tendinos* „tumoarea seroasă care se formează pe glezna calului", un fel de „gâlcă moale". Aceste înţelesuri evident disparate au fost grupate împreună, în ideea că reprezintă obiecte cu consistenţă „moale". De aceea, cuvântului *molete*[2] i s-a atribuit etimologia „*moale*[1] + suf. *-ete*".

Totuşi, ştiind că alb. *molikë*, bg., srb, cr. *molika* şi rom. *molid(v)* au o arie de răspândire exclusiv balcanică, fiind cuvinte cărora autori precum N. Jokl şi P. Skok le atribuie o origine comună traco-ilirică, preromană, suntem datori să ne amintim că, în aceeaşi zonă din Oltenia şi din Transilvania, unde este utilizat cuvântul *molete* „pin, zadă molid etc.", s-a păstrat şi cuvântul traco-dac *druete* „buştean, buturugă, lemn mai gros în partea de sus a jugului", a cărui etimologie este certă: vezi, pentru comparaţie, numele oraşului dac *Drobeta / Δρουβητής*, cf. alb. *dru* „lemn", cf. rom. *drui* „lemn gros şi scurt" (v. DLR, s.v.). Chiar dacă acest *molete* „pin, zadă molid etc." ar putea avea, prin etimologie populară, o legătură cu rom. *moale* (ca urmare a faptului că lemnul acestor conifere este de esenţă moale), existenţa sufixului românesc *-ete* în substrat, împreună cu radicalul *mol-*, comun cu *molid* şi cu cuvintele sud-dunărene atât de apropiate din punct de vedere fonetic şi semantic, ne dă dreptul să considerăm că *molete* „pin, zadă molid etc." poate fi un cuvânt preluat din substratul traco-dac, mai curând decât să fi fost derivat mai târziu, pe teren românesc, din adjectivul *moale*. În acest fel, ipoteza lui N. Jokl privind radicalul comun balcanic *mol'-* dobândeşte mai multă consistenţă, împreună cu consideraţiile sale privind înrudirile în plan indo-european cu denumirile altor copaci sau arbuşti, pe care le regăsim la Pokorny, IEW, de exemplu cu fr. *mélèze* „zadă", cu rus., ucr., bg. *malina* „zmeură" etc. De remarcat că rom. *mălin*, numele arbustului „*Prunus padus*" al cărui fruct, *mălina*, este considerat un împrumut din *malina* „zmeur(ă)" al limbilor slave învecinate, a dobândit regional, în Transilvania, Banat şi Oltenia, pe lângă sensurile mai rare de „mesteacăn alb" sau de „salcâm", în plus pe cel al unor conifere, precum „brad", „pin", „jneapăn". Varianta bănăţeană *molin* a lui „molid" ne apare astfel foarte apropiată fonetic de *mălin*, cu sensurile regionale brad", „pin" etc.

O problemă încă nerezolvată rămâne cea a fonetismului variantelor *molid* şi *molidv*, pentru care avem două ipoteze contradictorii. După Jokl, *molid* ar fi echivalentul autohton al alb. **molidh(ë)* = *molikë*, iar după Skok, *molidv* ar fi un împrumut din bg. şi srb. **molikva* (> **molikvu*) = bg., srb. *molika*. În ambele cazuri avem de a face cu forme neatestate, reconstruite pe baza unor analogii: *molid* – cf. *brad* (alb. **molidh*, cf. *bredh*), iar *molidv* – cf. *tidvă* (bg., srb. **molikva*, cf. *tikva* „tigvă"). Cea mai simplă soluţie ar fi să le dăm dreptate amândurora şi să considerăm că respectivele ipoteze sunt complementare: să acceptăm că *molid* şi

molete sunt forme preluate direct din substratul preroman al limbii române (cf. *drui* şi *druete* etc.), iar varianta *molidv* ar putea fi un împrumut sud-slav, pornind de la acelaşi radical comun, de origine iliro-traco-dacă. Grupurile consonantice având labiodentala *v* ca al doilea element sunt uneori de origine slavă, de exemplu: *lodvă, pârv, sovârv, stârv*, alteori au apărut pe teren românesc: *molidvă*, din *molitvă*, *tidvă*, din *tigvă*; *sufulv* – variantă a lui *sovârv*; *tâlv* – variantă sau cuvânt înrudit cu *tigvă/ tidvă*, ori au etimologia necunoscută, de exemplu: *cedvă* „jumătate dintr-un trunchi de copac, din care se scobeşte o moldă sau covată" (DA). În consecinţă, prezenţa grupului *-dv-* în *molidv* nu reprezintă o garanţie pentru etimologia sud-slavă a acestei variante.

Nelămurită rămâne şi răspândirea acestui cuvânt de origine iliro-tracă în limbile balcanice moderne. Dacă srb., cr. *molìka* şi *omòrika* (şi bg. *morìka*) provin din substratul preroman, aşa cum susţine cu fermitate P. Skok, cel mai normal lucru ar fi fost ca aceste cuvinte să se fi păstrat în primul rând în albaneză, ca urmaşă directă a limbilor iliră şi tracă, apoi în latinitatea balcanică şi carpato-dunăreană, iar după aceea să fi fost împrumutate de limbile sud-slave, apărute mai târziu în această arie geografică. Un împrumut din iliră sau tracă în limbile sud-slave ar fi fost posibil mai curând prin intermediar protoalbanez sau latin balcanic, inclusiv în cazul toponimelor, cu unele rare excepţii bine explicate, de exemplu bg. *Plovdiv* < *Pulpudeva* (nume trac, păstrat de populaţia locală grecizată sau romanizată, ulterior slavizată, în ciuda numelor oficiale ale oraşului date de stăpânirea greacă – *Philippoúpolis* – şi de cea romană – *Trimontium*). Certitudinea cu care savanţii sârbi, croaţi şi bulgari afirmă originea sud-slavă a cuvintelor alb. *molikë* şi rom. *molid* ar putea fi eventual justificată doar pentru identitatea formală dintre srb., cr., bg. *molika* şi alb. *molikë*, caz în care radicalul iliro-trac şi protoalbanez **mol'-* a fost preluat cu un sufix slav de limbile slave învecinate, fiind apoi probabil reîmprumutat în albaneză sub noua sa formă *molikë*, alături de omonimul *arne*.

Pentru limba română, rămâne valabilă etimologia lui *molid* propusă în DLR: „cf. alb. *molikë*", eventual cu completarea: cf. bg. *молика*, dar fără referire la formele prea puţin apropiate semantic (cf. Vătăşescu, *Vocab.*, 1997, p. 214): alb. *mëllenjë, mëllezë, mullëzë*, care sunt însă mult mai îndepărtate din punct de vedere fonetic (vezi corespondenţa normală dintre alb. *-ll-* şi dr. *-r-*, cf. *avull – abur, dhallë – zară, modhullë – mazăre, mugull – mugur, vjedhullë – viezure* etc.). Secvenţele finale *-id, -idv, -ift* rămân deocamdată insuficient explicate, putând fi cel mai probabil preluate direct din substrat, fără să putem exclude influenţa sud-slavă asupra unora dintre variantele menţionate mai sus.

Forma aromână unică *muliftu* pare să reprezinte o dezvoltare fonetică târzie, aflată în concordanţă cu dr. *molift*, variante cărora, din motive mai mult extralingvistice, trebuie să le refuzăm orice influenţă a cuvântului (n)gr. *μόλυβδος*. *Molete* rămâne un foarte interesant dublet etimologic autohton al lui *molid, molit* etc.

Molid, cf. alb. *molikë*, cf. bg., srb., cr. *molika*.

Molete[5], cf. alb. *molikë*, cf. rom. *Druete, molit*.

[LR, LXIV, 2015, nr. 1, p. 6–12; cf. LR, LIX, 2010 nr. 2, p. 190.]

Addenda, 2016: MELEAJEN

În ALRM, s.n., vol. II, harta 426: „Termeni pentru ZADĂ”, alături de sinonimele cunoscute *brad, brad-alb, molete* şi *luc* întâlnim alţi trei termeni locali care nu sunt înregistraţi în DA, DLR sau MDA: *cadrin, crim* şi *meleajen* (ap. Vlasin, 2015, în *„Caietele Sextil Puşcariu”*, II, p. 503, 518).

Meleájen, înregistrat la Nucşoara (Câmpulung, pct. 784), ne aminteşte de fr. *mélèze* „zadă”, aparţinând substratului alpin preroman, cf. W. Meyer-Lübke, REW^3, 5481a, s.v. **melix, -ĭce*.

Derivat dintr-o variantă lat. pop. **mellēz-ĭnus*, cuvântul lombard (din reg. Brianza) ***melézẹn*** „zadă” este practic identic cu *meleájen* idem.

Împreună cu *melc, meleajen* este un element de substrat, comun cu graiurile alpine italiene, fără corespondent albanez dovedit.

Alb. *mëllezë* „*Ostrya carpinifolia* – varietate de carpen” nu corespunde fonetic şi nici semantic cu *meleajen* „zadă” (alb. *mëllezë* ↔ rom. **mărează!*).

Meleajen: element de substrat (alpin), cf. it. dial. (Brianza) *melézẹn*.

T E R C I

Cuvânt uzual în aria graiurilor dacoromâne sudice, *terciul*, cu varianta *telci* (cf. MDA), este cunoscut mai ales ca o mâncare făcută din mălai fiert în apă, fără ca pasta să se întărească şi fără să ajungă la consistenţa obişnuită a mămăligii. Terciul poate fi făcut şi din boabe de ovăz/ mei/ grâu/ hrişcă/ orez/ secară etc. măcinate mărunt, mare sau nemăcinate, puse să fiarbă în apă, fiind amestecate cu un făcăleţ, melesteu, mestecău etc. Obţinut prin pisarea usturoiului şi prin frecarea lui într-o piuliţă, terciul din usturoi este folosit atât în medicina populară, cât şi pentru prepararea ulterioară a mujdeiului. Caracteristica terciului este în primul rând aceea de a fi „moale", iar acţiunea prin care se obţine terciul este „terciuirea", prin strivirea şi frecarea ingredientelor pe fundul şi pe marginile recipientului, în timpul fierberii sau înainte de a fi puse la fiert, ceea ce duce la omogenizarea acestora, obţinându-se în final o pastă moale.

Terciul este sinonim cu *coleaşa* „mâncare preparată ca o pastă moale din făină fiartă; mămăligă moale, pripită", cuvânt moştenit probabil din lat. dun. **collēsia* (vezi *supra*). De asemenea, terciul este parţial sinonim cu *cirul* (< lat. dun. *chylus* < gr. *χυλός* „suc, sevă" [E. Petrovici, DR, X, 1941, p. 26–32]), din aceeaşi arie nordică, având în comun cu acesta din urmă în special înţelesul regional de „zeamă care se scoate din ceaun când fierbe mămăliga, înainte ca mămăliga să fie amestecată cu puţin adaos de apă şi de mălai pentru a se întări".

Etimologia cuvântului *terci* este dată ca necunoscută în aproape toate dicţionarele mai vechi sau mai noi, inclusiv în DEX, DLR, MDA şi DEXI. O încercare de explicaţie etimologică îi aparţine lui A. Cihac (DÉDR, II, 532): „d'un mot all. autr. bav. *sterz, störz* espèce de bouille (v. Schmell. 3, 660)", reluată de H. Tiktin (DRG, p. 1579): „Erinnert an [aminteşte de] oberdeutch *Sterz, Störz* id." şi apoi de A. Scriban (DLR, p. 1312): cp. [compară] cu germ. de sus *sterz, störz* terci. Într-adevăr, în *Dicţionarul german-român* editat de Academia Română (coordonare şi revizie: M. Isbăşescu, M. Iliescu, ed. a II-a, 1989) apare cuvântul (reg.) *Sterz* „terci de hrişcă", dar şi (reg.) „coadă, corn la plug", care este identic din punct de vedere fonetic cu rom. *şterţ* (var. *sterci* etc.) „băţ mai gros la un capăt [mestecău] pentru zer sau pentru laptele în care s-a pus cheag, făcăleţ de amestecat mămăliga" etc.

Dacă *şterţul* (mestecăul), atestat mai ales în Transilvania (cu etimologie nesigură în MDA), ar putea fi în ultimă instanţă un împrumut din germană, care mai necesită lămuriri, avem însă certitudinea că *terciul*, cu varianta sa *telci*, nu poate fi înrudit nici direct şi nici prin intermediar cu obd. *Sterz*, în ciuda înţelesului remarcabil de asemănător al celor două cuvinte.

Neexistând în niciuna dintre limbile învecinate, cuvântul *terci* face parte cel mai probabil din lexicul autohton, de origine getică, moesică – ţinând seama de aria sa de răspândire, fiind înrudit prin varianta regională ***telci*** cu vb. protosl. ***telkti***, cf. slv. *tlǔkǫ, tlěšti* „a lovi, a izbi", cf. sl. *tolkŭ* „pisălog, mai"; cf. cymr. (galez) *talch* „grăunţe măcinate", v. cornic. *talch* „tărâţe"; cf. i.-e. **telek-* „a pisa, a zdrobi, a lovi" (Pokorny, IEW, 1062).

Varianta literară ***terci*** (< **ter-k-*) poate fi raportată la rad. i.-e. **ter-* „a freca (învârtind)” (Pokorny, IEW, 1071), având ca termeni de comparaţie lat. ***terō, -ere*** „a freca (învârtind/ fărămând), a pisa în piuliţă” (Guţu, *s.v.*), cf. gr. *τέραμνος* „tendre, facile à cuire”, ***τέρην*** „friable, tendre, frêle”, ***τείρω*** „user (en frottant), [a freca, a roade], écraser” (Bailly, p. 1915); cf. irl. m. *trēith* „moale”; cf. bg. ***търкам***, *трия*, srb. *trti*; rus. *мерéть* „a freca”; ucr. ***мéрти*** „a freca, a pisa”, ***мéртий*** „pisat”, ***мéрка*** „răzătoare”; cf. germ. (nhd.) reg. ***Sterz*** „terci de hrişcă” (v. şi Cihac, DÉDR, II, 532; Tiktin, DRG, 1579; Scriban, DLR, 1312).

Nu este imposibil ca un cuvânt precum *terci*, împreună cu varianta *telci*, să fie raportate la două radicale i.-e. diferite fonetic, dar suficient de apropiate semantic, deoarece am mai identificat un caz similar (v. *supra*), cel al sinonimelor *melc* şi *cubelc* care, de asemenea, se raportează la două radicale i.-e. asemănătoare, dar totuşi diferite.

După E. Petrovici (DR, X, p. 28), „cuvântul *cir* pare a fi un cuvânt străvechi...”, [iar] „*terci* este o inovaţie răspândită pe o arie relativ mică înconjurată... de aria *cir*...”. Totuşi, *terci* şi *burtă*, de exemplu, nu pot fi inovaţii recente. Nu se pot explica prin limbile bulgară sau turcă. Au avut ariile restrânse, dar suprapuse, acoperind zona Munteniei, mai puţin intens romanizată, unde aceste cuvinte presupus autohtone s-ar fi putut păstra în mod firesc.

Secvenţa finală *-ci* nu are legătură cu suf. bg. *-čo* sau (dim.) *-če*, *terci* fiind la origine, probabil, fie o formă de *plurale tantum*, fie o formă de singular derivată din tema preromană *tēr-*, cu formantul tr.-dac. *-k-i-o*, formant pe care îl regăsim şi în alte câteva cuvinte probabil autohtone: *copaci(u), cobelci(u), melci(u)*. Din punctul de vedere al aspectului fonetic conservat de aceste elemente aparţinând probabil substratului, *terci* şi *telci* sunt foarte apropiate de *melci(u)*, cu acelaşi *e* nediftongat, probabil lung la origine. Comparaţia cu rad. i.-e. **terk-* „a (ră)suci, a toarce” (Vinereanu, DEIE, 833, cf. Pokorny, IEW, 1077) este mai puţin potrivită semantic.

Cuvintele ***tercălău*** „terci de urluială fiartă (pentru porci)” şi ***tercăzău*** „terci mult şi prost” sunt probabil derivate de la o formă arhaică de singular, **terc-*, cu sufixele *-ălău*, respectiv *-ăzău*, acesta din urmă fiind probabil înrudit cu sufixul autohton *'-ăză*.

Este de asemenea foarte probabil ca ***sterci*** (*şterţ*) „băţ (mestecău) pentru zer sau pentru laptele în care s-a pus cheag, făcăleţ de amestecat mămăliga”, eventual şi forma contaminată *tearfă*[2] „mămăligă moale” să fie derivate din aceeaşi temă românească arhaică **terc-* (**ter-*), aparţinând radicalui i.-e. **ter-*, comun cu latina, cu greaca, cu germana şi cu limbile slave învecinate.

Terci: Element de substrat: **ter-k-i-o-*, cf. i.-e. **ter-*, cf. lat. *terō, -ĕre*, ucr. *тéрти*, bg. *тъ̀ркам*, germ. reg. *Sterz*.

[LR, LXIV, 2015, nr. 3, p. 335–337, cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 196.]

A Z G Â N D Ă R *I*

(A ZGÂNDĂR*A*, A ZGĂDĂR*I*, A ZGÂDĂR*A*, A BOZGÂND*I*)

Verbul *a zgândări* a constituit până acum o problemă etimologică deosebit de dificilă, aproape insolubilă.

Cu excepţia dicţionarului etimologic al lui Al. Cihac (DEDR, II, 1879, p. 158), în care autorul încearcă o apropiere între rom. *a zgândări* şi sl. *žigati* „a arde", apropiere imposibilă din toate punctele de vedere, şi cu excepţia dicţionarului lui A. Scriban (SDLR, 1939), unde se propune comparaţia cu *a zgănciuli*, *a scurma, a zgâima (o bubă)* şi cu *a zgâria*, prima şi cea de a treia soluţie fiind mai adecvate (vezi parţiala identitate semantică dintre *a zgănciuli* şi *a zgândări*), în toate dicţionarele ulterioare, inclusiv în DLR tom. XIV, verbul *a zgândări* apare cu menţiunea „etimologia necunoscută".

Al. Ciorănescu (DER, nr. 7750) încearcă să-i atribuie acestui verb o „origine necunoscută, dar probabil expresivă". Caracterul presupus expresiv al grupului iniţial *zg-* nu se adevereşte în acest caz, deşi, în alte cazuri, sonorizarea grupului iniţial *sc-* se poate datora, cel puţin parţial, unei tendinţe expresive (cf. *a zgâria*, *a zgrepţăna* etc.).

În discuţiile purtate la „Muzeul limbii române" din Cluj, G. Giuglea susţinuse că verbul *a zgândări* ar avea o origine latină, dar în darea de seamă publicată (DR, VI, 1929–1930, p 657), nu apare consemnat etimonul propus. Am putea să ne imaginăm că G. Giuglea se gândise la **scando*, un ipotetic dublet popular al verbului lat. *scindo, -ere* (cf. lat. *scindula* / *scandula* „scândură"), în contextul: *scindere dolorem* „a sfârteca rana durerii (a reînvia durerea)", la Cicero (v. G. Guţu, DL-R, 1983, p. 1097), ceea ce se poate traduce şi prin „a zgândări durerea".

Singura explicaţie coerentă pe care o cunoaştem până în prezent aparţine lui G. Reichenkron, 1966 (*Das Dakische...*, p. 173):

„121. *a zgândări* 'schüren [a aţâţa (focul)], reizen [a irita], kratzen [a zgâria]' S. III 67, mit idg. **ghen-* 'zernagen [a roade de tot, a rupe], zerreiben [a fărâma mărunt, a uza prin frecare], kratzen [a zgâria]', IEW 436, in der Dentalerweiterung **ghnəd(h)-* so germanisch, als Formel **ĝhō-* + *ghnedh-*. [...]"

Soluţia citată mai sus poate fi utilă doar pentru ideea provenienţei rădăcinii verbului *a zgândări* din substratul „dacic". Remarcăm însă absenţa unui termen de comparaţie din limbile cunoscute, situaţie în care istoria cuvântului rămâne complet obscură. Din punct de vedere formal, înrudirea rădăcinii româneşti *-gând-*[3] cu un rad. i.-e. amplificat **ghnəd(h)* al cărui înţeles se depărtează mult de cel iniţial „a roade, a uza prin frecare, a zgâria" (vezi v. isl. *gnǫtra* „a hârâi, a clănţăni, a pocni (din încheieturi)", norv. dial. *gnaddra* „a bâzâi, a vâjâi, a mârâi") este greu de acceptat, din cauza neatestării în limbile germanice oferite spre comparaţie de Pokorny, 436, a vreunei metateze de tip **ghnədh-* > **ghəndh-*.

Dificultatea majoră în găsirea unei soluţii etimologice nu are legătură nici cu prefixul *z-*, frecvent şi cu un sens bine cunoscut (cf. lat. *ex-*), nici cu sufixul *-ri*, de

asemenea frecvent şi al cărui caracter iterativ este evident în cazul verbului *a zgândări*. Dificultatea provine din faptul că rădăcina *-gând-* este omofonă cu *gând* „cuget", din maghiară, şi cu *gând(ac)*, din slavă.

O a treia temă „*gand* / *gănd* / *gând*" nu a putut fi identificată până acum. Ea nu a fost descoperită, presupunem, mai ales din cauza felului în care sunt selectate, clasificate şi ordonate sensurile verbului *a zgândări*, în aproape toate sursele lexicografice existente. Un exemplu concludent de glosare parţială şi insuficientă a cuvântului *a zgândări* este dat de L. Şăineanu, în DU[5]: „1. a aţâţa, 2. a irita, 3. (fig.) a atinge în treacăt."

În schimb, în DLR, t. XIV, p. 247–248 găsim cea mai amplă analiză semantică a acestui cuvânt, din care selectăm: „1. (complementul indică focul, cărbunii, jarul etc.) A mişca (cu un instrument) pentru a face să se înviorеze, să ardă mai bine, a răscoli; a răscoli, a răvăşi, a scormoni, a scărmăna" etc., dar şi „a s c o t o c i", sens care ne va fi util în cele ce urmează.

Sunt redate apoi sensurile figurate: „A aduce într-o stare de enervare, de surescitare, a agasa, a agita, a aţâţa [...], a i r i t a [...], a nu lăsa în pace [...] (popular)... a z ă d ă r î" [*s.n., P.B.*] etc., ataşate acţiunii concrete de a răscoli focul cu o unealtă.

Abia după aceea apare şi sensul „2. A freca (repetat) cu unghiile, cu degetele sau cu un obiect tare, producând iritare, inflamare etc.; a scărpina, a z ă d ă r î, a zemui [răni purulente], a zgăibi, a (se) zgâbui, a zgâi, a zgâmăi, a zgâm(u)şi, a zgânceli, a zgânciori".

Mai judicioasă ni se pare selecţia sensurilor făcută de Al. Ciorănescu (DER, 7750): „ *a sgândări* (*-resc, -it*), vb. – 1. A râcâi o rană nevindecată. – 2. a irita, a excita."

Chiar dacă etimonul este necunoscut, ni se pare că ar fi o greşeală de metodă să fie ales ca sens de bază, pentru un verb care exprimă o acţiune, acela care implică mânuirea unei unelte, înaintea celui care reprezintă o acţiune directă a mâinii. Este mai logic să credem că unealta este secundară în raport cu mâna.

Pentru acest motiv, considerăm că sensul de bază, iniţial, al verbului *a zgândări* este acela de „a nu lăsa în pace o rană sau o bubă". Acţiunea propriu-zisă este aceea de a freca, de a râcâi sau de „a scotoci" locul rănit; mai precis, gestul de a trage, cu unghia, de crusta formată deasupra rănii, acţiune reflexă motivată şi de mâncărimea care însoţeşte procesul de vindecare. Efectul tuturor acestor acţiuni se manifestă prin redeschiderea rănii.

Desigur, *zgândărirea* unei răni poate fi realizată şi cu ajutorul unui obiect (cf. DLR tom. XIV: „*Când unuia nu i se închide rana, e luat la ochi: nu cumva şi-o zgândăreşte singur cu un cui, cu o surcea, ca să nu se ducă pe front ori la corvoadă?*")

„Zgândărirea" unei răni este, în ultimă instanţă, o „rănire repetată". Dacă acceptăm această definiţie, originea verbului *a zgândări* se explică uşor prin comparaţie cu verbul alb. *gandoj* „heurter, meurtrir, contusionner, blesser, se faire mal" (Kokona, 1977); vezi şi *gandoj* kal. *-ova, -uar*. 1. *Godit, vras diku një pjesë të trupit* [a lovi, a învineţi, a contuziona pe undeva o parte a corpului]; [...] *gjymtoj dikë* [a mutila pe cineva], *e lë me cen*" [a lăsa (pe cineva) infirm] etc. (*Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, 1980, p. 533).

Rădăcina comună: rom. *-gând-* şi alb. *gand-* conţine ideea generală de „a(-şi) face rău” (în sens corporal), inclusiv „a (se) răni”. În albaneză, substantivul *gand* şi verbul *gandoj*, cuvinte specifice mai ales dialectului gheg septentrional, sunt înrudite cu verbul alb. *ngas* „a atinge, a zgândări, a irita”, ceea ce l-a determinat pe E. Çabej (SE, IV, 487) să considere că *gand* ar fi o creaţie lexicală relativ recentă, derivată din participiul *gan(ë)* al verbului *gas* (= *ngas*, v. mai sus), cu finala *d* adăugată ulterior.

Mai probabilă ni se pare însă coexistenţa în plan indo-european a unor verbe foarte asemănătoare, atât ca formă cât şi ca înţeles, de exemplu alb. *ngas* şi *gandoj*, care pot fi suficient de vechi, ambele datând din protoalbaneză, fiind moştenite din fondul indo-european. Ca dovadă, citǎm pentru comparaţie formele baltice: lit. *gendù, gèsti* (*geñda, gẽdō*) „Schaden nehmen [a dăuna, a face rău cuiva], verderben [a strica], zugrunde gehen [a se ruina, a se distruge]”, precum şi v. ind. *gandh*, baluči. *gandag* „schlecht” [rău], cu acelaşi sens atribuit şi radicalului i.-e. $g^{u}edh$-, anume „stoßen [a lovi, a izbi], verletzen [a (se) răni, a (se) vătăma], zerstören [a distruge]”, radical la care fac trimitere toate cuvintele citate (cf. Walde–Pokorny, I, p. 672, 673; Pokorny, IEW, p. 466–467).

Putem afirma, în consecinţă, că verbul *a zgândări* este o formă relictă din punct de vedere etimologic, un derivat supravieţuitor al posibilului verb arhaic românesc, preluat din substrat, *a (se) *(z)gănda/ *(z)gândi* „a (se) răni, a (se) lovi, a schilodi” (cf. *a urma/ a urmări*; *a (se) acăţa/ a se (a)căţăra* etc.), verb dispărut ca urmare a concurenţei dintre cele trei rădăcini omofone şi înlocuit cu sinonimele citate, de origine slavă. Fenomenul nu ar fi cu totul izolat în limba română, întrucât, de exemplu, derivatul *guturai* este unicul urmaş al lat. *guttur*, care, acesta din urmă – sub forma probabilă română comună **gutu* – nu a putut supravieţui concurenţei cu *gât, gâtlej, grumaz, guşă* etc.

Formele fără nazală, *a zgădări* şi *a zgâdăra* n u reprezintă un stadiu mai vechi al verbului *a zgândări* (cu varianta *a zgândăra*), ci au rezultat din contaminarea formală şi semantică a acestuia cu verbul *a zădări*/ *a zădărî* „a provoca, a sâcâi”, provenit din vechea slavă.

Nici rădăcina verbului *a zgândări, -gând-*, nu este cu totul izolată în limba română, aşa cum s-ar putea crede. Ea se regăseşte în verbul **a bozgândi** (regional, în Banat), care este glosat cu sensul de „a pipăi” (Ciorănescu, DER, nr. 843 s.v. *bâjbâi* cf. *a moşmândi*) sau: „a scotoci (căutând ceva)” în DA, aici cu etimologia: cf. ung. *bozogni* „a se mişca” [de fapt, magh. *mozgatni*!]; cf. *bâjbâi*. Mai probabilă pare să fie explicaţia dată în DA şi în MDA: „a scotoci”, deşi nici sensul de „a pipăi” nu este total străin de cel al verbului *a zgândări* („a atinge în treacăt”, cf. Şăineanu, DULR).

Am văzut mai sus, în citatele din DLR, că şi verbul *a zgândări* a fost înregistrat „(în dicţionarele din trecut [de exemplu, în CADE])” cu sensul figurat, extins, de „a scotoci”, care poate fi pus în raport cu înţelesul de bază – „a irita o rană”, dar care poate fi derivat în bună parte şi din acţiunea „zgândăririi”, respectiv a „răscolirii” cărbunilor, jarului etc.

Din punct de vedere formal, putem presupune că temei comune **zgând-* i s-a adăugat prefixul *po-*, atestat şi în regionalismele bănăţene, cu [p] iniţial sonorizat (v. *bobârnă*, *bocârţă, bodroanţe*, *borugă* etc.).

În consecinţă, se poate spune că verbul reg. *a bozgândi* face parte din aceeaşi familie lexicală cu *a zgândări*.

a zgândări, a zgândăra ← ***a *zgănda/ *zgândi*** „a răni, a(-şi) face rău etc.” (cuvânt autohton nepăstrat, cf. *bozgândi* (reg.) „a scotoci căutând”) + suf. iterativ *-ări*; cf. alb. ***gandoj*** „a(-şi) face rău, a mutila, a (se) răni”; lituan. ***gendù, gèsti*** „a dăuna, a face rău cuiva, a strica, a (se) ruina, a (se) distruge”; cf. baluči. ***gandag*** „rău”; cf. v. ind. ***gandh***, având acelaşi sens cu rad. **i.-e.** ***g^{u}edh-***, „a lovi, a izbi, a (se) răni, a (se) vătăma, a distruge” (cf. Walde-Pokorny, I, 672–673; Pokorny, IEW, 466).

a zgădări, a zgâdăra: contaminare între ***a zgândări*** / ***zgândăra*** şi ***a zădări/ zădărî***.

a bozgândi „a scotoci etc.”: pref. ***po*** + ****zgândi***, cf. ***a zgândări***.

[LR, LII, 2003, nr. 4, p. 171–174.]

Z G Â N D *A* R Ă (Z G Â D *A* R Ă)

Cele două variante au fost atestate şi glosate de către Viorel Bidian şi Dumitru Loşonţi în articolul *Note lexicale şi etimologice*, din revista *Cercetări de lingvistică*, 30, nr. 2, Cluj, 1985 (p. 122), dar au fost omise de către autorii DLR tom. XIV.

În articolul citat, *zgândără*, *zgâdără*, împreună cu cuvintele *ţăndăruţă*, *zadră*, *zandură*, *zăndurea*, *zădrea* etc., primesc una şi aceeaşi explicaţie, (pl.): „lemnişoare mărunte pe care le rupi ca să aprinzi focul”. Pentru etimologie, autorii fac trimitere: „Cf. *a zgăndări*”.

Într-adevăr, *zgândară* şi *zgâdară* sunt substantive postverbale, derivate regresive din *a zgândări / a zgândăra* şi din varianta *a zgâdăra*, înregistrată împreună cu verbul *a zgândări*.

Contaminarea semantică cu *ţandără/ zandură* se explică în contextul acţiunii de aprindere a focului, atunci când acesta este „zgândărit”, atâţat cu „ţăndări” din zadă etc.

zgândără, zgâdără „ţandără”: cf. *a zgândări* (focul), cf. Bidian–Loşonţi.

[LR, LII, 2003, nr. 4, p. 175.]

4. ELEMENTE ONOMATOPEICE ŞI CREAŢII EXPRESIVE PROBABIL AUTOHTONE

A (S E) B Â L B Â *I*

Formaţiunile sau creaţiile lexicale expresive au un caracter general imitativ. Între interjecţii, onomatopee şi „cuvintele gângurite” (*Lallwörter*), pe de o parte, şi formaţiunile lexicale expresive, pe de altă parte, există nu numai certe înrudiri genetice, ci şi unele diferenţe specifice care îngreunează uneori recunoşterea caracterului „expresiv” al unuia sau al altuia dintre cuvintele cercetate. Aceste diferenţe constau fie din statutul „derivat”, secundar, uneori îndepărtat din punct de vedere formal, al creaţiilor expresive în raport cu „sunetele reflexe” sau „interjecţiile primare” din care provin, fie din faptul că elementul onomatopeic primar a dispărut din uz, fiind înlocuit sau nu cu alte onomatopee.

Creaţiile expresive au două tipuri specifice de etimologii: a) etimologia „directă”, atunci când elementul onomatopeic originar este clar recognoscibil şi specific doar limbii române, în acest caz spunem că respectivul cuvânt este o creaţie internă a limbii române, fără să fie nevoie să-i stabilim vechimea, şi b) etimologia „prin comparaţie”, atunci când elementul onomatopeic se regăseşte şi în alte limbi, înrudite sau învecinate, constituind „o tipologie expresivă” comună. Creaţiile expresive româneşti pot fi considerate elemente moştenite din latină, elemente autohtone sau împrumuturi din alte limbi numai în limite foarte restrânse. Restricţiile provin din specificul acestei categorii lexicale, în care onomatopeele primare se află în circulaţie uneori pe arii geografice foarte întinse, aparţinând uneia sau mai multor familii de limbi, câteodată cu discontinuităţi ale izogloselor, care stau mărturie despre suprapunerea istorică a mai multor tipologii expresive diferite.

De cele mai multe ori, aria de răspândire a unor elemente structurale expresive comune mai multor limbi, în cadrul aceluiaşi semantism, este singurul indiciu pentru etimologia cuvântului respectiv. Acesta este cazul verbului românesc *a (se) bâlbâi*.

Cuvintele rom. *a (se) bâlbâi (bălbăi), bâlbă, bâlbâială, bâlbâit,* alb. *(i) belbër, (i) belbët* „bâlbâit”, *belbëcoj, belbëzoj* „a bâlbâi”, *belbacak* „om bâlbâit”, it. *balbo* (înv.) „bâlbâit”, *balbettare* „a bâlbâi, a gânguri, a îngăima”, fr. *balbutier* „a (se) bâlbâi”, prov. *balbo* „bâlbâit”, sp. *balbucear, balbucir* „a bolborosi, a bâigui”, port. *balbuciar* „a bolborosi, a se bâlbâi” etc. aparţin din punct de vedere geografic domeniului romanic, având comun consonantismul *b*-(V)-*lb*-(V).

Din punct de vedere etimologic, avem avantajul că seria exemplelor date poate fi raportată la unul dintre elementele ei primitive, cu o vechime bine atestată, anume lat. *balbus* („à redoublement brisé”, cf. Ernout–Meillet, DÉLL, s.v., [în loc de **balb(al)us*, cf. gr. *βάρβαρος*]), *balbutire*. (Vezi şi REW[3], nr. 898, unde nu sunt incluşi decât urmaşii direcţi ai cuvântului lat. *balbus*, fără a fi date şi derivatele verbale ale acestuia.)

Vocalismul diferit, romanic occidental *balb-*, alb. *belb-*, rom. *bâlb-* etc. se explică fără dificultăţi prin vocalele de sprijin specifice fiecărei arii lingvistice în parte. Cu toate acestea, din punct de vedere fonetic, sunetul *e* din rădăcina adj. alb. *i belbër* < lat. **balbĭnus*? (cf. alb. *gjelbër* < lat. *galbĭnus*)[1] / *i belbët* poate fi şi o dezvoltare normală a sunetului *a* latin din *balbus*. Eqrem Çabej[2] consideră însă, la fel ca S. Puşcariu, citat de W. Meyer-Lübke în REW[3], 898, că adjectivul alb. *i belbër* este o creaţie independentă a limbii albaneze, similar verbului *a bâlbâi*, care este o creaţie proprie exclusiv românească.

Trebuie subliniat deci faptul că „apartenenţa" la domeniul romanic a verbului românesc *a (se) bâlbâi* nu implică în mod necesar o înrudire directă, prin filiaţie, din lat. *balbus*, ci numai o comunitate de procedee expresive, reprezentată în primul rând prin tipologia comună a structurii consonantice: *b-lb-*, în contextul unui semantism identic[3].

În aceeaşi arie geografică, pornind de la aceeaşi raportare, putem spune, de exemplu, că dialectul aromân a inovat parţial, deoarece alături de forma moştenită din româna comună: ar. *bâlbăescu* (Papahagi, DDA, p. 277), este citată şi forma *băbălescu, băbălitu* „a bolborosi, a se bâlbâi", în care întâlnim suita consonantică *b*-(V)-*b*-(V)-*l*-, inovaţie onomatopeică atribuită bolboroselii cu *bă-bă-bă...* (DDA, p. 259), şi mai puţin probabil interferenţei cu o variantă slavă, cu v. sl. *bŭblivŭ*, bg. *bắbliv* „bâlbâit" (Tiktin, DRG), cu v. sl. *bŭbati* „a fi bâlbâit, peltic, a stâlci cuvintele" sau chiar cu tc. *babalı* „epileptic" (vezi DDA, *ibidem*).

Cuvântul bulgar „*blb* «stammelnd»", dat de H. Tiktin (DRG, I, 186, s.v. *bîlbîi*) pare suspect din pricina lipsei unei vocale de sprijin, deşi la Ciorănescu, DER, 847 este dat ca exemplu verbul derivat de la aceeaşi rădăcină: bg. *blboljam*. În dicţionarele limbii bulgare standard nu întâlnim decât verbele *bắblja* „(despre apă:) a gâlgâi, a susura; (a vorbi neclar:) a se bâlbâi, a bâigui" şi *bălbólja*, *bălbúkam* „(despre apa care curge dintr-un recipient:) a gâlgâi, (despre curcan) a ţipa"[4], verbe care au fără îndoială o origine onomatopeică[5], dar care nu aparţin din

---

[1] Vezi Cătălina Vătăşescu, *Reflectarea în română şi albaneză a unor derivate latineşti cu sufixul* ***-ĭnus***, în vol. *Studia linguistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*, coord. Manuela Nevaci, Ed. Univ. Buc., Bucureşti, 2011, p. 813–818.

[2] Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, vol. II, (A–B), Tiranë, 1976, p. 194.

[3] Despre *a bâlbâi*, despre formaţiunile onomatopeice create prin procedeul *reduplicării*, precum şi despre clasificarea din punct de vedere etimologic a unora dintre „creaţiile expresive" ale limbii române, v. Sextil Puşcariu, *Despre onomatopee în limba română* (DR, I, 1920–1921, *Din perspectiva dicţionarului*, I, p. 75–108 şi 552), studiu fundamental, tradus în limba franceză în vol. *Études de linguistique roumaine*, 1937, p. 319–351, retipărit în 1974, în vol. *Cercetări şi studii*, p. 170–195, cu omiterea completărilor din DR, I, p. 552 (*Addenda–Corrigenda*). Pentru o discuţie mai amplă asupra acestui subiect, v.: Al. Philippide, *Istoria limbii române* I, *Principii de istoria limbii*, 1894, cap. VI, *Crearea imediată*, p. 84–88 (în vol. *Opere alese*, 1984, p. 67–69); V. Bogrea, *Contribuţie la studiul onomatopeelor româneşti*, în vol.: Bogrea, 1971, p. 470–472; Iorgu Iordan, *Note lingvistice*, în BPh, II, 1935, p. 165–203; Al. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL, IV, 1936, p. 64–119; Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române* (DER), ed. span. 1954–1966, ed. rom. 2001, nr. 847, 1053, 1954, 2078, 3427, 3428, 3767, 5266, 6343, 9131, *passim*; Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, 2000, p. 22–23 etc.

[4] De exemplu, în L. Stéphanova, A. Radev, G. Dortchev, N. Kolev, *Dictionnaire bulgare-français*, Sofia, Éditions Naouka i Izkoustvo, 1973.

punct de vedere semantic ariei tipologice romanice, în ciuda faptului că cea de a doua rădăcină, bg. „*bălb*-", este aproape identică fonetic cu cea a verbului *a bâlbâi* din limba română. Dacă aceeaşi rădăcină s-ar fi pronunţat „*blăb*" în limba bulgară, s-ar fi apropiat formal de verbul srb. *blebetati* „a trăncăni, a sporovăi" (cf. bg. *bărborja* „a trăncăni" şi bg. *dărdórja* „a sporovăi"[6]).

În DELR, I, p. 210, pentru etimologia verbului *a (se) bâlbâi* este citată soluția lui S. Pușcariu, din LR, II, p. 162: „Derivat de la o bază onomatopeică *bâl-b(âl)*" [cu reduplicarea nefinalizată].

Bâlbâí: creaţie expresivă < onom. **bəlbə(l)- + -ire*, cf. onom. rom. *bâl-bâl*, cf. lat. *balbus*, cf. alb. *belbër*, consonantism comun, italic, iliric şi traco-dac *b-lb-*.

[Variantă revizuită a articolului ***Paralele lexicale expresive româno-albaneze şi sud-slave***, în LR, LI, 2002, nr. 1–3, p. 37–38.]

[5] Cf. BER, I, (Svezka II, 1963), p. 98.

[6] Academia Bulgară de Ştiinţe, Institutul de Limbă Bulgară, *Dicţionar român-bulgar*. Întocmit de dr. Ivan Penakov, Jeleazko Rainov şi Gh. Pauncev. Sub redacţia acad. dr. St. Romanski şi a lui St. Ilcev. Sofia, Editura Academiei Bulgare de Ştiinţe, 1962.

C I O B

I

Când ceva se sparge, fragmentele rezultate au în româneşte denumiri specializate. Ca urmare a tăierii sau a spargerii lemnelor – prin lovire cu o unealtă – sar *aşchii*, sar *ţăndări*, sar (sau se fac) *surcele*. Fragmentele mai mari, sparte, din vase, farfurii etc. din ceramică etc., precum şi din sticlă etc. poartă numele generic de *cioburi* în aria sudică – Muntenia, Oltenia, Ţara Bârsei, Ţara Haţegului – şi *hârburi* în aria nordică (cf. ALR, s.n. IV, h. 1036 – alte sinonime: *bucăţi, drojdii, fleci, troace* etc.). În timp ce cioburile (hârburile) mai păstrează forma obiectului spart, atunci când un obiect casabil se sparge în fragmente (foarte) mărunte şi ascuţite spunem că s-a făcut *ţăndări*. Când nici ţăndările nu mai pot fi recunoscute, spunem că obiectul s-a făcut *zob*.

Aşchiile, surcelele şi *ţăndările* sunt parţial sinonime (cf. Hasdeu, EMR, II, s.v. *aşche*), în măsura în care se referă la lemne, deoarece toate trei sunt moştenite din termeni latini care au aparţinut domeniului lemnului: *aşchie* < pop. *ascla* „aşchie din lemn (sau de os)”, *surcel/ surcea* < *surcellus „*ramură tânără”, iar *ţandără* (cu variantele *ţandură* şi *ţandră* etc.) < **ţadă* (< lat. *taeda* „pin, brad, molift, zadă; ramură de pin, de zadă; torţă”), în timp ce *zandură* (cu variantele *dzandur* şi *zadră*) < *zadă* (< lat. *daeda* „idem”, cf. ar. *dzadă, dzăduri* „petit fagot de baguettes de pin pour allumer le feu; éclat de pin; torche”, Papahagi, DDA, p. 519), aşa cum am demonstrat în LR, 49, 2000, nr. 3, p. 425–430, cu completările şi corecturile aduse, s.v. *ţandără* (v. *supra*, în Cap. **1**.).

Cioburile, care dintotdeauna au aparţinut domeniului olăriei, *nu sunt sinonime* cu *ţăndările*, care şi-au extins sfera semantică de la lemn la obiectele casabile făcute de mâna omului. Spunem că ne putem vedea într-un ciob de oglindă, în timp ce o ţandără dintr-o oglindă nu ne poate fi de niciun folos în acest scop. Alături de *ţandără*, despre care s-a crezut că este un împrumut săsesc, nici *ciob* nu a primit până acum o etimologie satisfăcătoare din toate punctele de vedere, cu toate că ambele cuvinte sunt vechi în limbă şi nu au sinonime care să poată fi considerate anterioare lor, ci dimpotrivă.

Etimologia dată de DEX este parţial aceeaşi cu cea a lui R. Roesler şi se rezumă la comparaţia cu tc. osm. *çub*, respectiv tc. pop. *çöp*, care (în DTc-R, 1979, s.v.: *çöpü*) are trei înţelesuri de bază: 1. „pai”, 2.”vrej”, 3. „gunoi”, la care se mai adaugă sensul de „băţ”: *kibrit çöpü* „băţ de chibrit” etc. Este adevărat că cioburile se aruncă la gunoi, dar este evident că apropierea de sens dintre rom. *ciob* şi tc. *çöpü* nu poate depăşi această relaţie exterioară. „Ciobul” devine gunoi, dar „gunoiul” *casnic* nu se reduce niciodată la un singur component virtual al conţinutului său material, spre deosebire de „gunoiul” *animal* care devine „îngrăşământ”.

În DA (I/2, f. 6, 1930, p. 435) cuvântul *ciob* este lăsat fără etimologie, după ce au fost criticate şi respinse soluţiile anterioare date de Roesler, Cihac şi Şăineanu.

Nici măcar L. Şăineanu nu era cu totul convins de valabilitatea etimologiei date lui *ciob*, deoarece precizează originea persană a cuvântului turc otoman *çub, çob* şi amănuntul că: „vorba lipseşte din idiomele balcanice.” (IO, II, 1900, p. 128).

Au mai fost emise şi alte ipoteze etimologice. Al. Cihac (DEDR, II, 1879, p. 135) se gândise la o multiplă etimologie slavă, de ex. la pol. *czop* „crâne, tête, tesson" [sic] (corect, rom. „cep"), inacceptabilă, la fel ca şi părerea lui H. Tiktin (DRG, s.v. *ciob*): „Vgl. poln. *trzop* (= ksl. *črêpŭ*)", *trzop* fiind ieşit din uz şi înlocuit cu pol. *czerep* „ciob", „hârb", „craniu", „scăfârlie", împrumutat din rusă. (Cf. SJP, s.v. *czerep*.)

I.-A. Candrea (CADE, 1931, s.v. *ciob*) a propus un ung. *csoba* „butoiaş", „fedeleş", „vas de lemn", etimologie nejustificată atât din punct de vedere semantic, cât şi din cauza răspândirii geografice a celor două cuvinte. Dicţionarele maghiare dau cuvântul sub forma sa uzuală *csobolyo* şi nu *csoba*.

Toate încercările pe care le-am criticat nu ţin seama de sensul de bază al cuvântului *ciob*, anume de „bucată, fragment de olărie/ ceramică/ sticlă spartă", fără vreo legătură *originară* cu sensul de „beţe" sau „vase din lemn" etc.

Ispita etimologiei prin limba turcă (otomană – persană) dată românescului *ciob*, neacceptată de DA, dar sugerată de Ciorănescu, DER sub variantă cumană (fără indicarea etimonului!), i-a tentat la fel de neconvingător şi pe cercetătorii mai vechi ai istoriei limbii albaneze pentru *corespondentul* termenului românesc: cuvântul alb. *copë* „bucată, ciob", care a fost explicat, de exemplu de Gustav Meyer, prin aceeaşi etimologie: „aus tü. *tšop* „Holzstück, Holzsplitter" (Meyer, EWaS, 1891, s.v. *tsopε*).

Al. Philippide a respins printre primii explicaţia dată de Gustav Meyer cuvântului alb. *copë*: „După M. Wört., cuvântul albanez ar fi de origine turcească, *čob, čop*, bois coupé, pièce de bois, bâton, baguette, tige, fétu, éclat, copeau, balayure Zenker 370 a (de unde românul *ciob*). Puţin probabil. Originea ambelor cuvinte e obscură" (Philippide, OR, II, p. 707).

Lucrările mai noi dedicate influenţei limbii turce, precum An. Krajni, *Bref aperçu des emprunts turcs à l'albanais* (în „Actes du Ier Congrès international des études balkaniques et sud-est européenes", VI, Sofia, 1968, p. 875 ş.u.) şi H. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen* (Berlin, 1960) nu includ nici ele alb. *copë*, respectiv rom. *ciob* printre împrumuturile turceşti.

Dacă putem fi siguri că tc. *çöp* nu are înţelesul propriu-zis de „ciob", este preferabil să luăm în considerare doar identitatea de sens şi apropierea formală dintre alb. *copë* şi rom. *ciob*.

Cuvântul albanez *copë* are o mare bogăţie semantică, însemnând mai întâi „*bucată*", în general orice „fragment", şi apoi „ciob" din ceva care a fost spart: *e bëj copa-copa xhamin* „faire voler en éclats (le carreau)" (cf. Kokona, 1977, s.v.), *copë pasqyre* „ciob de oglindă" etc.

Rădăcina comună română şi albaneză ar putea fi, pornind de la actualul alb. *copë = tsopë*, un prototip vechi albanez **čopa*, identic cu ipoteticul rom. arh. **čop(-a)*, de la care s-a ajuns la *ciop/ ciob*, iniţial orice „bucată" sau „fragment", cu o restrângere şi o specializare ulterioară a sensului acestuia numai în română: „bucată *spartă*", probabil din cauza concurenţei cu termenul generic *bucată* (< lat. *buccata*). Sonorizarea lui [p] în limba română se pare că nu pune probleme, fiind acceptată şi pentru etimonul turc, fluctuaţia între [p] şi [b] final fiind atestată într-o

perioadă mai veche şi pentru *zob*, de exemplu. Corespondenţa dintre alb. [c = ţ] şi rom. [č] a fost detaliată mai sus, s.v. *ciopată*.

Relaţia semantică *bucată* → *ciob* o regăsim şi în dialectul meglenoromân, unde *cumát „*bucată, ciob" provine din gr. *κομμάτι „*bucată" (Capidan, *Megl.* III.).

Carlo Tagliavini (RIEB, I, 145, vv, apud Çabej, SE, III, p. 55–56) derivă alb. *copë* din ven. *zopa* „plis dheu" – „bulgăre de pământ", etimologie acceptată de Jokl (Arch. Rom. XXIV, f. 41) etc. – ap. Çabej, *loc. cit.* – şi de E. Çabej însuşi: (alb. *copë*) „plutôt du ven. *zopa* «motte de terre» que du turc *çopa* [sic] «morceau de bois». Pénétrée d'après Elezović aussi dans quelque parler serbe voisin de l'albanais." (Çabej, SE, III, p. 400.)

Corespondenţa pe care o propunem, între alb. *copë* şi rom. *ciob* (împreună cu *ciomp, ciopată*), face ca împrumutul din veneţiană în albaneză să fie mai puţin probabil. Apropierea dintre ven. *zopa* şi alb. *copë*, ca şi cea dintre it. *zeppa* şi rom. *ţeapă* (vezi *supra*), pare a fi datorată mai curând unor neexplicate coincidenţe fonetice, decât unor înrudiri reale.

Varianta *ciorb* (Tiktin, DRG, ALR II. v. I) se poate explica şi prin contaminarea fonetică a cuvântului *ciob*, a cărui arie presupunem că era mai extinsă spre nord, cu mai recentul *hârb* din aria nordică[1]. În DA se mai face trimitere la rom. *ştirb*, la magh. *csorba* „ştirb" şi germ. *Scherbe „*ciob", care pot să fi participat şi ele la această transformare fonetică.

Varianta *cib* (DA), dacă nu este o invenţie a filologilor latinişti, pare a fi secundară, cf. *cibotă* (*ciobotă/ ciubotă*), şi nu etimologică, aşa cum greşit susţineau Laurian şi Massim (LaurM, *Gloss.*, p. 149). Se poate pune întrebarea dacă nu ar exista o oarecare înrudire între varianta citată *cib* şi rădăcina cuvântului aromân *ţívale* (pl.) *„*ţăndări, cioburi" (Papahagi, DDA: „et. ?"). Aceeaşi întrebare se poate pune despre rom. *hârb* şi arom. *hrup* „ciob" (Caciuperi, 1996), cuvântul arom. *hrup* putând fi comparat nu numai cu paronimul *crup „*oală" < gr. *χουρούπι* „pot de terre" (Papahagi, DDA, s.v. *crup*), ci şi cu bg. *hărb(el)*.

Din familia cuvântului *ciob* fac parte *a ciobi/ a ciobăi* „a ştirbi, a sparge în parte sau a crăpa un obiect casabil", *a (se) cioba „*a (se) ştirbi" (DA) şi, probabil, *cioabă* „vas vechi, spurcat", „pipă, lulea de lut"[2]. Pentru sensul de „pipă", vezi Tiktin, DRG, s.v. *cioabă*: „Et. Aus *ciubeică* erschlossenes Primitiv", dar ar trebui totuşi luată în considerare asemănarea în derivare dintre *ciubeică* „lulea (proastă)" - DA - (< *ciob, cioabă* cu transfer de sens şi nu cu schimbare de sufix < *ciubuc*) şi *hârbeică* „vas de bucate, tigaie" (< *hârb* „blid, vas de gătit").

În cazul cuvintelor *cioblă/ ciublă* „vas de pământ spart la gură" şi a verbului *a ciobli/ ciubli* „a sparge gura unui vas de pământ", înrudirea lor cu *ciob* pare a fi mai complexă.

Etimologia propusă de C. Lacea (DR, IV, p. 779) pentru *cioblă/ ciublă* „fedeleş spart la gură" porneşte de la germ. *Kübel* „vas" > *câblă* (prin filieră slavă şi apoi prin apropiere de *ciob*). Este însă puţin probabil ca moldovenescul (nordicul) *câblă* „vadră",

[1] În DELR, II, 1, p. 248, *ciorb* este considerat o variantă a lui *ciob*[2] „vas mic de pământ, vas de flori" (din familia lui *cioabă* < magh. *csoba* idem), influenţat de *hârb*.

[2] Vezi, în nota anterioară, originea atribuită în DELR, II, 1, s.v., cuvântului *cioabă*.

„măsură de capacitate” să se fi apropiat din punct de vedere fonetic de *ciob* din aria sudică, având ca rezultat ardelenescul *cioblă/ ciublă*!

Din punct de vedere semantic *a ciobli / a ciubli* par a fi nişte dublete specializate semantic ale verbului *a ciobi*, mai apropiate formal, totuşi, de verbul *a ciopli*.

Se poate invoca în plus o coincidenţă fonetică şi, parţial, semantică cu alb. dial. *coplohem* = (*copëtoj*) *copëtohem* „a tăia în bucăţi”, „a ciopârţi” (şi fig.), în graiul din Bizë të Ishmit (Çabej, SE, III, p. 55).

Verbele *a (se) ciobi, a (se) ciubli* şi alb. dial. *coploj / coplohem*, ar putea fi înrudite şi cu prototipurile sud-slave atribuite verbului românesc *a ciopli*, în rădăcina căruia recunoaştem elementul comun *čop(-l)*, din care, probabil, derivă verbele bg. *čóplja* „a zgândări, a scormoni, a împunge cu ceva, a scotoci, a trebălui” (Iovan, 1994), sau „a scărmăna, *a ciopli*” (Z. Arbure, 1909), scr. *čópl(j)iti* „a rupe cu putere”, *čópati* „a ciupi, a jupui” (DA, SDEM).

[Cf. LR, L, 2001, nr. 3–4, p. 165–168.]

II

În recenta sa sinteză dedicată împrumuturilor cumane în limba română, Emil Suciu (CRT, p. 216) afirmă că ***ciob*** „bucată, fragment dintr-un obiect de sticlă, de faianţă, de lut etc. spart; hârb” este „foarte probabil, de provenienţă preosmanlie”, „deşi are atestări foarte recente (abia începând din sec. XIX)”[3].

Citând concluzia din DA, anume „marea răspândire a cuvântului pe teren românesc şi lipsa lui în idiomele balcanice fac puţin probabilă etimologia turcească”, Emil Suciu foloseşte următorul argument, invocat anterior şi de Al. Ciorănescu (DER, nr. 1949), pentru a admite etimologia cumană a termenului discutat: «cum. **çöp*, **çop* sau **çob* „aşchie, surcea [?]; rest, rămăşiţă, fragment [?], parte dintr-un obiect [?]”». În privinţa evoluţiei semantice spre *ciob*, autorul îşi pune întrebarea «dacă nu cumva sensurile etimologice[4] vor fi existat şi în română, de vreme ce despre un obiect de lemn, de exemplu despre o lingură, se spune, ca şi despre un vas de sticlă sau de faianţă, că s-a *ciobit*.»

Remarcăm următoarele aspecte:

1) Este îmbucurător faptul că Emil Suciu respinge ferm vechea şi aproape unanim acceptata etimologie turcă osmanlie dată de Robert Roesler[5] pentru *ciob*[6].

---

[3] A se vedea totuşi numele satului *Ciobrău*, într-un document din Moldova, din anul 1671, iunie 17 (cf. N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, EA, 1963, s.v. *ciob*).

[4] Emil Suciu se referă la sensurile variantei culte osmanlii *çob*, cuvânt persan, însemnând: „lemn, cherestea, buştean, grindă, stâlp, retevei, ciomag, băţ, mâner din lemn etc. (cf. James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, 1921, p. 33, 34: „P. *chūb*, s.: 1. Wood, timber, 2. Firewood, fuel. 3. A log; a baulk; a billet; a stick, staff, switch; a rod; a cudgel; a piece of wood; a bit of stick. 4. Any simple wooden instrument; as, a beam, a joist, a bar, a post, a wooden handle, etc.).”, spre deosebire de varianta populară turcă: „T. *chup* [*çöp*] (from P.) 1. Any little bit of wood, any dry vegetable fragment; a straw; 2. A stalk, peduncle of a fruit. 3. The sweepings of a house, the contents of a dustbin; litter, rubbish.”

[5] «*Čiob* Scherbe [...] – t. p. *čub* bois, morceau de bois sec ou vert, fétu, [lemn, bucată de lemn uscat sau verde, pai]», cf. Dr. E. Robert Roesler, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen*, Wien, 1865, p. 50.

2) Emil Suciu propune în schimb trei variante cumane, pe care le consideră neatestate şi pe care le reconstruieşte în baza analogiei cu formele cunoscute din turca osmanlie, atribuindu-le un înţeles identic, dar nesprijinit pe dovezi concrete.

3) Imaginând variantele cu *p* final, **çöp* şi **çop*, autorul acceptă implicit evoluţia fonetică a lui [p] (final) > [b], pe teren românesc.

4) Deşi citează (la p. 195 din CRT) ediţia diplomatică, din anul 2000, a manuscrisului *Codex Comanicus*, realizată de Vladimir Drimba[7], Emil Suciu nu face niciun fel de trimitere la această sursă esenţială pentru cunoaşterea limbii cumane[8] şi nici la utilul instrument de lucru care este *Komanisches Wörterbuch* de K. Grønbech[9].

Marea surpriză pe care ne-o rezervă acest dicţionar, apărut în anul 1942, se dovedeşte a fi aceea că termenul *čóbv* [çöp, çöbü (3. pers.)] este sigur atestat în limba cumană[10], fiind foarte apropiat, din punct de vedere fonetic, de rom. *ciob*. La fila 81[r] din *Codex Comanicus*[11], rândul 7, stânga, întâlnim propoziţia **tírkí čóbv tīdæ tatlí**[12], în care **čóbv** [*çöbü*] este tradus de K. Grønbech prin germ. „Überbleibsel" („rămăşiţă") sau „Abfälle" („resturi, deşeuri")[13].

Ipoteza unei posibile origini cumane a acestui cuvânt cu etimologie controversată dobândeşte astfel o neaşteptată consistenţă. Rămân însă de lămurit două probleme esenţiale. Prima ar fi felul în care s-a produs restrângerea de sens, de la cel de „rămăşiţe", în general, la cel foarte strict particularizat al fragmentelor sparte din ceramică sau sticlă, care, numai ele, primesc numele de *cioburi*. Cea de a doua problemă priveşte specificul cuvântului *ciob* în cadrul foarte puţinelor împrumuturi cumane sigure ale limbii române.

Pentru a înţelege mai bine originea cuvântului *ciob*, pornim de la constatarea că sensul de „bucată spartă" dintr-un vas de lut, dintr-un obiect din faianţă sau sticlă etc. este, aproape pretutindeni, secundar în raport cu înţelesul de bază al cuvântului respectiv, indiferent de limba sau de familia de limbi căreia acesta îi aparţine.

---

[6] *Ciob* se traduce în limba turcă prin *kırık* (*şişe/ cam kırığı* „ciob de sticlă"), cuvântul tc. *kırık* având sensuri asemănătoare cu cele ale alb. *copë*: (subst.) „frântură, bucată; fragment; spărtură; fractură", (adj.) „rupt, spart", cf. tc. *kırmak* „a sparge, a sfărâma" (A. Baubec, M. Grecu, *Dicţionar turc-român*, 1979, p. 201).

[7] Vladimir Drimba, *Codex Comanicus*, Édition diplomatique avec fac-similés, Bucarest, Editura Enciclopedică, 2000.

[8] Manuscrisul *Codicelui cuman* (cu sigla CC) a fost citat în mod tradiţional după vechea ediţie: *Codex Cumanicus Bibliothecae ad Divi Marci Venetiarum*. Primum ex integro edidit prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit Comes Géza Kuun, Budapestini Editio Scient. Academiae Hung., 1880 (vol. II: *Additamentum ad Codicem Cumanicum*. Budae, 1883).

[9] K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen, Einar Munsgaard, 1942. (B.A.R., cota II 253 478.) În continuare cu sigla KW.

[10] Cf. K. Grønbech, KW, p. 76, s.v. *çöp*.

[11] Din ediţia Vl. Drimba. În numărătoarea lui K. Grønbech (KW), pag. 161.7 l. din manuscris, ori pag. 224 din ediţia Kuun, 1880.

[12] În transcriere modernă: *tirki čöbü tyndan tatly* „die Überbleibsel vom Opfer sind süßer als die Seele?" (traducere germană de K. Grønbech, *l. cit.*) = „rămăşiţele jertfei sunt mai dulci decât sufletul?".

[13] G. Kuun tradusese cuvântul *čöbü* prin „ramus virens" – „ramură înverzită" (p. 224, nota 2). Vl. Drimba se mulţumeşte să dea transcrierea modernă a cuvântului, cu trimitere la dicţionarul cuman al lui K. Grønbech (KW), acceptând astfel, tacit, traducerea acestuia (CC, ed. 2000, p. 289).

Dacă încercăm o clasificare, pentru a obţine o vedere de ansamblu, vom observa că, în latină, *testa* şi *testu* mai însemnau, alături de „olan”, „vas de pământ ars” şi de „ţeastă”, respectiv „ţest”, în plus, *ciob de oală, hârb*. Spre deosebire de sp. *tiesto*, atât „ciob”, cât şi „craniu, ţeastă” (cf. fr. *tête* „cap”, *têt* „vas de pământ ars” şi derivatul *tesson* „ciob”, REW[3] nr. 8646, 8682), *ţeastă* şi *ţest* nu au păstrat în româneşte sensul de „ciob”, acesta preexistând, probabil, între înţelesurile unui cuvânt autohton: *čopu / čopa*, care, credem, a făcut o puternică concurenţă termenilor latini *testa* şi *testu,* conform ipotezei noastre mai vechi.

Din rădăcina protosl. **čerpъ*[14], limbile slave au moştenit cuvinte cu înţelesuri asemănătoare celor din latină: slavon. *črĕpŭ* „ciob”, bg. *čerep* „craniu”, *čirep* „vas spart, ciob”; sb. dial. *črep* „vas de lut, hârb”, sb., *crêp*, cr. *crijep* „ciob, sfărâmătură”; ceh. *střep* „ciob, hârb”; slovac. *črep* „ciob, sfărâmătură, ghiveci de flori, ţeastă, olan”; sorab. sup. *črjop* „ciob”; pol. înv. *trzop, strzop* „găoace, înveliş, vas de lut, ciob, oală veche”; pol. *czerep* „craniu”, „ciob”; rus. *čerep* „craniu etc.”, *čerepniţa* „olan”, *čerepok* „ciob”. Urmându-l pe Al. Cihac, H. Tiktin a sugerat pentru etimologia lui *ciob*, comparaţia cu v. pol. *trzop*.

Maghiara a preluat din substratul slav panonic cuvântul *cserép*, împreună cu sensurile sale etimologice: „ţiglă, olan, ghiveci (de flori), ciob, hârb”.

Înrudite în plan indo-european cu protosl. **čerpъ* şi cu cuvintele moştenite din această rădăcină de limbile slave sunt germ. *Scherben* „argilă arsă, teracotă”, (reg.) „ghiveci, glastră, strachină de lut”, *Scherbe*[15] „ciob”; v. ol. *scarf, sce(e)rf* (ol. *scherf*) „ciob”, let. *škirpta* „spărtură, ciobitură”, *škērpele* „ţandără, surcea” etc., toate raportate la răd. i.-e. **sker-* „a tăia”. St. Mladenov era de părere că şi bg. *hărbel* „oală (de pământ) ştirbită, ciobită sau spartă, hârb” aparţine aceleiaşi rădăcini indo-europene (cf. germ. *Scherbe* „ciob”, ahd. *scarbōn* „a tăia în bucăţi” sanscr. *karpara-s* „ţeastă”, v. prus. *kerpetis*) [16], fără însă să citeze cuvântul românesc *hârb*, care păstrează rădăcina sud-slavă nesufixată. O. N. Trubacev[17] face trimitere, pentru acelaşi bg. *hărbel*, la rădăcina slavă **xъrb-* < protosl. **skъrb-*.

Relaţia semantică dintre obiectele casabile şi cioburile rezultate mai poate fi întâlnită şi în limba italiană: *còccia* „ghioc, scoică, carapace” şi *còccio* „teracotă, vas de pământ, cochilie a melcului de mare; ciob, hârb” < lat. *cochlea*/ **cŏcia* „cochilia melcului” (REW[3], nr. 2011), în engleză: *crock* „urcior, oală de lut; ciob, hârb” < protogerm. **krōgu-* „oală” (Chambers DE, p. 236), în limbile iberice: sp. *cacho* (şi *cacharro*) „fărâmă, bucată, ciob etc.” < lat. **caccŭlus* „vas pentru gătit” (Corominas-Pascual, DCECH, I, p. 725), pg. *caco* „ciob, hârb” < lat. *caccăbus* „ceaun, cratiţă” (germ. „Tiegel”, în REW[3], nr. 1445); în română: reg. *troace* „cioburi” < germ. reg. *Trock* „troacă etc.” (ALRM s.n., II, h 861), Ban. *tioc* „cutie, teacă, vas, ceaun etc.” şi „ciob” < magh. (cf. sb.) *tok* „id.” (MDA), reg. *bocne*

[14] Cf. O. N. Trubacev (red.), *Etimologičeskiĭ slovar' slavjanskih iazykov. Praslavjanskiĭ leksičeskiĭ fond*. V. 4, Moscova, 1977, p. 72–73.

[15] Fr. Kluge, W. Mitzka, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin, 1963, p. 644–645.

[16] St. Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofia, H.G. Danov, [1941], p. 673–674.

[17] O. N. Trubacev (red.), *op. cit.*, V. 8, 1981, p. 145.

„cioburi” (ALRM s.n., II, h. 861; MDA: et. nec.), cf. *bocnă* „pământ ars” (SDLR); în aromână: *hrup* „ciob” (Caciuperi, 1996), cf. ar. *crup* „oală” < ngr. *κουρούπι* „pot de terre” (Papahagi, DDA, s.v. *crup*), mai puţin probabil < v. slav. **hrŭbŭ* (cf. Th. Capidan, 1925, p. 70), ngr. reg. (Macedonia) *χουρμπί* [hurbí], *χρούπι* „ciob” < ar. *hrup* (cf. Murnu, 1902, p. 46); ori în albaneză (ghegă, înv.): *bërskot* (iniţial) „pezmeţi marinăreşti, galeţi”[18] (cf. Meyer, EWAS, s.v. *berskot*, p. 33), apoi doar „tesson, éclat (de verre)” (FSh, 1954; Kokona, 1966, 1967) < it. *biscotto* (Çabej, SE, II, p. 245), probabil specializat semantic prin apropiere de alb. *bërsij* „a sfărâma” şi *kot* „de prisos”.

Tot atât de firească este asocierea dintre acţiunea de „a sparge” ceva şi produsul acestei acţiuni – cioburile, de exemplu în spaniolă: *cascar* „a crăpa, a (se) sparge” (< lat. **quassĭcare* „a sparge”, REW[3], nr. 6941) > *casco* „coif, ciob, hârb”; în franceză: *(dé)briser* (< celt.) „a sparge, a distruge” > *débris* „morceau d’une chose brisée, détruite en partie (Larousse), [pl.] „resturi, rămăşiţe, ruine”; *éclater* „a exploda, a (se) sparge, a sări în bucăţi” (< francic. **slaitan* „a despica, a crăpa”) > *éclat* „fragment, ţandără, ciob” (DEHF, p. 242); în italiană: *rotto* „rupt, spart” > *rottàme*[19] „cioburi etc.”; în neogreacă *θρύψαλο* „ciob” < v. gr. *θρύπτω* „a sparge, a zdrobi, a sfărâma” (Andriotis, ELKN, p. 79); în sârbă: *òdlomak* „capăt, parte, bucată (ruptă din ceva), ciob, ţandără, frântură” cf. sb. *òdlom* „spargere etc.” (Tomici, DS-R) < sb. *lomiti* „a sparge” (Skok, ER, II, p. 316); în turcă: *kırık* 1. (adj.) „rupt, spart, frânt”, 2. (s.) „frântură, bucată, fragment”, „ciob, spărtură” (Baubec, Grecu, DT-R); în română: (înv., pop.) *zdroburi* „spărturi, cioburi” (sg. „bucată, bulgăre” etc.) < *a zdrobi* (< v. sl.); în bulgară: *čupja* „a sparge, a sfărâma, a rupe” > *čupka* „ciob” (Iovan, DB-R), (comparaţia dintre *ciob* şi bg. *čupka* a fost sugerată de A. Avram, CIE, p. 50).

Asocierea dintre sensul de „bucată” sau „fragment” şi cel de „ciob” poate fi întâlnită în spaniolă: *pedazo* „bucată, fragment”; uneori şi „ciob, spărtură” (< lat. *pittacium* „bucată de piele sau pânză”, „petic” – REW[3] nr. 6547); în engleză: *shiver* „bucăţică, ciob”, cf. germ. *Schiefer* „ardezie” (*schiefern* „a se desface în foi [ca ardezia]”), v. island. *skifa* „felie” (Chambers DE, p. 998); în neogreacă: *θρύμμα* „fărâmă, ciob” < v. gr. *θρύμμα* „bucată, fragment” (Andriotis, ELKN, p. 79); în sârbă: *komadić* „bucăţică, feliuţă etc., ciob” < sb. *komad* „bucată” < ngr. *κομμάτι* „parte, bucată, fragment” (Tomici, DR-S; Skok, ER, II. p. 131); în română: (ocazional) *bucăţi*, *bucăţele*, (reg.) *dăraburi / dărabe* „cioburi” < magh. *darab* „bucată” (ALRM s.n., II, h 861); în meglenoromână: *cumat* „ciob” < ngr. *κομμάτι* „parte, bucată, fragment” (Capidan. *Megl.*, III.); în bulgară: *kăs* „bucată”; uneori şi „ciob” (Arnaudov, Mişu, R-BR); în sârbă şi croată: *kûs* 1. (s.) „bucată, bulgăre etc.”, 2. (adj.) „ciobit, berc” (> istrorom. *cúsure* „cioburi” - ALRM s.n., II, h 861); slovac *kus* „bucată”, „fărâmătură” (în celelalte limbi slave, ceh., *kus*, pol. *kęs*, rus. *kusok*, având doar sensul de „bucată” < protosl. **kǫsъ*)[20]; de asemenea, în albaneză,

[18] Fr. Blanchus [Bardhi], *Dictionarium Latino-Epiroticum*, Romae, 1635, p. 82: „*Panis nauticus, bifcotto*”.

[19] Nina Façon (red. resp.), *Dicţionar român-italian*, Bucureşti, EŞ, 1967.

[20] O. N. Trubacev (red.), *Op. cit.*, V. 12, 1985, p. 67.

unde *copë* (pl. *copa*) „bucată, fragment, parte, frântură”; „ciob, hârb”, dar şi „butaş, altoi etc.” este cuvântul cel mai uzual pentru fragmentele mai mari rămase după spargerea unui obiect casabil.

Alb. *copë* are o etimologie controversată. G. Meyer (EWAS, p. 442, s.v. *tsopɛ* „Stück, Brocken, Stumpf”) îl consideră împrumutat din tc. *tšop* [*çöp*] „Holzstück, Holzsplitter”. În dicţionarul său etimologic al limbii albaneze (SE, III, p. 55–56, 400), E. Çabej preferă, în locul vechii soluţii a lui G. Meyer, pe cea dată de C. Tagliavini: *copë*: «plutôt du ven. *zopa* „motte de terre” (alb. *plis dheu* „bulgăre de pământ”, p. 56) que du turc *çopa* [sic, corect *çöp*] „morceau de bois”»[21]. În sprijinul ipotezei noastre, conform căreia *copë* ar fi un element autohton în limba albaneză, se poate invoca lipsa vreunei legături de sens verosimile între acesta şi presupusul lui etimon veneţian *zopa*, în timp ce asocierile lui *copë* cu alte cuvinte albaneze apropiate din punct de vedere formal, uneori şi semantic, considerate autohtone de către E. Çabej (*op. cit.*), par să fie destul de numeroase (cf. *cip, cipë, cup, cub* etc.). Aşa cum arătăm în discuţia despre *ciopată* (v. *supra*), ven. *zopa* ar putea fi un cuvânt iliric, în acest caz înrudirea dintre alb. *copë* şi ven. *zopa* explicându-se mai uşor printr-o descendenţă comună iliro-tracă.

În sfârşit, să notăm confuzia semantică dintre „cioburi” şi „fărâme”, „ţăndări” sau alte obiecte de dimensiuni foarte mici, în română: (reg.) *fărâmele, ţăndări, ţâre* (ALRM s.n., II, h. 861); în neogreacă: *σύντριμμα* „sfărâmătură, ţandără”, *συντρίμμια* „cioburi, ruine”, cf. ngr. *συντρίβω* „a zdrobi” (Peţinis, DGr-R; Brad-Chisacof, DNgr-R); în albaneză: *cifël* „ţandără, ciob, aşchie, schijă, ţeapă” (v. şi derivatul *cifloj* „a ciobi, a ştirbi, a face ţăndări”) < *cefël* „pieliţă, coajă, scoarţă, pleavă, bucăţică desprinsă de la suprafaţă, ţandără” < ngr. *τσέφλι, τσόφλι* „coque, écorce” (Çabej, SE, III, p. 15; Andriotis, ELKN, p. 266, 270; Papahagi, DDA, p. 352, s.v. *čeflă*). Din aceeaşi categorie, alb. (rar) *cimbël* „1. fărâmiţă, firimitură, bucăţică, ruptură, ciob; 2. frunzuliţă în partea de jos a tulpinei tutunului; 3. lăstăraş, mlădiţă, rămurică, crenguţă abia răsărită”[22], rom. (înv. reg.) *breanc* „ciob” (MDA: et. nec., v. *infra* Cap. **8**. s.v.) şi arom. (pl.) *ţívale* „ţăndări, cioburi” nu sunt explicate din punct de vedere etimologic şi nici nu putem să le clasificăm în tipologiile europene exemplificate anterior.

În urma acestui examen comparativ se pot constata următoarele fapte:

1. Nicăieri, nici în limbile romanice şi nici în celelalte limbi mai mult sau mai puţin învecinate nu găsim o tranziţie semantică dinspre domeniul obiectelor confecţionate din „lemn” spre domeniul obiectelor casabile din „lut ars” şi spre sensul de „ciob”. De asemenea, nu întâlnim în celelalte limbi europene restrângerea şi specializarea sensurilor, pornind de la cel de „rămăşiţe, deşeuri”, ca să se ajungă la „cioburi”[23].

---

[21] Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, vol. III, Tiranë, 1987, p. 36 şi 400; cf. Carlo Tagliavini (RIEB, I, 45), N. Jokl (Arch. Rom. XXIV, f. 41), *ap.* Çabej, *l. cit.*

[22] Vezi Topciu – Melonashi – Topciu, DA-R, s.v.

[23] Cu o singură excepţie, reg. (rar) *drojdii* „cioburi” (< v.sl.), cf. ALRM s.n. II, h. 861, pct. 250, lângă Cluj-Napoca. În limba franceză, la pl. *débris* întâlnim o altă evoluţie, o extensie a sensurilor, de la sg. „bucată dintr-un obiect spart sau parţial distrus” etc., la pl. „dărâmături”, „ruine” şi (fig.) „resturi” sau „rămăşiţe”.

2. Cuvintele care includ sensul de „ciob” aparţin în mod normal fondului lexical autohton străvechi, lucru valabil pentru o mare parte dintre limbile europene citate mai sus, cu excepţia limbii maghiare şi cu neclarităţi în privinţa limbilor albaneză şi română.

Caracteristica generală, enunţată, se explică mai ales prin locul unde se produc „cioburile”, anume în gospodăria fiecărei familii, în casă, cel mai adesea în bucătărie. Spre deosebire de alte obiecte, cioburile au o circulaţie exclusiv casnică şi nu au deloc o valoare de schimb. Nu există practic nicio altă cale de împrumutare a cuvântului care denumeşte „cioburile” decât aceea a contactului lingvistic datorat unei convieţuiri îndelungate în aceeaşi familie, sub acelaşi acoperiş, în aceeaşi comunitate sedentară. Excepţia pe care o reprezintă limba maghiară întăreşte această constatare. Maghiarii, ca popor migrator, au preluat cuvântul *cserép* („ciob”) de la populaţia slavă sedentară pe care au asimilat-o cu începere din momentul aşezării lor pe teritoriul Ungariei. Cât timp au fost migratori, este puţin probabil ca maghiarii să fi avut un cuvânt fino-ugric suficient de specializat pentru sensul de „ciob”, întrucât este evident că un asemenea cuvânt nu s-a putut impune şi nu s-a păstrat în limba maghiară, după anul 896.

3. Populaţia est-romanică şi apoi românească a fost adesea nevoită să se retragă din calea năvălitorilor, în munţi sau în codri, în decursul aşa-numitului mileniu „întunecat”, lucru care nu a rămas fără urmări în plan lingvistic. Unul dintre sinonimele lui *ciob*, cunoscut de toţi românii – *hârb* este un împrumut sud-slav care păstrează o formă arhaică, mult mai veche decât cea a cuvintelor înrudite din limbile bulgară şi sârbă. Larga răspândire a lui *hârb*, mai ales în Transilvania, parţial în Moldova şi în nordul Munteniei (cf. ALR s.n, IV, h. 1036), s-ar putea explica prin faptul că, în secolul VI, presiunea slavă la nordul Dunării a fost desosebit de puternică, ea slăbind abia după ce triburile slave s-au deplasat în masă la sudul Dunării, unde au dat naştere actualelor popoare sârb, bulgar şi macedonean. *Hârb* este o dovadă a intensităţii convieţuirii şi a sintezei româno-slave.

Pe de altă parte, este greu de crezut ca un număr totuşi relativ mic de cumani cuceritori să fi putut avea pretutindeni o influenţă atât de profundă asupra vieţii casnice a românilor, astfel încât să aducă cu ei în fiecare casă de pe un teritoriu atât de vast, doar propriul lor nume turcic pentru vasele şi oalele sparte de vorbitorii de limbă română. Influenţa limbii localnicilor asupra unor împrumuturi lexicale cumane trebuia să fie deosebit de mare, cu atât mai mult cu cât cumanii au stăpânit efectiv, de la sfârşitul secolului al XI-lea până în anul 1239, doar centrul şi sudul Moldovei, Muntenia şi Oltenia. După plecarea cumanilor în câmpia Tisei şi la sud de Dunăre, sub ameninţarea iminentei invazii tătare, influenţa cumană asupra limbii române, în aria sudică, a scăzut considerabil şi este puţin probabil că, mai târziu, ar fi avut cum să crească, semnificativ, în nordul Transilvaniei. De altfel, împrumuturile cumane considerate sigure, în română, sunt extrem de puţine şi fără legătură cu gospodăria omului de rând, de exemplu: *gorgan, oină, toi* (iniţial: „banchet, petrecere”).

O ipoteză mai cuprinzătoare ar trebui să ţină seama şi de forma regională *ciorb*, atestată în nordul Crişanei, între Zalău şi Satu Mare[24], despre care nu credem

[24] În punctele cartografice 167 – Cizer, 175 – Ghenetea, 176 – Săuca, 178 – Bobota, 179 – Bocşa, 188 – Babtu, 194 – Sânmiclăuş, 195 – Moftinu Mic, 196 – Doba, 197 – Mădăraş, 198 – Homorodu de

că ar putea fi rezultatul contaminării dintre *ciob* (dacă i-am atribui exclusiv o origine cumană) şi *hârb* (< v. sl.), deoarece cumanii nu au avut niciodată în stăpânire această zonă, nefiind probabilă nici colonizarea acestora, după anul 1241, în număr mai mare, prin aceste locuri.

În concluzie, având în vedere aria în care este utilizat cu precădere cuvântul *ciob*, în Muntenia, în Oltenia şi în regiunile învecinate, Bârsa, Făgăraş, Haţeg, Banatul de Severin[25], precum şi vechimea dezetimologizării familiei de cuvinte formată din *ciob, ciomp* şi *ciopată*, toate acestea ne îndreptăţesc să presupunem că termenul *ciob*, de origine cumană, cu sensul de „rămăşiţe" sau „deşeuri" (de orice fel), s-a interferat cu cuvântul paronim de origine autohtonă **čopu*, care avea deja înţelesul de „bucată, fragment" şi „ciob", împrumutându-i acestuia, eventual, ocluziva bilabială sonoră şi cauzându-i o restrângere semantică maximă.

Având în vedere că soluţiile etimologice anterioare: tc. *çub, çöp* (Roesler etc.), pol. înv. *trzop* (H. Tiktin), bg. *čupka* (A. Avram) nu sunt acceptabile din punct de vedere fonetic, ca etimoane directe ale lui *ciob*, ipoteza pe care o formulăm poate avea şanse de a fi mai aproape de adevăr.

În latina dunăreană, învingătoare în concurenţa cu lat. *testa* şi *testu*, au supravieţuit formele de origine autohtonă **ciopa/ *ciopu* „bucată, fragment, spărtură", feminin şi neutru, care au păstrat sensurile specializate de „bucată spartă/ rămasă după retezarea vârfului/ tăiată din ceva", comune cu alb. *copë*, acesta fiind foarte probabil de origine iliră şi tracă. Am arătat mai demult că există o perfectă corespondenţă fonetică între rom. [ĉ] şi alb. [c] (= rom. [ţ]), cf. *ciung – cung, cârcel – kërcell, cergă – cergë* etc., sunetul albanez reprezentând în aceste cazuri o evoluţie mai nouă a unui *ç* (= [č]) arhaic, comun cu româna.

În urma sedentarizării şi asimilării de către români a popoarelor nord-turcice migratoare, cum. *çöp, **çöbü*** (forma posesivă, persoana a 3-a) s-ar fi putut suprapune în ariile sudică şi nord-estică peste mai vechiul **ciop(u)* protoromân, iar contaminarea datorată atracţiei sinonimice ar fi putut avea ca efect facilitarea evoluţiei cvasigenerale la *ciob* (cu sonorizarea consoanei labiale finale), păstrându-se însă vechiul înţeles al cuvântului autohton, mult restrâns şi strict specializat.

Forma populară nordică *ciorb* s-a născut cel mai probabil prin contaminarea dintre mai vechiul *ciop* şi sud-sl. *hârb, ciorb* circulând şi azi în paralel şi în aceeaşi arie cu *hârb*.

În rezumat:

Ciob: element de substrat, de origine expresivă: *čopu, cf. alb. *copë* „bucată, ciob" (P. Boerescu) **+ cum. *(çöp) çöbü* „rămăşiţă"** (Drimba, CC, 81[r].7g, 141, 289; Grønbech, KW, 76).

[Cf. LR, LVII, 2008, nr. 2, p. 119–126.]

Addenda, 2016. Varianta mai rară ***ciop*[2]**, a lui *ciob*, a fost înregistrată în DGS, I, 2009, p. 250. Păstrarea în graiurile daco-române sudice a variantei *ciop*, cu labiala *p* nesonorizată, ne atrage atenţia asupra coexistenţei variantelor *hârzop*,

---

Mijloc, 199 – Asuaju de Sus, 206 – Groşi, 209 – Ardusat, 210 – Valea Vinului, 211 – Odoreu (NALR, *Crişana*, vol. II, h. 366).

[25] Cf. *Micul atlas lingvistic român*, Partea II (ALRM II), serie nouă, EA, 1967, vol. II, harta nr. 861.

vârzop = *hârzob* (< bg. *hărzop*), *zop* (rar) = *zob* (< v. sl. *zobŭ*, cf. magh. *zab*), *drob*, *zdrob* = *drop*, *dropie* (< bg., srb. *droplja*), *a scobi*[2] (rar) = *a scopi*[1] (< slv.), *ocrob* (reg.) = *uncrop* (< slv.) etc. Motivațiile alternanței *p* ~ *b* sunt foarte diverse, fără relevanță pentru etimologia lui *ciob* și a variantei sale sudice, rare, *ciop*[2].

În mod cert, *ciob* este un element de substrat: **ciopu*, comun cu alb. *copë* „bucată, ciob", așa cum am demonstrat mai sus. Nu există o altă soluție satisfăcătoare din punct de vedere semantic și istorico-geografic. În schimb, sonorizarea finalei *-p* > *-b* nu poate fi explicată ca o simplă evoluție fonetică, întrucât africata *č* nu poate avea un rol determinant în acest fenomen.

Ne rămâne soluția contaminării cu un cuvânt aparținând aceluiași câmp semantic. Alături de cum. *(çöp) çöbü*, exemplificat mai sus, putem presupune o influență a cuvintelor *zob* „sfărâmătură" (cf. *geamuri făcute zob* vs. *cioburile geamului*), dar mai ales *zdrob* (înv. și pop.) „bucată mică rămasă din ceva (după ce s-a spart, s-a sfărâmat etc.)", postverbal de la *a zdrobi* (< v. sl. *zdrobiti* < *sŭdrobiti* id., cf. DLR, s.v.). Totuși, sinonimia dintre *ciob* și *zdrob* este numai aparentă, vezi exemplele *zdrob de ceară, de aur, de sare, de mălai* etc., cf. DLR.

C I O M P

Cuvântul *ciomp* este definit în DA astfel: „1. Bucată rămasă cu rădăcina în pământ din trunchiul unui copac sau al unei tufe după ce i-ai tăiat crăcile şi partea de sus a trunchiului, buturuga din pământ. 2. Prin extensie: fragment, frântură, bucată rămasă dintr-un membru al corpului sau din orice obiect din care s-a rupt o parte.” Ca exemple: „un ciomp din coada câinelui”; „din undiţa (ruptă) nu-ţi rămâne decât un ciomp”.

Sensul de bază al cuvântului *ciomp* este mai probabil cel de al doilea din DA: „*bucată* [*s.n., P.B.*] rămasă din ceva căruia i s-a rupt, i s-a tăiat, i s-a retezat o parte (vârful)”, iar sensurile particulare „tronc d’arbre dont on a coupé les branches”, „moignon” etc. derivă toate din sensul general arătat. Varianta fonetică *ciump* a cuvântului *ciomp* este definită în DA identic: „*Bucată* rămasă dintr-un...” (V. infra: *ciump*.)

Problema de bază care trebuie rezolvată pentru etimologia cuvintelor *ciomp* şi *ciump* este aceea a variantei originare. Dacă admitem că forma cu [u] este mai veche, ar trebui explicat fenomenul deschiderii lui [u] din *ciump* la [o] din *ciomp*, fenomen neobişnuit în cazul cuvintelor monosilabe. Cea de a doua problemă este cea a statutului consoanei nazale, dacă face parte sau nu din etimon. Cea de a treia problemă, care depinde de modul în care interpretăm rezultatul primelor două, ar fi dacă avem de a face cu o rădăcină comună ambelor variante sau dacă *ciomp* şi *ciump* au etimologii diferite.

Soluţiile etimologice de până acum sunt puţine şi contradictorii. În DA (s.v.) se face trimitere la *ciot* şi la *ciump*, cuvântul fiind de fapt lăsat fără etimologie.

Gr. Brâncuş (VALR, p. 64) consideră că *ciomp* ar fi o variantă a cuvântului *ciump*, considerat „sigur autohton”, având drept corespondent cuvântul alb. *thumb*. (Discuţia despre cuvântul *ciump* urmează mai jos.)

Pentru etimologia cuvântului *ciomp*, pornim de la sugestia dată de Lazăr Şăineanu, conform căreia atât *ciopa(r)tă*, cât şi *ciump* provin „dintr-un primitiv *ciop*”, cu sensul de „butuc” (Şăineanu, DU[8], s.v. *ciopă(r)tă* şi *ciump*). Cu atât mai mult se poate presupune că *ciomp*, cu *o* şi nu cu *u*, este urmaşul direct al „primitivului *ciop*” sugerat de Şăineanu (vezi şi LaurianM, *Gloss.*, p. 149). Amplificarea expresivă a unei rădăcini arhaice **ciop(-a)* < **čopa*, care ar fi avut după părerea noastră sensul primar de „bucată desprinsă, *spartă*, *tăiată* sau *retezată* etc., rămasă din ceva”, nu ar fi un caz izolat, deoarece întâlnim şi forma *şchiomp* alături de *şchiop* (DI), iar pentru comparaţie mai putem enumera formele înrudite sau chiar identice semantic *cioc / cionc, strug / strung, ţac / ţanc*, exemple în care „varianta mai veche este cea fără nazală” (Avram, PE, p. 172).

Deşi L. Şăineanu face trimitere la un „it. *cioppo*, şchiop, ciumpav” (cf. forma literară *zoppo*[1], în DIt-R, 1996), suntem de părere că *ciomp* are acelaşi corespondent

[1] Menţionăm existenţa formei friulane *ciompo* „cu un picior mai scurt”, cf. bell[unez]. *čompo* „ciung”, gad[erez]. *tschumpedé* „a se împiedica” şi liv[inallonghez]. *čomp* „invalid, neîndemânatic, paralizat”, semnalate de Maria Iliescu (*Retoromana şi cuvintele româneşti de substrat*, în SCL, XXVII, 1977, nr. 2, p. 183). Deşi formele friulane ar putea fi explicate şi prin substratul iliric comun

albanez ca şi rom. *ciob*, acesta fiind, probabil, *copë*, cu sensul general de „bucată”, „fragment”. Explicaţiile pentru primul sens din DA al lui *ciomp* pot fi traduse în albaneză astfel: ***copë*** *nga një dru;* ***copë*** *e mbetur nga një dru me rrënjën në tokë edhe me majën e prerë* (***copë*** *e mbetur nga një dru i zhveshur*) „**morceau** resté (debout) d’un arbre coupé (dénudé)” etc.

Diferenţele fonetice şi semantice dintre *ciob* şi *ciomp*, iniţial omofone şi perfect sinonime, se pot explica prin dezetimologizarea unei întregi familii de cuvinte, foarte probabil autohtonă (cf. *ciob, ciopată* şi – vezi mai jos – *ciump, pociump*), şi credem că acest fapt se datorează mai multor factori lingvistici şi extralingvistici.

Despre *cioburi* se vorbeşte mai mult în gospodăria rurală, în casă. Cuvântul *ciomp* aparţine vocabularului pădurarilor şi este utilizat mai mult la singular, iar analogia cu alte cuvinte din acelaşi domeniu: *ciont, ciung, ciunt* etc. a facilitat apariţia nazalei cu caracter expresiv. Ariile de răspândire a celor două cuvinte nu coincid, evoluţia lor divergentă, fonetică şi semantică, datorându-se probabil şi faptului că în aria nordică, din cauza concurenţei cu *hârb*, **ciop(u)* a evoluat spre *ciomp*, în timp ce în aria sudică **ciop(u)* s-a specializat, sub influenţa cumană (vezi *supra*), ca *ciob*, fragment de olărie spartă. Semnificativ pentru acest fenomen este faptul că de o parte şi de alta a izoglosei care desparte *ciob* de *hârb*, cele două cuvinte înrudite prin origine, *ciobul* în propria sa arie şi *ciompul* în aria lui *hârb* păstrează sensuri comune, ca de exemplu „colţ de măsea” (cf. NALR, I, Banat, h. 67).

Ciomp: creaţie expresivă, derivată din elementul de substrat **čop-u*, cf. alb. *copë*.

[LR. L, 2001, nr. 3–4, p. 168–170.]

C I U M P

Ciump este o variantă fonetică a cuvântului *ciomp* (cuvânt care nu apare în DEX). Înregistrat în DEX ca regionalism, înţelesul său de bază este, conform dicţionarului tezaur (DA), următorul: (1.) „Bucată rămasă dintr-un membru al corpului sau dintr-un obiect după ce i s-a tăiat (*retezat*) vârful”. Identitatea semantică primară a celor două variante este indiscutabilă. Sensurile atribuite cuvântului *ciump*: „bout, chicot, moignon” sunt derivate, specializări ale sensului iniţial dat în DA şi DEX.

Al. Philippide arată că pentru rom. *ciump* ar putea exista un corespondent albanez „*θump – θumbi* [t. *thump, thumbi*, g. *thumb, thumbi*] „Stachel, Glockenwengel” M.Wört. 92, Barić 12”, dar adaugă imediat: „Apropierea între cuvinte o dă cu îndoială Barić şi se pare că tot la alb. *θump* se gândeşte şi Treimer Zeit. când vorbeşte de *ciump, pociump* 398, 400. Cuvântul albanez e băştinaş.” (Philippide, OR. II, p. 707). Al. Rosetti a înregistrat şi el cuvântul *ciump* în lista cu „*Elementele vocabularului comun românei şi albanezei*”, păstrând observaţia făcută de Philippide: „îndoios” (Rosetti, ILR, 1986, p. 248).

---

cu albaneza, ele dovedesc mai curând o comunitate a procedeelor expresive din latina populară orientală, pornind de la o creaţie de origine expresivă răspândită apoi atât în friulană cât şi în română. Vezi şi ven. *ciompo* = toscan. *cionco* „tăiat, retezat, ciung”, cf. G. Boerio, DDV, 1867, p. 168 (online), s.v. *chiompo*.

I.I. Russu (EtnR, 1981) respinge orice legătură a acestui cuvânt cu fondul autohton, în *Indice* (p. 433) dându-i următoarea etimologie: „(sl., ung.)”. Nu putem şti precis la ce anume s-a gândit I.I. Russu, dar am putea presupune că se referea la etimonul bg. *čup, čupav* din DA [corect: *čip*!] „cu urechile retezate, ciul, cârn, ciut” (formele bulgare citate în DA nu se regăsesc în BER etc.), iar etimonul maghiar nu poate fi cel dat în DA cuvântului *ciopată*, anume magh. *csapni* „a tăia”, „a amputa”, de fapt: „frapper, souffleter, jeter, lancer” etc., sau cel dat de Tiktin, DRG, s.v. *ciumpăvi* – magh. *csámpás* „chétif, malingre, (pied) cagneux, tors, grêle” (cf. M-FSz). În 1984 (CL, XXIX, 2, p. 157), I.I. Russu revine cu precizarea: „*ciump* (*pociumb*) este evident slav”.

Gr. Brâncuş l-a inclus pe „*ciump* (var. *ciomp*)” printre „cuvintele autohtone sigure” (VALR, 1983, p. 64), soluţie criticată de I.I. Russu (1984, v. *supra*). O bine-venită coincidenţă ne permite să fim de acord în principiu cu această încadrare, dar explicaţiile noastre etimologice sunt cu totul altele, chiar dacă se bazează tot pe un paralelism româno-albanez.

În speţă, Gr. Brâncuş acceptă ca sigur faptul că alb. *thumb*, cu varianta toscă *thump* „bold, ghimpe, spin; vârf ascuţit al unui obiect; ac de albină, de ţânţar etc.; limbă de clopot” etc. ar fi corespondentul albanez al cuvântului românesc, bazându-se pe o formă reconstruită de Barić pentru albaneza comună: *tšumb*, care „este mult mai apropiată de corespondentul românesc.” După cum se vede, corespondenţa dintre rom. *ciump* şi alb. *thumb* este stabilită pe baza unei remarcabile asemănări din punct de vedere *fonetic*: alb. „*thump, thumb* (< **cumb*, **çumb*): *ciumpu* (*ţumburuş*?)” (Brâncuş, VALR, p. 16).

Dacă examinăm însă cu atenţie sensurile cuvintelor puse în comparaţie, vom constata imediat că înţelesul cuvântului românesc, anume „bucată rămasă, *retezată* din ceva”, deci un fragment rămas „*fără* vârf”, nu are nimic a face cu sensurile citate ale cuvântului albanez, anume de „ac, spin, ghimpe, cui mic, vârf”, adică tocmai orice obiect (înţepător) „*cu* vârf”, de unde şi sensul figurat de „poantă, înţepătură” (verbală) etc. (vezi şi *tel me thumba* „sârmă ghimpată” sau verbul alb. *thumboj* „a înţepa, a înfige acul (insecta); a împunge etc.”, total opus lui *a ciumpăvi*).

Nici din punct de vedere fonetic, coincidenţa invocată nu se poate susţine. Eqrem Çabej a atras atenţia (în SF, 4, 1966, 76, apud Brâncuş, VALR, p. 64) că în cuvântul albanez sunetul *-b* este secundar, iar rădăcina cea mai veche ar trebui să fie **cum*, observaţie neluată în seamă de Gr. Brâncuş. În cuvântul românesc *ciump*, ca şi în *ciomp*, sunetul *-p* este primar, în timp ce *-m-* este o nazală secundară, mai târzie. Închiderea lui *o* la *u* sub accent „nu este atât de rară pe cât s-ar putea crede”, părere care aparţine lui Andrei Avram (PE, 2000, p. 106, unde se dau suficiente exemple) şi cu care suntem de acord.

Mai înregistrăm pentru originea lui *u* din *ciump* sugestia etimologică dată de H. Tiktin, DRG: [*ciump*] „- Et. Erinnert an ndd. u. engl. *stump*[2], wie it. *ciocco* an deutsch *Stock*”; apoi cea din DA la cuvântul derivat *a ciumpăvi*: „Avem poate de a face cu două cuvinte de origine diferită, în sensul dintâi se aseamănă cu bulg. *čup*

[2] Vezi şi engl. *chump*, având printre alte sensuri şi pe cel de „butuc”, ori „capăt gros al unui obiect”.

şi *čupav* [corect: *čip*!] „cu urechile retezate, ciul” (dar şi „cârn, ciut”). Nazala a putut intra prin apropiere de *a ciunti* sau *ciung*”. În sfârşit, redăm şi părerea lui Al. Ciorănescu (DER, nr. 2086) *ciump*: Creación espresiva, probabl. idéntica a *ciup*, con infijo nasal, como en *ciut* > *ciunt*, cf. ven. *ciompo* [= toscan. *cionco* „manco”, „tăiat, retezat, ciung”, Boerio, DDV, s.v. *chiompo*. Cf. ven. *cavallo ciompo*/ *ciompin* „cal ciumpăvit”, *ibidem*].

Derivatul *ciumpei* „lucru rămas scurt” (Scriban, DLR), cu variantele *ciomplei, ciumplei* „arbore rupt pe jumătate, fără să fie răsturnat” (DA), face parte din familia lui *ciump*, alături de *pociump* şi *pociumpos*. Cuvintele *ştiomp* „stâlp, ţăruş”, *ştiomb* „cumpănă la fântână”, *ştiump(ul casei)* „capul familiei”, par a fi o contaminare între *ciomp*/ *ciump* şi *şteamp* (cu var. *şteap*) „stâlp, tăruş” (< germ. *Stampf*), iar formele cu *u* s-ar putea compara cu germ. *Stump, Stumpf* „trunchi, ciot, buturugă”, prin extensie „obiect cu capătul retezat” şi cu adj. *stumpf* „bont, fără vârf, cârn”. Sensul germanului *Stumpf* „colţ de măsea” este, în mod surprinzător, perfect identic cu cel al cuvintelor înrudite ca formă: rom. *ciob, ciomp, ciombur* „colţ de măsea” (cf. NALR., I, Banat, h. 67 etc.), sensul de bază fiind acelaşi: „*fragment* (cu rădăcină) rămas pe loc după tăiere, spargere”.

Repetăm: ca şi pentru *ciob, ciomp, ciopată*, corespondentul albanez (mai îndepărtat) al lui *ciump* şi al derivatului său *pociump*/ *pociumb* (vezi *infra*) este foarte probabil, aşa cum am arătat, *copë*. Corespondenţa dintre sunetul alb. [c = ts] şi sunetul rom. [č] este convingător atestată la o epocă foarte veche, dovada fiind existenţa cuvintelor alb. *cung* şi rom. *ciung* etc. (v. şi DELR, II, 1, p. 295). Ea este normală şi, în consecinţă, acceptabilă în aceeaşi măsură pentru paralelismele lexicale româno-albaneze invocate mai sus.

P O C I U M B, P O C I U M P

În DLR s.n. cuvântul este înregistrat cu variantele *pocimp, pocinci, păciumb, păciund, plociumb, plociun* ca învechit şi popular, mai întâi cu sensul de „par, prăjină, ţăruş” etc., „element de susţinere şi de fixare în unele construcţii rudimentare” şi apoi cu sensul pe care îl considerăm mai vechi, anume: (înv. reg.) „trunchi, ciot de copac rămas în pământ după tăiere, butuc, buştean”, identic cu înţelesul primar al lui *ciomp* şi al lui *ciump*, al căror derivat este. „Copacii aceia care cresc din pociumbi sau din trunchi nu sunt nice ca cum buni de cherestea” (citat din DLR, s.n., t. VIII/3, p. 902).

Pentru etimologie, în DLR s.n. se face trimiterea justă: „Cf. *ciomp*” [sic]. Elementul de derivare de origine slavă, prefixul *po-* are o o certă valoare intensivă, de exemplu în cuvintele de aceeaşi origine: *pohfală, pojar* etc., pe când în cuvintele *pociump/ plociumb/ păciumb, postrungă/ păstrungă/ păstrângă* „strungăreaţă” etc., provenite probabil din substrat, variantele *pă-* şi *plo-*, originea şi înţelesul acestui prefix (diminutiv?) rămân neexplicate. (Vezi I. Rizescu, în vol. *Formarea cuvintelor în limba română*, II, 1978, p. 186–188.)

Derivatul *pociumpos* (cu referire la copaci) are sensul de „sucit” sau „strâmb”.

Ciump: variantă a lui *ciomp*, cf. alb. *copë*. Pociumb: *po-* + *ciump*.

[LR. L, 2001, nr. 3–4, p. 172–174.]

A CIOPL*I*

Credem că verbul rom. *a ciopli* (arom. *ciuplescu, ciupliri*) este înrudit printr-o origine probabil comună cu *a ciobi, a ciubli,* formând împreună o familie expresivă dezetimologizată (cf. *ciob, ciomp, ciopată* etc.). Comparaţia cu etimoanele sud-slave atribuite de obicei verbului românesc *a ciopli* se bazează din punct de vedere fonetic pe elementul comun *čop(-l-),* din care derivă verbele bg. *čóplja* „scobesc, scormonesc" (DA, cf. Densusianu, HLR, I, 365); de fapt „a zgândări, a scormoni, a împunge cu ceva, a scotoci, a trebălui" (Iovan, 1994) sau „gratter, érafler; curer; raviver" (DB-Fr); scr. *čópl(j)iti* „a rupe cu putere", *čópati* „a ciupi, a jupui" (DA, SDEM).

Având în vedere evidentele nepotriviri semantice dintre *a ciopli* şi corespondentele sale sud-slave, precum şi faptul că în dicţionarele etimologice ale limbilor slave (Miklosich, *Lex.*, Miklosich, 1886; Berneker, SEW, 1924; Skok, ERHSJ, 1971; Trubacev, ESSJ, 4, 1977) originea acestor verbe sud-slave nu este suficient explicată, credem că este mai probabilă o ipotetică derivare a u t o h t o n ă a verbului *a ciopli* din rădăcina arhaică (expresivă, cf. Berneker, SEW, I, 1924, p. 144) **čop(-a)* „fragment, bucată desprinsă, spartă, tăiată sau retezată din ceva" (cf. rom. *ciob, ciomp, ciopată, ciump*, alb. *copë*, cu varianta *copël*) şi formantul expresiv (iterativ) *-l-i*.

Elementul expresiv autohton **čop(-a)* poate fi raporta cu suficient temei la rad. i.-e. **(s)qĕp-*, **(s)qŏp-* etc. „mit einem scharfen Werkzeug (ursprung. etwa Steinmesser, Steinhammer, steiner Schober) hantieren, sowohl schneidend, als schobend, kratzend, grabend, höhlend, als auch scharf zuhauend": „a mânui o unealtă (la origine ceva asemănător unui cuţit de piatră, unui ciocan din piatră, unei răzuitoare din piatră), nu numai pentru a tăia sau pentru a răzui, a zgâria, a scobi, a găuri (ceva), ci şi pentru a lovi (ceva) rapid" (Walde–Pokorny, II, p. 559), respectiv **(s)kep-*, **(s)kop-* (Mladenov, EtR, 688).

Derivarea presupusă de noi: *a ciopli* < **čop-* + *-l-* + *-i*, petrecută la o dată probabil foarte veche, pare să fie în orice caz anterioară derivării verbului *a ciopârţi* < *ciopartă* < *ciopată* < autoht. **čop(-a)* + lat. *-ata* / rom. *-ată*. Vechimea derivării este dată de faptul că verbul *a ciopli* nu mai este analizabil în cadrul limbii române comune, rădăcina **čop-* fiind preluată de latina dunăreană din substratul autohton, probabil împreună cu secvenţa finală *-li*, care pare să fie şi ea foarte veche în acest caz, cf. alb. *copël*, variantă a alb. *copë* „bucată", şi alb. *cop(ë)loj* „a tăia, a hăcui". Vezi şi alb. *gudulis* (cf. lat. *titillare* „a gâdzula/ gâdila/ gâdili"), *a ciuguli, a piguli* etc.

Despre sufixul *-li*, a se vedea: Al. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL, IV, 1936, p. 90. Verbul *a ciopli* nu era inclus, fireşte, în lista derivatelor r o m â n e ş t i cu acest sufix, dată de Al. Graur la p. 91–97.

Se poate adăuga faptul că etimologia slavă (sl. *čepiti, -pljǫ, -piši*, cf. Cihac, DEDR, II, 55; Cioranescu, DER, nr. 1979) sau bulgaro-sârbă (Densusianu, HLR, I, p. 365) a verbului *a ciopli*, exemplificată în DA şi acceptată de DLRM, DEX, SDEM etc. (sau numai bulgară – A. Scriban, SDLR), nu fusese primită de Tiktin,

DRG, nici de Şăineanu, DU[8] (= et. nec.) şi nici de CADE, unde este propus verbul magh. *csupolni* (cf. magh. reg. *csaplálni* – DA). G. Mihăilă (1960; 2002) nu include verbul *a ciopli* printre împrumuturile vechi slave sau sud-slave în limba română.

În favoarea ipotezei noastre mai pledează faptul că în limbile slave de sud întâlnim o analogie semantică şi o simetrie în derivare între rădăcina autohtonă **čop-* (cf. reg. *ciop*[2] = *ciob*) „bucată spartă, tăiată etc." (+ *-li*) > rom. *a ciopli* şi bg. *djal,* scr. *dio, djel* „parte, porţiune, bucată", din care au fost derivate verbele bg. *djálam* „a ciopli (piatra, lemnul), a scoate aşchii", respectiv scr. *dèljati (dijèljati)* idem (Skok, ERHSJ, p. 407). În acest caz poate fi vorba numai de o *forma mentis* identică, aparţinând vorbitorilor unor limbi învecinate, care au un substrat comun.

Cioplea „dracul", postverbal de la *a ciopli* „a tăia (aşchii)", se poate explica din punct de vedere semantic pornind şi de la concepţia iudaică şi creştină ortodoxă: „Să nu-ţi faci chip **cioplit**"; cf. *zdrelea* (alt nume pentru „dracul", v. *infra*). Vezi şi Bogrea, DR, II, p. 788.

A ciopli: expresiv, autoht. *čop- + -li.

[LR, LI, 2002, nr. 1–3, p. 38–39.]

A CIUGULI

În DEX apare cu menţiunea „etimologie necunoscută”. În DA, s.v. este criticată soluţia dată de Cihac (DEDR, II, 53) şi de Tiktin (DRG[1], I, p. 366). H. Tiktin credea (*loc. cit.*) că *a ciuguli*, cu varianta *a (se) giugiuli*, se explică prin: „Et. *cioc*, vgl. frz. *becqueter* v. *bec*”. În DA se propune în schimb un etimon maghiar: *csögölni* „a rupe scoarţa unui copac” etc., soluţie care n-a fost acceptată ulterior, la fel ca şi cea a lui A. Scriban: „din ung. *csókolni* „a săruta” (Scriban, DicţLR, 1939, s.v.). Al. Cioranescu (DER, 2078) comentează: „es posible que haya una relación con *cioc* „pico” (Cihac, II, 53; Tiktin) pero este hipótesis no parece necesaria. [...] *DAR* [DA] considera *ciumeli* [„a ciuguli” (cf. Densusianu, ILR, 1961, II, p. 355)] como voz distinta; pero no es posible de separar *ciuguli* de *ciumuli*. Cf. *cimili*” [sic]. În SDEM atât *a ciuguli*, cât şi *a giugiuli* sunt considerate „creaţii expresive”. (Cf. Graur, BL, IV, p. 91.)

Corespondentele albaneze ale verbului *a ciuguli* sunt *çuk, çukas, çukit* (*çukis*) „picoter”, „becqueter” şi *qok*/ *quk* „picoter”, „becqueter”, „frôler”. Alte sinonime albaneze, precum *çupit* (*çupis*), cuvânt învechit care are şi sensul de „a ciuguli”, sau *sqeptoj* „becqueter” (< *sqep* „cioc, plisc”) nu ne interesează aici decât pentru legătura semantică dintre cuvintele care înseamnă „cioc” şi acţiunea de „a ciuguli”, respectiv „a ciupi” (cu ciocul).

Existenţa variantelor româneşti *a cioculi* şi *a ciuculi* demonstrează strânsa înrudire dintre onomatopeea *cioc*, substantivul *cioc* şi acţiunea păsărilor de a culege grăunţe cu ciocul, lovind în acelaşi timp pământul. (Cf. Bogrea, 1971, p. 101: „*ciugulesc* < *cioculesc*”.)

Fără a minimaliza câtuşi de puţin legătura arătată dintre verbul *a ciuguli* şi subst. *cioc*, totuşi, nu putem nega existenţa unui paralelism expresiv între rădăcinile româneşti **ciuc-*/ **ciug-* şi cele albaneze *quk* „a ciuguli, a înţepa”, *çuk* = *çukit* idem, care ar putea explica mai uşor originea verbului românesc *a ciuguli*: cf. rom. *cioc* şi alb. *çuk, quk* + suf. *-uli*. Sonorizarea ocluzivei velare în varianta literară standard *a ciuguli* se poate explica printr-o tendinţă expresivă românească, cf. *cucurigu* etc. sau prin analogie cu sinonimul *a piguli*. Pentru sufixul verbal *-uli*, cf. rom. *a ciufuli, a giugiuli, a jumuli, a piguli* etc.

A ciuguli: derivat expresiv de la baza imitativă *cioc-, *ciuc-, *ciug,* cf. alb. *çuk, quk,* cf. r. *cioc* + suf. *-uli*.

[LR. LI, 2002, nr. 1–3, p. 41–42.]

A PIGUL*I*

Verbul *a piguli* (*pigulesc* sau *pígul*, cu variantele *a pigăli, a pigoli, a pinguli*) are următoarele sensuri: 1. (înv. şi reg.) A lua (din când în când) câte puţin din ceva; a aduna, a strânge cu migală obiecte mărunte. 2. (popular, despre păsări) A ciuguli; (reg.) a ciupi, a pişca de piele (DLR s.n.).

În DEX, pe lângă cele două sensuri citate care apar inversate, într-o ordine mai firească, se adaugă: „a lucra cu migală la ceva; a migăli" etc. În DEX şi DLR s.n. se face precizarea: „etimologia necunoscută". Din punct de vedere etimologic, *a pigăli* este considerat o variantă a verbului *a migăli* (Ciorănescu, DER, 5266), iar în SDEM, s.v., se afirmă că verbul *a piguli* ar fi doar o variantă fonetică a verbului *a ciuguli*.

Sensul primar al verbului *a piguli* este aproape sigur cel de „a ciuguli". Având în vedere că ambele verbe erau considerate de Al. Graur creaţii expresive, rămâne de stabilit care este rădăcina expresivă, onomatopeică, din care este derivat verbul *a piguli*.

Un prim indiciu ne este dat de DLR s.v. *pic*: I., 2. (rar) „Onomatopee care imită zgomotul produs de ciocul păsărilor când ciugulesc", cu trimitere la Brătescu-Voineşti. Chiar dacă această onomatopee este rar întâlnită în limba română şi atestată doar recent, ea este de fapt foarte veche, era şi este răspândită pe o arie foarte largă, atât romanică, cât şi germanică. De exemplu, în latină întâlnim ca derivat al acestei onomatopee, numele păsării *picus* „ciocănitoare", moştenit în aria romanică occidentală: it. *pica*, fr. *pic*, sp. *pico*, pg. *pega* „idem".

Problema sensurilor şi a originii rădăcinilor romanice **picc, *pik', *pik'k'* a fost discutată amănunţit de Sextil Puşcariu în 1904 (*Lat. Ti u. Ki*, § 62 şi 71). Deşi concluziile lui Sextil Puşcariu din acest studiu sunt uneori discutabile, părerile sale merită cu prisosinţă să fie reamintite:

„§ 62. Weit verwickelter ist die vom Stamme PICC- (Körting^2 No. 7131) abgeleitete Wortsippe. Wir werden dennoch [...] versuchen die verschiedenen Sinnesentwickelungen zu verfolgen.

a) „Gipfel" [pisc] – „Spitze" [vârf] – „spitziger Gegenstand" [obiect ascuţit] – „stechen" [a înţepa, a împunge]: 1. PICC-: ital. *picco* „Bergspitze" [vârf de munte], *picca* „Spieß [suliţă, lance], Pike" [pică (resentiment)], davon *piccare* „stechen [a împunge (cu lancea), a înţepa], prickeln (Wein)" [a înţepa, a pişca (despre vin)] (dav. *picco* „Stechen" [înţepătură]), ven. *pikar*, sic. *pikari*; dav. ital. *piccone* „Picke" [târnăcop].

b) „Stich" [împunsătură, punct de cusătură] – „Punkt" – „Tupfen" [pată mică, picăţea] – „Tropfen" [picătură] – „wenig" [puţin] – „klein" [mic]. Ebenso wie PUNCTUS „Stich" zu der Bedeutung „Punkt, Tupfen", dann „etwas kleines" gelangt, so auch die nun zu besprechende Wortgruppe. Rumänisch haben wir *pic* „wenig", arum. *k'ikă* „Tropfen [picătură], Bissen [bucăţică]" (und wie GUTTA > *gută* auch „Schlaganfall" [congestie cerebrală]), *picá, picurá*, arum. *k'ikă*, mgl. *pik* „tröpfeln", davon drum. mgl. *picătură* „Tropfen". Im Albanesischen finden wir *pikę* „Tupf [punct], Fleck [pată], Sommerfleck [pistrui], Tropfen [picătură], Schlagfluß" [apoplexie], *pikoń* „tropfen" [a pica]. Das Italienische hat *picco* und *piccato*

„Tüpfelchen” [punctuleţ, picăţea], *piccolo* „klein” [...] cal. *picca* „wenig” (= rum. *un pic*).” (*Op. cit.*, p. 111–112)

„[§ 71] Es entspricht einem aus KL hervorgegangenen K’ in allen rum. Dialekten ein *ts*, einem K’K’ dagegen ein *tš* [...]. Auf diese Art wird nun auch das etymologisch dunkele PICC, PIK’, PIK’K’ (§ 62) klar. Von PICUS „Specht” [ciocănitoare] hat man ein *PICARE abgeleitet > mil. *piá* „stechen, beißen” [a înţepa, a pişca]. Daneben besitzt aber das Italienische für die Bezeichnung des Spechtes das Wort *picchio* (vgl. rum. *pinchiŭ* „Rotfink” [cintezoi]) < *PICULUS, wovon *picchiare* „klopfen” [a bate, a ciocăni] (auch im Rumänischen heißt der Specht *cĭocănitoare* „der Klopfer [an der Baumrinde]” von *cĭocănesc* „klopfe” < *cĭocan* „Hammer”, vgl. *cĭoc* „Schnabel”) < *PICULARE, dav. *picchio* „Schlag” [lovitură], vgl. *picchiolare* „tüpfeln [a puncta, a împestriţa], sprenkeln” [a decora cu picăţele)]. Aus diesem *PICLUS wird einerseits *PIK’US > rum. *piţ-igoiŭ, piţigăesc, pis-c* (< pits-k) und die ital. *tšš*-Formen, anderseits *PIK’K’US > rum. *piciŭ* „kleiner Knabe”, *pişc* (< pitš-k) „zwicke”, *pinciŭ* „ein kleiner Vogel” und die italienischen *tss*-Formen, endlich *PIKKUS > rum. *pic*, *picur* und die italienischen KK-Formen.” (*Op. cit.*, p. 131)

Important este faptul că rădăcina onomatopeică românească şi albaneză **pik* (> rom. *pic, a pica, a picura*; alb. *pikë* „picătură”) este izolată din punct de vedere geografic şi nu face parte din aceeaşi arie tipologică expresivă cu rădăcina romanică occidentală **pikk-* „ceva în formă de vârf ascuţit” (păstrată în română doar în toponime, cf. D. Loşonţi, ***Pic** şi derivatele sale*, în CL, 30, nr. 1/1985, p. 28–33), având în vedere că echivalentele româneşti uzuale ale acesteia din urmă par să fie pe de o parte cuvântul *pisc* (cu o etimologie controversată, cf. Ciorănescu, DER, 6440), iar pe de altă parte, rădăcina comună română şi albaneză **tsep / *tsap* (cf. alb. *thep, cep* şi rom. *ţeapă*). Doar cealaltă rădăcină omofonă, **pikk-* „zgomotul produs de ciocul păsărilor”, ar putea avea ca reflex românesc onomatopeea mai recent atestată *pic*, înregistrată în DLR: s.v. *pic*, I., 2.

Din suprapunerea expresivă a celor două rădăcini omofone panromanice (occidentale) şi pangermanice menţionate: **pikk-* „zgomotul produs de ciocul păsărilor” şi **pikk-* „ceva în formă de vârf ascuţit”, cu derivatul **pikkare* „stechen” „a înţepa, a împunge” (cf. REW[3], 6495) a rezultat un număr de cuvinte cu sensul de „cioc”, atestate numai în ariile laterale mai conservatoare ale Romaniei, din cauza concurenţei cu celticul *beccus* „cioc”, care s-a impus în aria centrală sau, mai exact, în cea cu substrat galic, în limbile franceză, occitană, italiană, catalană şi portugheză. Cel mai cunoscut urmaş al rădăcinii mixte expresive **pikk(-us)* este castilianul (sp.) *pico* „cioc”, de la care avem derivatele *picogordo* „botgros”, *picoleta* „ceaşcă cu cioc”, *picon* „cioc de papagal”, *picotada / picotazo* „lovitură cu ciocul, pişcătură, ciupitură etc.” şi verbul *picotear*, cu sensul de bază „a ciocăni, a lovi cu ciocul”, „a ciuguli, a ciupi” etc. (DSp-R).

Urmaşul castilian al panromanicului (cu excepţia românei) **pikkare* „a înţepa”, sp. *picar* „a înţepa, a împunge etc.” a dobândit prin contaminare semantică cu *pico* „cioc” sensurile: „I. 4. a apuca cu ciocul”; „II. 1. a ciuguli, a ciupi, a lua puţin, a piguli” (DSp-R). Avem deci o remarcabilă identitate de sens între sp. *picar* şi rom. *a piguli*.

Chiar dacă nu suntem de acord cu etimologia dată de J. Corominas pentru sp. *pico* „cioc”, comparaţiile sale din domeniul romanic prezintă un mare interes:

„Formas comparables a la castellana son *solamente* (*s.n., P.B.*) el sobreselv. *pic* ‘pico de ave’ y ‘pene’ y el engad. *piccál* ‘pico’ (Diz. Rum. Grischun II, 281, s.v. *bec*)”. (Corominas, DCELC, III, p. 772–773.)

În domeniul germanic aflăm aceeaşi largă răspândire a rădăcinii onomatopeice *pick* „care imită sunetul şi acţiunea ciocului unei păsări”: germ. *picken* „a ciuguli”, „a ciocăni, a lovi uşor”, cu varianta iterativă *pickern*. Citǎm din *Dicţionarul etimologic al limbii germane* de Fr. Kluge exemplele date pentru comparaţie din celelalte limbi germanice: „mnl. *pecken, picken* nnl. „hauen” (a lovi), v. engl. *pic, pician*, engl. *pick* „stechen, auslesen” (a înţepa, a alege, dar şi a ciuguli), anord. *pikka*, schwed. *picka*, dän. *pikke*: zur Interj. *pick*, die Schall und Tun des Vogelsschnabels nachahmt.” (Kluge, EWdS, s.v. *picken*.)

În albaneză întâlnim un singur cuvânt care poate fi comparat cu celelalte forme europene expresive având sensul de „cioc”, anume *pigál* „bec (d’une cruche)” (Kokona, 1977), cuvânt înregistrat şi în FS, 1954, cu acelaşi sens: „lëfytuti, fyti, çepi i enës” (gura, gâtul, ciocul unui vas sau al unui urcior). Rădăcina cuvântului alb. *pigál* ar fi putut avea iniţial, cu multă probabilitate, doar sensul de „cioc al unei păsări”, înţelesul actual de „cioc sau gură de urcior” fiind în mod evident unul derivat.

Coincidenţa formală şi apropierea semantică dintre cuvântul retoroman (engadin.) *piccál* „bec” şi corespondentul său alb. *pigál* „bec (d’une cruche)” sunt importante în egală măsură şi pentru limba română, dacă se poate accepta ipoteza corespondenţei între subst. alb. *pigál* şi verbul rom. *a piguli*/ *pigăli*. Acesta din urmă este, credem, o creaţie expresivă probabil autohtonă, pornind de la o rădăcină onomatopeică arhaică: **pig*- „cioc”, comună cu albaneza, prin consoana *-g-*, dar răspândită aproape în toată Europa occidentală – vezi formele asemănătoare, cu *-c-/ -cc-/ -ck-* din spaniolă, retoromană, germană, engleză etc.

Sonorizarea oclusivei velare în consonantismul unor cuvinte româneşti, inclusiv formaţiunile lexicale onomatopeice din aria carpato-balcanică, în raport cu restul domeniului romanic, este un fenomen relativ frecvent, cf. fr. *cocoricó*, it. *cuccurucù*, rom. *cucurígu* etc.; cf. rom. *gaură, stâng, vitreg, zgaibă* etc.; cf. şi alb. *këngë* „cântec” etc. (Puşcariu, DR, IV, p. 1343; Rosetti, ILR, p. 346).

Vechea soluţie a lui V. Bogrea (ed. 1971, p. 101): „*pigulesc* < **piculesc*”, deşi e bazată pe o intuiţie principial corectă, devine mai puţin utilă în urma identificării rădăcinii arhaice româneşti[1] **pig*-, comună cu albaneza.

A piguli: derivat de la rădăcina expresivă *pig-, comună cu albaneza. Cf. alb. *pigál* „cioc (al unui urcior)”, cf. engad. *piccál* „cioc”. Cf. *cioc, a ciuguli*; sp. *pico* „cioc”, *picar* „a piguli etc.”, *picotear* „a ciuguli etc.”; germ. *picken* „a ciuguli” etc.

[Cf. LR, 2002/1–3, 48–51.]

[1] Prin „rădăcină arhaică românească” înţelegem acea categorie lexicală de tip onomatopeic sau expresiv căreia nu i se poate preciza cu exactitate vechimea în limbă, întrucât poate la fel de bine să aparţină fie românei comune, fie stratului latin dunărean, substratului daco-trac sau unei faze anterioare încă neidentificate. Nici aspectul „comun cu albaneza” al consonantismului, în speţă *-g-* intervocalic, nu poate fi atribuit în mod automat „substratului traco-dac”, eventual şi „ilir”, deoarece anumite evoluţii fonetice pot fi rezultatul unor tendinţe comune, apărute, posibil şi în mod independent, în perioade de timp greu de definit, atât în română cât şi în albaneză.

F L E *A* N D U R Ă

I

În legătură cu *fleandură* este necesar să discutăm mai amănunţit despre importanţa i d e n t i f i c ă r i i creaţiilor expresive în analiza etimologică.

În valoroasele sale *Studii etimologice în domeniul limbii albaneze* (denumirea dată de autor dicţionarului său etimologic albanez), în vol. I, *Introducere* (1982), Eqrem Çabej insista în repetate rânduri asupra originii expresive a unui număr impresionant de cuvinte albaneze, cuvinte considerate anterior, fără suficient temei, ca fiind împrumuturi din alte limbi.

În dicţionarul etimologic român al lui Al. Ciorănescu pot fi întâlnite, de asemenea, în foarte multe cazuri, explicaţii pe baza creaţiei expresive, aceasta fiind una dintre noutăţile remarcabile introduse de Cioranescu, DER în practica lexicografică românească a secolului XX, chiar dacă a stârnit uneori neîncrederea unor cercetători contemporani (vezi, de exemplu, opinia lui Mircea Seche, 1969, p. 261–264).

Al. Ciorănescu utilizează frecvent şi cu deplină îndreptăţire concluziile studiului lui Iorgu Iordan, intitulat: *Note lingvistice* (despre *fleoancă* şi despre alte cuvinte de origine onomatopeică), publicate în „Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»", II (1935), p. 167–194. Este surprinzător faptul că acest studiu fundamental pentru cercetarea etimologică a limbii române – care îl completează pe cel mai vechi al lui S. Puşcariu: *Onomatopeele în limba română* (DR. I, 1920, p. 75–108; republicat în *Études*..., 1937, p. 319–351) – nu a fost luat în seamă, la noi în ţară şi în fosta RSSM, aşa cum s-ar fi cuvenit. Din această cauză, în DEX şi SDEM se menţin vechile explicaţii etimologice neconvingătoare, uneori chiar greşite, pentru cuvintele *fleac, fleandură, flecar, a flecări, fluier, a fluiera, a flutura, fluture* etc. sau remarcăm lipsa acestor explicaţii pentru *fle(o)ancă, a fleci/ flecui/ fleciui* etc. Citatele pe care le vom da din studiul lui Iorgu Iordan clarifică cu multă precizie filiaţia sensurilor cuvântului *fleandură*.

Mai întâi trebuie să arătăm că definiţia cuvântului *fleandură* nu este satisfăcătoare: în CADE – „zdreanţă, haină din care curg petecele"; în DEX – „obiect de îmbrăcăminte rupt, stricat; zdreanţă, buleandră"; în DA – 1. „zdreanţă, haină zdrenţuită, din care curg petecele"; 2. „femeie prostituată". Credem că Iorgu Iordan are perfectă dreptate când spune că sensul fundamental (actual) al cuvântului este cel de „*cârpă* (expusă la bătaia vântului)", de la care derivă sensul 2. din DA (Iordan, BPh, 1935, p. 167). Acest sens de bază ne-a fost confirmat recent de câteva persoane născute în sate din centrul şi vestul Transilvaniei.

Dacă examinăm citatele date în DA, vom constata că explicaţia preluată de autorii DA, probabil de la un informator local, pentru expresia *îi cură flendurile* (Năsăud): „îi de tot rupt, îi curg petecele de stricate ce i-s hainele" este prea puţin relevantă. Când spunem că unui om „îi curg hainele pe el", nu înseamnă altceva decât că hainele îi atârnă, fâlfâie pe el, că îl îmbracă rău şi nu-i ţin de cald. Dacă am lua *ad litteram* explicaţia din DA, ar însemna că *fleandură* ar fi perfect sinonim cu *peticul* cusut peste o ruptură, ceea ce nu poate fi adevărat. Citatul din Sadoveanu

(în CADE): *s-au lungit prin flenduri ş-au adormit* contrazice clar identitatea de sens dintre *fleandură* şi *peticul* cusut, în acest context înţelesul fiind cel generic de „ţoale", care pot fi şi aşternuturi, şi haine de proastă calitate (eventual zdrenţuite), şi cârpe sau orice alte bucăţi de material textil mai mult sau mai puţin degradat.

Făcând o paralelă între cuvintele *fleancă* etc. „gură" şi *fleandură, fleanţă* etc. „cârpă, zdreanţă", Iorgu Iordan observă că: „de la «cârpă» la «gură» (adică la «limbă») trecerea se face uşor, din pricina asemănării obiectelor respective: limba (omului sau a animalelor) trezeşte în mod firesc imaginea unei petici, atât ca formă, cât şi, mai ales, ca m i ş c a r e . Când vorbim, în special când vorbim mult şi iute, limba se mişcă în gură întocmai ca o cârpă e x p u s ă l a b ă t a i a v â n t u l u i. Însuşi zgomotul produs de limbă aminteşte întru câtva f l u t u r a t u l unei zdrenţe î n v â n t. (p. 168). Mai departe, adaugă Iorgu Iordan: „Trecând la partea fonetică, observăm că toate cuvintele enumerate până aici conţin sunetele *f + l*, care în româneşte servesc să exprime zgomotul produs de z b o r u l p ă s ă r i l o r şi, prin extensiune, zgomotul pânzei, steagului, f l ă c ă r i i [vezi mai sus discuţia cuvântului *flacără*], etc. în mişcare: verbul întrebuinţat în acest scop, *a fâlfâi*, prezintă acelaşi grup fonetic *f + l* în prima lui parte, care-i şi cea mai importantă, şi are, fireşte, origine onomatopeică" (p. 170). În final, Iorgu Iordan conchide: „Aşadar *fleandură, fleanţă, fleoancă, fleoarcă, fleoarţă, fleştenic, fleştură, fle(a)ură*, cu variantele şi derivatele respective, au toate o singură origine, **onomatopeică**. Elementele lor fonetice fundamentale sânt *f* şi *l*, care, fie unite într-un sunet de tranziţie, ca în *a fâlfâi*, fie sprijinite pe o vocală următoare, ca în seria aceasta din urmă, exprimă zgomotul făcut de aripile unei păsări (sau insecte) în zbor şi apoi pe acela al unei bucăţi de pânză expusă la bătaia vântului" (p. 171, *s.ns., P.B.*).

În acest loc ne despărţim de Iorgu Iordan, nefiind de acord cu generalizarea pe care o face, „că înţelesul primitiv şi propriu" al seriei, deci şi cel al lui *fleandură* a fost cel de „cârpă, petic, zdreanţă". Este greu de crezut că înţelesul primitiv al unui cuvânt atât de vechi, de origine onomatopeică, precum cel în cauză, să se rezume doar la comparaţia cu un obiect manufacturat şi nu cu unul aparţinând mediului natural.

Adevăratul sens primitiv al cuvântului *fleandură* reiese din ghicitoarea citată de DA: *Şade Iuda în cămară, / Cu flendurile afară ?* (Sfecla) şi din cea citată la cuvântul derivat *flenduros* „zdrenţăros", „ferfeniţos", „rupt": *Am o babă flenduroasă, / Şede cu boieri la masă?* (Varza). Din context rezultă limpede că *flendurile* reprezintă, metaforic vorbind, *frunzele* sfeclei şi *foile* verzei. Dacă ne gândim că foile de varză „îmbracă" efectiv căpăţâna verzei, obţinem uşor relaţia de sens dintre înţelesul primitiv al lui *fleandură* ca „foaie", „foi suprapuse", ca material textil (degradat – „cârpă" etc.), în paralel cu cel al lui *fleandură* ca „haină", îmbrăcăminte largă, zdrenţuită la margini sau chiar ruptă, aşa cum arată de fapt foaia de varză, un model vizual şi cinetic preluat din natură şi transpus în echivalent textil.

Evoluţia sensului de la *foaie* ca „frunză" la *foaie* ca „material textil" şi apoi „îmbrăcăminte" este bine cunoscută. De exemplu, în Şăineanu DULR[8]: „*foaie* [...] 6. (foi) pl. lărgimea stofei între cele două margini; foile rochi[e]i"; sau în CADE:

„lăţimea întreagă a unei pânze, a unei stofe; (pr. ext.) poala dinainte sau dindărăt a unei cămăşi; pl. *foi* – fustă”.

Cuvântul apare cu variantele: *fleandură, fleandără, fleandăr* şi *flandăr* (DA, DEX). Dicţionarele curente dau ca etimologie pentru *fleandură*, ţinând seama mai ales de identitatea grafică cu cea din urmă variantă, care este şi cea mai recentă, adjectivul săsesc *flonder*, scris şi *flạnder* (*ạ* = ~ *o̲a*) „zdrenţuit”, însoţit, cu excepţia SDEM, de „cf.”, ceea ce înseamnă că nu avem de a face cu un împrumut propriu-zis din dialectul săsesc, ci numai cu o coincidenţă formală parţială, cu un termen de comparaţie etimologică care nu implică în mod necesar împrumutul lexical. Totuşi, pentru varianta rom. *flandăr* am putea accepta o înrudire mai apropiată cu săs. *flonder*, *flạnder*, în sensul unei contaminări, astfel încât este posibil ca unele variante ale substantivului rom. *fleandură* să fi fost mai mult sau mai puţin modificate fonetic şi chiar semantic după adjectivul săsesc. În MDA este dată etimologia: cf. săs. *flender*, inexistent în SSW.

Al. Ciorănescu (DER, nr. 3427) rezumă discuţiile anterioare privind etimologia cuvântului, astfel: „*Fleandură* se suele relacionar con al. (saj.) *flander* „haraposo” (Borcea, 186; DAR) o con esl. (sb., chec.) *flandra* „prostituta” (Cihac, II, 109; DAR), voces qui tienen en la base el nombre de *Flandes* [Flandra, regiune a Belgiei, renumită în vechime pentru calitatea ţesturilor exportate în toată Europa], cf. chec. *flandra* [*flandera*, greşit, la Tiktin], pol. *flądra* „tela” (Dančić, III, 60); pero la historia de estas voces es poco clara y Miklosich, *Fremdw*., 88 y *Wander*., 15, considera que sb. pol. rut. *flandra* proceden del rum. Más probablemente se trata de una común raíz expresiva.”

Desigur, Iorgu Iordan şi Al. Ciorănescu au dreptate când insistă asupra originii onomatopeice a acestui cuvânt. Dar forma cea mai veche şi mai răspândită este *fleandură*, cu sufixul neaccentuat românesc *'-ură* moştenit din lat. *-ula*, cf. *canură* < *cannula, ghindură* < *glandula, lingură* < *lingula, păcură* < *picula, pănură* < *paenula, pătură* < **pittula* < *pitta, scândură* < *scandula, scorbură* < *corbula* „coşuleţ” (sens care a evoluat la cel de „stup sălbatic” şi apoi la cel actual, cf. G. Giuglea, 1983, p. 264, de unde şi alb. dial. *korbull, korbullak* „scorbură”, respectiv „stup de albine primitiv” etc., vezi Brâncuş, VALR, p. 147 – cf. tessin. [dial. it. din Ticino] *skurbin* „Bienenkorb”, REW³, nr. 2224), apoi *ţandură* < **ţadă* < lat. *taeda* (cf. „uengad. [engadina de jos]: *tieula* „Kienholz” – „lemn (de pin) imbibat cu răşină”, REW[3], nr. 8523, *ţandură* având dezvoltate sensuri comune cu *zadă*, dar nu şi cu germ. dial. (săsesc) *zạnder* „lemn putrezit, burete de pădure uscat, iască (pentru aprinsul focului cu amnarul)” etc. (cf. Kluge, EWdS, p. 894; Arvinte, 1971, p. 88, cu bibl. etc.), de asemenea, *volbură* < **volvula* < *volvere* (vezi articolul Cătălinei Vătăşescu: *Alb. -ullë, Rom. -ură în cuvinte de origine latină*, în LR nr. 1–2/1999, p. 173–178). Sufixul neaccentuat românesc *-ură* mai poate fi moştenit şi din desinenţa de pl. n. lat. *-ora* > rom. pl. *-uri* > sg. *-ură*, cf. *latură,* sau poate fi o formă de singular refăcută după plural: *ramură* < *ramuri* (sg. *ram*), *vreascură* < *vreascuri* (sg. *vreasc*). Celelalte variante ale sufixului *-ură* se explică fie prin deschiderea, fie prin sincoparea ulterioară a lui *u* din acest sufix, fenomen pe care îl întâlnim perfect simetric la *ţandură: ţandără, ţandră*.

Ca elemente expresive, putem identifica în cuvântul *fleandură* grupul consonantic iniţial *fl-*, care este cel mai vechi în limbă, foarte probabil prelatin, şi care este comun întregii familii lexicale expresive discutate de I. Iordan, apoi consoana *n*, care are cu siguranţă tot o valoare expresivă, la fel ca în cuvintele *ţanc, strung* etc. (cf. A. Avram, PE, p. 172), dar care este secundară, apărută ulterior pe terenul limbii române, la o epocă suficient de veche totuşi pentru ca să nu se mai fi păstrat în graiuri vreo variantă fonetică fără *n*.

Dacă nu luăm în considerare sunetele [a] şi [n], dezvoltate mai recent în limbă, putem reconstrui pentru perioada latinei dunărene o rădăcină **fleda / *fleta* „foaie – din natură sau ţesută de mână – obiect (ulterior îmbrăcăminte) care flutură”, al cărei consonantism aminteşte parţial de variantele fonetice ale latinei populare: *taeda / daeda* „zadă”. Pe teren românesc, variantei arhaice **fleadă*[2] (< **fleda*) i s-a adăugat, după diftongarea metafonică a lui *e* în poziţia *ă*, sufixul *'-ură*, continuator al sufixului diminutival latin *-ŭla*, cf. *ţandură, ţandără* şi *ţandră* (< r. arhaic **ţadă* < lat. *taeda*), respectiv *zandură* şi *zadră* (< *zadă* < lat. pop. *daeda*); vezi şi *ghizdură* (< *ghizdă*), *ciungăr* (< *ciung*) etc.

Prototipul **fleda / *fleta*, pe care îl propunem ca termen de comparaţie probabil, are drept corespondent pe alb. *fletë* „foaie (frunză), aripă” („feuille, aile, battant de la porte, feuille de plante, feuille de livre”, *apud* Çabej). Cf. alb. *fletë lakre* „foaie de varză”, *fletët e trëndafilit* „foile (petalele) trandafirului”.

Derivatul diminutiv alb. *fletëz* are, pe lângă înţelesul său general de „foaie mică (de hârtie etc.)”, şi sensul de „bucată (mică) de pânză, cârpă” – *Napë që i hidhet fëmijës në fytyrë kur fle* „bucată de tifon sau de pânză rară care-i acoperă faţa unui copil când doarme” sau sensul de: *Shpërgënj, cule që i vihen foshnjës në pjesën e poshtme të trupit* „Scutece, cârpe care se pun copilului sugar pe părţile inferioare ale corpului” (FS, 1984, s.v.). Evoluţia semantică de la „foaie” la „pânză” şi apoi la „cârpă” este atestată deci convingător şi pentru albaneză, prin acelaşi procedeu diminutival: alb. *fletë > fletëz*, paralel cu rom. arh. **fleda > *flea(n)dă* + suf. *-ură*, chiar dacă în română este posibil ca diminutivarea să se fi petrecut pur analogic şi cu un caracter strict formal (vezi, în această privinţă, I. Fischer, LD, p. 166–167, nota 9).

Cuvântul albanez *fletë* este considerat autohton, o creaţie expresivă a limbii albaneze, după părerea lui E. Çabej (SE, I, 1982, p. 196, 254), care dă şi alte cuvinte din aceeaşi familie expresivă albanez: *flatër* „aile (à voler)”, *flatroj* „voler; battre les ailes; s’envoler” etc.

În plan mai larg european, alb. *flatroj* poate fi comparat cu germ. *flattern* „a fâlfâi, a flutura (despre pânză (drapel), limbă etc.); a da din aripi; a zbura fluturând sau nesigur” (DG-R, 1989), dar cel mai important în cazul nostru, pentru alb. *fletë* şi pentru rom. *fleandură* găsim corespondentele germane *Flatsch, Flatsche* „cârpă, zdreanţă”, precum şi verbul *fledern* „a fâlfâi, a flutura”, al cărui derivat mai

[2] În varianta iniţială a acestui articol, propusesem eronat un etimon autohton **fledula* < **fleda*, cf. alb. *fleta*, care nu ar fi permis apariţia diftongului *ea* din *fleandură*, *d* fiind urmat în silaba următoare de *u*, şi nu de un *a*. Este posibil ca tema **flea(n)dă* să fi avut şi o formă de plural neutru – *fle(n)duri*, ceea ce ar fi favorizat apariţia formei mai noi, cu sufixul *'-ură*.

cunoscut este *Fledermaus* „liliac (zburător)”. Formele germane sunt şi ele creaţii expresive, dar care se coordonează strâns cu cele din albaneză şi cu prototipul probabil **fleda* al cuvântului rom. *fleandură*.

În concluzie, presupunem că, în paralelismul româno-albanez, cuvintele corespondente au înţelesul arhaic de „obiect care flutură: foaie sau frunză (foi suprapuse), fâşii de pânză”, „cârpă” etc. şi, desigur, numai în albaneză, „aripă”, şi apoi, numai în română, „zdreanţă sau haine largi şi degradate”. Restrângerea de sens a cuvântului românesc o regăsim la o întreagă serie de cuvinte provenite probabil din substrat, datorită concurenţei cu cuvintele latine moştenite. În cazul de faţă avem în vedere concurenţa cu *foaie, frunză*, posibil chiar şi cu *aripă*.

Derivatul *flenderiţă* „haină prea subţire şi prea largă pentru a ţine de cald” este format dup modelul *foaie > foiţă* din var. *fleandără*, pl. *flendere;* iar adj. *flenduros* „îmbrăcat în haine rupte; zdrenţăros” (DEX) poate fi explicat mai bine ca „îmbrăcat cu mai multe «foi», cu haine în mai multe straturi, care atârnă, care fâlfâie”, de ex. fustă peste fustă (vezi citatul din DA: *babă flenduroasă*) etc., decât prin referirea la forma degradată a hainelor. Calitatea acestora de a fi zdrenţăroase sau rupte este o dezvoltare de sens secundară, întărită şi prin posibila contaminare cu adj. săsesc *flạnder*. Să mai notăm existenţa derivatului *fulendriţă* „flenderiţă etc.”, cf. *bulendruţă*, cf. *buleandră, şuleandră* etc.

Fleandură: probabil ← **flea(n)dă* (< onomat. arh. **fleda*) + *'-ură*, cf. alb. *fletë* „foaie”, cf. germ. *fledern* „a fâlfâi”.

[Versiune revizuită şi corectată a articolului publicat în LR, XLIX, 2000, nr. 2, 197–201.]

II

FLEANDURĂ (Var. *fleandără*, *fleandră*) „îmbrăcăminte prea largă şi ruptă”: formaţie expresivă derivată cu suf. *'-ură* dintr-o bază autohtonă sau veche germanică ****fleda*** (cu *-n-* epentetic), cf. v.gm.s. (ahd.) ***fleden***, ***fledarōn***, (germ. *fledern*) „a flutura, *a fâlfâi*”; (vezi şi germ. pop. *Flander*, germ. j. (nd.) *Flunder* „*zdrenţe*”, germ. *Flatschen* „cârpă”); cf. alb. ***fletë*** „*foaie*, frunză” (→ „ţesătură care îmbracă”); cf. der. *flenderiţă* „îmbrăcăminte largă şi *subţire* ca o *foaie* de ceapă” (cf. I. Iordan, BPh, II, 1935, 167, Ciorănescu, 3427). Săs. *Flander* „Fetzen, Lumpen”, „zdrenţe” (cf. *Sieb.-Sächs. W.*, II, 1912, 392), pronunţat ***flondər*** sau ***flạndər*** (cu „*dumpfes a*”), nu explică apariţia diftongului *ea* din *fleandură*. Pentru germ. *fländrisch*, vezi *felendreş*.

[Idem, cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 185.]

F L E *A* N Ţ Ă

Cuvântul *fleanţă* „haină prăpădită” (DA), „haillon”, dar şi „fâşii dintr-o ţesătură” (G.F. Ciauşanu, *apud* I. Iordan, BPh, II, 1935, p. 167) etc. cu greu poate fi, aşa cum se presupune în DA, „rezultatul unei fuziuni între *fleandură* şi *zdreanţă*”. Mai curând *zdreanţă* poate fi rezultatul unei contaminări între un

împrumut din perioada bilingvismului slavo-român, nepăstrat în textele vechi: **zdrană* < „slavon. *sŭdrana (odežda)*" – „haine rupte" (cf. SDEM) şi rom. *fleanţă*, deoarece adj. v. sl. *sŭdranŭ* „rupt" nu are vreun derivat substantival slavon **sъdranьca* (cf. DLR, s.v. *zdreanţă*), cu sufixul *-ca*, al cărui reflex în româneşte să poată deveni *-ţă*. Dimpotrivă, pseudosufixul *-ţă* postconsonantic este specific creaţiilor expresive româneşti şi nu se confundă cu sufixele de origine slavă *'-eţă*, *'-iţă* (cf. *drániţă* „şindrilă" < ucr. *дранùця*, respectiv v. sl. *starьcь, starica* > rom. *stáriţ, stáreţ, stáriţă, stáreţă*, cf. bg. *стàрец, старùца* „bătrân, bătrână"). Compară cu seria expresivă *boanţă, cârlioanţă, clanţă, cleoanţă, cocleanţă, cotreanţă, fleanţă, goanţă, motrocoanţă, pleanţă, Ţoanţă* (nume de persoană) etc.

Pentru etimologia cuvântului *fleanţă*, ne putem gândi la o variantă fonetică arhaică **fletia (> flea(n)ţă),* care presupunem că ar fi existat în perioada latinei dunărene alături de **fleta / *fleda (> *flea(n)dă > fleandură),* cu acelaşi înţeles, toate având drept termen de comparaţie cuvântul albanez *fletë* „foaie" etc. Cf. şi germ. *Flatsch, Flatsche* „cârpă, zdreanţă".

*

Cele trei cuvinte discutate mai sus, *flacără, fleandură, fleanţă,* pot fi incluse într-o serie mult mai cuprinzătoare de creaţii expresive ale limbii române, databile într-o perioadă arhaică, cărora le pot fi identificate corespondenţe cu formaţii expresive asemănătoare din limba albaneză. Ni se par importante câteva caracteristici comune celor trei exemple la care ne-am limitat deocamdată:

1. Existenţa unor echivalente expresive albaneze: *flakë, fletë*, care pot fi puse în relaţie cu *flacără*, respectiv cu *fleandură* şi *fleanţă*, comparaţie care poate fi apoi extinsă şi asupra altor formaţii expresive similare din germană etc.

2. Caracterul expresiv al consonantismului celor trei cuvinte româneşti: *fl-c-*, *fl-(n)d-*, *fl-(n)ţ-*, pus în evidenţă de Iorgu Iordan, pentru română, şi de Eqrem Çabej: *flk*, *flt*, pentru albaneză.

3. Proveniența probabilă din substrat a celor trei vechi rădăcini expresive româneşti, dintre care două au dobândit, probabil analogic, desinenţe latineşti moştenite*: *fle(n)da- + '-ură > fleandură*, respectiv **flet(-a) + (-it)ia > fleanţă*, iar una a fuzionat total cu cuvântul moştenit din latină: **flaka + *flaccula > flacără*, păstrând însă vechiul sens autohton.

Fleanţă: creaţie expresivă autoht. **flet-(i)a,* cf. alb. *fletë* „foaie", cu *-n-* epentetic, cf. *fleandură, ţandără* etc. *Fleanţă* nu pare să aibă vreo legătură semantică cu *fleţ, fleaţă.*

[Versiune revizuită a articolului publicat în LR, XLIX, 2000, nr. 2, 201–203.]

Addenda, 2014. În MDA (II, p. 435) întâlnim alte două forme apropiate fonetic şi semantic de *fleandură* (*fleandără, fleandră* etc.), anume *floandără* (reg.) „femeie slabă, murdară”, cu etimologia corectă: „din săs. *flander*”, precum şi *floandăr* (reg.) „fragmente rare, rămase din ceva”, cu „etimologie necunoscută”. Fără îndoială, ambele regionalisme sunt împrumutate din săsescul *flạnder*: germ. (hd.) „Fetzen, Lumpen” – rom. „bucăţică, fragment, crâmpei, petic; zdreanţă, cârpă, buleandră; deşeu”. Săs. *flạnder* este pronunţat cu „dumpfes *a*” (*a* surd, închis), o vocală mai lungă, rotunjită, semiînchisă, între *a* şi *o*, notată de obicei cu ***ạ***, iar în prezent, uneori şi prin ***å***, ca în suedeză etc. Românii aproximează acest sunet străin printr-un fel de *o̯a*, în care *o* este de fapt deschis, iar *a* închis, fără să formeze propriu-zis un diftong.

Despre cuvântul săsesc *Flander*, conducătoarea lucrărilor la monumentalul dicţionar-tezaur al dialectului săsesc *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* (SSW), doamna dr. Sigrid Haldenwang, cercetător ştiinţific I la Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu, a avut deosebita amabilitate să ne comunice cele ce urmează:

«**Flander** provine în graiurile săseşti din graiurile renane din Germania inferioară; în limba germană literară nu există acest cuvânt. Variantele fonetice sunt: *floander, flonder,* iar în Transilvania de nord: *floander, flander, flinder, flunder,* chiar *floader*. Între hochdeutsch [germ. (înv.)] “Flinder” [= “Flitter” – „zorzoane, paiete etc.”] şi săseşte “Flander” [„fragment, zdreanţă etc.”] nu există o legătură, numai forma dialectală *flinder* provoacă o încurcătură. Considerăm că **Flander** cu sensul de ‘zdrenţe’ a fost preluat din graiurile săseşti în limba română, este totuşi o legătură directă, a avut loc o transformare vocalică cu desinenţa *-ură*, în analogie cu alte cuvinte cu această desinenţă[1].»

În exemplele date în SSW[2], II/3, p. 392, săs. [lit.] *Flander,* [pop.] *Flonder* (fem.), nösn.[3] *Flạnder* este utilizat de obicei la plural: *De Flondern hê*^{e} (hängen) *vun em* „flendurile (hainele) atârnă pe el”. *Et hu*^{a}*t nur Flạndern ạf sich* (nösn.) „are numai zdrenţe pe el”. *Et gêt Flạndern* ‚zerreisst in kleine Fetzen‘ „se rupe în mici petice” etc.

Deşi în acest articol de dicţionar se afirmă că atât „rum. *flandură*” [sic] ‚Fetzen‘, cât şi „rum. *Bulandra, Bulendra*” [sic] sunt împrumutate din săseşte, din punct de vedere fonetic nu există posibilitatea împrumutului direct din pluralul

---

[1] Părere împărtăşită recent şi de conf. univ. dr. Ioana-Narcisa Creţu (Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu), în articolul *Interferenţe lingvistice în Transilvania*, p. 1 (online), precum şi de Dumitru Loşonţi, cercetător principal I, la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” din Cluj-Napoca (comunicare personală).

[2] *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*. Mit benützung der Sammlungen Johann Wolfs. Herausgegeben vom Ausschuss des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Zweiter Band: Dritte Lieferung, bearbeitet von Friederich Hofstädter. Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner, Druck von W. Krafft, Hermannstadt, 1912.

[3] „*Nösner*” – vorbitorii dialectului săsesc din nordul Transilvaniei. *Nösnerland* (Ţara Năsăudului), dintre râurile Bistriţa şi Mureş, avea drept localitate de reşedinţă oraşul Bistriţa, în actualul judeţ Bistriţa-Năsăud, oraş locuit în majoritate de saşi, înainte de emigrarea lor în Austria şi Germania (cf. Wikipedia).

săsesc *flondern / flạndern* pentru formele de plural românesc *flenduri*, din aria nordică, ori *flendere* [DGS, II, p. 72], din aria sudică.

Vocala originară a temei cuvântului *fleandură* era *e*, la fel ca în derivatul *flenderiţă*, şi nu *oa*, ca în adevăratele împrumuturi săseşti – cuvintele regionale *floandăr* şi *floandără*. A se compara cu varianta reg. *fleacără* (din Oltenia), al cărei plural nu este **flécări*, ci *fleácări* (DGS, II, p. 71), întrucât *ę* din *fleacără* este o inovaţie mai recentă, care nu aparţine vechii şi cunoscutei rădăcini *flac-*, cf. sard. *flaca* „făclie" şi alb. *flakë* „flacără".

Numai în graiurile săseşti de sud există verbele *flandern* şi *flendern*, cu sensul verbului germ. *flattern* „a fâlfâi, a flutura, a da din aripi", cf. v.gm.s. (ahd.) *fleden, fledarōn* şi germ. (rar) *fledern* „a flutura, a fâlfâi", cf. alb. *flat(ë)roj* „a da din aripi, a fâlfâi, a zbura", cf. alb. *fletë* „foaie; frunză; aripă" etc.

Este însă greu de crezut că un cuvânt românesc popular, răspândit pe o arie foarte întinsă – precum *fleandură*, cu variantele *fleandără* şi *fleandră* – ar putea fi împrumutat doar din verbul săs. *flendern*, care este numai o variantă rară a săs. *flandern*, dintr-o zonă limitată la sudul Transilvaniei. Este mult mai probabilă ipoteza noastră, conform căreia *fleandură* este o creaţie expresivă autohtonă, românească, a cărei temă arhaică **fleda* „foaie (îmbrăcăminte largă, zdrenţuită)" este înrudită atât cu v.gm.s. (ahd.) *fleden* „a flutura etc.", cât şi cu alb. *fletë* „foaie etc.", având probabil aceeaşi înrudire îndepărtată şi cu săs. *flonder*, cu variantele *flạnder*, *flinder* şi *flunder*. În română, forma sufixată *fleandură* a apărut după ce varianta iniţială fără sufix **fleda* a evoluat la forma **flea(n)dă*, ca urmare a fenomenului metafoniei. Pentru caracterul expresiv al formei reconstruite **flea(n)dă*, vezi *bleandă*[1] „sperietoare de păsări", „om molâu şi prostănac" şi *blăndură* „haină veche" (cf. DELR, I, p. 243), ori sinonimele *fleandră* şi *buleandră* (cf. *fulendriţă*), *fleanţă* şi *pleanţă*.

Revenind la împrumutul *floandără* „femeie murdară", Petar Skok (ERHSJ, II, p. 521) menţionează cuvântul sârbesc atestat în Voivodina: *flândra* (peiorativ) „persoană de gen feminin uşuratică", precum şi slov. *flândra* „femeie neîngrijită, desfrânată", pe care le consideră derivate din dialectul german bavarez: *Fländerlein* „fată fluşturatică", cf. germ. de jos (nd.) *Flunder*, având ca termene de comparaţie cuvintele pol. *flądra*, ceh. *flandra* „muiere rea" [„pânză (cârpă)", ap. Ciorănescu, 3427], ucr. *flondra*, let. *lodra*, inclusiv rom. *fleandură*, conform tradiţiei, şi nu *floandără*, necunoscut lui Petar Skok în acea vreme.

Floandăr, **floandără < săs**. ***flạnder* idem**.

[LR, LXV, 2016, nr. 3, (preprint).]

F U L G

Cuvântul *fulg*, de uz general în dacoromâna actuală, poate fi datat cu certitudine ca aparţinând perioadei limbii române comune, prin comparaţie cu forma sa aromânească: *fulgu*.

Este atestat pentru prima dată în vol. IV al *Lexiconului românesc-nemţesc* de I. Budai-Deleanu, terminat în anul 1818 şi rămas în manuscris (BAR, ms. 3731, f. 1095^{v}): ѳѲлгѲ, scris şi cu litere latine: *folgu*, dar fără să fie însoţit de o traducere germană a acestuia. Ar fi interesant de ştiut de ce I. Budai-Deleanu a lăsat neterminat acest articol de dicţionar. Pur şi simplu din lipsă de timp sau, poate, din neatenţie? În caz contrar, presupunând că autorului *Ţiganiadei* nu-i erau cunoscute cu precizie înţelesurile cuvântului *fulg*, auzit probabil de la bucovinenii din Liov-Lemberg, acest amănunt, precum şi faptul că dicţionarele scrise în Transilvania şi Banat înainte de anul 1850 nu îl înregistrează pe *fulg*, ar putea sugera ipoteza că aria iniţială de răspândire a cuvântului s-ar fi aflat în afara arcului carpatic, în Moldova şi în Muntenia. [Vezi, *infra*, antedatarea din nota nr. 6!]

Cea de a doua atestare o întâlnim în vol. VII din *Condica limbii româneşti*, alcătuită de Iordache Golescu (BAR, ms. rom. 850, cca. 1832, p. 1568, f. 44^{v}), cu exemplificarea familiei sale de cuvinte: «– ***fulg, -gi***, – *fulgime*, *-i* adică mulţime dă fulgi", – *fulguleţ, -e*, – *fulgi dă zăpadă, dă ninsoare*, – *a fulgui, fulguieşte zăpada* adică, cade zăpadă cu fulgii, – *fulguitor*, *-i*, – *fulguitoare*, – *fulguit*, *-ţi*, – *fulguită, -e*, – *fulguind*, – *fulguire*, *-i*, – *fulgulală*, *-eli*, – *fulguicios*, *-şi*, – *fulguicioasă*, *-e*, – *fulguielnic*, *-ci*, – *fulguielnică*, *-ce*; – ***a fulgui, fulgulală***, vez: ***fulg***.» Am subliniat derivatele care nu apar în DA, DI sau MDA. În schimb, Iordache Golescu nu înregistrează cuvântul *fulguitură / fulgâitură*, prezent în DA.

În dicţionarele tipărite, prima atestare a lui *fulg* se află în *Vocabularul franţezo-românesc* de P. Poenar, F. Aaron, G. Hill (vol I, 1840, p. 695): *Flocon: ... il tombait de la neige par flocons – cădea zăpadă în flotaci, în fulgi.* Următoarea atestare ar fi cea din *Dicţionarul german-român* de George Bariţ şi Gabriel Munteanu (vol. I, 1853, p. 691): «*Schneeflocke – flocŭ, fulgŭ de néoă*».

În texte, *fulg* reapare destul de târziu, de exemplu în pastelurile *Iarna* şi *Sania* de Vasile Alecsandri (1868) sau în *Sânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, publicată de Societatea Biblică pentru Britania şi Străinătate, într-o versiune necanonică cu autor necunoscut, la Pesta în 1873 (p. 590), apoi la Iaşi în 1874 (p. 465): *El aruncă omătul ca fulgii de lână*[1] (Ps. 147, 16 [5], citat de Fr. Damé, NDRF, II, p. 43).

Fulg mai poate fi întâlnit într-o variantă a baladei *Novac şi corbul*, anume: *Gruia fiul lui Baba Novac, căpitanul lui Mihai*, culeasă de Teodor Burada

[1] Compară cu textul canonic: lat. *qui dat nivem sicut lanam* (Vulgata), slavon. **дающаго снѣгъ свои ѩко влъну** (Coresi 1577, f. 280^{r}/8) sau *He giveth snow like wool* (King James Bible), tradus: *al celui ce dă **zăpada** sa ca lâna*, în *Psaltirile* moldoveneşti tipărite la Iaşi, Mânăstirea Neamţului, Chişinău sau Movilău între anii 1743 şi 1859. Doar în variantele mai vechi de tip moldovenesc întâlnim: *cela ce dă **omătul** său ca lâna*, la Dosoftei, 1680, ori *dând **omătul** lui ca lâna*, în Biblia de la Bucureşti.

(O călătorie în Dobrogea, 1880, *ap.* M. Gaster, *Chrestomaţie română*, vol. II, p. 303): *Când Novac aşa auzea / se făcea că s-împiedica / desagii de fulg lua / şi galbenii-i risipea.* Gaster îl traducea pe *fulg*, în acest context neobişnuit, prin fr. *lisière* „margine", ceea este de-a dreptul absurd. Putem fi siguri că, în realitate, T. Burada nu auzise bine cuvântul, înţelegând greşit *fulg*, în loc de *fund*.

Sinonimele lui *fulg* sunt:

1. (Înv.) *Floc, floacă (de nea, de ninsoare, de omăt, de zăpadă)* < lat. *floccus* „smoc de lână etc.", cf. CDDE nr. 607. Cf. germ. «*Flocke* – floc, buc, *flocken* – (a) face floci, buci; (a) cădé în floci (omătul)», *ap.* T. Stamati, *Dicţionariu de limba germană şi română*, Iaşi, 1852, p. 302. Vezi şi engl. «*Snow-flake* – (1.) fulg, floacă de zăpadă», *ap.* H.L. Lolliot, *Dicţionar englez-român*, Bucureşti, f.a. [1900], p. 488.

2. (Reg.) *Flotac* şi *flotag*, probabil din *floc* + *-ac*, prin disimilare (DA).

3. (Reg.) *Flotoc* şi *flotog*, probabil din *flotac* (MDA), sub influenţa lui *flotocos* < *flocotos*.

4. (Spec.) *Pană (mică/ uşoară)* < lat. *pinna* idem (uşor ca *pana* sau ca *fulgul*; *pană* sau *fulg* pentru ciupirea corzilor cobzei).

5. *Puf (de gâscă, de păpădie*; analogic: *puf de ninsoare*, sens colectiv) < v. sl. *ⱂⱛⷭⱏ*, cf. bg. *nyx* „fulgii (păsărilor), firele de păr abia crescute (mătăsoase), puful (unor fructe)".

Sensul cel mai vechi şi generic care poate fi dedus din citatele existente în DA ar fi acela că penele mici şi moi de pe burta păsărilor, seminţele uşoare de păpădie, asocierile de mici cristale albe de apă ale zăpezii etc. – *fulgii* – sunt mulţimea obiectelor menţionate, foarte mici şi extrem de uşoare, care pot zbura fiind ridicate de vânt sau care cad destul de lent pentru a lăsa tot timpul impresia zborului: *Dragostea, zburdalnica,... E ca pleava de uşoară/ Şi ca fulgul ce-n vânt zboară* (Teodorescu, P. P. 302[b]). *Fulgii zbor, plutesc în aer, ca un roi de fluturi albi* (Alecsandri, P. III, 9).

Soluţiile etimologice mai vechi sunt neconvingătoare:

♦ Lat. *floccus* – Pontbriant, p. 275.

♦ «Una transformatione sau d'in *floccu* in folcu, folgu, fulgu, sau d'in *fluxu* in fulxu, fulcu, fulgu; compara: it. *floscio* = isp. *flojo* = port. *froxo*, [lat.] *fluxus* = molle; isp. *flogel* [*flojel* „puf (de pasăre)"] = port. *frouxel* [*frouxo* „Blutsturz", *froco* „fulg de nea"] = fulgu» – Laurian–Massim, DLR, I, p. 1264.

♦ Vgl. [Compară cu] lat. *floccus*, deutsch *Flocke* – Tiktin, DRG, p. 653.

♦ Compară cu *floc* – Scriban, SDLR, p. 531; DEXI, p. 772.

♦ Variantă de la *floc* (< lat. *floccus*), cu metateza (**folcus*) şi cu aceeaşi schimbare a finalei, ca în *stâng, vitreg* – Ciorănescu, DER, nr. 3512.

♦ Lat. *fluxus* adj. „fluid, lichid" – Körting, nr. 3864.

♦ Lat. pop. **fulgus*, adj. postverbal substantivat din lat. *fulgere* „a străluci" sau reconstruit din *fulgidus* „strălucitor" – Puşcariu, EW, nr. 665; DA II/I, p. 188; REW[3], nr. 3554a.

♦ Origine necunoscută, compară it. *falhoco* „fulg de zăpadă" (în dialectul vechi corsican) – SDEM, p. 463.

♦ Din v. germ. s. (langob.) **flugulu (> *fluguru > *fluglu > fulg)*, cf. germ. m. s. *vlügel* „aripă";... treceri de sens: „lucru uşor, care zboară, aripi, pene, fulgi,

puf", cf. *plimb* < **plimblu* < **primblu* şi cu metateza lui *l*, cf. *bold* < sl. *bodlĭ*, *purced* < lat. *procedo* sau

♦ din v. germ. s. *flug* „zbor" + suf. dim. lat. *-ulus*, cf. v. nord. *flugr* „idem " – Giuglea, DR, III, 1923, p. 626; Giuglea, 1983, p. 170–171.

♦ Origine traco-dacă – G. Ivănescu, în vol. H. Mihăescu, *La romanité*.., p. 316.

♦ Tr.-dac.[!] **folcus* < rad. **flok-*, i.-e. **bhlōko-s* (Walde, LEW 1, 517–518) sau i.-e. **bhlok-* „floc, pânză" (Pokorny, 161), cf. engl. *flake* „fulg", let. *plauki* „fulg", let. *plaukas* „floc", cf. alb. *flok* [„1. păr, fir de păr"; 4. „fulg de zăpadă, puf, scamă"] – Vinereanu, DEIE, p. 370[2].

♦ Fără etimologie sau cu „origină/ etimologie necunoscută" – Şăineanu, DU, ed. 1925 ş.u.; I.-A. Candrea, CADE, 1931; DEX, 1975 ş.u.; MDA, II, 2002.

Etimologia dată de S. Puşcariu, aparent corectă din punct de vedere fonetic, este cu totul neverosimilă ca evoluţie semantică. Ipoteza unui adjectiv derivat din lat. *fulgēre* „a străluci" sau reconstruit din *fulgidus* „strălucitor, scăpărător" se bazează doar pe expresia citată în DA, după DDRF: *spălat fulg*, interpretată abuziv: „spălat astfel ca să strălucească". În dicţionarul său român-francez, Fr. Damé dădea aceleiaşi expresii o traducere mult mai firească: *rendu blanc comme neige*. Fulgii de zăpadă sunt albi, dar nu strălucesc. Dimpotrivă, atunci când ninge, fulgii zăpezii au cel mult o culoare albă mată, pe fondul cenuşiu al norilor care aduc ninsoarea. Doar zăpada aşternută poate străluci în lumina soarelui, când cerul e senin.

Identitatea multora dintre sensurile lui *fulg* cu cele ale sinonimelor ieşite astăzi din uz: *floc, floacă* a provocat o neobişnuită convergenţă de păreri între R. de Pontbriant, A. Tr. Laurian, reprezentantul cel mai de seamă al latinismului întârziat, H. Tiktin, A. Scriban, Al. Ciorănescu, autorii DEXI şi M. Vinereanu, exponentul traco-dacismului extremist contemporan, privind etimologia: < lat. *floccus* / i.-e. **bhlok-*, cf. r. *floc*.

«Una transformatione d'in *floccu* in folcu, folgu, fulgu», aşa cum bine arăta Laurian, ar avea nevoie de trei accidente fonetice: metateza lichidei, sonorizarea ocluzivei velare şi închiderea vocalei medii rotunjite. Le considerăm „accidente" deoarece, în mod normal, conform legilor fonetice cunoscute, niciuna dintre aceste transformări fonetice n-ar trebui să se producă în mod obligatoriu.

Metateza[3] lichidei *l* în cuvintele moştenite din latină este de obicei regresivă: *cheag* < **clagum* < *c(o)āg(u)lum, chingă* < **clinga* < *cing(u)la, gheb* < **glibbus* < *gibb(u)lus, glugă* (şi înv. *clucă*) < **clluca* < *cuc(u)lla* (sau, cu etimologia tradiţională, greşită, < bg. *gugla*), *plămân* < **plumonem* < *pulmōnem*, *plop* < **plop(p)us* < *pōpulus* etc. Acelaşi tip de metateză îl întâlnim şi în *flăcâie* < *făclie,* ori în aromână: *blugur* < *bulgur*. Exemplele de metateză progresivă a lui *l* în cuvintele moştenite sunt mai rare: *paltin* < *platanus*, în dacoromână şi aromână,

[2] După publicarea articolului nostru, am luat cunoştinţă de o nouă etimologie pentru *fulg*:

♦ Origine dacă, cf. norv. dial. *flugsa*, norv. *fnugg* [„părticică, petic", *snø fnugg* „fulg de zăpadă" (*n.n. P.B.*)], manx *floag*, dan. *flage*, toate cu sensul „fulg (de zăpadă, de porumb)"; engl. *fluff* „puf" < v. engl. *flug-* „efemer"; alb. *fjollë* [pron. fiolă] [„fuior, caier", *fjollë dëbore* (*n.n. P.B.*)] fulg de zăpadă"; sued. *fjun* [pron. fiun] [„a scămoşa", sued. *flinga* (*n.n. P.B.*)] „fulg" – P. Dincă, DERD, p. 118.

[3] Exemplele care urmează, precum şi clasificarea lor au fost preluate din lucrarea *Limba română,* vol. II, *Rostirea*, de Sextil Puşcariu, § 89–92, p. 165–172, cu mici completări.

dar *platăn* în meglenoromână, apoi *pătlagină* < *plantāginem*, *purced* < *prōcēdō*, cf. *bold* < sl. *bodlĭ*, *tulpină* < v. sl. **trupina* şi *culcer* < *clucer*. Grupul consonantic iniţial *fl-*, latin şi românesc, în general de origine expresivă, este extrem de stabil în limbă şi nu cunoaştem exemple de metateză în ceea ce-l priveşte. Pentru comparaţie, prezentăm câteva evoluţii fonetice bine atestate, care au dus la apariţia aceluiaşi complex sonor, /*fulg*/, în cuvinte ca *răsfulg* < *răsfug* < *răs-* + *foc* „boală a oilor, caprelor etc.", ori *sufulg* < *sufulf* < *suvulf* < *suvulv* < *sovârf* < scr. *suhoverh* „(bot.) *Origanum vulgare*", forme datorate probabil etimologiei populare.

Dacă **folcu*, presupusa variantă fonetică a lui *floc*, ar fi stat la originea lui *fulg*, ea ar fi trebuit să supravieţuiască măcar izolat, în unele graiuri mai conservatoare, aşa cum s-au păstrat, de altminteri, *floc* şi *fulg*, împreună cu *a acăţa* alături de *a agăţa*, *clucă* şi *glucă* alături de *glugă*, *flotac* şi *flotoc* alături de *flotag* şi *flotog*, *pâlc* alături de mai recentul *pâlg*, (reg.) *por* alături de *pur* < lat. *porrus* „praz", *vitrec* şi *vitric* alături de *vitreg* şi *vitrig* etc. Ipoteticul **folcu* nu a lăsat însă nicio urmă[4]. De aceea, suntem îndreptăţiţi să credem că derivarea lui *fulg* din **folcu* < lat. *floccus* nu poate avea o bază reală. Un argument în plus pentru înlăturarea definitivă a ipotezei derivării lui *fulg* din lat. *floccus* este acela că nu se cunosc cazuri de cuvinte moştenite din l a t i n ă care să-şi fi păstrat în dacoromână vechea formă, fără metateză, alături de cea nouă, cu metateză. Existenţa unor variante fonetice de tipul *rinichi – rărunchi* etc. nu are nicio relevanţă în cazul nostru, ele nefiind rezultatul vreunei metateze.

Soluţia veche germanică, propusă destul de confuz de G. Giuglea şi greşit înţeleasă de către Al. Ciorănescu, are totuşi meritul de a fi conturat mai limpede câmpul semantic şi genul proxim al cuvântului *fulg*: „lucru uşor, care zboară, aripi, pene, fulgi, puf". Aceste înţelesuri se regăsesc în unele cuvinte vechi germanice care sunt foarte apropiate fonetic de românescul *fulg*: v. isl. *fljūga* şi v. germ. s. *fliogan* „a zbura", v. germ. s. *flug* „zbor", v. nord. *flugr* „zbor", v. isl. *fluga* „muscă", germ. m. s. *vlügel* „aripă", v. isl. *fugl* şi got. *fugls* „pasăre". Împreună cu norv. dial. *flugsa* „fulg de zăpadă" şi let. *plauki* „fulgi de zăpadă", ele formează o familie de cuvinte clar înrudite, cu origini expresive, cf. rad. i.-e. **pleu-k-* şi **pleuk-* (Pokorny, IEW, 837). Totuşi, în ciuda asemănărilor observate, este evident că dr. *fulg* nu poate să aibă o origine germanică, întrucât forma aromânească *fulgu* nu avea cum să fie împrumutată de la goţii sau gepizii aflaţi la nordul Dunării.

În această situaţie, e bine să ne amintim de cele spuse de Iorgu Iordan în anul 1935 (BPh. II, p. 171): „Aşadar *fleandură, fleanţă, fleoancă, fleoarcă, fleoarţă, fleştenic, fleştură, fle(a)ură*, cu variantele şi derivatele respective, au toate o singură origine, **onomatopeică**. Elementele lor fonetice fundamentale sânt *f* şi *l*, care, fie unite într-un sunet de tranziţie, ca în *a fâlfâi*, fie sprijinite pe o vocală următoare, ca în seria aceasta din urmă, exprimă zgomotul făcut de aripile unei păsări (sau insecte) în zbor şi apoi pe acela al unei bucăţi de pânză expusă la bătaia vântului".

[4] După publicarea acestui articol, am descoperit la Andrei Bârseanu (*Cincĭ-ḑecĭ de Colinde*, Braşov, Tipografia A. Mureşianu, 1890, p. 30), forma *„folc"* în următoarele versuri: *Dă-mi tu mie un folc de lână / Să-mi fac o mănuşe-n mână*. Ni se pare suspectă atestarea târzie a lui *folc*, cu referire la lână şi nu la zăpadă, mai ales după apariţia etimologiilor latiniste din dicţionarul Laurian – Massim.

Făcând apel la sursele autohtone ale etimologiei româneşti, vom constata existenţa unor creaţii onomatopeice care au o structură fonetică relativ apropiată de cea a lui *fulg*: ***fufărníţă*** (reg.) „furtună în timpul iernii; vânt puternic care spulberă zăpada” (MDA 2, p. 477), din „***fu-f(u)-**”, cu sufixul *-(ă)rniţă*, cf. *viforniţă*, cf. *ierniţă*, sau ***a fufula***, verb atestat în Bucovina „a ninge lin, cu fulgi mari şi deşi” (DA, II/I, p. 184), care este derivat din aceeaşi secvenţă „***fu-fu-**”, cu reduplicarea unui ***fu** care imită suflarea vântului ce împrăştie fulgii de zăpadă sau care redă sunetul produs de om când suflă fulgii unui puf de păpădie pentru a-i face să zboare. Acelaşi **fu* imită zgomotul pe care îl face cineva care suflă peste un obiect, pentru a înlătura praful aşezat pe acesta. În MDA este atestată doar onomatopeea *pfu* „zgomotul produs de cineva când respiră cu greutate”.

Cum era de aşteptat, onomat. **fu-* a fost lexicalizată şi în alte limbi, putând fi raportată la rad. i.-e. **pfu-*, **pu-* „von der Schallvorstellung der aufgeblasenen Backen, aufblasen, aufgeblasen, angeschwollen, aufgebauscht” [„reprezentarea onomatopeică a obrajilor umflaţi etc.”], prin comparaţie, de exemplu, cu v. isl. *fjūk* „vifor, viscol”, *fjūka* „a mişca, a împrăştia ceva repede prin aer”, *fok* „viscol” = i.-e. **pu-g-*, ori cu gr. *φύσα* „suflu”, *φυσάω* şi slv. **puchati* „a sufla”, **puchъ* „puf” = i.-e. **pu-s-* (Pokorny, IEW, p. 847–848).

Cea de a doua onomatopee românească înrudită în mod sigur cu *fulg* este ***fâl*** „cuvânt care imită zgomotul produs de fâlfâitul aripilor unei păsări”, cu verbul derivat *a fâlfâi*, al cărui înţeles s-a extins de la imaginea auditivă a mişcărilor aripilor păsărilor la imaginea vizuală caracteristică oricărei mişcări de „plutire” prin aer a entităţilor mărunte aflate în zbor sau în bătaia vântului. Fără îndoială, aceeaşi îmbinare de origine onomatopeică a consoanelor *f, l + g*, dar cu *fl-* urmat de o vocală, se poate regăsi în limbile germanice, în exemplele deja cunoscute: v. germ. s. *flug* „zbor”, norv. dial. *flugsa* „fulg de zăpadă” (Pokorny, IEW, p. 837), iar cu oarecare probabilitate, şi în alb. *flug* „swing”, „avânt, însufleţire etc.” (Vl. Orel, AED, p. 101), cu derivatul *flugtar* „sprinten, vioi, sprinţar” (Topciu–Melonashi, p. 287), cuvinte albaneze considerate „creaţii elementare” de către Eqrem Çabej (*St. gj.*, I, p. 192).

Consoana finală, *g*, din *fulg* şi din celelalte exemple germanice sau albaneze este un formant care aparţine indo-europenei comune, prezent şi în limba română, de exemplu în *bul**g**(ăre)*, cuvânt de origine probabil autohtonă, foarte asemănător cu *fulg*, deoarece a fost creat prin mijloace expresive relativ similare: < **bul-* + *-g-* „obiect aproximativ sferic”, cf. lat. *bulla* „bulă (de aer), băşică, bumb”, cu unele corespondenţe în domeniul romanic, care pornesc de la un substrat celtic: lat. *bulga* „sac”, fr. *bouge* „parte bombată a unui obiect” (< gall.) etc. (cf. DA). Acelaşi formant i.-e. *-g-* mai poate fi identificat în alte două cuvinte ale fondului nostru lexical preroman: *bun**g**(et)* şi *mur**g***.

Tema expresivă *ful-*, la care s-a adăugat formantul *-g-*, ar putea fi explicată cel mai simplu prin suprapunerea celor două onomatopee primare: *fu-* şi *fâl-*, având în vedere suprapunerea reală a două imagini auditive şi vizuale consecutive: „suflarea” care răspândeşte *fulgii* şi „plutirea” sau „fâlfâirea” *fulgilor* prin aer.

Alte explicaţii ar putea porni de la comparaţia variantelor onomatopeice *ţur-* şi *ţâr-*, apropiate ca înţeles, prima fiind probabil mai veche, întrucât a dezvoltat

derivatul expresiv *ţurţur(e)* (cf. alb. *xurxull*), ceea ce ne-ar permite să reconstruim o onomatopee dispărută din uz – **ful-*, posibil identică semantic cu *fâl-*. Cu mai multă îndreptăţire, însă, am putea prefera ipoteza existenţei în substratul preroman al limbii române a bazei expresive **fl̥g-*, cu antecedente în indo-europeana comună. Sonanta silabică [l̥] s-a realizat ca *-ul-* în dacoromână şi aromână, ca urmare a unei tendinţe moştenite din substrat, consolidată apoi prin influenţa permanentă a onomatopeelor **fu-* şi **ful- (fâl-)*.

Ipoteza noastră subsidiară implică o întrebare cu un mai mare grad de generalitate: nu cumva vocala de sprijin din substratul preroman era *-u-*, spre deosebire de actualul *-â-*? Mai multe fapte vin să ne confirme această presupunere. În formaţiile onomatopeice aflate în uz, de exemplu, variantele cu *u* par să fie mai vechi decât cele cu *â*: *a gunguri* şi *a gânguri* < *gu-gu-*, *a zburli* şi *a zbârli* < *z* + *brr* + *li* etc.

Vom mai observa că patru dintre cuvintele atribuite fondului lexical preroman pot fi raportate la unele radicale indo-europene care conţin sonante silabice: *burtă* şi *bârtă*, i.-e. com. **bhr̥tā-* „sarcină”, cf. skr. *bhr̥táh* „purtat” (Ivănescu, 315, cf. Pokorny, 128, 130), *Dumbul* (atestat în anul 1221) şi *dâmb*[5], i.-e. *dhm̥bh-(o-)*, cf. gr. *τύμβος* „tumulus peste un mormânt” (Poghirc, 355, Sluşanschi, 111, 113, Ivănescu, ap. H. Mihăescu, *La romanité...*, 315, Mihăilă, 2010, 95, cf. Pokorny, 248–249), *murg*, *amurg* şi nu **mârg*, i.-e. **mr̥gho-* „crepuscul”, cf. alb. *(i) murg(ët)* „cenuşiu închis, întunecat” (Sluşanschi, 116), *strungă* şi nu **strângă*, i.-e. **str̥g-* „strâns, strâmt”, cf. alb. *shtrungë* „strungă”, norv. *strungen* „strâns în stomac” etc. (Jokl *St.*, 89, cf. Pokorny, 1036–1037). În toate exemplele citate vocala de sprijin cea mai veche este *u*, care îşi află astfel o perfectă justificare fonetică istorică şi în cazul cuvântului *fulg*.

Mai trebuie spus că *fulg* ni se pare a fi cea mai eufonică, cea mai frumoasă creaţie lexicală expresivă autohtonă românească.

Fulg: preroman (de origine expresivă) **fl̥g- (*fu + *fl̥- + -g)*, cf. *a fufula, fâl(-fâl)*, cf. *bulg(ăre)*.

[LR, LXV, 2012, nr. 1, p. 45–53.][6]

---

[5] Cuvântul *dâmb* are o etimologie controversată. Aproape toţi autorii (A. Cihac, DEDR, II, 495; Şăineanu, DULR, 1925, 189; I.-A. Candrea, CADE, 422; A. Scriban, SDLR. 436, *ap.* Al. Ciorănescu, DER, 2947; DA, DEX, MDA, DLR s.n., DEXI; cf Tamás, EWUER, 298–299, Király, CL, 1990, 138, 139) sunt de acord că *dâmb* este un împrumut din magh. *domb*, cu acelaşi înţeles. Problematică este însă etimologia cuvântului maghiar. Cf. Ciorănescu, s.v., magh. *domb* „dâmb” ar proveni din sl. *dąbŭ* „arbore, stejar”. În română, v. sl. **дъвъ** *do*^{m}*bŭ* a lăsat urme doar prin *dumbravă* < v. sl. **дъбрава** [do^{m}brava], *dumbravnic* (bot.) „mierea-ursului”, (reg.) *dumbră* „pădure” < v. sl. **дъбрь** [do^{m}brĭ], prin hidronimul *Dâmboviţa* „râu cu stejari” şi, probabil, prin *dumbeţ (dâmbeţ, dumbrăţ)* (bot.) „tămâioară” (cf. DLR, s.n., t. I/6, p. 1560).

[6] **Addenda, 2016**: Îi mulţumim dlui Victor Celac pentru semnalarea unei atestări mai vechi a cuvântului *fulg*, la Dosoftei: *Parimiile preste an. Iaşi, **1683***. Ediţie critică, studiu introductiv, notă asupra ediţiei, note şi glosar de Mădălina Ungureanu. Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru I. Cuza”, 2012, p. 356. Citäm: *Unele ca aceastea grăiră în iad aceia ce fac păcate, că nădeajdea făcătoriului de rău iaste ca **fulgii** când îi apucă vântul şi ca spuma cea cingăşea, carea de năvală să răsâpeaşte, şi ca fumul ce-l împraştie vântul, şi ca pomenirea oaspelui ce să duce într-aceaeaş dzî.* (*S.n., P.B.*)

A (SE) G Â D I L *A*

În DA şi în DEX etimologia cuvântului este dată ca fiind bg. *gădel mi je* „mă gâdilă”, expresie în care „*gădel*” singur se traduce prin „gâdilitură”.

Verbul românesc este totuşi foarte vechi şi nu are niciun sinonim. Variantele bănăţene *gâdzăla*, *gâdzâla*, *gâdzula*, cu *ḑ* [dz] (cf. ALR, II/I, h. 54, pct. 27, 36, 47, 76, 836; 29; 2) sunt o dovadă sigură a vechimii acestuia. Avem de a face cu o creaţie onomatopeică şi expresivă românească arhaică, parţial analizabilă pe terenul limbii române: *gâdi* (cf. ar. *gâdic*, *gâdicare*), repetat *gâdi-gâdi* sau *ghidi-ghidi*, alintarea vorbită care însoţeşte gestul de a mângâia sau de a gâdila un copil (sugar) pe obraz sau sub bărbie pentru a-l face să râdă (cuvânt care în DA, s.v. *ghidi*, este confundat cu interjecţia omofonă de origine turcă, cf. tc. *gidi*), şi sufixele verbale expresive *-la* (atestat şi în latină – cf. *titillō, titillāre* „a gâdila”) sau *-li* (vezi Graur, BL, IV, p. 90–97). Verbul lat. *titillāre* este şi el, „după toate probabilităţile curat onomatopeic,... cf. germ. (nhd.) *titi*, atunci când cineva atinge uşor obrazul copilului” (Walde–Hoffman, LEW, II, p. 685).

Deşi verbul românesc *a gâdila* este cu mare probabilitate o creaţie onomatopeică autohtonă, el aparţine, prin consonantismul comun *g-d-l-*, unei serii de cuvinte evident asemănătoare din punct de vedere fonetic şi identice ca înţeles, din limbi care aparţin unor familii diferite, strâns grupate însă pe aceeaşi arie geografică (*id est*, din „uniunea lingvistică balcanică”).

Spre deosebire de seria romanică a verbului *a bâlbâi* (vezi consonantismul panromanic, comun cu albaneza: *b-lb-*), cuvintele dacoromâneşti *a (se) gâdila* (*gâdăla*, *gâdzăla*, *gâdzâla*, *gâdzula*, *gâdela*, *gâdăli*, *gâdeli*, *gâdili*, *ghidili*, *ghidila*, cu metateză: *dâgăli*, *dâgâli*), *gâdilici, gâdilitură, gâdilătură* pot fi puse alături, pentru comparaţie, cu arom. *gădălic* (*mi*), *gădălicare*, *gădic*/ *gâdic* (mi), *gădicare*, *gădil/ gâdil* (*mi*), *gâdilare, gâdilic, gădăliţu* etc. (Caciuperi, DR-Ar., s.v.); cu bg. *gădeličkam* (*gădăličkam*); *gădel* (dialectal şi) *gădăl*/ *godul* (*imam*), *gădel* (*me je*); cu maced. dial. *gadel*; cu alb. *gudulis*, *gudulisje*, *giciloj*; cu ngr. dial. *γιδιλίζω* şi, foarte puţin probabil, cu tc. *gıdıkla(n)mak*. (În acesta din urmă, în locul unui *-l-* aşteptat, suita de consoane se continuă prin grupul *-kl-n*/*m* care ne aminteşte de magh. *csiklandoz*, *csiklandos*, fiind posibilă o contaminare în limba turcă între două rădăcini expresive, probabil de origini diferite.)

Caracteristica seriei este consonantismul *g*-(V)-*d*-(V)-*l*-, comun limbilor română, bulgară, albaneză, neogreacă din Brusa – în Asia Mică (cf. Ciorănescu, DER, nr. 3752), fără reflexe certe în alte limbi slave, dar cu dezvoltări vocalice specifice fiecărei limbi în parte, pe aceeaşi arie geografică clar delimitată. Putem presupune cu suficientă probabilitate pentru acest exemplu de consonantism comun limbilor română, bulgară, albaneză, neogreacă, o tipologie expresivă comună balcano-carpatică, mai curând decât un împrumut problematic din bulgară în română şi din bulgară în albaneză, ceea ce nu ar putea explica asemănarea cu dialectul neogrec din Asia Mică. Derivarea din turcă în toate cele patru limbi, propusă de Al. Ciorănescu, întâmpină serioase dificultăţi de ordin fonetic şi de răspândire geografică şi istorică, care o fac, după părerea noastră, imposibilă.

Prezenţa cuvântului într-un dialect grecesc din Asia Mică de nord-vest (azi dispărut), cu un fonetism arhaic şi apropiat de cel al unor variante româneşti, s-ar putea explica mulţumitor prin faptul istoric că respectivul dialect grec s-a suprapus peste substratul traco-frigian din provincia antică Bithynia (Hist.Sch.Atl., h. 3), iar asemănările amintite sunt caracteristice ariilor laterale, mai conservatoare, dacă ne raportăm la dialectele greceşti, ori la substratul traco-dac.

În Dicţionarul etimologic bulgar (BER – de Vl. Gheorghiev şi colab., I, p. 299), cu referire la etimologia cuvântului bg. *gădel*, se spune mai întâi: „*Nejasno*" – „neclar", apoi: „*Izgležda če se kasae za zvukopodražatelni obrazuvanija*" – „se pare că avem de a face cu o creaţie onomatopeică" – şi, deşi se precizează că: „*bălgarskata duma neama săotvetstvija v slaveanskite ezici*" – „cuvântul bulgar nu are corespondent în limbile slave", totuşi se afirmă că echivalentele semantice din română, aromână şi albaneză sunt împrumuturi din bulgară: „rum. *gîdilé* [sic], arum. *gîdil*, alb. *gudulisje*, *gudulis* [...], *kato zaemka ot bălgarski*...", fără a se explica de ce forma literară este mai apropiată de română, iar varianta dialectală (Debărsko): *godul* este atât de apropiată de verbul albanez *gudulis*.

În *Dicţionarul etimologic al limbilor slave* (sub redacţia lui O.N. Trubacev: DELS, 7, p. 189) este propus un verb slav comun **gъdьliti*, pe baza „slovin. *gédléc*" şi „polsk. *gidlić*" – „ščekotat' " – „a gâdila", căruia i se atribuie, de asemenea, o origine onomatopeică. Dincolo de neajunsul că această formă verbală este reconstruită pe baza a numai două exemple izolate geografic, fără relevanţă pentru cuvintele din bulgară, este clar, de exemplu, că pol. *gidlić, gyglać* (cf. *Słownik Języka Polskiego*, 1952, I, p. 821), cu ind. „*dziec*." este o creaţie onomatopeică dialectală poloneză, derivată din alintarea *gidli, gidli!* din limbajul copiilor, cu un alt tip de distribuţie vocalică în consonantismul *g*-(V)-*dl*-, faţă de cel întâlnit în aria carpato-balcanică.

Pentru a explica tipologia comună cu limbile română şi albaneză a cuvintelor bg. *gădel* şi bg. *gădeličkam*, am putea presupune o influenţă reciprocă sau chiar o întrepătrundere a diferitelor forme sinonime balcanice, varianta fonetică românească *a gâdeli* fiind evident mai apropiată de bg. *gădel*, decât de varianta mult mai răspândită *a gâdila* sau de variantele bănăţene *a gâdzăla*, *a gâdzula*. De altminteri, subst. bg. *gădel* „gâdilătură" pare a fi, din punct de vedere formal, un derivat postverbal de la un verb inexistent în bulgară, iar *gădeličkam* este foarte probabil un derivat care nu poate aparţine unui problematic bg. **gădelik*/ **gădelič*, neatestat în BER. Ne putem gândi mai curând la o creaţie imitativă în limba bulgară, pornind ori de la verbul arom. *gădălic* „gâdil", ori, mai probabil, de la subst. drom. *gâdilici*, ale cărui variante fonetice sunt bine reprezentate în dacoromână şi aromână.

Subst. rom. *gâdilici* este derivat dintr-o temă verbală românească, cu un sufix productiv presupus a fi de origine slavă – după G. Pascu (*Suf.*, p. 327) şi Al. Rosetti (ILR, p. 298), în ciuda părerii argumentate a lui S. Puşcariu despre sufixele rom. *-aciŭ, -iciŭ*: „ihre Latinität kann indessen [sie kommen auch im Slawischen vereinzelt... vor] nicht geleugnet werden und ein *fugaciŭ* kann nicht

von FUGAX, ein *tremuriciŭ* nicht von sic. Lecce *tremulitssu* getrennt werden" (Puşcariu, *Lat. Ti u. Ki*, p. 150). Acest sufix este ataşat nu numai la rădăcini împrumutate, ci şi la rădăcini moştenite (cf. drom. *fluierici, licurici, minunici, şuierici, tremurici* etc.; arom. *chiptiniciu, linguriciu* etc.).

Pentru modul atipic de derivare şi de organizare a familiei de cuvinte, în raport cu ariile expresive învecinate, prezintă un mare interes comparaţia dintre bg. *gădel* şi sp. *cosquillas*, ambele cu sensul: „gâdilătură" (cf. *imam gădel/ tener cosquillas* „a se gâdila", *gădeličkam/ cosquillear „*a gâdila").

În albaneză există un dublet semantic pentru *gudulis* „a gâdila", şi anume *giciloj* (în regiunea nordică, la Shkodër etc.). Nu credem că această formă este mai veche decât prima, chiar dacă pare mai apropiată din punct de vedere al vocalismului de rom. a *ghidili* şi ngr. dial. *γιδιλίζω*. Africata medială *ts*, în locul unui *d* comun actual, se explică mai dificil printr-un stadiu anterior cu *t* (cu cea de a doua oclusivă încă nesonorizată), în care caz ar fi trebuit să existe o evoluţie spre africată, similară cu cea a germ. *kitzeln* faţă de prototipul germanic arhaic **kutilôn*. Mai probabil avem de a face cu asurzirea unui *x* (= *dz*) medial la *c* (= *ts*) dintr-un „*gixiloj*", dacă forma citată de Al. Philippide (OR, II, p. 714, cf. Meyer, EWaS, 133) – *gidziloĭ* – este corectă şi anterioară celei actuale. Fonetismul alb. *dz*, în loc de *d*, poate fi pus în comparaţie cu varianta bănăţeană *a gâdzăla*.

Consonantismul *g-d-l-*, specific verbului românesc *a gâdila* şi corespondentelor sale balcanice, aparţine unei tipologii expresive de origine general europeană, fiind înrudit cu seria similară din limbile germanice *-k-t-l-*, cf. nl. *kietelen*, engl. (scoţ.) *kittle*, sued. *kittla* „a gâdila", diferenţa fiind caracterizată prin sonorizarea celor două ocluzive în aria noastră geografică. (V. şi i.-e. **geid-* „a împunge, a gâdila", cf. arm. *kat(ak), kic*, v. isl. *kitla* etc. id., Pokorny, IEW, 356.)

H. Tiktin se gândea chiar la o formă reconstruită din lat. *cattus* „pisoi, motan" > **cattello, -are „*von dem man auch prov. *gatilhar*, frz. *chatouiller* herzuleiten pflegt. Vgl. auch die lautliche Aehnlichkeit von deutsch *kitzeln*, engl. *kittle* mit *Katze, cat*" (Tiktin, DRG, s.v.). Ipoteza lui Tiktin poate fi valabilă pentru formele din aria galo-romană (în care se include şi vestul Galiei Cisalpine, datorită variantelor dialectale italiene – piemont. *gatié*, ligur. *gatilár*, cf. REW[3], nr. 4684: *kat.l, gat.l* – Schallwort „kitzeln"), dar nu şi pentru cele din aria carpato-balcanică, întrucât lat. fem. *catta* are ca urmaş în română pe *cătuşă*, cu sunetele lat. [c] şi [t] păstrate nealterate.

B.P. Hasdeu a fost cel dintâi la noi care a susţinut (fără a explica însă) originea autohtonă a cuvântului românesc *a gâdila*, prin comparaţie cu alb. *gudulis*, în studiul său *Albanezii şi goţii. Teoria d-lui Roesler despre limba română* („Columna lui Traian", 1873, p. 110). Hasdeu a fost contrazis de Ov. Densusianu, prin ipoteza unui împrumut din albaneză în română, intermediat prin bulgară (Densusianu, HLR, I, 1901, p. 352, 353), ipoteză care nu lămureşte modul în care verbele din albaneză şi română pot fi intermediate de un substantiv (postverbal?) bulgar. Al. Philippide (OR, II, 1928, p. 714) îl urmează cu prudenţă pe Hasdeu: „Cuvintele (rom. *gâdil*, alb. *gudulis, gidziloĭ*) aparţin unul la altul".

Nepotrivirile fonetice dintre toate aceste cuvinte înrudite prin consonantism şi prin înţeles au alimentat suspiciunea generală faţă de explicaţiile etimologice

prin substrat (într-o vreme când conceptul de creaţie expresivă nu se cristalizase încă), ceea ce a condus la propunerea etimonului bulgar de către Al. Cihac (DEDR, II, 1879, p. 714), care, fiind acceptat de DA, este prezent şi azi în DEX şi în celelalte dicţionare curente. De remarcat, I.I. Russu (EtnR, 1981) şi Gr. Brâncuş (VALR, 1983) nu fac nicio referire la posibila origine autohtonă a verbului *a gâdila*. Pe de altă parte, nici G. Mihăilă (1960; 2002) nu include verbul *a gâdila* printre împrumuturile sud-slave în limba română. Apropierea pe care o invoca Sextil Puşcariu în DA între *a se gudura* şi alb. *gudulis* „a gâdila" a fost negată de acelaşi autor, în DR, IV/2, p. 1399.

A gâdila: creaţie onomatopeică < *gâdi* + *-la*, cf. tr.-dac. expresiv **g-d-l-*, cf. alb. *gudulis*, gr. dial. *γιδιλίζω*, bg. *гъделя*.

[Cf. LR. LI, 2002, nr. 1–3, p. 42–45.]

A GÂNGUR*I*, A GUNGUR*I*

Verbul are multe variante: *a gunguni*, *a gunguri* (DEX), *a gongăni, a gongoni, a gungura, a gurlui* (Tiktin, DRG) etc, cu derivatul *gângurit, gungurit*. Este considerat o formaţie onomatopeică, imitând sunetele emise de copiii sugari sau de porumbei. Sunetul propriu-zis este *gânguritul, gunguritul* copiilor sau al porumbeilor.

În albaneză, aceste cuvinte româneşti au corespondente semantice perfect asemănătoare, cu neînsemnate deosebiri fonetice ale rădăcinii comune: *gugurón* „roucouler”, (*foshnja* – despre bebeluşi) „gazouiller” şi *gugurímë* „roucoulement”, (*e foshnjes*) „babil, ramage”.

Pentru prezenţa lui *n* românesc în rădăcina onomatopeică comună *gu-gu-r-*, a se compara cu *ţanc* şi *strung* (vezi Andrei Avram, *Note etimologice* s.v. *ţanc*, în LR 1–2/1998, p. 8; idem: Avram, PE, 2000, p. 172). De altminteri, Al. Graur (BL, IV) înregistrează şi o variantă fără nazală a *guguri*, alături de a *guguli*, cu sufixul verbal expresiv românesc *-li*.

Nu suntem de acord cu explicaţia dată lui *a gânguri* în DA: „onomatopee înrudită cu *gângav*, *gângăni*. Pentru formele cu *gung*, cfr. rut. *gugoniti* „girren”.” După părerea noastră, cel mult *â* din *a gânguri* ar putea fi rezultatul unei contaminări cu *gângav*, ipoteză totuşi inutilă având în vedere că delabializarea unui *u* neaccentuat se putea produce oricând, fără influenţă străină, inclusiv în onomatopeea primară *gu-gu*, cu variantele ei normale *a-gâ-*, *a-gu-*. Formele *a gongăni, a gongăi, a gonguri* aparţin unei alte rădăcini expresive, probabil p.sl. **gǫgniti* (DELS, 7, p. 81). Derivarea cu *-n-* din *a gunguni* etc. s-ar putea explica printr-o asimilare consonantică îndepărtată (cf. S. Puşcariu, LR, II, 1994, p.129).

În sârbocroată şi bulgară, rădăcina onomatopeică este aceeaşi, dar derivarea se face pornind de la *k* (sau *t*) şi nu de la *r*: scr. *gu(gu)kati, gugutati* „a gânguri”, bg. *gugukam* „a gânguri”, *gugukanje (na bebe)* „gungurit”, cf. Miklosich, *Gram.*, ap. S. Puşcariu, *Despre onomatopee*, în DR. I, p. 99. Vezi şi *văi**c**ări*, cf. bg. *vajkam*.

Cf. onomat. *gu-gu (gâ-gu)*.

[LR. LI, 2002, nr. 1–3, p. 45.]

GUGUŞ, GUGUŞTIUC

Numele *guguştiucului* (*Streptopelia decaocto* – DEX), cu variantele *guguşciucă* (Tiktin, DRG), *gugusciucă*, *guguştiugă* (Şăineanu, DU[8]) *guguş, guguşă, guguştiucă, guguştuc, guguşină* (DA) etc. – o turturea cu o dungă neagră pe gât sau porumbel sălbatic – provine neîndoielnic din i m i t a ţ i a strigătului puternic, ritmat şi inconfundabil al acestei păsări (cf. *cuc(u), pitpalac* etc., onomatopee devenite nume comune). Cu toate acestea, în DEX se afirmă că numele păsării este împrumutat din „bg. *guguštuk*".

În *Rumăno-bălgarski rečnik* de Valentin Arnaudov şi Lucreţia Mişu, Sofia, 1954, de pildă, întâlnim cuvântul bulgăresc în forma *guguštuk.* Se pune întrebarea: de ce nu ar fi posibil ca rom. *guguştiuc* să fi fost modelul lingvistic pentru bg. *guguštuk*, şi nu invers, cum se credea până acum? Cu atât mai mult cu cât varianta bulgară cea mai uzitată a acestui cuvânt este *gugutka*, o formă comună sud-slavă, în limba sârbă, de exemplu, pasărea numindu-se tot *gugutka* (alături de sb. *grlica* „turturea", bg. *gurgulica* „turturea").

În asemenea cazuri credem că este preferabilă simpla c o m p a r a ţ i e cu echivalentele din alte limbi, în ordinea asemănării, motiv pentru care exemplificăm şi cuvântul albanez *guguftú*, mai depărtat din punct de vedere fonetic de rom. *guguştiuc*, dar care relevă acelaşi procedeu lingvistic.

Comparăm şi seria în care cuvântul albanez este aproape identic cu cuvântul românesc, cel bulgăresc părând a fi un derivat al primelor două: rom. *guguş*, *guguşă*, alb. *gugush* (*gugash*), *gugúçe*, bg. *guguška* „guguştiuc". Interesant este că formele din aromână: *guguce*, *gugufcă*, *gugufce* sunt structural mai apropiate de cuvintele albaneze decât de cele dacoromâne sau bulgăreşti.

Formaţie onomatopeică, cf. onomat. *gu-gu.*

[LR. LI, 2002, nr. 1–3, p. 45–46.]

A SE PERPELI

În dicţionare verbul apare ca o variantă (muntenească – Tiktin, DRG) a lui *a (se) pârpăli*, cu sensul de bază: „a (se) frige" (superficial) sau „a (se) încălzi lângă flacără, jeratic, sau chiar la soare". Sensul II. înregistrat de DLR s.n. şi de DEX la verbul *a pârpăli*, reflexiv, mai ales cu forma *(a se) perpeli*, constă din: 1. „a face mişcări spasmodice (pricinuite de o durere puternică), a se zvârcoli, a se zbate, a se tăvăli de durere" etc. şi 2. „a se răsuci continuu în aşternut". Citatele din DLR s.n. sunt foarte utile:

1. „a se perpeli de râs"; „a se perpeli de ceasul morţii"; „se perpelea de foame"; „perpelindu-se ca un câine încăierat de viespi" „[...] o lumânare, a cărei flacără se perpelea între ferestrele sfărâmate" etc.;
2. „Azi noapte m-am perpelit ca pe jărăgai".

De altfel, legătura, sau mai bine zis, apropierea dintre cele două înţelesuri de bază, „a se arde"/ „a se pârli" şi „a se zbate", poate fi imaginată ca în citatul dat de Tiktin din Delavrancea (Tiktin, DRG s.v. *pîrpăli*, cf. DLR s.n.): „[Când îi era lumea mai dragă, ce să pomenea cu] grija [că-]l sângera ca un bold şi-l părpălea ca pe jeratic", de unde: „*a se perpeli*" = „a sta, a se zbate ca pe jăratic".

În albaneză găsim un verb perfect asemănător cu cel românesc – *përpëlitem* (reflexiv) – care nu are decât sensul unei (puternice) agitaţii corporale: „se tordre", „se débattre", „s'agiter" etc. (Kokona, 1977, s.v.) sau, conform dicţionarului albanez-german de Oda Buchholz şi colab.: WA-D, „sich hin und her wältzen", „sich herumwältzen", „sich abmühlen". Exemple: *I sëmuri u përpëlit gjithë natën* = Bolnavul s-a perpelit toată noaptea. *Përpëlitet si peshku në zall* = Se zbate ca peştele pe prundiş (pe mal, pe uscat). Cf. Şăineanu DU[8] (s.v.) şi DLR s.n. (s.v.): „Un peşte mic se perpelea pe uscat, fiind aruncat de apă".

Cuvântul este vechi în albaneză, deoarece, ca verb tranzitiv, este înregistrat în *Fjalor i shqipës së sotme* (1984), drept arhaism: „*përpëlit* (*përpëlis*) kal." = „Mişcare rapidă a pleoapelor sau a membrelor corpului". *Përpëlit sytë* = „mit den Augen zwinkern", „a bate (repede) din pleoape", „a clipi (des) (din ochi)", „a i se zbate ochiul"; *Zogu përpëliste krahët* = „Pasărea bătea (repede) / fâlfâia din aripi".

Alb. *përpëlitem* pare să nu fie un împrumut (sud-)slav, după opinia lui Eqrem Çabej, care îl consideră format în albaneză prin procedeul reduplicării parţiale, la fel ca şi *tartallis* care are acelaşi sens (Çabej, SE, I, 1982, p. 233).

Remarcabila coincidenţă formală, semantică şi frazeologică dintre alb. *përpëlitem* şi rom. *a se perpeli* ne sugerează posibilitatea unei întrepătrunderi de sens în limba română între două cuvinte de origini diferite: *a pârpăli* (sud-slav ?) şi *a se perpeli* (eventual anterior influenţei sud-slave). De aceea, credem că este justificată înregistrarea separată a cuvântului „(A SE) PERPELI / (A SE) PĂRPĂLI, – cf. alb. *përpëlitem*, cu acelaşi sens"[1].

[1] Vezi de asemenea, mai recent, P. Dincă, DERD, 2011, p. 198 (nr. 954).

Ideea înregistrării separate a verbului reflexiv nu ne aparţine, ea a fost pusă în practică în trecut de L. Şăineanu (DU[8], s.v.: a se *părpăli*, de I.-A. Candrea (CADE, s.v.: a se *perpeli*), iar în prezent de Luiza şi Mircea Seche în *Dicţionarul de sinonime al limbii române* (1982 etc., s.v.: a se *perpeli*), unde sunt date sinonimele: 1. a se foi, a se răsuci, a se suci, a se zvârcoli (cu ex.: Toată noaptea s-a perpelit în aşternut) şi 2. a se zbate, a se zbuciuma, a se zvârcoli (ex.: Se perpeleşte din cauza durerilor.). Tot în acest dicţionar, *a pârpăli* nu apare decât ca o trimitere (cu observaţia: „pop."), fiind înregistrat ca unul dintre sinonimele verbului *a pârli*.

Chiar dacă iese parţial din cadrul subiectului pe care ni l-am propus, etimologia verbului *a pârpăli* ar trebui reexaminată şi ea, din cauza multiplelor nepotriviri între sursele consultate.

În dicţionarul lui Şăineanu, DU[8], s.v. *a părpăli*, găsim etim.: „sl. *prpaliti*". În CADE, s.v. pentru *a pârpăli*, cu variantele *a părpăli*, iar în Moldova *a pârpoli* şi în Oltenia *a pârpori* este dată etimologia: „sl. *pripaliti*". În DEX: „Din bg. *pripalja*, scr. *pripaliti*". În DLR s.n.: „Din bg. *prepalja*. Cf. scr. *pripaliti*". În SDEM, „*a pârpăli*" este dat ca împrumut „sud-slav": scr. *pripaliti* „a aprinde", „a aţâţa" (focul); - se „a afuma", „a arde la suprafaţă"; bg. *pripalja* „a aprinde".

Trebuie spus mai întâi că *a (se) pârpăli* (sensul I.) se traduce în limba sârbă prin: *(za)paliti (se)*, *(is)pećі (se)*, *(o)prliti*, *(is)pržiti (se)*; *užariti (se)*, *zagrevati (se)* etc. cf. *(o)prliti*; *(po)paliti* etc. „a pârli" (Radu Flora: DR–Scr, Panciova, 1969), iar în bulgară: *zapărljam*, *leko zapičam*; *pripičam se* (Spaska Kanurkova: DR-B, 1972) sau *peká na žar*, *na šiš*; *prepărljam*, *opărljam* (acad. Şt. Romanski şi colab.: R-BR, 1962); cf. *părlja (se)*, *opărljam (se)* „a pârli" şi *zapăržvam* „a prăji". Spre deosebire de *a (se) pârpăli,* verbul românesc *a (se) perpeli* se traduce în limba sârbă prin *prpati* „a se agita, a se zbate". Vezi şi bg. *părpam* „a fâlfâi, a bate (din aripi)".

În *Dicţionarul bulgar-român* de Tiberiu Iovan, 1994, vb. *palja* are sensurile: 1. a aprinde, a da foc, a incendia; 2. a face foc, a încălzi; 5. a arde, a încinge; 6. a arde, a mistui etc. Compusele bg. *pripalja* sau *prepalja* nici măcar nu sunt trecute în lista de cuvinte, care are totuşi proporţii destul de mari. Dicţionarul explicativ al limbii bulgare – BTR, 1963 – explică verbul *pripalvam / pripalja*: „*zapalvam ot nešto zapaleno*" – „a aprinde cu ceva aprins": o lumânare, a aprinde ţigară de la ţigară, iar verbul *prepalvam*/ *prepalja*: „*napalvam poveče*, *otkolkoto trjabva*" – „a arde, a încinge mai mult decât e necesar": *Prepalila je peštta, ta hljabăt je zagorjal* – „s-a încins prea mult cuptorul, încât pâinea s-a ars". În schimb, tot la Iovan, 1994, găsim verbele *părpólja* (perf.) şi *părpórja* (imperf.) asemănătoare formal cu variantele moldoveneşti şi olteneşti *a pârpoli* / *a pârpori*, dar care în bulgară înseamnă „a pârâi (despre foc)", ele avându-şi de fapt corespondentul fonetic şi semantic în rom. *a pârpâi* „a pârâi, a trosni", considerat în DLR s.n. ca o formaţie onomatopeică. Şi mai interesant ni se pare cel de al doilea sens al verbelor bg. *părpólja/ părpórja*, şi anume: „a fâlfâi" (despre aripi), care coincide parţial cu sensul învechit al verbului tranz. înv. alb. *përpëlis / përpëlit*! De altfel, traducerea bulgară a verbului rom. *a (se) perpeli* cu sensul de

„a se agita, a se zbate” nu are nicio legătură cu discuţia noastră: *izmǎčvam (se)*, *mjátam (se)* (*kato riba na suho* „ca peştele pe uscat”) cf. Romanski – Ilcev, DR-B, 1961, s.v. *perpelesc*.

Credem că această întrepătrundere destul de încâlcită de sensuri şi de forme în română, albaneză şi bulgară pentru corespondentele verbelor româneşti *a pârpăli* (cu variantele sale regionale) şi *a se perpeli* (probabil o creaţie expresivă românească – cf. Graur, BL, IV) ne mai rezervă multe surprize etimologice.

A se perpeli: Formaţie expresivă comună cu albaneza. **Cf. alb. *përpëlitem*** „a se zvârcoli, a se zbate, a se agita”. Nu este acelaşi cuvânt cu *a pârpăli* „a frige superficial” < bg. (expr.). *A pârpăli* şi *a se perpeli* au dobândit înţelesuri comune ulterior.

[LR. LI, 2002, nr. 1–3, p. 46–48.]

A SE VĂI(E)TA, A (SE) VĂIERA, A SE VĂICĂRI

Verbul *a se văi(e)ta* este explicat ca derivat pe teren românesc din interjecţia *vai*, moştenită probabil din latină, în ciuda faptului că interjecţia românească are o formă identică în albaneză, cvasiidentică în sârbă: „*avaj*”, apoi în letonă [*vaj*], turcă [*vay*] etc. (Meyer, EWaS, s.v.), fără echivalente în aria romanică vestică (fr., prov., sp., pg.).

În DLR s.n. pentru *vai* se dă etimologia: „Lat. *vae*; cf. alb. *vaj*”, în timp ce în DEX se propune, mai prudent, doar: „Cf. lat. *vae*”.

W. Meyer-Lübke, în REW[3], nr. 9126, nici măcar nu redă forma interjecţiei din latina clasică, *vae*, înlocuind-o cu forma romanică *vai*, ai cărei reprezentanţi sunt rom. *vai* şi it. *guai* (cu derivatele it. *guaìre, guaiolare, guàio* etc., care au şi sensul de „a se văita, a se văicări, vaiet”).

Verbul *a se văiera*, cu variantele *a se văira, a se voiera*, pare să fie mai apropiat fonetic de variantele italiene menţionate, *guaìre, guaiolare*, care au dobândit sensul devenit principal: „a (s)chelălăi (încet)”, cu referire la câini, pe lângă înţelesul lor mai vechi, accentuat depreciativ: „a se văicări”, vorbind despre oameni.

În DLR, s.v., etimologia verbului *a se văiera* este următoarea: „din *vai*[1] (prin apropiere de *şuiera, fluiera*)”. Totuşi, sufixul verbal *-era* nu este decât o variantă a sufixelor iterative *-ura, -ăra* (< lat. *-ulare, -ilare*, cf. lat. *tribulare* „a treiera”, lat. *sibilare* „a şuiera (cf. ar. *şiurare*)”, lat. *ventilare* > lat. pop. **ventulare* „a vântura”), în cazul nostru varianta *-era* fiind strict condiţionată fonetic de prezenţa lui *i̯* asilabic de la sfârşitul rădăcinii româneşti din care este derivat verbul *a văiera*.

A (se) *văita* corespunde parţial din punct de vedere semantic cu alb. *vajtoj* (*-het*) „pleurer, pousser de grands cris sur un mort” etc. [a (se) plânge, a boci, a se văicări]. Din punct de vedere formal, aceeaşi rădăcină (*vai-t-*) aparţine ambelor verbe, românesc şi albanez (cf. Philippide, OR, II, p. 740; CADE, s.v.).

Consoana [t] ca element de derivare ar putea fi de origine latină în ambele limbi, probabil < lat. *-(ĭ)tāre* (cf. rom. *a căpăta, ospăta/ ospeta, şchiopăta/ şchiopeta*, ori *-t-* al verbelor latine cu caracter iniţial frecventativ, moştenite în română: *a ajuta, cânta, uita* etc.). În albaneză, *-t-* ar putea fi şi autohton, cf. alb. *copëtoj* „a îmbucătăţi, a ciopârţi etc.”, *sqeptoj* „a ciuguli” etc. Chiar dacă Ov. Densusianu era de părere că: „Dr. *văitare*, mr. [ar.] *vaitu*, nu seamănă, probabil, decât întâmplător cu alb. *vajtoń*” (Densusianu, ILR, 1961, I, p. 228), coincidenţele formale în materie de creaţie expresivă sugerează vechimea procedeului de derivare şi posibila lui concordanţă în cele două limbi cu substrat probabil comun.

În privinţa derivatului *a se văicări*, Al. Graur (BL, IV, p. 69) insistă asupra valorii iterative a sufixului *-ări*, care se realizează deplin „dès qu’on a pu établir une opposition avec des verbes non itératifs”, deci „*văicări (a se)*” „se lamenter tout le temps”: *văita (a se)* „se lamenter” (*ibidem*). Pentru Al. Graur (BL, IV, p. 68): „Le *c* [din *a se văicări*] n’est pas expliqué (voir pourtant *a se olecări* „se lamenter”, qui pourrait être expliqué par *oleo* „hélas”).”

În verbul *a se văicări*, elementul consonantic de derivare ar putea fi *c* latin, din sufixul verbal *-eca* (cf. *a orbeca*), ori *-k-*, sub influenţa modelului limbilor

slave: cf. scr. *vajkati se* (alături de *kukati*, *žaliti se*), bg. *vajkam se*. Sufixul verbal *-ări*, cu sens iterativ, s-a dezvoltat normal, pe teren românesc, cf. *a (se) bălăcări, a căscări, a lingări, a urmări, a zgândări* etc.

A (se) văita, derivat din baza onom. *vai* + suf. *-(e)ta*, cf. lat. *vae*, cf. suf. lat. *-(ī)tāre*, cf. alb. *vajtoj (vajtohem)*.

A (se) văiera, derivat din baza onom. *vai* + suf. *-era* (< *-ăra*, *-ura*), cf. it. *guaire*, *guaiolare*.

A (se) văicări, derivat din baza onom. *vai* + *c*/*k-*, cf. bg. *vajkam (se)* + (sufixul iterativ) *-ări.*

[Cf. LR, 51, 2002/1–3, 51–52; LR, 59, 2010/2, 198.]

A SE ZBÂRLI, A SE ZBURLI

Sunt formaţii expresive care pot avea la bază interjecţia *brrr!* (*bâr!* în DA şi MDA), care semnalează o sperietură: „*Brrr, ce spaimă am tras!*” (cf. „*Părul i se zbârli de groază*”, DLR, tom XIV, s.v.) sau care exprimă senzaţia (bruscă) de frig: „*Brrr, m-a luat cu frig!*”. În ambele cazuri, reacţia fiziologică umană se manifestă prin „zbârlirea” părului.

Aceeaşi reacţie fiziologică poate fi şi simptomul unei enervări subite (în cazul animalelor!). Ca urmare, este cât se poate de firesc faptul că acelaşi tip de manifestare exterioară (zbârlirea blănii sau a penelor) a primit, indiferent de cauză, prin analogie cu zbârlirea părului uman, aceeaşi denumire. Prefixul *z-* păstrează, în ambele variante, atât semnificaţia etimonului său lat. *ex-*, cât şi funcţia sa intensivă, iar sufixul *-li* este specific creaţiilor expresive (cf. Al. Graur, BL, IV, 1936, p. 90–97).

Originea onomatopeică a celor două variante verbale poate fi susţinută şi prin comparaţia cu verbul *a zvârli*, considerat în DLR tom. XIV, s.v., ca fiind derivat „de la **zvâr**”. Chiar dacă etimologia verbului *a zvârli* este controversată, nu credem că acesta ar putea fi un motiv ca verbului *a se zbârli* să i se conteste originea onomatopeică.

Părerea exprimată în SDEM: „Origine neclară. Probabil, format din interj. *zbârr* + suf. *-l(i).*” confirmă originea onomatopeică a verbului în cauză, însă apropierea de interjecţia *zbâr(r)* nu se justifică din punct de vedere semantic.

Pentru interjecţia *brrr!, bâr!* v. DA s.v. *bâr*; Sextil Puşcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în DR, I, 1920–1921, p. 85–86; etc.

A se zbârli, a se zburli: creaţii expresive, cf. onomat. ***brrr!* / *bâr!* (*z-* + *b(â)r* + *-li*)**.

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 23–24.]

A (SE) ZBORÎ[2], A ZBURÎ

Cele două variante verbale, cu sensul „a zbârli”, sunt, ca şi verbele înrudite *a se zbârli / a se zburli*, formaţii expresive care pornesc de la aceeaşi interjecţie *brrr!* (v. mai sus, *a zbârli*). Diferenţa dintre ele se datorează schimbării de sufix, *-î* în loc de *-li*.

Trimiterea etimologică din DLR tom. XIV, p. 145/2: „– V. **zbor**[1]” – nu se justifică, întrucât asemănarea dintre *a zborî* şi *zbor* reprezentă o simplă coincidenţă fonetică, fără implicaţii etimologice. În cazul formaţiilor lexicale expresive, coexistenţa variantelor cu vocalismul *â, o* sau *u* este normală, iar în cazul verbului *a zborî* putem presupune fie o deschidere a vocalei *u*, datorată legii minimului efort, fie labializarea vocalei neutre sub influenţa ocluzivei bilabiale *b*.

A zborî[2], **a zburî**: creaţii expresive, cf. interj. ***brr!* (*z* + *bur* + *î*)**; cf. ***a se zburli*/ *zbârli* (*u*/*â* > *o*)**.

A (SE) ZBORŞI[2]

Avem a face cu o formaţie expresivă asemănătoare formal şi semantic cu *a* (*se*) *zborî*[2], cu sensul de „a-şi zbârli părul sau a-şi umfla penele” (datorită enervării!), vorbind despre părul animalelor sau despre penele păsărilor. Schimbarea de sufix se poate datora influenţei verbelor *a (se) borşi, a (se) zborşi*[1], al căror înţeles de bază („a se acri ca borşul”) conduce la sensurile figurate de „a se enerva”, „a se înfuria”, „a se oțărî”, „a se răsti la cineva”, „a certa pe cineva”.

Sensul familar, **2.**, al verbului *a (se) zborşi*[2], vorbind despre persoane, nu poate fi limitat la comparaţia cu *a (se) zbârli*. În fapt, din punct de vedere formal avem de a face cu acelaşi verb, *a (se) zborşi*[1], care se îmbogăţeşte semantic cu sensurile figurate enumerate mai sus, atestate doar parţial şi pentru verbul *a (se) zbârli*.

A se zborşi[2]: **1. cf. *a se zborî*; 2. identic cu *a (se) zborşi*[1].**

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 25–26.]

5. ÎMPRUMUTURI PROBABIL VECHI GERMANICE

T E *A* F Ă R

1. Cuvântul *teafăr* este deosebit de interesant, nu numai pentru simplul fapt că în dicţionarele explicative recente este însoţit, fără excepţie, de menţiunea: „etimologie necunoscută”. El prezintă interes din toate punctele de vedere. Faptul că nu i s-a găsit încă o etimologie credibilă se datorează unui complex de dificultăţi neobişnuite. Ele sunt provocate, pe de o parte, de structura sa fonetică greu clasificabilă şi de înţelesul său adesea imprecis definit, iar, pe de altă parte, de poziţia sa izolată în limba română şi de lipsa unor echivalenţe semantice clare cu unele cuvinte asemănătoare fonetic, aparţinând altor limbi.

1.1. Alături de *teafăr* şi de diminutivele sale *teferel* şi *teferuţ*, în DLR, XI/2, 150 mai găsim doar două substantive care par să aibă aceeaşi rădăcină:

teferiş, pl. *teferişuri*, s.n. (reg.) – „loc neted”, cuvânt atestat în satul Ţecu (j. Tecuci), *ap.* T. Pamfile, *Jocuri de copii*, II, 95, şi

teferici[1] (reg.) – „adăpost format dintr-un singur perete de scânduri, înclinat şi sprijinit pe două lemne, folosit pentru adăpostirea păstorilor şi a diferitelor materiale”, cuvânt atestat în satul Nou Român, din Făgăraş, pe malul drept al Oltului.

1.1.1. În legătură cu *teferiş* „loc neted”, G. Pascu (*Suf.*, 354) îşi punea întrebarea dacă nu ar fi un derivat al lui *teafăr*, ţinând poate seama şi de faptul că se spune uneori: *am scăpat neted*, în loc de: *am scăpat teafăr* (cf. ALR, s.n., V, h. 1439. pct. 784 – Nucşoara, Câmpulung, pct. 812 – Grădiştea, la sud de Polovragi, Horezu). A fost combătut de V. Bogrea (DR, II, 659, nota 1), care deriva acest cuvânt din „turc. *teferrüğ* [*teferrüc, teferrüç*], „promenade pour se divertir, voyage d’agrément”, sârb. *teferič* „Landhaus, Landpartie [casă de la ţară, excursie la ţară]”. Credem că o soluţie etimologică mai bună decât cele citate anterior ar putea fi tc. ***tefriş*** „întindere, aşternere”, mai apropiat fonetic şi semantic de r. reg. ***teferiş*** „loc neted”.

1.1.2. În privinţa lui *teferici*, deşi este identic formal cu srb. *teferič* (cu sensul derivat „4° seoska kuća” [„casă de la ţară”], împrumutat din tc. *teferrüç* „excursie” etc. – Skok, ER III, 451), prin înţelesul său de „adăpost cu un singur perete (împotriva vântului, ploii)” el se apropie mai mult de tc. *tefrik* „separare, despărţire, izolare”, cf. cum. *tafariq* (a.) [taffaryc] „Unterschied, Unterscheidung [differencia]” (Grønbech, KW, 232). Derivarea lui *teferici* din *teafăr* este dificilă, întrucât nu găsim atestat un verb *a *teferi*, cu sensul de „a adăposti” (cf. *licurici, lipici, sclipici* etc.; vezi şi Pascu, *Suf.*, 326).

1.2. Astfel, neavând o familie de cuvinte, *teafăr*, fie el adverb sau adjectiv, se dovedeşte a fi cu totul izolat în dacoromână, cu observaţia că nu este cunoscut nici ca nume de persoană şi nici ca nume topic.

2. Revenind la istoria cuvântului *teafăr*, dacă lăsăm deoparte etimologia aberantă a lui A. Cihac: *teafăr* – cfr. tc. *tarâvet* „état d’être frais, juteux”, *taravetlu*

„frais, juteux” (DEDR II, 620), vom constata că ipotezele etimologice subsecvente se ghidau exclusiv după vagi asemănări fonetice sau semantice, alese uneori aproape la întâmplare. Al. Resmeriţă (*Dicţ.* 1924, 830), pe lângă etimologia sa total fantezistă: „lat. comp. *de* + *ferius*, nelovit, nestrăpuns, netăiat, nebătut”, adăuga însă şi o observaţie de reţinut: „Greşit s-a crezut că *teafăr* ar fi slavul *tverdo*, tare”.

2.1. În *Dicţionarul universal* de L. Şăineanu (VI, 1929, ed. M. Stăureanu) figurează totuşi etimologia directă: „din vsl. *tvrŭdŭ*[1] „tare, ţeapăn”, iar A. Scriban, autorul acestei soluţii, sugera mai târziu doar „comparaţia” cu vsl. *tvrŭdŭ*[2] (*Dicţ.*, 1939, 1305).

2.2. Cu atât mai interesantă ni se pare aşa-zisa propunere a lui H. Tiktin (DRG, 1570): „Konnte altbulg. **têhĭnŭ* (vgl. neubulg. *têhenŭ*, *-hănŭ*) «eorum, earum» [„al lor, a lor”!] sein”. Este evident că Tiktin nu credea în această etimologie, deoarece el însuşi spune că o asemenea schimbare de sens nu se poate explica. A profitat însă de ocazie ca să ne ofere un model de evoluţie fonetică istorică slavo-română. Dacă *teafăr* ar fi fost un împrumut slav, lui */t/* vechi slav îi corespunde un */t/* românesc; diftongul accentuat românesc [□a] nu poate proveni decât din segmentul vocalic vechi slav [ä] sau [□a] accentuat, notat ѣ şi transcris *ě* (cf. A. Avram, 2005, 49), iar */f/* românesc intervocalic sau final nu poate proveni decât din v. sl. */h/* (vezi *rufă* < v. sl. ρογχο, *praf* < slv. πραχъ etc.). Demonstraţia lui Tiktin este suficientă pentru ca orice altă etimologie slavă a lui *teafăr* să fie înlăturată fără discuţii.

2.3. Încercările lui G. Giuglea de a găsi originea lui *teafăr* în vechea greacă au pornit mai întâi de la v. gr. *τραφῦς* „épais”, *τραφερός* „ferme, solide, bien nourri”, *'η τραφερή* (*γῆ*) „la terre ferme”, *τραφις* „bien nourri, gros, gras”. Un **tráféros* „om tare gras, îndesat, voinic, sănătos” (cf. *zdravăn*),... ar da rom. *t(r)afăr*, pl. *teferi*, şi apoi sg. refăcut *teafăr* (R.F. II, 1928, 65; DR VI, 1929–30, 547; cf. 1988, 232).

2.3.1. Nemulţumit de prima sa etimologie (pentru că „nu i-a găsit niciun punct de sprijin în vreo altă regiune romanică”!), dar şi de faptul că „unii s-au gândit la germ. *tapfer*, care nu poate fi apropiat nici formal, nici ca sens”, G. Giuglea a propus apoi v. gr. *τρυφερός* [„delicat, moale, fraged”!] > *trĭferu*, cu *-υ-* > *i(e)*, cu schimbarea accentului (cf. gr. *ἐπιστολή* > lat. *epistula* etc.).... Sensul de „tânăr, proaspăt” (despre plante, fructe, carne) a evoluat la cel de „nealterat, sănătos, puternic”. În graiurile sudice italiene (Lecce) *tíferu* (cu aceeaşi disimilare ca în română şi cu *-υ- > i(e)*), (Brindisi) *tiferu* „acerbo”, (Otranto) *triferó* „molle, tenero”, *tiferó* „morbido, acerbo”; cf. (Cosenza) „pingue, rigoglioso” şi „vegeto”... (1944, cf. 1988, 102–103).

2.3.2. Ipotezele lui G. Giuglea, care nu explică tranziţiile semantice de la „bine hrănit, gras” sau de la „delicat, fraged” la sensurile lui *teafăr*, au fost urmate de propunerea şi mai puţin probabilă a lui Al. Ciorănescu (DER, nr. 8572): «Ar putea fi ngr. *σταθερός* „constant, statornic, stabil”».

---

[1] Cf. bg. *твърд*, ucr. *твердий*, pol. *twardy*, rus. *твёрдый* „dur, tare, solid”.

[2] Prin analogie, A. Scriban credea că şi *viarbă* „mănunchi din trei fire de tort” ar fi un împrumut „din vsl. *vrŭvĭ*” (v. şi DLR, MDA) „sfoară” (cf. bg. *въ̀рва*, rus. *вервь, верёвка* „idem”), o etimologie greşită, cf. Boerescu, LR, 2006/1–2, 85.

2.4. Remarcabilă prin puternica reacţie de respingere pe care a provocat-o este soluţia „dacică” imaginată de G. Reichenkron, bazată exclusiv pe comparaţia indo-europeană: cf. rad. i.-e. **stĕ́(i)b(h)-*, **stĕ́(i)p-* „prăjină, stinghie, băţ; ţeapăn, rigid” (Pokorny, IEW, 1015) – dac. **stīp-*, cf. lit. *stiprùs* „tare, puternic”... Rădăcina latină *stīp-*, cf. REW[3], nr. 8263 [*stīpāre* „a îndesa, a îngrămădi”] şi 8264 [*stīps, stīpes* „par”] este moştenită în plan romanic de cele mai multe ori cu *s-* etimologic, dar şi de forme fără *s-*: sicilian. *tipu* „plin, umplut, încărcat”, campid. *tippiu* „dens, gros”, pg. *tipido* „înfundat, astupat”, cat. *tip* „plin”... După ce argumentează pe larg ipotetica corepondenţă dintre un *-*p-* sau *-*ph-* dacic şi *-p-* latin (v. supra) sau *-p-* lituanian, respectiv vezi engl. *-f* (în *stīf* „ţeapăn”), cf. germ. *steif* etc., G. Reichenkron schiţează următoarea evoluţie: «i.-e. **stip-r-ús* > dac. **stĭp^{e}rús* sau **stĭφrús*, curând apoi **stĭ́φ^{ə}rus* > lat. pop. (dun.) **estę́feru* > **tę́feru* > v. rom. *teafăru* > rom. *teafăr*» (*Das Dakische*, 1966, 162–164). Această etimologie imposibilă, inclusiv din punct de vedere semantic, a fost acceptată doar de M. Vinereanu (DEIE, 830).

2.4.1. Dintre criticile aduse ipotezei dacice (C. Poghirc, în LR 16, 1967/5, 419; I.I. Russu, în CL 13, 1968/2, 351 etc.) citǎm numai opinia lui I.I. Russu: „*teafăr* [şi alte câteva cuvinte discutate de Reichenkron] sunt elemente recente, împrumutate din limbile vecine”. Este regretabil că acest cercetător nu a precizat la care limbă vecină anume se referea în cazul lui *teafăr*. Ne putem însă explica de ce I.I. Russu refuza să creadă, din principiu, că *teafăr* ar fi făcut parte din fondul lexical autohton. Iată ce scria el în *Etnogeneza românilor* (1981, 292) despre *ceafă*: „nu poate fi autohton (traco-dacic ori illyric) din cauza aspiratei *f*, sunet ce nu exista în substrat” (cf. *a sfârâma*, cu *f* neexplicat, *ibid.*, p. 313).

2.5. Influenţat sau nu de concluzia lui I.I. Russu, Marc Gabinschi a reluat (în RLŞL, 1993/5, 102–103) ipoteza mai veche a apropierii lui *teafăr* de germ. *tapfer* „îndrăzneţ, curajos, dârz”, dar şi (înv.) „bun, cumsecade, conştiincios” etc. Citǎm câteva dintre conexiunile enumerate de acest autor: în germana veche de sus: *tapfar* „greu”, iar în germ. m. s. *tapfer, dapfer, tapfel* „tare, trainic, stabil; plin, gros; greu”... cf. *tapfer schmälen* „a ocărî tare”, *tapfer trinken* „a bea tare [zdravăn]”; engl. *dapper* „drăguţ”; „dibace”; „prompt”; „mobil, energic”; „elegant, bine îmbrăcat” ş. a.; scand. v. *dapr* „trist, amărât”, dar dan. mod. *tapper* şi oland. *dapper* „îndrăzneţ”. Partea cea mai interesantă a ipotezei lui M. Gabinschi este reprezentată de neaşteptata sa concluzie: «Deşi existenţa în română a vechilor germanisme rămâne problematică, putem presupune pătrunderea în ea a cuvântului dintr-o limbă germanică veche, cu sensul iniţial de „tare, întreg” şi asem. Lipsa lui în dacoromanica sud-dunăreană şi finalul *-făr*, eventual dintr-un *-far* sau *-fer* (nu *-per*) ar indica un împrumut tocmai din germana veche (cu mutarea a doua a consoanelor) în dacoromână».

2.5.1. Evoluţia fonetică normală [pp] > [pf] este caracteristică doar germanei de sus (*Hochdeutsch*), care a intrat în contact cu româna t â r z i u, abia în secolul al XVIII-lea, prin dialectul şvăbesc şi prin bilingvismul cultural ulterior. Germ. *tapfer* există şi în dialectul săsesc sub forma mai puţin aşteptată *tąpfər*[3], cu acelaşi

[3] Deoarece grupului *pf* din germana de sus îi corespunde în dialectul săsesc, de foarte multe ori, consoana *p*, specifică germanei de jos: *Pflaume* = ***p**lam* „prună”, *Pforte* = ***p**ort* „poartă”, *Pflug* = ***p**lax*

grup consonantic *pf*, ca în germana de sus, dar cu „*dumpfes a*” (pronunţat aproximativ *to͡apfăr*). În graiurile săseşti, *tapfer* provine din limba germană literară, fiind mult mai puţin folosit decât sinonimele sale[4]. Niciunul dintre sensurile săs. *tąpfər*: „brav, curajos, energic, destoinic, de treabă, cinstit, cumsecade” nu se regăseşte în sfera semantică a cuvântului *teafăr*, între cele două cuvinte neexistând decât o apropiere fonetică întâmplătoare. Sintagma „*am scăpat teafăr*” este notată în ALR s.n., V, h. 1439, cu echivalentul săsesc transcris fonetic *i̯ĭ*^{ś} *pęn glę*^{é}*clih' dărfúc*^{h}*un* (*ich bin glücklich davongekommen*), *glücklich* = *gläkliχ*, ca adverb, însemnând şi în graiurile săseşti, în acest context: (scăpat) „cu bine” („cu noroc”), deci „teafăr”.

2.6. În sfârşit, cea mai interesantă contribuţie de până acum la istoria cuvântului *teafăr* o găsim în vol. *Confluenţe şi etimologii* de Adrian Poruciuc (1998, 87–115), sub titlul: *Probabila origine veche germanică a rom.* ***teafăr*** *(cf. engl.* ***tiver****, germ.* ***Zauber****) în legătură cu cele mai arhaice vopsiri rituale*[5].

2.6.1. Meritul principal al lui A. Poruciuc a fost cel de a se fi gândit la înţelesul legat incontestabil de *magie* al cuvântului *teafăr*. A fi, a ajunge, a pleca de undeva, a te întoarce, a scăpa *teafăr* înseamnă, desigur, să fii „sănătos”, „întreg”, „zdravăn” etc. sau chiar „deplin sănătos” (v. CADE), dar cu o condiţie implicită: *să scapi* astfel dintr-o primejdie nenominalizată, previzibilă sau imprevizibilă, reală sau imaginară, trecută sau viitoare, având „norocul” de a rămâne *teafăr*.

De aceea, investigarea implicaţiilor lingvistice ale ritualurilor „salvatoare” arhaice, în special ale vopsirilor rituale cu ocru roşu, atestate arheologic pe arii foarte întinse, din paleolitic şi până la răspândirea creştinismului, cu supravieţuiri până în zilele noastre sub forma unor obiceiuri legate de superstiţiile populare, reprezintă un bun definitiv câştigat în folosul elucidării etimologiei cuvântului *teafăr*.

2.6.2. A. Poruciuc a invocat ca punct de plecare al cercetării sale relaţia dintre cuvântul englez dialectal *tiver* „vopsea roşie pentru marcarea oilor”, atestat şi în vechea engleză (în anul 975) sub forma *teafor* „vopsea roşie pe bază de miniu”, cf. v. engl. *tiefran* şi engl. *to tiver* „a vopsi (cu roşu)”, pe de o parte, şi germ. *Zauber* „vrajă, vrăjitorie” (cf. v. germ. s. *zoubur* „vrajă”, probabil şi „scriere secretă cu puteri magice”, inscripţiile runice fiind vopsite ritual cu roşu), v. scand.

„plug”, *Apfel* = *a****pp****əl, ą****p****əl, o****pp****əl* „măr”, *Gipfel* = *gä****p****əl* „vârf”, *Hopfen* = *hô****p*** „hamei”, *klopfen* = *klô****p****ən* „a ciocăni”, *Knopf* = *knū****p*** „nasture”, *knüpfen* = *knä****pp****ən* „a înnoda”, *Kopf* = *ko****p****, koo****p***, dar şi *kopph, kepff* „cap” etc. Grupul *pf* este întâlnit mai rar: *Dampf* = *dą̄m****pf*** „abur” (dar *dämpfig* = *däm****p****iχ, dām****f****iχ* „înăbuşitor”), *Krapfe* = *kra****pf*** şi *kra****p*** „gogoaşă” etc., fiind alteori redus la un simplu *f*: *Kupfer* = *ka****f****ər, koą****f****ər* „cupru”, *Opfer* = *o****pf****ər, o****f****ər* „jertfă”, *Pferd* = ***f****ārt* „cal”, *Pfund* = ***f****aŋ(k)t* „funt, oca” etc.

[4] Este sinonim cu săs. *gətīrštiχ* = *getürstig* „îndrăzneţ, dezinvolt, de încredere”, *mādiχ* = *mutig* „curajos”, *māsam* „curajos, destoinic” (cf. germ. *mühsam* „greu”!), *wąkər* = *wacker* „brav, energic”.

Adresăm calde mulţumiri doamnei dr. Sigrid Haldenwang, cercetător ştiinţific principal la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu al Academiei Române, pentru foarte utilele informaţii privind formele şi sensurile săseşti ale adj. *tapfer*, extrase din partea încă nepublicată a dicţionarului-tezaur *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, litera T, redactat sub conducerea Domniei Sale.

[5] Traducere amplificată a articolului *„Lexical relics (Rom.* ***teafăr****, Germ.* ***Zauber****, Engl.* ***tiver****): A Reminder of Prehistoric Red-Dye Rituals”* (1990), în rev. „The Mankind Quarterly”, XXX, 3, 205–224.

Vezi şi studiul lui A. Poruciuc, *O propunere de re-introducere în domeniul elementelor vechi germanice păstrate în limba română* (1997).

taufr „scriere secretă sau magică, descântec, talisman”, pe de altă parte. Pe baza acestor date, autorul ajunge la o primă concluzie (p. 93): «Chiar ordinea sensurilor date de dicţionarul Oxford (s.v. *tiver*) pentru v. scand. *taufr* (adică „secret or magic writing, charm, talisman”) sugerează posibilitatea următoarei evoluţii semantice (în tărâm precreştin): „vrăjit” > „descântat” > „teafăr”» (cf. Kluge, 1967; de Vries, 1961 etc.).

2.6.2.1. După o privire de ansamblu asupra istoriei populaţiilor vechi germanice care au locuit un timp mai îndelungat în spaţiul carpato-dunărean, printre care bastarnii, la est de Carpaţi, mai ales în jumătatea nordică a Moldovei istorice, încă din sec. III î. Hr., apoi goţii şi gepizii, a căror influenţă lingvistică asupra latinei dunărene este contestată şi în prezent de unii lingvişti germani (G. Schramm), A. Poruciuc (p. 102) preferă să-i dea dreptate lui C. Diculescu (1925, 3–5), când acesta susţinea posibilitatea ca un număr de cuvinte referitoare la credinţe păgâne să fi fost împrumutate de autohtonii Daciei de la goto-gepizi. Deoarece *teafăr* «este mai puţin apropiat, ca formă, de germ. *Zauber* (care are două trăsături reflectând o evoluţie mai recentă a germanei de sus, anume /t/ > /c/ şi /w/ > /b/), el ar fi mai uşor de comparat cu reconstrucţia „germanică comună” **taubra-/taufra-* (Kluge, 1967, s.v. *Zauber*)».

2.6.2.2. Analizând cuvântul gotic *aibr* (**tibr*, cf. J. Grimm, sau chiar **taibr*) „munus” [„Opfergabe, Opfertier”, „jertfă, ofrandă”, cf. IEW, 222], înrudit cu v. engl. *tifer* şi cu v. gm. s. *zebar* „jertfă”, identic semantic şi cu v. scand. *tafn* „idem”, autorul citat crede că «*teafăr* putea proveni nu neapărat dintr-un cuvânt germanic cu o vocală accentuată simplă, precum **tibr*, ci dintr-o variantă germanică veche ce avea deja diftong, precum în v. engl. *teafor*» (p. 105). În continuare, pentru a explica dificilul sunet *f* din *teafăr*, ni se atrage atenţia asupra unor particularităţi fonetice germanice: *f* probabil bilabial în got. *afar* şi *fimf*, apoi *b* gotic din *haban* şi *ibns*, bilabial ca un *b* spaniol; o distincţie slabă între consoanele sonore şi surde, de exemplu în daneză şi nu numai, «deci nu ar fi nicio surpriză ca o fricativă gotică scrisă *b* să fi fost percepută de autohtonii Daciei ca o consoană surdă de tip */f/*» (p. 106).

2.6.3. A. Poruciuc aduce în discuţie, în plus: 1) termenul aromân *teafe* „sulfură” < ngr. *τιάφι, θειάφι* „id.”, cf. gr. *θεῖον* „sulf, abur de sulf” şi *θειόω, θεόω* „a purifica cu sulf” [cf. gr. *θεός* „zeu”!] etc. (p. 108); 2) hidronimul *Thepri* „Tiberis [Tibru]” şi antroponimele etrusce *Theprie, Thefarie, Thefri*, «cu sensul fundamental..., probabil..., ceva în genul „zdravăn, voinic” sau... „teafăr”»; 3) rad. i.-e. **deiw-* „a străluci, cer, divinitate” (cf. lat. *divus* „celest, luminos, divin”, *dies* „zi” şi *deus* „zeu”), la care se raportează protogerm. **Tiwaz* „zeu al războiului”, cf. v. engl. *Tiw*, v. scand. *Tyr*, v. germ. s. *Ziu* şi v. isl. *tivar*, pl. generic „zei”, v. scand. *tívar* „id.”, poate şi *tívurr* „zeu” sau „jertfă”.

2.6.4. Deşi „*teafăr* poate fi clasificat fonologic atât ca germanism vechi, cât şi ca element de substrat”, A. Poruciuc crede, în final, că „existenţa unui v. scand. *tafn* în postură de rudă etimologică a lui *taufr*, înclină balanţa în favoarea germanităţii lui *teafăr*”, invocând, „ca argument capital”, variantele *teafur* (de trimis direct la v. scand. *tívurr*), cât şi *teafăn* (cf. v. scand. *tafn*). A fost necesar să citäm amănunţit argumentele invocate în favoarea acestei ultime ipoteze, deoarece

în discuţia ce urmează ne vom raporta la fiecare dintre ele, pentru a propune o altă soluţie, mai simplă şi mai verosimilă.

3. Cuvântul *teafăr* face parte în prezent din limba literară, iar ca atare este cunoscut în toate regiunile ţării. Răspândirea sa în graiurile populare a fost însă mai restrânsă. Putem delimita cu aproximaţie aria dialectală ai lui *teafăr*, dacă ţinem seama de remarcabila coincidenţă între locul naşterii celor mai mulţi dintre autorii citaţi în DLR pentru a ilustra acest cuvânt-titlu şi punctele cartografice în care s-a răspuns prin „am scăpat *teafăr*", în ALR s.n., V, h. 1439. Hordoul lui G. Coşbuc şi Tirlişua lui L. Rebreanu se află în aceeaşi zonă din nordul Transilvaniei unde găsim: ***t'áfăr,*** 219 – Prundu Bârgăului (aproape de oraşul Bistriţa); ***t'áfă<u>n</u>,*** 228 – Topliţa (pe Mureş); ***t'áfăr,*** 362 – Borşa (în Maramureş, la vest de pasul Prislop); ***t̯i̯áfăr,*** 365 – Ciocăneşti (spre Vatra Dornei, la est de pasul Prislop). Relativ aproape de Ipoteşti, satul natal al lui M. Eminescu, a fost înregistrat ***t̯i̯áfăr,*** 414 – Cristeşti (pe drumul de la Botoşani la Hârlău). Varianta ***t̯i̯áfu<u>r</u>*** este localizată la Coropceni (514, la sud de Iaşi, pe drumul spre Vaslui) şi la Mirceştii lui V. Alecsandri (537, între Târgu Frumos şi Roman), nu foarte departe de Paşcani, acolo unde s-a născut M. Sadoveanu. *Teafăr* a mai fost notat formele ***t̯e̯áfărᵘ,*** 130 – Poiana Sibiului şi ***t͡i̯áfăr,*** 192 – Covasna.

3.1. Aria de răspândire a acestui cuvânt, aşa cum rezultă din ALR, se întinde în interiorul arcului carpatic, de lângă Sibiu, spre Covasna şi apoi spre Topliţa, Prundu Bârgăului, până la Borşa în Maramureş. În afara arcului carpatic aria lui *teafăr* pleacă de lângă Vatra Dornei şi se întinde discontinuu de la sud de Botoşani până la sud de Târgu Frumos, iar la est cel puţin până aproape de Prut.

3.1.1. Din punct de vedere geografic şi istoric, ipoteza păstrării lui *teafăr* din substratul traco-dac, în zonele muntoase transilvănene şi mai ales în nordul Moldovei, unde graiurile carpilor şi ale altor triburi geto-dace s-au menţinut un timp mai îndelungat, până la extinderea latinei dunărene în aceste ţinuturi, ar constitui un fapt cât se poate de firesc.

Ipoteza „autohtoniei" lui *teafăr* este însă cel mai puţin probabilă din punct de vedere lingvistic, pentru simplul motiv că nu avem niciun termen de comparaţie pe care să ne sprijinim. Ca structură fonetică, am putea vorbi, cel mult, despre unele asemănări cu adj. *oacăr, -ără/ oacră* „1. (oaie) „cu pete închise sau ruginii, pe faţă sau pe piept"; 2. (om) „cu pete pe obraz" etc., cuvânt care există şi în albaneză: *vakër*[6] (berbec) „cu picioare sau bot negre, cafenii sau bălţate" (vezi şi adj. rom. reg. *boacăr* „murdar").

3.1.2. Dacă vom prefera ipoteza împrumutului vechi germanic, constatăm că aria lui *teafăr* din Moldova se suprapune îndeaproape cu aria atestărilor arheologice (din cultura Poieneşti, j. Vaslui – Lukaşevka, j. Orhei) ale bastarnilor (sec. III î. Hr. – sec. III d. Hr.), popor germanic răsăritean vorbitor al *vechii germane de jos*, înrudit cu suebii antici care locuiau între Elba şi Oder, în nordul

[6] Etimologia acestora este considerată necunoscută în ambele limbi, deşi li se poate întrevedea o relaţie etimologică cu gr. *ὤχρα* „argilă galbenă sau brună", cf. lat. *ōchra* „id", şi adj. gr. *ὠχρός* „palid, galben" etc. (cf. Diculescu, DR, IV, 441; v. şi Brâncuş, VALR, 141).

Germaniei. În privinţa interiorului arcului carpatic, nu este exclus ca influenţa bastarnică să fi lăsat urme şi în zonele muntoase din nord-estul Transilvaniei.

3.2. Din punct de vedere semantic, toate, absolut toate explicaţiile discutate până acum sunt inadecvate. Înţelesurile primordiale invocate: *proaspăt, zemos* (Cihac); *tare, ţeapăn* (Scriban, Şăineanu); *al lor, a lor* (Tiktin); *bine hrănit, gras, dens* (Giuglea 1); *delicat, fraged* (Giuglea 2); *rigid, tare, puternic* (Reichenkron); *greu, îndrăzneţ, curajos* etc. (Gabinschi); *vrăjit, descântat,* cf. *vrajă* şi practici *magice* etc. sau *divin, strălucit, luminat*, cf. *zeu, jertfă* (Poruciuc), toate se află în vizibilă contradicţie cu sensurile reale ale cuvântului *teafăr*, aşa cum sunt înregistrate în ALR s.n. V, h. 1439 şi cum se regăsesc în dicţionarele bilingve ale limbilor învecinate şi ale limbilor romanice sau germanice, exemplificate printr-o lungă serie sinonimică.

3.2.1. Vom grupa *sinonimele* din ALR ale lui *teafăr* pe categorii semantice, cu enumerarea punctelor de pe hartă unde au fost ele atestate. Semnul + după un număr arată că în acel punct au fost menţionate două sinonime. Aşadar, la întrebarea indirectă nr. 3561: „***am scăpat teafăr***” s-a mai răspuns prin: ***am scăpat...***

a) sănătos – 010, 29, 36+, 53+, 102+, 141, 172+, 182, 219+, 235, 250, 270+, 279, 284, 316, 334, 349, 353, 365+, 386, 520, 531, 551, 574, 605, 728, 762; *san^{r}atos^{u} /saratos^{u}* 95; istr. *săr* 02; *zdravăn*[7] 76, 270+, 784+, 987, *zdraven* 833; srb. *zdraf, zdrav* „sănătos” 25, 37, 48. huţul./ucr. *zdoróweį* „sănătos” 366; magh. *egészségesen* „sănătos” 192+;

b) bun – *bun, nevătămat* 886; *bun sănătos* 791; *bun zdravăn* 928;

c) cu... – *cu sănătate* 876; *cu viaţă* 2+; *cu faţa curată* 899; săs. *glę^{é}clih'* [germ. *glücklich* „cu bine, cu noroc”];

d) întreg – 36+, 310, 346+, 705; *citav* [srb., bg. „întreg”] 105, *citov* 64, 102+, 157, 272; *ipeńe* [magh. *épen* „întreg, intact”] 260, *ipińe* 53+;

e) ne-... – *neatins* 682, *nebolnăvit* 346+, *nerănit* 812+, *nevătămat* 172+, 886+;

f) *curat* 2+; *libăr* 346+; *limpede* 848; *neted* [„uşor, fără piedici”] 784+, 812+.

3.2.1.1. Din această clasificare a înţelesurilor rezultă că sensul fundamental al cuvântului *teafăr* este cel de „*sănătos*”, atât în română cât şi în limbile minoritare din România. Proporţia atestărilor geografice este şi ea deosebit de semnificativă: *teafăr* a fost înregistrat în numai 9 puncte, având ca principal sinonim pe *sănătos*, care figurează pretutindeni, în cel puţin 30 de puncte ale hărţii. *Teafăr* este totuşi mai răspândit, după numărul de puncte (9), decât cuvintele împrumutate: *zdravăn* (6), *citav/citov* (5), *ipeńe/ipińe* (2), ori sinonimele moştenite: *bun* (4), *întreg* (4) sau *neted* (2) etc.

3.2.2. Din felul în care este tradus cuvântul *teafăr* în alte limbi[8], constatăm că înţelesul său fundamental rămâne cel de „sănătos”, de multe ori inclus în

[7] *Zdravăn* înseamnă în primul rând „sănătos”, „neatins de boală sau de infirmitate”, „nevătămat”, sensul secundar: „robust, puternic” etc. fiind mai puţin evident în contextul dat.

[8] *Teafăr* are drept echivalente: – gr. şi ngr. *'υγιής* „sain, bien portant, entier, non endommagé”, *σῶος* „sain et sauf, entier, qui subsiste ou qui survit”; – alb. *shëndoshë e mirë* „bine sănătos”, *i shpëtuar* „scăpat, salvat, mântuit”; – bg. *здрав* „sănătos”, *читав* „întreg”, *невредим* „nevătămat”; – srb. *potpun zdrav* „deplin, complet sănătos”, *čitav* „întreg”; – rus. *здоровый* „sănătos”, *невредимый*

expresiile echivalente „viu şi nevătămat”, „întreg şi nevătămat” etc. Dacă vom avea răbdare să parcurgem amănunţita trecere în revistă (din nota nr. 8) a echivalentelor lui *teafăr* în limbile care ne sunt mai mult sau mai puţin cunoscute şi accesibile, ne va fi foarte greu să mai credem că etimonul îndelung căutat al lui *teafăr* ar putea avea un înţeles primar mult prea îndepărtat de semantismul exemplelor citate.

3.3. Adjectivele şi adverbele limbii române, fie că sunt moştenite, fie că sunt împrumutate, provin de cele mai multe ori din aceeaşi clasă de cuvinte. Atunci când un adjectiv sau un adverb provine totuşi din alte părţi de vorbire, recunoaştem cu uşurinţă acest fapt după sens şi după procedeele de derivare sau de conversiune care sunt specifice limbii noastre.

În consecinţă, la origine, etimonul lui *teafăr* trebuia să fie, cu cea mai mare probabilitate, adjectiv şi/sau adverb, premisă acceptată de aproape toate ipotezele etimologice precedente. Excepţia o face A. Poruciuc, care propune o serie de substantive ca posibile etimoane, ce e drept, unele foarte asemănătoare fonetic cu *teafăr*, cum ar fi v. engl. *teafor*. Conversiunea în adjective, respectiv adverbe, a tuturor substantivelor citate (la § 2.6.2., 3.) pare să fie, astfel, un lucru de la sine înţeles în această ipoteză.

3.3.1. Desigur, în limba germană, *Zauber* „vrajă”, înrudit cu v. engl. *teafor* „vopsea roşie (cu efect magic)”, poate fi utilizat invariabil, cu valoare de adjectiv, în compuse substantivale de tipul *Der Zauberberg* „Muntele vrăjit” sau *Die Zauberflöte* „Flautul fermecat” etc. În limba română acest procedeu este puţin obişnuit, iar cazurile de conversiune sau de compunere (şi nu de derivare cu sufixe) ale substantivelor sunt extrem de rare, de exemplu: *aur lamură* (DR, III, 411), *copil cuminte* (= *cu minte*), *copil-minune* (calc după germ. *Wunderkind*) etc. În cazul

---

„intact”, *целый* „întreg, integru”, *цел и невредим* „întreg şi nevătămat”; – ucr. *цілий* „întreg”, *здоровий* „sănătos”, *непошкóдженый* „nevătămat”; – magh. *egészséges* „sănătos”, *ép(en)* „întreg, intact”, *épeszű* „întreg la minte”; – lat. *salvus* „intact, sănătos, în bună stare, cu bine, nevătămat”, *sanus* „sănătos”, *sanus et salvus*; *sospes* „fără primejdie, cu bine”; *bellus* (s. 2) „vioi, sănătos”; *illaesus* „nerănit, nevătămat”, *incolumis* „intact, nevătămat”, *integer* „întreg”; *am scăpat* ~: *salvus sum*; *mă întorc* ~: *salvus revertor*; *a fi* ~: *supersum, -esse* „supravieţuiesc”. – it. *salvo* „nevătămat, salvat, în afară de pericol”, *sano* „sănătos”, *sano e salvo* „întreg şi nevătămat”, *incolume* „neatins, nevătămat”, *illeso* „nerănit, neatins”; *a scăpa* ~: *essere sano e salvo, uscirne salvo*; *scamparla bella* „a scăpa uşor”; – fr. *bien portant* „sănătos, în stare bună”, *sain et sauf* „sănătos şi nevătămat”; *a scăpa/ a fi* ~: *sortir/ être sain et sauf*; *échaper belle* „a scăpa uşor”; – sp. *ileso* „nevătămat, întreg, intact, neatins”, *incólume* „nevătămat, întreg, intact, neatins”, *sano* „1. sănătos, 3. în stare bună, 4. întreg, intact”; *salvo* „nevătămat, teafăr, întreg, întreg, intact, neatins, *sano y salvo* „viu/ întreg şi nevătămat”, *zafo* 1. „liber, degajat, fără obstacole”, 2. „teafăr, nevătămat”, 3. „fără pagubă”; *a scăpa* ~: *salir incólume / resultar ileso*; – germ. *heil* 1. „sănătos, vindecat”; 2. „întreg, nevătămat” [cf. *Heil* „scăpare, mântuire, noroc”, *Heiler* „tămăduitor”, *heilig* „sfânt”], *gesund* „sănătos”, *wohlbehalten* „nevătămat, sănătos, în bună stare, cu bine”; *scăpat* [bine, fără daune]/ uşor/ cu faţa curată (= „teafăr”): *heil/ glimpflich davonkommen*, (fam.) *mit heiler Haut* („cu pielea întreagă, nevătămată”) *davonkommen*; – nl. *gezond* „sănătos”, *gezond en wel* „sain et sauf” sau *heelhuids* „cu pielea nevătămată” (*na een ongeluk* „în urma unui accident”); – engl. *safe* (< v. fr. *salf, sauf* < lat. *salvus*) 1. „la adăpost, în siguranţă, în afara primejdiei”, 2. „intact, întreg, nevătămat, sănătos”, *sound* (cf. g. *gesund*) „zdravăn, sănătos”, *safe and sound* „viu/ întreg şi nevătămat”, *in good condition/ health*; F *in a whole skin* (cu pielea întreagă); *a scăpa* ~: *to get off safely/ to escape safely/unhurt*; a fi ~: *to be all right*; ~ la minte: *sane* (< lat. *sanus*, cf. engl. *sanity*) etc.

adverbelor, lucrurile sunt şi mai simple. Exemplele de conversiune a substantivelor din *Gramatica Academiei* (I, 2005, 604): *s-au strâns ciorchine, stau grămadă, singur cuc, adormit buştean* etc. sunt de fapt construcţii eliptice perfect analizabile: *s-au strâns [ca un] ciorchine* etc. Să ne imaginăm o clipă că l-am înlocui pe *teafăr* din sintagma *am scăpat teafăr* prin echivalentul românesc al substantivelor propuse de A. Poruciuc: *am scăpat [ca o] vrajă/ [ca un] descântec/ talisman*, sau *am scăpat [ca un] zeu/ [ca o] jertfă/ ofrandă*. Singura concluzie posibilă a acestei enumerări este aceea că niciunul dintre etimoanele propuse mai sus nu poate fi acceptat din punct de vedere morfologic, întrucât niciunul dintre ele nu are un sens adjectival sau adverbial în limba de origine (cf. adj. lat. *formosus* „frumos” < subst. lat. *forma* etc.).

3.4. Familia germanică a engl. *tiver* „vopsea roşie”, cuprinzând v. engl. *teafor/ teapor* „id.”, v. germ. s. *zoubar/ zoupar/ zoufer* „divinatio, maleficium”, m. germ. s. *zouber* şi n. germ. s. *Zauber* „vrajă” (şi *Zauberei* „vrăjitorie”), ca şi nl. *tover* „idem”; isl. *töfur* „instrumenta magica”, *töfrar* „incantamenta”; sued. *tofver* „incantatio” a fost prezentată şi explicată în amănunt, încă din anul 1835, de către Jacob Grimm, în cap. 34, *Zauber*, din *Deutsche Mythologie* (cf. ed. a 3-a, 1854, 983–985). În cap. 9, *Zio*, din aceeaşi lucrare, J. Grimm evidenţia corespondenţele dintre sanskr. *djaus* [*dyā́uḥ*] „coelum”, „cer”, gr. *Ζεύς* „*Zeus*” şi v. gmc. **Tius* [*Teiwaz*] „Zeul războiului”, cf. v. isl. (Edda) *Týr* [*Týr*], v. engl. *Tiv* [*Tīg*, gen. *Tiwes*] şi v. isl. *tîvar* [v. scand. *tīvar*] „zei”, v. germ. s. *Zio/ Ziu* [*Zīo*], în paralel cu sanskr. *dêvas* [*dēvá-ḥ*] „zeu”, gr. *θεός* „zeu”, lat. *dīvus* „divin” şi *deus* „zeu” etc. (p. 175–182).

3.4.1. Din aceste date sistematizate de J. Grimm şi preluate de dicţionarele etimologice germanice sau indo-europene ulterioare (Pokorny, IEW; Bosworth-Toller, *AgS. Dict.*; de Vries, ANEW etc.), constatăm că ambele rădăcini reconstituite: gmc. **taubra* – pentru v. germ. s. *zoubar*, v. fries. *tâverie*, v. scand. *taufr* etc. – şi i.-e. **déi̯u̯ō-s* – pentru v. scand. *tīvar* etc. (cf. Pokorny, IEW, 185) – conţin diftongul *au̯* sau un *ī* lung (< i.-e. **ei*) care, în ipoteza unui împrumut vechi germanic în latina dunăreană, nu puteau să aibă drept reflex românesc diftongul metafonic *e̯a/ i̯a* din *teafăr*. Ar putea rămâne în discuţie doar v. engl. *teáfor*, cu o evoluţie fonetică divergentă, care ar trebui explicată mai întâi pe teren anglo-saxon. Totuşi, nici măcar v. engl. *teafor* nu poate fi un model de etimon verosimil, câtă vreme nu i se cunoaşte vreun alt sens decât cel substantival: „vopsea roşie de miniu”, aşa cum este el atestat.

3.5. Soluţia nouă pe care o propunem se bazează pe comparaţia cu adjectivul v. engl. (ags.) **æl-tǽwe**, cu variantele ***æl-teáwe***, ***-teówe***, ***-tówe***, care este glosat în *Dicţionarul anglo-saxon* de J. Bosworth şi T.N. Toller (1898, ed. online, 2010, 0015) prin: ***all good***, ***excellent***, ***entire***, ***sound, healthful***, ***perfect***, ***honest*** sau, în esenţă, după o veche traducere latină: ***omnino bono***, ***sanus*** (întru totul bun/ cu bine, sănătos). Elementul iniţial de compunere **æl-** potenţează intensiv sensul adjectivului, fiind tradus prin: „deplin”, „cu totul”, „atot-”, cf. v. engl. *Æl-meahtig* (engl. *Almighty*) „Atotputernic” etc.

Din citatele ilustrative se desprinde uneori, cu claritate, sensul românesc al lui *teafăr*. **Næfþ nó æltæwne ende** *„has no good end”* (nu sfârşeşte cu bine/

teafăr). **Ealle ða æltæwestan ofslógen** *„they slew all the best men”* (i-au ucis pe toţi cei [mai buni, mai sănătoşi/ nevătămaţi =] teferi). **Full æltæwe geboren** *„born quite [full] sound* or *healthy”* (născut deplin sănătos sau zdravăn) etc.

3.5.1. Rădăcina anglo-saxonă **tæw-** conţine sunetul originar aşteptat, vocala anterioară deschisă [æ], din engl. *tag* „bucată, capăt care atârnă” sau *tavern* „tavernă”, asemănătoare cu sued. [ä], din *tänka* „a gândi” (cf. v. nord. *þekkja* „id.”), respectiv cu magh. */e/*, din ***te****kereg* (fam.) „a hoinări, a umbla haimana”, cf. r. reg. ***tea****căr* „haimana”. În schimb, relaţia dintre un [w] anglo-saxon (< [u̯], cf. rad. i.-e. **dēu̯-* 2., IEW, 218), căruia poate să-i corespundă uneori un [v] vechi scandinav (< i.-e. [u̯], de ex. *tīv-ar* „zei”, cf. rad. i.-e. **déiu̯ō-*, cf. IEW, 185), pe de o parte, şi [f] din v. engl. *teafor* sau din v. scand. *taufr*, iar mai târziu din r. *teafăr*, pe de altă parte, se explică mai greu numai pe baza evoluţiilor citate mai sus: v. engl. *teafor* > engl. reg. *tiver* etc.

3.5.1.1. În *Dicţionarul anglo-saxon* de Bosworth şi Toller (p. 972, s.v. *teáfor*), mai este citat şi substantivul din vechea germană de jos ***toufere***: (lat.) „veneficus” [„vrăjitor”], ca aparţinând aceleiaşi familii germanice care include v. germ. s. *zoubar*, v. fries. *tâverie*, v. isl. *taufr* etc., cu trimitere la J. Grimm, *Deutsche Mythologie* (ed. a 2-a, 1844, 984). Găsind la Biblioteca Academiei Române numai ediţia a treia a acestei lucrări (1854), am putut constata că *toufere* a dispărut între timp din enumerarea lui Grimm. Totuşi, acesta apare în *Dicţionarul limbii vechi germane de sus* de Gerhard Köbler (1993, 269, ed. online, s.v. *zoubarāri* „vrăjitor”), sub forma *toufrere* „veneficus”, din vechea franconă de nord.

3.5.2. În plan indo-european, *œl-tćewe* „omnino bono, sanus” aparţine rad. i.-e. **dēu-*, fiind înrudit şi apropiat semantic de rad. i.-e. (**deu-* 2. sau **dou-*) : **du-* (religios) „verehren [a venera, a se închina la...], gewähren [a da, a oferi]; verehrungswürdig [venerabil], mächtig [puternic]”, cf. v. lat. *duenos* (lat. *bonus*), lat. *bene* şi lat. *bellus* [**du̯enelos*] „bun, bine” şi „frumos” etc. (Pokorny, IEW, 218).

După acelaşi dicţionar, în domeniul germanic, v. engl. *œl-tæwe* „omnino bono, sanus” ar fi probabil înrudit cu got. *tēwa* „Ordnung [rânduială], Reihe [rând (= gr. *τάγμα*)]”; cu v. germ. s. *zawa* „Färbung, Farbe, tinctura [culoare, vopsea, pigment]”; cu longobard. *zāwa* „Reihe [rând, şir], adunatio” etc. Totuşi, got. *tēwa* şi longobard. *zāwa* sunt înregistrate pentru semantismul lor divergent şi sub rad. i.-e. **de k̂-* 1. „a ridica”, „a arăta respect” etc. (Pokorny, IEW, 189–190).

3.5.2.1. Remarcăm frapanta coincidenţă reprezentată de înrudirea dintre v. engl. *œl-tæwe* „bun, sănătos” şi v. germ. s. *zawa* „culoare, vopsea”, acest din urmă cuvânt părând să fie echivalentul semantic vechi german de sus al v. engl. *teáfor* „vopsea (roşie, de miniu)”. În acest fel, relaţiile dintre practicile apotropaice, bine documentate de A. Poruciuc, respectiv dintre vopsirile rituale arhaice cu scop magic şi înţelesurile cuvântului *teafăr* îşi găsesc o foarte oportună confirmare în cele mai vechi atestări ale limbilor germanice.

Din punct de vedere fonetic, *Dicţionarul limbii vechi germane de sus* de G. Köbler ne rezervă însă mai multe surprize. Mai întâi, longobard. *zava*, ortografiat cu *v*, înseamnă „complot” şi este un cuvânt diferit de v. germ. s. *zawa*, glosat „izbândă, succes” (şi nu „vopsea”!), cf. *gizawœn* „a reuşi, a izbândi”, care pare să fie totuşi înrudit cu v. engl. *œl-tæwe*. În schimb, verbul v. germ. s. *zewen* „a

prelucra" (lat. *exercere*), eventual şi „a vopsi?" este şi el considerat ca făcând parte din aceeaşi familie germanică, fiind raportat de G. Köbler la acelaşi rad- i.-e. **dēu̯-* 2. (Pokorny, 218).

De fapt, cuvântul vechi german de sus care poate fi comparat cu v. engl. *teáfor* „vopsea de miniu" este *zouwa* „vopsea, culoare, vopsire", lat. *tinctura*. Interesant este că verbul *zouwen* „a vopsi", cf. *zwirōr gizouwit*, lat. *bis tinctus*, este înregistrat în acest dicţionar ca variantă fonetică a verbului *zewen* „a prelucra, a vopsi?", acesta din urmă fiind mult mai apropiat fonetic de v. engl. *æl-tæwe*. Atât v. engl. *æl-tæwe* cât şi v. germ. s. *zawa, zewen / zouwen* şi *zouwa* nu s-au mai transmis limbilor germanice moderne, probabil şi pentru motivul că erau prea mult legate de practicile magice precreştine.

3.5.2.2. Concluzia surprinzătoare care rezultă din exemplele de mai sus este aceea că v. engl. *teáfor* pare să fie identic semantic cu v. germ. s. *zouwa* „vopsea", fiind în acelaşi timp mai apropiat fonetic de v. germ. s. *zoubar* „vrajă". Pe de altă parte, relaţia care se poate stabili în vechea germană de sus între v. germ. s. *zouwa* „pigment" (căruia i se pot atribui puteri magice) şi v. germ. s. *zoubar* „vrajă", respectiv *zoubarāri* „vrăjitor" (cu [-b-] < [-w-]?), este nu numai logică, dar şi bine justificată din punct de vedere istoric, oferind în acelaşi timp o similitudine fonetică deosebit de semnificativă.

3.6. Pentru etimologia lui ***teafăr***, relaţiile fonetice care se pot stabili între v. engl. *æl-tæwe* şi v. engl. *teáfor* pe baza referinţei comune la v. germ. s. *zawa* şi **zewa / zouwa*, împreună cu relaţiile fonetice care se pot regăsi între v. engl. *teáfor* şi v. frk. n. *toufrere*, respectiv v. germ. j. *toufere* „veneficus", cu referire semantică la adjectivul anglo-saxon *æl-tæwe* „omnino bono, sanus" ne îndreptăţesc să credem că în germanica răsăriteană arhaică, din ramura <u>suebo-bastarnică</u> (o arie laterală izolată, la fel cu anglo-saxona, în vest), s-a putut păstra un adjectiv cu sensul: „bun, sănătos", având aproximativ forma (posibil amplificată ulterior) ***tæf-e-r(o)** (/æ/ = [ä]), care a fost împrumutat mai întâi în graiurile carpo-dacice locale şi care s-a integrat apoi în latina dunăreană după modelul *luceafăr* < lat. *lūcĭfer*, *jneapăn, jneapăr* < lat. *iunĭpĕrus* etc.

Faptul că un **taífer(ō)*? nu este atestat în gotica răsăriteană nu ar trebui să ne mire. Nici v. engl. *æl-tæwe* şi nici v. germ. s. *zouwa* nu au echivalente în vechile limbi germanice nordice, aşa cum se poate constata din dicţionarele J. de Vries (ANEW), ori Pokorny (IEW, 218).

3.6.1. În schimb, un alt termen de comparaţie pentru *teafăr*, de data aceasta în plan romanic, ar putea fi sp. **zafo**, v. galleg. *çafo*, pg. *safo* „teafăr", un adjectiv iberic cu etimologia controversată. Sp. *zafo* este citat de J. Corominas (IV, 788–791, 1090–1091) cu sensul *salvo / fuera de peligro* „teafăr, în afară de pericol", cf. *estar o ir zafo de puntas*; *salió zafo en el juego*; *para estar más zafo* = „libre, suelto (*sin daño*!)"; pg. *ficamos safos* „quedamos en paz" etc.

După J. Corominas (s.v. *zafar*) şi *Diccionario de la Real Academia Española* (s.v. *zafar*[2]), *zafo* ar fi un adjectiv derivat din verbul *zafar*, termen marinăresc: I. „a (se) degaja, a înlătura obstacolele"; „a (se) elibera, a se duce", „a desface (un nod)"; II. „a scăpa (de)", etc., împrumutat din tema arabă *zâḥ* „disparuit, remotus fuit, abiit" [irse, desaparecer], o etimologie care nu justifică suficient înţelesul lui *zafo*. Alţii (Nobiling, García de Diego), care ţin seama în primul rând de sensul

„teafăr” al acestuia, diferit de *zafado* „desembarazado etc.” (participiul verbului *zafar*), îl consideră pe *zafo* împrumutat dintr-o veche variantă dialectală a fr. *sauf*, cf. engl. *safe* etc., însă fără să poată justifica evoluţia fonetică de la [s] la sp. [θ].

Totuşi, nord-vestul Peninsulei Iberice a fost cucerit de ***suebi*** în sec. V. d. Hr., iar regatul sueb a fost inclus ulterior în regatul vizigot al Spaniei. Sp. ***zafo*** ar putea deci să aibă o origine veche germanică, suebică, dintr-un ****tǣf-(o)***, cf. v. engl. *æl-**tæwe***, devenit **zǣf-(o)/ *zāf-(o)* după ce a suferit cea de a doua mutaţie consonantică[9]: [t] > [ts] = /z/, cu evoluţia normală la sp. [θafo] şi fără nicio legătură etimologică cu verbul sp. *zafar*, de origine arabă. În acest fel, sp. *zafo* poate fi termenul de comparaţie romanic al lui *teafăr*, pe baza înrudirii certe dintre suebi şi bastarni. Sp. *zafo* nu ar fi singurul cuvânt nord-vest iberic de origine suebă. Vezi, de exemplu, galleg. şi pg. *laverca* < sueb. **lāwerka* „ciocârlie”, cf. engl. *lark* (REW[3], nr. 4954; Wikipedia, s.v. *Sueben*) etc.

3.7. În privinţa variantelor, este prea puţin probabil ca sunetul [n] din *teafăn* să derive din echivalentul germanic răsăritean al unei forme de tipul v. engl. *æl-tæw**n**e*, ori al unui v. scand. *taf**n*** „jertfă, pradă, hrană”, invocat de A. Poruciuc, dar evident nepotrivit semantic şi morfologic.

În limba română sunt atestate multiple variante care prezintă substituţia consonantică [r] > [n], atât în cuvintele moştenite cât şi în cele împrumutate: *luceafăr* – luceafăn; *mazăre* – mazăne/mazâne; *viezure* – viezune (cf. alb. *modhullë*, *vjedhullë*); *batăr* – batăn „deşi, în zadar, măcar” (< magh. *bátor*); *zarzăr(ă)* – zarzăn(ă) (< bg. *zarzala[!]*) etc., fenomen datorat de cele mai multe ori falsei regresiuni, în zonele unde a fost atestat în trecut rotacismul (Avram, 1990, 152; cf. Puşcariu, LR, II, 239, 320, 371). Deloc întâmplător, *viezune* a fost înregistrat în punctul 227 din ALR, vecin cu *teafăn*, din punctul 228. În consecinţă, varianta *teafăn* a lui *teafăr* se încadrează fără probleme în această tipologie românească, fără să mai fie necesară invocarea influenţei fonetice a sinonimului *zdravăn*.

3.7.2. Varianta *teafur* părea să pună unele probleme mai dificile. Puteam fi tentaţi, dacă am fi acceptat ipoteza originii gotice a lui *teafăr*, să ne gândim la o formă nordică, veche scandinavă, neatestată, **tæfr/*tefr*, care în norvegiană sau suedeză ar fi avut forma **täfer*, iar în islandeză, **täfur* după modelul unor cuvinte vechi nordice care prezintă dezvoltări fonetice asemănătoare (de exemplu, v. scand. *dapr* „amărât, trist”, cf. norv. *daper* „greu, mâhnit”, isl. *dapur* „idem”, cf. v. germ. s. *tapfar* „greu”, germ. *tapfer* „curajos, îndrăzneţ” sau v. scand. *tundr* „iască, fitil, etc. pentru aprins focul”, cf. norv., sued. *tunder*, isl. *tundur*, cf. germ. *Zunder* „idem”). Este însă greu de crezut că o astfel de dezvoltare fonetică, asemănătoare cu vechea islandeză, ar fi putut avea loc în graiurile bastarnilor, dovadă fiind chiar limba gotică, din aceeaşi familie cu islandeza, unde nu întâlnim acest fenomen.

3.7.2.1. *Teafur* poate fi explicat pe teren românesc, fără să trebuiască să ne raportăm la variaţia dintre secvenţele finale *'-ăr- ~ '-ur-*, care apare numai în cazul unor substantive: fleandără – *fleandură*, *licăr* – licur(ă), *maldăr* – maldur, pajără

[9] Ca urmare a contactului cu vorbitorii limbii vechi germane de sus, petrecut în sudul Germaniei, pe drumul parcurs de migratorii suebi, de la est de Elba până în nord-vestul Spaniei.

(pajeră) – *pajură*, (reg.) streajăr – strejură „stâlp de lemn, par”, *ţandără* – ţandură/ zandură, (reg.) *ţucăr* – ţucur „zahăr” etc., ori verbe: *licări* – licuri, *lingări* – linguri, *măldări* – mălduri, *mucări* – mucuri, zburătări – *zburături*.

Întrucât adjectivele *durdur* < *durd(uliu)*, *ţepur* < *ţep*, *muscură* < lat. *muscula*, *singur* < lat. *singulus*, respectiv *boacăr*, *oacăr*, *dulvăr* au fiecare doar câte o singură formă, ceea ce nu ne ajută să clarificăm coexistenţa variantelor *teafăr* şi *teafur*, soluţia fenomenului, sugerată de dl. acad. Gr. Brâncuş, este de natură fonetică: în cele două puncte din Moldova unde întâlnim forma *teafur*, sunetul [ă] neaccentuat din *teafăr* s-a închis la [u], fiind precedat de o labio-dentală, cf. *fămeaie – fumeie (femeie)* etc.

4. Din cele expuse până aici rezultă cu suficientă justificare că **teafăr** este un vechi împrumut germanic răsăritean: < gmc. ***tǣf-e-r(o)**, cel mai probabil de origine bastarnică, transmis latinei dunărene şi printr-un posibil intermediar carpo-dac, a cărui existenţă ar fi motivată geografic şi cronologic.

Termenii de comparaţie cei mai probabili sunt adjectivele v. engl. **æl-tǽwe** „omnino bono, sanus” şi sp. **zafo** „salvo de peligro” (< sueb.), anglo-saxona, bastarnica şi suebica constituind arii laterale extreme, izolate, mult mai conservatoare, ale limbii *Altniederdeutsch*. Variantele *teafăn* şi *teafur* au apărut în mod cert pe teren dacoromân.

Teafăr poate fi un împrumut vechi germanic şi nu un cuvânt de origine „tracă” pentru mai multe motive: nu are o famile proprie de cuvinte, nu are un corespondent albanez, nu poate fi regăsit în limbile moderne mai mult sau mai puţin învecinate, având în schimb o răspândire geografică iniţială în regiunea locuită timp îndelungat, în antichitate, de către triburile bastarnice.

Până la proba contrară, *teafăr* este cel de al doilea cuvânt identificat de noi ca având o origine bastarnică, după varianta nord-estică *vicol*, a lui *viscol* (vezi LR, LX, 2011, nr. 4. p. 511–521 şi *infra*).

Teafăr: PGmc. **tǣf-e-r(o),* cf. v. engl. *æl-tǽwe,* cf. sp. *zafo.*

[SCL, LXIII, 2012, nr. 1, p. 211–226.]

V*I*SCOL, V*I*COL

Originea cuvântului ***viscol***, a variantei reg. înv. ***vicol*** şi a verbelor ***a viscoli*** / ***vicoli*** este considerată „necunoscută” în majoritatea dicţionarelor recente (DLR, MDA, DEX, DEXI).

Ipotezele şi informaţiile etimologice despre acest cuvânt (urmând lista lui I.I. Russu, ER, 419, corectată şi completată) sunt următoarele:

● B o b b, II, 575: [„Unor cuvinte streine ce au intrat în limba românească se pune româneşte inţelesu:”] *Vicol* „Vent mare puternic”. ● L e x B, 754: *vicól*, 758: *viscoálă* – graec. βέμβιξ turbo [„vârtej (de apă)”]. ● L a u r i a n – M., Gloss, 575: „VICOLU – compară *viscolu* şi *viforu*, vezi şi *viferu* în Dictionariu. VISCOLU ... – observă însă că dincoace de Carpaţi se zice mai ales despre ninsoarea cu vânt tare...” ● C i h a c, DEDR, II, 456: (s.v. **vijelie**:) – **vícol**, **víscol**, s., tourbillon, orage, grain de vent, temps orageux, venteux et pluvieux ou neigeux; - *vicolós, viscolós*, a., orageux; - *vijelesc, vicolesc, viscolesc, í*, vb., tourbillonner, il fait de la neige ou de la pluie menue; - *vicolie, viscolie*, s. v. vicol; *pol.* wieja, wija, wjadł *temps venteux et pluvieux ou neigeux, cr. serb.* vijarica *temps orageux et neigeux;* cfr. *vsl.* viti-viją *circumagere*, vijalica *tempestas*; v. Curt.[3] 593; v. *vifor*. *Vicoleni*, nom de localités. ● T i k t i n, DRG, p. 1757: **viscol** Siehe [vezi] *vifor* ; p. 1738: **vifor**: **Et.** Ksl. *vihrŭ*, serb. *vihor*, russ. *vihorŭ*. Die dunklen *vícol, víscol* sind viell. damit verwandt. [Obscurele *vícol, víscol* sunt probabil înrudite cu acestea.] ● R e s m e r i ţ ă: lat. *vis* (abl. *vī*) „cu putere” + *halare* „a sufla” [sic] (corect: „a răspândi un miros, a exhala”). ● S c r i b a n, *Arhiva* XXX, 1923, p. 286: magh. **veskölni* în loc de *vesködni* „a fi agitat”. [D r ă g a n u: corect *veszködni* „a se supăra, a se necăji → a se agita” (Szinnyei, MTsz., II, 971).] ● D r ă g a n u, DR, V, 377: magh. [reg.] *viszkol-* (*visz-*, inf. *vinni* „a duce”) 1. „a mişca încoace şi încolo, a duce, a trage, a târî, a împinge”; 2. „a se cuibări, a se vârî, a se mişca neliniştit încoace şi încolo” (Szinnyei, MTsz, II, 1006). ● S c r i b a n, D, 1410: magh. **veszkölni* în loc de *veszködni* [„a fi agitat”]. ● G r a u r, BL, IV, 94: *viscoli, vicoli* „souffler en tempête, neiger en tempête”, considéré comme dérivé de *viscol, vicol*, qui est peut-être déverbatif de *viscoli*. ● C i o r ă n e s c u, DER, 9249 (s.v. **vifor**): Derivările propuse până acum pentru *viscol* nu par suficiente [citaţi: Drăganu şi Scriban]. ● E. P e t r o v i c i, *Istoria României*, I, 1960, 793, cuvânt slav. ● S D E M, 76: ***viscol.*** Origine neclară. Probabil slavă. Comp. scr. *viska* [sic] „ţipăt”, „nechezat” [vezi srb. *vika*]; ucr. *vihteliti* „a bate un vânt puternic”; *víhola* „vifor”, „vijelie” [ucr. *вихола* „viforniţă, viscol, vifor” DU-R, 1964]. S D E M, 74: ***vijelie.*** Origine neclară. Probabil slavă. Comp. maced. *виеж* „urlet” (< *вие* „a urla”). Acelaşi *vi-* slav figurează, probabil, şi în *vicol, viscol*. ● T a m á s, EWUER, 858–859: [Consideră greşită etimologia propusă de Scriban şi nu comentează soluţia lui Drăganu.] Ein sehr problematisches Wort. ● R e i c h e n k r o n, *Das Dakische*, 170: mit einer Grundlage idg. **u̯ē-* bzw. **u̯ī-* + *-sko* + *-lo-*. ● R u s s u, ER, 419: O temă i.-e. bine indicată de Reichenkron: **vis-k-*, aparţinând la rad. primar **u̯e-* „a sufla, a bate vântul” (IEW, 83). Un **vis-k-ol(n)-* va fi stând la baza lui *viscol* străromân, dacă nu cumva acesta este un derivat al epocii romanice din

tema autohtonă **visco- (vesc-)*; ori *-col(l)-* este o temă i.-e. *(*kel-, *ku̯el-)*? ● G. I v ă n e s c u, în H. M i h ă e s c u, *La romanité*, 318: ipotetică origine traco-dacă [după Reichenkron]. ● V i n e r e a n u, DEIE, 2008, 898: Din PIE ***ue-sko-lo** [cf. Reichenkron]. Are aceeaşi origine cu lituan. (dial.) *viesoles* „viscol" şi let. *veîsuols* „viscol" [sic]. Toate aceste forme sunt probabil de origine imitativă, ca şi *vijelie*, dar cu certitudine sunt forme vechi... Origine traco-dacă.

Ipotezele enumerate se pot grupa în trei direcţii de cercetare: limba maghiară, limbile slave, lexicul autohton. Dintre acestea, etimologiile maghiare se exclud de la sine, din moment ce verbele **veszkölni*, cf. *veszködni* (Scriban) şi *viszkol-*, cf. *visz, vinni* (Drăganu) au fie o existenţă ipotetică, fie o răspândire foarte limitată, regională, fiind practic necunoscute vorbitorului de limbă maghiară, nativ şi cultivat. Un asemenea tip de împrumut este absurd, în condiţiile în care *viscol* şi *vicol* sunt cuvinte de largă circulaţie, primul fiind inclus de Al. Graur în fondul principal lexical al limbii române (Graur, *Încercare...*, 55), iar verbul *a viscoli*, în vocabularul reprezentativ al limbii române (VRR, *ap.* Sala, VRLR, 41). Cum ar fi putut românii din toate colţurile ţării să înveţe un cuvânt maghiar oarecare, dacă acesta nu figurează în dicţionarele bilingve maghiaro-române şi dacă maghiarii înşişi nu-l cunosc?

Înainte de a examina etimologiile slave şi cele autohtone propuse anterior, este necesar să enumerăm, cf. DLR, s.v. **víscol** (şi reg. **viscól**), variantele cuvântului: ***vícol*** (PH) şi ***vicól*** (LB); *víscor; víşcol* şi *vişcól, vâşcol, vicul, gicul, gigul, jícol* şi derivatul *viscolíe*. Verbul **a viscoli** (*viscoleşte* şi reg. *viscolă*) are variantele: înv. şi reg. *a vicolí*, reg. *a vicolá; a vişcolí, jicolí, jiculí* şi derivatul regresiv: *viscoálă*. Vezi şi *a ghicoli*.

Din indicaţia dată în DLR, MDA, DEX şi DEXI: v. *v i s c o l* se înţelege că verbul *a viscoli* ar fi derivat din subst. *viscol*, iar *a vicola / vicoli* din *vicol*, părere neîmpărtăşită de A. Scriban, N. Drăganu şi, parţial, de Al. Graur (v. *supra*).

Din punctul de vedere al răspândirii geografice, în lipsa unei hărţi a *Atlasului lingvistic român*, aflăm din DLR localizarea unora dintre variantele enumerate, în punctele anchetate la întrebările nr. 1230, 1249 şi 1252 din *Chestionar*: ***viscól*** – Viziru, j. Brăila (700), Cloşani şi Cerneţi, j. Mehedinţi (837, 850); ***víscor*** – Păuleşti, lângă Ploieşti (748); ***víşcol*** – Boiţa, lângă Tălmaciu, j. Sibiu (122); ***vişcól*** – Pui, lângă Haţeg (118); ***vicul*** – Valea Moldovei (A VI 26); ***jícol*** – Capu Codrului, lângă Gura Humorului, j. Suceava (378); ***a vicolá*** – Stoişeşti, lângă Bârlad (618).

Forma regională ***vicol*** este atestată (cf. DLR) mai întâi în anul 1425, ca toponim în Moldova (D. Bogdan, *Glosar..*, 216), şi este întâlnită apoi în *Psaltirea Hurmuzachi* (124^{v}/3), la Varlaam, *Cazania* (30), în *Noul Testament* de la Bălgrad (171^{r}/7), la Dosoftei, *Psaltirea în versuri* (55/8), Cantemir, *Hronicul* (297), Alecsandri, *Opere* (V, 73), Eminescu, *Opere* (IV, 430). Forma ***vicoleşte*** este şi ea atestată la Donici, *Fabule* (I, 7/6) etc.; ***vicolit*** la Filipescu, *Dascalul agronomiei* (II, 27/13); ***vicolitură*** la S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români* (I, 116) etc.

În consecinţă, *vicol* şi *a vicoli/ vicola* aparţin ariei nordice, supravieţuind ca forme vii, populare, mai mult în Moldova, unde sunt localizate şi variantele cu labiala palatalizată *gicul, gigul, jicol*, respectiv *a jicoli / jiculi*.

În privinţa etimologiilor slave, o eventuală derivare a r. *viscol / vicol* din v. sl. *vichŭrŭ* > *vihorŭ* (> r. *vifor*), cf. bg. *vihăr* „vârtej, rafală; vijelie; srb. *vihor* „vârtej; vijelie, furtună; vifor, viforniţă”; cf. ucr. *вúхор, -хору* sau *-хру* „vârtej, strâmbă, volbură, sul”; *вúхорumu(ся)* „a (se) roti în vârtej, a (se) învolbura, a se învârteji (vântul, zăpada)”, ori vaga înrudire dintre *vifor* şi *viscol*, sugerată de Laurian–Massim, Tiktin şi Ciorănescu, acestea nu au fost lămurite îndeajuns până acum. Singurul lucru cert este că *viscol / vicol* şi *vifor* au circulat multă vreme în paralel, în aceleaşi graiuri, ceea ce a avut drept urmare apariţia variantelor simetric contaminate *viscor* şi *vifol*, din cauza evidentei atracţii sinonimice reciproce.

Derivarea directă a variantelor *vicol* şi *viscol* din sl. *vihorŭ* (> r. *vifor*) este exclusă din motive fonetice. De regulă, sunetul *h* de origine slavă nu se transformă în română într-un *c* [k] sau în grupul consonantic *sc*. Dovadă sunt variantele cuvântului *vifor*: *vihor* (formă etimologică, regională, învechită), *víor* (cu dispariţia lui *h*) şi *vivor*, care confirmă legea fonetică dată de E. Petrovici pentru evoluţia sunetului slav *h* în română: cf. v. sl. *vrŭhŭ* > r. *vârh* > *vârf* > *vârv* sau v. sl. *vrŭhŭ* > r. *vârh* > *vâr* (> *vârn*) etc., una dintre excepţiile de la această lege, reprezentată de verbul *a iscodi* (< sl. *ishoditi* „a ieşi”), putându-se explica mai curând prin contaminarea cu sl. *iskŭ* „cercetare” (cf. Ciorănescu, 4509) şi slv. *iskọ, iskati* „a căuta” (Pokorny, IEW, 16).

Referirea din SDEM la ucr. *вíхола* „viscol” şi la srb. *viska* „nechezat” [cf. srb. *vika* „ţipăt”; „strigăte, ţipete; gălăgie, zarvă, larmă, tărăboi” (Gămulescu – Jivkovici, DScr-R)], care ar putea fi apropiate fonetic de r. *viscol / vicol*, precum şi relaţia etimologică dintre *viscol* şi *vijelie*, cuvânt considerat de origine slavă către Cihac, comparat în SDEM cu maced. *виеж* „urlet” (< *вие* „a urla”), în DLR cu *a vâjâi*, în DEXI: „de la. *a vâjâi*”, iar în DEX cu etimologia necunoscută, toate aceste raportări ridică o serie de întrebări esenţiale pentru elucidarea etimologiei cuvântului *viscol*.

Care este înţelesul său de bază sau cum poate fi descris mai precis fenomenul atmosferic astfel denumit? Cum se raportează acesta în conştiinţa omului? Cum receptăm *viscolul*, auditiv, tactil sau cinetic? Este un cuvânt imitativ sau unul metaforic? Care e diferenţa specifică dintre *viscol* şi *vifor*?

Din citatele date în DLR rezultă că *viscolul* provoacă uneori imagini auditive: *...Ş-al nopţei vânt cu şuier viscoleşte;* Alecsandri, *O*. II, 64. *Ne-a fluierat şi ne-a şuierat pân' ne-a asurzit, şi era gata-gata să ne acopere şi grajdurile.* Agârbiceanu, *O*, XII, 197.

Era o iarnă aspră ş-o noapte ce-ngrozeşte. Şi crivăţul cu viscol mugea precum mugeşte un taur ce-i rănit. Bolliac, *O*, 96. *Viscolul groaznic... îşi purta mânia în mugetele înspăimântătoare.* Bujor, S, 55. *Urletele viscolului nu se mai opreau.* Barbu, *Princ.* 244.

Dacă ne rezumăm la receptarea auditivă a viscolului, vom fi surprinşi să constatăm că verbul albanez *vishkëlloj*, relativ apropiat fonetic de *a viscoli*, are sensul de „a şuiera, a fluiera”, similar cu *fishkëllej*[1], cu variantele *fishkulloj, veshlloj, fëshëlloj* etc., toate fiind derivate sau puse în relaţie cu lat. pop. *fistulare*,

[1] Vezi şi A. Poruciuc, *Confluenţe şi etimologii*, Iaşi, Polirom, 1998, p. 48.

**fisclare* [> it. *fischiare*] (cf. Meyer, EWAS, 112; Orel, AED, 509, 97), ori considerate creaţii onomatopeice (cf. Çabej, SE, I, 186). Dacă mai preluăm aici şi imaginea cinetică şi tactilă a viscolului, vânt cu zăpadă care *bate* sau *biciuieşte* etc., am putea să ne referim şi la alb. *vishkulloj* „a biciui, a bate cu nuiaua” < *vishkull* „nuia, vargă” < romanic **viscula* cf. **viscile* [?] (REW^3, 9374; Orel AED, 509). Totuşi, corespondentul românesc al alb. *vishkëlloj, vishkulloj* ar fi trebuit să fie *a *viscura/ *viscora/ *viscăra*, verbe inexistente în limbă, în ciuda prezenţei variantei *viscor*. Lăsând deocamdată problema sufixului deoparte, să notăm corespondenţa româno-albaneză a posibilei teme verbale comune imitative *visc-/ vishk-* „a şuiera, a fluiera, a şfichiui”.

Prin imaginea sa sonoră, de *muget* sau *urlet,* viscolul ar putea fi raportat cu aceeaşi îndreptăţire (cf. SDEM) la srb. *viska* „nechezat” şi la srb. *vika* „ţipăt, strigăt”, cel de al doilea mai însemnând şi gălăgie sau larmă, fiind împrumutat chiar cu acest sens de băn. *a face vică* „a face gălăgie, zgomot”.

Srb. *vika* este considerat de P. Skok (ERHSJ, III, 592) ca «postverbal de la *víkati* „a striga, a ţipa, a zbiera”, un verb exclusiv sud-slav [împrumutat şi de albaneză (reg.): *vikas, vikat* „a ţipa, a striga”, *vikámë* „ţipăt, strigăt, vaier”], care provine din rădăcina protosl. **vy-* < i-e. onomatopeic **ū-*, fiind format cu ajutorul secvenţei *-kati,* cf. *bukati* „a face zgomot, a mugi, a rage, a zbiera”. Compară cu verbul onomatopeic ceh. *výskati* „a scoate strigăte de bucurie”.»

Aceeaşi rădăcină o găsim în bg. *вик* „strigăt, ţipăt; gălăgie, larmă”, cu derivatele *викàч, викàчка, вùкот* „strigăt” etc. şi în vb. bg. *вùкам* „a striga, a chema” etc. Despre bg. *вик* se spune în BER, fasc. 2, 1963, p. 147 că este un cuvânt slav de sud, format din baza **ū-kō-, *ū-kā,* cf. *вия*^{2} „a urla, a zbiera, a mugi” – având aceeaşi origine cu lit. *ap-úokas* „bufniţă”, let. *aũka* „furtună, vijelie”.

În limba bulgară mai întâlnim, regional, şi rădăcina *visk*, înrudită cu *vik,* dar specializată semantic: bg. *виск* „nechezat”, având ca derivat verbul *вùскам* „a necheza” care se regăseşte în srb.-cr. *visak, viska*, sloven. *viskati*, ucr. *виск, вискати* [care nu sunt înregistrate de ESUM!], ceh. *výskati* (după BER, fasc. 2, 1963, p. 152). Etimologia propusă în BER pentru *виск* ar fi: vb. protosl. onomatopeic **vūkati,* cu *v* protetic şi cu sufixul *-sko*, la rădăcina **ū*, căreia îi aparţine şi vb. *вùкам* „a striga, a chema”, *вия*^{2} „a urla, cf. v. bg. **въпти**, *вижда* şi *вищя;* bg. *виск* „nechezat” fiind împrumutat în albaneză: reg. *visk* „măgăruş”.

În limba sârbă, *viska* sau *visak*, cu variantele muntenegrene *fiska* şi *hiska* „nechezatul (calului)”, ca şi denominalul *viskati* „a necheza” sunt considerate de P. Skok (ERHS, III, 597) formaţii onomatopeice, din rădăcina **u̯ī-*, amplificată cu sufixul incoativ *-sk*. Cf. bg. *visk* „nechezat”, alb. *visk* „măgăruş”, pol. *wiskać.*

Să mai notăm, în consecinţă, existenţa celor două posibile teme comune imitative, (sud-)slave, *vik-* „ţipăt” şi *visk-* „nechezat, zbierat”.

Etimologia ucraineană propusă în SDEM, *вíхола -ли* [*víhola*] „viforniţă, vifor, viscol, vijelie” prezintă un interes considerabil, deşi se loveşte de aceeaşi problemă a evoluţiei sunetului *h* slav în română, care nu evoluează niciodată spre un *-c-* [k] românesc *intervocalic* şi nici spre grupul *-sc-* intervocalic. Acest fapt exclude posibilitatea împrumutului direct din ucraineană.

Alte evoluţii târzii pe teren românesc: (reg.) *cram* < *hram*, (reg., rar) *duc* < *duh* se explică prin caracterul *velar* al spirantei de origine slavă, *h* velar putând fi înlocuit cu o ocluzivă doar atunci când era urmat de consoană (*cram*) sau când se afla la sfârşitul cuvântului (*duc*). În poziţie intervocalică, însă, *h* românesc este o spirantă *laringală*. Din această cauză, de exemplu, împrumutul din slava veche *vihor* nu a putut dezvolta vreo formă regională **vicor*, alături de cunoscutele sale variante *vifor, viforă, vior, viore, vivor, vifol.*

Totuşi, ucr. *вíхола = „метéлиця”* „viscol, vifor etc.”, cu variantele *вíхало, вихóла, вúхолка*, ca şi verbul *вíхолити „крутити (снігом); розвіватися”* [„a învârti, a răsuci (zăpada); a împrăştia, a spulbera”] sunt remarcabil de apropiate ca formă şi ca sens de r. reg. *vicol, a vicoli*. În dicţionarul etimologic ucrainean (ESUM, I, 407) găsim şi verbul pol. reg. *wicholić „валити, крутити”* [„a rostogoli, a răsuci”], care ar putea proveni din ucraineană, după ESUM, iar ucr. *вíхола* ar fi «derivat, ca şi vb. *вíяти* [„a vântura; a sufla, a adia”], din aceeaşi rădăcină protosl. **věti*; – fiind înrudit cu lit. *víesulas* „vârtej”, let. *veĩsuôls*, „idem”, i.-e. **u̯ei-s-* „a (ră)suci, a sufla”. Formele fonetice cu *ви* sunt determinate de apropierea cu *вúхор* [„vârtej”], *вихáти.* Cf. *вíяти, вúхор*.»

Surprinzător este faptul că în dicţionarul român-ucrainean, având acelaşi redactor responsabil, G. Cocotailo, *viscol* este tradus doar prin ucr. *метéлиця* sau *завірюха*, dar nu şi prin *вíхола*. Asemănător, *a viscoli* este tradus prin ucr. *мести́ (снігом)* [a mătura (zăpada)] şi nu prin ucr. *вíхолити*. Din această traducere înţelegem, pe de o parte, că ucr. *вíхола* şi *вíхолити* s-ar putea să nu fie folosite în toate regiunile Ucrainei, iar pe de altă parte, ar reprezenta o confirmare că ele nu sunt cele mai uzuale cuvinte ucrainene pentru corespondentele lor româneşti.

Într-adevăr, limba ucraineană este deosebit de bogată în sinonime care au înţelesul de *viscol*. Pe lângă *вíхола, метéлиця* şi *завірюха*, amintite mai sus, cuvântul cel mai uzual ucrainean ar fi de fapt, după părerea unor vorbitori nativi, *заметíль*, înrudit cu *замéта, заметíльниця, метéлиця, метíль*, toate cu sensul de viscol, şi cu verbele *местѝ, заместѝ, замітáти* „a mătura, a da cu mătura”, cf. *мітлá* „mătură” (vezi şi *замéт, намéт* „nămete, troian”; *метíльник* „măturător”, *метíння* „măturare”). Viscolul se mai traduce în mod obişnuit şi prin ucr. *хуртовùна, завія*, prin formele contaminate *хуртéлиця, хýга*, iar datorită influenţei ruse, în plus, prin *в'юга, бурáн* sau, cu un sens mai general, *(грозовá/ снíжна) бýря*.

Legătura semantică atât de evidentă în limba ucraineană între acţiunea de „a mătura” şi cea de „a viscoli”, respectiv între „mătură” şi „viscol” ne deschide o persectivă nouă şi deosebit de atractivă pentru etimologia cuvântului *viscol*.

Visk din vechea islandeză se traduce prin „mănunchi, smoc, măturică”, iar v. dan., v. norv. şi v. sued. *visk* prin „mătură” (J. de Vries, ANEW, 668), cf. engl. *whisk* „mănunchi de fire/ de pene”, „tel”, „mişcare scurtă şi iute”. Verbele derivate au înţelesul unei mişcări rapide şi repetate, de exemplu v. isl. *viska* „a şterge (cu cârpa)”, înrudit cu m. engl. *wisk, wysk* „sweeping movement” şi continuat de engl. *to whisk* „a scutura (praful)”, „a bate cu telul”, a mişca (repede) coada” etc. (cf. Chambers, DE, 1233).

Rădăcina germanică *wisk* „mişcare rapidă” a existat în limba vechilor franci (cf. REW[3], 9557), în vechea frizonă şi în vechea germană de sus. Ca substantiv, *wisk* avea în vechea germană de sus sensurile de „cârpă de şters, şomoiog de paie, mănunchi, pămătuf”, cf. germ. *Wisch* „idem”, cf. engl. *wisp* „mănunchi, legătură de paie, măturică” (Köbler, AHDW, 270). Verbele derivate, inclusiv ags. *wiscian,* se raportează la un protogerm. ***wiskōn,*** cf. rad. i.-e. *u̯eis-k- „a întoarce, a schimba direcţia, a (ră)suci” (Pokorny, IEW, 1133; Kluge, EWD, 866). În vechea scandinavă mai întâlnim o temă înrudită cu rad. i.-e. *u̯eis-:, anume *wisla,* cf. germ. *Wiesel* şi sued. *vessla* „nevăstuică” (REW[3], 9559).

Verbele suedeze aparent înrudite: *vicka* „a mişca, a zgâlţâi”, *vika* „a schimba direcţia, a coti”, *viska* „a sufla”, *vispa* „a bate (frişcă)”, *vifta* „a face semn cu mâna, a flutura, a da din coadă” sunt dovada existenţei în limbile scandinave a unor rădăcini apropiate formal şi semantic, unele dintre ele având corespondente şi în limba română: *vic-* şi *visc-*.

Rădăcina *vik-* este prezentă în multe limbi germanice, cf. protogerm. ***wikōn,*** în v. isl. *vīkja* „a mişca, a învârti, a răsuci”, sued. *vicka* „a se mişca cu schimbări de direcţie”; cf. germ. n. s., hess. *wicken* „a mişca rapid şi violent”, germ. *wickeln* „a (se) răsuci, a se învârti”; cf. rad. i.-e. *u̯eik-, *u̯eig- „a clătina, a răsuci” (Pokorny, IEW, 1130; Kluge, EWD, 858).

Înainte de a încerca să dăm o soluţie etimologică pe baza comparaţiei cu albaneza, cu limbile slave învecinate şi cu limbile germanice, de la vechea islandeză până la engleza modernă şi la limbile scandinave, suntem datori să mai investigăm dacă rădăcinile româneşti *visc-* şi *vic-* sunt sau nu izolate în română.

Pornind de la variantele *viscol,* (reg.) *vişcol* şi *vâşcol*, găsim în DLR interj. *vâşc!*, cuvânt care sugerează o mişcare bruscă, rapidă: *O nevăstuică îşi iese din gaura pusă-n margine de drum, se pune-n două labe... şi iar – vâşc! – întră la adăpost.* (Slavici, O, III, 228). Să ne amintim aici de v. scand. *wisla* „nevăstuică”.

Verbul regional *a vâşca*[1] (Trans. Mold. şi Bucov.), cu variantele *vâşcăi, vâşcărí, vâşcâí, vâşgăí; vâscá, vâscărí, vâsgăí, vişgăí; vuşcá* are sensul de „a se mişca, a se foi, a se agita, a se zbate să scape”, putând fi comparat, împreună cu *a se vâşca*[2] (reg, despre fiinţe) „a se mişca brusc, a porni în grabă, a ţâşni”, cu rădăcina germanică *wisk-*, care are acelaşi înţeles general. De aceea, etimologia din DLR: «et. nec., cf. ucr. *veştatisja*» [„a hoinări”!] este neadecvată fonetic şi semantic. Sensul specializat al verbului *a vâşca*[1] (despre câini) „a-şi mişca mereu coada (când se gudură)” se regăseşte identic la verbele engl. *to whisk* şi sued. *vifta.*

Rădăcina *vic-*, din *vicol,* poate fi recunoscută, după ce a suferit diverse evoluţii fonetice şi semantice, în verbele cu aparenţă onomatopeică *a văcăi, a zvâcâi* „a zvâcni” (despre inimă, tâmple) şi, bineînţeles, în onomatopeea *zvâc,* care redă o mişcare bruscă, precipitată. În DLR (t. XIII/3), a *văcăi* este considerat o variantă a verbului *a vâgăi*: (despre câini) „a da din cap sau din coadă”, ambele fiind înregistrate sub cuvântul-titlu (reg.) *a vâgăli* (şi *a vâgâli, a vâgâi*) care au sensul principal de „a-şi balansa mîinile (în timpul mersului)”: *merge vâgâind; a vâgăli cu capul; a vâgâli din umeri; te vâgălesc cu brâncile* „te pălmuiesc” etc. Etimologia dată în DLR: «din germ. *wackeln* [„a se clătina (mergând); a mişca din

(urechi etc.)"], cf. germ. *wiegen* „a se legăna"» este aparent corectă, dar în vădit contrast cu aspectul onomatopeic sau expresiv al acestor verbe, care sugerează că ele sunt formate pe teren românesc din rădăcina *vic-*, comună cu *a vicoli/ vicol*, fiind greu de presupus că ar fi fost împrumutate în ultimele trei sute de ani din dialectul şvăbesc sau din germana literară.

De rădăcina *vic-* se leagă şi *a ghicoli* (cf. MDA, reg.) „a avea epilepsie"; (înv.) „a vrăvui", care este o altă variantă fonetică a verbului *a vicoli*, cu un sens învechit care nu are vreo legătură cu zăpada sau cu viscolul, dar cu o mai nouă specializare semantică, pentru mişcările patologice ale bolnavului de epilepsie.

Viscolul, vântul de iarnă puternic, care bate în rafale violente, cu schimbări rapide de direcţie, care şuieră, urlă sau geme în ferestre sau pe horn şi zgâlţâie uşile, care este însoţit de ninsoare şi care spulberă sau mătură zăpada din curţi, de pe drum etc., adunând-o în troiene, în nămeţi sau în munţi de zăpadă, aşa cum îl putem defini mai precis, este un fenomen atmosferic care aparţine regiunilor cu o climă continentală, cu ierni mai grele şi cu ninsoare abundentă.

Diferenţa specifică dintre *viscol* şi sinonimul său cel mai apropiat, *vifor*, este aceea că se poate vorbi despre zăpada *viscolită*, dar nu şi despre zăpada *viforâtă*. În DLR găsim sintagma vânt *viforât*, dar nicăieri vântul *viscolit*. În schimb, găsim la verbul *a viscoli* exemplul: *vântul a bătut puternic, viscolind pe alocuri zăpada*. Este învederat faptul că *viscolul* este strâns legat semantic de zăpada, neaua căzută, cf. v. sl. *zapadŭ, -a* „căzut(ă)", pe care o spulberă sau o mătură, adunând-o în troiene sau nămeţi.

Din această cauză, trebuie să renunţăm la comparaţia cu alb. *vishkëlloj* sau cu bg. *visk/ viskam*, cu srb. *viska/ viskati*, inclusiv la bg. *vik / vikam* sau srb. *vika / vikati*, toate aceste cuvinte denotând doar o imagine sonoră, şuieratul, nechezatul, ţipătul sau larma, fără nicio legătură directă cu cauzele fenomenelor atmosferice.

Fără îndoială, formele cele mai apropiate de cele româneşti din punct de vedere fonetic şi semantic rămân cele vechi germanice/ nordice: protogerm. **wiskōn*, respectiv protogerm. **wikōn*, prima dintre ele având cel mai limpede înţelesul unei mişcări rapide, scurte şi repetate, aşa cum este mişcarea de a mătura, de a şterge ceva, de a bate cu telul sau, despre câini, de a da din coadă. Rădăcina germanică *wisk* are, pe lângă sensul general al mişcării iuţi şi repetate, sensul specializat în vechile limbi scandinave de „mătură, mănunchi" sau oricare alt agent capabil de asemenea mişcări.

Este foarte probabil ca germanicul *wisk*, **wiskōn* să se fi specializat în spaţiul carpato-dunărean ca denumire a vântului care viscoleşte, respectiv „mătură" zăpada.

Evoluţia semantică a cvasisinonimului protogerm. **wikōn* este foarte asemănătoare cu cea a v. sl. *vichŭrŭ*, care, pornind de la mişcarea de răsucire, de la sensul de „vârtej", păstrat exclusiv şi nealterat în rusă, în ucraineană şi în bulgară, a dobândit mai târziu înţelesurile româneşti ale lui *vifor*, care se mai regăsesc doar la srb. *vihor*. În română, rădăcinile *visc-* şi *vic-* au circulat în paralel timp foarte îndelungat, devenind perfect sinonime, cu consecinţa că forma *viscol* a reuşit să elimine varianta nordică *vicol* din limba literară abia în secolul trecut.

Deoarece temele verbale protogermanice **viskō-/* **vikō-* conţineau un *o* lung, astfel se poate explica faptul că în româna arhaică acestor teme li s-au alăturat

sufixele verbale de origine expresivă *-li, -la* (ultimul dintre ele fiind prezent şi în latină, cf. lat. *titillāre* „a gâdila"), la fel ca în cazul verbelor *a vijeli/ vijoli* (cf. onom. **vjj* > **vij-* > *vâj*).

Dacă din punct de vedere lingvistic lucrurile sunt destul de clare, din punct de vedere istoric, *viscol* şi *vicol* cu greu ar putea fi atribuite contactului cu goţii episcopului Wulfila. Aceşti goţi au ocupat Dacia, dar în general au plecat mai departe, fără să lase urme sigure în limba română, deoarece nu au fost asimilaţi în număr mare de populaţia romanică autohtonă.

Germanicii care s-au asimilat în spaţiul carpato-dunărean sunt însă bastarnii, care timp de aproape şase secole (sec. III î. Hr. – sec. III d. Hr.) au locuit pe teritoriul Moldovei şi al Ucrainei apusene, amestecându-se treptat, la nord cu triburile slave, iar la sud cu carpii, cu tirageţii şi cu alte triburi geto-dace (DIVR, 84). Apoi, mult mai târziu, gepizii au reprezentat singura ramură gotică care s-a asimilat complet pe teritoriul Daciei Romane, în interiorul arcului carpatic, aproximativ între anii 475 şi 675 d. Hr. (DIVR, 284–285)[2].

Cu titlu de ipoteză, putem presupune că r. ***vic**ol/ a **vic**oli* şi ucr. ***vih**ola / **vih**oliti* sunt datorate unui împrumut din limba bastarnilor, c o m u n românei şi ucrainenei (inclusiv ca tip de evoluţie semantică), transmis românei fie mijlocit, prin substratul geto-dac, fie direct latinei dunărene, pe măsură ce aceasta începea să fie vorbită în văile şi depresiunile Carpaţilor Răsăriteni, iar ***visc**ol / a **visc**oli* ar putea fi împrumuturi gepide în latina târzie nord-dunăreană şi apoi în dacoromâna arhaică.

Desigur, cel mai comod lucru ar fi fost să atribuim ambele forme, *viscol* şi *vicol*, substratului autohton, aşa cum au procedat cu destul de multă uşurinţă G. Reichenkron, I.I. Russu şi alţii pe urma lor. Trebuie să remarcăm însă că termenii de comparaţie oferiţi de către toţi aceşti autori, v. sl. *vichŭrŭ* „vârtej, vijelie trombă", lit. *visulys, viesula* „curent de vânt, vârtej, vijelie" (Russu, ER, 419) sau lit. dial. *viesoles* şi let. *veîsuols* „viscol" (Vinereanu, DEIE, 898) [sic!, de fapt v. let. *veĩsuôls*/ let. mod. *viesulis* „vifor, vârtej" („Wirbelwind", cf. Lett.-DW, 4, 671)] nu explică nicidecum dezvoltarea consonantică, extensiunea (*die Erweiterung*) în *-sk-*, respectiv în *-k-*, specifică cuvintelor româneşti, şi nici evoluţia lor semantică. Unui *s* intervocalic din limbile baltice îi poate corespunde fără probleme un *h* slav (rad. i.-e. **u̯eis-* „a răsuci", cf. sl. *vichŭrŭ!* – LEV, II, 526), dar cum s-ar putea dovedi că aceluiaşi *-s-* baltic i-ar corespunde un *-k-* sau grupul *-sk-* traco-dac?

Simpla aserţiune că *viscol* ar fi un cuvânt autohton, dacic, prin comparaţie nu numai cu formele baltice citate, dar şi cu v. isl. *visk*, poate fi la fel de (i)relevantă sau de (ne)adevărată ca supoziţia că *a băga* ar putea fi şi el autohton, prin comparaţie tot cu vechea islandeză (*baggi,* cf. m. engl. *baggen*), ori ca pretenţia că adj. r. *mare* ar fi autohton, traco-dac, prin comparaţie cu vechea irlandeză (celtic: *mār*). Nu avem nimic, nicio dovadă care ar putea confirma sau infirma presupunerile de acest fel.

[2] Vezi şi Diculescu, 1923 (p. 168–185) şi 1929; Rosetti, ILR, 1986, p. 220–224; Poruciuc, 1997, p. 208–209; Sala, IELR, p. 206 etc.

Un subterfugiu pentru a salva ipoteza autohtonă ar fi fost să recurgem la comparaţia cu alb. *vishkulloj* „a bate cu nuiaua” < *vishkull* „nuia, vargă”. Indiferent care ar fi însă etimologia atribuită cuvântului albanez, cu nuiaua nu se poate aduna zăpada, iar corespondentul românesc al verbului alb. *vishkulloj* trebuia să aibă forma *a *viscura.*

În concluzie, ***a vicoli, vicol*** pot fi considerate împrumuturi vechi germanice, probabil dintr-un *bastarnic* ****wik-ō-n,***, cf. v. isl. *vīkja* (şi germ. *wickeln*) „a răsuci”, sued. *vicka* „a mişca, a zgâlţâi”, *vika* „a schimba direcţia, a coti”; iar ***a viscoli, viscol*** – împrumuturi vechi scandinave, cel mai probabil *gepide*, din ****wisk-ō-n***, cf. v. isl. şi v. scand. *visk* „mătură”, sued. *viska* „a sufla” etc., cu sufixul intensiv-iterativ de origine expresivă *-li* şi cu evoluţia semantică: **visk-* „mătură” (= vânt care mătură) → *viscol*. Obişnuita neîncredere în posibilitatea existenţei unor împrumuturi foarte vechi germanice în limba română ar trebui să cedeze, punctual, în faţa argumentelor lingvistice şi istorice care prezintă mai multe garanţii de veridicitate decât reconstrucţia arbitrară a unor teme indo-europene pretins autohtone, practic incontrolabile.

Viscol: din PGmc. **wisk, *wisk-ō-n,* cf. v. scand. *visk,* engl. *whisk,* sued. *viska.*

Vicol: din PGmc. **wik-ō-n,* cf. germ. *wickeln,* sued. *vicka, vika.*

[LR, LX, 2011, nr. 4, p. 511–519.]

6. CREAŢII LEXICALE ALE BILINGVISMULUI ROMÂN – NORD SAU SUD-SLAV

VOROAVĂ, A VOROV*I*

Etimologia cuvântului *voroavă* este la fel de controversată ca şi cea a cuvântului *vorbă*. Menţionăm în treacăt părerea inacceptabilă, dar sugestiv-intuitivă a lui L. Şăineanu (DULR): v. rom. *voroavă*, convorbire, „ce pare de aceeaşi origine cu *vorbă* (printr-un intermediar rusesc)", reluată şi de A. Scriban (DicţLR, s.v.) „variantă din *vorbă* printr-un intermediar rusesc". „Intermediarul rusesc" nu a fost însă niciodată descoperit!

Ipoteza lui B.P. Hasdeu: *a vorbi* > *a vorovi* > *voroavă* nu poate fi reluată fără argumente mai puternice, deşi variantele existente, *a vorvi* şi *a vorobi* ar putea reprezenta etape nedesăvârşite ale respectivei evoluţii. Este însă greu de crezut că *a vorvi* şi *a vorobi* s-au putut suprapune vreodată, având drept rezultat varianta mai uzuală *a vorovi*.

Nici etimonul ucr. *hovoriti* / *govoriti* > rom. *a vorovi* (Romansky, DEX, MDA) nu este mai acceptabil, din exact acelaşi motiv: probabilitatea m i n i m ă ca două fenomene, o metateză reciprocă şi o asimilare regresivă să se petreacă simultan sau măcar succesiv, în acelaşi cuvânt. Vezi remarcile lui Al. Philippide (1910, p. 87) cu privire la imposibilitatea prefacerii ucr. (vestic) *ho-* iniţial, în *go-*, *vo-*, precum şi opinia categorică a lui O. Densusianu (1925, ed. *Opere*, I, p. 598, nota 1) de respingere a acestei evoluţii, ca fiind „foneticeşte imposibilă".

În această situaţie ar fi necesară o nouă ipoteză. Cuvântul *voroavă* pare să fie mai degrabă slav, decât de altă origine. Aşa cum arată Carmen-Gabriela Pamfil (*art. cit.* p. 20, 21), «în textele rotacizante, însă, *a vorovi* şi *voroavă* nu sunt folosite cu sensurile „*dicendi*" etimologice [...], traducătorii au folosit verbul *a vorovi* pentru „a face larmă, gălăgie (discutând aprins); a se certa, a cârti; a se nelinişti, a se zbuciuma". [...] În graiurile din Transilvania, cuvântul *voroavă* cu sensul „dispută, ceartă", se foloseşte şi astăzi.» Carmen-Gabriela Pamfil face trimitere la O. Densusianu, ILR, II, p. 312, unde este sugerată o apropiere de v. rom. *vreavă* „strigăt, chemare, zarvă, agitaţie", de origine bulgară, atestat la Coresi şi în *Palia* de la Orăştie (cf. Densusianu, ILR, II, p. 341).

Credem că O. Densusianu a intuit just, iar apropierea de v. rom *vreavă* nu poate să fie pur întâmplătoare. Ea se poate explica prin originea îndepărtată probabil comună a cuvintelor *vreavă* şi *voroavă*, ca dublete etimologice, primul aparţinând ariei sudice, iar cel de al doilea, ariei nordice.

În limbile slave sudice şi apusene există o serie de cuvinte care îmbină exact ca în citatele date de Carmen-Gabriela Pamfil (*art. cit.* p. 22–24), sensurile „*dicendi*" cu sensurile de „larmă, gălăgie, zgomot", inclusiv cu cele secundare de „îmbulzeală, gloată, mulţime" [!] etc. Este vorba de v. bg. **врѣва**, bg. *врява*, maced. şi sb. *врева*, ceh. *vřava* / *řvava*, slovac. *vrava*, pol. *wrzawa*.

Se poate constata că bg. *врява* a transmis şi în aromână, lui *vreavă*, aproape toate înţelesurile sale: „larmă, vacarm, gălăgie, zgomot, vaiet" etc. (Papahagi, DDA, s.v. *vreavă*). În vechea dacoromână sudică, pe lângă „zarvă, agitaţie", împrumutul *vreavă* (< bg.) a mai dezvoltat şi sensurile de „vaiet înăbuşit, murmur" etc., ca în limba sârbă.

Conform BER, bg. *врява* „strigăt, larmă, gălăgie" etc. are în graiurile nordice bulgăreşti sensul general mai larg de „cuvânt, vorbire, discuţie", sens care se regăseşte, dominant, în limbile slave apusene. Constatăm, de exemplu, că în limba slovacă, sensul de bază al cuvântului *vrava* este cel de „vorbire, discuţie", *vrava* fiind considerat sinonim cu *hovor*, din aceeaşi limbă (cf. bg., rus. *говор*).

Am putea presupune că în graiurile slave carpatice (de tip ucrainean) ar fi existat variante ale slovac. *vrava*, cu polnoglasie, anume **vorava* sau **vorova*, Pentru comparaţie, vezi cuvintele cehe şi slovace *vrana* „cioară", *vrata* „poartă", fără polnoglasie, în raport cu ucr., rus. *vorona*, respectiv *vorota*, cu aceleaşi sensuri, dar prezentând fenomenul polnoglasiei, specific limbilor slave răsăritene.

Acest **vorava* / **vorova* ar putea să fi fost împrumutat în aria lingvistică românească nordică din limbile slave învecinate de tip apusean sau mai curând răsăritean. Derivatul *a vorovi* s-ar fi putut dezvolta apoi pe teren românesc, la fel ca şi *a cuvânta* sau *a vorbi*.

Dificultatea majoră a acestei ipoteze o reprezintă faptul că nu dispunem de suficiente informaţii în legătură cu ipoteticele variante **vorava* sau **vorova*, cu polnoglasie, în vechile graiuri ucrainene carpatice.

Totuşi, prima „verigă lipsă" din evoluţia propusă aici (cuvântul ucrainean atestat, care ar face legătura dintre slovac. *vrava* şi rom. *voroavă*) se găseşte în dicţionarul etimologic al limbii ucrainene (ESUM, 1982, I, p. 432, s.v. [вра́ва]): *орава*, dat ca echivalent al lui *vrava*, alături de *натовп* „îmbulzeală, gloată". Ştiind că în dicţionarele slovace *vrava* se traduce prin rus. *говор* „vorbire", am putea crede că există o relativă echivalenţă între sensurile de bază ale celor două cuvinte: atât slovac. *vrava* cât şi ucr. înv./reg. [**vrava*]/ *orava* ar însemna şi „vorbire, discuţie" etc. Contrar aşteptărilor, în *Dicţionarul limbii ucrainene* (SUM, t. 5, p. 736), cuvântul *орава* este glosat în prezent doar ca „grup mare de oameni, mulţime, gloată, îmbulzeală". Verbul înrudit, ucr. *[в]рявкати* (cf. bg. *врява*) are totuşi sensul de „*a vorbi cu glas tare*, *a striga*, *a lătra*". Ambele cuvinte nu sunt înregistrate de dicţionarele ucraineano-române curente şi suntem nevoiţi să ne mulţumim deocamdată doar cu aceaste explicaţii semantice.

În privinţa originii cuvântului ucrainean *orava*, o posibilă ipoteză ar fi aceea a căderii lui [v] iniţial dintr-o formă mai veche **vorava*,[1] ţinând seama de evoluţia lui [v] în poziţie iniţială şi în alte cuvinte ucrainene, unde îl întâlnim înlocuit uneori cu *u* sau cu *o* iniţial (de exemplu var. reg. *ораз* sau *ураз* în loc de ucr. lit. *враз* „deodată" etc.).

Constatăm însă că cealaltă „verigă lipsă", cea care face legătura dintre etimonul presupus v. ucr. **vorava* şi împrumutul românesc (cf. slovac. *vrava*, care

[1] Explicaţia etimologică din ESUM, I, p. 432 este mai puţin credibilă: [**врава**] «натовп, орава» – очевидно, результат фонетичної видозміни форми *ора́ва*; менш імовірний зв'язок з ч. *vřava* «гамір» первісни «натовп» (Machek, ESJC 702).

se traduce perfect prin *voroavă*), există chiar în forma aşteptată, fiind atestată în *Dicţionarul invers* (DI) şi în MDA: ***voravă***, ca variantă fonetică a lui *voroavă*, alături de *vor(r)ovă* din *Codicele voroneţean* şi *Psaltirea Hurmuzachi* (cf. Densusianu, ILR, II, p. 312).

Dacă varianta *voravă* se poate explica mulţumitor, forma cea mai răspândită, *voroavă*, ar trebui să provină în mod necesar dintr-un slav *voróva* sau vechi românesc *voróvă*, pentru care nu găsim termene de comparaţie satisfăcătoare. Cum s-a născut atunci varianta *vor**o**vă*, cu *o* diftongat ulterior? În niciun caz prin contaminare cu sl. *govorŭ*, deoarece acesta a evoluat în ucraineană la *govir*, păstrând accentul pe primul *o*. Vezi şi opinia sceptică a lui H. Tiktin (DRG, s.v. *vorbă*) în această privinţă.

Soluţia cea mai simplă, preferabilă pentru finalizarea demonstraţiei noastre, ar fi să admitem că în graiurile slave învecinate cu aria românească nordică a existat mai demult, în paralel cu slovac. *vrava* şi cu v. ucr. **vorava*, o variantă de tip slav răsăritean **vorova*. Dezavantajul acestei soluţii este acela de a contrazice opinii anterioare, bine înrădăcinate, fără să dispunem de suficiente probe în sprijinul punctului nostru de vedere.

O altă soluţie, mai complicată şi de aceea mai puţin probabilă, ar fi să acceptăm totuşi că *voroavă* (< înv. *vor(r)ovă*) ar fi un derivat postverbal de la *a vorovi*. Acest *a vorovi* ar putea proveni, la rândul său, dintr-un ipotetic *a *vorăvi* (cf. reg. *a vrăvi* şi reg. *voravă* – DI, MDA), prin contaminare cu sl. *govoriti*, datorită semantismului foarte apropiat al celor două cuvinte.

În orice caz, cuvântul *voroavă* se explică mai bine şi mai coerent pe baza identităţii semantice cu variantele etimonului panslav *vreava* / *vrava* / **vorava* (**vorova*), în condiţiile unor evoluţii fonetice relativ simple. Incertitudinile rămase nerezolvate impun însă noi cercetări de amănunt, strict specializate, pe care le aşteptăм cu interes.

În rezumat: **voroavă**, înv., reg. (nordic)

a) poate fi împrumutat din sl. (v. ucr.) ****vorava*** **/** ****vorova*** „voroavă”, cf. ucr. reg. (fam.) ***орава*** „mulţime, forfotă”; cf. slovac. ***vrava*** „vorbire, discuţie”; cf. rom. reg. ***voravă*** şi v. rom. reg. ***vreavă***;

a vorovi, din ***voroavă*** (compară cu dubletul etimologic sudic ***a vrevi*** **/** ***a vrăvi*** **<** ***vreavă***); sau

b) poate fi postverbalul lui **a vorovi** < ***a *vorăvi*** + sl. ***govoriti*** „a vorbi”. Cf. reg. ***voravă*** (< v. ucr. ****vorava***, cf. slovac. ***vrava***), cf. reg. ***a vrăvi*** **/** ***a vrevi*** (< bg.).

[LR, LV, 2006, nr. 1–2, p. 85–88; LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 198.]

Z B L E *A* N C Ă

Cuvânt regional (Muntenia), explicat în DLR tom. XIV s.v. astfel: „(despre femei sau despre femele; construit cu „a lăsa”, „a rămâne”) cu sânul sau cu ugerul moale, după ce a fost supt până la ultima picătură de lapte”. Din exemple date: „*M-a lăsat zbleancă copilul ăsta, era mort de foame*” sau „*Aţi uitat viţelul la vacă şi am găsit-o zbleancă*”, rezultă că etimologia propusă în DLR, anume „*z* + **bleancă**” [cuvânt căruia DA îi atribuie sensul de „ceva moale, turtit, pleoştit etc.”], este puţin probabilă, din motive semantice: cuvântul **bleancă** ar fi, cf. DELR, I, p. 243 o variantă a cuvântului **bleandă**[1] „om molâu” (în DA: „cuvânt fără înţeles precis, deşteptând imaginea unei „mase moi şi lepşite”), dar ***bleancă***, atestat numai în Banat, este explicat ca „gură-cască”, „om prost, când caută la ceva sau stă fără a şti ce să înceapă”: „*Nu fi bleancă! Nu sta ca bleanca!*” (DA, I/8, p. 577).

Cu greu s-ar putea imagina o apropiere etimologică între „*bleancă*”: omul „prost” sau „gură-cască” şi „*Copilul m-a lăsat zbleancă*” sau „*Am găsit-o* (pe vacă) *zbleancă*”, sintagme al căror sens concret este acela de: „m-a lăsat / am găsit-o «fără lapte»”. Acest înţeles neechivoc ne îndreptăţeşte să credem că avem a face cu un împrumut sud-slav, din bg. *без мляко* (cf. şi scr. *bez mleko*) „fără lapte”, fără să fie însă un împrumut direct din adj. (fem.) bg., scr. *bezmlečna* idem.

Bg. *bezmleako* a fost tratat e x p r e s i v în graiurile munteneşti, cu trecerea grupului neobişnuit *zml-* la *zbl-* din *zbleancă*, evoluţia probabilă fiind: **bezmleacă* > **bezmleancă* > **bezbleancă* > *zbleancă*. Pentru grupul slav *-ml-* > rom. *-bl-*, vezi *a îmblăti* < v. sl. *mlatiti* pentru dispariţia lui *m* din grupul triconsonantic similar *mbr-*, vezi varianta *breană* „mreană”, iar pentru sunetul *n* epentetic, ca adaos expresiv, vezi *genunchi*, *strung*, *ţanc* etc.

Singura dificultate o reprezintă dispariţia secvenţei iniţiale *be-* din **bezbleancă*, care s-ar putea datora aferezei lui *b* iniţial, ca rezultat al unei disimilări regresive complete pe teren românesc, atunci când legătura semantică cu etimoanele slave s-a pierdut. S-ar putea ca **bezbleancă* să fi evoluat mai întâi la **ezbleancă*, iar apoi, prin falsă analiză, *e* iniţial să fi fost despărţit de *zbleancă*, fiind echivalat cu *e* (*este*) al verbului *a fi*.

Pentru contrast, a se vedea cuvântul *mleşniţă* „caimac”, numele de plantă *mlécin* „lăptuca oii”, pus în comparaţie în DLR s.n. cu v.sl. **млѣчьнь** „cu lapte”, sau *mlece* „plantă otrăvitoare”, din scr. *mleč*, numele sârbesc al mai multor plante cu suc alb, lăptos.

Zbleancă: din bg. ***(бе)з мляко***, scr. ***(be)z mleko*** „fără lapte” (*zml-* > *zbl-* etc.).

A ZBLENCĂ*I*, A ZBLENCĂN*I*, A ZBĂNCĂN*I*

Cele trei verbe au aproximativ acelaşi sens, iar din punct de vedere formal sunt înrudite, fiind foarte posibil derivate din *zbleancă*, dar având acelaşi etimon îndepărtat sud-slav, bg. *мляко*, scr. *mleko* „lapte”. Ca şi la *zbleancă*, sensul de bază al celor trei variante fonetice, *a zblencăi, a zblencăni* şi *a zbăncăni*, este cel de a lăsa sânul femeii / ugerul vacii fără lapte, ca urmare a faptului că sugarul a supt, timp îndelungat, tot laptele matern.

Am putea fi tentaţi şi de o soluţie alternativă: apariţia derivatelor *a zblencăi, a zblencăni* şi *a zbăncăni* a putut fi favorizată de modelul semantic al verbelor *a smântâni* „a extrage smântâna din lapte”, *a se zărui* „a se îndepărta zerul din laptele închegat”, *a flocăi* „a smulge părul sau penele”, *a smocăi* „(despre oi, capre etc.) a smulge smocuri de iarbă din pământ”, (despre sugari) „a a suge cu lăcomie”. Un compus de tipul *z* + **mlecăi* s-ar raporta direct la un posibil împrumut local efemer, din perioada bilingvismului slavo-român, **mleacă* „lapte” (< bg. *мляко* „idem”), alături de **bezmleacă* „fără lapte”. *A zblencă(n)i* ar fi avut sensul de a „ex-trage” laptele matern, cu prefixul *z-* care are un sens intensiv: acţiunea de a scoate tot laptele, până la ultima picătură (vezi şi *a smulge* < lat. **exmulgere*, cf. *a mulge* < lat. *mulgere*, cf. it. *smungere* „a mulge, a storce până la ultima picătură”, *a zbea* „a suge” < lat. *exbibere*, cf. *a bea* < lat. *bibere*). Păstrarea unui derivat dintr-o rădăcină slavă împrumutată, dar dispărută ulterior din uzul curent este un fenomen destul de rar, însă nu imposibil. Am discutat mai sus exemplul cuvântului *cotonog*, care nu este împrumutat din ucr. *кутернóгий*, pronunţat [kuternóhei̯], ci un compus din *cotor* şi **nog* „picior”, ultimul, de origine slavă, care s-a păstrat numai în câteva derivate (vezi *ciontonóg, ciotonóg* etc., cf. scr. *kosònog* „picior strâmb”).

Transformarea grupului consonantic *zml-* în *zbl-* se explică în acelaşi mod cu evoluţia aceluiaşi grup în cuvântul *zbleancă*. Apariţia grupului *-nc-* (cu nazala mai recentă dinaintea ocluzivei) este consecinţa unei vechi şi foarte productive tendinţe expresive a limbii române (cf. *a boncăni, a cioncăni, a păncăni, a toncăni* etc.; vezi şi Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, UE, 2000, p. 171).

Sufixul *-ăni* din *a zblencăni* a fost deosebit de productiv în creaţiile lexicale expresive româneşti, fiind atribuit substratului de către Cicerone Poghirc (1968, p. 418), fără a avea însă dovezi sigure în acest sens. Pentru sufixul expresiv *-ăi*$_1$, de multe ori iterativ, vezi Sextil Puşcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în DR, I, 1920–1921, p. 96–99; FCLR, III, *Sufixele*, 1989, p. 33, 34 etc.

Ultima variantă, *a zbăncăni*, nu este o formaţie onomatopeică, aşa cum se susţine în DLR, s.v., ci reprezintă o simplificare a formei *zblencăni*, prin reducerea grupului consonantic *zbl-* la *zb-* şi prin velarizarea lui *e* după labiala mai nou apărută (*zblencăni* > **zbencăni* > *zbăncăni*).

Zblencăi, zblencăni: denominal **din *zbleancă***, ori, mai puţin probabil, din pref. ***s- (z-)*** **+ **mleacă*** (*zml-* > *zbl-* etc.), cf. **bg. *мляко*, scr. *mleko*** „lapte” **+ suf. *-(ă)i* / *-(ă)ni***.

Zbăncăni: din ***zblencăni*** (*zbl-* > *zb-* etc.).

[Cf. LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 24–25.]

A Z D E R I *A*

(ZDĂRI*A*, ZDÂRÂI*A*, ZDĂRĂI*A*, ZDĂRL*A*, ZDÂRL*A*)

În DLR tom. XIV, toate aceste variante sunt atribuite verbului *a zgâria*, având aproximativ acelaşi înţeles cu acest cuvânt-titlu. Iată câteva citate ilustrative reţinute din DLR, s.v. *zgâria*:

Sensul **1**. „*Und'e ţ-o prins a mă lua d'in ńeşt'e greble d'e sier, tăt m-o grăpsat, tăt m-o zdăriet*” (Bîrlea, A. P. I, 142). Refl. „*Şi în morminte era strigând şi se zdârâia cu pietri*” (N. Test., 1648, 46^{r}/27). „*Fără a se fi scărpinat sau zdăriat dobitocul*” (Calendariu, 1814, 182/9). Pentru celelalte variante nu găsim citate în acest dicţionar.

În Şăineanu DULR[5], s.v. *sgâria* întâlnim forma *a dăria*, fără prefixul *z*, cu un citat din Moxa: „*şi îşi dăriea faţa*”.

Pornind de la aceste variante, cu *d* în loc de *g*, considerate mai vechi şi mai apropiate de etimon, atât Al. Cihac, DEDR, II, p. 101 (*sdăriu*), cât şi L. Şăineanu (*l. cit.*) credeau că şi verbul *a zgâria* este un împrumut din sl. *dŭrati*, *sŭdrati* „a rupe”.

I.I. Russu (*Etnogeneza Românilor*, 1981, p. 425), deşi dă o variantă cu *d*: „*dărăia*”, nu ia în seamă originea formelor cu *d* atunci când propune comparaţia etimologică cu alb. *shqerr*. Totuşi, îl citează pe H. Tiktin (DRG, p. 1813): „die Formen mit *zd-*, *d-* weisen auf ksl. *(sŭ)drati, (sŭ)dera* „reissen, abreissen” (a rupe, a smulge)”.

H. Tiktin pare să fi fost cel dintâi care separă din punct de vedere etimologic formele cu *zd-* de cele cu *zg-*. În dicţionarul său român-german întâlnim indicaţii bibliografice preţioase pentru variantele vechi, cu *d*: *zdărâia* (Dosoftei VS – V*iaţa şi petrecerea sfinţilor*, Noembrie 22), *zdăria* (B. – *Lexiconul* de la Buda), *zderia* (Dosoftei VS, Fevruarie 5), *dăria* (Moxa, *Cronica*, în Hasdeu, *Cuvente*, I. 352 şi 381).

Al. Ciorănescu (DER, nr. 7752), ţinând seama de părerile lui Al. Cihac şi V. Bogrea (DR, IV, p. 845), afirmă că formele cu *d*, „din slavă”, sunt „probabil diferite de verbul *a zgâria*”.

Cea mai clară confirmare a acestui punct de vedere o reprezintă înregistrarea separată, în DA, tom. I, p. III, fasc. 1, a verbului ***a dăria*** cu varianta *a dârâi* „a zgâria”, în Maramureş. Etimologia verbului *a dăria*, dată de DA, este următoarea: „din slav. (paleosl.) *derõ, dĭrati „*a rupe, a jupui”, bulg. *derá* „rup”, sârb. *derem*, *drijati* „a rupe”; cf. *dâră*.”

Avem certitudinea că *a zderia/ a (z)dăria* este un verb complet diferit de *a zgâria*, cu variantele sale de tip *zg-*, în ciuda înţelesului lor asemănător. Faptul că se poate constata o anumită simetrie formală a variantelor arată numai faptul că acestea au circulat mult timp în paralel şi s-au influenţat reciproc, fără să fi avut o origine comună.

Vechea etimologie slavă *drati - derą*, *dĭrati „scindere, dilacerare, lacerare*”, *sŭdrati - sŭdera* „*excoriare, rumpere*”, propusă de Cihac, DEDR II, p. 101 (s.v. *sgăriu, sdăriu*), urmat de Şăineanu şi de Tiktin, pentru *a zderia/ a (z)dăria* pare să fie justificată, mai ales prin comparaţie cu bg. *ǝdepá* „a jupui; a rupe, a sfâşia” (bg. *ǝdepя*, cf. Z Arbure, DBR, 1909), cu scr. *derati* „a jupui, a rupe, a zgâria, a sfâşia” şi *zd(e)rati* „a jupui” (cf. SDEM, sv. *a zdreli*).

Verbul *a zderia* mai poate fi comparat cu gr. *δέρω, δείρω* „jupuiesc”, care trimite la radicalul i.-e. **der-, *derā-* „a jupui, a trage pielea etc.” (Walde-Pokorny, I, p. 797–803, 4; IEW, p. 206–211, *ap.* I.I. Russu, *Etnogeneza românilor*, p. 307, s.v. *a dărâma* [!]).

Împrumutat în limba română dintr-o rădăcină sud-slavă *-der-* „a jupui, a rupe, a sfâşia”, sau, cu titlul de ipoteză, de origine autohtonă, preromană (ţinând seama de existenţa aceleiaşi rădăcini în limba greacă veche), cu desinenţa verbală românească relativ rară, posibil moştenită: *-(r)ia* (cf. *a speria, a zgâria*), verbul *a zderia/ a (z)dăria* ar trebui înregistrat în dicţionare separat de verbul sinonim *a zgâria*.

a zderia, a zdăria, a zdărâia, a zdârăia, a zdărla, a zdârla „a zgâria”: cf. v. sl. ***sŭdrati - sŭderą*** „*excoriare, rumpere*” (Miklosich, Cihac, II, 101), cf. scr. ***zd(e)rati*** „a jupui”, cf. gr. ***δέρω, δείρω*** „jupuiesc”, cf. rad. i.-e. ****der-, *derā-*** „a jupui, a trage pielea etc.” (Walde-Pokorny, I, 797–803, 4).

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 26–27.]

A ZDRELI

Format dintr-o temă *dre-*, cu prefixul *z-* (din v. sl. *sŭ-*, srb., cr. *z-* ?) şi cu sufixul românesc *-li*, de origine expresivă şi cu caracter intensiv, verbul *a zdreli* este în mod cert înrudit cu variantele verbale *a zderia/ a (z)dăria*, atribuite eronat (v. *supra*) verbului *a zgâria*.

Efectul acţiunii de *a zdreli*, „zdrelitura” se manifestă de obicei ca o multiplă zgâriere a pielii sau ca o rănire relativ puţin adâncă, discontinuă, dar pe o suprafaţă mai mare şi mai greu de vindecat decât o simplă zgârietură. Ea poate fi cauzată de contactul violent cu un obiect colţuros, ascuţit sau abraziv (o piatră etc., chiar şi un glonţ). În DLR tom. XIV sunt exemplificate câteva citate care ilustrează şi alte cauze ale zdrelirii: strângerea sau frecarea violentă, cu degetele şi cu unghiile, a unei urechi, exemple care dau impresia unui parţial transfer semantic de la verbele care conţin acelaşi grup consonantic iniţial, *zdr-*: *a zdrenţui, a zdrobi, a zdruci, a zdrugăli, a zdrumica*, la verbul *a zdreli*.

Stabilirea genului proxim nu pune probleme, *zdrelirea* este o „jupuire” a pielii, însă dacă diferenţa sa specifică faţă de *julitură*, de pildă, este greu de definit, raportul dintre o *zgârietură* şi o *zdrelitură* este neîndoios cel de la unu la multiplu sau, spaţial vorbind, cel dintre o linie (o d â r ă) şi o suprafaţă.

Etimologia verbului *a zdreli* pare complicată din cauza diverselor analogii invocate: înrudirea cu *zdreanţă* („creaţie expresivă, bazată probabil pe o rădăcină imitativă **sdranţ*, care ar reproduce zgomotul unei pânze care se rupe” – cf. Ciorănescu, DER, nr. 7645) etc.; cu *zdrealău* şi cu „ksl. *(sŭ)drêti*” (Tiktin, DRG); comparaţia cu sârb. *drliti* „a dezvăli”, *drljati* „a grăpa, a zgâria scriind” (Scriban, SDLR, s.v. *zdrelesc*); „probabil format dintr-o bază sud-slavă (comp. slavon. **съдрати** „a jupui”; „a dărăpăna”; „a rupe”; bg. *съдера* „a jupui”, „a rupe”, scr. *зд(е)рати* „a jupui”; „a dărăpăna”). Pentru partea finală *-l(i)* cf. scr. *дрљати* „a boroni” [„a grăpa”]; „a zgâria”; *дрљути* „a dezgoli”.” (SDEM, s.v. *(a) zdreli*); comparaţia cu verbul *a mezdri* „a jupui (animalele), a curăţa de carne şi de păr (o piele) etc.” (DLR tom. XIV, p. 176).

Derivarea verbului *a zdreli* dintr-o rădăcină cu sensul general de „a jupui" ni se pare foarte probabilă. Chiar dacă soluţia dată de H. Tiktin ar părea atractivă din cauza grupului iniţial *(sŭ)dr-*, c o m p a r a ţ i a propusă în SDEM – cu bg. *съдера* „a jupui" şi cu scr. *здерати* idem pare să fie cea mai apropiată de realitate şi nici n u e x c l u d e o evoluţie formală şi semantică a verbului pe teren românesc.

Verbul *a zderia / a (z)dăria*, discutat mai sus, pare să aibă în varianta *a zdârăia* chiar înţelesul verbului *a zdreli*, de exemplu în citatul: „*se zdârăia cu pietri*" (*Noul Testament* de la Bălgrad). Aceluiaşi verb i se mai atribuie variantele *a zdărla, a zdârla*, al căror sens mai precis nu este explicat în DLR tom. XIV, s.v. *a zgâria*, dar care din punctul de vedere al derivării prezintă acelaşi fenomen morfologic ca şi verbul *a zdreli*, schimbarea sufixelor *-ia, -ăia, -âia* cu *-la*, de origine expresivă, sufix care, la rândul lui, este o variantă a sufixului *-li*, mai frecvent în limbă.

Se poate presupune, în consecinţă, existenţa unei forme mai vechi *a *zderli*, pereche formală cu *a zdărla*, care, în urma metatezei, a devenit *a zdreli* şi s-a specializat semantic pentru acţiunea de a produce zgârieturi multiple etc.

Sufixul expresiv *-li* nu are nevoie de explicaţiile date în SDEM (scr. *дрљати* „a grăpa" etc.), deoarece este des întâlnit în limba română şi nu pare să aibă o origine slavă, iar expresivitatea consoanei *-l-* se datorează „dublului ei caracter, de lichidă şi spirantă" (Al. Graur, BL, IV, 1936, p. 96–97).

a zdreli: probabil din *a ***zderli***, cf. *a **zdărla**, a **zderia***, cf. scr. ***zd(e)rati*** „a jupui" etc.

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 28–29.]

Z D R *E* L E A

Cuvântul regional *zdrelea*, glosat în DLR tom. XIV ca: „om mare, puternic şi fioros", cu „etimologia necunoscută", pare să fie, mult mai probabil, un derivat al verbului *a zdreli*, utilizat ca eufemism pentru „dracul" (*Vezi tu pe zdrelea! Dai tu de zdrelea!*).

În imaginaţia populară, „dracul" este înzestrat cu gheare, cu care, bineînţeles, „necuratul" ar putea să-l înhaţe, să-l zgârie, să-l zderie sau să-l z d r e l e a s c ă pe omul păcătos!

În ciuda faptului că acest cuvânt este considerat un regionalism, am auzit în Bucureşti apelativul: *măi, Zdrelea!*, adresat de un om mai în vârstă unui copil neastâmpărat (cu genunchii juliţi). Probabil, este acelaşi *zdrelea*, din DLR, cu sensul: „un drac de copil" etc.

zdrelea „dracul": **din *a zdreli* + suf. *-ea***.

Z D R *E* L E

Regionalism atestat în Bucovina şi în nordul Moldovei, cuvântul *zdrele* apare numai la plural în DLR tom. XIV, cu explicaţia: „b u c ă ţ i, f ă r â m e". Citatele ilustrative din DLR, pe care le reproduc mai jos, nu confirmă însă interpretarea semantică exagerată dată acestui cuvânt de către autorii dicţionarului academic:

„*Nu se încumetă a se scoborî, temându-se ca să nu cadă în vreo prăpastie şi să se facă toată sdrele.* (S. Fl. Marian, S. R. II, 95)". „*Să nu puneţi mâna pe noi, că e vai şi amar de capul vostru! Acuş vi-l facem tot sdrele.* (S. Fl. Marian, *Nunta*, 551)".

„*Pe unde găseam poarta legată şi ne alunga cu cânii, le strigam*: «*La anu' să găsim bureţi pe păreţi, sdrele pe podele.*» (I. Creangă, IV, 80)."

H. Tiktin traduce în germană cuvântul *zdreală*, pe baza celui de al doilea citat (care figurează şi în TDRG, p. 1207/1), prin *Riss, Schramme in der Haut* „ruptură, zdrelitură, zgârietură, rană superficială a pielii".

Credem că înţelesul cuvântului este cel dat de Tiktin, în acest context, întrucât „a-i face cuiva capul bucăţi" sau „fărâme" pare un n o n s e n s. Dimpotrivă, dacă înlocuim în expresiile date pe *zdrele* cu *o rană*, vedem că înţelesul rămâne aproape neschimbat: „să cadă şi să se facă toată o rană"; „să-i faci cuiva capul tot o rană", adică să te umpli sau să umpli pe cineva de zdrelituri, de răni, de sânge etc.

Zdrele (pe podele), citat din Creangă, arată clar că avem de a face cu un alt cuvânt, cu sensul de „ciuperci", având în vedere analogia cu „*bureţii* de pe păreţi". Numai în acest context putem vorbi de o formă prefixată a numelui ciupercii care prezintă variantele *drelă, dreală, drehlă, dreahlă* (vezi etimologia propusă în DLR tom. XIV: – Pref. *z* + **drele**). Interesant este că în dicţionarul lui Lazăr Şăineanu, DU[5], fragmentul citat se prezintă sub forma „*drele pe podele*", fără prefixul *z*-! De asemenea, în *Glosarul* întocmit de Iorgu Iordan pentru ediţia de *Opere* ale lui Ion Creangă (Editura Minerva, 1970) figurează numai forma „*drele*, s. f. (pl.) – ciuperci care cresc pe unii copaci (stejari, fagi etc.)."

Nu ne propunem să discutăm aici despre existenţa sau inexistenţa formei prefixate *zdrele*, aşa cum a fost ea înregistrată în DLR tom. XIV. În consecinţă, dacă ea există, am avea două cuvinte diferite din punct de vedere etimologic:

zdrele[1], format din *z* + **drele**: „ciuperci comestibile (*Auricularia mesenterica*) care cresc pe trunchiurile arborilor", chiar şi pe *podelele* din lemn ale caselor (ca blestem[!] – conform citatului din Creangă, în varianta din DLR tom. XIV) şi

zdrele[2], posibil derivat regresiv de la verbul **a zdreli**: „zdrelituri". Ipoteza suplimentară: *zdrele* ca formă scurtată de plural de la un neatestat **zdreleală*, cu înţelesul de „zdrelitură" (cf. *scrijeleală, ciopleală* etc.) este nesatisfăcătoare (având în vedere neobişnuita mutare a accentului).

Oricum, chiar dacă derivarea este încă neclară în cazul cuvântului **zdrele**[2], comparaţia cu verbul *a zdreli* pare să fie singura soluţie etimologică probabilă[1].

zdrele[1]: ***z*** + **drele**: „ciuperci comestibile – *Auricularia mesenterica*".

zdrele[2] „zdrelituri": **derivat regresiv din *a zdreli*** (Tiktin, Scriban).

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 29–30.]

---

[1] **Notă**. Verificând cele spuse anterior, am avut bucuria de a întâlni în „*Dicţionaru limbii româneşti*", de A. Scriban (1939), următoarea explicaţie pentru cuvântul „*zdreală*: 1. zdrelitură, 2. v. dreală".

Etimologia acestuia fiind deci rezolvată de mult timp, textul nostru în legătură cu *zdrele*, din cadrul acestui articol, nu mai are alt rost decât acela de a semnala surprinzătoarele nepotriviri dintre sursele consultate şi, în plus, acela de a atrage atenţia asupra explicaţiilor etimologice pe care le datorăm lui H. Tiktin şi A. Scriban, pentru ca ele să nu rămână în continuare necunoscute sau neluate în seamă.

A ZDOCN*I*, A ZDUCN*I*

Avem de a face cu două cuvinte diferite. Primul este un regionalism care, sub forma *a zdocni* sau *a zdohni/ a zduhni*, vorbind despre animale, înseamnă „a muri”. A. Scriban înregistra acelaşi cuvânt numai în varianta *zduhnesc*, cu explicaţia „a-şi da sufletul”, din rus. *за-дохнуться*. Chiar dacă răspândirea geografică a verbului *a zdocni / zdohni* / *zduhni* face mai puţin probabilă etimologia directă din rusă, legătura semantică cu *duh* „respiraţie, suflare, suflet” este certă, iar prefixul *z-* explică foarte bine sensul de „a-şi da sufletul” (cf. lat. *exspiro, -are*, care înseamnă şi „a duhni”, şi „a-şi da duhul”), de unde apoi înţelesul secundar de „a ieşi de undeva” (cf. sensurile 3. şi 2. din DLR tom. XIV, s.v. *a zducni*).

A zducni / *a zdugni* (variantă atestată în CADE, dar neînregistrată în DLR, XIV) / *a zdâgni*, regionalism bănăţean cu sensul de „a zdruncina” sau „a izbi cu putere” şi (fig.) „a brusca, a certa”, este un alt cuvânt, diferit ca origine şi ca înţeles de *a zdocni/ zdohni/ zduhni*, de care se apropie din punct de vedere formal doar în varianta *a zdocni*. Verbul *a zducni / a zdâgni* este o creaţie expresivă pusă în legătură de către Al. Ciorănescu (DER, nr. 3118), cu onomatopeele *dup, zdup*, „zgomotul produs de o lovitură” (sau de o cădere). Cf. sensul 1. şi primul exemplu de la sensul 2. din DLR tom. XIV, s.v. *a zducni*. Se mai pot cita, pentru comparaţie, cuvintele apropiate ca înţeles: *bâzdâc, bâzdâg, bâzdoagă* „măciucă” (MDA, I), *a bâzdâgăni* „a stimula, a incita”, *a buzdugăni* „a lovi cu măciuca” (Ciorănescu DER, nr. 1240).

A mai fost emisă şi ipoteza că verbul *a zducni* ar fi rezultatul unei contaminaţii (Maria Luiza Purdela, *Contaminaţia în graiurile populare*, în CL, 13, 1968, nr. 2, p. 338), fără să ni se precizeze însă care ar fi cuvintele implicate.

Având în vedere faptul că vorbim despre două cuvinte diferite, paronime, separarea lor în dicţionare, cu reordonarea citatelor şi cu precizarea înţelesurilor fiecăruia în parte, în funcţie de etimonul diferit, este o operaţie logică şi necesară.

a zdocni, a zdohni, a zduhni „a muri (despre animale)”: **cf. *duh, a duhni, a-şi da duhul***.

a zducni, a zdugni, a zdâgni „a zdruncina / a izbi cu putere”, „a brusca, a certa”: **cf. onomat. *zdup*** (Ciorănescu); **cf. *bâzdâc*** etc.

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 33–34.]

Z D R E *A* N Ţ Ă

(DRE*A*NŢĂ, STRE*A*NŢĂ, TRE*A*NŢĂ, COTRE*A*NŢĂ)

Avem de a face cu un cuvânt care are o origine parţial expresivă, atât de bogat în variante, încât în DLR tom. XIV sunt enumerate nu mai puţin de cincisprezece, pe lângă cuvântul-titlu. Cele mai statornice elemente fonetice, comune tuturor variantelor, sunt numai *r* precedat de o dentală, din grupul consonantic iniţial, *a* accentuat din rădăcină şi, apoi, în cea de a doua silabă, pseudosufixul *-ţă*, uneori numai sub forma de plural *-ţe*.

Grupul consonantic iniţial primeşte formele: ***zdr-***, ***str-***, respectiv ***dr-***, ***tr-***. Vocala accentuată *a* face parte de obicei din diftongul *ea*; într-un singur caz este atestat diftongul *oa*, iar în restul variantelor *a* formează singur elementul vocalic din prima silabă. În finalul primei silabe apare de cele mai multe ori un „infix" nazal expresiv, consoana *n* epentetică sau, mai rar, *m*, variantele fără nazală fiind numai două: *zdreaţă* şi *dreţe* (*zdroaţă* este o greşeală de tipar, forma corectă fiind *zdroanţă* – cf. DLR, XIV, s.v., p. 180).

În mare parte sinonime cu *zdreanţă* şi înrudite cu acesta prin aceeaşi secvenţă finală, mai există în limbă două cuvinte:

1. fleanţă „cârpă, zdreanţă etc.", care aparţine (aşa cum am arătat în LR, XLIX, 2000, nr. 2, p. 202) unei alte rădăcini expresive, *flet-(i)a*, comună în primul rând cu limba albaneză (ipoteza unei contaminări între *fleandură* şi *zdreanţă* fiind mai puţin probabilă);

2. cotreanţă „zdreanţă etc.", care nu are o origine maghiară (cf. DA, DEX şi MDA), ci este format din varianta *treanţă* (= *zdreanţă*), cu prefixul românesc de origine probabil expresivă *co-*[4], deşi în FCLR, II i se atribuie o etimologie slavă (Vezi şi discuţia despre etimologia cuvântului *cotreanţă*, la Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, UE, 2000, p. 38, nota 29.)

Împreună cu variantele sale, cuvântul *zdreanţă* este considerat în cvasiunanimitate ca având o origine slavă. Opinia separată a lui Al. Ciorănescu despre originea acestuia (în DER, nr. 7645): *sdreanţă* etc. „creaţie expresivă, bazată probabil pe o rădăcină imitativă **sdranţ*, care ar reproduce zgomotul unei pânze care se rupe", este completată cu următorul comentariu: „Legătura care s-a vrut să se stabilească cu sl. **sŭdranica*, de la *sŭdrati* „a rupe" (Miklosich, *Slaw. Elem.*, 47; Cihac, II, 101; Iordan, *Dift.* 87; Tiktin, Drăganu, *Dacor.*, V, 339 şi VII, 216), cf. *draniţă*, este posibilă fără a fi necesară".

În primul rând, trebuie spus că presupusa rădăcină imitativă **sdranţ*, nefiind atestată şi în alte cuvinte care ar imita un zgomot asemănător, nu reprezintă o alternativă valabilă pentru etimologia cuvântului *zdreanţă*.

Credem că H. Tiktin (DRG, p. 1807) avea dreptate când disocia din punct de vedere etimologic formele cu *(z)dr-* de cele cu *(s)tr-*. În consecinţă, dacă ne limităm numai la formele cu grupul *(z)dr-* iniţial, este bine justificată, credem, opinia generală că există o certă înrudire între cuvântul românesc şi adj. fem. slav. **съдрана** (**одежда**) „(haine) rupte" (participiu pasiv al verbului sl. bis. **съдрати**,

съдержѫ „a rupe etc.”, Mikl. *Lex.*, 922, cf. G. Mihăilă, *Date noi în etimologia slavo-română...*, SCL, XIII, nr. 3, 1962, p. 384–385; SDEM etc.). Trebuie precizat însă că înrudirea menţionată nu este decât p a r ţ i a l ă şi nu priveşte decât rădăcina cuvântului *zdreanţă*.

Pe baza exemplelor date de G. Mihăilă (*loc. cit.*), se poate trage concluzia că nu există în niciuna din limbile slave învecinate vreun derivat substantival al adjectivului slavon **съдрана**, cu sensul de „zdreanţă”, care să fi fost format cu ajutorul sufixului **-ьца**[1], astfel că pseudosufixul *-ţă* din *zdreanţă* nu pare să fi fost împrumutat împreună cu rădăcina slavă *sdran-*, ci este mai curând o creaţie expresivă internă a limbii române, cf. *cl(e)anţă, cotreanţă, fleanţă* sau *boanţă, cloanţă, cotoroanţă, croanţă*, respectiv *(boro)boaţă, dreaţă* etc. (Vezi şi părerea contrară a lui N. Drăganu, în DR, VII, 1931–1932, *Recensii*, p. 215: „sufixul slav. *-ica* [nu *-ьca*] adeseori se sincopează” – *berbinţă* din *berbeniţă, cârţă* din **cârpiţă*. Pentru *bărbâ**nţă**, berbi**nţă***, vezi şi L. Tamás, EWUER, p. 101–102)

Petar Skok (ERHSJ, p. 436, s.v. *drijèti* „a rupe, a sfâşia”) era de părere că termenul rom. *zdreanţă*, pl. *zdrenţe*, este derivat din scr. *drònjak*, pl. *drònjci* „cârpă, zdreanţă, petec, boarfe”. Dacă se poate accepta o influenţă a pluralului scr. *dr**o**njci* asupra variantei româneşti *zdr**o**anţe*, este însă greu de crezut că acelaşi cuvânt sârbesc ar sta la originea variantelor cu *e – zdrenţe, drenţe, trenţe* etc. Vezi şi rus. *изодранный* „zdrenţăros”, ucr. *дрантя* „zdrenţe”, fără sufixul *-ца*.

Soluţia sugerată de noi (LR, XLIX, 2000, nr. 2, p. 202) pornea de la ideea că *fleanţă* este mai vechi în limbă decât *zdreanţă*, cu consecinţa că substantivul *zdreanţă* ar fi putut să apară prin contaminarea dintre substantivul *fleanţă* „cârpă” şi un împrumut, nepăstrat ca atare, **zdrană*, din adjectivul v. sl. fem. (substantivat) *sŭdrana* „ceva rupt” (prin elipsă < **съдрана (одежда)** „(haine) rupte”). Această posibilă contaminare ar fi avut drept rezultat substituirea grupului iniţial *fl-* cu *zdr-* (< *s(ŭ)dr-*), concomitent cu restrângerea ariei de răspândire a cuvântului *fleanţă* în favoarea sinonimului său mai nou *zdreanţă*. Variantele cu *zdra-* în loc de *zdrea-* se datorează probabil unei influenţe mai puternice a formei iniţiale a cuvântului împrumutat din etimonul slavon.

Variantele cu *dr-*: *dreanţă, dreţe* pot fi comparate cu verbul sl. **драти, держ** „a rupe etc.” (la participiu: **драна** [> rom. **drană* + *fleanţă* etc. > *dreanţă*]), fără prefixul **съ-**, ori cu ucr. *драння* [*дрантя*] „zdrenţe” (G. Mihăilă, *art. cit.*, SCL, XIII, 1962, nr. 3, p. 385).

Aceeaşi soluţie, a înlocuirii grupului iniţial *fl-*, din *fleanţă*, cu un alt grup consonantic, poate fi aplicată şi variantelor *stranţă, streamţă, streanţă* ale cuvântului *zdreanţă*. Întrucât acestea nu se pot explica prin contaminarea cu

[1] În *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache* de A. Leskien (Heidelberg, 1909, p. 72), la § 61. 2. se spune: Eine seltnere Nebenform [a sufixului deverbal *-ьсъ*] ist *-ьса*, trotz seiner femininalen Endung männliche Personen bedeutend: *jamь (jad-) jasti* essen [„a mânca”] – *jadьса* Fresser [„mâncău/ animal care mănâncă bine”] etc.; apoi la § 67. 1. (p. 78) găsim sufixul (vechi diminutival) *-ьса*: *ovьса* „oaie” ← „*oiţă”. Sufixul feminin *-ьса* nu putea fi ataşat direct adjectivului (participiului) masculin *sъdranъ* „rupt”, iar derivatul adjectivului feminin *čŗna* „neagră” (cf. *sъdrana* „ruptă”) este *čŗnica* „călugăriţă”, cu suf. *-ica* şi nu cu *-ьса* (Leskien, *op. cit.*, p. 74).

**zdrană* < adj. sl. *sŭdrana*, vom lua în considerare două ipoteze privind originea grupului iniţial *str-*.

Prima ar fi comparaţia propusă de H. Tiktin, în DRG, cu subst it. dial. *strazza* „cârpă, zdreanţă” şi cu verbul *strazziare* „a rupe, a sfâşia, a zdrenţui”, ale căror variante literare sunt it. *straccio* şi *stracciare*. În ciuda faptului că în REW[3] originea verbului it. *stracciare* este atribuită unui cuvânt latin neatestat: **distractiare* „zerreißen” (< *tractio,* cf. *traho*), acesta pare să aibă o origine expresivă, iar în acest caz am putea vorbi de un alt paralelism expresiv român-italian (cf. it. (toscan.) *cionco,* rom. *ciung*; it. (ven.) *ciompo,* rom. *ciomp*; it. *guai,* rom. *vai* etc.).

O a doua ipoteză, care nu are în vedere decât arealul lingvistic românesc, ar fi comparaţia cu rom. *strai*. Derivatele acestuia, *străieţ* o „şubă veche şi uzată”, precum şi *străiţă* „hăinuţă (ruptă, ferfeniţoasă)” au deja înţelesul depreciativ al cuvântului *zdreanţă.* Un alt derivat, adjectivul învechit şi neînregistrat de DLR s.n.: *străios* a fost glosat de Al. Ciorănescu (DER, nr. 8232) cu sensul „zdrenţăros”, ceea ce confirmă ipoteza menţionată. În consecinţă, cuvântul *strai* poate fi considerat, cel mai probabil, ca un prim termen al contaminaţiei care a dat naştere formelor *streanţă, streamţă, stranţă*.

Zdreanţă: probabil din ****zdr(ană)*** **< v. sl., slv. *сѫдрана*** „ruptă” **+ *(fl)eanţă*** „cârpă”.

Var. **dreanţă**: probabil din ****dr(ană)*** **< v. sl., slv. *драна*** „ruptă” **+ *(fl)eanţă*** „cârpă”; cf. **ucr. *драння*, *дрантя*** „zdrenţe”, ***дранка*** „haină zdrenţuită”; cf. **bg. *дране*** „rupere, ruptură”;

streanţă: din ***str(ai)*** **+ *(fl)eanţă* / *(zd)reanţă*** „cârpă, zdreanţă” (contaminaţie); cf. **it. dial. *strazza* (it. *straccio*)** „zdreanţă” (Tiktin);

treanţă: probabil din ****tr(aie)*** **< scr. *tralje*** „zdrenţe” + ***(fl)eanţă* / *(zd)reanţă*** „cârpă” (contaminaţie); cf. rom. ***otreapă*** **(< slv. *отрепъ*** „cârpă”) şi **rus. *тряпка*** „zdreanţă”;

cotreanţă „zdreanţă etc.”: prefixul expresiv ***co-*[4] + *treanţă***.

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 33–36.]

Z *E* M (B) L E (A), (D) Z E *A* L O (Z *A* L U)

Sunt numele a două dintre slovele chirilice, intens folosite de către românii ştiutori de carte cel puţin până la mijlocul secolului al XIX-lea, nume care de obicei nu sunt înregistrate în DLR, serie nouă.

Este adevărat că denumirile *zemle*, cu variantele *zemlea*, *zemble* (ѕ ѕ,ꙁ = [z]) şi *zealo* sau *dzealo*, cu variantele *(d)zeală*, *zalu* etc. (ѕ = [dz] /ʤ/), împreună cu alte multe nume ale slovelor, nu au fost la fel de frecvente în textele literare precum *buche*, *glagore*, *slovă*, chiar şi *ucu (scurt)* (I. Ghica, *Scrisori*, 1887, ed. Socec, p. 51; v. şi CADE, s.v. *ucu*). Numai primele trei exemple au fost înregistrate în DA şi în DLR, serie nouă, întrucât au dobândit şi alte sensuri.

Totuşi, cele două denumiri, *zealo* şi *zemle*, pot fi întâlnite la Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* (ed. 1973, p. 370), apoi în *Scrierile lui Constantin Negruzzi*, Volumul I, „*Păcatele tinereţelor*”, 1872, ed. Socec, „*Cum am invăţat româneşte*”, p. 8: *zemle* şi *zalu*; etc.

Credem că prezenţa cuvintelor *zealo* şi *zemle* în multe dintre lucrările de istorie a limbii române din ultimii 150 de ani, precum şi în toate tratatele de paleografie româno-chirilică, ar fi o excelentă justificare a înregistrării lor în dicţionarul tezaur, dacă nu ca intrări separate, cel puţin ca o „anexă” istorică a articolului despre litera **Z**. Importanţa culturală a acestor denumiri ar trebui să prevaleze asupra împrejurării că ele nu au dobândit un caracter gramatical net românesc.

Zem(b)le(a), (d)zealo (zalu): slove chirilice (sub litera *z*).

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 34.]

7. ÎMPRUMUTURI ŞI CREAŢII EXPRESIVE RECENTE

A C A F T *I*

(CAFTA*N*[3], A CĂFTĂ*NI*[2], FRA*I*ER, (BANI) GRUP[2], GR*U*BĂ, A TURNA[(3)])

Verbul *a cafti* „a lovi, a bate (până la sânge)" este un element de argou a cărui origine a rămas până acum discutabilă. În perioada interbelică, făcea parte din „limbajul mahalalelor", aşa cum preciza Valentin Gr. Chelaru, în „Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide", vol. IV (1937), p. 102, 114.

P. Ciureanu pare să fi fost primul cercetător care a înregistrat, în vol. II (1935) al aceleiaşi publicaţii (p. 205), cuvântul *a cafti*, pe care l-a auzit în vorbirea unui interlop din portul Constanţei. Cele două citate ale acestui autor, reproduse adesea mai târziu, sunt: *„i-am caftit una"* (cf. *„i-am cardit*[1] *o palmă"*, cf. *i-am ars/ tras una* etc.), apoi *„l-au turnat şi l-au caftit fraierii în grubă"*. Această propoziţie ar merita mai multă atenţie, deoarece fiecare cuvânt, în afară de *a cafti*, are un sens argotic diferit de ceea ce cunoaştem din limba curentă. Vom reveni asupra acestor detalii. Val. Gr. Chelaru mai făcea o precizare (*ibidem*): *a cafti* este sinonim cu alţi termeni de argou: *a bombarda* „a bate" – *l-am bombardat oleacă* „i-am cărat câţiva pumni", *a atinge la bilă* „a lovi la cap", *a boţi* „a bate". (Vezi şi *a bumbăci* etc.)

Un lucru cu totul remarcabil, autorii citaţi, inclusiv comentatorii mai avizaţi ai acestora, Iorgu Iordan şi Al. Graur au lăsat verbul *a cafti* fără vreo explicaţie etimologică.

În lexicografia românească, primul dicţionar care înregistrează cuvântul este DLRM (1958), care procedează la fel, lăsându-l fără etimologie. Fără să existe vreo referire într-un studiu anterior, odată cu apariţia DEX-ului (1975) apare şi etimologia preluată de toate dicţionarele ulterioare: „ţig. *cafti*" *(kafti!)*. Au mai trecut 35 de ani până când Rodica Zafiu a publicat cel mai important studiu despre argoul românesc: *101 cuvinte argotice* (Humanitas, 2010). Constatarea autoarei (p. 121) este extrem de simplă şi de categorică: în niciun dicţionar al limbii rromanì şi în niciun studiu despre cuvintele româneşti împrumutate din această limbă nu se găseşte verbul *a cafti*. Este de mirare că nimeni nu a avut în acest timp curiozitatea să facă o cât de mică investigaţie printre conaţionalii noştri romi care vorbesc curent limba maternă, ca să afle adevărul[2]...

Rodica Zafiu (*op.cit.*, p. 121) recunoaşte că „originea verbului nu este deloc clară". În consecinţă, autoarea încearcă să-i dea o explicaţie pe terenul limbii

[1] Verbul *a cardi*, „a lovi, a da o lovitură", „probabil de origine ţigănească", a fost dat de P. Ciureanu (*ibidem*) ca sinonim cu *a cafti*.

[2] Ca dovadă că o asemenea investigaţie ar fi fost profitabilă, iată experimentul pe care l-am făcut nu demult, întâmplător, vizitând un târg de artizanat şi având ocazia să aud câteva persoane care conversau în rromanì: cu gândul la cele citite, am întrebat dacă le era cunoscut cuvântul *cafti*. Răspunsul dat imediat a fost afirmativ, dar cu precizarea: „nu este al nostru"!

române, pornind de la expresia *a lua un caftan* „a lua bătaie”, care ar proveni printr-o metaforă ironică din *caftan* (< tc.) „veşmânt de ceremonie lung până la călcâie, semn distinctiv al rangului boieresc al celui care îl purta”, respectiv din verbul derivat *a căftăni* „a investi pe cineva cu rangul de boier la curtea domnească”. Mai departe (*ibidem*): „Sensul metaforic al verbului *a căftăni* şi sensul de bază al verbului *a cafti* sunt deci echivalente; rămâne totuşi problematică diferenţa dintre forme, care nu poate fi explicată în mod foarte convingător”. Într-adevăr, soluţia sugerată, scurtarea verbului *a căftăni* prin falsă analiză, în care *-ăni* ar fi fost luat drept sufix, „rămâne o simplă ipoteză, cu destule semne de întrebare”, după spusele autoarei înseşi. *Caftan* şi *a căftăni* erau totuşi cuvinte prea bine cunoscute, mai ales într-o epocă mai veche, încât este greu de crezut că un vorbitor român nativ şi-ar fi putut închipui că verbul *a căftăni* se poate segmenta într-o rădăcină **căft-*, cu dublul înţeles de „caftan boieresc” şi de „bătaie”, şi un sufix *-ăni*, de unde ar fi provenit verbul „scurtat” *a *căfti*. O evoluţie fonetică de la *a *căfti* la *a cafti* ar fi problematică, iar metafora ironică invocată rămâne o presupunere lipsită de acoperire, câtă vreme „limbajul mahalalelor” nu era în contact direct cu limbajul curţii domneşti şi cu cel al protipendadei. Ar mai trebui să arătăm că aşa-zisa „lovire peste spate” menţionată în MDA, I, p. 413, ca sens secundar al verbului *a căftăni*, nu putea avea înţelesul de „bătaie” în ceremonialul curţii domneşti, ci doar pe acela de atingere uşoară, ca semn de felicitare sau de încurajare din partea domnitorului. Acelaşi gest subzistă şi în prezent în cazul unei îmbrăţişări prieteneşti, semnificând admiraţie, încurajare, compasiune etc.

Dacă examinăm expresiile *na şi ţie un caftan!* (rar) „bătaie, trânteală” (cf. Scriban, SDLR, p. 216), precum şi *a lua un caftan* (cf. Zafiu, *op. cit.* p. 121), o presupunere mai firească ar fi aceea că substantivul derivat *cafteală* a devenit *caftan*[3] prin schimbare de sufix, sub influenţa celorlalte cuvinte de argou care includ sufixul *-an*, de exemplu *barosan, bulan, cioran, crăcan, molan, muian* etc., ceea ce nu exclude însă legătura ironică stabilită de vorbitori între *caftan*[3] „cafteală” şi *caftan*[1] „veşmânt boieresc”, mai ales dacă bătaia ar fi fost însoţită de punerea unui sac peste capul celui „caftit”. Derivatele *a căftăni*[2] „a bate” şi *caftangiu*[2] „bătăuş” sunt ulterioare apariţiei lui *caftan*[3], întrucât ele nu au fost înregistrate în aceeaşi epocă de A. Scriban, alături de acesta din urmă. Vezi şi E. Suciu, IT, II, 137, în opinia căruia *caftan* din locuţiunea *a lua un caftan* „a lua o bătaie”, *caftangiu* „bătăuş” şi *căftăni* „a lovi, a bate” au dezvoltat aceste semnificaţii după verbul *a cafti* „a bate”.

Mai aproape de adevăr a fost Al. Ciorănescu (CDER 1275), care spunea despre a *cafti*: «nu ştim dacă are vreo legătură cu mr. [= ar.] *mi căhtescu* „mor (de râs)”». Intuiţia autorului era excelentă, deoarece în lipsa orcărui cuvânt asemănător ca înţeles, cu rădăcina *caft-*, din limbile aflate în contact cu româna, soluţia era să apelăm la analogia cu numeroasele cuvinte româneşti de origine slavă, turcă etc., în care *f* românesc a înlocuit un *h* mai vechi: *vârf* < v. sl. *vrŭhŭ*, *raft* < tc. *raht*, *baftă* < ţig. *baxt*, cf. tc. *baht* etc.

Al. Ciorănescu nu a avut la dispoziţie dicţionarul-tezaur al dialectului aromân, de Tache Papahagi, apărut ulterior, în care, la p. 325, sunt exemplificate sensurile cuvântului aromânesc *(mi) căhtescu, căhtii, căhtire, căhtit*: 1) „a râde cu

hohote, a leşina râzând [a se prăpădi de râs]", 2) „a(-l) leşina (pe cineva)", 3) „a distruge, a zdrobi". Din punct de vedere etimologic, acest verb s-ar explica prin contaminarea între tc. *qahqaha* [*kahkaha*] „hohot de râs" şi alb. *kahtít* „sgusciare, sbucciare noci" [a scoate din coajă, a dezghioca; a descoji, a sparge nucile] (DDA).

Unul dintre citatele date de T. Papahagi ne sună însă foarte familiar: *căhtíşĭ fičĭórĭl'i... cu vearga*, adică „i-ai leşinat pe copii *bătându-i* [*s.n., P.B.*]... cu varga". În acest context, ni se pare că singurul etimon al cuvântului aromânesc este verbul alb. *kahtít*/ *kahtís* „a curăţa de coajă, a dezghioca (nuci, alune, migdale etc.)", existent şi în *Dicţionarul albanez-român* de Renata Topciu, Ana Melonashi, Luan Topciu (Polirom 2003, p. 433). Vecinătatea aromânilor fârşiroţi şi macedoneni cu albanezii explică atât posibilitatea împrumutului cât şi evoluţia de sens de la *kahtít* „a sparge nucile", din albaneză, la *căhtíre* „a-l bate pe cineva până leşină", din aromână.

Aceeaşi evoluţie semantică este semnalată şi în argoul din România Vechiului Regat, unde cuvântul *a cafti* este împrumutat fără îndoială din limba albaneză, anume din verbul alb. *cahtít*. Pentru a explica fenomenul, trebuie să reamintim cele spuse când am dat etimologia cuvântului *şpagă* < alb. *shpagë* „despăgubire, amendă, răsplată" (în LR, LXII, 2013, nr. 1, p. 8–11): «Împrumutul în limba română a fost făcut prin vorbitorii de limbă albaneză stabiliţi în Principatele Române, cunoscuţi în special sub numele de *arnăuţi* (< tc. *arnavut* „albanez")... În toată perioada fanariotă, „arnăuţii" constituiţi în corpuri militare aveau nu numai atribuţiile gărzii domneşti, dar şi pe cele ale jandarmeriei (sub numele de *poteraşi*), precum şi pe cele ale poliţiei (*agiei*)... Se poate presupune că numărul albanezilor nativi care au servit în trupele de arnăuţi era destul de important, ţinând seama de marele prestigiu militar de care se bucurau albanezii în Imperiul Otoman». La cele spuse anterior adăugăm acum faptul că însuşi numele de „arnăut", împreună cu uniforma acestuia, care coincidea cu costumul naţional al războinicilor din munţii Albaniei, dovedeşte cu prisosinţă preeminenţa şi importanţa pe care albanezii nativi o aveau în raport cu ceilalţi mercenari balcanici care slujeau în diversele trupe de „arnăuţi" ale administraţiei domniilor fanariote din Principatele Române.

Intrarea verbului *a cafti* în „limbajul mahalalelor" s-a petrecut, probabil, spre sfârşitul epocii fanariote, cel mai târziu la începutul secolului al XIX-lea. În acea vreme, la fel ca aproape pretutindeni în aceeaşi epocă, arnăuţii *agiei* (poliţiei) foloseau drept principal mijloc de obţinere a mărturisirilor de la delincvenţi *cafteala* – bătaia, dusă uneori la extrem, până la sânge sau până la leşin. „Dezghiocarea" arestaţilor urmărea, cel puţin în principiu, extragerea „miezului cel bun", adică descoperirea adevărului despre fărădelegile care erau puse pe seama celor suspecţi. O confirmare indirectă a acestei specialităţi a slujbaşilor *agiei*, în mare parte arnăuţi albanofoni, o reprezintă propoziţia citată la începutul articolului nostru: *„l-au turnat şi l-au caftit fraierii în grubă"*.

Cercetând glosarele de argou mai vechi, vom constata că *a turna* avea în perioada interbelică şi un alt sens argotic decât cel curent astăzi, cel de „a pârî, a denunţa, a face o delaţiune" (cf. Zafiu, *op. cit.*, p. 296). Al. Vasiliu citează în articolul său – *Din argoul nostru* (în revista „Grai şi suflet", VII, 1937, p. 128) –

verbul *a turna*, care însemna „a prinde, a aresta”, cu exemplul *m-a turnat cu fapt*, adică „m-a prins asupra faptului”. *A turna* se poate interpreta în contextul dat prin „a arunca pe cineva în arestul poliţiei”, iar dacă ţinem seama de faptul că celulele în care erau închişi deţinuţii se găseau de multe ori în „beciul” secţiei de poliţie, *a turna* devine echivalentul acţiunii de a „arunca la beci”, ca eufemism blând-ironic.

Cu această ocazie remarcăm folosirea în propoziţia citată mai sus a substantivului *grubă*, la care iarăşi nu mai regăsim sensurile argotice discutate de Rodica Zafiu (*op.cit.* p. 197–199): „grămadă, mulţime de bani” *bani grubă* etc. În exemplul nostru, locul unde a fost *turnat* şi *caftit* interlopul în cauză este chiar *gruba*, ca variantă a *hrubei*, respectiv *beciul* poliţiei. Într-adevăr, sensul originar al cuvântului *grubă* este cel de „groapă”, intrat în română fie direct din germ. *Grube*, fie din idiş, poate şi din poloneză, iar *hrubă*, din ucraineană.

Sensul „grămadă de bani” al *grubei* s-ar explica destul de uşor prin faptul că sacii cu bani erau de multe ori îngropaţi de către hoţi în locuri numai de ei ştiute, pentru a nu fi prinşi cu banii furaţi asupra lor. De asemenea, se poate presupune o contaminare între *grubă* „groapă (cu bani îngropaţi)” şi (înv.) *grop* (< it. *groppo*), *grup* (< ngr. *γροῦπος*) „sac sigilat pentru transportul banilor expediaţi prin poştă dintr-o localitate într-alta”, echivalentul din secolul al XIX-lea al mandatului poştal modern. Locuţiunile *bani grup* şi *bani în grop* aveau exact acelaşi înţeles, anume *banii*, în monede de argint sau de aur, introduşi în săculeţele numite „grop” sau „grup”, care urmau să fie trimişi prin poştă.

În sfârşit, faptul că respectivul interlop, din propoziţia argotică discutată până acum, a fost *turnat* şi *caftit* în *grubă* de „*fraieri*” pune o altă problemă etimologică: cine erau *fraierii?* În contextul dat, singurul răspuns verosimil este acela că „fraierii” erau chiar agenţii de poliţie. Acest înţeles neobişnuit necesită însă o explicaţie mai detaliată.

La origine, *Freier*, în limba germană, probabil şi în idiş, însemna iniţial „tânăr *liber* de orice alte obligaţii”, „flăcău bun de însurat”, apoi „peţitor”, „pretendent” (la o cerere în căsătorie), cf. germ. *Freierei* „cerere în căsătorie”. Verbul german *freien* are acelaşi sens: „a cere în căsătorie”, iar expresia germ. *nach Geld freien* se traduce prin „a umbla după zestre”, de unde se poate deduce că germ. *Freier* putea fi şi „vânătorul de zestre”. Vezi totuşi explicaţiile lui Al. Graur din BL, XIV, 1946, p. 108, din care rezultă că *Freier* a dobândit şi în germană sensul de *fraier*, adică de „om corect, fără nicio şansă la jocurile de noroc trucate”, în argoul trişorilor.

Cuvântul *fraier* a intrat în argou nu numai în română, ci şi în rusă şi în alte limbi slave. În rusă, cuvântul se pare că a fost preluat din argoul portului Odessa, unde clienţii caselor de prostituţie erau numiţi *fraieri*, victime potenţiale ale proxeneţilor şi ale altor profitori. Alte amănunte despre istoria acestui cuvânt pot fi găsite la Rodica Zafiu, *op. cit.* p. 204–205 şi la Dan Alexe, *op cit.*, p. 191. De remarcat, totuşi, că în limba rusă s-au păstrat şi sensurile aparent pozitive ale *fraierului*: „logodnic” sau „om îmbrăcat elegant” („fante”), inclusiv „om cu parale”, iar cu sens negativ, în perioada sovietică, denumirea de *fraier* (*фраер*) – în acest caz un infractor lipsit de abilitate – s-a transferat mai ales asupra unor membri ai nomenklaturii partidului comunist sau ai aparatului de stat („апаратчики”), care

s-au îmbogăţit pe căi necinstite şi care au fost condamnaţi la închisoare, pentru „ţepele" date sau „şpăgile" luate. Din acest motiv, în limba rusă a apărut proverbul foarte răspândit *жадность фраера сгубила* „lăcomia l-a pierdut/ l-a înfundat pe *fraier*"[3].

În orice caz, sensul curent al *fraierului* din limba română este acela de „om uşor de păcălit, uşor de tras pe sfoară", „omul naiv, prost". În conflictul permanent dintre „şmecheri" şi „fraieri", în lumea interlopă, din punctul de vedere al infractorilor experimentaţi, omul legii putea fi inclus adesea printre „fraieri", atâta vreme cât acesta nu era în stare să-i prindă pe toţi cei care încălcau legea. Din acelaşi punct de vedere, din cel al „şmecherului", „prinderea hoţului" nu era decât un „accident", o greşeală a hoţului şi nu un merit al poliţistului. Credem că utilizarea învechită a termenului „fraier" pentru agenţii poliţiei se poate justifica astfel, în contextul prezentat mai sus.

Revenind la verbul *a cafti* şi la etimologia sa albaneză, arnăuţească, mai rămân câteva chestiuni neclarificate. Prima ar fi: unde a apărut metafora: „a dezghioca", „a sparge nucile etc." → „a-i da cuiva o bătaie (soră cu moartea)". Ea trebuie să fi apărut mai întâi în albaneză, foarte probabil într-un argou albanez, dispărut după ce albanezii şi-au pierdut rolul de jandarmi în Imperiul Otoman. Faptul că aromâna şi dacoromâna au împrumutat verbul albanez numai cu sensul său metaforic pare să se explice în acest mod.

În subsidiar, ar trebui să arătăm calea prin care cuvântul albanez s-a transmis de la arnăuți la români, întrucât există nenumărate dovezi că trupele de arnăuți aveau o compoziție etnică eterogenă, incluzând practic toate popoarele balcanice. În această privință, credem că arnăuții, indiferent de naționalitate, au învățat și cunoșteau bine limba țării sau a locului unde se găseau, dacoromâna, respectiv aromâna. Având preeminența în aceste trupe de arnăuți, este posibil ca albanofonii să fi impus celorlalți „arnăuți", de alte origini, un jargon comun, limitat la un mic număr de cuvinte albaneze deosebit de expresive, dintre care *a cafti*, *chiul* și *șpagă* au avut, probabil, cea mai intensă circulație[4], fiind transmise apoi, sub o formă degradată semantic, limbajului colocvial românesc. Putem presupune, de exemplu, că atunci când un „arnăut" amenința pe cineva cu bătaia, nu i-ar fi zis prezumtivului infractor: *dacă nu mărturisești, te bat*, ci i-ar fi spus, mai probabil: *dacă nu mărturisești, te caftesc!* Împricinatul învăța argoul pe pielea lui, după metoda *Wörter und Strafen* (cuvinte și pedepse)[5].

În consecință, putem afirma că tremenii argotici *a cafti*, *chiul* şi *şpagă* sunt o componentă semnificativă a unui filon etimologic încă insuficient explorat (vezi *infra*, etimologia cuvintelor *chiul* şi *şpagă*), anume acela al influenţei limbii

[3] Cf. Википедия, Викисловарь, Блатной словарь // http://www.sayruss.narod.ru/, Краткий словарь криминала, блатной жаргон // http://www.aferizm.ru/index.htm etc.

[4] Este posibil ca *skandenberg* sau *skanderbeg* (pop.) „întrecere de forță a brațelor (armwrestling)" să fi fost derivat din numele eroului albanez Gjergj Kastrioti Skanderbeg (cf. Rodica Zafiu, *Păcatele limbii*, în „România literară" nr. 26/2002, ap. Irina Arapi, 2016, p. 15), dacă a făcut parte din același jargon al *„arnăuților"*, transmis limbii române.

[5] Cf. *Wörter und Sachen* „cuvinte și lucruri". Vezi, în sensul dat de noi, fr. *travailler*, sp. *trabajar* „a munci", verbe moștenite din lat. pop. ***tripaliāre* „a chinui, a schingiui" < lat. *tripālium* „instrument de tortură (format din trei pari), destinat sclavilor" etc.

albaneze asupra limbii române colocviale, pe filiera relaţiilor dintre arnăuţii domniei sau ai boierilor şi populaţia săracă a mahalalelor oraşelor şi târgurilor din Moldova şi din Ţara Românească. Transformarea acestor cuvinte de origine albaneză în cuvinte românești de argou nu a avut, în mod cert, o conotație etnică, ci doar una istorică și socială, determinată de relațiile politice, economice și sociale existente la sfârșitul epocii fanariote.

Caftí, din alb. (arn.) ***kahtít.***
Caftan[3] **←** ***cafteală, cafti,* cf.** ***molan* etc., cf.** ***caftan***[1]**.**
Căftăní[2] **←** ***caftan***[2]**, cf.** ***caftí*.**
(Bani) grup[2] **←** ***(bani în) grop/ grup + (bani în) grubă.***
Fraier, din germ., idiș, rus. etc. ***Freier (фpaep)*.**
Grubă, din germ. ***Grube,* pol.** ***gruba* etc., cf.** ***hrubă*.**
[LR, LXV, 2016, nr. 4, (preprint).]

C H I U L

Al. Graur atrăgea atenţia, în BL, 14, 1946, p. 107, că înţelesul de bază al cuvântului *chiul* este cel de „înşelătorie”, iar expresia *a trage chiulul* înseamnă „a înşela”. Celelalte sensuri date în DELR II/1, p. 223: „sustragerea de la îndeplinirea unei obligaţii”, „subterfugiu” etc. sunt sensuri derivate, apărute ulterior.

Etimologiile turceşti mai vechi sunt dificile fonetic şi insuficiente semantic, de exemplu var. din *chiulaf* < tc. (fam.) *külah* „şmecherie”; *chiulangiu* < tc. *külahğy* SDLR, DA (cf. *külah kapmak* „a înşela făcând şiretlicuri, cf. *külahçı* „om şiret, şarlatan” E. Suciu, IT, 2, 235), ori derivat regresiv din *chiulangiu* < *külhan(a)cı* „slujbaş însărcinat să încălzească baia turcească” (fam.: „petit polisson, fripon, vagabond, coquin”) ŞIO, 2, 118–119, cf. E. Suciu, IT, 2, 227.

Etimologia acceptată fără reţineri de Al. Graur *(ibidem)* şi de Th. Hristea (DEX) etc. este expresia fr. *tirer au cul*, cunoscută de la L. Sainéan (Şăineanu), *Langage parisien,* p. 141, tradusă nu tocmai exact prin „a trage chiulul”. Dacă expresia provenea din franceză, forma scrisă trebuia să dea în româneşte *a trage „la cul”* (cu *u*, pentru că *ü* nu este un sunet românesc), iar dacă era preluată după pronunţarea franceză, ar fi sunat *„la chiu”*.

Ceea ce nu s-a spus despre expresia franceză este amănuntul că face parte din argoul soldăţesc, atestat la sfârşitul secolului al XIX-lea (*l'argot des poilus*), şi că este varianta foarte trivială a sinonimului *tirer au flanc* „a se trage la o parte”, amândouă având înţelesul de „a lenevi, a încerca mereu să scape de corvezi”, cf. „a da *dosul*”, „a se trage *îndărăt* de la treabă”. Forma *tirer au cul* nu este citată din motive de pudoare nici măcar în micul *Larousse*, astfel că forma s c r i s ă a acestei expresii este cvasiinexistentă în literatura franceză, poate cu excepţia câtorva rare atestări în descrieri ale vieţii cazone sau ale argoului acesteia. În afară de aceasta, fr. *tirer au flanc* şi *tirer au cul* nu sunt atestate mai devreme de anul 1880 (1887, cf. Dubois, Mitterand, Dauzat, DÉHF, p. 303 etc.), în timp ce rom. *chiul* este atestat în 1868, cf. DELR II/1.

De aceea, etimologia cea mai probabilă a cuvântului *chiul* trebuie căutată în altă parte, mai precis în aceeaşi zonă de unde au provenit cuvintele argotice *a cafti*

şi *şpagă*. În albaneză întâlnim cuvântul ***qyl***[1] [kĭül] s.m. (fam.) **1.** „mâncare şi băutură pe gratis, pe spinarea cuiva; chilipir”; **2.** „chiulangiu, chilipirgiu; leneş; ***qyl***[2] adv. (fam.) „pe gratis; pe degeaba, pe nimic”; ***e do qyl*** „o vrea pe degeaba, fără să plătească”; ***qylaxhi*** [kĭülaği] adj. (fam.) (peior.) „chilipirgiu, chiulangiu” (Renata Topciu, Ana Melonashi, Luan Topciu, *Dicţionar albanez-român*, Polirom, 2003, p. 884)[6].

I. L. Caragiale, care era un profund cunoscător al limbajului colocvial românesc şi al argoului bucureştean, a avut prevederea să ne dea o mostră de analiză lexicografică a cuvântului *ţal*, în schiţa cu acelaşi nume: *Ţal!...*: „substantiv comun, de genul masculin pentru amândouă sexurile – impiegat comercial sau impiegată comercială; persoană-însărcinată într-un local public de consumaţiune cu încasarea plăţilor de la consumatori”... „Genitiv – chiulurile *Ţalului*”... „Dativ [pl.] – *li se trag chiuluri destule şi Ţalilor*” (Caragiale, 1909, v. *bibl.*).

Informaţia preţioasă pe care o desprindem din aceste citate este c o n t e x t u l mai vechi al folosirii cuvântului *chiul*, anume în restaurante sau cârciumi, locuri unde orice consumaţie trebuia să fie plătită. Deşi sensurile lui *chiul* nu sunt explicate de Caragiale, *chiulurile ţalilor* sunt înşelăciunile acestora, fie faţă de clienţii uneori încărcaţi la plată, fie faţă de patronul localului, căruia nu i se dădeau toţi banii cuveniţi. În schimb, *chiulurile* care *li se trag ţalilor* reprezintă exact înţelesul cuvântului albanez: „mâncare şi băutură pe gratis”, atunci când clientul localului „uita” să plătească consumaţia, ori se tocmea, certându-se, ca să plătească mai puţin decât a consumat.

Din punct de vedere istoric, cea mai probabilă origine a cuvântului *chiul* se află, la fel ca pentru *a cafti* sau *şpagă,* în „limbajul mahalalelor” din oraşele şi târgurile celor două Principate Române, unde arnăuţii, slujbaşii mercenari ai Agiei (ai poliţiei din timpul regimului fanariot), abuzau probabil de multe ori de puterea lor administrativă pentru a mânca pe gratis în cârciumile şi locantele din acea epocă. Putem compara cele două expresii: *a trage un chef* şi *a trage un chiul*, diferenţa dintre cele două era în cazul *chiulului* neplata mâncării sau a băuturii, ca urmare a fricii pe care arnăuţii Agiei o inspirau cârciumarilor. În cazul arnăuţilor aflaţi în slujba marilor boieri ca agenţi de pază, *chiulul* putea fi acelaşi, faptul că mâncau gratis pe socoteala stăpânilor, dar „trăgând chiulul” de la oricare altă muncă prestată în mod normal de restul slujbaşilor.

Etimologia cuvântului albanez *qyl* pare să fie tc: *kül bedava* „cu totul pe gratis”, ori *kül caba* „cu totul pe nimic/ pe degeaba”, prin elipsă (cf. Tahir Dizdari, *Fjalori i orjentalizmave në gjuhën shqipe*, s.v.). Adjectivul tc. *kül* „cu totul; întreg, tot, complet” are şi forma amplificată *küllî* „complet, întreg, deplin; tot”, iar ca adverb, *külliyen* „în întregime, în totalitate, complet” (A. Baubec, M. Grecu,

[6] Dan Alexe (*Dacopatia şi alte rătăciri româneşti*, p. 151–152) a sesizat „raportul de rudenie vizibil” dintre rom. *chiul* şi alb. (popular, argotic) *qyl* „gratis” sau ceva „obţinut prin înşelăciune”, presupunând în mod just că este vorba despre „un împrumut dinspre albaneză spre română”. Trebuie însă să precizăm că rom. *chiulangiu* nu este împrumutat din tc. *külahçi* „şmecher, şarlatan”, cum crede autorul, ci este un derivat românesc din *chiul*, cu sufixul *-angiu*, cf. *moftangiu* etc., fenomenul petrecându-se similar şi pe teren albanez: alb. *qylaxhi*, din *qyl* + *-axhi*, cf. *biçikletaxhi*, iar fr. *tirer au cul* nu este un „franţuzism inexistent”, ci o expresie trivială din argoul soldăţesc francez, fără legătură cu rom. *chiul.*

DTc-R, 1979). De aceea, este foarte puţin probabil ca românescul *chiul* să fi provenit direct din turcă, deoarece turcii nu erau locuitori permanenţi în Principate, nu se amestecau de obicei cu românii în mahalalele târgurilor, iar relaţiile financiare dintre autorităţile turceşti şi cele moldo-valahe puteau fi uneori relativ echitabile pentru români, chiar şi în condiţiile monopolului comercial otoman, motiv pentru care s-a păstrat expresia „turcul plăteşte”.

Expresia *a-i trage chiulul (cuiva)* este sinonimă cu *a-i trage butucul (cuiva)* (*ap.* Ion Creangă), respectiv *a trage la fit*, cf. DEL, 1985, p. 101, 135, 725, 726, expresii care ar mai necesita unele clarificări etimologice.

Chiul: din alb. (arn.) *qyl*.

Chiulangiu: din *chiul* + suf. *-angiu*, cf. alb. *qylaxhi*.

[LR, LXV, 2016, nr. 4, (preprint).]

C O N T R A B *A* S

S.m, s.n. „Instrument muzical, cel mai mare ca dimensiune, având registrul cel mai grav, din familia instrumentelor cu coarde şi arcuş – *contrebasse*” (cf. Poenar, Aaron, Hill, *Voc. fr.-rom.*, 1840), cu prima atestare în 1829 (cf. DELR, I).

Cuvântul nu provine însă din franceză (cf. DEX), ci din it. *contrabasso / contrabbasso* (s.m.) şi din germ. *Kontrabass* (s.n.). Etimonul italian este menţionat totuşi, ca termen secund, în DA, DEXI şi (s.v. *bas*) în DELR, I, p. 193.

Numele acestui instrument a venit la noi în ţară pe filieră italiană şi germană. Din fr. *contrebasse* (s.f.), am fi avut în română forma **contrabasă*, cf. *clarinetă, terasă*. În prezent, pluralul uzual este *contrabaşi*. Pl. *contrabasuri* este simţit ca învechit, fiind folosit rar, doar în situaţia unor obiecte de inventar, în contrast cu pl. *contrabaşi* „grup de *instrumente* + *instrumentişti* din orchestră, cf. *flauţi, oboi, clarineţi, fagoţi, corni, tromboni, timpani* (< it.).

Contrabas: din it. *contra(b)basso*, germ. *Kontrabass*.

[LR, LVIII, 2009, nr. 4, p. 475.]

F R I G I D *E* R

În dicţionarele explicative ale limbii române (DEX, MDA, DEXI etc.), cuvântului *frigider* i se atribuie o etimologie franceză: *frigidaire*, în ciuda faptului că denumirea curentă a aparatului frigorific casnic destinat păstrării alimentelor este *réfrigérateur* în limba franceză, ori (pop.) *frigo*.

Fr. *frigidaire* era acceptabil ca soluţie numai dacă în dicţionarele noastre ar fi fost preferate în locul etimologiilor directe ale neologismelor exclusiv etimologiile îndepărtate, de exemplu, dacă am crede că *bezeaua* şi *furnirul* provin fără intermediar din fr. *baiser*, respectiv din fr. *fournir*, *alambicul* din sp. *alambico*, *banana* din port. *banana*, *bazarul* din pers. *bāzār*, *carpeta* din engl. *carpet*, *galera* din cat. *galera* etc. (cf. Al. Graur, *Dicţionar de cuvinte călătoare*, 1978).

În realitate, fr. *frigidaire* era un termen istoric, adaptarea în franceză a lat. *frigidarium* „cameră foarte rece, sală de baie cu apă rece (în termele romane)”.

Refrigeratoarele electrice au fost inventate în anul 1913, iar aparatul perfecţionat de americanul Alfred Mellowes şi produs de General Motors a purtat cu începere din anul 1918 numele companiei *Frigidaire*, ca marcă de comerţ. În limba franceză (cf. DÉHF, p. 318), *Frigidaire*, cu majusculă, atestat în 1932, a fost reluat ca nume propriu (*Trade Mark*) al refrigeratoarelor produse în S.U.A. de compania omonimă.

În limba română, numele comun *frigider* provine de la aceleaşi aparate americane, aduse din import, spre sfârşitul perioadei interbelice. Americanul *Frigidaire* a rămas în limbă, dispunând de prestigiul datorat vechii origini franceze şi latine a acestui nume propriu, care a avut întâietate faţă de numele aparatului *Zil*, importat din U.R.S.S. şi faţă de vechiul *Fram* sau de mai noul *Arctic*, din producţia autohtonă. În limba engleză, situaţia este asemănătoare: engl. pop. *fridge* este prescurtarea lui *Frigidaire*, „*brand name*”, care a apărut în limba engleză mai întâi sub forma *frig*, în 1926, iar apoi *fridge*, în 1936 (cf. Chambers, DE, p. 409, unde este amintită şi etimologia populară engleză *frigid air* „aer rece, glacial”).

Frigider: din engl. amer. *Frigidaire* (denumire comercială), cf. fr. *frigidaire* < lat. *frigidarium.*

[LR, LXIV, 2015, nr. 1, p. 5. (Cf. *Frigidaire*. Company History. http://www.frigidaire-intl.com/index.asp).]

G H E A Ţ Ă[2]
(BANI GHEAŢĂ)

Expresia *bani gheață* poate fi tradusă prin engl. *cash*, fr. *argent comptant* etc., fiind sinonimă cu *bani în numerar*, *bani lichizi*, *bani gata*, *bani peșin*, *(plata) în naht*, *(plata) cu banii jos* etc. În acest context, substantivul *gheață*, devenit invariabil, își pierde în întregime sensul său originar, neexistând aparent vreo legătură logică sau de altă natură între cele două înțelesuri ale aceluiași cuvânt.

Suntem de părere că alăturarea celor doi termeni, *bani* și *gheață*, se poate explica printr-o surprinzătoare coincidență, anume prin omofonia dintre cuvântul ngr. *πάγος* [págo(s)] „gheaţă" și verbul it. *pago (in contanti)* „plătesc (în numerar)", respectiv subst. it. *paga* „plată (efectivă)". Această neobișnuită asociere verbală ar putea fi atribuită mediului negustoresc bilingv româno-fanariot, într-un context istorico-lingvistic care a dispărut abia spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

Este îndeobște cunoscut faptul că, în toată perioada domniilor fanariote, negustorii români erau bilingvi, deoarece vorbeau curent și limba neogreacă. Buna cunoaștere a limbii grecești era o necesitate și o condiție strict necesară în orice *taxid* sau călătorie de afaceri în Imperiul Otoman, puterea care deținea monopolul comerțului cu Principatele Române. Prin forța lucrurilor, însă, negustorii români intrau în contact cu toate limbile vorbite în Levant, una dintre ele fiind acea *lingua franca* a Mării Mediterane reprezentată de limba italiană, răspândită mai ales prin negustorii venețieni și genovezi stabiliți în cartierul Pera din Istanbul.

Putem presupune că, în contactul cu mediul negustoresc cosmopolit otoman și cu instituțiile bancare constantinopolitane, negustorii români, posibil și cei greci care vorbeau româneşte, au avut suficiente ocazii să audă cuvintele italienești *paga* „plată" sau *pago* „plătesc (acum)". Fie din neștiință, fie, mult mai probabil, în glumă, acești termeni italieni au fost echivalați cu ngr. *págos* „gheaţă", fiind traduși din „grecește" în română: it. *pago (in contanti)* „plătesc (în numerar)" → ngr. *págo(s)* „gheaţă" → *(plătesc cu bani) gheață*, inovația fiind adaptată după modelul tradițional: *bani peșin*, *bani gata* etc.

Credem că cele spuse mai sus ar putea constitui o bună explicație pentru apariția expresiei discutate, fiind evident că banii în numerar, „banii gheaţă", care erau plătiți pe loc de către negustorii români, au fost denumiți și în acest fel, pentru a-i deosebi de sumele de bani transferate prin intermediul băncilor, cu ajutorul diferitelor instrumente de credit ale epocii, scrisorile de schimb sau cambii etc.

Atragem atenția aupra faptului că nu se poate stabili vreun paralelism semantic între așa-zisele „lichidități", ori „banii lichizi", expresii calchiate după

limba franceză, şi calitatea gheţii de a fi un corp solid: *banii gheaţă* nu sunt „bani solizi”!

(**Bani**) **gheaţă:** Traducere românească a it. ***pago*** „plătesc”, echivalat cu ngr. ***págos*** „gheaţă” [1].

[LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 186; LR, LXIII, 2014, nr. 1, p. 9.]

[1] Se cuvine să menţionăm şi părerea lui Stelian Dumistrăcel (din art. *Bani gheaţă, bani uscaţi*, în FD, XIX, p. 117–122, republ. în vol. *Până-n pânzele albe. Expresii româneşti. Biografii, motivaţii*. Ediţia a II-a, revăzută şi augmentată. Iaşi, Institutul European, 2000), care crede că această expresie a fost creată pe teren românesc. „«Bani gheaţă» pare să reprezinte o metaforă...” (p. 119).

Acelaşi autor sugerează „posibilitatea influenţei unor limbi străine cu acţiune limitată la Ţara Românească şi în Moldova; aceste limbi ar putea fi turca, dar, în special, neogreaca, ca efect al diferitelor relaţii economice mai vechi, bine cunoscute, respectiv, al prezenţei negustorilor greci în Principate, începând cu secolul al XVIII-lea” (p. 120).

Citatele din lucrarea lui Stelian Dumistrăcel au fost preluate din vol. *Noi comentarii etimologice şi semantice* de Iulia Mărgărit (Mărgărit, NCES, 2010), în care autoarea se ocupă, de asemenea, de „originea expresiei *bani gheaţă*” (p. 271–283).

Menţionăm excelenta intuiţie a Iuliei Mărgărit, exprimată astfel: „Se poate observa că *gheaţă* devine calificativul unei sume de bani, nu neapărat dobândite în timp, ci neapărat prezentate la momentul oportun în perspectivă imediată sau în momentul încheierii unei tranzacţii, a obţinerii unei moşteniri etc. Odată epuizat respectivul moment [al *plăţii* propriu-zise, *n.n., P.B.*], *banii gheaţă* redevin bani ordinari” (p. 279). Soluţia etimologică imaginată de autoare: *(bani) toţi gata → (bani) gheaţă* (prin propagarea lui *i* [afonizat] anterior, având ca rezultat modificarea *g* > *ģ*, iar *t* > *ţ*, sub influenţa lui *ţ* din *toţi* – p. 276) nu este însă de natură să ne convingă.

H A H A L*E* R Ă

I

Cuvântul *hahaleră*, studiat cu câţiva ani în urmă, în detaliu, de Cristina Florescu (LR, nr. 3–4/2001: *Note lexicale şi etimologice*, p. 189–191), se dovedeşte a fi cu mult mai interesant din punct de vedere istoric decât ar putea să pară la prima vedere. Informaţiile oferite în aceste *Note*, adunate şi prezentate cu o bună metodă, alcătuiesc o primă expunere ordonată a unei probleme etimologice ale cărei dificultăţi ne sunt relevate abia pe această treaptă a cercetării. Pentru că nu împărtăşim unele dintre concluziile articolului citat şi pentru că soluţiile etimologice care îi aparţin autoarei nu ni se par în întregime suficient de convingătoare, considerăm că este necesară reluarea discuţiei despre acest cuvânt.

Pe scurt, Cristina Florescu prezintă următoarele fapte. Prima atestare, cunoscută până acum, a cuvântului *hahaleră* ar data din **16** februarie 1897, în editorialul *Nu-i loc de mirare...* din ziarul „Epoca", şi i-ar aparţine lui I.L. Caragiale: *hahalera colectivistă* (*Opere*, vol. V, p. 119-121). Alte atestări, la P. Coman, *Glosar dialectal*, 1939 (în zona Neamţului): *ce stai să asculţi pe hahalera asta de om?*; apoi în DLRC: „*hahalera de Popovici*" [un personaj negativ] etc.

Explicaţiile date cuvântului sunt contradictorii la autorii citaţi – A. Scriban, DLR: „persoană ridiculă", cu exemplul: «*haidamaci* şi *hahalere colectiviste*» (Caragiale); P. Coman, *Glosar dialectal*: „Termen de batjocură pentru cel ce vorbeşte vrute şi nevrute"; DLRC: „Termen de batjocură dat unei persoane care vorbeşte vrute şi nevrute, fără socoteală; om neserios, uşuratic"; Al. Cioranescu, DER: [sp.] „Tuno [haimana, pungaş], farsante [şarlatan], bribón [derbedeu]" (Cristina Florescu: „între *golan* şi *escroc*"); DEX: „(Fam.) Persoană lipsită de scrupule, fără caracter, neserioasă; pramatie" (cu precizarea: „etimologie necunoscută"). Se mai pot adăuga: Şăineanu, DULR[5]: „Haplea" [nerod, prost, mai mult naiv]; MDA, II, 2002: „1. Om vorbăreţ. 2. Om neserios. 3. Om de nimic".

Prima înregistrare a cuvântului în dicţionare pare să-i aparţină lui Lazăr Şăineanu (DULR[3], 1914), doar cu forma articulată „*hahalera*", în timp ce DA (t. II, f. V, 1914) şi CADE (1931) nu-l includ în lista lor de cuvinte

Soluţiile etimologice propuse până acum sunt: cf. *haihui* (Şăineanu, DULR[3,5]); [cf.] ngr. *χάχος* „[sp.] necio" – „prost" (Ciorănescu, DER, nr. 3960); ngr. *φαφαλιαρης* „flecar, palavragiu" (Virgil Nestorescu, CE, 1999, p. 62); compus din ngr. *χάχας* [fr.] „badaud; gobe-mouches; musard; (sinecd.) nigaud; benêt" – aprox. „gură-cască, nătăfleaţă" şi *λήρος* „bavardage; radotage; balivernes; niaiserie; sornettes" – „trăncăneală, flecăreală; neghiobie, nerozie" (Cristina Florescu, *art. cit.*); etimologie nesigură, cf. *ha ha* (MDA, II, 2002).

Hahalera are aparenţa unui cuvânt cu un înţeles peiorativ, dar difuz şi aproape nedefinit, ceea ce i-a determinat pe autorii MDA să-i propună o origine onomatopeică. Chiar dacă *hahalera* ar fi fost o creaţie expresivă inspirată de interjecţia *ha ha!*, această ipoteză nu explică partea finală a cuvântului, *-leră*, care, în acest caz, ar avea nevoie de o etimologie separată.

Opţiunea lui Al. Ciorănescu pentru o soluţie prin neogreacă (*χάχος* „prost”), bazată după părerea noastră pe o bună intuiţie, s-a lovit de aceeaşi dificultate: cum trebuie interpretat secvenţa finală *-lera*? Ca să rezolve problema, Virgil Nestorescu (*în locul citat*) a sugerat cuvântul grecesc *φαφαλιαρης* „flecar, palavragiu”, prea puţin justificat din punct de vedere semantic şi care prezintă dificultăţi fonetice de neînlăturat.

Conform ipotezei Cristinei Florescu, „*hahalera*” poate fi un cuvânt românesc compus din două cuvinte greceşti. Primul ar fi *χάχας* (subst.) „prost, tâmpit, idiot” (cf. Peţinis, DGr-R), probabil şi „gură-cască, nătăfleaţă”, conform dicţionarelor mai vechi. Într-adevăr, ngr. *χάχας* este mult mai potrivit, fonetic şi morfologic, decât *χάχος*, sugerat de Ciorănescu. Este, în consecinţă, o soluţie perfect acceptabilă, cu atât mai mult cu cât în dialectul aromân există împrumutul mai vechi *hahă* „găgăuţă, prostănac”, tot din neogreacă (cf. T. Paphagi, DDA, s.v.).

Cel de al doilea etimon propus de autoarea citată, subst. *λήρος* „flecăreală; neghiobie” prezintă două inconveniente. Primul, de ordin gramatical şi semantic, priveşte modalitatea compunerii. *Prost* şi *flecar* s-ar putea contopi eventual, precum *struţocămila* sau *Păsări-lăţi-lungilă*. „Prost” şi „flecăr*eală*” nu se pot contopi în mod normal, nici în româneşte şi nici în greceşte. Din punct de vedere fonetic, *λήρος* nu poate fi în niciun caz etimonul lui *-leră*, nu numai pentru că desinenţa ngr. *-ος* nu se transformă în *-ă* românesc, dar mai ales pentru motivul că *ή, η* ([i] accentuat sau nu, notat cu *ita*) nu devine niciodată *e* românesc în împrumuturile din neogreacă (cf. rom. *chit*[3] „balenă”, *rigă* „rege”, *clironom* „moştenitor”, *elineşte* „greceşte” etc.).

Este de-a dreptul surprinzător faptul că cercetătorii etimologiei cuvântului discutat nu au căutat până acum finalul *-leră* în dicţionarele neogreceşti mai recente. Subst. ngr. *λέρα*, chiar şi împrumutul alb. *lerë*, de uz curent, se traduc de obicei prin „murdărie” sau „jeg”. În dicţionarul grec-român de Lambros Peţinis (1995), cuvântul *λέρα* este glosat, în plus, cu sensul figurat de „*lichea*”.

Dialectul aromân a împrumutat din neogreacă pe *leră* „jeg” (Papahagi, DDA), iar în meglenoromână, acelaşi *leră* este echivalat de Th. Capidan (*Megl.* III) cu: „murdărie pe gulerul hainei, mătreaţă”. Să remarcăm că în dialectele sud-dunărene nu s-a transmis şi sensul figurat, de „lichea”, al ngr. *λέρα*, ceea ce înseamnă că aromânii stabiliţi în România nu au intermediat împrumutul dacoromânesc *hahaleră*.

Posibilitatea compunerii celor două cuvinte, gr. *χάχας* şi *λέρα*, literal: „prost + lichea”, confirmată de existenţa cuvântului românesc, deşi este bine justificată, nu rezolvă de la sine dificultăţile acestei etimologii. În primul rând, compusul menţionat, **χαχαλέρα* nu există în dicţionarele limbii neogreceşti care ne-au fost accesibile. În al doilea rând, nu se ştie încă pe ce cale şi când ni s-a transmis acest grecism, dacă ar fi într-adevăr un împrumut. Nelămurirea situaţiei din neogreacă nu ne permite construirea unei ipoteze mai plauzibile privind istoria acestui cuvânt românesc, utilizat, pare-se, mai mult în stilul familiar. [...]

Succesul împământenirii cuvântului *hahaleră* s-ar mai putea datora apropierii de (reg.) *hahău* „om lung şi prost” (cf. „bâtă”), în Moldova (Ciorănescu, DER, nr. 3960), de interjecţia *ha ha!* (cf. MDA) sau chiar şi de substantivul *hal*

(„*Ha!* În ce *hal* a ajuns!” sau „A ajuns într-un *hal* fără de *hal*!”). De asemenea, extinderea în uz a termenului se mai poate datora şi faptului că fusese înregistrat şi popularizat de către Lazăr Şăineanu, în al său *Dicţionar universal al limbii române*, cel mai frecvent consultat dicţionar explicativ din prima jumătate a secolului XX.

Odată cu dispariţia ultimilor români care mai vorbeau curent greceşte, sensurile originare ale cuvântului, în primul rând cel de *lichea*, s-au mai estompat, iar semantismul său a devenit atât de imprecis, încât a lăsat loc tuturor interpretărilor din lucrările lexicografice pe care le-am citat, urmând articolul Cristinei Florescu.

Până la noi investigaţii, mai rodnice, ipoteza expusă mai sus nu poate fi probată cu mărturii absolut sigure. Ea este doar o presupunere care dă coerenţă faptelor cunoscute în prezent. Totuşi, soluţia etimologică pe care o considerăm cea mai plauzibilă rămâne:

Hahaleră: Din ngr. ***χάχας*** „prost(ănac)” şi ***λέρα*** (fig.) „lichea”.

[Cf. LR. LV, 2006, nr. 3–4, p. 133–138.]

II

În numărul 3–4, din anul 2006, al revistei „Limba română”[1] am susţinut, pe bună dreptate şi de bună-credinţă, etimologia corectă a cuvântului ***hahaleră***: din ngr. *χάχας* „prost[ănac]” şi *λέρα* (fig.) „lichea”. La o nouă lectură a revistei „Dacoromania”, anul I (1920–1921), nu mică ne-a fost surprinderea să constatăm, în articolul lui Vasile Bogrea intitulat *Contribuţie la studiul elementelor orientale din limba română*[2] (p. 277), că aceeaşi etimologie fusese dată încă de atunci, într-un paragraf în care autorul discuta mai întâi despre adverbul de origine turcă (onomat.) *haihui*:

> « – Cf. megl. *hahă*, „hai-hui, gură-cască” (P. Papahagi, *Megl.-rom.*, II, 80) = ngr. *χάχας, ό*, „badaud, bouche-béante, gobe-mouches, nigaud, benêt” (Byzantios). – Ca o contaminaţie între acest *χάχας* şi ngr. *λέρα*[3], „vaurien, coquin”, s-ar putea explica acel sinonim *hahaleră*, pe care Candrea *(Poreclele la români*, p. 76, după Baronzi) îl aduce din Spania (prin evreii „sefardin”, în acest caz, ca turc. *palavra*).»

În consecinţă, prima atestare a apelativului *hahaleră* este, deocamdată, cea semnalată de I.-A. Candrea, în lucrarea astăzi aproape uitată: *Limba română şi tradiţiunile ei*, de George Baronzi (1872, p. 22)[4], într-o listă de cuvinte româneşti

---

[1] Vezi *supra*, în secţiunea **I**, textul prescurtat al articolului cu titlul: *Este **hahaleră** un cuvânt creat de I. L. Caragiale?*

[2] Studiu reeditat în volumul: Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi indice de Mircea Borcilă şi Ion Mării, Cluj, Editura Dacia, 1971 (despre *hahaleră*, v. p. 263).

[3] Theodor Hristea consideră că, în acest caz, nu este vorba de o contaminaţie propriu-zisă, ci de un cuvânt compus rezultat în urma juxtapunerii a două „parasinonime” (termen utilizat în ultimele decenii pentru cuvintele apropiate sau înrudite ca sens) [comunicare transcrisă cu permisiunea autorului].

[4] George Baronzi, *Limba română şi tradiţiunile ei*, Galaţi, G.D. Nebunely, Brăila, Typ. Triangulŭ, P.M. Pestemalgioglu, 1872. Conţine, între altele, o listă cu termeni argotici, sub titlul *Limba cărăitorilor* (p. 149–151) şi o alta cu termeni de origine rromă: *Aproposito de limba romnilor* [sic], (p. 199–200), liste neincluse în bibliografia dată de Iorgu Iordan, în *Limba română actuală. O gramatică a greşelilor*, 1948, p. 492, nota 2.

cărora li se atribuie o origine spaniolă [!]: «*chachalera* – ([sp.] *chacharero* – flecar, toacă-gură)» şi (p. 83): «[sp.] *chacharero* – hahaleră, flecar, toacă-gură». Apropierea făcută de Baronzi între cuvântul românesc şi cel spaniol se datorează, probabil, ignorării de către acesta a valorii fonetice pe care digraful *ch* o are în spaniolă, ceea ce lasă fără obiect conexiunea cu iudeospaniola balcanică[5], imaginată de Bogrea, dar atribuită lui Candrea, fără ca acesta din urmă să fi făcut o astfel de referire.

Termenul *hahaleră* nu apare în *Dicţionarul Academiei* (tom II, fasc. V, 1914), deşi lucrarea lui G. Baronzi este citată în bibliografia tomului I al DA. Fusese considerat, probabil, un cuvânt marginal în lexicul limbii române. Înregistrarea lui de către I.-A. Candrea, în vol. *Poreclele la români*[6] (p. 76) a rămas fără urmări, întrucât *hahalera* nu figurează în lista de cuvinte a cunoscutului său dicţionar (CADE, 1931). Între anii 1921 şi 2007[7], nimeni nu a utilizat pentru acest cuvânt indicele volumului I din „Dacoromania"[8], motiv pentru care, în tot acest răstimp, etimologia corectă dată de V. Bogrea a rămas necunoscută – o stare de lucruri regretabilă care a permis apariţia tuturor bâjbâielilor etimologice ulterioare, enumerate de noi în articolul citat: *Este* ***hahalera*** *un cuvânt creat de I. L. Caragiale?*, din LR, LV, nr. 3–4, 2006[9], p. 133–138.

Nefiindu-ne cunoscute atestările date de V. Bogrea (1895, la I.-A. Candrea şi 1872, la G. Baronzi), am crezut că era posibil ca I.L. Caragiale să fi fost creatorul acestui apelativ vesel şi în acelaşi timp batjocoritor. Ipoteza noastră, deşi „coerentă", nu avea niciun fundament real, întrucât, printre altele, am făcut greşeala de a avea prea multă încredere în aşa-zisa primă atestare a cuvântului, semnalată de Cristina Florescu[10], la I.L. Caragiale[11] (în 1897!). Fără să constituie o scuză, trebuie să arătăm totuşi cât de nesigure şi cât de derutante pot fi „primele atestări" în sursele de informare de care dispunem, iar pentru aceasta e suficient să citărm ceea ce găsim la cuvântul *hahaleră*, în MDA, II, 2002, p. 593: „P. Coman, *Glosar dialectal*", publicat în anul 1939[!!!].

---

[5] Nu se poate presupune că litera *ch* spaniolă, din *chacharero*, ar fi fost citită ca un *h* grecesc sau românesc, întrucât iudeospaniola balcanică era scrisă în mod normal cu alfabetul ebraic.

[6] I.-A. Candrea, *Poreclele la români*, Bucureşti, Socec, 1895.

[7] Etimologia corectă a cuvântului *hahaleră* a fost înregistrată, în sfârşit, în DEXI, 2007, p. 833. Ar mai trebui precizat, dacă va fi posibil, locul unde a luat naştere acest compus format din două elemente greceşti.

[8] Şi nici indicele volumului *Dacoromania. Bibliografie*, coordonat de I. Pătruţ şi V. Breban, 1983, p. 436! Este semnificativ faptul că nici V. Breban nu a folosit indicele cuprins în lucrarea pe care o coordonase, lăsând cuvântul *hahaleră* fără etimologie (cf. *Dicţionar general al limbii române*, [1991], vol. I, p. 126).

[9] Articolul nostru despre *hahaleră* a apărut cu mare întârziere, deşi fusese predat editurii cu câţiva ani în urmă.

[10] În articolul *Note lexicale şi etimologice:* ***hahaleră, a holba,*** „Limba română, L, 3–4, 2001, p. 189–195. Remarcăm faptul că autoarea şi-a corectat singură greşeala de etimologie din acest articol, cu ocazia conferinţei intitulate: *Consideraţii cu privire la limbajul familiar românesc*, Bucureşti, EA, 2005, p. 15.

[11] I.L. Caragiale, chiar dacă nu a fost creatorul cuvântului *hahaleră*, a avut totuşi o contribuţie importantă la impunerea şi la păstrarea acestui termen familiar în limba literară.

Studiul lui Vasile Bogrea este precedat de o scurtă introducere, a cărei concluzie îşi păstrează şi în zilele noastre o extraordinară actualitate:

«Misterele lexicografiei româneşti, ca şi revelaţiile ei recente, ar fi, desigur, mult mai puţine, dacă cercetătorii noi s-ar osteni să străbată prealabil, integral, opera înaintaşilor.»

[Vezi articolul *Note, completări şi comentarii etimologice* (II). *Din nou despre:* ***ciopată, ciob, hahaleră,*** în LR. LVII, 2008, nr. 2, p. 126–128.]

A STÂRC*I*[1]

Din cauza etimologiilor diferite, este necesar să distingem în primul rând verbul *a stârci*[1] „a amorți; a înțepeni, stând nemişcat; a sta ghemuit”, care este un derivat din *stârc* (cf. A. Scriban, SDLR, s.v.).

Sensul expresiei *a stârci pe la uşi* este cel de „a face anticameră” sau „a fi ținut afară, în fața uşii” indiferent de motiv, adică „a sta în aşteptare” ca stârcul, când pe un picior, când pe altul.

În consecință, glosarea „a cerşi” pentru *a stârci pe la uşi* (cf. DLR) se justifică prea puțin ca sens propriu.

A STÂRC*I*[2]

În DLR, *a stârci* primeşte o singură etimologie: „V. **stârc**”, ceea ce indică o înrudire între acest verb şi numele păsării *stârc*, fără a se face vreo diferență între sensurile sale divergente.

După părerea noastră, verbul reg. *a stârci*[2] „a strivi, a lăsa fructul fără zeamă”; „a mototoli” este neîndoielnic diferit etimologic de *a stârci*[1], fiind doar un omonim al acestuia. *A stârci*[2] provine din contaminarea verbelor *a storci* (*a stoci*) şi *a stâlci*, devenind astfel parțial sinonim cu *a stoarce* şi *a storci.* Vezi şi Giuglea–Stan, CL, V, 1960, nr. 1–2, p. 63.

A STÂRFOC*I*

Verbul reg. *a stârfoci* „a se înmuia, a strivi, a stâlci” (fără etimologie în DLR) provine, la rândul său, din contaminarea verbelor *a stârci*[2] şi *a chirfosi*, nefiind exclusă posibila influență a verbului *a pocí*, în acest fenomen.

Ambele verbe, *a stârci*[2] şi *a stârfoci* au caracterul unor creații expresive, ramificate prin contopirea unor elemente mai vechi, uneori cu același caracter expresiv.

Stârci[1]: din *stârc*.
Stârci[2]: din *storci* + *stâlci*.
Stârfoci: din *stârci[2]* + *chirfosi*.
[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 194.][1]

[1] Am inclus cele trei verbe de mai sus în capitolul de față, în ciuda faptului că ele nu se încadrează strict printre „împrumuturile şi creațile expresive recente” ale limbii române. Am preferat această soluție, deoarece nu le puteam considera „creații lexicale ale bilingvismului român – nord sau sud-slav”. Derivarea celor trei verbe pe teren românesc, cu toate caracteristicile lor semantice, datează dintr-o epocă posterioară bilingvismului slavo-român, iar numai din acest punct de vedere am putea să le alăturăm creațiilor lexicale interne mai „recente”.

ŞPAGĂ[1]

Cuvânt la modă în presa românească din ultimii ani, *şpaga* desemnează, în limbajul colocvial, fapta ilicită constând din a pretinde sau a da cuiva o recompensă (bani etc.) în schimbul unui serviciu de multe ori necinstit şi ilegal. Foarte frecventa utilizare a *şpăgii*, în locul *mitei*, termenul tradiţional prin care sunt calificate juridic faptele de acest gen în *Codul Penal*[1], a atras în mod firesc atenţia lingviştilor români din trecut şi de astăzi care s-au ocupat de predilecţie cu studierea evoluţiei limbii române contemporane: Iorgu Iordan, Al. Graur, Rodica Zafiu.

Ultima contribuţie, recent apărută: *101 cuvinte argotice*, de Rodica Zafiu (Humanitas, 2010), cuprinde un capitol consistent (**92**, p. 309–311) dedicat termenului *şpagă*, ceea ce ne permite să nu mai intrăm în detalii privind câmpul lexical al „mitei" şi „mituirii", care mai cuprinde, alături de *şpagă*, sinonimul încă actual *şperţ*, arhaismele *mâzdă, ruşfet*, pseudosinonimele *bacşiş, ciubuc, plocon,* ori sinonimele ocazionale, eufemistice, *cadou, ciupeală, dar, dijmă, filodormă, peşcheş, procent, unsoare, vamă* etc.

În ciuda eforturilor făcute până în prezent, etimologia cuvântului ***şpagă***[1] „mită" a rămas nerezolvată în mod satisfăcător, spre deosebire de situaţia omonimului acestuia, ***şpagă***[2], varianta moldovenească a cuvântului ***spangă*** „spadă, sabie, tesac, baionetă", a cărui etimologie nu pune probleme deosebit de complicate. În *Letopiseţele Moldovei* (la I. Neculce şi N. Muste), ***spagă*** şi ***şpagă***[2] provin neîndoielnic din rus. ***шпага*** [***špaga***] „spadă"[2].

Atestat târziu, în anul 1928, în romanul *Întunecare* de Cezar Petrescu, cuvântul *şpagă*(1) a fost discutat pentru prima oară în articolul *Din limbajul m a h a l a l e l o r* [*s.n., P.B.*] de Valentin Gr. Chelaru (BPh., vol. IV, 1937, p. 128). După o sugestie a profesorului său, Iorgu Iordan, autorul l-a considerat, din punct de vedere etimologic, ca fiind acelaşi cu omonimul *şpagă*(2) „spadă" (armă formată dintr-o lamă de oţel dreaptă, subţire şi ascuţită la vârf, cu două sau mai multe muchii tăioase, prevăzută cu o gardă şi un mâner).

---

[1] Luarea de mită: „Fapta funcţionarului care, direct sau indirect, pretinde ori primeşte bani sau alte foloase care nu i se cuvin ori acceptă promisiunea unor astfel de foloase sau nu o respinge, în scopul de a îndeplini, a nu îndeplini ori a întârzia îndeplinirea unui act privitor la îndatoririle sale de serviciu sau în scopul de a face un act contrar acestor îndatoriri" (Art. 254 din *Codul penal* – Titlul VI. *Infracţiuni care aduc atingere unor activităţi de interes public sau altor activităţi reglementate de lege.* Cap. 1. *Infracţiuni de serviciu sau în legătură cu serviciul*). Darea de mită: „Promisiunea, oferirea sau darea de bani ori alte foloase, în modurile şi scopurile arătate în art. 254" (Art. 255 din *Codul penal*).

[2] Cf. Tiktin, DRG, p. 1465; Candrea, CADE, p. 1257, 1180; Scriban, DLR, p. 1286, 1225; vezi şi Papahagi, DDA, p. 1010.

În DLR s.n., t. X/4, p. 1276, la etimologia cuvântului *spangă/ şpagă*, apare mai întâi pol. *szpaga*, urmat de rus. *шпага*. Echivalentul cuvântului românesc fiind pol. *szpa**d**a*, varianta poloneză rară *szpa**g**a*, menţionată de M. Vasmer [Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка* (онлайн версия), s.v. *шпага*] ca etimon secund al cuvântului rusesc, cu greu ar putea fi acceptată ca etimon direct al cuvântului românesc. În *Słownik języka polskiego*, t. VI (1915), p. 650, alături de forma literară pol. *szpada* figurează doar arhaismele *daga, dega, dah*. Ucr. *шпага* pare să fie un împrumut mai recent din limba rusă, deoarece nu a fost înregistrat de B. D. Grincenko, în anul 1909, în marele său *Dicţionar al limbii ucrainene* (*Словарь украинскаго языка*, T. IV, Р-Я), p. 508.

Neobişnuita şi puţin probabila evoluţie a sensului, de la o „armă albă” la „ţepuşa de control” a vameşilor şi apoi la „mita” destinată aceloraşi vameşi, a fost explicată de Iorgu Iordan, în *Stilistica limbii române*, 1944, p. 372, astfel: «*Şpagă* „bacşiş, mită, câştig ilicit” (mai ales despre f u n c ţ i o n a r i [*s.n., P.B.*]). Foarte răspândit, o bucată de vreme, după războiul Unirii. [...] Eu însumi am considerat pe *şpagă* identic cu *şpa(n)gă* „sabie, suliţă”, gândindu-mă la faptul că controlul mărfurilor venite din străinătate se făcea cu ajutorul unui fel de suliţă, pe care funcţionarul vamal o vâra în balot, spre a vedea astfel ce conţine: de aici s-a ajuns, printr-o metonimie uşor explicabilă, la denumirea cu acelaşi cuvânt a bacşişului pe care negustorii îl ofereau vameşilor, pentru ca aceştia să renunţe la control.»

Acestui punct de vedere i s-a raliat şi Al. Graur (*Alte etimologii româneşti*, 1975, p. 80): «Cred că cea mai convingătoare este explicaţia dată de Chelaru [*şpaga*, adică „ţepuşa” pe care agenţii vamali o înfigeau în saci ca să se convingă că nu se strecoară mărfuri de contrabandă]: oare germ. *bestechen* „a mitui” nu e derivat de la *stechen* „a împunge”?» Apoi, fără teamă de a se contrazice, Al. Graur îşi exprimă propria opinie: «S-ar putea însă pune întrebarea dacă nu cumva s-a amestecat în vreun fel it. *pagare* „a plăti”.» Sugestia privind posibila sursă italiană a etimologiei cuvântului *şpagă* este deosebit de preţioasă, chiar dacă autorul ei nu a găsit în acel moment răspunsul potrivit.

A. Scriban (SDLR, 1939, p. 1286) dă însă cuvântului *şpagă* (2) „mită, şperţ” o altă etimologie slavă: «rus., sârb. *špag* „buzunar”», cu trimitere la cuvântul românesc înrudit *ciupag*. Se poate deduce că evoluţia sensului ar fi fost motivată de cunoscutul gest al mituirii – introducerea unei sume de bani în buzunarul celui care cere mită sau se lasă mituit.

Iorgu Iordan (*lucr. cit.*, p. 372, nota 3) făcea o observaţie importantă: în limba rusă nu există decât arhaismul ieşit din uz *čpagъ*, în câteva vechi texte religioase din Nordul Rusiei (sec. XIII–XVI), glosat în dicţionarele actuale prin *karman* „buzunar”, *mošná* „pungă, chimir”, *sumka* „geantă, pungă” sau *mešok* „sac de drum, de merinde”[3]. Pretinsele forme rus. *špag* sau *špaga*, cu sensul de „buzunar”, pur şi simplu nu au existat niciodată. Oricine poate constata că v. rus. *čpag* a dispărut din dicţionarele limbii ruse literare moderne. De asemenea, *čpag* sau *špag* „buzunar” nu este înregistrat nici de dicţionarele limbii ucrainene.

Cuvântul românesc *ciupag*, presupusul dublet etimologic mai vechi al *şpăgii* în opinia lui A. Scriban, a preluat doar sensul „pectorale” al etimonului său v. sl. **чьпагъ**[4] [*čĭpagŭ*] „Brustharnisch”, „pectorale, saccus, sacculus”, anume „parte a iei de la brâu în sus” sau „parte a rochiei care îmbracă pieptul şi spatele” etc. (DA, I/II/7, 1931, p. 511), în timp ce srb. şi cr. *špag* (cu varianta rară *čpag*) s-a specializat ca sinonim r e g i o n a l al cuvântului uzual srb. *džep* „buzunar” (< tc.).

Petar Skok (ERHSJ, III, p. 408) arată că aria de răspândire a cuvântului sârbo-croat *špag*[2] „buzunar” se reduce numai la regiunea de sud a Croaţiei (coasta

[3] Vezi: Max Vasmer, *Dicţionarul etimologic al limbii ruse* (versiunea *online*), O. N. Trubacev, *Dicţionarul etimologic al limbilor slave*, v. 4 (1977), p. 146 etc.

[4] În MDA, I, 2001, p. 552 şi în DEXI, 2007, p. 369, v. sl. **чьпагъ** este scris nejustificat **чипагъ**. Forma **чипагъ** aparţine limbii slavone bisericeşti ruse, cf. O. N. Trubacev, *lucr. cit.*, 4, p. 146, s.v. * *čьpagъ*.

Dalmaţiei) şi la teritoriul Republicii Muntenegru, neexistând, în consecinţă, aproape n i c i o şansă ca românii să-l fi putut împrumuta direct din limba sârbă.

Soluţiile etimologice subsecvente sunt şi mai puţin convingătoare. Al. Ciorănescu (CDER, nr. 8034) credea că «ar putea fi o confuzie între *spa(n)gă* „spadă" şi *spenge*, variantă a lui *spenţă*» „suprataxă după plata impozitelor" (cf. CDER, nr. 8062), respectiv a lui *spinţă* (cf. DLR, t. X/4, p. 1373) sau *spinge* „impozit funciar special, încasat de vistieria Imperiului Otoman de la supuşii creştini" (E. Suciu, ITLR, II, 2010, p. 678).

În DEX, 1975 şi urm., pentru *şpagă*[1] se propune comparaţia cu un cuvânt inexistent în limba rusă: „cf. rus. s p a g" [sic!]. În DLR, t. XI/1, 1978, p. 174 se face trimitere la rus. *шпаг* şi la scr. *špag* „buzunar", în ciuda faptului că rus. *шпаг* „buzunar" nu este atestat nicăieri în această formă. În MDA, IV, 2003, p. 786 se încearcă o soluţie de compromis: «cf. rus. *шпага* „sabie", srb. *špag* „buzunar"», la care precizăm că rus. *шпага* [*špaga*] se traduce, de fapt, prin „spadă", iar r. *сабля* [*sablja*] şi ucr. *шабля* [*šablja*]. În DEXI, 2007, p. 1963, trimiterea se face la rus. *шпага* şi srb. *špag* „buzunar", omiţându-se faptul că rus. *шпага* înseamnă „spadă" şi nu „buzunar".

Având ca punct de plecare excelenta intuiţie a lui Al. Graur: «nu cumva s-a amestecat în vreun fel it. *pagare* „a plăti"?» (v. supra), am încercat să explicăm etimologia cuvântului *şpagă*[1] (în LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 195), astfel: «Din it. *paga* „plată", devenit termen de argou, prin apropiere fonetică de (cf.) rus. *шпага* „sabie", cf. srb. (reg.) *špag* „buzunar".»

Din cele spuse anterior, rămânem cu convingerea fermă că singurul etimon î n d e p ă r t a t al cuvântului nostru *şpagă* este it. *paga* „plată, salariu, leafă; (mai ales) soldă; răsplată, recompensă".

Intermediarul nebănuit până acum, prin care cuvântul italian a ajuns până la noi, este însă alb. (înv.) *shpagë* „despăgubire/ amendă, răsplată; (fig.) răzbunare", cf. alb. *shpagim* „idem" şi *shpagúaj* (înv.) „a despăgubi" etc., acesta fiind etimonul d i r e c t al termenului argotic românesc *şpagă*.

Alb. *shpagë*, la rândul lui, este derivat cu prefixul *sh-* din alb. *pagë* „salariu, leafă, soldă", cuvânt împrumutat din italiană (cf. Orel, AED, p. 427), împreună cu verbul *pagúaj* „a plăti o cumpărătură, a plăti salariul, a răsplăti, a achita/ rambursa datoria; a-şi plăti greşelile, a ispăşi; (fig.) a se răzbuna, a (răs)plăti răul făcut" (Topciu–Melonashi–Topciu, p. 1026, 734, 735).

Împrumutul în limba română a fost făcut prin vorbitorii de limbă albaneză stabiliţi în Principatele Române, cunoscuţi în special sub numele de *arnăuţi* (< tc. *arnavut* „albanez").

Pe lângă domnitorii de origine albaneză *Vasile Lupu* (1634–1653) şi *Gheorghe Ghica* (1658–1659), Dimitrie Cantemir menţionează, între minorităţile ţării, pe locuitorii *albanezi* „care trăiesc liber" în Moldova, dintre care „unii se ocupă cu negoţul, iar alţii slujesc la oaste domnului cu leafă". Aceştia din urmă erau amintiţi printre *seimeni*: „Iar seimeni în limba turcă se numesc acei oşteni care sunt angajaţi pe leafă bună dintre sârbi, bulgari, albanezi şi greci pentru paza personală a domnului" (*Descriptio Moldaviae*, ed. 1973, p. 143, 297, 219).

În *Istoria Bucureştilor* de G. I. Ionnescu-Gion găsim următoarele mărturii despre *arnăuţi*: „Războiul izbucnise între Poartă şi Împăratul de la Viena... Nemţii vin la 14 noiembrie 1718, la Bucureşti... Domnul [Nicolae Mavrocordat] este arestat, turcii, arnăuţii şi tătarii, paznici ai curţii domneşti, sunt fugăriţi. Oraşul se risipeşte...” (p. 78). Pe la 1750, *târgurile* Bucureştilor „mişună şi foiesc de oameni: ţărani, negustori români şi greci, apoi venetici, ovrei, arnăuţi, turci, nemţi, unguri, sârbi, bulgari” (p. 80). „La 1769, la începerea războiului ruso-turc, Pârvu Cantacuzino Măgureanul intră cu 400 de români şi albanezi în Bucureşti şi bate pe turcii care păzeau curtea domnească” (p. 484). În anul 1788, domnitorul Nicolae Mavrogheni a chemat la oaste soldaţi lefegii din sudul Dunării: „O mulţime de turci, albanezi, greci, bulgari şi sârbi zburară spre Dunăre şi se abătură ca lăcustele asupra Bucureştilor” (p. 599). În sfârşit, biserica Olteni din Bucureşti „a ars şi s-a dărâmat la 17 august 1821, când arnăuţii lui Bimbaşa Sava, închişi în biserică, se bătură cu turcii” (p. 209). Atitudinea pro-eteristă a arnăuţilor în evenimentele anului 1821 a avut drept urmare dispariţia trupelor de arnăuţi aflate în slujba domnitorilor fanarioţi, creându-se astfel condiţiile pentru renaşterea armatei naţionale româneşti.

În Scrisoarea a VI-a, *Din timpul Zaverii* (ed. 1887, p. 98), Ion Ghica arată că „sub denumirea de *arnăut* se înţelegea orice sârb, arvat, arnăut, bosniac, muntenegrean, bulgar sau grec, dacă se lega cu un brâu roşu sau cu un tarabolus, cealma la cap, fustanelă sau poturi, mintean şi iminei roşii. Îşi trântea la brâu un sileaf cu un iatagan şi două pistoale, şi intra în serviciul curţii domneşti, al hătmăniei, spătăriei sau agiei, sau se suia cu ciubucul în mână dindărătul caleştii vreunui boier”.

După anul 1821, *arnăuţii* au continuat să aibă rolul de agenţi de pază sau de servitori înarmaţi ai marilor boieri, până târziu, mult după Unirea Principatelor. Se povesteşte că la porţile Palatului Suţu, actualul Muzeu de Istorie al Municipiului Bucureşti, până către anul 1920 puteau fi întâlniţi albanezi înarmaţi cu pistoale şi săbii, iar „ultimul arnăut” din Bucureşti se pare că a fost albanezul Refet Kadriu, paznicul până după anul 1945 al Palatului Mogoşoaia, din proprietatea familiei Bibescu (cf. A. Majuru, *Bucureştiul albanez*, p. 62).

În toată perioada fanariotă, „arnăuţii” constituiţi în corpuri militare aveau nu numai atribuţiile gărzii domneşti, dar şi pe cele ale jandarmeriei (sub numele de *poteraşi*), precum şi pe cele ale poliţiei (*agiei*). Acest fapt este deosebit de important pentru cercetarea noastră, deoarece, timp de mai mult de un secol, *arnăuţii* au reprezentat în ochii populaţiei sărace braţul înarmat al a u t o r i t ă ţ i i s t a t u l u i – o componentă importantă a administraţiei Ţărilor Române.

Astăzi nu mai poate fi evaluat cu precizie numărul albanezilor nativi care au servit în trupele de arnăuţi. Se poate presupune, însă, că numărul lor era destul de important, ţinând seama de marele prestigiu militar de care se bucurau albanezii în Imperiul Otoman şi de faptul că jurământul lor de credinţă, *„besa”*, era respectat cu stricteţe. Costumul popular al muntenilor albanezi, cu iatagan şi pistoale, a stat la baza „uniformei” arnăuţilor, cea descrisă de Ion Ghica şi păstrată iconografic în câteva picturi sau fotografii de epocă (cf. Ionnescu-Gion, *lucr. cit.*, p. 524, Amedeo

Preziosi, *„Arnăut”*, acuarelă din anul 1866, *„Arnăuţi”* – fotografie de Carol Popp de Szathmári, *ap.* Majuru, *op. cit.* etc.).

Din punct de vedere lingvistic, s-au păstrat de la *arnăuţi*: numele de familie *Arnăutu*, *Arnăuţoiu*, numele Mânăstirii *Arnota*, *„arnăuţii”* – flăcăii nuntaşi îmbrăcaţi arnăuţeşte ca însoţitori ai mirilor, în Moldova, *„arnăuţii”* – dansatori populari, *„arnăuţeasca”* – un dans popular din Muntenia, varietatea de *grâu „arnăut”* etc., iar de la „arnăuţii” a l b a n o f o n i – cuvântul curat albanez ***şpagă***, aparţinând jargonului instituţiilor „arnăuţeşti”, un termen specializat, al cărui înţeles iniţial putea fi acela de „**despăgubire**” cerută sau „**amendă**” aplicată de *arnăuţii agiei* ca pedeapsă pentru delictele minore comise de orăşeni, ori acela de „**soldă**” sau „**răsplată**” primită de *arnăuţi* pentru serviciile prestate. Expresia *a lua şpagă*, înainte de a se deprecia semantic, avea înţelesul probabil de „a încasa despăgubirile sau amenzile” cuvenite Agiei, iar după dispariţia acestei instituţii, acela de „a primi răsplata” pentru serviciile făcute de arnăuţi boierilor care îi angajau ca agenţi de pază.

Intrarea cuvântului *şpagă* în „limbajul mahalalelor” s-a petrecut, probabil, spre sfârşitul epocii fanariote, cel mai târziu la începutul secolului al XIX-lea. Anterior, fusese utilizat mai frecvent, mai ales la nivel oficial, sinonimul de origine turcă ***geremea*** sau *gerimea* „**amendă, penalitate, despăgubire, plată**”, bine atestat în textele din secolul al XVIII-lea (cf. DA, II/I/4, p. 249; Suciu, ITLR, II, p. 350), în prezent ieşit din uz. Ne putem întreba, pe bună dreptate, dacă *geremeaua* nu a dobândit în mod similar, înaintea *şpăgii*, în acelaşi „limbaj al mahalalelor”, sensurile de *bacşiş* sau de *mită*, care nu sunt atestate în DA. Răspunsul afirmativ ne este dat de I. L. Caragiale, care a socotit că unui personaj a cărui meserie era aceea de „frizer” şi de „subchirurg” i se potrivea cel mai bine porecla *„gerimea”* – cel care ia bacşiş – (*Nae Girimea*, din comedia *D'ale carnavalului*). Ipoteza noastră devine şi mai verosimilă, observând că procedeul este reluat identic în zilele noastre, când mass-media românească îi atribuie unui personaj politic contemporan porecla echivalentă: *„Miki Şpagă”* sau *„Miki Bacşiş”*[5].

Împământenit ca termen de argou, cuvântul *şpagă* a supravieţuit în limbajul expresiv al mahalalelor mărginaşe din oraşele Vechiului Regat până în timpul Primului Război Mondial, când amestecul claselor sociale din tranşee a favorizat răspândirea şi utilizarea sa pe o scară din ce în ce mai largă, inclusiv în limba literară.

Şpagă: din alb. *shpagë*.

[LR, LXII, 2013, nr. 1, p. 8–13.]

[5] Viorel Dobran, în „Vox Publica”, Realitatea.net, 21 februarie 2010 (*online*); Liliana Năstase, în „Adevărul.ro”, 20 decembrie 2011 (*online*) etc.

ŞPERŢ

Cuvântul *şperţ* este definit, în DLR, t. XI/1, p. 179, ca „recompensă ilicită dată cuiva sau pretinsă de cineva în schimbul unui serviciu (necinstit şi ilegal)”, sinonim cu *mită* şi cu *şpagă*[1]. În MDA, IV, p. 788, prima atestare a cuvântului *şperţ* este considerată a fi cea din *Stilistica limbii române* de I. Iordan (1944, p. 373), deşi în DLR s.n. se face cuvenita trimitere la A. Scriban, al cărui dicţionar îl înregistrează pentru prima dată (SDLR, 1939, p. 1286). Din citatele oferite de Iorgu Iordan (*loc. cit.*), cuvântul este întâlnit mai întâi în romanul *Rădăcini* de H. Papadat-Bengescu (vol. II, f.a. [1938], p. 80), în timp ce derivatele sale *a şperţui* şi *şperţărie* sunt atestate încă din anul 1933, iar *şperţar*, în anul 1939. Este posibil ca *şperţul* să fi fost consemnat de presa cotidiană cel puţin cu câţiva ani mai devreme, în timpul „marii crize” din secolul trecut.

Din punct de vedere cronologic, este importantă mărturia adusă de Iorgu Iordan (p. 372): „în ultimii ani [(cca 1933–1944), *şpagă*] a fost înlocuit prin *şperţ*, care pare mai expresiv (din cauza scurtimii şi a sunetelor)”. Deoarece *şpagă* este, aşa cum am arătat anterior, un cuvânt de origine albaneză (arnăuţească), împrumutat spre sfârşitul epocii fanariote, este evident că *şperţ*, ca înlocuitor al acestuia, trebuie să fi intrat în limbă mai târziu, la o dată pe care vom încerca să o stabilim cât mai precis.

În ceea ce priveşte etimologia, A. Scriban îl considera pe *şperţ* un împrumut german, făcut prin intermediul evreilor, dar fără arătarea etimonului (cf. Iordan, *l.cit.*). Unica soluţie etimologică dată până în prezent cuvântului *şperţ* îi aparţine lui Al. Graur (*Etimologii româneşti*, 1963, p. 151): «Pare neîndoios că e acelaşi cuvânt cu bg. *unepų* „passe-partout [şperaclu]”... Înţelesul este uşor de analizat: bacşişul deschide orice uşă... Atât cuvântul românesc cât şi cel bulgăresc ar putea avea la bază un compus german, de t i p u l [*s.n., P.B.*] *Sperrzeug*... „trousseau de crochets [mănunchi de şperacle]”».

Al. Graur se gândise la această etimologie cu cel puţin două decenii mai înainte, întrucât Iorgu Iordan o comenteză în anul 1944 (*lucr. cit.*, p. 379), astfel: «A. Graur cunoaşte bg. *šperts* „passe-partou‹t›”, care corespunde şi semantic lui *şperţ* al nostru. Dacă aşa stau lucrurile, trebuie să admitem că cuvântul bulgăresc s-a introdus la noi prin contrabandiştii de pe malul Dunării (frontiera dinspre Bulgaria).»

Confruntarea opiniilor celor doi autori antecitaţi dă naştere unor întrebări cu totul legitime: Cum este posibil ca un cuvânt românesc de origine germană să fi fost împrumutat printr-un intermediar bulgar, ca urmare a unei presupuse mituiri sistematice a vameşilor şi a grănicerilor de la frontiera româno-bulgară? Sau, dacă nu acceptăm ipoteticul intermediar bulgar, cum ar fi posibil ca, pe teren românesc, germ. *Sperrhacken*, etimonul cuvântului *şperaclu*, să fi fost dublat de germ. *Sperrzeug* „mănunchi de şperacle”, şi numai acesta din urmă să-şi fi pierdut complet înţelesul propriu, dobândind de la început sensul figurat de „mită” sau „şpagă”?

Trebuie spus, mai întâi, că Iorgu Iordan nu greşea cu nimic, în principiu, când făcea o legătură între *şperţul* românesc şi *frontierele* României, deoarece fenomenul „mitei”, atât în realitate, cât şi din punct de vedere etimologic, îşi are

originea în *vămi*, în punctele de frontieră unde se plătesc *taxele vamale* (cf. v. rom. *mitar* „vameş", v. rom. *mitarniţă* „vamă, punct vamal"). În limbile învecinate, de exemplu în ucraineană şi în bulgară, *мито* [*mito*] şi-a păstrat fără conotaţii peiorative sensul etimologic de „taxă vamală", în timp ce srb. *mito*, înlocuit de srb. *carina* „taxă vamală", a evoluat semantic ca în limba română, devenind „mită".

Apoi, Al. Graur are perfectă dreptate când susţine că germ. *Sperrzeug* „mănunchi sau trusă de şperacle" este etimonul cuvântului bulgar *шперц* [*şperţ*] „şperaclu". Totuşi, căutând în dicţionarul german-francez *Sachs–Villatte* cuvintele compuse cu *Sperr-* (cf. germ. *sperren* „a închide") pentru a explica etimologia cuvântului bulgăresc omonim, Al. Graur nu a mai observat prezenţa, cu un rând mai jos, a cuvântului germ. *Sperrzoll*, tradus prin fr. „droit prohibitif..." (În limba franceză, substantivul *droit* „drept", cf. *Droit pénal, Droit civil* etc., are şi sensul de „taxă", de exemplu *droits de douane/ d'entrée* „taxe vamale".)

Germ. *Sperrzoll* este tradus în dicţionarele curente prin „taxă vamală prohibitivă", fiind compus din *sperren* „a prohibi" şi *Zoll* „taxă vamală". Putem afirma cu siguranţă că acesta este adevăratul etimon al cuvântului *şperţ*. În privinţa evoluţiei fonetice, rămâne valabilă explicaţia dată de Al. Graur dispariţiei părţii finale a cuvântului german: o tendinţă de scurtare a cuvintelor, prin analogie cu *branţ* (< germ. *Brandsohle*), *sfanţ* < germ. *Zwanziger*, *gref* < engl. *grape-fruit* etc. S-ar putea adăuga o ipoteză, cel puţin în privinţa cuvintelor *branţ* şi *şperţ*: reflexul românesc iniţial al cuvintelor germane trebuia să fi fost **bránţol*, **şpérţol* → *branţul*, *şperţul*, de unde s-ar fi refăcut cu uşurinţă formele nearticulate *branţ*, respectiv *şperţ*.

Urmează să mai lămurim când şi de ce a fost împrumutat germ. *Sperrzoll* în limba română. Taxele vamale prohibitive sunt o componentă a politicilor economice protecţioniste ale unui stat suveran, menite să împiedice libera concurenţă între mărfurile de import şi produsele autohtone.

În anul 1875, România a fost nevoită să semneze cu Austro-Ungaria o convenţie comercială dezavantajoasă sub aspect economic, în urma căreia fabricile şi manufacturile mai puţin rezistente la concurenţa mărfurilor austro-ungare au trebuit să-şi închidă porţile, mica producţie meşteşugărească a României fiind şi ea ruinată. După cucerirea Independenţei, guvernul liberal condus de I. C. Brătianu a încercat să remedieze această situaţie, promovând măsuri de sprijinire a industriei naţionale, o politică ce a provocat, «între anii 1886–1891,... un adevărat „război vamal" dezlănţuit de Austro-Ungaria împotriva României, prin interzicerea importului de animale, prin împiedicarea altor mărfuri româneşti de a pătrunde pe piaţa austro-ungară» etc. (M. Constantinescu, C. Daicoviciu, Şt. Pascu, *Istoria României. Compendiu*, 1971, p. 294, 306).

Taxele vamale prohibitive (*Sperrzölle*), aplicate de vameşii austro-ungari produselor româneşti, au lăsat probabil o urâtă şi foarte neplăcută amintire în memoria colectivă a comercianţilor români, obligaţi să plătească la vamă supratаxe usturătoare, pentru a nu fi nevoiţi să se întoarcă din drum şi să rămână cu marfa nevândută. Cu trecerea timpului şi cu fireasca tendinţă a psihologiei populare de „a face haz de necaz", numele taxei vamale austro-ungare a fost transferat, cu

evidentă ironie, „mitei” autohtone. Moda interbelică a utilizării cuvântului *şperţ* a fost favorizată de caracterul său exotic-expresiv, consemnat în *Stilistica limbii române* de Iorgu Iordan.

Șperț: din germ. *Sperrzoll*

[LR, LXII, 2013, nr. 1, p. 13–16.]

Ţ A F A N D *A* C H E

Sinonim într-o oarecare măsură cu *filfizon, fante, Don Juan* etc., apelativul *ţafandache* aparţine limbajului familiar ironic, în parte învechit, fiind utilizat cu referire la un bărbat tânăr, spilcuit, sclifosit şi uneori ridicol.

Este înregistrat în TDRG, DEX și DLR cu „etimologia necunoscută”. În FCLR, IV, 1, p. 43, este citat Sextil Pușcariu, care îl consideră „formație spontană cu *-ache*” (S. Pușcariu, în JB, 1902, p. 139). A. Scriban (SDLR, s.v.) îl compară cu *muțunachi, fudulachi*. În DEXI, s.v. se face doar precizarea: „formație expresivă, cf. *muțunachi*”.

Ţafandache este cu multă probabilitate o formaţie expresivă, însă creată pe baza pronunției deformate de grecii fanarioți: *Ţe afendi!* „ce domn(işor)!” + sufixul diminutiv *-ache/ -achi* (< ngr.); cf. *beicachi* „prințișor, fiul beiului” (**ţeafăndáchi* > *ţafandáche*).

Tc. (înv.) *afendi* „domn”, cf. ngr. *afendi mu* = „domnul meu”, era o formulă de adresare politicoasă în jargonul boierimii fanariote (Suciu, ITLR, II, p. 319).

Este posibil ca apariția apelativului *ţafandache* să fi fost influențată și de alte cuvinte din aceeași sferă semantică: *a se **fand**osi, fante, ţâfnă* etc.

Țafandache: din „*Ţe [= Ce] afendi!*” + suf. *-achi*, cf. tc. *afendi*, cf. suf. ngr. *-ákis.*

[Cf. LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 196.]

COMPLETĂRI LA DLR s.n., t. XIV, LITERA *Z*

(NOTE ETIMOLOGICE ŞI LEXICALE)[1]

Cercetarea pe care o întreprindem are drept scop elucidarea originii unor cuvinte care, în marea lor majoritate, au fost înregistrate în *Dicţionarul limbii române* (DLR), Serie nouă, Tomul XIV, *Litera Z* (Bucureşti, Editura Academiei Române, 2000), adesea cu menţiunea: „etimologia necunoscută". A fost necesar uneori să punem în discuţie şi sensurile atribuite acestor cuvinte, pentru a facilita găsirea unor soluţii etimologice credibile. Acolo unde a fost cazul, am extins analiza etimologică, incluzând şi variantele fonetice ale cuvintelor-titlu înregistrate în DLR tom. XIV, chiar dacă acestea aveau altă literă iniţială, în măsura în care am considerat că deosebirile dintre variante sunt datorate influenţei unor etimoane diferite. De asemenea, am luat în considerare întreaga familie lexicală a unor cuvinte care încep cu litera *z*, în căutarea formelor celor mai vechi, care pot să ne conducă la un prototip comun. Discuţia fiecărui cuvânt este însoţită de un rezumat al etimologiei propuse.

Z *A* I B Ă R[1]

I

Înregistrat mai întâi în DEX, Supliment, 1988, *zaibăr* este glosat şi în ediţia a doua a DEX, 1996, astfel: „s.n. (Reg.) **1**. Soi de viţă de vie nealtoită. **2.** Vin din struguri proveniţi din zaibăr (**1**). Cf. germ. S e i b e r". Nu cunoaştem sursa lexicografică germană utilizată de autorii *Suplimentului* la DEX, dar în *Dicţionarul german-român* editat de Academia Română, Universitatea din Bucureşti şi Institutul de Lingvistică, ediţia a II-a, 1989, germ. *Seiber*, dat ca regionalism, este tradus prin „salivă" sau „bale"! Dacă etimologia din DEX nu se referă la un substantiv propriu, de pildă la numele de familie *Seiber*, şocanta nepotrivire de sens semnalată ar explica de ce subst. *zaibăr*, glosat tot ca „varietate de viţă nealtoită", apare în DLR tom. XIV, 2000, cu „etimologia necunoscută".

Cuvântul pare să fie un adjectiv invariabil substantivizat, aşa cum rezultă din exemplele date: „*vin zaibăr*", *„ie viţă zaibăr, nu ieste viie altuiită*".

Zaibăr ar putea fi adj. germ. *sauber* „curat": „*vin curat*", „*soi (de viţă) curat*", opus „soiului altoit", amestecat. Secvenţa sonoră formată din diftongul *au* şi silaba *bă(r)* este neuzuală în limba română, motiv pentru care a fost posibil ca diftongul *au* să fie înlocuit cu diftongul *ai*, existent mai de mult în limbă (cf. *să aibă*), de asemenea frecvent şi în împrumuturile germane: *şaibă, laibăr, foraibăr* etc. *Zaibăr* se poate adăuga clasei împrumuturilor de origine germană intrate în

[1] Pentru publicarea în volum, am păstrat sub acest titlu numai împrumuturile sau creaţiile expresive r e c e n t e care încep cu litera *z*. Celelalte cuvinte cu *z* iniţial, care erau discutate în acest articol, au fost incluse în ordine alfabetică la sfârşitul capitolelor precedente, fiind repartizate în funcţie de originea lor – latină, autohtonă, slavă etc.

limbă mai recent, cu o evoluţie semantică insuficient clarificată şi care circulă mai mult în aria sudică, de ex.: *fraier, şmecher* etc.

zaibăr[1] „viţă hibridă, vin”: cf. adj. germ. *sauber* „curat”, cf. *zaibăr*[2].

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 21–22]

II

Ipoteza noastră de mai sus a fost infirmată de autorii DEXI. În DEXI (2007, p. 1768, s.v. *seibel*) întâlnim etimologia posibil corectă a cuvântului *zaibăr*[1]: din numele propriu **Seibel**. Albert Seibel (1844–1936) a fost viticultorul francez cu o îndepărtată ascendenţă germanică, alsaciană sau lorenă, care a creat soiurile de struguri hibrizi cunoscute în Franţa sub numele generic de *cépages Seibel*, cu varietăţile *chancellor, chelois* etc., pare-se echivalentele franceze ale *zaibărului* nostru (cf. *Wikipédia*).

Întrucât în DLR nu este cunoscută o variantă fonetică franceză [*sebél*], pronunţarea germană a acestui nume [*záibəl*] trebuia să fi fost modificată prin analogie cu împrumuturile germane mai frecvente de tipul *laibăr, foraibăr* etc. Fiind în prezent un cuvânt popular (intrat în limbă, presupunem, prin contactul cu specialiştii angajaţi ai Domeniilor Coroanei din Oltenia), locul lui în dicţionar este numai la litera *Z*, nu şi la *S*, aşa cum apare în DEXI.

Zaibăr[1] are un derivat: *zăibărel* „vin uşor din zaibăr”, neînregistrat în DLR.

[LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 199.]

Z A I B Ă R[2]

Semnalăm existenţa lui ***zaibăr***[2], substantiv masculin, cu sensul: „lucrător care curăţă cu sapa sau cu lopata, locul de muncă” – în limbajul minerilor din Valea Jiului – cuvânt care nu a fost înregistrat în DLR tom. XIV, probabil din cauza circulaţiei sale foarte limitate, el făcând parte din vocabularul profesional al unei singure meserii. *Zaibăr*[2] a fost semnalat de M. Homorodean, în articolul *Contribuţii la la studiul terminologiei miniere româneşti* (CL, II, 1957, p. 199).

Etimologia (dată de M. Homorodean) este următoarea: cf. germ. *Säuberer* „curăţitor” [în cazul de faţă „omul care curăţă” (măturătorul!); cf. *säubern* „a face curăţenie”]. Trimiterea la: Alexander Tolhausen, *Technologisches Wörtebuch in französischer, deutscher und englischer Sprache*, III, Leipzig, 1920 este inutilă, întrucât verbul german *säubern* şi derivatul său *Säuberer* nu au transmis niciun sens tehnologic împrumutului românesc *zaibăr*. (Cf. Livius Bercea, Mihaela Chioreanu, Sergiu Drincu, *Etimologia limbii române. Bibliografie* I, Timişoara, 1993.)

zaibăr[2]: cf. germ. *Säuberer* „muncitorul care curăţă (galeriile minelor)”.

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 21–22.]

Z Ă B Ă *U* C

Are drept variantă, cu metateză, adjectivul *băzăuc*, care are acelaşi înţeles şi care a fost înregistrat în MDA, I, cu menţiunea „(Enec)” (etimologia necunoscută).

zăbăuc: var. **băzăuc** (MDA).

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 22.]

Z Ă V T

Este o variantă fonetică, cu înţeles identic, a cuvântului reg. *zeft* „smoală, catran”, care provine din tc. *zift* (cf. DLR tom. XIV s.v. *zeft*). Forma *zăvt* presupune un intermediar bulgar, anume *зивт*, una din variantele care circulă în graiurile vecinilor noştri sud-dunăreni alături de bg. *зифт*, împrumutat din turcă fără modificări fonetice. Pentru vocalism: cf. *zer*/ *zăr* etc. Vezi, de asemenea, varianta bg. *дъифт*, cu *ă*. (Maxim Mladenov, *Note etimologice*, s.v. *zeft*, în LR, 22, nr. 2/1973, p. 127–128.) Acest regionalism a fost atestat pe malul Dunării (la Calafat, Ciuperceni, Turnu-Măgurele).

zăvt „smoală”: cf. *zeft* (din tc. *zift*); cf. bg. *зивт*, *дъифт* (M. Mladenov).

[LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 23.]

8. COMPLETĂRI[1] LA *DICŢIONARUL ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE*, Volumul I (A–B)[2]

A AGIN*A*

Vb. (Oltenia) „a înceta, a sta – cesser, s'arrêter, rester" 1939 {SDLR}.

{Variantă a verbului *acina/ acir*a/ *acer*a < lat. târz. *acinari*, sinonim cu lat. *moror, morari* „a sta pe loc, a întârzia etc." (cf. Al. Graur, BL, 4, 1936, 64; cf. DELR, 1, 14.)} // Et. nec., etc. DELR, 1, 41.

AL-P*A*RI

Adv. „cu preţ egal cu valoarea nominală – au pair" 1907.

{It. *al pari* „în acelaşi fel, cu acelaşi preţ" ← it. *pari* „valoare nominală a unui titlu de credit".} Germ. *alpari* DELR, 1, 65.

ALŢ*A*R[1]

S.n. (Ţara Moţilor) „scrin (în care se păstrează documentele şi banii) – armoire (dans laquelle on garde les documents et l'argent)" 1888.

{Et nes. Posibil ♦ magh. *álca* „mască" → „ascunzătoare (pentru bani etc.)" + suf. r. *-ar*, cf. r. (reg.) *armar* „dulap", sau vb. magh. *álcáz* „ascund, camuflez", cu substituţia finalei.}

{Ori, mai puţin probabil, ♦ lat. **arciāle*, cf. lat. *arcella* „lădiţă", cf. lat. **arcīle* „sipet, scrin", istrian. *arsil* „comodă", vezi REW[3] 613, 615.}

// ♦ Lat. **arciarium* < lat. *arc(h)ium* „arhive" V. Bogrea, DR, 2, 1921–1922, 899; ♦ et. nec. DELR, 1, 67.

ALŢ*A*R[2]

S.m. (Ţara Făgăraşului) „salcâm – acacia" 1988 (V. Bidian, D. Loşonţi, Gr. Rusu, CL, 33, 1, 17–24), var. (suspectă) *alţier* 1891 (cf. DELR, 1, 67).}

---

[1] Completările noastre la DELR (I) implică uneori adăugarea unor cuvinte-titlu care nu existau în dicţionarele de referinţă pe baza cărora a fost întocmită în mod convenţional lista de cuvinte a DELR (DA/DLR, DEX, CADE, SDLR). Desigur, absenţa acestora nu poate fi reproşată autorilor dicţionarului, care erau obligaţi să respecte planul prestabilit.

[2] Pentru cursivitatea lecturii şi pentru uşurinţa comparaţiei cu textul comentat, am preluat din DELR, I, (A–B), 2011, formatul editorial şi informaţiile generale necesare identificării cuvintelor discutate. Contribuţiile noastre (completări, modificări, succinte explicaţii sau referinţe bibliografice) au fost încadrate între acolade: {}. După semnul // urmează soluţiile etimologice respinse în DELR, 1, (A–B) şi/sau de noi înşine. Ordinea soluţiilor neacceptate în DELR a fost uneori modificată. La publicarea în volumul de faţă, am preferat ca trei dintre cuvintele discutate în acest articol – *a ateia, borţ* şi *burtă* – să fie transferate: primul, în continuarea secţiunii cu acelaşi titlu din capitolul **1.**, cuprinzând *elementele latine moştenite*, iar celelalte două, la începutul capitolului **3.**, cel dedicat *elementelor de substrat* ale limbii române (vezi *supra*).

{Variantă a substantivului *arţar*, cu sensul reg. (5.) „salcâm” MDA, 1, 60, 137, prin disimilare: *r – r > l – r*, cf. *arcer*, var. *alceriu*; *urcior*[1,2], var. *ulcior*[1,2] etc.}

Nu figurează în DELR, 1 (A–B).

Cf. **alţier**, **arţar**[1].

BAHNIŢĂ[1]

S.f., s.m. (peior., rar, înv.) „ţigancă – gitane” 1872, var. *bâhliţă*[2].

{Aceleaşi cuvinte cu *bahniţă*[2] şi *bâhliţă*[1], utilizate metaforic (peiorativ/ jignitor) sub influenţa verbelor *a băhni, a bâhli* „a căpăta miros urât”.} // Et. nec. DELR, 1, 175.

BANDURĂ[1]

S.f. (Transilvania, Maramureş) „cârpă {pentru şters praful, bocceluţă}, femeie depravată – chiffon, femme dévergondée”, 1856, var. *bandoră,* {*bandor, bandur, băndură, bândură* (D. Loşonţi, CIE, 28)}.

{Creaţie expresivă, înrudită cu *blăndură* „haină veche ruptă”, *fleandură* „haină zdrenţuită, femeie depravată”, *buleandră* „haină veche, zdreanţă, cârpă, femeie depravată”, influenţată fonetic de germ. *Band* „legătură, panglică” TDRG[1], 154, iar din punct de vedere semantic, de săs. *Bândel* „legătoare” N. Drăganu, DR, 2, 1921–1922, 900; DR, 6, 1929–1930, 281.}

// Săs. *Bändel, Bündel* HEM, 2461; ♦ germ. *Bändel, Bündel* şi săs. *Bândel* „legătură, boccea” TDRG[3]; ♦ et. nes., probabil < ucr. *banduri* „viscere, resturi”; etc. DELR, 1, 186.

Fam. **băndurică** „cârpă mică”, 1886.

BĂLĂTRUC

S.n., s.m. (Transilvania) {„bucată de fier sau o piatră rotundă cu care se pisează bulgărele de sare în piua mică/ în troc – égrugeoir” (DA, 1/1, 450, DA ms.)} 1883, {var. *balatroc, balatruc, bălătrug* (DA ms., cf. FD, 1, 195).}

{Et. nes. Probabil săs. *belle (+ troc)* „Steinhammer – ciocan pentru (sfărâmat) piatră etc.” (într-o covată), cf. săs. *bäll, bäller, baln, belle, bellen* (= germ. *Bille*) „ciocan de ferecat piatra morii” (*ap.* SSW, 1, 598–599). Pentru secvenţa finală *-truc* (*-troc, -trug*), cf. compusele germ. de tipul *Walktrog* „covată pentru dat la piuă”, cf. r. (reg.) *troc*[3] „covată” (< săs. *trōch*, germ. *Trog*).}

{Ori, mai puţin probabil, ♦ ← **bălătug* (metateză) ← *bătălug* „pisălog, pilug” (< *bătălău* + *pilug* D. Loşonţi, în SDIO, *Omagiu Teaha*, 2011, 330), cf. *bilătruc* „butuc gros şi greu” etc.} // Et. nec. MDA, DELR, 1, 204.

BEANC

S.n. (Transilvania) {„hârb – tesson, pot cassé” 1906, var. *beancă*[1] (DA ms.)}

{Probabil săs. *Bæken* (germ. *Becken*) „vas puţin adânc, strachină, blid, recipient pentru pomană” [«auch alle Sontag sollen sie (die Armen des Spitals) ir

beken fur der Kirchen haben, welchess alles den Armen zugehen soll.» = „şi în fiecare duminică (săracii spitalului) trebuie să aibă „beancurile” (blidele) lor pentru biserici...” (anul 1625, Müller, *Hosp.*, *ap.* SSW, 1, 441, s.v. *Becken*)]}. // Et. nec. MDA, DELR, 1, 214.

{Cf. **breanc**.}

BEJARCĂ

S.f. (Oltenia) „căciulă sau pălărie ruptă – bonnet {de fourrure} ou chapeau déchiré” 1931.

{Cf. (reg.) *jarcă* „piele de oaie veche şi roasă” [3], *jarchină* „haină ponosită, cojoc din piele proastă”, cf. *jberghelit* „jerpelit”; ♦ cf. alb. *zhargë* „pantofi scâlciaţi”, *zharg* „piele de şarpe lepădată primăvara; haină groasă, cojoc vechi”, cf. alb. *shark*[1] „coaja verde a nucilor/ castanelor”, „piele lepădată de şarpe”}; ♦ cf. alb. *sharkë* (comunicare acad. Gr. Brâncuş). // Et. nec. DELR, 1, 217.

BEŢCĂ

S.f. (Transilvania) „vas făcut din coajă de bostan – vase en écorce de citrouille” 1906, var. *beţcă*.

{Probabil ← *curcubetă* „dovleac, bostan” (**betă* + suf. *-că*); var. *beţcă* ← dim. *curcubeţică*, cf. *betcă*.} // Et. nec. MDA, DELR, 1, 225.

BLĂNDURĂ

S.f. (Transilvania) „haină veche, {ruptă – vêtement qui tombe en loques”}, 1906.

Creaţie expresivă, provenită din contaminarea între *băndură* [= *bandură*] şi *fleandură* D. Loşonţi, CIE, 28 {(ambele având o origine expresivă, nefiind împrumutate direct din săseşte)}.

// ♦ Cf. *bulendre*, cf. lat. med. *balandrana* B.P. Hasdeu, *Studii*, 1988, I., 3 (comunicare Gr. Brâncuş); ♦ creaţie expresivă, din aceeaşi familie cu *bleandă*[1] „om molău” DELR, 1, 243, s.v. **bleandă[1]**; ♦ et. nec. DA, MDA.

BLUCĂ

S.f. (Banat) „bulgăraş, globuleţ; ghindă; {glob de lampă} – boullette; gland du chêne; {globe de lampe}” 1900.

Lat. **bulluca* ← lat. *bulla* + suf. *-uca*, cf. lat. **matteuca* P. Skok, ZRPh, 50, 1930, 270[4], {v. şi REW[3] 1390.} // Et. nec. MDA, DELR, 1, 247.

---

[3] Elementul neobişnuit de compunere *be-* coincide inexplicabil cu adv. magh. *be* „în, înăuntru” şi cu adv. (interj.) magh. *be* „ce, cât (de)”. Apropierea lui *be-* de prep. bg. *bez* „fără” întâmpină dificultăţi semantice.

[4] Din articolul *Gibt es altgermanische Bestandteile in Rumänischen?* [*Există elemente vechi germanice în limba română?*]: «Lat. *bulla* (REW 1385) se înfăţişează în albaneză ca *bul'ε* [*bulë*] „boboc, mugur” (G. Meyer, *Et. alb. Wbch.* 53), iar lat. *bulluca*[4] (cf. v. Wartburg, FEW, I, 623), sub

BOBONETE

S.m. (Gorj) „colăcel sau felie de pâine, în care se înfige o lumânare, date de pomană la înmormântare”, var. *bobonet*, 1967 (GO, cf. DGS, 1, 2009, 104).}

{Creaţie expresivă, înrudită cu *dodonete* „bucată de aluat rotunjită” (DLR, 1/6, 1286) şi cu *poponete*[1] „colăcel din aluat dospit de pâine, care se împarte de pomană copiilor” (DLR, 8/4, 1043), influenţată fonetic de adj. ***bobonat*** „rotund”.} ♦ Cf. *popoi* „pâine mică de forma unei turtiţe” (comunicare acad. Gr. Brâncuş).

Nu figurează în MDA şi DELR, 1 (A–B).

{Cf. **dodonete, poponete[1].**}

BOBOROADE

S.f. pl. (Dâmboviţa) „turte de pâine care se pun la pomenirea mortului etc. – galettes offertes à la messe de commémoration d’un mort” 1885.

{Creaţie expresivă. Probabil ← **bogoroda* = *Bogorodiţa* (< slv., bg.) „Născătoare de Dumnezeu, Maica Domnului”, cf. ***panaghie*** (*ap.* Maria Iuliana Manta, *Termeni pentru* pomană *în graiurile dacoromâne sudice*, în ILB-SIL, 3, 2010, 62–63) < gr. *Παναγία* „Sfânta Fecioară, Precista” (DLR, 8/1, 50). Cf. ***bobo****nat*, ***bobo****nete* etc.}

// Et. nec. MDA, DELR, 1, 252.

BODÂRL*Ă*U[2]

S.n. (rar) „închisoare – cachot, prison” 1881.

{Et. nes. Probabil acelaşi cuvânt cu *bodârlău*[1] „cufundar” CDER 965, Loşonţi, CIE, 32, devenit termen argotic sub influenţa lui *dârlog* „frâu, hăţ, zăbală”, cf. *dârlău* (reg.) „om rău, vagabond”.} // Et. nec. TDRG; DELR, 1, 254.

BODROANŢE

S.f. pl. {Moldova} „haine vechi şi rupte, {catrafuse,} boarfe – nippes, vieux vêtements, hardes” 1898.

{Creaţie expresivă: ← *zdroanţe* (reg.) „zdrenţe”, cf. ***bu****le*[2] (reg.) „**bu***l*endre, **bo***a*rfe”, sau din *zdroanţe*, cu schimbare de prefix.} // Cf. *cotroanţe*, *cotrenţe* V. Bogrea DR, 4, 1924–1926, 807, n. 2; SDLR s.v.; ♦ et. nec. DA, DELR, 1, 255.

BOGDAN[2]

S. m. (Banat) „copil – enfant” 1895.

Antrop. *Bogdan* (< v. sl. *богъданъ* „dat de Dumnezeu”), {folosit în jocurile de cuvinte favorizate de rimă: *Muierea la* ***anu****’ îi făcu bogd****anu****’ şi la* ***doi ani*** *erau* ***doi*** *bogd****ani*** (Cătană, P. 2, 150, *ap.* DA). Cf. *găvan*: ***anu****’ şi găv****anu****’* „anul şi copilul”

---

forma *bul'ungɛ* [*bulungë*] „buboi, furuncul pe corp”. [Nota [4]: Sufixul este probabil adăugat lui *bulla* după modelul *matteuca* > rom. *măcĭucă*. Fireşte, cuvântul poate fi identic şi cu gall. *bulluca* „un soi de măr (cf. v. Wartburg, FEW, I, 624)...] Rom. *blucă* se suprapune cu lat. *bulluca* > alb. *bul'ungɛ*.[6] [Nota [6]: Din cauza căderii lui *u* neaccentuat, cf. lat. *exsucatus* > rom. *uscat* etc.].» Pentru o altă explicaţie a alb. *bulungë*, vezi Çabej, SE, II (A–B), 1976, p. 369, 535.

(DA, 1/1, 597)}; ♦ cf. ucr. *bogdan* „copil din flori”, *bogdanka* „fată născută din afara căsătoriei” V. Bogrea DR, 4, 1924–1926, 1049, n. 1. ♦ {Vezi şi adj. ar. *bugdan, -ă* „chipeş” T. Papahagi, DDA, 291.} // Et. nec. DA, DELR, 1, 255.

BOR*U*GĂ

S.f. {Banat, sat. Lăţunaş} „trecătoare îngustă {numai pentru un car, printre două dealuri} – défilé” 1906 {Viciu, *Gl.*}.

{← Dacorom. arh. **rugă* < lat. pop. ***ruga***[5] „zbârcitură, încreţitură, cută, cale (îngustă), drum”, cf. ar. *arugă/ rugă* „strungă”, cf. alb. *rrugë* „stradă, drum, cale, şosea”, cu pref. *bo-*, cf. sl. *po-*. Vezi şi Skok, ERHSJ, II, 166: scr. *ruga* = nábor „cută, zbârcitură” (< lat.).} Cf. *corugă* MDA „(şi) padină”, top. *Coruga, Corugu, Curuga* < scr. {*kòruba* „scoarță de copac, jgheab, troacă de lemn” ESSJA 11, 105, bg.} *korùba* {„scorbură, cavitate”} D. Loşonți, TRFR, 127–128. // Et. nec. MDA, DELR, 1, 269.

BOŞOR*O*G

S.m. (reg.) „(persoană) care suferă de hernie; bătrân, ramolit – hernieux; gâteaux” 1839.

{← *Boş* + *hodorog* P. Boerescu, LR, 58, 2009, 4, 471.} Et. nes., probabil ← *boş* + *hodorog*° [etc.] DELR, 1, 271.

BOZGÂND*I*

Vb. (Banat) „a scotoci – farfouiller” 1912 {DA}.

{Et. nes. Probabil pref. *bo-*, cf. sl. *po-* + vb. dr. arh. **zgând*i „a zgândări o rană, a răscoli jarul”, cf. *zgândări*; element probabil de substrat, cf. alb. *gandoj* „a răni, a schilodi”, Boerescu, LR, 2003, 52, 4, 171–174; LR, 2009, 58, 4, 471.} // Cf. magh. *bozogni* {[sic] = *mozgatni*} „a se mişca”, cf. *bâjbâi* DA; ♦ *bozgând*i „a pipăi” ← *bâjbâi*, cf. *moşmândi* „a dibui, a orbecăi” CDER, 843; ♦ et. nec. DELR, 1, 275.

BREANC

S.n. (Transilvania) „ciob, hârb – tesson”, 1910.

{Probabil săs. *Bräck (präk)*, cu *n* epentetic, în expr. *än die* ***Bräck*** *schmeissen* „a arunca / a dărui ceva (vase cu mâncare, resturi) celor nevoiaşi, a arunca / a dărui (ocazional) bani mărunţi copiilor” (*ap.* SSW, 1, 701). [Cf. *əd äsz, wā won əm əd än də präk šmeiszt* „einer Speise, die man vor hungriche Menschen stellt, die die

[5] Ni se pare evident că (reg.) ***borugă*** „drum de care într-un defileu îngust” **nu este înrudit etimologic** cu *burugă* (reg.) „apă curgătoare” (cf. *burău* „cascadă”), cu *boroagă* „lemn gros”, cu *ierugă* (reg.) „canal (cu apă)/ albie (secată) etc.” (< srb. *jaruga* „groapă, canal, şanţ, râpă”, cf. *jarak* „şanţ”), ori cu *virugă* (înv., reg.) „viroagă” (< srb. *vir* „vârtej de apă, bulboană, şipot”). Vezi şi scr. *poruga* „derâdere, batjocură, persiflare”. În schimb, ***arugă*** (< lat., cf. arom. id.) s-a mai păstrat izolat la Ilva, în jud. Năsăud (D. Şandru, *Enquêtes linguistiques. District de Năsăud*, 186, ap. Ferro, 2003, 276.

Schüssel schnell leeren – unei mâncări, puse în faţa unor oameni înfometaţi, care golesc în grabă blidele” (SSW, 8, s.v. *Pricke*)]}. // Et. nec. DA, DELR, 1, 283.

{Cf. **beanc**.}

BULAN[1]

S.n. (arg., vulg.) „picior, fesă – jambe, fesse” 1934 (BL, 2), 2007 (DEXI).

Ţig. *bul* „şezut, fund[6] etc.” + suf. *-an* sau ţig. *bulano* „dos” Al. Graur, BL, 2, 1934, 119, 131; BL, 4, 1936, 197.

Nu figurează în MDA şi DELR, 1 (A–B).

BULAN[2]

{Adj., s.m. (Ceahor, r. Cernăuţi) „(cal) mijlociu şi gros – (cheval) de taille moyenne, mais gros” 1926 (S. Pop, DR, 4/2, 1924–1926, 1557; DR, 5, 1927–1928, 102).}

{Et. nes. Probabil ucr. *bulanyĭ* „(cal) şarg etc.” (< tăt./ nord turcic *bulan* „elan, cerb; galben deschis”, cf. ESUM, 1, 289), modificat semantic sub influenţa ţig. *bul* „şezut, fund etc.” + suf. *-an* (cf. Al. Graur, BL, 2, 1934, 119, 131; 4, 1936, 197) → „(cal) cu crupa groasă” (contaminaţie + sens specializat).}

Nu figurează în MDA şi DELR, 1 (A–B).

BULĂU[1]

{Adj., s.m. (Ceahor, r. Cernăuţi.) „(cal) **gros**, mare şi urât – (cheval) gros, grand et laid” 1926 (S. Pop, DR, 4/2, 1924–1926, 1557; DR, 5, 1927–1928, 102), var. *bulau*.}

{Probabil ţig. *bul* „şezut, fund etc.” + suf. *-ău*, cf. *bulan*[2] → (cal) „cu crupa groasă” (sens specializat), cf. (cal) *înfundat* „scurt în trup, gros şi gras” (vezi S. Pop, DR, 5, 1927–1928, 206).}

// Ucr. *bylauka* S. Pop, DR, 4/2, 1924–1926, 1557.

Nu figurează în MDA şi DELR, 1 (A–B).

BULĂU[2]

{S. n. (arg.) „carceră, închisoare – cachot, prison” 2007 (DEXI).}

{Probabil acelaşi cuvânt cu *bulău*[1] „gros” (← „fund gros”), termen argotic cu sens specializat, cf. *la gros* „la închisoare”.} // Cf. *bulan* DEXI.

Nu figurează în MDA şi DELR, 1 (A–B).

BUNCEAG

S. s.n. „(bot.) pedicuţă; covor de muşchi, îngrămădire de buruieni, lemne putrede etc. – lycopode en massue, de mousses, hallier, complexe de mauvaises herbes ou de bois pourri, etc.” 1871, var. *buceac, bugeac*[2], *bungeac*. {1. (Bot. reg.)

[6] Cf. Gheorghe Sarău, *Mic dicţionar rom-român*, Bucureşti, Kriterion, 1992.

Pedicuţă (*Lycopodium clavatum*). 2. (Bot.) Muşchi (***X**anthoria parie**t**ina*). 3. Buleacăr. 4. (Î.f. *buceag*) Pământ negru din pădure. 5. (Bot., î.f. *bungeac*) Aţa apei [(?!) = Muşchi stelat] (*Muiucu* [(sic) = *Mnium*] *undulatum*) MDA.}

{Probabil r. *bunciuc/ buciuc* (< ucr. < tc.) „(bot.) coada calului (*Equisetum arvense*)" + r. *huceag* (< ucr.) „hăţiş, pădure măruntă crescută din rădăcinile copacilor tăiaţi etc." (+ *bunget* „pădure deasă şi întunecoasă" → var. *bungeac*) (contaminaţie).} // Variantă din *bunciuc* „tui, coadă de cal, plantă echisetacee" SDLR, 207, s.v. *bungeac*; ♦ et. nes., probabil din *bunget* (cu substituţia finalei) DELR, 1, 310; ♦ cf. magh. *boncs* {„nod, pachet"(?)}, *boncsok* {„steag turcesc în formă de coadă de cal"} „lycopodium clavatum" {= pedicuţă, brădişor = magh. *kapcsos korpafű*}, rus., rut. *bunčuk* {„(ist.) tui, coadă de cal"}, polon. *bunczuk* „equisetum" DA; ♦ magh. *boncs* „pachet"[!], *boncsok* „licopodiu"[!] etc. (cf. Cihac, DED, 2, 55) CDER 12**0**4; ♦ sb. *bučjak* „făget" + *bunget* „pădure deasă" CADE; ♦ cf. sb. *bučak* DEX.

BUŞUM*A*[1]

Vb. „a freca un cal cu un şomoiog de paie {pentru a înlătura transpiraţia şi murdăria} – frotter un cheval avec un bouchon de paille {(bouchonner un cheval)" cca. 1930–1940 (Gen. Gr. Hortopan, *Enciclopedia Veterinară*, f.a.), 1957 (DI), 1958 (DM), var. *buciuma, buciuna, buşoma, buşuna*.}

Fr. *bouchonner* MDA. „De ce nu fr. *bouchonner*?" Al. Graur, fişă în DA ms. {(*buşuma* ← *buşuna* ← **buşona*). Cuvânt împrumutat în Vechiul Regat prin ofiţerii de cavalerie cu studii în Franţa, cu începere din secolul al XIX-lea, formele româneşti fiind adaptate în graiul foştilor soldaţi de ordonanţă sau rândaşi la cai.} // Et. nec. DEX, MDA, DEXI, DELR, 1, 318.

{Var. **buciuma**[2] 1939 (V. Glonţ, *Dicţ. Fr.-Rom.*) ← *buşuma*, prin etimologie populară; **buciuna** 1957 (DI) ← *buşuna* + *buciuma* (contaminaţie).}

BUŞUN*A*

{Vb. (reg.) „a suvintra, a codi, a codini – tondre la laine (sale) du ventre ou à la queue des brebis". (DA ms. fişă, cf. NALR – s 4, h 799/905).}

{Acelaşi cuvânt cu (*)*buşuna*/ *buşuma* ← **buşona* „a înlătura murdăria de pe un animal" (< fr. *bouchonner*), influenţat semantic de *tuşina*, cf. (var.) *tuşuna* (contaminaţie);} ♦ cf. *tuşina* (comunicare acad. Gr. Brâncuş).

// Nu figurează în MDA şi DELR, 1 (A–B).

{Cf. **buşuma**[1], **tuşina.**}

[LR, LXII, 2013, nr. 4, p. 425–433.]

9. *CODEX COMANICUS:* CORESPONDENŢE LEXICALE ROMÂNO-CUMANE

În anul 2000, regretatul profesor Vladimir Drimba a publicat în limba franceză o nouă ediţie diplomatică, însoţită de facsimile, a manuscrisului cunoscut sub numele de *Codex Comanicus*[1], cel mai important izvor de cunoaştere a limbii poporului turcic migrator care a dominat politic un vast teritoriu ce se întindea din stepele de la nordul Mării Negre până la Dunărea de Jos şi Carpaţii Meridionali, cu începere din cea de a doua jumătate a secolului al XI-lea, în continuarea dominaţiei anterioare a celuilalt popor turcic înrudit, cel al pecenegilor. Cumanii au fost nevoiţi să se replieze spre vest după înfrângerea suferită în bătălia de la Kalka (1223), stăpânirea lor la Dunărea de Jos fiind definitiv anihilată de invazia mongolo-tătară din anul 1241.

Marele avantaj imediat pe care îl prezintă această ediţie, în raport cu cea din 1880, a contelui Géza Kuun[2], parţial depăşită din punct de vedere ştiinţific, este acela că textul *Codexului* se află la îndemâna cercetătorilor români, în cele mai bune condiţii posibile, constituind un instrument de lucru indispensabil pentru corecta apreciere a influenţei cumane asupra limbii române. Absenţa glosarelor şi a indicilor de cuvinte din ediţia lui Vl. Drimba este suplinită de posibilitatea consultării dicţionarului limbii cumane, redactat de orientalistul danez K. Grønbech[3] ca indice de cuvinte al întregului *Codex*, conţinând transcrierea modernă, variantele grafice din manuscris şi traducerea fiecărui cuvânt cuman în parte, uneori împreună cu contextul său.

Dezavantajul de ordin practic, oarecum inevitabil, al numerotării diferite, de la o ediţie la alta şi în surse diferite, a trimiterilor la paginile manuscrisului original, poate să fie înlăturat în mare măsură prin identificarea şi înregistrarea tuturor cuvintelor din *Codex Comanicus* care, după câte ştim, ar putea prezenta un cât de mic interes pentru istoria lexicului românesc.

În acest scop, înfăţişăm mai jos un tablou al corespondenţelor şi coincidenţelor care pot fi stabilite între cuvintele limbii române, selectate de noi[4], şi cuvintele limbii cumane, a căror existenţă este atestată în *Codex Comanicus*.

---

[1] Vladimir Drimba, *Codex Comanicus*, Édition diplomatique avec fac-similés, Bucarest, Editura Enciclopedică, 2000. În continuare, cu sigla: D/ CCD.

[2] *Codex Cumanicus Bibliothecae ad Divi Marci Venetiarum*. Primum ex integro edidit prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit Comes Géza Kuun, Budapestini Editio Scient. Academiae Hung., 1880 (vol II: *Additamentum ad Codicem Cumanicum*. Budae, 1883). În continuare, cu sigla: K/ CCK. [Magh. *Ku(u)n* = „cuman”.]

În anul 1981, la Budapesta, a apărut o reeditare anastatică a CCK, însoţită de „*Prolegomena to the Codex Cumanicus* by Louis Ligeti”.

[3] K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen, Einar Munsgaard, 1942. (B.A.R., cota II 253 478.) În continuare, cu sigla KW.

[4] În selectarea cuvintelor româneşti cărora li se poate atribui un termen corespondent cuman ne-au fost de un mare folos, de multe ori, simplele sublinieri făcute cu creion albastru şi roşu de către

Alături de cuvintele limbii comune, ataşăm o listă cu nume geografice, probabil cea mai incompletă şi mai nesigură, din cauza dificultăţilor de identificare, cuprinzând unele toponime – hidronime, oronime, oiconime etc., care au mai primit o explicaţie turcică, inclusiv cumană, la care am adăugat, cu titlu de ipoteză, câteva interpretări proprii, marcate prin sigla P.B. Cea de a doua listă, a numelor de persoane, a fost excerptată în cea mai mare parte din *Dicţionarul onomastic românesc* de N. A. Constantinescu (DO), pe baza analogiei cu termenii cumani atestaţi în *Codex Comanicus*, incluzând cu precădere numele unor personaje istorice, suficient de vechi pentru ca originea turcă osmanlâie a acestora să fie întrucâtva mai puţin probabilă. Am ţinut seama şi de considerentele expuse de Emil Suciu, în lista cu antroponime de origine cumană, din volumul *Cuvinte româneşti de origine turcă*, pag. 204–206.

Cuvintele-titlu româneşti scrise cu litere majuscule, drepte şi neîngroşate, de cele mai multe ori nu au o etimologie turcică directă, fiind în multe cazuri nişte simple coincidenţe lexicale româno-cumane. Cuvintele româneşti scrise cu litere drepte îngroşate au o certă origine turcică, dar nu pot proveni din cumană, fie din cauza fonetismului divergent, fie din alte motive, de ordin semantic sau istoric etc. Literele italice îngroşate sunt indiciul unei echivalenţe fonetice depline între etimoanele turce osmanlâi ale cuvintelor româneşti şi cuvintele cumane corespunzătoare, iar sublinierile semnalează ipoteticele împrumuturi româneşti din limba cumană. Numărul crescător al semnelor de întrebare semnifică gradul de improbabilitate al unui împrumut direct sau exclusiv din cumană, apreciere care nu exclude automat eventualitatea stabilirii unor etimologii multiple, în care componenta cumană să poată fi totuşi luată în considerare.

Cuvintele cumane sunt redate cu ortografia lui K. Grønbech (KW), în paranteze drepte fiind reprodusă uneori forma grafică din manuscris şi/sau traducerea acestor cuvinte, atunci când este necesar. Abrevierile din parantezele rotunde reprezintă, după Grønbech, KW, limba din care provine cuvântul cuman: ar. – arabă, gr. – greacă, ital. – italiană, m. – mongolă, p. – persană, rus. – rusă; calea de intrare în limbă: merc. – prin comerţ, chr. – prin misionarii creştini, ori precizări gramaticale: 3. Pers. – forma posesivă, persoana a 3-a[5], a substantivului, aşa cum apare acesta în textul CC. Urmează numărul filei din manuscris, cf. CCD, r – *recto* sau v – *verso* şi numărul rândului, cifrele din parantezele rotunde fiind paginile ediţiei Vl. Drimba (D), respectiv G. Kuun (K). Sigla KW şi numărul alăturat arată pagina la care se găseşte cuvântul cuman în *Komanisches Wörterbuch* de K. Grønbech. După echivalentul turc (osmanlâu) al termenului cuman, redat în forma sa actuală, aşa cum apare în *Dicţionarul turc-român* de A. Baubec şi M. Grecu (1979), siglele Ş I, II sau III[6] fac trimitere la numărul volumului şi la

---

doi cercetători anteriori, din păcate anonimi, în glosarul cuman-latin din *Codex Cumanicus*, ediţia Kuun, pe exemplarul care se află la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti. Ambii erau buni cunoscători ai limbii turce şi ai lexicului românesc regional, de origine orientală.

[5] Cf. Vladimir Drimba, *Cercetări etimologice*, 2001, p. 277.

[6] I = vol. I (*Introducerea*) – paginile numerotate cu cifre romane sunt date cu cifre arabe, II = vol. II_1 (*Vocabularul*. 1. *Vorbe populare*), III = vol. II_2 (*Vocabularul*. 2. *Vorbe istorice, împrumuturi literare, Indice general*). Această notaţie a fost utilizată anterior de Al. Ciorănescu (DER).

pagina din lucrarea *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, de Lazăr Şăineanu (1900), unde sunt discutate aproape toate etimoanele citate. La sfârşit, în paranteze drepte, este dată etimologia curent acceptată a cuvântului românesc, în cazul în care aceasta este diferită de cuvântul turc citat anterior, la care adaugăm uneori succinte observaţii sau suplimente bibliografice.

Pentru editarea în volum a acestui studiu, am adăugat soluţiile etimologice date de Emil Suciu, în lucrarea *Influenţa turcă asupra limbii române* [Vol.] II. *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010 (cu sigla SDT), împreună cu cele din *Dicţionarul etimologic al limbii române*, vol. I (redactori responsabili: acad. Marius Sala, m.c. A.R. Andrei Avram, Doru Mihăescu), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011 (cu sigla DELR, I) şi vol. II, p. 1 (coordonatori: acad. Marius Sala, m.c. A.R. Andrei Avram, redactor responsabil de volum: Cristian Moroianu), ibidem, 2015 (cu sigla DELR, II/1).

ABITÍR – ***bitir-*** [„perficere”] „vollenden” „a duce până la capăt, a desăvârşi”, *bitirmek* „Vollendung, Vollbringung, Erfüllung”, 22r/19–21 (D 63, K 91), KW 61 (v. *infra*, a *bitirdisi*), cf. tc. *bitirmek* Ş II 6 [~ < tc. *beter* „mai rău” (Iogu, GS, V, 181, DEXI); pentru evoluţia semantică, vezi şi adv. alb. *beter* (< tc.) „mult, foarte, din cale afară de, extraordinar de...”; ~ cf. tc. *beter* (DEX); tc. **beter**, **biter** (înv.:) „(şi) mai mult, şi mai tare, mai ceva” SDT 33; DELR I 4].

ACCEÁ (înv.) „monedă” – ***aqča*** [„pecunia”] 40v/10 (D 88, K 91), KW 39, tc. **akça**, **akçe** etc. Ş I 17, 289, II 1; SDT 32; DELR, I, 10.

ALÁCI ??? (despre vite:) „bălţate” – ***alača*** [„gestrift”] „bălţat, dungat” 57v/25 (D 112, K 137), KW 34, tăt. *alača*, cf. tc. *alaca* Ş II 14 [~ < tăt. **alača** Şăineanu IO, II, 14; DELR, I, 49; ~ < tc. *alaça* (!) MDA; v. şi *alagea* (înv.) „stofă vărgată” < tc. *alaca*. Nu figurează în SDT 39].

ALMÁS (înv., reg.: „diamant”) – ***jalmas*** (p., ar., gr.) [*yalmas*] 47r/15 (D 97, K 109), KW 111, tc. *elmas* Ş III 6 [v. şi *olmaz* („diamant colorat”), cf. ucr., rus. *almaz* DEX; ~ < ucr., rus. *алмаз*, bg. *олмаз* DEXI; ~ < tc. (dial şi înv.) **almas** SDT 42; ~ tăt. **almas** < DELR, I, 63].

ALTÂNGÍC (bot., reg.) „condurul-doamnei” – cf. ***altun*** „aur”, ***altunçi*** [„faber”] „aurar” 42v/10, 11 (D 90, K 96), KW 36, tc. **altıncık** Ş II 18; SDT 43; DELR, I, 66; [< tc. *altynyk* (sic!) MDA, DEXI].

AMANÉT – ***amanat*** (ar.) [„recom*[m]*endatio”] 24r/15 (D 66, K 51), KW 36, tc. *emanet*, *amanet* Ş II 19; [~ < tc. *emanet*, ngr. *αμανάτι* DEX; tc. *amanet* MDA; tc. *amanet*, ngr. *αμανάτι* DEXI; tc. *emanet*, (înv.) *amanet*, *amanat* SDT 44; tc. **amanet** (= *emanet*), ngr. **αμανέτι** (*αμανάτι*) DELR, I, 69].

ARCÁ (înv.) „sprijin, protecţie”; reg.: temelia, talpa casei) – ***arqa*** [„spalla”] „spate (în special partea de sus a acestuia)” 48r/4 (D 98, K 111), KW 40, tc. **arka** Ş III 7; SDT 51; DELR, I, 120.

ARPACÁŞ – cf. ***arpa*** „orz” 55v/3 (D 109, K 130), KW 40, tc. **arpa** „orz” (Ş II 26 s.v. *arpagic*) [~ < magh. **árpakása** (***árpa*** „orz”)].

ARPAGÍC – cf. ***arpa*** „orz” 55v/3 (D 109, K 130), KW 40, tc. **arpa** „orz” Ş II 26 [< tc. *arpacık* DEX; ~ < tc. *arpacek* [!], bg. *арпагик* [!] MDA; ~ < tc. *arpacek* [!], bg. *арпаджик* DEXI); tc. **arpacık** (**soğanı** „ceapă”), dial. **arpaçık**, **arpaçik** SDT 54; tc. **arpacık**, bg. **arpağik** DELR I 134].

ARŞÍN (veche unitate de măsură) – ***aršun*** „cot” 43r/22 (D 91, K 98), KW 40, tc. *arış* „cot” [~ < rus. *аршин* DEXI; tc. **arşın** SDT 55; rus., ucr. **аршин**, pol. *arszyn*, tc. *arşın* DELR, I, 135].

ARZULÍU (înv.) „înfocat” – ***arzula-*** „a dori, a râvni” 70v/15 (D 133, K 195), KW 42, tc. *arzu* „dorinţă” [~ < tc. *arzülü*, cf. *arde* DEXI; tc. **arzulu**, influenţat de *arde*, DELR, I, 139]. Nu figurează în SDT 56.

ASLÁM (înv.) „cămătă” – ***astylan*** [„usura”] 38r/12 (D 84, K 85), KW 43, Ş I 18, 259, 260 [~ < rus. *oslam* MDA; (sau de-a dreptul din vreun dialect tătăresc – DA); ~ < v.rus. *oslamŭ* d. tc. geagatai *aslam*, identic cu. cum. *astelan*, *astlan* Scriban, DLR; ~ < tăt. **aslam** Ciorănescu, DER, 470; DELR, I, 143].

BÁFTĂ – ***baχt*** (p.) [„prosperitas”] „noroc” 71v/11 (D 134, K 200), 76r/19 (D 139, K 204), KW 48, tc. **baht** [~ < tc. *baht* MDA; ~ < rroma. *baht*, cf. tc. *baht* DEXI; ~ < rroma. **baht** (Graur, *Mots tsig.*, 124; DEX, Drimba, CE, 193; Suciu, CRT, 242; DELR, I, 174)].

BAGCEÁ (reg.) „grădină” – ***baqča*** (p.) [*bacča* „iardinus”] 40r/6 (D 87, K 89), KW 47, tc. *bahçe* DELR I 174; [~ < tc. **bağçe**, **bahçe**, (înv., dial.) **bakça** SDT 66].

BAIRÁM – *qurban* ***bajram*** aj (ar.) [*bara*m] 36v/20 (D 83, 196, K 81), KW 203, tc. **bayram** Ş I 25, 168, III, 9; Drimba, CE, 114; (sens 2.) tc. **bayram** [**yemeği**] SDT 68; DELR, I, 177.

BALÂC (calcan-~) – ***baluq*** „peşte” 22r/12 (D 63, K 46), 46r/29 (D 96, K 107), KW 49, tc. **balık** Ş I 235, II 395; SDT 144, s.v. *calcan*[2]; [~ < tc. **balık**, tăt. **balyk** DELR, I, 179].

BALCÍC (reg.) „loc nămolos” – ***balçuq*** 39v/8 (D 86, K 88), KW 48, tc. **balçık** „noroi” SDT 70. Nu figurează în DELR, I.

BALSÁM – „***balsanian***” [în loc de *balsaman* (Kuun, 181, Drimba, CC, 268)] (merc.) 66r/4 (D 128, K 181), KW 48, tc. *belsem*; [~ < it. *balsamo*, lat. *balsamum* DEX; ~ < slavon. **balsamŭ**, lat. neol. **balsamum**, it. **balsamo**, germ. **Balsam** DELR, I, 182].

BALTÁG ?? – [***balta*** „securis”] 53r/8 (D 105, K 124), KW 48, tăt. *baltak*, tc. *balta* Ş I 45, II 37; [~ < tc. *baltak* MDA, DEXI; cf. tc. *balta* DEX; ~ < **tc.** şi **cum**. Sala, ACR, 2006, 42; tc. *balta*, poate şi magh. *balta*, pl. *balták* SDT 72; tc. **balta**, influenţat de *ciomag* DELR, I, 182].

BARÁNGĂ ? (var.) *barágă*, *burágă* (reg.) „lup bătrân care urlă primul etc.” – cf. ***boru*** „lupus” 54v/16, cf. (D 107, K 128, KW 64), cf. ***αγα*** (m.) [*aga*] „mai mare, mai bătrân” 65v/16dr (D 127, K 180), KW 28, cf. tc. **ağa** „comandant etc.” Ş II 10 (Hasdeu EMR, 2485); [et. nec. DA, TDRG[1], DELR, I, 188].

BAŞ „cap, căpetenie” – ***baš*** „Kopf” 47v/7 (D 97, K 109), „Haupt” 82r/15g (D 143, K 230), KW 52, tc. **baş** Ş I 55, 62, II 39; SDT 77; DELR, I, 195.

BÁŞCA – ***bašqa*** [„preter”, „sine”] 32r/17, 32v/7 (D 77, K 70), 69v/2 (D 130, K 189), KW 52, tc. *başka* Ş II 40 [~ < tc. **başka**, în Ban. şi Trans. şi < srb. **báška** SDT 80; ~ < srb. **báška**, var. ***BAŞCÁ*** < tc. **başká** DELR, I, 96].

BAZÁR – ***bazar*** (p.) [„forum”] 46r/3 (D 95, K 105), KW 53, tc. *pazar* Ş I 44, II 287 [~ < fr. ~ DEX; ~ < tc. înv. **bazar**, fr. **bazar** DELR I 201. Var. **PAZÁR** < tc. **pazar** SDT 578].

BĂCÁN[2] (înv.) „lemn de culoare roşie” – ***baqam*** (ar., p.) 41r/12 (D 88, K 92), KW 49, tc. **bakam** Ş II 32; tc. **bak(k)am** SDT 85; DELR, I, 201.

BĂRDÁCĂ, ***BARDÁC*** – ***bardaq*** 52v/15 (D 105, K 123), 65v/4d (D 126, K 179), KW 51, tc. **bardak** Ş I 230, II 38; SDT, 86; DELR, I, 191, s.v. *bardac*.

BECI[1] ? – ***peč***, ****beč*** (rus.) [!] „furnus” (şi „peşteră”, Drimba, CE, 279) 44v/19 (D 93, K 102), KW 187, cf. tc. *Beç* Ş I 16, 277, 228, II 42, magh. *Bécs* „Viena”; DELR, I, 215, cf. Drimba.

BEG (înv.) „principe” – ***beg*** (împrumutat înapoi din p.) [„princep*[s]*”] 45v/9 (D 94, K 104), KW 54, tc. **beg** Ş II 43, SDT 79, s.v. *bei*; DELR, I, 216 id.

BEI (înv.) „domnitor, guvernator” – ***bej*** [*bey* „baronus”] 45v/10,/17 (D 95, K 105), KW 54, tc. **bey** Ş II 43; SDT 79, DELR, I, 216.

BERECHÉT – ***baraqat*** (ar.) [*barahat* (î.l.d. *barachat*)] „binecuvântat”, 37v/15 (D 84, K 84), KW 50, tc. **bereket** „belşug” Ş II 47; SDT 96; DELR, I, 223.

BIR „impozit” – ***ber-***, ***bir-*** „geben”, „**a da**” 9r/4 (D 46, K 170), 63v/15 (D 122, K 181), KW 55 [~ ?! < magh. ***bér*** „salariu, plată, chirie, (înv.) dobândă”, DA, DEX (cf. Drimba, 1964, 105); DELR, I, 236]; vezi, totuşi, sinonimele: *dajdie* (< slv.) şi *dare* (r.), cf. *adău* (< magh. *adó* s. „impozit”, adj. „cel ce dă”; cf. *birnic*, *dajnic* „cel obligat să *dea* birul sau dajdia”, cf. m.-bg. *birŭ*, bg. *bir*, *birija* „impozit”, cf. bg. *birnik* „perceptor, cel care *ia* birul”, v. şi *rumân*[2] „iobag” (P.B.).

BIRLÍC „as” – ***birlik*** [„unitas”] 64r/24 (D 123, K 174), KW 60, tc. **birlik** Ş II 53; SDT 103; DELR, I, 237; [~ < tc. **birli** „as”, cf. *şepti***c** etc. Drimba, CE, 108].

a **BITIR**DISÍ „a duce la capăt, a cădea la învoială” – ***bitir-*** „perficere” „vollenden” „a desăvârşi” 22r/19–21 (D 63, K 47), KW 61, tc. *bitirmek* Ş III 19 [~ < bg. **bitirdisam**, Suciu, CRT, 234; SDT 104, s.v. *bitirmea*; DELR, I, 238 id.].

BOC[2] – ***boχ***, ***boq*** („Mist”) [*bogh* „sterchus”, *bogu* (3 Pers.)] 48v/13 (D 99, K 113), 60v/9 (D 117, K 145), KW 63, 65, tc. **bok** Ş II 53; SDT 105; DELR, I, 252.

BOGÁZ „canal, strâmtoare”, ***bohaz*** (reg. Oltenia) – *boγaz* „gât” 48r/1 (D 98, K 111), KW 63, tc. **boğaz** Ş III 19, 165; SDT 108; DELR, I, 255.

BOI[1] – *boj* „trup” [*boy* „corpus, persona”] 48r/10 (D 98, K 111), 48v/29 (D 99, K 113), KW 63, tc. **boy** Ş II 57; SDT 108; DELR, I, 257; tc. **şi cum**. Sala, ACR, 2006, 42.

BOIÁ – ***boja*** „culoare, vopsea” [*boya*] 27v/12 (D 71, K 59), KW 63, tc. **boya** Ş II 56; SDT 109; DELR, I, 257.

BOIANGÍU – ***bojačy*** 27v/11 (D 71, K 59), KW 63, tc. **boyacı** Ş II 57; SDT 110; DELR, I, 257.

BORCEÁG – ***byrčaq*** [*brizac* „erbegia”] 55v/8 (D 109, 232: *bïrčaq*, K 131), KW 72.

– ***burčaq*** „grindină”, „măzăriche” 19r/9 (D 59, K 40), KW 69, [~ < bg. *borčak* DEX; bg. *borčag* MDA; tc. *burçak*, bg. *borčag* DEXI; bg. **borčak**, tc. **burçak** DELR, I, 265].

BOSTÁN (înv., Mold.) „grădină, livadă” – ***bostan*** (p.) „livadă, umbră” 57v/23d (D 112, K 137), KW 65, tc. **bostan** „grădină de legume” Ş II 59; Drimba CE, 116; SDT 113; DELR, I, 270.

BOŞ[2] (*în boş*) – ***boš*** [„vacuum”] „leer(er Raum)” 29r/14 (D 73, K 62), tc. **boş** „gol” Ş I 276; SDT 114 [A nu se confunda cu *boş*[1] < lat. *bursa* DEX; ~ < lat. **byrsea* MDA, DEXI; DELR I 250; ~ or. nec. Ciorănescu, DER, 946].

BRICEÁG ?!? – ***byčaq*** 42v/15 (D 90, K 97), 43v/15 (D 91, K 99), 60v/18 (D 117, K 133), KW 71, tc. *biçak* (Ş I 244: cf. *brici* < sl).; [~ < tc. *biçak*, influenţat de *brici* DA, DEX, DEXI; ~ < tc. *biçak*, magh. *bicsak* MDA (probabil **cum**. Suciu, CRT, 221–222); ~ < tc. (**cep**) **bıçağ(ı)** + *brici* SDT 117; tc. dial. **biçak**, infl. de r. *brici* DELR, I, 285].

BÚGĂ ???? „taur" – ***boγa*** [*boga*] 54v/26 (D 108, K 129), [***buga***] 60v/27 (D 117, K 147), KW 62, tc. *boğa* Ş II 61 [~ < tc. *buga* MDA, DEXI (v. Şăineanu, IO); ~ < tc. dial. **buğa** SDT 120; bg. **buga**, tc. **buğa** DELR, I, 300].

BURLÁN ? – ?? ***bur-***, ***burgu-*** [„tronbe"] „trompetă", 45r/21, 22 (D 94, K 104), KW 69, (cf. Drimba, CE, 43; *bur-* + *olan*, cf. Suciu, CRT, 33–34, 222, 242) [cf. tc. *boru* „ţeavă", DEX, DEXI; et. nec. MDA; ~ < cum. ***burγu*** „ţeavă", tc. **buru** (= *boru*) „tub, ţeavă" + **olan** DELR, I, 314];

BURLÚI ?!? „lemn care astupă vrana butoiului, când fierbe vinul; cilindru; gât" (DEXI)

– ? ***bur-*** „drehen, winden" „a răsuci, a înfăşura" 28v/12, 13 (D 71, K 60), 37r/29 (D 83, K 83), KW 68 sau ***burul-*** „sich aufrollen" „a se face sul" (P.B.) 69v/16 (D 131, K 191), KW 69, tc. **burul**mak „a se răsuci"; [et. nec. DEXI; v. şi *(h)urlă*, *(h)urloi* (cf. Scriban, DER)].

BUT – ***but*** [„cosia" = *coxa*] 48v/14 (D 99, K 113), KW 70, tc. **but** Ş II 64, 402; SDT 128; DELR, I, 318.

BUTÁŞ ?!??? – cf. ***butaq*** [*butac* „rama arboris" = ramură] 53r/18 (D 105, K 125), KW 70, (Bogrea, DR, I, 274), tc. *budak*; [~ < magh. *bujtás* DEX; ~ < magh. dial. **bútás** Kiraly, CL, 175, DEXI; DELR, I, 319].

/ BUTÚC ?!??? – ***butaq*** „ramură" 53r/18 (D 105, K 125), KW 70, tc. *budak*, *butak* Ş II 65, 402 (Densusianu, HLR, I, 381–382; Suciu, CRT, 222) [~ et. nec. DEX, MDA, DEXI; DELR, I, 321 (cf. *butură*, *buturugă* etc.)].

CABANÓS – ***qaban*** [„aper" = „porc sălbatic"] 66r/1g (D 128, K 181), KW 188 [~ < pol. **kabános**, DELR, II/1, 2; idem, cf. rus. *kaban* „porc", DEXI (v. şi pol. *kaban* „purcel")].

CADÂNĂ – ***qatun***, ***χatun*** [*catonj* (3. Pers.)] „femeie (căsătorită)" 45v/20, 21 (D 95, K 105) KW 196, tc. **kadın** Ş II 70; SDT 132; DELR, II/1, 5; [DEXI, greşit: tc. *kadin*].

CALCAN^{2} (peşte) – ***qalqan***, ***-i*** (3. Pers.) 63v/7 (D 122, K 170), KW 191, tc. **kalkan** Ş II 84; [~ < tc. **kalkan** (**balığı**) SDT 144; DELR, II/1, 14].

CALEM (înv.) „administraţie publică", „cancelarie" – ***qaläm*** [*kalã*] „condei" 40v/7, (D 87, K 90), KW 235, tc. **kalem** Ş II 26 [Graur, DCC, 177; Drimba, CC, 201; SDT 145; DELR, II/1, 18].

CALÚP, ***CALÂP*** – ***qalyp*** (ar.) „formă, calapod" 43v/2 (D 91, K 99), KW 191, tc. *kalıp* Ş II 83 [~ < tc. *kalup*, Graur; DCC, 186; ~ < tc. *kalıp*, ngr. *καλούπι* DEXI; ~ < tc. **kalıp** (înv. dial.) **kalup** id. SDT 147; ~ < tc. **kalup** DELR, II/1, 24].

CÁMFOR – ***qanfor*** (ital.) [*canfor*] 41v/1 (D 89, K 189), KW 192, tc. **kâfur** [~ < ngr. **κάμφορα**, Graur, DCC, 189, DEX, MDA; ~ < ngr. ~, cf. it. *canfora*, lat. med. *camphora* < ar. *kafur* DEXI; DELR, II/1, 28].

CANÁT – ***χanat*** [hanat] „aripă" 65v/24g (D 127, K 180), KW 100, tc. **kanat** Ş II 84; SDT 149; DELR, II/1, 32.

CÁPSĂ[1] (înv.) „cutie” – ***qapsa*** (lat.) [(gr.), Drimba, CC, 288] 80v/24dr (D 141, K 222), KW 193 [~ < lat. **capsa**, germ. *Kapsel*, ngr. **κάψα** DEXI; ~ latinism înv. MDA; ~ lat. neol. **capsa**, germ. **Kapsel** DELR, II/1, 48].

CARÁCAL „pisică sălbatică, râs” – ***qara qal (mačy)*** „(mâță) sălbatică neagră”, cf. *caraculac* „râs, linx”, Ş III 31, – *qara* „negru” 46v/27 (D 96, K 108, 143), KW193, – *qal* „sălbatic” [*kaal*] 81r/24g (D 142, K 225) KW 191, – *mačy* „mâț, motan” [*mazí* „gatus”] 54v/8 (D 107, K 128), KW 161, [~ et. nec. MDA; ~ < fr., sp. *caracal* DEXI (fr. *caracal* < sp. ~ < tc. *qara qālāq* „oreille [!] noire” DEHF; cf. tc. *kara kalak*: „bot negru”); ~ fr. *caracal*, germ. *Karakal* DELR, II/1, 53, s.v. *caraculac*].

CARCULÁC (înv.: „râs, linx”) – cf. ***qara*** „negru”; cf. – ***qulaq***, ***qulaχ*** „ureche” [*chulac, chulag*] 47v/14 (D 97, K 110), KW 202, tc. *kara kulak* (lit.) „ureche neagră” Ş I 27, III 31 [~ < tc. **karakulak**; cf. rom. *carácal* „specie de linx” SDT 159; DELR, II/1, 53].

CARAMÁN (reg.) „bou etc. cu părul negru” – ***qara*** „negru” 46v/27 (D 96, K 108, 143), KW193, tc. **karaman** „cu părul negru, brunet” Ş II 396; DELR, II/1, 54.

CASÁP „măcelar” – ***qasap*** (ar.) 44r/29 (D 93, K 101), KW 195, tc. **kasap** Ş II 92, III 31; SDT 166; tc. şi **cum**. Sala, ACR, 2006, 42; DELR, II/1, 78.

CASTÁNĂ – ***qastana*** (gr. sau a.) 53v/11 (D 106, K 126), KW 195, tc. *kestane* [~ < ngr. *κάστανο(ν)* DEXI; ~ < ngr. (pl.) **κάστανα** (Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, 81–82); ~ < slavon **kastanŭ**, ngr. **κάστανα** sau din *castan* DELR, II/1, 80].

CAT „etaj, nivel” – ***qat-*** „latură, parte”, „oară, dată” [Kuun: „latus”] 30r/22 (D 75, K 67), 7v/1 (D 84, K 83), KW 196, tc. **kat** Ş II 93; SDT 168; DELR, II/1, 84.

CATÂR[1] – ***qatyr*** [*chater*] 54r/18 (D 107, K 127), KW 197, tc. **katır** Ş I 18, II 94; SDT 168; tc. şi **cum**. Sala, ACR, 2006, 42; tc. **katır**, posibil şi cum. *kater* (sic!) DELR, II/1, 90.

CATIFEÁ – ***qatifa*** (ar.) 46v/21 (D 96, K 108), KW 196, tc. *kadife* Ş II 94 [< tc. *katifà* MDA; ~ < tc. *kadife*, ngr. *κατιφές* DEX, DEXI; ~ < tc. **kadife**, (înv. şi pop.) **katife** SDT 170; DELR, II/1, 92].

CAZÁN[1] – ***qazan*** [„calderonus”] 52v/27 (D 105, K 124), KW 197, tc. **kazan** Ş II 98; SDT 175; idem, în Trans., Ban., magh. *kazán* DELR, II/1, 102 [cf. antr. *Cazan* 1431].

CAZMÁ „târnăcop, hârleț” – ***qazma*** [„sapa”] 44v/2 (D 93, K 102), KW 197, tc. **kazma** Ş II 99; SDT 176; DELR, II/1, 103.

CĂRĂBÁŞ(Ă) ?? (oaie), – ***qara*** „negru” 46v/27 (D 96, K 108, 143), KW193,

– ***baš*** „cap” 47v/7 (D 97, K 31), 82r/15g (D 143, K 109), KW 52, [~ < tc. **karabaş** Bogrea, DR, I, 285; SDT 157, s.v. *carabaş*; DELR, II/1, 51].

?! > CĂRĂBÚŞ ?!?? – [< ***carab***[aş] (rar folosit: „oaie cu botul negru” < tc.) + suf. *-uş* DEX, MDA; ~ < probabil lat. **cārābos** < gr. *κάραβος* „cărăbuş; crab” DEXI; v. şi Suciu, CRT, 243, cf. alb. *karabashë* „cărăbuş”(?!) SDT 158; – *cărăbuş* = alb. *vizhë*, Kokona, *Fj. fr.-shq.*; – alb. *karabush*, pl. *karabashë*? = rom. *ştiulete de porumb, nătărău*, (*păun*?), Topciu *et al.*, DA-R etc.; et. nes., probabil rom. **cărăbu*, **cărabu* < lat. ***carabbus** = *carabus* DELR, II/1, 118].

CĂÚŞ ?!? – ***qovuš*** [*kouš* „hol”] „gol, găunos, scobit” 56r/29 (D 110, K 133), KW 201, cf. tc. **kova** „găleată, căldare” (P.B.) [~ < lat. ***cau (cavus)** + suf. **-uş** DEX; v. Ciorănescu, DER, 1566; DELR, II/1, 126].

CÂRMÂZÍU – ***qyrmyzy*** (merc.) „vopsea roşie” 46v/29 (D 96, K 108), KW 207, tc. **kırmızı** Ş II 91; SDT 185; DELR, II/1, 135.

CEADÂR (înv.) „cort” – ***čatyr*** (p.?) [*čater*] 51v/13 (D 103, K 121), KW 74, tc. **çadır** Ş I 79, II 120, III 39; SDT 189; DELR, II/1, 143 [v. şi *şatră*, cf. Ciorănescu, DER, 7488].

CEALMÁ „turban, conci” – ***čalma*** 51v/4 (D 103, K 121), KW 72, tc. **çalma** Ş II 120; SDT 191; DELR, II/1, 144.

CEANÁC (reg.) „vas smălţuit” – ***čanaq*** [„scutella”] 53r/5 (D 105, K 124), KW 73, tc. **çanak** Ş II 122; SDT 193; DELR, II/1, 145.

CHIBRÍT – ***kibrit*** (ar.) [*chibrit* „sulfarinus” („fitil/ chibrit cu sulf”)] 40r/21 (D 87, K 90), KW 142, tc. **kibrit** Ş II 109; SDT 219; DELR, II/1, 196.

CHILÍM ???– ***kilim*** (p.) 52v/5 (D 104, K 123), KW 142, tc. **kilim** Ş II 111; SDT 222; DELR, II/1, 201.

CHIMÍR – ***kamar*** (*kämär*, Drimba, CC, 224) [*chamar*] „centură cu buzunare pentru bani” 51v/15 (D 103, K 121), KW 134, tc. **kemer** Ş II 112; SDT 224; DELR, II/1, 205.

CHINDÍE, ***ACHINDÍE*** ??? – ***kinde***, ***ekindü*** 36r/21 (D 82, K 80), KW 86, tc. **ikindi** Ş II 113 şi (înv.) **kindi** SDT 226; DELR, II/1, 207; [cf. Densusianu, ILR, I, 243; Scriban, DLR].

CHIÓR[1] ?? – ***kör*** (p.) [*cor* „cechus” = caecus] 50r/5 (D 101, K 116), KW 153, tc. **kör** „orb” Ş II 114; [~ < tc. (*tek gözü*) **kör** „orb (de un ochi)” Drimba, CE, 109; SDT 228; tc. **kör**, (dial.) **kor**..., posibil şi cuman DELR, II/1, 210].

CHIORPE(Á)CÁ ??!? (reg.) „şindrilă (înnoită?)” – ??? ***körpe*** [*corpa* eyn lampuel = „Lammfell”, „*pellis agnina*”] 56r/10 (D 110, K 132), KW 155, tc. **körpe** „proaspăt, fraged” [cf. **ciorpec** (reg.) „şindrilă” (< v. sl.?) MDA; DELR, II/1, 269, s.v. *ciorpec*].

CHIRPÍCI ?? – ***kerpič*** [*cherpiç*] „cărămidă nearsă” 51r/21(D 102, K 120), KW 140, [~ < tc. **kirpiç**, **kerpiç** SDT 232; DELR, II/1, 216].

CHITÁB, **CHITÁP** (înv.) „înscris autentic, carte” – (nesigur) ***kitab*** (ar.) [glosat greşit „scola”] 45r/27 (D 94, K 104), KW omis; tc. **kitap** „carte, Coran” Ş III 39; SDT 234; şi tc. (înv.) **kitab** (< arab *kitāb*) DELR, II/1, 220.

CHIŢCÁN, IŢCÁN – ***syčqan*** „şoarece” [*siçchan* „ratus”] 54v/22 (D 108, K 129), KW 227, tc. **sıçan** (~ < *chiţ[ăi]* + cum. *[syč]qan* ?? P.B.) [~ < magh. *cickány* (?) MDA (magh. *patkány* „şobolan”, *pocok* „chiţcan”, *cin* „chiţ”, *cica* „pisică” B. Kelemen, DM-R); ~ < **chiţc(ăi)** + suf. **-an** DEX, DEXI; ← **chiţcăi**, cu substituţia finalei, cf. *guzgan* DELR, II/1, 222].

CIGHÍR[1], **GIGHÍR** (reg.) „prapur de miel”, „drob” – ***ğigar*** (p.) [„figatus”] 48r/13 (D 98, K 111), KW 98, tc. (**kara**) **ciğer** „ficat” Ş II 127; SDT 241; id. şi tc. (înv. şi dial.) **çiger**, **çeger** DELR, II/1, 236.

CIOB – ***čöp, -bü*** „Überbleibsel”, „Abfälle” „rămăşiţă, deşeuri” [*čóbv* (3. Pers.)] 81r/7 (D 141, K 224, n. 2 „ramus virens” [!]), KW 76, tc. *çöp* Ş II 128 [~ cf. tc. *çöp* DEX, ~ < tc. *çob* MDA; ~ < cum. **çob** Ciorănescu, DER, 1949; Suciu,

IT, I, 24]; (el. de **substrat** ***čopu-** „ciob” cf. alb. *copë* id. + **cum. čóbu**, P. Boerescu, LR, LVII, 2008/ 2, 119–126); [et. nes., probabil tc. *çöp* DELR, II/1, 250].

CIUBUC – ***čybuq*** „băţ, vargă” [*čibuch, čibug*] 63v/ 20 (D 122, K 171), 70r/1 (D 131, K 191), KW 78, tc. **çubuk** Ş II 136; SDT 256–257; DELR, II/1, 286.

CIUFÚT (înv.) „zgârcit, prost dispus; cămătar” – ***ğuhut*** (p.) „evreu” 61v/36, 39 (D 119, K 161), KW 98, tc. *çıfıt* (DEX) Ş II 138 [~ < tc. *cuhud* (Şăineanu); ~ < tc. (mod.!) *çufit* MDA; ~ < tc. (înv.) **çufut**, **çifut** SDT 259; DELR, II/1, 290].

CIURÉZ – ??? ***čura*** [„terzorius” „şoim mic (bărbătuş)”] + rom. *(huhu)rez*? 55r/9 (D 108, K 129), KW 77 [~ v. *huhurez*: şi *ciuhurez* MDA; **ciuhurez** < *ciuf* + *huhurez* DEX].

COBÚZ, **COPÚZ** – ***qobuz*** 45r/12 (D 94, K 103), KW 198, tăt. *kobuz*, tc. *kopuz*, *kobuz* Ş II 140 (Drimba, 1964, 106; Suciu, CRT, 227; SDT 263) [v. şi *cobză* < rus., ucr. *kobza*].

COLÁN – ***qolan*** 6r/27 (D 43, K 12), KW 199, tc. **kolan** Ş II 141; SDT 266.

COLTÚC – ***qoltuq*** 65v/34d (D 127, K 181), KW 199, tc. **koltuk** Ş I 67, II 141; SDT 267.

COMŞÍE, **COMŞÍU** (reg.) „vecin, rude” – ***qonšu*** [*consí* „vicinus, proximus”] 49r/21 (D 100, K 163), KW 188, tc. **komşu** [~ < bg. **комшия** MDA; ~ < srb. **komšija** DEXI; nu figurează în SDT].

COMÚR (despre culoarea vitelor:) „negru-violet” – ***kömür*** [*comur*] „cărbune” 42v/20 (D 90, K 97), KW 151, tc. *kömür* [~ et. nec. MDA; Drimba, CE, 61; Suciu, CRT, 56; ~ < tc. (dial.) **komur** SDT 268].

CONÁC – ***qonaq***la- [„albergare”] 3v/4–6 (D 39, K 7), ***qonaq***lit [„ospicium”] 39v/29 (D 87, K 89), KW 199, tc. **konak** Ş II 142; SDT 269.

CULUCCÍU (înv.) „paznic de noapte” – ***qulluqči*** [„famulus”] „servitor” 45r/5 (D 94, K 103), KW 203 tc. [înv.] **kullukçi** Ş II 148 şi (ist.) **kullukçu** SDT 275.

CURGÁN ?? (reg.) „gorgan, tumulus” – ***qurγan*** 80v/22d [„kurgan en gihvft grap” („gehäupt Grab”) „mormânt muşuroit [sic]”, Grabhügel, „movilă funerară”] (D 141, K 222, 357), KW 203, tc. **kurgan** Ş II 91; v. şi pers. *gorkhânah*, *ap*. Ciorănescu, DER 3839; [~ < rus. **kurgan** MDA].

? > ***GORGÁN*** ? v. Drimba, CC, 200, *ap*. 80v/22d, cf. KQŽS 88; Ş II 191 (~ < persan *gorkhânah*, prin tc. *kurgan* sau rus. *korgan*, Ciorănescu, DER, 3839); ~ < cum. **qurγan** cf. Drimba, CE, 297–298; Suciu, CRT, 216 [~ < rus. *korgan* MDA, DEXI; ~ cf. rus. *kurgan* DEX].

DEVLÉT (înv.) „administraţie” – cf. ***duvlat*** (ar.) „Heil”, „noroc, fericire, mântuire” 76r/19 (D 139, K 217: „imperium”), KW 83, tc. **devlet** „stat; fericire” SDT 296.

DEZGHÍN „lovitură de frâu, de pinteni; săritură a calului” – ***tizgin*** 52r/1 (D 104, K 122), KW 246, tc. **dizgin** Ş II 157; (înv. dial.) **dezgin** SDT 296.

DUGHEÁNĂ – ***tugan*** (ar.) 39v/28 (D 87, K 89), KW 253, tc. **dükkân** Ş I 84, II 162; SDT 308.

DUŞMÁN ? – ***tušman***, ***tüšman***, ***düšman*** (p.) „adversarius, hostis”] [*dwzmanlar*] 63v/14 (D 122, K 170), [*tusman*] 65v/36g (D 127, K 181 – greşit: *tusmen*), [*tusmãni*] 69v/8 (D 131, K 190), 72v/16 (D 136, K 206), [*tvšman*] 73v/2 (D 137, K 208), KW 84, tc. **düşman** Ş II 165 (Suciu, CRT, 216); (înv. şi dial.) **dušman** SDT 316.

ELCÍU (înv.) „ambasador creştin la Istanbul – ***elči*** (p.) [*elzi*] „trimis, nunţiu” 45v/12 (D 95, K 105), KW 87, tc. **elçi** Ş III 51; SDT 320.

FANÁR, FÂNAR (înv.) „felinar” – ***fanar*** [gr.] 46r/25 (D 95, K 106), KW 97, tc. **fener** Ş II 167 [~ < ngr. **φανάρι**]; var. **FENER** < tc. **fener** SDT 327.

FÍLDEŞ – ***fil tiši*** 41r/11 (D 88, K 92), KW 97, tc. **fildişi** Ş II 171; SDT 330.

FISTÍC – *pistaq* (gr.) 53v/19 (D 106, K 126) KW 187, tc. **fıstık** Ş II 173; SDT 326, s.v. *fâstâc*; [~ < tc. **fıstık**, ngr. **φιστίκι** DEX; cf. ngr. *πιστάκιον* id.] .

FRENGHÍE, **FRÂNGHÍE**[2] (înv.) „stofă de brocart purpuriu” – ***frangi*** *(Suf)* „ţesătură de lână din Occident” (p.) 46v/4 (D 96, K 107), KW 97, tc. *frengi*[2] Ş I 252, II 175; ~ < tc. **frengi** [**seraser**] „[brocart] de tip occidental” SDT 335.

GAROFÍL, **CARANFÍL** „garoafă” – ***γaranful*** (merc.) [*garanful* „Gewürznelke” („cuişoare”)] 41r/6 (D 88, K 92), KW 97 tc. **karanfil** „garoafă, cuişoare” Ş II 89; omis în SDT.

GEVREÁ (înv.) „batistă brodată pe margini” – ***čövre*** „circumferinţă” [*zoura* „circuytus”] 7r/19 (D 44, K 15), *čöp čövre* [*çop çoura* „circum”] 30v/4 (D 74, K 65), *čüvre* [*čv́vre*] 82r/24 (D 144, K 231), KW 76, tc. **çevre** „contur; batistă brodată” Ş II 179; şi tc. **cevre** etc. SDT 351.

GHIOBÉC (înv., reg.) „zăbun” – ? ***kübe*** „Ringpanzer” [*chuba*] „cuirasă, platoşă” 50v/10 (D 101, K 118), KW 157, cf. tc. **göbek** „ombilic, burtă” Ş II 397 [~ et. nec. MDA; ~ < tc. **göbek** (**kürk**) „blană din regiunea ombilicală” etc., Drimba CE, 2001, 78; SDT 357].

GHIOLBÁNĂ, GHIULBÁNĂ, **GHIOLHÁNĂ** (reg.) femeie cu ochii mari, frumoasă şi cochetă – cf. ***gül*** *(darčini)* (p.) [„flos (canellae)”] „floare” 41r/3 (D 88, K 91) KW 97 tc. *gül* „floare, trandafir” Ş II 183 [~ cf. tc. **gül** „trandafir” (Ş II 183) şi **hanım** „femeie” (P.B.); ~ et. nec. MDA; nu figurează în SDT].

GHIOLDÁŞ, **IOLDÁŞ** (înv.) „tovarăş de drum” – tc. **yoldaş** Ş III 71; SDT 439;

– cf. ***jol***, ***jól*** „drum” 8r/2 (D 45, K 16), KW 125,

– cf. ***jolču*** „călător, străin, oaspete” 81r/28dr (D 142, K 225), KW 126.

GORGÁN – v. ***CURGÁN***.

HABÁR – ***χabar*** (ar.) 18v/9 (D 59, K 39), KW 99, tc. **haber** Ş II 192; ~ < *haber* „veste, informaţie” DEX; ~ < tc. *habar*, cf. rus. dial. *habar* MDA; ~ < tc. *habar, haber* DEXI; ~ şi < tc (înv. şi pop.) **habar** SDT 377].

HALÁL – ***χallal*** (ar.) 66r/24 (D 128, K 183), KW 99, tc. **halal** Ş II 199; (înv. şi pop.) **halāl** SDT 384.

HALCÁ „verigă, inel” (la jocul călare numit *gerid*) – ***γalqa*** (p.) [*ghalcha* „anellus” (capistri)] 52r/2 (D 104, K 122), KW 100, tc. **halka** Ş II 199; SDT 385.

HAMÁL – ***χamal*** (ar.) 45r/4 (D 94, K 103), KW 100, tc. **hamal** Ş II 201; SDT 387.

HAN (-TĂTAR) – ***χan***, ***qan*** [*han* „imperator”] 45v/6 (D 94, K 104), KW 100, 192, tăt., tc. **han** Ş II 203 (Suciu, CRT, 226).

HARABÁ – ***araba*** „car” 51v/18 (D 103, K 121), 82r/34 (D 144, K 232), KW 39, tc. **araba** Ş II 205; SDT 391 (v. şi *roabă* < tc. *araba* [?], Suciu, CRT, 105).

HARÁCI „tribut” – cf. ***χarč*** (ar.) [*char[g>č]*] „cheltuială” 12r/6-9 (D 50, K 25), KW 101, tc. **haraç** „haraci”, *harç* „cheltuială” Ş II 206; SDT 393.

HARÁM – ***χaram*** (ar.) 66r/23g (D 128, K 183), KW 101, tc. **haram** Ş II 207; SDT 394.

HAVAÍU (înv.) „albastru” – cf. ***hava*** (ar.) „aer, atmosferă, vreme” 36r/2, 37r/9, 20 (D 81, 83, K 78, 82), KW 101, tc. **havaî** „azuriu” Ş II 212 (*havayi*); tc. *havai* SDT 402.

HAZNÁ – ***qazna*** (ar.) „Schatzkiste”, „ladă pentru bani şi giuvaeruri” 72v/5 (D 136, K 205), KW 197, tc. *hazne, hazine* Ş II 215; ~ < tc. (înv.) **hazna**, **hazne** SDT 405.

HĂLĂCIÚGĂ ?!??? „tufiş, desiş” – ***alačyq*** „colibă” 40r/14 (D 87, K 90), KW 34 [~ < cum. *alačyq*, cf. tc. **alaçuk**, **alacik** „colibă, ascunzătoare făcută din mărăcini şi crengi uscate” Drimba, CE, 300; Suciu, CRT, 223; ~ < **halângă** + **hăciugă** Avram, NCE, 118; cf. *hăciugă* DA, MDA; et. nec. DEXI].

HOÁRDĂ – ***orda*** 45v/19 (D 95, K 105), KW 179, tc. **ordu** Ş I 282, II 373 (s.v. *urdie*) [~ < pol. **horda**, rus. **orda** DEX, MDA, DEXI; ~ < fr. **horde** Ciorănescu, DER, 5920; v. şi *ordie, urdie*].

HOGEÁG, **OGEÁC** – ***očaq*** 53r/4 (D 105, K 124!), KW 173, tc. **ocak** „vatră, cuptor, cămin, familie” Ş II 276 şi (înv.) **oğag** SDT 550, s.v. *ogeac*.

HOINÁR ?? – ***ojna-***, ***r*** [„ludere”] „a juca” 16v/5 (D 56, K 33, 34), KW 174 (cum. **oynar** „el se joacă (mereu)”, cum. **oynar** (***oγlan***) „(copil) care se joacă în mod obişnuit” Drimba, CE, 302; Suciu, CRT, 223) [*hoină* = *oină* + suf. *-ar* DEX, MDA, DEXI].

HÓRĂ – ***χoron*** (gr.) „Ringtanz” 82v/10 (D 144, K 233), KW 103 [~ < bg. *horo* DEX, MDA; ~ < ngr. **χορός**, bg. **xopò** DEXI (v. şi bg. *hòra* „oameni, lume” P.B.)].

HURMÁ (înv.: „curmală”) – ***χorma*** (p.) 53v/12 (D 106, K 126), KW 103, tc. **hurma** Ş II 149 (Drimba, 1964, 106); SDT 413.

IACÚT (înv.: „rubin”) – ***jaqut***, ***jaqput*** (merc. < ar.) 47r/11 „rubin” (D 97, K 108), KW 114, tc. **yakut** SDT 417.

IAÚRT – ***juγurt*** [*yugurt* „lac acer”] 55v/13 (D 109, K 131), KW 128, tc. **yoğurt** Ş II 221; şi (înv.) **yogurt**, **yugurt** SDT 424.

IOC – ***joq***, ***joχ*** „nu” 31v/11 (D 76, K 68), KW 126, tc. **yok** Ş I 62; SDT 438.

IORGÁN, **IURGÁN** (reg.) „cuvertură” – ***jovurγan*** [***yourgan*** „culter”] 43r/26 (D 91, K 99), 52v/3 (D 104, K 123), KW 126, tc. **yorgan** Ş II 227 (Drimba, CE, 88); SDT 439; [*iurgan*: et. nec. MDA!].

(I)ORTOMÁN ? – ***jurt*** „locuinţă” [*yurt* „mansio”] 17r/14 (D 56, K 35), KW 129, cf. tc. **yurt** „possession, bien-fonds” (Şăineanu) Ş I 55, 264, II 227 (v. infra, *ortoman*).

IURT ??? (reg.) „grup de case, parte a satului” – ***jurt*** [*yurt* „mansio”] (P.B.) 17r/14 (D 56, K 35), KW 129, cf. tc. **yurt** „patrie, cămin, ţinut, loc” [~ et. nec. MDA; v. şi *iurtă* < rus. *iurta*].

IZ „miros (deosebit/ neplăcut)” – ***iz*** „urmă, dâră” [*izín* (poss. 3 accus. – Drimba, CC, 234) „eyn ſpor” = Spur] 56r/28 (D 110, K 133), KW 108, tc. **iz** „urmă, dâră” (Bogrea, DR, 826, *ap.* Ciorănescu, DER 4557) [~ < magh. **iz** „gust, (fig.) savoare” DEX, MDA, DEXI]; (etimologie multiplă? P.B.).

ÍZBĂ „colibă” – ***izba*** (rus.) [*yzba* „camera”] 50v/23 (D 102, K 119), KW 108 [~ < rus. **izba**].

LAC[2] – ***lak*** (merc.) „Lack”, *rang-i-lak* „Gummilack” [„lacha”] 41r/8 (D 88, K 92), KW 161 [~ < germ. **Lack**].

LAHANÍU „verde” – cf. ***laχan*** (gr.) [*laghan*] „varză” 54r/3 (D 106, K 127), KW 161, tc. **lahana** „varză” Ş III, 72; SDT 450; [~ < tc. *lahana*, ngr. *λάχανον* MDA].

LĂMÂIE – ***limon*** (merc.) [< p. *līmūn*] 53v/17 (D 106, K 126), KW 161, [~ < ngr. **λεμόνι**].

LIMONÍU „galben deschis cu nuanţe verzi” < tc. **limon** Ş I 53, II 238; SDT 460.

LIMÁN „port, loc de refugiu” – ***limen*** (gr.) 20v/25 (D 61, K 43), KW 161, tc. **liman** Ş II 237, SDT 459; [~ < tc. ~, ngr. *λιμάνι*, rus, ucr. **liman** („golf/ estuar maritim, barat de aluviuni”) DEXI].

MAGIÚN – ***maağun*** (ar.) [*maaiun(lar)* „confeti”] „electuar, magiun” 41v/13 (D 89, K 93), KW 161, tc. **macun** „pastă” Ş II 244; SDT 468.

MAHALÁ – ***maqala***, ***maχala?*** (ar.) 40r/11 (D 87, K 90), KW 163, tc. **mahalle** Ş II 242; tc. (înv. şi dial.) **mahalla** SDT 469.

MAIDÁN – ***majdan*** (ar.) 40r/12 (D 87, K 90) KW, 162, tc. **meydan**, tăt. **maydan** Ş II 243; şi tc. (pop.) **maydan** SDT 473.

MAIMÚŢĂ – ***majmun*** (ar.) 54v/15 (D 107, K 128), KW 162, tc. *maymun* Ş II 245 [~ < ngr. **μαϊμού**, tc. *maymun* MDA, DEXI; cf. ngr. ~, tc. ~ DEX; Suciu, CRT, 251].

MARÚLĂ „lăptucă” – ***marul*** (gr.) 53v/27 (D 106, K 126), KW 163, tc. **marul** Ş II 250 [~ < bg. *marulja*, ngr. **μαρούλι** DEX, MDA, DEXI].

MASCARÁ (înv.) „măscărici” – ***masqara*** (ar.) „Clown” 45r/13 (D 94, K 103), KW 163, tc. **maskara** Ş II 250; SDT 484.

MĂCÁR – ***maγar*** (p.) „poate că” [*magar* „forsan”] (*mägär*, Drimba, CC, 188) 30v/23 (D 75, K 66), KW 161, tc. *magar* Ş I 65 (cf. Ciorănescu, DER, 4959) [~ < ngr. **μακάρι** DEX].

MĂRGEÁN – ***marğand*** (ar.) [*mariand*] „coral” 42r/2 (D 89, K 95), KW 163, tc. **mercan** Ş II 249; SDT 490.

MEHLÉM – ***malaham*** (p.) „unguent” 44r/2 (D 92, K 100), KW 162, tc. (înv.) **mehlem** (ar.) SDT 493.

MOHÓR – ? ***mohor*** (p.) [*moghor*] „sigiliu (roşu?)” 25r/29 (D 67, K 53), KW 165 [~ < magh. **mohar** DEX (magh. *muhar* DM-R)].

MURDÁR – ***murdar*** (p.) [„meretrix”] 45r/23 (D 94, K 104), „puturos, împuţit” 62v/12, 17 (D 120, K 164), KW 166, tc. **murdar** [pers. *murd* „mortuus” 30r/25] Ş II 265; SDT 524.

NACT (înv.) „bani peşin” – ***naqt (naχt?)*** (ar.) [*nagt* „moneta”] 46r/11 (D 95, K 91), KW 168, tc. **nakt** Ş II 268; SDT 532.

NAHT (înv.) „bani gheaţă” – ***naqt (naχt?)*** (ar.) [*nagt* „moneta”] 46r/11 (D 95, K 91), KW 168 [~ < ngr. **νάχτι**, cf. tc. *nakt* DEXI; Drimba, 1964, 107; SDT 532].

NARANGÍU („portocaliu”) – ***narangi*** (p.) 47r/4 (D 96, K 108), KW 168, tc. **narenci** Ş I 53, II 269; SDT 535.

NĂÚT – ***noχut*** (p.) 55v/6 (D 109, K 131), KW 172, tc. **nohut** Ş II 268; SDT 540; [~ < tc. *nohud* (?), bg. **nahut**, **nohut** DEX; ~ < tc. *nuhud* (!), bg. ~ MDA, tc. **nuhut**, bg. ~ DEXI].

NEÁM[2] ??? (adv. reg., Oltenia, Muntenia: „nimic") – ***neme*** [*neme, nema*] (în construcţii negative:) „nimic" 62v/4 (D 120, K 164), KW 171 (P.B.). Vezi şi bg. *няма* „nu e"; bg. reg. *ням* < rom. ~, BER, IV, 1995, s.v.; [~ confundat cu s. *neam* < magh. *ném* DEX, MDA, DEXI; v. şi magh. **nem** „nu", Graur, GS, VI, 85; Gáldi, *Dict.*, 95, *ap*. Ciorănescu, DER 5648].

NISÁNĂ (reg. Mold.) „semn despărţitor la culesul grâului" – ***nišan*** (p.) [*nisan* „signum"] 25r/23 (D 67, K 159), KW 172, tc. **nişan** [~ et. nesigură, cf. ngr. **νισάνι** MDA].

NIZÁM (înv.) „ordin, oranizaţie, statut, soldat turc" – ? ***nizam*** (ar.) [*nizan* „exemplum"] „pildă" 62r/16 (D 119, K 159), KW 172, tc. **nizam** Ş III 89; SDT.

NUR (pl. *nuri*) – ***nur*** (ar.) „lumină" 69v/7 (D 130, K 187), KW 172, tc. **nur** Ş II 273; SDT 545.

ODÁIE*, (H)*ODÁIE ? – < n.tcc. (pecen. şi cum.) ****oda*** (cf. tc. **oda**), C. C. Giurescu, SCL 2/1961, 205–213; D. Loşonţi, CIE, 107–108; Suciu, CRT, 217–219, ap. SDT 549; [~ < tc. **oda** id., bg. **одая**(!?) DLR s.n., DEX, DEXI];

[~ < peceneg (čagatay), cf. kazah. **oday** „colibă de fân", cf. Wendt, TER, 51; Dragoş Moldovanu, ALIL, 2008, 21].

OGEÁC – v. **HOGEÁG**

ÓINĂ – ***ojyn*** [„lusus"] „joc" 16v/8 (D 56, K 34), KW 175 (Bogrea, DR, I, 289; Ciorănescu, DER 5855; ~ < cum. (***top**) **oyïnï** „joc (cu mingea)" Drimba, CE, 316; ~ < cum. **oyna!** (imp.) „joacă!" Suciu, CRT, 219–220); [et. nec. DEX, MDA; cf. tc. **oyun** DEXI].

OLÁT (Mold., Trans.) „provincie, moşie" – cf. pers. ***oleat*** [„prouintia"] 39v/20, cum. ***el***, tc. **elayet** (cuvânt oriental împrumutat printr-o filieră necunoscută, greşit atribuit limbii cumane de Şăineanu IO, I, 17, cf. Tiktin, DRG, 1086, Ciorănescu, DER 5862 etc.); [~ et. nec. DEX, DLR, MDA, DEXI].

OPRE(Á)G (reg.) „piesă de îmbrăcăminte femeiască" – ***opraq*** [„vestimentum"] 51r/31 (D 103, K 32), KW 178 [~ < srb. **opreg**].

ÓRDIE, **ÚRDIE** – ***orda*** [„curia" (?)] 45v/19 (D 95, K 105), KW 179, tc. **ordu** Ş II 373 [~ < bg., srb. **ordija** DEX, MDA, DEXI].

ORMÁN[2] (reg.) – ***orman*** „pădure" 40r/4 (D 87, K 89), KW 179, tc. **orman** SDT 555. (Vezi *TELEORMAN*, cf. tc. *deli orman*).

ORTÁC – ***ortaq*** [„socius"] 49r/20 (D 100, K 114), KW 179, tc. **ortak** „asociat, tovarăş" Ş II 278; SDT 555 [~ < srb. **òrtak** DEX, MDA; ~ < tc. *ortak*, srb. *ortak* DEXI].

ORTOMÁN ???! – ***orta*** „Mitte", „mijloc"[!] 36v/16 (D 82, K 77), KW 178 (Drimba, CE, 318; Suciu, CRT, 224) [et. nec. DEX, MDA, DEXI]; v. *supra*: ***(i)ortoman***.

PAZÁR – v. ***BAZÁR***

PERGAMÚTE, BERGAMÓTE – cf. tc., cum. ***beg armut*** „pară domnească" (Graur, DCC, 115) – ***beg*** „principe, domn" 45v/9 (D 94, K 104), KW 54, – ***armut*** „pară" 53r/27 (D 106, K 125), KW 40 [~ < ngr. **περγαμότο** < tc. **beg armudi** „para principelui" DEXI (?)].

PERGHÉL (înv.) „compas; cerc” – ***pargal*** (p.) 43v/22 (D 92, K 100), KW 187, tc. **pergel** Ş II 292; SDT 588.

PERUZEÁ, (înv.) ***PIROZEÁ*** ???? „turcoază” – ***pyroza*** (p.) [*peroxa*] 47r/19 (D 97, K 109), KW 188, tc. **perüze**, **piruze** Ş II 292; ~ poate şi < ngr. **περουζέ(ς)** SDT 589.

REVÉNT – ***ravand*** (p.) [*rauand* „r(h)eubarbarum”] 41r/28 (D 89, K 93), KW 209, tc. **ravent** Ş II 300; şi tc. (înv.) ***revent**; cf. bg. **revent**, ngr. **ραβέντι**, **ρεβέντι** SDT 613.

RUS(ÉSC) – ***rusi*** (p.) [russi] 46v/13 (D 96, K 107), KW 210, tc. **rus** [~ < v. sl. **rusŭ**].

SÁBUR „aloe” – ***sabur*** (ar.) 41v/21 (D 89, K 94), KW 210, tc. (înv.) **sabur** Ş II 303; SDT 620.

SACÂZ „mastic, colofoniu” – ***saqyz*** 17v/17 (D 57, K 36), 41r/9 (D 88, K 92), KW 214, tc. **sakız** „răşină” Ş II 305; SDT 622.

SAFTIÁN „marochin” – ***saχtian*** „piele de capră” [„*sastian*” (cu *s* în loc de *g*)] 43v/8 (D 91, K 99), KW 212, tc. **sahtiyan** Ş II 306; SDT 626.

SALCÂM – ***salqum*** „ciorchine” 66r/6g (D 128, K 182), KW 213, tc. **salkım** „acacia; ciorchine” Ş II 310; SDT 632 [tc. *salkâm* (sic) DEX; tc. *salchim* (sic) MDA; tc *salkim* (!) DEXI].

SARÁI (reg.) grajd, coteţ, şopron – ***saraj*** „palat” (p.) 39v/26 (D 87, K 89), KW 214 [~ < tăt. **saray**, *seray* Ş II 314 (prin filieră rusă?)].

SARÁI* / SERÁI** „palatul sultanului” – ***saraj „palat” (p.) 39v/26 (D 87, K 89), KW 214 [~ < tc. **saray**, (înv.) **serāy**, fr. *sérail*, germ. *Serai(l)* MDA; SDT 661].

SÂC*²** „strigăt pentru oi” – ***sik „penis” 48 r/17 (D 98, K 112), KW 219, tc. **sik** MDA; şi tc. **sık**! (imp.) „a necăji, a sâcâi” (prin contaminare) SDT 648. [Vezi şi *sictir* Ş II 321; SDT 667].

SÂNDÚC*, *SUNDÚC*, SANDÂC** (înv., reg.) „cufăr” – ***sunduq*, *synduk (ar.) 46r/17 (D 95, K 106 „capsa”), 50v/31 (D 102, K 181), 65v/31 (D 127, K 181), KW 225, tc. **sandık**, (înv. şi dial.) **sanduk** Ş II 313; SDT 638, s.v. *sandâc*; [v. şi Drimba, CE, 98].

SÂRMĂ – ***sïrma*** (***syrma***) (gr.) „fir de aur şi/sau de argint” (Drimba, CC, 246) 60r/7 (D 116, K –), KW omis, tc. *sırma* [Graur, DCC, 1070; ~ < tc. **sırma**, ngr. **σύρμα** DEXI; SDT 652].

SCRUM !!!? – ***qurum*** [„ruʃ ” („funingine”)] 80v/2d (D 140, K 220), KW 204, tc. **kurum** Ş II 318 (Ciorănescu, DER 7623) [~ cf. alb. *shkrum* DLR, MDA; ~ cf. bg. *skrum*, alb. *shkrump* DEX; ~ el. de substrat, cf. alb. **shkrumb** Brâncuş, VALR, 112–113].

SIRÍŢĂ (reg.: „oaie”) – ***syr*** (***syγyr***) [*syr* „pecus”] „Rindvieh” „vită cornută” (+ suf. *-iţă*, cf. *oiţă*)] 57r/7 (D 111, K 134), KW 229, tc. **sığır**; [~ < bg. **сирица** DLR, MDA].

SMOÁLĂ – ***samala*** (rus.) 42r/15 (D 90, K 95), KW 294 [~ < v. sl. **smola** DLR].

SPANÁC – ***yspanaq*** (p.) 53v/25 (D 106, K 126), KW 274, tc. **ispanak** [~ < ngr. **σπανάκι**, bg. **spanak** DLR].

SOFRÁ „masă rotundă şi scundă” – ***sufra*** (ar.) [*suffra* „mensa”] 51r/23 (D 103, K 120), 82v/12 (D 144, K 233), KW 225, tc. **sofra** Ş II 324 şi (înv. şi dial.) **sufra** SDT 674.

SOFRAGÍU, **SUFRA**GÍU „slujbaş la servitul mesei” – < tc. **sofracı**, (înv. şi dial.) **sufrağï** SDT 674.

SUFRAGERÍE – ***sufra*** (ar.) [*suffra* „mensa”] 51r/23 (D 103, K 120), 82v/12 (D 144, K 233), KW 225 [~ < **sofragiu** + suf. *-erie* DLR;].

SUGIÚC „ghiuden; bigi-bigi” – ***sučuχ*** 48r/15 (D 98, K 111), KW 225, tc. **sucuk** Ş II 328; SDT 681.

SULTÁN (înv.) ***SOLTÁN*** – ***sultan*** (ar.) [***soltan***] 45v/3–4 (D 94, K 104), KW 225, tc. **sultan**, **sültan** Ş II 328; SDT 682.

SURÉT (înv.) „copie a unui act – ***surat*** (ar.) „imagine” 80v/1 (D 140, K 220), KW 225, tc. **suret** „aparenţă, copie”, tc. **surat** „faţă, fizionomie” Ş III 112; SDT 685.

ŞAITÁN, **ŞEITÁN**, **ŞOITÁN** (reg.) „diavol” – ***šajtan*** (ar.) 71r/2 (D 133, K 197), KW 230, tc. **şeytan** Ş II 336 şi (înv.) **šaytan** SDT 699.

ŞOFRÁN – ***zafran*** (ar.) 41v/10 (D 89, K 93), KW 275, tc. **safran** Ş I 280 [~ < rus. *šafran*, pol. *szafran* DEX; ~ < slv. **šafranŭ**, cf. germ. *Safran*, fr. *safran* MDA (~ „?”, cf. Graur, DCC, 1137; Drimba, 1964, 108)].

TABÁN (reg.) „talpa plugului”, (la încălţăminte) „căptuşeală a tălpii; branţ” etc. – ***taban*** [„sola pedis”] 48v/22 (D 99, K 99), KW 231, tc. **taban** „talpă” Ş II 339; Drimba, CE, 100; SDT 709.

TAMÁN – ***tamam*** (ar.) 6v/12 (D 43, K 13), 70r/19 (D 132, K 137), KW 233, tc. **tamam** Ş II 347; SDT 722.

TAMBÚR[1] (înv.) „tobă” – ***tombur*** (ital.) [„dy puvke” (die Pauke)] „tobă, timpan” 81r/4d (D 141, K 223), KW 249 [~ < fr. t**ambour**, it. t**amburo**]; dacă autorul anonim al CC a înţeles corect termenul cuman, atunci nu este acelaşi cuvânt cu **TAMBÚR[2]** „instrument muzical asemănător cu mandolina, cu şase coarde” < tc. **tambur**, **tumbur** SDT 722.

TARLÁ – ***tarlov́*** 65v/27d (D 127, K 180), 81r/7d (D 141, K 224), 81v/36d (D 143, K 229), KW 236, tc. **tarla** Ş II 350; SDT 729 (şi cf. magh. *tarló*).

TAS „lighean; taler de balanţă” – ***tas*** (ar.) [„bacile”] 43v/30 (D 92, K 100), KW 236, tc. **tas** Ş II 357; SDT 730.

TĂLĂŞMÁN, ***TALAŞMÁN*** (reg., Bucovina) „tont” – ***talašman*** „zänkisch”, „certăreţ” 59r/10 (D 115, K 144), KW 232, tc. **talaşman** „certăreţ, arţăgos” MDA; SDT 734.

TĂRSÂNĂ (înv.) ţesătură groasă şi aspră – ***ters*** (merc.) [„scamandro”] „un fel de stofă” 46v/6 (D 96, K 107, greşit: *terf*), KW 243, [~ < bg. **tărsina** DEX; ~ < slv. **тръсина** DLR, MDA, DEXI].

TĂTÁR – ***tatar*** [*tatarče* „pe tătăreşte”] 61v/25 (D 118, K 160), [*tatar til* „limba tătară”] 81v/32d (D 143, K 229), KW 237, tc. **tatar**; ~ „provine din idiomurile tătăreşti, eventual şi din **cumană**” SDT 734.

TÂLMÁCI, TĂLMÁCI – ***tolmač*** [?], ***tylmač*** (rus.) [***telmaç***] 45v/26 (D 95, K 105), KW 248 [~ < slv. **tlŭmačï**].

TEÁNC – ***taŋg*** (p.) [„balla”] „balot de mărfuri” 44v/15 (D 93, K 102), KW 234, tc. (înv. şi dial.) **tenk**, (mod.) *denk* Ş II 355; SDT 737.

TELÁL „crainic; negustor ambulant” – ***talal*** (ar.) 44r/24 (D 93, K 101), KW 233, tc. **tellâl** Ş II 353; tc. **tellal** SDT 742.

TEREZÍE – ***tarazu*** (p.) 40v/3 (D 87, K 90), KW 236, tc. **terazi** Ş I 44, II 356 [~ < tc. **terazi**, bg. **терезия** MDA; Suciu, CRT, 159; şi tc. (dial.) **terezi** SDT 747].

TIGÁIE – ***tegene*** [***tegana***] 42v/21 (D 90, K 97), 52v/28 (D 105, K 124), KW 238 [~ < bg. *tigan*, srb. *tiganj* DEX; ~ < slv. **tiganĭ**, *tiganŭ*, srb. *tiganja*, ngr. (pl.) *τιγάνια* DA, MDA; ~ < bg. *тиган*, srb. *tiganja* DEXI].

TIPSÍE – ***tepsi*** 53r/14 (D 105, K 125), KW 242, tc. **tepsi** Ş II 361; SDT 759.

TOCMÁC (înv.) „ciocan de plăpumar, mai” – ? ***toqmaq*** „ciocan de lemn” 43v/24 (D 92, K 100), KW 249, tc. **tokmak** „pisălog, mai” SDT 763.

TOI – ***toj*** [„convivium”] „ospăţ, banchet” 8v/7 (D 46, K 17), KW 248, tc. **toy**, *doy* Ş II 363; Suciu, CRT, 221; tc. şi **cum**. Sala, ACR, 2006, 42.

TOIÁG – ***tajaq***, ***-γi*** „Stab”, „toiag” [*tayagí*] 60r/27 (D 116, K 144), [*tayjak*] 70r/1 (D 131, K 191), KW 232 [~ < v. sl. **tojagŭ**, *tojaga* DEX].

TOS (*zahăr*) – ***toz*** [***tos*** „puluis”] 39v/12 (D 86, K 89), KW 250, tc. **toz**; şi (dial.) **tos** SDT 768.

TÚCI „bronz, alamă, **fontă**” – ***tuç*** [„stangnum” (cositor!)] 65v/33dr (D 127, K 181 [omis]) KW 253, tc. **tuç** „bronz” Ş II 385; SDT 771.

TUMÁN (reg.) „ceaţă” – ***tuman*** [„nebula”] 37r/15 (D 83, K 82), KW 253, tc. **duman** [~ < rus., ucr. **туман** DA, MDA].

TURLÍU(-TURLÍU) (înv.) „dichisit” – ***türlü*** [„forma”] 13v/12 (D 52, K 28), [*tvrlu tvrlu* „varia”] 71r/5 (D 133, K 197), KW 260, tc. **türlü** „soi, fel”, **türlü-türlü** „divers, fel de fel” Ş II 370; SDT 780.

TUTÚN – ***tutun*** [„fumus”] 53r/10 (D 105, K 125), KW 261, tc. **tütün** Ş II 370; şi (dial.) **tutun** SDT 783.

ŢĂCĂLÍE ??? (fam.) „cioc, barbişon” – ***saqal*** „barbă” + suf. ***-ie***, cf. antr. *Ţacal* (P.B.) 48v/25 (D 99, K 113), KW 214, tc. **sakal** „barbă” [~ < magh. *szakáll* „barbă” C. Lacea, DR III, 748; ~ form. expr., cf. *ţac*, *cioc* Ciorănescu DER, 8438; ~ < *ţic* „vârf”, cf. top. *Ţicu*, *Ţichiu* + suf. ***-ălie***, cf. var. *ţâcălie*, cf. top. Ţăcălia, Ţicălău, Ţicău, Ţichilia etc. „vârf etc.” D. Loşonţi (1985), în TRFR, 95–98; ~ < *ţacă*[1] „două scândurele în forma ciocului de barză” + suf. ***-ălie*** DLR s.n. XII, 1; „probabil” *ţacă*[1] + suf. ***-ălie*** MDA; ~ et. nec. DEXI].

VADEÁ (înv., reg.) „termen de plată” – ***vada*** (ar.) „scadenţă, soroc” [*ouada* „terminum”] 46r/10 (D 95, K 106), KW 272, tc. **vade** „termen” Ş II 374; SDT 793.

VAI! – ***vaj!*** 62v/37 (D 121, K 166), KW 272, tc. **vay**! [~ < lat. **vae**, cf. alb. *vaj* DLR].

ZÁHĂR – ***šakar*** (p.), ***šäkär*** (Drimba, CC, 202) [*sahar*] 40v/22 (D 88, K 91) KW 230, tc. **şeker** [~ < ngr. **ζάχαρ(ι)** DLR; ~ < ngr. **ζάχαρη**, cf. bg. **захар** DEXI].

ZARÁF – ***saraf*** (ar.) 40v/2 (D 87, K 90), KW 214, tc. **sarraf** Ş II 386; şi **saraf** SDT 811.

ZĂITÍN (reg., Banat) „untdelemn” – ***zejtin*** „măslin” [***zeytin agač*** „măslin”] 71r/18 (D 134, K 199), KW 275, tc. **zeytin yagı** „ulei de măsline” [~ < srb. **zejtin** DA, MDA].

ZURNÁ „fluier, surlă” – ***suruna*** (p.) 45r/15 (D 94, K 103), KW 226, tc. **zurna** Ş II 331 (s.v. *surlă*); SDT 825.

Toponime:

ALMAŞ, ***ALMAJ*** ??? **(**sate etc.) – ***alma*** [„pomum”] „măr” 53r/28 (D 106, K 125), cf. magh. *alma*, cf. magh. *Almágy*, *Halmágy*, tc. *elma*; [magh. ***almás*** „livadă de meri”, I. Iordan, *Toponimia*, 82; *Halmágy* < *alma* + *-ágy* „pârâu, albie de râu”, Kisch, I, 96, *ap*. I. Iordan, *ibid.*].

ARPAŞU (sat) – cf. ***arpa*** „orz” 55v/3 (D 109, K 130), KW 40, tc. *arpa* (Ş II 26: *arpagic*), [magh. *árpás* „loc cu orz”, Drăganu, 541–542; cf. antr. **ARPAŞ**].

BĂRĂGÁN (câmpie) – ****boraγan*** „vijelie” < ***boraγan tüzlügi*** „câmpia vijeliilor” cf. tc. **bora, burağan** „viscol” (Drimba, CE, 276–277; DELR I 206); **cum**. sigur Sala, ACR, 2006, 42. În *Codex Comanicus* este atestată doar rădăcina verbală ***bur-*** „a răsuci”? (v. *infra* – „a toarce, a ţese”), care coincide fonetic cu *bur-* din tc. *burağan* „vârtej de vânt, vijelie, furtună”. Vezi şi tc. **bur-** „pustietate, teren necultivat sau nepotrivit pentru agricultură” (Redhouse, T-E. Lex., p. 393).

BÂRLÚI, **BURLÚI** ? (râu) – ??? ***bur-*** „a toarce, a ţese” 28v/12–14 (D 71, K 60), KW 68; [cf. *burlan, burlui* ?? (v. *supra*), cf. antrop. *Bârlea* ?].

BÓRCEA ?? (braţ al Dunării) – v. antr. ***BÓRCE***, ***BÓRCIUL***.

– ?? ***barča***, ***barčá*** (adj.) „tot, întreg” 35r/7 (D 80, K 76), KW 50.

BURNÁZ ?? (câmpie) – cf. ? ***burun***, ***brun*** „nas” 62v/16 (D 120, K 164), KW 69, tc. **burun** [DO, 224]; vezi tc. **burnaz** „(om) cu nasul mare sau lung” (Redhouse, T-E. Lex., p. 396);

– cf. ??? p-tcc. **burnač** „urcior, vas, recipient”, DTS, 125 (câmpie cu crovuri sau padine!).

BUZĂU ??? (râu) – ??? ***buzav***, ***buzaý*** [*buxau* „vitellus”], cf. *Ialomiţa* „vacă grasă şi stearpă” 54r/27 (D 107, K 128), KW 70, tc. **buzağı**; [~ < *M[π]ουσέος* (hidronim, sec. IV), apud V. Pârvan, *Contr. epigr.*, SICA, 1992, 255; ~ < magh. *bozó* < bg. *bozovo*, cf. *boz* (I. Iordan, *Toponimia*, 61, după Weigand); cf. *buză*, Constantinescu, DO, 226].

BUCEÁC , **BUGEÁC** – ***bučγak*** „unghi” 76r/1 (D 139, K 215), KW 67, tc., tăt. **bucak** Ş III 21 [tc. **buğak** MDA; v. Suciu, CRT, 209, nota 25; Constantinescu, DO, 218].

BUCÉGI, (înv., pop.) BUCÉCI ?!?? (munţi) – Pluralul lui *Buceac* ? [cf. sl. *bukŭ* „fag” etc. (I. Iordan, *Toponimia*, 46, vezi *ibidem*, nota 7); din numele de pers. *Buciac* – Constantinescu, DO, 218; cf. *buceac*, *buceag*, *bunceag*? (P.B.)].

CARÁCAL (oraş) – ***qara*** „negru” 46v/27 (D 96, K 108, 143), KW 193,

– ***qalaa*** (ar.) [„castrum”] 39v/24 (D 87, K 89), KW 191, tc. **kara kale** Ş I 15 [greşit echivalat cu *caracal* „lynx” (Ciorănescu, DER, 1448)]; **cum**. sigur Sala, ACR, 2006, 42.

CARAIMÁN (munte) – ? ***qara*** „negru” 46v/27 (D 96, K 108, 143), KW 193, Ş I 88, 90, + suf. ***-man***, cf. *caraman* „negricios, brunet”, v. *supra*; (~ < tc. **karaman**, cu **i** epentetic Ş II 396; cf. tc. ***karamanlı*** „din Karamania” etc., DO, 230),

– ? tcc. ***qara iman*** „capră neagră”, Suciu, CRT, 206 [tcc. *iman* „capră” nu este atestat în *Codex Comanicus*, vezi cum. *tiši* ***ečki*** „capra” 54v/3,4 (D 107) KW 84, tc. *keçi* „capră”, *teke* „ţap”; *karaca* „căprior”; v. şi tcc. (ar.) *iman* „credinţă, religie”, Radloff, I/2, 1571; DTS, 209; tcc. şi tăt. *imana* „bir, dijmă” Radloff, 1572; DT-RU].

– ???! cum. ***qar*** „zăpadă” 19r/8 (D 59, K 40), KW193, tc. *kar*;

– ???! cum. ***aj*** [„mensis”] 36r/13 (D 82, K 79), [„luna”] 35v/28, 29 (D 81, K 78), KW 30, tc. *ay*;

CĂLMĂŢÚI ? (râu) – ? ***qal-, χal- -yr- m-*** „*manere, remanere*” 17r/11–13, 24r/23–25 (D 56, 66), KW 191, cf. tc. **kalmak** „a sta pe loc → ? a curge încet” + tc. **su** „apă” [Weigand, 1921, 98; – ? peceneg. **qalma+suĭ (suγ)*, Dragoş Moldovanu, ALIL, 2008, 22].

CIBÍN, (germ. **Zibin**) ?! (râu) – ? ***čibin*** [*çibin* „musca”] 54v/31 (D 108, K 129), KW 75, cf. ? ***sürüčibin*** „ţânţar” 55r/1 (D 108), KW 75; [~ **Sibiu** < sl. (bg.) **siba** (*sviba*) „coarnă” + suf. **-ьńь**, cf. bg. *sibinčja* „nume de plantă” (Gerov, *ap*. Drăganu, 553)].

CÓMAN (sau *Orăşa*, afluent al Tazlăului; sat lângă pârâul ~), ***COMÁNA***, ***COMÁNCA***,

COMĂNEŞTI (sate în jud. Braşov, Vâlcea, Olt, Giurgiu etc.) – Vezi antrop. ***CÓMAN***.

COVURLÚI , ***COHURLÚI*** ?? (râu, judeţ) – ? ***qovun, χuvun*** „pepene” + suf. *-lui* = tcc. *-lu/ -lü* „cu” (P.B.) 53v/20 (D 106, K 126), KW 201, tc. **kavun**; – ?? ***qovuš*** [kouš] „gol, gănos” 56r/29 (D 110), KW 201, tc. **kovuk**, p-tcc. ****q('o)ŏγul*** „scorbură”;

– ??! ~ < cuman ***kuwarul-uj*** „vale seacă, pârău sec”(?) I. Iordan, *Toponimia*, 179, cf. G. Weigand, *Jb*, 1921, 98–99, *BkA* IV, 173–174; [*-uj* „vale” nu este atestat în Codex Comanicus; cf. cum. ***quru*** „sec, uscat” 39r/1 (D 86, K 87), KW 204 şi ***eniš*** „vale, depresiune, povârniş” 39v/6 (D 86, K 88), KW 89 (P.B.)]);

– ??? ~ < peceneg. ***qoγur*** „mic, neînsemnat” L. Rászonyi, 1935, 225, nota 9, *ap*. Dragoş Moldovanu, ALIL, 2008, 20; – ??? ~ < tcc. ***quγulu*** „cu lebede” sau < cum.? ***qoγa*** „stuf, trestie”, Bocşan–Ungureanu, SCL, 2015, 118–119.

CÓZIA ? (munte) – ? ***qoz***, ***χoz*** „nucă”, cf. *Nucet* (I. Iordan, *Toponimia*, 84) 42r/14 (D 89, K 95), 46r/26 (D 95, K 106), 53v/2 (D 106, K 125), KW 202, tc. **koz** Ş I 91;

– ?? ***qozy*** [*coxi, koz*] „miel” 54v/2 (D 107, K 128), KW 202, tc. **kuzu** (P.B.),

[~ ? < v. sl. **koza** „capră”, cf. E. Petrovici, *St. lingv*. IV, 71; SDT, 1970, 146, 280; DO, 251].

DEREHLÚI/ DER(E)LÚI ?? (râu) – ?! ***terek*** [*terac* „arbor”] „copac” 39v/14, 45r/2 (D 86, 94), KW 242; cf. p-tcc. *teräk*, tăt. *tiräk* „plop”, DTS, 553;

[– ?! tcc. **däräh** „copac”, Weigand, 1921, 98]; (??? cf. tc. **dere** „pârâu, vale, luncă”).

IAZÚPCEA ??? (sat) – ?? ***jazuq***, ***jazyq***, ***jazuχ*** „vină” 7r/20 (D 44, K 15), „păcat” 22r/1 (D 63, K 46), KW 109, tc. **yazık** „pagubă; păcat!”; ? – v. tcc. ***jazuq*** (II) „uscat”, DTS, 251;

– ?? ***jazyl*** [***jazlup***] „a fi descurcat” 56r/6m (D 109, K 132), KW 109 = tcc. ***jazuq*** (III), DTS, 252.

OITÚZ ??? (înv. *Octuz*, *Ohtuz*) – ? ***ögüz*** [*ochus* „flumen”] „râu” 13v/19 (D 52, K 28),

– ? ***tuz*** „sare” 27r/7 (D 70, K 57), KW 259, tc. **tuz** „sare”; – ?? ***oχ*** „săgeată” 60v/8 (D 117), KW 174; – ?? ***ojul*** „a se surpa” [***jer ojuldi*** „pământul s-a surpat”] 58r/9 (D 113), KW 175;

[?? ~ < v. tcc. **oj** „groapă” şi **tuz** „sare”, Dragoş Moldovanu, ALIL, 2008, 24].

SUHULÚI/ SUHURLÚI (râu) – ??? ***suχ*** (***kiši***) [„avarus”] „lacom”[?] 50r/20 (D 101, K 117), KW 225; [– ~ ?? < sl. *suh* „uscat, sec” I. Iordan, *Toponimia*, 179];

[– ~ < v. tcc. **suγul-** „a seca”, Dragoş Moldovanu, ALIL, 2008, 23]; tcc. *suγul* pare să nu fie un cuvânt cuman, cf. cum. ***quru*** „sec, uscat” 39r/1 (D 86, K 87), KW 204; [– ~??? contaminare cu tcc. **soγur-** „a înghiţi” [?!?], Bocşan–Ungureanu, SCL, 2015, 118]. [Vezi şi p-tcc. **soγul-** „a se răcori”, **soγurluγ** „loc cu hârciogi”, DTS, 507.]

TECÚCI ??? – ? *tek* < *terk* „adesea” [„sepe”], „repede” 32v/23 (D 77, K 71), KW 240;

– ?? *tek* „gol, neocupat” (în *tek tur-* „a tăcea”) 28v/9-11 (D 71, K 60), KW 239, tc. *tek* „singur, unic; doar”; – ?? *uč* „sfârşit” 57v/29d (D 113, K 146), KW 263, tc. *uç* „vârf, capăt”;

– ?? *uč-*, *-ar* „a zbura” 29r/1-3 (D 72, K 61), KW 263, tc. *uçmak* „a zbura”;

[– ~ < sl. (răsăritean) *tekuči* „curgătoare”, I. Bogdan, 1889, ed. 1968, p. 141];

TELEÓRMAN (pădure, judeţ) – ***teli*** [„stultus”] „prost” 49v/22 (D 100, K 116), KW 240, ***orman*** „pădure” 40r/4 (D 87, K 89), KW 179, tc. **deli** „nebun”: **deli orman** „codru” Ş I 15; **cum**. sigur Sala, ACR, 2006, 42.

TESLÚI/ TEZLÚI ?? (râu) – ??? ***tez*** (p.) „repede”; [totuşi este vorba de un râu de câmpie, cu meandre!] 49v/8 (D 100, K 115), KW 243, tc. **tez** „iute” [Weigand, 1921, 77, 99].

TIGHINA ?? (sat, oraş) – ? ***tegene*** [*tegana*] „(it.) acquaio, conca”, „vas pentru apă, spălător” 42v/21 (D 90, K 97), 52v/28 (D 105, K 124), KW 238 [Kuun, XXXV, Philippide, OR, II, 360].

TURLÚI ? (râu) – ? ***tur-***, ***turur*** „stehen bleiben, verbleiben”, „a sta pe loc, a rămâne” [„manere”] 17r/11–13 (D 56, K 35), KW 254, tc. *durmak* „a se opri”; [– ?? **turula** „loc de păşunat”, Weigand, 1921, 99; cf. p-tcc. ***turuγ*** „loc de oprire”, DTS, 588].

URLÚI ??? (râu) – ? ***ur-***, ***-ur*** „a bate, a lovi” 21v/18–20 (D 63, K 45), KW 266;

– ?? ***urluq*** „sămânţă” 25v/21 (D 68, K 54), KW 266; [?? tc. **urlu** „tâlhar”, Weigand, 1921, 99].

UZ (pas), ***UZU*** (pârâu), **OZÓIU**, **GÚZUL**, **GUZÚC** ?? – ? etnonimul ***uz*** (DO, 402),

– ? ***us*** „ud, umed” [*vs* „balneatus”; ***us et-*** „a îmbăia, a spăla”] 5r/16/18 (D 41), KW 267;

– ??? ***uz*** „destoinic, iscusit” [„factum”] 12v/10, (D 51, K 26) [„sensus”] 25r/8 (D 67, K 53),

[„sapienter”] 33r/1 (D 77, K 71), [*uz kiši* „destrus”] 49v/15 (D 100, K 116), KW 268;

[– < v. turcic **uz**[2] „trecătoare în munți”, Dragoş Moldovanu, ALIL, 2008, 24.]

Nume de persoane:

ÁGA ?? – ***aγa*** (m.) [*aga*] „frate mai mare” *ananyng aγasy* „unchi din partea mamei” 65v/16dr (D 127, K 180), KW 28, tc. **ağa** „chiabur, jupân, agă” Ş II 10.

AIÁZ ? – ***ajaz*** [*ayas* „serenum”] 37r/6 (D 83, K 181), KW 31, tc. **ayaz** „ger” [DO, 179].

ÁNA – cf. ***ana*** [*anna* „mater”] 49r/2 (D 99, K 114) KW 37, tc. **ana** „mamă” [~ < ebr. **Hannah**, DO, 8; nume de botez foarte răspândit, în trecut].

ARPAŞ – cf. ***arpa*** „orz” 55v/3 (D 109, K 130), KW 40, antr. tc. **Arpaş** (Ş II 26: *arpagic*), magh. **árpás** „cu urcior (la ochi)” [~ cf. magh. *árpa* DO, 183].

ASÁN – ? ***azam*** [*asan* „homo”] 47v/1 (D 97, K 66, 109, 164), KW 46 [cf. ar., tc. **Hassan**, DO, 183].

ASLÁN – ***arstlan*** [***astlan*** „leo”] 54r/15 (D 107, K 127), KW 40, tc. **aslan** Ş I 89, 90, 235, II 395, III 136; SDT 56.

BALABÁN ?? – ***balaban*** „şoim” 55r/6 (D 108, K 129), KW 48, tc. **balaban** „şoim”; „mare” Ş I 235, 255, II 36, 401; SDT 69.

BARÁNGA – V. *supra* ***BARÁNGĂ***.

BARCÁN – ***Barqan***, nume purtat de o căpetenie mongolă;

? – ***bar*** „was vorhanden ist”, „care este (aici)” 25r/12 (D 67, K 53) KW 50;

? – ***qan***, *χan* cf. *han*; [~ < tc. **barkan**, DO, 194].

BASARÁBĂ – ? ***bas-***, ***-ar-*** „drücken, treten”, „a apăsa, a călca, a strivi în picioare” 57v/34d (D 113, K 137) KW 51–52, cf. p-tcc. **bas-** „a presa, a strivi”, DTS, 85;

[~ < *bas* + *aru* „cel bun” (?!?) + *aba* „tată” (Densusianu, *ap*. DO, 192); vezi totuşi în *Codex Comanicus*: „*Bonus – Yacſi uel eygi*” 38v/16 (D 85)];

– ?! vezi şi cum. ***ary*** [*are*, *ari/arri*] „sfânt, curat, pur” 61v/1, 11, KW 41, tc. *arı*;

– ? cf. ***bas****qaq* „primar, guvernator” [„rector”] 23v/16 (D 65, K 49), KW 52;

– ****aba***[7], cf. tc. *baba* (subst.) „părinte, tată”, (adj.) „venerat, respectat”; cf. magh. *apa* „tată”; cf. ebr. *abba* (DO, 179); cf. gr. *abbas* (Graur, DCC, 4; DO, 179); vezi p-tcc. **aba** (II) „tată”, DTS, 1;

– cf. ***abaγa*** (m.) [*abaga*] „unchi” 49r/13 (D 99, K 114), KW 27; v. şi cum. ***aγa*** [*aga*] „frate mai mare” *ananyng aγasy* „unchi din partea mamei” 65v/16dr (D 127, K 180), KW 28 [*abaγa* = **aba* + *aγa* ?];

– cf. ***abušqa***, ***abyšqa*** [„senex”] 38v/26 (D 85, K 87), KW 27 [*abušqa* = **aba* + dimin. rus. *-uška, -ушка* (?) sau < rus. *babuška*]; *Basarabă*: **cum**. sigur Sala, ACR, 2006, 42.

BAŞ – ***baš*** „căpetenie” 47v/7 (D 97, K 31), 82r/15g (D 143, K 109), KW 52, tc. **baş** Ş I 55, 62, II 39; SDT 77; [DO, 193].

[7] În acest caz, asteriscul indică faptul că *(-)aba*, un termen de certă origine nord-turcică veche, nu este atestat în *Codex Comanicus*. Vezi totuși cum. „*Atta* – Pater”, care este atestat în *Codex Comanicus*, f. 49r/2, ed. Vl. Drimba, p. 99.

BATIA ?? – ? ***bat-***, ***-ar*** „a se scufunda, a apune” 17v/28-29 (D 57, K 36), KW 53;
– ?? ***batyš*** „apus” 37r/4 (D 83, K 35), KW 53.

BERINDÉI, BERENDEI ??? – ***berin-*** „a-şi da osteneala” 81v/13d (D 107, 291, K 227), KW 56 [cf. (etnonim) **berendei** DO, 200].

BÓRCE, ***BÓRCIUL*** – ? ***borč*** „datorie” 10v/16 (D 48, K 22 16), ***borčlu*** [*borzli* „debitor”] 40v/12 (D 88, K 91), KW 65, tc. **borç** „datorie” DO, 210;
– ??? ***börči*** î.l.d. *börkči* [*borçi* „capelerius”] „pălărier; slujitorul care descoperă şi acoperă capul şoimului, la vânătoare” 44r/27 (D 93, K 101/302), KW 66; [Numele unui trib cuman ?]
[~ – ? p-tcc. **borčï** „beţiv, iubitor de băutură”, DTS, 113].

BÓRZUL – [*borzli* „debitor”] – probabil o altă grafie pentru *Borciul* (P.B.), v. *supra*;

[~ cf. magh. *borz* „bursuc”, cf. *borză* „gâză” DO, 211; (vezi şi numele căpeteniei cumane *Bortz Membrok*)].

BÚRCEA ?? – ?? ***burč*** [*burç* „piper”] 40v/24 (D 88, K 91), KW 68 (tc. **burç** „bastion; zodie” [!]); – ?? ***bürče*** [*burça* „pulices”] 54v/33 (D 108, K 129), KW 71 [~ < *Burcă* DO, 223];

BUTÁC ??? – ? ***butaq*** „ramură” 53r/18 (D 105, K 125), KW 70, tc. *budak*, **butak**;

[~ < magh. **buta** „tont, nerod” DO, 224].

CALÁN ??? – ? ***qal*** „sălbatic” [*kaal*] 81r/24g (D 142, K 225) KW 191; [cf. Călan?].

CALMÁN ??? – ? ***qal*** „sălbatic” [*kaal*] 81r/24g (D 142, K 225) KW 191; [magh. *Kálmán* Coloman?].

– ? ***qal-***, ***-ur*** „a rămâne” 17r/11-13 (D 56, K 35), KW 191.

CARÁ ? – ***qara*** „negru” 46v/27 (D 96, K 108, 143), KW 193 [DO, 229, numai în nume compuse, v. *infra*].

CARÁBĂ ?? – ***qara*** (v. *Cará*) + ***aba*** (cf. *Basarabă*) [~ < tc. **karaba** „ploscă” şi nu din *carabă* „fluier” (DO, 230)].

CARACÁŞ – ***qara*** „negru” 46v/27 (D 96, K 108, 143), KW193.

– ***qaš*** „sprânceană” [„ciliun”] 47v/12 (D 97, K 110) KW 195, tc. **kara kaş** [DO, 230].

CARACÂZ (personaj din basme) – ***qara*** „negru, neagră” (v. supra) + ***qyz*** [*chex* „filia”] „fată, fiică” 49r/7 (D 99, K 114), KW 208, tc. **kara kız**.

CIUGHÍR ?, ***CIUGUR***EÁNU – ***čuγur*** [*çugur*] „şanţ, groapă” 39v/7 (D 86, K 89), KW 77, tc. **çukur** „groapă, scobitură”.

CIÚRĂ ???, ***CIÚRA*** ??, ŢÚRA – ***čura*** [„terzororius” „şoim mic (bărbătuş)”] 55r/9 (D 108, K 129), KW 77 [(cf. **ciur**!) v. şi **Ciurel**, DO, 242].

COIA – ? ***qoγa*** (p.) „Herr, Vornehmer” „stăpân, demnitar” [*coía* „dominus”] 45v/17 (D 95, K 195), KW 198 [Drăganu, *ap*. DO, 246],

– ??? ***qoj*** [*coy*, *choy*, *koy*] „oaie” 57r/6 (D 111, K 134), KW 198, tc. *koyun* id.

COIÁN ?, ***GOIÁN*** ??? – ***qojan*** „iepure” 42v/ 23 (D 90, K 97), KW 198 [DO, 246].

CÓMAN – ****qoman*** [(In hoc libro continient*ur* persicum *et*) ***Coman***icum...] 1r/5 (D 35, K 1), Ş I 8 (DO, 247). Etnonim cert, păstrat în forma sa nearticulată, vezi numele de familie Berendei, Rus, Sas, Tăut etc.

? – ***qom*** „undă, val” 583/24dr (D 113, K 139) KW 199,

?? – ***qum*** „nisip” 51r/15 (D 102, K 134), KW 203, tc. *kum*,

[cf. ? tur*coman*, (antrop.) Tur*cuman* (?!); cf. ? râul *Kuma*...; ~ < bg., srb. *Kòman* Chr. Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, 1975, 88–89].

CONCEÁC ? (Valea/ Drumul lui ~) – ***qonč*** „picior, pulpă” [*chonç* „gamba”] 48v/16 (D 99, K 113), KW 199, tc. **konç** „carâmb”.

ÉSCA, zis şi ***IÉSCHE*** – ***eski*** „vechi, bătrân” 39r/5 (D 86, K 87), KW 94, tc. *eski* „vechi” [DO, 431].

GURBÁN ??? – ***qurban*** (ar.) „sacrificiu” 69v/11 (D 131, K 190), KW 203, tc. **kurban** Ş I 151, III 44 (cf. Suciu, CRT, 174; DO, 290).

HÚZU ??? – cf. (etnonim) ***uz***: – ***uz*** „destoinic, iscusit” [„factum”] 12v/10, (D 51, K 26) [„sensus”] 25r/8 (D 67, K 53), [„sapienter”] 33r/1 (D 77, K 71), [***uz kiši*** „destrus”] 49v/15 (D 100, K 116), KW 268 [DO, 300].

IARCÂN – ***jarqyn***, ***járqyn*** „strălucire” 76r/15 (D 139, K 216), [„splendor”] 70r/18 (D 132, K 193), KW 116 (cf. rus. *яркий* „strălucitor”, P.B.).

ÍTU ?? – ***it*** „câine” 54v/6 (D 107, K 128), KW 108, tc. **it** „câine”.

MOLDRÚZ, **MODRÚZ** (Valea lui ~) – ?? ***munduz*** [„simplex”] „prost, nerod” 71v/5 (D 134, K 200), KW 166.

PAPÁZOGLU, **POPÁZOLU** („fiul popii”) – ***papaz*** (chr.) [***bapas*** „presbiter”] 35v/12 (D 81, K 77), KW 49, 187, **tc. papazoğlu**; [sonorizarea bilabialei iniţiale în cumană constituie un argument pentru etimologia cuvântului *beci* (< cum. *peč*), v. *supra*].

SAHÁC ?!? – ***saɣaq*** [*sagac*] „bărbie” 48r/2 (D 98, K 111) KW 211 [~ < arm. *sahak* „catolicos” (!)].

SAHÁT ??? – ***saat***, ***sahat*** [*sa‹g›at* „hora”] „oră” 36r/16 (D 82, K 79) KW 210, tc. **saat** [Philippide, OR II, 356, *ap*. DO, 366].

SCARLÁT – ***yscarlat*** „stofă de culoare roşu închis, strălucitor” 46v/5 (D 96, K 107), KW 274, tc. *iskerlet* [DO, 367].

SOLTÁN – ***sultan*** (ar.) [***soltan***] 45v/3–4 (D 94, K 104), KW 225, tc. **sultan** Ş II 328.

TALÁBĂ – ***tolu*** „plin” 32r/11 (D 76, K 69), KW 249, tc. **dolu** (-*aba*, cf. *Basarabă*) [DO, 384; v. şi *talabă* (depreciativ:) „talpă mare”, (reg.:) „grapă” (~ et. nec. MDA); ~ < *talpă [a piciorului]* + *labă* (Th. Hristea, LR, nr. 1–4/2005, 60, nota nr. 6)].

TARLÉ, **TARLÉV** – ***tarlov́*** „ogor, tarla” 65v/27d (D 127, K 180), 81r/7d (D 141, K 224), 81v/36d (D 143, K 229), KW 236, tc. *tarla* [cf. magh. *tarló* „mirişte”, DO, 290, 385].

TÁTU ??? – ?? ***tat-***, ***-ar*** „a gusta” 14r/18-20 (D 53, K 29), KW 237 [**tatul/** *tată*, DO, 385].

TÂNCÁBĂ !! – ? ***taŋ*** „Wunder”, „minune” 61v/14 (D 118, K 159), KW 234, tc. **tansik**;

– ?? ***teŋ*** „compar”, „gleich, ebensogross”, „egal, la fel de mare” 76r/ ad 17 (D 138, cf. 284, K 217) KW 241, cf. *Basarabă* [DO, 390]; **cum**. sigur Sala, ACR, 2006, 42.

TEMIRCÁN, ***TEMĂRCÁN***, **CANTEMÍR** – ***temir*** „fier” 13v/17 (D 52, K 28), 42v/8 (D 90, K 96), KW 240, tăt. **temir**, tc. *demir*;

– ***qan***, ***χan*** cf. *han* [DO, 389].

TOCSÁBĂ ! – ? ***toγuz*** „9 (nouă)” 71v/14 (D 134, K 201), KW 248, tc. **tokuz**, *dokuz* [Drăganu, *ap*. DO, 390].

– ? ***toqluk*** [„superfluum”] 81r/21d (D 142, K 225), KW 249, tc. **tok** „îndestulat”; cf. *Basarabă*; cum. sigur Sala, ACR, 2006, 42.

TORTÁBĂ, ***TARTÁBĂ***, *TURTÁBĂ* – ***tört, dört*** „patru” [*tørt*] 63r/8 (D 121, K 167), KW 251, tc. **dört** [CDOR, 385, 391].

TACÁL – ***saqal*** „barbă” 48v/25 (D 99, K 113), KW 214, tc. **sakal**.

ULUBÉI ??? – ***ulu*** [*oulu* „magnus”] (Bogrea, DR, I, 285) 34v/16 (D 80, K 75, 78, 161), KW 265, ***bej*** 45v/10,/17 (D 95, K 105), KW 54, tc. *ulu bey* [~ < tăt. (DO, 439); pt. *Hulubei*, cf. *hulub*].

URCULÉSCU (familie de moşneni din satul Comanca, lângă Caracal) – ***uruq***, ***uruχ*** [„proles”] „urmaş, copil, seminţie” (P.B.) 69v/1 (D 130, K 189), 70v/7 (D 132, K 194), 76r/11 (D 139, K 216), KW 266, tc. **uruk** „trib, clan” [~ < vb. *a urca*, cf. *Urucu, Curculescu!* DO, 465].

URÚCU – ***uruq***, ***uruχ*** [„proles”] „urmaş, copil, seminţie” 69v/1 (D 130, K 189), 70v/7 (D 132, K 194), KW 266, tc. **uruk** „trib, clan”.

[~ cf. *Oruk* „trib tătăresc în Bugiac, în sec. XVII”, Philippide OR, II, 356, *ap*. DO, 465];

UZÚN, UZÓN, OZÓN – ***uzun*** „lung, înalt” 38v/20 (D 85, K 86), KW 268, tc. **uzun** [DO, 402].

ZAMÁN, **ZAMÓNEA**, **ZĂMÓNA** – ***zamana(da)*** (ar.) „timp” 74v/3,4 (D 138, K 211), „vârstă” 72v/12 (D 136, K 206), KW 274, tc. **zaman** Ş II 130 [DO, 413].

Nu au fost incluse, în liste, cuvintele introduse în limba cumană de către misionarii creştini, de exemplu: *alleyoχ* „aleluia” 80r/8, KW 35, *altar* 70r/7, KW 37, *amen*, *amin* 61v/30, KW 37, *apostol* 71v/20, KW 38, *ewangelim* „evanghelie” 61v/1, KW 96, *manna* „mană” 72v/5, *mirron* „mir, smirnă” 71r/19, KW 165, *pap* „papă” 61r/19, *psalmo* 69r/4, *profet* 76r/12, KW 187, *šabat (kün)* „sâmbătă” 36v/6, KW 230, *trapes* „trapeză” 82v/11, KW 252 etc.; coincidenţele întâmplătoare şi nesemnificative precum *curea* – *qur* „Leibgurt, Schwertgehänge”, „cingătoare” 51r/32 (D 103, K 120), KW 203 [*curea* < lat. *corrigia* sau **corrella* „curea la încălţăminte”], ori *cotor* – *qotur* „crustă, pecingine, râie” 50r/6,12 (D 101, K 116), KW 201 [~ et. nec. DEXI (cf. alb. *kot*, P. Boerescu, în LR, LIII, 2004, nr. 5–6, p. 256–266]; interpretările greşite, de exemplu: *hambar* (Densusianu, ILR, I, 243, v. şi Suciu, CRT, p. 212, 213, cf. tc. *ambar*) care nu este atestat în cumană cu acest sens, deoarece cum. *ambar* [„ladano”] (Kuun, 95), este tradus de Vl. Drimba prin „ambră cenuşie”, CCD, p. 205, cf. (p. 89) f. 42r/7 (vezi şi lat. med. *ambra*, cu echivalentul cum. *charabar*, CCD 41v/23); lecturile eronate, de exemplu: *madem* „minereu, metal, aliaj” [*madim*, „metallum”, la Kuun, 233], în loc de *kör-almadym*

(*köralmadïm*, Drimba, CC, p. 295): *kör-alma* [„odiui”], KW 153 „nicht sehen wollen, nicht ausstehen können, hassen”, „a urî etc.” CCD 82v/8d; alt exemplu: *mir* (ar.) „princeps” (Kuun, p. 216), cf. tc. *emir*, *amir*, pus în legătură de A. Philippide (OR, II, p. 379) cu rom. *mire* [~ cf. lat. *miles* „soldat” DEXI], lectură greşită în loc de cum. *nur* „lumină” (CC 69v/7, ed. Drimba, p. 130). Nu am înregistrat în listă nici cuvântul cum. *beç<e>ęl* [hvffe halcz] „hüftenlahm” (Grønbech, KW, p. 54) = „spetit, deşelat”, 82r/2d (D 143, K 229, v. şi Drimba, CC, p. 293, cu trimitere la L. Ligeti, 1962, p. 173–174), „hvffe halcz” fiind interpretat anterior de G. Kuun (CC, p. 229), din cauza pierderii părţii superioare a literelor la tăierea hârtiei, cu ocazia legării *Codexului*, ca *huffe hauz*, „urbs munita”, „oraş [germ. *Haus* = casă!], loc întărit” (cf. *Bécs* „Viena”) şi, din această cauză, considerat până nu demult, din inerţie, după Şăineanu IO, I 16, drept cea mai sigură etimologie cumană din limba română (pentru *beci*), deşi corectura era semnalată încă din anul 1942, în dicţionarul lui K. Grønbech! Nu mai este inclus în lista noastră nici cuvântul reg. *corhană* „coastă de deal râpoasă, munte golaş”, pus în legătură de Al. Philippide (OR II, 376) cu cum. *qurγan* „movilă funerară”, fiind derivat de A. Scriban (SDLR, cf. DEX şi DEXI) din ucr. *kurhan* (*kurgan*), cu acelaşi înţeles. Etimologia corectă a entopicului *corhană* a fost dată de Dumitru Loşonţi (TRFR, 2000, p. 129), ca derivat din *corhă* „râpă, versant abrupt de munte” (în MDA, cu etimologie necunoscută, deoarece soluţia lui A. Scriban, SDLR: *corhă* < magh. *korha* [sic!] „putred” este greşită şi inadecvată semantic).

De asemenea, nu au fost incluse cuvintele turcice care au o origine persană, copiate din greşeală de L. Şăineanu (IO, I, p. 16–18), din glosarul persan-latin al ediţiei G. Kuun: *calp* [*chalp*, falsus] 50r/25, *dulap* [*dulab*, armarium] 40r/15, *gherdan* [*gerdan*, collum] 8v/18, *hatâr* [*chatir*, voluntas] 28v/9, *nai* [*nay*, tibia, „tronbeta”] 45r/22, *tabiet* [*tabiat* (ar.), „natura”] 19r/4; *olat* [*oleat*, „provincia”] 39v/20, care, acesta din urmă, din cauza aceleiaşi greşeli este considerat cuman şi de către Al. Ciorănescu (DER, 5862) [*olat*: et. nec. DEX, DA, MDA, DEXI].

În sfârşit, nu am considerat necesar să mai încărcăm listele de mai sus cu echivalentele cumane ale unor turcisme dobrogene cu răspândire limitată, precum *curuluc* („mod de a usca tutunul”) – cf. *quru* [*churu* „sichus”] 39r/1 (D 86, K 87), KW 204, tc. *kuruluk* „uscăciune”, şi nici cu toponime de origine turco-tătară din Dobrogea sau din sudul Basarabiei.

Cea mai recentă sinteză dedicată posibilelor împrumuturi cumane în limba română îi aparţine lui Emil Suciu (CRT, p. 215–225), care selectează mai întâi un număr de 8 cuvinte pentru care există „argumente solide în favoarea etimologiei cumane”: *beci, ciob, duşman, gorgan, odaie, oină, tărâm, toi* şi, separat, alte 9 sau 11 cuvinte a căror origine cumană sau, în general, turcică, preosmanlâie, rămâne „plauzibilă, dar discutabilă şi deci ipotetică”: *(arcan), briceag, burlan, butuc, (capcană), călăuză, cinel, hălăciugă, (h)oinar, ortoman, poznă.*

Luând ca bază de pornire această listă, împreună cu argumentele lui Emil Suciu şi ale lui Vladimir Drimba (cf. Drimba, CE), în *Codex Comanicus* ar fi atestate etimoanele cumane ale cuvintelor ***beci***, *briceag?*, *burlan*, *butuc?*, *ciob*, ***duşman***, ***gorgan***, *hălăciugă?*, ***hoinar***, ***oină***, ***(i)ortoman***, ***toi***.

Despre ***ciob*** am discutat separat [vezi *supra*[8]]. Influenţa cumană asupra fonetismului acestui element de substrat (vezi *supra*: ****čopu***) ni se pare acum suficient de sigură, chiar dacă se pot presupune şi alte influenţe (cf. *zdrob, zob*), etimologia turcă osmanlâie fiind însă exclusă. ***Oină***, ***hoinar*** şi ***toi*** par să fie, cu destulă certitudine, cuvinte de origine preosmanlâie, cumană, aşa cum susţin V. Drimba şi E. Suciu, deşi în multe dicţionare, chiar şi în unele recente, este preferată etimologia turcă. *Butuc* şi *hălăciugă* nu au, credem, o origine cumană, din cauza semantismului clar divergent, soluţiile date în DA şi CDER, 1238 pentru *butuc*, respectiv de către Andrei Avram (NCE, p. 118) pentru *hălăciugă* (< *halângă* + *hăciugă*) fiind mai plauzibile. Pentru *briceag* şi *burlan*, explicaţiile lui Emil Suciu sunt suficiente în aparenţă, dar originea cumană a acestora rămâne cu totul nesigură: sunt denumirile unor produse care implică o tehnologie ce nu a fost utilizată la noi, pe o scară mai largă, în epoca preosmanlâie.

Noua etimologie cumană a cuvântului ***beci***, dată de Vl. Drimba: **beč = peč* „cuptor” < v. sl., v. rus. *peč'* „cuptor” şi „peşteră” este mai coerentă decât cea anterioară, care s-a dovedit a fi consecinţa unei lecturi eronate. Ţinând seama de înţelesul derivatelor: *becer, beciariu* „boier de rang inferior, însărcinat cu supravegherea bucătăriei curţii domneşti, (p. ext.) bucătar domnesc”; *becerie* „bucătărie domnească”, ar fi într-adevăr posibil ca sensul iniţial al lui *beci* să fi fost cel de „cuptor” (de bucătărie!) eventual situat în subsolul boltit al unei reşedinţe voievodale sau boiereşti. Cf. [*s-a cheltuit cu*] *beciul i cuhne* (doc. 1780, *ap.* DA). Vezi şi *sobă* „instalaţie de încălzire” şi „cameră, locuinţă”, cf. srb. *soba* [doar] „încăpere, odaie”, faţă de srb. *peć* „cuptor” şi „sobă”. Vezi, de asemenea, srb. *pećar* „brutar” < *peć* „cuptor”.

Unanimitatea credinţei că *beci* ar fi un cuvânt cuman a facilitat intrarea noii soluţii în DEXI, aceasta fiind singura explicaţie cumană acceptată de un dicţionar recent, deşi este susţinută de prea puţine fapte sigure. De exemplu, nu ştim când şi unde a apărut sonorizarea bilabialei iniţiale. Nu ştim când, unde (şi de ce!) a apărut în cumană sensul cel nou, de „pivniţă”, numai acesta putând fi transmis limbii române... în timpul contactelor lingvistice româno-cumane! Nu ştim de ce, în limba maghiară, acelaşi etimon cuman, cu înţelesul de „cuptor”, s-a păstrat doar ca toponim, denumind oraşe: *Pécs*, în sud-vestul Ungariei, şi *Bécs* = Viena. (Vezi şi numele german al Buda[pestei], *Ofen* = germ. „cuptor” – probabil un „cuptor de var” sau „vărărie”). Nu cunoaştem nici dovezi arheologice ale unor beciuri construite în perioada dominaţiei cumane...

Originea preosmanlâie a cuvântului ***gorgan*** este sigură. Tulburător este însă faptul că termenul cuman *qurγan* („movilă funerară”) este mult mai depărtat din punct de vedere fonetic de cuvântul românesc decât persanul *gorkhânah*, cu acelaşi sens, citat de Al. Ciorănescu (DER, 3839) ca etimon al celorlalte formelor turcice sau slave intermediare, pentru limba română, de exemplu *kurgan* etc. *Curgan* şi *gorgan* au aceeaşi origine îndepărtată, deşi nu putem şti, cu precizie, când şi pe ce căi au fost împrumutate aceste cuvinte. Teoretic, *gorgan* nu poate fi un vechi cuvânt iranic/ scitic, în ciuda mărturiilor arheologice sigure în acest sens, din cauza păstrării finalei *-án*, greu interpretabilă ca posibil reflex al unui *-ann-(-a/-o)* preroman.

[8] Cf. LR, 50/3–4, 2001, p. 165–168; LR, 57, 2008/2, p. 119–126; LR, 58, 2009/4, p. 474.

Din punctul de vedere al frecvenţei, cum. ***düšman*** apare o singură dată în *Codex Comanicus*, în timp ce formele adaptate, specific cumane, cu dentala iniţială surdă, *tušman* sau *tüšman* apar de patru ori. Din această cauză, şansele ca ***duşman*** să fi fost împrumutat din turca osmanlâie par să fie în proporţie de patru din cinci, iar din cumană, de numai una din cinci, în baza atestărilor certe din acelaşi *Codex*. Chiar şi antroponimul *Duşman*, dacă prima sa atestare nu este mai veche de anul 1469 (*cf.* Constantinescu, DO), poate fi, desigur, de origine turcă osmanlâie, după aproape un secol de confruntări româno-otomane.

Există însă o serie de fapte neelucidate despre care nu s-a discutat suficient, anume despre coincidenţele formale şi semantice cu v. gr. ***δυσμένεια*** „hostilité etc." [duşmănie!], *δυσμενής* „malveillant, hostile", *δύσμενις* „malveillant, haineux", ***δυσμενῶς*** „avec hostilité, en ennemi" [duşmănos!] (Bailly, 552). Vezi şi prefixul i.-e. **dus-* „übel, miß-", cf. v. ind. *duṣ-*, av. *duš-*, pers. *duš-* „rău-" şi rad. i.-e. **men-*, cf. v. ind. *mánas*, av. *manah-*, gr. *μένος* „suflet" (Pokorny, IEW, 227, 737); cf. pers. *man* „I, me, heart, soul, everyone, a certain person", pers. ***dušman*** „enemy, foe", *dušmanī* „enmity, hatred" (Steingass, P-ED, 526, 1316). Echivalentele lui *duşmănie* (ar. *duşmănil'e*): alb. *armiqësim*; srb. *neprijateljstvo*, *mržnja* etc.; bg. *враждá*, *омраза* etc., (înv.) *душманлък* dovedesc slabul impact al tc. *düşmanlık* asupra limbilor balcanice învecinate. Fiind cunoscut şi în Transilvania, fiind greu raportabil la formele cumane sau pecenge cu iniţiala surdă (*tüšman*), cuvântul românesc *duşman* pare să fie mult mai vechi decât contactul cu turcii otomani. Totuşi, împotriva etimologiei multiple: posibil autohtonă, mai probabil veche greacă şi/sau sarmatică (iranică) etc. pledează finala *-an*, căreia ar trebui să-i corespundă secvenţa *-ann-* din latina dunăreană, cf. lat. *annus* „an", eventual prin comparaţie cu alte împrumuturi ale limbii latine, de exemplu *Mannus* „strămoşul germanilor", la Tacitus (< v. germ.), cf. got. *manna* „om" etc.

Etimologia lui Vl. Drimba, acceptată de E. Suciu, pentru ***(i)ortoman*** (< **ortaman* „(cioban) mai înstărit decât unul mijlocaş" < cum. *orta* „de mijloc, mijlociu") reprezintă un caz tipic de extrapolare într-un trecut îndepărtat a unor categorii sociologice moderne sau contemporane autorilor. Fiind o pătură socială situată între ţăranii săraci şi „chiaburi", deci mai înstăriţi decât primii, ţăranii „mijlocaşi" erau un cal de bătaie al propagandei ideologice din perioada colectivizării agriculturii. Cu toate acestea, nu ţinem minte să se fi vorbit în acea vreme şi despre categoria ciobanilor „mijlocaşi", ciobanii nefiind o ţintă a colectivizării. Spre cinstea autorilor lui, în DLR, s.n. (după 1965!), la cuvântul *mijlocaş* nu apar conexiuni semantice cu averile ţăranilor sau ale... ciobanilor. Această etimologie fiind total inacceptabilă, vechea soluţie turcică a lui Lazăr Şăineanu (***iortoman*** < cum. ***yurt*** „locuinţă, proprietate" ŞIO, II, p. 227) pare să fie cea mai plauzibilă dintre cele rezumate de Al. Ciorănescu (DER, 5936).

Un cuvânt aproape sigur vechi turcic este românescul ***bir***, existent şi în unele limbi slave, cf. v.-bg. **бирь** idem. Această etimologie este confirmată indirect nu numai de *Codex Comanicus* (v. *supra*, s.v.), dar mai ales de *Drevnetjurkskij Slovar'* (DTS, p. 95, 101). În ambele surse găsim rădăcina verbului nord-turcic

ber-, cu varianta ***bir-*** „dă!” (imperativul verbului *a da*). *Bir* face parte din acelaşi câmp semantic cu *dare* (cf. lat. *dare* „a da”) şi *dajdie* (din slavonă), ambele însemnând acelaşi lucru: impozitul care trebuie să fie „dat” stăpânirii. Etimonul maghiar acceptat prin tradiţie: *bér* „salariu, plată, chirie” nu se potriveşte din punct de vedere semantic cu *birul* românesc. În maghiară există însă substantivul *adó* „impozit, tribut” (de unde a fost împrumutat şi regionalismul *adău* idem). Acelaşi magh. *adó*, ca adjectiv, se traduce prin „cel care dă”, ceea ce ne dă certitudinea că dr. *bir* „impozit” nu putea fi împrumutat din maghiară în paralel cu regionalismul ardelean *adău*. Relaţia semantică existentă în maghiară între „impozit” şi „cel care dă”, asemănătoare cu *bir* şi *birnic* sau *dajdie* şi *dajnic*, este o dovadă peremptorie că *birul* nu are un etimon maghiar, fiind un împrumut vechi turcic anterior influenţei pecenege sau cumane, anume din protobulgară (prin vechea slavă, cf. bg. *boljarin* „boier”, cu aceeaşi origine, v. BER, I., 49). Bg. *бирник* „perceptor” dovedeşte contaminarea dintre bg. *бир* şi vb. *съ**бир**ам* „a strânge”.

Prin cum. *bor[u]-aγa* „lup mai bătrân, căpetenie” se explică satisfăcător, fonetic şi semantic, variantele *buragă* şi *baragă* ale cuvântului ***barangă*** „lup bătrân etc.” (cf. B. P. Hasdeu, EMR, 2485), rămânând însă problematică o eventuală contaminare între *bara(n)gă* şi *harang*, *harăng*, *harâng* „clopot” < magh. *harang* id. (cf. Ciorănescu, DER, 4028). Magh. ***berreg(ni)*** „a zbârnâi, a ţârâi” – Scriban, DLR (greşit): „a mugi” [= magh. *bőg(ni)*], ca şi magh. *barangol(ni)* „a umbla haimana” nu au nicio legătură cu *barangă*.

Originea cumană poate fi luată în discuţie şi pentru alte câteva cuvinte pe care le vom reaminti în finalul discuţiei noastre. De exemplu, (reg.) ***chiorpe(a)că*** „şindrilă (nouă, proaspătă)” ar reprezenta, probabil, o contaminare între (reg.) *ciorpec* „şindrilă” şi cum. *körpe* „piele/ blană de miel”, cf. tc. *körpe* „proaspăt, fraged”, pornind de la sensul mai general de „învelitoare proaspătă”.

Reg. ***iurt*** „grup de case”, cf. cum. *yurt* „mansio”, „casă”, precum şi ***ţăcălie*** „barbişon”, cf. cum. *saqal*, cf. tc. *sakal* şi magh. *szakáll* „barbă” + suf. *-íe* ar putea primi etimologii cumane, eventual prin contaminare cu elemente lexicale mai vechi (vezi *ţic/ţâc* „vârf”, cf. Loşonţi, TRFR, p. 95–97), dacă aceste propuneri vor fi omologate de către specialişti. În orice caz, soluţiile etimologice pentru *ţăcălie*: *cioc* + suf. *-ălie* (Pascu, SR, 187) sau *ţacă*[1] „două scândurele ataşate, în formă de cioc de barză” + suf. *-ălíe* (DLR) sunt prea puţin probabile.

Un caz interesant este cel al cuvântului ***tuci***, numit (înv.) şi *tuci muscălesc*, cu sensul de „fontă”, care ar putea proveni şi din cum. *tuç* „[metal spoit cu] cositor”, cf. tc. *tuç* (tc. lit. *tunç*) „bronz”. Comentatorii manuscrisului *Codex Comanicus* sunt unanimi în a considera glosarea lui *tuç* prin „stanium” (cositor) drept o eroare a autorului anonim, călugăr misionar în Cumania, care ar fi confundat bronzul cu cositorul. Totuşi, prin faptul că vasele metalice erau încă de pe atunci spoite cu cositor, metalul astfel acoperit îşi poate pierde identitatea. Se pare că acesta poate fi motivul pentru care *tuci* este astăzi glosat prin „fontă”.

În sfârşit, o serie de cuvinte româneşti, precum ***alaci***, ***baltag***, *başca, bardac(ă), boi, boia, bostan, bugă, but, calup,* ***casap***, ***catâr***, *catifea,* ***cazan***, *cazma, cărăbaş(ă), chibrit,* ***chilim***, *(a)chindie,* ***chior***, ***chirpici***, *colan, coltuc, habar, hamal, haram, ioc, mahala, maidan,* ***murdar***, *năut, nuri, pirozea, sacâz, sânduc, sârmă,*

taban, tarla, tas, teanc, tipsie, tos, zaraf, sau cel puţin o parte dintre ele, cele cu cea mai mare răspândire în limbajul popular din Moldova, Muntenia şi Oltenia, ar putea avea o dublă etimologie, cumană şi turcă osmanlâie, întrucât etimoanele lor au aceeaşi formă şi acelaşi înţeles în ambele limbi de origine[9], ţinând seama şi de faptul că în exteriorul arcului carpatic a existat o continuitate a influenţelor turcice: vechi bulgare, pecenege, cumane, tătare şi apoi osmanlâie. La acestea se mai pot adăuga, probabil, şi alte câteva cuvinte sau denumiri uzuale de origine veche turcică (*Bărăgan* etc.), ale căror corespondente cumane nu sunt prezente în *Codex Comanicus*. Atestarea în general târzie a tuturor acestora nu poate constitui un criteriu absolut sigur pentru respingerea etimologiei *multiple*, cel puţin în unele dintre cazurile menţionate.

[Cf. LR, LVII, 2008, nr. 4, p. 434–458. Articolul a fost revizuit pentru publicarea în volum, cu includerea unor completări din LR. LVIII, 2009, nr. 4, p. 466–480 şi din LR. LIX, 2010, nr. 2, p. 185–206, și cu adăugarea unui mic număr de soluții etimologice noi.]

[9] Vezi, în acest sens, Ciorănescu, DER, nr. 693, 694, 976, 1095, 1233, 1504, 1552, 1610, 2204, 3367, 3604, 4000, 4468, 5123, 5573, 5631, 5855, 5936, 7313, 7321, (7623), 8043, 8390, 8682, 8746, 8814, 9010, cu etimologii cumane greşite: nr. 760, 5329, 5862, ori fanteziste: nr. 1947, 3557, 6053.

10. R E C E N Z I I

MIHAI VINEREANU, dr., **Dicţionar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică**, Bucureşti, S.C. ALCOR EDIMPEX S.R.L., 2008 şi 2009, 935 p.

Spicuim mai întâi din surprinzătorul *Cuvânt înainte* semnat de prof. dr. Constantin Frâncu, şeful Catedrei de limba română şi lingvistică generală a Facultăţii de Litere din Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi:

«Domnul Mihai Vinereanu îşi propune să aducă o viziune cu totul nouă asupra limbii române». «În principiu, autorul nu este de acord cu ipoteza romanizării Daciei, invocând fapte care ţin de factorul timp, de factorul spaţiu şi de cel socio-lingvistic». «Consider că dicţionarul în discuţie este o serioasă descriere a structurii etimologice a limbii române întrunind trei condiţii esenţiale: 1. este fără contradicţii, [...] 2. este exhaustivă, [...] 3. spre deosebire de alte dicţionare (DA, DLR, DEX), explică etimologiile şi evoluţiile de sens într-un mod logic şi plauzibil».

În *Argument* (p. 10), autorul dicţionarului face următoarele precizări: din cele aproximativ 5000 de cuvinte-titlu provenind din fondul vechi sau tradiţional, «după calculele noastre, elementele comune cu latina nu depăşesc 13%, cele slave reprezintă cam 8%, cele turceşti 4,5%, greceşti 3%, maghiare 1,5% şi germane 1%. [...] Un număr de cca 300 de cuvinte au rămas cu origine incertă, deşi, în general sânt altele decât cele considerate ca atare de dicţionarele etimologice anterioare, reprezentând cam 6,5%, [...] cca 280 de cuvinte sânt de origine onomatopeică sau imitativă, [...] cca 6%. Făcând calculul, constatăm că un procent de cca 58% reprezintă fondul prelatin sau traco-dac al limbii române.» Mai jos, la pagina 12, se arată că: «elementele autohtone se ridică la peste 84–85% dintr-un total de cca 25 000 de cuvinte, dacă se iau în calcul şi derivaţii.»

„Ipoteza de lucru" aleasă de autor «susţine că limba română este, în principiu, urmaşa limbii traco-dace care, de-a lungul timpului, a suferit diverse influenţe din partea limbilor cu care a venit în contact, iar asemănările cu latina provin, în mare parte, din fondul comun traco-italo-celtic.»

Întrucât latinitatea limbii române este considerată şi ea numai o „ipoteză", «devenită doctrină oficială în cultura română de peste 150 de ani, care tinde să fie luată ca un fel de dogmă religioasă» (p. 11), nu are niciun rost să încercăm să-l convingem pe autor de netemeinicia teoriei sale, prin care încearcă să anuleze adevărul ştiinţific demonstrat cu prisosinţă de la anul 1780 şi până în prezent de către comunitatea ştiinţifică românească şi internaţională: limba română este o limbă romanică, continuatoarea limbii latine vorbite neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provincile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de sud, Dardania, Moesia Superioară şi Inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii şi până în zilele noastre (Al. Rosetti, ILR, 75). Ar

mai fi oare nevoie să amintim că dominaţia romană a durat în provinciile dunărene, cu extinderile şi restrângerile teritoriale cunoscute, de la începutul sec. I d. Hr. până în anul 602 ?

În viziunea autorului dicţionarului discutat, sistemul cel mai stabil al limbii române ar fi fost «sistemul fonologic al limbii traco-dace, respectiv al limbii române», reconstituit pe baza «comparaţiei cu sistemul fonologic al altor limbi indo-europene», deşi aceasta contrazice vechiul punct de vedere, bine validat ştiinţific, conform căruia sistemul gramatical al unei limbi reprezintă de fapt compartimentul său cel mai rezistent în timp şi trăsătura distinctivă cea mai sigură pentru stabilirea genealogiei respectivei limbi. Pentru a se minimaliza caracterul net latin-romanic al morfologiei limbii române, găsim menţionat în treacăt «faptul că la nivel morfologic, asemănările cu latina nu afectează ipoteza în cauză [v. *supra*], întrucât acelaşi gen de corepondenţe le regăsim în greacă, sanskrită, în limbile baltice şi chiar în limbile slave...» (p. 11), un evident nonsens!

Nu dispunem de suficient spaţiu pentru a discuta în amănunt „ipoteza" originii traco-dacice a limbii române şi nici mult prea numeroasele etimologii „traco-dace" noi şi evident greşite, propuse în acest dicţionar. Ni se pare mai util să descifrăm metodele şi mecanismele logice prin care s-a ajuns la fantastica hipertrofiere a lexicului românesc autohton într-o lucrare cu mari pretenţii ştiinţifice.

Principala metodă folosită este cea a „saltului peste timp", un subterfugiu prin care sunt ocultate aproape două milenii de istorie a limbii române. În marea lor majoritate, cuvintele din vechiul fond lexical românesc ar proveni *direct* dintr-o limbă traco-dacă virtuală, care este derivată de autor din radicalele şi bazele indo-europene inventariate în principalele dicţionare comparative. Recurgerea sistematică la derivarea nemijlocită din radicalele indo-europene atribuite epocii preistorice permite ocolirea sau omiterea (din neştiinţă?) a tuturor faptelor şi argumentelor neconvenabile din istoria limbii române care ar contrazice noua teorie genealogică a limbii române, citată mai sus.

Privită de la înălţimea comparaţiei indo-europene, comparaţia *romanică* este învăluită într-o ceaţă distorsionantă. Toate etimologiile latine populare sau rustice care presupuneau reconstituirea unui etimon pe baza comparaţiei latino-romanice sunt respinse din principiu, pentru motivul că nu ar avea atestări în textele autorilor clasici latini. Respingerea formelor romanice neatestate nu reprezintă în concepţia autorului vreun impediment pentru ca să propună, în locul acestora, nişte radicale i.-e. care, fără excepţie, *toate* sunt *neatestate*, ele fiind doar o proiecţie mentală asupra unor *posibile* forme originare *virtuale*, comune mai multor limbi din marea familie indo-europeană.

De asemenea, tot din principiu, nu sunt acceptate evoluţiile semantice divergente faţă de înţelesul iniţial al unui etimon latin sau slav etc., un bun pretext pentru ca respectivul cuvânt să fie anexat lexicului traco-dac pe baza unor vagi coincidenţe cu radicalele indo-europene disponibile. Întregul dicţionar este caracterizat printr-o concepţie semantică statică, după care cuvintele româneşti nu şi-ar fi putut modifica nici măcar în parte înţelesul iniţial, în decurs de două milenii sau chiar şi mai mult, de la limba „nostratică" până în prezent.

Tot ca efect al respingerii originii latine a limbii române, întâlnim în acest dicţionar probele unei mari şi surprinzătoare necunoaşteri a foneticii istorice româneşti (vezi de exemplu: *alung* < **a(p)longo* < **aplago*, p. 75; *amesteca* < *(a)-mestika* < **misk-ika*, p. 77; *ameţi* < **ameti* < **meti-*, **medi-* < PIE **medhu* „miere, mied", p. 78; *anina* < **arn-ina*, p. 80; *arătа* < **aredh*, p. 87; *băţ, beţe* < **batiu*, p. 127, ca *maţ, maţe* < *matia*, p. 510 etc. etc.), lucru explicabil prin dezinteresul faţă de evoluţiile fonetice ale etimoanelor latine pe teren românesc, dovedit şi prin includerea în bibliografia dicţionarului a doar două scurte articole de fonetică istorică, scrise de Al. Lambrior în anul 1880. I-am recomanda autorului să-şi completeze bibliografia măcar cu *Manualul de fonetică romanică* de Tache Papahagi (1943), accesibil acum pe internet, în biblioteca digitalizată „Dacoromanica" (www.dacoromanica.ro). În subsidiar, autorul ar trebui să fie mai atent atunci când consultă un dicţionar al limbii latine. Lat. *somnis* „vis" (p. 769), de exemplu, ca etimon al lui *somn* nu există în limba latină şi nici în dicţionarele Puşcariu, EW 1067 sau REW 8086. Invocarea unei „deviaţii semantice", când se ştie că *somn* este moştenit din lat. *somnus*, care are exact acelaşi sens, ridică serioase semne de întrebare în legătură cu competenţa lingvistică elementară a autorului.

O victimă colaterală a teoriei despre originea traco-dacă a limbii române este limba albaneză. Datorită mult lăudatei coerenţe a teoriei sale, autorul nu putea să accepte că româna şi albaneza, atât de diferite între ele inclusiv în privinţa unora dintre elementele lor autohtone, ar fi fost împreună şi în acelaşi timp limbile succesoare ale aceluiaşi idiom antic traco-daco(-ilir!): «Deşi albaneza are multe elemente şi trăsături în comun cu româna, nu provine [...] din ilira propriu-zisă, ci din dialectele epirote. Epiroţii au trăit din timpuri străvechi unde trăiesc azi albanezii» (p. 23). O nouă inexactitate, întrucât pare că nu se mai ştie cu precizie unde era situat Epirul antic şi, totodată, încă o ipoteză necontrolabilă, având în vedere că glosele dialectelor epirote sunt şi mai puţine ca număr şi încă mai nesigure decât cele ale limbii ilire.

Xenofobia subliminală prezentă cu tenacitate în acest dicţionar transpare din masiva includere a împrumuturilor slave sau de alte origini într-o limbă traco-dacă atemporală: *babă, beli, bizui, blid, castravete, câlţi, ceacâr, cerdac, chior, colivă, colţ,* etc., *izvor*, *târg* etc. sunt doar câteva exemple din mulţimea incredibil de mare a etimologiilor eronate. Mai citǎm şi o adevărată „perlă" lingvistico-fantastică: «Pe lângă *deal*, ***oraş*** este unul dintre puţinele cuvinte din limba română despre care putem spune cu certitudine că este de origine eurasiatică (*nostratică*)» (p. 598, cf. p. 309).

Comparaţia indo-europeană ar fi putut să fie mult mai utilă pentru aprofundarea studiului etimologiilor româneşti dacă nu ar fi fost profund viciată de preconcepţiile autorului privind pretinsa origine traco-dacă a limbii române. Din această cauză, este nevoie de foarte multă precauţie pentru eventuala utilizare a referirilor şi raportărilor din dicţionar la radicalele indo-europene citate, inclusiv în cazurile în care o etimologie indo-europeană *poate* fi plauzibilă. Pentru *burtă*, de exemplu, etimologia cea mai probabilă a fost dată concis de G. Ivănescu (în

H. Mihăescu, *La romanité…*, 315): «Din i.-e. com. **bhrtā* „sarcină”, participiul trecut pasiv „purtată” al verbului **bherō*.» Pentru *terci*, M. Vinereanu trimite la un rad. i.-e. **terk-*, **trek-*, **tork-* „a toarce”[!!] (IEW, 1077), neobservând că J. Pokorny se referă tot acolo la rad. i.-e. 3. **ter-* „a freca” (IEW, 1071), ***ter*ci** sau ***ter*căzău** fiind foarte probabil dezvoltări ulterioare ale radicalului i.-e. **ter-*, pe teren dacoromân.

Greşit în concepţie şi într-o covârşitoare majoritate a detaliilor, acest nou aşa-zis dicţionar etimologic, puternic ideologizat, ilustraţie a unei teorii nocive[1] care începe să-şi găsească aderenţi chiar şi în unele medii universitare, dezamăgeşte profund, creează grave confuzii şi, în esenţă, face un imens deserviciu lingvisticii româneşti.

[LR, LX, 2011, nr. 2, p. 291–293.]

[1] În articolul *Pentru cine este nocivă originea traco-dacă a limbii române*, de Iulia Brînză Mihăileanu (*online*), ni se aduce o acuzaţie care ar putea să pară extrem de gravă, dacă nu ar fi absurdă şi atât de rizibilă: „Lucrătorul instituţiei academice nu-i interesat de adevărul ştiinţific. El are de apărat o teorie oficială şi o carieră în cadrul acestei teorii...”. O minimă decenţă ar cere ca autoarea să nu înşire în neştire „scorneli” despre alţii! O asigurăm pe autoare că nu am fost niciodată „lucrător” al vreunei instituţii academice, iar faptul că ne-am pierdut vremea (la propriu şi la figurat!) cu recenzarea dicţionarului dlui Vinereanu se datorează numai şi numai interesului pentru adevărul ştiinţific. Adevăr ştiinţific care este absent în dicţionarul recenzat chiar şi atunci când autorul discută cuvintele care aparţin cu adevărat limbii geto-dacilor (vezi mai sus cuvântul *terci*, care ar proveni din radicalul PIE **terk-* „a toarce”!). Despre *borţ* autorul spune (p. 149): «**Nimeni** însă nu aminteşte [ca termen de comparaţie] alb. *barsë* „gestantă”», deşi această etimologie fusese dată încă din anul 1983 chiar de către propriul său conducător de doctorat – dl academician Gr. Brâncuş, în lucrarea de sinteză *Vocabularul autohton al limbii române*, p. 133. Pe lângă neştiinţă, câtă ingratitudine!

CONTROVERSIAL ROMANIAN ETYMOLOGIES HYPOTHESES AND SOLUTIONS (Abstract)

The present volume represents fifteen years of work in the field of Romanian etymology. Most of the etymological studies included in this collection have been previously published in the *"Limba română"* and *"Studii şi cercetări lingvistice"* journals.

The object of my research was to diminish the number of etymological controverses as much as possible, by trying to find the best solution for each one. However, in doing so, I found that I often had to stay within the limits of a *hypothetical* etymology, hence the subtitle: *hypotheses and solutions*.

The book is organized in chapters corresponding to the different origins of the Romanian words discussed; within each chapter, the word list is organised in alphabetical order, with very few exceptions justified by the unity of meaning.

1. INHERITED VULGAR LATIN ELEMENTS

A (SE) ARĂTÁ

The verb ***a (se) arăta*** 'to show (itself/ oneself)', with its variants (regional) *a areta*, (old) *a arreta*, is the result of a convergence between Late Latin ***ēlātō, -āre*** 'to make known', Late Latin ***ēlĭtō, -āre*** **'**to show (magic powers)' and Vulgar Latin ****arreptō, -āre*** 'to rate, to blame' (from Latin *arreptus*). Due to the lack of any semantic continuity, there is no etymological relationship between Vulgar Latin ****arrectō, -āre*** 'to straighten' (from Latin *arrectus* 'raised, made straight, pricked up, stiff') and Romanian ***a arăta***.

An "etymological convergency" occurs when two or three dissimilar Latin etyma converge to form a single Romanian word, provided that their normal phonetic evolutions include clear semantic continuity from each Latin word to their Romanian result.

A fuller definition of each of the verbs is as follows: Romanian a (se) ARĂTA (other phonetic variants: *areta, arrăta, arreta, arâta*) – 'to show (up, oneself), to exhibit', to point out/to, to look (well/ ill), to betoken, to evince, to teach, to omen'; (only in the 16th c. *a arreta*: 'to beckon, to denounce, to accuse, to rate, to blame, to smite to, to correct, to punish'). Latin ĒLĀTŌ, -ĀRE 'to make known, to preach, to teach, to announce' (6th century, by Cassiodorus, *Compl. in act.* 5, 17, 1386^{A}; *Thesaurus*, V_2, 326, cf. REW^{1}, 2837), frequentative of Latin *efferō, extulī, ēlātum, efferre* 'to carry out, to bring out/forth, to exhibit, to make known, to expound, to show oneself, to manifest'. Latin ĒLĬTŌ, -ĀRE 'to show magic powers, to make magic signs' (6th century, by Gregory of Tours, *Gl. Mart.* I, 542; *Thesaurus*, V_2, 393), from Latin *ex-* and *lĭtō, -āre* 'to obtain/ give (good)

omens (from sacrifice)'. Vulgar Latin *ARREPTŌ, -ĀRE 'to rate, to blame, to reprove, to smite, to punish, to denounce, to learn', frequentative of Latin *arripiō, arripuī, arreptum, arripĕre* 'to take hold of, to snatch, to attack, to denounce, to seize, to learn'.

Arăta: Late Latin *ēlātāre (< effĕre)* + *ēlĭtāre (< lĭtāre)* + VgLatin **arre(p)tāre (< arripĕre)*.

ARĂTÓS

The adjective *arătos* 'good-looking, handsome' was inherited from Vulgar Latin ****ēlĭtōsus*** 'who or what shows good omens', being the derivative of Latin *ēlĭtāre* 'to show/ display (magic powers)' and it retains the oldest meaning of Latin *lĭtāre* 'to give (good) omens'. This derivative belongs to the Late Latin period, because the today Romanian verb *a arăta* 'to show' without any determinative has totally lost one of its oldest Latin initial meanings: 'to look well'.

VgLatin **ēlĭtōsus* < *ēlĭtō*, cf. *lĭtō* (PRomanian **aretos* > *arătos*, cf. *arăta*).

ARCÉR

The old and regional noun *arcer* 'a whetstone for fine cutting edges/ blades' is inherited from the (Low Danubian) Vulgar Latin ****ratiārium*** *(lignum)* 'petrified (silicified) wood' (wrongly understood as wood of 'raft' = Latin *ratis*!), a folk etymology from *(Colonia)* ***Ratiaria***, the chief town in *Dacia Aureliana* (Romanian ***Arcer-****Palanca*, Bulgarian *Arčăr*), on the Southern bank of the Danube, today in Bulgaria. It is presumed that especially between the first and the seventh century A.D. *Ratiaria* was the oldest and the best known place to sell this kind of whetstones imported from the petrified forest of the Greek Island of Lesbos.

Arcer: VgLatin **ratiārium (lignum)*, cf. *ratis*, cf. *(Colonia) Ratiāria*, cf. Bulgarian *Arčăr*, Romanian *Arcer-(Palanca)*.

ARŢÁR

Romanian *arţar* 'maple' is possibly inherited from Vulgar Latin ****ērĭciārius***, by ellipsis from *(acer* 'maple'*)* **ērĭciārium* 'used for manufacturing the hedgehogs[2]', which comes back to Latin *ēricius* 'hedgehog[2]' (defence weapon made from iron thorns embedded in a strong wood [a maple trunk etc.]', with the suffix *-ārius*. There is a similarity within It. *acero riccio* = Latin *acer crispum* 'maple' (*Acer platanoides*), from Italian *acero* 'sycamore maple' and *riccio* '(like the) hedgehog' – 'ruffled, crimped' (cf. French *hérisser* 'to ruffle' and *hérisson* 'hedgehog'). Also compare *arţar* with Romanian *jugastru* 'common maple', inherited from Vulgar Latin **iugaster* 'wood for maufacturing the yokes', as derivative of Latin *iugum* 'yoke' (Romanian *jug*).

Alternatively, *arţar* representing Vulgar Latin **arceārius* (Vulgar Latin **arce* = *acer* 'maple', with the same suffix) seems less probable, because the Latin suffix *-ārius* was normally used to form adjectives from nouns denoting an *agent of use.*

Arţar: VgLatin **ēr(ĭ)ciārius (acer *ērĭciārium)*, cf. *ērīcius*, cf. Ital. *acero riccio.*

A (SE) ATEIÁ

The semantic complexity of the regional verb *a ateiá* 'to change (one's clothes), to put on Sunday best, to undress', as compared with Old French *atilier* and Old Provençal *atilhar* idem, allows the reconstruction of Vulgar Latin ***attiliare**, from Latin ***tilia***[2] 'liber/ bast of the lime tree', which initially signified to remove (to undress!) the bark of the linden trunk, changing its "grimy" look to a whiter and cleaner one, then developing the present meanings of the verb *ateia* by metonymy.

Also, see French *habiller* 'to dress', continuing Old French *abiller* 'to prepare, to dress up', from Gaulish **bilia* 'tree trunk', or French *bâtir* 'to build', continuing Old French *bastir* 'to tack the pieces of a dress', from Frankish **bastjan* 'to tie together with a string', derivative of Frankish **basta* 'liber of the tree'.

Ateia: VgLatin **attĭliare* < Latin *ad* + *tĭlia*[2]

A BĂGÁ

Among the Romanian words of "unknown etymology", the verb *a băga* 'to put (into), to introduce' etc. most likely has an inherited Latin-Romance origin: Vulgar Latin ***bagāre** 'to introduce or to eject' (by semantic restriction from Old Latin *vagāre* 'to move to and fro').

Vulgar Latin **bagāre* denotes a semantic polarization only in Daco-Romanian: from 'to introduce or to eject' it was kept only the meaning of 'to introduce, to put into'. See also Old French *vaiier, vajer* 'to overflow the banks, to break into' from Latin *vagāre* (cf. FEW, XIV/56, 120). Conversely, the Macedo-Romanian verb *bag, băgare* has kept both its semantic poles: 'to put into' and 'to pull off/out' in different contexts, including the sense 'to copulate', which is derived from Latin *vagāri* 'to move to and fro'.

It could be accepted that Vulgar Latin **bagāre* (= Latin *vagāre/ vagāri*) has later been contaminated with another Romanic verb **bagāre* 'to bag, to gorge', or 'to tipple, to booze', which comes from a Romance noun ***baga*** 'a primitive leather bag' (cf. REW[3], 880).

Walloon *baguer* 'to pull out/off etc.' and Logudorese Sardinian *bogare* 'to pull out' etc. have the same origin: from Vulgar Latin **bagāre* 'to introduce or to eject', conserving only the opposite semantic pole: 'to eject', by contamination with Latin *vacāre/* Vulgar Latin **vocāre* 'to be empty' (cf. REW[3], 9108).

Considering the two most recent divergent solutions [Avram, NCE, 36; Boerescu, 2001], there is one more argument which makes it difficult to accept Mr. Avram's etymology: «Latin **(im)bagare* (via **baga* from *caua* 'hollow') 'to bury' → 'to introduce'» could never exist as a local substitute of Latin *(in)humare, infodiere, sepelire* 'to bury', because Romanian *a băga* cannot be used with the same direct objects as those of Romanian *a îngropa* 'to bury' or Romanian *a înmormânta* 'to entomb'.

Băga: VgLatin **bagō, *bagāre* < Latin *vagō, vagāre (vagor, vagāri)* + Romance **baga*.

BĂŢ

The Daco-Romanian noun *băţ* (1.) ‘stick, cudgel, staff, switch, rod’; (2.) ‘stalk, stem’; (3. reg.) ‘vine, vine cutting, vine sucker’ is undoubtedly inherited from Vulgar Latin ***bĭteum*** (***bĭtium***) from Latin (adj.) *viteum* ‘of the vine’, derivative of the Latin noun ***vitis*** ‘vine’, but also ‘centurion’s rod’. The main meaning of *băţ* belongs to the Roman military jargon. The vine stick or rod was the badge of the centurion’s rank, cf. *vitem poscere* (Iuvenalis, *Sat.* XIV, 193) ‘to ask/ to apply for centurion’s rank’, cudgelling being the usual way of drilling the troops, cf. *fracta vite in tergo militis* ‘[centurio Lucilius...] had broken one (vine) stick on a soldier’s back’ (C. Cornelii Taciti *Annalium*, Liber I, XXIII).

The regional sense of *băţ* ‘vine cutting, vine sucker’ has the same origin: Vulgar Latin ***bĭtium*** from Latin *vitium*, by ellipsis from *plantaria vitium* ‘planting vines’.

See also another Vulgar Latin variant of Latin *vitis* ‘vine’ in Gaul: *bitus* ‘lignum quo vincti flagellantur’ (CGL II, 570, 13; Du Cange, I. 1954, s.v. *bittus*). A Vulgar Latin (fem.) ***bit(t)a*** could be the true etymon of French (vulgar) *bit(t)e* ‘penis’, similarly to its French synonym *verge*, from Latin *virga* ‘rod’.

Romanian *băţ*: VgLatin **bĭtium* = Latin *viteum, vītea* < *vītis*[2] + *(plantaria) vitium.*

French *bite* < OFrench **bit(t)e* < VgLatin **bīt(t)a* (< *vītis*), cf. Late Latin *bit(t)us.*

Dial. French *abiter* < VgLatin (*ad* +) **bī(t)te*/ **bi(t)ta* (< *vītis*), cf. French *touche, toucher les boeufs*.

Regional Romanian **BIŢ** ‘tuft’, **BÍŢĂ** ‘lock of wool or hair’. Teofil Teaha’s etymology of Romanian *biţă*: via Vulgar Latin ****bītea*** from Latin *vītea* ‘of the vine’ [CLG, 320] corroborates our Latin etymology of Romanian ***băţ***: from Vulgar Latin ****bĭteum***. The derivative *biţ* is a reconstructed singular from the feminine plural *biţe* ‘locks (of hair)’ [Teaha, CLG, 326].

COLEÁŞĂ

The old regional culinary term *coleaşă* refers to a shepherds’ food, a kind of soft porridge made of boiled (or broiled) meal (wheaten flour or millet/corn flour), then milk, butter or lard added. Also existing in Macedo-Romanian: *culeaşu* idem, that is why the Romanian word cannot be borrowed from Magyar *köles* ‘millet’. The Slavonic terms: Serbian *kulješ*, Bulgarian *kuljaša*, Ukrainian *kuliš* etc. most likely have a Romanian origin, having been brought by migrating Romanian shepherds to the neighbouring countries.

Coleaşă might be inherited from an Oriental Vulgar Latin ****collēsia***, borrowed from Old Greek *κόλλησις* ‘action of gluing, soldering’, its sense later evolving to the action of ‘dipping, soaking’ → amalgamation, coagulation’. From the same Greek root we also have Romanian *colivă* ‘boiled wheat (with honey and nuts) distributed at funerals in memory of the deceased’, cf. Byzantine Greek *(τά) κόλλυβα* idem, maybe also Romanian *colărezi* ‘pieces of dough, paste’, cf. Old Greek *κολλυρίς* idem.

Coleaşă: **Vulgar Latin **collēsia*, from Old Greek *κόλλησις*.**

CREŢ and Albanian ***KREC, KREÇE, KRECË***.

The Romanian adjective *creţ* 'curly, crimp, frizzy' is most probably inherited from an Eastern Vulgar Latin lexical hybrid: ****crĭcius***, originating from the contamination of Latin *crĭ(spus)* with its synonym Vulgar Latin (adj.) **(ē)ricius* 'curly, crimp, crisp', cf. Latin *ērīcius* 'hedgehog', cf. Italian *riccio*, Spanish *rizo* (noun) 'hedgehog', also (adj.) 'curly, crimp, crisp'.

Albanian *(lakën) kreçe, krece* 'headed cabbage, savoy (cabbage with crisp leaves)', *(fik) krec* 'wrinkled (fig)' are borrowed from Late Vulgar Latin **crĭcius* and Old Common Romanian **creciu*. Alb. *krecë* 'needle (leaf), spine, thorn, fishbone' is borrowed from Vulgar Latin (pl.) **crĭcia*/ Old Common Romanian **creţə*, and is etymologically and semantically related to Vulgar Latin (adj.) **ēricium* 'of the hedgehog' → 'spine, quill etc.', cf. regional Romanian *arice* 'spines of the hedgehog'.

Albanian (pl.) ***krelë/ krela*** 'curl', ***krela-krela*** 'curly' are Albanian autochtonous words, cognates of Lettish *krails* 'bowed, bent, wrinkled', Middle High German *krol* 'curly', Old High German *kral* 'hook', Middle English *crolle, crul* 'curl' etc.

Romanian *arici*: VgLatin **ērīcius* (Latin *ērĭcius*).
Romanian (reg., pl.) *arice*: Latin (adj., sg.) **ērīcium*, (pl. **ērīcia*).
Romanian *creţ*: VgLatin **crĭcius* = lat. *crĭspus* + (adj.) **ēricius*
(cf. Ital. *riccio*, Span. *rizo*).
Albanian *kreçe, krec* < VgLatin → Common Romanian **creciu* = VgLatin **crĭcius*, cf. Romanian *creţ*.
Albanian *krecë* < VgLatin → Common Romanian **crĭcia*/creţə* < Balkan VgLatin **crĭcium* = Latin **ērīcium*, cf. Romanian (reg.) *arice*.**
Albanian *krela-krela, krelë/ krela* – Autochtonous Albanian words, cf. Lettish *krails*, cf. MHG *krol*, OHG *kral* etc.

A (SE) DĂRĂPĂNÁ

There are two homonymous Romanian verbs *a dărăpăná*, from two different etyma:

A SE DĂRĂPĂNÁ[1]

A se dărăpăna[1] 'to ruin (itself), to destroy (little by little)' is inherited from Vulgar Latin ****derapĭnāre***, composed of Latin prefix *dē-* and *rapīna* 'plunder, havoc', cf. Latin ***rapere*** 'to plunder, to ravage'. For the Oriental Vulgar Latin *ĭ* instead of Classical Latin *ī*, see Romanian *nutreţ* 'forage' which goes back to Vulgar Latin *nutrĭcium* idem, cf. Latin *nūtrīcium* 'nutrition'.

Vulgar Latin **dērapĭnāre* (*dē-* + *rapīna* + *-āre*)

A (SE) DĂRĂPĂNÁ[2]/ A DRĂPĂNÁ[2]

A (se) dărăpăna[2] or *a drăpăna*[2] 'to tear (one's hair), to tear up' was borrowed from Bulgarian ***dr̀pam, drăpna*** 'to pull (by the hair), to tug', cf. Bulgarian *derá* 'to flay, to tear up' (BER, I, 465); cf. Bulgarian *drápam* (popular) 'to comb, to scratch' (cf. BER, I, 421).

Romanian borrowing from Bulgarian *dr̀pam, drăpna*.

A (SE) DESFĂTÁ/ DESFĂIDÁ

The Romanian regional verb *a **desfăida***, registered as variant of *a (se) **desfăta*** 'to enjoy (oneself), to flatter the senses' is inherited from Vulgar Latin ****dĭs-fēdāre*** (from Latin *dĭs-* 'do the opposite of' + *foedāre* 'to befoul'), contaminated with the etymon of Romanian *a **desfăta***, from Vulgar Latin ****dis-fētēre*** (from Latin *dĭs-* idem + *foetēre* 'to stink').

Desfăida: VgLatin **dĭs-fēdāre*;
Desfăta: VgLatin **dis-fētēre* (> **dis-fētāre*).

A (SE) FERÍ

The verb *a (se) feri* belongs to the Old Common Romanian, as proven by its presence in Macedo-Romanian: *afirescu, afirire*, also in Megleno-Romanian: *mi fires*, and has many incongruent meanings: 1) (antiquated) 'to keep (to observe strictly) the holy days, festivals or customs, to comply with tradition/ custom, to keep something unchanged', 2) (normal) 'to step aside, to recoil, to dodge, to duck', 3) 'to guard/ protect/ preserve somebody or something (from/ against), to secure, to save (from)', 4) 'to get out of the way (of a person or of a car etc.), to be on one's guard, to keep out, to avoid (a danger)'; *fereşte-te de (ceva rău)* 'keep out of (something evil), beware that… not…'; *Doamne fereşte!* 'God forbid!'

Taking into account this incongruence of meanings, there are two homonymous Romanian verbs *a feri*, inherited from a convergence of two or even three contaminated Latin verbs:

A FERÍ[1]

No longer in use and registered in DA with the antiquated meaning 'to observe strictly (religious festivals or customs)', *a feri*[1] continues Vulgar Latin ****fērīre***, cf. Latin *fēriae* 'festival, holiday', cf. Latin *fēriārī* 'to celebrate a holiday or to keep a day of rest' (S. Puşcariu's etymology, in DA). It could have also been contaminated with Latin *fĕrīre* (only with its figurative sense) 'to keep (one's word)', cf. *foedus ferire* 'to enter into a treaty (with)'.

A (SE) FERÍ[2]

A (se) feri[2], with all the other usual meanings (2, 3, 4), comes from a Vulgar Latin variant **aufĕrīre* of Latin *auferre* 'to carry (away), to move off/ away' etc., with Latin *ĕ* > *ē* – a phonetical influence of the Vulgar Latin homonymous ****fērīre*** (> Romanian *a feri*[1]). It is worth noting that the initial Proto-Romanian *a-* (from Latin *au-*) was preserved only in Macedo-Romanian: ***a**firescu*, ***a**firire*, contrary to its aphaeresis in Daco-Romanian and in Megleno-Romanian. This second etymological solution was proposed by G. Giuglea (DR, IV, 554) and I.-A. Candrea (GS, III, 424), cf. REW[3], 9642.

Feri[1]: VgLatin **fērīre*, cf. Latin *fēriae, fēriārī, fĕrīre*.
Feri[2]: VgLatin **aufĕrīre*, cf. Latin *aufĕrre*, cf. VgLatin **fērīre* > *feri*[1]

GLÚGĂ

Romanian *glugă* (variants: *gluc**ă**, **c**luc**ă***) 'hood' is most likely inherited from Vulgar Latin **clluca*, by metathesis from Latin *cŭc(ŭ)lla* idem. The Latin consonantic group *cl-* usually evolves to Romanian *che-, chi-*: Latin *clavem* >

Romanian *cheie* ‘key’; Vulgar Latin **clagum* (from Latin *coag(u)lum*) > Romanian *cheag* ‘rennet’; Vulgar Latin **clinga* (from Latin *cing(u)la*) > Romanian *chingă* ‘girth’. There is no reason why the fairly different Vulgar Latin group **cll-* should have had the same evolution. The Latin *-ll- fortis* (velar) followed by *u* could not be palatalized, and therefore has been atypically preserved with no changes. According to Nestorescu, CE, 56–58, Bulgarian *gugla*, Magyar *gluga* etc. are borrowed from Romanian.

Glugă: Latin *cŭc(ŭ)lla* (> VgLatin **clluca*).

A LEPĂDÁ

A lepăda/ a lăpăda is probably inherited from a Vulgar Latin verb **lĕpĭdāre* ‘to strip off, to slough, to miscarry’ (from Latin *lepis, -idis* ‘scales’ etc.), cf. Old Greek *λέπω* ‘to peel, to scale, to skin’ (N. Drăganu, DR, VI, 295–299; etc.), and was contaminated early on with Latin *lapidāre* ‘to stone’, but also ‘to strow off’ (S. Puşcariu, EW, 936; etc.). Between 1930 and now, every author had to choose one of these two solutions, leading to an etymological deadlock. My opinion that Latin *lapidāre* was contaminated with Vulgar Latin **lĕpĭdāre* is sustained by the obvious phonetic difference between the two Romanian variants – *a l**ă**păda* and *a l**e**păda*, which pleads for the existence of two contaminated etyma. There is also new evidence of this contamination in Vulgar Latin: the identical meaning of Toscan Italian *(uovo) làpido* and Transylvanian Romanian *(ou) lăpădat* ‘prematurely laid (egg – without its shell)’.

Lepăda/ lăpăda: VgLatin **lepĭdāre* + Latin *lapidāre*.

A MÉRGE

The verb *a merge* ‘to go’ is definitely inherited from Latin *mergĕre* ‘to dip’, ‘to plunge’, ‘to immerse’ etc., in spite of its unusual evolution of meaning. This semantic evolution could be better explained by the contamination with two other Latin verbs having almost the same meaning: *meāre* ‘to go along, to pass, to travel’ and *pergĕre* ‘to go on, to proceed’ (*pergite domum!* go home!). The contamination with *pergere* was suggested by A. Tr. Laurian, *Tentamen* [1840], as was a more complete contamination, with both *pergĕre* and *meāre*, by G. Giuglea (DR, I, 486).

Merge: Latin *mergĕre*, cf. Latin *meāre, pergĕre*.

MIEL

The traditional etymology of *miel* ‘lamb’ is Latin *agnellus* ‘little lamb’. The phonetical evolution from Common Romanian **mńiel* to Daco-Romanian *miel*, in contrast with Macedo-Romanian *ńel (ñel)*, can be explained – as CDDE 1100 already did – by the analogy with *mńieu* ‘my’, which became *mieu (meu)* in the areas with unpalatized labials. Hence there is no need for an alternative explanation through the existence of a Proto-Indo-European (→ Thraco-Dacian) **melo* ‘little animal’ (cf. Avram, PE, 83), which does not fit the word *miţă* ‘wool (of a lamb)’ from Vulgar Latin **agnicia* idem, in the same word family.

Miel: lat. *agnellus*.

MÍRE

The often contested Latin etymology of Romanian *mire* '(young) man about to get married, bridegroom': from Latin *miles* 'soldier', (later) also 'officer in guard' could be explained by historical data resulting from the Roman *Diplomata Militaria*, found in *Dacia Traiana*, the ex-Roman province on the territory of Romania. The legal marriage (*iustum matrimonium*) of the Roman soldiers in Dacia was allowed by Emperor's decree, granting them *civitas* and *connubium* after their discharge from the army (Latin: *honesta missio*), by which the new Roman citizen was accepted into the community as a legally married man and *pater familias*. Before the wedding, the man was only a *miles* → *mire* 'soldier', later 'bridegroom', while the woman was ***milissa* – *mireasă*** (promised) 'wife' → 'bride' (with the Greek suffix *-íssa*). There is a perfect parallel between Latin *miles* 'soldier' > Romanian *mire* 'young man/ bridegroom' and Latin *veteranus* 'veteran (ex-soldier)' > Romanian *bătrân* 'old man'.

Mire: Latin *miles*.

PĂSTÁIE

Daco-Romanian *păstaie*, also reg. *păstare* etc. and Macedo-Romanian *păstal'e, pistal'e* 'pod' are most likely inherited form Vulgar Latin ***pĭstālia/ *pĭstālem*** (collective noun) 'dried and crumbled pods', with an old semantic evolution towards (not crumbled and not dried) 'bean pod, pea pod' etc. (CDDE 1351).

The alternative autochtonous etymology is not credible, because the presumed Thraco-Dacian word compared to Albanian *pishtajë, bishtajë* 'bean pod', 'corn husk' etc. should have derived from Albanian *bisht* 'tail, stalk' (cf. Çabej, SE, I, 254); this goes against the meaning of the Albanian phrase *u bë bishtaië* 'it was crumbled' or 'broken down'. Consequently, Albanian *pishtajë* has the same Latin origin (cf. Orel, AED, 27) as Romanian *păstaie*, but the newer Albanian form *bishtajë* results from the contamination of *pishtajë* with *bisht* 'tail, stalk'. Regional Romanian *păstăile cânepei* 'boons of hemp' confirm the Latin etimology of Romanian *păstaie*.

Romanian *păstaie*: VgLatin ***pĭstālia/ *pĭstālem*, cf. Latin *pĭstāre*.
Albanian *pishtajë*: from VgLatin ***pĭstālia* idem.
Albanian *bishtajë*: from Albanian *bisht* + *pishtajë*.

PÚRURI/ PÚRUREA

The adverb *pururi, pururea* 'always, for ever' is definitely inherited from Latin *pŏrrō* (with the Proto-Romanian suffix *-re*), having not preserved the spatial meaning 'further away, further on' of the Latin word, but only its temporal sense 'from now on, in the future'. There is a perfect semantic analogy with English *always*, from Old English *ealne weg* 'all the way, the whole way', which has later gained the new meaning: 'at every time, continually'.

The phonetical evolution of the stressed Latin vowel *o* to Romanian *u* is proven by the older variant *pórure* and by many other similar examples, *e.g.* regional Romanian *pur*[1] (and *por*[4]) *'Allium rotundum'* from Latin *pŏrrum* 'leek' etc.

Pururi/-rea: Latin *pŏrrō* + PRomanian *-re*.

A RĂBDÁ

The verb *a răbda*, signifying ‘to have patience, to endure, to suffer’ etc., has been a real puzzle for the scholars involved in the research of its etymology. The old and very rarely found pronunciation with *dz*: (*tu*) *rebdz/ răbdz*, cf. Macedo-Romanian *(tine) aravdz*, proves the Latin origin of this verb without any doubt. Its true etymology can be found through the comparison of its old meanings within the same word family: *a răbda* (verb), *răbdare* ‘patience, endurance’ (noun), *răbdător* ‘patient’ (adjective). *A (se) răbda* seems to have meant at first ‘to have to resist (or to be willing to fight against) the own desires and needs’ (*e.g.* hunger etc.), with the consequence of enduring the sufferings or tolerating a discomfort until losing patience. In the Vulgar Latin of Dacia and Moesia, the verb: **ēlĭb(i)dō*, **ēlĭb(i)dāre* (later evolved to Old Common Romanian **arebdare*, then Daco-Romanian *a rebda*/ *răbda* and Macedo-Romanian *arăvdare*) might have been derived from Latin *libīdō* ‘desire, lust’, with the privative prefix *ē-*.

Considering the possible objections to this solution, it might seem difficult to admit that: 1) the syncope of the second Lat. *i*, which should have been short (*ĭ*, not *ī*); 2) the aphaeresis of the initial sound *a-* (< Lat. *ē-*) in Daco-Romanian *a (a)rebda*; 3) the fact that the Latin noun *libīdō* was not preserved either in Romanian, or in any other Romanic language.

The analogies with: 1) Vulgar Latin *nutrĭcium* instead of Classical Latin *nutrīcium* > *nutreţ* ‘forage’ (PEW, 1210), 2) Latin *ēradīcāre* ‘to uproot’ > Romanian *a ar(ă)dica/ rădica/ ridica* ‘to raise’ (TDRG) may explain the two less usual phonetic phenomena. In spite of the third objection (above), Vulgar Latin **ēlĭbidāre* (> Romanian *a răbda*) has every possibility of being included in the list of the already known Vulgar Latin words preserved only in Romanian.

Daco-Romanian *răbda*, Macedo-Romanian *arăvdare*: VgLatin **ēlĭb(ĭ)dō*, **ēlĭb(ĭ)dāre* < Latin *ē- + lĭbīdō*.

SCÓRBURĂ

Scorbură ‘(tree) hollow’ is inherited from a convergence of two Latin etyma: ***corbula*** ‘little basket’ as ‘primitive beehive’ (Giuglea, CRR, 264, cf. Comasco and Ticinese *scurbin* ‘beehive’) and (Vulgar Latin) ****scrŏbŭla*** < **scrŏbus* (= *scrŏbis*) ‘(little) pit/ hollow/ cavity’ (Candrea, ELC, 44). There are two superimposed images which gave way to this Vulgar Latin contamination: 1) the primitive beehive made from basketry work and 2) the tree hollow where the wild bees use to build their hive.

Thinking that *scorbură* could be an autochtonous word compared to Albanian *korbull* ‘vat’ (‘a recipient’), also to (reg.) *korbullak* ‘beehive’ is nonsensical, because Albanian *korbull* is certainly borrowed from Latin *corbula* (Orel, 191) and its regional meaning ‘(tree) hollow’ is the result of its contamination with Albanian *zgarbull* ‘hollow’, due to the joining of the same two images, as it is in Romanian.

Scorbură: VgLatin **scŏrbŭla* = VgLatin **scrŏbŭla* (cf. *scrŏbis*) + Latin *cŏrbŭla*.

A SCURMÁ

The Daco-Romanian verb *a scurma* 'to scrape, to rout', together with its antiquated version *a scurrima* 'to delve and dig' is inherited from Vulgar Latin **excorrimāre* (from Latin *rimāre, rimāri*) 'to rummage about for' etc. The newer alternative etymology (DLR, MDA, DEXI), from a presumed Daco-Thracian verb compared to Albanian *gërmoj* 'to dig, to rummage' (derivative of *gërmë* 'letter', from Old Greek *grámma* 'scratch', 'letter', cf. Orel, 115), or to Albanian *zgërmis* 'to scrape' (derivative of *grimë* 'crumb', from Albanian *grij* 'to rasp, to gnaw', cf. Orel, 124) is hardly probable, even considering the Albanian variant *shkërmoj* 'to scrub, to rummage' etc.

Scurma: VgLatin **excorrimāre* < Latin *rimāre* (*rimāri*).

A SPĂLÁ

The verb *a spăla* 'to wash' could be inherited form two Vulgar Latin derivatives of Latin *lavāre* idem: from ***super**lavāre* 'to wash out (over)/ to clean oneself' (E. Petrovici, *ap.* I. Gheţie), or from the older reconstruction ***exper**lavāre/ *expellavāre*, given by T. Cipariu. There is an analogy with Albanian *shplaj* < *shpëlaj* < *shpërlaj* 'to rinse' derived from *laj* 'to wash' with the same Latin prefixes *exper-* or *super-*. The shorter form *(eu) spăl*, instead of **sp(r)ăláu* (cf. Macedo-Romanian *spel* and *spriláu*) might be explained by the influence of Late Latin *expellō* 'to remove, to take out (the dirt)'. See also Late Latin *expellitīvus* = *purgātōrius* (TLL, V.2, 1629).

Spăla: VgLatin **experlavāre* or **superlavāre* (< Latin *lavāre*), cf. Late Latin *expellō*.

STÁVĂR, STÁUĂR

The noun **stavăr** 'stability, steadiness', also included in the phrase *de stavăr* 'reliable, thoroughly' was used only in 17th century texts. It should be an antiquated inheritage of Latin ***stabilis*** 'steady, stable, firm'. *Stavăr* could not have been a learned borrowing from Latin that early on. The presence of the Romanian *-v-* instead of a Latin *-b-* is explained by the normal evolution of the Latin intervocalic *-b-* to an *-u̯-*, but later, the *-u̯-* from the beginning of the syllable often became a *-v-* in some areas of Romanian, *e.g. píuă* > *pívă* 'felting mill' or *núăr* > *núvăr* 'cloud' etc. (cf. Sala, *Contributions*, 1976, 46).

Stauăr 'sheepfold' continues Vulgar Latin ***stabilum**, a contaminated variant of Latin ***stabulum*** 'stable'. The confusion between **stauăr, stavăr* 'stability' and the more commonly used regional word *stauăr* 'sheepfold' may be one the reasons why *stavăr* was not used in Romanian after the 17th century.

Stavăr: Vulgar Latin **stabilum* = Latin *stabilis (stabilitas).*

Stauăr: Vulgar Latin **stabilum* = Latin *stabulum.*

STÂLPURI

The antiquated and regional Romanian word (pl.) ***stâlpuri*** 'branches' (sg. *stâlp*[2]) is inherited from Vulgar Latin (dim. pl.) **stirpulae*, derivative of Latin *stirps* '(3.) branch', cf. Latin *stipula* 'stalk'. *Stâlp*[2] (pl. *stâlp**uri***) was confused with

its much more frequent Romanian homonym *stâlp*[1] 'pillar, post' (pl. ***stâlpi***), from Old Slavonic *stlŭpŭ* idem, which is quite a different word.

Stâlpuri: VgLatin **stirpulae* < **stirpae*, sg. **stirpa* (Latin *stirps*), cf. Latin *stipula*.

Stâlpare: VgLatin **stirpalis*/ **stirparia* < *stirps*.

STRAI/ STRAŃ(U)

Both literary Romanian *strai* and dialectal (Banat) *strań*, also Macedo-Romanian *strańĭŭ*, with the same meanings: 'wear, attire, apparel, bed clothe(s)', cannot be borrowings from Serbian or from Albanian. The reason behind the phonetical difference between the variants is that they were inherited from two Vulgar Latin words: *strai*, which comes from ***straglum, -a*** (Latin *stragulum* 'bedding, rug, apparel'), while *strań* and *strañĭŭ* were developed from **strāmnium* (Latin *strāmĭnius*/ *strāmineus* 'covered with straw', cf. Latin *strāmen* 'litter, bedding').

Strai: Latin *strāg(ŭ)lum*.

Macedo-Romanian *strańĭŭ*, Dial. (Banat) *strań(u)*: VgLatin **strāmnium* = Latin *strāmĭneus*, cf. *strāmen*.

STRĂÍN

For phonetic reasons, the Romanian adjective and noun *străin* foreign, stranger, foreigner' cannot be borrowed from Old Slavonic *stránĭnŭ* (> Bulgarian *stránen* idem). *Străín* and its older dialectal version *strién* (from Banat) are most likely inherited from a Vulgar Latin lexical hybrid: **extraliēnus*, from Latin *extrāneus* + *aliēnus*, as the both contaminated words mean 'foreign'. This etymology, proposed by S. Puşcariu (DR, VII, 105), is more convincing than H. Mihăescu's solution (*La Romanité*, 276): Vulgar Latin **extra(n)īnus* < *extrāneus*, which cannot explain the old Romanian variant *strién*. See also G. Alessio's etymology (cf. Al. Rosetti, ILR, 173): Vulgar Latin **extraīnus* (*extrā* + *-īnus*), fit only for the literary standard form *străin*.

Străin: VgLatin **extraliēnus* (Latin *extrāneus* + *aliēnus*) + **extraīnus* (*extrā* + *-īnus*).

ŢÁNDĂRĂ

The Romanian noun ***ţandără***, also reg. ***ţandură***, ***ţandră*** 'chip, sliver, splinter, kindling' continues an earlier archetype ****ţádură*** idem, derived from Proto-Romanian **ţadă* and the suffix *'-ură*, **ţadă* being inherited from Latin ***taeda*** 'resinous (larch) fir or (pitch) pine wood, torch'. See also Raethoroman (Engadine) *tieula* 'resinous wood' from Latin *taedula* 'little pine'.

The Romanian regional and rarely used variant of *ţandură*:

ZÁNDURĂ, also reg. ***dzandur***, ***zadră***, meaning 'chip, sliver, splinter, torch', continues the other early derivative ****dzadură***, from Old Common Romanian *dzadă* 'larch fir' etc. and the suffix *'-ură*. Similarly, the older form *dzadă*, modern *zadă*,

comes from Vulgar Latin ***daeda*** 'larch fir, pitch pine, torch'. Out of the two Latin synonymous etyma: (popular) *daeda* and (classical) *taeda* 'larch fir', the first one was directly inherited in Romanian by *zadă* idem, while the second was preserved only through its derivatives *ţandură, ţandără*. This is the reason why I do not believe the traditional etymology of *ţandără/ ţandură/ zandură*, usually perceived as a borrowing from Transylvanian Saxon *zạnder* (phonetically: *tsǫndər*) 'tinder, slag'.

Ţándără/ ţandură/ ţandră, from PRomanian **ţadură*: Latin *taeda* (> **ţadă* + *'-ură*).
Zándură, from PRomanian **zadură*: Latin *daeda* (> *zadă* + *'-ură*).
Zádră, from PRomanian **zad(u)ră*: Latin *daeda* (> *zadă* + *'-ură*, cf. *zándură*).

ZĂDREÁ, ZĂNDUREÁ

The plural forms *zădrele, zăndurele* are synonymous with *ţăndurele* 'kindling, little resinous twigs', the derivatives of *zadră, zandură* and *ţandură*, and members of an inherited word family, continuing Latin *daeda* and *taeda* in Romanian.

Zădrea: *zadră* + suffix *-ea*.
Zăndurea: *zandură* + suffix *-ea*.

VĂTÚI

Vătui 'a one year old kid or lamb' is certainly inherited from (Oriental) Vulgar Latin **vĭtuleus* 'domestic animal baby', from Latin *vitulus* 'calf, animal baby (horse, elephant, whale)', cf. Romanian *pui*, from Vulgar Latin **pulleus*, cf. Latin *pullus* 'any baby'.

Albanian *ftujë*, antiquated *vetulë* 'vătui' has no relevance over a presumed Thraco-Dacian etymology of Romanian *vătui*, because the Albanian word was borrowed from the same Vulgar Latin etymon: **vĭtulea*, according to E. Çabej and Vl. Orel.

Vătui: VgLatin **vĭtuleus*, cf. Latin *vĭtulus*.

VÓRBĂ

In spite of the general opinion, the Slavic etymology of the Romanian *vorbă* 'word' is hardly credible. Firstly because the Old Church Slavonic etymon *dvorĭba* '*servitium*', 'high office at Court' (cf. St. Romansky) was borrowed in Old Romanian only by the obsolete *dvorbă*, which had the same meaning. Secondly – for phonetical reasons – *vorbă* could not have derived from Romanian *voroavă* 'talk, chat', or have been borrowed from Ukrainian *hovoryty*, Slavonic *govoriti* 'to speak' (cf. Gr. Creţu) via Romanian *a vorovi* 'to talk', 'to discuss' (*a vorovi* 'to talk' → *a vorbi* 'to speak' → *vorbă* 'word', as a back formation).

According to Mihai Dinu's specialized research in the frequency, polysemy and productivity of the Romanian words, *vorbă* is classified among the first fourteen most important terms of the Romanian language, while all the other 13 were inherited from Latin. (The direct proportion between the high rank of any word in this list and its length within the language becomes obvious.)

The older opinion (Cipariu's) that *vorbă* could have been inherited from Latin *verbum* 'word' is true, taking into account the peculiar phonetic evolution of the Latin stressed open *ĕ* to a closed *ẹ* of *verbum* in Oriental Vulgar Latin. This phenomenon is the result of the unique labial and voiced double consonantic context in ***verbum***, which did not allow the apparition of the Romance diphthong [i̯e] in this Romanian word. The unusual phonetic transition from the close *ẹ* to *o* was very much favoured by the creation of the Vulgar Latin derivate **verbīre* 'to speak' with the unstressed *e*, normally evolved to the archaic [ə], then rounded to [o] in Daco-Romanian. The most convincing evidence of this phonetic evolution is *vearbă* and *varbă*, variants of *viarbă* 'group of three threads at the weaving loom', cognates of *vorbă*, continuing the variant with the closed ***ẹ*** of Latin ***verba*** 'words'. See also the Macedo-Romanian verb *vărɣescu*, *vărɣire*, with a divergent semantic evolution: 'to reprimand', 'to chide', from the same Vulgar Latin **verbīre*, which is a derivative of Latin *verbum*. The apparition of the Vulgar Latin verb **verbīre* 'to speak' from Latin *verbum* offered a model to the later derived verb *a cuvânta* 'to say/ utter/ speak' from *cuvânt* 'word', 'speech', 'promise', continuing Latin *conventum* 'agreement', 'contract' and *conventus* 'meeting', 'assembly'.

Vorbă: Latin *verbum* → Old Common Romanian **vərbu* → **vorbu* (pl. *vorbe* → sg. *vorbă*), cf. VgLatin **verbīre* → **vərbire* → *a vorbi*.
Face vorbă: cf. Latin *verba facere*, cf. *vorbă*.

A VORBÍ See above the evolution from Latin *verbum* to Romanian *vorbă*, *a vorbi*.

Vorbí: VgLatin **verbīre* (from Latin *verbum*) → Old Common Romanian **vərbescu*, **vərbire* → Daco-Romanian *vorbesc*, *a vorbi*, Macedo-Romanian *vărɣescu*, *vărɣire*.

VIÁRBĂ

The specialized meaning of *viarbă* (phonetic variants: *vearbă*, *varbă*) 'group of three threads at the weaving loom' is certainly developed from Latin *verba* 'words'. It can be explained by a catachresis: in the ancient folk's imagery *vierbele* 'the threads of the weaving loom' pass through *rosturi* ("mouths") 'the openings' in the texture or of the threads, in the same way that the words come out or pass through someone's mouth. This semantic phenomenon is proven by the analogy with the term *graiuri*, as a dialectal synonym of *vierbe*. Otherwise, the plural *graiuri* have the usual meanings: 'words, voices, idioms'.

The phonetic evolution from Latin *verba* to Romanian *viarbă* is normal, similar to Latin *herba* → Romanian *iarbă* 'grass' or to Latin *fervat* → Romanian *(să) fiarbă* '(to) boil'.

Consequently, a borrowing from Old Slavonic *vrŭvĭ* 'string, cord, line', cf. Serbian *vr̂vca* 'cord' (the generally accepted etymology of *viarbă*) is impossible, for both phonetic and semantic reasons.

Viarbă/ vearbă/ varbă: Latin (pl.) *verba* (pl. → sg.)

2. LEXICAL FORMS CREATED DURING THE LATIN – DACIAN BILINGUALISM

ÁBUR

Based on new research into Romanian and Albanian historical phonetics, I have demonstrated that both Romanian *abur* and Albanian *avull* (with the older/ Gheg form *abull*) 'steam, vapour' have a Vulgar Latin origin: the common archetype ***abbŭlus,*** from the convergence of Latin ***albŭlus*** '(something) *whitish* (such as the whitish *vapours* exhaled in cold air)', contaminated with an hypothetical Daco-Thracian word ***awolo*** 'breath', and with Vulgar Latin ***abbŭllus***, back formation from **ab-bullāre* 'to steam' (from Latin *bullāre* 'to seethe, to bubble up'), cf. Vulgar Latin **abburāre* and Romance *abburare* etc. 'to burn, to singe', but also (dialectal – as Italian (Subiaco - Lazio) *abburare*, or Walloon *aboûre*) 'to boil over, to seethe' etc.

Romanian *abur* could not have been borrowed from Albanian *avull*, as any intervocalic [*b*] or [*v*] inherited from Latin or borrowed before the Slavonic influence was either totally lost, or it was transformed into [*g*], therefore it was never preserved as such. Only the Latin *-bb-* (*fortis*) was inherited in Romanian, cf. *gheb* 'hump' from Vulgar Latin **glibbus*, metathesis of Latin *gibbulus*, *gibbus* idem.

Ábur: VgLatin **á(b)bŭlus,* from Latin *a(l)bŭlus* + Thraco-Dacian **awolo* + VgLatin **abbŭllus* < VgLatin (ab-*)*bullāre/ bullīre,* cf. Latin *ēbullīre,* cf. VgLatin **abburāre*.**

Albanian *ávull* (Gheg *ábull*) < VgLatin **á(b)bŭlus*.

Romanian *aburá*[2]/ *aburí*[2]: VgLatin **a(b)bulāre/ *a(b)bulīre,* cf. **á(b)bŭlus,* cf. Latin *bullāre/ bullīre,* cf. VgLatin **abburāre* (Latin *amburere*), cf. Latin *ēbullīre*.

Within the same analysis:

Friulian *zborá*: VgLat. **exburāre* < Latin *exūrĕre* + *(*ab)-bullāre* + **abburāre.*

Romanian *aburcá/ buricá*: VgLatin *ab-*(b)ŭrĭcāre* (= **ŏrĭcāre*), cf. Latin *orīrī*.

Boáre[1]: Onomatopoeic **bu-*, cf. Latin *boreas,* cf. Latin *aura,* cf. PIE **b(e)u-, *bh(e)u*.

Búră[2]: likely Autochtonous word, cf. Lithuanian *búris* (*būrỹs*), Albanian *borë*.

Scrob[3]: VgLatin **scrŏbŭs* (Latin *scrobs*/ *scrobis*).

BEREGÁTĂ

Among the Romanian words of "unknown etymology", *beregată* 'throat, windpipe' has most likely an inherited Latin-Romance origin: **(um)**bilicata*** 'in the shape of an umbilical cordon' (Petar Skok); its change of meaning was probably favoured by the contamination with a possible autochtonous Thraco-Dacian radical: **bhere-g-,*bh$_e$rug-*, compared to Greek *φάρυγξ*, *-υγγος* 'pharynx, throat' (I.I. Russu).

Beregată: VgLatin **bilicāta* = Latin *umbilicāta* + pre-Roman **bhere-g-*, cf. Greek *φάρυγξ*, *-υγγος*.

CIOPÁTĂ, A CIOPÂRŢÍ.

The Romanian noun *ciopată* 'chunk, cut of meat/ lard, chop' is an amplified form (on the model of *bucată* 'piece' from Latin *bucca*) of the Proto-Romanian ***ciop-a**, etymologically related to Albanian *copë* 'piece, fragment' and to Venetian *zopa* 'clod', probably of Illiric origin. The verb *a ciopăţi* 'to cut into pieces', derives from *ciopată* and corresponds to the Albanian derivative *copëtoj* idem. The present-day standard form *a ciopârţi* 'to hack into pieces', 'to chop up' represents a contamination between *a ciopăţi* 'to cut into pieces' and Romanian *parte* 'piece'. English *chop, to chop* might be a Proto-Indo-European very old cognate of Romanian *ciop-átă, a ciop-ăţí*, also of the verb *a ciop-lí* 'to carve'.

Ciopátă/ ciopártă: pre-Roman **čop-a + -ata*, cf. Albanian *copë*, cf. Romanian *bucátă, párte*;
Ciopăţí (ciopârtí, ciopârţí): from *ciopa(r)tă*; cf. Albanian *copëtoj*.

FLÁCĂRĂ

The generally accepted etymology of *flacără* 'flame', from Vulgar Latin ****flaccula*** (= Latin diminutive *facula* from *fax*) 'little torch', cf. its cognates Sardinian *flaca* and Italian *fiaccola* idem, does not explain the semantic evolution from the Latin meaning 'little torch' to the Romanian 'flame'. The Albanian word ***flakë*** (pl. *flakëra/ flakëna*) 'flame' and the German verb *flackern* 'to flicker, to blaze' could suggest that in Daco-Thracian, as well as in Illyric and in Old German a similar expressive creation meaning 'flame' or 'blaze' existed already, which overlapped Vulgar Latin **flaccula*, favouring the semantic transition from 'little torch' to 'flame'.

Flácără: VgLatin **flaccula* < Latin *facula* (cf. Sardinian *flaca*, Italian *fiaccola*) + pre-Roman **flaka*, cf. Albanian *flakë*, cf. German *flackern, Flackerfeuer*.

MĂLÁI

Romanian ***mălai*** 'maize, millet' or 'Indian corn flour' is inherited from Vulgar Latin ****miliālia*** 'millet grains', derivative of Latin *milium* 'millet'.

The evolution of meaning from 'millet' to (corn) 'flour' could be explained by the contamination with an autochtonous Thraco-Dacian word ****melwa*** 'flour', or 'millet flour', cf. High German *Mehl* 'meal, flour', Old English *melu* idem, Albanian *miell* idem.

Mălai: VgLatin **miliālia* < Latin *milium* + Thraco-Dacian **melwa*, cf. German *Mehl*, Old English *melu*, Albanian *miell*.

MÂNZ, -Ă

Contrary to the common opinion that *mânz* 'foal', 'colt' is an autochtonous Daco-Thracian cognate of Albanian *mëz* idem, it is worth noting that Italian *manzo* 'steer', 'calf', as well as Italian *manzo* 'calf' and Romanian *mânzat* 'calf meat' (see also Latin *mannus* 'little horse') prove the existence of the Vulgar Latin word ****mandius*** 'a weanling' (foal, calf), as an early Latin borrowing from Illyrian.

Phonetically, Romanian *mânz* and Albanian *mëz, mâz* continue the Vulgar Latin form, not the Illyrian form: *(Iuppiter) Menzana* or Thracian *Mezenai* (cf. Çabej, InILA, 193). The derivatives *mânzare* (sheep) 'in milk', *mânzat* 'veal' continue VgLatin **mandiaria, *mandiatus* idem (Loşonţi, SSE, 78).

Mânz: VgLatin ****mandius* **(< Illyrian ****mandjo*).**

ŢĂPÓI

The regional word *ţăpoi* 'hay fork' is not the derivative of *ţeapă* 'stake, splinter, spine', with the augmentative suffix *-oi*; it comes from ***ţap*** 'buck' and it is descriptive of the shape of the buck's horns, and also the way the pitchfork is handled, which is similar to the buck's head movements when it charges.

Ţăpoi: from (Autochtonous) *ţap* + *-oi* (Latin *-oneus*).

ŢEÁPĂ[1, 2]/ ŢEP

Romanian *ţeapă* and *ţep* seems to be a phonetic doublet with such different crossed meanings that it is hardly possible to consider them to be derived from a single etymon. Classifying *ţeapă* and *ţep* from a semantic perspective, it is easy to recognize the older Romanian word ***ţeapă***[1] 'pale, stake' that has inherited this special meaning from the old Roman Army term ***cippus*** idem (*ap.* Caesar). Phonetically, *ţeapă*[1] is identical with Italian *zeppa* 'wedge, piece of wood, chip, splinter' of uncertain origin, possibly a cognate of Italian *ceppa* 'rhizome' and *ceppo* 'stump, log' also deriving from Latin *cippus* 'boundary stone, pole, stake' etc.

For phonetic reasons, *ţeapă*[1] cannot be directly inherited from Latin *cippus*, as it requires the alternative hypothesis of an autochtonous expressive creation related to Albanian *thep* 'sharp tip (of a crag, of a mountain), prominence' etc., cf. Albanian *cep* 'corner, tip', cf. Albanian *qep* 'beak, spout', which overlapped the Latin *cippus* in Romanian.

Secondly, Romanian ***ţeapă***[2], with its different meanings 'chip, sliver, splinter', is identical to Italian ***zeppa*** 'wedge, piece of wood, chip, splinter', including their derivatives: *a înţepa* 'to prick, to sting' and *inzeppare* 'to fasten (with wedges), to press in, to cram, to stuff', also *înţepătură* 'prick, sting' and *inzeppatura* 'fastening, pressing' etc. Despite the divergent evolutions in meaning, it must be noted that the perfect parallel of phonetic derivation suggests at least a community of expressive proceedings in Italian and Romanian, if not even a real relation based on a common origin.

Thirdly, Romanian ***ţep*** 'quill, spine, prickle, thorn' can equally be a cognate of Albanian ***thep***, ***cep, qep*** 'tip, point' etc. and at the same time a cognate of Italian ***zeppo***[2, 3] 'very thin piece of wood, (wooden) nail, (wooden) peg, prickle'. Moreover, the Romanian regional word ***cep*** 'big wooden nail', directly inherited from Latin ***cippus*** (cf. DELR, II/1, 165), confirms the old and tight relation between Latin ***cippus***, Romanian ***cep***, ***ţep***, ***ţeapă***, Italian ***zeppo***[2, 3], ***zeppa*** and Albanian ***thep***, ***cep, qep***.

The alternative etymology of *ţeapă*, from the Slavonic verb *cĕpati* 'to split, to chop', cf. *cĕpa* whose sense is not specified by Miklosich, *Lex*. 1108, seems very unlikely.

Ţeapă[1]: cf. Latin *cippus,* cf. Italian *zeppa, zeppo,* cf. Albanian *thep*.
Ţeapă[2]: cf. Italian *zeppa, inzeppare* (R *înţepa*), *inzeppatura* (R *înţepătură*).
Ţep: cf. Albanian *thep, cep, qep*, cf. Italian *zeppo*.

A ZGÂRIÁ

It is necessary to distinguish between the verb *a **zg**âria*, inherited from Vulgar Latin, and its presumed variant with initial *zd-*: *a **zd**eria*, which was borrowed from Old Slavonic, both of them meaning 'to scratch'. *A zgâria* has all the features of a Romance expressive creation: ****scariāre***, based on two Latin contaminated verbs: ***excoriāre*** 'to skin, to excoriate, to scratch' and Vulgar Latin ****scaberāre*** from Latin *scabĕre* 'to scratch, to scrape'. Vulgar Latin **scariāre* was preserved not only in Romanian, but also in some Northern Italian dialects: Bergamasque and Cremonese *zgariá* 'to scratch, to scrape' (cf. S. Puşcariu, DR, II, 604; G. Alessio, 1954, 52). Both Macedo-Romanian *zgâiráre* and Megleno-Romanian *zgairári* seem to be derived only from Vulgar Latin **scaberāre*. The initial Romanian group *zg-* instead of Latin *sc-* could have been influenced by other Romanian onomatopoeic words or expressive creations such as *zgranţ* 'sound of the scratch on wood' or 'rugged crag under the water of the river Bistriţa'; *a zgrăbăla* 'to scratch with claws/ cogs/ prongs', *a zgrepţăna* 'to produce a sound with the claws scratching a wooden door', *a zgripţa = a zgrepţăna* etc.

The alternative etymologies, from an unattested Thraco-Dacian cognate of Albanian *shqerr* 'to tear up', or of Albanian *gërdhij*, *gërdhuc*, *gërvisht*, *gërric* 'to scratch' are not acceptable.

Zgâria: VgLatin **scario, -are* (from Latin *excorio* + *scabo*), cf. Bergamasque and Cremonese *zgariá*; cf. Romanian onomatopoeia *zgr-anţ*.

A ZGÂRMÁ

Registered in DLR as a variant of *a scurma* 'to scrape, to rout', the verb *a zgârma* 'to poke burning wood in a fireplace' is not a Thraco-Dacian cognate of Albanian *gërmoj*, *gërmis* 'to dig, to rummage', but a phonetic variant of *a **scurma*** 'to scrape', likely contaminated with *a **zgâria*** 'to scratch'.

Zgârmá: Romanian *a scurmá* (+ *a zgâriá*).

Macedo-Romanian ZGRÂMÁRE

The dialectal verb *zgrâmare* 'to scratch' is most likely the result of two contaminated Latin words: ***scabĕre*** *(*scaberare)* 'to scratch' > Macedo-Romanian *zgâiráre* idem, and ***rimāre***/ *rimārī* 'to rummage' > Macedo-Romanian *arâmare* idem, also influenced by Old Greek ***grámma*** 'a scratch' etc. There is a partial analogy with the Albanian verb *gërmoj*, the derivative of *gërmë*, borrowed from Greek *grámma* (see above *scurma* and *zgâria*).

***Zgrâmare*: Latin *scabĕre* + *rimāre/ rimārī* + Greek *grámma*, cf. Albanian *gërmoj* < *gërmë* (< Greek *grámma*).**

A ZGREPŢĂNÁ

There are two verbs *a zgrepţăna* with different meanings. As for *a dărăpăna*, this phenomenon can be explained by the different etymology of each one.

A ZGREPŢĂNÁ[1]

A zgrepţăna[1] (about cats and dogs) 'to scratch a wooden door with claws', is an expressive creation based on Vulgar Latin *ex-*crepināre*, derived just as Latin *crepitāre* or Vulgar Latin **crepantāre* from Latin *crepō, -āre* 'to make a noise' (to creak, to crack, to crackle, to rumble, to scratch etc.), in the same way as Old French *esgratiner* (French *égratigner*) was derived from *gratter* 'to scratch'. The epenthetic *ţ* was borrowed from other similar expressive verbs denoting making a noise: *a hâţâna* 'to shake up (a door)', *a clănţăni* 'to clink', *a cronţăni*, *a ronţăi* 'to crunch', *a scârţâi* 'to squeak' etc.

Zgrepţăna[1]: VgLatin *ex-*crepināre* < Latin *crepō, -āre*, cf. Latin *crepitāre, increpare*, Romance **crepantāre*.

A SE ZGREPŢĂNÁ[2]

The reflexive variant of *a zgrepţăna* is a different verb with a different meaning and etymology: *a se zgrepţăna*[2] is the expressively contaminated variant of the verb *a se grăpăna* 'to scramble up' (without success), related to *a grăpa* 'to harrow' and *grapă* 'harrow'. *Grapă* seems to be an autochtonous word, cognate of Albanian *grep, *grap* 'hook' and Old Italian *grappa* 'claw'. *A se grăpăna* could be compared with Italian *aggrappare* 'to hook up closely, to cling to'.

Zgrepţăna[2]: from Romanian *(a se) grăpăna*, cf. Romanian *grapă*, cf. Albanian *grep* (< Old Albanian **grap*), cf. Italian *grappa*, *aggrappare*.

3. ELEMENTS OF THE DACO-MOESIC SUBSTRATUM

BORŢ

Colloquial and almost vulgar, Romanian *borţ* 'belly of a pregnant woman' is supposed to be an autochtonous Thraco-Dacian word, cognate to Gothic ***baúrþs*** (= *ga-baúrþs*), phonetically [borθs] 'Getragenes', 'something carried or borne' (the foetus in mother's belly), cf. Gothic *baúrþei* [borθī] 'burden' (pregnancy). *Borţ* and the feminine adjective *borţoasă* are also cognates of the Albanian adjective ***mbarsë*** 'pregnant', *barrsë* 'fecundated', cf. Albanian *barrë* 'burden', cf. PIE **bher-* 'to bear, to give birth to'.

Cf. Gothic *baúrþs*, cf. Albanian *mbarsë, barsë, barrsë.*

BÚRTĂ

Preserved mostly in the Southern area of the Daco-Romanian, *burtă* 'belly' is a presumed autochtonous Moesic word, cognate to Old Northern Frankish ***burtha*** (cf. High German *Bürde*) 'burden', compared with Sanskrit ***bhṛtā*** 'carried', also referred to Common Indo-European as **bhṛtā-* 'burden', cf. Proto-Indo-European **bher-* 'to bear, to carry'. It is worthy to note that Albanian *bark* 'belly',

which was inherited from Illyrian **baruka* (continuing IE **bhor-uko-*, cf. Orel, AED, 18), should not be considered a cognate of Romanian *burtă*.

Cf. Old Northern Frankish *burtha*, cf. Sanskrit *bhṛtā*, IE *bhṛtā-*, PIE **bher-*.

CÂRLÍG

The etymology of the Romanian word *cârlig* 'hook' is very controversial. *Cârlig* was considered by many scientists either a Bulgarian, Polish or an Albanian loanword in Romanian. The Polish etymology can definitely be excluded for semantic reasons, because Polish *karlik* means only 'a dwarf'. There are good reasons to suppose that Bulgarian *kărlìg, kărlik, karljug*, Serbian *kȓljuk* and Albanian *kërlug, kërluk,* being regional words, were borrowed from Romanian, as they do not have a word family in any of the three languages. Their specialized meaning is always the same: 'shepherd's stick', which comes from the Romanian shepherds wandering throughout the Balkan countries. It can be accepted that *câ**rl**ig* is an autochtonous Thraco-Dacian word (root **kə**r-l-*** and suffix *-íg*), cognate to Albanian *kë**rr**abë* 'sheep hook', 'any hook', to Albanian *kë**rr**igë* 'crochet', 'lacer', to the Albanian verb *kë**rr**us* 'to bend', and also cognate to Old High German *k**ral*** 'hook', cf. Proto-Indo-European root **(s)ker-* 'to bend', 'to twist'.

Cf. Albanian *kërrigë, kërrus*, cf. OHG *kral*, PIE **(s)ker-*.

CÂRLIONŢ

The Romanian noun *cârlionţ* 'curl' is obviously linked to *cârlig* 'hook', as an expressive derivative of the presumed Thraco-Dacian root **(s)karl-/ *kə**rl-***, cf. Proto-Indo-European **(s)ker-* 'to bend, to twist', cf. Albanian (pl.) *krel(a)* 'curl', cf. Old High German *kral*, MHG *krol* idem.

From Proto-Romanian *cârl-i(g) + -onţ*, cf. Albanian *krel*, cf. OHG *kral*, MHG *krol*, cf. English *curl*.

COTÓR (and its etymological word family)

The Romanian noun *cotor* has lots of meanings and it is therefore difficult to understand why they belong to a single word: (of fruits and plants) stalk or stem; (useless) vine shoots; (apple) core; (cabbage) spine; (feather) shaft or rachis; (dawn feather) calamus; (corn) cob; any stubble; stub (of a used broom, of a used wooden spoon, of a pencil etc.), back (of a book); a stub or counterfoil; a handle, haft, helve (of an axe etc.).

All the previous attempts to find the initial meaning and the etymology of this word have failed, because *cotor* cannot be "something round", such as a wheel, a roll, a ring, a disk, as is the Serbian *kotur* (SDEM, 107) and neither can it be reduced to its secondary meaning 'a handle', compared to Latin *captorius, -um* 'which serves to seize' from the verb *capere, captare* 'to seize, to catch, to capture' (CDDE 400). A presumed **captorium* (CADE) is also phonetically unfit as an etymon of *cotor*.

Any natural *cotor* is a useless object, even though it could be recycled later. Fruit stalks, apple cores, cabbage spines etc. are not usually eaten. Corn grains are

consumed by humans, while the cobs are consumed by cattle. Stubs such as very used brooms, wooden spoons etc. are disposed of. Stubble is usually useless after the harvest. Therefore, there is good reason to suppose that *cotor* could be an autochtonous Thraco-Dacian word, the root **kot-* 'useless' as cognate to Albanian *(më) kot, (i, e) kotë* 'useless, unavailing, vain', compared to the Macedo-Romanian phrase *n cot* 'in vain, of no use'.

The autochtonous adjective **cotu-* became a noun in Vulgar Latin, with the addition of the Latin suffix *-ulus*, taken from its Latin synonym *cauliculus* 'stalk, cabbage spine', cf. Latin *curculiunculus* 'a triffle', *situlus* 'a tub' etc. The phonetic evolution of Romanian *cotór* from Vulgar Latin **cótulus* is fairly similar to the already known evolution of Romanian *popór* from Latin *pópulus* 'people'.

Cotor: VgLatin **cŏtŭlus* < Thraco-Dacian **kotu* + Latin *-ŭlus*. Cf. Albanian (*më*) *kot,* (*i, e*) *kotë*. Phonetically, cf. Latin *pŏpŭlus* > Romanian *popór*.

COT[2] (Macedo-Romanian *n cot,* Daco-Romanian *din cot*): cf. Albanian *më kot.*

COTOFLEÁNŢ

The regional noun *cotofleanț* is an ironical expressive creation: the name was given by Romanian common people to their German neighbours of Banat, a pun that came from ***cotor*** (useless) 'stalk or stub' and ***fleanţă*** (useless) 'rag', assonant to the German word *Kartoffelpflanzer* 'potato grower'.

From Romanian *coto(r) + fleanţ(ă)* = German *Kartoffelpflanzer*.

COTONÓG

The colloquial appellative *cotonog* 'lame leg, crippled leg' is not a borrowing from Ukrainian *кутернóгий* [kuternóheı̯] idem, which might be a Romanian loanword in Ukrainian. *Cotonog* is most likely a Romanian expressive creation, from ***cotor*** 'a useless thing' and the Old Slavonic and Serbian word ***noga*** 'leg', which was borrowed and preserved only in some similar Romanian composed adjectives or borrowed nouns, cf. *ciotonog, pintenog, slăbănog*.

Cotonog: Romanian *cotor* + Slavonic *nog(a)*, cf. Serbian *kosònog* 'krooked leg'.

COTOROÁGE

The regional word *cotoroage*, a *pluralia tantum* noun, is the name of a meat jelly. *Coto**r**oáge* seems to be the same word as the previous (pl.) *coto**n**oage*, which is a substitute of *picio**r**oage*, also meaning 'meat jelly', from *picioare* 'legs'. The plural variant *cotorígi* might have been influenced by Serbian *kotrig* 'limb, joint'.

From Romanian *cotonoage*, cf. *picioroage*, cf. *cotor*.

A (SE) COTOROGÍ

Regionally used about milk, the verb *a se cotorogi* 'to sour, to curd', could be the derivative of the previous word, *cotoroage*, which could be semantically

influenced by *cotor* ‘useless thing’, or could also directly derive from *cotor* with the expressive verbal suffix *-ogí*.

From Romanian *cotor* + *-ogi*, cf. *cotoroage.*

COTOROÁNŢĂ

A disparaging apellative for a gossipy and wicked old woman (someone with missing teeth), *cotoroanţă* is an expressive creation based on *cotor* ‘useless thing’ and *babă cloanţă* ‘old hag/ bag’. Romanian *babă* is the vulgar name for any very old woman, while Romanian *clonţ* means ‘beak’, also known as ‘a large single tooth’. *Cloanţă* can also be (gossiper’s) ‘mouth’, cf. ‘shut your mouth!’

From Romanian *cotor* + (babă cl)*oanţă.*

A (SE) COTOROSÍ[1]

The antiquated verb *a se cotorosí* ‘to get rid (of)’ is the derivative of *cotoros* ‘something with too many stalks, stubs’ etc. and the verbal suffix *-í*, as well as *a cotorí* ‘to cut the useless vine shoots’ from *cotor* ‘useless vine shoot’, or *a cârnosi* ‘to cut/ to remove the flesh from the undressed skin’, from *cărnos* ‘fleshful’. It can also be analyzed as a derivative of *cotor* ‘useless thing’ with the expressive verbal suffix *-osí*. *A se cotorosí* is not borrowed from Bulgarian *kurtulisvam* or Turkish *kurtulmak* ‘to escape’. Only the now out of use Southern Daco-Romanian variant *a se co**r**torosí* might have been phonetically influenced by the Bulgarian root *ku**r**tul-*.

From Romanian *cotor(os) + -(os)i*, cf. *cărnos, a cârnosi.*

A (SE) DESCOTOROSÍ

The verb *a se descotorosí* is the modern variant of *a se cotorosí*, with the prefix *des-* ‘un’, which was added due to a hyper-characterizing tendency of the language, thus making the separation more obvious.

From Romanian *des- + cotor + -osi*, cf. *cotorosi*[1].

MELC, CUBÉLC, CULBÉC.

The origin of the Romanian words *melc, melci(u), zmelciu* ‘snail, slug’, as well as their regional synonyms *cubelc(iu), culbec(iu)* was not satisfactorily explained by comparison either with Bulgarian *mèlče, mèlčov* ‘snail’, or with Albanian *kë[…]rmill* ‘snail, slug’, or with Breton *melc’houéden* idem. According to the newest data, Bulgarian *mèlčov* is most probably a Bulgarian borrowing from Romanian (cf. BER). There is no etymological link between Alb. *kë[…]rmill/ kër**minj*** ‘snail, worms’ and Romanian ***mel**ci(u)*. Breton ***mel**c’houéden/ **mel**[…]feden* may be a very far Proto-Indo-European cognate of Romanian ***mel**ci(u)*. Both Romanian ***melc**i(u)* and *cu***belc**i(u)* belong to the oldest pre-Roman Daco-Moesic substratum of Romanian, cognates of *nerč*, ‘slug’ in the Italian dialect of Ticino, Switzerland, also *berš, belerč* idem, in the dialect of Valtellina, Italy, which are relicts of the Lepontic and Vennonetic (Old Celtic) Northern Italian substratum. Their origin is undoubtedly connected to Proto-Indo-European **melk-* (2) and **[…]elk-* (2), ‘wet, damp’ etc. (Pokorny, 724, 1145, cf. Köbler, IGW). *Melc(iu)* is also related to Archaic Greek *μέλκιον* ‘watery thing(s), wetness’ (Hesiodus, 8th c. BC), while the

root *-*belc*- of *cubelc(iu)* is closely connected to Old High German *welk* ‘soft, clammy, damp’ etc., *welkī* ‘softness’ etc.

Melc(iu)/ ar. zmélčĭŭ: pre-Roman **melk-i-o-*, cf. Old Greek *μέλκιον*, Ticinese *nerč*, PIE **melk*- (2).

Cobelc(iu)/ cubelc(iu): Proto-Romanian **belciu* (+ prefix *co-*$_4$*/cu-*$_2$) < pre-Roman **u̯elk-i-o-*, cf. OHG *welk, welkī-*, Valtellinese *berš, belerč*, PIE **u̯elk*- (2).

Culbec(iu)/ colbec(iu): metathesis of *cubelc(iu)*/ *cobelc(iu)*.

MOLÍD, MOLÉTE[5], MELEÁJEN

The Romanian noun ***molid*** (*molidv, molift* etc.) ‘spruce fir *(picea excelsa)*’, as well as ***molete***[5], is regional generic name of several coniferous trees: ‘pine, knee pine, larch fir, fir, spruce fir, dwarfish juniper’ that derive from an autochtonous (Illyrian-Daco-Thracian) root **mol'*- ‘dark or russet colour of wood or bark’, cf. Albanian *molikë* ‘silver fir, Balkan pine’, cf. Serbian and Bulgarian *molika* idem (see Jokl, LKUBA, 196–199, P. Skok, ERHSJ, 451).

Romanian ***molete*** could be compared to Romanian ***mol****id* ‘spruce fir’ and also to *dru****ete*** ‘log or piece of wood’, cf. the Dacian town *Δρουβητής* or Drobeta, cf. Albanian *dru* ‘wood’.

The very rare and isolated word ***meleajen*** ‘larch tree’ has an autochtonous origin, being the cognate of Italian (Lombardian from Brianza) ***melézẹn*** and French ***mélèze*** ‘larch tree’, the last two belonging to the Italian and French Alpine substratum (cf. REW[3], 5481a).

Molid: cf. Albanian *molikë*, cf. Bulgarian, Serbian *molika*.

Molete[5]: cf. Albanian *molikë*, cf. (autochtonous) Romanian *druete*.

Meleajen: autochtonous word, cf. Italian (Brianza) *melézẹn*.

TERCI

Romanian ***terci*** ‘hominy, maize porridge, any pulpy mass’ originates from a Thraco-Dacian root **ter-k-(i-o-)* idem, cf. Greek *τείρω*, Latin *terō, -ĕre* ‘to rub (stirring or crumbling)’, Ukrainian тéрти ‘to rub, to pound’, Bulgarian. търкам ‘to rub’, (regional) High German *Sterz* ‘buckwheat porridge’.

Terci: from pre-Roman **terk-*, cf. High German *Sterz*, cf. Latin *terō, -ĕre*, Ukrainian тéрти, Bulgarian търкам.

A ZGÂNDĂRÍ

The most difficult etymological problem of the verb *a zgândări*, also *a zgândăra* ‘to irritate a wound, a scratch’, or ‘to mend, to rake, to poke (the fire) is the identification of the third Romanian root *-gând-*, besides *gând* ‘thought’, *a gândi* ‘to think’ (from Hungarian) and *gândac* ‘beetle, chafer’ (likely from Old Slavonic). The most plausible solution is to compare *a zgândări* to the Albanian verb ***gandoj*** ‘to harm, to maim, to wound, to hurt’. Considering that the Romanian verb has an iterative meaning, given by the suffix *-ări*, it can be accepted that “irritating a wound” means ‘to repeatedly wound the same place’. Hence, it is most likely that *a zgândări* is the derivative of an unpreserved Proto-Romanian verb

*a *zgănda*/ **zgândi* ‘to wound, to harm’ and also ‘to poke the fire, to rummage’, cognate to Albanian *gandoj* idem, to Lithuanian *gendù, gèsti* ‘to harm, to ruin, to destroy’, cf. Baluchi *gandag* ‘bad’, cf. Sanskrit *gandh,* with the same mening as the PIE root *g^{u}edh-* ‘to injure, to hurt, to wound’ etc. (cf. Walde-Pokorny, I, 672–673; Pokorny, IEW, 466). The verb ***a bozgândi*** ‘to rummage’ is derived from the same root, with the intensive prefix *bo-*, a variant of the Slavonic prefix *po-*.

Zgândări: from Proto-Romanian **zgăndá- + -ări,* continuing pre-Roman **gand-,* cf. Albanian *gandoj,* Lithuanian *gendù, gèsti,* Baluchi *gandag,* Sanskrit *gandh,* PIE *g^{u}edh-*.

Zgădări, zgâdără: ***zgândări* / *zgândăra* + *a zădări*/ *zădărî***.

ZGÂNDÁRĂ

Zgândără, zgâdără ‘kindling’: back formation from *a zgândări (focul)* ‘to poke’ (the fire, adding kindling).

4. AUTOCHTONOUS ONOMATOPOEIC ELEMENTS AND EXPRESSIVE FORMATIONS

A (SE) BÂLBÂÍ

The verb *a (se) bâlbâi* ‘to stammer’ combines two of the characteristic features of many Romanian autochtonous expressive creations: their vocalism is usually limited to the Romanian specific voice supporting neutral vowels *ă* or *â*, while their consonances belong to a recognizable word family. In this case, the consonantal sequence ***b-l-b-*** is typical of the Latin and Romance languages, as in Latin *balbus* ‘stammerer’, Italian and Provençal *balbo*, idem, Italian *balbettare* and French *balbutier* ‘to stammer’ etc. Albanian *belbër* ‘stammerer’ also uses the same Romance consonantal pattern, even if it isn’t a real borrowing from Latin, the same as it happened in Romanian.

Bâlbâí: **b-l-b-* + Latin *-īre,* cf. Romanian (onomat.) *bâl-bâl,* cf. Latin *balbus,* cf. Albanian *belbër.*

CIOB

The most credible etymon of the Romanian noun *ciob* ‘shard, crock’, is not the Turkish (from Persan) loanword *çöb*/*çöp* ‘wood, stick, any wooden instrument’, but a Proto-Romanian ****ciopu,*** etymologically related to Albanian ***copë*** ‘piece, shard, crock’, and to Romanian *ciopată, ciomp, a ciopli* (see below, *s.v.*). The autochtonous root **ciop-* seems to have been phonetically influenced by Cuman ***čobu*/ *čöbü*** ‘remnant, leavings’ (Drimba, CC, 81^{r}.7g; Grønbech, KW, 76).

Ciob: pre-Roman **čop-u,* cf. Albanian *copë,* cf. Cuman *čöbü,* cf. Romanian *zob.*

CIOMP

The basic meaning of *ciomp* is denoting any ‘stump, stub’ or ‘chump’, a fragment still in place after cutting off a bigger or longer piece, lopping off, or

docking the top or the sharp point of something. *Ciomp* is a popular autochtonous expressive creation, cognate to other Romanian words like *ciob, ciopată, ciump*, all of which derive from the same pre-Roman root ****čop-a**, ***čop-u***, also cognate to Albanian *copë* 'piece or fragment of something' and to Friaulan and Venetian *ciompo* 'with a shorter leg', 'a crippled man'. The slight phonetic differences within this still to be recognized word family could be explained by their later semantic specialization.

Ciomp: pre-Roman **čop-u*, cf. Albanian *copë*.

CIUMP, POCIÚMB

Ciump is rightfully considered in DA as a phonetic variant of *ciomp*, with the same meaning: 'stump, stub'. There is an unexpected and unexplained phonetical and semantical analogy between Romanian *ciump* and English *chump*. It is very unlikely that *ciump* could be borrowed from Bulgarian *čip*, with almost the same meaning: (of an animal) docked tail or ears, snub, hornless, because both Romanian variants *ciomp* and *ciump* cannot be phonetically explained through Bulgarian.

The alternative etymology of *ciump*, as an autochtonous word related to Albanian *thumb* 'needle, thorn, little nail, top', is also unacceptable, as Romanian *ciump* and Albanian *thumb* have completely opposite meanings. Their phonetic analogy is illusive: the older form of Romanian *ciomp* and *ciump* was **čop-u*, with a subsequent epenthetic *-m-*, while the older form of Albanian *thumb* was **cum-* [tsum], with a newer final *b* (cf. E. Çabej, SF, 4, 1966, 76).

Pociumb and its variants: *pocimp, pocinci, pociump, păciumb, păciund, plociumb, plociun*) are newer derivatives of *ciump*, with the intensive Slavonic prefix *po-*, phonetically treated as an expressive creation. Besides its basic meaning: 'stump', *pociumb* also means 'a stake, a pole', or a 'pile'.

Ciump: from *ciomp*, cf. Albanian *copë*.

Pociumb: from *ciump*, with the prefix *po-*.

A CIOPLÍ

The verb *a ciopli* 'to carve' (in wood), 'to cut' (stone, marble), 'to grave' is most likely an autochtonous word, a very early derivative from the root **čop-* 'piece, fragment' with the expressive verbal suffix *-li*. The expressive element **čop-*, from *a ciopli*, also belongs to *ciob, ciopată, ciomp, ciump*, cf. PIE **(s)qĕp*, **(s)qŏp* (Walde–Pokorny, II, p. 559).

The alternative etymology of *a ciopli*, a borrowing from Serbian *čópl(j)iti* 'to tear off', *čópati* 'to pintch, to skin' (DA, SDEM) or from Bulgarian *čóplja* 'to rummage' (DA, cf. Densusianu, HLR, I, 365) is a lot less likely, due to the differences in meaning, although there is an approximate phonetic closeness between the two. Semantically, there is an interesting analogy with the Bulgarian verb *djalam* 'to carve, to splinter', derivated from Bulgarian *djal* 'part, piece, fragment', following the Romanian model.

Cioplí: pre-Roman **čop- + -l-í*.

CIÓPLEA

As a popular and euphemistic name for the devil, *cioplea* is a back formation of *a ciopli* ‘to grave’, following one of the Ten Commandments from the Bible: “Thou shalt not make onto thee any *graven image*” (in Romanian: *chip cioplit*). Considering that *a ciopli* also means ‘to cut’, there is a semantic analogy with the Romanian synonym *zdrelea*, from *a zdrelí* ‘to graze’, cf. English *Old Scratch* ‘the devil’.

Cioplea: back formation from *a cioplí*.

A CIUGULÍ

The verb *a ciugulí* ‘to peck, to pick’ displays all the features of an autochtonous expressive creation, based on the Romanian onomatopoea *cioc* ‘the sound made by striking something: knocking, klinking’ etc., lexicalized as ‘beak’ etc. The suffix *-uli* is typically expressive, cognate to Albanian *-ulis. A ciugulí* could be also compared to the Albanian verbs *çuk* and *quk* ‘to peck’.

A ciuguli: expressive creation, cf. Romanian *cioc*, cf. Albanian *çuk, quk*, (+ *-ulí*), cf. Romanian *pigulí*.

A PIGULÍ

The verb *a pigulí* ‘to pick, to peck’ is the synonym of *a ciugulí*, following the same expressive pattern, based on the root ***pig***-, cognate to Albanian *pigál* ‘spout’, also cognate to Engadine *piccál* ‘beak’, and related to similar words in many European languages, cf. Spanish *pico* ‘beak’, *picar, picotear* ‘to pick’, German *picken* idem, English *to pick.* The suffix *-ulí* is the same as in the symonymous verb *a ciuguli*, cf. *a giugiulí, a gugulí* etc.

A pigulí: expressive creation, cf. Albanian *pigál*, Engadine *piccál*. Cf. Romanian *a ciuguli*, Spanish *picar*, German *picken* etc.

FLEÁNDURĂ

Regional Romanian **floandăr** ‘leftover rags’ and **floandără** ‘skinny dirty woman’ are certainly loanwords from Transylvanian-Saxon *flạnder* ‘rags’.

However, Romanian **fleandură** ‘loose-fitting and ragged clothe(s)’, with its different phonetical evolution, has an expressive origin rather than being etymologically related to Transilvanian-Saxon *flạnder* [flo͡andər/ flondər] ‘rag, shred’. The presumed autochtonous word ***fleda*** ‘fluttering or ragged leaf/ cloth’ (cf. Old High German *fleden* ‘to flutter’, cf. Albanian *fletë* ‘leaf, sheet, wing’) could have normally evolved to Proto-Romanian **flea(n)dă* idem, developing an early expressive epentetic *-n-*, later receiving the Romanian suffix *'-ură*, in *fleandură*.

Fleandură: expressive creation from pre-Roman **fleda* + Romanian *'-ură*, cf. Albanian *fletë*, cf. OHG *fleden*, German *fledern*.

FLEÁNȚĂ

Regional Daco-Romanian *fleanță* ‘cloth, rag’ is almost synonymous with *fleandură* ‘loose-fitting and ragged clothe(s)’, from an earlier autochtonous expressive creation: **fletia*, cognate to Albanian *fleta* ‘leaf, sheet, wing’, later developing an epenthetic *-n-*.

The alternative etymology is the less probable contamination between *fleandură* and *zdreanţă* ‘rags’, which is difficult to be accepted, because *zdreanţă* is an expressive Romanian creation based on Old Church Slavonic *sŭdranŭ, -a* ‘torn, ragged’, with the expressive suffix *-eanţă*, more likely borrowed from Romanian *cotreanţă*, *fleanţă*, *pleanţă* etc.

Fleanţă: pre-Roman **flet-(i)a*, cf. Albanian *fletë*, cf. Romanian *fleandură*, *zdreanţă*.

FULG

The Romanian word ***fulg*** ‘snow-flake, fluff, down, feather, flock’ is most likely an autochtonous expressive creation of onomatopoeic origin: **f-l̥-g-*, related to the expressive regional Romanian) *a fufula* ‘to snow’, Romanian *a fâlfâi* ‘to flutter, to fly, to float’, cf. Albanian *flug* ‘swing’, Old German *flug* ‘flying’, (dialectal) Norwegian *flugsa* ‘snow-flake’. Phonetically, *fulg* could be compared to another similar Romanian expressive word: *bulg, bulgăre* ‘lump, clod’, which was created in the same manner.

Fulg: pre-Roman (expressive) **f-l̥-g- (*fu + *f-l̥- + -g)*, cf. Romanian *a fufula, fâl-fâl*, cf. Romanian *bulg, bulgăre*, cf. Norse *flugsa*.

A (SE) GÂDILÁ

The verb *a (se) gâdilá/ a ghidilí* ‘to tickle’ was not borrowed from Bulgarian *găde*l *mi je* ‘it tickles me’, although this etymology is traditional. *A gâdilá* is definitely an autochtonous expressive creation, based on the onomatopoea of endearment ***gâdi (gâdi-gâdi*** or ***ghidi-ghidi)***, which accompanies the parents’ repeated quick caress or tickling on baby’s chin, neck or chest. The verb was created with the expressive suffix *-ilá*, already existing in Latin *titillāre* ‘to tickle’. This old onomatopoea was lexicalized in some Balkan languages which have inherited a Thracian substratum, such as Bulgarian *gădel* ‘tickling’, Albanian *gudulis, gixiloj*, and the today extinct New Greek dialect from Brusa *γιδιλίζω* ‘to tickle’. Consequently, the existence of an old Thracian and Dacian consonantic pattern *g-d-l-* should be accepted, compared to the Germanic pattern *k-t-l-*, in Dutch *kietelen*, Scottish *kittle*, Swedish *kittla* ‘to tickle’ etc.

Gâdilá: expressive creation, from (Lallwort) *gâdi (-gâdi) + -(i)lá*, cf. Thraco-Dacian **g-d-l-*, cf. Albanian *gudulis*, cf. Bulgarian *gădel mi je*, cf. Latin *titillāre*.

A GÂNGURÍ

The verb *a gângurí* or *a gungurí*, also *a gugurí, a gugulí* ‘to prattle’ (of babies), ‘to babble’, also ‘to coo’ (of pigeons) has certainly an onomatopoetic autochtonous origin. It imitates the sounds made by pigeons, the basic onomatopoea being *gu-gu*, while the babies’ prattling has the usual forms *a-gâ*, *a-gu*. In spite of the fact that the expressive epenthetic *-n-* is very common in Romanian, we may also presume a slight phonetical influence of *a gângăni*, *a gângăvi* ‘to stutter’, of Slavonic origin. The verbal suffix *-rí* always has an iterative character.

Cf. onomatopoea *gu-gu (gâ-gu) + -rí*.

GUGÚŞ, GUGUŞTIÚC

As common name for 'ring dove', the onomatopoeic word *guguştiuc* and its shorter form *guguş* were developed from the very distinctive rhythmed sound of this local species of dove calling his mate. This is why a borrowing from Bulgarian *guguštuk* is not necessary, in spite of the etymology given by DA and DEX. There may be a community of expressive cognates in the Dacian, Thracian and Illyric area, as proved by Romanian *guguştiúc, gugúş*, Bulgarian *guguštúk, gugútka*, Albanian *guguftú, gugúsh, gugásh*, Macedo-Romanian *gugúce, gugúfcă, gugúfce*.

Gugúş: onomatopoea *gu-gúu* + (autochtonous) *-úş* (Macedo-Romanian *gugú-ce*).

Guguştiuc: onomatopoea *gugúu-ştiúc*, cf. Bulgarian *guguštúk, gugútka*, cf. Albanian *guguftú*.

A SE PERPELÍ

The verb *a se perpelí* 'to fret' should be separated from its homonym *a perpelí*, which is the phonetic variant of *a (se) pârpăli* 'to fry' (on the surface), of Southern Slavonic origin. *A se perpelí* is the Romanian cognate of Albanian ***përpëlit, përpëlitem*** idem, coming from the reduplication of the common expressive element *per-*, with the expressive suffix *-lí*.

Cf. Albanian *përpëlitem*.

A SE VĂIERÁ, VĂIETÁ/ VĂITÁ, VĂICĂRÍ

All three verbs – 'to lament, to groan, to wail' are derived from the interjection *vai!* 'oh! oh me!, how unfortunate!' etc. This interjection is widely spread in the Oriental Romance area (cf. Latin *vae!*), also in Albanian (*vaj!*), in Turkish (*vay!*), in the Baltic languages etc. **A se văiera** is a frequentative verb (suffix *-ără* > *-erá*), cognate to Italian *guaire, guaiolare* idem. **A se văietá/ văitá** was derived with the suffix *-etá* (from Latin *-ĭtāre*), being at the same time cognate to Albanian *vajtoj, vajtohem* idem. *A se văicărí* has borrowed its derivative element *-c/k-* either from the Romanian suffix *-ecá* (< Latin *-icāre*), or from Bulgarian *vaj**k**am se* and Serbian *vaj**k**ati se* (with the same meaning as *a se văita*), with the addition of the Romanian iterative suffix *-ărí*.

Văierá: Romanian *vai* + (iterative) *-ără*, cf. Italian *guaire, guaiolare*.

Văitá: cf. Romanian *vai* + Latin *-ĭtāre*, cf. Albanian *vaj, vajtoj (vajtohem)*.

Văicărí: cf. Romanian *vai*, cf. Bulgarian *vajkam (se)* + (iterative) *-ări*.

A SE ZBÂRLÍ, ZBURLÍ

The verb *a se zbârlí* 'to tousle, to ruffle, to bristle up' has a certain onomatopoeic origin, being derived from the interjection *brrr!* / *bâr!*, caused either by a great scare, by a sudden irritation, or by the sudden sensation of cold, along with the immediate physiological reaction of bristling up the hair etc.

Onomatopoeic creation, cf. (interj.) *brrr!* / *bâr!* (*z-* + *bâr* / *bur* + *-lí*).

A SE ZBORÎ[2], ZBURÎ, ZBORŞÍ[2]

The first two verbs, *a se zborî*/ *zburî* 'to tousle, to ruffle' cannnot be linked to *zbor* 'flight', between them existing nothing else than a casual phonetic coincidence. In fact, all three are expressive creations, cognates to *a (se) zbârli*/

zburli, being derived from the same interjection *brrr!* with the suffix *-î*, instead of *-li*. The variant *zborî* is newer than *zburî*, resulting from a normal opening of the *u* vowel. The third verb, *a se zborși*[2] 'to ruffle one's feathers' phonetically is the same word as *a se zborși*[1] 'to shout at, to flight at' from *borși* 'to turn sour' and (figurative sense) 'to boil over'. The change of meaning is due to its semantic contamination with the verb *a zborî*.

Zborî[2], zburî: expressive creation, cf. (interj.) *brrr!* (*z- + bur/ bor + - î/*), cf. *zburlí*.

Zborși[2]: *zborși*[1], cf. *zborî*[2] (semantic contamination).

5. OLD GERMANIC LEXICAL LOANS IN ROMANIAN

TEÁFĂR

Among the Romanian words of "unknown etymology", *teafăr* 'safe and sound' may be an Old Eastern Germanic loan (probably Bastarnic), cf. Old English *æl-**tǣwe*** 'omnino bono, sanus' (Bosworth-Toller: 15; 972) and Spanisch (from Old Suebic) *zafo* idem.

From Proto-Germanic **tǣf-e-r(o),* cf. Old English *æl-tǣwe,* cf. Spanish *zafo.*

VÍSCOL/ VÍCOL

Viscol 'snow storm', 'blizzard' belongs to an old Scandinavian type of Germanic loans (probably Gepidic), the Moldavian variant *vicol* idem being probably a Bastarnic loanword, cf. English *to whisk*, cf. Swedish *vicka* 'to wiggle', *vika* 'to turn', *viska* 'to blow', *vispa* 'to whisk', cf. Old Scandinavian *visk* 'broom' etc.

Víscol: From Proto-Germanic **wisk, *wisk-ō-n,* cf. Old Scandinavian *visk*, English *whisk,* Swedish *viska.*

Vícol: From Proto-Germanic **wik-ō-n,* cf. German *wickeln,* Swedish *vicka, vika*.

6. LEXICAL FORMATIONS OF THE ROMANIAN AND NORTHERN OR SOUTHERN SLAVONIC BILINGUALISM

VOROÁVĂ, A VOROVÍ

The antiquated and regional word (Northern Romanian) *voroavă* 'speaking, talk, discussion, conversation, chat, (older) squabble' of an Eastern Slavonic origin, is likely to be a cognate of the antiquated and regional (Southern Romanian) *vreavă* call, shout, uproar, din, ado, also 'cram, crowd' of Southern and Western Slavonic origin (as from Bulgarian *vrjava*, Serbian *vreva* or Slovakian *vrava* idem). Slovakian *vrava* also means the same as Romanian *voroavă*: 'speaking, talk'. Taking into account the phenomenon of "polnoglasija" in Ukrainian, which makes the Ukrainian *v**oro**na* 'crow' differ phonetically from Slovakian *vrana* idem, and also Ukrainian *v**oro**ta* 'gate' from Slovakian *vrata* idem, I presume that a "full voiced" form **vorova* existed symmetrically in Old Ukrainian as cognate of

Slovakian *vrava* ‘speaking, talk’. Therefore Romanian *voroavă* should have been a very early borrowing from Ukrainian. This first hypothesis is difficult by the fact that Modern Ukrainian only preserved another cognate of Slovakian *vrava*, namely *orava* ‘crowd, cram, crush, bustle, mob’, which is also phonetically close to the Romanian variant *voravă*.

A second hypothesis would be that *voroavă* derives from Romanian *a voroví* ‘to talk, to make hubbub, to quarrel, to fret’, as a back formation. If *a voroví* is not the derivative of *voroavă*, the etymology of this verb becomes much more complicated, as it is not phonetically possible to derive *a voroví* directly from Old Slavonic *govoriti* ‘to speak, to talk’ or from Ukrainian *hovoryty* idem. The alternative solution would be that the antiquated Southern Daco-Romanian verb *a vrăví*, derived from *vreavă* (Bulgarian loanword), could have evolved to *a *vorăvi* and then to *a voroví* in the Northern area, as a result of its contamination with the Slavonic and early Ukrainian verb *govoriti*.

Voroavă/ voravă: a) from Old Ukrainian **vorova* / **vorava*, cf. Ukrainian *орава*, cf. Slovakian *vrava*, cf. reg. Romanian *vreavă*, or b) back fomation from *a voroví*.

Voroví: a) from *voroávă*, or b) from (reg.) Romanian *vrăví* / *vreví* (Bulgarian loan), cf. Slavonic *govoriti*.

ZBLEÁNCĂ, A ZBLENCĂÍ.

Used only in the Southern Daco-Romanian area, *zbleáncă* (of women or of animal females) ‘temporary without milk’ and *a zblencăi*/ *a zblencăni* (of babies) ‘to finish up all the milk’, are borrowings from Bulgarian *(без) мляко*, Serbian *(bez) mleko* ‘(without) milk’, phonetically treated as expressive creations.

Zbleáncă: **(be)zmleacă*, cf. Bulgarian *без мляко*, Serbian *bez mleko*, or back formation from *a zblencăí* (*zml-* > *zbl-* etc.).

Zblencăí, zblencăní: derivatives of *zbleancă*, or Romanian *z-* + **mleacă*, from Bulgarian *мляко*, Serbian *mleko* + Romanian *-í*/*-ni*.

Zbăncăni: from *a zblencăni* (*zbl-* > *zb-* etc.).

A ZDERIÁ

The verb *a zderiá* together with its variants *a zdăria, a zdărâia, a zdârăia, a zdărla, a zdârla* ‘to scratch’ were possibly borrowed from Old Slavonic ***sŭdrati* - *sŭderą*** ‘*excoriare, rumpere*’ (Miklosich, cf. Cihac, II, 101), compared to Serbian *zderati* ‘to skin, to flay’, also to Greek *δέρω, δείρω* idem, PIE **der-*, **derā-* ‘to flay’ etc. (Walde-Pokorny, I, 797–803, 4). The many expressive phonetic variants of this verb were contaminated with the Romanian synonym *zgâriá*.

Zderiá: cf. Old Slavonic *sŭdrati – sŭderą*, Serbian *zderati*, cf. Greek *δέρω, δείρω*, cf. PIE **der-*, **derā-*.

A ZDRELÍ, ZDRÉLEA, ZDRÉLE.

The verb *a (se) zdrelí* ‘to graze (oneself)’ may be a Romanian internal expressive creation. It is most likely derived by metathesis from *a *zderlí*, which was developed with a suffix change from *a zdărlá* – one of the variants of the verb

a zderiá (see above). *A zdrelí* might be at the same time cognate to the Serbian verb *zderati* 'to skin'.

Zdrélea is essentially another euphemistic name of the "devil", cf. English *Old Scratch* idem. It was wrongly understood and explained by the authors of the DLR as a 'big, strong and fierce man'.

Zdrele[1] (sg. *zdreală*) is the variant with the prefix *z-* of *drele* 'edible tree fungus (*Auricularia mesenterica*).

Zdrele[2] is the plural (collective) name for 'scratches, scrapes' as a back formation of the verb *a zdrelí*. Phonetically, *zdrele*[2] was derivated from the "normal" form **zdrelele* by haplology.

Zdrelí: expressive, from *zderlí, cf. *zdărlá*, cf. *zderiá*, cf. Serbian *zderati*.
Zdrelea: back formation of *a zdrelí*.
Zdrele[1]: *z* + drele ('mushrooms').
zdrele[2] = zdrelituri ('scrapes'): cf. *zdrelí*.

A ZDOCNÍ, ZDUCNÍ

The verbs *a zdocni, a zducni* are both expressive and contaminated variants of either *a zdohni, a zduhni* (of animals) 'to die', cf. *duh* 'breath', *a duhni* 'to reek (of)', *a-şi da duhul* 'to draw one's last breath', or of the verbs *a zdugni, a zdâgni* 'to shove, to shake, to jerk, to reprimand'. A difference should be made between *a zdocni*[1], *a zducni*[1] as distant derivatives of *duh* 'breath' (of Old Church Slavonic origin) and *a zdocni*[2], *a zducni*[2] as separate expressive creations, both cognates of the onomatopoeia *zdup!* 'thud!'

Zducní / zdocní / zdohní / zduhní: cf. Romanian *duh, a duhni, a-şi da duhul*.
Zducní / zdocní / zdugni / zdâgní: expressive creation, cf. Romanian (onomat.) *zdup!*

ZDREÁNŢĂ, TREÁNŢĂ, COTREÁNŢĂ

The Romanian expressive word *zdreanţă* 'rag, tatters' has a great number of different phonetic variants, which can be explained by many different etyma. The etymology of the standard variant **zdreanţă** should be partially connected with Old Church Slavonic *sŭdrana (odežda)* 'ragged' or 'shredded' (garment) despite of the fact that this adjective as a whole cannot be the real etymon of the Romanian noun. The most likely solution is that the Old Church Slavonic adjective *sŭdrana* 'torn' was contaminated with the autochtonous expressive word *fleanţă* 'cloth, rag' from the latter being detached the suffix *-eanţă*, common to all the other variants.

The variant **dreanţă** comes from Old Slavonic *drana* 'torn', with the same suffix *-eanţă* from *fleanţă*, cognate to Ukrainian *drantja* 'rag'. The variant **streanţă** may come from *strai* 'wear, attire' and is contaminated with *fleanţă* 'rag'. There is an interesting analogy with dialectal Italian *strazza* (Italian *straccio*) 'rag'. The variant **treanţă** might be connected with Serbian *tralje*/ *tranje* 'rags', phonetically influenced by *fleanţă or zdreanţă* 'rag'. The variant **cotreanţă** 'rag' is not a Hungarian loanword; it is the amplified form of *treanţă* with the expressive and intensive autochtonous prefix *co-*[4] (likely not related to the Slavonic verbal prefix *po-* and *co-*[2]).

Zdreanţă: likely from **zdr(ană),* from Old Church Slavonic *sŭdrana (odežda)* + Romanian *(fl)eanţă.*
Dreanţă: likely from **dr(ană),* from Old Slavonic *drana* + *(fl)eanţă,* cf. Ukrainian *drantja.*
Streanţă: from Romanian *str(ai)* + *(fl)eanţă / (zd)reanţă,* cf. Italian (dial.) *strazza* (Italian *straccio*).
Treanţă: likely from **traie,* from Serbian *tralje/ tranje* + *(fl)eanţă / (zd)reanţă.*
Cotreanţă: Romanian expressive prefix *co-* + *treanţă*.

(D)ZEÁLO/ ZÁLU, ZÉMLEA/ ZÉMBLEA

Dzealo/ zealo/ zalu and *zemlea/ zemblea* are obsolete Old Church Slavonic letter names, without any other lexical meaning. Therefore *dzealo* or *zalu* (ѕ) and *zemlea* or *zemblea* (ʒ) were not registered in the *Thesaurus Dictionary of the Romanian Language*. I believe that after being used for almost four centuries in the old Romanian writing, these historical names should be shortly explained in the most comprehensive dictionary of Romanian.

Old Church Slavonic names of the Old Romanian Cyrillic letters: ѕ (*dz - dzělo*), ʒ (*z – zemlja*).

7. RECENT LEXICAL LOANS AND EXPRESSIVE FORMATIONS

CAFTÍ

The Romanian argotic verb *a caftí* ‘to larrup, to wallop’ does not have any Rroma (Gipsy) origin, being recorded in DEX, MDA, DEXI (etc.) with a non-existent etymon. Romanian *a cafti* and Macedo-Romanian *căhtire* are Albanian loanwords. Albanian ***kahtít*** ‘to shell, to crack etc.’ was borrowed by the Romanian argot at the beginning of the 19th century, through the slang of the “*arnăuți*” – the Albanian mercenaries who served in the Wallachian and Moldavian military police forces (until 1821), or as bodyguards for the Romanian princes and other rich boyards (until the beginning of the 20th century). The derivatives *caftan*[3] ‘drubbing’, *a căftăni*[2] ‘to larrup’ are mockingly homonymous with the older Turkish loanwords *caftan*[1] ‘ceremonial (high rank) man’s gown’, *a căftăni*[1] ‘to confer the title of boyard’.

Caftí: borrowed from Albanian *cahtit*.

CHIUL

The colloquial word *chiul* ‘take-in, fraud, truancy’, used in the phrase *a trage chiulul* ‘to take somebody in, to play truant’ has no phonetic and historical relation with the French argotic and obscene phrase *tirer au cul* ‘to skulk away’. The Albanian colloquial word *qyl* means ‘costless food and drink (at one’s charge), bargain’, also ‘hunter for bargains, slacker’. The Albanian derivative *qylaxhi* is

identical with the Romanian derivative *chiulangiu*: 'slacker, cheater or swindler'. Albanian *qyl* was borrowed in Romanian similarly to *a cafti* 'to larrup' (see above) or *șpagă* 'bribe' (see below) through the slang of the "*Arnăuți*" – the Albanian mercenaries who served between the 17th and the 19th centuries in the Wallachian and Moldavian military police forces or as bodyguards for the Romanian rich boyards.

Chiul: borrowed from Albanian *qyl*.

CONTRABÁS

The etymology given by DEX to the Romanian *contrabas* 'double bass' is French *contrabasse* (feminine gender in French, but neuter or masculine in Romanian). Historically, this instrument, along with its name, was brought to Romania by Italian and German orchestras at the beginning of the 19th century.

Contrabas: borrowing from Italian *contrabasso*, German *Kontrabass*.

FRIGIDÉR

Romanian ***frigider*** 'Frigidaire, fridge' is not a real French loanword, but a USA Trade Mark since 1918 (*Frigidaire*), borrowed as common name in Romanian before World War II (see also Chambers DE; Dubois, Mitterand, Dauzat, DÉHF *s.v.*).

Frigider: USA Brand name *Frigidaire*, cf. Latin *frigidarium*, cf. French *frigidaire*.

GHEÁȚĂ[2]

It is used only in the phrase *bani* ***gheaţă*** '(money) cash'. Most likely it was adapted from Italian *pago (in contanti)* 'I pay (cash)', ironically equated with New Greek *πάγος* 'ice' and translated as such into Romanian 'gheaţă' (= English 'ice').

(Bani) gheață: Romanian false translation of Italian *pago*, equated with New Greek *πάγος*.

HAHALÉRĂ

The colloquial depreciatory appelative *hahaleră* 'blighter, gadabout' was borrowed from New Greek ***χάχας*** 'dolt', joined with ***λέρα*** 'stain, blemish, shabby fellow'. This etymology, whose author was V. Bogrea (DR I, 277), has remained unknown to all the authors who dealt with this word since 1920. Unfortunately, Bogrea's etymology was replaced by a lot of misunderstandings and blunders. Some of the mistaken etymologies had been being registered in dictionaries until 2005, when I alerted them to the (old) correct solution [cf. Boerescu, 2006 a; 2008a].

Hahaleră: borrowing from New Greek *χάχας* + *λέρα*.

A STÂRCÍ[1], STÂRCÍ[2], STÂRFOCÍ

Considering the different meanings of the Romanian verb *a stârci*, it is necessary to distinguish between *a* ***stârci***[1] 'to stand still, to stay crooked, to squat, to get benumbed', derivative of ***stârc*** 'heron' (cf. *a stârci pe la uşi* 'to stand, wait

or beg next closed doors'), and *a* ***stârcí***[2] 'to squash, to squeeze out (fruits), to rumple', from *a* ***storci*** 'to squeeze out' contaminated with *a* ***stâlci*** 'to squash, squelch', becoming a partial synonym of *a stoarce* 'to squeeze, to wring'. The verb *a* ***stârfocí*** 'to soften, to squash, to tread' comes from *a* ***stârcí***[2], contaminated with *a* ***chirfosí*** 'to soften, to tread, to besmirch'. All three verbs have the character of expressive creations based on older Romanian loanwords.

Stârci[1]: derivative from *stârc*.
Stârci[2]: from *storci* + *stâlci*.
Stârfoci: from *stârci*[2] + *chirfosi*.

ŞPÁGĂ

The colloquial word *şpagă* 'bribe' is an Albanian loanword in Romanian, from the (obsolete) Albanian *shpagë* 'amends, damage compensation, reward, pay', borrowed at the beginning of the 19th century, through the Albanian mercenaries who served in the Wallachian and Moldavian military police forces (until 1821), or as bodyguards for the Romanian princes and other rich boyards (until the beginning of the 20th century).

Şpagă: borrowed from Albanian *shpagë*.

ŞPERŢ

The colloquial synonym *şperţ* 'bribe' is a German loanword in Romanian, from German *Sperrzoll* 'prohibitive customs duties', borrowed during the "customs war" unleashed between 1886 and 1891 by the Austro-Hungarian Empire against Romania. *Şperţ* was ironically used as argotic term after World War I.

Şperţ: borrowed from German *Sperrzoll*.

ŢAFANDÁCHE

The appellative *ţafandache* 'dressed up swell masher, dandy' is a recent expressive creation (18th-19th centuries). *Ţafandache* was ironically inspired by the Phanariote (Constantinopolitan Greek aristocracy) admiring exclamation: *"Ţe afendi!":* 'Oh! He is a gentleman!' *Afendi* was the obsolete Turkish loanword for 'gentleman'; *ţe* represents the (wrong) Greek pronunciation of Romanian *ce* 'what, how (nice)'; the Romanian suffix *-ache* was borrowed from the Greek names' diminutive suffix (of endearment) *-ákis*.

Ţafandache: from „*Ţe [= Ce] afendi!*" + *-ache*, cf. Turkish *afendi*, cf. New Greek suffix *-άκις*.

ZÁIBĂR[1]

As a first attempt to etymologize the Romanian *zaibăr* 'sort of vine' (producing round and bluish grapes) and also the name of the wine obtained from *zaibăr*[1] vine, I thought about the German word ***sauber*** 'clean, pure' (sort of wine), compared with *zaibăr*[2] (see below).

I later found in DEXI [2007] a more likely etymological solution: a borrowing from the French wine grower's name (Albert) **Seibel**, which has been adapted in Romanian to the more usual German pronunciation with a final *-r*, the

word being perceived as German, cf. *laibăr* ‘tanktop’, *foraibăr* ‘clamp’ etc. However it remains unclear why the so-called Romanian *“zaibăr” vine* would not be a grafted vine sort (according to the definition given by DLR), as long as all the *“cépages Seibel”* are grafted (hybrid) vines in France.

Cf. (Albert) Seibel (wine grower).

ZÁIBĂR[2]

Meaning ‘sweeper’ (who clears the mines’ galleries), *zaibăr*[2] was borrowed from the German *Säuberer* ‘the man who cleans’ – word used only in some areas of Transylvania.

From German *Säuberer*.

ZĂVT

The regional word *zăvt* was used only in the ports of the Danube, synonym of *smoală* ‘pitch’. It is a variant of Romanian *zeft* which was borrowed from Turkish ***zift*** idem. Phonetically, *zăvt* has been influenced by its Bulgarian cognates **зивт, дъифт** idem.

Cf. Bulgarian зивт, дъифт, cf. Romanian *zeft* (< Turkish *zift*).

8. A SUPPLEMENT TO THE *ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF THE ROMANIAN LANGUAGE* DELR, I (A–B)

This section includes new etymological solutions to some Romanian words registered as “unknown” or “uncertain” etymologically in the DELR, I, (A–B):

aginá ‘to cease, to stop’ from Late Latin *acinari*; ***al-pári*** ‘at par’ from Italian *al pari*, German *alpari*; ***alţár*[1]** ‘chest of drawers’ from Magyar *álca*, cf. Romanian *armar*, or less likely from Vglatin **arciāle/ *arcīle*, cf. Latin *arcella*; ***alţár*[2]** ‘locust tree’, variant of *arţar* ‘maple’; ***báhniţă*[1]** ‘gipsy woman’ the same as *báhniţă*[2], cf. *a băhni*, *a bâhli*; ***bándură*[1]** ‘rag, cloth’, or ‘whore’, expressive creation, cognate of *fleandură, buleandră*, also related to German *Band*; ***bălătrúc*** ‘mortar’, likely from Transylvanian Saxon *belle* ‘pestle’ + *troch* ‘trough, mortar’; ***beánc*** ‘shiver, broken pot’ from Transylvanian Saxon *Bæken* ‘bowl (for alms)’; ***bejárcă*** ‘ragged fur cup’, cf. *jarcă* ‘old and shabby sheep leadher’, cf. Albanian *zhargë* ‘crooked shoes’, *zharg* ‘slough’; ***bétcă*/*beţcă*** ‘a vessel made of pumpkin rind’, likely a shortening of *curcubetă, curcubeţică* ‘(little) pumpkin’; ***blăndură*** ‘ragged clothes’, expressive creation, cognate to *bandură*[1], *fleandură*, *buleandră*, or from *fleandură* contaminated with *băndură* [= *bandură*]; ***blúcă*** ‘little lump/ ball’, ‘acorn’ from VgLatin **bulluca* = Latin *bullula* (cf. VgLatin **matteuca* > Romanian *măciucă* ‘bludgeon’); ***bobonéte*** ‘slice of bread with a candle embedded, given as alms at funerals’, expressive creation, cognate with *dodonete, poponete*[1], cf. *popoi* idem, cf. *bobonat* ‘round’; ***boboroáde*** ‘flat cake or bread offered at the office of the dead’ likely from **bogoroda* < Slavon *Bogorodiţa* ‘Holly Virgin’; ***bodârlău*[2]** ‘quod’ likely from *bodârlău*[1] ‘great Northern diver’, used as argotic term; ***bodroánţe*** ‘old ragged clothes, traps’ from *(z)droanţe*, with the intensive prefix *bo-*, variant of *po-*

(from Slavonic); ***bogdán*[2]** (reg.) 'child' from the Slavonic name Bogdan ('given by God'); ***borúgă*** (reg.) 'narrow pass' from VgLatin *ruga* 'narrow road', with the prefix *bo-*, variant of *-po* (from Slavonic), cf. Macedo-Romanian *arugă/ rugă* 'sheepfold', cf. Albanian *rrugë* 'way, road'; ***boşoróg*** 'herniated person, old broken fellow' from *boş* 'testicle' + *hodorog* '(old) dodderer', cf. German *Hode* 'testicle'; ***bozgândí*** 'to rummage' from Proto-Romanian **zgăndíre* + with the prefix *bo-*, variant of *-po* (from Slavonic), cf. Romanian *zgândări*, cf. Albanian *gandoj*; ***breánc*** 'shiver, broken pot' from Transylvanian Saxon *Bräck* 'vessel for alms, vessel with food remnants'; ***bulán*[1]** 'thigh, buttock' from Rromani *bul* 'buttoks' or *bulano* 'bum'; ***bulán*[2]** 'middle sized horse', likely from Ukrainian *bulanyĭ*, cf. Rromani *bul*; ***bulắu*[1]** 'ugly horse with a large crupper', cf. *bulán*[2], cf. Rromani *bul*; ***bulắu*[2]** 'quod' from Rromani *bul*, with the augmentative suffix *-ău*; ***bunceág*** 'wolf's claw, moss' etc., most likely from R *bunciuc/ buciuc* (< Ukrainian < Turkish) 'horse tail (*Equisetum arvense*)' + R *huceag* (< Ukrainian) 'thicket', cf. *bunget* '(thick old forrest)'; ***buşumá*[1]** 'to rub down (a horse)' from French *bouchonner*, phonetically treated as an expressive creation; ***buşuná*** 'to clip the wool of the sheep's belly or tail' from French *bouchonner*, semantically influenced by *a tuşiná/ tuşuná* idem.

9. *CODEX COMANICUS*: WORD CORRESPONDENCES BETWEEN ROMANIAN AND CUMAN

This chapter contains a comprehensive bibliographical list of the word correspondences or coincidences between the two languages, based on Vl. Drimba's newest edition of the *Codex Comanicus*, and it is intended to help the identification of the real Cuman lexical loans in Romanian.

Though all the Cuman etymologies still remain more or less controversial, some of the words included on the list may stand as evidence of the slight Cuman influence on the Romanian vocabulary. Here are a few examples (see above their bibliography):

Barángă / burágă (reg.) 'old wolf' (as pack leader): likely from Cuman ***boru** (lupus)* 'wolf' and ***aγa*** 'older, elder'.

Beci 'cellar, basement': from Cuman ****beč** = **peč** (furnus)* 'owen, brick kiln' from Old Slavonic, Old Russian *peč'* 'owen' also 'cavern', cf. Hungarian *Bécs*, Turkish *Beç* = '*Vienna*'.

Bir 'tribute, tax': from Old Northern Turkic languages: *e.g.* Proto-Bulgar etc., compared to Cuman ***ber-**, **bir-*** 'give!', cf. Romanian *dare* and *dajdie*, synonyms and derivatives of the verbs meaning 'to give'. See also Old Slavic ***birati*** 'to gather, to collect (*e.g.* taxes)'. The traditional Hungarian etymon *bér* 'salary, pay, rent' is semantically unfit and historically impossible, as Magyar *adó* means both 'tax' and 'the one who gives'.

Ciob 'crock, shiver': from Proto-Romanian (expressive) ****ciopu***, cf. Albanian *copë* 'piece, crock', 'shiver', only phonetically influenced by Cuman ***čóbu*** 'remnant, leavings'.

Gorgán, curgán ‘barrow, hillock’: from Cuman ***qurγan*** ‘tumulus’, cf. Persian *gorkhânah* idem.

Hoinár ‘loiterer’: from Romanian ***hoină*** (< Cuman, see below ***oină***) + Romanian ***-ár,*** or from Cuman **oynar** ‘he plays all the time’.

Iortomán/ Ortomán ‘rich (shepherd)’: from Cuman ***yurt*** ‘property, possession’ and the suffix ***-man*** of uncertain origin, rather a Romanian augmentative (expressive) suffix (cf. *hoţoman* ‘awful thief’), than Persian *-mān* ‘like, similar to’ (cf. *turcuman* = Persian *turk(u)mān* ‘turkoman/ turkmen’).

Iurt ‘cluster of houses, part of the village’: from Cuman ***jurt/ yurt*** *(mansio)* ‘lodging, residence’.

Óină ‘rounders’ (kind of baseball): from Cuman ***ojyn*** *(lusus)* ‘game, sport’; ***oyna!*** ‘Play! Throw (the ball)!’

Tătar ‘Tartar’: from Cuman and Tartar ***tatar*** ‘member of the Tartar people’.

Toi ‘any climax’, *în toi* ‘in full swing’: from Cuman ***toj*** *(convivium)* ‘banquet, feast’, cf. Turkish *doy/ toy* idem.

Tuci ‘bronze, brass, cast iron’: from Cuman ***tuç*** (*stangnum* [sic]) ‘tin’, maybe because the Cuman bronze pots or cast iron buckets were already coated with tin.

Some of the listed words may both have an Ottoman Turkish and a Cuman etymology, even a Tartar influence, the Cuman and the Turkish or Tartar etyma being sometimes identical:

Baltág ‘hatchet, little axe, club’: from Cuman ***baltá*** *(securis)*, also Turkish ***baltá*** and Tartar ***balták*** idem, phonetically influenced by Romanian ***ciomág*** ‘cudgel’ or ***toiág*** ‘staff’.

Boi ‘shape, stature’: from Cuman ***boj*** *(corpus, persona)* and Ottoman Turkish ***boy*** ‘body’.

Briceág ‘penknife’: from Cuman ***byčaq*** ‘knife’ and dialectal Turkish ***biçak*** idem, phonetically influenced by Romanian *bríci* ‘razor’ (from Slavonic).

Burlán ‘(drain) pipe’: from Cuman ***bur-***, ***burγu-***, Turkish ***buru***, *boru* ‘pipe’ + Romanian ***olan*** ‘gutter tile’.

Casap ‘butcher’: from Cuman ***qasap***, Turkish ***kasap*** idem.

Catâr ‘mule’: from Cuman ***qatyr***, Turkish ***katır*** idem.

Chirpíci ‘adobe’: from Ottoman Turkish ***kirpiç***, ***kerpiç*** idem, likely also from Cuman ***kerpič*** idem.

Duşmán ‘enemy’: likely from Cuman ***tušman***, ***tüšman***, ***düšman*** *(adversarius, hostis)*, but surely from (antiquated and dialectal) Ottoman Turkish **dušman** = Turkish **düşman** idem.

There are several Romanian names of persons and places which may have a Cuman origin *e.g.*

Place names: ***Bărăgán*** (plain), ***Bârlúi*** (river), ***Bórcea*** (branch of Danube), ***Burnaz*** (plain), ***Carácal*** (town), ***Caraimán*** (mountain), ***Cóman*** (village, rivulet, from the ethnonym *Coman*), ***Covurlúi*** (river, district) ***Cózia*** (mountain), ***Iazúpcea*** (village), ***Oitúz*** (river, pass), ***Suhurlui*** (river), ***Teleórman*** (forrest, district), ***Teslúi*** (river, valley), ***Tighína*** (town, village), ***Turlúi*** (river, village), ***Urlúi*** (river), ***Uz, Úzu*** (pass, rivulet).

Historical surnames: ***Ága***, ***Aiáz***, ***Baránga***, ***Barcán***, ***Basarábă***, ***Berendei***, ***Bórce***, ***Bórzul***, ***Búrcea***, ***Butác***, ***Calán***, ***Ciughír***, ***Ciugur****eánu*, ***Ciúra***, ***Coia***, ***Coián***, ***Cóman***, ***Conceác***, ***Goián***, ***Gurbán***, ***Húzu***, ***Iarcân***, ***Ítu***, ***Mo(l)drúz***, ***Sahát***, ***Talábă***, ***Tâncábă***, ***Tocsábă***, ***Tortábă***, ***Ţacál***, ***Ulubéi***, ***Urcul****éscu*, ***Urucu***, ***Uzún***.

The aforementioned geographical names or people's names may also belong to other Old Northern Turkic (Kipchak) languages related to Cuman, *e.g.* Petcheneg, which are less known due to their lack of written documents.

10. REVIEW: MIHAI VINEREANU
Dicţionar etimologic al limbii române
pe baza cercetărilor de indo-europenistică

Mihai Vinereanu's *Etymological Dictionary of Romanian Based on the Indo-European Research* (Bucharest, S.C. ALCOR EDIMPEX S.R.L., 2008, 2009, 935 pages) tries to demonstrate that "in priciple, Romanian *is* the descendant of the Thraco-Dacian language, which over time underwent various influences from languages it came in contact with, while the resemblances with the Latin come mostly from the Thraco-Italic-Celtic common background". According to the author's statistics, from a total of 5,000 Old Romanian dictionary entries, 58% are of "Thraco-Dacian" origin, no more than 13% are "common with the Latin", while the Slavonic elements are almost 8% etc. However, the percentage of "Thraco-Dacian elements rises to 85% from a total sum of 25,000 words, including all the derivatives".

As a result, Romanian would no longer be considered a Romance language inherited from Vulgar Latin, as it was generally accepted up to now by *all* the scientific community, but instead, it would be another independent branch of Indo-European, equated to an ancient extinct idiom almost totally unknown, due to the lack of written evidence.

The author disagrees with most of the well known Romanian etymologies (usually quoted from Al. Cioranescu's *Diccionario etimológico rumano*), replacing lots of Latin, Slavonic, Hungarian, Turkish etc. etyma with Proto-Indo-European roots borrowed from J. Pokorny's *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. Any slight phonetic or semantic difference between a Classical Latin word and its Romanian correspondent is a good excuse for denying the Latin or Romance origin of the latter. Even when the Romanian and the Latin words are identical, *e.g.* Romanian *nas* 'nose' and Latin *nasus*, the author alleges that the "PIE root **nas*- (IEW, 755) is practically common to all the IE language groups. *Nas* may have come from Thraco-Dacian phonetically and semantically, as well as from Latin". Knowing that the Albanian word for nose is *hundë* and the Greek one is *rhinós*, also knowing that (Proto) Albanian and Greek are the oldest neighbouring languages of Daco-Thracian followed by the Danubian Latin which later became Romanian, how could anybody guess the real form of the Thraco-Dacian word "*nose"*?

The main errors in this dictionary are the total neglect of Romance comparison, the replacement of the reconstructed Romance etyma with PIE roots,

all of which are reconstructed but obviously irrelevant. There is also the omission of any reference to the Latin and Romance morphology of Romanian, as well as the invented historical phonetics from the PIE roots directly to the Romanian words (*e.g. alung* 'to chase away' < **a(p)longo* < **aplago* 75; *amesteca* 'to mix' < *(a)-mestika* < **misk-ika* 77; *ameţi* 'to drug' < **ameti* < **meti-*, **medi-* < PIE **medhu* 'honey, mead' 78; *anina* 'to hook' < **arn-ina* 80; *arăta* 'to show' < **aredh* 87; *băţ, beţe* 'stick' < **batiu* 127, like *maţ, maţe* 'bowels' < *matia* 510 etc.), thus short-cutting two millennia of normal linguistic evolution.

The "Thraco-Dacian" etymologies assigned to the Slavonic borrowings are even more bizarre, *e.g. babă* 'old woman', cf. Lithuanian *boba*; *beli* 'to flay', cf. PIE **uel-so*; *castravete* 'cucumber', cf. Sanskrit *karbhatah* etc.; *cârlţi* 'tow' < PIE **kelg-*, **kelk-*; *colţ* 'corner' < PIE **kel-*; *târg* 'market (town)' < PIE **terg* etc., or even to the Turkish borrowings, *e.g. ceacâr* 'with eyes of different colours' < IE **kekar*, cf. Sanskrit *kekara*; *chior* 'blind of one eye' < PIE **kolno-s-* "and" PIE *kaiko-s-* etc., all of which seeming to denote a strange subliminal xenophoby. A climax of the odd and certainly wrong etymologies concerns the Hungarian loanword *oraş* 'town' which should have a presumed Euro-Asiatic (nostratic) origin, cf. Hittite *uru*, Sumerian *ur* etc., in spite of the historical fact that in Romania *all* the towns older than the beginning of the second millenium AD were ruined, abandoned and forgotten.

The dictionary is full of errors, as it is based more on a xenophobic ideology than on true linguistic research and therefore cannot possibly be recommended for the study of Romanian etymology.

INDICE DE AUTORI

A
Aaron, F. 307, 369
Aaron, Vasilie 49
Agârbiceanu, I. 220, 341
Alecsandri, V. 53, 307, 308, 331, 340, 341
Alessio, Giov. 13, 146, 151, 226, 227, 439, 445
Alexe, Dan 10, 215, 365, 368
Alföldy, Géza 13, 131
Andriescu, Al. 22
Andriotis, N. 13, 99, 284, 285
Arapi, Irina 13, 366
Arbure, Z. 13, 281, 353
Aristotel 251
Arnaudov, Val. 284, 318
Arsenie de la Bisericani 43, 190
Arvinte, V. 13, 31, 158, 159, 160, 301
Avram, Andrei 14, 20, 75, 76, 80, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 128, 144, 156, 193, 205, 206, 213, 214, 259, 276, 284, 287, 289, 291, 302, 317, 327, 337, 352, 358, 399, 407, 421, 431, 435
Avram, Mioara 22, 23, 204

B
Bacalbaşa, Const. 14
Bailly, A. 14, 44, 108, 270, 422
Balaci, Al. 21
Bantaş, Aurel 22
Barbu, E. 341
Bardhi (Blancus), Fr. 284
Barić, H. 14, 182, 223, 255, 290, 291,
Bariţ, G. 28, 307
Barnhart, Rob. K., v. Chambers 19, 55, 88, 90, 91, 237, 256, 283, 284, 343, 370, 460
Barnovschi, Miron 60
Baronzi, G. 375, 376
Bartoli, M. 32
Battaglia, Salv. 14, 221
Baubec, Agiemin 14, 23, 282, 284, 398
Baubec, Deniz Geafer 14, 368
Băltăceanu, Francisca 35
Bârseanu, Andrei 310
Beekes, Rob. B. P. 256
Belulovici, A. 32
Bercea, L. 388
Bernecker, Erich 14, 76, 96, 125, 253, 293
Bertoni, Giulio 13
Besomi, Ottavio, 28
Bidian, Viorel 157, 162, 227, 274, 390
Bidu-Vrănceanu, Angela 23
Bîrlea, I. 353
Bloch, J. 18
Bobb, I. 14, 39, 89, 98, 136, 172, 339
Bocşan, G. 15, 414, 415
Bod, P. 206
Boerescu, P. 15, 16, 17, 79, 80, 87, 89, 91, 92, 103, 116, 129, 143, 205, 206, 208, 221, 225, 232, 234, 246, 263, 327, 358, 364, 376, 381, 394, 400, 404, 431, 460
Boerio, Gius. 17, 206, 290, 292
Bogaci, Gh. 17, 165
Bogdan, D. 340
Bogdan, Ioan 415
Bogdani, Val. Gius. 181
Bogrea, V. 17, 139, 143, 238, 276, 294, 295, 298, 326, 353, 375, 376, 377, 390, 393, 394, 402, 407, 409, 419, 460
Bolliac, Cezar 341
Bonnet, Max 44
Borcea, I. 301
Borcilă, Mircea 17, 375
Bosworth, Jos. 17, 334, 456
Brad-Chisacof, Lia 285
Brătescu-Voineşti, I.A. 296
Brâncuş, Grigore 9, 10, 11, 17, 25, 26, 48, 80, 82, 95, 110, 111, 130, 133, 134, 135, 143, 181, 182, 183, 184, 189, 197, 204, 209, 210, 216, 217, 218, 220, 221, 223, 233, 244, 245, 252, 263, 289, 291, 301, 331, 338, 392, 393, 396, 428
Breban, V. 376
Brînză Mihăileanu, Iulia 428
Brüch, I. 95
Brugmann, K. 18, 195
Brunner, Linus 18, 257
Buchi, Éva 24
Buchholz, Oda 35, 204, 319
Budai-Deleanu, I. 147, 307, 312
Bugeanu, Dan 18, 238, 239, 244, 245
Bujor, M. 341
Burada, T. 307, 308
Burlă, V. 57, 70, 72, 73
Busuioc, Monica 75
Buzuku, Gjon 216
Byck, J. 18, 143, 252
Byhan, Arthur 18, 32, 96, 97, 110

C
Çabej, Eqrem 18, 51, 82, 111, 115, 116, 118, 128, 134, 144, 163, 182, 183, 184, 206, 212, 216, 226, 233, 234, 243, 254, 255, 260, 273, 276, 280, 281, 284, 285, 291,

299, 302, 304, 311, 319, 342, 393, 436, 440, 444, 452
Cabrera, Ramón 113
Caciuperi, Ap. N. 18, 96, 104, 109, 175, 249, 280, 284, 313
Caciuperi-Titz, Katharina 18, 96, 104, 109, 175, 249, 280, 284, 313
Caesar, C. Iulius. 71, 219, 444
Calciu, Al. 23
Camaj, Martin 18, 237
Camilar, E. 228
Candrea(-Hecht), I.-A. [CDDE, CADE] 18, 19, 32, 40, 45, 52, 53, 58, 60, 61, 62, 71, 86, 92, 101, 102, 107, 110, 119, 123, 127, 133, 134, 135, 139, 143, 144, 145, 148, 149, 153, 163, 165, 167, 178, 180, 184, 186, 189, 203, 213, 223, 224, 226, 238, 247, 248, 254, 265, 273, 279, 294, 299, 300, 308, 309, 312, 320, 322, 328, 357, 361, 375, 376, 379, 396, 434, 435, 436, 437, 447
Cantemir, Dim. Vvd. 18, 41, 164, 190, 230, 340, 361, 381
Cantemir, Tr. 18, 96
Capidan, Th. 10, 18, 101, 110, 164, 168, 175, 215, 235, 254, 280, 284, 374
Caragiale, I. L. 19, 368, 373, 376, 383
Caragiu Marioţeanu, Matilda [DIARO] 21, 56, 87
Cassiodorus, Fl. M. Aur. 39, 55, 56, 57, 58, 429
Cato, M. P. Maior 213
Cazacu, Boris 25
Călărașu, Cristina 23
Celac, Victor, 256, 312
Chambers, vezi Barnhart 19, 55, 88, 90, 91, 135, 237, 256, 283, 284, 343, 370, 460
Chantraine, P. 14
Ghelaru, Val. Gr. 19, 362, 379, 380
Chioreanu, Mihaela 388
Chivu, Gh. 19, 20, 23, 193, 250
Ciauşianu, G.F. 303
Cicero, M. Tullius 43, 47, 55, 56, 271
Cihac, Al. 19, 40, 52, 66, 70, 82, 87, 89, 94, 107, 108, 109, 130, 136, 153, 155, 164, 168, 187, 212, 215, 218, 224, 235, 238, 248, 251, 252, 254, 269, 270, 271, 278, 279, 283, 293, 295, 301, 312, 316, 326, 332, 339, 341, 353, 354, 358, 396, 457
Cimochowski, W. 19, 254, 255
Ciobanu, Fulvia 23
Cioranescu/ Ciorănescu, Al. [CDER] 19, 40, 50, 53, 66, 70, 71, 73, 82, 89, 94, 95, 96, 103, 110, 120, 122, 134, 136, 139, 150, 155, 156, 165, 178, 183, 186, 187, 201, 203, 209, 213, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 238, 242, 251, 261, 271, 272, 273, 276, 279, 281, 292, 293, 295, 296, 297, 299, 301, 303, 308, 309, 310, 312, 313, 327, 339, 341, 353, 354, 357, 358, 360, 363, 373, 374, 381, 393, 394, 396, 398, 400, 401, 404, 405, 407, 408, 409, 412, 420, 422, 423, 424, 465
Cipariu, Tim. 19, 129, 135, 145, 164, 168, 438, 441
Ciureanu, P. 19, 362
Cocotailo, G. 23, 343
Codrescu, Th. 107
Columella, A, Jun. Mod. 112
Coman, P. 19, 373, 376
Conea I. 19
Constantinescu, M. 385
Constantinescu, N.A. 19, 22, 281, 398, 413, 414, 416, 417, 418, 419, 422
Constantinescu-Dobridor, Gh. 29, 63
Coresi, Diaconul 19, 43, 54, 56, 59, 140, 141, 142, 149, 166, 171, 190, 191, 192, 196, 307
Cornelius Nepos 171, 177
Cornilescu, D. 190, 191, 192
Cornu, Bertrand 19, 91
Corominas/ Coromines, J. 19, 46, 70, 78, 80, 113, 283, 297, 298, 336, 337
Cortelazzo, Manlio 19, 20, 97, 126
Costin, Miron 10, 171, 177
Costinescu, Mariana 20
Coşbuc, G. 331,
Coşeriu, Eug. 10
Coteanu I. 20, 21, 39, 41, 244
Creangă, I. 107, 356, 369
Creţu, Gr. 13, 28, 164, 165, 165, 168, 172, 195, 252, 440
Creţu, Ioana-Narcisa 305
Cuny, A. 18
Curtius, G. 20, 251, 339

D

Daicoviciu, C. 127, 216, 385
Dalametra, I. 20, 91, 102, 104
Damé, Fr. 45, 307, 309
Dančić Dj. 301
Danov, H. G. 283
Dauzat, A. 20, 47, 367, 460
Decurtins, Alexi 170, 179
Delavrancea, Barbu Ștefănescu 319
Demiraj, Bardhyl 20, 183, 255, 263, 265
Demiraj, Shaban 20, 86
Densusianu, Ov. [CDDE] 19, 20, 21, 25, 40, 62, 70, 71, 86, 92, 97, 102, 109, 119, 120, 127, 133, 134, 137, 141, 145, 146, 164, 165, 166, 167, 171, 179, 180, 184, 187, 189, 193, 220, 238, 244, 251, 293, 295,

308, 315, 322, 348, 350, 402, 404, 416, 420, 435, 436, 447, 452
Diculescu, Const. C. 9, 21, 80, 130, 168, 203, 234, 330, 331, 346
Diez, Friedrich Chr. 21, 46, 47, 53, 70, 113, 164, 168, 187
Dima, Eugenia 21
Dimitrescu, Florica 19, 21, 26, 184, 193, 249
Dincă, P. 21, 51, 89, 122, 135, 144, 236, 309, 319
Dinu, Mihai 21, 169, 170, 175, 179, 440
Dizdari, Tahir 368
Dobran, Viorel 383
Donat, I. 19
Donici, Al. 340
Dortchev, G. 20, 276
Dosoftei, mitropolit 22, 53, 121, 147, 148, 166, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 230, 307, 312, 340, 353
Doutrepont, Aug. 35
Drăganu, N. 22, 126, 154, 159, 339, 340, 358, 359, 391, 413, 414, 418, 419, 435,
Drimba, Vl. 22, 136, 282, 287, 397, 398, 399-420, 421, 422, 451, 463
Drincu, S. 388
Dubois, J. 20, 367, 460
Du Cange, Ch. du Fresne 23, 40, 46, 51, 96, 98, 100, 102, 103, 139, 141, 432
Duda, Gabriela 20, 169
Dumistrăcel, St. 372
Dumitraşcu, E. 27
Dumitraşcu, Katalin 27
Dumitru din Câmpulung 147
Durante, D. 35, 206
Duridanov, Iv. 14, 23, 182
Duvernois, A. 23, 253

E

Eckhardt, Sándor 29
Edwards, P. M. H. 27
Elezović, Glig. 280
Eminescu, M. 11, 331, 340
Endzelin, J. 28
Ernout, A. 18, 23, 44, 49, 85, 188, 213, 214, 219, 230, 264, 275

F

Façon, Nina 284
Fasmer, v. Vasmer
Feist, Sigm. 23
Feller, Jean 35
Ferrari, Adr. 28
Ferro, Teresa 23, 216, 394
Festus, S, Pomp. 216
Ficşinescu, Florica 249
Fiedler, Wilfried 35, 204
Filipescu, T. 340
Filipović, Rud. 238
Fischer, I. 24, 48, 55, 127, 143, 211, 302,
Flora, Radu 22, 320
Florescu, Cristina 24, 373, 374, 375, 376
Fortescutus/ Fortescue, J. 46
Frăţilă, V. 186
Frâncu, C. 425
Frunzescu, D. 186

G

Gabinschi, Marc [SDEM] 24, 33, 40, 70, 82, 94, 95, 110, 135, 136, 143, 150, 151, 153, 165, 204, 218, 220, 226, 234, 238, 239, 244, 250, 263, 281, 293, 295, 296, 299, 301, 304, 308, 320, 324, 328, 332, 341, 342, 353, 354, 355, 359, 447, 452
Galaction, Gala 220
Gáldi, L. 24, 409
Gamillscheg, Ernst 24, 80
García de Diego, Vic. 113, 337
Gaster, Moses 24, 53, 57, 60, 308
Gauthiot, R. 18
Gazulli, N. 181
Gălăbov, I. 14
Gămulescu, Dorin 23, 341
Gergely de Csokotis, V. 94
Gerola, Berengario 24, 256, 257, 258
Gerov/ Gherov, Nayden 414
Gheorghiev/ Georgiev, Vl. [BER] 14, 90, 108, 111, 120, 124, 125, 235, 249, 251, 253, 254, 291, 314, 342, 348, 349, 409, 423, 433, 447
Gheţie, I. 24, 28, 31, 145, 151, 192, 194, 438,
Ghica, I. 24, 361, 382
Ghiculete, Galina 25
Gil'ferding, Aleks. F. 24, 255
Giuglea, G. 24, 25, 40, 41, 42, 82, 84, 87, 89, 95, 96, 97, 98, 109, 123, 127, 136, 143, 144, 185, 186, 229, 253, 256, 271, 301, 309, 310, 327, 332, 378, 434, 435, 437
Giurescu, C.C. 409
Glonţ, V. 25, 396
Godin, M. Amelie Fr. v. 25, 111, 236
Golescu, Iord. 208, 307
Gombocs, Z. 205
Gorovei, A. 228
Graur, Al. 10, 18, 21, 23, 25, 40, 53, 63, 70, 76, 78, 80, 119, 126, 127, 134, 139, 141, 143, 201, 235, 242, 248, 252, 259, 276, 293, 295, 296, 313, 317, 321, 322, 324, 339, 340, 355, 362, 365, 367, 370, 379, 380, 381, 384, 385, 390, 395, 396, 400, 402, 409, 410, 411, 416

Grecescu, D. 73
Grecu, Mitică 14, 23, 282, 284, 368, 398
Gregorius/ Grégoire de Tours 44, 50, 429
Grigorie din Măhaci 194
Grimm, Jacob 25, 330, 334, 335
Grincenko, B. D. 247, 379
Grootaers, L. 30
Grønbech, K. [G.] 25, 282, 287, 326, 397, 398, 399-420, 451
Gugui, Aglaia 20, 169
Guţu, G. 18, 25, 42, 43, 44, 47, 48, 55, 56, 67, 68, 70, 71, 78, 85, 95, 97, 104, 112, 123, 134, 138, 147, 149, 156, 163, 170, 171, 213, 224, 230, 251, 270, 271

H
Hadrianus, Augustus 131
Haldenwang, Sigrid [SSW] 34, 124, 159, 301, 305, 329, 391, 392, 394, 395,
Hamp, Eric P. 25, 127, 183
Hasan, Finuţa 23
Hasdeu, B. P. 11, 25, 26, 40, 42, 43, 45, 46, 55, 56, 66, 68, 70, 72, 73, 75, 80, 82, 84, 89, 95, 109, 114, 117, 130, 147, 154, 164, 165, 167, 181, 185, 187, 190, 192, 194, 195, 197, 209, 210, 211, 252, 254, 258, 278, 315, 348, 353, 392, 400, 423
Haust, Jean 25, 35, 91, 188
Hecke, Tine van 49, 87, 127
Henry, Victor 25, 254
Herzog, E. 126, 136
Hesiod, 194, 259, 261, 449
Hesychius Alexandrinus 255, 256
Hill, G. 307, 369
Hodoş, Iosif 28
Hofmann, J. B. 28, 35, 92, 256, 313
Hofstädter, Fried. 305
Homorodean, M. 388
Horatius, Q. ~ Flaccus 47, 48
Hortopan, Gr. 396
Hristea, Th. 11, 26, 47, 48, 249, 367, 375, 403, 418

I
Ilcev, St. 14, 22, 32, 277, 321
Iliescu, Maria 21, 26, 163, 269, 289, 387
Iogu, G. 399
Ionescu, Adr. 9
Ionescu, Adriana 18, 26, 90, 135, 181, 182, 185, 210
Ionescu, Chr. 418
Ionescu-Ruxăndroiu, Liliana 23, 63
Ionică, I. 106
Ionnescu-Gion, G. I. 26, 382
Iordan, Iorgu 17, 21, 26, 47, 73, 154, 155, 164, 168, 180, 210, 276, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 310, 356, 358, 362, 379, 380, 384, 386, 413, 414, 415
Iorga, N. 94, 106
Iovan, Tib. 26, 284, 293, 320
Isbăşescu, M. 21, 269, 387
Isella, Dante 28
Istrate, Gavril 19
Iurciuk, L.A. 34
Iuvenal(is), I. 97, 432
Ivănescu, G. 26, 31, 70, 95, 130, 134, 165, 234, 252, 254, 256, 263, 309, 312, 340, 427

J
Jivcovici, Mirco 23, 341
Jokl, Norb. 26, 182, 206, 264, 265, 266, 280, 312, 450
Juilland, Alph. 27, 167
Juilland, Ileana 27, 167

K
Kanurkova, Spaska 22, 320
Karulis, Konstantins [LEV] 28, 346
Kelemen, Béla 22, 31, 206, 404
Király, Francisc 27, 205, 312, 402
Kisch, Gustav 27, 154, 157, 413
Kluge, Friedrich 27, 95, 98, 158, 283, 298, 301, 330, 344
Köbler, Gerhard 27, 114, 214, 233, 234, 235, 236, 237, 259, 260, 335, 336, 344, 449
Kogălniceanu, Enachi 60
Kokona, Vedat 27, 203, 204, 218, 243, 244, 263, 272, 279, 284, 298, 319, 403
Kolev, N. 20, 276
Körting, G. 164, 168, 173, 174, 296, 308
Kostallari, A, 24
Krahe, Hans 27, 182, 197
Krajni, An. 279
Krauss, Fr. 157
Kryńzski, Adam 33
Kuhn, A. 33
Kuun, Géza [K] 27, 282, 397, 398, 399-420

L
Labourasse, H. 27, 251
Lacea, C. 203, 205, 280, 412
Lambrior, A. 27, 83, 174, 427
Lampride/ Lampridius, Ae. 97
Larousse, P. 99, 284, 367
Laurian, August Tr. [LM] 27, 28, 39, 49, 52, 73, 82, 86, 89, 108, 109, 127, 155, 187, 203, 224, 238, 245, 250, 280, 289, 308, 309, 310, 339, 341, 435

Lausberg, H. 95, 97
Lavrov, P. A. 168
Lázar, Edit 22, 206
Lăzărescu, Paul 25
Leotti, A. 111
Leskien, A. 28, 359
Levițchi, Leon 21, 22
Ligeti, Louis 27, 397, 420
Liuba, S. 75, 178
Livius, Titus 44, 47, 123
Lolliot, H. L. 308
Longinescu, S. G. 27
Loşonţi, D. 4, 11, 28, 120, 157, 162, 216, 217, 227, 242, 245, 247, 274, 297, 305, 390, 391, 393, 394, 409, 412, 420, 423, 444
Lüder, Elsa 35
Lupu, Coman 26, 249
Lupu, Vasile, Vvd. 27, 60, 147
Lurà, Franco 257
Luther, Martin 54

M
Machek, V. 349
Maior, P. [LB] 39, 89, 109, 126, 172, 187, 219, 238, 245, 339, 353
Maiorescu, I. 176
Maiorescu, T. 11
Majuru, Adr. 382, 383
Malkiel, Y. 28, 49, 92
Mancaş, Mihaela 23
Mangiuca, S. 75, 79
Manta, M.I. 393
Marcato, Carla 19, 126
Mardarie Cozianul 28, 164, 172, 195
Mareş, Al. 28, 54, 192, 193
Marian, Sim. Florea 29, 42, 59, 66, 340, 356
Marin, Maria 21, 29, 106, 130, 134
Marinescu, Anca 106
Marinescu, B. 68
Massim, I.C. 28, 52, 73, 82, 86, 89, 107, 109, 155, 187, 203, 224, 238, 250, 280, 289, 308, 310, 339, 341
Matei Basarab, Vvd 27, 171
Matei, Virgil 106
Mauricius, împărat 98, 101
Mărgărit, Iulia 29, 63, 106, 134, 248, 249, 372
Mării, I. 17, 31, 375
Meillet, A. 18, 23, 44, 49, 85, 188, 198, 213, 214, 219, 230, 264, 275
Melich, J. 205
Melonashi, Ana 35, 111, 134, 144, 146, 181, 183, 189, 233, 237, 243, 244, 254, 285, 311, 364, 368, 381, 403
Ménage, Gilles 109
Meyer, Gustav 23, 29, 82, 89, 90, 91, 181, 182, 187, 209, 212, 243, 252, 255, 279, 284, 285, 290, 315, 322, 342, 392
Meyer, P. 47
Meyer-Lübke, W. [REW] 29, 32, 39, 40, 46, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 64, 67, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 98, 99, 102, 104, 108, 112, 113, 118, 119, 123, 126, 129, 134, 135, 136, 139, 140, 141, 147, 150, 151, 156, 157, 161, 171, 174, 183, 186, 188, 189, 196, 201, 210, 213, 214, 218, 219, 225, 226, 231, 232, 257, 258, 268, 275, 276, 282, 283, 284, 301, 322, 327, 342, 344, 360, 390, 392, 427, 431, 434
Mihail, Zamfira 124, 150
Mihăescu, Doru 20, 399
Mihăescu, Har. 26, 29, 32, 40, 70, 71, 82, 85, 95, 98, 99, 101, 102, 104, 108, 127, 134, 143, 144, 151, 176, 220, 234, 252, 263, 264, 309, 312, 340, 428, 439
Mihăilă, Gh. 21, 25, 29, 110, 117, 121, 165, 168, 178, 211, 237, 245, 294, 312, 316, 359
Mihăileanu, Şt. 29, 47, 56, 136, 249, 250
Miklosich, Fr. 29, 30, 53, 55, 57, 76, 82, 89, 94, 96, 99, 101, 148, 168, 187, 221, 251, 293, 301, 317, 358, 359, 444, 457
Milescu, N. 147
Miron, Paul 35, 94
Mistral, Fréd. 30, 251
Mişu, Lucreţia 284, 318
Mitterand, H. 20, 367, 460
Mitzka, Walther 27, 283
Mladenov, Max. 389
Mladenov, St. 30, 253, 265, 283, 293
Mohl, F. G. 30, 164, 168, 173
Moldovanu, Dragoş 30, 409, 414, 415, 416
Moretti, M. 257
Moroianu, Cristian 4, 11, 20, 399
Moxa, M. 55, 62, 353
Mühlenbach, K. 28
Mühlroth, H.-W. 18, 96, 104, 109, 175, 249, 280, 284, 313
Mujdei, Cristi 49, 87, 127
Munteanu, Eug. 147
Munteanu, Gab. 307
Murnu, G. 284
Mussafia, M. A. 164, 168, 174
Muste, N. 379

N
Nadeljaev, V.M. 23
Nandriş, Octave 30
Nasilov, D.M. 23
Năstase, Liliana 383

Neagoe Basarab, Vvd 168, 172
Neculce, I. 41, 43, 56, 379
Negruzzi, C. 361
Neiescu, P. 30
Nestorescu, Virgil 30, 67, 124, 125, 373, 374, 435
Nevaci, Manuela 276
Niculescu, Al. 26, 249
Niedźwiedzki, Wład. 33
Nobiling, O.J. 337

O
Odobescu, Al. 11
Oehl, W. 212
Oprea I. 34, 203
Orel, Vl. 9, 30, 64, 86, 114, 117, 127, 128, 134, 143, 144, 146, 163, 183, 184, 185, 186, 194, 196, 197, 212, 214, 216, 221, 223, 226, 227, 233, 234, 235, 236, 237, 243, 246, 254, 255, 263, 265, 311, 342, 381, 436, 437, 438, 440, 447
Oribasius 146
Orza, Rodica 139

P
Palazzi, Fern. 30, 70, 71
Pamfil, Carmen-Gabriela 19, 31, 34, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 172, 173, 203, 348
Pamfile, T. 59, 326
Pană-Dindelegan, Gabriela 23
Papadat-Bengescu, H. 384
Papahagi, Per. 30, 91, 129, 187, 375, 394
Papahagi, Tache [DDA] 20, 30, 53, 86, 91, 96, 99, 101, 102, 104, 105, 107, 109, 111, 126, 136, 145, 150, 163, 164, 175, 189, 193, 205, 215, 227, 243, 248, 250, 276, 278, 280, 284, 285, 348, 363, 364, 374, 379, 427
Pápai, Fr. Páriz 206
Parlangèli, Oronzo 30, 182
Pascu, Giorge 31, 40, 68, 82, 89, 95, 96, 97, 99, 100, 102, 105, 109, 115, 143, 149, 154, 163, 175, 187, 210, 216, 222, 314, 326, 423
Pascu, Șt. 385
Pascual, José A. 19, 283
Pauncev, G. 277
Pavel, V. 13
Pătruț, I. 13, 31, 376
Pârvan, V. 258, 413
Pedersen, Holger 31, 252
Penakov, I. 277
Petrescu, Cam. 228
Petrescu, Cez. 379
Petrovici, Em. 13, 31, 67, 96, 118, 119, 129, 145, 146, 158, 183, 196, 212, 269, 270, 339, 341, 414, 438
Peţinis, Lambros 31, 101, 105, 285, 374
Pfister, Max [LEI] 28, 74, 126
Philippide, Al. 10, 17, 31, 40, 57, 58, 75, 78, 80, 82, 109, 164, 165, 168, 183, 196, 203, 204, 206, 208, 218, 219, 221, 250, 251, 252, 254, 256, 276, 279, 290, 315, 322, 348, 415, 418, 419, 420
Pippidi, D. M. 21
Pisani, Vitt. 31, 183
Plautus, T. Maccius 112
Plinius, C. ~ Sec. 70, 73, 112, 264
Poenar(u), P. 307, 369
Poghirc, Cic. 18, 26, 31, 216, 234, 258, 312, 328, 352
Pokorny, Julius [IEW, W-P] 26, 31, 35, 51, 73, 85, 90, 92, 93, 110, 112, 114, 122, 126, 135, 182, 183, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 214, 215, 223, 234, 235, 236, 237, 253, 255, 256, 259, 260, 263, 264, 266, 269, 270, 271, 273, 274, 293, 309, 310, 311, 312, 315, 327, 330, 334, 335, 336, 341, 344, 354, 380, 422, 428, 449, 451, 452, 457, 465
Polizu, G.A. 148
Pontbriant, Raoul 31, 39, 136, 250, 308, 309
Pop, Sever 13, 395
Popescu, Radu 171
Popescu-Marin, Magdalena 249
Poruciuc, Adrian 31, 80, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 341, 346
Prati, Angelico 31, 71, 206
Pruteanu, P. 129
Purdela, Maria Luiza 357
Puşcariu, Sextil [PEW, DA] 10, 19, 20, 22, 31, 32, 39, 40, 42, 45, 49, 53, 54, 57, 58, 61, 64, 66, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 109, 110, 115, 119, 120, 122, 126, 128, 129, 133, 135, 136, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 149, 151, 151, 162, 163, 164, 167, 168, 177, 184, 186, 187, 193, 196, 201, 203, 209, 210, 212, 215, 216, 219, 220, 224, 225, 226, 228, 230, 235, 238, 239, 242, 244, 248, 249, 250, 264, 273, 276, 277, 280, 281, 291, 293, 295, 296, 298, 299, 301, 303, 308, 309, 314, 315, 317, 324, 337, 351, 352, 353, 358, 361, 367, 369, 373, 376, 383, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 400, 401, 402, 403, 407, 412, 413, 420, 421, 427, 434, 435, 439, 445, 452, 455

Q
Quicherat, Louis 43

R
Radev, A. 20, 276
Radlov/ Radloff, V.V. 32, 414
Raevschi, N. [SDEM] 33, 40, 70, 82, 94, 95, 110, 135, 136, 143, 150, 151, 153, 165, 218, 220, 234, 238, 239, 244, 250, 263, 281, 293, 295, 296, 299, 301, 304, 308, 320, 324, 341, 342, 353, 354, 355, 359, 447, 452
Rainov, J. 277
Rászonyi, L. 414
Rădulescu, M.-M. 128, 204, 207
Rădulescu Sala, Marina 23
Rebreanu, L. 331
Redhouse, J. W. 32, 281, 413
Reichenkron, Gün. 32, 82, 89, 122, 253, 260, 271, 328, 332, 339, 346
Reid, Despina 12
Reinhart, Erzsébet 22, 206
Renzi, Lor. 26, 249
Resmeriță, Al. 32, 95, 97, 136, 155, 327, 339
Respini, Renzo 28
Rizescu, I. 32, 292
Roesler, E. Rob. 32, 206, 278, 281, 287
Rohlfs, G. 82
Román, Győző 22, 206
Romanski/ Romansky, Stoian 22, 32, 165, 166, 277, 320, 321, 348, 440
Rosetti, Al. 14, 25, 31, 32, 40, 53, 67, 79, 80, 101, 102, 104, 124, 136, 137, 141, 146, 151, 165, 168, 178, 218, 223, 230, 290, 298, 314, 346, 425, 439
Rusnac G. 33, 155
Rusu, Gr. 390
Russu, I.I. 33, 39, 40, 41, 52, 53, 55, 58, 70, 82, 84, 89, 90, 93, 95, 109, 110, 115, 130, 131, 134, 135, 136, 137, 139, 163, 181, 182, 187, 196, 197, 199, 201, 218, 223, 224, 226, 234, 235, 236, 252, 253, 263, 291, 316, 328, 339, 346, 353, 354, 442

S
Sachs, K. 33, 385
Sadoveanu, M. 220, 299, 331
Sahia, Al. 220
Sainéan L., vezi Șăineanu, L. 367
Sala, Marius 4, 11, 20, 21, 33, 39, 41, 48, 49, 50, 51, 53, 62, 63, 72, 92, 109, 116, 126, 129, 145, 148, 167, 168, 173, 174, 175, 186, 188, 244, 260, 340, 346, 399, 400, 401, 403, 412, 413, 415, 417, 419, 438
Salzer, Jörg. F. 23
Samharadze, Zaira 23
Saramandu, Nic. 25, 33, 101, 276
Sarău, Gh. 395
Sawicka, Irena 19
Sădeanu, Florența 25
Schmidt, M. E. 33, 182
Schramm, G. 330
Schuchardt, H. 25, 109
Schullerus, Ad. 34
Scriban, Aug. [SDLR] 33, 40, 52, 66, 82, 89, 95, 96, 107, 109, 119, 120, 136, 139, 145, 147, 148, 154, 163, 165, 178, 204, 207, 220, 235, 236, 237, 238, 250, 264, 269, 270, 271, 292, 293, 295, 308, 309, 312, 327, 332, 339, 340, 348, 354, 356, 357, 363, 373, 378, 379, 380, 384, 386, 402, 404, 420, 423
Séchan, L. 14
Seche Luiza 21, 33, 77, 167, 320
Seche Mircea 21, 33, 77, 299, 320
Seibel, Albert 388, 461
Selișčev, A. 265
Seneca, L. A. 136
Serra, Giandomenico 150
Sevastos, Elena 33, 129
Sganzini, Lor. 28
Simion Dascălul 121
Skok, Petar 10, 32, 34, 67, 76, 79, 80, 96, 104, 107, 108, 111, 115, 117, 118, 124, 129, 150, 200, 201, 221, 234, 263, 265, 266, 267, 284, 294, 306, 326, 342, 359, 380, 392, 394, 442, 450
Slave, Elena 55, 72
Slavici, I. 344
Sławski, Fr. 34, 108, 247
Sluşanschi, Dan 35, 127, 130, 181, 195, 312
Smith, Will. 34, 131
Socec, Ioan V. 11
Spiess, Fed. 28
Spitzer, Leo 76, 78, 79, 80, 120, 126
Stamati, T. 107, 308
Stan, I. 378
Stăureanu, M. 327
Steingass, Fr. J. 422
Stephanova, L. 20, 276
Stifter, David 34, 257
Stoicescu, N. 166
Streitberg, W. 29
Suciu, Emil [SDT] 34, 205, 281, 282, 363, 367, 381, 383, 386, 398, 399-419, 420, 421, 422
Suetonius, C. ~ Tranq. 44, 59, 65
Szász, Lőrinc 22, 206
Szinnyei, J. 339

Ş
Şandru, D. 394
Şăineanu/ Sainéan, Lazăr [ŞIO/ Ş/ DU] 34, 40, 94, 97, 107, 120, 131, 135, 137, 143, 165, 168, 171, 176, 178, 203, 213, 222, 238, 250, 251, 254, 265, 272, 273, 278, 289, 294, 300, 309, 312, 318, 319, 320, 327, 332, 348, 353, 356, 367, 367, 373, 375, 399-420, 423
Ščerbak, A.M. 23
Şenchi, Rovena 31
Ştefan, Simion, mitropolit 30
Şuteu, Flora 15

T
Tabasio, Pippo 34, 257
Tacitus, P. Cornelius 55, 97, 422, 432
Tagliavini, Carlo 10, 206, 280, 285
Tamás, Lájos 34, 79, 80, 205, 312, 339, 359
Teaha, Teofil 33, 34, 100, 103, 104, 106, 201, 258, 259, 391, 432
Tenišev, E.R. 23
Teodorescu, G. D. 55, 308
Teodorescu, Mirela 31
Tertullianus, Q. Sept. Flor. 46
Theodorescu, G. 66
Tichy, Ondrej 17
Tiktin, H. 34, 35, 39, 40, 48, 56, 82, 83, 84, 94, 99, 107, 109, 124, 126, 129, 135, 137, 139, 143, 147, 148, 149, 150, 153, 165, 196, 222, 224, 228, 229, 238, 252, 263, 269, 270, 276, 279, 280, 283, 287, 291, 293, 295, 301, 308, 309, 315, 317, 318, 319, 327, 332, 339, 350, 353, 354, 355, 356, 358, 360, 379, 386, 391, 400, 409, 437
Tolhausen, Al. 388
Toller, T. Northcote 17, 334, 456
Toma, Stela 19
Tomici/ Tomić, Mile 22, 218, 284
Topciu, Luan 35, 111, 134, 144, 146, 181, 183, 189, 233, 237, 243, 244, 254, 285, 311, 364, 368, 381, 403
Topciu, Renata 35, 111, 134, 144, 146, 181, 183, 189, 233, 237, 243, 244, 254, 285, 311, 364, 368, 381, 403
Treimer, K. 290
Trevisan, Ren. 207
Trubacev, O.N. [ESSJA] 20, 35, 247, 283, 284, 314, 380, 394
Turato, G.F. 35, 206

Ţ
Ţonev, B. 265

U
Uhlisch, Gerda 35
Ungureanu, Dan 15, 414, 415
Ungureanu, Mădălina 312
Ursu, N.A. 22

V
Varlaam, mitropolit 41, 120, 340
Vasiliu, Al. 35, 364
Vasiliu, Laura 23, 242
Vasmer/ Fasmer, Max 35, 252, 255, 379, 380
Vătăşescu, Cătălina 4, 11, 35, 67, 118, 124, 143, 144, 146, 163, 184, 189, 196, 211, 255, 267, 276, 301
Vergilius, Publius ~ Maro 42, 43
Veştemeanu, Theodosie 147
Viciu, Alexiu 394
Villatte, Cés. 33, 385
Vinereanu, M. 7, 35, 51, 90, 93, 122, 197, 236, 270, 309, 328, 340, 346, 425, 428, 465
Vinnik, V.O. 34
Vintilă-Rădulescu, Ioana 22
Vîrcol, V. 75
Vlasin H. D. 35, 268
Vlasin V. A. 35, 268
Vrabie, Em. 35
Vries, Jan de 35, 330, 334, 336, 343
Vulpe, Magdalena 25, 35, 129

W
Wald, Lucia 26, 35, 47, 127, 130, 181, 249
Walde, Alois [WP/ LEW] 28, 35, 44, 85, 92, 93, 195, 223, 253, 256, 256, 273, 274, 293, 309, 313, 354, 451, 452, 457
Wartburg, Walther v. [FEW] 24, 35, 46, 51, 84, 85, 87, 90, 91, 97, 98, 99, 171, 177, 180, 251, 392, 393, 431
Weigand, Gustav 14, 27, 36, 101, 107, 110, 136, 163, 225, 246, 413, 414, 415
Wendt, H. 22, 35, 279, 409
Windisch, Rud. 35, 131
Wojcicki, Marie Jeanne 20, 169
Wolf, J. 305

X
Xhuvani, Al. 110, 111

Z
Zafiu, Rodica 35, 362, 363, 364, 365, 366, 379
Zaimov, I. 14
Zamfir, Dana-Mihaela 35, 60, 61, 62, 136
Zolli, Paolo 20, 97

INDICE DE CUVINTE

ROMÂNĂ[1]
a- 78, 139, 434
abate (vb.) 185, 186
abatesă 16
-abă **416**
abductor 16
abecedar 16
abilita 16
abitir **399**
ablişoară 187
aboare 196
abonament 16
abor 181, 184, 190, 198
abore 181, 184, 198
**aborele 185
aborigen 16
aborul 185
abrutiza 16
abţigui 16
abur 6, 9, 11, 16, 25, 31, 64, **181-199**, 244, 267, **442**
abura[1,2] 16, 185, 186, 187, 189, 190, **198**, **442**
aburat (ar., adv.) 187, 189
ábură (3 sg.) 189
aburc, aburca 16, 186, 187, **198**, **442**
abur de vicol 191, 192, 193
abure 181, 184, 198, 210, 244
áburea 185
abureală 190
aburedzŭ, aburare (ar.) 189
aburel 190, 192
**aburele 185
aburi[1,2] (vb.) 16, 187, 188, 190, 198, 341
aburii (pl.) 185, 187, 190
**aburile (pl.) 185
aburu 181
aburul 181, 185, 188, 190, 191, 192, 195, 198
abzigui 16
ac, ace 80, 111
-ac 308
acadea 16
acătării 16
acăţa 61, 125, 200, 228, 231, 232, 273, 310,
acăţăra 228, 232, 273
acceá **399**
aćeia 75, 79, 80
aćeiat 75
aćeieturi 75
acera 390
***aceru* 73
-ache/-achi 386, 461
achindíe **404**, **423-424**
acina 390
acioaie 66
acira 390
-aciŭ 314
acompaniament 16
acoperi 76, 122, 150
acordor[2] 16
adăpa 61, 88, 233
adăsta 61
adău 401, 423
adânc 16
adormit buştean 334
adresa (a se) 171
adúlmec 251
*adurmec 251
aer 172, 407
afendi (mu) (înv.) 386, 461
*aferire (r. com.) 123
afină 49
afirescu, afirire (ar.) 122, 123, 434
afunda 78, 85, 127
Ága **416**, **465**
agăţa 61, 125, 200, 228, 310
a-gâ- 317, 454
aghiasmă 150
agie 364, 368, 382, 383
agina 7, **390**, **462**
aγită (ar.) 98, 102, 104
agricol 104
a-gu- 317, 454
ai (reg.) 177
Aiáz **416**, **465**
-ai(e) 215
aiasmă 150
aiurea 135
ajuta 322
ajutor 245
aláci 16, **423, 424**, **399**
alagea 399
alambic 370
alavdu, alăvdare (ar.) 137
alămâie 68
alăută 68
alb 48, 167, 193, 243
albeţ 78
albicios 167
albie 91, 187
albineţ 167
albişoară 187
albitor 167
albitură 167
albui 167
albuleţ 78
alburiu 167, 187, 188, 198
alburn 78, 79, 81
albuş 167
alcer(iu) 68, 391
aleapid, alipidare (ar.) 126
alege 180
alerga 16
alesătură 180
alipidat (ar.) 126
Almaj **413**
almás **399**
Almaş **413**
al-pari 7, **390**, **462**
altângíc **399**
altminterea/-ri 135
alţar[1] 7, **390**, **462**
alţar[2] 7, **390-391**, **462**
alţier 73, 390
alunga 16, 427, 466
amanet 16,77, **399**
amaneta 77
amânar 71
amendă 364, 381, 383
amenința 72
amesteca 63, 427, 466
ameţi 427, 466
amindu, amindari (ar.) 136
amintu, -are 136
amiră (ar.) 133
amnar 71, 73, 301
amurg 312
an 163, 393
-an 363, 395, 404, 422
Ána **416**

[1] Cuvintele româneşti scrise cu italice reproduc forme ortografice ieşite din uz. Cifrele îngroşate indică paginile unde este discutată etimologia cuvintelor-titlu.

andrea 154, 155
-angiu 368, 369
anina 427, 466
-anţ 237
aprig 16
-ar 68, 71, 72, 74, 390, 407, 464
aranja 76, 77, 78, 79, 80
aratare (cf. istr.) 60, 61,
aratat (cf. istr.) 60
arată 39, 42, 43, 60, 62
arate (să) 54,56, 60, 61, 62
arat(u) (să) 60, 62
*araţi 60, 62
aravdu, (aravdz), arăvdare (ar.) 136, 137, 139, 437
arăbda (reg.) 139
a+*răciariu 68
*ar[ă]ciariu 68
ar[ă]dica 68, 139, 437
*arăpt, *arăpta 53
arăt 42, 45, 52, 55, 57, 62
arăta (a se) 5, 15, 16, 17, 33, **39-64**, 92, 142, 427, **429-430**, 466
arăta pricină 45, 47
arătare 5, 15, 16, **39-50**, 59, 60
Arătarea Domnului 41, 43
arătăm 52, 61, 62
arăte (să) 52, 61
arătos 5, 15, 16, 17, **39-50, 65, 430**
arăţ 61
arăţi 61
arâm, arâmare (ar.) 227, 445
arât, arâtăm 48, 52 , 62
arâta 15, 48, 52, 61, 62, 63, 429
arâtă 48, 62
arâte (să) 52, 62
arâţi 62
arbure 185
arcá **399**
arcan **420**, **421**
arcer „arţar”(?!) 66, 70, 73,
arcer 5, 15, 16, **66-69**, 72, 87, 142, 391, **430**
Arcer(-Palanca) 67, 68, 69, 430
arceriu 66, 68
arcériu = ⱁⱃⷣ̀ⷬⷪ 73
arciar *arciariu* 68, 73
*Arciare 67
arcior 73
Arctic 370
arde 187, 188, 189, 190, 198, 212, 271, 319, 320, 362, 400
ardica 71, 139, 233
-are 217
*arebdu, *arebdare 138, 139, 437
arebzi, arabdă, arăbdăm 139
*areată 60, 62
arẹate (să) 60, 62
**ar(e)cer 66
aret, areţi (să) 52, 57, 60, 62
areta 5, 17, **39-65**, 142, **429**
*aretare 47, 48, 60
*aretat 60
arete (să) 52, 60, 61
*aretos 65, 430
aret(u) (să) 41, 60
areţi (să) 60, 61, 62
arêtare 42
argăsi, -ire 248, 249
arice (pl. n.) 114, 117, 118, 433
arici[1,2] 45, 71, 72, 113, 114, 116, 118, 220, 433
arici (a se) 114, 116, 118
ariču 116
aripă 236, 302, 303, 308, 310, 402
-ar(iu) 72, 74
armar 390, 462
arnăut 364, 381, 382, 383, 459, 460
arnăuţeasca 383
arost (ar.) 179
arpacáş **399**
arpagíc **399**
Arpáş 413, **416**
Arpaşu 413
ar̆ată 60
ar̆ăta 52, 59, 60
ar̆ătáiu 60
ar̆ătat 60
ar̆ătắ 60
arrată 60
arrate (să) 60
arrăta 41, 60, 63, 429
arrătare 60
(*)arrăt(u) (să) 60
(*)arrẹată 60, 62
(*)arrẹate (să) 60, 62
arreta 5, 15, 17, **39-64**, 142, **429**
arretare 15, 16, 46, 60, 61, 62
arretat 60, 62
(*)arretu 41, 62
(*)arret(u) (să) 60
(*)arreţi (să) 60
*arritare 62
arşín **400**
arţar 5, 11, 15, 16, 17, 26, 66, **70-74**, 87, 138, 142, 391, **430**, 462
arţariu 66, 71
arugă (ar., dr. reg. rar) 394, 463
arzulíu **400**
Asan **416**
asgurńescŭ, asgurńire (ar.) 145
aslam **400**
Aslan **416**
aspél, aspiláre (ar.) 145, 146
aspuneare (ar.) 56,
-aş 250
aşche 278
aşchie, -ii 31, 153, 157, 278, 281, 294,
aşterne 78
-ată 201, 202, 204, 215, 293
**atăeĭa 79
atât 64
ateia (a se) 5, 16, **75-81**, 390, **431**
ateiat 75, 79
ateiere 75
ateieturi 75
ateiez 75,
atei(u) 75
atinge 99
aţar 70, 73
aţă 72, 180
au 186
auă 68
aubu (reg. „alb”) 188
aur 187
aur lamură 334
auş 130
avăr 147
avea 59,
avere 147, 148
avră (ar.) 196, 199
avui 187
avut 187

-(ă)í$_1$ 352
-ălău 270
-ălie 412, 423
-ăligă 215
ămpirat (megl.) 133
-ăná 119, 202, 230
ənelu (r.com.) 174

-(ă)ní 230, 352, 457
'-ăr 210, 338
-ără 322, 323, 455
'-ără 142, 154, 210, 211
'-ăre 210
-ări 274, 322, 323, 450, 455
-(ă)rniță 311
-ăsi 248, 249
-(ăt)ură 231
-ău 202, 395, 463
'-ăză 270
-ăzău 270

babă 186, 242, 248, 300, 427, 449, 466
babă cloanță 242, 248, 449
bábiță 250
bacșiș 379, 380, 383
baftă 363, **400**
bag, băgare (ar.) 86, 91, 431
bagceá **400**
baghetă 97
bagu, bâgari (s-) (ar.) 87
bahniță[1] 7, **391**, **462**
bahniță[2] 7, **391**, **462**
bairam **400**
Balaban **416**
balâc **400**
balatroc 391
balatruc 391
balcic (reg.) **400**
balsam **400**
baltag 16, 40, **400**, 423, 424, **464**
baltă 235
balț 103
banană 370
bandor 391
bandoră 391
bandur 391
bandură[1] 7, **391**, 392, **462**
banii jos (cu) 371
baragă 400, 423
Baranga **416**, **465**
barangă **400**, **423**, **463**
bară[2] 258
barbur 124
barbură 176
Barcan **416**, **465**
bardac(ă) 401, **423**, 424
bardzu 243
barosan 363
barz 16, 243
barză 16, 243
Basarabă **416**, **465**
baston 97
baș **400**
Baș **417**
bășca **423**, **424**, **400**
bașcá **400**
bată 95
batăn 337
batăr 337
bate 170, 185
bati „băț” 98
Batia **417**
baton 97
bazar 370, **400**
bă 258
bă-bă-bă... (ar.) 276
băbălescu, -ire (ar.) 276
băbălitu (ar.) 276
băcan[2] **401**
băga 5, 11, 15, 16, 17, 64, **82-93**, 142, 168, 346, **431**
băgat (ar.) „pus” 86, 91
băgat (ar.) „aruncat” 86, 91, 431
băgătură (ar.) „avort la oi” 86, 91
băhni 391, 462
băiat 169
bălăcări 323
bălătruc 7, **391**, **462**
bălătrug 391
*bălătug 391
*bălb- 176
*bəlbə(l)- 277
bălbăi 275
băligar 68
băltig 235
băndură 391, 392, 462
băndurică 391
bănet 77
Bărăgan **413**, 424, **464**
**bărâg-ată 201
bărbat 201
bărbat legiuit 131
bărbânță 359
bărbi (pl.) 176
bărdacă, bardacă **401**, 424
**bărug-ată 201
băşică 83, 100, 103
*băt 94, 97
băt (pl.) băture/ băte/ băti (istr.) 96, 97
bătă 94
bătălău 391
bătălug 391
bătícĭ (istr.) 96
bătrân 66, 83, 132, 436
băț, (pl.) bețe 5, 11, 15, 16, **94-106**, 119, 138, 142, 427, **432**, 466
băţic 96
băzăuc 7, 15, 16, **389**
bâhli 391, 462
bâhliță[1] 391
bâhliță[2] 391
bâjbâi 273, 394
*bâlb- 276
bâlbă 275
bâlbăescu (ar.) 276
bâlbâi (a se) 6, 15, 16, **275-277**, **451**
bâlbâială 275
bâlbâit 275
bâl-bâl 277, 451
bândură 391
bâr! 324, 455
Bârlea 413
Bârlui **413**, **464**
bârtă 234, 312
bât[1] 94, 96, 97, 101
bâtă, -e 94, 95, 96, 97, 101
bâţ 94
bâzdâc 357
bâzdâg 357
bâzdâgăni 357
bâzdoagă 357
bea 352
beanc 7, **391-392**, **462**
beancă[1] 391
becer 421
becerie 421
beci[1] 16, 365, **401**, **420**, 421, **463**
beciariu 421
beg **401**
bei **401**
beicachi 386
bejarcă 7, **392**, **462**
*-belc 253, 450
(-)*belciu 253, 260, 261, 262, 449, 450
belciug 250
belegată 200
beli 427, 466
berăgată 200
berbec(e), (pl.) -i 100, 103, 251, 252, 258
berbeniță 359
berbință 359
berc, (f.) bearcă 250, 253
berechet **401**
beregată 6, 11, 16, 17, 64, **200-202**, **442**
beregăna 202
beregăți 202
beregău 200, 202

beregheată 200
bereguş 200, 202
Berendei **417**, **465**
bergamote **409**
berigată 200
Berindei **417**, 465
besiadă (reg.) 172
bêt 97
betcă 7, **392**, **462**
*betiu (Pdr.) 101
*betsu (Pdr.) 101
beţcă **392**, **462**
*(be)zbleancă 351
bezea 370
*(be)zmlea(n)că 351, 352
bici 94, 96, 101
bilătruc 391
bilţ 103
bir **401**, **422**, **423**, **463**
*biricata (Prom.) 200
biricuată (istr.) 64, 200
birighiată 200
birlic **401**
birnic 401, 423
bitirdisi 399, **401**
bitirmea 401
biţ, (pl.) biţe/ biţuri, biţi 5, 16, 100, **103-106**, **432**
biţat 100
biţă, (pl.) biţă/ biţe/ biţî 5, 16, 100, **103-106**, 258, 259, **432**
biţos 100, 103, 258
bizui 427
blăndură 7, 306, 391, **392**, **462**
blănet 77
bleancă 351
bleandă[1] 306, 351, 392
blid 427
blucă 7, 124, **392**, 393, **462**
blugur (ar.) 309
boacăr 331, 338
bo- 189, 393, 394, 451, 462, 463
boanţă 304, 359
boare[1] 16, 181, 183, 196, **199**, **442**
boare[2] 196, 199
boarfe 393
boată 95
boaţă 359
bobârnă 274
bobonat 393, 462
bobonete 7, **393**, **462**
boboneţ 393
boboroade 7, **393**, **462**
bobot 176
boboti 176
boc[2] **401**
bocârţă 274
bocnă 284
bocne (reg. pl.) 283
bodârlău[1] 393, 462
bodârlău[2] 7, **393**, **462**
bodoroanţe 7, 274, **393**, **462**
bogaz **401**
Bogdan 393, 463
bogdan[2] 7, **393-394**, **463**
*bogoroda 393, 462
Bogorodiţa 393, 462
bohaz 401
boi[1] **401**, 423, 424, **464**
boiá **401**, 423, 424
boiangiu **401**
boier 423
boinog 246
bolbora 16, 189
bolbori 189
bolbore 176
bolboros 176
bolborosesc, bolborosi 16, 176
bolbotaie 176
bolbura 189
bold 309, 310
bombarda[(2)] 362
boncăni 352
bo(n)t 156
bonţ 237
borboase 176
Borce 413, **417**, **465**
Borcea 413, **464**
borceag **401**
Borciul 413, **417**
borilă 190
boroboaţă 359
boroacă 201
boroagă 394
borsec 69
borşi (a se) 325, 456
borţ 6, **233**, 234, 428, **446**
borţă 233
borţoasă 446
Borţun 233
borugă 7, 274, **394**, **463**
borză 417
Borzul **417**, **465**
bostan (înv.) **401**, **423**, **424**
boş[1] 394, 401, 463
boş[2] **401**
boşorog 7, 16, **394**, **463**
boteza 46, 176
boţ 73, 95
boţi[(2)] 362
bour 250
bourel 250
boureşti (coarne) 250
boz 413
bozgândi 6, 7, 15, 16, 271, **273-274**, **394**, **451**, **463**
*braču 116
brad 16, 266, 263, 264, 266, 268
brad-alb 268
brad-negru 263
brad-roşu 263
branţ 385
braţ, -e 95, 116
*braţə 116
braţŭ 116
brădet 77, 266
brăţară 67, 72
brâncă 177
brâu 124
breană 351
breanc 7, 285, **394-395**, **463**
briceag **402**, 420, 421, **464**
brici 402, 464
brie 16
brostan 185
brrr! 312, 324, 455, 456
bruscan 185
bruscălan 185
brustan 185
brustur 185
brusture 144, 185, 210
brusturi 185
buăr 250
bubă 210, 271, 272
buboi 222
buburuză 210, 211, 259
bucată 204, 207, 208, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 391, 393, 443
bucăţele 284
bucăţi 278, 284
buceac 395, 413
Buceac **413**
buceag 396, **413**
Buceci 413
Bucegi **413**
buche 361
buciuc 396, 463
buciuma 396
buciuna 396
Bucur 130

bucura 41, 83, 120, 121
bucuros 41
budec (pl.) budeţ (ar.) 96
budză (v.rom.) 196
bugă 16, **402**, **423**, **424**
bugdan, -ă (ar.) 394
bugeac[2] 395
Bugeac **413**
bulan[1,2] 7, 363, **395**, **463**
bulandra? 305
bulău[1,2] 7, **395**, **463**
bulbura 189
bule[2] (pl.) 393
buleacăr 396
buleandră 303, 306, 391, 393, 462
bulendra? 305
bulendruţă 303
bul-g- 311, 454
bulg(ăre) 311, 454
bulgur 309
bulz 16,
bumbăci 362
bun 100, 130, 170, 332
bunceag 7, **395-396**, 413, **463**
bunciuc 396, 463
bun 130
bunele 130
bungeac 395, 396
bunget 311, 396, 463
bunic 130
buragă 400, 423, 463
bură[1] 16, 196
bură[2] 16, 192, 196, **199**, **442**
burău 394
Burcă 417
Burcea **417**, **465**
burduf 16, 91
burduşi 91
búrec, bureca 187, **198**
buric 201, 234
búric, burica 186, **198**, 442
buricat 201
buricos 234
burie[2] 192, 196
burlan 16, **402**, 413, 420, 421, **464**
burlui **402**, 413
Burlui **413**
Burnaz **464**
*burst (Prom.) 185
burtă 6, 11, 16, **234**, 270, 312, 427, **446-447**
burte(a) 234
burticos 234
Burtul 234
burugă 394
buşoma 396
*buşona 396
buşuma[1] 7, **396**, **463**
(*)buşuna 396
buşuna 7, **396**, **463**
but **402**, **423**, **424**
Butac **417**, **465**
butaş 16, **402**
butuc 369, 402, 420, 421
butucul (a-i trage) 369
butură 210, 211, 402
buturugă 402
buză 167, 413
Buzău 258, **413**
buzdugăni 357

cabanos **402**
cadână **402**
cadou 379
cadrin 268
caftan[1] 363, 367, 459
caftan[3] **362**, **363**, 367, 459
caftangiu[2] 363
caftealâ 363, 364, 367
cafti 17, **362-367**, 368, **459**, 460
cal 9, 80, 163, 183
Calan **417**, **465**
calcan[2] 400, **402**
calce 74
calâp 402
calem (înv.) **402**
Calman **417**
calp 420
caltaboş 17
calup **402**, 423, 424
camfor **402**
canat **402**
Cantemir **419**
canură 301
capcană 420, 421
capsă[1] 16, **403**
Cará **417**
carabaş 403
Carabă **417**
carácal **403**
Caracal, **413**, **464**
Caracaş **417**
Caracâz **417**
caraculac **403**
Caraiman **414**, **464**
caraman **403**
caranfil **406**
cardi 362
*car-l- (strărom.) 236
carne, (pl.) cărnuri 204, 248, 249
carpetă 370
casap **403**, 423, 424, **464**
casă 133
castravete 427, 466
caşă 107
castan 403
castană 16, **403**
cat **403**
catâr **403**, 423, 424, **464**
catifea 16, **403**, 423, 424
caţă 228, 231, 232
cazan **403**, 423, 424
Cazan 403
cazma 16, **403**, 423, 424
-că 392
căciulă 124
căftăni[1] 363, 459
căftăni[2] 362, 363, 367, 459
căhtescu (mi), căhtii, căhtit,
căhtire (ar.) 363, 364, 459
călăuză 420, 421
Călmăţui **414**
cămaşă 124
căpăta 322
cărare 216
cărăbaşă 16, **403**, 423, 424
cărăbuş 16, 187, 403
cărăuş 187
*căr-l- 235
cărlăonţ 237
*căr-l-i(g)-onţ 235, 237
cărnaşu (ar.) 250
*cărnăsi 248
cărnos 248, 249, 449
cărnosi 248
cărnui 248, 249
*căsa 133
căsătorie 133
căsători (a se) 133
căsător(iu) 133
căscări 323
căşare 216
căta 57
cătărígi (pl.) 247
cătur 238, 239, 243
cătuşă 315
căţăra 16, 228, 232, 273
căţăros (ar.) 109
căţel 180
căuş 16, **404**
câblă 280
câlţi 427, 466
cânta 322

cârcel 111, 204, 287
cârčil'ïos (ar.) 111
cârjă 101
cârl- 236, 237
cârlan 16
cârlanță 236
cârlebă 236
cârlibană (ar.) 236
cârlibonț 236, 237
cârlibușă 236
cârlig 6, 16, **235**, 236, 237, 261, **447**
cârligel 236
*cârligonț 235, 237, 447
cârlioanță 237, 304
cârlion 237
cârlionț 6, 11, 17, 235, **236-237**, **447**
cârlionța 237
cârlobat 236
cârmâziu **404**
cârnat 249
cârneleagă 249
cârni 208
cârnos 248
cârnosi 248, 249, 449
cârpă 299, 300, 302-306, 358-360, 391
cârpător 224, 253
cârpet 77
*cârpiță 359
cârti[1] 208
cârti[2] 208
*cârti[3] 208
cârță 261, 359
cârțânos (ar.) 109
câștiga (a se) 77,
cât 15, 49, 50, 64, 92
câte 15, 49, 50, 64, 92
-ce (ar.) 455
ceacâr 427, 466
ceadâr **404**
ceafă 328
cealma **404**
ceanac (reg.) **404**
ceară 207
cedvă 267
čeflă (ar.) 285
cep[1] „dop la butoi” 220
cep[2] „cui mare de lemn” 220, 444
*cepu (rom. com.) 220
cer[2] 35
cerc 115
cerculeț 109
cerdac 427
cergă 204, 287
certa 52, 59, 175, 325, 348, 357
certare 45, 47, 175, 191
cetățean 132, 133
che-, chi- 434
cheag 269, 270, 309, 435
cheaptin, cheaptinare (ar.) 53
cheie 435
chibrit **404**, 423, 424
chilim **404**, 423, 424
chimir **404**
chindie 16, **404**, 423, 424
chingă 309, 435
chior 16, **404**, 423, 424, 427, 466
chiorpeacă 16, **404, 423**
chip 41, 167
chipeș 41, 42
chipos 42
chiptiniciu (ar.) 315
chirfosi 378, 461
chirnog 246
chirpici 16, **404**, 423, 424, **464**
chit[3] „balenă” 374
chitab **404**
chitap **404**
chiț 404
chițăi 404
chițcan 16, **404**
chițcăi 404
chiul, trage chiulul 7, 17, 366, **367-369**, **459-460**
chiulaf 367
chiulangiu 367, 369, 460
cib[2] 280
Cibin **414**
cibotă 280
çiépa = țiépa 219
cighir **404**
cimili 295
cină 207
cinci 207
cinel 420, 421
cioabă 280
cioară 349
cioareci 124
ciob 6, 15, 16, 203, 204, 205, 245, **278-288**, 290, 292, 293, 377, 394, **404-405**, 420, **421, 451,** 452, **463**
cioba (a se) 280
cioban 422, 423
ciobăi 280
ciobi 280, 281, 285, 293
cioblă 15, 280, 281
ciobli 15, 280, 281
ciobotă 280
Ciobrău 281
cioc! 295, 453
cioc 289, 295, 297, 298, 412, 423, 453
ciocan 297, 391, 412
ciocănesc, -ăni 297, 298
ciocănitoare 296, 297
ciocârlie 16, 235
ciocârti 6, 203, **208**,
cioculi 295
ciomag 101, 400, 464
ciombur (șombur) 15, 205, 292
ciombură (ar.) 205
ciomp 6, 15, 16, 203, 204, 205, 245, 287, **289-290**, 291, 292, 293, 360, **451-452**
ciomplei 292
cio(n)c 156, 289
cionc 156, 289
cioncăni 352
ciont 290
ciontonog 246, 247, 352
*ciop-[(1)] 203, 278, 279, 289
ciop[2] (reg.) „ciob” 279, 287, 288, 294
*ciopa *čop(-a) (Prom.) 204, 206, 207, 279, 287, 289, 293, 443
ciopată 6, 15, 16, 202, **203-208**, 245, 280, 285, 287, 289, 290, 292, 293, 377, **443**, 451, 452
ciopartă 15, 16, 203, 205, 206, 207, 289, 293, **443**
ciopărtă 203, 289
ciopărți (pl.) 204, 207
ciopătăi (pl.) 204
ciopățea 204, 207
ciopăți (pl.) 202, 204, 207
ciopăți-ciopăți 203, 204, 207
ciopăți (vb.) 16, 202, 204, 207, **443**
ciopârti 15, 205, 207, **443**
ciopârți 6, 16, 202, **203-208**, 245, 281, 293, 322, **443**
cioplea 16, **294**, **453**
ciopleală 356
ciopli 6, 11, 15, 16, 206, 245, 281, **293-294**, 443, 451, **452**, 453
cioplit (chip) 294
ciopor 203
ciopot 205

*ciopu, *čopu (Prom.) 205, 206, 287, 288, 290, 405, 421, 451
cioran 363
ciorb 15, 16, 280, 286, 287
ciorchine 334, 410
ciorpec 404, 423
ciot 289
ciotonog 246, 352, 448
cir 108, 269, 270
citav 332
citov 332
ciubăr 244
ciubeică 280
**ciubelc 250
ciublă 15, 280, 281
ciubli 15, 16, 280, 281, 293
ciubotă 280
ciubuc[1,2] 280, 379, 382, **405**
*ciuc- 295
ciuciulete 15, 16
ciuculi 295
ciuf 405
ciufuli 236, 295
ciufut **405**
*ciug- 295
Ciughir **417**, **465**
ciuguli 6, 11, 15, 16, 293, **295**, 296, 297, 298, 322, **453**
Ciugureanu **417**, **465**
ciuhurez 405
ciul 291, 292
ciumeli 295
ciump 6, 15, 16, 203, 204, 289, **290-292**, 293, 452, **452**
ciumpav 289
ciumpăvi 291
ciumpăvit 292
ciumpei 292
ciumplei 292
ciumuli 295
ciung 204, 287, 290, 292, 302, 360
ciungăr 302
ciunt 156, 290, 292
ciunti 292
ciup 292
ciupag 380
ciupeală 379
ciupelit 240
ciupi 281, 293, 295, 296, 297
ciuplescu, ciupliri (ar.) 293
ciur 417
Ciura, Ciură **417**, **465**
Ciurel 417
ciurez **405**
ciut 291, 292
clanţ 237
clanţă 304, 359
clarinet 16, 369
clarinetă (pop.) 369
clarinete (pl., var.) clarineţi 369
clănţăni, -it 228, 230, 446
cleanţă 359
clei 77
cleoanţă 304
clironom 374
cloanţă 242, 248, 359, 449
clonţ 237
cluc 124
clucă 124, 125, 200, 309, 310, 434
clucer 310
clugă 124
co-[2] 261, 458
co-[4] 236, 248, 260, 261, 262, 358, 360, 450, 458, 459
cobăltoc 261
cobelc 250, 260, 262
cobelci(u) 250, 252, 253, 254, 257, 260, 251, 262, 270
cobuz 16, **405**
cobză 405
cocârlă 236, 261
cocârlonţ 236, 237, 261
*co-*cârti[3] 208
cocârţă 261
cocean 239, 244
coclanţă 261
cocleanţ 261
cocleanţă 304
cocobelci(u) 250, 261
codo- 250, 253
codalb 250
codobatură 250
codobâţă 250
codobelc 250, 252, 253
codoberc 250, 252
codofâţ 250
codolan 250
codolemn 250
codomelc 252
codorişte 238, 250
codoroş 250
codru 238
codur *coduru* (ar.) 238
Cohurlui **414**
Coia **418**, **465**
Coian **418**, **465**
colan **405**, 423, 424
colărezi 108, 432
colbec 260, 262
colbec(iu) 260, 262, 450
coleaşă 5, 17, **107-108**, 269, **432**
coleşă 107
coleşer 107,108
coleşi (a se) 107, 108
colivă 108, 427, 432
coltuc **405**, 423, 424
colţ 96, 169, 427, 466
Coman **414**, **418, 464, 465**
Comana **414**
Comanca 414
Comăneşti 414
comelciu 250, 261
comşie **405**
comşiu **405**
comur **405**
conac **405**
Conceac **418**, **465**
conovăţ, -eţe 95, 96
contrabas 7, 16, **369**, **460**
contrabasuri (pl.) 369
contrabaşi (pl.) 369
copaci(u) (sg.) 252, 270
copil-minune 334
copilă 167
copuz **405**
corb 176
corhană 16, 420
corhă 420
corn 250
corni (muz., pl.) 369
cortorosi (a se) 242, 248, 249, 449
Coruga 394
corugă 394
Corugu 394
coş „stup” 143
coş[(3)] (pl.) coşuri 149
coş[(4)] (pl.) coşi/ coşuri 149
coşuleţ 143
cot[1] 243, 245, 246
*cot, *coată, *coţi, *coate 243
cot[2] (din) 6, 16, 243, 245, **246**, **448**
cot (în/ n) (şi ar.) 6, 16, 243, 245, **246**, 448
cot- 242
cotălău 242
cotărât 242
cotări 242
coterea(n)g 242
coteţ 95

cotior 243
cotnari 69
cotoară (pl.) 238
cotoară (sg.) 243
cotoare (pl.) 245
cotoflanţ 246
cotofleanţ 6, 15, 16, 242, **246**, **448**
cotolan 242
cotolean 242
cotoloi 242
cotonoagă 247
cotonoage 247, 448
cotonog 6, 15, 16, 242, **246-247**, 352, **448**
cotor 6, 11, 15, 16, **238-245**, 246, 247, 248, 249, 352, 419, **447-448**, 449
cotorai 242
cotoraie 242
cotoraş 242
cotorăsi 248, 249
cotorâre 242
cotorât 242
cotoreag 242
cotoreală 242
cotorel 242
cotori (pl.) 244
cotori (vb.) 242, 248, 249
*cotorig 247
cotorígi (pl.) 247, 448
cotorisi 248, 249
cotorişte 238
cotorî 238, 242, 244, 245, 248
cotoroage 6, 16, **247**, **448**
cotoroanţă 6, 15, 16, 242, **248**, 359, **449**
cotorogi (a se) 6, 242, **247**, **448-449**
cotorogit 242
cotoroi 242
cotoros, -oasă 242, 248, 249, 449
cotorosi[1] (a se) 6, 15, 16, 242, 244, 245, **248-249**, **449**
cotorosire 249
cotoşma 77
cotreanţă, (pl.) cotrenţe 7, 15, 16, 248, 261, 304, **358-360**, 393, 454, **458-459**
cotring 242
cotroanţă, -ţe 393
cotrobăi 238
cotrofleanţ 246
*cótur(u) 244
cótur 244
cotúr 243, 244
coturu coθuru (ar.) 239
coţor 244
covaşă 107
Covurlui **414**, **464**
Cozia **414**, **464**
crac 247
crăcan 363
cram (reg.) 343
cranţ 237
crăiasă 105
crăpa 61, 230, 231
crăţ, craţă 109
crăţăros? (ar.) 109
*creciu, -ia (Prom.) 110, 115, 118, 433
*creču 116, 117
credinţă 131
creapă (ind. pr. 3) 230
*crep- 230, 231
crepa 230
crepắ (pf. s. 3) 230
*crepăna 231
*crăpăna 231
*crepena 231
crepu (r.com.) 174
*cretiu (Prom.) 110
creţ, creaţă 5, 11, 16, 17, 64, **109-118**, **433**
*creţə 117, 118, 433
Creţul 117
crim 268
crivăţ 95
croanţă 359
cronţ 237
cronţăni 446
crov 143
cruce 170
crup (ar.) 280, 284
cu_2- 260, 261, 262, 450
cubec 250
cubelc 6, 17, **250-262**, 270, **449-450**
cubelci(u) 250, 253, 256, 261, 262, 449, 450
cuberc 250
cuclă 124
cuc(u) 318, 334
cucubelc 250, 261
cuculbău 250
cucumălc 250
cucumelc 261
cucumelci(u) 250, 261
cucurigu 295, 298
culbec 6, 17, **250-262**, **449-450**
culbeci(u) 250, 260, 262, 449, 450
culca 135
culcer 310
culcubău 250
culeaciu (ar.) 107
culeaşă 107
culeaşu (ar.) 107, 432
culesă 107
culeşă 107
culeşer 107
culeş 107
culiş 107
culmeci 250
culucciu **405**
cumat (ar.) 280, 284
cuminte 334
cunti 16
cuntiimânt 16
cuntinri 16
cuntiri 16
cuptior 244
cuptor, cuptoriu 53, 244, 245, 407, 421
curat 45, 332
curcubetă 392, 462
curcubeţică 392, 462
cure (vb.) 127
curea 419, 420
curechi 111, 244
curgan 16, **405**, 422, **464**
curge 127
curma 144
curmei de tei 80
curpen 104
*curtulisi 191, 249
*curturisi 249
curturisescu, curturisire (ar.) 248
Curuga 394
curuluc 420
cúsure (megl., pl.) 284
cută 16
cute 66
cutonog?! 247
cutrusescu, cutrusire (ar.) 249
cuturisi 248, 249
cutursescu, cutursire (ar.) 248, 249
*cuturusire (ar.) 249
cuvânt 167, 170, 171, 172, 441
cuvânta 171, 349, 441
cuvântare 171, 177
cuvint (istr.) 176
çiépa ţeapă 219

da (vb.) 423
da duhul (a-şi) 357, 458
dajdie 401, 423, 463
dajnic 401, 423
dalb 193
dar 379
dare 401, 423, 463
dăpăra 119
dărabe (pl.) 284
dăraburi (pl.) 284
dărama **119**
dăramă (ind. pr. 3) 62
dărăia 353
dărăm 62
dărăma 119
dărăpăna[1] (a se) 5, 16, **119**, 120, 230, **433**, 446
dărăpăna[2] 5, 16, **119-120**, **433**
dărâm 62
dărâma 62, **119**, 354
dăr[â]ma, dărma 68
dărâmă (ind. pr. 3) 62
dărâna 119
dăria 172, 353, 354
dărâpa 119
dâmb 312
dâmbeţ 312
dâmbla 193
Dâmboviţa 312
dâră 353
dârâi 353
dârlău 393
dârlog 235, 393
deal 427
depăna 119
depăra 119
Derehlui **414**
Der(e)lui **414**
Derlui 414
derept 52
dereptá (dr. înv.) 52
deretica 53
de stavăr 147, 438
des-, dez- 32, 78, 120, 249, 449
descăpăţâna 120
descoperi 39, 76
descortorosi (a se) 242
descotoşmăni 78
descotorosi (a se) 6, 15, 242, 244, 245, 246, **248-249**, **449**
desfăida 5, 16, 17, 64, **120-121**, **434**
desfăşór 244
desfăşur 244
desfăta 5, 16, 17, 64, **120-121**, **434**
desfătat 16, 121
desfătăciune 121
desfeciori 16
desfeciori[2] 16, 120
desfeti 120
desfiera 120
desfira 120
desfofoli 78
deshăimura 78
desholtei 120
despăgubire 364, 381, 383
de stavăr 147
destrăma 120
destul (de+sătul) 251
deşela 119
devlet **405**
dez- v. des- 120
dezbârna 120
dezbrăca 78
dezgărdina 120
dezghin **405**
dezghioca 120
dezlăţa 120
dezlâna 120
dezmierda 16, 120
dezmierdăciune 120
dezvăta 120, 121
dezveşti 78
di! 193
dichisi 77
dijmă 379
din 243
d(i)rept (ar.) 52
dodonete 393, 462
dogoare 181, 182, 188, 196
doină 51
domn 71
dorinţă 138, 400
dr- 358
*dranâ 359, 459
draniţă 304, 358
drăpăna 5, **119-120**, **433**
dreală 356
dreahlă 356
dreanţă, -ţe 7, 15, **358-360**, **458-459**
dreaţă, dreţe 358, 359
drege (a se) 77
drehlă 356
drelă 356
drele (pl.) 356, 458
drept 52
drob 288
drojdii (pl.) 278, 285
drop 288
dropie 288
druete 266, 267, 450
drui 266, 267
drum 167
duc (reg.) 343
ducă[2] 16
dugheană **405**
duh 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 343, 458
duh de vifor/ vihor 191, 192, 193
duhni 357, 458
Duhul sfânt/ svânt 192, 195
dulap 420
dulvăr 338
dumbeţ 312
dumbravă 312
dumbravnic 312
dumbră 312
dumbrăţ 312
Dumbul 312
dup! 357
durd(uliu) 338
durdur 338
duşman 16, **405**, 420, 421, **422**, **464**
Duşman 422
duşmănie 422
duşmănil'e (ar.) 422
dvorbă 164, 165, 168, 440
dzadă (dr. reg. şi ar.) 156, 160, 278, 439
dzade (ar., pl.) 156
*dzadură 156, 157, 439
dzandur (reg.) 153, 156, 157, 158, 160, 278, 439
ḑandur, (pl.) zanduri 158
dzăduri (ar., pl.) 156, 278
dzeală 361
dzealo 7, 15, **361**, **459**

əncalču 116
əncalţu 116
əncalţi 116
əncalţə 116

-eá 440
-eánţă 360, 454, 458
-eásă 131
-ecá 322, 455
-el 250
elciu **406**
-(e)le (art.) 185
elineşte 374

-er 68, 108
-erá 322, 323, 455
era arâtând 43, 54
Esca **418**
-et 78
-etá 77, 455
-éte 266
-eţ, -eáţă 109
'-eţă 304
exhalaţie 181, 196, 198
expune 55
*ezbleancă 351

face 170
face arătare 45
face cuvânt 171
face vorbă 16, 171, 177, 441
fache 209, 210
fachie 210
fagor 184
fagoţi (pl.) 369
fagur 184
fagure 184, 185
fală 193
fanar **406**
fandosi 386
fante 386
fată 120
fată mare 92, 120
faţă 170
fauor 184
faur 184
făclie 209, 309
făgăraş 69
făină 151
făńină 151
fărină (dr. reg., ar., megl.) 151
fămeaie (v.drom.) 175, 338
fămeal'e (ar.) 175
făt, (pl.) feţi 96, 120, 174
făta 121
fătăciune 121
făr[â]ma fărma 68
fărâmă 62
fărâméle 285
făta 120
fâl-(fâl) 311, 312, 454
fâlfâi 300, 310, 311, 454
fân 209
fânar 406
fârtat 205
fâşie 207
felendreş 303
femeie 338
fener 406
ferchezui 77
feri[1] 5, 16, 64, **122**, **434**
feri[2] (a se) 5, 16, 64, **122-123**, **434**
fi 64, 351
fiarbă (să) 179, 441
fier 173
fierb 173
fildeş **406**
filfizon 386
filodormă 379
fir, fire 179, 180
fires (mi) (megl.) 122, 434
fit (a trage la) 369
*f-l- 311
fl- 209, 210, 302, 310, 311, 359
*flac- 306
flacără 6, 11, 15, 16, 48, 64, 154, 157, **209-212**, 220, 225, 300, 304, 306, **443**
*flacură 212
flandăr 301
flandură? 305
flauţi 369
flăcăra 212
flăcâie 309
flămând 209
fleac 299
fleacără 306
fleacări (pl.) 306
*fleadă 302, 453
fleancă 299, 300
*fleandă 302, 303, 304, 306, 453
fleandăr 301
fleandără 211, 301, 303, 305, 306, 338
fleandră 301, 303, 305, 306
fleandură 6, 15, 16, 17, 155, 157, 209, 211, 240, 245, **299-303**, 304, **305-306**, 310, 338, 358, **453**, 454, 462
fleanţă 6, 15, 16, 209, 242, 245, 246, **303-304**, 306, 310, 358, 359, 360, 448, **453-454**, 458, 459
fleaură 300, 310
flecar 299, 373, 374, 376
flecăreală 374
flecări 299
fléci (pl.) 278
flecí (vb.) 299
fleciui 299
flecui 299
flendere (pl.) 303, 306
flenderiţă 303, 306
fle(n)duri (pl.) 302, 306
flenduros 15, 300, 303
fleoancă 299, 300, 310
fleoarcă 300, 310
fleoarţă 300, 310
fleştenic 300, 310
fleştură 300, 310
fleţ 304
fleaţă 304
fleură 300, 310
floacă, -e 308, 309
floandăr 6, **305-306**, **453**
floandără 6, **305-306**, **453**
floc, -i 308, 309, 310
flocăi 352
flocos 41
flocotos 308
flocŭ 307
flotac 307, 308, 310
flotag 308, 310
flotoc 308, 310
flotocos 308
flotog 308, 310
**fluglu? 308
**fluguru? 308
fluier 16, 299
fluiera 299, 322
fluierici 315
flutura 53, 299
fluture 299
foaie, (pl.) foi „fustă" 300, 303, 304
foc 72, 310
foiţă 303
folc? (de lână) 310
**folcu 308, 309, 310
***folgu* 307, 308
folte(a) 234
folticos 234
foraibăr 387, 462
fomeie 176
fraier **362**, **365-367**, 388
Fram 370
frate 205
frământa 63,
frânghie[2] 406
frenghie **406**
frigider 7, 17, **370**, **460**
friguros 41
frumos 41
frunzar 68
frunză 303
*fu- 311, 312, 454
fudulachi 386
*fu-fu 311

fufărniță 311
fufula 311, 454
fugaciŭ 314
*ful- 311, 312
fulendriță 303, 306
fulg 6, 11, 17, **307-312**, **454**
fulgâitură 307
fulgime 307
fulcu? 308
fulgu (v.rom., ar.) 307, 310
fulgui 307
fulguială 307
fulguicios 307
fulguielnic 307
fulguire 307
fulguit 307
fulguitură 307
fulguleț 307
fumeal'e (ar.) 175
fumeie 338
fumuriu 16
furnir 370
fuşte 97
fumeal'e (ar.) 175
fumeie 338
fútire (s-) (ar.) 87

galeră 370
gance 15, 16
gámbro (ar.) 133
gardină 16
gargară 201
garofil **406**
gata (bani) 371, 372
gaură 298
gădălic (mi), gădălicare (ar.) 313, 314
gădăliţu (ar.) 313
gădic, gădicare (ar.) 313
gădil, -are (ar.) 313
găină 151
găinaț 95
găl'ină (ar.) 151
găti 77
găvan 393
găvăună
gâdăla 313
gâdăli 313
gâdela 313
gâdeli 313
gâdi 313, 316, 454
gâdic, gâdicare (ar.) 313
gâdi-gâdi 313, 454
gâdila 6, 11, 15, 16, 293, **313-316**, **454**
gâdil (mi) gâdilare (ar.) 313
gâdilătură 313
gâdili 293, 313
gâdilic (ar.) 313
gâdilici 313, 314
gâdilitură 313
gâdzăla 313
gâdzăla 313
gâdzâla 313, 314
gâdzula 293, 313, 314
gâ-gu 317, 454
gând 167, 172, 450
-gând-[3] 171, 172, 450
gândac 172, 450
gândi 167, 450
gângav 317
gângăni 317, 454
gângăvi 317, 454
gânguri 6, 15, 16, 312, **317**, **454**
gângurit 317
gârbaci 101
gârb(ov) 176
gârniță 35,
gât 273
gâtlej 273
g-d-l- 313
genunchi 244, 351
geremea/gerimea/girimea 383
gevrea **406**
ghearbă (pl. gherbe) 178
gheaţă[1] 72, 371, 460
gheaţă[2] (bani) 7, 16, 17, **371-372**, **460**
gheb 124, 186, 309, 442
gherdan 420
gher(e)beată 200
ghicoli 340, 345
ghidi 313
ghidi-ghidi 313, 454
ghidila 313
ghidili 313, 315, 454
ghilţ 103
ghindar 71, 72
ghindă 71
ghindură 301
ghioacă 250
ghiobec **406**
ghioc 250
ghiolbană 406
ghioldaş **406**
ghiolhană **406**
ɣită/ ghită (ar.) 98, 102, 104
ɣite/ ghite (pl.) ɣiti (ar.) 98, 100, 101, 102, 104
ghiţ 105
**ɣiţă (ar.) 104
ghiuj 130
ghiulbană **406**
ghizdă 302
ghizdură 302
gicul 340
gighir **404**
gigul 340
ginere 131
ginerică 131
gint/ gintu 193, 194
gintul gintului/ ginturelor (pre) 193
*ğudeču 116
*ğudeţə 116
giudeţ, -e 116
*ğudeţə 116
giudeţŭ 116
giugiuli (a se) 295, 453
giune 131
glagore 361
glas 167
glucă 124, 310, 434
glugă 5, 11, 16, 17, **124-125**, 200, 309, 310, **434-435**
glumeţ 109
goanţă 304
godac 163
Goian **418**, **465**
gongăi 317
gongăni 317
gongoni 317
gonguri 317
gorgan 16, 286, **405**, 420, 421, 422, **464**
gotofreanţ 246
goţă 246
grai 173
graiuri 173, 441
graiuri (dial. pl. „fire") 179, 180, 441
grambó (ar.) 133
grangor 184
grangur 184
grangure 184
grapă 16, 228, 231, 232, 446
graur 184
graure 184
grăi 173
grămadă (a sta) 334
grăpa 231, 232, 446
grăpăna 228, 231, 232, 446
grăpiş 231

grăpţăna 228
grânar 72
gref 298, 385
grepţăna 228
gresie 66
groapă 83
grop (bani în) 365, 367
gros (la) (arg.) 395
grubă (bani) **362**, 365, 367
grui 150
grumaz 273
gruńedzŭ, gruńeare (ar.) 145
grup[2] (bani) **362**, 365, 367
gudura 16, 316
gúgălă (gugъlъ gugъlə) 124
gu-gu- 312, 317, 318, 454
guguce (ar.) 318, 455
gugufcă (ar.) 318, 455
gugufce (ar.) 318, 455
guguli 317, 453, 454
gu-gu-r- 317, 454
guguri 317, 454
gugusciucă 318
guguş 6, 15, 16, **318**, **455**
guguşă 318
guguşciucă 318
guguşină 318
guguştiuc 6, 15, 16, **318**, **455**
guguştiucă 318
guguştiugă 318
guguştuc 318
gună (v.dr., ar.) 124
gunguni 317
gungura 317
gunguri 6, 15, 312, **317**, **454**
gungurit 317
gură 179
Gurban **418**, **465**
gurgui 201
gurlui (vb.) 317
guşă 273
*gutu 273
guturai 273
guzgan 16, 404
Guzúc 415
Guzul 415

habar 16, **406**, 423, 424
ha ha! 373, 374, 375
hahaleră 7, 15, 16, 24, **373-377**, **460**
hahă (ar., megl.) 374, 375
hahău 374
**haie 76, 77, 80
haihui 373
hainã 76, 167
haită 77
hal 374, 375
halal **406**
halcá **406**
halângă 407, 421
hamal **406**, 424
hambar 420
han, han-tătar **406**
haraba **406**
haraci **406**
haram **407**, 423, 424
harang, harăng, harâng 423
(h)arţar(iu) 70
hatâr 420
havaíu **407**
hazna **407**
hăciugă 407, 421
hăi (vb.) 77
hăibăra 77
**hăiet 76, 77, 80
**hăieta (a se) 77
hăinet 76, 77
hălăciugă 16, **407**, 420, 421
hălcer(iu) 68
**hăteia 77, 80
hăţăna 230
hârb, -uri 176, 278, 280, 281, 283, 284, 286, 287, 290, 391, 394
hârbeică 280
hârleţ 95
hârzob 288
hârzop 287
hâţâna, -re 228, 230, 446
hoardă 16, **407**
hobaie 16
hoban 16
hobâc 16
hodaie 409
hodorog 394, 463
hogeag **407**
hoinar 16, **407**, 420, 421, **464**
hoină 407, 464
homorod 69
horă **407**
horbă (reg.) 166
horbi (reg.) 166
horovi (reg.) 165
hoţ 95
hoţoman 464
hram 343
hrubă 365, 367
hrup (ar.) 280, 284
huceag 396, 463
huhurez 405
hulub 419
Hulubei **419**
(h)urlă 402
(h)urloi 402
hurma **407**
Huzu **418**, **465**
hvala (înv.) 193

-i 248, 249, 449, 457
i (voi) 193, 194
i! (ar.) 193
-ia, -(ă)ia, -(â)ia 355
iacut **407**
Ialomiţa 413
iarbă 179, 441
Iarcân **418**, **465**
iască 160
iaurt **407**
Iazupcea **415**, **464**
Ibra 186
Ibrianul 186
Ibrişorul 186
Ibru 186
-ică 215
-íci(ŭ), (ar.) -íciu 315
ie 67
-ie 412, 423
ied 163
ienupăr pitic 266
ierugă 394
Iesche **418**
ieşi 341, 357
-ig 235, 236, 237, 447
-igă 215
-(i)lá 454
Imbra 186
Imbru 186
imu (dr. înv., ar., ind. pr. 1 pl.) 193
intra 84
ioc **407**, 423, 424
ioldaş **406**
iorgan **407**
iortoman 16, **407**, 420, 421, 422, **423**, **464**
ipeńe 332
ipińe 332
iscodi 341
isteţ 109
Itu **418**, **465**
iţari 124
iţă, iţe 179, 180
'-iţă 304
-íţă 410

iţcan 404
iubi 167
iurgan **407**
iurt (reg.) 16, **407**, 423, **464**
iurtă 407
ivi 56, 59
i-vor 193, 194
yid (istr., ind. pr. 5) 193
iz **407**
izbă 408
izvor 167, 427

-î 238, 324, 456
îmbăta 83
îmblăti 351
îmbrăca 77, 78
îmbuca 83, 89
îmbucura 83
împărat 129, 133
împărătească 132
împărţi 92
împletici 53
împodobi 77
împopoţăna 230
împresór 244
împrésur 244
în 243
în- 77, 83
înarreta 52, 59, 194
înălbi 167
înălţa 39
înălţare 67
încălţa 72
încărca 83, 89
înćeia (reg.) 80
încheia 80
încleia 77
în cotu (ar.) 243
încotora 242
încotoşma 77
încotoşmăna 77
încotoşmăni 77
încredinţare 131
încredinţat 131
încredinţată 131
încreţi 109
înconjór 244
încúngiur 244
îndărăpt 53,
îndărăt 53, 62
**îndărât 62
înderretu (v.r.) 62
îndrepta 39, 53
îndura 136, 139
îndurare 139
înfăşór 244
înfáşur 244
înfăţişare 41
înfige 127
înfofoli 77
înfundat (cal) 395
îngăura 83, 89
îngropa 83, 89, 431
înhăibăra 77
înhăimura 77
(în)hăita 77
înmormânta 431
însura (a se) 130
însurat (om) 131
însurăţel 131
întărâta 62
înt'eia (încheia) 80
înterrita (v.r.) 62
întotdeauna 135
întreba 182
întreg 329, 332, 333, 368
întuneca 53
înţepa 218, 221, 444, 445
înţepătură 218, 221, 444, 445
înţoli 77, 78
învăţa 83
învăţătură 45, 46
înveşmânta 77
înveşte 77
înveşti 77

jarcă 392, 462
jarchină 392
jberghelit 392
jep 35, 266
jerb, jerbă (pl. jerbe) 178, 180
jgheräia 225, 226
jícol 340
jicolí 340
jiculí 340
jirébie 180
jneapăn 266
jneapăr 266
judeţ, -e 95, 115
jug 73, 430
jugastru 70, 71, 73, 430
jumuli 295
june 130
jupân 16

k'ikă (ar.) 296
Kreč 117

-la 316, 345, 355, 454
labă 418
lac[2] 408
lacom 167
laf (megl.) 172
lahaniu 408
laibăr 387, 462
ł'arắtă (ar.)
lahaniu 16, **408**
laor 184
laore 185
lapăd 126
lapte 53
latură 301
laur 184
laure 185
lăcomi 167
lăcomie 167
lămâie 408
lăpăda **126**, **435**
lăpădat (ou) 126, 435
lăptucă 53
lăuruscă 105
lega 200
lemnar 72
lapăd 126
leapăd 126
lepăd 126
lega 81, 107, 139, 200
lepăda 5, 16, 57, 64, **126**, **435**
leră (ar.) 373, 374
lespede 16
leu[2] 16
-li 293, 294, 312, 313, 317, 324, 346, 347, 354, 355, 452, 454, 455, 456
licăr 338
licări 338
lichea 374, 375
lichizi (bani) 371
licur(ă) 338
licuri 338
licurici 315, 326
liman **408**
limbă 170, 182
limoniu **408**
limpede 332
lingări 323, 338
lingură 301
linguri (pl.) 149
linguri (vb.) 338
linguriciu (ar.) 315
liotă 16
lipici 326
lipidat (ar.)
liturghiar 68
liturghier 68

lodvă 267
logodnă 131
logdnic 131
logodnică 131
lojniţă 20
luc 268
luceafăn 336
luceafăr 336
luminoasă 105
ⱗⱄⱀⱃⱌ (ⱗⱄⰾⱀⱃⱌ) 193
ⱗⱄⱃⱌ 193

magiun **408**
mahala **408**, 423, 424
maidan 16, **408**, 423, 424
maimuţă **408**
mal 16
maldăr 338
maldur 338
mamă (ar.) 215
-man 414, 464
mare (adj.) 15, 16, 48, 346
martor 185, 244
martore 185
martur 185, 244
marture 185
marulă 16, 408
masat 66
mascará **408**
mascor 185
mascru 185
mascur 185
mascure 185
maţ, -e 427, 466
mazăne 337
mazăre 144, 210, 267, 337
mazărea 185
mazâne 337
mă 258
măcar **408**
măciucă 201, 393, 462
măgădău 210
măgăoaie 210
măgură 210, 211
măireasă (ar. nord.) 133
mălai 6, 16, 17, 64, **213-215**, 260, **443**
mălaie (pl.) 213
mălată 215
mălc 250
mălci (*mėlcs*) 250
măldări 338
mălduri 338
măligă 215
mălin 266
mălină 266
măm/ mem 49
mămăiaţă 176
mămăligă 214, 215
mămâie 176
mămulig (ar.) 215
mărgean **408**
mărit (reg. „soţ") 131
măsór 244
măsur 244
mătura 343
mătură 144, 210, 211
măturі (pl.) 149
măturoi 222
mătuşă 139
mâner 66, 68
mânz, -ă 6, 16, **216-217**, **443-444**
mânzare 16, 216, 444
mânzat, -ă 16, 216, 443, 444
mâzdă 379
mehlem **408**
mei 213
mei! (vb., imp.) 49, 127
mei, me(ie) (ind. pr. 2, 3) 49, 127
me(ie)ţi 49, 127
melc, (pl.) melci 6, 11, 17, **250-262**, 268, **449-450**
melcişor 254
melci(u) (sg.) 250, 251, 252, 253, 254, 256, 260, 261, 270, 449, 450
melcu (ar.) 250
melçili [melʧil'i] (ar.) 250
meleajen 6, **268**, **450**
mem/ măm, me(ie)ţi (4,5) 127
mere (a) 127
merg 127
merge 5, 15, 16, 49, 64, 87, 92, **127-128**, 260, **435**
mergi 260
mesteacăn 264, 266
mesteca[1,2] 63
mestecănet 77
mestecău 63
mezdri 354
mia 128, 139
miaţă 128
mie 62
miel 5, 16, **128**, 139, 163, **435**
mieluşel 128
mieu, meu 191, 435
migăli 296
mijlocaş 422, 423
minunici 315
mire 5, 11, 16, 17, 35, **129-133**, 420, **436**
mireasă **130**-133, **436**
mir(u) (reg.) 130
mitar 385
mitarniţă 385
mită 379, 380, 383, 384, 385, 386
mitui 380
mituire 379, 380, 384
miţ 104
miţă 104, 128, 258, 259, 435
miţos 258
mlat 215
*mleacă 352, 457
*mlecăi 352
mlece 351
mlécin 351
mleşniţă 351
*mniel 128, 435
mńieu 435
mńir[iu] (reg.) 130
mńiriadzu (reg.) 130
moale[1] 259, 260, 266
mocioacă 201
Modruz **418**, **465**
moftangiu 368
mohor **408**
moină 266
moiţă 266
molan[1] 266, 363, 367
molâu 266
Moldruz **418**, **465**
moleac 266
molete[2 (5)] 6, 17, **263-267**, 268, **450**
*molibdu 264
molid 6, 16, 17, **263-267**, **450**
molidar 263
molidf 263, 265
molidv 263, 264, 266, 267, 450
molidvă 264, 267
molidvu 263, 264, 265
molif ? 265
molift 263, 264, 267, 450
moliftă 264, 267
*molikva 265, 266
*molikvu 265, 266
molin 266
molit 263, 267
*molitf? 265
molitv 263
molitvă 264, 267

moliv 263, 264, 265
molivdă 264
molivd? 264
*molivdu 264
moloi 266
moluscă 251
momâie 176
momâiaţă 176
momi 176
momilă 176
morcov 178
morman 16
mosor 244
mosur 244
moşmândi 273, 394
motrocoanţă 304
moţa (a se) 77
movilă 16
mreană 351
mucări (vb.) 338
muchilipsi 77
mucilaginos 259, 260
mucuri (vb.) 338
mugur 244, 267
mugure 210, 244
muian 363
mulge 352
muliftu (ar.) 263, 267
mulueţŭ (ar.) 215
mumulic (ar.) 215
mumulig (ar.) 215
mumuruză 259
murfatlar 69
murdar **408**, 423, 424
murg 311, 312
murseca 135
muscur 210, 244
muscură 338
mustra 42, 47, 50, 52, 59, 171, 175, 191
mustrare 45, 47, 59
muşchi 210, 244
muţunachi 386

nact **408**
naht 371, 408
nai 420
namilă 176
narangiu **408**
nas 413, 465
nămaie 139
năut 16, **409**, 423, 424
ncărcil'eat (ar.) 111
n cotu (ar.) 243, 448
ne- 53
nea 177
neam 193, 194, 409
neam[2] **409**
nearătos 15, 65,
neatins 332
nebolnăvit 332
necăire 151
necu, -are (r.com.) 174
negoţ 95
negurə (r.com.) 174
negură 15, 175, 183, 210
ńel (ñel) 435
nelutatec 53
nerănit 332
neted 326, 332
nevătămat 332, 333
nicăierea nicăieriri 135, 151
nisană (reg.) **409**
n(i)veastă noauă (ar. sud.) 133
nizam **409**
*nog 242, 247, 352
noian 16
nuăr 148, 438
Nucet 414
nuia 99, 101
număra 180
numărătură 178, 180
numerar 371
nuntă 131
nur(i) **409**, 423, 424
nutreţ 62, 95, 101, 115, 119, 138, 433, 437
nuvăr 148, 438

oacăr 331, 338
oacără/ oacră 331
obârşie 178
obleţ 187
oboi (var. pl.) 369
obraz 172
ochi 170, 244
ocrob 288
Octuz 415
odaie **409,** 420
ogeac 407, 409
-ogi 242, 247, 449
Ohtuz 415
-oi 222, 444
oier 68
oină 16, 286, 407, **409**, 420, 421, **464**
Oituz **415**, **464**
oiţă 410
olan 402, 464
olat **409**, 420
olecări (a se) 322
oleo! 322
olmaz 399
olog 16
om 258
-onţ 237, 447
opreag 409
opreg 409
opt 53
-or 244
oraş 427, 466
orb 176
orbeca 322
orbescu, orbire (r.com.) 175
orbu (r.com.) 175
ordie 407, 409
orman[2] **409**
**ortaman 422
ortoman 16, **407**, **409**, 420, 421, 422, **423**, **464**
-osi 242, 249, 449
ospăta 322
ospăţ 95, 101
ospeta 322
otic 156
otinc 156
otreapă 150, 360
oţet 71, 72
oţetar 71, 72
Ozoiu 415
Ozon **419**

pagubă 186
pajără 338
pajeră 338
pajură 338
paliţă 97
paltin 309
panaghie 393
pană 308
papainog 246
Papázoglu **418**
papă 215
par 219, 220
paragină 16
pară[1] 409
pară[2] 196
parizer 69
partal 207
parte 93, 170, 203, 207, 442
pat 167
pazar **400**, 409
pă- 292
păciumb 292, 452
păciund 292, 452

păcură 210, 211, 301
pădăi 77
pământ 258
pământean 258
păncăni 352
pănură 211, 301
păpăligă 215
păpălugă[1] 215
păpușă, păpuși 180
păr 71, 95, 100, 103 105, 106, 109, 112, 113, 114, 119
părpăli 320
părumb 176
păsat 134, 214
păstaie 5, 16, **134**, **436**
păstal'e (ar.) 134, 436
păstară 134
păstare 134, 436
păstăi pe fir 134
păstăile cânepei 134, 436
păstăl 134
păstârnac 176
păstrugă 156
păstrângă 292
păstrungă 156, 292
pătlagină 310
pătrare 16, 216
pătură 211, 301
păți (de *foame/ săti) 139
păzi 122
pâine 59
pâlc 310
pâlg 310
*pântănog 247
pânză 169, 180
pârâu 122
pârli 320
pârpăli (a se) 15, 319, 320, 321, 455
pârpâi 320
pârpoli 320
pârpori 320
pârv 267
pedestru 177
pedicuță 396
peregrin, -ă 132
pergamute **409**
perghel **410**
pergură (ar.) 211
perinog 246
perpeli (a se) 6, 15, 16, 245 **319-321**, **455**
peruzea **410**
peșcheș 379
peșin (bani) 371
petic 299, 300
pfu 311
pic[1] 296, 297
pic[2] 296, 297
pic, picá (dr., megl.) 296, 297
picătură 296
picior 239, 242, 247, 352, 395, 448
picioroage 247, 448
piciŭ 297
*piculesc, -li 298
picurá 296, 297
piei! 127
pielm 16
pieri! 127
pieri 127
pieptar 124
pieptăna 230
pietroi 222
*pig- 298, 453
pigăli 296, 298
pigoli 296
piguli 6, 15, 16, 295, **296-298**, 245, 293, **453**
pik (megl.) 296
pilug 391
pin 266
pinciŭ 297
pinguli 296
pinchiŭ 297
pinten 247
pintenog 246, 247, 448
pinţa[2] (istr.) 30
pipăi 273, 394
pirozea **410**, 423, 424
pisat 134, 270
pisc 297
pisoc 68
pistal'e (ar.) 134, 436
pișc, -a 297
pitic 16
pitpalac 318
piţigăiesc 297
piţigoiŭ 297
piuă 148, 438
pivă 148, 438
plată 371, 372
platăn (megl.) 310
plămân 309
pleanţă 304, 306, 454
pleca 90, 92
plimb 146, 309
*plimblu 309
plin 152
plo- 292
plociumb 292, 452
plociun 292, 452
plocon 379
plop 309
po- (p-, pă-, pa-) 32, 274, 394, 451, 452, 458, 462, 463
poamă 174, 179
*po-*crăti/*cârti[3] 208
pocí 378
pocimp 292, 452
pocinci 292, 452
pociumb 6, 15, 16, **292**, **452**
pociump 15, 290, 292, 452
pociumpos 292
*(po)crăti 208
podeţ 96
podobi 77
poftă 138, 141
pohfală 292
pojar 255, 292
pom 174, 179
pomânt (reg.) 176
Popazolu **418**
popoi 393, 462
poponete 393, 462
popor 18, 244, 245, 448
*popuru 238
por[4] 135, 310, 436
porumb 176
pórure(a) 135, 436
postârnac (reg.) 176
păstrungă 292
postrungă 292
poteraș 364, 382
poznă 420, 421
praf 327
pratšcă (megl.) 101
praz 135
prăda 61,
prelung 146
preţ 95
preumblu 146
prevence (vb. III) 194
prilungu (ar.) 146
*primblu 146, 309
primeni 77
privi 167
privire 167
procent 379
prunc 122
puf 308
pui 44, 120, 163, 440
puiandru 216
pune 82, 170
pungă 169

pur[1] 135, 310, 436
purced, -e 309, 310
pururе 135
pururea 5, 16, **135**, **436**
pururi 5, **135**, **436**
púrurilea 135
putere 172
puţ 95, 101
puţui 77
puţului 77

quốt 49

rabd 138
raft 363
ram 143, 148
ramură 143, 301
ramuri (f. şi n.) 143, 301
ravdu (megl.) 139
răbda (inv. şi a se) 5, 11, 16, 119, 123, **136-142**, **437**
răbdare 16, 137, 138, 139, 140, 142, 437
răbdător 137, 437
răbdz (tu) 137
*Răciare 67
rădic, rădica 71, 139, 437
răr̃unchi 310
răs- 310
răsfug 310
răsfulg 310
răsplată 364, 381, 383
răsuflare 187, 190, 192, 194, 195, 196, 198
*Răţare 67
rău 52
răvd (reg.) 139
răvda (reg.) 139
răzleţ 109
râie 139
râma 145
rână 119
rânc 16
râncaci[1]16
râncaci[2] 16
rânchă 16
râng 16
râpă 119
râs[1], (pl.) râsuri 149
râs[2], (pl.) râşi 149, 178
râu 62
Râul de Moare 180
Râul de Mori 180
-re/ -ri 135, 436
rebda 136. 138, 437
rebdu 137, 138
rebdzi/ rebdz/ răbdz 137, 436
rĕbdă 137
revent **410**
*rĕtu- 41
*rĕtare 41
reu (r.com.) 174
-ri 271, 454
-(r)ia 354
ridic, ridica 71, 139, 437
rigă 374
rinichi 310
riscaşă 107
-rl- 235
roabă 406
rob 137
robie 137
robotă 137
rod 194
roib 50
roibă 184
român 132
ronţ 237
ronţăi 446
rost, -uri (dr., megl.) 179, 180, 441
rrebda 139
ⰒⰐⱑⰱⰴⰰ rreabdă 138, 140
rriu (v.r.) 62
rrostu (v.r.) 196
rudă 194
rufă 327
rug 9
rugă[2] (dr. rar) 394, 463
rugă (ar.) 394, 463
rumân[1] (la uşa casei) 132
rumân[2] 401
Rus 410, 418
rus(esc) 410
ruşfet 379

s- 352
sabur **410**
sacâz **410**, 423, 424
saftian **410**
Sahac **418**
Sahat **418**, **465**
salcă 67
salcâm **410**
salce 67
sandâc **410**
sarai[1] **410**
sarai[2] **410**
sarică 124
Sas 418
saúgu (ar.) 186
săc 174, 191
sămânţă 193, 194
sănătos 327, 329, 332, 333, 335, 336
săptămână 80
săr (istr.) 332
sări 92
săuc (ar.) 186
sâc[2] **410**
sâmbur 185
sâmbure 144, 185, 210
sânduc **410**, 423, 424
sârmă 16, **410**, 423, 424
sc- 225, 227, 445
scarkin, scărkinare (ar.) 227
*(s)carl- 237
Scarlat **418**
scăfârlie 235
scălâmb 16
scăpa (teafăr) 326, 332, 334
*(s)cărl- 237
scărlăonţ 237
scărlăunţ 237
scărmăna 225, 230, 232
scărpina 225
scânci 16
scândură 155, 301
scânduri (pl.) 149
scârbi 225
*(s)cârl- 237
scârlăonţa 237
scârleonţi 237
scârlionţ 237
scârma 144
scârţâi 225, 230, 446
scârţâit 228
schili 77
sclipici 326
sclivisi 77
scobi[2] 288
scobitură 83, 143, 219
a scopi[1] 288
scorb, (pl.) scorburi 143, 149
scorbură 5, 15, 16, 50, 64, 92, **143**, 210, 211, 301, **437**
scormoni 144, 145, 227, 272, 293
scrânti 111,
scrijeleală 356
scrob[1] 107
scrob[3] 16, 143, 186, **199**, **442**
scrum **410**

scruma 144
scurma 5, 16, **144**, 227, 271, **438**, 445
scurrima 144, 194, 227, 438
scursură 227
scurta 208
**sdran-* 359
**sdranţ* 354, 358
searbăd 187
sec 115
seibel Seibel 388, 462
seimeni 381
semăna 230
semeţ 109
serai 16, **410**
seu 9
sfanţ 385
(s)fărâma 62, 328
sfărimă 62
sfânt 169
sfârlează 235
**sgar-* 223
sgâir, sgâirare (ar.), v. zgâir 227
Sibiu **414**
sictir 410
simbure 185
singur 334, 338
siriţă **410**
skandenberg 366
skanderbeg 366
slăbănog 246, 247, 448
slobod 186
slovă 361
smântâni 352
smelcu [zmelcu], *smelçĭ* [zmelţi] (ar., pl.) 250
smoală 389, 410, 462
smocăi 352
smuci 156
smulge 352
smunci 156
sobă 421
soc (dr., ar.) 186, 187
sofra **411**
sofragiu **411**
soldat 132
soldă 381, 383
soltan (înv.) **411**
Soltan **418**
somn[1] 149
somn[2] (pl.) somni 149
sor[2] 16
sor[3] 16
sór-ta 251
sorb 176
sorbă 176
sorbi 176
sorţi 220
soţ 131
soţie 132
sovârf 310
sovârv 267
spanac **410**
spangă 381
spăl 146, 438
spăla 5, 16, **145-146**, **438**
spânz[1] 16
spânz[2] 16
**spelare* 146
spél, spiláre (ar.) 145, 146, 438
**speláu* (ind. pr. 1) 146
spenge 381
spenţă 381
speria 41, 354
sperios 41
spigiurare (ar.) 145
spinge 381
spinţă 381
**splelare* 146
**sprelare* 145
**sp(r)ăláu* 438
sprâncene 145
spre 145
**sprelare* 145
spri, spri- (ar.) 145
sprigiurare (ar.) 145
spriláu, spriláre (ar.) 145, 146, 438
sprindzeane (ar.) 145
spune 55, 173
spuneare (ar.) 56
**spus* 131
**spusaie* 131
**spusă* 131
sta 170
staor 148
stáreţ 304
stáreţă 304
stáriţ 304
stáriţă 304
stau „staul” 148
stauăr* „stavăr” 5, **147-148, **438**
stauăr „strungă” 5, **147-148**, **438**
stáu̯ărų 148
staul 148
stauor 148
staur 148, 186
stav 148
stavă 147
stavăr 5, 17, **147-148**
staveri 148
staverimânt 148
stălpare 149
stăŭpare 149
stăvi (a se) 148
stâlci 378, 461
stâlp[1] (pl.) stâlpi 148, 149, 439
stâlp[2]* 5, 17, **148-149, **438**
stâlpare 149, 150
stâlpariu 149
Stâlpări „Florii” 149
stâlpi[1,2] 149
stâlpură* 5, 17, **148-149, **438-439**
stâlpure 149
stâlpuri 5, 17, **148-150**, **438-439**
stâng 298, 308
stârc 378, 460
stârci[1] 7, 16, **378**, **460-461**
stârci[2] 7, 16, **378**, **461**
stârfoci 7, 16, **378**, **461**
**stârpură*, (pl.) **stârpure* 149
stârv 178, 267
stejar 66, 67, 71, 72, 185, 312
sterci 269, 270
stingher 16
stingheri[1] 16
stingheri[2] 16
**stirpură* 149
stoarce 378, 461
stoci 378
stoli 77
stolisi 77
storci 378, 461
str- 358, 360
**straghiu* (pl.) **straghie* 150
strai 5, 15, 64, **150**, 360, **439**, 458, 459
stranţă 359, 360
strańĭŭ (ar.) 150, 439
strań(u) (băn.) 5, 16, 64, **150**, **439**
strany 150
stră- 151
străbun 151
străcura 151
străieţ 360
străin 5, 15, 16, 49, 64, 92, 115, **151-152**, **439**
străios 360
străiţă 360
străvechi 151
strânge 170
stre- 152
streajăr 338
streamţă 359, 360

streanţă 7, 15, 16, 248, **358-360**, **459**
strecura 151
strein 115, 151, 152
streiru (înv.) 151
strejură 338
stri- (ar.) 152
strica 85
strién (reg. înv.) 49, 64, 115, 151, 152, 439
striga 173
striin (reg.) 64, 151, 152
strii(n)ru (înv.) 49, 151, 152
strin (băn., ar.) 151, 152
strug 156, 289
strugure 210
strung 156, 289, 302, 317, 351
strungă 312
strungăreaţă 292
stup 143
suferi 139
suferinţă 139
suflare 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199
suflet 190, 191, 192, 194, 195
suflu 190, 192
sufragiu **411**
sufragerie 411
sufulf 310
sufulg 310
sufulv 267, 310
sug (ar. „soc") 187
sugiuc **411**
Suhului **415**
Suhurlui **415**, **464**
sultan **411**
sumbur 185
sunduc **410**
supăra 16, 339
sur 167
surcea, -ele 157, 272, 278
surcel 278
surcele 278
suret **411**
surlă 413
suug (ar. „soc") 187
suvulf 310
suvulv 310
svat 120
svânt 120

şaibă 387
saitan **411**
şale 119
şatră 404
şchiomp (DI) 289
şchiop 289
şchiopăta 322
şchiopeta 322
şeitan **411**
şeptic 401
şindílă 155
şiur, -are (ar.) 322
şmecher 366, 388
şoarec 251
şofran **411**
şoitan **411**
şombură (ar.) 205
şontorog 16
şopârlă 235
şorici[1] 16
şorici[2] 16
şorlic 235
şovârnog 246
şpagă[1] 7, 11, 16, 17, 364, 366, 368, **379-383**, 384, 460, **461**
şpagă[2] 379
şpangă 379, 380
şperaclu 384
şperţ 7, 11, 17, 379, **384-386**, **461**
şperţar 384
şperţărie 384
şperţui 384
şteamp 292
şteap 292
şterţ 16, 269, 270
ştiomb 292
ştiomp 292
ştirb 280
ştiump 292
şucări 77
şugubăţ 95
şugubeţ 95
şugui 95
şuiera 322
şuierici 315
şuleandră 303

taban **411**, 424
tabiet 420
t'áfăr 331
t'áfăn 331
talabă 418, 419
Talabă **418**, **465**
talaşman **411**
talpă 16, 168, 418
taman **411**
tambur[1] 411
tambur[2] **411**
taor 185
taore 185
tapă 219
tarla **411**, 424
Tarlé **419**
Tarlev **419**
Tartabă **419**
tas **411**, 424
tată 130, 416
tată bun 130
tát-so 251
Tatu 419
taur 185
taure 185
taxid 371
tălăşman **411**
tălmaci **412**
t(ă)răgăna 230, 231
tărâm 420
tărsână **411**
tătar **411**, **464**
Tăut 418
tâlmaci **412**
tâlv 267
Tâncabă **419**, **465**
târg 427, 466
târn 249
târnosi[2] 249
târnui 249
teacă 85, 90, 134
teacăr 335
teafăn 330, 331, 337, 338
teafăr 7, 11, 17, **326-338**, **456**
tę́áfărᵘ 331**,** 424
teafe (ar.) 330
teafur 330, 330, 337, 338
teanc **412,** 424
teară 75
tearfă 16,
Tecuci 415
teferel 326
teferici[1] 326
teferiş 326
teferuţ 326
tei[1] 76, 78, 79
tei[2] 76, 78, 79, 80
teie (pl.) 78, 79, 80
telal **412**
telci 260, 269, 270
Teleorman **415**, **464**
Temărcan **419**
Temircan **419**
terasă 369
*terc- 270
tercălău 16, 270

tercăzău 16, 270, 427
terci 6, 11, 16, 17, 107, 260, **269-270**, 427, **450**
terezie **412**
Teslui **415**, **464**
tevatură 153
Tezlui **415**, **464**
tia̯făr **331**
tia̯făr 331
tia̯fur 331
tidvă 264, 266, 267
tifon 16
tigaie **412**
Tighina **415**, **464**
tigvă 264, 266, 267
tilincă 215
timp 172
timpani (muz., var.pl.) 369
tineret 77
tioc 283
tipsie **412**, 424
titiligă 215
tivdă 264
tocăna 230
tocmac **412**
tocmi 77
Tocsabă **419**, **465**
toi (în) 16, 286, **412**, 420, 421, **464**
toiag 101, 412, 464
toncăni 352
tort 180
Tortabă **419**, **465**
tos **412**, 424
tot 64
tr- 358
trage 170, 231, 362
trage butucul (a-i) 369
trage chiulul 367, 459
trage la fit 369
trage un chef 368
*traie 360, 459
tramţă 150
tranţă 150
trăi 167
treabă, (pl.) treburi 204
treanţă 7, 15, 16, 150, 248, **358-360**, **458-459**
treaz 264
treazv 264
trebui 167
trecătoare 151
trece 151
treiera 322
tremurici(ŭ) 315
troace (pl.) 278, 283
troc[3] 391
tromboni (var.pl.) 369
trunchi 244
tuci 16, **412**, **423-424**, **464**
tuci muscălesc 423
tufar 71
tufă 71
tulbur, -a 251
tulpină 310
tuman **412**
turbur 187
turbur, -a 187, 251
turcoman 418
turcuman 418, 464
turliu(-turliu) **412**
Turlui **415**, **464**
turna(3) **362**, 364
Turtabă **419**
tuşina 396, 463
tuşuna 396, 463
tutun **412**

ţac 156, 289, 412
Ţacal **419**, **465**
ţacă[1] 412, 423
*ţac(u) 156, 412
*ţadă 156, 157, 161, 162, 211, 278, 301, 302, 439, 440
*ţadură 156, 159, 161, 439, 440
*ţadure/ *ţăduri (pl.) 156
ţafandache 7, 16, **386, 461**
**ţaindără? 160
ţal 19, 368
ţanc[2] 16, 156, 289, 302, 317, 351
*ţandă 162
ţandără 5, 15, 16, 17, 142, **153-161**, 162, 211, 278, 301, 302, 304, 338, **439-440**
**ţandieră? **ţangheră? 160
ţandră 5, 15, 142, **153-161**, 162, 278, 301, 302, **439-440**
ţándrî 153, 162
ţandur 153
ţandură 5, 15, 142, **153-161**, 162, 211, 274, 278, 301, 302, 338, **439-440**
ţandure (pl.) 153, 160
ţándurî 153
ţap 221, 222, 444
ţapă 218, 220, 221, 222
ţapoş 222
-ţă 304, 358, 359
ţăcălie 16, **412, 423**
ţăncuşă 16
ţăndări (pl.) 153, 160, 278, 285
ţăndăruţă 157, 162, 274
ţăndurele (pl.) 440
ţănduri (pl.) 153, 160
ţăpoaică 222
ţăpoi 6, 15, 16, **222**, **444**
ţărm 188
ţărmur 188
ţâc 423
ţâcălie 412
ţâfnă 386
ţândără 153, 155, 159
ţândră 153, 159
ţândură 153, 159
ţâr- 311
ţâre (pl.) 285
ţe = ce 386, 461
*ţeadă 159
*ţeafăndáchi 386
ţeapă[1,2] (pl.) ţepe, ţăpi, ţepi 6, 11, 15, 16, 50, 64, 111, 112, 113, 117, 153, **218-221**, 222, 280, 297, **444-445**
ţeară 156
ţe-arăt (ar.) 42
ţeh 16
ţenchi 16
ţendură 153, 161
ţep (şi istr.) 6, 16, 64, **218-221**, 338, **444-445**
*ţepu (rom. com.) 220
ţepur 338
ţepuşă 380
ţic 412, 423
Ţicălău 412
Ţicău 412
Ţichilia 412
Ţichiu 412
Ţicu 412
ţiépa = çiépa 219
ţine 170
ţine de cuvânt (a se) 171
ţine de vorbă 171
ţipa[2] 16
ţívale (ar. pl.) 280, 285
**ţoandără? 160
ţoandieră?/ţoangheră? 160
ţoandră 154
Ţoanţă 304
ţondieră?/ţongheră? 160
ţol 78
ţolet 77, 78
ţucăr 338
ţucur 338

ţumburuş 144, 291
**ţundără? 160
ţundră 124, 154, 155
ţur- 311
Ţura 417
ţurţure 312
ţuţu 215
ţuţulig 215

ucu 361
uger 9
-úi, -úie 163
-uí 249
uita 55, 58, 322
-(u)l 185
ulcior[1,2] 68, 391
-uli 295, 453
Ulubei **419**, **465**
umflătură 211
umplătură 211
umplutură 211
uncrop 288
unghi 150
unghie 150
unsoare 379
'-ur 210, 244, 338
-ura 322, 323
'-ură 26, 35, 142, 153, 154, 155, 156, 159, 161, 162, 210, 211, 301, 302, 303, 304, 305, 439, 440, 453
-úră 153
urăşte 62
urca 16, 186, 419
urcior[1,2] 68, 391
Urculescu **419**, **465**
urdie 407, **409**
urdoare 16
'-ure 185, 210, 244
'-uri (pl.) 301
urî 62
Urlui **415**, **464**
urma 273
urmări 273, 323
urri (înv.) 62
Urucu **419**, **465**
urzeală 180
urzi 180
urzitoare 180
urrţşte 62
uscat 393
-uş 403, 404, 455
uşă 135
Uz **415-416**, **464**
Uzon **419**
Uzu **415-416**, **464**
Uzun **419**, **465**

vadeá **412**
vai 15, 16, 322, 323, 360, **412**, 455
vaitu (ar.) 322
val 167, 169
vamă 379, 385
varbă 174, 178, 180, 441
vargă 97, 98, 99, 102, 105, 106
varză 71
varză creaţă 111, 116
varză cu căpăţână 111, 116
vatăm 53
văcăi 344
văgăună 83
văiera (a se) 6, **322-323**, **455**
văi(e)ta (a se) 6, 15, 16, **322-323**, **455**
văicări (a se) 6, 15, 16, 317, **322-323**, **455**
văira 322
văiora 322
văl 16
vălvătaie 176
văpsi 176
văr 175
*vərbə, (pl.) *vərbe (r.com) 175, 176
*vărbesc 164
*vărbescu (r.com) 164
*vərbescu, *vərbire (r. com.) 175, 176, 177, 180, 441
*vərbu (r.com) 142, 175, 176, 177, 180, 441
vărɣescu, -ire (ar.) 164, 177, 441
vărğescu, vărğire (ar.) 175
vărghire 175
vărgură (înv.) 175
vărsa 83, 174
**văruc-ată 201
*vərvescu (r.com.) 175
vătăma 53
vătămătură (ar.) „avort la oi” 86, 91
vătui 5, 16, **163**, 216, **440**
văvidenie 176
văzduh 172
vâgăi 344
vâgăli 344
vâgâi 344
vâgâli 344
*vâj- 346
vâjâi 341
vâlvătaie
vând 175
vânt vihorât/ viforât 195, 345
vântura 343
vâr (s.reg.) 341
vârf 341, 363
vârghesc (ar.) 164
vârɣescu, -ire (ar.) 164, 175, 177, 441
vârğire (ar.) 175
vârh 341
vârn 341
vârtej 343, 345, 346
vârv 341
vârzop 288
vâscá 344
vâscărí 344
vâsgăi 344
vâşc! 344
vâşca[1] 344
vâşca[2] 344
vâşcăi 344
vâşcărí 344
vâşcâi 344
vâşcol 340, 344
vâşgăi 344
vɐarbə 174, 175, 179
vearbă 174, 176, 178, 180, 441
vechi 175, 260
vecin 115
vecl'u (r.com.) 174
veni 170
verbe (pl.) 178, 180
*verbesc, -ire (r.com) 164, 175
*verbə (r.com) 174
*verbu (r.com) 174, 175, 180
verde 71, 138
vergurə 175
verigată 200
verigă 200
veşmânta 77
vervă 171
viarbă 5, 15, 16, 142, 174, 176, **178-180**, 327, **441**
viarbe (pl.) 178
vic- 344, 345
vică (a face) 342
vícol 7, 17, 191, 192, 193, **339-347**, **456**
vicól 339
vicolá 340
Vicoleni 339

vicolesc, -li 339, 340, 343, 345, 346, 347
vicolie 339
vicolit 340
vicolitură 340
vicolos 339
vicul 340
vier 173
vierb (reg.) 178
vierbă 178
vierbe (pl.) 178, 179, 180, 441
vierbi (pl.) 178
vierburi (pl.) 178
viermăna (a se) 202
vierme 173, 202
viers 173, 174
vierzure 185
viezine 185
viezire 185
viezună 185
viezune 185, 337
viezur 185
viezură 185
viezure 185, 210, 267, 337
vifol 343
vifor 191, 339, 341, 342, 343, 345, 346
viforă 343
viforât 345
viforniță 339, 341, 342
vihor 192, 193
*vij- 346
*vjj- 346
vijelesc, -li 339, 346
vijelie 339, 340, 341, 342, 346, 413
vijoli 346
víor 341, 343
víore 343
viroagă 394
virugă 394
visc- 340, 344, 345
viscoală 339, 340
víscol 7, 11, 17, 193, **339-347**, **456**
viscól 12, 340
víscolă (reg., ind.pr. 3) 340
viscolesc, -li 339, 340, 341, 343, 345, 346, 347
viscolie 339, 340
viscolit 344, 345
viscolos 339
víscor 340, 342
vistiar 68
vistier 68
víșcol 340, 344
vișcól 340, 344
vișcoli 340
vișgăí 344
vitacee 104
viticol 104
viticultor 104
viticultură 104
vitrec 310
vitreg 298, 308, 310
vitric 310
vitrig 310
vitúľĭŭ, vitúľe (ar.) 163
viț 105
viţa-corcilor 105
viţa-evreului/-ilor 105
viţat 105
viţă (de vie) 72, 98, 100, 104, 105
viţă „biţă” 103
viţă (pl.) -ă, -e (ar.) „vargă, nuia” 99, 105
viţă/ vitsă (pl.) viţă/ viți (megl.) 100, 101, 102, 104
viţă-albă 105
viţă-americană-de-vară 105
viţă ardeoane 105
viţă-de-Canada105
viţă-de-hamei 105
viţă-de-munte 105
viţă-de-pădure 105
viţă de rădăcină 105
viţă de struguri 105
viţă-de-vie 105
viţă-de-vie-sălbatică 105
viţă de vin 105
viţă moartă 105
viţă-neagră 105
viţă-japoneză 105
viţă oarbă 105
viţă oloagă 105
viţă păsărească105
viţă-puturoasă 105
viţă-sălbatică 105
viţă-sălbatică-americană 105
viţa vinului 105
viţă[2] de fum 105
viţă[2] de iască 105
viţă[2] de lână 105
viţă[2] de păr 105
viţă[2] [din păr] de capră 105
viţătură 105
viţel 163, 216
viţion 105
viţișoară 105
viţiță 105
viţos 105
viţuică 105
viţuţă 105
vívor 341, 343
vlagă 172
voarbă (reg.) 177, 179
voarvă (reg.) 177
voină (reg) 129
voinea (reg.) 129
voinic 129
volbura 189
volbură 15, 187, 210, 211, 301
vopsi 176
voravă (reg.) 350, 457
*vorăvi 350, 457
vorbă 5, 15, 16, 17, 142, **164-177**, 178, 179, 180, 348, **440-441**
vorbe 142, 172, 176, 177, 179, 441
vorbesc 175, 177
vorbi 5, 15, 16, 17, 348 **164-177**, 348, 349, **440-441**
vorbire 164, 175
*vorb(u) 142, 175, 176, 177, 441
vorghi (vorģi) 166
vorģire 175
voroabă 166
voroavă 7, 11, 15, 16, 164, 170, 172, 177, **348-350**, 440, **456-457**
vorobi (reg.) 166, 348
vorovi 15, 16, 164, 165, 166, 168, 177, **348-350**, 440, **456-457**
vor(r)ovă 350
vorvă 166, 177
vorvi 166, 177, 348
Vovidenie 176
vrăvi (reg.) 350, 457
vreasc 301
vreascură 301
vreascuri (pl.) 301
vreavă 175, 348, 349, 350, 456, 457
vrej 104
vreme, (pl.) vremuri 167, 172, 204
vrevesc 175
vrevi 350, 457

vrighiés (megl.) 175
vuarbă (reg.) 177
vultor 185
vultur 185
vulture 185
vuorbă (reg.) 176
vurğire vuryire (ar.) 175, 177
vuşcá 344

yid (istr. ind. pr. 2. pl) 193

z- 228, 230, 271, 312, 324, 351, 352, 354, 357, 455, 457
zadă 35, 157, 158, 160, 161, 162, 268, 278, 301, 302, 439, 440, 458
zadră 5, 15, 16, 142, **153-161**, 162, 274, 278, 302, **439-440**
*zadură 156, 157, 161, 162, 439, 440
Zahăr **412**
zaibăr[1] 7, 15, 16, **387**, **461-462**
zaibăr[2] 7, 15, **388**, **462**
zalu 7, 15, **361**, **459**
Zaman **419**
Zamonea **419**
zandur 156, 160, 162
zandură 5, 15, 142 **153-161**, 162, 274, 278, 302, **439-440**
zaraf **412**, 424
zară 267
zarzăn(ă) 337
zarzăr(ă) 337
-ză 210
zăbăuc 7, 15, **389**
zăbăvi 176
zăbovi 176
zădări 274, 451
zădărî 274, 451
zădrea 5, 15, 16, 157, **162**, 274, **440**
zădrele 157, 440
zăft 7, 389
zăibărel 388
zăitin **413**
Zămona **419**
zăndurea 5, 15, 16, 157, 160, **162**, 274, **440**
zăndurele 157, 440
zăndurică? 160, 162
zăpadă 187
zăpădi 187
zăr 389
zărui (a se) 352
zăvt 15, 16, **389**, **462**
zbăncăni 7, 15, **351-352**, **457**
zbârli (a se) 6, 11, 15, 16, 116, 312, **324**, 325, **455**
zbârr! 324
zbea 352
zbilţ 103
zbilţă 103
zbiţaş 103
zbiţă 100, 103
zbleancă 7, 11, 15, 16, 225, **351**, 352, **457**
zblencăi 7, 15, 16, 230, **351-352**, **457**
zblencăni 7, 15, 230, **351-352**, **457**
zbor[1] 324, 455
zbor (ar.) 172
zborî[2] 6, 15, 16, **324**, 325, **455-456**
zborşi[1,2] (a se) 6, 15, 16, **325**, **455-456**
zbura 45
zburătări (vb.) 338
zburături (vb.) 338
zburî 6, 15, **324**, **455-456**
zburli (a se) 6, 15, 312, **324**, **455**
zd- 353, 445
zdărâia 353, 457
zdăria *sdăriu* 7, 15, 172, 223, 224, **353-354**, 355, **457**
zdărla 7, 15, **353-354**, 355, 457
zdâgni 15, 357, 458
zdârăia 7, 15, **353-354**, 457
zdârâia 7, 15, **353-354**, 457
zdârla 7, 15, **353-354**, 457
zderia 7, 11, 15, 16, 172, 223, 224, 225, **353-354**, 355, 445, **457,** 458
*zderli 355, 457
zdocni 7, 15, **357**, **458**
zdohni 15, 357, 458
*zdr- 354, 358, 359
*zdrană 304, 359, 360, 459
zdran-ţă 359
zdravăn 327, 329, 330, 332, 335, 337
zdraven 332
zdreală 354, 356
zdreanţă, -ţe 7, 15, 16, 303, 304, 354, **358-360**, 454, **458**
zdreaţă 358
zdrele[1] 7, 15, 16, **355-356**, **457-458**
zdrele[2] 7, 15, 16, **355-356**, **457-458**
zdrelea 7, 15, 294, **355**, 453, **457-458**
*zdreleală, *zdrelele 356, 458
zdreli 7, 15, 16, 353, **354**, 355, 356, 453, **457-458**
zdrelire 354
zdrelitură 354, 356, 458
zdrenţui 354
zdroanţă, -ţe 358, 359, 393, 462
zdrob 288, 421
zdrobi 284, 288, 354
zdroburi (pl.) 284
zdrucí 354
zdrugăli 354
zdrumica 354
zducni[1,2] 7, 15, 16, 49, **357, 458**
zdugni 15, 49, 357, 458
zduhni 15, 49, 357, 458
zdup! 49, 357, 458
zeadă 156
zeală 361
zealo 7, 15, **361**, **459**
zedre (pl.) 162
zeft 389, 462
zem(b)le(a) 7, 15, **361**, **459**
zer 389
zg- 225, 227, 353, 445
zg-r- 49
zgaibă 184, 224, 298
zgair, -ari (megl.) 224, 226, 445
zgancă 15, 16
zgarbură 210
zgarie (reg., ind. pr. 3) 225
zgăibi 224
zgâdară **274**, 451
zgădări 274, 451
zgăiera 225, 226
zgămâi(a) 224
zgănciuli 15, 271
*(z)gănda(re), *(z)găndi(re) 394, 451, 463
zgăr- 225
zgărăia 225
zgăria *sgăriu* 224, 225
zgărţ- 225
zgâbui 224
zgâdăra 6, 15, **271-274**, **451**

zgâdări 6, 11, 15, **271-274**, **451**
zgâdară 6, 15, **274**, **451**
zgâima 224, 271
zgâir, -are (ar.) 224, 226, 445
zgâlţâi, -ire 228, 230
zgâmăi 224
zgâmoşi 224
zgâmuşi 224
zgânceli 15
zgâncili 15, 16
zgânciori 15
*zgând- 274
*zgânda 273, 274
zgândară 6, 15, **274**, **451**
zgândăra 6, 15, **271-274**, **450-451**
zgândări *sgândări* 6, 15, 16, 240, 245, **271-274**, 323, 394, **450-451**, 463
*zgândi(re) 273, 274, 394, 451
*zgâr- 225
zgârăia 225
zgârâia 225
zgâria 6, 15, 16, 49, 172, **223-226**, 227, 229, 230, 231, 232, 271, 353, 354, 355, **445,** 457
zgârciu 225
zgârietură 230, 354
zgârma 6, 15, 16, 145, 225, **227**, **445**
zgheria 225
*zgr- 225, 227, 230, 231
zgranţ 49, 225, 227, 231, 232, 237, 445
zgrăbăla 225, 445
zgrăpăna 228, 231
zgrăpţăna[1] 228, 231
zgrăpţăna[2] 228, 231
zgrâm, zgrâmare (ar.) 16, **227**, **445**
zgrepăna 6, 15, **228-232**
zgrepănătură 6, 15, **228-232**
zgrepţa 229, 230
zgrepţăna[1] 6, 15, 16, 49, 225, **228-232**, 271, 445, **446**
zgrepţăna[2] (a se) 6, 15, 16, **228-232**, **446**
zgrepţănare 230
zgrepţănătură 228
zgrepţena 229, 231
zgripţa 225, 229, 445
zgripţena 6, 15, **228-232**
zgur (ar.) 109
zgurma 227
zgurńescŭ, zgurńire (ar.) 145
zgursură 227
zice 173
zmelc(iu) 250, 257, 260, 449
zmélčĭŭ (ar.) 250, 262, 449, 450
*(z)mlecăi 352
zob 278, 280, 288, 421, 451
zop 288
zurná **413**
zvâc 344
zvâcâi 344
zvâr! 324
zvârli 324

ALBANEZĂ
*ablë 183
*abros 182
*abula 183
abull 9, 181, 182, 184, 197, 198, 442
afsh 183, 194
aft 183, 194
armiqësim 422
arne 263, 267
arrëtí 51
arrëtonj, me arrëtuem (g.) 51
avdos 183
avë 182, 194
avëll 181, 184
avër 183
avull 9, **181-185**, **188-198**, 244, 267 **442**
avullë 181
avullohem 189, 198
avulloj 188, 189, 198
-axhi 368
baĭg (g.) 82, 89
baj (reg.) 82, 89
bardhë (i, e) 243
bark 234, 446
barrë 233, 446
barrsë 233, 446
barsë 233, 427, 446
*baruka (PAlb.) 234
*belb- 276
belbacak 275
belbëcoj 275
belbër (i) 275, 276, 277, 451
belbët (i) 275, 276
belbëzoj 275
besë 382
beter 399
bëhet 146
bëj 146
bërsij 284
bërskot berskot 284
biçikletaxhi 368
bisht 134, 244, 255, 436
bishtajë 134, 436
borë 196, 199, 442
bredh 266
brimë 86
brushtull 144, 185
brymë 86
bubë 210
buburezë 210
bukur (i) 130
bulë bul'ɛ 392
bulungë bul'ungɛ 393
bythë 146
cak 156
cefël 285
cep 220, 221, 297, 444, 445
cergë 204, 287
cifël 285
cifloj 285
cimbël 285
cip 285
cipë 285
copa-copa 203, 204, 279
copë tsopɛ, (pl.) copa 203, 204, 206, 207, 208, 279, 280, 285, 287, 288, 290, 292, 293, 405, 443, 451, 452, 463
copë pasqyre 279
copël 293
copëna (g., pl.) 204
copëra (t., pl.) 204
copëra-copëra tsopăra- (t., pl.) 203, 207
copëloj 207, 293
copëtoj 204, 207, 208, 281, 322, 443
coploj 281
coplohem (dial.) 281
cub 285
*cum 291, 452
*cumb 291
cung 204, 287
cup 285
çamill 260
çjerr 223
*čopa 206, 279
çuk 295, 453
çukas 295
çukit (çukis) 295
*çumb tšumb 291
çupit/ çupis 295
dërrmoj 63,

djalë i mirë 131
djall 183
djerr 224
dredhe 255
dru 266, 450
drûni molike (g.) 265
duf 196
duhí 196
dhallë 267
dhëndër 131
*en-bartja (PAlb) 233
'-ëllë 211
fe 196
fëshëlloj 341
fik krec 110, 117, 433
fjollë 309
fjollë dëbore 309
fishkëllej 341
fishkulloj 341
flakë 48, 209, 211, 212, 306, 443
flakëna (g., pl.) 212, 443
flakëra (t., pl.) 212, 443
flak(ë)roj 212
*flakull 212
flatër 302
flat(ë)roj 302, 306
fletë 302, 303, 304, 306, 453, 454
fletëz 302
*fl-k- 212, 304
flok 309
*fl-t- 304
flug 311, 454
flugtar 311
frush(k)ull 143
ftujë 163, 440
fut/fus, futa 86, 92
futem 86
fytyroj 146
*gaba 184
gabonje 184
gand 272, 273
gandoj 272, 273, 274, 394, 450, 451, 463
gan(ë) 273
garbë 143
gardhec 115
garmił [garmill] 252, 254
gas 272
g-d-l- 313, 315
gërdhij 226, 445
gërdhuc 226, 445
gërmë 144, 227, 438, 445
gërmis 144, 445
gërmoj 144, 227, 438, 445
gërresë 226
gërric 226, 445
gërryej 226
gërvish(t) 226, 445
giciloj 313, 315
gixiloj gidziloĭ 315, 454
*grap 229, 231, 232, 446
grep 228, 229, 231, 232, 446
grepth 228
grij 144, 438
grimë 144, 438
gudulis 293, 313, 314, 315, 316, 454
gudulisje 313, 314
gugash 318, 455
gu-gu- 317
gugúçe 318
guguftu 318, 455
gu-gu-r- 317
gugurón 317
gugurímë 317
gugush 244, 318, 455
gunë 124
gjelbër 276
gjysh 130
hap 146
hundë 465
ilqe 67
iriq 115, 118
javë 184
jet 128
*kaba (PAlb.) 184
kaça- 255
kaçadredhe 255
kaçamill katšamił 252, 254, 260
kaçavidhe 255
kaçurrel 111, 113, 117
kahtit/ kahtis 364, 367, 459
kalë 183
karabashë (pl.) 403
karabush 403
*kaϑamila 256
këçamill këtshamill 252
këçmill këtshmill 252
këmill kămił 252, 254
këngë 298
kër- 236, 237, 255
kërbisht 255
kërcell 204, 287
kërkuq 255
kërlesh(em) 236
kërlug 235, 447
kërluk 235, 447
kërmi kărmí 252, 254
kërmij (pl.) 254
kërmill kărmił 252, 254, 255, 256, 449
kërminj (krimb, pl.) 254, 255, 256, 449
kërminj (= kërmi) 254, 256, 449
kërveshem 237
kërrabë 235, 447
kërrigë 235, 447
kërrus 235, 236, 447
këthmill kăthmili kăϑmił 252, 254, 256
kishë 196
kjerthull (dial.) 110
klerë (i) 111, 113, 114, 236
koçan 244
kodrec 115
koll(ë) 108
kollaris 108
korbull 143, 210, 211, 437
korbullak (reg.) 143, 301, 437
kot (më) 242, 243, 245, 246, 284, 420, 448
kotec 115
kotë (i, e) 242, 243, 245, 246, 448
kotorr 244
kotull 244
*kramila 256
krec, (f.) krece 5, 17, **109-118**, **433**
krecë, -a 5, 17, **109-118**, **433**
krecke 111,
(*)kreç, kreçe 5, 17, **109-118**, **433**
krej (dial.) 111
krejçe 111, 117
krel 236, 237, 447
krela 114, 118, 236, **433**, 447
krela-krela 111, 113, 114, 117, 118, 236, **433**
krelë 114, 118, 236, **433**
kreloj 236
kreshpë 113
kreshpërohem 113
kreshpëroj 113
kreu (pl.) krerë 111, 116
krëmill krămił 252, 254
*krim- (Palb.) 255
krimb, -a (t.) 254, 255
krrokull 143
krye 111, 116

krym, -a (g.) 255
kryelakër 116
kulaç kul'áč 107
kuq 255
kurrus 235, 236
kuvënd 171
laj 146, 438
lakën kreçe (g.) 111, 116, 117, 433
lakër 111, 116
lastar 244
lerë 374
lesh 236
madh, -e (i, e) 48
maĵrë (g. reg.) 133
mal 218
mallë 48
*mandja (Palb.) 216
*mandjo (Palb.) 216, 444
mangu i sutësë 216
[*]manz 216, 444
mar avull 181
mashkull 185
mat/mas 86
mâz, -i (g.) 216, 444
mbarsë 233, 234, 446
**medjo 216
mel 214
*melwa (PAlb) 214
**mendjo 216
mendull 143
mëllenjë 263, 264, 267
mëllezë 263, 264, 268
mërgoj 85, 127
mës, mëzi (t.) 216, 444
mëz 216, 217, 443, 444
mëzat 216, 217
miell 214, 215, 443
mirë (i) 129, 130, 133
mirë, -a, (pl.) mira, -te 130
mjeshtri 51
mjetë 128
modhull(ë) 144, 267, 337
*mol'- 264, 267
*molidh(ë) *molidhă 264, 265, 266
molikë 263, 264, 265, 266, 267, 450
morriz 263
mugull 244, 267
mullenjë 263
mullezë 263, 264, 265, 267
murg(ët) (i) 312
murrak 265
murrë 265
murrët 265
m(u)rrizë 263
myjë 264
-na (g., pl.) 204
ndrikull(ë) 143, 211
netull 144, 210
ngas 273
**njablë 183
njegull 210
një 183
nofull 143
pagë 381
pagúaj 381
pajtoj, -ova 64
pegëll 211
pendull 211
petull 144, 211
pëganë (g.) 183
pëgërë (t.) 183
përherë 135
përpëlis (înv.) 319, 320
përpëlit (înv.) 319, 320, 455
përpëlitem 319, 321, 455
pigál 298, 453
pikë pikę 296, 297
pikoj (t.) pikoń (g.) 296
pistaë 134
pishtajë 134, 436
pjergull(ë) 144, 211
plis dheu 285
prore (reg.) 135
pyll molikast 265
qengj vjetak 163
qep 221, 444, 445
qere 224
qok 295
quk 295, 453
qull *kjoul* 107
qyl[1] (s.m.) 368, 369, 459, 460
qyl[2] (adv.) 368, 369, 459, 460
qylaxhi 368, 369, 459
-ra (t., pl.) 204
*raiba (PAlb) 184
ruaj, ruajta 51
-rr- 235
rrebe 183, 184
rrebtë (i) 136
rrebull 184
rregull 144
rreptë (i) 136
rrevë 184
rribë 183, 184
rrobull 183, 186
rrojbë 184
rrokull 144
rrotëll 211
rrotull(ë) 144, 211
rrugë 394, 463
s- (mobil) 86
Skanderbeg 366
*skera (PAlb) 223, 226
skërmit 144
*sputja (PAlb) 86
sqep 295
sqeptoj 295, 322
sqetull 144
sumbull 144, 185
sh- 146, 381
shalë 183
shark[1] 392
sharkë 392
shelg 67
shelk 67
shelqe 67
shëndoshë e mirë 333
shigjetull 144
shkabë 183, 184
shk'er v. shqerr
shkërmoj 144, 438
shkrumb, shkrump (t.) shkrum 410
shpaĵ (g. reg.) 133
shpagë 364, 381, 461
shpagim 381
shpagúaj 381
shpatull 144, 211
shpëlaj 146
sh- + për- 146
shpër- 146
shpërbëhet 146
shpërlaj 146, 438
shpërbyth(em) 146
shpërfytyroj 146
shpërhap 146
shpërvarem 146
shpëtuar (i) 333
shpirt 196
Shpirt i Shenjtë 196
shplaj 146, 438
shqerr, shk'er (aor.) shqorra 223, 224, 226, 445
shregull 144
shter 134
shterë 134
shtëpaĵ (g. reg.) 133
shtëpi 133
shtrungë 312

tartallis 319
tel me thumba 291
tjegëll 211
tjegull(ë) 144, 211
tut/ tus, (tutem) 86
*thap(ë) 218
thep 218, 219, 220, 221, 297, 444, 445
thërrime 62
thërrmoj 63
thumb θumb (lit. şi g.) 144 289, 290, 291, 452
thumboj 291
thumbull 144, 185
thump θump (t.) 290, 291
u bë bishtaië 134
-ulis 453
'-ull 143, 144, 210
'-ullë 35, 210, 211
urrej 62
vaj! 322, 412, 455
vajtoj (-hem) 322, 323, 455
vajtonj vajtoń (g.) 322
vakër 331
valë 182
varem 146
venjë 184
vesh 237
veshlloj 341
vetulë (înv.) 163, 440
vetull 144
vë 87
vgje 184
vgjenjë 184
vidhe 255
vikame 342
vikas/ vikat 342
visk 342
vishkëlloj 341, 342, 345
vishkull 342, 347
vishkulloj 342, 347
vit, (pl.) vjet 163
vizhë 403
vjedull 185
vjedhullë 185, 267, 337
vjenjë 184
vjet (adv.) 163
vjetak 163
vorbull 210, 211
*wedza (PAlb.)
*wribā (PAlb.) 184
xurxull 312
zemër 48, 244
zgarbë 143
zgarbull 143, 437
zgërmis 144, 227
zgjebe 184
zharg 392, 462
zhargë 392, 462
zhgërryej 226

ARABĂ
Hassan 416
kafur 402
kitāb 404
zâo̤ḥ 337

ARMEANĂ
amp 182, 197
kat(ak) 315
kic 315
mełk 260
merdžem 127
sahak 418

BELUCIANĂ (BALUČI.)
gandag 273, 274, 451

BIELORUSĂ (BELARUSĂ)
кулешиць (dial.) 108
смолж smolž 253
смоўж smoŭž 253, 254

BRETONĂ (ARMOR.)
mallc'héot 254
melc'houéden 254
melc'hueden(n) 252, 257, 258, 449
melfeden (m.bret.) 254, 449
melhuenn 254, 258
mell 213, 214

BULGARĂ[2]
арпаджик arpağik 399
арчàр (reg.) 67
Арчър Arčăr 67, 69, 430
бàбур 250
без 351, 392, 457
безмлечна bezmlečna 351
без мляко 351, 457
бирь (v.bg.) 422, 423,
бир bir 401, 422, 423,
бирия birija 401
бирник birnik 401, 423
битирдисам bitirdisam 401
блб blb? 276
блболям blboljam? 276
бодец 95, 96
бозово bozovo 413
болярин boljarin 423
борчаг, борчак borčag, borčak 401
боцвам 95
бръквам brăkvam 89
буга buga 402
бура bura 196
буря burja 196
бъблив bə́bliv 276
бъбля bə́blja 276
бъкам băkam 82, 89
бълболя bălbólja 276
бълбукам bălbúkam 276
бърборя bărbórja 277
бъркам (се) bărkam (se) 89
вайкам (се) vajkam (se) 317, 323, 455
вапсам vapsam 176
виждя 342
вик 342, 345
викам 342, 345
викàч 342
викàчка 342
вѝкот 342
виск 342, 345
вискам 342, 345
вихър vihăr 341
вица (v.bg.) 99
вищя 342
вия[2] 342
вòйно 129
враждà 422
врѣва (v.bg.) 348
врява vrjava 348, 349, 350, 456
вѫрва 327
вѫти (v.bg.) 342
г-д-л g-d-l- 313
говор 349
годул (имам) godul (imam) (dial.) 313, 314
гугла gugla 124, 125, 309, 435
гугукам gugukam 317
гугукане gugukanje 317
гугушка guguška 318
гугутка gugutka 318, 455
гугущук guguštuk 318, 455
гуна guna 124
гуня gunja 124
гургулица gurgulica 318
гъдел gădel 313, 314, 315, 316, 454

[2] Transcrierea în alfabetul latin este dată numai atunci când a fost utilizată în text.

гъдел (имам) gădel (imam) 313, 315
гъдел (ме е) gădel (me je) 313
гъдел ми е gădel mi je 313, 454
гъделичкам gădeličkam 313, 315
гъдъл (имам) gădăl (imam) (dial.) 313
гъдъличкам gădăličkam 313, 314
дерà derá 120, 353, 433
деря 353
ди! di! 193
дране 360
дрàпам drápam 119, 120, 433
дръпна drăpna 119, 120, 433
дропля droplja 288
душманлък 422
дял djal 294, 452
дялам djálam 294, 452
дъифт 389, 462
дърдоря dărdórja 277
дърпам dărpam 119, 120, 433
забавям zabavjam 176
запичам zapičam 320
запържвам zapăržvam 320
запърлям zapărljam 320
зарзала zarzala 337
захар 412
здрав 333
зивт 389, 462
зифт 389, 462
имел ìmel 251
измъчвам (се) izmắčvam (se) 321
карлик(а) karlik(a) 235
карлюг karljug 235, 447
катурям katurjam 239
качамáк 107
кáша 107
кола kola 108
колосвам kolòs(v)am 108
Коман Kòman 418
комшия 405
коруба korùba 394
крак 247
крèцав krecav 110, 111
кривец 95
куляша kuljaša (dial.) 107, 432
куртулисвам kurtulisvam 242, 248, 249, 449
кърлиг kắrlig 235
кърлиг kărlìg 235, 447
кърлик kărlik 235, 447
кърлуг kărlug 235
къс kăs 284
леко запичам leko zapičam 320
лигавец lìgaveʦ 253
малина malina 266
мамя mamja 176
маруля marulja 408
мèлче mèlče 251, 252, 253, 449
мелчев mèlčev 251, 253
мелчо, mèlčo 251, 253
мелчов mèlčov 251, 252, 253, 449
мелчув mèlčuv 251, 253
мелчуви mèlčuvi 251, 253
мельчув mèlьčuv 251, 253
мито mito 385
младика mladika 265
мляко 351, 352, 457
молика molìka 263, 265, 266, 267, 450
*моликва *molikva 265, 266
морика morìka 263, 265, 267
мориква morìkva? 265
мòма 251
момùче momiče 251
момчè 251
мòмък 251
муника munìka 263
мура (бяла) 265
мура (черна) 265
мятам (се) mjátam (se) 321
нахут, нохут, нухут nahut, nohut, nuhut 409
невредим 333
нога nogà 246, 247
ням (reg.) 409
няма 409
одая́ 409
олмаз 399
омраза 422
опърлям (се) opărljam (se) 320
ордия ordija 409
охлюв ohljuv 253
паля palja 320
пекà на жар/ на шиш pekà na žar/ na šiš 320
Пловдив Plovdiv 267
препалвам prepalvam 320
препаля prepalja 320
препърлям prepărljam 320
припалвам pripalvam 320
припаля pripalja 320
припичам (се) pripičam (se) 320
пух 308
пърля (се) părlja (se) 320
пърпам păŕpam 320
пърполя părpólja 320
пърпоря părpórja 320
пъхам păham 82, 89
ревент revent 410
свиба sviba 414
сиба siba 414
сибинчя sibinčja 414
сирица 410
слабанога slabanoga 247
слиз 253
слимак slìmak 253
слуз 253
скрум skrum 410
смола smola 253
смърч 263
спанак spanak 410
стàрец 304
старѝца 304
странен strànen 151, 439
събирам 423
съдера 354, 355
твърд 327
терезия 412
тиган tigan 412
тиква tikva 266
трия 270
тъ́ркам 270, 450
търсина tărsina 411
тѣхенъ, -хънъ (m.bg.) têhenŭ, -hănŭ 327
тѣ҂хънъ (v.bg.) *têhĭnŭ 327
халина halìna 76
хòра hòra 407
хорò horo 407
хърбел hărbel 280, 283
хързоп hărzop 288
цѣпити tsĕpiti (v.bg.) 218
-че -če 270
чеп čep 220
череп čerep 283
чип čip 291, 292, 452
чиреп čirep 283
читав 333
-чо -čo 270
чопля čóplja 206, 281, 293, 452
чуп čup 291
чупав čupav 291, 292
чупя čupja 206, 284
чупка čupka 206, 284, 287
шперц šperts 384, 385

CATALANĂ
aritz 113
arrissar 113
ars 70, 72
ataviar 80
ateviat 80
berba (mallorc.) 171
cavall 80
cresp 112
crespar 112
encrespar 112
erisar 113
eriçó 113
galera 370
glaner 72
glanera (mallorc.) 72
oriç 113
reptar 46, 47
tip 328
trena 113

CEHĂ
flandera 301
flandra 301, 306
gulaše 107
guluše 107
krč 110
krčit (čelo) 111
krkva 110
kulaše 107
kus 284
měkejš 251
měký 251
měkký 251
měkkýš 251
mlok 260
řvava 348
střep 283
vřava 348, 349
výskati 342

CELTICĂ (GAEL.)
Abona (brit.) 197
mall 254
*mallo- 254
*mall-wo- 254
mār 346
*melk- 257

CUMANĂ[3]
*aba 416, 417
abaγa 416
abušqa, abyšqa 416, 417
aγa 400, 416, 423, 463
aj 414
ajaz 416
alača 399
alačyq 407
alma 413
altun 399
altunçi 399
amanat 399
ambar 420
ana 416
ananyng aγasy 416
aqča 399
-ar 415, 416
araba 406
armut 409
arpa 399, 413, 416, 417, 419
arqa 399
arstlan [astlan] 416
aršun 400
arzula 400
ary 416
astylan 400
atta 416
azam *asan* 416
baχt 400
bajram 400
balaban 416
balçuq 400
balsanian [balsaman] 400
balta 400, 464
baluq 400
bapas 418
baqam 401
baqča 413
bar 416
baraqat 401
barča 413
bardaq 401
Barqan 416
bas-, -ar- 416
basqaq 416
baš 400, 403, 416, 417
bašqa 400
bat-, -ar 417
batyš 417
bazar 400
*beč v. peč 401, 421, 463
beç<e>ęl 420
beg 401, 409
bej 401, 419
ber-, bir- 401, 423, 463
berin- 417
birlik 401
bitir 308, 399, 401
boγa *boga*, *buga* 402
boγaz 401
boj 401, 464
boja 401
bojačy 401
boχ, boq 401
*boraγan 413
borč 417
borčlu 417
Bortz Membrok 417
boru 400, 463
bor[u]-aγa 400, 463
bostan 401
boš 401
börči 417
bučγak 413
bur-, burgu- *buγu 402, 464
bur- 402, 413
burč 417
burul- 402
burun, brun 413
but 402
butaq 402, 417
buzav, buzaγ *buxau* 413
bürče *burça* 417
byčaq 402, 464
byrčaq 401
charabar 420
čalma 404
čanaq 404
čatyr 404
čibin 414
*çob 281, 404, 406, 451, 463
*çop 281, 282
čöbü çöbü *čóbv* (3. pers.) 282, 287, 288, 404, 451, 463
čöp 282, 287, 288, 404
čövre, čüvre 406
čuγur 417
čura 405, 417
čybuq 405
düšman 405, 422, 464
duvlat 405
ečki 414
el 409
elči 406
ekindü 404
eniš 414
eski 418
fanar 406
fil tiši 406
frangi 406
γalqa 406
γaranful 406

[3] Variantele scrise cu italice reproduc grafiile din *Codex Comanicus.*

gül 406
ğigar 404
ğuhut 405
hava χarč 407
χabar 406
χallal 406
χamal 406
χan 406, 416, 419
χanat *hanat* 402
χaram 407
χarč 406
χatun 402
χorma 407
χoron 407
iman? 414
it 418
iz 407
izba 408
jalmas *yalmas* 399
jaqut, jakput 407
jarqyn 418
jazuq, jazyq, jazuχ 415
jazyl [jazlup] 415
jol 406
jolču 406
joq, joχ 407
jovuryan *yourgan* 407
juγurt 407
jurt *yurt* 407, 422, 423, 464
kamar [kämär] 404
kerpič 404, 464
kibrit 404
kilim 404
kinde 404
kitab 404
kömür *comur* 405
kör *cor* 404
körpe *corpa* 404, 423
kuwarul-uj? 414
kübe 406
lak 408
laχan 408
limen 408
limon 408
maağun 408
mačy *mazí* 403
maγar 408
majdan 408
majmun 408
malaham 408
maqala, maχala 408
marğand 408
marul 408
**mir = nur 420
mohor 408
munduz 418
murdar 408
naqt, naχt 408
narangi 408
neme 409
nišan *nisan* 409
nizam 409
noχut 409
nur 409
očaq 407
*oda 409
ojna-, r 407, 464
ojnar (oγlan) 407, 464
ojyn 409, 464
opraq 409
orda 407, 409
orman 409, 415
orta 409, 422
**ortaman 422
ortaq 409
ögüz *ochus* 415
oχ 415
ojul 415
papaz 418
pargal 410
peč [*beč] 401, 418, 421, 463
pistaq 406
pyroza 410
qaban 402
qal *kaal* 403, 417
qal-, χal- -yr- m- 414
qal-, -ur 417
qalaa 413
qaläm 402
qalqan 402
qan, χan 406, 416, 419
qanfor 402
qapsa 403
qar 414
qara 402, 403, 413, 414, 417
qasap 403, 464
qastana 403
qaš 417
qat 403
qatifa 403
qatun 402
qatyr 403, 464
qazan 403
qazma 403
qazna χarč 407
qobuz 405
qoγa 414
qoγa *coía* 417, 418
qoj 417, 418
qojan 417, 418
qolan 405
qoltuq 405
qom 418
*qoman 414, 418
qonaqla- 405
qonaqlit 405
qonč 418
qonšu *consí* 405
qotur 419
qovun, χuvun 414
qovuš 404, 414
qoz, χoz 414
qozy 414
qulaq, qulaχ 403
qulluqči 405
qum 418
qur 419
qurban 400, 418
quryan 405, 420, 422, 464
quru 414, 415, 420
qurum 410
qyrmyzy 404
qyz 417
ravand 410
rusi *russi* 410
saat, sahat 418
sabur 410
saγaq 418
saχtian 410
salqum 410
samala 410
saqal 412, 419, 423
saqyz 410
saraf 412
saraj 410
sic 410
sïrma, syrma 410
sučuχ 411
sufra 411
suχ (kiši) 415
sultan *soltan* 411, 418
sunduq, synduk 410
surat 411
suruna 413
sürüčibin 414
syčqan 404
syr (syγyr) 410
šajtan 411
šakar, šäkär *sahar* 412
taban 411
tafariq (*taffaryc*) 326
tajaq, -γi 412
talal 412
talašman 411
tamam 411

taŋ 418, 419
taŋg 412
tarazu 412
tarlov́ 411, 418
tas 411
tat-, -ar 418, 419
tatar 411, 464
tatarče 411
tatar til 411
tegene *tegana* 412, 415
tek, terk 415
teli uč 415
temir 419
teŋ 419
tepsi 412
terek 414, 415
ters 411
tez 415
til 411
tiši ečki 414
tizgin 405
toγuz 419
toj 412, 464
toqluk 419
tolmač *telmaç* 411, 412
tolu 418
tombur 411
toqmaq 412
toz *tos* 412
tört, dört 419
tuç 412, 423, 464
tugan 405
tuman 412
tur-, turur 415
turula 415
tušman, tüšman 405, 422, 464
tutun 412
tuz 415
türlü *tvrlu tvrlu* 412
tylmač *telmaç* 411, 412
uč 415
uč-, ar 415
ulu 419
ur-, -ur 415
urluq 415
uruq, uruχ 419
us 415, 416
us et- 415, 416
uz 415, 416, 418
uz kiši 416, 418
uzun 419
vada 412
vaj! 412
yscarlat 418
yspanaq 410
zafran 411
zamana(da) 419
zejtin 412, 413

DALMATĂ (VEGL.)
teda 156
vaita 98
yedma 184

DANEZĂ
flage 309
pikke 298
smelt 253
snigel 256
tapper 328
visk (v.dan.) 343

EBRAICĂ
abba 416
Hannah 416

ENGLEZĂ
æl- (v.engl.) 335
Æl-meahtig (v.engl.) 335
æl-tǽwe (v.engl.) 334, 335, 336, 337, 338, 456
æl-tæwne (v.engl.) 335, 337
æl-tæwstan (v.engl.) 335
æl-teáwe (v.engl.) 334
æl-teówe (v.engl.) 334
æl-tówe (v.engl.) 334
always 135, 436
Amber 197
Avon 195
bag 88, 91, 92, 93
bagge (m.engl.) 91, 92
baggen (m.engl.) 91, 346
beckon 55
blackbird 263
byrst (v.engl.) 185
carpet 370
cash 371
cat 315
china 69
chop (to) 443
chump 291, 452
crock 283
crolle (m.engl.) 237, 433
crollen (m.engl.) 237
crul (m.engl.) 237, 433
crulle (m.engl.) 237
curl 237, 433, 447
dapper 328
ealne weg (v.engl.) 135, 436
excellent wood 147
flake 308, 309
floag (manx) 309
fluff 309, 310
flug- (v.engl.) 309
fora (v.engl.) 135
fridge 370
frig 370
frigid air 370
Frigidaire (amer.) 370, 460
grape-fruit 385
healthful 335
kittle (scoţ.) 315, 454
lark 337
mellow 254
mel-u (v.engl.) 214, 215, 443
mīl (v.engl.) 213, 214
nail 256
Old Scratch 453, 458
pic (v.engl.) 298
pick 298, 453
pician (v.engl.) 298
rate 47
safe 333, 337
safe and sound 333
sane 333
sanity 333
scēawian (v.engl.) 55
shiver 284
show 55
slug 250
smelt (v.engl. şi dial.) 253
smolt (v.engl.) 253
smout (dial) 253
smylt (v.engl.) 253
snaca (v.engl.) 256
snægl (v.engl.) 256
snail 250, 256
snaile (m.engl) 256
snowflake 308
sound 333
stīf (v.engl.) 328
stump 291
tag 335
tâwian (v.engl.) 80
tǣcan (v.engl.) 55
tæw- 335
teach 55
teafor (v.engl.) 330, 333, 334, 335
teapor (v.engl.) 334
tiefran (v.engl.) 329
tifer (v.engl.) 252, 330
tiver (dial.) 329, 330, 334, 335
tiver (vb. dial.) 329
Tiv [Tīg, (gen.) Tiwes] (v.engl.) 334

Tiw (v.engl.) 330, 334
token 55
whisk (s., vb.) 12, 343, 347, 456
wiscian (v.engl.) 344
wisk (m.engl.) 343
wysk (m.engl.) 343
wisp 344

FRANCEZĂ

abiller (v.fr.) 79, 81, 431
abiter 99, **102**, **432**
ablette 187
aboûre [abur] (wallon.) 188, 189, 198, 442
abüró (fr.-prov.) 189
accoutrer (s') 78
affubler (s') 78
aler vaiant (v.fr.) 84, 90
aler vajant (v.fr.) 84, 90
aller 64
allez! 49
allumette 154
Ambre 197
argent comptant 371
argot des poilus 367
arrêt 46
arretement (v.fr.) 46
arrêter 46
arroit (v.fr.) 53
atilier (v.fr.) 76, 79, 80, 431
atillier (s') (v.fr.) 79
avarver (pop., Yonne) 180
bagage 82, 90
bagua (v.fr.) 90
bague 82, 90
baguer (wallon.) 90, 91, 92, 93, 431
baguette 97
baiser 370
balbutier 275, 451
bastir (v.fr.) 81, 431
bâtir 81, 431
bâton 97
bazar 400
beau-fils 131
bec 295
becqueter 295
bien portant 333
bille (v.fr.) 81
bite 98, 99, **102**, **432**
biter 99, 102
bitte (v.fr.) 98, 99, 102, 432
bitte (mar.) 98
boche 246
bouchonner 396, 463
bouge 311
brand (v.fr.) 86
branler (se) 86
briser 284
calimaçon (m.fr.) 251, 261
caracal 403
cep 219
cépages Seibel 388, 462
chatouiller 315
cocoricó 298
colimaçon 252, 254, 261
contrebasse 369, 460
couloire 151
crêpe 112
crêpelé 112
crêper 112
crêpu 112
crespe (v.fr.) 112
cretel (v.fr.) 109
cul (tirer au) 367, 459
débris 284, 285
(dé)briser 284
déchirer 226
détersif 146
dia! 193
dresser 39, 52
droit prohibitif 385
droits de douane 385
échaper belle 333
écharde 159
éclat 284
éclater 284
(s')écouler 151
édenter 141
égratigner 231, 446
endurer la faim 139
énerver 141
épinglé 80
épousaille 131
épouse 131
époux 131
érable 70
esgratiner (v.fr.) 231, 446
eslegier (v.fr.) 141
esligier (v.fr.) 141
fiancé 131
ficher 82, 86, 127
fichtre! 86
fichu 86
flocon 307
fournir 370
fourrer 82, 85
fourreau 85
foutre 86
frigidaire 370, 460
frigo 370
grapir (v.fr.) 228
gratter 231, 446
gratiner (v.fr.) 231
habiller (s') 79, 80
hérissé 73
hérisser (se) 113, 116, 430
hérisson 116, 430
horde 407
impliquer 82
introduire 82
leumchon (loren.) 251
limaçon 251, 261
marais 258
marcher 127
marécage 258
marié 131
mélèze 263, 264, 266, 268, 450
mettre 82, 85
mettre dedans 82
meulçon (loren.) 251
mollusque 251
montrer 42, 54
mot 171, 172
mulçon (loren.) 251
oser 55
oublier 54, 58
oui-da! 193
parole 172
partir 92
passer 151
passoire 151
pic 218, 296
piquer 218
promis 131
rater (dial.) 46
redresser 39
redter (v.fr.) 46
réfrigérateur 370
remontrance 54
repte (v.fr.) 46
ret (v.fr.) 46
reté (v.fr.) 46
reter (v.fr.) 40, 46, 51
rette (v.fr.) 46
retter (v.fr.) 46, 51
safran 411
sain et sauf 333
saisir 51
salf (v.fr.) 333
sauf 333, 337
Seibel 462
sep 219
sérail 410
souffrir la faim 139

tambour 411
tesson 283
têt 283
tête 283
til (v.fr.) 79
tille (v.fr.) 79, 80
tirer au cul 367, 368, 459
tirer au flanc 367
tournevis 255
touche 99, 102, 432
toucher (les boeufs) 99, 102, 432
travailler 366
vager (v.fr.) 90
vaguer (v.fr.) 85, 90, 93
vaier (v.fr.) 84, 90
vaiier (v.fr.) 84, 87, 90, 91, 92, 93, 431
vajer (v.fr.) 84, 90, 93, 431
va-t-il? 193
verge 99
verve[1] 171, 175
verve[2] (v.fr., fr. reg. „réprimande") 171, 175, 177
vis 99
vissa (fr. dial., s.-e.) 99
y a-t-il? 193

FRIULANĂ
baghe 90
čomp (livinall.) 289
čompo (bellun.) 289
ciompo 289, 452
grespe 112
nits 257
redra 40,
risá 113
strae 150
straja (triest.) 150
tsep 219
vidul 163
vit 98
zborá 189, **199**, **442**

GALEZĂ (CYMRU)
afanc 197
arddangosfa 51
Amyr (m.cymr.) 197
*mall-2 254
malwen 254
malw-od-en 254
rhithio 51
talch (şi v. cornic) 269

GALICĂ
Abona (brit.) 197
ambe 182, 197
*beccus 297
*bilia 79, 81
*bulluca 393
*malga 257
Mall (gael.) 254
*mallo 254
*mall-wo 254
*melix, -īce(m) 257, 264, 268
*melk- 257
*melk-i-o 257

GALICIANĂ (GALLEGA)
aburar 188
çafo (v.galleg.) 336
crecha/ crencha 112
crecho 112
crencho 112
laverca 337
ourizo 113
trenza 112

GERMANĂ
A(l)horn 70
alpari 390, 462
alt 66
Ammer 197
Apfel 329
Balsam 400
Band 391, 462
Bändel 391
basta (francic) 81, 431
bastjan (francic) 81, 431
bauga (v.germ.) 82, 84, 89
Baumschwamm 158
Becken 391, 392
bestechen 380
Bille 391
bizze (mhd.) 95
Bock 66
Borste 185
Brandsohle 385
Buche 66
Bündel 391
burde (elveţ.) 234
Bürde 234, 446
burdī (ahd.) 234
burst (ahd.) 185
burtha (v. francon. de nord) 234, 446, 447
Dampf 329
dämpfig 329
dapfer (nd.) 328
dumpfes "a" 159
Eiche 66
Eisenschlacke der Schmiede 157, 159
Emmer 197
Esche 66
Fetzen 303, 305
Feuerschwamm 158, 159
Flackerfeuer 212, 443
flacken 212
flackern 212, 443
Flander (pop.) 303
Fländerlein (bav.) 306
fländrisch 303
Flatsch 302, 304
Flatsche 302, 304
Flatschen 303
flattern 302, 306
Flechte 66
*fleda (gmc.) 303
fledarōn (ahd.) 303, 306
fleden (ahd.) 303, 306, 453
Fledermaus 303
fledern 302, 303, 306, 453
flickern 212
Flinder 305
fliogan (ahd.) 310
Flocke 308
flocken 308
flug (ahd.) 309, 310, 311, 454
**flugulu (ahd. langob.) 308
Flunder (pop.) 303, 306
fõdr (fränk.) 85
fora (v.germ.) 135
Franz Franţ 246
freien 365
Freier 365, 367
Freierei 365
gesund 333
getrocknet 158
getürstig 329
Gipfel 329
gizawæn (ahd.) 336
glimpflich (davonkommen) 333
glücklich (davonkommen) 329, 332
graben 83
grapsen 228
Grube 365, 367
gugele (mhd.) 124, 125
Gugel (obd.) 124
heil (davonkommen) 333
Heil 333

Heiler 333
heilig 333
Hode 463
Holz 147, 158
Holzsplitter 159
Hopfen 329
Huhn 66
Kapsel 403
Karakal 403
Karl 236
Karpfen 66
Kartoffelpflanze 246
Kartoffelpflanzer 242, 246, 448
Katze 315
Kerl 236
kitzeln 315
Klette 66
klopfen 329
Knopf 329
knüpfen 329
Kontrabass 369, 460
Kopf 329
Kopfkohl 111
kostbar 147
*kraita (gmc.) 109
kral (ahd.) 114, 118, 235, 236, 237, 433, 447
Kralle 236
Krapfe 329
kratzen 229
kraus 237
*krōgu- (Pgerm.) 283
krol (ahd., mhd.) 114, 118, 236, 237, 433, 447
krol(le) (mhd.) 114, 237
Kreis 109
krull (fries.) 237
*krusl (Pgerm.) 237
*kruzlō (Pgmc.) 237
*kruzlōn (Pgmc.) 237
*k-t-l- (gmc.) 315, 454
Kübel 280
Kupfer 329
*kutilôn (v.gmc.) 315
Lack 408
Lämmergeier 163
*lāwerka (sueb.) 337
markôn (fränk) 128
Mehl 214, 215, 260, 443
Mehlbrei 107
*mellō (gmc.) 260
melo (ahd.) 214
*mellō (gmc.) 260
*melụo (Pgerm.) 214, 260
*melwa- (gmc.) 214, 260
melwam (gmc.) 260
milli (ahd.) 213
mol (ahd.) 260
Molch 260
mühsam 329
mulmig 158
mutig 329
Ofen „Buda" 421
Opfer 329
Pasternak 176
Pastinak 176
Pauke 411
Pferd 329
Pflaume 328
Pflug 328
Pforte 328
Pfund 329
pick 298
picken 298, 453
pickern 298
Pricke 395
qualm (mnd.) 182
ratan (v. germ.) 51
raten 51
Reisig 158
Safran 411
sauber 387, 461
Säuberer 388, 462
säubern 388
scarbōn (ahd.) 283
schauen 55
Scherbe 280, 283
Scherben 283
Schiefer 158, 284
schiefern 284
Schindel 155
Schmalz 253, 260
Schneeflocke 307
Schnegel (dial.) 256
scintala (v.germ.) 155
Seibel 388, 461
Seiber 387, 461
Serail 410
Sinterstein 157
*skerran (ahd., fränk.) 226
*slaitan (fränk.) 284
smalt (mnd.) 253
*smalta- (gmc.) 260
smalz (ahd.) 253
smolt (mnd.) 253
snaʒilás (Pgerm.) 256
snegel (mhd., mnd.) 256
snegil (v.sax.) 256
sneil (and.) 256
sperren 385
Sperrhacken 384
Sperrzeug 384
Sperrzoll 385, 386, 461
Splitter 158
Stampf 292
stechen 380
steif 328
Stein 66
steinalt 66
Steinbock 66
Steinbuche 66
Steineiche 66
Steinesche 66
Steinflechte 66
Steinhammer 391
Steinhuhn 66
Steinkarpfen 66
Steinweichsel 66,
Sterz (dial., obd.) 269, 270, 450
Stock 291
Störz (dial., obd.) 269
stump (ndd.) 292
Stumpf 292
stumpf 292
*tæf-e-r(o) (bastarn.) 336, 338, 456
*tæf-(o) (sueb.) 337
tapfar (ahd.) 328, 338
tapfel 328
tapfer 327, 328, 329, 338
*taubra- (Pgmc.) 330, 334
taufra- (Pgmc.) 330
tâverie (v.fries.) 334, 335
titi 313
*Tius [Teiwaz] (v.gmc.) 334
*Tiwaz (gmc. com.) 330
toufere (and.) 335, 336
toufrere (a.nordfränk.) 335, 336
Trog 391
vlügel (mhd.) 308, 310
wackeln 344
wacker 329
wagon (ahd.) 85
Walktrog 391
weich 259
Weichheit 259
Weichselbaum 66,
welc (ahd.) 259
welh (ahd.) 259
welk (ahd.) 259, 260, 262, 450
*welka- (Pgmc.) 259
*welkaz (Pgmc.) 259
*welkī- (Pgmc.) 259, 260, 262
welkī (ahd.) 259, 450
*welkīn (Pgmc.) 259

wickeln 344, 347, 456
wicken (nnd., hess.) 344
wiegen 345
Wiesel 344
*wikōn (Pgmc., bastarn.) 344, 345, 347, 456
Wisch 344
wisk (Pgmc., ahd., afries., afränk.) 344, 345, 347, 456
*wiskōn (Pgmc., gepid.) 344, 345, 347, 456
wohlbehalten 333
Wunderkind 334
*zǣf-(o)/ *zāf-(o) (sueb.) 336
Zauber 329, 330, 334
Zauberberg 334
Zaberei 334
Zauberflöte 334
zawa (ahd.) 335
zāwa zava (langob.) 336
zebar (ahd.) 330
Zeichen 55
zeigen 55
*zewa (ahd.) 336
zewen (ahd.) 335
Zindel 160
Zio/ Ziu [Zīo] (ahd.) 330, 334
Zoll 385
zonder (francon., mosel.) 154, 158, 160
zoubar (ahd.) 334, 335, 336
zoubarāri (ahd.) 335, 336
zouber (mhd.) 334
zoubur (ahd.) 329
zoufer (ahd.) 334
zoupar (ahd.) 334
zouwa (ahd.) 336
zouwen (ahd.) 336
zundbar 154
Zundel 160
Zündel 160
zünden 154
Zunder 154, 158, 159, 160, 338
Zwanziger 385

GOTICĂ

afar 330
aibr 330
baúrþei [borθī] (şi gepid.?) 233, 234, 446
baúrþs [borθs] 233, 446
fimf 330
fugls 310
ga-baúrþs 233, 446
ga-tēwjan 80
haban 330
ibns 330
*kraitjan 109
manna 422
rodjan 51
*taibr 330
tappa 219
tēwa 335
*tēwjan (gepid.) 80
*tibr 330

GREACĂ

άββας abbas 416
-άκις -ákis (ngr.) 386, 461
ἀκραμύλα (Hesy.) 255
αμανέτι, αμανάτι 399
αμιρᾶξ amirãx (ngr.) 133
ἀρετή (biz.) 51
ἄυρα 181
ἄυω 182
αφένδι μου 386
ἀχραδαμύλα (Hesy.) 256
ἀχραμύλα (Hesy.) 256
βαγεύειν 85
βάζω 82, 86, 87, 89
βάλλω 82, 86, 87, 89
βάνω 82, 87, 89
βαπτίζω 176
βάρβαρος 275
βέζα 98, 101
βέμβιξ 339
βέργα (biz., ngr.) 99, 101
βεργίον 101
βέτζα 98, 101, 102
βίτζα (biz., ngr.) „butuc de viţă, băţ subţire” 98, 99, 102, 105
γαμβρός gambrós 133
γιδιλίζω (dial.) 313, 315, 316, 454
γράμμα grámma 144, 227, 438, 445
γρατσουνίζω 228, 229
γρατσουνω 228, 229
γροῦπος (ngr.) 365
δᾳῖς (acuz. δᾳῖδα) 264
δᾳς (acuz. δᾳδα) 264
δείρω 354, 457
δέρω 354, 457
δυσμένεια 422
δυσμενής 422
δύσμενις 422
δυσμενῶς 422
ἐπιστολή 327
ἐπιφάνια 41
ζάχαρ(ι), ζάχαρη (ngr.) 412
Ζεύς 334
θειάφι (ngr.) 330
θεῖον 330
θειόω 330
θεός 330, 334
θεόω 330
θρύμμα (v.gr.) 284
θρύμμα (ngr.) 284
θρύψαλο 284
θρύπτω 284
-ίσσα -íssa 131, 436
καλούπι 402
κάμφορα 402
κάραβος 403
κάρυον 226
κάστανο(ν) (ngr.) 403
κάστανα (ngr., pl.) 403
κατά 64
κατιφές (ngr.) 403
κατσαρός (ngr.) 109
κάψα 403
κείρω 223
κίρκος 110
κογχύλιον 256
κόλλα 108
κόλλησις 107, 108, 432
κόλλιξ 108
κολλίκιος 108
κόλλυβα (τά) (gr.biz.) 108, 432
κολλύρα 108
κολλυρίς 108, 432
κομμάτι 280, 284
κοχλίας 250, 256
κρέξ, - κός 109
κρικίον 109
κρίκος 110
κουρούπι (ngr.) 280, 284
κυρτός kyrtós 235, 236
λάριξ 263
λάχανον 408
λείμαξ 250, 256
λείπω 126
λεμόνι 408
λεπίζω 126
λέπω lépō 126, 435
λέρα (ngr.) 374, 460
λήρος 373, 374, 375
λιμάνι 408
*λις 44
λιτά 44
λιτή 44
μαϊμού (ngr.) 408
μακάρι 408
μαλακά (τα) 251
μαλακός malakós 260

μαρούλι 408
μαστίχινος 264
μαυρός 265
μεῖραξ meĩrax 130
μέλᾶς 263
μελίνη 214
μέλκιον mélkion (arh.) 259, 260, 261, 262, 449, 450
μένος 422
μίτος mítos 128
μολίβδαινα 264
μολύβδεος molýbdeos 263, 264
μόλυβδος mólybdos 263, 264, 267
μόλυβδος mólyvdos (ngr.) 263, 267
μπάζω (ngr.) 87
νάχτι (ngr.) 408
νισάνι 409
ὄμβρος 182, 197
ορφανός 137
πάγος págos (ngr.) 371, 372, 460
Παναγία 393
παραχώνω 83
περγαμότο (ngr.) 409
περουζέ(ς) (ngr.) 410
πιστάκιον 406
πόρρω 135
πόρσω 135
πρημαίνω 198
πρηστήρ 198
ραβδίζω 136
ραβδόνω 136
ράβδος 136
ραβέντι, ρεβέντι (ngr.) 410
ῥέϑος 41
ῥινός rhinós 465
ῥυπτικός 146
σγουρός (ngr.) 109
σπανάκι 410
σπουδαῖα ξύλα 147
σταθερός 327
στήλη 148
συντρίβω 285
σύντριμμα 285
συντρίμμια 285
σύρμα 410
σῶος 333
τάγμα 335
τείρω 270, 450
τέραμνος 270
τέρην 270
τιάφι (ngr.) 330
τιγάνια (ngr., pl.) 412
τῖφος 258
‘η τραφερή (γῆ) 327
τραφερός 327
τραφις 327
τραφῦς 327
τρυφερός 327
τσέφλι 285
τσόφλι 285
τύμβος 312
ʽυγιής 333
φαγεῖν 90, 93
φανάρι 406
φάρυγξ, -υγγος 200, 201, 202, 442
φαφαλιαρης (ngr.) 373, 374
φείδομαι pheídomai 122
Φιλιππούπολις Philippoúpolis 267
φιστίκι 406
φορτίον 233
φόρτος 233
φύσα 311
φυσάω 311
*χαχαλέρα 374, 460
χάχας (ngr.) 373, 374, 375, 460
χάχος 373, 374
χλαῖνα 76
χλαίνη (ionic) 76
χομμάτι 280
χορός 407
χουρμπί hurbí (ngr. reg.) 284
χρούπι (ngr. reg.) 284
χῦλος 108, 269
χώνω 83
ὤχρα 331
ὠχρός 331

HITITĂ

ma-al-la-i 215
parāi- 198
uru 466

ILIRĂ

*abros 182
*abulo- 195
atabulus (şi messap.) 182
*avol- *avul- 181
Βάργος 258
baridustae 216
βάρυκα (tarant.) 234, 447
Βέδαυρος (Dalmaţia) 258
*ĕop(-a) 206, 289, 293, 452
*mandja 216
*mandjo 216, 444
Μάργος 258
Medaurus (Dalmaţia) 258
**medjo 216
*mendjo 216
Menzana 216, 444
mol' 267, 450
pirustes 216
sardeates 216

INDIANĂ VECHE (SANSCRITĂ)

abhrá- (skt.) 183, 197
abhrás 182
ambu 182, 197
árbha 137
bhájati 90, 93
bhṛtā, bhṛtáh 234, 312, 446, 447
bhuráti 195
dêvas [dēvá-ḥ] 334
djaus [dyắuḥ] 334
duṣ- 422
gandh 273, 274, 451
karbhatah 466
karpara-s 283
kekara 466
kr̥mi 255
*kr̥tsa- 110
malūka- 260
mánas 422
margā 127
marya- 130
purā́ 135

INDO-EUROPEANĂ (PIE)

*ab- 182, 195, 197
*abhros 182
*abnis 182
aḱ-, aḱer- 73
*ar(e), arə- 51
*aredh- 51
*au̯e- 181, 194, 197
*au̯-o-l- 181, 195
*a-vel-(os) 182
*a-v^{e}l-(os) 182
*əw- 182
*bedh- 89
*b(e)u- 196, 199, 442
*b(h)ag- 90
*bhag- 90, 92, 93
*bhāgh- 90
*b(h)eg(h)- 90
*bher- 195, 233, 234, 446, 447
*bher-ō- 234, 427
*bh$_{e}$rug- 200, 201, 202
*bh(e)u- 196, 199, 442
*bhlok- 309

*bhlōko-s 309
*bholo- 195, 197
*bhor-uko- 234, 447
*bhṛtā- 234, 427, 446, 447
*bhuro- 195
*bhu- 234
*brk-, brāk- 90
*bu- 234
*déiu̯ō-s 335
*deiw- 330
*deḱ- 1. 335
*der- 354, 457
*derā- 354, 457
*dēu̯- 335
*dou- 335
*du- 335
*dus- 422
*dhm̥bh-(o-) 312
*emb(h)- 197
*geid- 315
*ger- 237
*ghen- 271
**ghəndh-? 271
*ghnəd(h)- 271
*ghned-h- 271
*ĝhō- 271
*g(h)u̯- 182
*greus- 237
grūs- 237
*grus-lo- 237
g^{u}edh- 273, 274, 451
*g^{u}(h)- 182
*g^{u}l̥l- 182
*h$_2$eu̯h$_1$- 183
*kaiko-s 466
*kel- 340, 466
*kelg-, *kelk- 466
*ker- 110, 114, 223
**kerk- 110
*kerət- 110
*kert- 110
*kert-(s)-io- 114, 115
*kolno-s- 466
*krāt- 110
*kreis-p- 112
**krek- 110
*krek-i̯o- 114
*k^{u}r̥mi- 255
*leik^{u}- 126
*mari- 258
*medhu 427, 466
*mel- [1] 214, 260
*mel- [6], *melə- 253, 263
*meld-s- 260
*meldhui- 253
*meld-u̯i- 253, 260
*meləḱ- 260
*melg- 259
*mel-k- 253
*melk- 2. 259, 261, 262, 449, 450
*melk-i-o 257, 449, 450
*mēlo- 435
*melu̯o- 214, 260
*m̥bh-(ro-) 197
*men- 422
*meregh- 258
*merio- 130
*m^{o}liyo- 214
*mr̥gho- 312
*nas- 465
*Nbhlo- 183
*n̥bh(u)lo- 183, 197
*nebh- 183, 197
*nebhelā 197
*nebh-(u)lā 197
*omb(h)- 197
*orbho- 136
*pel-, *ple- 122
*per- 135
*per-, *perǎ- 135
*perə: *prē- 198
*pfu- 311
*pleu-k- 310
*pleuk- 310
*por- 135
*porsō(d) 135
*pu- 311
*pu-g- 311
*pu-s- 311
*r̥bh- 136
*robh- 137
*(s)kep-, *(s)kop- 293
*sker- 223, 283
*(s)ker- 110, 112, 114, 235, 236, 447
*(s)ker-l- 236
*(s)kr̥- 235
*(s)mel- 253
*snēk-, *snək- 256
*snəkilós 256
*(s)qĕp, *(s)qŏp 293, 452
*stĕ(i)b(h)- 328
*stĕ(i)p- 328
**stip-r-ús 328
*strn̥g- 312
*telek- 269
*ter- 270, 427
*terg- 466
*terk- 270, 427
*tibhisjo 258
*tork- 427
*trek- 427
*u̯āĝ- 85
*ū- 342
*u̯ag- 90
*u̯e- 181, 194, 339
*u̯eg(h)- 90
*u̯eig- 344
*u̯eik- 344
*u̯ei-s- *u̯eis- 343, 344, 346
*u̯eis-k- 344
*u̯elg- 259
*u̯elk- 2. 259, 260, 261, 262, 449, 450
**uel-so 466
**ue-sko-lo 340
**u̯ī-sko-lo- 339

IRANIANĂ

abr (n.pers.) 182, 197
-ann-(-a/-o) 422
awra- (avest.) 182, 197
baga (avest.) 92, 93
bāzār 370
chalp (pers.CC.) 420
chatir (pers.CC.) 420
dulab (pers.CC.) 420
duš- (avest., pers.) 422
dušman 422
dušmanī 422
gerdan (pers.CC.) 420
gorkhânah 405, 422, 464
χali (pers.) 76
līmūn 408
-mān (pers.) 422, 464
manah- (avest.) 422
mûraka (zend.) 252
murd 316, 408
nay (pers.CC.) 420
oleat (pers.CC.) 409
para (avest.) 135
parā (v. pers.) 135
tabiat (pers.CC.) 420
turk(u)mān 464

IRLANDEZĂ

ab (v.irl.) 182, 195
abac (m.irl.) 197
Abann (v. irl.) 197
bile 81
mall 254

mār (v.irl.) 346
no-raidiu (v.irl.) 51
no-radim (v.irl.) 51
scaraim (v.irl.) 223
trēith (m.irl.) 270

ISLANDEZĂ VECHE

baggi 88, 91, 92, 346
burst 185
dapur 337
fela 122
fjūk 311
fjūka 311
fljūga 310
fluga 310
fok 311
fugl 310
gnǫtra 271
kitla 315
skifa 284
snigill 256
taufr 334, 335
tîvar 330, 334
töfrar 334
töfur 334
tundur 338
Týr [Tȳr] 334
vīkja 344, 347
visk 343, 346, 347
viska 343

ITALIANĂ

abburá (gigl.) 189
abburare (romagn., Lazio) 188, 189, 198, 442
abburare (toscan.) 189
abburrá (gigl., nap.) 189
acciarino 66
acciaro 66
acero 70, 71, 73, 74, 430
acero riccio 71, 72, 114, 430
aceru (sic.) 74
*aciaro 73
àciru (sic.) 74
acquálbura (tosc.) 187
acque albule 187
ağğiru (sic.) 73
ağğyaru (sic.) 73
aggiustare 53
aggrappare 232, 446
álbula 187
al pari 390, 462
Ambria 197
áracio (toscan.) 74
arricciare 113
arricciata 71
arsil (istrian.) 390
àrzaru (sic.) 74
atssar (romagn.) 70
atssaru (sic.) 70, 73
atsser (parm.) 70
attillare 75, 78
attillarsi 75, 79
avola 187
avolo 187
àzzaru (sic.) 73, 74,
azzimare 78
bacchetta 97
bacchio 97
baga (n.-it.) 88, 90, 91
bagá (comasc.) 88, 90, 91
bagaglio 90
bagar (bergam., bresc.) 88, 90, 91
balbettare 275, 451
balbo (înv.) 275, 451
balsamo 400
barneta (valtell.) 258
bastone 97
belerč (valtell.) 253, 261, 262, 449, 450
bèllico (pop.) 201
*berč (valtell.) 257
berča (valtell.) 258
berš bersc (valtell.) 253, 256, 257, 258, 261, 262, 449, 450
bett (calabr., basil.) 95
biscotto 284
braña (valtell.) 258
cacciare 255
cacciavite 255
canfora 402
cavolo cappuccio 111
cena 207
ceppa 219, 444
ceppe (abruzz.) 220
ceppo 206, 219, 444
cera 207
cinque 207
chiompo (ven.) 290, 292
ciocco 291
ciompin (cavallo) (ven.) 292
ciompo (ven.) 290, 292, 360, 452
cionco (toscan.) 290, 292, 360
cioppo (reg.) 289
còccia 283
còccio 283
colare 151
colatoio 151
colino 151
contrabasso/ contrabbasso 369, 460
creccia kreča (cors.) 113
crespa (s.) 112, 117
crespare 112
crespo 112
cretto 109
cuccurucù 298
cuoio 224
dar retta 58
dirigere 52
d(i)rizzare 52
elce 67
éleze (ven.) 67
falhoco (v.cors.) 308
far entrare 82
fiaccola 49, 209, 210, 211, 443
ficcare 82, 86
fidanzato 131
fieno 209
fiòcina 209
fischiare 342
floscio 308
gargatta (v.it.) 201
gariglio 226
garil (bergam.) 226
gatié (piem.) 315
gatilár (ligur.) 315
gheriglio 226
gnérc [ñerc] (ticin.) 257
grappa (v. it.) 232, 446
groppo 365
guai 322, 360
guaìre 322, 323, 455
guàio 322
guaiolare 322, 323, 455
illeso 333
incolume 333
increspare 112
introdurre 82
inzeppare 218, 444, 445
inzeppatura 218, 444, 445
iri *straìniu* = iri stràniu (sic.) 151
isabò (ticin.) 257
lingua franca 371
lisabò (ticin.) 257
kyeppu (cors.) 219
làpido (uovo) (toscan.) 126, 435
leccio 67
lumaca 253, 257
lumacone 257
lümberč (valtell.) 257, 258
lümeia (ticin., valtell.) 257

lümeion (ticin.) 257
manco 292
manzo 216, 443
mareña (ticin.) 258
margaria (piemont.) 257
margè (piemont.) 257
marnéta (Valle Anzasca, Bormino, Poschiavino) 258
mèlega (ven.) 215
melézẹn (lomb. Brianza) 268, 450
melica 215
meliga 215
mettere 82
mostrare 42
nata (lomb., ticin.) 257
nebbia 175, 183
nèrc 257
nerč nerç (ticin.) 253, 256, 257, 261, 262, 449
nèrce (ticin.) 257
nèrsc [nerš] (ticin.) 257
nicchio 257
nits (piem., e.lomb.) 257
nuvola 183
nuvolo 183
paga 371, 381
pagare 371, 380, 381
pago (in contanti) 371, 372, 460
pari 390, 462
parola 164
passare 151
passino 151
partire 92
patire la fame 139
pia (mil.) 297
pica 296
picca (cal.) 296, 297
piccare 218, 296
piccato 296
picchio 297
*picc 296
picco[1] 218, 296
picco[2] 296
piccolo 297
piccone 296
picchio 297
picchiolare 297
pikar (ven.) 296
pikari (sic.) 296
platanaria 71
promesso sposo 131
pulendro 216
raddrizzare 53
reggere 136
riccio[1] „arici" 71, 73, 113, 114, 430, 433
riccio[2] „creț" 71, 73, 109, 113, 114, 118, 430, 433
riccio „țeapă" 71, 113, 117
rottàme 284
rotto 284
rüsabò (ticin.) 257
rüzabò (ticin.) 257
salire 92
salvo 333
sano 333
sano e salvo 333
scamparla bella 333
scarrijari (calabr. merid.) 226
scuoiato 224
sgariá v. zgariá 225
sgriá v. zgriá 225, 226
skurbin scurbin (comasc., tessin.) 143, 301, 437
smungere 352
snèrc (valtell.) 257
snèrsc (valtell.) 257
sópa (ven.) 206
spirlavatu (sic.) 146
sposo 131
sprullavari (calabr. merid.) 146
špaddavare (calabr. sept.) 146
stracciare 360
straccio 360, 458, 459
straino (toscan.) 151
strànіu (greșit: straìniu) (sic.) 151
straìnu (calabr. sept.) 151
strazza (dial.) 360, 458, 459
strazziare (dial.) 360
tamburo 411
tiferó (Cosenza) 327
tíferu (Lecce, Brind., Otr.) 327
tipu (sic.) 328
treccia (it. și cors.) 113
tremulitssu (sic.) 315
triferó (Otranto) 327
uscirne salvo 333
vecchio 175
vezzo 47
vis (piem.) 99
vite 98
vitello 216
viticcio 100
vittsa (march.) 99
zéna (ven.) 207
zeppa 219, 220, 221, 280, 444, 445
zeppo[2,3] 221, 444, 445
zéra (ven.) 207
zgará (milan.) 226
zgariá (bergam.) 225, 226, 445
zgariá (cremon.) 225, 226, 445
zgariá (comasc.) 226
zgarlá (comasc.) 226
zgarrá (abruzz.) 226
zgarrare (calabr.) 226
zgarú (bergam.) 226
zgriá (mant.) 225, 226
zgriá (milan.) 226
zguarrare (neap.) 226
zìnque (ven.) 207
zòpa (ven.) 206, 280, 285, 443
zopèlo (ven.) 206
zópolo (ven.-dalm.) 206
zoppo 289
zuòppo (padov.) 206

ITALICĂ (VECHE)

*baranio- (gall.) 258
*bragna (gall.) 258
ēlex, ēlīce(m) (osc., umbr.) 67
*malga (gall.) 257, 258
*marna (gall.) 258
*melix, -īce (gall.) 257, 268
*melk-i-o (lepont.) 257, 260
Thefarie (etrusc.) 330
Thefri (etrusc.) 330
Thepri (etrusc.) 330
Theprie (etrusc.) 330
*uelk-i-o/ *belk-i-o (vennon.) 257, 260

KURDĂ

(h)avr 182, 197

LATINĂ[4]

ab- 186, 188
abago 89
**abbattere* 186
*a(b)bŏrem 185
**a(b)bulāre* 189, 198, 442
*a(b)bŭle- 185
**abbulīre* 187, 442
*ab-bullāre 188, 189, 195, 197, 198, 199, 442
*ab-bullīre 188, 198, 442
*abbullus 188, 195, 197, 198, 442

[4] Cuvintele latine scrise cu italice au fost moștenite în limba română (inclusiv în dialectele sud-dunărene).

**a(b)bŭlus* 185, 188, 197, 198, 442
**abbŭlus* 188, 197, 198, 442
**abburare* 185, 186, 188, 189, 197, 198, 199, 442
*a(b)bŭrem 185
ab-(b)ŭrĭcō, -āre* 186, 187, 198, 442
**ab-burō, -īre* 187
abdo, abdere 136
abiēgnum 184
abies 266
abietem 96
*abieteus 96, 97
**abla* 187
*abnis (v.lat.) 182
-abu- 186
*ab(u)la 187
**abŭlus* 187, 188, 195, 197
accaptiare 61
*acconsuturare 78
acer, aceris 70, 73, 74, 430
acerabulus 70
Acer campestre 71, 73
acer crispum 70, 73, 114, 430
acer *ēricium 71, 73
acer non crispum 70, 112
acereus 72
acernum 66, 72
Acer platanoides 70, 71, 72, 114, 430
Acer tartaricum 70
*acerus 74
acinari 390, 462
*acre 70
acus 59
ad 84, 431
a(d)- 78, 79, 81, 102, 187, 431, 432
adago, ere 86
adaquare 61
*adaestimare 78
adastare 61
*(ad)directiare 78
adigo, -ere 86
(ad)iuuo 55
adiuto, -are 55
(ad)iutus 55
*adratare 58
*ad-rectare 40, 57
*ad-reiterare 40
(ad-)repŭtare 46, 57
**a(d)-sternere* 78
aestimare 78
afferre 59
*affibulare 78
agnella 128
agnellus 128, 435
**agnīcia* 128, 258, 259, 435
ago, -ere 86
albūgō 187
albŭla 187
albŭlus 187, 188, 195, 197, 198, 442
albus 187
aliēnus 50, 92, 115, 151, 152, 439
allium 135
Allium rotundum 135, 436
alveus 187
ambra (lat.med.) 420
ambulō, -āre 64, 188
ambūrere 186, 188, 198, 442
ambustum 186
*amendula 143
**ammixticare* 63
amnis 182
amygdala 143
amyndala 143
*-ann- 422
anĕllus 174
angŭlus 150
annus 422
apalus 126
apprehendere 50
*aptabiliāre 79, 80
aptabilis 79
*aptīcŭlāre 76, 79, 80
apto 79
aptus, -um 76, 79
arāre 62
arbŏr, -em 185
*arboricāre 186
arbustum 100
*arce 70, 73, 74, 430
*arceārius 70, 72, 73, 74, 430
arcella 390, 462
arc(h)ium 390
*arciāle 390, 462
*arciarium 390
*arcīle 390, 462
arcuarius 70
arcus 70, 73,
-āre 119
-ārius, -a, -um 68, 70, 71, 72, 73, 108, 217, 430
*arratare 40, 51
*arrectare 39, 40, 52, 53, 57, 58, 429
*arrectiare 40
arrectus, -a, -um 40, 53, 58, 429
*(ar)reptāre 46
**arreptō, *arreptāre* 46, 47, 48, 50, 51, 59, 61, 62, 63, 92, 142, 429, 430
**arre(p)tāre* 45, 60, 61, 62, 64, 430
**arre(p)tat* 62
arreptum 92, 142, 430
arreptus, -a, 47, 50, 51, 59, 429, 430
arrestare 39
arretare (lat. med.) 40, 46, 50,
arretati (lat. med) 40, 51
*arretrare 40
arrigere 40
arripiō, arripĕre 47, 50, 51, 59, 63, 64, 92, 142, 430
**arritare* (lat. dun.) 48, 61
ascla (lat.pop.) 278
*assēdare 78
-aster 73,
astula 278
-ata 200, 201, 207, 293
*atteuiare 80
**attiliare* 76, 78, 79, 80, 431
*attillare 75
*attilliare 75
attitulare (lat. med.) 75
au- 434
**aubŭlus* 188
audeo 55
auferre 123, 434
**aufĕrīre* 123, 434
aura 196, 199, 442
Auricularia mesenterica 356, 458
*auso 55
ausus 55
*ā-volo, -āre 187
avus 130
bacil(l)um 97, 101
baculum 95, 96, 97, 101
*bag (romanic) 82
*baga „groapă" 88, 89, 431
**baga* (romanic, „burduf") 82, 84, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 142, 431
**bagāre* 84, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 142, 431
**bagare, **(im)bagare „a îngropa" 83, 88, 89, 431
balandrana (lat. med.) 392
*balb- 276
*balb(al)us 275

*balbinus 276
balbus 275, 277, 451
balbutire 275
balsamum (neol.) 400
baptizō, -āre 46, 176
barbatus 201
bastum (lat. târz.) 97
batti(d)zo (lat.v.) 176
-bb- 185, 186, 188
**bēgō 83
bellus 335
bene 335
**bĕrbex, -ēce(m)* 258
**betiu(m)* (lat. Dacia) 101, 102, 103, 104
**betranus* 132
**betsu* (lat. Dacia) 101
bibere 352
bīga 82, 84, 89
*bīgāre 82, 83, 89
**bīgo 83
*bilīcus 201
**bilicāta* 201, 202, 442
bissa (glos.) 100, 102, 103
bitatum (glos.) 100
**bītea* 104, 106, 258, 259, 432
**bĭteum* 101, 102, 103, 104, 106, 432
**bĭtium* 103, 104, 106, 138, 142, 432
*bīt(t)a 102, 432
bittus (lat. târz.) 98, 100, 102, 103, 432
bitus (lat. târz.) 95, 98, 100, 102, 103, 432
b-lb- 451
**blluca* 124, 392, 393
**bolbolāre* 189
**bolbulāre* 189
bonus 335
boreas 183, 189, 196, 199, 442
brachium 95, 116
Brassica oleracea/ capitata/ alba/ sabauda 111
brūma 86
bucca 201, 204
**buccāta* 201, 204, 279
bulbus 189
bulga 311
bulla 124, 311, 392, 393
bullāre 188, 189, 198, 442
bullīre 188, 198, 442
**bulluca* 124, 392, 393, 462
bullula 462
*burere 187
**bŭrĭcō, -āre* 186, 187
bursa (lat. târz.) 401
bustum 186, 187
Buteo buteo 163
**byrsea* 401
caballus 9, 183
caccăbus 283
*caccŭlus283
calx, -cis, *calcem* 74
camphora (lat. med.) 402
cannabae 133
cannula 301
cano, ere 55
canto, -are 55
cantus 55
capio, -ere 238, 447
capsa (neol.) 403
captare 57, 447
*captorium 238, 447
captorius, -a, -um 238, 447
capulus 238
carabbus 403
cārăbos 187, 403
carabus 187, 403
carō, carĕre/ carrere? 226, 227
*caria 226
caries 224, 226
*carilion (rmc.) 226
*carilium 226
*carnalia 213
caro, -nis *carnem* 213
carriare (gloss.) 226
carricare 83
carrus 89
carthamus 184
**casare* 133
castrum 132
cata 49, 64, 92
*cat.l (romanic) 315
catta 315
*cattello, -are 315
cattus 315
*cau (cavus) 404
caua 83, 84, 88, 89, 431
caudex 238
cauliculus 244, 448
caulis 238
**cautare* 57
cauus 83
ceramida (lat. târz.) 255
cerebellāre 236
cerebellum 236
*cerebellus (aj.) 114, 236
chylus 108, 269
cibaria 68
cibarium 68
cibus 68
cilium 214
cing(u)la 124, 309, 435
cippus 219, 220, 221, 444, 445
**cipum* 220
circā 110
cĭrcus 109, 110, 115
circum 110
*c(i)rrĭcius 109
cirrus 109
ciuis *romanus* 132
ciuitas „cetăţenie" 131, 436
-cius, -cia, -cium 115
cl- 124, 434
**clagum* 124, 309, 435
clavis, clavem 434
cll- 124, 435
**cloca* 250
**clinga* 124, 309, 435
cll- 124, 435
**clluca* 124, 125, 309, 434, 435
*coactorium 238
*coactus, -a, -um 238
c(o)ag(u)lum 124, 309, 435
cochlea 250, 256, 283
*cocia 283
coctorium 53
cōdex 238, 244
cōdiculus 244
*codula 238
coedere 49
cogo, -ere 238
cōliculus 244
**colla* 108
**collēsia* 107, 108, 269, 432
cŏllŏco, -are 135
columna 148
coma 113
conchylium 250, 256
con(n)ubium 132, 133, 436
Constitutio Antoniniana 132
consutura 78
conventum 170, 171, 441
conventus 170, 171, 441
conventus fĕrīre
coopertorium 224, 253
coquō, -ere 188
coquus 188
cŏrbŭla 92, 143, 144, 211, 437
corium 224
cornīx 230
**corella* 419
correptor 51
correptus 51

corrigia 98, 100, 419
corripio, corripere 51, 59
cossis/ cossus 149
**cótulu-* (lat.dun.) 244, 448
**cŏtŭlus* (lat.dun.) 245, 448
crātis 110
**creciu-, -ia* (lat. dun. târz.) 115
*crĕpantare 231, 232, 446
crĕpo, crepāre 49, 174, 230, 231, 446
**crepĭnare* 49, 231, 446
crepitō, -āre 230, 231, 232, 446
crĕpitus 109
*creptus 109
*crĭcia (s. n. pl.) 117, 433
*crĭcium 117, 118, 433
**crĭcius, -a, -um* 109, 110, 115, 116, 118, 433
*crĭcus 109, 110
*crīnicula 113
*crīnīculare 113
crīniculus 113
*crīnis 113
crĭspāre 112
crispi cincinni 112
crispulus 112
crĭspus, -a, -um 70, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 433
crōcio 230
*croculum/-ula 143
crocum 143
cubitus 243, 246
**cuclla* 124, 125
cŭcŭlla 124
cŭc(ŭ)lla 124, 125, 309, 434, 435
cŭcŭllus 124
cum conventione 132
cupiditas 140
curculiunculus 244, 448
currō, -ere 127, 188
currus 188
curvus 235, 236
Dacia Apulensis 133
Dacia Aureliana 430
Dacia Maluensis 214
Dacia Porolissensis 133
Dacia Ripensis 67
Dacia Traiana 436
daeda 142, 156, 157, 161, 162, 264, 278, 302, 440
dāre 128, 423
dē- 63, 119, 120, 326, 433
decidere 49
**dēpanāre* 119
dēpilāre 119
deramare 62, 119
*dērapīnāre 119
**dērapĭnāre* 119, 120, 433
*dērapiō, -ere 119
**dērēctāre* 52
dērēctus 52, 53
**dēr(r)imāre* 62, 119
dēripiō, -ĕre 119
descendere 49
descindere 49
*destiliare 76, 80
deus 330, 334
diabolus 183
dies 330
diplomata militaria 436
**dĭrēctāre* 52
*directiare 39, 52, 53
**directicare 53
dīrēctus 52, 78
**dĭrēctus* 52
dīripiō, -ĕre 119, 120
dis- 120, 121, 433
**dĭs-fēdāre* 121, 433
**dĭs-fētāre* 120, 121, 433
*dis-fētēre 121, 433
*distractiare 360
dīvus 330, 334
dō, dāre 188, 423
dōs 188
dom[i]nus 71
*dụenelos (v.lat.) 335
duenos (v.lat.) 335
ē- 138, 139, 141, 142, 437
ēbullīre 188, 189, 198, 442
ec-fero 58
eccum modo 135
ēdentō, -āre 138
edere 59,
effĕrō, ēlātum, effĕrre 54, 55, 56, 58, 59, 63, 64, 92, 142, 429, 430
ēgelō, -āre 138
ēgelidāre 138
elatas 62
elatat 62
ēlātō, ēlātāre 45, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 92, 142, 429, 430
elătāre 39, 57
ēlātum 55, 58, 92, 429
ēlātus, -a, -um 39, 55, 57, 58, 59, 142, 429
**ēlīb(ĭ)dō, *ēlīb(ĭ)dāre* 138, 139, 140, 141, 142, 437
elidegatus 141
elidicare 141
eling(u)are 141
ēlĭtō, ēlĭtāre 45, 48, 50, 54, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 92, 142, 429, 430
ēlītĭgāre 141
elitigata 141
**ēlĭtōsus* 65, 430
ēměndāre 136
ēnervāre 138
ēnōdāre 138
eō, īre 64
eorum, earum 327
epistula 327
Equisetum arvense 396, 463
*equuleus 216
equulus 216
ēr, ēris 114
ērādīcō, ērādīcāre 139, 437
***ericearius** 72
*ericiare 116
**er[i]ciarium* (*acer*) 71, 72, 73, 142, 430
**er[i]ciarium* (*lignum*) 71
**er[i]ciarius* 71, 72, 74, 138, 430
**ērīcia* (pl. n.) 117, 433
*ērīciō, -iōnis 114, 116
**erīcium* 73, 114, 118, 433
ērĭcius[1] 118
ērīcius[1] 45, 71, 72, 113, 114, 115, 116, 118, 430, 433
ērīcius[2] 71, 72, 430
**ēricius, -a, -um* 71, 72, 114, 115, 116, 117, 118, 433
ex- 54, 55, 57, 58, 65, 271, 429
**exalbidus* 187
exbibere 352
*exburāre 189, 199, 442
*excarilio, -are 226
**excario, -are* 226
**ex-carrio, -are* 227
excorio, -are 49, 224, 225, 226, 227, 445
**excorrimāre* 144, 145, 438
*ex-*crepināre* 231, 446
**ex-grunnīre* 145
ex latus 39
**exmulgere* 352
ex-per- 145
expēiurāre 145
**expellauō, *expellauāre* 145, 438
expellitīvus (lat. târz.) 146, 438

**expellō, *expellāre* 146, 438
expellō, expellere 146, 438
ex-per- 438
experiurāre 145
ex-perlauare 146
**experlauō*, **experlauāre* 145, 146, 438
exspiro, -are 357
expōněre 56
extrā 151, 152, 439
extracolare 151
**extraīnus* 151, 152, 439
**extraliēnus* 50, 92, 115, 151, 152, 439
extrāneus 50, 92, 151, 152, 439
**extra(n)īnus* 151, 439
extricāre 85
extulī 55, 429
exsucatus 393
exūrĕre 189, 199, 442
faber, -brum 184
**facla* 209, 212
facŭla 209, 210, 211, 212, 443
fames rabida 136
familia 132
farīna 151
**farrimen* 62
**favulus* 184
fax 209, 443
fēdāre 121
fenum 209
fēriae 122, 123, 434
fēriārī 122, 123, 434
**fērīre* 122, 123, 434
fĕrīre 122, 123, 434
ferius 326
fermentare 63
ferō, ferre 54, 55
ferrum 173
fervat 179, 441
ferveō, -ere 173
fētāre 121
fētēre 120, 121
fētor 120
fibula 78
fīcēdula 213
ficus 205
ficatum 205
fides 131
figere 82, 86, 128
*figicare 82, 128
fiō, fierī 64
*fisclare 342
fistula 143
fistulare 341
fl- 310
*flacca 209, 212
*flaccola 210
**flaccula* 48, 209, 212, 304, 443
**flacula/ *flakula* (rmc.) 210, 212
flagro, -are 212
flamma 209, 211
*flenum
floccus 308, 309, 310
*fluctulare 53
fluxus 308
foedāre 121, 433
foedus ferire 122
foetēre 120, 433
foetus 174
**folcus 308
forma 41, 334
formosus 41, 334
*fragmentare 63
fragmentum 63
**frementare* 63
frigidarium 370, 460
fulgēre 308, 309
fulgidus 308, 309
**fulgus 308
fūnambulus 188
fuscina 209
fustis 97
fŭt(u)ō, -ĕre 86
galbĭnus 276
galgulus 184
gallīna 151
gallīnāceum 95
*gaua 83, 88
gelidus 138
gelō, -āre 138
gener, -is 131
genitus 193
genō, -ere 188
gens 193
genuculum 244
genus 188
*gibb(u)lus 124, 309, 442
gibbus 186, 442
**glibbus* 124, 186, 309, 442
glandārius 71, 72, 73
glandula 301
Gloria Patri 135
grānārium 72
graulus 184
**grunniāre* 145
grunnīre 145
gunna 124
gurgulio 201
gutta 296
guttur 273
habēre 59, 148, 186
habetis 186
habuī 187
**habunt* 186
**habutum* 187
halare 339
[*]haļęna (balc.-roman.) 76
**haunt* 186
**(h)avere* 186
**(h)avetis* 186
hebdomas 184
Helix pomatia 250
(h)ēr, (h)ēris 114
herba 179, 441
Holchus sorghum 215
honesta missio 436
horrescit 62
horrire 62
hospĭtium 95
iacio 55
iacto 55
iactus 55
-icāre 455
-icius 114
ign(i)arium 72
ignis 72
-ilāre 322
īlex, īlīcem 66, 67
īlia 67
ilĭcĕus 67
illaesus 333
**imbagare „a îngropa" 83, 88, 89, 431
imber 197
immargebam 127
immergo, ere 127
impartīre 92
imperator 129, 133
implectere 53
**implecticare 53
implicare 53
in(-) 84
in manu 132
-ĭnāre 119, 120
inago 89
inbi[bi]to, -are 174
incalcĕō 116
incarricare 89
incolumis 333
increpare 231, 232
*increptire 109
in-de-retro 53
indicare 59
infigere 82

infodiere 431
(in)humare 431
*in-nocticare 53
innuere 54, 59
-ĭno, -ĭnare 119, 231
integer 333
**interguāre* 182
interritare 62,
interrogāre 182
introago 89
-īnus 151, 152, 439
**inuxorare* 130
invaginare 83, 89
**invitiāre* 86
-īre 193, 277, 451
-ĭssa 131, 436
-(ĭ)tāre 322, 323, 455
iterare 40
(-it)ia 304
iudĭcium 95, 115
**iugaster* 71, 73, 430
**iugastrum* (*lignum*) 71
iugum 71, 73, 430
iunĭpĕrus 336
Juniperus nana 266
Iuppiter Menzana 216, 444
ius con(n)ubii 132
iustum matrimonium 132, 436
lac, lactis, lacte(m) 53
lactuca 53, 112
laena 76
**lapĭdāre* 126, 435
Larix decidua 266
lătus 57, 58
laurus 185
lavāre 145, 146, 438
Legatus Augusti pro praetore 131
lĕpĭda 126
**lĕpĭdāre* 126, 435
lepis, -idis 126, 435
libet, libēre, libitum est 138, 140
libīdō 138, 139, 140, 141, 142, 437
*ligna *ratiaria* 68
lignārius 72
lignum (viteum) 100
*limace 250
līmacem 251
līmax 250, 251, 253, 256
lingua 182
lingula 301
linquo, -ere 126
**liquidare 126
liquidus 126
līrō, līrāre 43, 50, 54, 59, 63, 64, 65, 92, 142, 429, 430
liuido 139
lūcĭfer 336
*luctaticus
Lycopodium clavatum 396
malleus 96
**mallum, -ora* (lat.dun.) 214
Malua 214
mam(m)illa
manifestare 59,
**mandiaria* 216, 444
**mandiatus* 217, 444
**mandius* 216, 217, 443, 444
manubrium 238
mannus 443
Mannus 422
mares animi 48
maritus 131
marmor undatim crispum 112
martur, -em 185
martyr 185
mas, maris, *mare(m)* 48, 49,
mascŭlus 185
masticare 63
mastichinus 264
mater familias 132
matercula 143
matricula 143, 211
*matrina 143
matta 257
*matteuca 392, 393, 462
mē 174
mēa 101, 104
meāre 49, 87, 92, 127, 128, 435
mel,- em 260
*melatio 264
**mellalia* (lat.dun.) 214
**mel(l)ice* 268
**mellēz-ĭnus* 268
*mel(l)ix, -ice(m) 264, 268
mergō, -ĕre 49, 85, 87, 92, 127, 128, 188, 435
mergus 188
mĕum 101, 104
mĕus 101, 104
mīhi 62
**mīhi* 62
**mīlace(m) 250, 251
**milax 250
miles 129, 130, 131, 132, 133, 436
miles emeritus 133
miliāca 213, 214
miliāceus 213
miliācus 213
**milialia* 213, 214, 215, 443
miliāria 213, 214
miliārius 213
**milissa* 436
milium 213, 214, 215, 443
mitis 257
*mitius 257
mittere 82, 85
*mitulus 257
**mixticare* 63
Mnium undulatum 396
molae (pl.) 180
mollis 251, 254, 260
mollusca (nux) 251
molluscum 251
molluscus 251
monstrare 42, 54, 59
monstrum 42, 43, 54
monstrum horrendum 42
moror, morari 390
mŏrsico, -are 135
mulgere 352
mulleus 263
murex 252
muscula 338
musculus 210, 244
*muttum 172
*mytilus 257
nasus 465
nato 55
*nebla 183
nĕbula 173, 174, 183
*nec aliubi *-re* 151
nĕco, -are 174
negōtium 95
Nemachilus barbatulus 266
nervus 138
no, nare 55
novella 101
nucleus 226
nuere 59,
nunc 135
nuptiae 131
nutare 59,
nutrīcium 62, 101, 104, 119, 138, 433
nutrĭcium 62, 95, 101, 104, 115, 119, 138, 433
nux, -cis, nucem 251
obdurare 136
**oblito¸*oblitare* 54, 55, 58
oblitus sum 55, 58,
obliuiscor 55

ōchra 331
octo 53
oculus 244
offula 143, 144
omnino bonus/ sanus 335
-oneus 444
-ora (pl. n.) 214, 301
orbus 137
**ŏrĭcāre* 186, 198, 442
Origanum vulgare 310
orītī 186, 198, 442
-ōrium 245
ostenděre 59
ostensio 42
ostentare 59
ŏstium 135
Ostrya carpinifolia 263
-osus 41
paciscor 64
pactare 64
paenula 301
paganus 183
pagere 86, 89
palatia 67
palumbus 176
pangere 86, 89
pa(n)go 86, 89
panis, -is, panem 59
panis nauticum 284
pānus 119
parabola 172
partīre 92
pater familias 132, 436
patria potestas 132
pax 64
pectino, -are 53
pello 55
pellis, *pellem* 122, 146
pelluceō 145
peregrina 132
peregrini 132
pergĕre 49, 92, 127, 128, 435
pergite domum 49, 127, 435
pergula 144, 211
perlitare 44
perlongus 146
perluceō 145
phylum 251
*picare 297
picc- 296
Picea excelsa 263, 266, 450
*piclus 297
picula 210, 211
*piculare 297
*piculus 297
picus 296
**pik'* 296
**pikk-* 296, 297
**pik'k'* 296
**pikkare* 218, 297
**pikkus* 297
**pik'k'us* 297
**pik'us* 297
pĭlus 95, 119, 174
pinna 308
pinnula 211
pinsatum 214
Pinus 266
Pinus leucodermis 263, 265
Pinus peuce 263, 265
Pinus pumilio 266
pīsatum 134
**pĭstālem* 134, 436
**pĭstālia* 134, 436
pĭstāre 134, 436
*pistarium 134
pistillum 134
pistor 134
**pitta* 144, 211, 301
pittacium 144, 284
**pittula* 144, 211, 301
placita (pl.) 170
placitum 170
plantāginem 310
platanus 309
plēnus 152
plicāre 85, 86, 90
**plop(p)us* 309
Plumbago europaea 264
**plumonem* 309
pōma 174
pōmum 174
ponere 82
pŏpŭlus 244, 245, 448
pōpulus 309
pŏrrō 135
*porro(-*re)* 135, 436
pŏrrum, porrus 135, 310, 436
praebēre 59
pretium 95
procedo, -ere 309, 310
prōmō, -ere 188
prōmus 188
Prunus padus 266
**pulleus* 163, 440
pullus 163, 440
pulmōnem 309
pulso 55
pulsus 55
punctus 296
purgātōrius 146, 438
pūrus, pūrum 135
puto, -are 86
puteus 95
quantus 49, 50, 64, 92
*quassĭcare 284
quasso 55
quassus 55
quatio 55
Quercus ilex 67
quotus 49, 64, 92
rabida 136
*răbĭdāre 136
rāmus 119
ramusculus 244
rapio, -ere 119, 120, 433
rapīna 119, 433
raptare 51
ratare 40,
ratus 51, 58
Ratiaria (Colonia) 67, 68, 69, 430
ratiariae 67, 68, 142
Ratiariae ligna 69
**ratiarium (lignum)* 68, 69, 72, 142, 430
ratiarius 68
*ratiarius 68
ratis 67, 69, 72, 430
ratus 51, 58
re- 136
rebus (res) 184
rectare (lat. med.) 46
rectē 39, 53
rectus, -a, -um 39, 46, 52
*re-e(n)mendāre 136
regere 39, 136
*reg(i)dare 136
regula 144
reiterare 40
rēn 119
*reobdurare 136
reor, reri 51, 58
répedo, -áre 136
reptare (lat. med.) 46, 51
*reptare 51
res 184
repŭtare 46, 51
rĕtare (lat. med.) 41, 46
retiaculum 67
rettare (lat. med.) 41, 46
**rĕtu- (lat. dun.) 41
rĕus (*rēus*) 52, 174
rīdica 139
ridicāre (glos.) 139

*rĭgdare 136
rĭgĭdare 136
rīma 63, 119
rimāre 144, 145, 227, 438, 445
rimāri 144, 145, 227, 438, 445
rimas agere 119
risus 149
riuus (*ñuus*) 52, 62
**robia* 184
*robullus 183
rōbŭr 183, 185, 186
romanus 132
*roralia 213
ros, roris 213
rotula 144, 211
rubeus 50
rubia 184
rubus 9
ruga 394, 463
ruina 85
ruo, ere 85
sabūcus 186
saecula saeculorum (in) 135
sagittula 144
salix, salĭcis 67
salvus 333
sanus 333
sanus et salvus 333
salvus revertor 333
salvus sum 333
scaber 223, 224
**scabero, -are* 223, 224, 225, 226, 445
scabo, -ere 49, 224, 225, 227, 445
scabiēs 184
scalpo, -ere 224
scandere 49
scandula 271, 301
*scariliare 226
**scario, -are* (romanic) 49, 224, 225, 226, 227, 445
*scetula 144
scindere dolorem 271
scindo, scindere 49, 55, 271
scindula 155, 271
*scisso 55
scissus 55
**scŏrbula* 143, 144, 437
**scŏrbus* 143
scrŏbis 92, 143, 144, 186, 199, 437, 442
scrobs 186, 199, 442
**scrŏbŭla* 92, 143, 144, 437
*scrŏbus 143, 186, 199, 437, 442
scutula 144
sebum 9
sedes 78
sella 183
semper 135
sepelire 431
Sepia officinalis 251
septimana 80
sibilare 322
siccus 115, 174
significare 59
similis 214
singulus 338
situlus 244, 448
socius 131
somnis 427
somnus 149, 427
sonō, -āre 188
sonus 188
Sorghum vulgare 215
sospes 333
spatula 144, 211
spiritus 190, 191, 196
spiritus procellarum 190, 192
spo(n)sa 131
spo(n)salia 131
spo(n)sus 131
stabile 147, 148
stabilis 147, 148, 438
stabilitas 148, 438
**stabilum* 148, 438
**stablum* 148
stabŭlum 148, 186, 438
statione(m) 67
sterculus 244
sternere 78
sternuo 55
sternuto 55
stilus 76, 80
stīpāre 328
stipēs 149, 328
stīps 149, 328
stipula 149, 150, 438
*stirpa, (pl.) **stirpae* 149, 150, 439
**stirpalis* 149, 150, 439
**stirparia* 149, 150, 439
stirps 149, 150, 438, 439
**stirpula*, (pl.) **stirpulae* 149, 150, 438, 439
**straglum* (pl.) **stragla* 150, 439
stragŭla 150, 164, 174
stragŭlum 150, 164, 439
stragulus, -a, -um 150
strāmen 150, 439
strāmĭneus, -um 150, 439
strāmĭnius, -a, -um 150, 439
**strāmnium* 150, 439
Streptopelia decaocto 318
sum, esse 64
**supellauō*, **supellauāre* 145, 146
super 145
super- 145, 146, 438
supercilia (pl.) 145
superdare 146
**superlauāre* 145, 438
supersum, -esse 333
surcellus 278
surculus 96
taeda 142, 156, 157, 158, 161, 162, 211, 264, 278, 302, 439
**taedula* 156, 157, 161, 439, 440
taurus 185
tegula 144, 211
tela 75, 79
terminus 188
**termulus* 188
terō, -ere 270, 450
terra 156
testa 205, 283, 287
testu 205, 283, 287
testula 244
thēca 86
tilia[1] 78
tilia[2] 78, 79, 81, 431
tiliae 78
tinctura 336
titillō, -āre 188, 293, 346, 454
titillus 188
tractio 360
traho, trahere 231, 360
**tragere* 231
**traginare* 231
tramittere 82
tribulare 322
*trichea 113
Trimontium 267
trīnis 113
*tripaliāre 366
tripālium 366
trunculus 244
**turbulare* 187
uber 9
-uca 124, 392
'-ŭla 142, 155, 157, 210, 211, 244, 301, 302

-ulare 322
'-ŭllus 188, 195
'-ŭlus, -um 18, 188, 195, 244, 245, 309, 448
umbilicātus, -a 201
(um)bilicāta 201, 202, 442
umbilīcus 201
**umbulīcus* 201
ŭngŭla 150
ūrere 186
**ŭrĭcāre* 186
ustum 186
uxor 130, 132
uxor militis 132
uxoratus 131
*uaca 88
vacāre 91, 92, 431
uacua 88
vacuāre 91, 92
*vacus 88
vacuus 88
*vadāre 82, 89
vadō, -ere 64, 82, 89
vae 322, 323, 412, 455
**uaga 83, 88
vagāre 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 142, 431
**vagāre* 84, 85, 87, 89
vagor, vagārī 84, 85, 89, 89, 90, 93, 431
vagē 84
vapor 187
*vapulus 187
vectis 95, 97
vagina 84, 85, 89, 90
**vagio(!) 84, 89
vellō, -ere 188
vellus 188
vendo, -ere 175
ventilare 322
**ventulare* 322
uentus 182
verba 142, 164, 170, 174, 176, 177, 179, 180, 441
verba facere 164, 171, 177, 441
**verbīre* 175, 177, 441
verbum 55, 57, 142, 164, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 441
vermis 173
verres 173
uerruca *verruca* 201
*uerrucata 201
vĕrso, -are 173, 174
versum 173
verto, -ere 164
ueruex 258
verum 175
vetatus (glos.) 100
veteranus 132, 436
vĕt(u)lum 174
victimo, -are 53
victualia 213
victus 213
vineolas 100
uīnum 59
vinum cibarium 68
vir 201
virga 99, 101, 432
virgatus 100
virgo 175
**virgula* 175
vir[i]dia 71
vir[i]dis 71, 138
vis 339
*viscile 342
*viscula 342
vitatum 100
vitea 5, 15, 94-106
**vĭtea* 99, 101
vītea 72, 101, 104, 258
vitem poscere 97, 432
vites *novellae* 100
vīteus, -a, -um 5, 15, 94-106, 138, 142, 258, 432
**vĭteum* 101, 106
viteum, -a *lignum, -a* 100, 105
vitiārium 72,
*viticeum 100
viticulas 100
vītilis 100
vītis[1,2] 5, 15, 94-106, 258, 432
vitiometallum 100
vĭtium[1] 47, 95, 96
vĭtium[2] 102, 103, 104, 432
vĭtium (plantaria) 106, 432
vitium[2] (glos.) 96, 100, 102, 103, 104
vĭtta 95, 144
*vittula 144
*vĭttum 95, 97
*vĭtulea 163, 440
**vĭtuleus* 163, 216, 440
*vĭtulus 163, 216, 440
*vocāre 91, 92, 431
*vocus 88
**volbulāre* 189
volō, -āre 188
*volus 188
volvere 211, 301
volvola (CGL) 189, 211
**volvula* 187, 189, 211
volvus 189
*vorba 164, 173
vorso, -are 173
vorto, ere 164
vultur, -em 185
Xanthoria parietina 396

KAZAHĂ
oday 409

LETONĂ
**Abara 182
Abava 182, 197
**Abula 182
aũka 342
bula 195
buls 195
daina 51
lodra 306
krails 114, 118, 236, 433
melns 263
plaukas 309
plauki 309, 310
rādīt 51
es rādu 51
tu rādi 51
viņi rāda 51
mēs rādām 51
jūs rādāt 51
viņš rāda 51
škērpele 283
škirpta 283
vaj 322
valka 259
valks 259
veîsuols veîsuôls (v.let.) 340, 343, 346
viesulis 346

LITUANIANĂ
Abela 182
Abistà 182
ap-úokas 342
boba 466
búris (būrỹs) 196, 199, 442
daina 51
gẽdō 273
geñda 273
gendù, gèsti 273, 274, 451
kirminas 255

kìrmis 255
kiűturti 247
kűturti 247
malna 214
málnos 214
meilùs 130
mùlkis 260
mulvas 263
ródyti 51
àš ródau 51
tu ródaj 51
jìs ródo 51
mẽs ródome 51
jũs ródote 51
jie ródo 51
skrelis 236
stiprùs 328
smulkus 253
snãke 256
viesoles (dial.) 340, 346
víesula 346
víesulas 343
visulys 346

MACEDONEANĂ
вие 339
виеж 339
вица 99
вицъ 99
врева 348
гадел gadel (dial.) 313
котур 239
кривец 95
прачка 102

MAGHIARĂ
adó (subst., adj.) 401, 423, 463
-ágy 413
álca 390, 462
álcáz 390
alma 413
Almágy 413
apa 416
árpa 399, 416
árpakása 399
árpás 413, 416
balta, -ák 400
barangol(ni) 423
bátor 337
be 392
Bécs 401, 420, 421, 463
bér 401, 423, 463
berreg(ni) 423
bicsak 402
boncs 396
boncsok 396
borz 417
bot 94, 96
bozó 413
bozogni? 273, 394
bőg(ni) 423
bujtás 402
buta 417
bútás (dial.) 402
candra 153
cica 404
cickány? 404
cin 404
cond(o)ra 153, 154
csámpás 291
csap *tsapom* 203, 205, 206, 291
csapat 203, 205
csaplálni 294
csap(ni) 203, 205, 291
cserép 283, 286
csiklandos 313
csiklandoz 313
csoba 279, 280
csobolyo 279
csókolni 295
csögölni 295
csoport 203
csorba 280
csupolni 294
darab 284
domb 312
egészséges 333
egészségesen 332
elcsap 205
ép(en) 332, 333
épeszű 333
félre 122
gluga 125, 435
Halmágy 413
harang 423
iz 407
Kálmán 417
kapcsos korpafű 396
kása 107
kazán 403
korha 420
kotroncz 248
kovasz 107
köles 107, 432
köleskása 107
kötö 238
mohar, muhar 408
mozgatni 273, 394
nem 409
ném 409
páca (pop.) 94
pálca 94, 97
paszternák 176
patkány 404
Pécs 421
pocok 404
szakáll 412, 423
tarló 411, 419
tekereg 335
tok 283
veszködni 339, 340
veszkölni? 339, 340
vinni 339, 340
visz- 339, 340
viszkol- 339, 340
zab 288
zseréb 180

NEERLANDEZĂ (OL.)
dapper 328
gezond 333
gezond en wel 333
heelhuids 333
kietelen 315, 454
krulle (m.ol.) 237
pecken (m.ol.) 298
picken (nnl.) 298
scarf (v.ol.) 283
sce(e)rf (v.ol.) 283
scherf 283
tover 334

NORVEGIANĂ
daper 337
flugsa (dial.) 309, 310, 311, 454
fnugg 309, 310
gnaddra (dial.) 271
krull 237
smelta 253
smolt 253
snigel 256
snø fnugg 309, 310
strungen 312
tunder 338
visk (v.norv.) 343

OCCITANĂ (PROVENSALĂ)
abrá 188
aglandier 72
aglandiero 72
atilha 75

atilhar (v. prov.) 75, 79, 431
atillar (v. prov.) 75
baga 82
balbo 275, 451
bèrbo (Aveyron) 171
crebantar 231
cresp 112
crespar 112
encrespar 112
escoriatz 224
gargata 201
gatilhar 315
limaco 251
limaço 251
limauco 251
lumaço 251
milhauc(o) 251
milláouco 251
minauco 251
reptar (v. prov.) 40, 46, 51
varbo (savoi.) 171, 180
vèrbo 171
vęrgo (Dauphiné) 171

ONOMATOPEE
*b-lb- (balc.) 277
bu- 196, 199, 442
čop(-l-) (balc.) 281, 293
*fl- 211, 302, 304, 310, 311
*fl̥- 312, 454
fu 312, 454
*garg- 201
*gat.l 315
gu-gu 455
*kat.l 315
*kr- 230
*k-t-l 454
*pl- 306
*(s)kr- 226
*(z)dr- 226
*(z)gr- 225

PECENEGĂ (ČAGATAY)
*ber-, bir- 423, 463
*oday 409
*qalma 414
*qoγur 414
*suĭ (suγ) 414
*tüšman 422

POLONEZĂ
arszyn 400
bunczuk 396
czerep 279, 283
czop 279
daga 379
dah 379
dega 379
flądra 301, 306
gidli, gidli 314
gidlić 314
gruba 367
gyglać 314
horda 407
kaban 402
kabanos 402
karlik 235, 236, 447
kęs 284
kręcić (się) 111
kręty 110
małž 251, 252
małż 251, 253, 254
małżyk 251
mięczak 251
miękki 251
miętki 251
moųz (polab.) 253
para 195, 196, 197, 198
przeć 198
strzop (înv.) 283
szafran 411
szpada 379
szpaga 379
ślimak 253
trzop (înv.) 279, 283, 287
twardy 327
wicholić 343
wieja 339
wija 339
wiskać 342
wjadł 339
wrzawa 348

PORTUGHEZĂ
arredrar 40
atilar 75
balbuciar 275
banana 370
caco 283
caramujo 255
crespo 112
crispar 112
descer 49
eriçar 113
froco 308
frouxel? 308
frouxo 308
froxo 308
greta 109
ides 193
imus 193
ir 193
laverca 337
nevoa 175
noivo 131
ouriçar 113
ouriço 113
picar 218
pico 218
quebrantar 231
pega 296
redrar 40
reptar 40, 46
riço 113
safo 336
tipido 328
trança 112
velho 175
verba 171, 175
vervo (v.port.) 177
vide „cordon ombilical” 101
vide(ira) 98

PRUSIANĂ VECHE
kerpetis 283
mīls 130

RETOROMANĂ
ažé (puschl.) 72
ažer (engad.) 72
ažier (sursilv.) 72
čep (engad.) 219
čomp (lad.-liv.) 289
far vierv (sursilv.) 171
kraisp (engad.) 112
nebla 175
pic (sursilv.) 298
piccál (engad.) 298, 453
plaid (sursilv.) 170
ričer (engad.) 113
**tappa? (=it.) 219
tieula (unterengad.) 157, 161, 439
tschumpedé (lad.-gad.)
viarva (sursilv.) 170, 179
vierv/ vierf/ verv? (sg.) 170, 174, 177
viarvs (pl.) (sursilv.) 170
yamna (sursilv.) 184

RROMANI (ȚIG.)
baht, baxt 363, 400
bul 395, 463
bulano 395
** kafti? 362

RUSĂ
алмаз 399
апаратчик 365
аршин 400
бàбица 250
бабушка babuška 416, 417
*батъ *batŭ 94
ботъ botŭ 94
бунчук bunčuk (ist.) 396
буран burán 196
буря burja 196
вверх кутьырками (dial.) 247
вервь 327
верёвка 327
вихоръ vihor(ŭ) 339
ворона vorona 349
ворота vorota 349
говор 349
за-дохнуться 357
здоровый 333
изба izba 408
изòдранный 359
кабан kaban 402
карльик karl'ik 235
карман 380
кобза kobza 405
коновязь 95
корган korgan 405
корча 110
косолапый 247
кретать 110
крутить 110
крячем 110
курган kurgan 405
кусок kusok 284
кутермéсить (dial.) 247
кутьирки (dial.) 247
кутырнуться (dial.) 247
лиман liman 408
малина malina 266
мешок 380
молокита molokita 259
мошна 380
невредимый 333
орда orda 407
осламъ oslamŭ (v.rus.) 400
печь peč' (v.rus.) 401, 421, 463
преть 198
сабля sablja 381
сократить 208
сумка 380
терéть 270
твёрдый 327
тряпка 150, 360
туман 412
-ушка -uška 416, 417
фраер 365, 367
хабар habar (dial.) 406
хромой 247
цел и невредим 333
целый 333
череп čerep 283
черепница čerepnica 283
черепок čerepok 283
чпагъ čpagъ (rus. arh.) 380
шафран šafran 411
**шпаг 380, 381
шпага špaga 379, 380, 381
юрта iurta 407
яркий 418

SARDĂ (LOG.)
adaretzai 52
adderetzai 53
aderessai 53
adderetare 52
agabare 91
ammustrare 91
bervos [bèrβos] 171
bide 98
bocare 91
bogare 91, 92, 93, 431
cariare 226
catzare 91
crispu 112, 113
deretare 52
fagher adderetu 52
fiaca 211
flac(c)a 209, 211, 212, 306, 443
fraca 211
ispendhere 91
krispu 112
leare 91
neula 175
noula? 173
ponner dritu 52
tippiu (campid.) 328
tsipa 219

SĂSEASCĂ
ąpəl 329
appəl 329
bäll 391
bäller 391
baln 391
Bândel 391
Bändel 391
Bǣken beken 391, 462
belle 391, 462
bellen 391
beken 392
Bräck 394, 463
Bündel 391
dāmfiχ 329
dǭmpf 329
dämpiχ 329
faŋ(k)t 329
fārt 329
flander 301, 303, 305
flą̈nder 211, 301, 303, 305, 306, 453
flandern 306
flą̈ndern (pl.) 306
**flender 301
flendern 306
flinder 305, 306
floader 305
floander floandər 303, 305, 453
flonder flondər 301, 303, 305, 306, 453
flondern (pl.) 305
flunder 305, 306
gäpəl 329
gətīrštiχ 329
glākliχ glę́clih' 329, 332
gluga 124
gugəl 124, 125
hôp 329
kafər 329
kepff 329
klôpən 329
knäppən 329
knūp 329
koąfər 329
koop 329
kop 329
kopph 329
krąp 329
krąpf 329
mādiχ 329
mā̆sam 329
Nösner 305
Nösnerland 305
ofər 329
opfər 329
oppəl 329
plaχ 328
plam 328
port 328
präk 394
Pricke 395
schiwər şivăr 158

splitər şplitĕr 158
tąpfər tõ̀apfĕr 328, 329
trõch 391, 462
tsainder 159, 160
tsander 159, 160
tsandər 159, 160, 161
tsandjer 159, 160
tsangder 159, 160
tsängder 154, 159, 161
tseunder 159, 160
tsoander 159
tsoandjer 159
tsoangder 159
tsonder 158, 159
tsonděr 158
tsǫndər 154, 157, 158, 159, 160, 161, 211, 440
tsondjer 159
tsongder 159
tsuóńdăr 158
tsunder 159
wąkər 329
zander 154, 155, 159, 160
zą̈nder 154, 211, 440
zänder 154, 161
Zibin „Cibin" **414**
Zindel 160
zonder 160
Zundel 160
Zündel 160
zunder 160

SÂRBO-CROATĂ
avaj 322
бàбица 250
bara 258
báška 400
bat, (pl. bati) 94, 96, 97
batić (cr.) 96
berikat 200
bez 457
bezmlečna 351
(be)z mleko 351, 457
bič 104
bjelika 265
bodac, boca бодац, боца 95, 96
bocati боцати 95
bučak 396
bučjak 396
bura 196
carina 385
cèpati 218
cjep 221
cijèpati 221
cjepka 218, 221
crêp (srb.) 283
čep 220
čitav 332, 333
čòpati 206, 281, 293, 452
čòpl(j)iti 206, 281, 293, 452
črep (srb. dial.) 283
crijep (cr.) 283
dèljati (srb.) 294
derati 353
derem 353
dijèljati (cr.) 294
dio (srb.) 294
djel (cr.) 294
drijati 353
drijèti 277, 359
drljati дрљати 354, 355
drljiti дрљити 354
drònjak 359
drònjci (pl.) 359
droplja 288
džep 380
fiska (munten.) 342
flandra flândra 306
grepsti 229
grlica 318
gu(gu)kati 317
gugutati 317
gugutka 318
gunj 124
gunja 124
hâlj 76
halja 76, 80
háljina, -e 76
haljïna 76,
hiska (munt.) 342
hvala 193
ìmela 251
(is)peći (se) 320
(is)pržiti (se) 320
Jarak 394
jaruga 394
katarište 238
komad 284
komadić 284
Kòman 418
komšija 405
korùba 394
kosònog 247, 352, 448
котриг kotrig 239, 247, 448
kotur котур 238, 239, 244, 447
koturati котурати 239
kratiti 208
*krec 118
krecav 110, 111, 118
Kreco 118
Kreč 117
krẽšpati 111, 117
krètati 111,
kr̂ljuk 235, 447
kukati 323
kuleš (srb.) 107
kuliješ (cr.) 107, 432
kurtalisati 249
kurtarisati 249
kûs 284
lomiti 284
mela? 251
mito мито 385
mladika 265
mläka 259
mleč 351
mleko 351, 352, 457
molìka 263, 265, 266, 267, 450
*molikva 265, 266
mòmak 251
mòmče 251
moríka 265
mržnja 422
mulika 265
munìka 263, 265
neprijateljstvo 422
noga 242, 247, 448
òdlom 284
òdlomak 284
omòrika 263, 265, 267
opreg 409
(o)prliti 320
ordija 409
òrtak 409
paliti 320
pastrnak 176
peć 421
pećar 421
peći (se) 320
pokratiti 208
polača 67
(po)paliti 320
poruga 394
potpun 333
prikratiti 208
pripaliti 320
prliti 320
prpati 320
pržiti (se) 320
ričäglo 67
ruga 394
skratiti 208
smreka 263
soba 421
stačun 67

stavor 147
suhoverh 310
špag^{2}, (rar) čpag 380, 381
teferič 326
tiganja 412
tikva 266
tok 283
tralje (pl.) 150, 360, 458, 459
tranje (reg., pl.) 150, 458, 459
trti 270
užariti (se) 320
vihor 339, 341, 345
vajkati (se) 323, 455
vijarica 339
vika 339, 342, 345
vìkati 342, 345
vir 394
visak 342
viska 339, 341, 342, 345
vìskati 342, 345
vòjno 129
vřba 178
**vrbca! 178
vřbica 178
врева vreva 348, 456
vřvca 178, 441
z- 354
zabaviti 176
zagrevati (se) 320
(za)paliti (se) 320
zderati здерати 353, 354, 355, 458
zdraf 332
zdrati здрати 353, 354
zdrav 332
zejtin 412, 413
žaliti se 323

SCANDINAVĂ (V.) (VECHE NORDICĂ)

*bagg- 92
bíta 99
bite 95
*bito 95
dapr 328, 337
flugr 309, 310
mjǫl 214
pikka 298
skera 223
tafn 330, 337
taufr 329, 330, 334, 335
tívar tīvar 330, 334
tívurr 330
tundr 338
þekkja 335
verja (şi feroez.) 122
visk 343, 347, 456
wisla 344

SLAVĂ VECHE

бадати badati 82, 89
*batŭ 94, 96
*batĭcĭ 96
бирати birati 463
биръ birŭ? 401
бичь bičĭ 94
бодати 95
***бодлъ** *bodlĭ 309, 310
бодьць 95, 96
богатъ bogatŭ 93
богъ bogŭ 90, 93
Богъ Bogŭ 92, 93
богъданъ bogъdanъ 393
бости 95
*brk-, brāk- (Psl.) 90
боукати bukati 342
боукъ bukŭ 413
боукы боукъве buky (gen. bukъve) 265
боурьꙗ burja 196
бъбати bŭbati 276
бъбливъ bŭblivŭ 276
бътъ bŭtŭ 94
*věti (Psl.) 343
вити, вижѫ viti, viją 339
вихъръ vichŭrŭ 339, 340, 341, 345, 346
вихоръ vihorŭ (sl.com.) 340, 341
вица vica 98, 99
воинъ voinŭ 129
връвь vrŭvĭ 178, 327, 441
връхъ vrŭhŭ 341, 363
*vūkati (Psl.) 342
*vy- (Psl.) 342
**goroviti 164
говорити govoriti 164, 165, 166, 168, 350, 440, 457
говоръ govorŭ 350
*gǫgniti 317
грѣти, грѣбсти greti, grebsti 228
***гъдьлити** *gъdьliti 314
держ, дьрати derõ, dĭrati 353
драна 359, 360, 458, 459
драти, держ 359
доушегоубьць 95
дърати dŭrati 353
дѫбъ dąbŭ do^{m}bŭ 312
дѫбрава do^{m}brava 312
дѫбрь do^{m}brĭ 312
забавити *zabaviti* 176
западъ, -а zapadŭ, -a 345
здробити zdrobiti 288
земьꙗ 258
зобъ zobŭ 288
жигати žigati 271
искъ iskŭ 341
исходити ishoditi 341
ити 193
-ица ica 359
-кати -kati 342
квасъ kvasŭ 107
коза koza 414
котора kotora 248
котьць 95
кошь košĭ 149
**kretŭcŭ 110
кривъ krivŭ 235
***кридло** *kri-dlo 236
крило krilo 236
**kręt-īc-avŭ 110
крѧтати, крѧнѫти krętati, krękǫti 110
кръчити krŭčiti 110
*kulešiti 108
***кътоу́ръ** 239
*kǫsъ (Psl.) 284
*malka- 259
мамити mamiti 176
*melvo 214
милъ milŭ 130
млатити mlatiti 351
*moldika 265
*molikva 265
*molikvu 265
*moliky (gen. -kъve) 265
млѣчьнь 351
***мръкъвь** *mrŭkŭvĭ 178
мѫкъкъ mękŭkŭ 251
обръшь obrŭšĭ 178
отраждити otraždіti 136
нога 242, 246, 247, 448
пазити 122
палица 97
пара para 195, 196, 197, 198
печь peč’ 421, 463
*prējeti 198
припалити pripaliti 320
по- po- 54, 261, 274, 292, 394
***поу́хъ** 308
пѧтьнъ pe^{n}tĭnŭ 247
пѧтоногъ po^{n}tonoga 247

ꙗдити, ꙗждѫ raditi, raždą 136
ꙗодити 136
ꙗоусъ rusŭ 410
ꙗоухо 327
ꙗо́дъ 194
ꙗылець 95
ꙗыльць 95
ꙗышь ryšĭ 149, 178
свиба sviba 414
ска́зати 56,
-ско -sko 342
*skъrb- (Psl.) 283
смола smola 410
сомъ somŭ 149
ставити staviti 148
старица starica 304
старьць starьsь 304
стлъпъ stlŭpŭ 148, 439
странѣнъ stránĭnŭ 151, 439
стръво, стрѣвь strŭvo, strŭvĭ 178
соухъ suh 415
съ- sŭ- 354, 355, 359
съдрана sŭdrana 359, 360
съдрати, съдержѫ sŭdrati, sŭderą 224, 353, 354, 358, 457
съдробити sŭdrobiti 288
съкрѫчити sŭ-krŭčiti 110
тврѣдъ tvrŭdŭ 326
-та -ta 234
текоучь tekuči 415
*telkti (Psl.) 269
толкъ tolkŭ 269
тоягъ, тояга tojagŭ, tojaga 412
*троупина *trupina 310
*ū̆ī- (Psl.on.) 342
*ū-kā (Psl.) 342
*ū-kō- (Psl.) 342
*хърв- *xъrb- 283
цѣпа cěpa 221, 444
цѣпати cěpati 218, 221, 222, 444
цѣпити cěpiti 222
чепъ čerŭ 220
čepati(!) 218
чепити, -плѭ, -пиши čepiti, -pljǫ, -piši 293
*čerpъ (Psl.) 283
чопл- čop(-l-) 293
чьпагъ čĭpagŭ 380
шеговати 95
-ьнь -ьńь 414
-ьца ьca 359
-ьць, -ьсь 96

SLAVONĂ
балсамъ balsamŭ 400
Богданъ Bogdanŭ 393
Богородица Bogorodiţa 393, 462
боурьа burja 196
бътъ bŭtŭ 94, 96
бътьчь *bŭtĭcĭ 96
вихръ vihrŭ 329
въвидениѥ vŭvidenije 176
дворьба dvorĭba 164, 165, 168, 440
двор'бити 168
драна 359, 360, 459
драти, держ drati – derą 353, 359
Дх̃ъ, дх̃а duhŭ 190, 191, 195
дх̃ъ вѣренъ 190, 191, 192
дѣхъ вѣрный 195
дх̃ъ ст̃ыи 195
дърати dŭrati 353
дъхнеть 191
дъхновéние дх̃а 190, 191
ѕѣло dzělo 361, 459
забавити zabaviti 176
земля zemlja 361, 459
искати, искж iskǫ, iskati 341
-ица -ica 359
казати(по-,оу-) 54
кастанъ kastanŭ 403
отрепь 360
овьца ovьca 359
па́ра para 195, 196, 197
па́ры 195
по- po- 394
поманѫти pomanǫti 55
помавати pomavati 55
прахъ 327
*puchati 311
*puchъ 311
рwдъ 194
съдрана (одежда) sŭdrana (odeždа) 304, 358, 359, 360, 458, 459
**sŭdranica 358
**sъdranьca 304
съдранъ sŭdranŭ 359
съдрати съдержѫ, sŭdrati, sŭderą 354, 358, 359
съдрѣти (sŭ)drêti 354
*têhĭnŭ 327
твердо tverdo 326
тигань, тиганъ tiganĭ, tiganŭ 412
тлъкж, тлѣшъи tlŭkǫ, tlěšti 269
тлъмачь tlŭmačĭ 411, 412
тръсина 411
*хърб- *xъrb- 283
чипагъ čьpagъ (slv.rus.) 380
чрѣпъ črêpŭ 279, 283
чрна čr̥na 359
чрница čr̥nica359
шафранъ šafranŭ 411
-ьца, -ьса 304, 359
-ьць, -ьсь 96, 359
ѩдьца jadьca 359
ѩмь, (ѩд-), ѩсти jamь (jad-), jasti 359

SLOVACĂ
črep 283
hovor 349
kus 284
vrana 349, 456
vrata 349, 456
vrava 348, 349, 350, 456, 457

SLOVENĂ
bat 96, 97
batič 96
birikata 200
candra 153
flândra 306
gédléc 240, 314
krècati 110, 111
krèč 110
krèčati 110
krišpa 117
krišpati 117
viskati 342

SORABĂ
črjop (sor. sup.) 283

SPANIOLĂ
aburar 188
aderezar(se) 78
alambico 370
Ambron 197
anda! 193
arce 70, 72, 74
arizón (reg.) 113
arrechar 40, 53, 58
arrecho 40, 53
asear(se) 78
atildar 75

ázere (v.sp.) 70
azre (v.sp.) 70
baga 90
baga (arcos., sp. dial.) 88
balbucear 275
balbucir 275
bosar (v.sp.) 173
cacharro 283
cacho 283
caracal 403
cascar 284
casco 284
**chachalera? 376
chacharero 376
colar 151
coladera 151
colador 151
cosquillas (tener) 315
cosquillear 315
crencha 112, 113
crenchar 113
crespa 112
crespar 112
crespo 112
crieta 109
deçir (v.sp.) 49
derecho 53
(en)derezar 52
deshijar 120
despedirse de soltero 120
echar 82
encrespar 112
enmendar 136
enrizar 113
erizo 113
erizón (reg.) 113
flojel *flogel* 308
flojo 308
forrar 85
grieta 109
hacer verbos (amer.) 171
hincar 82, 86
ileso 333
incólume 333
inútil 246
ir (voy a irme) 193
llegar 85, 90, 92
meter 82
niebla 175
novio 131
oreo 196, 199
oriciu (astur.) 113
orizo (santand.) 113
padecer hambre 139
pasar 151
pedazo 284
picar 218, 297, 453
pico 218, 296, 297, 453
picogordo 297
picoleta 297
picon 297
picotada 297
picotazo 297
picotear 297, 453
quebrantar 231
rebaño 203
remendar 136
reptar (v.sp.) 40, 46, 47, 51
retar 40, 46, 47
rizar 113
rizo (aj., s.) 113, 114, 118, 433
rrebtar (v.sp.) 46
salir 92, 333
salvo 333, 336
sano 333
sano y salvo 333
tener cosquillas 315
tiesto 283
tabajar 366
trascolar 151
trena (reg.) 113
trenza 112
verba 171
verbos 171
vid 98, 337
viejo 175
vierbo (v.sp.) 174
zafado 337
zafar 337
zafo 336, 337, 338, 456

SUEDEZĂ
fjun 309
flinga 309
kittla 315, 454
råda 51
picka 298
snigel 256
tänka 335
tofver 334
tunder 338
vessla 344
vicka 344, 347, 456
vifta 344
vika 344, 347, 456
visk (v.sued.) 343, 347, 456
viska 344, 347, 456
vispa 344, 456

SUMERIANĂ
ur 466

TĂTARĂ
alača 399
almas 399
aslam 400
bak(k)am 401
balçık 400
baltak 400
balyk 400
ber-, bir- 423, 463
bulan 395
han 406
imana 414
kobuz 405
maydan 408
Oruk 419
saray, seray 410
tatar 411, 464
tatarče 411
tatar til 411
tiräk 414

TRACĂ
Αβυδών 258
Αμυδών 258
Δόβηρος 258
Domeros 258
ζεμελεν (frigian.) 258
**kad(a)miliku 252
Mezenai 216, 444
Pulpudeva 267
Σερμυλία 258
Σερβυλία 258

TRACO-DACĂ
**aba 182
*abai- 182
*abavia 182
-abeus 182
**ab-ulo 195
**ad-bolo 197
**agwulo 182
**ak'ar(n)os 70
**(a)-mestika 427, 466
*-ann-(-a/-o) (?) 422
**aplago 427
**a(p)longo 427
**aredh 427, 466
**arn-ina 427, 466
*avol- *avul- 181
*awolo (d.-moes.) 182, 195, 196, 197, 198, 442

**bag- 90
Βενδῖς 258
*b-lb- 277, 451
**batiu 427, 466
*berc- *berk 253
*bereg- 201
*bhere-g- 202, 442
Βουζέος 258
*bu- 442
Calabeus (hidr. moes.?) 182, 197
*čop- *ciop- 203, 293, 294, 451, 452
*čop(-a) 204, 205, 206, 207, 279, 283, 289, 293, 452
*čopata 204
*čo(m)p(u) 205
*čop(-l-) 281, 293, 452
*čop(-u) 205, 283, 287, 290, 405, 421, 451, 452, 463
Drobeta 266, 450
Δρουβητής 266, 450
*f-l- 312, 454
*fl- 302
*flaka 212, 304, 443
*fleda 302, 303, 304, 306, 453
*fleta 302, 304
*fletia 304, 358, 453
*f-l-g- 312, 454
*f l̥ g- 312, 454
**flok- 309
**folcus 309
*g-d-l- 316, 454
Γεβελεϊζις 258
*gu-gu- 317, 318
*gu-gu-r- 317
**kad(a)miliku 252
*kər-l- 235, 447
*-k-i-o 270
*kot- 244, 448
*kotu *cotu 245, 448
*k-r-l- 236
**laqu̯ado 126
Malua 214
Maluensis (Dacia) 214
*malu̯o 214
*marg- 127
Maris 258
Marisia 258
*məl- 215
*mə(l)-məl- 215
*meiri-(u-) 130
*mel- „mei", „făină" 214
**meld-s- 252
*melk- 252
*melkio- 257, 260, 261, 262, 450
*melo 128, 435
*melu̯a *melwa 214, 215, 443
Μενδῖς 258
**mendiu 216
**mendzu 216
*merg- 127
**meti-, **medi- 427, 466
*mil-/ *mel- „mei" 214
**miliku (dac.) 252
**milu 130
**misk-ika 427, 466
*mol'- 266, 267, 450
Μουσαῖος 258
Μουσέος 258, 413
**nerc 253
**par- 135
*pig- 298, 453
**por- 135
-por 135
-poris 135
-porus 135
**reb-da 136
**rbh 136
**robh- 137
*skar-, *scar- 223, 224, 226
*(s)karl- *(s)carl- 237, 447
σκιάρη 223
**stĩp 328
**stĩpʰrús, **stĩφrús 328
*tēr- 270
*ter-k- 270, 450
*terkio 270, 450
Tibisia 258
Τίβισκος 258
Τίμησις 258
*tsap- 297
*tsep- 297
*u̯elkio- 260, 261, 262, 450
**u̯ī- + -sko + -lo- 339
*-ules 182, 185, 210
**vag- 90
**vis-k- 339
**vis-k-ol(n)- 339

TURCĂ

afendi (înv.) 386, 461
ağa 400, 416
akça, akçe 399
alaca 399
alaçuk, alacik 407
almas (dial.înv.) 399
altıncık 399
ana 416
araba 406
arı 416
arış 400
arka 399
armut 409
arnavut 364, 381
arpa 399, 413, 416
arpacık (soğanı) 399
arpacık, arpaçik 399
Arpaş 416
arşın 400
arzulu, arzülü 400
aslan 416
ay 414
ayaz 416
baba 416
babalı 276
bağçe, bahçe, (înv., dial.) 400
baht 363, 400
bakam 401
bakça 400
balaban 416
balık 400
balta 400, 464
bardak 401
barkan 416
baş 400, 403, 417, 418
başka 400
bayram (yemeği) 400
bazar (înv.) 400
belsem 400
beter, biter 399
Beç 401, 463
beg 401, 409
beg armudi 409
bereket 401
beudjek (osm.) 252
bey 401
biçak, (cep) bıçağ(ı) 402, 464
birli 401
birlik 401
bitirmek 399, 401
boğa 402
boğaz 401
bok 401
bora 413
borç 417
boru, buru 402, 464
bostan 401
boş 401
boy 401, 464
boya 401
boyacı 401

bucak buğak 413
budak, butak 402, 417
buğa (dial.) 402
bur- 402, 413
burağan 413
burç 417
burçak 401
burnaz 413
burulmak 402
burun 413
but 402
buzağı 413
cam kırığı 282
cuhud 405
çadır 404
çalma 404
çanak 404
cevre 406
çevre 406
çiger, çeger 404
çob čob (osm.) 278, 279, 281, 404, 451
čop tšop *çopa 279, 280, 281, 282, 285
çöp chup 278, 279, 281, 282, 285, 287, 404, 405, 451
çöpü 278
çub čub chūb (osm., pers.) 206, 278, 281, 287
çubuk 405
çufit 405
çufut, çifut (înv.) 405
çukur 417
deli 415
demir 419
denk, (înv., dial.) tenk 412
dere 414
devlet 405
dizgin, (înv., dial.) dezgin 405
dokuz, tokuz 419
dolu 418
doy, (înv.) toy 412, 464
dört 419
duman 412
durmak 415
dükkân 405
düşman, (înv., dial.) duşman 405, 422, 464
düşmanlık 422
elayet 409
elçi 406
elma 413
elmas 399
emanet, (înv.) amanet 399
emir, amir 420
eski 418
fener 406
fıstık 406
fildişi 406
frengi [seraser] 406
gıdıkla(n)mak 313
göbek (kürk) 406
gül 406
halı 76
haber, (înv.) habar 406
halal 406
halka 406
hamal 406
han 406
hanım 406
haraç, harç 406
haram 407
Hassan 416
havaî, havayi, havai 407
hazine, (înv.) hazna, hazne 407
hurma 407
ikindi 404
iskerlet 418
ispanak 410
it 418
iz 407
kabuk qabouq (osm.) 252
kabuklı qabouqli (osm.) 252
kabuklu qabouqlou (osm.) 252
kadın 402
kadife, (înv., pop.) katife 403
kâfur 402
kahkaha qahqaha 364
kalak 403
kalem 402
kalkan (balığı) 402
kalıp 402
kalmak 414
kalup (înv., dial.) 402
kanat 402
kar 414
kara 403, 404, 413, 414
kara kalak qara qālāq 403
karaba 417
karabaş 403
karaca 414
kara kale 413
kara kaş 417
kara kız 417
karakulak 403
karaman 403, 413, 414
karamanlı 413, 414
karanfil 406
kasap 403, 464
kat 403
katır 403, 464
kaş 417
kavun 414
kazan 403
kazma 403
keçi 414
kemer 404
kestane 403
kırık 282, 284
kırmak 282
kırmızı 404
kız 417
kibrit 404
kibrit çöpü 278
kilim 404
kindi (înv.) 404
kirpiç, kerpiç 404, 464
kitab (înv.) 404
kitap 404
kolan 405
kopuz, kobuz 405
koltuk 405
komşu 405
komur (dial.) 405
konak 405
konç 418
ḱor (dial.) 404
kova 404
kovuk 414
koyun 417, 418
koz 414
kör (tek gözü) 404
körpe 404, 423
kulak 403
kullukçi, kullukçu (înv.) 405
kum 418
kurban 418
kurgan 405
kurtarmak 242
kurtulmak 242, 248, 249, 449
kuruluk 420
kurum 410
kuzu 414
kül 368
kül bedava 368
kül caba 368
külah 367, 368
külahçi külahğy 367, 368
külhan(a)cı 367
küllî 368
külliyen 368
lahana 408

liman 408
limon 408
macun 408
magar 408
mahalle, (înv., dial.) mahalla 408
marul 408
maskara 408
maymun 408
mehlem 408
mercan 408
meydan, (pop.) maydan 408
murdar 408
nakt 408
narenci 408
nişan 409
nizam 409
nohut, nuhut 409
nur 409
ocak, (înv.) ocag 407, 409
oda 409
ordu 407, 409
orman 409, 415
ortak 409
oyun 409
palavra 375
papazoğlu 418
pazar 400
pergel 410
perüze, piruze 410
raht 363
ravent, *revent 410
rus 410
saat 418
sabur (înv.) 410
safran 411
sahtiyan 410
sakal 412, 423
sakız 410
salkım 410
sandık, (înv. şi dial.) sanduk 410
saray, (înv.) serāy 410
sarraf, saraf 412
sıçan 404
sığır 410
sık 410
sırma 410
sik 410
sofra, (înv., dial.) sufra 411
sofracı 411
su 414
sucuk 411
sufrağï (înv. şi dial.) 411
sultan, sültan 411, 418
surat 411
suret 411
şeker 412
şeytan, (înv.) šaytan 411
şişe kırığı 282
taban 411
talaşman 411
tamam 411
tambur, tumbur 411
tansik 418, 419
tarâvet 326
taravetlu 326
tarla 411, 418, 419
tas 411
tatar 411
teferrüc teferrüğ 326
teferrüç 326
tefrik 326
tefriş 326
tek 415
teke 414
tellâl, tellal 412
tenk 412
tepsi 412
terazi, (dial.) terezi 412
tevatür 153
tez 415
tokmak 412
tok 419
tokuz 419
toz (dial.) tos 412
tunç, (dial.) tuç 412, 423, 424
tuz 415
türlü 412
türlü-türlü 412
tütün, (dial.) tutun 412
uç 415
uçmak 415
ulu bey 419
urlu 415
uruk 419
uzun 419
vade 412
vay 322, 412, 455
yakut 407
yazık 415
yoğurt, (înv.) yogurt, yugurt 407
yok 407
yoldaş 406
yorgan 407
yurt 407
zaman 419
zeytin yagı 412, 413
zift 389, 462
zurna 413

TURCICĂ VECHE (ARHAICĂ)

aba (II) 416
bas- 416
ber-, bir- 423, 463
borčï 417
burnač 413
däräh 414, 415
iman 414
imana 414
jazuq 414, 415
-lu, -lü 414
-luγ 415
oj 415
qara 414
*q('o)ǒyul 414
quγulu 414
soγul- 415
soγur- 415
soγurluγ 415
suγul- 415
teräk 414, 415
turuγ 415
turula 415
tuz 415
uz[1] 415
uz[2] 416

UCRAINEANĂ (RUTEANĂ)

алмаз 399
аршин 400
ба̀бець 250
ба́ндури banduri 391
билаука bylauka 395
богдан bogdan 394
богданка bogdanka 394
буланий bulanyĭ 395, 463
бунчук bunčuk 396
бура́н 343
бу́ря (грозова́/ сні́жна) 343
вештатися veştatisja 344
виск 342
вискати 342
вїхало 343
вихàти 343
вїхола, -ли víhola 339, 342, 343, **346**
вїхòла 343
вїхолити 343, 346
вїхолка 343
вйхор, -хору/-хру 341, 343
вйхорити(ся) 341
вїхтелити vihteliti 339

ві́яти 343
*вора́ва *vorava 349, 350, 457
ворона vorona 349, 456
ворота vorota 349, 456
*ворова *vorova 349, 350, 456, 457
враз 349
[в]рявкати 349
в’ю́га 343
говір govir 350
говорити [hovoryty] 165, 166, 168, 348, 440, 457
*горовити *horoviti 164
гугонити gugoniti 317
дранѝця 304
дранка 360
драння 359, 360, 458
дрантя 359, 360, 458, 459
завірю́ха 343
зав’я 343
замести́ 343
заме́т 343
заме́та 343
замети́ль 343
замети́льниця 343
замі́та́ти 343
здоровий zdoróweį̈ 332, 333
клишоно́гий 247
кобза kobza 405
коцур koţur 244
кулеша kuleša 107
кулиш kuliš 107, 432
кульгавий 247
курган kurhan 405, 420, 422
кутер- kuter- 242, 247
кутерно́га [kuternóha] 246, **247**
кутерно́гий [kuternóheį̈] 246, **247**, 352, 448
кутор- kutor- 242
лиман liman 408
малина malina 266
мести́ (снігом) 343
мете́лиця 343
мети́ль 343
мети́льник 343
мети́ння 343
мито mito 385
мі́тла́ 343
наме́т 343
натовп 349
непошко́дженый 333
нога́ [nohá] 242, 247
орава 349, 350, 457
ораз 349
твердий 327
те́рка 270
те́рти 270, 450
те́ртий 270
туман 412
ураз 349
фландра flandra 301
флондра flondra 306
ху́га 343
хурте́лиця 343
хуртовѝна 343
цілий 333
шабля šablja 381
шпага 379